PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS

OPERA

QVOTQVOT EXTANT OMNIA.

A mendis accuratè repurgata, viuisque imaginibus eleganter & opportunè suis locis illustrata.

P. PERNAE TYP.
BASIL. TYPIS,
CIƆ IƆ LXXVIII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS

PRÆFATIO.

AD COSMVM MEDICEM REIPVblicæ Florentinæ Ducem.

PVBLICANTI *mihi secundum Historiarum mearum volumen Magnanime* COSME, *satis superque & præclarè quidem augusti nominis tui, cui hæc dicantur, authoritatem, ab illustri patrocinio valituram reor, aduersus eos qui fortasse comiter aut comuitiosè postulabunt et requirent, cur id totum luctuosissimæ tempestatis spatium quod à morte Leonis X. ad Rom. cladem decurrit, vel supina vel astuta præuaricatione prætererim. Quibus breuissima præfatione ita censeo respondendum, vt nec culpam diffitear, nec veniam deprecer. Quandoquidem non ad alienæ voluntatis arbitrium, sed synceroliberalique prorsus animi iudicio, hoc grauissimum scribendæ historiæ munus susceperim, scilicet vt his qui adhuc viuunt, & posteris demum, peramœna exemplorum varietate cum oblectatione prodessem, & in hac vita aliquam mihi æternitatis spem, hoc tanto atque vtilissimo labore percipiendam arbitrarer. quam mihi obuenturam opto speroque, & singularem atque honestam voluptatem allaturam confido, modo sine periculo quæratur. Putabam siquidem, & insani et intemperantis ingenij fore, si libero ore loquutus nihil reticerem quod asserendæ veritatis interesset, & cuncta huius seculi incommoda propalarem, propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidiosa nec iniqua suggillatione vehementer offendi posse prouidebam. Profectò mei instituti nunquam fuit vel encomia falsasque laudationes ad quærendam gratiam conscripsisse, ne que ex aduerso adparandum odium satyricæ acerbitatis stilum exercuisse, vt à quibusdam impudenter factum videmus. Quoniam viro philosopho, senique maximè turpe sit, & ineptum, sibi, vti oportet, in graui præcipuè negotio sapere nesciuisse. Itaque peritos medicos imitatus, carcinomata desperatæ curationis, quæ si attrectes, & acri medicamine lacessas, in immensum furere, & pestifera edacique serpigine mortem afferre solent, naturæ relinquenda, neque his vllo pacto manum admouendam iudicaui. Quamobrem existimationi salutique meæ consulens, diræ tempestatis materiam, tanquum abominabilis impijque operis, minime attingendam arbitratus sum, quando hæc aduersæ fortunæ accepta vulnera, insaniæq nostræ detrimenta non modò non prodenda posteris, sed pro virili occultanda esse videantur. Ea siquidem quæ Italicum nomen decorent, neque memoria recoli sine dolore, neque sine vberrimis lachrymis scribi, nec sine flagitio pudoreque posteris enarrari queunt. Cæterùm quod ad rem pertinet, historiæ studiosorum iusto desiderio magna ex parte satisfecisse iudicari possum. Nam si vitas illustrium Ducum quas conscripsimus, curiosi diligenter euoluant, in Leone X. atque Hadriano VI. Pontificibus, Pompeioque Columna, & Daualo Piscario, Magno Consaluo, & Alfonso Atestino, totius huius funesti seculi historiæ texturam inuenient, sic vt ea facilè quæ nos vel non scripsimus, vel scripta non inconsultè supprimimus, supplere et resarcire cumulatè possint. Quanquam & hæc, singulorum librorum Epitome suo ordine ad prodendam rerum gestarum seriem explicanda censuerim. Quòd si mihi quanquam pedibus capto, atque adeo grauiter se-*

nescenti, Deus magnus fatalis horæ spatium extendat, perpetua proculdubiò lucubratione ẽnitar, vt totum id quod in clade Vrbis ereptum, vel à me postea contumaci quadam indignatione prætermissum fuit, non diu à bonis mortalibus desideretur, te præsertim auspice omnis virtutis amantissimo, qui vt hæc conficerem atque ederem generosa cohortatione perpulisti. Vale. Pisis. Calend. Maijs. M D L I I.

PAVLI IOVII IVNIORIS.

ILLVSTRES Populi, quos vel tulit Itala tellus
Quibúsue mater extera,
Seu Mars assiduis quoscunque exercet in armis
Virtute claros bellica,
Seu quibus est studium Sophiæ complectier artes
Gratumque Musis otium,
Quid dubij vobis iamdudum in corde recusat?
Ne, quæso, ne miremini
Si recti IOVIVS iudex infausta malignæ
Ætatis acta præterit,
Qua se cum Diris, geminisq́; sororibus orco
Erynnis atra sustulit,
Crimina mille trahens secum, & ciuilia bella
Cædes & impium nefas.
Eheu quàm melior Populis & clarior res
Romana cælo glora,
Si non insanum deuoti sanguinis æuum
Chartis notasset in suis,
Extra odium quisquis priscorum scripsit, & extra
Potentiorum gratiam.
Quare vos potius IOVIO nunc soluite grates
Bonamque partem sumite
Si, bene dum vestro decori, & sibi consulit ipsi
Nomen tuetur Italum.

LIBRORVM QVI PRÆTERMISSI SVNT EPITOME, QVAE PRIMI VOLVMINIS LIBRIS SVO TEMPORVM ORDINE OBSERVATO CONTINVATA SERIE CONNECTITVR.

DECIMI NONI LIBRI.

MBRICI belli causæ & successus, resque multis in locis à Pontificijs fœdissimè gestæ libro Decimo nono continentur; obiterque Francisci Mariæ Feltrij Vrbinatis Reguli multiplices victoriæ, suum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia virtute repetētis. Maldonati quoque Hispani viri summę authoritatis suspectam fidem, quòd largitione corruptus videretur, atrocissimo spectaculo vindicatam, quum Hispani eundem, & complices cogitati facinoris C. Maccium, Ferdinandum Rubrium, & Plasollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inusitata horribilis supplicij pœna confodissent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex adverso rerum successu, vulnereque Laurentij Medicis conceptum, & Petruccianæ coniurationis pericula, eiusque detectæ vindicatam iniuriam, sublatumque metum fœda nece Alfonsi Petruccij Cardinalis, & conspirantium cum eo aliquot Cardinalium exilijs, & propterea supplendi senatus necessitatem, quum Pontifex unum & triginta Senatores honore purpuræ decorasset; egregio certè dignissimorum virorum delectu, qui ex omnibus provincijs præclaro virtutis meritò petebantur: nisi à quibusdam pretio coëmptus honor, liberalis atq; beneficentissimi Pontificis famam elevasset. Hispanos quoq; mercenarios milites, spe præmiorum, iussuq; Principum diductos à Feltrio enarrat, & adversum Feltrio belli exitum, Vrbinatesque à Medice receptos, sed nudatos mœnibus: atque item Feltrium, deserentibus eum Hispanis, recepti dudum regni possessione eiectum, quum Mantuā exulatum, gravioris iniuriæ metu, maturè contendisset; seipsum vel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè consolantem, quòd Laurentium Medicē parto iniquè principatu non diu lætātem, morte ereptum audisset: & Hispanos fermè omnes, à quibus cōtra militię iusiurandū fuisset desertus, ab Hugone Moncata navibus impositos, ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi paulò antè Didacus Verra exercitum prævalidum superatus à Numidis & Mauris amiserat, miserabile naufragium fecisse didicisset. Eodem anno Maximilianus Cæsar apud Velsium Norici agri oppidum, quum intempestivè pharmacum incertæ potestatis adversus morbum, quem sibi imminere putarat, hausisset; mortuus est; vir præstantissimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cęsarum proculdubiò potentissimus, propter regnorum amplitudinem Hispaniæ atq; Neapolis hæreditate adauctam. Is non multò pòst Imperatorijs comitijs in Germania de more habitis, competitorem habuit Franciscum Galliæ Regē, incertæ suffragatorum venalium fidei innixum, & propterea, quòd Germani proceres animos nutantes ad pa-

triæ publicum decus reuocassent, repulsam ferentem. Quæ causa fuit eius altè concepti odij, quod mox contracto exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis gestum est à Cæsarianis, Francisco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduersus Robertum Marchium in Eburonibus regulum prępotentem, Gallicæque factioni semper addictum, atque item Maseriam oppidum, quod ad Mosam flumen positum est, magnis Cecchingi copijs, & inusitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, sed irrito conatu quassatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Selymus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum pestilenti circa renes enato vlcere mortuus est, quum regnasset annis octo, & aduersum nos terra marique bellum illaturus crederetur, postquam Hysmaelem Persarum regem grauissimè cõtudisset, & duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio adiecisset. Solymanus vnicus ex Bosphorana vxore filius nemine obsistente æmulo, tot regnorum hæreditatem adijt. Atque eodem ferè mense, quo Carolus Cæsar est acclamatus, & ipse Solymanus paterno imperatoris titulo compos est factus. Cæterùm audita Selymi morte Gazelles Syriæ præpositus rebellauit, ratus se sacramenti religione solutum, quòd Selymo tantùm, successori verò minimè sacramentum dixisse prædicaret, & proinde sibi decorum fore arbitraretur, si coactis in vnum Mamaluchorum reliquijs, Syriam ad veterem Sulthanorum imperij conditionem, eiectis Turcis reuocare contenderet. Quando iam egregia voluntate incolæ Syri atque Arabes in id consilium sibi probè consentirent, nec defuturum in ea occasione Caierbeium arbitraretur, qui Aegypto præesset, quin se ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret, postquam Memphiticus populus acerbo esset odio in Turcas, & in eius manu totius Aegypti arma & opes sitæ viderentur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeij spe depulsus, quòd hic certa tutioraque consilia dubijs atque asperis pręferret, & Gazelli veteri à superioribus temporibus inimico, nihil planè confideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, vt eius legatum supplicio afficeret, ne Campsonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ scelere cumularet. Misit etiam Gazelles legatos Rhodum, vt inde tormenta atque arma aduersus communes hostes Turcas impetraret. Per eum modum quod serò Rhodius Magister ferendæ opis consilia explicaret, superuentu Frahatis Bassæ, quem cum magnis copijs Solymanus è Cilicia in Syriam transire, & initia rebellionis opprimere iusserat: impar viribus, sed animo inuictus Damascum se recepit, ea mente, vt cum his quas collegerat copijs, quamprimùm cum Frahate confligeret. Atque ita Damasco eductis signis, vt honestè concideret, hostes inuasit, eo acerrimæ pugnæ exitu, vt ipse peritissimè & constantissimè dimicans, cum suis omnibus, nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI.

CÆSAR per oceanum in Hispaniam deuectus, vtriusque auiti regni hæreditatem adijt: magnoque confirmatis antiquæ immunitatis legibus honorario vtriusque prouinciæ munere ditatus est. Ipso ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma consternati, nec obscurè rebellantes ab authoritate regio-

rum præsidium discesserunt, quod immodicè se expilari à præfectis Belgis quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitrium cuncta administrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præstantis formæ & puritatis auidissimus extitisset. Seditiosæ multitudini duces se præbuerunt Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atque ita exarsit bellum quo vrbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonij Fonsecæ qui regias tuebatur partes, fortuito igne penè tota cremata sit. Sed consurgentibus cum regijs copijs Indico Velasco magistro equitum, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris, seditiosorum copiæ ad Villam Alariã oppugnatę deletæque sunt, capto Padillia cum socijs, de quibus supplicium publicè est desumptum. Nec remiserant animos seditiosi populares, quum Maria Paceca Tendilij Mendocij filia eruditi ingenij & virilis animi mulier, Padilliæ coniugis vexillum ne concitatæ multitudini deesset dux, gerendo bello sustulisset. Ab ea Hispanici tumultus fama Franciscus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occasionem arripuit, scilicet vt Henricum Ioannis regis filiũ reduceret, quod pater regno pulsus in Gallia exul paulo antè discessisset. Sed Galli à secundo rerum initio Algrunium, quod olim fuit Iuliobriga, usq; progressi, conserto prælio à Velasco & Henrico superati sunt, capto ipsorum duce Asparoto. Atque ita pristina tranquillitas perturbatæ Hispaniæ restituta est, singulari prudentia Hadriani Florentij Belgæ Cardinalis, qui Regia cum authoritate in procuratione vtriusque Hispaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æstate Franciscus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, constituto in finibus Morinorum loco ad certam diem, in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatissimo totius Galliæ procerum comitatu descenderat, sumptuosissimi operis tabernacula, multiplicesque papiliones patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum amplissimæ Regiæ instar cum luculentissimis ac amplissimis porticibus atque cœnaculis, quæ constabant ex materia miris modis elaborata, picta simul atque inaurata, tanto fabrorum architectorumque ingenio, vt aptissimis iuncturis atque vertebris, tota plicatilis membratim diuidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli asportarique & rursus in varias formas distingui atque erigi posset. Cæterùm eo colloquio nihil plus quo homines admiratione tenerentur enituit, quàm duorum maximè insignium Europæ Principum humaniter sese complectentium, aspectus atque maiestas. Ambo namque ætate, opibus & victorijs nuper partis famaque bellicæ virtutis florentes, id oris decus præferebant, vt spectantes in admirationem adducerent. Quando ex his nemo qui adesset vtriusque gentis spectator, vel decore formæ vel habitu proceri corporis, tractandorumq; armorũ peritia comparari posse videretur. Nã præter equestria spectacula in gratiam illustrium fœminarum, quæ vtrinque cultissimis cœtibus aduenerant, edita, & sæpius instaurata, nihil plus actum fuisse apparuit, quàm vt vterque sese in mutuam comparationem luxuriantis elegantiæ prolatis opibus ostentaret. Nec multò post Cæsar, quod iam enata essent seminaorientis belli inter se & Galliæ Regem, ab Hispania rediens in Britanniam diuertit, non obscura obtrectatione eius colloquij, ita vt tres simul Reges coire voluisse crederentur. Sed vterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum socium sibi asciscere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter existimari cupiens, dudum animi sui argumentum tam aptum quàm inso-

lens in foribus ligneæ domus supra armatum ingentem sagittarium habitu Britannico scitè perpictum, prætulerat hoc titulo: CVI adhæreo præest. Eodem anno Solymannus maiorum disciplinam sequutus, postquam Syriam atque Ægyptũ interfecto Gazelle virtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam arma convertit, adortusque Belgradum, quod ad confluentes Savum atque Danubium situm egregium erat atque firmissimum totius Pannoniæ munimentum, expugnavit, Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maximè decorum: Barbaris verò supra quam dici posset funestum atque ignominiosum. Nam ibi frustra tentata oppugnatione Amurathes abavus, & proavus Mahometes magnis acceptis detrimentis inde repulsi re infecta discesserant. Solymano igitur cum paratissimis copijs adventanti, neque Hungari proceres, neque Ludovicus imbecillo ingenio Rex iuvenis necessaria præsidia opposuerunt, quòd nihil inter se consentirent, & à pristina invictæ antea gentis virtute & disciplina defecissent. Eo modo Belgradum ociosè oppugnatum, turpissimeque defensum in potestatem Barbarorum devenit, ut porta inferendis maioribus nostris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæsar apud Vangiones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ religionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato novis placitis Romani Pontificis authoritatem convellente, & pestilentissimis erroribus disseminatis imperitorum hominum animos depravante. In eo conventu Martino licuit superbè atque arroganter declamanti recitare causas, cur iure Christiano à Pontificis censura discedendum iudicaret, vel ob id præsertim quòd avarissimi è Romana aula in provincias emissarij defunctorum animas in Purgatorij flammis criminum pœnas dantes, pretio venditata Pontificis clementia se eruturos profiterentur. Sed initis & protractis supra id negocium disputationibus, nihil tamen discussum est, sic ut Cæsar in ea re compescenda pio animo salubria decreta ad publicam salutem excogitanda censeret, nec multò post cum Leone Pontifice percusso fœdere iungeretur. Leo nanque gravissimis de caussis extimulatus, Gallos Mediolanensi principatu extrudendos statuerat, ut Francisco Sfortiæ paternæ hæreditatis iure, communibus Cæsaris atque ipsius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas inchoatum fuerat, incrementaque in Hispania sumpserat, in Italiam translatum est, diro prorsus consilio, quum inde Italia propè omnis vetustum decus, & pristinam libertatem amiserit. Causæque item odiorum in Gallos Insubrum ex multa Lotrechij superbia crudelitateque Lescuti fratris conceptæ referuntur. Lescutus dum exules avidus persequitur cum ala equitum ad Regij portam delatus, prior Pontifici bellum infert, Guicciardino vix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusque imperator Prosper Columna cum Piscario atque Antonio Leva ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed dimidia eius Urbis parte capta, reliqua pars quæ est cis amnem à Gallis impigrè defenditur. Lotrechio verò cum magnis suis Venetorumque auxilijs appropinquante, Prosper ne cum duplici hoste dimicare cogeretur, ad Niceam amnem castra reducit. Cuius irriti conatus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem suum è Florentia in castra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia perterriti & ferè languentis exercitus vires instaurat, & ducibus animos restituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus traiecto Pado atque in-

de

de Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum nouis copijs, quas Sedunensis Cardinalis adduxerat, nusquam Gallo acie confligere auso. Per hunc modum Lotrechius, quum hostes ad Vaprium vicum noctu scaphis Abduam transissent, tumultuaria ibi parum prospere à Lescuto fratre conserta pugna, Mediolanum se recipit. Nec insequentibus hostibus defuit fortuna: appropinquante namque Piscario Hispanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt, apud quas Lotrechius inter suburbana tecta constiterat: tantusq; fuit tumultus vt Gallicæ vndique & Venetę simul copiæ propè sine vulnere funderentur, caperetur autem Theodorus Triuultius inermis Venetorum imperator, Lotrechius tanto accepto detrimento in vrbē equitatum omnem introduxit, paululumq; moratus ad arcis aream, Comensi via in fugam se coniecit nullo hostium persequente, qui ad mediam fermè noctem à Mediolanensibus Ticinensem portam aperientibus cum magna gratulatione victores exceperant. Lotrechius Vandenesio Paliciæ fratre præsidio Comi imposito cum vniuerso equitatu Leucum contendit, superatoq; ibi amne Abdua in Cremonensem agrum deflexit, Cremonamque nuper hosti deditam, priusquam pręsidio firmaretur, potitus est. Sed demum nouis Bernensium et Sedunorum, qui sunt Heluetij nominis, legionibus confirmatus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare non potuit, neque obsessę circumuallatæque arci opem ferre valuit: quoniam ibi M. Antonius Columna summæ virtutis dux tormento maiore à Prosperi patrui munitionibus emisso fuerat interfectus. Intra paucos verò dies quũ Lotrechius vrbem Mediolanum castris ad Sextum vicum positis esset inuasurus, eique Prosper & Franciscus Sfortia cum omni Insubrum multitudine egressi vrbe, sese opposuissent, ad Bicoccam vicum pręlio certatum est, quo Gallis aduerso Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus suis sclopettorum procella obrutis, cecidit. Ab ea victoria Prosper præeunte Piscario Laudem Pompeiā capit, & eodem mense cursuq; victoriæ Pisleonem supra Abduam oppidum expugnat, & mox Cremonam recipit, Lescuto honesta pactione vrbē dedente, & demum Alexandria, excedente Gallorum præsidio, in potestatem redacta est. Dum hæc feliciter à Prospero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robusto vigore florentem oppresit, paulo postquam de Mediolanensi victoria nuncium accepisset, atroci proculdubio toxici violentia abreptus. In eius locum suffectus Hadrianus Sextus, mira & certe pudenda, si Italiæ decus respiceretur, Senatorum factiosorum suffragatione, quũ festinatis comitijs, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in Hispania agentem, virtutis nomine, cunctis senatorij ordinis prætulissent.

VIGESIMI PRIMI LIBRI.

GALLI per interregnum comitialesq; occupationes, rati se Parmam facilè recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus vno tempore editis prælijs, scalis murum transcendere conantur. Sed insigni Guicciardini præsidis studio, & summa Parmensium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrimè propugnarent, hostes repelluntur. parique Fortuna in Placentinum

effusi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum præsidio sustinentur. Sequenti anno quòd Genuenses Gallicum nomen Octaviano Fregosio duce tuerentur, Cæsariani duces impetrantibus Adurnijs exulibus ut reducerentur, ad Genuam castra faciunt: hinc Prosper cum Germanis, illinc Piscarius cum Hispanis. Sed Piscarius ab eo loco qui Faba Græca vocatur, tormentis murum aperit, impetuque facto pulsis defensoribus urbe potitur, & dum victor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in potestatem ipse Octavianus Fregosius, & Petrus Navarrus, qui dudum appulerat, ut non temerè timentium civium animos authoritate nominis sui confirmaret. Eo modo Piscarius Urbem multis divitijs opulentam diripuit, priusquā Prosper ingrederetur. Flisci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregosiorum hostes propter fratris eorum cædem probè vindictam exercuerunt, & Antoniotus & Hieronymus Adurnij, postquam decem annos exulassent, in urbe principes constituti sunt: à quibus non multò pòst Castelleti arx, quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata est. Eadem æstate qua tanta Urbs capta direptaq; fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus populi Romani, & cohortatione senatus ad Urbem evocatus Genuam applicuit: nulla civium recentem cladem suam lugentium lætitia exceptus, indeq; Liburnum navigavit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatisq; Florentinorum, & aliquot Etruscis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales sequi iussit, & felici navigatione Romā devectus est. Per id tempus Rhodus à Solymano, qui in insulam cum ducentis armatorum milibus traiecerat, oppugnabatur. Eam verò consilij ingentis & perdifficilis belli occasionem audacter susceperat Barbarus, quòd Christianos reges intestinis occupatos bellis didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem, sed pecuniæ inopia, quominus officio satisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hispania advexerat pedites copias, factiosorum quorundam hortatu, non Rhodum, sed in Galliam Cisalpinam, quæ Cæsaris opes cōfirmarent, mittendas censuerat. Atq; ita Rhodos quintū pòst mensem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem compulsa est, Philippo Liladamo militiæ magistro desperatis auxilijs ad Solymanū egresso, & certa pactione urbem atq; insulā dedente. Idq; tantū vulnus Christianæ Reip. illatum est insanientibus aut oscitantibus nostris regibus, apud quos privatæ spes augendi imperij totū Christianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanæ aulæ rudis, & rerū Italicarum imperitus, serò detrimentum intellexit: exortaq; est in Urbe pestilentiæ lues quæ quū severis legibus more nostro Pontifici minimè coercēda videretur, contactu ægrorū ita exarsit, ut multa funera in compitis viserentur: appareretq; vastari Urbē haud multo dierū spatio, nisi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus sedandæ pestilentiæ, favente ei turba hominum, negotium suscepisset, nemine superstitionem vetare auso. Nam ferum taurum cui dimidium cornu dissecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita mansuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo vellet perducens, pestilentiæ placando numini ad Amphitheatum immolasset. Nec credulæ multitudinis spem ex toto fefellit, quū ab ea inanis sacrificij prospera litatione mitescere morbus cœpisset. Nec multò pòst evocato ad Urbē Iulio Medice Cardinale, Franciscum Soderinum Cardinalem custodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & adversi in Cæsarem studij indices literas intercepisset. Nam Soderinus

contra

contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miserat, Rentio Cerite duce, percussoribusque item in Iulij cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli cives Florentini, concepti facinoris capite pœnas dederāt; alij Iulio connivente profugerant. Rentius qui exercitum Senas perduxerat, ut inde Florentia peteretur; inopia commeatus & terrore Helvetij præsidij qui Iulio aderat, adductus, fœdum cōsilij sui exitum tulit, vel ob id etiam quòd Feltrium Urbinatem, Malatestamque Baleonum, hic è Perusia, ille Urbino contractis viribus ad vindicandas iniurias secum bellum Iulio illaturos credidisset. Paucos verò post menses quàm Soderinus custodia traditus est, Hadrianus fato concessit, cui protractis aliquandiu comitijs, conspiratione iuniorum Iulius Medices desumpto Clementis nomine subrogatus est, qui ad tuendam novæ dignitatis personam, egregiè se medium inter Cæsarem & Franciscum Regem præstare videbatur.

VIGESIMI SECUNDI LIBRI.

ORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Ammiras in Italiam descendit cum quadraginta peditum & decem equitum Gallorum milibus, & pulso ad Ticinum amnem Cæsarianorum exercitu, positis ad Mediolanum castris urbem obsidere constituit. Ineunte anno Prosper Columna moritur, eique in Imperio copiarum succedunt Carolus Lanoius Belga, & Piscarius. Insubres pro Francisco Sfortia egregiè Gallorum vim & belli detrimenta sustinent. Gofferius multa nive cœlo importunè delapsa à conspectu urbis discedere cogitur; cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremonam mittit, irrito eius incepto. Veneti copias suas & ducem Feltrium Urbinatem ex lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot in locis per partes opprimuntur, nusquam iusto prælio contenditur. Cæsariani ponte Ticinum iungunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Novariam inuadenda hostibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copijs Mediolanensium iuventute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multò pòst Ticinum transgressus, coniunctusque Feltrio Garlascum oppidum aggreditur, & quanquam præalta esset in fossis aqua, vel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot acceptis detrimentis quum se reciperet, ad Sesithem amnem tumultuaria pugna gravi ictus vulnere funditur, biduoque pòst dum tormenta defendere per Baiardum fortissimum ducem, atque hostes acriter incumbentes sustinere conatur, Baiardo cadente exuitur tormentis, & cum multa cæde Helvetiorum terga tuentium, in fugam conijcitur, mirumq; videri potuit tantas Gallorum copias, validis Helvetiorum subsidijs firmatas à Cæsarianis & Venetis sustineri atq; deleri potuisse. Aderat Cęsarianis Carolus Borbonius, qui pauloantè à studio sui regis malignè discedens, & sese privato quodam Cęsari fœdere coniungēs, prodendi regis sui, impugnandiq; patriæ consilia agitarat, quibus detectis è Gallia in Sequanos profugerat, declaratusq; patriæ hostis Cęsari operā navabat, ita ut invadēdæ Gallię consilium susciperet, Hispanis avidè se sequuturos profitentibus, quòd in Provinciam, opulentam regionem, ubi nō defutura amicorum studia aversa penitùs

à rege, & proceres quosdam ad rebellandum paratos se inuenturum iactabat. Lanoius quanquam id minimè probaret, permisit vt Piscarius cum Hispanorum, Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piscarius Massiliæ mœnibus frustra hærens, quòd validissimo Gallorum præsidio teneretur, retrocedere coactus est, quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonij nominis conferret, & regiæ copiæ appropinquarent, & Borbonius cuncta opinione sua sibi infestiora, Gallo verò fideliora reperiret. Quapropter reuersus est per maritimas Ligusticasque alpes cum copijs asperitate itinerum defessis, & his sępe, vt sunt viri dicaces, Borbonio consilij leuitatem exprobrantibus. Eo autem tempore Rex Franciscus valido conflato exercitu vt Prouinciā tueretur, postquam re infecta hostes Prouinciæ finibus excesserant, consilium flexit ad occasionem repetendæ Italię, miraque celeritate Pœninis, & Cottijs alpibus in Taurinos descendit, progressusque secundo cursu ita Mediolano potitus est, vt Piscarius cum Hispanis Laudem Pompeiam se reciperet, & Antonius Leua cum Germanis defendi Ticini munus susciperet. Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam ægerrimè tulerūt, quòd inuadendæ Prouinciæ, & lacessendi Galli regis consilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbassent, ob idque Cæsariani exulis consilio innixi, belli quàm pacis auidiores apparuissent. Rex mediolano potitus, consilij anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimendos Hispanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrederetur, in auspicata belli ratione Ticinum prætulit, vbi nulla memorabili earum rerū quæ tentasset prosperè confecta, quartum iam circumsidens & hærens mensem, diductis primo, mox & reliquis senescentibus viribus, quòd noua Cæsarianis auxilia adducente Borbonio superuenissent, prælio decertare coactus est, quo regijs aduerso, nobilissimi quique Gallorum ducum & procerū interfecti sunt, & Rex ipse gnauiter dimicando sauciatus, prolabente mox equo captus est: eo præsertim effusius Hispanis & Germanis parta victoria lætantibus, quòd ipso Cæsaris natali die secundissimo euentu dimicassent, sic vt de eijciendo Francisco Sfortia cogitarent, & totius Italiæ immodicis animis imperium affectare dicerentur. Quando immutato rerum successu elati, nequaquam alieno commodo, sed suo bellum fortiter gesisse videri vellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI.

RANCISCVS ineunte æstate à Genua in Hispaniam perducitur à Carolo Lanoio, qui ægro eius animo futuræ Cæsaris clementiæ spem iniecerat. Sed Cæsar multis de causis eum nequaquam videre sustinuit. Qua offensione Rex sua spe deceptus in grauem incidit morbum, ita vt infortunij sui miserias morte finiturus videretur, nisi Cæsar perhumano colloquio afflictū consolatus, eum se maturè dimissurum promisisset. Nec multo post certo inito fœdere, Cæsar ei sororem in matrimonio collocauit. Ea Emanuelis Lusitaniæ regis vxor fuerat, & è tribus regis liberis, maiores natu duos pater obsides tradidit, & in Aquitaniam abire permissus est. Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta est suspicio, quòd inter se Franciscus & Cæsar in perniciem quorundam coniurare dicerentur, sic vt ad regem libertati restitutū vndique legati gratula-

tum

tum mitterentur, & Clemens, & Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam securitatem noua fœdera percuterent. Quibus paratis vndique copijs Cæsari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquissimum fuisse iudicabnt, Antonius Leua atque Piscarius imperium Mediolanense Francisco Sfortiæ inuadentes, eum tanquam defectionis à Cæsare consilia agitantem reum fecerant, grauissimoque laborantem morbo in arce obsederant, & aliquot urbibus ereptis hostem declararant. Ea calumniæ vis cum summa malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit, vsque adeo ut consternati animis arma pararent, & Cæsarianos impotenter atque superbè fœderis fidem fallentes, atque impudenter sociorum existimationem contemnentes armis persequendos arbitrarentur: & Piscario interim morte subrepto ad Mediolanum arma proferrent, ut Sfortiam obsidionis & vitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Antonij, Alfonsique Vastij, qui Piscarij patruelis erat frater, militaris constantia, vt non modò oppugnantium hostium vim sustinerent, sed Mediolanensibus metu cædis subactis Sfortiam extremam perpessum inediam, ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad Cremonam calamitatis suæ iniquam sortem lugente, noua Germanorum auxilia Georgio Fronispergo duce in Mantuanum agrum descenderunt, & Vgo Moncata cum Pompeio Columna Cardinale, Pontificem inducijs quas dolosè concesserant ineptè confisum deceptumque, repentina in Vrbem irruptione penè oppresserunt, ita ut direpto Vaticano, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur, & Cæsariani, quòd nullus esset in arce commeatus, triduo eum in potestatem redacturi crederentur, nisi Vgo Moncata tanti admissi sceleris pertæsus, vel contradicente Pompeio, & in extremam Clementis perniciem proclinato, obsidibus acceptis in arcem venisset, & certis conditionibus pacem cum Pontifice confecisset. Hisdem diebus quibus Cæsar & Pontifex infestis armis inter se decertabant, Solymanus in occasionem semper intentus qua regni fines proferre, & Christianis maximè nocere posset, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuuenem, non suo iure, sed precario propè turbidissimæ genti nec iusto consensu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam satis instructum, facilè opprimere se posse confidebat, vel ob id præsertim, quòd neq; Pannonici regni, neq; regis ipsius salutem proximis Germanis, neque ipsis consanguineis regibus Cæsari, Ferdinandoq;, & Sigismundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitraretur. Quando neque Germani per se segnes in aliena causa, neque Austriæ domus reges Italico occupati bello, neque Polonus, ne veteres inducias temerè abrumperet, ut se commouerent adduci posse viderentur. Ludouicus rex ingenio per se imbecillo, neq; salubri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hostis fama perculsus, missis undique legatis frustra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit, id est armatæ multitudinis, & Rhacos appellatur. In eo sacrati antistites de more stipendiarij, quas debeant in publico periculo semiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli sumptum expediunt. Profani verò iuris proceres totaque nobilitas, utpote qui veteres disciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum castra viderant, sed minutis

tantum prę̨lijs per incurſiones pugnare conſueſſent, ab innata ſuperbis eorum animis arrogantia Turcas ita contemnebant, vt ſe vel exiguo numero ingentia Barbarorum agmina confertis manibus inſolenter conciſuros & deleturos iactarent. Sed unus maximè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiſcopus Collocenſis, aliquando in excurſione ſubitario prælio cum Turcis dimicare ſolitus, tanta animi ferocia, tantaque ſperatæ victoriæ fiducia ſtolidè pugnax efferebatur, vt ſacras ad multitudinem militum haberet conciones, & ante alios proceres ſtudio religionis inflammatus in aduerſam Barbarorum aciem infeſta haſta ſe impetum facturum polliceretur. Paulo antè ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorum cohortes conſcripſerant, quarum præſidio ſtabiliri aciem equitum & ſuſtineri Barbarorum vim poſſe putabant. Neque enim accuratè recenſendo peditum ſimul & equitum, copiæ vigintiquinque milium ſummam efficiebant, ſicut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorum pugnam poſcentium temeritas magnopere damnaretur, quando veteres milites miſerrimum eſſe dicerent, cum eo hoſte confligere qui octuplo ampliores copias in aciem eſſet producturus. Propterea aliqui ſubmovendum imminenti periculo regem iuvenem iudicabāt, fruſtra conſulente Stephano Verbetio, ut Regis adoleſcentis perſona ad publicam ſalutem extra pugnæ diſcrimen, in utrunq; belli eventum Budaæ in arce ſervaretur. Sed obſtrepebant efferi milites, nec ſe, niſi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta ſententia pervicit, ut quàm primum confligeretur, & Rex generoſus ſub tutela Dei maximi pugnæ ſignum daturus hoſti obviam ire pergeret. Itaque vecordi impetu infauſtoque conſilio Ludouicus ad Mugacium uſque ſigna promouit, quod eſt oppidulum medio fere itinere poſitum inter Budam atque Belgradum. Iam adventabant prima Turcarum agmina, quum ſupremo concilio à præfectis & ducib. eſt diſputatum, an caſtra vallata currib. ad Danubij ripam eſſent tantiſper collocanda, donec auxilia Tranſylvanorū advenirent, quę á Ioanne Sepuſio provinciæ præfecto, qui Vayvoda Hungariæ appellatur, iuſtis itinerib. adduci ferebantur. Cæterùm Tomoræus, cui novo ſupervenienti duci propter præfecturæ dignitatem parendum foret, ut imperij ius integrū ad ſpem victoriæ retineret, omnem morę cauſam improbans, & in ſua fata prę̨ceps ruens, ita ſanis conſilijs obſtitit, ut Regem incautum in periniquū pugnæ diſcrimen perduceret. Barbari nanq; quaternas equitum acies præmiſerāt, quæ diſtinctis interſenoctis atq; diei ſpatijs perpetuò laceſſentes regijs caſtris circumveherentur. Quo perſultante equitatu uſq; adeo arctè regia caſtra obſeſſa ſunt, ut nemo lignatū aut pabulatum exire, aut in proximam Danubij ripam potandis equis progredi auderet niſi magno periculo, et iniqua conditione propter Barbarorū multitudinem certaretur. Qua neceſſitate impulſus Tomorę̨us inſtruere aciem, et pro antiquo decore invictæ antea gentis, dignitateque Regij nominis prælio confligere coactus eſt. Aciei forma ferè ſimplex fuit, protenſis ſcilicet peditum cohortibus in oblongam ſeriem, ac intermixto idoneis in ſpatijs equitatu, ne Barbari numero ſuperantes univerſam circumvenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerētur. Caſtra cathenatis vallata curribus levi præſidio impoſito ad dextrā reliquebantur, quib. non abſurdo cōſilio Tomoræus alam unam lectiſsimorum equitum vallum propè contingentem appoſuerat, ut ad

ut ad incerta belli rex eius firmo atq; expedito pręsidio protegeretur. Sed Hungarico nomini infaustus is dies, regiq; maximè inauspicatus, postremam eam ferè consilij rationem evertit. Nam primo progressu concurrentes acies nostrę, tametsi nihil eis Barbarorum tormenta altius librata noceret, nullo tamen negotio pulsæ protritæque sunt, cadente præsertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus interfectis, & Vsaronibus, qui sunt Hungarorum levis armaturæ equites, dispalatis, & in fugam versis, totoque pariter equitatu fœdè conciso. In tanta rerum asperitate, quum Barbarorum globus ad diripienda castra convolasset, & ægrè à præsidio defenderentur; ea quam diximus lectissimorum equitum ala quæ regi præsidio esse debuerat, contineri nequijt, quin opem castris afferens in Turcas oppugnantes deferretur. Eodemque semihoræ momento Ludovicus Rex prostratis undiq; copijs, nudatus eo quod sperarat paraveratque præsidio, sese eripiens, in proxima palude reflectente se equo sexquipalmis aquæ lutulento in gurgite suffocatus interijt. Ita tamen ut eum locum Cetriscus armiger eius & cubicularius genere Bohemus notaret & effugeret, & post multos dies decedentibus hostibus integrum regis cadaver Cetrisci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum ad Albam regalem deferretur. Ab ea victoria Solymanus non obscura admiratione ductus risisse fertur, quod Hungari tanta essent animorum temeritate, tantaque insania regis consiliarij essent occupati, ut alienis viribus stultissima ratione æstimatis, ipsorum copias, quæ essent exiguæ, tanto exercitui obijcere, quam regredi maluissent. Potitus Buda, invisaque arce quam mirificè laudabat, nihil plus ad victoriæ suæ monumentum sustulit, quàm æneas statuas tres ingentes, quæ Matthiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Eę Byzantij in Hippodromo collocatæ hodie visuntur.

VIGESIMI QVARTI LIBRI.

CLEMENS, quod eius fama fœdè apud populum proscinderetur, nec ideo tantæ iniurię contumeliam animo sustineret, quoniam improvidè malignis hostibus credens confidensque dolosis inducijs, ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum privatæ existimationis, tum Vaticanæ suppellectilis quæ erat opulẽta, iacturam fecisset, abrupto tanquam indecoro fœdere; & spretis obsidibus, bellum Cæsarianis inferendum censet. Pompeium Columnam à senatu amovet, & tanquam sacrilegum hostem aqua & igni interdicit, accersitoq; à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quòd esset stirpis Andegavensium regum, qui superiore sæculo Neapoli regnassent, terra marique Neapolitanis bellum infert. Magnus terror Campaniæ infertur, capitur Salernum; Valdemontius ad Neapolis portas, compulso intra urbem Moncata, se ostentat, & in Latio Columniæ familiæ oppida à Pontificijs militibus crudeli incendio passim excitato deformantur. Per eos dies Carolus Lanoius cum classe sublatis Germanorum veteranis cohortibus, & Hispanorum satis valida tironum manu in Italiam traiecit. Inter Corsicam & Iluam insulas Hispanica classis medio in Pelago à tribus triremium classibus tormentis oppugnatur. Duces erant Andreas Auria, Petrus Navarrus, & Paulus Iustinianus Venetus. Sed aliquot navibus magno impetu pilarum incidentium per-

foratis, & una atq; altera demersis Lanoius è summo discrimine obortæ tempestatis beneficio se eripuit, provectusq; rapido vento in Stephanium Etruriæ portum, quod est in Occidentali Argentarij promontorij latere, se intulit, atq; inde circa Campaniæ litora milites exposuit. Eius advētu Pompeius Columna cum Vespasiano atq; Ascanio Columnijs proceribus conflato exercitu ad oppugnandū Frusinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuarijs aggeribus permunita, fortissimorū militum manu defendūtur, qui erant ex cohortibus veteranis, quas Ioannes Medices in Insubribus Pōtifici præsidio miserat. Nec multò pòst quòd salus earū cohortium, & Hernicorū omnium cordi esset, iusto cū exercitu Rentius Ceres & Vitellius Tiphernas instructa acie supervenerūt, à quibus soluta est obsidio fusis & coniectis in fugā Cæsarianis, & his ægrè tormenta servantibus. Exinde à quibusdam tota ea cōtentio ad falsam spem concordiæ revocata est, quòd Pontifex pecuniæ pressus inopia, & magnis vndiq; Cæsarianorū copijs circumventus, nequaquam diu belli sumptum sustinere posse videretur. Peropportunè ad eam rem conficiendā ab Hispania in Vrbem venit Cæsar Feramusca Campanus, Cæsaris literas afferens, humanitatis & æquitatis, & quod intererat ad flectendū Pontificem, religiosæ excusationis plenissimas. Atq; ita iterum Clemens adveniente in Vrbē obsidibus ei datis Carolo Lanoio, in quo summa tum erat belli et pacis authoritas, Cæsari cōciliatur. Fœdus Reipub. dirum percutitur, ea conditione ut Lanoius in Etruriam iret, Borbonium averteret, qui cum Germanis & Hispanis, auctus undiq; factiosorum & perditorum hominum copijs ad diripiendam Romam contendere ferebatur. Borbonius enim in spem diripiendæ opulentissimę Vrbis animos sustulerat, quòd Germani pauloantè ad Mincium hostium copias Feltrio duce se transitu prohibere conantes submovissent, quū fortuitò tormenti ictu Ioannes Medices cecidisset, cuius fortissimi ducis impetum extraordinarijs prælijs gravia incedentium agmina carpentē sternentemq; ægrè sustinuerant, nec multū insequentium Feltrij & Salassi, qui Venetas & Gallicas ductabant copias vim pertimescendā putabant. Itaq; Borbonio Apenninum Aretinis iugis superāti, Lanoius occurrit. Sed abnuentium pacē militum clamoribus, dirempto colloquio Borbonius proposito itineri ita institit, ut Pontificē dimissis importunè copijs inermem, nudatumq; præsidio una celeritate facilè se opprimere posse speraret. Favit fortuna facinorosis consilijs, atq; impiæ fraudi, uti iampridem infesta Vrbi atq; Pontifici: intentissimo nanque cursu totius exercitus Borbonius ad Vrbem pervenit, commeatus egens, & tormentorum expers pridie Nonas Maij: statimq; scalis appositis, Clemente exterrito, neque ullum fugæ consilium explicante, ad eum locum, qui est contra obeliscum, humilia Leoninæ urbis mœnia superantur, frustraque ineptis armis & trepidis animis obsistente urbana multitudine, Hispani atque Germani intrant, infinitam propè hominum frustra adiectis armis vitam petentium multitudinem crudelissimè trucidant, sacrosanctum & toro orbe venerabile templum direptis ornamentis, multo cruore ad singula altaria fuso immaniter fœdant, atq; omnia sacrata vasa diripiunt, elapsoque in arcem Pontifice, Vrbem semihora transcensis inter Aureliam & Septimianam portam vetustate collapsis mœnibus irrumpunt, in eaq; cuncta avaritiæ, & immanitatis exempla in miseros cives edunt, arcem circumsidēt, & perductis fossis circumvallant, ne usquā Pontifici effugium pateat. Animus horret eas referre Barba-

rici

rid cruciatus miserias, quas pertulit infelix populus, olim gentium omnium victor. Hæc enim sine multis lachrymis, neque referri, neque audiri possunt: ita ut sacrosancta civitas Deos penitus aversos à salute sua existimare potuerit, nisi Dij tutelares Vrbis quanquam ad inane solatium pręclaro suo ultore numine, perfidiosi atque immanissimi latronis hostiam in ipso captę Vrbis limine mactavissent. Cecidit nanque Borbonius dum scalam funesta manu mœnibus admovet, per inguen dextri femoris glande traiectus, ne diræ victoriæ suæ compos tanto sacrilegio lætaretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXV.

AD famam usque adeò miserabili inexpectatoq; eventu captæ Vrbis, ac obsessi in arce sacrosancti Pontificis, uni omnium in Italia Florentini effusè lætari videbantur, Quòd diu exoptatam repetendæ libertatis occasionem sibi ex tuto oblatam perspicerent, quam dudum enudatis in Mediceos veteribus odijs intempestivè arripere tentavissent. Paulò enim antequam Borbonius Aretinas superaret alpes, & sese alienum ostenderet ab omni pacis conditione, repulso scilicet Carolo Lanoio, qui perampla de compositione mandata detulisset, Florentinę iuventutis globus paratissimis ad rebellandum animis arma cœperat, factoq; impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Petrus Salviatus multis propinquitatibus atq; divitijs potens. Huic nemo seniorum restiterat, quum gravissimi civium eius facti consilijq; gnari essent, utpote qui dissimulando & connivendo, avidis, verùm suspensis animis tantæ rei eventum expectare cernerentur. Erat in summo magistratu Vexillifer Aloysius Guicciardinus, multis quidem beneficijs Mediceo nomini obstrictus, sed apud eum homine incertæ fidei, ab antiquo maiorum suorum studio libertatis avidum, cuncta facile obliterarat præsens occasio admittendi, maturandiq; facinoris, ea tamen simulati animi specie, reprehendere, detestariq; iuventutis audaciam cœperat, ut in re dubia atq; ancipiti magistratus fidem syncerumq; personę munus tueretur: quādo nihil magis optare eum credi par esset, quā ut pulsis Mediceis civitas sese assereret in libertatem. In ea verborum contentione iuventus, quæ iam planè rebellarat, curiaq; potita extremum decretum cōmutatæ Reipublicæ deposcebat, fremere atq; evibrare gladios cœpit ad deterrēdos decuriones, è quibus Federicus Riccius severè obiurgans graviter caput vulneratus est à Iacobo Alamanno præferoci iuvene: ac ipse Vexillifer simulanter intentata sica penè violatus, quum etiam in conspectu eius Ioannē Francischæum loci & honoris decus obsistendo tueri conantem, attractū ad fenestram à seditiosis ipso præsertim Alamanno impellente, in forum præcipitem dare niterentur. Iam in arcam curiæ singularum regionum signiferi sublatis vexillis de more contribules suos addu-

xerant, & patritij ordinis magna multitudo ad magistratus ascenderat. Nemo enim ferè fuit vel ex ipsis amicissimis Mediceo nomini civibus, qui non properanter ascenderet, atq; pulcherrimi eius facti lætitia cōpleretur, sicut postea compertum est, omnes in unū conspirasse & defecisse existimari possent. Nam constabat signiferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuisse, ut parati instructique armis, quum res posceret, exortique tumultus strepitum sentirent, ad curiam progrederentur. Antonius quoq; Nerlius sacerdos factiosus in turrem curiæ extortis à ianitore clavibus ascendit, ut ad sonitum campani æris populus ad arma vocaretur. His rebus Decuriones exterriti postulante iuventute adhortantibusque patritijs decretum perscripserunt, pronunciandumq; ad populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adolescentes Hippolytus & Alexander Reipub. hostes declarati sunt, bonaque eorum fisco addicta, & liberati nonnulli cives, qui in custodia servabantur, quòd hostilem animū in Mediceos, quos appellarent tyrannos, ostendissent. In promulgando autem atrocissimi consilij decreto, quod minimè prætermittendum videtur, Cosmus Saxetus podagricus nec insulsus Senator vultu resupino, & teter oscitanti sublata voce interpellans præconem interrogavit, an ipse etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilij & capitis pœna damnaretur, & id quum altiore voce proboque nutu præconis par & æquum esse subderetur: Vos ergo, inquit, videritis cives, qui nihil libera patria carius habere vultis, an vobis ab hac mox iniuria sacris interdicti, familiari pane vestro satis piè vescilicet: quod salsè dictum universę concioni risum commovit, quòd omnes adeo perfricatæ essent frontis, ut inverecundam præconis vocem ineptissimè imitarentur. Ab hac tanta perfidiosaque decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes de ordinanda Republ. disputarent, Franciscus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michael Salassius Regulus, Federicusque Gonzaga cognomento Bozolus Gallorum duces urbem intrarunt, quibus ad secundum lapidem dudum obviam ierant honoris causa Sylvius Passerinus Cardinalis legatus, ipsique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ridulphus à Leone avunculo in senatum lecti: cum his etiam aderat Hippolytus Medices adolescēs, qui omnes inopinata civium rebellione perturbati, in Vrbem ingredi maturarunt, primusque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium pręfectus in forum advolat, omnique aditu regionum occupato invasis disiectisque popularium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipsi quos diximus duces citatis equis superveniunt, certaturque missilibus ab obsessis atque obsidentibus, in magnumque metum atque periculum imperiti homines & ineptis instructi armis undique coniiciuntur. Erat curia plena patritijs, atque ea iuventute quæ primæ perfidiæ vocem sustulerat, decretumque arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iusserat. Quibus omnibus quum iusta ad defensionem arma deessent, neque ullus esset in curia commeatus ex conscientia admissi sceleris, extrema supplicia metuebant. Nam Honofrius eo studio ferebatur, ut curiæ fores incenderet, & tormenta proferret, quibus curia quateretur. Iam enim introductis in urbem maioribus copijs, pavidos seniorum imbelliumque civium animos, præproperæ temeritatis & meritæ pœnæ metus invaserat, tanta trepidatione, ut nonnulli inusitato egressu dilabi festinarent, consilijque inopes, & maturę opis indigi, prorsusque ad vnum semianimes, admirabilem commutati ingenij perturbationem, gestu incondito, & demissis, pudendisq;

verbis ostenderent, dolerentque plane singuli vicem suam, quod nimis celeriter & inconsulte nequaquam animaduerso periculo nondum maturæ libertatis munus expetissent. In nullum quippe eo grauius aut periculosius salutis discrimen Rempub. incidisse ab vlla annalium memoria meminerant viri prudentes præsentium & imminentium rerum casus expendere soliti, quum atrocissimam externarum gentium colluuiem incendia & clades passim afferentem in ceruicibus esse inter Senas & Aretium, alterum porro socialem exercitum quem vt Borbonio obsisteret, à Mugellano Apennini latere, euastatis militari licentia amœnissimis prædijs in vrbem confluxisse conspicerent. Quandoquidem nihil hic potius omisso verò hoste qui ad excindendam Romam properabat, quàm diripiendæ opulentissimæ vrbis prædam spectare videretur, vt præsentis rebellionis admissum facinus vindicaret. Sed tanta extitit in Sylvio legato, adolescenteque Hippolyto, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæterisque ducibus æquitatis & tranquillitatis studium, vt pro conseruanda salute ciuitatis, seditiosis atque rebellibus, modo sedederent, integra fide parcendum censerent. Atque ita quum iam Medicei in non dubiam spem recuperandæ curiæ venissent, fieretque armatorum concursus ad eorum domos defendendas, & in aream currulia tormenta peruenirent, Federicus Bozolus prodijt, pacatamque dextram ostendens, cessantibus vtrinque telis, ad curiæ portam accesit, admissusque ad decuriones, ita loquutus est:

Nisi pro dignitate saluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma gestarem regi Galliæ operam navans, quem huic civitati ab antiqua Caroli Magni conditoris vestri memoria, multisq; nec unquam fere intermissis in Galliæ reges officijs, amicissimum esse scio, huc utiq; nullo meo cõmodo impulsus ascendissem, quanquam ex benefactis officiosoque hoc munere suscepto, non inanem fortasse laudem expetendam rear, modo à vobis non omnino intempestivus orator existimer, si hanc libertatem quam honeste potius concupistis, quàm auspicato tenere videmini, vobis iam plane obsessis & circumventis, non dubio exitio futuram ostendero, dederoq; obiter consilium cum vobis qui curiam tenetis, tum universæ civitati, omni ope quæ alicunde expectari possit, liquido certius atque præstantius. Æquissimas enim conditiones certæ pacis atque concordiæ vobis affero, quas non insani homines sicuti vos hodie esse opto, minime repudient. Primũ siquidem repentinumq; illum ardorem, quo hoc facinus cœptum patratumque est, in animis vestris ita deferbuisse crediderim, ad conspectum scilicet tot armatarum cohortium atque illustrium ducum qui vos circumsident, & propius vim admovere parant, ut ea quæ publicam salutem respiciunt, nequaquam ægre auribus vos arbitrer admissuros. Vos nanque omnes integra fide ad unum incolumes, salvamq; urbem fore pollicemur. Quod si rationis & necessitatis quæ vos urget obliviscimini, & amicissime oblata repudiatis, proculdubio (quod abominari potius possim quàm avertere) hanc curiam vestro sanguine inundatam, patriamq; vestram intromisso nostro exercitu occupatam, licentiæ atque avaritiæ militum concessam, priusquam Sol occidat, cum summa uxorum & liberorum vestrorum calamitate atque miseria sentietis. Vt hæc verò præsentire & libere proloqui audeam, multa me inducunt, & vos, uti spero, etiam præclare admonent, sicuti huc ascendẽs ab obvijs didici. Primũ omnium nihil hic prò

negotij atq; periculi magnitudine, uti oporteret, accuratè paratum video, quũ arma, tela, tormenta, & præſidia deniq; omnia vobis deſint, & (quod horreſco referens) cuncta etiam vitæ alimenta deficiant. Harum rerum inopia profectò, vel ſi cunctis civibus egregiè conſtans & ingens animus ſuperſit, indomitos certè ſpiritus celerrimè franget, ſi ſuperba, atque exitiali contumacia, furto quodam arreptam libertatem, poſtquam fata obſtant, ferocibus tantum verbis retinere conemini. Hinc ſiquidem nihil vobis pro ſalute ſperandum eſt, quum adverſa vndiq;, atque aſpera vobis immineant: Illinc verò benignitate magni numinis pax certa, & publica omnium ſecuritas comparetur. Hæc clariſsimi atque certiſsimi vades repromittunt, ipſe ante alios Feltrius imperator, duoq; ſummæ authoritatis Veneti Senatus legati, & nos deniq; regiarum copiarum duces, qui Barbaros Italiæ vaſtitatem & Clementi ſacrorum Principi immane ſupplicium minitantes glorioſè perſequi, quàm infami Etruſca præda diteſcere malumus. Non me præterit viri Florentini aliquanto audacius queri ꝙ defendi libertatem, ab his pręſertim hominibus, qui vitę fortunarumque ſuarum certam ſalutẽ dubijs belli caſibus anteponunt, nec aliunde ꝙ incolumi patria cuncta vitæ commoda atq; ornamenta expectãt. Proinde vos hortor fortaſſe propenſius quàm deceat virum militarem, ut iuventuti noxam totius hodierni impetus remittere velitis, modo ipſa vehementem illum quo nõ dubiam gloriam appetiſſe viſa eſt, immodici ardoris ſtudiũ remittat. Præclarè enim video iuniorib. ſecus ac ætate prouectis, quã odioſum ſit pacificatoris nomen: & quam deniq; ingratum atq; importunum militibus noſtris, ac fortaſſe Mediceis, in ipſo præſertim ſperatæ victoriæ limine ſit futurum, quando illi ſua ſpe prædæ fraudentur, hi verò quoſdam fortaſſe veſtri ordinis ulciſci tanquam ingratos atq; æquo acerbius rebellantes, quã in gratiam recipere malint. Vos itaque in veſtigio & deliberare, et decernere oportet, an beneficio noſtro potius quàm occulto aliquo munere Fortunæ, quæ iam vos deſerit, uti velitis. Nos certè ſi vobis hac in re Dij immortales mentẽ non eripient, decreta pacis religioſa fide ſanciemus, atq; armis, ſi ita opus fuerit, pro dignitate noſtri nominis, ſaluteq; veſtra obnixè tuebimur. Ad ea vexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq; ſermone reſpondit, ut fidelis ac opportuni conſilij, et uſque adeo propenſæ voluntatis erga civitatem, Federico gratias agere potius, quàm quid eſſet in cauſa probaturus oſtendere videretur. Primores autem patritij, in queis eminebant Franciſcus Victorius, & Nicolaus Caponius, uti probos veteresque ſenatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipſa arcti complexus, & pacati vultus ſignificatione prorſus aſſentirent, multoque maximam primorum ordinum partem, eius conſilia, quæ tam amicè quàm humaniter dediſſet, dubio procul amplexuram confirmarẽt. Ad id fremente iuventute, & his ſuperbè atq; indiganter ſuccenſente, tanquã parum fortibus, & iam pridem longo & præpingui ſervitio aſſuetis: Quando quidem aliena virtute, alienoq; periculo partam libertatem & ultro etiam inculcatam admittere tuerique neſcirent. Multi quoq; de ſalute potius ſoliciti quã de libertate quæ iam conclamata videbatur anxiè requirebant, an ex tuto, recteque publica omniũ ſalus Pontifici offenſionum odia recõdere ſolito, committi poſſet. Quibus vocibus excitatis Federicus, ne timete inquit viri Florentini, hac in re ſiquidem ego unus me pro omnibus locupletiſsimum vadem, & ſponſorem fore polliceor. An verò nos Pontifex cui impijs circumvento armis auxilium properè

ferimus, vel impudenter, vel ingratè decipiet: vel deniq; seipsum omnino fallet: qui non temerè Clementis nomen desumpserit. Cuncta enim vobis facilè condonabit, ut augustæ pietatis munus impleat, & sacrosanctæ existimationis iura tueatur. Itaq; Federicus è curia ad suos reversus, quũ renunciaret, quos animos in obsessis, ipsisq; præsertim senioribus reperisset, nemo fuit qui non concordiæ studendum esse censeret: in id Sylvio enixè proclinato, utpote qui natura imbellis & degener, lentisq; consiliis stultę gravitatis nomen aucupãs, nequaquam parato & efficaci ingenio tantæ defectionis noxam inconsulto Pontifice vindicandam arbitraretur: & uti vir sacratus ad pietatem perculsi animi timorem referens, à cruento consilio penitus abhorreret: nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora distineri vellent, quo minus festinanter Borbonium magis confectis itineribus accedentem persequerentur. Per hunc modum satagente cohortanteq; Francisco Guicciardino, qui de Vexilliferi fratris propinquorumq; suorum salute solicitus pacis conditiones dictaverat, prolatis tabulis in proximam divi Michaelis Horto tabernam concessit, facileque obtinuit ut his Feltrius, Venetiq; legati & cæteri duces subscriberent. Singularem enim his rerum difficultatibus explicãdis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpote qui Pontificiis copiis cum imperio præesset. Summa conditionum hæc fuit, ut obsessi in curia atq; item reliqui omnes, admissi sceleris veniam ferrent. Qua in re Feltrius & legatus Sylvius syncerę clementiæ fidem suam obligarent, oblivionemq; eius inconsultæ rebellionis ab ipso Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent: Florentini verò cives redirent ad officium, pristinęque fidei obsequium Mediceo nomini pręstarent, atq; hisdem suffragiis inducto rescissoq; recẽtis malignitatis decreto, novum fideleq; commutata probè voluntate conficerent, excederent extemplò curia, & Rempubl. magistratibus administrandam relinquerent. Hęc mutuis assensibus transacta sunt sexto Calendas Maias: sic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra paucissimas horas Clemens & amissæ & receptæ simul curiæ, pacatæq; civitatis nuncium acciperet. Nec multò pòst Guicciardinus Vexillifer, continuato cũ Octoviris decurionib. magistratu, Calẽdis Maiis de more successori insignia tradidit, privatusq; abiit domum. Creatus nanq; est in eius locum Antonius Franciscus Norius Medicearũ partium studiosus, cuius pater ex Pactiana coniuratione cũ Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum verò Feltrius privati commodi vel turbulento eo tempore nihil oblitus, priusquam sese & copias ad iter expediret, à decurionibus impetravit, ut inexpugnabile Castellum sancti Lei, Vmbrico amissum bello, attributumq; Florentinis sibi redderetur. Actum quoq; subinde est de renovando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adscripti, ut nullum certum munus bellici oneris ipsis imponeretur, nisi ex arbitrio Clementis: idcirco legati Veneti Aloysius Pisanus, & Marcus Foscarus severè postulabant, ut quid præstare conferreq; vellent in id bellum, disertè in tabulis exprimerẽt. Itaq; adstipulantibus Octoviris qui toti negotio belli & pacis cum summa authoritate præsunt, Practiciq; ab ipsis vocantur, Florentini separatim à Pontifice, ubicunq; in Italia gerendum bellum foret, sociis se daturos promiserunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta: levis autem armaturæ equites galeatos bis totidem, atque item integram delectorum peditum legionem: iuravereq; invicem se nunquam separatim à sociis in amicitiam cum Cęsare ducibusq; eius esse redituros. Huius in-

eundi fœderis eximiè aſtutus ſuaſor Feltrius fuit, ex æquo in gratiam Veneti ſenatus, atq; odium Clementis, uti poſtea apparuit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoq; libertatem ſibi eorum auſpicijs incolumen futuram, ita Pontificem offenderunt, ut is ſua ſpe repetendæ patriæ deiectus oblitusq; ſummæ eius acceptæ iniuriæ, id ipſum Cæſarem inexpectata & penè incredibili exulcerati animi converſione ſe contulerit, ut ipſo Cęſare in Italiam evocato, ingratorum civium perfidiam vindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exercitu, ſed nequaquam ea celeritate qua opus eſſe videretur in eo Romanæ urbis diſcrimine, Romam eſt profectus, attonita adhuc civitate, quum nemo eſſet qui reputatione præteriti periculi non magnopere terreretur, & ex futuri & inſtantis ſolicitudine metuendum eſſe non duceret: quandoquidē neceſſe eſſet eorum animos perturbari, qui de belli eventu propter externorū hoſtium vim ſingularem atq; invictā adhuc robora Germanorum dubitare cogerentur, & ex conſcientia admiſsi facinoris clementiæ Pontificis parum confiderent, & tum à Sylvio legato, non ipſius modo curiæ platea, ſed cuncta regionū compita, portæq; Vrbis ſingulæ, & ipſa Medicea domus firmiſsimis pręſidijs tenerētur. Cæterū abeunte Feltrio, & cum omnibus copijs Romana via iter habēte, ſimulatos Florentinorū vultus intueri admirariq; licuit, quum undiq; aut gratulandi, aut ſui expurgandi cauſa ad Mediceas domos cōfluerent, non ſine riſu multorū, qui eos dudum ineptè loricatos, inſtructosq; tumultuarijs & veteribus telis mirabundos & furentes vidiſſent. Tūc verò illi ijdem homines cōpoſita fronte ſolitis involuti pallijs, protectis capita pendulis & civilibus integumētis, quę ipſi Etruſci capuccia vocāt, egregiè blandi & ſupplices ſpectabantur, utpotè qui unius tantū noctis intervallo ſicut in ſcena hiſtrionibus accidit, diverſas è veſtigio perſonas induiſſent. Ea enim eſt natura populi Florentini, ut nullis vel ingentibus beneficijs pacati, nullis vel extremæ benignitatis obſequijs eos obſtringi poſſe conſtet. Veteris nanq; potētię quæ in libera civitate ſingulis civibus diſpenſati dominatus erat inſtar, obliviſci neſcit, neq; eminentiam cōſpicui cuiuſquam, vel etiā modeſtiſsimi civis pati poteſt. Tanta ſiquidē ambitione, tamq; ſuperbo livore prędití ſunt, ut quū quiſq; ad clavum gubernandę Reip. ſedere, potiri quoquomodo communis patriæ imperio, & publicas opes privato commodo complecti cupiat, eā inexplebili cupiditate ardeant omnes, & prorſus inſaniant, quod neminem tanquā ex ęquo civem, vel opibus, vel dignitate ſuperiorē ferre velint, & clariorem quoq; virtutem, melioremq; fortunam in aliena domo niſi ægris oculis conſpiciant: quando eadem ex pari merito ſibi deberi iudicēt, ſic ut nequaquam mirari lubeat, ſi elati & peracris ingenij, notęq; tenacitatis homines, plerunq; decus in lucro præſentiq; pecunia, & immoderatis ſepeq; etiam parū pijs quæſtibus reponant, eo etiam maiore reliquarum gentium admiratione, quòd domi nequaquā ſumptuoſam, ut pleræq; aliæ civitates, ſed parcam in univerſum & bonę frugis diſciplinā exemplo veterum Græcorū ex quibus orti ſunt, inſtitutam ſequantur. Quanquam alioqui, uti ſunt pecunioſi mercatores, ſupra cenſum & totius induſtriæ ſpem magnificis ædificijs laudem quærant. Sed his vitijs quæ ſupra memoravimus, facilè evenit, ut inteſtinis diſcordijs ferè continenter per trecentos annos graviſsimè laborarint: tanta quidem rabie, ut modò patritios, modò populares alternante victoria, è civitate in exilium expellerent, ſævis cædibus integras ſæpe familias delerent, &

cru-

crudelibus incendijs in nobilissima tecta grassarentur. Nec in his malis, nunquam mitigata feritate, dispuderet à sordidissimo opifice iugum accipere, vltro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent, adsciscere, vti miserabili conditione experti sunt, ex ipsis Michaelis Landi, Gualterijque Athenarum Reguli, & Caroli Andegauensis abominandis casibus. Per hunc modum ciuitatem magnis perturbatam iactatamque fluctibus, maiores Medicei per integrum fere seculum saluberrimis legibus compositam, cum insigni veræ virtutis gloria confirmarunt, & auxerunt: & ne quid ad summam felicitatem pulcherrimæ vrbis deesset, affuere salutari sydere ortus Leo Pontifex, & Clemens vel alioqui moribus dissimilis. Hi continuata imperij successione atrocissimorum inseodiorum coniurationumque memoriam, ex Christiana pietate, amoreque ipso vel ingratissimæ patriæ, pacatis animis deponere voluerunt, vt in ciues suos vel nihil tale merentes, cuncta honorum commoda, & totius certioris opulentiæ ornamenta, insatiabili studio, rediuiuaque semper liberalitate congererent, vsque adeo iniqua & ferè insana benignitate, vt multos ex aula, de fide virtuteque benemeritos supinè prætermitterent. Quandò non solum maiora minoraque sacerdotia, verùm etiam vrbium & prouinciarum præfecturæ, & munera legationum sacratis viris committi solita, vnis omnino Florentinis mandarentur. Qui etiam vectigalia, & totum denique Pontificij dominatus patrimonium ad certissimos quæstus inuasissent, eo quidem exitu, vt nihil cuiquam etiam honestissimo ad sacri vel profani iuris prouentum Etruscis cuncta abradentibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficijs atque muneribus accumulatè congestis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere, quum Leonis malo publico immaturè defuncti, omnem memoriã ingratissimis mentibus abiecissent, & tum Clementis viui regnantisque & diu etiam regnaturi maiestatem impiè contemnerent, nulla quidem misericordia eius inusitatæ calamitatis, quæ alienissimis etiam hominibus veras piasque lachrymas posset exprimere. Itaque Florẽtini (vt ad historiæ seriem reuertamur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, sed paratis animis, quos diuersis vultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque vetus exercere, id vnum expectabant, vt alicunde rescirent quorsum Cæsarianorum impetus euaderet. Postquam verò pridie Nonas Maias Vrbem manucaptam, Romanosq; omnes aut trucidatos aut acerbissimis tormentis excruciatos, ipsumque Clementem in arce cum patribus circumuallari atque obsideri nunciatum est, nullam sibi moram attulerũt, quin eosdem animos redintegrata perfidia constanter erigerent. Breui namque effectum est, vt frequentibus conciliabulis per coronas in foro passim habitis, multi patritij, sed togati omnes Prætoriũ intrarent, communicatisq; consilijs ad Mediceam domũ contenderent, & legatum amicissimis hortarentur verbis, vt postquã Romę res essent perditæ cogenti fortunæ cedere probè & sapienter, & Rempub. ciuibus reddere vellet. Erat legatus graui mœrore saucius ex clade Vrbis, valdeq; prostratus, sed multo grauiore perculsus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis alijs, quos sibi amiciores putabat, acerbissimum nuncium accepisset, ita vt virilis cõsilij inops, et de sua tantũ pecunia solicitus et tenax esset, cuncta in præceps prolabi sineret, sibiq; maximè timendũ arbitraretur. Quòd plerisq; nõ temerè ab agrestib. responsis & morib. se inuisum putaret, quanq̃ Octauianus Medices incõcussa fide, & nõnulli fideli studio insignes nequaq̃ despondẽdos

esse animos prædicarent, confirmandaq; liberali stipendio militum præsidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quòd eam Franciscus Niger proquæstor, malignè apud Laurentium Strozam deposuisset, atq; extemplò Lucam profugisset, vir utique supra eam perfidiam multis impietatis & avaritiæ sordibus coopertus. Eò frustra citato quæsitoq; Mediceis & Honofrio militaris præsidij præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cupiebat, pollicebaturq; se notorum sibi civium perfidiam, multa cæde vindicaturum. Verùm Sylvius tanquam iactato navigio, & naufragium adeunti persimilis, neq; consilium, neq; pecuniam expedire potuit, unisq; obiurgationibus insultantis mulierculę domo atq; urbe cum adolescentibus Mediceis exturbatus est. Hæc erat Clarice Medices iunioris Laurentij soror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta suo sexu, & propinquitatis nomine, legatum coram rusticanum: adolescentes verò spurios, obiterq; hæreditate Mediceæ familiæ indignos, contumeliosis verbis appellarat, & domo & patria protinus excedere increpita mora iusserat; quanquam generosè ei ab Hippolyto responderetur, quum eam omnino insanam esse diceret, quæ oblita sanguinis, potẽtiam principatus ad inimicissimos potius transferre, quàm conservare in domo propria in qua ipsa nata esset, malignè atque perversè properaret. Verùm hęc frustra dicebantur, quũ ad fœminam peracri iracundia flagrantem etiam accessisset Nicolaus Ridulphus Cardinalis, mitis quidem ingenio vir, sed non obscurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & saluti maturè consulendũ esse disserebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filium purpureo galero exornare uti promiserat voluisset, virumq; ipsius Philippum pro obside Cęsarianis Neapoli custodiendum tradidisset. His vocibus peracerbisq; minis unà Sylvius atque ipsi adolescentes excessêre patria in non dubium exilium, quanquam decuriones adleniendam subitæ atrocitatis invidiam, abeuntes benigniore decreto prosecuti sint. Hoc erat, ut adolescentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum civitatis, ambobusque locus esset in Repub. ad capiendos eos honores, quos per ætatem adipisci possent, manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonij facultates: eos autem Philippus Strozza ex senatusconsulto comes datus, Pisas deduceret, ut arx oblata tessera reciperetur. Cæterũ Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur: quibus tamen propter affinitatem tanquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum putarit. Conatus autem est Danthes Castellio ex Strozzæ comitatu directo & penè incenso sclopetto Hippolytum interimere. Verùm adolescentes subodorati vim sibi parari, concitatis equis inexpectatò Lucam provolarunt. Lucenses ex decreto publico eos amicissimè, & lautissimè de more civitatis susceperunt, & Florentinis per publicas literas sibi eos dedi deposcentibus, integra fide se illos conservaturos responderunt. Per hunc modum Medicea domus impotenti Fortunæ, civiumque perfidiæ ultro cessit, quum à reditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuisset. Exinde novi creati sunt magistratus, revocata priore Soderini consuetudine, Notioque se ante exactum tempus abdicante magistratu, renunciatus est Vexillifer Nicolaus Caponius, ea conditione ut ipse & decuriones comitiale consilium popularis multitudinis indicerent, ut ex æquo cuncti cives receptæ libertatis fructu lætarentur: secundæ nanque & tertiæ classis turba insolenter postulabant, ut Reip. munera

latius

latius quàm antea dispensarentur, ne populus suæ studiosus libertatis pro uno tyranno plures simul ex nobilitate superbos impotentesq; dominos esset perpessurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recuperatæ libertatis, quam nequaquam suo ordini, sed indignis plebeijsq; hominibus sua magna cum invidia, & tum demum iusto cum dolore peperisse diceretur. Nec multò post Florentinis arcem Pisanam dedidit Paccionus Pistoriensis custos, quũ pecuniam in stipendium cohortis custodiæ, quæ aliter in fide atq; officio contineri non poterat, expetenti obtestantiq; Sylvius Cardinalis submittere noluisset. Is subsederat Lucæ cum adolescentibus Mediceis, animoq; deiecto atq; eadem avaritię labe oppresso, verba pro auro, & inanẽ spem pro stipendio Paccionianis nuncijs dabat. Qua rei indignitate atq; offensione permotus custos, quum se malignè deseri à Cardinale quereretur, nec quicquã proficeret, Antonio Francisco Albicio arcem dedidit, ea tamen integræ fidei erga Mediceos constantia, ut repudiatis præsentis pecuniæ muneribus quę Albicius protulerat, expers omnis præmij, ob idq; inops solo incorruptæ fidei testimonio contentus, arce excederet. Eodem etiam cursu, sed nõ eadem fidelis animi probitate exemplum sequutus Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Interea Franciscus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama vehementissimè commoti, excitiq; ad quærendũ novum decus, arma parabant. Id namq; adiuto liberatoq; Pontifice, & vindicatis eius iniurijs de Cæsariorum militum immanitate longè honestissimũ proponebatur, eoq; iustius & speciosius, quoniam ad utriusque existimationem maximè pertineret, tueri armis sacrorum Principẽ suprema propè ac inexpiabili affectum calamitate, & quòd Christianæ aures vix ferrent, indignissima carceris contumelia cum Cardinalium senatu usq; adeò impiè mulctatum. Videbatur enim uterq; eorũ peculiari officio obstringi, quòd Franciscus suũ vetus ex pręclaris superiorũ Gallię regum meritis partũ Christianissimi cognomen ferret, & Henricus ab illustri suo studio quũ Iulium Secundũ Ludovici armis oppugnatum protegeret, Pontificię libertatis Defensor ex senatusconsulto fuisset appellatus. Hos quoq; duo legati opportunè adversus Cęsarem cõcitabant, Salviatus Cardinalis in Gallia & Vbertus Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referẽdo quanta immanitate in Romanos nihil tale meritos esset sævitum, quantoq; ludibrio sacrati episcopi in cathenis ad hastam venales fuissent circumducti, & quot demũ honesti atq; insontes ex aula aut tormentis excruciati, aut in vinculis desperato redemptionis pretio trucidati perijssẽt, piorum hominũ animos inusitatæ crudelitatis cogitatione suspendebãt: quando etiam permultos ante aram maximã summè venerabilis templi frustra à divis tutelaribus salutem petentes, inundato cruore pavimento cædeq; polluto cecidisse narrarent. His sermonibus per coronas utriusq; aulę disseminatis, vetera novaq; utriusq; gentis odia, quæ vix dum in Cæsarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tanto altius quòd Helvetij cũ Gallo & Britanno in idem studium consensumque accesserant, quos Ennius Philonardus vetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris cõcionibus per singulos pagorum conventus habitis, tanquã homines militares, nec tum vel agresti ingenio de religione potestateq; Pontificis malè sentientes, diligẽter admonebat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumvento & ferè oppresso fortem felicemque operam præstitissent: eandem, aut certè maiorem in liberando Clemente

adversus impios navare vellent. Debere ipsos probè meminisse in quam egregiæ virtutis & probitatis existimationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria pervenerint. Retulisse siquidem inde non opima modò stipendia, quibus honestè locupletes evasissent, verùm quod esset omni auro prestantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ virtutis titulum, quo Romani Pontificis defensores, impiorumque principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iusto exercitu, maioribus copijs subsequi iussis, in Alexandrinum agrum descendit, magnaque vi Boscum oppidum adortus, deiecto inde Ludovico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppidum cepit, castrisque inde ad Alexandriam positis eadem felicitate, quòd exiguo præsidio teneretur, ea opportuna vrbe potitus est. Lotrechio quoque impigrè procedenti accessere Venetorum copiæ cum iusto tormentorum apparatu, coniunctisque viribus ad oppugnandum Ticinum processerunt. Præfecerat urbi Cæsarianoq; præsidio Antonius Leva, quum Mediolano sibi minimè excedendum, nisi gravissima de causa statuisset, Ludovicum Balbianum virum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimicissimum, & quòd ei non magnopere validæ cohortes adessent, quibus Gallicam vim sustineret, opem submisso Hispanorũ supplemento laturum promiserat. Cæterùm Lotrechius animadverso urbis situ, edoctusq; de his munitionibus, quas Ticinenses periculosa in parte mœnium oppugnaturis Gallis opposuissent, incredibile Balbiano Ticinensibusque oppugnationis consilium suscepit. Conversis siquidem ad ipsam arcem omnibus tormentis, quæ ei ex Venetis castris collata erant, tanta vi turrem quadratam quatere est adortus, ut ea cum adiuncto arcis muro, qui ad portam ipsius arcis ad viridaria educentem pertinet, adaperta perforataque undique penè integra concideret, proruentibus una in eadem ruinam annexis his cœnaculis amœnissimi prospectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos ferè annos admirandis sumptuosissimisque picturis exornarat; cui ædificio propter incomparabilem structuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerat, nisi Lotrechius ad famam celebre testimonium odij sui atque iracundiæ Ticini relinquere voluisset, quòd ante sex annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem frustra oppugnans à defensoribus multa detrimenta è summa eadem turre transversè oppositus accepisset. Oderat quoque Ticini urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recenti abominabilique memoria Gallis infaustum & infame. Balbianus tantis ex improviso territus ruinis, auxilij atque omnis consilij inops, quum servare urbem non posset, luctuosa Ticinensibus pactione se dedidit, eductusque per ruinas ad Lotrechium, sese impetrata salute conservavit. Tum verò Galli milites facto impetu per easdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod nemo crediderat in urbem irruperunt, miserabilemque in modum cæso magna ex parte præsidio & civibus captis universam diripuerunt; usque adeò dira victorum crudelitate, ut nec templis, sacratarumque virginum septis parceretur. Quanquam Lotrechio summa cura esset tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque irruperit, Hostasium Rhavennatem militem fuisse constat. Is à Lotrechio in præmium navatæ operæ, æneam equestrem statuam, quæ Antonini Cæsaris esse dicitur, impetravit, quum ea antiquitus Rhavennatium fuisset, sed post Gothica tempora à Longobardis Rhavennam diripientibus trophæi modo in

signum

signum victorię abducta Ticinum fuerit, & in foro constituta. Eo modo Hostasius decorum sibi fore existimans si vetus patriæ spolium recuperaret, & suę pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renovata dedicatione poneretur, in forum descendit, & permittente Lotrechio cum manipularibus suis atq; item fabris deijcere statuam sede sua, atque exscindere columnam basi suppositam superbo molimine conabatur: quo spectaculo (id enim longè miserrimū Ticinenses iudicabant) usq; adeò tumultuosus complorantis & deplorantis populi concursus fuit, ut oblitus domesticę calamitatis furiosè in forum decurreret, nullo modo passurus, ut patriæ quæ fortunarū omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobilissimæ & vetustissimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verùm Rhavennate imperatoris Lotrechij diploma proferente, omnis ea Ticinensium turba suo recenti mœrore & cultus deformitate miserabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritij ordinis Franciscus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus est. Patere magnanime victor, ut victis, & inauspicatæ constantiæ suæ meritas fortasse pœnas dantibus, in victoria tua lugere liceat, & virtutis tuæ atq; felicitatis odium, quod nobis miseris æquo acerbius videtur, deprecari. Apud generosos nanque veræ clementiæ laus nunquam sordescit, quum cætera ex bellicis operibus atque periculis quæsita virtutum præconia, quòd multis sæpe communicentur, celeriter evanescant. Vna profectò clementia mortales superis æquat, eiusque muneris memoria, nunquam apud conservatos obsolescit. Miseri Ticinenses non suopte quidem ingenio, aut publico decreto, sed perversa paucorum & planè fatali factione impulsi à vetere studio Gallorum defecimus, scilicet ut obsessi primū obsidente rege vestro, & cuncta intus atrocissimè vastantibus socijs Hispanis atq; Germanis, non deformatæ modò, sed corruentis patriæ dirum spectaculū videremus. Nec (quod meminisse dispudet) ex victoria Cæsarianorū qui cuncta domi & foris civilis opulentiæ ornamenta deleverant, vel infaustæ fidei, vel constantiæ nostrę præmium tulimus, nisi ut ad hanc postremā adversi belli calamitatem à te expugnati eadem perniciosa Cæsarianorum societate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè transactū est, nec à te id in integrum restitui potest, scilicet ut expugnati captiq;, & bonis omnibus expoliati gravissimè mulctaremur, nec nobis quicquam vel publicę vel privatę substantiæ superest, quo militaris avaritia exaturari queat, nisi unum publici decoris ornamentum equestris statua veteris atq; eximiæ pulchritudinis, quæ in foro, vestibuloq; templi maximi à peregrinis virisq; elegantibus cum admiratione spectatur. Hanc gregarius miles Rhavennas prædę nomine sibi concessam, demoliri aveherq; navigio per Padum insolenter parat. Id ne pati velis ciuitas suppliciter rogat clementissime Imperator, ut pro tua pietate magnitudineq; animi sicuti dudū tua insigni severitate pudicitiam in matronis virginibusq; nostris inviolatam conservasti, hoc inanis, sed vetustę tamen gloriæ ornamentum, infelici patrię nostræ conserves, ut perpetuum sit cum victorię tuæ, tum clementiæ erga victos monumentum. Manabant cunctis Ticinensibus lachrymæ quando eius statuæ iacturam instar summę calamitatis atque miseriæ supra direptę patriæ adversam sortem existimarent. Lotrechius ad misericordiam versus, Rhavennatem ex adverso promissum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem

blandis verbis admonuit, ut præmium potius navatæ fortiter operæ ex ſuali-
beralitate oblatum accipere vellet, quàm tanta acerbiſsimè direptæ civitatis
miſeria lætari, ardereque demum invidia aliquando ei & Rhavennatibus no-
citura. Itaq; vel indignabundus miles pro ænea ſtatua pecuniam à quæſtori-
bus accepit, quantum ſatis eſt pro murali corona ex auro puro fabricanda, quę
in fidem virtutis ſuæ cum elogio Rhavennate in templo poneretur. Ticino
capto diverſæ apud Lotrechium ſententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios le-
gati cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciſcus
Somalius inter Inſubres nobilitate atq; opibus potens, Gallicæq; peritus lin-
guæ, quòd regijs in caſtris aliquandiu militaſſet. Is recenti utendum victoria,
& Mediolano, Antonioq; Levæ vim & terrorem admovendum diſſerebat,
quòd Mediolanenſes adverſiſsima eſſent voluntate in Antonium & Hiſpa-
nos, à quibus ſæviſsimæ inſtar tyrannidis extrema rerum incommoda pertu-
liſſent. Attenuatas nanq; eſſe Antonij cohortes Hiſpanorũ vario diſceſſu, quos
ipſe in præſidijs apud Comum, Leucum, & Tricium diſtribuiſſet, & flos vete-
ranorum Romana in præda detineretur, nec ipſe immiti podagra iactatus, &
ſignatæ egens pecuniæ, tantũ animi habiturus videretur, ut tot adventantium
hoſtium vim, & graviſsimis iniurijs exacerbati populi tumultum uno præſer-
tim tempore ſuſtinere poſſet. Id probabat Piſanus Venetorum legatus cumę
quo iure fœderis Franciſco Sfortiæ favens, tum Reipubl. ſuæ commodo inte-
græ victoriæ ſecurum finem ſpectans. Extrudendos ſiquidem Mediolano
Cæſarianos, & finibus Venetis cavendum putabat: quoniam potentiſsimi
Cæſaris vicinitas Veneto nomini maximè gravis atq; ſuſpecta foret, ex recen-
ti ſcilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronęq; ereptarum urbium. Antonius
quoq; Franciſcus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano pręe-
clarè aſſentiebatur, vel ob id præſertim quòd Mediolanum tanquam peren-
nem præſentis pecuniæ theſaurum, aliquando Cæſarianis adimendum dice-
ret. Ex adverſo duo Cardinales Cibous atque Ridulphus, qui clade Vrbis ela-
pſi ad Lotrechiũ victorẽ pervenerant, & cum his Gregorius Caſalius Henrici
Britanniæ Regis legatus, vehemẽtiſsimis precibus poſtulabant, ut liberandæ
urbis Romę, eripiendiq; inde Pontificis, potius quàm oppugnandi Levæ ne-
gotium ſuſciperet. Decorum ſcilicet ipſi factuq; facilè futurum, quando nulla
graviore de cauſa tranſcendiſſet alpes, quàm ut tam glorioſo quàm neceſſario
duorum regum decreto expedita pietate ſatisfaceret. Vbi enim ad Vrbem ex-
plicatis vexillis iter intenderet, valitura eſſe arma pro religione ſuſcepta, eaq;
paſsim fore auctiora firmioraque excitis undique voluntarijs, poſtquam la-
trones non Cæſaris milites, & incendiarios everſoresque ſacroſanctæ Vrbis
perſequeretur. Liberato nanque Pontifice priſtinam eius dignitatis atque po-
tentiæ exiſtimationem ad fœderatos eſſe redituram: vnde ulciſci acceptas cla-
des, & reliquo metu atque ſævitia hoſtium victor Italiam ſumma cum laude
liberaret. Cæterũ Lotrechij animum diverſis diſtractum ſententijs, vnus ſena-
torię dignitatis vir Inſuber, aſtuta & propè maligna oratione perpulit, ut om-
nem invadendi Antonij Leuæ curam in aliud tempus differret. Quo conſilio
non curſus modò paratæ victoriæ interruptus eſt, ſed expedita conficiendi
belli ſpes omnis intercidit. Is erat Ambroſius Florentius ex vetere factionis ſtu
dio Sfortiano nomini infenſus, utpote qui ſemper ſuperioribus temporibus
Gallis adhæſiſſet. Itaque ſecretò Lotrechium aggreſſus; Noli, inquit, Impe-
rator

rator existimare eandem esse suscepti belli causam, & potiundæ victoriæ rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum est id peculiare munus, quod iussu regis, & ex authoritate fœderatorum virtuti tuæ iniunctũ est. Id enim unum quærunt & expostulant, ut felicitate tui cursus uti velis, liberareq; Pontificem carcere cõtendas, cuius rei causa novum fœdus est ictum, & resumpta sunt arma, prospereq; transcensæ alpes, atque hæc etiam duæ validę urbes expugnatæ, scilicet ut immanium hostium ferocia frangeretur, parareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Romanæ urbi opportunè ferendam, quæ propriam Regis nostri gloriam respiciunt, & socijs publicæ salutis authoribus honestissimum afferunt decus. Nec diffiteor ad sublevandam sociorum nostrorum existimationem plurimum interesse, si Mediolano potiamur: sed videndum est, ne hoc sit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas vires elevare hoc loco lubet, neq; nostras attollere, ut cuncta nobis cessura facilè credam. Certè hoc unum provideo cunctos laboris atque periculi nostri fructus, alieno prorsus commodo ineptè cessuros, non utiq; ut fœderi minus syncerè serviendum putem, verùm ut hoc ipsum Mediolanense imperium (uti antiqua iura postulant) aliquando ad Regem rediturum recordere. Si cunctemur expugnandæq; validissimæ urbi diutius hæreamus, eludet fortasse nos Fortuna, atque illa quam petimus occasio liberandi Pontificis evolabit. Quòd si hostem in ruinis atq; luxuria opulentissimæ urbis sepultum, senescenteq; ferocia ad vini & Veneris voluptates desidè aggrediare, implebis officium prudentis pijq; imperatoris, occupandæq; Neapolis ex cursu exploratæ victorię facultatem arripies, & quod bene ominari fas est, deletis immanium latronũ legionibus, quas iam pestilentia fœdè absumi vulgatis morbis audimus, undiq; victor Italici imperij compos fies. Ab hac persuasione Lotrechius non ineptas consilij causas apud legatos ostendens, traiecto Pado Parmam se demisit, atq; inde modicis itineribus Bononiam profectus, amplissima ea in urbe & copiosissima hyemare constituit, quòd sibi multo maxima virium mole bellum gesturo, nova copiarum supplementa à Gallis expectanda prædicaret. Verùm quibusdam sociorum eum proculdubiò paratæ dimissæq; victorię proventum, Francisco Sfortię invidisse apparebat, atque ideo cunctantius & segnius quàm pleriq; flagitarēt, Romanis rebus opem ferre videbatur. Nec deerant qui non obscurè existimarent, ipsum probè regijs iussibus obsequentem ostentare bellum è longinquo, & multo armorum apparatu perstrepere, quã Cæsarianos aggredi atq; lacessere malle, scilicet ne Cęsar graviore iniuria atq; periculo exagitatus, animũ in ipso rerum discrimine adversus metum facilè pervicacem à spe pacis atq; concordiæ longius abduceret: quoniam ea esset ingenij Cæsaris vis atq; natura, ut placari precibus & ratione flecti, quàm vi & armis ad id quod spontè nollet, cogi posse constaret. Id unum siquidem Rex Franciscus ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæsar multis rerum adductus difficultatibus ab se regios adolescentes obsides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed postquam ea spes recipiendorum obsidũ frustra tentata in irritum cessit, ab omnibus ad easdẽ belli cogitationes recursum est. His rebus cognitis Cæsar sive tactus religione, sive permotus infamia, aut gravi rerum suarum periculo adductus, Pontificem custodia & tot ærumnis liberare constituit, Franciscumq; Angelium cucullatum Franciscani ordinis principem, pietatis & probitatis nomine expiandis criminibus sibi delectum

cum Verreio cubiculario ab Hispania Romam misit, deditque ei literas super ea re ducibus perferendas, quibus significabat Philiberto Aurantio, Vgoniq; Moncatæ, atque idem Ferdinando Alarconi sibi ęquum piumq; videri, Pontificem dimittere, atq; eum cum omni honore verborum in pristinam asserere libertatem, subindeque sacrosanctam eius dignitatem obnixè defendi colique oportere, modò alicunde pecunia pararetur, qua militibus merita stipendia persolverent, ut quum tempus posceret, Germanorum legiones urbe Roma adversus hostes educerentur. Sedulo autem caverent certis obsidibus, ne Pontifex si fortè iniuriæ nondum oblitus, hostilem animum indueret, ipsis non magnopere nocere posset. Erant hæc Pontifici in aliena potestate constituto longè gravissima, quum nulla omnino tuta ratio cogendæ repræsentandæque pecunię reperiretur: quòd infirmissima fide esset Pontifex apud creditores, uti captivus & manceps factus, neque ulla in eo nisi dubia & anceps vigeret authoritas, sic ut de promissis firmiter cavere non facilè posset, quando syngraphæ nummariæ, addictorumque vectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac assensuum stipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dicerentur. In hac verò negotij difficultate uni omnium Germani indomita feritate nequaquam eversæ civitatis spolijs exaturati, quum promissæ pecuniæ æquas publicanorum pactiones suspectarent, superbeque reijcerent, truculentissimè cunctis qui aderant in arce, Pontificique in primis atque senatui, nisi maturè pecuniam expedirent, teterrima supplicia comminabantur. Res autem eò deducta est, ut Clemens longè carissimos atque honestissimos ex familiaribus qui secum erant, repræsentandæ pecuniæ obsides, frementibus deposcentibusque Germanis, tradere sit coactus. Hi fuêre Ioannes Maria Montanus Archiepiscopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Pisanus Archiepiscopus: episcopi verò Antonius Puccius Pistoriensis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronensis. His accessêre uti pecuniosi nobilesque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Salviatus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus Nicolai Cardinalis frater germanus. Horum sacratis manibus illicò minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta truculentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicatasque latronum suspendijs furcas damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem ad lege agendum carnifice, si paulò asperior concionis fremitus annuisset. Per hunc modum miserè pallentes, & extremo supplicij metu perfusi, terque in concionem producti, præclara ope magni numinis servati sunt, quum spes auri vel in efferatis diuturna immanitate animis misericordiam exprimeret. Siquidem paulopòst in carcere custodibus ex institutæ cœnæ crapula, multoq; Falerno consopitis cathenas exuerunt, & per vaporarium foci tubum in summa Riarię domus tecta extracti funibus evaserunt: tanta felicitate ut pedibus egressi urbem ad Vrbinatis castra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus confugerent, ubi non diu miseri tanquam illudente Fortuna in aliud prope discrimen incidêre, quum eos Laurentius Martellius Florentinis præpositus copijs comprehendendos vesana temeritate censuisset: sed huius impij perversiq; hominis amentiam Feltrius & Bozzolus severissimis verbis retuderunt. Horum obsidum inexpectata atque admirabilis fuga Pontifici destinatam libertatem proculdubiò maturavit. Nam Pontifex semper ad nova parandæ libertatis consilia solertissimè conversus,

pro-

propositis venalibus senatoriis aliquot galeris, qui consensu militum non obscura licitatione amicissimis Cæsarianarum partium ad eum honorem aspirantibus præsenti pecunia venderentur, brevi tantam vim signati auri, vel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit, aut quũ adversi rumores de secundis Lotrechij successibus sensim increbrescerent, milites in universum Hispani Germaniq; nequaquam ęgerrime pacarentur, & sese ducum imperijs & dicto audientes futuros dicerent. Pontifex quoq; ad declarandum fidelis amiciq; animi studium, quinq; senatores, quos Cęsariani delegerant, obsides dederat, Pisanum scilicet Venetum, eius Aloysij qui in socialibus Feltrij castris legati munere fungebatur filium, & Trivultium Mediolanensem Gallicę factioni semper addictum, Gaddiumque item Florentinum pecuniosi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceq; nova custoditi sunt: Pompeius vero Columna pro reliquis duobus qui fuere Franciottus Vrsinus, & Paulus Cęsius vadem se præbuit, & secum postea eos ad Sublaqueanum peramœnæ salubritatis secessum humaniter perduxit. Nec multo post in componenda transactione liberandi Pontificis strenue satagẽtibus Pompeio Columna & Hieronymo Morono (hos enim certis liberalibusq; promissis reconciliatos, & pijs emollitos precibus, ita in partes traduxerat, ut Cęsaris decreto, quod Angelius cucullatus adduxerat mirifice faverent) res apposite confecta est, eoque facilius, quod Vgo Moncata, & Verreius incerti & sæpe transversi consilij homines, Neapolim concessissent, et Aurantius apud Galeriam vicum hyemaret, utpote qui suopte ingenio captuq; mutabili & semper suspiciose perplexo novas difficultates negocio allaturus esse crederetur. Itaq; post septimũ carceris mensem Pontifex Cęsarianorum Alarconisq; pręsertim iudicio dimittẽdus, decreto vix dum perscripto, quũ se exiturum postridie dixisset, intempesta nocte evasit, nihil prohibentibus portę custodibus, quũ petasatus & penulatus subductaq; & velata barba se dispensatoris ministrum ignobili eo habitu mẽtiretur. Dispensator enim se pręparãdis alimentis exituro Pontifice ad singulas Cassię vię mansiones pręcursurũ dixerat. Evasit autẽ Vrbe occulta porta quæ est in Vaticani Viridarij extremo ad turrem rotundam angulo, cuius clavem ab olitore paulo antea Pontifex impetrarat, atq; eo modo elusis custodibus Hispanico militari equo vectus, quẽ ei dederat Aloysius Gõzaga, cognomine Rodomontes, cuius fratrẽ adolescentem nomine Pyrrhum Pontifex in his ærumnis propensissime legerat in senatũ, ad iter sese extendit, subterq; Cæsianum vicum, & Baccaniam sylvam Capranicæ paulum moratus, ad Orbitũ oppidum naturali circumambientis vallis saxea orbita permunitũ contendit, admirante moram & semidecepto Alarcone, qui ut Pontificẽ ad quotidiana sacra e cubiculo prodeuntem salutaret, in multam diem expectarat, non semel increpita apud cubicularios surgendi tarditate, quum Pontifex, vel obdormiscens excitandus ad iter videretur, quod ægre uti longum & lutulentũ his brumalibus pręsertim diebus obeundũ foret. Cæterum nihil se commovere milites, quanquam nonnulli de animo fideq; Pontificis male suspicarentur, qui ex repentino discessu quosdam duces, militumq; primores ipsum honoris causa comitari paratos, antecaptis intempestæ noctis tenebris parum pudenter elusisset. AT Florentini ubi certius didicere Clementem custodia emissum, Orbiti tutissimo Tusciæ oppido cõstitisse, atq; eum frequenti hominum concursu, qui undiq; gratulatũ coibant, itemq; multis principum & civitatum lega-

tionibus coli rediuiuaque authoritate quotidie supplicibus libellis subscribendo, senatum habendo, & sacerdotia conferendo, integri & probè coalescentis Pontificatus munia obire, metu atque invidia crescentibus, in omnes partes legatos mittere, & certa armorum præsidia nouæ libertati tuendæ parare cœperunt. Sedebat tum ad clauum Reipublic. idem Nicolaus Caponius, quem pulsis Mediceis Francisco Norio suffectum docuimus. Is vti erat multarum rerum experiens, optimusque civis, & patriæ libertatis amantissimus: in vnum pro salute publica consilium incumbebat, vt proceres civitatis ex vetere studio Mediceæ familiæ addictos complecteretur, à popularium iniurijs defenderet, in partemque Reipub. communicatis honoribus susciperet. Sic enim inveteratæ to factionis oblivisci posse iudicabat, atque honestissimo & tutissimo consensu cæteris civibus coniungi, vt iustum & benesanum novi status robur, in affecta & ægrè coalescente Repub. pararetur, quo parto nihil intus ex omnium ordinum concordia, vel foris hostile esset metuendum. Eo siquidem tempore in valescebat antiqua factio mediocrium atque infirmorum civium, nata ad conturbandam Reipub. tranquillitatem. Hęc namque turba tam superbè quàm te mere, vti superioribus seculis, recentibusque Soderini temporibus consueuerant, nullum bonum civem esse putabat, nisi qui Mediceum nomē maximè & acerbissimè odisset, quòd à Mediceis diu se in administranda Repub. prætermissos atque neglectos meminissent, ac simul honores omnes ciuitatis, vnis optimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab hoc improbo, & vti mox apparuit pestilenti minorum civium ordine quassata primo et nova libertas quam fata pepererant, & demum vniuersæ ciuitatis miserè dissidentis opes attritæ, conuulsæq; sunt. His popularibus importunisq; civibus signiferum sese præbuerat Balthasar Carduccius vetusta potius quàm nobili ortus familia, qui Patavij ius civile profitendo claruerat, odiumq; sibi Pontificis acre parauerat, quum tanqu ā exul deplorando statum servientis patriæ, Patavij & Venetijs Mediceos appellans tyrannos, eorū famam contumeliosè lacerare consuevisset. Is fortunarū egens, & parū Florentiæ cognitus, inani immodicoq; iudicio ad summū Vexilliferatus honorē, unde clarescere & ditari posset insolenter aspirabat, vixq; livido animo ferebat magistratū ex publico decreto in tres annos Caponio designatum, qua in sede honoris æquo diutius regnare Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat. Erant hi Thomas Soderinus, quem fraterni Vexilliferatus memoria grata popularibus mirificè commendabat, & Alfonsus Strozza ex vetere perpetuaq; simultate pertinaci studio, Mediceo nomini semper adversus. Ambo autem eadem ambitione ita erant occupati, captiq;, ut nō improbare Caponium tanquam ex professo ab omni Mediceæ domus dominatu abhorrentem, sed eius locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem popularium suffragijs facile adipisci confiderent. Propterea Balthasari Carduccio ex turbidi atq; præcipitis ingenij vecordia res novas molienti, atq; item concitanti iuventutem astutè adulabantur. Itaq; Carduccius maledicentiæ suę frena exoluens intemperanter, & criminosè Clementis dignitatem, & totius optimatium ordinis decus proscindebat, secus ac cuperet ipse Caponius, qui eum ordinem stabiliendæ libertatis causa nequaquam contumelijs exagitandum, sed asciscendum ultro in curiam, & syncera civiliq; honorum communicatione complectendum arbitrabatur, ut obliterari sensim posset veterum benefi-

ciorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos civium animos vigeret. Dixerat enim palam in coronis Carduccius rabido furiosoq; persimilis, se nunquam stabilis Reipubl. decus visurum, nisi in multo cruore amicorum Mediceæ familiæ manus & pedes ablueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitus exscindi conspiceret. Erat siquidem amenti propè ingenio truculentus, propereaque ei obvenerat moribus eius aptum Scimitarræ cognomentum, quæ vox incurrui atque terribilis barbarici gladij genus significat, unde turbida atque insolens iuventus in foro spatiantis latera stipare consuesset, ut eo authore concessionem gestandorum armorum & custodiendæ curię munus, uti evenit, impetraret: postulante nanq; & acerrimè contendente Carduccio id impetratum est: quanquam decuriones nihil necesse esse responderent, ut armati curiam custodirent, quando nulla vis vel intus, vel foris à quoquam extimescenda videretur. Ea verò efflagitantium iuvenum procacitas fuit, ut vel nolens Caponius decreto assentiri cogeretur, eoq; properantius, quòd seditiosos quosdã absq; periculo dignitatis, oratione coerceri posse desperaret. Per hunc modum impetratis armis iuventus per se audax & effrænis, ab ea licentia æquo fervidior atque insolentior adversus optimates effecta est. In vestibulo nanq;, ipsoq; atrio curiæ, prætoriæ cohortis more stationem delecti coniuratiq; iuvenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia, ut obsidere decuriones potius, & magistratuũ dicta factaq; malignè observare, quàm curiæ limen tueri censerentur. Suspectus enim quibusdam popularibus Caponius evaserat, quòd studiosius quàm oporteret, propinquos veteresq; amicos Mediceæ familiæ complecteretur, quos ipsi maximè odissent, & trucidare percuperent, scilicet ut Caponio authore nõ popularis quidem status uti omnes expeterent in civitate, sed optimatium aristocratia conderetur. Proinde quidã è plebeio ordine antea insolenter Caponio dixerat, tam improbè quàm falsè, quum Medicei pellerentur: Tu, inquit, Caponi nequaquam sana & opportuna libertati cõsilia agitas: nam tabernę vinarię frondis signum non prioris dolij vinum mutare contendis, quod nunquam à te fieri patiemur. quasi diceret, sublatis Mediceis, ipsum quidem tyrannidis nomen tolli, sed veteres eius ministros & fautores nimio Caponij & optimatium studio cõservari, qui demum multorum instar tyrannorum uti antea consuessent, populo superbè atque avarè dominarentur. Sed vir civili prudentia insignis modò publicæ saluti prospiceret, hosce adversos de se rumores facilè contemnebat, dabatq; assiduè operam, ut Pontifex atq; propinqui eius nullis verborum contumelijs afficerentur, & quibusdam tenuibus officijs, quæ libertati cœptæ nihil officeret, iusta Pontificis in rebelles iracundia molliretur. Dixerat enim sæpe Clemens, quum tanto obrutus infortunio, & diuturna fereque lethali correptus febre decumberet, ut nos lectulo familiariter assidentes audivimus, se totas perpessæ calamitatis & torquentis morbi pœnas tot peccatis suis ac erroribus debitas, etiam si DEUS sibi miseræ vitæ finem adduceret, æquo animo laturũ, neque aliud ab ingratis civibus Florentinis postulaturum, quàm ut in propinquos veteresq; amicos familiæ Mediceæ grassari desinerent, hisq; aditus civili æquitate ad honores præberetur, redderentq; item sibi Catharinam neptem, quam ad vestales virgines deposuissent: paternam quoq; possessionum fructibus potiri liceret: quando totius patrimonij vectigal civilis oneris ærario publico esset soluturus. Quantum verò ad Pontificiam maiestatem pertineret,

hoc obnixè petebat, ut nullas, niſi ex Pōtificia authoritate ſacerdotijs decumas imponerent. Hæc erant ſuprema languentis nec adhuc planè reſtituti Pontificis decreta, plena pietatis & equitatis, quibus per mercatores idoneosque homines Florentiæ ſignificatis, Caponius indulgendum exiſtimabat, utpote qui prudentiſsimi viri vim, & iam tum reviviſcente eius dignitatè, minimè exagitandam, ſed ſpatio & levi obtemperantia, his pręſertim in reb. quę publico voto nihil officerent, leniendā cenſeret, hac in re certiſsimus vates futurus. Quando quidem ſæpe, & etiam ante magiſtratum prædicaret, libertatem apud protervos citò perituram, niſi Reſpublica moderatis conſilijs regeretur. Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique ciues, aut importunis diſtenti odijs, arrogantius quàm deceret, tumultuosè miſcerentur. Nec in hoc ſalubris ſententiæ inſtituto Caponius invidiam facilè ſuſtinebat, quum iuvenes qui ceptis armis inſoleſcebant, à Scimitarra malo publico concitati, eum nonnunquam Venetum ducem, ſolis optimatium utentem ſuffragijs, ad conflandam invidiam per iocum appellarent, & ciues qui parum populares videri poſſent, torvis atque minacibus oculis intuerentur, uſque adeò arroganter, ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuvenis, in Leonardum Ginorium honeſtum ciuem, quòd modeſtiam in iuventute requirere videretur, in ipſo curiæ limine ferrum diſtringeret, quo in loco lege lata, nefas eſſet arma adverſus quenquam nudare, aut tumultuari. Id factum quum ſummi magiſtratus maieſtatem læſiſſe cenſeretur, nec ille amens, & exitiali ſuperbia tumens curiæ area excedere vellet, decuriones ad ſeveritatem perpulit, apud quos Scimitarra ex civilis iuris lenitate tutari reum conatus fruſtra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus, in ſuperiore curiæ tabulato capitali ſupplicio affectus eſt. Meminerant enim illum eundem eſſe Alamannum, qui paulo antea curia à ſeditioſis occupata, Federicum Riccium è numero decurionum in cōſpectu Guicciardini dictatoris nefaria temeritate vulnerarat. Ab hac feſtinata Alamanni damnatione, quum caput eius è ſumma curiæ corona populo deciſum oſtenderetur, audacia non mediocriter apud iuventutem refrixit, & Carduccij vis temerè exardeſcens graviter imminuta eſt. Paucis enim antè diebus ita excreverat, cum huius concionantis, tum furentium iuvenum licentia, ut globo facto aſcenderent ad ſummum magiſtratum, & vexillum depoſcerent, quo uti bono patriæ oporteret, ordinati uterentur. Ea verò expoſtulatio ſuperba atq; intempeſtiva patribus viſa eſt, quum ſeniores id negandum cenſerent, & Caponius fœderata iuvenum arma vereretur, quòd in unius turbulenti ſigniferi manu foret, ſublato vexillo populum ad arma vocare, atque aggredi quodcunque vel crudele facinus, & civitatem inteſtino tumultu perturbare. Quum verò aliquandiu diverſis ſententijs eſſet decertatum, hunc ea contentio habuit exitum, ut decuriones quod negare ex tuto non poterant, moderata atq; ſevera conditione concederent, lata ſcilicet ſalutari lege, qua cautum eſt, ut id datum vexillum intra curiam ad columnam porticus defixum ſiſteretur, capitaleque eſſet his qui iniuſſu ſummi magiſtratus revulſiſſent, & extra curiæ limen extuliſſent. Eo temperamento Caponius inſolentem turbam opportunè pacaſſe, & publicæ ſaluti caviſſe viſus eſt. Armata ſiquidem iuventus, quæ ſuopte conſilio effrenique libidine furere graſſarique cœperat, niſi ſeveris edictis ac imperijs contineri non poſſe cenſebatur. Nam paulò anteà iuvenum globus tumultuosè in templum Deiparæ Virginis Nunciatæ irrumpens, ut ſtudium

dium suum erga libertatem, & ingens in Mediceos odium ostenderet, statuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo, nefaria atq; vanissima temeritate deiecerant, unusq; ante alios futilis & superbus civis Oricellarius cognomento, Cardinalis Clementinæ statuæ faciem ingentis alabardæ ictu deformarat, & Chiurlius Machiavellus dextrum Leonis statuæ oculum spiculo perfoderat: quas inanes iniurias stultæ animorum truculentiæ indices Caponius ita graviter fuerat detestatus, ut id facinus sceleste invidioseq; editum, pœna vindicandum esse diceret, nisi patritiorum iuvenum amplior numerus quæ infami sacrilegio manus admoverat, à perscribendo decreto eum absterruisset. Eodem quoque vesano impetu concitata iuventus, è scutis Mediceæ familiæ puniceas pilas passim deleverat usq; adeo provecta licentia, ut Laurentianum ingressa templum è sepulchro magni Cosmi, titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus scalpellis abraderet. In id quoque consilium non multo post callidis seniorum & optimatium artibus frænandæ iuventuti remedium periculosum certè, sed eventu civitati salutare repertum est, scilicet, ut in universum civitati capiendorum armorum iura traderentur, & descriptis à militari ætate ad quinquagesimũ annum cunctis civibus cohortes sub vexillis instituerentur, quæ divisæ per quatuor tribus collegiorum signiferis præstò essent. Erant hi signiferi numero sexdecim, quum urbs divisa in quatuor regiones, quæ singulæ quaternos haberent signiferos peculiaribus vexillorum insignibus, eleganti diversarum imaginum varietate figuratis distinguerentur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum, quæ non obscurè fervidæ violentæque iuventutis animos compesceret, popularesque modestiæ civilis admoneret, civitatem in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos cives legationis nomine ablegavit, Carduccium scilicet in Galliam nihil unquam pro sano cogitantem, & Galeottum Iunium apud Alfonsum Atestinum, qui & ipse iurisconsultus indomitæ feritatis & pertinaciæ civis inter populares habebatur. Eadem quoque de causa Franciscus Portinarius elegantibus literis instructus, & Bartholomæus Gualterottus, quanquã ingenij inefficacis iureconsultus, quòd æquo acrius factioni popularium faverent, hic Venetias, ille in Britanniam missi sunt. Cæterum ordinatæ centuriatæ cohortes maximè lætum urbi spectaculum præbuernnt, quum inter duo augustiora urbis templa erectis altaribus traducerentur, iurarentq; singuli se patriæ libertatem contempto omni periculo defensuros, neque his usuros armis, nisi adversus hostem Reipub. servitutem afferentem. Hoc sacramento usque adeo devotis animis circiter quatuor milia hominum consociata sunt, ut fideli concordia diligentiq; armorum exercitatione coalescẽtes, magno usui patriæ fuerint, magnoque terrori non hostibus modò qui obsessuri erant urbem, forent, sed externo ascititioq; militum præsidio, quod mercede ad tutelam urbis conduxissent, ne militari licentia compositæ & tranquillæ urbis disciplina turbaretur, quũ armati vindices præstò essent, qui paulo insolentioris facti contumeliam ulcisci possent. INTER eas quoq; Lotrechij moras Veneti intentiore cura melioreq; spe copias undique conducebant, quòd post elapsum carcere Pontificem, Cæsarianos cadaverosa in urbe, & magis ac magis pestilenti multis utique absumptis, multisque profundo luxu diffluentibus, facilè superari posse crederent, & quas in Apulia & Salentinis urbes antea possedissent, debellatis Cæsarianis ex fœdere se recepturos arbi-

trarentur. Florentini quoq; eandem quam cum Gallis & Venetis ante cladem Urbis (uti memoravimus) societatem inierant, secuti, ante omnia Herculem Alfonsi Ferrariensis principis filium copijs suis cum summo imperij stipendijq; honore præfecerant. Is tum nuptias cum Renata Ludovici regis filia Ferraria celebrarat: ex qua affinitate & ipse Alfonsus pater commutato studio in eundem belli consensum veniebat. Videbatur autem id fœdus tot principum arma consociantium non æquissimo tantùm, sed longè etiam honestissimo iure percussum, quod salutem libertatemq; Pontificis ab initio respexisse censeretur. Verùm hos omnes Cæsarianorum arrogantia cum summa impietate coniuncta vehementer angebat & inflammabat, quum se dira vastatione & in crudelibus flammis nobilissimas Italiæ urbes deleturos minarētur. Erat enim edita in vulgus fama, eos conversis signis post absumptam & dirutam Urbem pari truculentia ad evertendam Florentiam ascensuros, facilè invitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes opulentissimæ urbis præda, incitantibus maximè eos duobus è consilio Neapolitano senatoribus Ludovico Montalto Siculo, & Antonio Venafrano, quibus uti impijs sacri imperij decus maximè erat odiosum, scilicet ut effrænem atq; omnibus facinoribus contaminatam militum sociorum colluviem longè a Neapolitanis mœnibus averterent. Quibus adductos rumoribus Florentinos de renovando atq; arctius confirmãdo fœdere consilia maturasse constat, nimis (uti postea compertum est) celeri atq; ipsis demum exitiosa festinatione, quũ Galliæ regis & reliquorum principum prælata societate, Cæsaris amicitiam importune cōtempserint. Ingentibus tamen sententijs de eo fœdere ineundo Florentię certatũ est, quum civitas in diversa studia promptis maximeq; facundis ad disserendum civium ingenijs scinderetur. Movebant civitatē ut Gallorum potius quàm Cæsaris Fortunam sequeretur, amplissimæ Francisci Regis opes, gravis & excellens Veneti senatus authoritas, mirumq; locupletissimi Britannię Regis studiũ, & Lotrechij pręsentis rei secũdę. Nam & tum Genua peropportunè eiectis Adurnijs, qui Cæsari favebãt, in partes traducta fuerat, Antonijq; Levæ pertenues in sustinendo bello vires, & auxiliorum spes infirmę viderentur. Quæ res Florentinorũ animos per se in Gallicum nomen proclives ita impellebant, ut magna pars populi privatis addicta lucris, quæ satis opima ex negotiatione Lugdunensis mercaturę provenirent, Gallici fœderis decreto paratis suffragijs assentiretur. In tabulis autem disertè perscriptum est, ut descensuro ad liberandam urbem Romam, invadendamq; Neapolim Lotrechio, Etruscæ iuventutis legionem adiungerent: ex adverso ipse Lotrechius regijs viribus & copijs Florentinæ civitatis libertatē conservandam ab omni iniuria, defendendãq; susciperet. Atq; ita à Gallo rege missus est Florentiã Claudius Velleius legatus, & à Venetis Antonius Surianus. qui fœderatę civitatis consilijs adessent. Non probarant id fœdus Caponius ipse dictator, & optimatium atq; prudentium penè totus ordo, utpote qui ei parti, cui Pontifex adhęsisset, omnino adhærendum censerent, & cum Pontifice honesta conditione, quæ incolumen liberę civitatis statũ conservaret, pacisci oportere dissererent. Providebant enim usu rerum periti Clementē indomito spiritu ad pristinum patriæ dominatũ aspirantem, facilè oblivisci posse recentis acceptę cladis, tanquam non suæ, sed publicę omnium calamitatis, & Cæsari renovata amicitia rursus coniungi, ut illatam à rebellibus civibus peculiarem contumeliam vindicaret,

dicaret, ipsiusque Cęsaris felicibus armis in patriam reduceretur: quando quidem ipse suspirans & gemens, existimationis suæ iniuriam à Gallis vel intempestivè, vel improbè dissimulatam quereretur, ipso præsertim novo fœdere, quo se illi Florentinis adversus eorum hostes opem laturos pepigissent, cuius nondum maturi, sed certè non multo pòst futuri rerum eventus, verissimus vates Caponius extitit, quum multorum imperitorū numerata suffragia adversus paucos rectissimà sentientes, uti plerumque fit, maximè valuissent. His rebus cognitis Clemens seipso amarior factus graviter angebatur, quanquam ad eum Vicontius Turenius à Francisco rege missus, ea quæ iam transacta essent, elevare, mollireque, & subtilius interpretari contenderet: sic tamen lenire offensum non poterat, quin ille novi consilij curam coquere putaretur: suspenso nanque animo ex rerum successu in complexum Cæsaris se dare, fortunámque eius sequi statuebat. Memini me eum familiariter sicuti solebat, his de rebus mecum cōtracta fronte sermones serentem in hæc verba prorupisse: Quid mihi Iovi vel incolumi Pontificatus dignitate, vel hac restituta sanitate vitaq; opus est? si ab ingratis civibus patria pulso, & exuli perpetuo deploranda sit maiorum meorum vetus amplitudo, totumq; familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia infami ignavia amisisse atque evertisse proculdubio existimabor, nisi eadem virtute qua illa longo tempore parta conservataq; fuêre, & mihi & profugis adolescentibus recuperentur: referasque in annales tuos iustis votis meis non semper fortunam illusisse. At Lotrechius tota ferè hyeme Bononiæ absumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque senatu consilijs, & constitutis itineribus per Æmiliam atque Flaminiam in Picenum duxit. Iam enim quas expectabat copię Helvetiorum & Germanorum atque item Vasconum, alæq; postremæ equitum advenerant, & Pisanus cum Veneto exercitu antecedens conducto Valerio Vrsino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana elapsus Firmum pervenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factionis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus Cæsarianæ factionis. Is Firmanorum castella invadebat, nec Cariato antistiti Pontificis nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de causis Cariatus Valerium sibi adiungit, & per eum qui alam veteranorum equitum conflaverat, Guerrerium interficit. Valerius quoq; quosdam Cæsarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce cęso, profligarat, opulentaq; exuerat præda. Nā Sarra Columna ab Vrbe Camerinū profectus, Varaniæ familiæ regulos vetere atq; legitimo dominatu depulerat, direpta urbe, & Catharina Ciboa, quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidiosè spoliata, & ad Ridulphum Varanium spurium, cui ipse sororem denupsisset dominatum civitatis detulerat. Ex ea Aufidiana pręda Valerius coëmptis undiq; equis, insignē alam auctam viris fortibus exornarat: qua fretus, cohortātē Pisano ad Aternū amnem contendit, nulloq; negotio, citeriore navigio atq; ulteriore turre potitus, tumultuarium pontē effecit, ad id operam insigni studio navantibus quibusdā Venetis nautis, qui forte ad fauces amnis erāt in statione, & subducta navigia multamq; materiam ad efficiendū sternendumq; pontem convexerunt. Hoc nuncio Pisanus vehementer exhilaratus est, utpote qui neq; amnis ripam defensoribus vacuam, neq; profluentem submersi olim magni Sfortiæ miserabili interitu nobilitatum, facilè transiri posse existimarat. Itaque promotis co-

pijs Valerius eadem celeritatis felicitate Sulmonenſes & Prꝗcutini, Pelignią; nominis gentes, in poteſtatem ſine vulnere redegit, quod Cæſariani duces eius regionis oppida, nullo militari prꝗſidio muniviſſent, rati Lotrechium non illac facturum iter, ſed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non videtur hoc loco prætermittendum, quid Venetis cohortibus præeunte eorũ equitatu a Sulmone iter habentibus acciderit. Eas ſiquidẽ ingenti nivoſoq; ventorum turbine exorta atrox tempeſtas miſerabili ac inopinato cladis genere penè totas oppreſsit: nondum enim planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis evenit locis ſerius in ver novum annus aperitur, & culmina montium præaltæ diu inſident & occupant nives. Inter duas Apennini arctas fauces imminentium utrinque altiſsimorum montium adverſis iugis, non multum lata, verùm plana vallis extenditur, ſpatio quadraginta ferè ſtadiorum. Hunc locum incolæ Peligni quinque milium planum appellant. Hæc autem eſt eius anguſti itineris natura, ut exorti venti quum ingruant, contrario inſeſe, & rapidiſsimo impetu convolvantur: ſublatas nives è iugis deijciant, & in gyros per aera vertant, quibus media in valle iter habentes, intercluſo ſpiritu repente ſuffocent & perimant. Propterea explorare oportet inconſtantis cœli ſerenitatem, quæ ſubitis ſæpe momentis fallax, viatores decipit: quoniam abditi introrſus ſpecus conceptum naturali terræ habitu ſpiritum, ex illis inflectentium inter ſe montium anfractibus violenter expuant, certo ſemper exitio deprehenſorum, niſi intento curſu celerrimè faucibus elabantur. Periere in eo turbine trecenti ferè pedites, repertique ſunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè ſimiles, quum repentinæ procellæ tempeſtas deceſſiſſet. Cognito Valerij, Piſanique progreſſu, qui Aterni amnis tranſitu potiti eſſent, pontemque in eo nullo prohibente conſtruxiſſent, Lotrechius qui adhuc erat circa Firmum incertus an tranſverſis itineribus in Campaniam ſigna verteret, celeritatem ſibi adhibuit, & Venetas conſecutus copias, tormentis Aternum amnem antè parato ponte tranſvectis in Apuliam penetravit. Petrus quoque Piſaurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrſinus cum reliqua parte exercitus Veneti ſeſe Piſano & Gallis coniunxerunt. Conſtabant Venetæ copiæ mille fermè levis armaturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatique circiter quingenti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter quos armis ſplendidior, & Thracibus equis validior Valerij ala cenſebatur. His adiunctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipſaque præſertim Alfonſi Ferrarienſis principis ala, Fãciſco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis miſſa. Peditatus autem conſtabat Germanicis cohortibus octo mercede conductis, quibus præerat Petrus Avogarius nobilis Brixianus: reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Gabriel Ripa veteranus ſummam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Gallicis ſeſe caſtris adiunxit Petrus Navarrus, qui commeatibus cavens, & locorũ notitia adductus cum Vaſconibus ſuis, & Cantabris, & per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fucinumq; lacum, Capiſtrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamq; peruenerat. Atq; ita Lotrechius poſitis ad Sanctũ Severum caſtris, nuſquã conſpecto hoſte copias recenſuit, quæ & ſpecie & numero, roboreq; firmiſsimarũ gentium, triginta ferè millium numerũ implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater, qui ſuperioribus annis ea ſpe Neapolim penetrarat,

trarat,

trarat, & Salernum manu ceperat, ut regno quod antiquitus Andegavensium regum fuisset (horum enim ipse legitimæ stirpis erat hæres) adiudicante Clemente potiretur, legiones duas Germanorum ductabat. Præerat Helvetię legioni Tedanus Comes, Bastardi Sabaudi filius, quibus addebantur subsidiariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus peramplus erat & illustris, cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege missus, peculiarem alam adiunxerat. Hac procedentis Lotrechij fama permoti Aurantius & Vastius operam dabant, ut Germanos & Hispanos hærentes prædę reliquijs, & de constituenda in Vrbe colonia cogitantes educerent. Exuisse enim usq; adeo veterē ferociam, turpiq; ocio emarcuisse videbantur, ut nisi ęgrè multaq; comminatione severi imperij, signa sequi velle crederentur. Sed illatus ab infenso validoq; hoste metus, & salutis & decoris cura, vel segnes animos ad iter erexit. Atque ita vacua relicta Vrbe Latina via profecti ex itinere Vastius Vallemontonium Latij oppidum, quod Baptista è Comitum familia nobilis adolescens, neq; portas aperiret, neq; cōmeatum præberet, tormentis expugnavit, cruenta irruptione direpto oppido, quod in ingressu nonnulli viri fortes, & in his Beltrandus Rufsius nobilis Parmensis, & Gallindus Hispanus cohortis præfectus, Vastioq; familiaris cecidissent. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iēre, ad lęvamq; deflectentes per Sidicinos, Exerninos atq; Alifanos fines, & per Serram demū, quam vocant Capreolam, ex qua facilis est ab Apennino in Apuliam descensus, Troiam pervenēre. Hęc urbs ex veterum Harporum ruinis, cuius agri pars nomen adhuc retinet, ædificata dicitur, magnamq; habet celebritatem, quòd edito in colle posita, subiectæ Apuliæ campos, Garganumq; montem, & Hadriatici maris litora prospectet. Lotrechius ubi hostes ad Troiam constitisse didicit, Luceriam ad Navarrū est profectus: sequentique nocte Valerium, quòd firmis & expeditis turmis uteretur, & ipse alacri ingenio navandæ operæ esset avidus, Troiana via exploratum misit, ut aliquo excepto de hostium consilijs numeroq;, ac eorum sede & castrorum ordine certius cognosceret. Inter Luceriam & Troiam medio fermè itinere, flumen exiguū verùm cavis admodum ripis decurrit, in quies pari explorandi studio Vastius Hispanorum validam manum condiderat. Inalbescente itaq; cœlo Valerius ad amnem præveniens, quum paucos equites ab amne in ulteriorem ripam evadere iussisset, hostes in insidijs occultatos deprehendit. Illico quid repererit (quod ita facere iussus erat) Lotrechium docet, petitq; ut sibi liceat transire amnē, & cum hoste manū conserere. Id severè negat Imperator, sed mox alacrium iuvenū globus è Gallicis alis Valerium subsecutus cōspecto hoste, quin pertransiret, vel obtestante obsistenteq; Valerio retineri non potuit. Accensum est leve primo prælium, sed sensim acrius & ardentius. quoniā multo frequentiores quàm putassent Hispani pedites & equites ex depressis locis prodibant. Pugna autem eò deducta est, ut Galli quanquam summa alacritate depugnarent, in magnum discrimen perducti viderētur: quorum permotus periculo Valerius vel contra Lotrechij imperium opem ferendam statuit, ne in primo congressu ad omen universi belli aliquod detrimentum vel dedecus acciperetur, quando ea Gallorum manus ex equitibus primæ nobilitatis constaret, cui se ducem præbuerat Griffeius cum Regis gratia, tum suo bellico vigore præstans iuvenis. Nec mora, suo procursu Valerius iam planè circumventos & perturbatos Gallos confirmavit, opportuneque summotis

dd

hostibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ hostium turmæ, & peditum cohortes eo consilio ex acclivibus locis se demittebant, ut aucto numero renovatoq; impetu, pulsos in amnem, præruptumq; cavæ ripæ alveum præcipites darent. Succensuit Valerio Lotrechius, quòd suo iniussu amnem transisset, quasi eum puniturus, nisi Griffeius cum suis defensus, & proculdubiò servatus, resq; peropportunè & fortiter gesta, severi alioqui ducis iracundiam mitigassent. Postero die Lotrechius motis castris ad hostes rectà contendit, in subiectisq; Troiæ campis equestri prælio summa utrinq; alacritate certatum est, nullis quidem interpositis sclopettarijs, ita ut levi cum periculo, quantum quisque eques lancea gladioq; valeret, ex cristis ac insignibus nosceretur. Captus est in eo congressu Martius Columna impiger adolescens, quem Pompeius Cardinalis patruus paulopòst pecunia redemit. Cæsariani duces acclivibus in locis castrametati, distinctis atque ordinatis copijs sub Troia constiterant: posteroque die Lotrechius sese in conspectum dedit, ita aciem flectens, & copias ostentans, ut multo tubarum clangore hostes è propinquo ad committendum prælium provocaret, & provectis in gyrum curulibus tormentis, in adversos ea disploderet. Sed pilæ in erectos per acclivia hostes minimũ inferebant detrimentum, quod terreno statim haustæ vix uno aut altero interfecto, nec subsilirent, nec confertis aciebus inciderent, sic ut uni tantum signifero Christophoro Ario cum vexillo dextra manus falconis ictu abriperetur. Apta videri poterat occasio conferendæ pugnæ quibusdam audacibus, quòd insolentissimi hostis conspectum tam diu minimè ferendum putarent, eundemque ducem atque eosdem hostes sæpius victos acri concursu propelli & profligari posse arbitrarentur. sed Vastius et Dorbinus Aurantij fervidos impetus moderari soliti, Gallos mora & cunctatione eludendos, refrigeratáque demum earum gentium quæ impetu valerent, dimicandi cupiditate, sine vulnere, uti sæpe aliàs debellandos differebant, ob idque præsertim quòd tum omni tormentorum carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Ludonio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorum àuxilia, ipsúmque præsertim cum suis cohortibus Fabritium Mamaraldum expectarent, ne priusquam bene explorata victoria, non de regno modò Neapolitano, sed de Mediolanensi quoque imperio unius prælij alea dimicarent. Id verò unum eos ad confligendum hortari poterat, quòd nondum Horatius Baleonus cum Etrusca legione Lotrechij castris applicuisset, proptereaque si pugnam differrent, hostem non novis, sed exercitatissimis sclopettariorum cohortibus firmiorem se postea inventuros intelligererent. Constabat enim ea Baleoni legio magna ex parte veteranis, quum sub Ioanne Medice ad summã bellicæ virtutis opinionem pervenissent. Verũ ut postea ab ipso Vastio, Dorbinoq; audivi, Hispani & Germani nequaquã pristinam eo die animorum alacritatem ostenderunt, quum multorum mensium desidia, & luxu captæ Vrbis enervati, onustiq; præda, omni decori & laudi, quæ periculo parari possent, vitam anteferre, & partis divitijs atq; ocio frui velle viderentur. Per hunc modũ Lotrechius frustra provocato lacessitoq; hoste, ea copiarum & pugnæ ostentatione lætus, quod hostes aliàs pugnacissimi oblato prælio defuissent, copias suas reduxit in castra, & saptẽ fere sequentibus diebus quid consilij agitaret hostis expectavit, quum perpetuò in eadem planicie, inter duo castra quotidiana exercitatione, minutis & diversis eque-

stribus

stribus prælijs certaretur, decoro potius quàm cruento spectaculo; quũ ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermixtis sclopettarijs, raro lethali vulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæsarianis Teias Aghillarius levis armaturæ equitum præfectus, quum aurato insignis sagulo in aciem prodijsset, & hostes cum ab illo splendido ornatu Aurantium esse existimantes certatim adoriren rentur. Hic est ille Teias immanis sævitiæ Hispanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signino episcopo, Romana florenti eloquentia, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo redemptionis pretium ægrè expediret, sacratum caput insolenti vulnere propè discidit. Interceptus quoq; est Ferdinandi Gonzagæ alæ equitum signifer Campegius cum vexillo, quum frumentatoribus præsidio missus in Gallos equites incidisset. Tum vero Cæsariani cognito Baleoni adventu, qui non procul inde aberat, movenda castra statuunt, & rectà Neapolim multis de causis contendendum censent, ut ibi certiore spe commeatus, & maioribus præsidijs bellum gereretur. Sergianum verò Caracciolum cum sua cataphractorum ala, duabusq; Hispanorum, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipsius Sergiani ditionis urbem, ut præsidio sit dimittunt, multisq; relictis ignibus, crassiore matutina aura tecti, deceptis Gallis & præmissis impedimentis, peditatuq; omni novissimum agmen validi equitatus præsidio firmant, & per Creppacorij iuga, quæ sunt arctæ fauces, è Samnio in Campaniam descendunt, serò persequentibus Gallis, qui in ea exortæ nebulæ caligine, de discessu hostium nihil pro certo explorare potuerãt. Nec multò pòst Horatio Baleono obviam missis equitibus eius legionem ab apparatu specieq; militum cumulatè laudatam cum mutua gratulatione in castra receperunt. Tum verò apud Lotrechium in consilio disputatum est, an hostẽ prælio decertare non ausum, & ex ignobili discessu in non dubiam conversum fugam, uti credebãt, persequi præstaret, an expediendis commeatibus, nihil in tergo nisi pacatum, omniq; metu vacuum relinquere. Guidoni Rangono, qui multi usus dux habebatur, ipsiq; item Valdemontio, & præfectis alarum ferè singulis, uniq; præsertim Valerio Vrsino magnopere placebat instare abeuntium tergis, & proculdubiò à clandestino turpiq; receptu perterritos & disiunctis agminibus diversa itinera capientes, toto equitatu consectari: fore enim ut insigne detrimentum novissimis inferretur. Si verò hostium equitatus ora cõverteret, ut postremi agminis terga tueretur, eum per sclopettarios Etruscæ præsertim legionis, qui essent summæ pernicitatis atq; peritiæ, facilè sustineri atq; propelli, & si fugam intenderent, exui impedimentis: quo eventu nihil ipsis Romana præda onustis gravius, nostro verò militi lætius, et ad opinionem speratæ victoriæ confirmandam atque attollendam utilius & speciosius accidere posset. His Navarrus (si universi belli exitus spectetur) fatali sibi & Lotrechio, cæterisque ducibus & copijs maximè funesto consilio contradixit, veterem secutus belli rationem, ne si fervidis animis abeuntibus hostibus incumberent, ea omnis qua tum potirentur, adipiscendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim sperare debere, ut vicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus hostis transiret, diffugientibus metu incolis reperirent. Relinqui siquidem in tergo Melphim opulentã urbem militari præsidio & peculiaribus Sergiani reguli viribus confirmatam, unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq; intercludi subvectiones frumẽtarias posse, nemo belli regionisq; peritus non dubitaret.

ita quæ sibi Melphim omnino aggrediendam expugnandamq; videri, & circumiecta oppida in potestatem redigi debere, ut nihil hostile retrò metuant, & deficientium ab hoste eius tractus populorum fama aucti, ex tuto Neapolim usque penetrent. Hæc apud Lotrechium sententia vicit, quum nec fugientes & perturbatos prope Cæsarianos Fortuna desereret. Nec mora Navarrus cum iusto tormentorum apparatu Melphim contendit, eisque prolatis magnum in muro hiatum fecit, sed nequaquam usq; adeo latum, ut non plus quã bini aut terni milites irrumpere posse appareret. Subiêre tamen temerè atque audacius quàm expediret Etrusca vexilla, quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis interfectis & vulneratis retroversa sunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterũ Vascones & Cantabri Etruscis successêre, magnaq; vi ad deiecti muri aditum dimicatum est, maiore oppugnantium cæde atq; periculo: quoniam Navarrus ut conglobatis cohortibus latiorem ingressum pararet, tormenta in eam partem cõtinenter ita dirigi iubebat, ut multi qui primi ascenderant, tergis pilas exciperent, & miserabilis sociorum strages ederetur. Sed his incommodis atq; vulneribus accensi pariter Vascones & Etrusci, vi facta in urbem perruperunt, neq; quisquam ferè ex Hispanis & Italis qui erant in præsidio irati victoris sævitiem effugit, manavitq; cædes ad oppidanos tanta rabie, ut infantibus & fœminis ægre parceretur, & victores inter se de captivis & præda rixantes catervatim manus consererent. quæ res cęsorum stragem accumulavit: Nam à Navarro circiter quingenti omnis generis milites desiderati sunt: ex oppidanis autem & præsidiarijs cohortibus & turmis supra tria hominum millia cecidisse referuntur. Captus est ipse Sergianus Caracciolus, qui constantissimè, uti debebat, suam urbem defenderat. Melphi expugnata, Venusini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum secuta sunt pleraque oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex veteribus studijs Gallicum nomen. Atque eo modo Navarrus quum nulla hostium manus occurreret, ad Lotrechium reversus est. At Cæsariani ex itinere Arriano oppido direpto, quod Arrianenses ex vetere factione Gallorum adventum expectare viderentur, præter Avellinum & Montefusculum lacteis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Aurantius cum Germanis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuso, quòd nemo instaret hostis, subsequeretur: & Vastius cum Hispanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore Neapolim contenderunt. Cæterùm Hispani ad Nolam more suo stipendia flagitantes, vix concionantis Vastij cohortatione, ad seditionem consternati, in officio contineri potuerũt, increpita scilicet malignitate atque stultitia eorum, qui præda divites instante tergis hoste, stipendia vel merita, importunissimo tempore postularent. Ad id impudentiæ facinus milites Dorbini opera incitatos Salsedus eximiæ virtutis veteranus dictitabat, non obscura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magisterij castrorum, quo Dorbinus fungebatur, vehementer aspiraret. Qua de causa Dorbinus ut calumniam dilueret, capitale ausus facinus, spectante Vastio in Salsedum ensem destrinxit, eique brachium discidit. Eius atrocis & insolentis facti conspectu acriter permotus Vastius, in Dorbinum irruit, sua manu Salsedi iniuriam, & percussoris temeritatem vindicaturus. Quo animadverso Dorbinus ex irati ducis oculis vitæ suæ periculo, in genua procumbens, gladij cuspide comprehensi capulum duci porrigẽs, hoc inquit in meam

necem

necem utere Imperator, qui iracundè potius quàm iniquè nominis tui offensa maiestate deliquerim. Tanta enim erat erga Vastium vetus Dorbini reverentia, ut effugere metu mortis dispuderet. Hic demissi & supplicis, nec mortem deprecantis habitus paratam semper in Vastio generosi animi clementiam facilè excivit, eique non modò pepercit, sed pristinum honorem qui erat summus in exercitu etiam conservavit: quod strenuissimi viri eo gravi bello virtutem magno sibi usui futuram iudicaret. Sed Salsedus nequaquam mortiferi vulneris, sed implacabilis animi dolore multos post dies Neapoli excessit è vita. Quum Cęsariani duces ad Neapolim coniunctis copijs pervenissent, & Vastius orantibus Neapolitanis, & sese omnes affatim commeatus suppeditaturos pollicentibus, castra idoneo loco extra urbem ponenda censeret, Vgonis Moncatę, & Alarconis sententia prælata est, qui introducendum in urbem exercitum contendebant: quoniam dilabentibus, & in fidem nutantibus quibusdam Andegavensis factionis regulis, populum ab insita levitate novis rebus & regibus semper studentem defecturum crederent, quum primùm Gallica signa conspiceret. Contineri enim in officio & fide facilè posse præsentibus, & portas & mœnia tuentibus militum præsidijs: quando paratus esset in urbe, & in arcis horreis frumenti & commeatus omnis generis copia, vinique præsertim, qua una re allici promererique Germanorum animos constaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militibus id expetentibus favere soliti, sententiam approbarunt, vel graviter reclamante Vastio, qui eo consilio urbem miserè & propè hostiliter à socijs direptam iri intromisso exercitu prædicabat. Sed nihil eius ante provisæ calamitatis detrimentum externorum ducum animos permovebat, utpote qui neglecto omni civium incommodo, uni tantùm defensioni urbis, publicæque militum saluti prospicerent. Atque ita frustra lugentibus Neapolitanis per idonea urbis loca exercitus regionatim est distributus. Nec multò pòst Lotrechius cum omnibus copijs in conspectum se dedit, castrametatusque editis in collibus, & perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare usque pertinerent, pręaltis atque admirandis aggeribus se circumsepsit, ipseque in Aragonij Montalti villa prætorium fixit, quæ exeuntibus ab urbe Campana via ad dextram relinquitur. Navarrus autem diversis constitit in iugis, qui ad levam ultra divi Martini collem vergunt, & Ianuariæ portæ imminent, & in Ioannis Roscij villa munitissima castra constituit, eo consilio ut longam obsidionem terra mariq; instituerent, & vicinas Neapoli urbes Capuam, Aversam, Puteolos & Nolam, quas occuparant, præsidijs obtinerent. Tum verò Gallorum antecursores, atque admixtæ aliquot sclopettariorum cohortes ab æde divi Antonij ad Campanam usq; portam decurrerunt, in quas Cæsarianorum globus erupit, certatumque est tumultuaria pugna, sed paucis utrinq; interfectis, quum Galli aucti numero vehementer urgerent, Cæsariani cadente Verreio intra portam compulsi sunt. Hic Verreius, ut suprà diximus, ab Hispania missus à Cæsare Romam ad duces mandata detulerat: verùm postea depravatus malignitate quorundã, ne interesset pactionibus quibus Pontifex dimitteretur, astutè quidem, sed levissimè Neapolim concesserat, primusq; improbæ suæ voluntatis pœnas dedit. Exinde cunctis ferè diebus levia certamina serebantur, quũ Galli audacter procurrerent, & Cęsariani erumpentes novi hostis ferociam egregiè sustinerent. His minutis pręlijs nonnulli utrinq; ceciderunt, quòd inter-

mixti equitibus sclopettarij rem gererent, & eos dispersos Hispani levis armaturæ equites turmatim aggrederentur. Per hunc præliandi morem Roscinius Ciarius nobilis atq; fortissimus inter Etruscos iuvenis, quū suos dispalatos reci pere conaretur, ab equitib. est interfectus. Interim Neapolitani inexpectata ab Hispanis atque Germanis domesticarum rerum detrimenta perpessi, & duriora indies expectantes, sese privatis obsidionis ærumnis, periculoque publico eripere cœperunt, atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochitam, & Surrentini litoris tuta ab hoste atque salubria loca se conferebant. E proceribus quoque Neapolitanis plerique dilapsi sunt, & in his mutata fide multo maxima pars Andegauensis factionis ad Gallos transijt, primusque omnium Vincentius Caraffa Montis sacræ arcis oppidi regulus, Cæsarianis diffidens rebus ad Lotrechium se contulit. Huius viri iudicium quòd exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi sunt temerè subsecuti, quod à tanto viro consilium anceps, nisi graui cum ratione susceptum non existimarent. Ex his fuere Caracciolus Murconij Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regulus, Federicus Gaetanus, Franciscus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus: qui demum finito bello aut securi percussi, aut bonis mulctati, malesanæ & infidæ levitatis pœnas dederunt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim captus fuerat, quum aliquandiu summis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare nequiuisset, ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti sese addixit, dictoque sacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora sacri ordinis nobilium procerum torque donatus est. Interea Neapoli quanquã magna frumenti copia suppeteret, conficiendi panis difficultate usque adeo laborari cœptum est, ut Germani præsertim frumento cacabis excocto vescerentur. Nam & frumentariæ molę quæ sunt ad Sebethum fluviolū, & aliæ quæ sunt in Glani amne ad Acerras, atq; Suessulam, in potestate hostiū erant, cui incommodo solerter occurrebatur ab Hispanis & Italis qui paruas è lapide suburbano molas manu ductiles confecerant, quibus triticum egregiè, sed nequaquam affatim molebatur. Nec vini iam tanta supererat copia quæ satis esset Germanis, a potum tanquam visceribus noxium abominantibus. Eius quidem desiderio tanquã æquum & debitū postulantes uniuersas propè vrbis cellas cum fremitu scrutabantur, sic ut Daualam ipsius Vastij domū sæva irruptione violare non veriti, aliquot Græci vini dolia, subter hortum manufactis scrobibus recondita, ex indicio infidelis fabri detegerent, factoq; totius exercitus concursu, perpotãdo galeis & aquarijs cuppis asportando ocyssimè exhaurirent, quū modicè parcendo, omnibus per aliquot dies suffectura crederētur. Interea accitus à Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ Gallicæ classis præfecti legatus, cum octo triremib. circa Neapolim venit: cuius adventu propè omnis advētitij commeatus spes hostibus inrerclusa videbatur, eoq; arctius quòd supra Ligusticam classem, Venetorum quoque triremes circiter viginti superato Messanæ freto ad invadenda obtinendaque litora, propediem venturæ nunciabantur. Qua rerum fama adducti Cæsariani duces, priusquã Venetę triremes Siciliæ fretū transirent, cum Philippo confligere statuerunt. Habebant Cęsariani sex tãtum triremes, biremesq; duas, confisiq; virtuti militum, & quatuor magnarum navium scaphis quas sclopettarijs impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigijs, quæ frahatæ vocantur, concurrere

rostris,

rostris, manusque conserere minimè dubitabant. Erat enim cum Vastio, qui cum Vgone Moncata prætoriam conscenderat, delectorum flos militum. nam Dorbinus accuratè fortissimum quemq; et Cantabrico mari assuetum viritim delegerat, & in his promptissimos centuriones atq; signiferos, quos nihil maris nausea atque iactatione perturbari consuesse didicisset. Conscendit quoq; & ipse magister equitum Ascanius Columna, & pleriq; alij viri insignes sua sponte nihil de victoria dubitãtes: & ne Germani quicquam Hispanis de virtute concederent, Conradino Glornio duce circiter ducẽti duas triremes compleverunt, magnaq; alacritate è Pausilipo solventes, ad insulam Capreas contenderunt, atq; ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati, Consalvo etiam Barectæ Lusitano cucullato, qui religiosæ soliditudinis causa illis in rupibus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is vehementissimè cohortatus duces singulos obtestabatur, ut pristina virtute uti, pietatisque patriæ memores, crudeles ulcisci Ligures, atq; eos acri maximè impetu invadere ad non dubiam victoriam vellent, scilicet ut tot miseros Hispanici generis viros longè fortissimos, quos illi perpetuis verberibus & contumelijs affectos, & pro servis remigibus cathenatos ad transtra detinerent, ærumnosa atq; infami servitute liberarent. Dum prolixè atq; inflammatè Barecta concionaretur, Biordus Agnesius Neapolitanus non tam Gallicæ factioni addictus, quàm Hispanorum arrogantiæ infensus, in adversum insulæ litus se demisit, & veloci vectus navicula ad Philippũ advolavit, primusq; certum nuncium tulit de numero apparatuq; & ducibus Cæsarianæ classis. Quo cognito Philippus supplementum unius centurię sclopettariorum à Lotrechio postulavit & accepit. Nec diu pòst Cæsariana classis pluribus expansis vexillis conspicua, à Capreis discedens in conspectum hostium se dedit. Erat tum Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham stationem, quam promontoriu[m] tenue, Vrsi caput à nautis appellatum, suo obiectu efficit. Id abest non magno spacio à prominentiore Campaniæ promontorio, quod Athenęum antiquitus dictum, hodie Capellam incolæ vocant. Ea species ornatissimæ hostium classis non mediocriter Ligures commovisse visa est, sed rei navalis periti, eam mox non ineptè contempserunt tanquam secus ac disciplina flagitaret, nullas ad mali summitatem caveolas, quas gattos vocant, habentem. Eæ caveæ summis alligatæ malis singulos speculatores simul & propugnatores continent, sicuti in carchesijs onerariarum navium fieri videmus, è quibus deni & sæpè pro navigij magnitudine viceni homines saxis, atq; missilibus propugnant. Tum verò Philippus advocatis in prætoriam navem trierarchis, his ferè verbis eos allocutus est, digito adventantem hostium classem ostendens. Viri inquit generosi invictæque virtutis, cives optimi, magnum hodie (uti video) ex certa propè victoria decus proponitur, quum numero triremium, cunctisq; rebus bellici apparatus, & fortitudine animorum, peritiaq; rei navalis præstemus. Sint utiq; hostes nostri, ut ipsi iactant, egregiè pugnaces terrestribus pręlijs, in navali certè cõcursu, neq; discurrere, neq; se conglobare expeditè poterunt, qum inter transtra & angustis in foris sibi sit dimicandum excipiendęq; sint, uti sors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declinationi locus propugnantibus relinquatur, præpediente præsertim remigum turba, quæ obiecta ictibus, & suo periculo terrefacta, facultatem consistendi, aut locum mutandi prorsus eripiet. Itaq; quum nihil de receptu nobis sit cogitandũ,

&c ne dedecus admittatur, omnino sit cum oblato hoste confligendum, existimate veterum maiorumq; nostrorum gloriam tot prosperis navalibus prelijs partam, in dextris vestris atque peritia esse repositam. Hanc uti reor quisque optimus civis, non conservare modò, sed augere plurimum debet, ne degeneres atque obliti disciplinę à socijs pariter atque hostibus existimemur. Ipsum verò Andream Auriam imperatorem nostrum præsentem adesse putatote, & virtutis ac ignaviæ futurum testem, ut fortibus digna, aut æquo iure ignavis ignominiam paret. Trierarchi vocem sustulerunt, quam alacres & pugnæ avidi edere solent, paucisq; verbis de excipiendi atque invadendi hostis ordine inter se constituentes, ut quæ in rem opus forent, aptè pararent, ad triremes suas continuò redierunt. Summa expediti decreti fuit, ut Philippus quinque rostratis suis in hostem inveheretur, cũ reliquis verò tribus Nicolaus Lomellinus in altum evadens, ubi cœptum foret prælium, capto circuitu, reflexoq; opportuè remigio in puppes lateraq; hostilium navium prætoria præcipuè petita audacter incurreret. Itaq; Philippus è promontorio in apertum mare progrediens, sese ad pugnam obtulit: neq; Vgo vel ob id eam detractare ausus est, quòd tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua conditione quinas Aurianas secum concursuras arbitraretur. Vbi appropinquatum est, ambæq; prętorię ad mutuum concursum proras dirigerent, Vastius salubri ratione Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi caligine hosti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei navalis peritissimus existimari volebat, & dudum cunctis veteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minimè subeundam differentibus, ignavia increpita contradixerat, tam diu displodere tormentũ distulit, ut Philippus in id sedulò intentus, atque aptè collimans suum ingens tormentum, quod Basiliscũ appellabat, in hostem emitteret. Huius immanis pila perfractis supra rostrum crassioribus pluteis, qui Rambattæ vocantur cũ horribili strage hominum per foros à prora in puppem pervolavit tanta violentia, ut discerptis supra triginta partim militibus, partim navalis officij magistris & remigibus, etiam in ipsa puppe multos insignes discerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vastij propinquum, qui geminos fratres Valpergas Masinij regulos, obtrectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat, & Leonem Tassinum Ferrariensem, à quo Gevarræ Potentiani reguli filius ex simultate Vastij cum patre concepta magnę spei adolescens, insons nuper fuerat confossus. His accessit Gusmanus Hispanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci causa (uti fata trahebant) conscensis iam principibus & oram solventibus, in prætoriam per remos prorepserat, sic ut horum cruore atque visceribus Vastius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani libratores ita suum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente hostili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures secus ac Hispani non per foros expositi ictibus, sed ad scalmorum proiecturas, quas posticcios vocant, intra circumseptas solidis asseribus spondas proclinati, interremiges consistebant, & per fenestellas tanquam è mœnibus crassioribus sclopettis rem gerebant. Interim dispari Fortuna Cæsarianæ tres, quarum nomina hîc minimè prætereunda putamus, Gibba Iustiniano Ligure vetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæsar Feramusca, & cum hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pa-

riter

riter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianas duas Peregrinam scilicet & Donzelliam, quæ vox pedissequam virginem significabat, adactis rostris invaseruut, vehementiq; edito certamine in eas Hispani milites egregio ausu transilierunt. His conspectis rebus Lomellinus opportunè ex suo flexu conversis proris uti constitutũ imperatumq; fuerat, ad navandam operam advolavit, tantoq; impetu in hostilem prætoriam invectus est, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hostem disploderentur. Maura puppem deterso gubernaculo perfregit. Cæterũ patrona quæ ab inaurata Neptuni imagine Neptunia vocabatur, disturbato foco, & aliquot remigibus discerptis malum perfringens, ita convellit, ut quod miserrimum & in multis lethale fuit, antennæ conciderent, quarum casu complures oppressi sunt, & in his Hieronymus Tranensis, qui in universa tormẽtarij negotij præfectura Antonello patri Cæsaris munere successerat. Domina verò quæ matronæ perornatæ ad puppem signum præferebat, rostrum & reliqua proræ tabulata decussit. Nec mora eæ tres conversis remis iam ab hoste Peregrinæ atq; Donzelliæ captis maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritissimè se se circum volvens in oppositam Gibbam minorum & mediocrium tormẽtorum procellam grandinis modo effudit gravi Gibbæ periculo: nam præter epibatas & remiges fœdè occisos, Cæsar etiam Feramusca smerilij, quod est minoris falconis genus, pila traiectus in mare decidit: ipsi verò Iustiniano trierarcho femur glande traiectum, & Baredus centuriæ sclopettariorum præfectus, tribus mortiferis vulnerib. est sauciatus. Alia in parte Perpenniana & Calabrensis Oriana nomẽ accipiens à familia trierarchi, qui inclyti olim navalib. victorijs Rogerij Oriæ stirpis esse dicebatur, quũ hostiles Syreniam atq; Fortuniam adortæ, utramque magno affecissent incommodo, & ferè in potestatem redegissent, conspecta suorum clade incolumes in fugam se dedere. Desperata namque victoria, quòd stratum viderent prætoriæ vexillum, & Villamarinam atque Secamiam circumventas, subindeque receptas, quas Hispani pauloantè occupassent Peregrinam atq; Donzelliam, dispalatamq; scapharum & biremium clasiculã conspicerent, sese servare Cæsari, quàm cum reliquis eundem adversæ sortis casum subire maluerunt, quanquam id consilium uti nimis properè captum à multis improbaretur. Ab hac duarum triremium fuga, extemplò concessa est Philippo victoria: nam Vgo qui rotundo protectus scuto, nudatoq; ense paululum à puppe discesserat, dextrum glande brachium, coxamque sinistram parvi falconis pila ictus ceciderat. Vastius quoq; in cervice iuxta aurem fictili globo incendiarij pulveris graviter vulneratus, crebrisque lapidum è gattis iaculationibus contusa galea malè mulctatus, & Ascanius Columna dextra, & altero pede debilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda victoria magno usui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promissa libertate exutisque compedibus, & distributis armis ad prælium accenderat tanquam veteres Hispanorum hostes, Vgonisq; præsertim nomini infestos. Hi nanque longè fortissimè atq; audacissimè dimicantes in hostiles triremes transcendere nudi prorsus, & gladijs scutisq; contenti nõ dubitarunt, mortuoq; Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuserunt, cadaver circumflectentes, & cum risu interrogãtes, num ad invadẽda Africa litora esset reversurus. Per hunc modũ ad Vrsi caput Amalphitani litoris navali prælio, quo nullum ætate nostra cruentius fuit, decertatum est.

Nam ſeptingenti circiter veterani milites Hiſpani, præter totidem remiges & nautas Cæſarianæ claſsis, aut trucidati, aut demerſi periêre: & Philippus victor in univerſum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos gubernatores & nautas, atq; unum omnino trierarchum deſideravit. Ex hoſtilibus duas triremes, & ad has biremem, aliquot ſcaphas, mioparonemque unum, quem brigantinum vocant, demerſit, binisque in altum, ut diximus, fugientibus, reliquas duas in quibus erat prætoria manu cepit: quibus ſuarum quæ tormentis quaſſatæ fatiſcebant numerum ſupplevit. Præter Vgonem & Feramuſcam fortiſsimi cohortium præfecti, interfecti ſunt Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biſcainus, Zambronius atque Baredus. In poteſtatem vero vivi devenêre, præter ipſum Vaſtium & Aſcanium Columnam, Franciſcus Hicardus trierarchus, Ludovici arcis Neapolitanæ præfecti Germanus frater, cui pugnanti gravioris tormẽti pila ab ima nate pulpoſum femoris tori horribili, ſed non mortifero ictu, quod habitus eſſet prępinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio ſine vulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonij profugi ſatelles, & Seronius Hiſpanus Neapolitani ſenatus ſcriba, illuſtresq; equites Camillus Columna, & Annibal Gennarius Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque ſigniferi, militesque qui non eſſent vulneribus debilitati, iniectis cathenis ad remum tranſlati ſunt, ut in locum demortuorum & Barbarorum qui edita forti opera libertatem meruiſſent, opportunè ſuccederent. Hæc fortaſſe aliquanto curioſius atque diffuſius quam inſtitutus præalti operis labor brevitatis admonẽs poſtularet, deſcripſiſſe non piguit: quoniam hæc pugna inter memorabiles noſtri ſeculi maximè funeſta extitiſſe viſa eſt: & ego totius eius pręlij eventus certiſsimus teſtis, & propemodum ſpectator fuerim, quum in Aenaria, ubi tum eram Romana arce elapſus, atque liberaliter à Vaſtio receptus, reboatu tot tormentorum exaudito, qui per maris æquora longiſsimè diffunditur, commiſsi quidem prælij fama, ſed incertæ victoriæ rumor nunciaretur. Obſecrantibus enim nobiliſsimis mulieribus, quæ de ſalute coniugum vehementer erant ſolicitæ, ut honeſtiſsimum pietatis officium implerem cum duabus frahatis validiſsimo remige inſtructis, fretus Philippi (ſi forte victor evaſiſſet) amicitia ad claſſes contendi. Is nihil ea victoria elatus appulſum humaniter ſuſcepit, facultatemque continuò conceſsit, ut duces captos in Mauræ trireme cuſtoditos inviſerem: quibus ideo gratiſsimus adventus meus fuit, quod de uxorum ſalute nuncium & opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam. Ab his de ratione eventuque prælij ſigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam, mare cadaveribus conſtratum conſpexi, ſic ut Philippus benignè ſtudioſeque diſſerens, ea quę audieram magna ex parte confirmaret, & multa quæ ſibi accidiſſent, copioſè atque fideliter enarraret. Eius verò tanta fuit humanitas, ut à ſe inaurata Vaſtij arma, me depoſcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vaſtius ne Genuæ in trophæi morem, quòd eſſent ſpecioſiſsima celebri in templo, uti voto dicata ſuſpenderentur. Quum eſſem apud Philippum ſupervenit Ioachimus Levantius Ligur à Lotrechio miſſus, qui depoſceret captivos, ſed ille negavit ſe daturum, quando eos ad ipſum Andream Auriam ammirantem deducendos eſſe iudicaret. Vgonis verò cadaver, ut illudentium Barbarorum contumelijs eriperetur, ad Amalphim urbem delatum eſt, in ædeq; Andreæ Apoſtoli tumultuarijs exequijs tumulatum. In hac urbe citrio-

rum

rum & medicorum odoratis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis uſum navigantibus hodie familiarem & neceſſarium, adinventum fuiſſe incolæ aſſerunt. Celebratur quoq; hæc urbs admirabili liquore, qui ex ſepulchro apoſtoli quod eſt ad aram templi maximam, exſudat. Hunc religioſè collectum æditui languentibus mirè prodeſſe perſuaſum habent. Ferunt Clementem, ubi ex literis, quas ad eum ex ipſa Philippi victoris prætoria perſcripſerat de eventu eius navalis pugnæ certius didicit, vel ob id magnoperè fuiſſe lætatum, quod ipſe Vgo Moncata, & Cæſar Feramuſca præcipuè cecidiſſent, quorum ille occupato Vaticano, & ſacrarijs auguſtiſsimi templi direptis primum intulerit vulnus: hic vero ab Hiſpania pro legato Romam miſſus, nequaquam ſynceræ Cæſaris voluntatis ad traducendum falſus vades extiterit, ut immortalis demum DEVS totum id impietatis atque perfidiæ ſcelus, non ſerus ultor vindicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVI.

ECVNDVM adverſam navalem pugnam Cęſariani duces nihil ſeſe animis demiſerunt, tametſi exuti claſſe veteranorum militum longè fortiſsimos amiſiſſent, & iam Philippo victrici ſua claſſe captivos in Liguriam perducente, Petrus Landus, qui poſtea Venetæ Reipubl. effectus eſt princeps cum viginti roſtratis navibus à Meſſanæ freto in Campaniam perveniſſet. Superioribus namque diebus Corcyram delatus, aſcito ſibi cum aliquot triremibus Ioanne Moro Hadriatici ſinus præfecto, Apuliæ oppida proſperè tentans Molam, Polygnanum atque Monopolim, quod hæ urbes iam pridem moderato Venetorum imperio aſſuetæ, ab Hiſpanis cupidiſsimè rebellarent, in deditionem acceperat, & quum Brunduſini ei portas aperuiſſent, alteram quæ à terra eſt urbis arcem oppugnare parabat, eo belli ſucceſſu, ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis potiturus eſſe crederetur, niſi acceptis à Senatu literis, ſuperare Siciliæ fretum iuſſus, interrupto victoriæ curſu ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim vela direxiſſet. Itaque Landus adventu ſuo legendo oram ab Athenæo Minervæ promontorio uſque Miſenum mare intercluſerat, ne ullum omnino navigium quo importari commeatus poſſet, Neapolitanum in portum proveheretur, perpetuiſque cuſtodijs à Cumano littore uſque ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ eſt ad oſtium Lyris amnis, tormentis aliquandiu quaſſarat, moliſque ſubinde frumentarijs, quæ ſunt ad Scauros

potitus, minoribus etiam naviculis, quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortensium rerum copiam obsessis expetitam advehèrent, commeandi facultatem eripuerat, tanta severitate, ut quosdam bis captos, laqueis in antenna suspendi iuberet. Sed is terror nequaquam erat tantus ut spem lucri in quibusdam minueret, naviculariis scilicet hominibus sæpe velocissimo intercursu triremium stationes eludentibus, quum ab Aenaria & Capreis, Prochitaque, & Surentinis vicis solventes, felici audacia sese Neapolim inferrent. Quibus rerum subvectionibus obsessi veluti oblato recēti obsonio mirum in modum lætabantur, quandoquidem ingens eis frumenti copia abundè suppeteret, unde famem vel in multos menses minimè timendam prospicerent. Quod in verò conficiendi panis deesset facultas, huic desiderio variis contusi, & ahenis excocti tritici pultariis occurrebant. Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hostico rapta, opportunè panis inopiam sublevabat. Nam nocturnis excursionibus emissæ prædatum turmæ cum præsidio peditum semper aliquid recentis obsonii referebant. Sed unus in Campania famosus latro, qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficii veniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetrasset, obsessos invecto multo pecore mirificè adiuvabat. Et siquidem saltuosis & nemorosis locis assueto notissimi erant obliqui tramites, quibus Campania, suburbanaque præsertim ad incertum iter obsita est, eratque ita familiaris vicis atque oppidis, ut in quot boum iugis ager araretur in numerato haberet, solertissimeque insidiosus, ubi maximè nocere cuperet, quam volebat prædam abigeret, usque adeo feliciter vitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte supra centum boves Neapolim perduceret usque, & ad belli exitum nihil industriam suam, uti pollicitus fuerat, usquam remittens, sæpe iuxta hostium castra impunè prædaretur, sicut Gallis frustrà indignantibus magno detrimento foret, & Cæsarianis singulare commodum attulisse diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficii præmium tulit, ut à Prætore Capuæ viro Hispano, & utplerunque fit eius spoliis inhiante, comprehensus in furca suspenderetur, iusta quidem veteris maleficii pœna, sed omnino iniqua, si recentis publici beneficii memoria spectaretur. His Cæsarianorum terra marique obsessorum incommodis permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ victoriæ eventum cunctantius expectare viderentur, in oppidis suæ ditionis Gallica vexilla sustulerunt. Novum etiam in Brutiis adversus Cæsarianos excitatum est bellum, quum plerique circa Cosentiam Andegavensis factionis nomen ex prioris belli memoria libentissimè complecterentur, cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuariisque cohortibus (ex itinere siquidem milites conscribebat) à Lotrechio fuerat missus. Iam æstas à solstitio in autumnum inclinarat, & tertius obsidionis mensis agebatur, quum Ferdinandus Gonzaga sibi aliquid graviore eruptione tentandum ratus, Puteolana via per cryptam perforati olim à Cocceio Pausilipi montis, validam equitum & peditum manum eduxit, eo consilio ut hostes ab Aversa atque Puteolis excurrentes in insidias, uti evenit, præmissis Epirotis equitibus pertraheret. Favit astuto consilio Fortuna: nam quum Zucerus Epirota & Iannitius Hispanus sese ostendissent, nō continuère se Galli equites, in quibus erant Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Aversæ portis, in conspectos statim hostes erumperent.

In

In quos Gonzaga qui depresso in loco iuxta Regiam Belvederij villam conse derat, ex insidijs opportunè consurgens magnã eorum partem à levi armatura circumventam facto vehementiore impetu fudit, & quòd essent gravioribus protecti armis, & segnibus utentes equis intercepit, usq; adeo graui cum dolore damnoq; Lotrechij, ut Aversani præsidij curam duplicato amissorum equitum numero confirmaret, quòd hostium audaciam, qui illuc usque insolenter excurrere atq; prædari consueuissent, iusto aliquo certamine vindicandam, pariq; astu acceptum incommodum omnino sarciendum esse iudicaret. Nec multos post dies Gonzaga, qui de Auersano equitatu adaucto didicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentatorib. præsidio forent, eduxit. Nam tum demessæ segetis plenissimus erat ager, quæ res agasones et pabulandi simul, & frumentandi cupidos vehementer alliciebat. Gonzaga constituto ad tendendas insidias hoc ordine procedebat: cohortes Germanorum idoneo in loco collocantur (agminis enim frontem obtinebãt) ipse cava in valle quam latrocinijs infamem Pecoream incolæ vocant, cum equitatu levis armaturæ, & cohorte una Hispanorum se condidit, quum antea Garziç Manrico, ut cum sua cataphractorũ ala in postremo agmine frumentatoribus præsidio foret, præcepisset. Theodorum verò Bocalum Spartanum senem inclytæ virtutis ducem cum suis alarijs præcurrere, & sese ad Auersam hostibus ostendere iussit, vt inde excitos præproperos natura homines simulata fuga in insidias eliceret. Sed Galli recenti suo malo edocti non iam turmatim dissipati, verum densato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, et pluribus expeditis sclopettarijs unà desumptis, usque adeo graui impetu retro se vertẽtem (uti à Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum invasere, ut quum fugientem acriter persequerentur, ei institutum iter præciderent, sic ut Græci equites cataphractorum metu, ipseque Theodorus, alia quàm putarat via per campos patentiores effusè profugere sit coactus, & Gonzaga quòd ille secus ac præceperat tam diu tardaret, suspensè miraretur. Itaq; expectabundo & circumspectanti, inexpectati hostes superueniunt, dispalantur Grçci equites, frumãtatoribus perturbatis præsidium, cataphractorum improviso invadentium Gallorum impetu propellitur, & in fugam conijcitur. ipse Gonzaga multitudine celeritateque hostium ferè oppressus, magnum salutis discrimen subijt, quum sese è loco ad insidias tegendas idoneo, sed sinuosè anfractuoso, celeriter explicare non posset, & ut manus hostium effugeret, dimisso equo in pedes desilire, & ab alta præruptæ vallis crepidine se deijcere cogeretur, ut id faceret suadente Francisco Ario equitum præfecto: atque eo modo per medios hostium sclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapsus, conscenso ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo se explicuit. Galli qui cataphractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipsoque alæ vexillo fuerant potiti, in Germanos iniquo in loco malè conglobatos se converterunt, & equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè resistentes, magna ex parte trucidarunt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebrosum cryptæ iter amisso vexillifero qui signum seruare frustra fuerat conatus, inter infestas equorum proculcationes Neapolim euasere. Neque postea nisi cautius à Cæsarianis frumentatum in eam regionem estitum, neque a Gallis usquam temere procursum, quod alterno successu par vtrinque audacia satis repressa & castigata videretur. Sub id tempus quum Lotrechiani aga-

...es,& hippagij pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amnicu-lum qui frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonsi regis villa, Regalem appellant, uberrimis fontibus insigne, quotidiana consuetudine a-quarentur, & Hispani agiles insidiosique milites manipulatim Carmelitana porta exirent, deiectisque agasonibus equos eriperent. Nauarrus ea offensus contumelia novam munitionem erigebat comprehensa casa, quæ erat inter Podium stabulaque regia quæ sunt ad Magdalenæ templum, ratus se ei latro-cinio obviam iturum, si eo loco permunito perpetuę custodiæ stationem im-poneret. Hac re cognita Cæsariani duces, validam manum quæ opus distur-baret, fervidissima diei hora emiserunt. In his fuere Ioannes ipse Dorbinus, Ripalta, Baracanes, atque Baredus, qui lectissimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus sub sole linteo protectus umbraculo perficiendo operi intentus, cer-to tamen parato præsidio, ne quicquam incommodi à repentinis hostium in-cursionibus acciperet. Itaque ingruente Dorbino, excitata est tumultuaria pu-gna, & casa egregiè à Nauarro defensa, quum multi è maioribus castris eò de-currissent, & ante alios Etruscæ cohortis pernicissimi sclopettariorum. Iamq; Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Baleonus fatali te-meritate longius à sua munitione progressus, ut suos ægrè ad tympani soni-tum parentes, sua voce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gre-gario milite qui sese recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuspi-de, quum à nemine nosceretur interfectus est: Vir impensè audax, & æque for-tis, sed natura sanguinarius, utpote qui semper cædibus propter factiones à pueritia studuisset. Cæterùm Dorbinus expugnandæ casæ frustra hærens, è superioribus Vasconum castris, quæ erant ad Ianuariam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occisis aut vulneratis, ignarus an ille esset Baleonus quem Cantaber occidisset, vitato tormentorum pericu-lo in vrbem est reversus. In demortui Baleoni locum Lotrechius Etruscis co-hortibus præfecit Vgonem Pepulum, egregię nobilitatis notæque virtutis vi-rum, quem legati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de causis comprobarunt. Nec multo pòst novi Duces, nunquam intermissa erumpen-di, atque invadendi hostis consuetudine, quod interdiu Dorbinus facere no-quivisset, noctu perficere posse rati, expugnandæ casæ, inuadendæque muni-tionis negotium susceperunt. Eorum princeps fuit Ioannes Almeda, qui so-cios sibi asciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium suarum milites, albentes tunicas superinduere iusserunt, sicut sæpe aliàs factum fuisse à Piscario Vastioque meminimus, ut insolito cultu hostes perterrerent, & inter se per tenebras perspicuè dinoscerentur. Magno silentio eductum est agmen, & ad casam munitionesque pleno gradu perventum. Sed impetu facto cuncta apud hostes, quàm crediderant intentis excubijs paratiora, atq; instructiora re-pererunt. Nam Lotrechius unam præsertim à milite suo excubandi diligen-tiam exigere erat solitus, parata scilicet utrinque pœna, & propositis præmijs summa disciplinæ severitate fideque. Quamobrem Vascones, atque his in-termixti Etrusci, ac Heluetij qui de tertia vigilia in statione erant, conspectis ho-stibus sese celeriter erexerunt, expeditisque armis in munitione promptissimè constiterunt, Hispanosque abrepere & conscendere conantes, omni telorum genere obrutos ita propulerunt, ut aceruis cadentium fossa compleretur, mul-tique in ea sclopettorum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis

vulne

vulnerati occumberent. In queis fuit dux ipse Almeda, mucrone per os recepto in fossam præceps deiectus. Itaque Cornegius, & Vargas strenuè reiecti, desperata expugnatione munitionis sese recipere cœperunt, verùm in abeuntes & perturbatos subita eruptione facta Lotrechiani impetum fecerunt, tanta vi, ut Hispani debilitatos vulneribus relinquere cogerentur: eiúsdem noctis victoria quanquam non magna, singulare tamen gaudium Lotrechio afferret. Neque postea Hispani, aut eandem casam oppugnare, aut munitiones aggredi, aut quicq̃ ab ea parte aduersus hostes iustis viribus tentare ausi sunt. Sed duces in id vnum gerendi belli consilium incubuere, ut nocturnis expeditionibus non modò suburbanos vicos sed remotiora etiam oppida invaderent, raptoque passim commeatu, & collecta præda reversi socios recrearent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obsidionis incommoda, quando iam Gallorum hostium animi viresque labascere inciperent, & propiores obsessis quàm obsidentibus videri possent: & iam affecta tetro castrorum odore militum corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentarentur. Nam præterquam quod Galli Heluetijque præsertim pomorum omnis generis maturescente vindemia erant avidissimi, quarum rerum intemperantia ingluvie facile febres erumperent, ipse etiam aer subiectæ regionis à putri depressorum camporum halitu factus insalubris, eos contagiosis ferè morbis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitanorum monitu tam importuno quàm postea exitiali, aquæ perennis aquæductum concidisset, ut obsessis copiosissimorum fontium, qui multis per urbem locis syphonibus largiter lymphas fundunt, commoditatem eriperet. Necessario nanque tota ea aquæ vis multifariam corrivata per subiectam planiciem ita spargebatur, ut sensim exundante & mox subsidente humore, eorum camporum gleba putresceret, orireturque inde crassior nebula, excitata quidem sed semper indomita solibus, quæ ideo febres progigneret, et totis castris evulgaret. Ferebant etiam tum nonnulli (quod vix credibile videtur) quosdam impiæ malignitatis milites, cum ex ipsis Hispanis qui Maurorum stirpis essent, tum ex Germanis Iudaicæ sectæ, virosis herbarum succis multoque lini semine indito, superiectisque item corrupti tritici quisquilijs, vicinos castris hostiũ puteos, & cisternas fermè singulas infecisse, proptereaque inde potantium ventres intumescere, turgescentibus cruribus, ora hominum usque adeo lurida macie pallescere cœpisse, ut deformato habitu vix inter se noti commilitones noscerentur, rarique iam & segnes custodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter exploratis constat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omnium prædæ erat avidissimus, & solertissimus, opportunis horis circuendo Gallorum castra, speculandoque non semel intra munitiones irrupisse, aliquot rapuisse equos, & arma in tabernaculis exposita, è focisque etiam infixa verubus obsonia in urbem retulisse, quum stationum milites humi stratos, neque in pedes se erigere, invalidisque lacertis expedire & sustinere arma non posse, ad socios nunciaret. Qua furtivi incommodi contumelia Lotrechius graviter commotus, interiorem custodiam munitionibus imposuit, eo eventu ut Giahenna non diu sua temeritate felix, interceptus sit, & in carcerem Aversanæ arcis perductus. Hæc quam diximus morborum labes, ab Idibus Iulijs castra irrepsit, & præter vulgus militum, primores exercitus invasit. Quamobrem plerique ducum de salute sua solliciti, relictis castris, in proxima oppida

cc 2

secedebant. Per eos dies Barbesius novus Gallicæ classis præfectus, qui propterea ab Armorico Oceano fuerat evocatus, quod Andreas Auria à Regijs stipendijs gravi de causa discedens, uti suo loco narrabimus, ad Cæsarianas partes sese cum peculiari sua duodecim triremium classe contulisset, Lando se coniunxit, & ultra Sebethum ad pontem, quem vocant Ricciardum, noxiorum suspendijs infamem, proras adegit, & quas adduxerat copias in terram exposuit. Advehebat enim Rentium Ceritem, & quæstores Gallos, qui ad persolvenda militi stipendia deposcente Lotrechio pecuniam attulerant. Eius appulsæ classis conspectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regijs sub Capana arce, repente dari tuba signum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique sibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ dispersim & properanter exibant, contra hostes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum cohortes subsequuntur, quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hostes descensionem facientes, impeditosque sarcinis, facto vehementiore impetu invadant. Parent milites & tumultuosissima statim pugna editur, eoque acrior quod Lotrechius validam equitum & peditum manum, quæ descendentes in litus exciperet, præsidioq; foret, ad mare præmiserat. Terrebant Cæsarianos, tardabantque ipsa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in adversum litus emissa. Sed Hispani, diverso atque audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gallis perductam diximus, transcendentes, tanta vi in hostes procurrerunt, ut perruptis Lotrechiani præsidij turmis, & cohortibus repulsis exposita iam pecunia propè potirentur, ac nisi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hispanorum audaciam repressisset, proculdubio ea omnis pecunia ad Cæsarianorum manus pervenisset. Verum ardente prælio, & fortissimè depugnantibus Hispanis, Vgo ipse vel impigrè resistens vulneratur & capitur. Candalius quoque regiæ nobilitatis iuvenis Lotrechij propinquus, & inter Vasconum duces facilè princeps, glande humerum traijcitur, & circumventus intercipitur. Quum eo modo periculosissimum certamen esset contractum, Lotrechius novas turmas, & ante alios Valerium Vrsinum laborantibus subsidio misit, cuius superventu pugna iterum restituta accensaque est, & Hispanorum impetus vehementer est retardatus. Itaque redintegrato prælio Valerius mirifica virtute confirmatis Gallorum animis Hispanos equites fundit, proterit pedites, & duos longè pugnacissimos Hispanorum equitum præfectos Arium & Mirandam circumsistit, & capit. Ab Helvetia etiam cohorte quæ gravi facta impressione hostium pedites loco pepulerat, his permixtus tertium equitum præfectus cognomento Prateus confosso eius equo captus est. Hi tres postea æqua permutatione cum Vgone atque Candalio vel tum ex vulnere moribundo, utrinque restituti sunt. Neque demum usquam ad belli usque exitum periculosius ut gravius dimicatum est. Cæterùm Lotrechius tantæ classis appulsu aliquanto minore quàm sperarat signatæ pecuniæ copia sublevatus est, quum paulo post vixdum persoluto vetere stipendio, novi exolvendi stata dies instaret, id iam expectante & flagitante milite uti par erat, & iratè vociferantibus præfectis, unde exhausto castrensi ærario auri egens imperator à quibusdam præfectis, ditioribusque alarum legatis oppignerata fide mutuo pecuniam accipere, & quando hæc quoque deficeret, aliquot levis armaturæ equitum turmas exauthorare atq; dimittere cogeretur. Cuius infausti consilij rationē vel extrema

necessi-

necessitate expressam, ita veteres improbabāt milites, vt ea parte virium hostes omnino superiores euasuros dictitarent, atque obiter graue prorsus detrimentum se accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus, qui à Lotrechio nunquam planè dissentire ausus, perseuerandum in obsidione, minutisq; prælijs, & crebris excursionibus, in queis leuis armaturæ equestris maximè valeret, premendum hostem esse disserebat, quando rem ad summæ apertæq; pugnæ casum deduci posse desperaret. Rentius verò Ceres per castra à Valerio spectatū deductus, quòd cohortes morbis & prælijs attenuatas, & semiplenas turmas, enataque in tabernaculis gramina notasset, detestatus loci insalubritatem, atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam, suadere conabatur, vt contraheret castra, eaque in editiora loca subduceret, & remotum obsidionis genus occupatis circumiectis vrbibus & oppidis in queis diuisa forent præsidia, instituendum esse iudicabat: vt salubriore cœlo atque opportunis commeatus copijs ægri fessique milites recrearentur, nec quicquam inde obsessis hostibus subportari sinerent. Quibus rerum difficultatibus compulsus, & diuersis distractus sententijs, secus ac antea fecerat, minores duces & veteres signiferos consultandi causa in prætorium advocauit. Nam vt tum à Guidone Rāgono accepimus, post ipsius discessum à Troia, in eam vsq; diem, nunquam vniuersis ducibus in vnum coactis, sed per partes à singulis sententias rogitans, tanti belli consilia communicasse ferebatur. Nihil equidem illi, quod ingratum foret, auribus enunciari, aut disputando persuaderi poterat: vt pote qui ingenio suo indulgens errare mallet, quàm alienis vti consilijs, ne quisquam ipso melior, militiæque peritior existimari posset. Itaque eius consilij exitus fuit, vt imperator natura obstinatus & peruicax, & se ipso fatali superbia elatior & pertinacior factus, è vetere sua sententia vllo modo deijci aut dimoveri nequierit, professus vtique se potius turpi nece moriturum, quàm vt paratæ victoriæ spem flagitioso atque indecoro prorsus receptu corrumperet, vel si à multis desereretur, & copias atroci pestilentia totas absumi conspiceret, quando iam pro constanti sibi esset compertum aduersariorum animos auxilij desperatione magnoperè frangi, crescenteque inedia, maioribus, quàm ipsos affici incommodis, & ob id præcipuè quòd Germanos cum Hispanis sæpe rixari, seditionesque miscere didicisset: ita vt de matura hostium deditione minimè dubitaret, modò veteris suæ cōstantiæ meminisset, qua tot vrbes egregia cum laude superioribus bellis expugnasset. Erant vera hæc, sed valde intempestiua, atque omnium confutata sententijs, meliora scilicet consilia præuertente fato, quod ad destinatam cladem cum ipsi Lotrechio, tum Gallico nomini properanter imminebat: Quandoquidem, quod homines maximè mirarentur, Fortuna ex adverso sui propositi nimium tenax, nusquam nisi Cæsarianis rebus secundissimo instinctu adesse consuesset. Igitur Lotrechius irrito incepto minimè abscedendum ratus, eam tantùm consilij partem probauit & arripuit, quæ reparandas copias nouis delectibus, & suorum animos recenti præsidio confirmandos existimabat. Quam ob rem Rentius Ceres Aquilam continuò mittitur, qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conscribat, persoluendisque stipendijs pecuniam à Quæstore Aquilano, qui id facere perscriptis literis iubebatur, accipiat, transuersisque montium tramitibus in Appiam viam descendere maturet: vt per Fundanos Suessanosque fines prætergressus Calenum & Campanum agros, ab Auersa demum vrbe, recta ad se in castra

peruenial. Erat Rentius, quanquam infaustus Vrbis patriæq; suæ defensor nuper extitisse videri poterat, peritus tamen belli, & vna maximè probata fide singulariq; inuicti animi constantia insignis, & quod suscepti negotij plurimũ interesset, Gallicæ factionis apprimè studiosus. Hoc supremi consilij decretum ratioq; vel ob id facilè quibusdam probari posse videbatur, quòd Lotrechius dedenti vrbem Aurantio, vel retenta arce, Cæsarianis omnibus incolumitatẽ, & nauigia quibus Hispani aut in Siciliã, aut in Hispaniã vti mallent, adueherẽtur obtulisset, & Germanis menstruum stipendium quo se domum redeuntes alerent, per suos eiusdem gentis milites qui apud se militarent, sæpè promisisset. Sed tanta erat alacritas Hispanorum, Germanorumq́ue constantia, vt se potius inedia perire paratos esse, quàm Gallis se dedere, quos antea toties vicissent, quotidie prædicarent, subindeq́ue eadem signiferis significando per manipulos sublatis dextris, quod erat subitarium sacramenti genus, se præstituros iurarent, vsqueadeo præclarè vt dubios nonnunquam ducum animos confirmare censerentur, & omnis iampridem de tanto hoste conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies vir è Montella Samnij oppido, se Gallicarum partium militem ab ipso albæ crucis symbolo, tesseraq́ue mentitus, atque in insidias excurrentium Hispanorum ultrò datus, quum Neapolim perduceretur, se magnæ atque instructæ proditionis consilium detecturum pollicitus est, unde non misionis modò, sed multæ etiam pecunię prẽmium sperare posset. Itaque uti oportebat ad imperatorem perducentibus Hispanis, qui eum ceperant, Fabritium Maramaldum cogitatę nefarię proditionis reum fecit, quòd is ad eam urbis partem, quæ Campanam & Carmelitanã portam interiacet cũ suis cohortibus stationem obtineret, & portam Lotrechio proditurum promisisset. Ea re subitis auribus accepta, et ad suspicacem animum transmissa, Aurantius vocatum Fabritium, & deponere gladium iussum, custodiæ tradit. Tum verò Neapolitani ex singulis tribubus consurgunt, & rei incredibilis fama vehementer offenduntur, quòd præclaræ & antiquæ stirpis civis, spectatæ virtutis dux, & per omnem vitam Cæsariani nominis studiosus, ab agresti, & nemini penè cognito homine delatore, in discrimen salutis & famæ vocaretur. Propterea orabant summis precibus, ne præcipiti iudicio, sed accurata cunctatione eius accusationis cognitionem susciperet, & ille latronum more, inanis & proculdubio falsissimæ coniecturæ indicium severa in quæstione prius perpurgaret, quàm Maramaldus ad refellendã calumniam, uti æqua iura in dispari, probo atque pernobili reo caverent, tormentorum cruciatibus admoveretur. Indulsit hoc Fabritio nequaquam ægrè imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis facilè suspicax atque prẽproperus, quum reum peropportunè Victoria Columna tanquam Piscarij coniugis sui alumnum, efficacissimis literis commendasset. Nec multo pòst accusator in quæstione diu & graviter tortus, quum tormenta secus ac ante periculum crediderat, acerbiora ferre nequivisset, se pecunia corruptum, subornatumq́ue fuisse ab inimicis Maramaldi confessus est. Atq; ita ille scelestus calumniator tanta infamia Fabritium liberavit, & talionis pœnas in frusta dissectus dedit, statimq́ue Aurantius pristinæ dignitatis atque custodiæ locum, unde iam cohortes dimoverat, Maramaldo cum multa verborum præfatione restituit. At Gallicis in castris usque adeo lentæ, atq; tabificæ febres ab Idib. Iulijs ad nonas August. invaluerant, ut tabernacula funeribus complerentur, & languentes passim

milites,

milites aut irritis, aut desperatis medelæ subsidijs, fame sitique enecti passim interirent, sepultorumque tumuli frequentes iuxta munitionum aggeres conspicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut instante periculo perculsi, impetrato discessu per causam curandæ vel avertendæ valetudinis, in proximas urbes castellaque secesserant, scilicet ut mitioris cœli faciem quæritarent. Veneti legati in primis freti classe ad urbem Castellimaris, quæ est ad veteres Stabias concessêre, conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam, Valerius Vrsinus Nolam, Griffeius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimissi sunt. Ipse verò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem paulò antè se contulerat. Remanserant cum Lotrechio frigentibus iam consilijs pariter & viribus, Navarrus, Michael Salassus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæterùm in Navarro veterem infracti & efficacis spiritus vigorem multiplicata militum funera, & expectatæ cladis nõ temerè ingruens metus, fermè totum eliserant, sic ut propemodũ mussare interrogatus, aut respondens delyrare crederetur: ipse autem Lotrechius attonito similis dissimulato animi dolore, ferociam suam & imperij vim iussis, edictisque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius, quòd legatos Venetos, Pisanum in primis obsidis Cardinalis patrem, & secundum eum Petrum Pisaurium Griffeiumq; mortuos esse: Valdemontium autem supremo iactatum morbo, fatalem horam, quę iam aderat, expectare didicisset. Nec Valdemontius vel ipso virium, & peregregij habitus vigore prævalidus diu vim morbi sustinere potuit, qui in spem regni triennio antea tumultuarijs viribus fretus ad Neapolitanam portam sese ostentarat, cum civium voluntatis, tum fortunæ suæ, quæ stirpi regiæ inniteretur, periculum facturus. Eius mors Neapoli nunciata sicuti ingrata quibusdam Andegavensium partium, sic maximè læta Cæsarianis fuisse visa est. Quoniam constabat quicquid antiqui iuris vigeret in Carolo primo, qui Manfredum regem occidit, & regno potitus est, id totum per Andegavenses provinciæ reges recta hæreditatis serie ad Lothoringiæ regulos recidisse. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Burgundiæ regem cõmisso prælio ad Nansim interfecerat. Maiore itaque animo diligentiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perspectis decumbentis Lotrechij difficultatibus, lacessendos hostes perpetuisq; vigilijs conficiẽdos existimabant, sic ut nõ modo circũeundo eorum castra, & stationes pertentando lacesserent, & ad capienda arma semisopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquam molestissime fatigarent, verùm etiam iustis in proxima oppida, ubi hostes æstivare didicissent, susceptis expeditionibus eos adorirentur. Paulò siquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere, ad Summam oppidum quod est Vesevo monti subiectum, cataphractorum alam oppresserat, & Nolana item via Helvetiorum cohortem, quæ commeatibus præsidio ierat, occultatus in insidijs sub Vesevo secunda expeditione trucidarat mirabili casu, quum sub auroram iuxta nemus delitescens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, aliquot tantùm equos vapore exanimatos nemine è sessoribus læso amisisset. Iisdem etiam diebus Belmares equitum præfectus adiunctis sibi expeditis sclopettariorum manipulis, aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod est ad Tifata montẽ in conspectu Capuæ urbis expugnata statione deleverat. Saiavedra quoque natione Bęthicus diligens equitum præfectus,

recepta in prędę ſocietatem peditum cohorte, uſque Avelinum nocturna profectione contendit, improviſoque in oppidum irrumpens, oppidanosque diripiens, Martiranum Inſubrem eius urbis epiſcopum cepit, captiuumque Neapolim perducens, ad contumeliam divulſis teſtibus, ut maiorem à captiuo pecuniam exprimeret, diu torſit, vixque poſtea Aurantij clementia & Vaſtij precibus è manibus impijs Saiavedræ ereptus eſt. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quanquam vetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat tamen aduerſarum rerum non obſcura fama, ſicut ipſi ægro intentis ſemper auribus atq; oculis aſtantium & inuiſentium facies explorāti multa vel non integra delatione proderentur. Seuerè ſiquidem ſciſcitabatur à pueris, an quicquam noui de hoſtibus audirent: nec mendacio erat locus, utpote qui ſi audita retinecerent, flagella ad pœnam ſubire vererentur. Cognitis per hunc modum rebus improſperé per ſuos geſtis, neceſſe erat bilem commoueri, atque augeri morbum, eoque modo quum bis inciſa vena ſanguinem minuere fruſtra eſſet conatus, poſtridie Idus Aguſti indignabundus exceſſit è vita, vir certè bello egregiè fortis, et pace ęqui pariter & iuſti uſque adeo tenax, ut ſeverus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibuſdam videri poterat, quum aſpectu auſteræ frontis, rarò quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorſus imperio militari, quòd honeſtas, nec deformes cicatrices Rhavennate in prælio acceptas oſtentaret, & toroſo habitu validi corporis, quanquam mediocris eſſet ſtaturæ, certum & conſtantem integræ ætatis vigorem exprimeret.] Sublatus eſt omni apparatu funebris pompæ, & in eadem villa Aragonij Montalti ubi prætorium fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate noſtra, ſi cæteros duces eius gentis recta æſtimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium ſit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obveniſſe conſtat. Mortuo Lotrechio, ad neminem ſummi imperij cura pervenit, ſed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia caſtrenſis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Cerite ſupplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias ſcribere, & evocare quoſque Vrſinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret, tota potiundæ pecuniæ ſpe decidit, quod quæſtorem Gallum, & Camillum Vrſinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque provinciæ præerat, non exhauſtos modò pecunia, ſed publicè obæratos etiam reperiſſet. Itaque ad Neapoleonem Vrſinum ſe convertit, atque ab eo magnis perſuaſionibus cohortes impetravit. Erat tum Neapoleo recuperandis avitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ poſt mortem Virginij avi Fabritio Columnæ Ferdinandi regis conceſſione obvenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controverſiam cum Scipione Columna Reatino Epiſcopo collatis ſignis apud Manlianum extremis Marſorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida victor ceperat, quæ ſunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam vindicare ſe velle profeſſus, infeſtis armis Cæſarianos quos in Vrbe vel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu perſequebatur, cupiebatque Galli Regis auſpicia ſequi, & eadem ſtipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores ſui meruiſſent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, Spoletoque in primis evocatas adiunxit, primasque earum Rentius uti ſtatuerat in

Campa-

Campaniam præmisit. Iamque Paulus Petrus Cervarius cum sua cohorte Capuam pervenerat, & reliquæ antecedentem cum Rentio consequebantur, quum Cervarius de Lotrechij morte cognoscit. Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, venienti & postulanti ingressum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam adventare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut se periculo eriperet, Cervarius ad Rentium est reversus. Lotrechij morte Neapoli nunciata Cæsariani duces nequaquam oppugnanda castra censentes, obequitando castris, intercipiendo commeatum, & se munitionem invasuros ostentando, bellum gerebant, quòd sine suo periculo & sine vulnere hostem pestilentia absumi prospicerent. Auster namque ventus per eos dies perflare & mortiferum crassioris nebulæ vaporem ex palustri ortum uligine per castra dissipare & circumferre ita cœperat, ut alijs ex causis conceptæ febres, in contagiosum propè morbũ verterentur. Itaq; Gonzaga consuetudine quotidiana partiendo per vices equitatum & sclopettarios pedites quib. expeditæ celeritatis causa ignobiles equos attribuerat, turmis admiscendo circuibat castra, & per tubicines pugnam ciendo hostes morbis atq; inedia debilitatos orbatosq; imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte absumptis, assiduè exagitandos susceperat. Cæterùm Aurantius ipse cum Gonzaga per exploratores edoctus, numerosum hostium equitatum suscepta nocturna profectione è castris Nolana via iter intendere, continuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere abeuntes consecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæsis aut captis cum magna præda Neapolim revertitur. Interea Galli duces asperrimis rerum omniũ incommodis conflictati, & de salute publica desperantes, ad unũ id consilium quod antea Lotrechius malesana obstinatione repudiarat, ex communi omnium sententia recurrunt, damnatisq; castris effugiendum censent, mensq; omnibus una est, ut Aversam se recipiant, dum aliquæ vires supersint, ne cunctis, si forte castris se tenere eaque pertinacius tueri velint, inhonestè atque miserrimè sit pereundum. Itaq; more militiæ tres acies, triaq; agmina instituunt, quibus singulis præsidij causa minores ternos falcones adiungunt, & equitatũ æqua divisione partiuntur. Primi agminis cura Salasso regulo, Guidoniq; Rãgono attribuitur. Secunda Navarro. In tertia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Trivultius, & Palicia cognomento nigra singularum alarum præfecti constituuntur, & sub auroram composita agmina silentio castris educunt, desertis muralibus tormentis, & relicto omni graviore castrensis apparatus instrumento, taciti quidem & sine tuba tympaniq; strepitu euadentes, atq; eo tectius quòd densissimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procellosus ingruerat, aptus hercle avertendo hosti, qui nec satis explorare, nec opportunè persequi, nec quicquam gravius per eam turbidissimã tempestatem tentare posse videretur. Cæsariani nanque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) consilio habito, quòd nonnulli militũ per Gallicas munitiones infrequentem & segnem stationem morbo atque inedia propè enectorũ hostium se deprehendisse nunciassent, ea ratione copias partiti fuerãt, ut Dorbinus cum Hispanis adiũcto sibi Conrado Hessio cum quatuor cohortib. Vasconum castra quæ erant, ut diximus, ad Campum veterem supra Ianuariã portam oppugnaret. Ipsi verò Aurantius & Gonzaga cum reliqua parte exer-

citus admotis tormentis caſtrorum hoſtilium aggeres aggredentur. Sed decedente pluvia quum tantiſper reſerenaſſet, allatum eſt Gallos deſertis caſtris ad Averſam ſe proripere cœpiſſe. Qua re cognita propè totus in abeuntes equitatus eſt effuſus. Quòd ad certam prædæ ſpem quiſque ſibi vel iniuſſus properandum exiſtimaret, nullo propè ſubſequente peditatu, quoniam Dorbinus et Heſsius in oppugnandis Vaſconum caſtris ſub eam horam vehementer eſſent occupati, & Vaſcones & Cantabri Agramontio duce ſuos aggeres acerrimè & conſtantiſsimè defenderent. Erant in nouiſsimo abeuntium Gallorum agmine ſclopettarij, partim ex nigra Etruſcorum legione, partim ex cohortib. quæ à colore vexillorum albæ vocabantur, hiſque præerat Cæſar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equitum egregiè impetum ſuſtinuit, ſed ſclopettis ſemel diſploſis uſque adeo acriter equites invecti ſunt, ut univerſos ad ſecundos ictus ſeſe inſtruentes perturbarent, quòd viæ eius itineris cavæ, & præalta ſaxeaque crepidine utrinque munitę omnem diſcurrendi atque explicandi ſeſe facultatem eriperent, magnoque Cæſarianis uſui eſſet equorum impetus, quando in depreſſa & perangusta via à paucis vel fortiter conglobatis ſuſtineri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdè profligato Gallorum noviſsimo agmine, gravis illico tumultus ad medium agmen pervenit, parique ſorte quum fruſtra à primo agmine ſubſidia expeterentur, quòd id plenis paſsibus anteibat, ab eodem victore equitatu fuſum, & parva cum cęde armis, & ſarcinis vexilliſque militaribus & tormentis exutum eſt. Quandoquidem ægra militum corpora langueſcentibus dextris vix haſtas intentarent, aut gladios diſtringere auderent, contra victores qui in deditos humique proiectos & ſalutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Navarrus ipſe qui uti erat æger lectica ſæpe vehebatur, & tum feſtinandi cauſa humilem mulam conſcenderat, obliquos viæ tramites quærens ab Epirotis Græciſque equitibus interceptus eſt, Neapolimque perductus. Salaſſus verò & Rangonus expeditum nacti iter ad Averſam intacti pervenerunt. Sed eorum copiæ uſque adeo anguſta portula receptæ ſunt, ut amplius tribus horis quum ſinguli introirent, victores iam adeſſe arbitratę, diu in foſſa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia receptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defenſione conſultarent, Hiſpani pedites agminatim ſupervenere. Hi nanque à Vaſconibus repulſi ad famam fugæ hoſtium equitumque victoriæ incitati ad iter capiendum antecedentibus ſeſe aggregabant. Primis Hiſpanorum cohortibus in cõſpectum Averſæ ſe dantibus, reliqui manipulatim ſe aggregabãt, & quòd perterritos atque imparatos hoſtes exiſtimarent, adiuti paucis ſcalis quas è ſuburbanis caſis repererãt, alij haſtis innixi alij commilitonum humeris ſublevati, ereperi in muri coronam cœperunt, cohortantib. Saiavedra et Ioanne Gaetano qui navali prælio captus dimiſſuſque fuerat. Hi primi omnium conſcederant, plenaq; iam Cęſarianis muri corona, quòd hoſtes metu præpediti nequaquam alacriter arma expedire viderentur, in urbem ſeſe vel temerè dimittere non dubitarunt. Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, ut Guidone Salaſſoq; ante alios prodeuntib. & acriter inuadentibus, Hiſpani quibuſdã ſuorũ interfectis, aut captis, rurſus ſubire coronam, atq; inde ſe demittere cogerentur, ſic ut nonnulli religatis ad pinnas ſclopettorũ funiculis, per eos vel abraſis manibus deſilirent, aut periculoſo ſaltu præcipites in foſſam ſe darent. Ab eo

irrito

irrito conatu Hispani quòd iam frequentes armatos, et tormenta displodentes Gallos in mœnibus conspicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei gereretur significarunt, postulantes ut tormenta muralia atque ampliores copias summittere properarent. Quandoquidem hostes iam confirmatis animis de ditione colloqui recusarent, proindeque iusta vi expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nullum quo animos colligerent, aut vires alicunde resumerent spatium moræ dandum rati, tormẽta ad Auersam pervehi iusserunt: quo temporis intervallo castra Gallica nullo iam defendente invasa direptaq; sunt, magna prædantium admiratione, quum præter arma tormentaque magnitudine & numero amplissima suis locis reperta, ægri etiam moribundique milites passim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in ornatissimis tabernaculis enata gramina conspicerentur. Erat ea forma castrorum situ munitioneque memorabilis, & prorsus sicuti vidimus, stupenda: sic ut pleriq; Cæsarianorum ducum nusquam peritius & accuratius à quoquam hac ætate castrametatum fuisse faterentur, & magnam partem eius disciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent. Postero die Salassus ubi tormenta quę ex Gallicis castris advecta fuerant, promoueri videt, suos componit, & distributis per idonea loca præsidijs, hostium vim expectare constituit, quòd propugnando resistendoque generosa ortum stirpe armatum uti deceret occumbere, quàm nullo Fortunæ aut virtutis suæ facto periculo turpiter se dedere honestius putaret. Eiusdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & confirmatione animorum veteres milites defendendis mœnibus opportuna tela comparabant. Sed postquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis verberari murus & mox aperiri cœpit, & introrsus repetiti pilarum ingentium ictus nequaquam diu sustineri posse censerentur, eadem infestæ Fortunæ violentia in genu Salassus grauissimè vulneratur, resiliente scilicet perfracti tormento lapidis fragmine, quo ex acie in domum relato, magnopere imminutus est paulo ante resumptus vigor, & eo quidem grauius, quòd infelicibus nuncijs allatum fuerat, hostes Capuam recepisse, ad quam dubijs & aduersis suis rebus Galli confugere posse sperauissent. Nam (ut supra diximus) Maramaldus cum suis cohortibus ad tentandam Capuam proficisci iussus, sinistrorsum capto itinere, loco idoneo sibique noto non procul ab urbe consederat, & cum Iulio è Capuana familia Cæsarianarum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem solicitabat. Erant Capuæ Vgo Pepulus æger supremum exhalans spiritum, & Iulianus Strozza (is cum nigris cohortibus præsidio Puteolis nuper fuerat) præterea ingens ægrorum multitudo omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in castris, certus atque salubris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi adventum timentes, & de Gallorũ victoria nequaquã temere desperantes, dissimulato consilio, eam militum multitudinem adhortantur, ut delectis his qui viribus valerẽt, aut qui iam ex longa valetudine vires recepissent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum vellent, quòd nihil iam Capuæ pecoris superesset, qua excursione aliquam pinguioris obsonij copiam relaturos, & quo successu à suis pariter atque hostibus bellum Neapoli gereretur, certius exploraturos. Probatur id consilium ab omnibus, quod callidum & non obscuræ perfidiæ plenum Campani obtulerũt, sic ut magna manus armis & equis se instrueret, & sub vexillo statim portis egrederetur.

Sed Campani egreſsis,& non multo poſt redeuntibus portas occludunt,eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum Rentiana cohorte veniẽtem excluſerant. Ob id deſperato ingreſſu ea manus,uti cuique libuit, dilapſa eſt:& Maramaldus ab averſa porta in urbem eſt introductus, accumulata ęgris Gallis miſeria, quando omni armorum & veſtis inſtrumento expoliati captique eſſent, ipſiq; Vgoni iam mortuo,& in ęde ſacra feretro impoſito, inter næniås ſacrificulorum ornamenta equeſtris cultus detraherẽtur. Erat enim ex eo procerum ordine qui conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximij honoris cauſa geſtare conſueuerunt. Maramaldi ſiquidem cohortes è rapaciſsimo genere hominum Lucanis & Brutijs conſtabant, quæ ex Gallia Ciſalpina, Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæque præſertim avariſsimè graſſatæ fuerant. Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæſtoris in arcem temere munitam confugerat, certa pactione ſe dedidit. Ea Campanorum defectione Auerſæ pervulgata, nec ceſſantibus Cęſarianorum tormentis, Auerſani metu inſtantis cladis perterriti, iacentem Salaſſum adeunt, orantque ſuppliciter, ne pertinacia ſua fidelem miſerrimamque urbem in extremum ſalutis diſcrimen adducere velit, maturaq; deditione, plorantibus tot matronis & pueris ſubveniat, poſtquam cuncta ſeſe defendere conantes deficerent. Salaſſus mortifero ictus vulnere, atque extremo dolore compulſus, animum ad pietatem revocat, & Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de deditione quàm honeſtis poſsit conditionibus tranſigat. Is uti debebat in id conſiliũ nitebatur, ut cunctis incolumibus, ſalvisq; vexillis & civitate conſervata paciſceretur : ſed victor Aurantij animus nonnulla ſuperbè repudiabat. Per hunc modum aliquandiu re diſputata, quòd interim tormenta nullo quidem temporis puncto ceſſarent, & iam perruptus ad grandẽ hiatum murus, coronaq; pinnis nudata conſpiceretur, nec Rongonus re confecta maturè uti ſperarat rediret, Salaſſus militum quorundam precibus, & Averſanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium victoris indecoram deditionem fecit. Eam verò fœdæ pactionis conditionem, vel miſeris vel victis indignam putavit Guido, qui adhuc cum Aurantio de conditionibus ſubtiliſsimè contendebat, quum tranſactæ deditionis tabulæ proferrentur, uſque adeo eas Rangonus eſt averſatus, ut teſtaretur ſe æquo iure eſſe liberum, nec pudendis ſtaturum legibus, quando eius perſcriptæ legis beneficio uti nollet. Haclite cœpta Cæſariani interim recepti in urbem, quos pecunia redimere poſſe videbant ad unum omnes cepère. Ferunt Pomperanum in ea tantæ calamitatis cogitatione defixis in cœlum oculis obſtupeſcentem, acerbiſsimoque dolore perculſum, in veſtigio concidiſſe, quum rigerent adhuc oculi, nec ullis fomentis ei exanimato, vita ſubito deliquio erepta, reſtitui poſſet. Hic eſt ille qui Carolo Borbonio proditionis damnato, totius exilij comes fuit, & eius poſtea admiſsi ſceleris pertæſus, à clementia Franciſci regis alæ profecturam promeruit. Illo etiam triduo, quod multis fortium virorum funeribus Gallis maximè luctuoſum fuit, mortuus eſt ignobili & fœdo in loco Ambroſius ille Florentius Inſuber, qui mali aut certè fatalis conſilij dirus author, Lotrechium ut diximus, ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat, ob idque meritas factioſæ malignitatis ſuæ pœnas dediſſe videbatur. Eum quoque altero tantũ die anteceſsit Petrus Paulus Creſcentius Romanus, Clementis legatus, & Paulus Camillus Trivultius præfectus equitum in eadem peſtilentis do-

loris

loris miseria excessit e uita, qui omnes uti erant nobilitate clarissimi, sepulturę honore caruerunt. Pridie quàm Galli Aversana in via funderentur, atq; eorum Cæsariani potirentur castris, Andreas Auria ipsos captivos Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam, quòd Cæsaris stipendio sese commutata voluntate addixisset, in Ænaria insula, ubi illorum erant uxores, lætos exposuit. Nec multas post horas Vestius Neapolim est profectus, ut ducum con siliis interesset. Is quòd suæ perpetuæ benignitatis munus videbatur, Salassum Neapolim perductum omni humanitatis & munificentiæ officio complexus est. Sed ille non multò post internecivo vulneris dolore mœroreque animi confectus, ultrò propè accersita morte vitæ suæ finem imposuit. Vastius quoque Rangonum cum Hispanis an iure militiæ captivus dici posset, prolixè disputantem lata super ea re mitiore sententia liberauit, & cum quibusdam notæ virtutis præfectis actuario navigio impositum in Ænariam abire iussit, ut inde Romam, uti probè à fidelissimis nautis factum est, adveheretur. At Navarrus cui miserè capto quidam milites Hispani bina malesani atque infelicis decreti transfugia obiectabant, in eundem pristinæ, & tum supremæ calamitatis carcerem coniectus est, ea tamen Hicardi custodis indulgentia atque humanitate, ut extrui sibi in foco vaporarium camini tubum quo algens calefieret, impetrarit, sed aliquando pòst vel æger vel senex, quum eum sicuti alios qui eo bello defecissent, Cæsar perscriptis ab Hispania literis, capite plectendum esse censuisset, exanimatus in culcitra repertus est. Nec defuêre qui crederent eum superiniectæ multiplicis stragulæ vestis pondere pressum, ultrò necatum fuisse, quòd Hicardus existimatione fortissimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem aliquando cepisset, revocata rerum fortiter gestarum memoria extra Cæsaris invidiam carnificis manibus subtrahere voluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati Marcus Nerius, & T. Soderinus Auersę capti, apud Hispanos Neapoli vitam cum morte commutarunt: quum Nerius pecuniam, quam pepigerat pro redemptione tardius expediret, & Soderinus auri tenax, & vitæ prodigus, impositum tanquam æquo gravius pecuniæ pretium, se persoluturum obstinatè pernegasset. Verùm nihil in eo belli exitu, quàm infimæ multitudinis deformius atque miserius spectaculum fuit, quum semineces umbris hominum pares, pecorum modo ad stabula regia quæ sunt ad Magdalenam truderentur. Nam hoc pietatis officium à senatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi alerentur, curarenturque, impensum est. Verùm corpora cuncta cœli, vigiliarum, & militaris laboris incommoda per quinque menses perpessa, usque adeo acervatim communicatis morbis à contagiosa illuvie peribant, ut pauci superessent, qui in Galliam atque Germaniam remigrarent, atque ex eorum calamitate atrox pestilentia Neapoli relinqueretur. Ab hac inexpectata multis victoria felicitateque Cæsaris, & portentosa Gallorum clade, Fortuna nequaquam adhuc suo in eam gentem exaturato plenissimè odio, tam insolens quàm atrox, in ipsum Lotrechij cadaver sævitiam exercuit, ut diuturni ludibrij victo, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hispanus quidam impiæ atque impudentis argutiæ rapax, sabulo erutum è castris in Vrbem retulit, & in regione, quam Sellariam vocant recondidit subterranea in cella, ut venalitium cadaver aliquem è Gallia pietate & reverentia insignem emptorem reperiret, qui redemptum repenso multo auro in Galliam ad Fusiæ gentis sepulchra referendum

arbitraretur. Sed nemo unquam vel propinquorum qui ſepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, comparuit, ita ut valde mirum videri poſſet, quòd in nemine apud Neapolim vel ducum vel procerum in eo flagitio inuſitatæ impietatis & iniuriæ generoſus pudor humanitatem expreſſerit, quum in cella vinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret, ſecus ac Valdemontio acciderat, qui ſacratarum virginum, quæ in divæ Claræ clauſtris degunt, mirifica pietate honeſtiſsimo templi in loco collocari meruiſſet, quoniam id templum Andegavenſes reges Valdemontij progenitores pia liberalique magnificentia condidiſſent. Cæterùm Lotrechij mors ſicuti militibus importuna, ita ſupra quã credibile ſit civibus Romanis ingrata, luctuoſaque extitit, utpote quæ ſingularem Vrbi triſtitiam attulerit uſque adeo, ut populus Senatusq; Romanus in Capitolio non obſcura ſummi doloris ſignificatione è cunctis tribubus atra in veſte cogeretur, ut ei quem Vrbis liberatorem appellabat, quòd Cęſarianos ſupremæ labis excidium communi gentium omnium patriæ immaniter afferentes detraxiſſet, iuſti honoris cauſa parentalia decerneret, quæ eo ipſo die quo nunciata mors eius eſt, inſtauratis regio cultu ſplendidiſsimi funeris exequijs, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religioſæ pietatis uſque adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio glorioſum videri potuit, ut non dubium victoribus, qui mortuo ſepulturam invidiſſent, prædurae & propè infamis inclementiæ pudorem exprimeret. Sub ipſam quoque Averſæ deditionem Agramontius publicæ labis Fortunam agnoſcens, & reliqui cum eo Vaſconum duces neceſſaria potius quàm æqua conditione ſe dediderunt, ſicut multa inermium & egentium agmina, quæ ſe Romana via ad iter expedirent, cernerentur. Hiſdem etiam diebus poſt Lotrechij mortem Sanſeverinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutavilla Sarnenſis comes ab Aurantio Nolam proficiſci, & Valerium Vrſinum obſidere iuſsi, eum vix dum ſe ab adverſa valetudine novis viribus confirmantem, in arcem ſe recipere, & poſtremò ea conditione deditionem facere compulerunt, ut cum præſidio ad caſtra Gallica deduceretur, quòd is erat parvo cum præſidio attenuataque equitum ſuorum ala, & Nolanorum animi, ut ad priſtinam Cęſarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati eſſent. Sed in itinere cognitum eſt Gallorum caſtra nulla iam eſſe, quapropter Hiſpani equites eum iure captivum eſſe dictitantes, exutum armis & ſarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu in ea controverſia diſputatum eſt. Verùm commendatione multorum, ipſiusque præſertim Mirandæ precibus, quem paulò antè ab ipſo Valerio captum, humaniterque dimiſſum diximus, ab Aurantio propter virtutem ſæpius ſpectatam & generis nobilitatem, ut Romam enavigaret, impetravit. Quum eo modo res Gallica paſsim urgente Fortuna fœdè concideret, Gallicæ Venetæq; claſsis præfecti invadendi opprimendiq; Andreæ Aurię conſilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio vehementer infenſi, quòd is à Gallo rege diſcedens, totius Italię cauſam importunè deſeruiſſe, & perverſa ratione nequaquã iuſta de cauſa ſeſe Cæſarianis partibus applicaſſe videretur. Itaq; prodeuntes ex Prochytano freto, Auriam ſub Iſcla ſtationem habentem, ubi pridie Vaſtium & Aſcanium expoſuerat, conſpicati in eum tormenta maiora in ſpatio viginti ferè ſtadiorum emittere cœperunt. Deſcenderam ego tum fortè ab arce ad litus prætoriamque conſcenderam, ut ſummæ authoritatis virum, cui eram familiaris,

hono-

honoris causa inviserem, gratularerque subinde quod commutata voluntate felici iudicio animum pro hostili erga nos amicissimum induisset, postquam insigni beneficio bello captos proceres civili humanitate uxoribus & liberis atque penatibus restitutos videbam. Tum verò me secus ac putaram, navalis pugnæ periculo implicitum cernentem, Andreas nihil prætervolantes pilas timere, & in certa puppis parte consistere iubet. Ipse molitur ancoras, aquilamque triremem omnium velocissimam præmittit, ut hostilis classis numerum certius exploret, expedirique armamenta omnia, tormentaq; dirigi in hostem præcipit, ea mente ut cum suis duodecim tantum triremibus, vel cum multo maiore hostilium numero, contempto omni periculo audacter congressurus crederetur. Sed quum hostiles multitudine essent superiores, utpote quæ triginta quinque numerum, quæ iam freto excessissent facilè excederent, Andreas prælium non temerè vitandum putavit, & in eadem statione substitit, quæ erat tutissima. Nam urbs Iscla quæ antiquitùs Pythacusæ à figulinis & nō à simijs dicebatur, sterili in colle collocata in summo vertice munitissimam habet arcem, unde ei è vulgari Græco nomen est Ischia, siquidem munitissimum locum Græcè exprimit. Hæc latè maria prospectat, tormentisque maioribus in hostilem classem directis, & prægrandibus pilis in eam vel ad incertos ictus frequentissimè contortis, Venetas simul & Gallicas triremes ab accessu facilè deterrebat ea conditione, ut è longinquo tantū crebris & innoxijs tormentis certaretur, & Auria lunato in loco rupium obiecta mole protectus consisteret. Arx enim ad septentrionem directis in subiectum mare cautibus inaccessa est, quum in meridiem extensæ per gradus urbi immineat. Iungitur porrò hic collis Ænariæ insulæ oblongo ponte lapideo, sic ut urbs scopulo imposita & ponte annexa insulæ, navibus circum navigari nequeat. Circumvolitabant tamen ex longinquo Venetæ triremes, & uno atq; altero ingenti tormento, quod Basiliscum vocabant, inanibus ictibus terrorem inferre, & nostros in altum elicere conabantur, quòd subire arcem nec ex propinquo conferre triremes sine certo discrimine atque exitio se posse providebant. Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendissent, intra fretum Prochytanum unde exierant, se receperunt. Eo die tum primum Auria studium suum nudavit, aurataq; lilia, quæ erant Galliæ Regis insignia, & in extrema puppe spectabantur iracundè perfregit atque decussit: paucissimosque post dies Gallicam classem Neapolitano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium viribus ad Messanæ fretum contendisset, intentissimo cursu suæ classis persecutus est, tanta celeritate ut quædam navigia militaribus equis & pretioso castrensium rerum apparatu onusta consequeretur, & caperet, nec inde quicquam intermissa perpetui cursus diligentia, & segniores & longa navigatione debilitatas quasdam novissimi hostium agminis triremis interciperet, vt vix Tendanus regulus, quem præfuisse Helvetijs diximus, è manibus elaberetur. Locus admonet, ut quæ promiseram de alienatione Auriæ, & Ligustici belli causis (hæc enim à legentibus diutius expectari non possunt) ex instituto operis exoluam: & seriatim enarrem, quando res bellicæ sub unum fortè tempus gestę, ne texturam historiæ intercidant, atque ineptè confundant, suo ordine per partes explicandæ videantur.

Itaque operę pretium erit paulò altius repetere à rebus gestis superioris anni, qui toti Italiæ non modò ab atroci terribilique armorum strepitu, sed ab

inuſitata frugum penuria, & peſtilenti cœli atque aeris inclementia ſupra omnes, quorum patres noſtri meminiſſent, maximè dirus & perniciosiſsimus fuit. Erat is vigeſimus ſeptimus ſupra quingenteſimum & milleſimum à partu Virginis, nefanda Vrbis clade inſignis. Igitur ſub id tempus quo Lotrechius tranſgreſſus Alpes, eo modo, quo diximus, Boſcum, Alexandriam atq; Ticinum expugnavit, Franciſcus Galliæ rex viginti duarum triremium claſſem Andrea Auria præfecto Maſsilienſi portu emiſit. Eum nuper honorificentiſsimo maritimæ præfecturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obſidere iuſſus, ſuperiora inferioraq; Liguriæ litora percurrebat, idq; unum iniunctum diligenter obibat munus, ut frumentarias invectiones impediret. Nam tum Genuæ frumenti inopia vehementer laborabatur, & peſtilentia ſævire in cives cœperat, nec ſatis firma aderat claſsis Antoniotto Adurnio urbis & Cæſarianarum partium principi, qua Gallicæ claſſi obſiſti poſſet. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam proſpero deſtitutas vento apud Florentium Corſicæ portum perſequuta, ſeſe in litus eijcere compulerat, evadentibusque nautis atque vectoribus incenderat. Quamobrem fiebat ut Genuenſes onerarias naves ad coemendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effuſa in portum eſurientis populi multitudine adventum navium expectarent. Earum fortè duę frumento Siculo onuſtæ ſeſe in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tempeſtate eluſa Aurinarum triremium cuſtodia ad urbem perveherentur. Qua de cauſa ſuperioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique propugnaculum, & præſidium imponi iuſſerat, ut ibi ab alto intrantia navigia tutam haberent ſtationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terreſtri cohortium præſidio defendi poſſent. His Adurnij conſilijs diligẽter exploratis Andreas claſſe provectus, idoneo in loco circiter quatuor millia peditum expoſuit, ut à terra portum & vicum occuparet, allectus ſpe totius hoſtium opprimendæ claſsis. In ipſo nanque Delphini portu præter aliquot Liguſticas naves frumento & mercimonijs onuſtas ſeptem aderant, partim Adurniæ, partim Cæſarianæ triremes: quarũ proviſo periculo Adurnius ferendę opis conſiliũ cepit, Auguſtinumq; Spinulam prętorij præfectum cum multo maxima parte prætorianorum, eò terreſtri itinere proficiſci iubet. Is naviter iuſſa faciens per montana aſperaque itinera contendens ad vicum quem incolæ Bramapanem vocant, ſub auroram pervenit. Tum verò exoriente ſole ab hoſtibus, qui in litus deſcenderant Spinula conſpicitur adeo præclarè, ut quum per diruptos & anguſtos tramites ſe demitteret, militum numerus facilè recenſeretur, & Auriani ampliore numero ſuo confirmati obviam deſcendentibus eundum cenſerent. Erat modica planicies non longè à fano divi Michaelis trecentorum fermè paſſuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus provecti præoccupant, & Viſcontem Cicadam nobilem ſigniferum, qui præfecti Auriæ geſtabat vexillum cum valida ſclopetariorum manu anteire iubent: ipſi mediam aciem excepturam deſcendentium impetum ex adverſo inſtruunt. Viſcontes nactus in his rupibus duos ingentes ſcopulos poſt eos ſuam manum collocat, & primos deſcendentium hoſtes, effuſa glandium procella, tranſitu arcere conatur. Tum verò Spinula coniectus in locum unde ſe eripere ſine ignominia graviq; ſuorũ detrimento nõ poſſet, quanquam numero hoſtium terreretur, brevi oratione militum

animos confirmat, docetq; hostes facilè invadi superariq; posse si se prætorianos esse meminissent, quorum neq; virtutem neque impetum, aut Galli novi milites, aut Auriani semiremiges laturi viderentur. Nec mora æquissimo loco se demittens, Viscontis sclopettarios è scopulis deijcit. Hi pulsi mediam aciem ex tumultuaria sua fuga perturbant, certatur tamen magna vi collato pede, sed vel paucorum hostium Auriani iniquo declivique in loco impetum non diu sustinent, continuò dant terga, & se in fugam per confragosam viam præcipites conijciunt. Spinula pulsis atque perterritis capto Philippo Auria instat. Ab Adurnijs victoriæ clamor attollitur, Gallique & Auriani timore occupati adeò perturbatè ad littus descendere conantur, ut pauci apprehensis remis in triremes evaderent, reliqui cæsi aut capti sunt, aut per avias & inaccessas rupes effugerunt, quum multo plures eorum præcipiti saltu se eripientes profundo mari mergerentur. Parta victoria admirabili casu accidit, ut eo ipso die Spinula ab Adurnio ad urbem revocaretur, quòd Cæsar Fregosius à Lotrechio Genuam cum delecta manu peditum & equitum missus, in Porciferam Vallem se demisisse, & iam adesse nunciaretur. Quibus iussis Spinula parendum censens, suspicatus quod futurum videbatur, ut se discedente Auria classem invaderet, trierarchos admonuit, ut se compararent ad prælium, & nudatas propugnatoribus hostium triremes aggrederentur. Quòd si id facere præstareque uti oportebat non possent, in altum se proriperent, & in quos Fortuna vel Liguriæ, vel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterum vel terrestri victoria adiuti, nihil egregium aut fortibus viris dignum tentare ausi sunt, quòd defensores pariter & remiges ad prædam incitati, conspecto hostium adverso successu in triremibus contineri nequivissent. Secundum verò complexi consilium, quum enavigare cœpissent, nec ullo prorsus vento iuvarentur, fessis remigibus animos ita desponderunt, ut in tutum evadere posse desperarent, & continuò in eundem Delphinum portum redirent. Affuit occasioni suæ intentus Auria, & invectus in hostes, triremes præter unam omnes cepit. Hæc fuit Iustiniana cognomento Gibba, reliquæ fuère in potestate hostium, eo facilius quod nexi, servique omnes ad transtra cathenati sublata voce libertatem invocassent, & propugnatores epibatæque omnes undique descensione facta dilaberentur. Captæ sunt ante alias duæ Genuenses, quibus præerat Iulianus Ripa Adurnij cliens. Aliæ fuerunt partim Siculæ, partim Hispanicæ. Capta quoque est & direpta pretiosi mercimonij plena navis oneraria cognomẽto Iustiniana, quæ dudum è Chio Orientis insula in Delphini portum pervenerat. Hæc res gesta est sub Idus Augusti ita alternante vices suas Fortuna, ut qui terrestri pugna victores fuerant, mari victi, & mox debellati fuerint. Cæsar nanque Fregosius ad divi Petri fanum, quod vocatur ad Arenam positis castris, caduceatorem regium in urbem præmisit, qui Genuenses ad deditionem hortaretur, & si id facere abnuerent, omnia infesti belli detrimenta, & villarum incendia dinunciaret. Adurnius qui paucis antè diebus ægra spe rerum suarũ permotus decurionibus permiserat, ut legatum ad Lotrechium de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus susceperat Vincentius Pallavicinus, æquissimasque conditiones à Lotrechio retulerat, præter id unum quod à Genuensibus enixè petebatur, ut scilicet Savonam urbem ademptam populo Genuensi redditurum polliceretur. Eam namque urbem Memorantium

regis gratia validum ſibi impetraſſe, & præfectum nomine Moretum impoſuiſſe ferebant, eo conſilio ut Savonenſi portu, quòd eſſet Galliæ Ciſalpinæ opportuniſsimus, poſtquam Genua alienę eſſet ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenſes nihil gravius ſibi accidere poſſe rati, quã ut Savona tot ſeculis civitati contributa ſubtraheretur, repentè commutatis animis, à priore deditionis conſilio diſceſſerunt, ita ut Adurnius non obſcuram ſpem retinendi principatus ſumeret. Quapropter exploratis Cæſaris viribus noctu in eum eruptionem facere conſtituunt. Impoſuerat Cæſar cum præſidio unius cohortis Borrachinum præfectum in æde ſancti Benigni. ea eſt in ſupercilio montis, qui imminet ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum vocant, deſpectatque dextrorſum ſubiectam maris plagam, in qua, ut diximus, ad Arenæ templum Fregoſius conſederat. Cognito hoſtium adventu Adurnij, & paucitate copiarum eius contempta, eos invadendos decernunt: & poſt intempeſtam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiſcuntur, adeo ſilenti agmine, ut apud Lazariam veterem portam Borrachini excubias parum intentè ſpeculantes opprimerent. Ab his ubi ſit Borrachinus, & ubi conſiſtat Cæſar diſcunt, continuoque dorſum eius promontorij conſcendentes, Borrachinũ ſemiſopitum, confiſumq; ſuis excubijs capiunt, præſidiumq; eius paucis cæſis, & nonnullis vulneratis fugatur, & per exteriorem rupis partem deijcitur. Fregoſius audito ſtrepitu & iam inalbeſcente cœlo conſpecta ſuorum fuga, appropinquanteq; hoſte ſeſe colligens, munimentum quod ſors obtulit irruentibus opponit. In ea namq; parte littoris ædificabatur oneraria ingens navis, cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq; carina eius ſcamnis & navalibus canterijs, quos fabri ſcalos vocant, erat conſtituta, & coſtæ ſuis incurvis aſſeribus intexebantur. Itaque eo navigio promunitione uſus, ſclopettarios opportunè diſponit, & glandibus coniectis hoſtes ab acceſſu arcet. Ii bifariam diviſi pars dextrorſum ad Fregoſianas copias ubi erant equites nonnulli, Martinengo duce defertur, altera contra Cæſarem procedit. Sed factum eſt egregia fortitudine Cæſaris, ut qui in navigio erant, hoſtes loco pellerent. Nam Cæſar & à puppe & à prora cum ſuis proſiliens in ipſos Spinulanos parum conſtanter oppugnantes, & metu ſclopettariorum perturbatos erupit, & reliqui Fregoſiani Martinengum in congreſſu ita repulerunt, ut circumventus in medio caperetur, Spinulaque ipſe deveniret in poteſtatem: & Sinibaldus Fliſcus, qui cum clientũ manu aderat parvo temporis & loci ſpatio ex hoſtium manibus eriperetur. Eo modo Cæſar ſemihorę momento in ipſa propè rerum deſperatione victoria potitus, pleno paſſu ad urbẽ contendit, & inter ſuburbana tecta viæ militaris, quam Faſciolam vocant, iuxta Theodori templũ tumultuariam Hiſpanorum manum, quæ ſubſidio mittebatur, magno impetu fundit, & ad divi Thomæ portam provehitur. Nec diu pòſt cives excitati Fregoſij victoria uti antè ſtatuerant, neq; poſtea impleverant, Galliæ regis imperio ſe dedere decernunt, miſsiſq; Ferrario & Lomellino legatis (hi enim erant Fregoſianæ factioni addicti) qui portam aperirent, & Cæſarem exciperent, victores introduxerunt. Ipſe princeps Adurnius, qui ad tumultum adcurrerat, ubi introductos in urbem hoſtes ex populari acclamatione audijt, converſo equo in arcem properè cõfugit, paululumq; moratus, ad noviſsimũ conſilium quod erat civilis potius pietatis quàm bellicæ virtutis, deſcendit. Neq; enim eum animi vigorem, quem Hieronymus frater adverſis in rebus tulerat Antoniottus, uti

erat

erat remissiore ingenio, & podagræ vitijs correptus, ferebat. Statim siquidem Philippum Auriam, quem in arce captivum habebat, liberaliter dimittit. orat ut operam æternæ laudis patriæ præstare velit, ne necesse sit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus intestinis malis civitas omnino lacerari atque deleri posse videatur. Sibi quoque in eam publicæ salutis curam intento nihil fore honestius arbitrari, quàm excedere arce, ut urbanis rebus tranquillitatem adveheret. Cum his mandatis Philippus æquè fidus & alacer ab arce in aream Aurianam descendit: advocat contribules, & plerosque alios cives, appositaque oratione persuadet, ut Galliæ regis imperium lubentibus animis suscipiant, veterum odiorum & factionum oblivisci, & ab omni contentione discedere velint. Ea Philippi oratione permoti cives ad comprimendum plebis & militum tumultum per urbem discurrunt, sedaturque illico moderatione Fregosij & ciuium precibus armorum strepitus tanto parendi obsequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concursu plebis diriperetur: sic ut admirabile videri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè effuso civili sanguine urbanæ res fuerint compositæ. Quòd si Aurianæ Gallicæque triremes quę tum aberant, eo die portum tenuissent, rebantur cives, navales turmas uti prædæ avidas non facilè coerceri potuisse quin effusissimè grassarentur. Itaque singulares à Senatu atque omnibus ordinibus Cæsari gratiæ sunt actæ, quòd Galliæ Regis commodo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quàm armatus arripere poterat, studere maluerit. Erat enim Cæsar Iano patre genitus, qui tum Venetis in castris militabat, Genuęq; principatus Fortuna aliquandiu, ut suo loco diximus, fuerat potitus. Data sunt ei virtutis & clementiæ nomine præmia signatæ pecuniæ & certissimi annui redditus alimenta, quæ ad posteros transirent, è senatusconsulto constituta. Nec multò pòst pari civilis animi propensione Adurnius arcem civibus reddidit, & cum præsidio clientium suorum patria & principatu cedens, ad paterna castella se recepit, paucisque pòst mensibus quum ad Antonium Levam esset profectus, apud Mediolanum sine prole fato concessit. Non multos autem post dies Genuam venit Theodorus Trivultius, qui deductus in senatum consensu civium, satagenteque in eam rem ipso Auria, Decuriones in verba regis sacramento adegit, quum paulò antè Cæsar Fregosius ad Lotrechium in castra redijsset. Eius diri anni inclinante autumno quo hæc in Liguria gesta sunt, & Lotrechius reiecto oppugnandi Antonij Levę consilio, totas Francisci Sfortiæ præsentis atque obnixè orantis spes eludens, post eas urbes, quas diximus manu captas ad oppugnandam Neapolim ire properabat. Landus Venetæ classis præfectus in Siciliam navigavit, atque ingressus capacissimum Augustæ portum postulavit à præfecto arcis, ut sibi præsenti pecunia coemere frumentum liceret: quod quum præfectus spontè se concessurũ Venetis ex professo Cæsaris hostibus pernegasset, Landus refractis horreis, quantum sibi opus esse iudicabat, frumenti copiam navibus imposuit, ea æquitate ut pretium Siculis egregia fide persolveret. Ab Augusta autẽ digressus, quæ est inter Pachynum promontorium & Siracusas, superato Mesanæ freto ad Æolias insulas cõtendit, circa quas triduo tempestate iactatus, & perflantibus demum modò Euro, modò Subsolano secundissima navigatione in Puteolanum sinum se intulit. Ibi quum tormentis peteretur è superiore Baiana arce, quæ est ad Baulos, in eo loco ubi olim Hortensij oratoris villa fuit,

longius secedens, directis proris atque tormentis oppugnare urbem Puteolos cœpit, ad quem classis locum Baianæ arcis tormenta pervenire non poterant. Ea namque arx in supercilio montis posita est, qui duo diversa maria despicit Puteolanum scilicet sinum, & Baianum portum, qui antiquitus Misenensis fuit, Romanorum navale tutissimum. Mare siquidem Miseni scopulo illisum per arctas fauces ad lævam influit, & conclusum efficit pelagus, quod hodie perpetuæ tranquillitatis nomine, Mare mortuum appellatur, habetq; iuxta ad certam æquationem fornicati operis piscinam, quæ ab incolis Admirabilis vocatur. Cæterū Landus nihil tantata per milites expugnatione ex condicto iussuq; Senatus, ut Gallicæ classi iungeretur, Tyrrheno provectus mari, ad portum Herculis quod est ad Argentarium Senensis agri promontorium, Auriam obvium habuit, communicatisque consiliis in Corsicam primo, atque inde per fretum quod utramque insulam dirimit, in Sardiniam traiectum est, & copiæ, quas Rentius Ceres elapsus clade Vrbis Gallica pecunia scripserat, in terram expositæ sunt. Primum quod occurrit, fuit oppidum nomine Genuense Castellum. Ibi promotis proris tripartito munere tres classes uno tempore diversis in locis murum verberare cœperunt, satisque magna parte mœnium quassata & diruta Castellanorum res, quanquam egregie sagittis præsertim atque lapidibus se defenderent, grave in discrimen adductæ videbantur. Quo permoti periculo oppidani Rentio significarunt, se certa conditione postero die dedituros. Is enim suos in acie continebat, ut cuncta quæ supervenire possent Sardorum auxilia continuo arceret, ne navalibus sociis oppugnatione occupatis ulla exterioris hostis vi noceretur. Sed in metu deditionisque consilio versantibus oborta forte tempestas turbulenta, qua ab importuoso littore classibus erat discedendum, salutem attulit. Nam repente sublatis ancoris intento usus remigio Auria ad Herculis insulam, quę olim Diabata, hodie Asinaria dicitur, contendit, cursumque eius observantes Venetæ Gallicæque triremes in eundem portum concesserunt. Is est fidissimi recessus, & obiectum contra respicit Falconis promōtorium, ab antiquis Gorditanum appellatum. Dum classes decedente tempestate idoneam maris tranquillitatem expectarent, qua freti ad expugnandum Castellum Genuense reverterentur, Rentius eos admonuit, ne renovato impetu de expugnatione oppidi cogitarent per causam obtinendi commeatus, quoniam ipse cum terrestribus copiis proximum oppidum nomine Sursam occupasset, quod erat ab incolis desertum, atque omni commeatus copia plenissimum, vnde per multos menses universa classis ali posse constaret. Interea Rentio interiora insulæ pervadenti nunciatum est, Sardorum equitum alam cum ingenti sagittariorum peditum agrestium numero adventare: quibus excipiendis Rentius expeditam sclopettariorum manum loco inter vepres & arbusta ad insidias idoneo collocavit, primoque impetu incaute præcurrētes hostium equites fudit & avertit, quum in primo agmine nonnulli glandibus traiecti cecidissent, & ante alios eorum dux cum signifero Bartholus cognomento Florentinus, usque adeo perturbatis reliquis, ut ea ala equitum ferme quingentorum refugiens, agmina sagittariorum perturbaret atque proculcaret. Neque postea ullo in loco amplior Sardorum manus sese ostendit. Itaque classibus Sursanæ prædę & commeatus ingenti copia affatim repletis, Rentius ad Saxerim urbem præfecti totius insulæ sede, & Sardorum conventu claram

cessit, & quòd præfectus munitiorem quærens locum Caralim aufugisset, eam urbem copijs suis occupavit, quo etiam appulit classis. Tanta verò omnis generis annonæ copia reperta est cum frumenti & vini, tum etiam ad opima militum & remigum salitæ carnis & casei, numerosique maioris & minoris pecoris multitudo, ut multa ingluvie earum rerum paulò antè exurientia corpora morbis tentarentur, nec secus ac in pestilentia accidit, magnus numerus ægrorum interiret. Nam supra intemperiem Sardoi cœli, quæ vel hyeme etiam erat gravissima, ea copia cibariorum & multiplex recentium præsertim carnium esus, deficiente pane, affectis et paratis ad mortem corporibus accesserat, usq; adeo miserabiliter, ut non modò in milites & remiges, sed ad aliquot nobiles trierarchos ea contagiosa labes permanaret, & dimidia pars hominum absumeretur, reliqua lethaliter langueret, & ea clades adverso prælio maior censeretur. Audivi ego Auriam eius infaustæ expeditionis consilia explicantem, propterea in eam calamitatē classes incidisse, quòd sicuti propositi prioris erat, regijque consilij Siciliam gerendo bello invadere nequivissent, retardati scilicet longa expectatione Rentiarum copiarum, quas ille tardius quàm expediret, constitumque esset, è Liguria ad Etruriæ portus adduxisset, subindeque adversissimis ventis maria clauderetur. Idcirco commeatus inopia adductos Corsicæ, ut necessitati parerent, oram legisse, atque Sardiniam apprehendisse, nihil hyberno tempore infamis insulæ inclementiam reformidantes, quum æstate solū & autumno Sardinia pestilens esse consuevisset, quasi cuncta uno tempore pro Cæsare admirabili conspiratione propugnarent, mirumque esse fateretur quòd ipsorum consilijs rectissima deliberatione susceptis, tota ea navigatione adversa omnia, hostibus verò secundissima provenissent. Exinde ab infami litore discedentes, Liburni portum tenuêre, quem antiquitus Ciceroni Labronem fuisse constat, hodieque apud incolas priscum id nomen retinet. Instabat iam adventus ciconiarum prima non dubij veris signa afferentium, qui incidit in Idus Februarias, atq; ita aperiente se mari Ioannes Morus primus omnium cum sua classe profectus Siculum transivit fretum Corcyramque pervenit, quem non multò pòst subsecutus est præfectus Landus. Gallicæ verò triremes reliquias Rentianarum cohortium sustulerunt. Ipse autem Auria ea conditione Genuam est reversus, ut cum octo triremibus Aurianis Philippum Auriam propinquum legatumque suum cuius virtuti plurimum confidebat, non multò pòst ad Lotrechium Neapolim obsidentem mitteret. Initio autem æstatis (ut diximus) Philippus navali prælio propè Salernum cum Vgone Moncata commissis classibus conflixit, partaque victoria Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam eo prælio captos ad Auriam perduxit. Hi pro redemptione æquum pretium pollicentes Auriam demississimis precibus orabant, ne se regi Gallo ad diuturni carceris miseriam tradere properaret. Repetebat enim eos rex multis de causis, quòd lege militari & suis auspicijs capti tradendi censerentur. Sed id Auria ex privatis stipendij sui conditionibus se facturum pernegabat, quod longè molestissimum magnanimo Regi cupidissimoque ostentandæ liberalitatis atque clementiæ in captivos dolorem afferebat, usque adeo ut iracundia correptus Auriæ responsa tanquam insolentiæ & non obscuræ avaritiæ plena contumeliosè detestaretur. Dicebat enim Auria nuper expetenti regi Philibertū Aurantium ab se mari captum & prægrandem pecuniam pollicentē li-

beraliter concessisse, neq; postea regem uti promisisset, iuraque militiæ postulabant, pro captivo ullam omnino pecuniam rependisse, eumque pro accepto munere aliam non reddere gratiam, quàm ut ipsum meritorum stipendiorum spe & longa expectatione frustraretur. Sed Auriam sicuti didicimus, ut duriorem se æquo regijs postulatis, inexorabilemque præstaret, nequaquam pecuniæ cupiditas, sed ingens amor erga patriam impellebat. Genuenses namque gravissimè conquerebantur, Savonam sibi adimi, vetustissimoque ipsorum imperio subtrahi impotenti regis libidine, qui importuno detrimentosoq; vectigalium præiudicio, portum atq; emporium ibi condere ad summam ipsorum contumeliam statuisset. Hoc siquidem publico dolore Auriam vehementer angi Vastius conspiciens, eius animum pertentare ausus, eò iam ægrum & nutantem perpulit, ut commutata voluntate, conversoque studio repudiataque regis amicitia Cæsaris auspicia sequeretur, à quo certissima præmia expectari possent, quæ spes omnes de liberalitate regis conceptas magnitudine honoris atq; stipendij superarent. Clemens Pontifex causis Aurianæ alienationis compertis per Salviatum legatū regem amicissimè permonebat, ut operam daret, ne Auria causam depravati animi discessusque sui nancisci posset, quod vir ille possessione maris potens omnino in officio atq; amicitia retinendus esse videretur, ne si labesceret atq; deficeret ad hostem, spes omnis exploratæ prope victoriæ corrumperetur. Proinde imponendos esse iracundiæ frenos, ne publicis rebus officeret, si pertinacius vel iusto dolori indulgendum arbitraretur. Misit etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epistolis, qui eum leniret, ne quid properè transigeret, hortaretur, quando perpetuum eius studium fidesque veteris constantiæ ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterùm Auria quum audisset à Barbesio Gallicarum triremium præfecto sibi insidias tendi, & salutem eius ad sicarios propè deferri, opportunè sibi cavendum censuit, atque omnino Cęsaris amicitiam & militiam tanquam uberiorem certioremque complectendam ratus, è Genua ad Erycem, quod est oppidum iuxta Lunense promontorium positum, cum reliquis suis triremibus se contulit, dimisitq; sub fide Vastium ad Antonium Levam, ut cum eo communicatis consilijs de conditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæsarem in Hispaniam deberent. Atq; ita non multò pòst Auria torquem conchyliatum, quem honoris causa ab rege delatum acceperat, ad eum remisit, ab eaq; de more cerimonia sacramento militari se absolvit. Rex enim exactis stipendijs hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Levantium Ligurem, quē Lotrechij iussu ab navali statim victoria captivos à Philippo postulasse memoravimus, atq; item per Petrum Franciscum Pontremulanum frustra egit, quum iam seræ pœnitentiæ tempus incidisset. Per hunc modum Auria singulari cum offensione Regis, magnoque eius incommodo cum Cæsare transegit, & uti diximus, cum duodecim triremibus ad Ænariam liberatos proceres Vastium & Ascanium retulit, deletisq; iam Gallis ad Aversam, & castris eorum captis, consectabundus Gallicas naves, Genuam est reversus, eo infensi animi consilio, ut Gallos urbe depelleret, neque tamen novum aut Fregosij nominis, cui ipse antea enixè studuisset, aut Adurnij, quod multis de causis iam pridem odisse videbatur, principatum induceret, sed ut omni externo dominatu repudiato, patria intestinis malis diu afflicta oppressaque nunquam deficientibus tyrannis, in libertatem suis auspicijs assereretur. Hanc enim Genuenses in

uni-

universum multis annis exoptasse potius quàm sperasse videri poterant, quòd eorum ingenia nunquam satis pacata, novis semper studeant rebus, & mutatione principatus tumultuque urbano magnopere gaudeant, parata semper plebe ad excitandas seditiones suopte instructu, impulsuq; procerum, qui diversas alere factiones, ostentare potentiam, & modò his, modò illis prout repentina libido tulerit, partibus adesse consueverunt. Civitas siquidem prioris seditiosi seculi mores sequuta, insano & miserabili instituto non in duas uti priscis temporibus, sed in diversas atq; multiplices factiones scindebatur. In Guelphos namque & Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobilissimæ inter Ligures familiæ patritij ordinis nuncupatæ, Spinula scilicet & Auria ex professo Gibellinæ, & Flisca atque Grimaldia, quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu observata cautum erat, ne quisquam civitatis principatu potiretur qui esset patritiæ gentis. Hunc enim honorem eximium populus usurparat, ea tamen conditione ut ex his esset familijs, quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquissimo morbo laborabat, & super hunc etiam nova factione dividebatur, quòd aliqui maioris classis quæ honestissimis atque ditissimis familijs constabat, vetustate numero atque potentia patritijs æquarentur. Huius classis principes evaserant Adurnij atque Fregosij, qui Gibellinæ stirpis censebantur. Hi perpetua descensione à maioribus per manus traditum supremæ potestatis & imperij ex æquo decus petebant, certabantque odijs & armis, inclinante ad eos victoria, ad quos patritius ordo, & popularium amplior manus accessisset. Magna quoque spes principatus posita erat in minoris classis studio: ea enim opifices infimamq; plebẽ continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma serendásque seditiones paratior. Hæc infima populi classis ante viginti annos ab insolentia, turbulentiaque ingeniorum tantum invaluit, ut sicuti suo loco memoravimus, patritios tanquam superbè dominantes expelleret, erectoq; popularium statu à Galliæ regis, in cuius clientela erat civitas authoritate discederet. Qui tumultus usque adeo gravis fuit, ut vix adventu armati regis perdomita civitate coerceri potuerit. Igitur sub adventum Auriæ Genuenses animos à pristinis dissensionibus ad concordiam revocantes, de constituendo oblatę libertatis statu, consilia inire cœperunt. Multa tum senatorum omnisq; generis civium capita, eius damnati anni pestilentia sustulerat. Non deerant tamen in quibus vigeret studium complectendæ libertatis: propterea paulò antè nunciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat de abolendis veteribus factionum odijs, parandaque fideli concordia per coronas sermones serere cœperunt, quos quanquam non obscuræ rebellionis initia viderentur, Theodorus Trivultius urbi præpositus minimè vetabat, utpote qui Italicæ probitatis, & Christianæ disciplinæ putaret nihil pace & consensu civili melius, nihilque factionum, quæ sæpe cruentæ extitissent, oblivione tutius atque salubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod Sarzanium vocant, cum tredecim triremibus noctu appulsus, notos sibi cives quosdã evocavit, rostratarumq; singularum scaphas militibus cõplevit, iussitq; ut exploratum intra molem pręcederent. Orabant cives ut nihil bellica vi tentare properaret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obijceretur. Idcirco Philippum Auriam, Christophorumq; Pallavicinũ in Auriam adoptatum familiam cum manu militum misit, qui per notos sibi aditus urbem intrarent, & quid facto

opus foret explorarent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ adventu nihil ſibi moræ attulerunt, quin ſublatis ancoris ad prælium ſe compararent, & è portu in altum ſe proveherent. Eo caſu Auria ſcaphas ſuas revocat, recipit milites, & ad pugnam compoſitis armamentis procedit. Sed nox adeo obſcura erat, ut claſſes inter ſe conſpici nequirent, momentaneisque tantùm quum tormenta incenderentur relucentibus flammis ſpectarentur. Quamobrem Auria non temerè tenebras deteſtatus, quod Gallos procurſu ſuo prælium appetere & congredi velle appareret, expectandam lucem eſſe conſtituit. Qua mora ei renunciatum eſt ab his quos miſerat, urbem eſſe in poteſtate. Nam Philippus porta arcus potitus, & Pallavicinus per Giaretam quam vocant portam iuxta navalia ingreſſus, pulſis ex itinere Gallorum excubiis in forum pervenerant, coniunctiſque viribus ipſum prætorium depulſa Helvetiorum prætoria cohorte ſine vulnere occuparunt. & quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce ſe tenente civitas oblita Gallici principatus libertatem complexa eſt. Inalbeſcente verò die quum ſpeculatorium navigium Auriæ renunciaſſet, duas triremes è Savona recta navigatione urbem petentes, ignaras earum rerum quæ accidiſſent, adventare, Auria ad eas opprimendas contendit. Earum altera in alto comprehenſa, alteram concitatam in littus quod Cogoretæ plagæ eſt, ſuis cathenatis remigibus plenam evadentibus propugnatoribus cœpit. Nec multò poſt ſublato in Cæſariano vexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta fuerat, ad urbem ſuburbani littoris loco, qui Malpaga vocatur, claſſem appulit, exindeque urbem in poteſtate eſſe certior factus, Gallicas duas item triremes, quas conſternati ad arma adverſus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad arcem confugientibus cœpit, acclamanteque ei populo tanquam victori aſſertorique libertatis, ad paternam domum ire contendit. Ibi concionatus ad cives ſui conſilij cauſas aperuit, & ſuum ergà patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoſcerent, conſervareque ſtuderent, admonuit. Ipſi cives præ gaudio plorantes, certatim gratias agentes, receperunt ſe fortibus animis eo uſuros beneficio, quòd optimus civis & patronus omnium fortiſsimus præſtaret. Creatus eſt ſubinde advocato in conſilio populo conſtituendæ Reipublicæ Decemviralis magiſtratus, qui ordinaret civitatis ſtatum, atque item alter qui belli & pacis munia tractaret, quòd plerique conſcribendum exercitum cenſerent, quem deſcendenti in Pociſeram vallem Franciſco Borbonio Sancti Pauli regulo opponerent. Tantùm porrò fuit in pleriſque civibus tuendæ libertatis ſtudium, ut ingentem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retrò rebus deſperatis reverſus, in Galliam Ciſalpinam unde venerat facilè effecit, ut Theodorus Trivultius honeſtiſsima pactione reddita arce ſibi conſuleret, & humaniſsimè dimiſſus ad tuta Gallorum præſidia proficiſceretur. Nec multò poſt hiſdem copijs, quæ contra Borbonium cõparatæ erant, Savonam in poteſtatem redegerunt, Noviumq; item oppidũ, & Vadum caſtellum, quod eſt ad Vada Sabatia, Antonij triumviri ex Mutinenſi prælio fugientis receptu clarum. Verùm multo iracundiæ ſtudio incitati Genuenſes, ut bene mulctatos Savonenſes relinquerent, in eorum portu duo magna navigia plena ingentibus ſaxis demerſerunt, ſcilicet ut victis & æmulis omnem eius portus opportunitatem adimerent, impoſita graviore etiam pœna ſi portum repurgare ullo unquam tempore tentaviſſent. Pari

quoque

quoque lætitia Castelleti arcem deserentibus Gallis receptam, funditus everterunt, ne ulla extaret arx quæ reponēdo servitutis iugo vel civibus tyrannis, vel externis regibus occasionem afferre posse cēseretur. Ferunt ipsum Auriam cohortantibus quibusdam civium primatibus, ut dominatum civitatis quem bona sors offerebat, suscipere vellet, eius rei peramplum munus mira animi integritate atque constantia renuisse, quum diceret sibi exactæ propè ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, satiusque omnino esse & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare, quàm inde à quoquam privato cive vel externo principe, qui sua ope ad imperium provehi posset, amicitiam & gratiam promereri, quando nihil ad veram laudem uberius, vel ad dignitatem honestius, vel denique ad reliquæ vitæ felicitatem firmius atque splendidius fore iudicaret, quàm ęternæ suæ erga patriam munificentiæ trophæum, post excussum ipsius auspicijs diuturnæ servitutis iugum, in foro memoriaque hominum, liberatæ à se patriæ statuisse. Nec multo post populus universus pręclarā ideoq; perenni gratissimorum animorum testificatione legem rogauit, quam decuriones cunctis suffragijs sanxerunt, ut Auriæ statua Colosseæ magnitudinis è Lunensi marmore decerneretur, locareturque in foro, cuius basi his verbis titulus inscriberetur. ANDREÆ AVRIÆ CIVI OPT. FELICISS. QVE, VINDICI ATQVE AVTHORI PVBLICÆ LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQVE GENVENSIS POS. Paulo antequam Ligures tam varia publici status commutatione agitati, inexpectato libertatis munere pacarentur, Cæsar nutantem partium suarum Fortunam, novis copiarum viribus confirmandam ratus, è media Germania, Saxonumque finibus Henricum Brunsvicensem regulum in Italiam evocavit. Hunc Brunsvici dominantem (quæ vrbs eruditioribus Germanis olim Tulisurgium iuxta Visurgim amnē positum fuisse existimatur) Ferdinandus rex Cæsaris frater oblatis stipendijs propositisque vberioribus præmijs, ætate florentem & bellicæ avidum laudis facile accenderat, ut ad quærendum novum decus domo proficisceretur. Coegit is parvo temporis spatio validissimas peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, descenditque Tridentinis alpibus iusto tormentorum apparatu instructus, secum adducens carros vehiculaq; Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam vim, sed clybanos etiā minorum instar furnorum convehebat, ut Cererem expeditè vel in hostili solo percoquere atque inde se alere exercitus posset. Ad famam Henrici descendentis, Veneti de salute oppidorum ac urbium suarum soliciti, continuo Feltrium imperatorem suum, qui amissam ferendæ opis occasionem, quam Clemens in arce obsessus frustra expectasset, in Piceno atque Vmbria consederat, revocandum censuerunt, ut eo Germanis opposito suæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus belli, neque Germanicæ virtutis ignarus, suasit senatui, ut vitādum omnino validi hostis impetum decerneret, nullum pugnæ discrimen subiret, & suas tantum urbes atque oppida confirmata præsidijs tueretur, quando ipse neque Italicis peditibus campestri in pugna confideret, adversus præsertim eas gentes quæ ab statario ordine acierum insuperabiles viderentur: neq; levis ipsorum armatura equestris nisi temere committenda foret Germanis equitibus, qui essent cataphracti robustorumque equorum constantia atque impetu maximè valerent. Itaq; eas quoque copias quę Sfortianis

coniunctæ cum Antonio Leva bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam revocavit, validoq; præsertim pręsidio urbem Bergomum permunivit, quod fama esset illac hostes transituros tanquam Bergomatium prędę inhiantes. Antonius porro Leva cognito Brunsuici adventu Abduam traiecit, atque una colloquutus, eum multis de causis ad oppugnãdum Laudem Pompeiam perduxit. Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæsarianis defecisset, Sfortiæ detrahenda iudicabatur. Nam Leva captum à Lotrechio Ticinum ignavia Veneti, Sfortianiq; præsidij cui præerant Petrus Longena Brixianus, & Annibal Picenardus Cremonensis pessime postea custoditum, inopinata hostis invasione receperat, ita ut eã regionẽ quę est inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæsariani impune percurrerent. Quibus rerũ periculis ex novi hostis adventu cumulatis Sfortia Brixiam suadentibus Venetis se recepit, Paulumq; Sfortiam ex patre Ludovico germanum fratrem præstanti virtute virum Laudi Pompeiæ præsidio imposuit, confirmatum aliquot Sfortiani nominis cohortium præfectis longe fortissimis. Brunsuicus Brixianum & Bergomatem agros effuse populatus, & sævis etiam incendijs bellum gerens, ducẽte Antonio Leva Laudem Pompeiam superato Abdua pervenit, admotisq; tormentis oppugnare cõstituit: quoniam Paulus Sfortia deposcenti Antonio Levæ, ut urbem Cæsari per insidias ereptam continuo redderet, nisi cuncta aspera & sæva experiri vellet, generose respondebat se à fratre legitimo urbis principe custodiæ impositum, neque fidem, neq; spem de virtute sua conceptam fallere decrevisse, neq; his terriculis & minis terreri, quibus ipse Leva quominus acriter strenueq; Ticinum adversus Gallũ regem defenderet, minime succubuisset. Itaq; uti luberet mœnia tentarent, sperare enim urbem Dei maximi, divorumq; qui iustæ causæ nunquã deessent, beneficio & virtute militum suorũ prospere posse defendi. Nec multo post explorato urbis situ duobus in locis, quibus mœnia infirmissima visebãtur, triduo perpetua quassatione murum perforavit, stravitq; summam pinnarum coronam, usq; adeo lato hiatu edito, ut facile invadi urbem, & capi posse promptissimi Hispanorũ iactarent. Brunsuicus enim Germanis tanquã parum ad id munus expeditis, primũ prælij decus Hispanis concesserat. Neq; defuit alacritas atq; audacia ingens commendante Leva Hispanorum cohortibus, quæ primę Remiro duce subire murum cœperunt. Ii per arduum & acclivem mœnium aggerem conscendentes scuta prætendebant. Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & subeuntes primo perfuderunt, occisisq; aliquot signiferis, qui intrare per ruinas ausi fuerant, lanceis & alabardis pulsos in fossam cruento impulsu præcipites deturbabant, sicut præ timore incommodoq; accepto instaurare prælium dubitarent, quanquam eos Antonius ignaviam increpitans, ut animos resumerent, rursusq; irrumperent, vehementer adhortaretur: Brunsuicus vero ut desinerent iniquissimo loco pugnam ciere Levam admoneret. Atq; ita Antonius receptui cecinit, quũ occulto dolore angeretur, quod viri fortissimi aut cecidissent in fossa, aut lethiferis vulneribus debilitati sibi detraherentur, quorum desiderio extenuari sua præsidia, & difficiliorem defendendi Mediolani facultatem sibi futuram prospiceret. Paulus depulso fortiter periculo pro concione milites laudavit, honestavitq; muneribus eos præfectos, qui in muro & periculosa ea cõtentione singulari promptitudine dimicassent. Fuere hi Baptista cognomẽto Mactus & Mannara ambo Cremonenses,

ses, Pelacanes item Bononiensis. Henricus qui eo cōsilio in Italiam venisse meminerat, ut ad ferendam obsessis opem Neapolim contenderet, postquam initia cœptæ oppugnationis adversa funestaque provenerant, nec instaurato apparatu munitissima urbs iterum tentanda videretur, consilij inops, circa Mediolanum æstivare, novaque belli ratione Cæsari operam præstare cogitavit, quòd eadem à Mediolanensibus quæ Antonius imperare atque exigere consuesset, gratuita alimenta atque stipendia se consecuturum confideret. Id veritus Antonius astuta simulatione Germano Italicarum rerum ignaro facilè persuasit, ut id consilium abijceret, & in Germaniam omnino redeundum arbitraretur, quoniā pestilentia valde atrox iam in legiones Germanicas grassari cœpisset. Nam eo infami anno pestilentis morbi lues diffusa per omnes Italiæ regiones tertiam ferè mortalium partem absumpsisse ferebatur, deficienteq; passim annona quæ immenso pretio cunctis in urbibus crevisset, multi inopesq; præsertim insolitis utentes cibis, contracta tabe sensim interirent. Qua de causa Germani vel sua consuetudine pestilentiæ periculo contemnere soliti, conspectis suorum funeribus, mortem ita timere cœperant, ut stipendiorum certa spe destituti, ac urgentis inediæ metu adducti, perosique externum tanquam insalubre cœlum, manipulatim domum redire properarent. Neq; enim petere Neapolim aut tutò proficisci se posse providebant, quum per infesta hostium itinera esset transeundum; vel si in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent, quando hinc Florentinos, illinc verò Ferrarienses Æmiliam attingentes viam pro infensissimis hostibus habituri dicerentur, appareretque ipsum Sancti Pauli regulum qui cum novo Gallorum exercitu nuper in Italiam descendisset, occasionem minimè prætermissurum, quin iunctis cum Feltrio copijs proficiscentium vestigijs insisteret, et iniquo aliquo eius tam longi itineris loco, grave detrimentū novissimis inferret. Hæc Antonius suo præditus astu prolixè & libentissimè disserebat, utpote qui collegam præpotentē sibi adsciscere nollet, nec enervatam opibus Insubrum civitatem, magno suo incommodo delendam truculentiæ Germanorum volens traderet. Ferunt Henricum gravissimè de malignitate Antonij apud suos conquestum, quòd importunis perversisq; eius consilijs se deceptum fuisse prædicaret, quibus ab instituto itinere petendę Neapolis retractus totum munus sibi ex consilio Cæsaris impositum, quū tempus appeteret, obire nequivisset, atq; ita iratum cōsternato animo per Rheticas alpes Larium lacum et Grisonū fines in Germaniā redijsse, magna parte bellici apparatus quē attulerat relicta, et multis equis parvo pretio divenditis, quòd pleriq; eorum pręgrandium & graviū, attritis ungulis intumescentibusq; talis debilitati claudicarēt. At Philibertus Aurantius nō sine certo numine Gallis adverso tanta potitus victoria, primum omnium severa lege præscripta, citatos nec comparentes proceres qui rebellassent, aut dubiæ fidei indicia præbuissent, erecto tribunali condemnavit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donativo profusè distribuit, ea ratione ut ex merito spectatæ virtutis, pro dignitate ducum & præfectorum, redacta in fiscum oppida bene meritis adiudicaret. Ipse contentus Asculo Apula urbe, Montis sacri oppidū quod in Samnio Vincentius Caraffa possederat, Vastio attribuit: Ferdinando Gonzagæ Arrianum. T. Caraffæ exulis oppidum, Alarconi Cæcilianæ vallis quæ in Prætutinis est oppida, quæ Camilli Pardi fuerant, addixit. Turmarum verò pręfectis, & singulis propè pedestris ordinis centurionibus atque si-

gniferis Aquilanorum castella largitus est, & in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Naupliensi, qui Navarrum ceperat, castellum in Salentinis dono dedit, Philippoq; Belgæ Caroli Lanoij filio, Venafrum, quod Ferdinandi Pandonij fuerat: Beurioq; item Belgę Quadratam in Apulia, quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat, concessit. quam largitionem eo animo ratam habuit Cęsar, ut Aurantium ea designatione prẹoccupasse suæ liberalitatis decus quereretur, eumq; ex alieno facilè immodicum largitorem extitisse diceret. Cæterū magna vis pecuniæ ab his extorta est, qui nutasse in fide, afflatiq; defectionis suspicione, paratis in eam rem delatoribus accusarentur. Cuius classis fuêre Ferdinandus Vrsinus Gravinæ regulus, & Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus, Dragoneti lepidissimi poetæ pater antiquæ simplicitatis senex: Boviani autem & Venafri regulo, & Federico Gaetano, qui intempestivè nihil de Lotrechij victoria dubitantes arma ceperant, & cum his Altomari Aversano civi, in foro cervices abscissæ sunt. Incredibile dictu est quantam pecuniæ vim ex varijs criminationibus eo anno fiscus acceperit, in eam rem severæ inquisitionis diligentiam exercente Hieronymo Morono, quem pro captivo à Borbonio Romam perductum, in liberando Pontifice tam piam quàm necessariam efficacis consilij operam prẹstitisse memoravimus. Non toto vertente biennio ab Vrbe capta, quo Genuenses toties mutato rerum statu libertatem præstantissimo Auriæ civis munere receperunt, & Brunsuicus rebus infectis in Germaniam est reversus, Lotrechianæque demum copiæ accedente pestilentia deletæ sunt, novum in Apulia bellum exarsit, Venetis (uti supra diximus) urbes pristini sui imperij repetentibus: & nonnullis Gallicæ factionis ducibus sese his in belli societatem aggregantibus. Nam ut memoravimus à Veneta classe Monopoli capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrsinus, quem à Troia in Apuliam à legato Veneto missum fuisse constat, coactis circiter quatuor milibus hominum Manfredoniam obsidebat, quam Cæsariani nominis cohortes duce Petro Aloysio Farnesio tuebantur. Cum Farnesio autem aderant cohortes præter suas peculiares nonnullæ etiam aliæ quæ Petri Mariæ Rusij atque Alexandri Vitellij absentium vexilla sequebantur. Hi namq; post desperatas Pontificias res impetrata missione Cæsarianis adhæserunt, iussuq; Aurantij Farnesio se coniunxerant, qui ab initio secutus Cæsaris nomen cladi Vrbis interfuerat. Gerebāt Rusij atq; Vitellij vices duo peditum præfecti, Carlottus Parmensis cognomento Eques, & Alexius Lascares vir Græcus, quibus uno consensu urbem defendentibus frustra Camillus oppugnare atq; obsidere contendebat: quanquam turrim castris suis infestam, quę erat extra urbem, igne cuniculis supposito, totam ferè cum clade defensorum, suisq; aliquot incendiarijs artificibus exscidisset. Erumpebant Cæsariani omnibus propè horis, & cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant iniqua conditione, quòd Veneti multitudine equitum valerent, atque ex occasione ad cohibendas eruptiones, triremes obversis in litus proris inerumpentes hostes tormenta conijcere consuessent. Eo tempore Veneti terra mariq; impigre bellum gerebant. nam præter classem quæ magno sibi usui & terrestribus copijs erat, mirifica etiam Græcorum equitum opera utebantur, qui non solū circa Manfredoniam, sed tota quoq; Apulia & in Salentinis, Gallicis admixti copijs volitabant. Conduxerant namque fortissimorum hominum turmas, qui exosi Turcarum iugum è Peloponneso reliquaq; Græcia in-

vitati stipendijs in Italiam transire cœperant. In his fuere, quorum nomina silentio minime prętermittenda duximus, ut pręclare constet nō omnino exoluisse equestris militiæ disciplinā tātopere apud eas gentes antiquis scriptorib. celebratam, Demetrius Mauresſius Ætolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus Rhalla, & Emanuel Cladaus, & è Nauplio Petrus Frosſina, eo genitus Theodoro quem Brixiæ cecidisse docuimus, Ioannes quoque Coroneus cognomento Vasco; & è Zacyntho Lusius dignitate equestri, Theodorusque Rhenes Epidaurius, ut Cæsarianos hoc loco minime nominemus, apud quos militare liquet inclytæ virtutis duces, Theodorum Buccalum Lacedæmonium, Demetrium Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epirotica ortū stirpe, Megalopolitanū civē, quæ urbs hodie Londarium vocatur in centro Peloponnesi, loco valde campestri posita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis stipendijs præclaraque laude supra cæteros eminebat Georgius Bosichius, eo Dominico qui Patavino bello longè clarisſimus fuit, genitus: Simon quoque Romanus qui in Brutijs ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnasque res gesturus videbatur, postremo ad Montem Aureum non procul à Cosentia à Pignatello Borellio acie superatus, per Lucaniam in Apuliam pervenerat, & auctus copijs quas ad eum Federicus Caraffa perducere serò fuerat conatus, Barolum ingressus, bellum Cæsarianis inferre cœperat. Quibus nuncijs permotus Aurantius ut Apulię rebus opem ferret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ consisteret, in Apuliam misit. Reliqua enim pors hyematum circa Aquilam dimissa fuerat. Camillus quoque Vrsinus de Lotrechij obitu certior factus desperata expugnatione Manfredonię, cum suis copijs Tranium occupavit, propensisſima Tranensium usus voluntate, qui à memoria pristini Venetorum imperij moderatum gravisſimæ gentis dominatum expetebant. Ex adverso Borellius Simonem Romanum ab se in Brutijs fusum, & Federicum Caraffam in Hpuliam se recipientes persecutus, cum his quas habebat copijs apud Andriam posuit castra, tumultuarijsq; excursionibus cum Cæsarianis iunctus bellum gerere cœpit, iniqua conditione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque veteribus armis instructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte sua per gyros hostem eludere solitis, pares evadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum Federico Aufidum transgressus incursionem faciens repentinam in regiones Canusio & Cerenniolæ, quæ Castellum Geryonis olim fuit, subiectas, magnam utriusque pecoris prædam abduxit, initoque cum veteribus præfectis consilio demunienda urbe cogitavit. Sub id quoq; tempus Rentius Ceres, qui uti memoravimus circa Aquilam, Piceniq; fines cohortes coegerat, ut opem Lotrechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lotrechij morte desperatisq; partiū rebus, cum his quas habebat copijs (nam magna pars militū fuerat dilapsa) ad mare descendens, & ad Senogalliam naves nactus in Apuliam pervenit, & quod reliqui ante eum duces statuerant, muniendæ urbis Baroli consilium suscepit, tanta cura, tantaq; sævitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum suburbanis ædificijs, evastatisque civium posſesſionibus atq; delitijs, nec delubris sacrosanctis, ueteribusq; cœnobijs parcens, luctuosum in modum deformaret, tanquam longè omnium gravisſima obsidio expectanda putaretur. Hisdem ferè diebus Landus qui è Campania in Hadriaticum mare redierat, coniuncto

sibi Ioanne Moro, Ionij sinus præfecto, tota classe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum à terra uno tempore Simon Romanus & Federicus Caraffa suas copias admovissent. Muralis verò coronæ decus ad Dominicum Bembum nobilem trierarchum pervenit, qui per antennas muro appositas, primus pinnas apprehẽderat. Federicus autem Caraffa, qui refrigerãdi causa æstuans galeam fortè detraxerat, lapide caput ictus occubuit. His de Causis Aurantius, quòd in Apuliam hostium copias augeri, insignique classis beneficio bellum in Salentinos etiam extendi providebat, aperiente se anno maioribus viribus bellum gerendum conficiendumq; esse iudicans, novos duces suis subsidio misit, Alarconemque præsertim qui Borellio lethali febre absumpto successerat, ipsumque Vastium cum tota mole peditatus, apparatuque tormentorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re provisa Camillus eductis Barolo lectissimis militum suorum, atq; his triremib. impositis, Monopolim est profectus, magnisq; operibus, atq; omni telorum genere ita se permunivit, ut Vastij impetum, cuniculis murum subruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto abscedere cogeret, quũ ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tormẽto fuisset interfectus, ita ut cruento discerpti eius viscere Vastius consphergeretur, & Mendanius Hispanus cohortis pręfectus, glande frontem penetrante occubuisset. Is ille est Mendanius qui sub arce Molis Hadriani vetulam olitoris uxorem impijs manibus laqueo pro ianua suspendit, quod illa expetenti Pontifici binas lactucas in fossam opera pueri funiculo alligandas, & sursum extrahendas proiecisset, sic ut detestabili eius suspendij spectaculo, prospectantis Pontificis oculi gravissimè per sex dies offenderentur, illeq; iusta indignatione permotus, hominem usque adeo impium execratus, pari supplicio devoveret. Cæterùm eius Apuli belli nulla re præclarè gesta memorabili, quòd latrocinijs & excursionihus, vastationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut pace inter Cæsarem & Franciscum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curã totus incumbens, ut liberos quos obsides dederat, redimeret, cunctas sociorum rationes, suæ rei memor, atq; alienæ oblitus neglexerat, Cæsarq; petendæ Italiæ cupidissimus, ut de more sicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obsides ab se redimi passus est, quum ei ducentæ aureæ monetæ miriades pro redemptione numerarentur. Hac pace vel muliebribus ingenijs tractata atq; confecta, nihil regi felicius, socijs verò fœderatis molestius atq; damnosius fuit. Nam hoc fœdere cũ Veneti, tum Florentini facile sunt prætermissi, qui non sine calumnia Gallorũ eo pacis beneficio nihil adiuti, sed magnoperè iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametsi pudoris plenus eam duarũ civitatũ offensionẽ in fœminas tanq̃ pacis avidiores reijceret, atq; eas iniquè deserere videretur, quibus tamen poterat verbis humanissimè solabatur. Ludovica namq; mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fines ad Cameracũ contenderat, ut ibi celebri conventu habito cum Margarita Cæsaris amita de pacis conditionib. ex arbitrio exclusa omni vel legatorum externorum, vel iureconsultorum disceptatione statuerent, adeò occultatis consilijs, ut Balthasar Carduccius vesano propè sermone reipub. suæ dignitatem atq; salutem iniquè proditam quereretur, & Veneti non obscuræ suspicarentur, ea de causa id percussum esse fœdus, ut ipsi urbibus quas recepissent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Campanus antistes Cæsarem monuisse ferebatur, ut quæ armis non fa-

cile

cilè recepi possent, eius æquissimi fœderis beneficio recuperanda censeret, satagente in eam rem Clemēte Pontifice, qui Rhavennā & Cerviam sibi ereptas aliquādo ex illa cōspiratione duorum regū, sibi repetendas arbitrabatur. Itaq; ad pacis confectæ nuncium Gallicarū partium duces Apulię urbes tradiderūt, ultimusq; omnium eo bello Romanus Simon tormēto est interfectus, quum Brundusinam arcem oppugnare pararet, & se incautius speculabundus hostibus obiecisset, Veneti tn̄ aliquando tardius sua præsidia deduxerunt. Accidit autem ut his propè diebus in agro Insubrū, sancti Pauli Regulus ab Antonio Leva acie funderetur, et caperetur, quo nūcio Franciscum regē apparuit opportunè pacē petivisse, quū eam omnino deteriorē accepturus videretur, si Cæsariani de Antonij Levę victoria tempestiuè divinassent. Hic Sanctopaulus Borbonius non multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Cisalpina transegerat, incensusque odio in Ligures qui ab rege defecissent, frustra bellum inferre fuerat conatus, atque item insidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incursione occupari, & diripi, quòd esset extra urbis portam per Valacercam agrestium hominum cohortis ducem iussisset. Sed Auria domi non repertus facilè periculum vitavit, neq; postea extra urbem in ea villa sine præsidio atque excubijs pernoctavit. Itaque Galli sese cum Venetis Sfortianis copijs coniunxerunt, ut Antonium Levam arctius obsiderent, egregiaq; simulatione speciem præbentes invadendi Mediolani, Ticinū continuo deflexerunt, quòd ibi non multum validas in præsidio copias esse didicissent. Quorum profectione cognita Antonius parvo temporis spatio deceptus, uti cupiebat, Ticinensibus opem ferre non potuit. Erant in præsidio Petrus Biragus Insuber æquè strenuus & nobilis equitum præfectus, & Petrus Botticella patritius Ticinensis, Apontesque Hispanus, cuius virtuti Antonius multum tribuere erat solitus. Hi circiter duo milia hominum partim Italici & Hispanici, partim germanici generis coegerant, quibus addebantur promptissimi quique Ticinensium, qui pro patria supremum virtutis conatū edere decreverant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli paulo infra Perticariam portam oppugnare adorti essent, Feltrius summa felicique industria traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne navalia quatere cœpit. Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defensores in corona constitutos protegere videbatur, quo angulo celeriter decusso latera propugnatorum momento temporis nudata sunt, sic ut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro consisteret nemo, qui subeuntes hostes detruderet. Magno namque conatu Gallos simul & Feltrianos atque Sfortianos, ut subirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina invitabat, nec propugnatores, vel multis cadentib. retardabantur, quin pari constantia dimicarent. Verùm Birago & Botticella cadentibus, & defensorib. eorum morte perculsis, vis irruentium diu sustineri non potuit. Atq; ita Aponte ipso cum expeditis Hispanis & Germanis in arcem se recipiente, urbs non multa cæde capta est. Nam quum se reciperent Germani, atque hostes obvertentibus nonnunquam ora, & repugnantibus instarent, toto spatio per regiones urbis usq; ad arcem atrociter est dimicatum, sic ut hæc nobilissima Longobardorum regum olim regia, & nulli in Italia urbium fœcunditate agri, & opportunitate amnium, ædificiorū magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus, funditus propè eversa censeretur. Hac expugnatione Feltrius singularē peritiæ militaris

& efficacis industriæ laudem omnium iudicio adeptus est, quòd opportunè transvectis ultra Ticinum tormentis hostes decepisset, & secus quàm illi credidissent, ex obliquo murum feriens latum ad irruptionem suorum aditum patefecisset. Ea die tamen nonnullos viros fortes amisit, & in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum prefectum, qui quũ esset octogenarius & indomito corporis vigore frueretur, nunquam à militiæ laboribus atque periculis discesserat. Malatesta quoq; Cesennas nobilissimæ stirpis dum circa vineas versaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciscus Borbonius cognomento sancti Pauli Regulus in Antonij Levæ potestatem devenerit, operæ prætiũ esse reor paucis enarrare. Igitur per id tẽpus quo Andreas Auria à stipendijs atque amicitia Francisci regis discedens, atque obiter se Cæsari applicans, cum incomparabili veræ laudis preconio patriam in libertatem asseruit, Borbonius quod eius facti contumelia, detrimentoque regem ipsum vehementer angi perspiceret, totus gravi incensus odio in Auriam & Genuenses demissis in Pociferam vallem copijs ferebatur. Sed postquam ut suprà diximus, insidiæ nihil processerant, & Genuenses opinione sua diligentiores paratioresque reperisset, retro Alexandriam se recepit, captaq; Mortaria, & pulsis Novaria Cæsarianis, cum Venetis & Sfortianis copijs se coniunxit, eo consilio ut novis auxilijs (erant ea peditum duorum circiter milium Hispanorum quæ à Barchinone in Italiam pervenerant) iter præcideret. Cæsar enim quod urbs Genua Gallis esset detracta magnopere gavisus, Genuenses fovendos sublevandosque opibus atque auxilijs existimabat, quòd Gallo hosti ereptam Ligustici maris navigationem suo insigni commodo provideret. Verùm Genuenses ea Hispanorum auxilia decedente iam periculo in urbem minimè suscipienda censuerunt, quando sibi satis præsidij in concordia civium fore putarent, & externa, eiusque præsertim gentis præsidia, odissent. Erant hi tirones à fœda corporum illuvie, & longa maris nausea, deforme militum genus, utpote qui essent dudum necessario potius quàm accurato delectu conscripti, magna ex parte non inermes modò, sed propemodum nudi, ut qui vili pulliaque tunica, & carbatinis sparteisque calciamentis uterentur. Hos milites postquam non recipiebantur à Liguribus, Antonius Leva misso ad eos Ludovico Balbiano, ad se perducendos curavit. Hic enim superiore anno Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce custoditus, Gallorum manus evaserat. Is uti erat vir impiger, quum eas copias recto itinere perducere non posset, ne hostibus facilè delendas obijceret, eas per transversos Apennini tramites, asperrimasque valles difficili ærumnosoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hostiles copiæ inter Padum & Apenninũ constiterant, ut transire ausos circa Derthonam & vicum Iriæ invaderent, transituque prohiberent. In adverso autem Apennini latere descendentibus pacata amicaque omnia proponebantur, quòd eæ regionis Pontificiæ essent ditionis. Caterùm Balbianus tertiam ferè partem suorum, sævitia montanorum Ligurum abrupti eius itineris saltus insidentium amisit. In fessos siquidem & fame propè enectos è superioribus locis transeuntes sagittas & iacula suo more scutati iaciebant, & quum hæ deficerent, ingentia saxa obruendis Hispanis provoluebant, tanta locorum & armorum iniquitate, ut Hispanorum acervi profundis in vallibus præcipites dati spectarentur, & passim quòd eripi nequirent, à socijs desererentur. Induerant siquidem Ligures sæva odia in Hispanicum nomẽ, quòd ab his

Genuam

Genuam Liguriæ caput rapacissimè direptam meminissent. His superatis difficultatibus opportuneque deceptis hostibus Balbianus paulo infra confluentes Padum et Ticinum contra oppidum suum, cui Bello Iocosoque nomē est, lintribus copias traiecit, eamq; manum insperato incolumem Antonius Mediolani recreandam vestiendamque suscepit. Is tironum Hispanorum adventus, Insubrum calamitates accumulavit: nam præterquam quod & stipendia præberi, & domi liberaliter alere veteres Germanos atq; Hispanos cogebātur, tirones etiā seminudos, et ab extrema inedia famelicos suis larib. accipere, et domesticis copijs tueri oportebat. Hæc longè gravissima civibus, Antonius ut militi præstaret, diræ cladis vectigal excogitarat, quo omnium pecunias abraderet, & singularum familiarum fortunas everteret. Severo namque edicto vir imperiosus & sævus, à quoquam cive cererem coqui vetuerat, quum venalis tantùm panis ederetur, constitutis eius monopolij tabernis, unde esuriētes magno pretio panem coemerent, tanta edicti atrocitate, ut plerique inopes laquei metu fame passim interirent. Molendi utique tritici percoquendique panis vetantes leges, pavidum vulgus perhorrebat, ita ut Antonius clarissimam paulo ante atque opulentissimam Italiæ civitatem, importato ingenti luctu, longe omnium miserrimam redderet. Tanta scilicet acerbitate atque sævitia crudelissimè legis authoritatem tuebatur, ut vel ab egentibus mulierculis, quæ desiderio panis subcinericias conficerent offulas, & in sartagine placentas oleo suffrixissent, contusoque in pila tritico farinam exprimere conarentur, præ graves pœnas exigeret, sic ut non infacete quanquam amarissimè Marcus Antonius Canicula quæstorij ordinis civis, in corona diceret, peramplam uti reor cives hic noster Antonius à Cæsare gratiā proculdubio referet, quando ei supra tot clara cognomina summæ maiestatis, novæ nobilitatis ergo, Furnarij titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & venales panes Cæsareæ aquilæ nota signati, vulgo imperiales vocabantur. Verùm neque Antonius neque Cæsar ipse ab ea execrabili divinarum atque humanarum rerum labe, fideliumque Insubrum miserijs, ullam omnino infamiam ad se redituram putabant, modò opes suas adversus conspirantium hostium potentiam confirmarent. Quando neque Antonius deformatæ urbis aspectu commoveretur, neque Cæsaris absentis molliri animus, tot in Hispaniam frustra missis legatis, ut miserijs finem imponi iuberet, ad misericordiam flecti potuisset, utpote qui alieno potius cum luctu eo bello victor evadere, quàm inanis clementiæ laudē potiri vellet. Quibus rebus fiebat, ut Antonius studio militum firmior factus, & numero eorum auctior, quando illis cuncta ad prædam obijceret, hostes facilè contemnebat. Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente senatu, pugnax erat, ut qui periclitari vires nollet (tenues autem erant Sfortianę copiæ) neque apud Borbonium aut firmæ vires, aut expedita consilia videbantur. Quibus vim admovere vel coniuncti castris, & cominus congredi auderent. Itaque communicatis consilijs, & abiecta oppugnandi Mediolani cogitatione, optimum factu censuerūt, ut hoc modo Antonius lenta & longinqua belli ratione obsideretur. Feltrius in vetera sua castra concedens ad Cassianum supra Abduam, ubi amne ponte constrato ex Veneta regione commeatibus & copijs iuvari posset, id se præstiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regionem, quę erat refertissima omnib. rerum copijs, ad obsessos importaretur. A diversa verò parte Borbonius ad Abiatum cōsisteret, omnesq; inde

quæ subvehi Ticini emissario possent, commeatus interciperet. Sperabant enim hostes postquam vi subigi non poterant, diuturnæ obsidionis incommodis minimè suffecturos. His constitutis apud Landrianum vicum, qui est ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius castra movens, signa ad Cassianum dirigi iussit, Borbonium admonens, ut pari digressu ad Abiatum iter intenderet. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum castra, sed postridie Ticinum se iturum dixit, quòd ibi graviora quędam tormenta, impedimentaque deponere statuisset. At Leva qui diligentissimè in eam excubabat curam, ut ex occasione alicunde hostibus noceretur, ubi didicit Feltrium conclamatis vasis à Borbonio discessisse, suspicatus id futurum, quod usu evenit, ut Galli nequaquam maturè proficiscerentur, præfectos omnes advocavit, instructisque militibus, paratos ad profectionem de secunda vigilia sibi adesse iussit, cohortatusque eos ut alacri studio secum expeditionem susciperent, pollicitus est post exortum solem victos eis ad prædam Gallos se daturum. Quòd si, inquit, ut non planè reor, festinantius effugerint, postremum certè eorum agmen certissimæ prædæ vobis cedet. Milites sublata voce responderunt, ut fortia consilia digna superioribus victorijs ingenti animo agitare pergeret, se namque quod imperasset periculosæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impavidis animis esse subituros. Nec mora, quanquam ipse cunctis propè membris articulorum dolore caperetur, fulgentia arma induit, pręmittit equitatum, duplicique instructa acie, hinc Germanis, illinc Hispanis latera cingentibus, Italicis verò cohortibus tormentorum præsidio constitutis, ad hostes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehendit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium instructis copijs sibi ad iter parato superventurum, quum oriente iam sole lintheata de more hostiũ agmina conspexisset, obstupuit, graviq; metu, uti deprehensis accidere solet, nequaquam temerè correptus est, ob idq; præsertim quòd ab hesterno consilio Guidonem Rangonum primo præpositum agmini Ticinum pręiræ, atque ibi hospitia parare iussisset. Imparatus itaque, & multo spatio à prima acie disiũctus, tanta perturbatione medij postremique agminis circumventus est, ut tumultuosissimè aciem instruere, & repugnare frustra cogeretur, & vi celeritateque incumbentis hostis animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna spatium parandæ victoriæ ab inopinato casu: nam quum maioris tormenti currus, perfractis rotę axibus media lutulenta in via concidisset, vel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobilissimi equites id sublevare atque reficere conati in pedes desilijssent. Vetere siquidem suo instituto turpe ducunt, tormenta ex itinere ocupanda hostibus reliquisse. Hac mora sicuti Rangonus iusto festinantius quàm ita facere esset iussus, tantum anteeundo confecit itineris, ut neq; revocari, neque admoneri de repentino adventu hostium opportunè potuerit, neq; obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus, qua pedestri acie promota, & equitatu audacissimè dimicante, media Borbonij acies, cui se coniunxerat postrema, puncto tẽporis terga vertere cœperit, quũ Antonius in sella fulgentib. protectus armis cristisque conspicuus, succollantibus baiulis in aciem sese infere iussisset. omnium namq; oculos in se converterat, quum aperta galea adhortaretur suos voce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunq̃ ferè aliàs acciderat, turpissimè terga verterunt, utpote qui essent ex collectitijs, qui superiore tem-

pore Gallica stipendia meruerant, aut ex ea regione essent conscripti quæ est citra Rhenum, Lothoringiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ virtutis & disciplinæ opinionem. Germanos Galli pedites, & secundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura subsecutæ sunt, parvaque ideo cædes edita est, quod neque a sclopettarijs inter confusos permixtosque ordines opera exigi potuit, neque tormenta nisi pari periculo displodi potuerint. Ipse Borbonius latam fossam periculoso æqui saltu superare conatus, ab equitib. captus est. Nec longè ab eo, eandem sortem tulit Claudius Rangonus vir impiger, qui postremæ aciei pręfuerat. Stephanus quoque Columna in fossam pręceps datus, concidente equo magnum salutis discrimen adijt, quum galeatus, in lacuna ferè summersus ægrè sese è manibus hostium eripuisset. Leva potitus omnibus tormentis atque vexillis, & duce capto, ab eius rei gestæ fama usque adeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, vel in consilio capiendo solertior, uel in exequendo acutior, & efficacior haberetur: Hispanique eum si prospera uteretur valetudine, Magno Consalvo eius magistro parem evasurum dicerent. Cæterum Galli fœdo eventu superati de Guidone Rangono non obscurè conquerebantur, quòd eos deseruisset præpropera eius festinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ obsecutum fuisse testaretur. Sed eam impositæ contumeliæ controversiam, quę Guidone indignante & provocante obtrectatores Gallos, singulare certamen postulabat, Feltrius familiari sermone ita diremit, ut & Borbonium & Guidonem pari propè errore à disciplina discessisse iudicaret, approbantibus ipso Leva & Vastio, qui una Mantuæ tres clarissimi nostri seculi duces fortè coiuerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Hercule Gonzaga cardinale hospitio domi susceptum. Dictis namque sententijs, quibus ego pręsens interfui, è disciplina rationeque bellica disseruerunt, singulorum ducum esse muneris, qui distinctis agminibus in itinere faciundo præsint, per dispositos equites mutua diligentia emensi itineris spatia metiri, nihil extra conspectum signa præire sinere, anteriores medios, medij posteriores, quibus passibus eant observare, ut una quæque acies ad subitos hostium incursus ex propinquo parata sit, quæ circumventæ opem ferat, & universis coactis viribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVII.

ICTATORE Caponio Rempublicam administrante Florentini recenti suo incommodo & tot adversis Gallorum casibus perculsi, in eam curam incumbebant, ut Clementis consilia diligenter explorarent, opportunaque adversus imminentis prope belli vim præsidia compararent. Non inanibus siquidem coniecturis adducti, suspicabantur Clementem ad amicitiam Cæsaris esse rediturũ, ut invictis eius copijs contra ipsos uteretur. Providebant enim eum, postquam in libertatem esset restitutus, minimè conquieturum, donec vetere patriæ dominatu potiretur, offensum scilicet Lotrechiano fœdere, in quo disertè perscriptum fuisset, pudenda sibi & damnosissima conditione, ut popularis Florentinæ civitatis status in clientela Galliæ regis foret, defendereturque eius peculiari officio munereque, postquam suas copias ad Lotrechium communes hostes oppugnantem Neapolim misissent. Propterea Caponius non ignarus quàm graviter offensus esset Cæsar, qui nullam sibi a Florentinis iniuriam inferri debere existimans, eo Etruscæ legionis auxilio suos duces oppugnatos atque obsessos fuisse didicisset, Pontificem non iniqua quædam à civitate postulantem, molliendũ potius æquissimis responsis, quàm acerba negatione exagitandum putabat, ne Cæsari fœdere iungeretur. Erant enim gravia & molestissima eius animo quæ ad suggillandam maiestatem, minuendamque nominis existimationẽ perscripta fuerant his fœderibus, quibus se obsesso captoque in arce Alfonsus Ferrariensis princeps Cæsaris opportunè detractus videretur, & Veneti nova conditione in fœdus Gallicum essent recepti, quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu possessam per occasionem pessimè à Fortuna mulctati pontificis recepisset, ij verò Rhavennam & Cerviam occupassent. Quæ omnia quanquam ex authoritate Innocentij Legati atque assensu aliquot Cardinalium transacta essent, Pontifex nisi planè insanus, & suæ dignitati ineptus hostis foret, rata habere non poterat, utpote qui de recuperanda potius amissa ditione, quàm de vindicanda iniuria sibi cogitandum esse censeret. Iam enim per Antonium Musetulam senatorem Neapolitanum, quem Viterbium accersiverat, legati Cæsaris vices implentem, & qua erat mirifica solertis ingenij industria præditus, Cæsarem Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere cœperat, adeo feliciter, ut propensissimis utrinq; auribus ea res tentaretur, nec multos post dies bene auspicato solennibus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in universum adduci non poterant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis

iniuriæ, si generosi spiritus foret, oblivisci non posse prædicarent, quorum opinionem ob id falsam esse eventus docuit: quoniam in Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis civibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem recentissimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipso novæ spei pondere superaret. Eodem rerum consiliorumque successu missus est cum præscriptis mandatis Hieronymus Vasionensis antistes, Pontificiæ familiæ dispensator, qui apud Barchinonem Cæsarem convenit, atq; his fermè legibus cum eo fœdus percussit. Pontifex Christianæ pietatis titulum prætendens, miseratusq; quassatæ diro bello Italiæ vastitatem, synceram detersis superioribus odijs voluntatem atq; amicitiam Cæsari offerebat, pollicebaturq; se de more capiti eius imperatorij diadematis coronam impositurum, si Cęsarianis viribus in patriam reduceretur, unde sua cum iniuria propinquis ipsius expulsis amplissima civitas Florentia fœda atq; acerbissima popularium imperitorumq; hominum tyrannide premeretur, optimatibus scilicet contumeliosè atq; arrogēter eiectis, antiquisq; ritibus divinarum humanarumq; rerum usq; adeo impiè atq; insolenter perturbatis, ut in florentissima dudū urbe publica salus, desperata concordia conclamata videretur. Adiectū est ut postquam Florentini adversum Cęsarem, confisi incertę Gallorū victoriæ arma tulissent, maiestatis rei facti libertate & antiquis superiorum Cæsarum concessis immunitatibus severè privarentur, obiterq; civitati principem Alexandrum adolescentē imponeret, cui ipse Cæsar ad confirmanda fœdera augendamq; Alexandri dignitatem, Margaritam filiam se cælibe susceptā in matrimonium desponderet. Dum hæc per idoneos homines tractarētur, tumultus inusitatæ perturbationis atq; periculi apud Florentinos in curia exortus est unius malè sani atq; efferati civis insolentia. Hic erat Iacobus Gerardus contumaci fronte popularis, qui non in Mediceos modò, sed in patritios omnes livore atque odio percitus ferebatur, ob id tum seipso turbidior atq; arrogantior factus, quòd per id tempus sederet inter Octoviros decuriones supremę potestatis, qui dictatori cōsultandi gratia perpetuò in curia assistunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Salviati apud Pontificem toti summæ consiliorū præpositi cliente, ad Caponium perscriptas, delapsasq; eius sinu malignè collegerat, nactusq; materiam calumniandi, obiurgandiq; dictatoris, eò rem turbulenta vociferatione deduxit, ut dictator perfidiæ reus fieret, accusatusq; concursu in curiam turbulentæ iuventutis insultantis & propemodum vim inferentis, vitę discrimen subiret, quum nonnulli è fenestra illicò præcipitem dandum dicerent, qui aliena à salute libertateque patriæ cum Pontifice infensissimo hoste consilia agitaret. nefandumque profectò facinus in necem optimi & probatissimi civis editum fuisset, qui optima fide magistratum gereret, nisi Laurentius Segnius qui erat Octovir è decurionum numero iuvenis æquitate & constantia animi præstantissimus, superbiam & atrocitatem imperitorū, petulantiumq; civium detestatus, corpus suum furentibus opposuisset, abductumq; in suam cellam dictatorem extremo pallentem metu conservasset. Earum literarum exemplū Gerardus pauloantè miserat ad quosdam sectæ suę cives, qui in privatam domum foro proximam convenerant, & de tollendo dictatore summę atrocitatis consilium, accersita seditiosorum manu inierant, curiæq; superioris scalas atq; ostia occuparāt, concitantibus pręsertim Thoma Soderino & Alfonso Strozza, qui nequaquā ex simultate Caponio infensi, sed ex damnatione eius hono-

rem petituri videbantur, quòd popularis studij prærogativa summæ nobilitatis atq; existimationis homines ad dictaturam aspirarent. Postero die coacti in consilium octoginta viri, atque ij simul qui ex reliquis magistratibus atque collegijs publica consuetudine adiungi solent, abrogatus est Caponio magistratus, atq; is honor biduo pòst delatus ad Franciscũ Carduccium, quem nemo candidatum fore putavisset, ita ut Soderinus & Strozza sua spe deiecti & conscientia animi pudoreq; repulsę, perversa miseræ civitatis comitia damnarent, & pleriq; irriderent, quòd homo in Hispania dudum decoctor, & paucis in Republ. notus, tenuioris Fortunæ, nec præclari quanquam vetusti generis ab incondito populi studio clarissimos cives anteisset. Valebat Carduccius solertis ingenij firmitate, & perurbana eloquentia, sed qui obliquo oculo & pallida facie nequaquam decentem aut parem tanto honori habitũ præferret. Sequenti die Caponius nihil ægrè ferens quòd magistratu excidisset, sed de salute solicitus, quanquam ut sese animo confirmaret, & timere desineret, amicissimi & magna pars senatus cohortarentur in pallio atro, & civili capitis integumento ad dicendam causam paratus venit in senatum, sereniore utique vultu pacatioreq; animo quàm pridie, quum tum coccineam familiarem togam sumens pro se pauca, Petriq; filij salute pręfatus causam suam demississimè magistratibus commendasset usq; adeo suppliciter, ut innocẽtiam suam in dubium revocasse amicorum propensissimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut fervidus, utpote qui patiencia & moderatione cuncta aspera ferri & superari debere prędicaret. Protulit Gerardus immitis accusator exemplum earum literarũ quas solo sustulerat, lectitatumq; in senatu est. Cuius sentẽtia talis fuit, uti nos ex Etrusco sermone vertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori salutẽ. Quoniam non semper tuta mihi offertur occasio scribendi, præsentem nactus nuncium nolui differre, quin te facerem de instituto negotio certiorem, de quo probè scis ex arcano me agere cum gravi illo, quem nosti, homine, maximeq; familiari Pontificis. Is mihi retulit Clementem satis prosperè & firmiter convalescentem, eo esse animi decreto, ut se honesta conditione cum civitate conciliet, & belli consilia penitus abijciat, neque ægerrimè sit laturus, quòd populus perpetuò remp. administret, & parta libertatis iura tueatur, modò peræquas conditiones civili more propinquorum suorum ratio apud magistratus habeatur. Sed quoniam plura scribere non licet, à te vehementer petimus, ut ad condictum locum extra urbem colloquendi causa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente præclarè cognosces, quæ in negotio conficiendo opus sint. Vale. Hæc quæ ex literis recitabantur apud suspiciosos homines ita animos commovebant, ut plerique maligno per subsellia murmure oborto, cuncta perversè interpretarentur, & magna tamen senatus pars communicatis sermonibus cum proximo assidentium ordine submissè deliberando, eius rei culpam à toto læsæ maiestatis crimine suspicioneq; remouendam censeret. Inter eos qui mirificè Caponio faverunt, extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat sexdecim vir collegiorum ordinis civis honestissimus, & de optimis literarum studijs egregiè meritus. Tum verò Caponius à dictatore causam dicere iussus, in hanc sententiam constanti vultu, miroq; omnium silentio loquutus est: SEQVVTVS morem & disciplinam maiorum meorum amplissime dictator, prudentissimiq; causæ meæ iudices, nihil unquam

carius

carius libera patria, nihil unquam præclara rectæ conscientiæ laude honestius duxi. Quandoquidem remp. uti probè novistis, pluris semper fecerim quam privata commoda. Pudebat enim ea expectare ferreq; præmia, quæ turpi obsequio vel adulatione facilè pararentur, ab his qui ex usu dominatus pro libidine cuncta dare, atq; eripere poterant. Hoc instituto animi ingressus curiam ad obeunda munia civitatis per quinquaginta annos ita favi semper prospexiq; exoptatæ necunquam desperatæ libertati, ut in utraque Reipub. fortuna modo fortem, modò incorruptum, necunquam demissum animum ferrem: quippe qui vitæ innocentia, & domesticæ frugalitatis laude contentus (quæ duæ virtutes (absit invidia) domui nostræ semper peculiares fuêre) opportunitates temporum expectandas atque omnino maturè captandas arbitrabar, quo excitari, ingentibusq; civium animis constitui sine perturbatione labeq; civitatis secura libertas posset. Affuere itaq; Dij immortales non irritis votis civium uti piè conceptis, & libertatem intermortuam insperato excitarunt, civitatique nullo effuso sanguine, quod ipsorum miræ benignitatis fuit, largiti sunt. Hanc ego ante alios flagrantissimo studio complexus, ut diu apud nos vigeret atque floreret, omnibus consiliorum artibus adnitebar, providebamque ne infirmas eius radices ulla adversa tempestas revelleret, primumq; omnium Clementem ipsum nobis his præsertim lenimentis & officijs quæ libertati nostræ nihil officerent, pacandum, aut omnino spe & mora distinendum existimabam, ne accumulatis iniurijs irritatus, alicunde nobis insidias atq; arma moliatur, uti quis non imprudens ominari facilè potest. Probè siquidem agnoscimus quos spiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ dominatum horribilis ruinæ casu oppressus amiserit: qua demũ machinatione bellici conatus eum recipere cupiat, & ulcisci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumelijs obtriverint. Hæc eius exagitatæ mentis consilia, ut à nobis averterem, ægro blandimenta afferenda, iustasq; iras mitigandas rebar, spe iniecta non iniquæ conditionis, si nos æquitate rerum potius quàm importuna libidine voluntates nostras moderemur. Quamobrem per Iacobum Salviatum, quem non plus de vita Pontificis propinqui sui, quàm de salute libertateq; patrię solicitum esse comperio, scioq;, operam dabam Serralio internuncio, ut cum Pontifice de compositione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo illigati sumus, vehemẽter offensus, desperato meliore consilio, vel invitus ad Cæsarem verteretur, quod nobis magnopere cavendum timendumq; hodie magis ac magis existimo. Proinde iam ab initio, ne properè cum Gallo fœdus percuteremus, enixè contendebam, nisi eidem fœderi Pontifex iungeretur, scilicet ut eo honesta utrinq; cautione cõciliato, validiora certioraq; præsidia adversus invictas adhuc Cæsaris copias pro cõmuni salute pararentur. Sed in ancipiti deliberationis negotio intempestiva uti pernoscere fas est, vicit plurimorum sententia, atq; ita elapsi salubris consilij rationem omnem intercidisse, quod dolet, agnoscimus. Quę huiusmodi fuêre, ut huius officij pro securitate publica suscepti, nõ contumeliam, quę mihi gravi cũ periculo paratur, sed gratiam omnino expectandã à vobis putarim. Quinq; ille à nobis hæc postulabat, ut patrimonij fructibus, vectigali æqua oneris lege persoluto potiri liceret: sibi puella neptis redderetur: propinquis eius aditus secundum leges in remp. petendis honoribus daretur, & quod ad tuendã Pontificij nominis authoritatẽ pertinet, Florentini à decumandis sacerdotijs abstineant,

& sacrosancta templorum donaria suo iniussu avara manu non attrectent: postremò etiam, ut deiectas gentilitijs insignibus pilas, privatis saltem familię ædibus aut templis maiorum suorum pia liberalitate ædificatis restitui pateremur. Hæc rerum capita, ęquissimi cives, si diligenter considerem, nec improbè expendam, vel si cumulatè & exactè cuncta cõcedantur, facilè fatebor me non videre quid incommodi aut detrimenti reip. afferri possit, quum iam pridem eiectis adolescentibus Mediceis, quòd spontè nobis tantũ hortantibus dominatu excessissent, ius civitatis ex decreto publico relinqueritis, nec ideo ex fide vestra sit, dignitateq; senatus id decretum sustulisse. Bono itaq; iure repeti quod publica obligetur fide iudicare potestis, nisi aliquot civilium prædiorũ reddituaugeri publicas opes, & sarciri bellicos sumptus ineptè existimet ea civitas, quæ per sexdecim annos inexhaustis opibus perpetuum cum Pisanis bellum gesserit, & me teste, atq; adiutore confecerit. Nunquam enim pecunias huic urbi alendo & sustinendo bello defecturas crediderim, si sit firmum apud cives, quod rectè optare facilius quàm sperare possumus, communis concordiæ studium. Nec item satis provideo quid nobis officere possit puella novennis patruo sacrorum principi deposcenti benignè reddita. Nam prætérquam quòd eam & sexus, & ætas tutam ab omni contumelia reddant: cavere etiam oportet, ne hac in re, dum Põtifici nocere quàm morem gerere malumus, Galliæ regis fœderati maiestatem offendamus, si regio ortã sanguine, & nihil tale merentem diutius in vestalium virginũ septis adservandam iudicemus. Tantum verò abest, ut cõplectendo cives universos, atq; his honores ęqua lege partiendo Reip. noceatur, ut hac civili benignitate eam firmiorem florẽtioremq; evasuram arbitrer. Amantes siquidem patriæ & constitutæ libertatis studiosos, veroq; bono tranquillę pacis gaudentes, una maximè concordia lætari decet, oblivisciq; item omnis privatæ iniuriæ publicæq; simultatis. Insuperabilem nanq; civitatem, non arma, nõ pecuniæ, sed unus publici decoris consensus efficit. Porrò quod quarto loco petitur, ita mihi, & bono cuiq; civi æquum videri potest, ut nihil fœdius & invidiosius accidere posse existimem, quàm si spreta, & violata summi Pontificis authoritate, tanquam diro sacrilegij piaculo polluti, infami prorsus avaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Postremò autem ut deiecta insignia & tituli reponantur, summa ratione indulgendum putaverim, ne gloriæ nostræ, communibusq; ornamentis stultissimè invidere videamur. Nam & si quicunque Medicei nominis principatu potiti sunt, re nomineque fuerint tyranni: in civitate tamen si non verè libera, non intolerandis certè compedibus vincta, quàm plura, quod fateri licet, gloriosæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegantiæ studiosi plurimùm admirantur, advenæ, peregriniq; suspiciunt, & nostri cives æquè iusta atque difficili imitatione ęmulantur. Quod verò ad deformatũ Cosmi sepulchrum pertinet, non est quod quicquam aliud ineptius & inanius factum fuisse iudicem: quandoquidem ea derasi tituli iniuria, cuicunq; non insulso ridenda sit. Illius namque ingeniosissimi viri ossa ad perennem memoriam non angusto quidem loculo, sed luculentissima incomparabilis templi testudine continentur, quæ sine inexpiabili & propè impia totius humani generis invidia exscindi delerique non possit, ut hîc prætereamus literarum sempiternæ famæ præsidia, quibus Medicei ferè omnes tam astuta quàm liberali disciplina impensissimè semper faverint. Ea namque vel nobis invitis perpetuò durabunt,

nisi

nisi putemus totius Europæ gentes, ad quas historiæ manarint ad iracundiæ nostræ libidinem, cunctos annales quibus eorum nomina cum laude inserta sint inusitata conspiratione crematuras. Vos itaque qui Romanæ virtutis exempla æmulari honestissimum ducitis meminisse oportet, præclaram virtutem, vel summis adumbratam vitijs tantam habere in se vim ac admiratione͂, ut pop. Rom. diri hostis Pœni Annibalis statuam in foro cunctis perpetuò spectandam collocasse maximè decorum existimarit. Hæc sunt crimina quibus fecisse adversus remp. accusor, unde me nonnulli fervidiore tuendę publicæ existimationis studio provecti, improbo aut certè illoto ore patriæ proditorem appellare non erubuerint, vel ob id præsertim quod huiusmodi consilia ex arbitrio meo subtilius & tectius concepta decemvirali octoviraliq; collegijs communicanda non existimaverim: cuius obiecti nomen facilè diluitur, quando hi ante alios Laurentius Segnius, & Iacobus Morellius optimi cives, ac nonnulli alij ex hoc ordine me secum de hac re loquutum fuisse, & has ipsas literas quæ mihi sinu exciderint, ostendisse, præclari testes esse posſint. Neque propterea quòd non omnibus hæc communicanda iudicarim, parum syncero animo, parumque integra fide consilia, quæ ad summam rerum pertineant agitasse existimari debeo. Verebar enim ne disseminata apud suspiciosos & imperitos, uti sæpe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, sperareque licebat, successu carerent. Neque enim usque adeò angustæ & circumscriptæ potestatis dictatorem esse putabam, ut ei quæ cogitet & coquat silentio tegere non liceat, quum eius sit muneris & officij vigilando & pensitando id unum respicere, quo plurimum reip. prodesse posſit. Hoc animi instituto sicuti supremi honoris ratio postulabat, dictaturam vestro insigni beneficio mihi delatam prorogatamq; privato meo tantùm, non publico periculo gesſi. Itaq; si peccavi, dare pœnas vel indigna morte paratus sum. Sed apud vos obsecro id moderandis sententijs, ferendoq; suffragio valeat, totius vitæ meæ cursus, in quo nusquam improbè fefelli: valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnãs, Pisano bello occubuit: valeat, ut maximè opto, pristini iudicij vestri testimonium, quo me nihil ambientem, minimeq; prehensantem hoc summo honore dignisſimum existimastis, quum recens recepta libertas neque rerum imperito rectore egere censeretur. Nemo quidem repentè fit malus, quod de me suspicari homines nolim, quum idem sim, qui semper apud vos integer vitæ omnisque expers sceleris, sexaginta ætatis annos exegerim. Nec ideo deprecor integerrimi iudicij vestri severitatem, quàm obtrectatores mei, accusatoresq;, longè maximam atq; acerbisſimam requirunt, ut apud vos certa clementiæ laus paretur. Existimatote siquidem vos non de dignitate vitaq; & fortunis meis in suffragium ituros, sed facturos iudicium de publica salute, quã ita superi incolumem servent, sicuti me à vobis benigniore decreto conservatum iri & spero & opto. Caponio perorante, secedenteque in interius custodiæ cubiculum, eo modo liberis suffragijs iudicium est factũ, ut magno assensu cunctis ferè sententijs absolveretur. Movebat enim populum viri gravis maiestas acrioribus calumnijs circumventa, magnoq; eius diu spectatæ virtutis & integritatis argumento curia excedentem omnes optimatium ordines domum deduxerunt tanta frequentia, ut quum ad paternæ domus limen trans Arnum agendis gratijs substitisset, novisſimi agminis pars gravior & honoratior præ turba ad curiæ limen adhuc hæreret, & multi ex his

qui eum damnatum voluerant, aſtuta diſsimulatione comitantibus admiſcerentur, inſtarq; magni triumphi ea frequentiæ pompa intermixto lachrymis gaudio Caponij gentiles & propinqui, probiq́ue cives maximè lætarentur. Tantùm verò abfuit, ut quicquã priſtinæ exiſtimationis in ipſo ex tanta ſummi honoris iactura deperiret, ut ſuperata inimicorum acerbitate, nova quadam incorrupti conſtantiſque animi gloria adaugeri, & refloreſcere cenſeretur. Verùm eam ſplendidiſsimi comitatus frequentiam facilè inde oriens invidia corripuit, quum poſtridie mane duo ſummæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Venetus eum domi humaniter inviſiſſent. Quamobrem Caponius graviorem apud populares invidiam veritus, amicis admonentibus in agrum ſuum clam ſeceſsit. His cognitis rebus Clemens vehementer adverſus Florentinos exacerbatus eſt, quòd in omnibus eorum actionibus atrox contra ſe odium emineret, nec ſe quicquam vera aut ſimulata lenitate apud corruptas cunctorum ferè ordinum voluntates proficere poſſe perſpiceret, nec deeſſent, quod maximè impium & contumelioſum putabatur, qui eum ſine ulla honoris aut ſanctitatis præfatione nominare, Clementemq; nudo nomine appellare, & tanquam ſpurium neq; ideo ritè Pontificem creatum dicere conſueſſent, & in patritios ipſosq; præſertim Mediceorum neceſſarios, qui veteris illorum erga ſe beneficentiæ memoriam retinerẽt, nec apertè ſtudium ſuum pro Repub. nudare vellent, perpetuò graſſarentur. Amoto namq; Caponio Reip. facies immutata videbatur, quũ ius & æquum civiliſq; humanitas nuſquam vigerent. Vis enim & acerbitas immitiſq; ſuperbia apud efferatos cęca rabie populares & turbidam pręſertim iuventutem virtutum loco cenſebantur. Ipſe ſiquidem Carduccius ea mente Remp. fuerat complexus, ut eam his artibus quæ maximè populo placerent, adminiſtrandam exiſtimaret. Neq; enim alia via ſuis ſuffragatoribus gratiam referri poſſe providebat, niſi ſe maximè popularem, acerbiſsimumq; patritij ordinis, Mediceæq; familię hoſtem futurum oſtenderet, quum alioquin diligentem accurateq; induſtrium & factioni probè addictum ſenatorem pręſtitiſſet, & ſuſcepto dictaturæ honore impavidus & conſtantiſsimus libertatis defenſor haberi perçuperet. Id enim ſibi ex eo magiſtratu decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia, & pro factione inexpugnabilis & invictus propugnator evaderet. Quæ tamen non incertæ virtutes in ipſo ita elucebant, ut turpiſsimis inuſitatæ malignitatis maculis fœdarentur. Nam impio erga patriam conſilio literas, quas è Gallica legatione Balthaſar gentilis eius ad ſenatum perſcribebat, aut ſupprimere, aut notarijs perverſè interpretandas dare conabatur, ut populus commentitijs fabulis deceptus in conſilio reip. deterrimo diſtineretur. Nam quum è Gallia nihil propenſum à rege, nullumq́ue ab eo efficax pręſidium ad ſalutem ſervandæ civitatis Carduccij literis afferretur, inani ſpe auxiliorum animos imperitorum ſuſtentabat. Nec quiſquam tamen optimus civis, & à factione ſemotus reperiebatur, qui in Gallo rege iam planè Cæſari conciliato quicquam ſpei impetrandæ opis reponendum cenſeret, quò ille ante omnia vel cum ſociorum detrimento liberos obſides recipere maturaret. Acceſsit ad hoc infame prorſus nequiſsimi facinoris factum, quod vehementer ipſius Carduccij exiſtimationem læſiſſe videri potuit. Nam amœniſsimas, quæ ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Salviati villas intemperantis, & turbidæ iuventutis impetu incendijs abſumendas iuſſerat, quanquã

id

id non imperasse, sed dissimulanter delendas obiecisse fateretur, scilicet ut ex tam horribili fœdoq; maleficio, nunquam veniam impetrari posse diffideret, quando id scelus promiscuæ iuventutis ad omnes ferè civitatis familias pertineret, edicto quoq; inusitato, & si religionem spectes, & testamenta piorum animorum æstimentur, maximè nefario xenodochiorum, hospitaliumq; domorum & templorum prædia confiscanda venundandaque proposuerat, & non cõparentibus emptoribus ea locupletibus, sub pœna maiestatis coemunda addixerat, quæ impotenter decreta cum certa labe privatorum fortunas ad excidium redigebant. Verùm Carduccius lugẽtes sua incommoda specie pietatis admonebat, ut patriæ securitatem privatis divitijs anteponere vellent, quando incolumi patria, optima fide pecunia reddi posset. Quòd si contumacius cessarẽt, officioque patriȩ deessent, fore ut improbi consilij pœnas darent, paulopòst extremam cladem aut ab hostilibus barbaris, aut ab impijs tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi essent. In eandem quoque sententiam paulo antè Carduccius quum esset Decemvir, mentionem primus intulerat, cùm de cogenda pecunia ageret, ut donaria templis religiosissimè dicata tollerentur, quòd ea non tam ad ornamentum pacis quàm ad belli subsidia collata existimari debere magnificè prædicaret. Ociosas scilicet opes, & nihil profuturas ad salutem patriæ impendi transferrique debere, sicuti charitate patriæ ducti boni cives, si salus publica quæreretur posthabendas iudicarent. Quum de his Carduccij imperijs nonnulli cives mœsto liberoque sermone in corona differerent, quod minimè prætermittendum videtur, Antonius Albertus vir honestissimus & perurbanus non infacetè dixit: Non est optimi cives quod quicquam à dictatore commodius & mitius expectetis: nam postquam decoctori Remp. commisistis, necesse futurum esse prævideo, ut nos omnes cum ipsa Repub. decoquamus. Sed tum quum hostes longè ab urbe abessent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda sentirentur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propinqua advenisset necessitas, ut opus esset civitatem infamis sacrilegij flagitio contaminare cum multo maxima offensione Pontificis, quòd nisi ex eius anthoritate ritè tolli posse viderentur: quandoquidem ea donaria extra prophani iuris vim iam sacra essent, ob idque præsertim quòd Leonis fratris memoria, qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contulisset gravissimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ spes malis civibus illata est, ut id scelus Carduccij successori patrandum relinqueretur. Præbuit tamen ansam turpi consilio exequendo, quum matronas nuptialibus ornamentis, singulasque familias vetere argenti atque auri supellectile spoliandas censuisset, veterum Romanorum exemplo quum extremis Punici belli casibus matronæ dites generosa propensione omne aurum & argentum ex suo mundo, ut pecunia cuderetur, in ærarium detulissent. Carduccius quoque quum ad mœnia hostem expectaret, tam fortem quàm inexorabilem dictatorem gessit, quum proxima mœnibus ædificia, vel summæ amœnitatis dirui iussisset, ne venturo hosti munitam sedem præberent. Acerbissimè autẽ imperavit, ut quæ possent usui hostibus esse, omnis generis commeatus, pabuliq; præsertim in urbem conveherentur, & quȩ transferri nequirent, ultrò incendijs corrumperentur. Qua edicti severitate lugentibus sua detrimẽta minoribus prȩsertim civibus ex ardente invidia, ingẽs contraxit odium, quanquã id futuri belli dira cõditio flagitaret, & cunctis civibus

patriæ salutem privatis opibus anteponendam censeret. Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut si quid vetere in muro vitij aut ineptæ defensionis foret, ea omnia novis artificijs emendarentur, institutisque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpositus est, qui hæc omnia ex disciplina bellicorum operum impleret atque perficeret Franciscus Sangallius architectus, civis bonus & industrius. Is pręcepta et documenta ducum et militum sequutus, portis nova propugnacula imposuit. Sub id enim tempus Florentini Malatestam Baleonum certis de causis diductum à Pontifice, neq; ei qui Paulum patrem capitali supplicio affecisset satis fidentem, ex authoritate Francisci regis conductum ducem crearant, Stephanumque Columnam dispartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant, minoresque aliquot duces, & in his Marium, Neapoleonemque Vrsinos, & Georgium Sanctacrucium Romanos stipendijs suis addixerant: quibus pari studio satagentibus egregiè muniri urbs cœpta est magno operarum ardore, quæ ex agro excitę opus facere cogebantur. Iam enim Pontifex ad urbem acciverat Philibertum Aurantium Cæsariani exercitus Imperatorem, & cum eo de inferendo Florentinis bello consilia inierat, confectoque bello Apulo, & Alfonsus Vastius cum Hispanorum cohortibus, & Ferdinandus Gonzaga cum equitatu in Vmbriam pervadebant, ut inde in Etruriam descenderent. Increbuerat etiam fama Cæsarem ab Hispania citeriore propediem Auriana atque Hispanica classe Genuam esse perventurum, ad quem Pontifex tres summę dignitatis legatos misisset, ut honoris causa illum quò iret deducerent. Hi fuêre Alexander Farnesius senatus princeps, & Franciscus Angelius Hispanus, cuius diligentia Pontificem carcere eductum, ob idque summæ pietatis officium purpureo galero donatum fuisse diximus, & Hippolitus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus, & cum eo Alexander Medices Cæsaris gener designatus. Adventabant quoque è Germania novi duces cum validis equitum & peditum copijs Philippus Arescotus Belga, & Felix Vitembergus è Suevia, qui ut Cæsari præsidio adessent, Tridentinis alpibus sese demittebant. Ipse quoq; Pontifex cum universo cœtu Cardinalium minorumque præsulum, id iter per Flaminiam viam, ut Bononiam peteret, ibique Cæsarem opperiretur sese accingebat. Quibus de causis Carduccius permotus in senatu retulit, Cæsarem missa legatione excolendum molliendumque sibi videri, & eum quibusvis conditionibus oblatis, ne hostis foret pręoccupandum, utpote qui eius invicti imperatoris vim potius per conditiones quàm armis avertendam putaret: ratus hoc facilè posse impetrari, quòd iam latè fama ingrueret, Solymanum ab Hadrianopoli profectum cum innumerabilibus copijs in Pannoniam pervasisse eo consilio, ut regnum ab se iure belli partum, Ioanniq; Sepusio beneficiario iure concessum, ijsdem victricibus armis repeteret, eumque Ferdinandi armis Pannonia pulsum reduceret, quòd suæ dignitatis atque amplitudinis arbitraretur, eum tueri atque defendere, quem ipse, vel Christiani nominis titulum pręferentem liberali munere Budana in regia deposcentibus Hungaris regem constituisset. Nec barbarus tantis instructus armis conquieturus esse crederetur, nisi partem Norici Austrianique principatus Budano imperio adiungeret, & cumulatè iniuriam acceptã vindicaret. Quibus de causis Cæsarem tanquam domestico terrore atque periculo adductum flectere consilia, ideoque ab Etrusco bello abstinere posse crederetur: quoniam Italiæ viribus barbaro hosti

hosti formidolosissimo opportunè esset resistendum. Quibus gerendis rebus Cæsarem apparebat una omnino pecuniæ inopia laboraturum, si Germaniæ robora propositis stipendijs evocata, barbaris opponenda statueret. Itaq; consentientibus patrum sententijs delecti sunt quatuor legati, qui ad Cæsarem ire maturarent, summæ authoritatis atque prudentiæ ciues: ipseq; in primis quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem revocatus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthęus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam pridem Cæsari notus, quòd in Hispania legationis munus obivisset. His verò proficisci iussis, actitatum est in senatu, an Pontifex pari legatione ad spem pacis flectendus, aut certè exploratis eius consilijs pertentandus foret. Quòd quum à plerisque tanquam æquum & planè pium probaretur, tanta fuit perversi dictatoris astutia, tantaque popularium superbia, atque impudentia, ut nec civem, nec sacrorum principem, cuius nomen cunctis gentib. esset venerabile, vel adeundum, vel excolendum decernerent: quoniam eius congressu à quo nihil è republica impetrari posse confirmarent, contagione non obscura constantia liberæ civitatis fœdari posse putaretur. Tanta siquidem popularium animos invaserat insania, ut facilè suspicarentur, in optimo quoque cive deesse fidem. Quandoquidem qui legationis munus susciperent, facilè muneribus adulationeque Pontificis corrumpi posse iudicarent: nec quemquam usque adeo probum crederent futurum, qui Pontificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Superabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem depravatorũ civium pertinaciam, ita ut pudore per subsellia oborto, Petrus Franciscus Portinarius, qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificẽ legatus destinaretur, cui adessent duo mediocris existimationis collegę. Cæterùm opera Carduccij nequaquã mandata publica proficiscẽti data sunt, quòd ea Decemviri in itinere se submissuros mentiendo pollicerẽtur. Quamobrẽ necesse erat, ut ea legatio, quę certis mandatis nõ inniteretur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animũ eius vehementissimè pupugit, quũ civium usq; adeo aucto acerbitatis furore, insanabiles animos armis omnino perdomandos censeret. Interea Cęsar Barchinone oram solvẽs Auriana prętoria vectus, comitãte Portundo, qui Hispanicę classi pręerat, Genuã pervenit, præstoq; ei fuerunt Pontificis legati. Cæsar autem in ædibus prętorianis susceptus est, excepereq; cives eius comitatum proprijs penatibus impetrante hoc officij genus Andrea Auria à singulis familijs, quòd ægrè Genuenses in universum suscepturi Hispanos hospites viderentur propter recentem adhuc memoriam, ab ea præsertim gente direptæ civitatis. Cæsar ipse secus ac crediderant homines, faciem prætulit lenis clementisq; animi indicem, ipsoq; iuventæ flore maximè decoram, quã honestabant mores civili modestia conditi, et eloquia benigni comitatus, sicut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret: quandoquidẽ nequaquam eius imperio, sed dira atq; immani ducum suorũ acerbitate quę perpessi essent summæ calamitatis incommoda illata fuisse crederentur. Nec multum inde Florentinorum legatos admisit, qui ab eius ęquitate clementiaq; demissè postularunt, ut civitati parcendum duceret, si quid fatali coacti bello maiestatem eius lęsisse videretur, paratam quidem esse cuncta facere, quæ imperaret, modò eam vetere consuetudine liberam, sua qua potiti essent libertate frui pateretur, pro qua omnino cõservanda tuendaq; populus universus, nõ urbium

modò sibi subiectarum opes, sed liberos & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo devovisset. Propterea maximè decorum fore si civitas quæ esset totius Italiæ longè pulcherrima, & ad ipsius Cæsaris authoritatem ultrò se conferret, libera atque integra servaretur. Ad ea Cæsar paucis respondit, Florentinos iniquè arroganterque fecisse, qui nulla lacessiti iniuria Gallis hostibus suis adhæsissent, fœdereque icto Etrusca auxilia oppugnandis ipsius ducibus Neapolim misissent. Quo inexpiabili delicto superiorem Cæsarum concessas libertatis immunitates, vel ingratè vel perfidiosè corrupissent. Hæc tametsi uti maximè fœda omnino armis vindicanda censerentur, se tamen noxam, & totum eorum maiestatis crimen pro sua humanitate, magitudineque animi remissurum, si sacrosanctum Pontificem, eundemque civem suum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eiecissent, conversis voluntatibus reciperent. Hanc unam siquidem ipsis relinqui viam parandæ pacis, quando nullo alio auspice sequestróve, eam impetrare possent. Proinde si sani forent, in id enixè satagerent, si incolumes esse vellent, ut pristinam gratiam à Pontifice honestissimo obsequio promererent. Neque enim aliter se fidei pręstitę, neque officio suo quod percussi fœderis legibus esset obstrictum satisfacere posse, nisi sacrorum principi & civi de Florentina Republ. optimè merito, sua patria redderetur. Ab his prægravibus Cæsaris responsis legati diverso animorum habitu ab Genua discesserunt. Caponius & Strozza provisis asperrimi belli difficultatibus, vel non æquas, & præsenti Reip. incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus autem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentilitias simultates, nisi reductis Mediceis parari posse videretur. Raphael autem occulta correptus ambitione popularis factionis studium suscepit, astuta quidem ratione, ut quum esset patritius & multis nominibus Mediceo nomini obstrictus, utriusque ordinis voluntates promereret, petitionique suæ quam animo agitaret certa suffragia compararet. Itaque Soderino per causam valetudinis Pisis subsistente, quòd Caponium apud Castrum novum Calphurniani saltus ex morbo periisse: Strozzam vero quieti comes affuisset metu belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiisse didicisset, magna festinatione Florentiam contendit, ita ut intento cursu in curiam ire pergeret, & penulatus petasatusque ad præoccupanda hominum studia ad dictatorē & decuriones ascenderet. Eius adventu frequens factus est in curiam hominum concursus, quum quisque quod à Cæsare relatum esset, noscere percuperet. Ante omnia Raphael Carduccium arctè complexus, cohortatusq; ut eundem quem maximè fortem pro salute patriæ animum induisset, generosè confirmaret, causas namq; vel timoris vel periculi aliquanto minores esse quàm putarent, postquam Cæsarem exploratis & expensis consiliorum eius explicandorum difficultatibus adiissent, & ex colloquio inanis contumacię responsa iustis ipsorum postulatis aliena retulissent. Primũ omnium advectas esse ex Hispania non multas, easq; tironum inermes copias, nec satis quoque auri signati adductum, quo Hispanorum & Germanorum cum veterum, tum novorum qui è Germania expectarentur, stipendiis satisfaceret: vigere adhuc bellum adversus Antonium Levã, quòd à Venetis simul & Sfortianis continenter gereretur. neque ulla alia re Cæsarem cum Pontifice certius atque propensius coniungi, quàm ipsa adipiscendi diadematis cupiditate,

ditate, propter quam invitus æquo plura quàm rebus suis expediret, indulgenda promittendaq; existimasset, quæ non faciliè præstari possent propter terrorem quem Solymanus incuteret, non Pannoniæ modo, sed paternis eius regnis, quando certior fama vulgaretur, eum cum trecentis milibus hominũ egressum Pannoniç finibus, rectà ad oppugnandũ Viennam contendere. Sic ut non obscuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis potentiæ barbarus mitti videatur, postquã rex Gallus aliena pericula pro suo commodo supinè contemnens, & Venetus astutè semper cunctator inani tantum legationum specie spes sociorum sustentarent. Fore etenim ut Cæsarem Italiam attigisse, propterea pœniteret, quòd in Germaniam difficili periculosoq; proposito bello ad defendendum, protegendumq; fratrem secus ac putasset, importunè vocaretur. Pontificem verò rerum omnium pecuniæq; pręsertim egentissimum frustrà suscepisse vota, quibus pertenuis arrideret occasio, his rerum initiis appareret. Itaq; viribus fortibus, & pro patria adversus tyrannos pugnaturis, non defuturum victoriæ successum, nisi intempestivè desperarent: quandoquidē satis magna habituri essent præsidia cum externorũ militum, tum civium ipsorũ, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubiò defenderent, neq; defuturam in stipendia pecuniam tanta liberalitate singulorũ ordinum substantiam omnem pro libertate patrię conferentium, postquam summæ charitatis studium pro salute publica suscepissent. Cæteris autē rebus eam fore egregii dictatoris & magistratuum curam & diligentiam, ut nullum vel in urbe tumultum, vel extra mœnia extimescendum hostium impetum expectare deberent, modò commeatus dividendi cura severis legibus intenderetur. Hæc magnificè disserendo, & Cæsaris & Pontificis apparatus, qui erant amplissimi, inanibus verbis elevando Raphael boni civis optimiq; popularis nomen ita consequutus est, ut privatæ libidini incumbens, sibi ad petitionem dictaturę, vel exitiosis artibus viam permuniret, unusq; ipse malo publico, privatoq; exitio suo proclinatas iam ad pacem civium voluntates pervertisse diceretur. Itaq; Carduccio ad arma paranda vehementer inflammato, constantissimeq; pro popularibus Remp. administrãte, quę excogitari poterant pro defensione civitatis accuratissimè adversus hostes parabantur. Interea Cæsar è Genua Placentiam contendit. Ei adventanti tres Pontificis legati præstò fuerunt, ut eum Pontificiæ ditionis fines intrantem sacramēto adigerent, quo de more iurare cogebatur, nunquam se Pontificiæ libertati vim allaturum. Ea autem iusiurandi formula verbis ritè conceptis ex sacris cerimoniarum libris petebatur. Sed Cæsar sui imperatorii iuris appositè memor, ita iuravit, ut se de iure suo nihil decessurum testaretur. Placentiam siquidem & Parmam urbes tanquam Mediolanensi imperio antiquitus attributas: quoniam id Cæsarum imperatorum beneficiarium semper fuisset, non obscuro, nec intermisso iure repetere videbatur. Antonius quoque Leva ad invisendum edocendumq; Cæsarem Placentiam descendit. Is Cæsari aulęq; proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparabilis est visus, vel ob id præsertim, quod tantis rebus gestis, totque partis victoriis, vel occupante totos artus miserabili morbo, animo pariter & corpore indomitus nunquam à munere militari discessisset. Sæpe enim lectica vectus, illigatusq; fasciis propter acerbissimos nervorum dolores acie conflixerat, expugnarat oppida, diversorúmque hostium sibi incumbentium conatus infregerat, ita ut si prospera utere-

tur valetudine, non ſuæ modo, ſed ſuperioris etiam ætatis duces, fama & laude ſupergreſſurus crederetur. Is diſertè atque appoſitè quæ geſsiſſet, & quę geſturus foret diſſerens, pacem è cogitationibus Cæſaris excutere conabatur, quòd vir belli gerendi conficiendiq; avidus, unde ſibi certum decus, immenſasque divitias pararet, omnia ſibi facilia ad pleniorem victoriam de hoſtibus parandam, obventura prædicaret: eo quidem fortaſſe iactantius quàm prudentem deceret ducem, quod Sfortianas pariter tanquam exiguas; Venetas verò copias tanquam parum efficaces, & pro alieno commodo nunquam aſperioris pugnæ aleam ſubire ſolitas facilè deſpiceret, eoq; præſertim contemptius & tutius: quoniam Venetos deſcendentibus Germanis ad oppidorum ſuorum præſidia, Feltrium ducem ipſum & cohortes quas ad Abduam haberent, revocaturos divinaret. His Levæ ſermonibus fiebat, ut Cæſar magnopere gauderet, neque tamen ab inſtituto parandæ pacis conſilio ſe deijci, aut longe abduci pateretur, quòd ea quæ Clementi promiſerat, rata facere ſuæ dignitatis eſſe ſtatuiſſet, ut tandem ipſe imperatorij diadematis honore compos fieret, medereturque afflictæ Italiæ incommodis, & propterea pacem pararet ut fratri Ferdinando Turcarum circumvento armis matura præſidia dignaipſo, traductis in Germaniam Hiſpanicis copijs præberentur. Clemens enim, ad quem unum ſalutis ſuæ cauſa Franciſcus Sfortia confugiebat, ratus Etruſcū bellum nequaquam confici poſſe, niſi compoſitis Galliæ Ciſalpinæ rebus, id præcipuè ſicuti ſemper aliàs à Cæſare poſtulabat, ut ipſum Sfortiam quem inſontem criminis exiſtimare fas eſſet, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis reſtitueret: ex cuius facti glorioſa liberalitate ſtudia hominum ſibi eſſet conciliaturus, poſtquam undique victori principique magnanimo nihil potius appetendum foret, quàm eximiæ moderationis decus, quod maximè ſpecioſum atque honeſtiſsimum eſſet. His Pontificijs adhortationibus quanquam Cæſar omnino obſequendum ſtatueret, magnopere tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperij potiundi diſtinebatur, uſque adeo ut à pleriſque commutata voluntate in conſilio reſtituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob idque præcipuè, quoniam dum hæc per legatos tractarentur, Antonius Leva nullam gerendi belli occaſionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rurſus occuparat, ingenti celeritate admotis caſtris, avaro ſcilicet perfidioſoque præſidij præfecto Aunibale Picenardo impudentiſsimè atque turpiſsimè ſe defendente, ut ſeſe incolumem cum præda omni quam undiq; coegerat opulentam ex pactione conſervaret. Sed eius facti ignominia non multò poſt uſque adeo atrociter laboravit, ut vituperantibus cunctis, ad mortem uſque inſania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Caſtellum ſancti Angeli Laudenſi via ad Lambrum amnem poſitum, in poteſtatem redegit, miſſo in eam expeditionem Ludovico Balbiano cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortianoque nomini maximè infenſus, ita oppidum adortus eſt, ut nactus noctem pleniſsimo imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præſidiarijs fruſtra repugnantibus, muri corona potiretur, quum imber omnem penitus ſclopettorum uſum, extinctis funiculis, defenſoribus eripuiſſet. Edita eſt non parva cædes, quum ſclopettis abiectis, ad haſtas & gladios rem deduxiſſent, iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amiſſo tormentorum præſidio, cui maximè confidiſſent, tanquam deſerti à Fortuna, inopinatoque timore præpediti ſternerentur. Id oppidum inexpectato amiſ-

ſum

sum tãto dolore Sfortiam affecisse visum est, ut geminatis cladibus, tota spe impetrandæ pacis decideret, & Clemens longè gravissimè perturbaretur, veritus scilicet ne Cæsar nova secundarum rerum fiducia impulsus, üti à familiarib. factiosisque depravatus, ad bellum spreta pace traheretur. Sed ea fuit in ipso animi constantia, eaque ratio moderationis atq; virtutis, ut ullo pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propositæ pacis spem, eluso Pontifice minimè corrumpendam arbitraretur. Id verò ut statueret graviter adducebatur, propter Turcas quos in Noricum effusos esse didicerat, summo Viennensium periculo, cladeque regionis, quando quidem cuncta cædibus & incendijs permiscerent. Sub id quoq; tempus Rodericus Portundus Hispanicę præfectus classis Barchinonem reverti iussus summum fœdæ calamitatis infortunium subijt, commisso namque navali prælio cum Turcis prædonibus, classe exutus est, atque interfectus, tam sua exitiali, quàm Reipub. damnosa temeritate. Quomodo autem res gesta sit, paucis enarrare lubet; ut nostri homines nusquam superbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrũ in nostros exercent, despicere condiscant. Portundus ex itinere prædones se adepturum ratus, qui tum Balearico in mari vagabantur, quum ad Ebusum insulam pervenisset, ibi didicit prædonum quindecim navigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam insulam consedisse. Ea abest ab Ebuso decem milibus passuum Frumentariaque à nautis appellatur. Itaq; evectus in spem opprimendæ piraticę classis, ex quindecim suis triremibus, validissimas octo deligit, easque cæterarum remigibus, & epibatis complet, impetratq; à prætore Ebusano centum circiter, & quinquaginta notæ virtutis propugnatores, quos in triremes dispertit. Hoc auctus numero, confirmatoq; suorum perfidio, non dubitat quin cum barbaris omnino sit confligendum, compositisque armamentis de tertia vigilia ab Ebuso solvit, & ad Colubrariam progreditur. Barbari à medio pelagi spatio adventantes triremes conspiciunt, celeriterq; è litore se expedientes navigia conscendunt, atque arma parant. Portundus quum Ioannes eius filius iam inalbescente cœlo, hostilium navigiorum classem numerasset, ideoq; admoneret patrem ne properaret congredi numero impar, vehementer eum acerbeq; ignavia increpita obiurgauit, usq; adeo insolenter, ut diceret eum nõ esse ipsius Portundi filium, qui hostem reformidaret biremibus tãtum ex speculatorijs mioparonibus instructum quando ipse vel sua tantùm prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leviora navigia esset demersurus. Erat Portundus animo certè egregio & forti, sed valde elato superboq;, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla vel certi, vel præduri discriminis reputatio, nullaque vel horribilis præsentis periculi oblata facies perterreret. Tum filius qui cum virtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dij faxint pater, inquit, ut nos concepti timoris dispudeat potius quàm doleat. Eo modo Portundus suæ prætoriæ ita cursum intendit, ut reliquas quæ remigio minus valebant, anteiret, & respiciens, remos tolli iubere cogeretur, scilicet ut consequendi spatium præberet, quæ ad æquandam frontem cum voce, tum maritima significatione, ut accelerarent accersebantur. Haidinus Smyrneus archipirata, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, ubi inæqualem hostium cursum deprehendit, quod longam intercisa serie nullam conserturi frontem cum prætoria videbantur, advocatis commilitonibus navigiorumq; magistris (ita enim barbari trierarchos appellant) hoc consilij expedita deliberatione suscepit, ita di-

visis pugnæ muneribus, validiores biremes nostris hostilem classem rectà ferirent: leviores autem singulas binę à lateribus aggrederētur. Favit fortuna prędonibus æqua, nostris verò infestissima: nam Aßanes Celebinus, & Solymanus audacissimi omnium & pugnacissimi uno tempore, hic à latere, ille rectissimè à prora in prætoriam invecti, priusquam succurri posset, Portundum capta Prætoria cum suis omnibus propugnatoribus trucidarunt, ita ut vexillum repente, quod magnopere cæterorum animos imminuit, sterneretur, pariq; celeritate Haidynus ipse triremē succedentem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis insigne, cognomen habebat, conscendit, & Cantabrū cum universis navalibus socijs interfecit. Eodem puncto temporis Salecus Derchusensem triremē, in qua erat Ioannes Civeres Trierarchus proximamq; huic Ioannis Portundi filij, magno impetu adortus interfecto Civerio, & Ioanne capto, propugnatoribusque omnibus trucidatis occupavit. Eodem quoque semihoræ spatio Matthæus Sances à Saba prædone expugnata trireme interfectus est. Maggalis verò postremas, & conversis puppibus aufugientes usqueadeo acriter est consectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, velis & remis prospere antecedentem amitteret: alteram verò in qua erat Ioannes Corduba, scopulis sese illidere cogeret, quæ effugientibus omnibus cum solo trierarcho, qui superesse fœdæ cladi noluerat, capta est, Turcis ex victrice classe descensione in litus facta effugientes ex trireme ita consectantibus, ut multò plures qui evaderent, integri caperentur. Aidinus tanta parta victoria tridui quietem remigibus concessit, atque inde ad Barbarussam cum septem captivis triremibus Algerium traiecit, cuius adventu victoriaque maximè lætatum ferunt Barbarussam, qui ex eius victoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum inclaruit, quum ei Byzantium usque dono misisset splendidiora eius victoriæ spolia, ipsumque in primis Portundi prætorium vexillum, & sumptuosi operis puppis integumentum. Hoc loco minimè absurdum putavimus, prædones barbaros proprijs nominibus appellasse. Id verò duabus de causis fecimus, quòd sequentibus bellis, quę suo ordine referentur, eorum virtus efficax, si hoc honesto nomine vis effera vocanda, sic crebro nostro incommodo multum inclaruerit, & demum illi victi pulsique Tunetanæ Cæsaris victoriæ famam auxerint, insignique omnium mari nostro navigantium lætitia latius extenderint. Cæterū Barbarussa accesione tot triremium captivorum, totq; nostris hominibus ad transtra cathenatis, instructior atq; validior factus, maiora animo agitare cœpit, asciscereque sibi novas vires, atq; arridentis Fortunæ secundas vices experiri constituit. Iam enim fraterni imperij compos, Hariadenus vocari volebat, ad differentiam Horuccij fratris, qui primò idem ab ænea barba cognomentum tulisset, cuius cognominis & Fortunę hæres multis rebus in Africa fortiter atq; feliciter gestis, terra marique rex metuendus evaserat, magno quidem Fortunæ ludibrio, si humilis piratæ despiciendam ab initio conditionem reputemus, postquam ad id humanæ superbiæ fastigium ascenderit, sicuti suo loco exordientes à prima eius è patria Lesbo profectione diffusè narrabimus. Igitur ante omnia misso ad Mœnicem insulam, quam Gerbim vocant, Tabacco trierarcho Synam Smyrnæum cognomento Iudæum summæ prudentiæ uti constat archipiratam, certo fœdere sibi coniungit. Is viginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomine Nigram appellarat, cui Halicolam Corsum à pueritia alumnum

lumnum pro trierarcho præfecerat, qui & suo nomine expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Synas quum subduci & refici classem iussisset, interea Tunetum contendit, ibiq; repertum insignem prædonem è Cilicia, qui Halicotus vocabatur, æqua conditione transigit, ut secum ad Barbarussam enaviget, atq; ei operam præstet. Halicotus quatuor habebat biremes, & duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argentarium montem captæ, quum forte tormentarij pulveris & pilarum certam copiam ad Cęsarianos, Florentiam oppugnantes, iumentis deportandã exposuissent. Altera fuit Iustiniana Gibba quæ in litus effugientibus remigibus pariter atq; vectoribus, vacua in potestatẽ devenerat. At altera fuit Aloysij Hispalensis, qui expugnata trireme interfectus est. Horum omnium viribus in unum coactis Barbarussa ad Algeriũ classem lustravit sexaginta navigiorum militariter ornatorum, initaq; deliberatione cum socijs, urbem Gades in freto propter opulentissimi emporij famã adoriri constituit. Dum proposito consilio Barbarussa diligenter incumbit, Halicotus cum dimidia ferè classis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam vim frumẽti nactus, nautici panis, quẽ biscoctum vocant, ampliorem copiam paret, & reliqui cõmeatus iusto numero se instruat, armamentaq; pluteos & tormenta coaptet. Hęc quum Algerij, Cercelliq; impigrè atq; avidè parantur, Andreas Auria vehementer offensus incommodo cædeq; Portundi, vetereq; suo contra prædones odio incensus, quòd publicam iniuriam vindicandam rebatur, validissimam rostratarum navium classem Genua eduxit, cui se Gallicæ triremes adiunxerant: quoniam rex Franciscus maximè pium, sibiq; decorum existimabat armis persequi Piratas communes humani generis hostes, oblivisciq; in dudum cõciliati Cæsaris gratiam, totius simultatis, quę sibi cum Auria nuper intercessisset. Auria ad Baleares insulas cursum tenuit, ibiq; didicit Piraticæ classis alteram manũ esse Algerij, alteram sedere ad Cercellum. Idcirco consilium expedit alteramq; earum priusquam in unum coniungantur, invadendam censet, apertoq; mari rectà in Africam Cercellum versus cursum intendit. Erant ei triginta octo rostratæ omnes triremes. Has advenientes Mauri è specula promontorij olim Carapulæ, quod nos Battalium: Pœni verò Gyra Flumar appellant, facilè conspiciunt. Id verò quòd vidissent referentes, Halicoto se Barbarussæ classem quum deciperentur, adventare confirmabant: sed ut id crederet Halicotus, vel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea adventans classis parem navigiorum magnitudinem certa specie referret, quæ proculdubiò esset externa atq; inimica, postquã nulla inter eam minora apparerent navigia, sicuti necesse esset in Barbarussæ classe, quum maiores minoresq; biremes, & parvos mioparones speculatorios ex sua consuetudine esset adducturus. Iam sensim appropinquantes Aurianæ triremes quales essent, sese intuentium oculis præclarè ostendebant. Propterea Halicotus raptus in id consilium quod inopinata necessitas afferebat, singulari celeritate Christianis remigibus cathenas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eosque in subterraneum carcerem detrudit, partem triremium perforata carina, ne his potiatur hostis, in portu demergit: Turcas omnes secum adducendo arcem intrare iubet, præcipitq; Mauris ut oppidum relinquãt, & ad evocandos proximæ viciniæ Numidas, & montanos egrestes, bellicososque homines in auxilium accersant. Dum hæc turbatè administrantur Auria adactis proris portum atq; oppidum occupat, tresq; cohortes sub vexillo ad quęrendum car-

cerem, liberandosque Christianos servos dimittit. Nec mora, certo indicio ergastula omnia refiguntur, & cum magna gratulatione servi è summa miseria beati repentè facti per triremes distribuuntur. Cæterùm navales socij per oppidum discurrunt, cunctasque domos diripientes, per varias regiones dissipantur, nec reclamante, revocanteque ad tubæ cantum Auria se recipiunt, quum rapinæ spes omnem pudorem in milite nuper collecto conscriptoque penitus extingueret. Id dissolutæ disciplinæ factum ab arce Halicotus deprehendens, subita eruptione dispersos invadit, opportuneque superveniunt auxilia Numidarum, qui æquato peditum atque equitum cursu, inopinantibus nostris advolarant. Commissa est atrox cædes in nostros potius quã pugna, quòd nemo praepeditus complexu prædæ, & inopinato pavore perturbatus usquam consisteret, aut viriliter repugnaret: nam quisq; ad repetendam classem concitatus à pluribus trucidabatur. Eam verò fugæ ignominiã iratus Auria, ut aliquo remedio sisteret, postquã nemo imperijs suis parebat, paululum è litore triremes abduci iussit, ut spe insiliendi erepta, milites ad pugnam, salutis metu arma atq; animos cõverterent. Sed tanta erat impressio Barbarorum nemini parcẽtium, Turcarumq; præsertim qui gravibus suis incurvis gladijs rem gerebant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus à classiarijs adiuti, fœdissimo interitu mergerẽtur, sic ut paulo minus quadringentos Auria desiderarit, quum vix sexaginta cum Georgio Pallavicino nobili signifero vivi in potestatem hostium venissent. Verùm Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quòd ab se tot Christiani nominis servos in libertatẽ assertos esse videbat, & aliquot eorum maiora navigia remulco secum abduxisset. Hac re gesta procul dubio Gadibus salutem attulerunt: nam Barbarussa ea spe deiectus ad minora latrocinia descendit. Iam Cæsar (ut ad historiæ seriem revertamur) circiter duos menses Placentiæ Parmæq; exegerat, quum optatissimum à Ferdinando fratre nuncium accepit, Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obsedissent, & cuniculis oppugnassent, desperata expugnatione retro abijsse, Solymanumque ipsum non dubio concepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliàs arridere solita tantos conatus elusisset, tripartitò in Thraciam reverti cœpisse. Tempus postularet ut hoc loco quo impetu Solymanus in Pannoniam venerit, reiectusque à Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam redierit, ex rerum gestarum serie narraremus, sed bono iure hic historiæ tractus in alium locũ omnino commodiorem atq; aptiorem traijciendus videtur, ne dum singularum membra secare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio concisè atq; confusissimè legentib. proponatur. Hac singulari lætitia perfusus Cæsar, rectà Bononiam contendit, quò iam paulò ante Calend. novembres Clemens pervenerat. Ex itinere autem susceptus est apud Regium Lepidi, Mutinamque magnificentissimo Alfonsi Atestini Ferrariensis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa summis honoribus, incredibili omnium lætitia, ipse paludatus, & militaribus armis una dempta galea undiq; protectus, albo insigni equo, regio sumptu phalerato, à Mutinensi porta in forum provehitur. Præcesserant quaterna vexilla, cum levis, tum gravis armaturæ Belgarum equitum, sagulis, cristis, & colorũ varietate ita inter se distinctis turmis, ut quorum ducum essent, ab ipso insignium & vestitus argumento facilè noscerentur. Successit inde peditatus toties victor, non tam opimis hostiũ spolijs exornatus, quàm armorum fulgore ac aspectus feritate terribilis, ad tru-

cem

rem tympanorum sonitum, & graves tibiarum modulos, gradu superbè composito, sub signis introductus. Quadratam umbellam auro purpuraque distinctam gymnasiarchæ, & celeberrimi bonarum artium professores in togis sericis præferebant. Latus Cæsaris à decora Bononiensium iuventute, non custodiæ, sed honoris causa cingebatur. Prætor urbanus, & decuriones cum vexillifero, et à Quadraginta virali magistratu, primoribusq; patritijs splendidissimi succedebant. Constitit in medio foro Antonius Leva æger pedibus, sed vivacibus oculis pugnacissimi ducis habitum præseferens, ac ut magis ob recentem bellicæ constantiæ & rerum gestarum gloriam, omnium oculis offerretur, in sublimi sella gestatus, hinc veterana Germanorum legione, illinc Hispanorum cohortibus, ita prædensa acie directis, aut obversis, & tormentis in fronte collocatis, ut exercitus concursurus esse videretur. Erant iuxta Cæsarem illustres reguli, auro in lacinijs vel solido bracteato, vel acu pingente inducto, vel ad luxuriem conciso, itemq; exquisitis armorum & equorū ornamentis maximè superbi. Secundum eos prælata est Romana Aquila aureo in vexillo picta, ac itē candidum aliud vexillum purpurea cruce distinctum, sub quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta, & nobilissimi Hispaniæ sacrati religione equites Cæsaris vestigia sequebantur. Prætorianus miles custodiæ corporis assuetus, diversis sub signis Hispanus, Belga, Germanus, in croceis sagis agmen extremum clausit, & quicquid in foro spatij reliquum fuerat, occupavit. Erat erectus in Petroniani templi vestibulo peramplus ligneus suggestus, peristromatis, & aulæis ad loci dignitatem undique protectus, in quo Cardinales & episcopi, cæterique minores sacerdotes purpurati, suo quisque ordine consederant. In medio autem præalta in sede mitratus Pontifex Cęsarē expectabat. Ille itaque nobilioribus tantùm regulis, principumque legatis sibi ascitis, equo descendit, subeuntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum verò ut prodijt, omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos sunt coniecti. Explorabat enim quisque valde suspensus & tacitus, propter memoriam veteris dissensionis & recentis amicitiæ, an ora ipsa interiores sensus nunquam ex toto fallentia, subitis illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat vultus Cæsaris in gestu militari & gravi, blanda quadam lenitate, verecundiaq; perfusus. Clementis verò facies ita subito ad eius occursum exhilarata est, ut vel ob id maximè lętari crederes, quòd illū multo humaniorem & augustiorē quàm putarat, esse conspiceret. Varia siquidē ab Hispanijs, & falsa quidem, de Cæsare plerique malignè retulerant, & multi etiam ultrò trepidis animis, propter acceptas tot inusitatas clades, sibi illū fingebant, uti alterum Ariovistum, aut Rotomalcem, aliquo scilicet vultu Cimbrico & feritate Gothica metuendum, ac ipsius denique militibus, ferocia & spiritus immanitate persimilem, qui devictis & stratis tot hostium exercitibus, tot urbibus direptis, evastatisque provincijs, divina ac humana omnia dira confusione miscuissent. Sed iam fuerat exceptus Genuæ, Placentiæ cognitus, Parmæ demum, Regij, & Mutinæ, cum summa omnis generis hominum gratulatione salutatus, utpote qui passim humanitatis, abstinentiæ, pietatis, atque iustitiæ monumenta, absq; ullo vel superbię, vel crudelitatis, vel libidinis vestigio reliquisset. Enimverò, quo nihil est in rege popularius & gratius, aditum cunctis, atq; aures summa benignitate & singulari patientia præbuerat, dederatq; obiter responsa spei, æquitatisque plenissima, quæ propositis postulatorum

sigillatim rectissimè responderent. Illam verò militum licentiam diuturna impunitate confirmatam, ijs qui vel oblata rapuerant, vel ante diem arroganter stipendia flagitarant, supplicio protinus affectis, ita represserat, vt illo quod tenere longe maximo omnium imperio dignissimus haberetur. Sed nec eum (quanquam ætate Fortunaq; florentem) vllæ vnquam vel licitæ voluptates, à perpetuis rerum maximarum consulationibus auocabant, ita vt in eo simul iuuentæ decor eximius ad Martiam laudem emineret, & consilia senili maturitate proprijs non alienis cogitationibus exquisita, elaborata, directaq; manerent. Nunquam enim præclarum, nobile & firmum eius ingenium, vel irarum impetus perturbarat, vel cęca vindictæ libido pupugerat, vel ulla humana mollities, quin recta sentiret, expugnarat. Erat eius vultus, vt hoc quoq; curiosi minimè desiderent, argenteo & grato quodam pallore dilucidus, oculi cærulei, suaues, nulla acri seueritate formidabiles, & ij quidem ad ingenuum pudorem virilemq; modestiam instituti. Nasus à medio clementer assurgebat, quod magnitudinis animi signum in Persarum etiam regib. ab antiquis fuit obseruatum; mentum erat ad exiguam vanustioris iniuriam paulo prominentius, & quod grauitatis speciem addebat, subcrispa & flauenti barba conuestitum: capillum verò fulgore pallentis auri, more Romanorum Cæsarũ circumtonsum ostendebat. Porrò statura corporis, vt in ipso ætatis integræ flore & prosperrima valetudine, non ab inerti succo, sed à valido nevorum nexu longè firmissima; peramplæ item robustæq; manus ad stringendũ ferrum idoneę, crura autem venustissimè extantibus toris, trunci proportione directa, quod tum maxime apparebat, quum equo veheretur. Tanta enim ei inerat cum dignitate equitandi peritia, vt nullus eo armato, atq; equum incitante & in gyrum reflectente, vel pulchrior, vel vividior, vel in ferendo armorum pondere patientior eques reperiri posse videretur. Cæterùm ad pontificis pedes flexo genu prouolutus, ac mox dextra læti arridentisq; Pontificis erectus ad osculũ, Hispanica oratione, Veni, inquit, sanctissime pater ad pedes tuos, quod summo voto semper expetiui, vt fessis Christianæ Reip. rebus communi consilio succurramus: oro Deum Opt. Max. qui me huius voti compotem fecit, vt nostris consilijs adsit, atq; hic aduentus meus Christianis omnibus sit salutaris. Tum Pontifex, certè hoc ipso congressu, inquit, sicuti Deus immortalis, & sancti cælites certissimi sunt testes, mihi nihil vnquam fuit antiquius, & iam superis gratias ago quòd te videam prosperé atq; feliciter mari terraq; perductum, resq; eò deductas intuear, vt te authore de concordia omnium & solenni pace minimè desperemus. Obtulit subinde Cæsar auri signati circiter libras decem; deductusq; est summa comitate à Pontifice ad templi limen; atq; ita digressi Cæsar ad aram maximam supplicaturus superis contendit; Pontifex verò in prætorium cum vniuerso sacerdotum ordine continuò est reuersus. Nec multo pòst Cæsar & ipse prætorium intrauit, cui paratæ erant summæ ædium partes, ita coniunctæ Pontificijs, vt inter vtriusq; cubilia solus intresset paries, aditum præbente portula, vt quum vellent, ignaris omnibus remotisque arbitris, interdiu noctuque, de summis rerum negotijs familiarissimè disputarent. Eo modo sæpe arcana sensum, mutua & syncera animi liberalitate detegendo, ac odiorum origines ad fatalem vim & consiliariorum & ducum insaniam referendo, facilè Dijs bene iuuantib. viam inuenere, qua pax egregiè componi, & tot malis & funestis incommodis optatus finis imponi posse vide

retur,

retur. Veneti per Gasparem Contarenum divini ingenij & felicis industriæ legatum non proferendi imperij, sed tuendæ publicæ omnium libertatis causa, adversus Cæsarem arma cœpisse testabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia, Galliaque togata possiderent, Cæsari atque Pontifici statim esse reddituros, adiuturosque pecunia Cæsarem, si ille erga Franciscum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur. Cæsarem etiam ipse Pontifex ab initio belli fuerat obtestatus, ut Sfortiam deprecantis Italiæ precibus condonaret, vel humani iuris æquitate, si ei falsò perfidię contumelia fuisset imposita, vel illa præclara clementiæ virtute, qua reges Dijs immortalibus æquantur, si in maiestatem aliquid ingrato infidelique animo lapsus admisisset. Ad quam quidem rem singulare Pontificis studium, ac insignis authoritas momenti plurimum afferebat ijs consilijs approbandis, quę honesta, tuta, decora, atq; usu omnibus commoda censerentur. Nemo enim eo gravius atque prudentius de magnis rebus disputare, & diversas sententiarum opiniones acutius ponderare, conferreque didicerat. Addebant dictis fidem utriusque Fortunæ facta pericula, & quæ Christianos animos facilè perstringit, illa inveterata religionis opinio: & ea quoque erat promissæ barbæ intempestiva & veneranda canities, ut apud Cæsarem cuncta piè & graviter æstimantem, & carceris & tot cladium memoriam facilè renovaret. Sed tanta erat altitudo iudicij Cæsaris, tanta moderatissimi eius animi religio, & tantum denique pacis & concordiæ studium, ut nihil regali fastigio dignius atq; præstantius existimaret, quàm omnia consilia ad verum decus, ad solidam pietatem & ad animi magnitudinem revocare, ut arma in Turcas, adeo inter nos impiè fœdeque tractata, verterentur. Quippe qui non adumbratam, sed veram & vividam, non Fortunæ adminiculis quæsitam, sed à fonte ipso propriæ virtutis profluentem gloriam sectaretur. Itaque Solymano Turcarum imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnib. cum strage ignominiaque depulso, atque eo Byzantium pręcipiti fuga properante, quum nihil iam hostile inde amplius esset timendum, pacare cuncta constituit. Evocatur extemplo Bononiam Franciscus Sfortia: procumbit ad eius pedes, redditoq; diplomate, quo illum data fide ubiq; terrarum Cæsar saluum & tutum esse iubebat, salutem, imperium, & spes denique omnes uni Cæsaris probitati, fideique committit. Quoniam innocentia fretus, omnia se ex illius ęquitate humanitateq; sperare prædicabat. Tum verò stupentibus cunctis, videre licuit quantò Cæsar esset omni sua fortuna maior & excelsior. Certarat pro imperio Madiolanensi, desertus à socijs, ab omnibus oppugnatus, in qua contentione omnes omnium vires ingentibus partis victorijs præclarè contuderat, & quum aliquando nutante partium Fortuna, in dubia spe victoriæ versaretur, honestas pacis cōditiones semper elato constantiq; iudicio repudiarat, ne quod virtute atq; una animi magnitudine erat facturus, vęluti ignobili metu subactus, & præsenti impulsus necessitate fecisse videretur. Habet enim hoc in se regius eius animus, veluti excellenti & perfecta virtute præditus, ut nunquam vel acriter urgente Fortuna, abiectè se demittat, vel ea penitus arridente intemperanter extollat. Ergo ubique victor & triumphator, supplicem in gratiam recipit, Mediolanensium ducem appellat, & tabulis Augustialibus ritè confectis, totum ei paternum regnum adiudicat, neq; amplioris pecuniæ tributum imponit, quàm ab initio & ante dissensionem imponendum esse censuisset. Nec multò pòst Calend. Ianuarijs solenni adiecta precatione sacra peragūtur,

ab incredibili hominum frequentia, exoptatum afflictis Italiæ populis, insperatæ pacis nomen excipitur. Præsentes Clemens Pontifex & Carolus Cæsar, orantis Romuli Amasæi viri eloquentissimi voce Christiani nominis conservatores, ac optimi maximi Italiæ parentes appellantur. Obortas præ gaudio lachrymas vix continent viri togati, optimi cives, sanctissimi sacerdotes, legati regum omnium, Galliç scilicet, Britanniæ, Lusitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti Senatus, ac item Allobrogis, Ferrariensis, Mantuani, Vrbinatisq; regulorum, ac liberarũ etiam civitatum, Genuensium, Senẽsium & Lucensium, cunctiq; demum proceres & principes, ipseq; ante alios Franciscus Sfortia honoris causa sessum inter postremos Cardinales receptus. Ea enim dies tranquillitati initium, & ærumnis finẽ allatura videbatur. It fama per urbes Italiæ, externasq; provincias omnes Veneti senatus æquitatem, abstinentiam, in appetenda pace studium, in gerendo bello constantiam admirantur. Clementis verò quòd desperatæ pacis conficiendæ implicatum turbidúmque negotium generosè divinéq; susceperit graviter appositeq; tractarit, prosperè & salutariter confecerit, iudicium subtile, industriam vehementem: inusitatam verò felicitatem, in cœlum eximijs laudibus ferunt. Cæsarem uti verè imperatorem quòd omnibus proferendi imperij cupiditatibus imperaret, uti verè victorem, quòd seipsum alijs parcendo præclarè devinceret: uti verè liberalem, munificum, largitorem, quòd regnum dare quàm accipere maius & pulchrius existimaret, admirabili quodam genere gratulationis et laudis prosequuntur. Soli mortalium veterani, quibus natura odiosum pacis nomen esse consuevit, molestè & insolenter ferre id inexpectatum, & propterea clarissimum Cæsaris factum vehementer dolere, ac invidia commoveri, quòd perpetua belli commoda, & victoriarũ prçmia, eo importuno pacis nomine perderentur. Summa tamen Cçsaris æquitate & liberalitate ex agro Insubrium assentiente Sfortia, præmia sunt decreta Antonio Levç, ac Alfonso Davalo Vastio, minoribusq; ducibus, qui eo bello fortissimam operam navassent. Interea Cæsaris uxor Isabella puerum peperit, cui propter avi materni memoriam Ferdinandi nomen impositum. Eius nuncij lætitiam celebravêre insignes Hispaniæ reguli, magnificẽtissimo apparatu, arteq; mirabili, ad equestris pugnæ simulacrum Maurorũ iaculatorum cultu, in scuta passim coniectis arundinibus decurrẽtes. Quum hinc Osorius Astorgius, illinc Pacecus Astalonius, ornatissimi duces singulas turmas spectante Cæsare in forum pugnaturas induxissent. Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hispaniq; equites cataphracti insignibus amatorijs & militaribus ornamẽtis valde cõspicui, panno aureo ac altero item purpureo, à senatu Bononiensi ad virtutis prçmium, et in honorem Cæsaris hylari benignitate proposito, tulitq; prçmium Altamirus ex ulteriore Hispania regulus, quod plures quàm quisquam alius hastas in adversis concurrentiũ pectoribus infregisset. Per eos dies Hispanorũ & Germanorum copiæ ex agro Mediolanensi, Brixianoq; iussu Cçsaris, hortatuq; Põtificis deductç, diversis Apennini iugis in Etruriã descenderunt, hçsere tamen in nivosis saltibus çnea tormenta, quũ vapore Solis resoluta, & curruũ pondere fracta glacies, cœnosæq; nives, rotas ad axes usq; devorassent. Eas copias in unũ coactas, Vastius à citeriore Arni fluminis parte in suburbana ad conspectum Florentiæ urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipso Vastio, & illinc e veteribus castris trans Arnum ab Aurantio, obsidione & minutis

lentæ

lentæ oppugnationis pręlijs pręmerentur, omnisque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præcisis egressibus concluso hosti, & nisi per summa pericula erumpenti, penitus adimeretur: Postquam eos qui rempublicam gubernarēt, obscuros novosq; homines ad privata potius commoda, quàm ad urbis ac imperij, & publicam denique totius populi salutem respectantes, nihil pro sanis facturos apparebat: Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis de pace postulatis ad Cæsarem Pontificemque misissent, & tunc maximè eiectis optimatibus libertatem illam non modo lenissimo Mediceorum dominatu, sed quavis acerba tyrannide sæviorem, obstinatis insanisq; animis tueri usque ad interitum patriæ statuissent. Interea Cæsar propter pituitæ redundantiam, quam grave per hyemem cœlum invexerat, periculoso anginæ morbo laboravit, solicitis de eius salute omnium animis: quoniam Philippum patrem, & Maximilianum avum, ea sępius tentatos fuisse meminerant. Sed Narcissi Neapolitani medici valde fortunati peritia, qui ei ab adolescentia semper astiterat, celerrimè convaluit. Per eos dies senatus Venetus longè omniū quas unquam emisisset, ornatissimam legationem ad Pontificem Cęsaremq; transmittit. In ea fuere Marcus Dandalus ætatis honore, & optimorum studiorum gloria facilè princeps, itemque Aloysius Mocenicus summæ gravitatis patritius, & Memphitica ad Selymum legatione clarissimus, et Hieronymus Gradenicus vetus senator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porrò Laurentius Bracadenus florentis eloquentiæ philosophus, & Nicolaus Teupulus gravissimarum artium, & Etruscorum carminum laude celebratus, & Antonius Surianius vir eximio rerum usu & doctrina præditus singulari, & Gabriel Venerius vir prudens, efficax, assiduus, constans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus semper affuisset: postremo Gaspar ipse Contarenus Venetorum ab excellenti virtute lectissimus. Erant in lato clavo vel aureo vel purpureo ad humeros fibulato, torquati fermè omnes, & à quodam augustæ gravitatis habitu venerabiles. Pontifex eis senatum dedit, advocatis etiam minoribus aulæ sacerdotibus, & triduo post Cæsar in peramplo conclavi constituta sede, proceribus circumseptus eos suscepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit splendidam, gravem, luculentam, exquisito laudum genere plenissimam, qua gratias nomine senatus agebat, quòd optatissimam pacem turbulentissimo tempore Christianis ferè omnibus peperisset, offerebatq; Venetas opes, si quid egregium, & summis Christiani nominis principibus dignū, concordibus animis agitarent. Latinè oranti continuò per utriusq; principis epistolarum magistros, qui erant à Pontifice Evangelista Tarasconus, & à Cæsare Mercurinus Cardinalis, brevi latina oratione fuit responsum. Donavit demum singulos legatos Cæsar quingentis aureis, & quanquam dimissi essent, aliquandiu tñ Bononiæ substitere, ut eum diem quo Cæsar Romani imperij coronam esset accepturus, ad declarandū senatus studiū honestarent. Cęsar enim multis de causis Bononiæ coronari statuerat, quāquam id antea Romę faciundum esse decrevisset, ubi superiores Cæsares tanquam in sanctissima sacrorum sede, et felici nationū omniū domicilio, Vrbeq; ipsa veteris imperij honore antiquorū triumphis, & stupendis supremæ fortunæ monumentis longè clarissima, coronas legitimo iure suscepissent. Sed evastatę urbis & nondū novis commodis sublevatę calamitosa tenuitas, & opulentæ supellectilis ornamētorumque penuria Cæsarem avertebant, quamvis Romani eius spe advētus ab omni

tristitia & sordibus ad lætitiam veteremque splendorem revocati viderentur. Erant præterea Cæsari multa opportuno statutoque tempore in Germania perficienda. Nonnulli scilicet pacandi reguli, qui ad arma consternati bellum quàm pacem malle videbantur: aliquæ liberæ civitates confirmandæ, quæ se ad Helvetios certo percusso fœdere contulissent: Appellandus item novus Cæsar procerum suffragijs, & deniq; Pannonicis rebus occurrendum: quoniam Ioannes Vayvoda, quem regem Solymanus Budæ statuerat, magnā regni partem obtineret, fretusq; ingentibus Turcarum præsidijs, ad prima veris signa in Noricum irrupturus esse crederetur. Itaque evocatis omnibus regulis deligitur Iovis dies sexto Calend. Martias, Matthiæ Apostolo dicatus, qui erat natalis Cæsaris, semper ei faustus, & Ticinensi etiam victoria lætissimus. Amedijs prætorijs fenestris patefacto aditu pons ligneus, pensilis, sublicis impositus incurvo tractu per forum & Petronianū templum ad aram usq; maximam protrahitur, & festa fronde, pictisq; tapetib. exornatur, ut sine tumultu confluentis & prementis turbæ Pontifex & Cæsar in pompa prætervecti spectarentur. Erat de more veterum Cæsarum ut Modoetiæ propè Mediolanum coronam ferream susciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copijs comparari. Tres enim coronæ Cæsaribus debentur. Prima est argentea Germanici scilicet regni, quam suffragio procerū Aquisgrani decennio ante susceperat. Secunda ferrea regni Longobardici: Tertia verò aurea Romani imperij. Præstò igitur affuere Modoetiensium legati, cuius erāt principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinendam veteris prærogativæ dignitatem vetustissimi operis coronam, & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat sine florentibus pinnis, in simplicem & latum orbem circumducta, ferro introrsus tempora præcingente, sed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in sacello domestico astante Pontifice sacris peractis Cæsar ungitur, ferreaque corona & cæteris regijs insignibus decoratur, ijsdem ferè cerimonijs quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæsarem summi honoris causa Alvarus Osorius Marchio Astoricensis aureum sceptrum. Didacus Pacecus dux Ascalonius ensem gemmata vagina conditum. Alexander Medices dux Pinnensis Cæsaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis distinctum. Bonifacius autem Marchio Montisferrati, Modoetiensium coronam. His rebus ritè confectis advenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ destinatus: & is quidem, quum noctu pluvisset, superis mirè faventibus, incredibili serenitate perspicuus. Ante alia Pontifex universo Cardinalium, & episcoporum ordine in mitris, & pluvialibus sacris pallijs, cæteris verò sacerdotibus in coccinea veste per pontem solenni pompa traductis in præalta sede gestatur, & comitantibus prætorianis sub umbella templum ingreditur. Iam in forum Antonius Leva pedestres copias adduxerat, & obversis in omnes aditus maioribus tormentis & signis in medio constitutis, cuncta loco perpetua militum statione firmaverat. Interim è lacubus qui in summo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, per syphones rubra & alba vina fundebantur, panes ab alto in subiectos milites spargebantur, torrebaturque in machina versatili bos integer, ingens, hœdis, vervecibus, ac omni ferè volucrum genere farctissimus, vt in tāta festa hylaritate milites sub armis in acie stantes, ad manum paratis obsonijs cum iocunditate vescerentur. Nunquam ab ulla memoria, vel

vel ad celeberrimi triumphi, vel ad inauditi spectaculi famam, maior atq; nobilior mortalium insignium numerus in vnam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia quæ foro imminebant, ut multi in alto suspensis & pendentibus speculis, alij in ædium proiecturis & periculosissimis locis cum aliorum admiratione prospicerent. Ipsa porrò domorum tecta pueris & fœminis in eam ira cupiditate scandentibus, tantæ multitudinis pondere fatiscebant. Fuere etiam erecta inter Columnas templi ad theatrorum imaginem, podia gradibus excelsa superædificatis quoque suggestibus, unde illustres matronæ suspicerentur, & cuncta ipsæ pariter iocundissimè despectarent. Iam Pontifex sacratas tunicas & chlamydes induerat, & sacra solennia excultis altaribus parabantur, quum Cæsar sub umbella cum ornatissimo procerū comitatu ad templi vestibulū pervenit, ita ut vix eo paucis passibus prætervecto, tabulata pontis, prægravante prætorianorum turba frangerentur. Ibi pleriq; militibus immixti fœdo casu procidentes sese pilis atq; securibus induerunt, inter quos fuit Albertus Pighius Belga theologus Lutheromastix, minima tamē pro tumultu clade incidit. Sed facile fuit æstimare ex atrocitate periculi quis in Germano milite supra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus esset futurus, si ad certam omnium perniciem Cęsar ipse se paululū vertente Fortuna cecidisset. Sed intrepidè respectans Cæsar leniter arrisit, ita ut fortunam suam certius agnoscere videretur, quæ cœptis & votis omnibus benignissimè semper aspirasset. Erant omnia ad imaginem Vaticani templi constituta, & novæ sacellis appellationes impositæ, u t ea sigillatim ad veterem consuetudinem ex Pontificijs libris responderent. Affuere igitur Romani sacerdotes quibus sacra Vaticani templi sunt commendata. Ii ad aram Cæsarem susceperunt, linteaq; sacerdotali tunica superiniecta in collegium eius sacerdotij cooptarūt. Eum Salviatus Cardinalis in verba ex libris Pontificijs concepta, sacramento adegit, ita ut in summa libens iuraret, se Pontificiæ dignitatis perpetuò futurum esse defensorem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Salviatus scilicet ipse, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt. Flexo genu supplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expiatum in sacellum sancti Gregorij perducit. Ibi lintea tunica deponitur, sandalia margaritis & gemmis picta statim induuntur, & Dalmatica veste in morem Diaconi prius assumpta, paludamento demum convestitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad Porphireticam rotam, quæ est ad Vaticani templi medium mitratus occurrit. Ingeniculatus Cæsar ad aram maximam obvertitur, solenniq; altera precatione, ut eius imperiū stabile, perpetuum, victoriarū, pietatis & laudis plenum faxit, Deo maximo, in cuius manu sunt regna, commēdatur. Sunt enim multa antiquitùs à pijs præstātibusq; ingenijs cum summa verborū elegantia, & Christiana gravitate composita, quę ex sacrato libro ad status rerum & locorum ceremonias, ab alijs atq; alijs sacerdotibus in frontem Cęsaris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quisque curiosus facilè poterit invenire. Ascenditur demum versus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardinale letanias præeunte, alternis precibus piè pronunciatis, Divi divæq; omnes propitiantur. In lectisternio supplicanti Cæsari Campegius Cardinalis astitit, & de scripto oratiunculā, ut auspicatò coronaretur, religiosè recitavit. Inde mox Cæsar à Farnesio, quoniā is erat senatus princeps &

Cardinalium vetuſtiſsimus, intra ſancti Mauritij ſacellum eſt deductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum ſacro oleo adiectis puris, & pijs orationibus inungitur. His rebus ritè confectis ſolennia ſacra erudito phonaſcorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipſo Cęſare in ſacra veſte miniſtrante protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, ſumma gravitate ſacerdotum, inſigni omnium religione adeo in ſerum diei ſunt protracta, ut vel piè curioſos fatigare potuerint, ſi is longè omnium clariſsimorum principum admirabilis conſeſſus ſpectantium oculos ulla in parte ſatiare potuiſſet. Neq; hîc eſt neceſſe, ut cuncta ſicuti ſigillatim fuère celebrata, à nobis minutiſsimè referantur, quando ea in libris Pontificum beneficio publicatis ad amuſsim deſcripta videamus. Legati interim Genuenſes & Senenſes quum de loci dignitate inter ſe contumelijs pugniſq; contenderent, templo iuſſu Cæſaris exacti ſunt. Cæterũ ſumma ſacrorum fuit, ut Cęſari de manu Pontificis Romani imperij inſignia traderentur. Itaq; ſolenni precatione ſemper adhibita Pontifex ei ſupplici ſceptrum aureum dedit, florenti cacumine cõſpicuum, quo piè gentibus imperaret: itemq; nudatum enſem, quo Chriſtiani nominis hoſtes perſequeretur, ac pomum aureum, quem uti terrarum orbem inſigni pietate, conſtantia, virtuteq; regeret, & poſtremò thiaram illam potius quam coronam bicipiti faſtigio, multiſq; adamantibus inſignem capiti impoſuit. ille piè inflexo genu, pronus exoſculato pede Pontificem adoravit. Tum demum Cæſar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad lævam non procul à Pontifice in ſede auro protecta, ſed paulò humiliore, ſeſſum eſt perductus, & Romanus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus eſt renunciatum, Antonius Leva ad declarandam lætitiam, maiora minoraque tormenta diſplodi iuſsit, ita ut terribili ſonitu cœlum crepitare, terra quati, & tecta nutare viderentur. Nec multò poſt Pontifex ſacratiſsimæ Euchariſtiæ hoſtiam humillimo quodam oris geſtu, puriſsimoque animi habitu deſumpſit, atque eam obiter Cæſari omni labe criminum expiato religioſè communicavit. Peractis ſacris templo exceſſum, ad præparatos equos ſacerdotes, legati, proceres diſcurrunt, omnis repentè multitudo in equis conſpicitur, acclamationes, tubarum cantus, tympanorum ſtrepitus audiuntur. Conſcendenti equum Pontifici Cæſar ad lævam pedes aſtitit, uti benignè auratam ſtaffam ſacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæſaris obſequium Pontificis humanitas, religioſaque modeſtia ſuperavit. Ergo iunctim equo uterque albo, ſed Pontifex Thracio, Cæſar Hiſpanico conſidentes umbellam ſubeunt, ſummę dignitatis hominibus ad eam geſtãdam honori ſimul & labori ſuccedentibus. Præcedebat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriuſque aulæ familia, in tergo ſigna erant viatorum, qui curſores appellantur. Ad hæc ſubſecuti ſunt ſeptem viri inſignes armis, trabeis, militaribus equis, & pedeſtri comitatu valde conſpicui, qui totidem ingentia vexilla deferebant. Angelus Ranucius Bononienſium vexillifer, qui eſt ſummus apud eos magiſtratus, primùm detulit cum titulo libertatis, ſecundum erat ſenatus populique Romani Iuliano Cæſarino Romani ſanguinis adoleſcenti ab ipſa familiæ prerogativa demandatum. Ad hos ſecuti ſunt Ioannes Menricus, & Hotrechius Belga, hic Cæſaris aquilam, ille candidum vexillum cruce purpurea diſtinctum geſtabant. Tum demum tria ſunt prælata Clementis ſcilicet Pontificis cum Mediceis inſignibus unum, alterum ſanctæ

Ro-

Romanæ ecclesiæ: tertium vero illud Christianæ crucis adversus Turcas aliquando deferendum. Signiferi fuere Leonettus Sidicinus, Ludovicus Rangonus, & Laurentius Cibo prætorij præfectus. Traducti præterea aliquot albi asturcones sine sessoribus auratis ephippijs instrati. Prætulêre etiam adolescẽtes eximiæ nobilitatis in scipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec multũ inde succedebat Eucharistia sub aurea umbella loculo cristallino inclusa, & sellę generosi & tamen pacati equi superimposita. Laterna ingens ante & circum dena funalia ferebantur. Tum demum promiscuè gentium omnium honestissimi quique successêre, ut decuit in tanta hylaritate regio sumptu supra quàm credibile videatur exornati. Nemo enim ex tota Italia paulò vir illustris non venerat, nisi vehemẽti valetudine præpeditus. Hispani, Itali, Belgæ, prout libido genijq; tulerunt, auro textile & serico omnis coloris eleganter variegato, itemq; Phrygijs operibus, & acu pictis sagulis spectantium oculos præstringebant. Germani in veste obscuriore, sumptuosa tamen torquibus aureis relucebant. Visebantur passim equi ex omni regionum sobole maximè generosi, & insano sumptu toto terrarum orbe conquisiti. Notiores Hispanię reguli fuere Alvarus Osorius Astorgiæ marchio, Didacus Pacecus Ascaloniæ dux, Indicus Mendocius Saldaniæ comes, Infantasiorum ducis filius, qui Franciscum Gallorũ regem in Carpentanis regali hospitio susceptum, admirãdis muneribus exornavit, & Petrus Toletanus Marchio Villafranchæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum sobole felix, & fide virtuteq; præditus ad regni tutelam in Hispania conquiescit. Præterea paulò minores comites Agillarius Fonteius, Cosantanius Altamirus, & supra hos, quem ingenio fideq; spectatum Fortuna extulit, Franciscus Covus consiliorum omnium particeps, & in regno legionis sacratorum equitũ magister. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principum progenie editos suo ordine numerarit? Neq; Italos alacritate & sumptibus inter se certantes sua serie arbitror recensendos, ne si in tanta vel Fortuna vel claritate propè æqualium equitum turba aliquos nominemus, cæteri se indignè vel iniquè prætermissos conquerantur. Fuere tamen inter tot regulos maximè conspicui Alexander Medices, & Ioannes Aloysius Caraffa Statilianus princeps. Belgarum autem longè dignissimi successêre Henricus Nansous comes cubiculo præpositus, cuius est summus dignitatis & gratiæ locus apud Cæsarem, Philippus inde Croius marchio Arescotæ, præfectusq; equitum, & Cæsari sanguine coniunctus, itemq; Hadrianus Roseus Cęsarianæ familię magister. Venerat etiam ipse Andreas Auria, cui Cæsar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq; luxuria, verùm ab aspectu gravi & militari, ipsaque prolixæ barbę spectanda canitie, & rerum gestarum fama conspicuus. Subtraxit pompæ Franciscum Sfortiam non importunus modò, sed gravis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanseverinus Salernitanus princeps, ne primum locum Ascalonio concedere videretur, intra limem domi se continuit. Federicus verò Gonzaga Mantuanus, ad exornandam urbem, ut summo cum honore Cæsar exciperetur, domi remanserat, & ob id etiam ne cum Bonifacio Montisferrati regulo, de loco & dignitate disceptaret. Alfonsus Atestinus Ferrariæ dux ideo non venerat, quòd Cæsar pacificator, uti postea fecit, nondum ei diem quo pro cõcordia ad Pontificem veniret, omnino statuisset. Nec Pyrrhus Antonius Sanseverinus Bessennianus princeps, quamvis properaret, in

tempore supervenit. Erat cum ijs, quos diximus, minorum regulorum atq; honestissimorum equitum numerus, vestibus & equorũ ornamentis magnis regibus exæquandus. Sed unus omnes omnium nationum Astorgius eruditis sumptibus superavit. Erat enim eius prætexta verè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorũ imagines opulentissimè depicta Ad hos sequutæ sunt variæ legationes, & mox ipsi purpurati Cardinales. Inde non procul successit umbella, sub qua duo longè augustissimi terrarũ domini in mitris illis stupenda & inæstimabali gemmarum & unionum varietate pretiosis, ita collutim & temperato passu incedentibus equis, ut ij certa ingenij gravitate, quales sessores veherent, sentire viderentur. Antecedebant umbellam ipse Montisferrati marchio solenni in chlamyde, & corona gemmis ornata, qui Cęsaris sceptrum deferebat. Franciscus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorũ imperator: & quoniam erat præfectus Vrbis in veste purpurea Dalmatica cum inusitato in metę formã capitis tegumento, aurea cruce distincto, & tænijs utrinq; pendentibus, nudatum ensem prætendebat. Philippus verò Palatinus, quem decora proceritas & obsidio Viennæ adversus Turcas fortissimè tolerata clarissimum reddebant, aureum orbem detulit in talari toga purpurea, astrictis manicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Postremus erat Carolus Sabaudius Allobrogum dux, pileolum ferens unionibus, smaragdis & carbunculis collucentem, qui quum oporteret, nobilioris officij causa, ademptam capiti Cæsaris coronam prætentis manibus deferret. Inter hos summi ordinis principes, & umbellam ipsam Cæsaris quæstor obequitabat, qui per singulas regiones certis passuum intervallis ad dimovendã turbam, excitandamq; lętitiam effusè in populum argenteam atq; auream stipem signatam imagine coronati Cæsaris dispergebat. Secundum umbellam binis cubicularijs & medicis locus fuit. Tum verò antistites opibus & authoritate præstantes, qui vel legati regum erant, ut Gabriel Agramontius Tarbensis Gallus, & Bernardus Tridentinus Germanus, vel Cæsaris consiliarij, in queis fuit Gabriel Barensis pace & bello rerum maximarum administrator, vel ij quos ab insigni gratia Pontificis assistentes vocãt, ut Hieronymus Vasionensis, qui Cæsarem in Italiam adduxerat, & cæteri demum episcopi in violaceis pallijs, & post hos minores sacrati viri successerunt. Novissimum agmen clausêre cataphracti equites Belgæ per alas turmasq; distincti, eo ordine indutis galeis & prætentis hastis subsequentes, ut non modò tantæ pompę pręsidio, sed ornamento esse videretur. A templo, ut diximus, profecti, modico ad lævam flexu ad urbis umbilicum ubi est turris Asinellorum altitudine Italicarum nulli secunda. Inde per regionem albis & cyaneis pannis coopertam, quæ ad Flaminiæ viæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu processum est: porticibus hinc & inde spectantium fœminarum multitudine refertis, sicut pompa omnis sine tumultu omnium oculis ad incredibilem voluptatem ostentata quietissimè spectaretur. Tum demũ ad regionis bivium, quod dicitur ad Clavaturas, Cæsar à Pontifice digressus ad divi Dominici templum contendit. Ibi venientem Romani Lateranensis templi sacerdotes cum summa veneratione suscepe runt, & uti Vaticani dudum fecerãt, in collegium cooptarunt. Inde Cæsar ad aram divi Ioannis supplicavit, & multos omnis generis oblatos nobiles equestri dignitate, gladio leviter percussis humeris ornavit. Nec multò pòst alio itinere quam iuerat Põtifex, ad prætorium est reversus. Erat maximo triclinio ad

epulum

epulum præbendum aulæis undique strato coniunctum cubiculum Hippolyti Medices Cardinalis, in id familiariter Cæsar coronatus excluso fermè omni famulatu se recepit, trabeam deposuit, exuit sandalia, & auream talarem togam sumpsit, atque hylaris aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægravis thiaræ pondere conquievit. Interea præcinentibus tibijs & tubis epulæ miro ordine ministrorumque silentio introferri sunt cœptę. Itaq; affuère Cæsari præsto quatuor illi principes in sua quisque solenni chlamyde, ut insignia præferrent, atque item alij illustres reguli, ut eum ad mensam deducerent. Cæterùm priusquam exiret, ex eorum numero septem equestri ordini adscripsit, & ante alios ipsum Astorgium qui longè omnium in pompa cultissimus extitisset, & Philippum Palatinum, qui Viennæ divina virtute propugnando, non modò Germanos, sed Christianos omnes summo metu & incredibili periculo liberasset. Cœnavit solus Cæsar singulis imperij insignibus in mensa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelsa: at in alia infra gradus in conspectu tamen Cæsaris discubuère, Sabaudius, Palatinus, Vrbinas, & Montisferrati reguli. In exteriore verò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis mensis iterum Cæsar gladium cœpit, & plerosque nobiles equestri dignitate decoravit. Accidit verò dum nudatum ensem Vrbinas porrigere vellet, ut pomum manubrio insertum excuteretur, atq; eo cadente in pavimentũ inclusæ gemmę ad circumstantium pedes prosilirent. Fuère qui id prodigij loco accipere viderentur, quasi futurum esset, ut Cæsar absens aliquando exercitum bene regere nequiret, capite scilicet eximiæ gravitatis indigentem. Alij autem felicius interpretabantur, Cęsarem ad Orientis regna unde gemmæ provenirent gladium esse vibraturum, simulq; futurum, ut duces & milites ab ipsa victoria quæ gladio pararetur, ingentibus illis Turcarum opibus potirentur. Hisdem diebus quibus Cæsar Genua discedens Placentiæ subsedit, & Solymanus castra posuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copijs in Vmbriam est profectus, eo cõsilio, ut Malatesta Baleonus, quem Florentini ex authoritate Galliæ regis sibi ducem designarant, urbe Perusia pelleretur. Reiecerat hic satis ęquas conditiones à Clemente propositas, quod nequaquam, ut suprà diximus, eius fidei magnoperè cõfideret, arbitraretur q; ignobili & dubia pace bellicũ decus esse præferendum, unde clarescere, opibus augeri, atq; omnino ut vir maximè bellicosus proferre potentię nomen posset. Suadebat Florentinis ut ad tuendã civitatis libertatem, bellũ quod immineret, quantum fieri posset longius ab urbe Florentia alendum sustinendumq; censerent, ne suburbanus summæ fertilitatis ager pendente præsertim vindemia, nec planè reconditis colonorum frugibus & reliquis copijs, expositoq; passim ad prædam maiore minoreq; pecore ad primas hostis incursiones vastaretur, & demum populus bellicæ insolens cladis amœnissimarum villarum, uti necesse foret accidere, è mœnibus incendia prospectaret, quibus barbari insita animo eorum agresti ferocia minimè parsuri viderentur. Itaque sibi videri maximè tutum, & quod ad existimationẽ civitatis confirmandam plurimũ pertineret, ut sibi eas quas haberent circa Cortonam & Aretium copias, pecuniamq; item in stipendia submitterent: se namq; sperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præsidijs distineretur. Neq; enim eum tanti animi, aut tantarum virium fore, ut Perusiam ex propinquo oppugnandam susciperet, quam ipse inexpugnabili situ permunitam fretusq; ob-

strictorum sibi civium studio, & quo polleret fortium atq; fidelium veterum militum numero esset sine ullo periculo defensurus. Quòd si Nigrarum cohortium nova præsidia submitterentur, & hostes desperata expugnatione Perusiæ, in Etruriam penetrare, Florentiamq; contendere velint, ipsum non esse prætermissurum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis præsidijs, iusto cum exercitu, eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hisdem vestigijs insequeretur, & aliquam rei benè gerendæ occasionem pararet, circa transitum paludis, quam Glanis amnis efficit, nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus posset pertransiri. Id Malatestæ consilium tanquam salubre quanquam magnopere placeret Zanobio Bartholino, qui in procuratione negotij bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat præpositus: nulla tamen ratione, vel Carduccio, vel Decemviris probari potuit, quum ille diceret, bono medico conservandi cordis, in quo vita consisteret, peculiarem curam esse reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad salutem pertinerēt, exterioribus membris: & in eandem sententiam cum Decemviri, tum decuriones facilè adducerentur. Id quoque consilium Francisco Ferruccio probabatur, qui assuetus Nigris cohortibus stipendio militi numerando apud Soderinum solers minister prope Aversam captus fuerat, atque inde pecunia redemptus, utilem Reipub. operam præstiterat, colligendis scilicet undique veteranis, sicut eo bello legationis militaris honorem consequutus, diu æquè fortis & acer dux secundissimo studio civium uteretur, quòd ex humili loco inter cives multo ausu perpetuoq; labore clarum militiæ locum sibi quæsivisset. Cæterū hæc sana consilia fatalis insita Carduccij animo rabies, & inusitata expersque rationis confidentia, & supra id pervicax popularium consensus, in irritum facilè rapiebant. Timebat namq; Carduccius nō obscurè, ne populus tot conspectis urgentis belli detrimentis perculsus, sicuti pleriq; optimatium suadebant, ad petendam pacem verteretur. In ea siquidem persuadenda Clemens multis de causis vehementissimè laborabat, ut qui parcendum patriæ, avertendaque belli incommoda putaret, ne pro paucis malis civibus, universa civitas, sævo atque irrevocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius frustrà pertentato Malatestæ animo, in Fulginatem agrum progressus, via admota & deiectis Menavia, Montefalco, Asisioque Malatestæ præsidijs, ad oppidum Hispellum, quod erat peculiare Baleonæ ditionis, castra admovit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his cohortibus, quibus præerant Baptista Borghesius Senensis patritius, & Leo Baleonus. Hi Hispanos post editam tormentis superioris coronæ ruinam, scalas apponere atque subire ausos, tanta vi omni telorum genere, trabibusque deiectis obruerunt, ut multi interimentur alij vehementer sauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes Durbinus apud Hispanos primum existimationis post Vastium qui aderat locum, non claritate quidē natalium, sed fortibus factis fama latè parta promeritus, crassioris sclopetti glande supra genu vulneratus est, lethifero quidem vulnere: nam paucos post dies Fulginium delatus interijt, quo nemo consilio manuque melior apud pedestres Hispanorum copias putabatur, Cæsare facilè eum nobilioribus gentis præferente, quòd præclaram virtutem omni nobilitate digniorem, utilioremq; sibi fuisse iudicaret. Eius morte Romanos lætatos ferunt, quòd is, quē in occupanda urbe crudelissimè cædibus grassatum norant, superis id scelus non serò vindicantibus, Borbonio, Vgonique Mon-

Moncatæ tertius dux Vrbi funestus, comes ire maturasset. Nec multo post Hispellani duces, honestas conditiones offerente Aurantio si oppidum dederet, cum eo pepigerunt, ut salvis rebus oppidum traderent. Sed Hispani ita exuerunt armis singulos milites, atque vniversas domos diripuerunt, ut fidem ab Aurantio datam fefellisse dicerentur. Hispello & cohortibus amissis, reliquisque omnibus exutus oppidis Malatesta, quanta poterat simulatione ancipitis periculi sui consilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quod sine Florentinorum auxiliis, neque urbem tueri posset, civibus præsertim satis importune bellum detestantibus, & iam plane animis in Pontificẽ proclinatis, neq; deinde sine gravi pugnę periculo, si erumpendum & Florentiam quo vocabatur, contendendũ foret, tot circumiectis hostibus certas utrinq; difficultates evasurum prospiceret. Itaq; ægro, sed maxime constanti animo ad necessaria deditionis consilia ea ratione descendebat, ut extra omnem urgentis belli metum, quę necessitas afferret ad pietatem patriæ referre videretur, & civium voluntates ea ostentatione virtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim se eo esse animo, ut ab omnibus civitatis incõmodis abhorreret, nec pati velle ut cives sicuti Pontifex denunciasset, ipsius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, vastaretur ager, & civitas vetere sua libertate, & gymnasii honore spoliaretur. Propterea se malle incolumi patria, atque integris civium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio susceptoque muneri deesset, quàm patriam in periculum læsæ religionis, & totius belli discrimen devocare. Itaq; ad Aurantium legatos mitterent, à quo si honestas pro se conditiones impetrarent, certaq; fides sibi à Cæsarianis pariter & Pontificiis ducibus præstaretur, sine mora copias educturum, atq; hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hispello in potestatem redacto, & dimissis ea conditione his cohortibus quę se dederant, ut intra tertium mensem hostibus Pontificis nequaquam militarent, Perusiam quę aberat spatio quindecim milibus passuum, recta contendit, positisq; castris ad pontẽ sancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam consilii Malatesta caperet, atq; ita auditis Perusinorum legatis, non contempsit conditiones quæ proponebantur, vel ob id præsertim quod Pontifici curæ esse intelligebat ne Perusinus ager ulla belli clade vastaretur, sed protinus Florentinis bellicum terrorem admoveret. Propterea his conditionibus Vmbrico bello finis est impositus, Malatesta Perusia excederet, eamq; urbem Pontifici regendam relinqueret. excedenti Aurantius cum universis eius copiis tutum egressum, atq; iter præstaret. Cæsariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas dictũ: Malatesta postero die subsequeretur, interim Perusini utriq; exercitui commeatus copiam præberent: tutus Perusię uxori & liberis Malatestæ, atq; item propinquis eius atq; clientibus receptus foret, liceretq; ei duodecim ænea tormenta urbe educere, eaq; ad servanda ad Vrbinatium principem transmittere, ea lege ut his adversus Pontificem nusquam uteretur. De lite autem & controversia, quæ sibi cum Braccio & Sfortia intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & disceptator Antonius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His rite transactis, Aurantius movit castra, & ad oppugnandam Cortonã profectus est. At Malatesta dextrorsum itinere capto, recta Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonenses qui satis valido quatuor cohortium præsidio tenebantur, quum portas clausissent, nec deposcẽti colloquium Vastio quicquam pa-

cati responderent, & tormenta murum ferientia oppositis novis aggeribus egregiè sustinerent, & audacissimè adversus subeuntes Hispanos præliarentur, Vastius portam promotis, quæ à delubro Vincentia vocatur, multis ictibus maioris tormenti quassatam, succendi iussit, primiq; omnium inter Hispanos promptissimi centuriones Securra, & Alfonsus Vallius, id munus coniectis facibus implevêre, unoque tempore duobus in locis contractum est certamen valde cruentum, quum in subeuntes Hispanos ipsi propugnatores glandibus & saxis intrepidè rem gererēt. Sed ardentem portam duo eximiæ virtutis cohortium præfecti Iacobus Tabussus Umber & Rodulphus Assisias restinctis ignibus Hispanisq; repulsis pertinacissimè defenderunt. In alia quoq; parte, singulari constantia propugnarunt Franciscus Sorbellius, Marcus Empolitanus, Goriusq; Montebenicius, eo pugnę exitu, ut Hispani multis acceptis vulneribus, et nonnullis interfectis, se recipere cogerentur, atq; eo maturius quod Securra & Alfonsus valvas concremare conantes, graviter sauciati pugna excessissent. Cæterū Cortonenses, quum Vastius maioribus viribus redintegrare oppugnationem statuisset, & per caduceatorem ad decuriones missum urbi excidium comminaretur, nisi intra horæ spatium portas aperirent, perterritis civibus, vel nolentibus præsidij præfectis, deditionem fecerunt, ea conditione ut incolumes servaretur. Hæc diditionis formula præsidij milites excludebat, sic ut se ingratè prodi, tradiq; iratis hostibus quererentur. Sed Vastius pro sua humanitate ita omnes urbe exeuntes conservavit, ut armis tantùm & vexillis exueret, quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus vim contempsisse viderentur. Verùm non eandem exempli sortem tulerunt Castellionenses Cortonæ proximi, tot invadentibus copijs resistere ausi: nam dum tormenta, paratamq; hostium aciem despicere videri volunt, & fortissimè propugnant, crescēte periculo, quum se dedere velle serò significarent, expugnati direptiq; sunt. Aretini autem aliquanto salubrius nihil de defendenda urbe cogitantes, continuò portas aperuerunt, quòd Capinsaccus exigui præsidij præfectus, in arcem confugisset, suadente Roscio Bevignanæ comite cive Aretino, qui Aurantij gratiam promereri, & patriæ suæ dominatum invadere perfidiosa vanitate cupiebat. Id primū amissi Aretij incommodum Carduccij non obscura malignitate, & Antonij Francisci Albitij temerario obsequio acceptum optimates asseverant, quòd ille adversis de adventante hoste rumoribus permotus, eas copias cum Florentini nominis, tum Perusini, quæ Aretij coivissent, & se urbi præsidio futuras summa spe defensionis professæ fuissent, ad se Florentiam perduci iussisset: Albitius verò factioso animo Carduccij literis, quæ non erant ex decemvirali sententia, nimis properè atq; improbè paruisset. Neque enim dictator civium studijs diffidens, se tutum esse adversus factionis suffragia fore putarat, nisi urbem militari præsidio confirmaret, ut qui inter spem pacis, & belli metum nutabant, quominus hiscere auderent præsentibus armatis terrerentur. Hoc autem suopte ingenio consilium Carduccius ita suscepit, ut nihil decurionibus communicandum putaret, ne contradicendo impediri posset, & inconsultis Decemviris ad Albitium perscriberet, qui Zanobio Bartholino in eo procurationis munere successerat, vir turbido ingenio, aliena semper à Repub. coquens, nec quicquam stabili mente per occasionem probans. Itaq; nullam sibi Albitius moram attulit, quin perlectis Carduccij literis, detractas undique & collectas in unum cohortes Florentiam mitteret,

pro-

provinciamque & urbem Aretium præsidio nudaret, haud dubiè hostibus mox occupandam. Id admissum facinus Carduccio pariter, & Albitio capitale fuit, quum in exitu belli, successuq; temporis contra leges maligne atq; arroganter fecisse ab Octoviris iudicarentur. Aretio occupato Aurantius copias effudit in peramœnam frequentemque oppidis, & nobilitate Trebiani vini percelebrem regionem, quam superioris Arni Vallem appellant, ea clementia, ut severo edicto milites ab omni præda atq; licentia cohiberentur. Eo modo per quatriduum recreato exercitu rectà per Incisiam vicum Florentiam contendit, quà Annibalem olim transisse ferunt, certissimo argumento quod ibi elephantum ossa ab aratoribus hac ætate reperiantur, quas bestias multo gelu alpium correptas amiserit. Primæ alæ equitum Hispanorum & Epirotarum secundum Arni ripam descẽdentes, in regione, quę Plana Ripolis, & Paradisia vocatur, magnum fugientibus incolis tumultum excitarunt, sic ut sese insinuarent usq; ad suburbana ædificia, quæ Recorbula nuncupantur. Is adventantium hostium conspectus & fremitus a divi Nicolai porta in urbem, & trans Arnum in forum & curiam usq; permeavit, tanta populi trepidatione, ut pleriq; pavore concitante portis sese in agros cum uxoribus & liberis eijcere properarent, vixq; paventium turba imperio magistratuum, & obstructis iam portis sisteretur, quũ eodem tempore tormẽta è propugnaculo portę divi Nicolai, atq; item ab adverso aggere munitionis, quę erat trans Arnum Crucianæ portæ imposita, in provectos hostium equites, horrisono reboatu disploderentur, & Malatesta milites suos arma capere, & in muro consistere: urbanam verò iuventutem Stephanus Columna sublatis vexillis curiæ aream & fora tueri, perstrepentibus undiq; tympanis iuberent. Ea repentè commotæ perturbatæq; urbis facies, imbellium pręsertim oculis atq; auribus insolita, usq; adeo vehementer patrum animos perculit, ut iam petendæ pacis consilia, quàm gerendi belli potiora censerentur. Aurantius postridie speculatus urbis situm, à meridie apud templum Margaritæ Montichiæ castra posuit, contra mœnia, quæ excelso montis supercilio impositam, eam urbis partem quæ est ultra Arnum, à divi Nicolai porta, modò erecto, modò declivi muro, usq; ad Fridianam portam præcingunt, quòd nusquam eius tortuosi & inęqualis muri structura debilior appareret, & si arduo eo colle, cui tota civitas subiecta est, potiretur, inde productis tormentis hostes subigi posse iudicaret. Quamobrem Malatesta deprehensis militari coniectura hostium consilijs, intentissima cura extruendis aggeribus incubuit, æquato civium & militũ studio laboreq; tanta contentione & celeritate, ut quum facibus accensis periculosa loca noctu permuniret, omnis paulò antè conceptus timor civium animis decideret, vel ob id maximè quòd Malatesta ex consilio Stephani Columnæ & Marij Vrsini, totũ divi Miniati collem templo insigni, & excelsa sacræ turris specula maximè opportunum, ne eo potiretur hostis, valida munitione, fossaq; circumcidi, urbiq; adijci curavisset, turremq; tormẽtis iussisset instrui, quibus hostium castra in subiecta valle posita, ad destinatos ictus omnibus propè horis peterentur. Aurantius porrò geminos terrenos colles è sua valle ubi castra locarat, molliter assurgẽtes, Miniatiniq; montis ęquantes supercilium occupare, munitosq; maioribus tormẽtis instruere cõstituit, quod ubi à Florẽtinis ducibus est animadversum, cohortes quę toto montis aggere frequẽtibus propugnaculis pręsidio erãt impositæ, signo accepto in hostes decurrerũt, ductante Mario

Vrsino, cuius impetum excepit Petrus Maria Roscius ab oppido sancti Secundi comes vocatus. Hunc Aurantius ex Apulia cũ veteranis cohortibus evocarat, & propter virtutem nobilitatemque generis inter carissimos in honore habebat. Itaque acerrimè dimicatum est, tantaque crescentibus utrinque auxilijs contentione prælium est consertum atque protractum, ut multis interfectis, multoq; pluribus vulneratis, vel occidente sole ægrè dirimeretur, & sequentibus diebus alterno impetu utriusque partis milites, ad maiorem præcipuè clivum, quem Giramontem appellabant, iusto propè prælio concurrerent, nullaque in re vel audendo, vel resistendo Etrusci Aurantianis cederent, quorum principes Hispani, quòd agilitate corporum armaturæq; genere valerent, videri cupiebant. Ad extremum, quum his collibus aliquandiu acerrimè & cruentissimè decertatum esset, multis de causis intermissa contentione, Aurantius eos obtinuit atque permunivit, sic tamen ut casam in proximo Barduciæ villæ, quam uti invadendæ hostium munitioni opportunam occuparat, prementibus Amici Venafrani, & Perusinorum cohortibus, relinquere cogeretur, iubenteque Malatesta, totum id ędificium succenderetur, & in conspectu hostium deleretur. His prælijs mirum in modum ad capessendam pugnam, ostendendamq; virtutem, utrinq; ita exarserant militum animi, ut neque Aurantius de subigenda urbe desperaret, neque Malatesta constantibus usque adeò civibus, de felici rerum exitu dubitare videretur. Nam huic tanta cum singulari diligentia ordinata dispositaque erant pro mœnibus veterum militum præsidia, ut neque vim hostium ab ulla parte, si murum tormentis aggrederentur, extimescendam prædicaret, neque intus ullam tumultus procellam oriri posse arbitraretur, postquam milites & armata iuventus mutua præsidij ope (uti oporteret) in officio religiosè continerentur, summa nanque magistratuum providentia, neq; esculenta in foro venalia deerant, nec quicquam aliud frustrà à milite desiderari poterat, quando certa quæstorum fide, ad diem singulis cohortibus stipendia provenirent, omnisque vel iurgij, vel contentionis materia subitò tolleretur severitate Zanobij Bartholini, & Raphaelis Hieronymi, qui cum authoritate summi imperij per urbem volitantes, & miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis, nec intermissis usquam tribunalium officijs, summæ securitatis & pacis ocium repræsentabant. Aurantius autem prętter co[illegible] Germanorum & Hispanorum, quæ erant vetustate stipendiorum & long[illegible]ercitatione firmissimæ, acciverat sibi nobilissimos quosque ac fortissimo[illegible] Italicæ disciplinæ proceres, quos ob id quod plures secum treharent cohortes, vulgò Columellas appellabant. In his erant præter ipsos qui Romæ & in Apulia militassent Roscium sancti Secundi comitem, Petrum Aloysium Farnesium, & Alexandrum Vitellium, plerique alij, inter quos eminebant Romani sanguinis Ioannes Baptista Sabellus, Martius Columna, eiusque gentilis Camillus Mutio viro forti genitus, atque item Pyrrhus Stipicianus, & Scalengus Astensis: præterea Braccius & Sfortia Baleoni fratres peculiari odio Malatestæ infensi: & secundum hos Andreas Castalius Neapolitanus, & postea non serò applicuit Fabritius Maramaldus, & vetus dux Ioannes Saxatellus è Togata Gallia cum validis copijs accersitus, iussuque Pontificis Ramazottus cum armata multitudine militum clientiumque suorum. Nam apud montanos homines vir factiosus ab antiqua nominis authoritate plurimũ valebat, ex Apœninoq; in Mugellanum agrum

descen-

descenderat, & interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat, obsiderique urbs cœpta cis Arnum existimari poterat: quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hispanorum tironum cohortes à Mutina transversis Apœnini iugis propediem descensuræ, & diversa ab Aurantio intercedente Arno flumine, castra facturæ dicerentur. Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant, supra viginti milia peditum summam efficere putabantur. Veteres Germani & Hispani sexdecim milium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat, & tirones Hispanos, qui Petro Velleio Ghevara duce nondum advenerāt, sic ut vera æstimatione ad non dubium omen diuturni belli, longissimæque obsidionis utrinque vires victoriæque spes æquatæ censerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantùm, sed pro gloria civitatis, Etruscique imperij dignitate ab omnibus socijs desertos, oppugnatosque ab invictis gentibus, summisque principibus arma induisse minimè pœniteret, & unicam veræ constantiæ laudem spectantes, quicquid vel iniqua belli sors afferret tam æquis quàm indomitis animis laturi viderentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVIII.

PRÆPOTENTIS nobilissimæque civitatis constantiam, quum inauspicatæ libertatis nova iura defenderet, ingentique animorum pertinacia antiquissimarum gentium gloriam æmularetur, armis fameque perdomitam narraturum, tantisper respirare, & priores spiritus resumere non puduit, dum instituti ordinis seriem sequutus, ea quæ distulimus, servato temporis tenore, suo loco referantur. Operæ itaque pretium duxi serviendum historiæ, ut non intercisa dissipatis membris, sed per partes inter se non absurdè coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promissi memor ad Solymanum me convertam, qui ab obsidione Viennæ inglorius discesserat. Sed priusquam hæc dicere aggrediamur, opportunum esse arbitror, ut rerum in Pannonia gestarū successum paulò altius repetamus, scilicet ut boni mortales, quibus de caussis cum Solymano contractum sit bellum, liquidissimè cognoscant, & hinc quoque Christiani reges, quantum nobis hæc bellua ab immenso eius imperio, expeditisque opibus reformidanda sit reputando, expendendoque pericula, consilium pro publica salute dignissimum aliquando suscipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipso ad fœdum interitum palustri lacuna submerso, victor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiaque potitus, ad Danubium posuit castra, invisitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minimè pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum

lege cautum sit, ut Imperator nusquam muris, sed suæ tantum custodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata sunt occisorum antistitum & procerum cruenta septem capita, quibus renidenti orę illusisse visus est, quum purpurati ea singula ligneo in gradu collocata, simulanter honoris causa inclinata cervice, & dextris ad pectus compositis nominatim salutarent, Papasque strenuos per iocum appellarent. Sed Solymanus gravi fronte, quum singulorum nomina indicarentur, vehementer detestatus fuisse ferebatur, unum præ cæteris Ladislaum Salcanium Strigoniensem antistitem potentissimum, obiecto fœdæ avaritię probro, quod is regem suum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo deposcentem, quum multa pondera in eius thesauris laterent, adiuvare recusasset. Tomoreum porrò stolidæ temeritatis incusavit, quod vir conficiendis sacris dicatus alienæ functionis munus arroganter usurpasset. Ex adverso Franciscum Perenum Varadinensem antistitem, nobilissimi generis virum, seræ prudentiæ nomine laudavit, quòd imminentis publicę cladis nequaquam falsus vates, in consilio non insulsè dixisse didicisset, quum Tomoreus de committenda pugna importunè decerneret: postquam eius fatali sententiæ obsisti non posset, se providere quid cucullatus imperator postridie esset facturus. Eum namque tanto ausu nihil omnino aptius præstaturum, quàm ut celeberrimum diem Christiani calendarij fastis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum pro tuenda religione à barbaris iniquissima prælij conditione concisorum. Eos enim Christiani martyres vocant, qui pietatis causa pugnantes, ultrò egregiæ morti se devovent. Reliquos tyrones audaculos appellavit, & in his pręsertim Georgium Sepusium, Transylvaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie senium præferentem, Ambrosium Sercanū, nobilitate generis, opibus & dignitate illustrē. Quum verò ei Ludovici & Mariæ uxoris simulacra ostenderētur, generoso ore dixit, se adolescentis regis calamitatē misereri, qui usq; adeo malè sobrios in re gravissima consiliarios nactus, pugnā absurda ratione committere properasset, & se non eadē causa, ut ei adimeret regnū, sed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio vindicaret, in Pannoniam venisse affirmaret. Propterea si pugnę discrimen evasisset, proculdubiò certa tributi conditione imposita ei Pannoniæ regnum redditurum, quando non sua, sed aliena culpa cladem accepisset: & sibi gloriæ futurum testaretur, si Sigismundi Regis socij sui fratre genitum, & tantis Austrianæ clarissimæ domui affinitatibus coniunctū cōservaret, tanta clemētissimi sermonis magnitudine disserens, ut hæc animi sui decreta Mariæ reginæ, quæ Buda Posonium belli metu profugerat, enunciari iuberet: sicuti nos ab his qui interfuerunt accepimus, quod profectò pro falso de barbari regis æquitate humanitateque dictum videri posset, nisi præclaro testimonio ingentis suæ liberalitatis paulò pòst Ioanni Sepusio, nequaquam regia stirpe nato, & tum etiam hostilis animi speciem retinenti, id Pannoniæ regnum, vel nullis præeuntibus meritis dono dedisset. Exinde æneas statuas tres prisci artificij sustulit, quæ in vestibulis regiæ à rege Matthia Corvino, omnis virtutis atque elegantiæ studioso constitutæ fuerant. Hæ clavigeri Herculis, citharœdique Apollinis, & pharetratæ Dianæ formas referebant, quas pro trophæo Pannonicæ victoriæ monumentum Byzantij in Hippodromo collocari iussit. Abduxit etiam tria inusitatæ magnitudinis, operosique artificij tormenta, quum passim ad ornamentum insignia & literæ argento scalptoria arte æri

inclusο

inclusa essent admiranda, quæ Illyricæ Bosnæ regis fuisse dicebantur in expugnatione Sciabatij oppidi ad Savum capta, atq; item ęneas aliquot striati operis columnas, quę portarum epistylia sustinebant. Moratus est ad Budam dies fermè viginti, quo spatio innatæ suę genti sævitię indulsit: nam diversa in proximas provincias equitũ agmina prædatum sunt emissa, quibus hinc ad Giavarinum usq;, illinc ad Tibiscum amnem regio omnis improvisa atque horribili populatione ita vastata est, ut supra centum & quinquaginta hominum milia omnis ętatis & sexus, aut gladio cæsa, aut in servitutem adducta referantur: quas prædatorias manus postquã redeuntes in castra recepit, eodem quo venerat itinere Byzantium est reversus. Hisdem verò diebus Ioannes Sepusius è Transylvania eductis copijs, ut Regi opem ferret, serò in Pannoniam venit, non obscurè Regis morte, & magno suo cõmodo lætatus. aspirare namque cœpit ad Pannonici regni fastigium, quando ipse nulla extante regia prole, inter Hungaros proceres esset clarissimus, & propter victoriam quondam de agrestibus, Georgioque Secalo Bornomissa collega partam bellica laude illustris haberetur. Itaque Ioannes valido prudentique ingenio vir erectus in spem potiundi regni, singulos proceres diligenter prehensare cœpit, obtestarique ne proximis comitijs Hungarici nominis decus prodere vellent, si vetustissimę dignitatis imperium ad externę atq; inimicæ gentis nomen traduci paterentur. Debere Hungaros probè meminisse quantas clades superioribus tempestatibus acceperint, quum alieni externiq; sanguinis reges sibi accerserent, & adversus Turcas inauspicata eorum signa sequerentur: satis præclaro documento esse debere superiorum temporũ calamitates, quas vel Sigismundus Bohemus, vel superior Ladislaus Sarmata ad Nicopolim semel, atque iterum ad Columbatium, & ad Varnam demum infeliciter cum hoste barbaro dimicantes Pannonijs importarint. quando ea detrimenta quæ vel longa Ladislai ignavia, vel hac dudum infelicis filij temeritate subijmus, memorare dispudeat: sub quo militaris disciplina gloriaq; Hungaricæ virtutis penè tota interijsse credi potest. Superesse profectò proceres Pannonici sanguinis & antiquę, ideoq; imperio dignissimæ stirpis, qui generosos spiritus gerant, atq; animos restituendæ publicæ dignitati, & tuendo regno pares in hoc publico luctu consilia fortia atq; arma expedita invictis animis proferant, inter quos usq; adeo demissi vel hebetis ingenij numerari nolim, vel si me nonnulli clariores, honore natalium atq; opibus antecedere videantur, ut me regendo regno, administrandoq; bello quenquam virtute aut Fortuna meliorem fore confitear. satis namq; fortè atq; animi virtute pernobilem præstabo regem, si ab hac certa fidelis animi propensione, suffragio vestro dignus existimabor. Hac via ingressus multũ rogando satagendoq; Ioannes multorũ studia promeruit, eoq; facilius quòd Stephanus Bator procerum clarissimus ad Ferdinandum paulò antè in Bohemiam contendisset, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitijs vehementer esset occupatus, quibus primatũ & popularium præoccupatis voluntatibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regijs exequijs animos intenderunt, quũ Ludovici integrum cadaver Cetrischi armigeri indicio repertum, è Mugaciana palude ad Albam regalem fuisse relatum. Dictis namque solennibus inferijs, insigni pompa apparatuque tumulatum est apud ea sepulchra, quibus superiores reges condi consueverãt. Exinde exequijs ritè confectis, Rhacos est indictum, id est comitiale cõcilium

armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex vetere legis instituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Ioannes, quum neminem in publico luctu competitorem habiturus videretur, quando nemo vel clarissimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applausu rex appellaretur, præstoque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius custodia vetustissima ex rudi auro Hungarici regni corona servabatur, qua solenni cerimonia legitimi reges coronari soliti sunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuisse traditur, servaturq; in arce Vicegradensi antiquissimorum procerum, more per manus tradito servatoque. Atque ita Ioannes rite coronatus consecratusque est de manu Pauli Antistitis, qui in locum Ladislai Salcani Strigoniæ antistes fuerat suffectus, & Stephani Brodarici præsulis Vadensis, quem propter eruditi ingenij vim, & dexteritatem in omni rerum actione singularem, epistolarum scrinijq; regij magistrum effecit. Americum verò Cibachum in præfectura Transylvaniæ Vayvodam sibi constituit, qui Varadinensi etiam præsulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco dudum fuerat exornatus. Regi autem creando ex ordine militarium procerum mirificè faverunt hi, quos è Transylvania alarum præfectos adduxerat, viros bello paceq; præstantes. In his eminebant Hungarico sanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonē legatus fuerat, & Paulus Artandus, atq; item Gregorius Peschenius, & Nicolaus Glessa, Ianusq; Docia. Per hunc modum dum novus rex firmandis imperij viribus, asciscendisque sibi & promerendis proceribus liberaliter atq; humaniter studet, Ferdinandū Hungarici imperij æmulum in Bohemia regem creatum didicit. Is ex vetere controversia eius litis, quę agitata fuerat inter Matthiam Corvinum & Federicum Cæsarem proavum, præclara hæreditatis iura proferebat, ducta scilicet à Ladislai morte, qui in Bohemia in ipsa nuptiarum celebritate, veneno sublatus ferebatur, ambitione malignitateque Georgij Poggibracij, qui Bohemiæ affectans regnum id paulò post occupavit: videbaturque advenisse tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus subnixus, nec oblitus sui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Austriano sanguini, ideoq; sibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter Austrianas & Germanicas vires quorundam Pannoniæ procerum studia deerant, quum apud eum essent semitransfugæ turbulentique homines, novarum rerum cupidi, & quo facilè impelli poterant livore corrupti, invidentesq; prorsus Ioanni Hungarici diadematis decus, tanquam pręcipitatis comitijs tumultuarioque favore imperitæ multitudinis, ipso dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiscendique regni prærogativa optimo iure obvenire posse dicebatur, eminebant & alij pari propè nobilitate, & bellica virtute illustres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus Sala, Gaspar Seredius, Balthasar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His accesserat Paulus Bachitius genere Triballus, vir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis initiatus sacris, ex necessitate fugiendæ servitutis ad nostros redierat, renovatoque baptismate Christiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus evaserat. Horum omnium hortatu Ferdinandus suopte ingenio repetendi sui iuris avidus, confisusque Bohemorum auxilijs & Noricis copijs, quibus accedebant è Rhetia superiore cohortes evocatæ, & satis magnus è Stiria, Carinthiaque levis armaturæ equitatus, Budam rectà perrexit:

cuius

cuius adventu graviter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficultatibus erat circumventus, nec satis haberet copiarum, quibus agnoscere stabilireq; novi regni opes posset, atq; infirmissima apud se partim metu, partim levitate gentis studia fore perspiceret, nequaquam hostem Budæ expectandum esse constituit, hortatusq; duces suos, ut cedenti, & adversis infestæ Fortunæ flatibus vela dare coacto adesse vellent cum his copijs quas adduxerat, & quas demum conscripserat, Pestum traiecit, atq; inde nusquam consistere ausus iustis confectis itineribus superato Tibisco, ad Tocaium castra fecit. Id erat munitum castellum, in ulteriore ripa positum. Eius discessu cognito Ferdinandus sine vulnere Buda potitus est, ubi aliquandiu permansit, consultatumque est, an aufugiens hostis esset persequendus. Eorum autem sententia vicit, qui perterritum hostem priusquam auxilia compararet, aut nova consilia susciperet, adhibita celeritate consequendum censebant. Itaque Ferdinandus his maximè ducibus, quos memoravimus, omnes copias commisit, qui continuatis itineribus quanta festinatione equorum lassitudo pateretur, & pedites gradum intendere poterant, ad Tibiscum pervenerunt, & navigijs quę carris advexerant connexis, contabulatoque ponte Tibiscum superantes, explicatis vexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant castra, instructa acie pervenerunt. Quo hostium superventu perculsus Ioannes, communicata cum ducibus eius periculi difficultate, consilium capit sibi necessarium potius quàm decorum. Suadebant enim duces promptissimis animis pugnam poscentes, contemptis ferè hostibus, ut ipse paululùm acie excederet, amoveretque se periculo, & si ita iniquior prælij sors ferret, sese incolumem secundis Fortunæ casibus reservaret, ipsos namque quod turpissimum sit Hungaris ad arma natis oblatum ab hoste prælium detrectare, invictis atq; indomitis animis adversus transfugas constantissimè pugnaturos. Eminebat inter duces Ferentius Bodo singularis virtutis & fidei dux vetus, cui rex præcipuum militiæ sceptrum atque vexillum de manu tradiderat. Is summa peritia pro numero genereq; militum aciem instruxit, in medio ipse cōstitit cum Hungaris, cornua Transylvanorum copiæ tenuerunt. In Austriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit, ubi erat vexillum, duas medio agmini cohærentes brachiorum instar firmaverunt: hinc Stirianæ, illinc Noricæ equitum alæ. Sed Paulus Bachithius ex Turcica disciplina astu & insidijs uti solitus cum globo Vsaronum, qui sunt levis armaturæ equites, latrocinijs assueti, remotiore in loco struendis insidijs idoneo contra lævum hostium cornu consedit, ita ut ex occasione successus qua parte oporteret in hostem impetum facturus videretur. Tum verò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accensis, minora utrinq; tormenta currulia, quæ gallinacei ovi magnitudine pilam evomebant, displosa sunt: parvo quidem detrimento, quum procurrere & manum conserere simul turmæ properarent, alternis utrinque cornibus alæ pulsæ profligatæq; sunt: nam Stiriani equites Transylvanorum vim non diu tulerunt: quum in altera parte Noricus equitatus cataphractus, novas & collectitias Bodonis copias in lævo cornu prostravisset. Eodemq; tempore ab utraq; media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum est certamen, usque adeo acriter invehendo procursandoque, ut nusquam antea vehementius & pertinacius dimicatum fuisse appareret. Sed novo cataphractorū impetu, qui pulsu dextro cornu in hostium latus ruebant, tota Bo-

donis acies vel egregiè resistens fortissimeque dimicans, loco pulsa perturbataque est, eo quidem eventu, ut ipse Bodo imperator, qui vexillum servare reparareq; aciem aliquādiu fuerat conatus, incumbente Paulo Bachithio ab Vsaronibus caperetur, & reliqui duces desperatis rebus profugerent, non multaq; cęde edita tormenta ad unum omnia, vexillaq; in potestatem hostium devenirent. Quum rex ipse conspecta suorum strage, periculo ingenti fugæ cursu se eriperet ad ipsos Sarmatiæ fines, victores, uti oportebat, in Transylvaniam penetrarunt, quibus populis nullo negotio in ditionē acceptis, vniversa provincia ad authoritatem Ferdinandi regis se contulit: Bodonem porrò cum reliquis nobilioribus captivis atque vexillis ad Ferdinandum miserunt. Cęterùm Bodo quum vel proposita libertate flecti non posset, ut sacramentum Ioanni dictum violaret, & contra eum militaret, ab clementissimo alioqui rege in tenebricosum carcerem Novæ civitatis relegatus est, atque ibi aliquanto post pedore consumptus, miser fato suo concessit. Nec multò post Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus ex usu victoriæ rex est acclamatus, atque eadem vetere aurea corona, quam idem Perenus vir incertæ fidei, ideoq; facilè ad officium rediens detulerat, cum Anna uxore quæ Ludovici regis erat soror, insignitus est, celebratis eius solennis pompæ cerimonijs apud Albam regalē. Exinde Ferdinādus utriusq; regni rara felicitate compos factus, in Bohemiam redijt, præsidesq; qui Pannoniæ regnū administrarent, delegit. Hi fuère Stephanus Bator, qui cum summa potestate Prorex est creatus, cui collega addebatur Paulus Strigoniensis antistes, qui & ipse à Ioanne defecerat. Berethsaxium autem epistolarum magistrum fecit: Alexium verò Tursonem Moravæ gentis, cuius soror Petro Pereno nupserat, ærario præfecit. At Ioannes usque adeo acerbè mulctatus à Fortuna, ad Hieronymum Laschum profugit, virum inter Sarmatas ab illustri nobilitate, eruditæque virtutis nomine clarissimum. Is tanti hospitis occasione lætus nihil antiquius habuit, quàm ut regem in eas amissi regni calamitates præcipitatum accuratissimè recrearet, pollicereturque ei in spem recuperandæ dignitatis opes suas, quæ non erant mediocres, & quod redivivæ felicitatis interfuit, ingenium suum in omni actione humanarum rerum valde mirificum. Non erat ingrata Sigismundo regi ea Laschi erga regem hospitalitatis liberalitas, quanquam ne Ferdinandum offenderet amicitia atque affinitate sibi coniunctum ingenuè clientis officium dissimulare videretur, vel ob id quòd antea ipsius Ioanni Sepusiani tum reguli Germana soror in matrimonio regio fuisset. Qua de causa fiebat ut Lascus nihil tenerioris officij in percolendo hospite prætermitteret, nec tamen Sigismundi regis existimatio læderetur. Quum verò multum inter se colloquendo deliberandoque integrum ferè mensem absumpsissent, Laschus excelso solertique ingenio gravissimarum rerum consilia agitare atque aptè terminare solitus: postremo ad id unum descendit, ut ab uno tantum Solymano maturam opem afflictis & perditis rebus sperandam censeret, arbitrareturque generosissimum eundem & longè maximum regem, supplicis & eiecti preces minimè neglecturum, si ipso miserante sublevanteque restitutus foret, ex tanto beneficio se clientem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturum profiteretur. Intelligebat siquidem Laschus à tanto elatissimique animi Imperatore, non regna quæ illi abundè superessent, nec facilè enumerari possent, postquam magnam orbis terrarum partem impe-

imperio complecteretur, sed magnificentissimæ laudis gloriam peti, qua præ insita orientis regum animis vanitate, eum impensè oblectari didicisset. Hoc erat consilium, ut usu apparuit, Ioanni maximè salutare atque honestissimum, si expulsi atque exulantis conditionem respiceres, sed in causa Christiana non obscurè nefarium, postquam privati commodi nomine Resp. in longè maximum atque horribile discrimen adduceretur. Verùm ægra mortalium mens quum de salute solicita parū speret, nulla unquam vel ancipitia, ideoq; sæpe nocitura remedia repudiat. Nec multò pòst decreto facto Laschus, qui nominis sui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione suscepta Byzantium contendit. Fama est Sigismundum non modò euntem non retentasse, sed iuvisse etiam diplomate, atq; instruxisse eum literis, quibus tanquam civem familiaremque suum extraordinariæ & peculiaris legationis munus suscipientem, sibiq; carissimum, purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam sanguinis, qui in aula Solymani gratia valebant, commendabat. Itaq; Laschus emenso itinere ubi Byzantium pervenit, primum omnium allatis muneribus, quæ elegantia potius quàm pretio placitura grataq; præcipuè uxoribus eorum futura non absurdè existimarat, purpuratorum nō modò, sed ianitorum etiam amicitiam promeruit: quando apud venales barbaros nihil magis in pretio sit quàm simplex vel astuta liberalitas. Inter purpuratos qui Bassæ vocantur, eo tempore authoritate præstabant Lustebeius, in cuius matrimonio Solymani soror visebatur, & Habraymus ex Acarnania Pargæ humili vico natus, & cum Solymano à prima pueritia molliter educatus. Is Visir, hoc est purpuratorum princeps evaserat, & quum teneret regium sigillum, cunctisq; supplicibus libellis & epistolis subscribere consuesset, reliquos aulæ proceres honoribus validos, ex peculiari atque firmissima gratia, authoritate anteibat. Per hunc modum insinuatus & sæpius apud purpuratos sine interprete loquutus, quòd Illyrica lingua omnibus ferè in aula esset familiaris, Ioannis regis causam egit, atq; eum mirificè commendavit: nam salutato tantū Solymano sub primum ipsius adventum de negotio acturus ad purpuratos de more fuerat reiectus. Neq; enim Solymanus virum Christianum intra septa aulę ad colloquium admittere consuevit. Petebat Laschus à Solymano, ut Ioannes Ferdinandi Austriæ principis iniuria, & quorundam Hungarorum perfidia regno pulsus, Pannonię rex & Othomanici nominis beneficiarius appellaretur, ideoq; Turcicis armis in regnū reduceretur, sicuti proprium esset Othomannicæ ditionis, postquam illud iure belli adiudicante Fortuna ab ea insigni victoria Solymanus felici dextra vindicatis iniurijs, devictisq; hostibus sibi peperisset. Ioannē qui commendatione virtutis publico in concilio Hungarorum omnium legitimè rex fuerat appellatus, & ritè etiam ex antiqua regni formula coronatus, nunquam si in clientelam tutelamq; reciperetur, reducereturq; tanti beneficij memoriam animo depositurum, egregiaq; fide gratissimi animi maiestatem Solymani perpetuo cultu veneraturum, atque ea quæ imponeret tributa quotannis persolvēdo, initæ clientelę nomen cunctis gentibus declaraturum. Id verò si Solymanus supplici concederet, tam ipsi honorificum, & ad beneficentiæ famam splendidissimum fore, quàm Ioanni utile vel decorū. Nam pręterquam quòd magnanimi reges beneficio dando potius quàm accipiendo Dijs superis æquētur, etiam id Othomanis magnopere conducere constaret, ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi sint,

quam Ferdinando, qui à Bohemis rex ascitus, & Caroli fratris, cui Germani bellicosi homines parent opibus fretus, bellum inferre, quã in finibus pacem tueri malle existimari possit. Non ineptè siquidem cavendum esse Turcis, ut quæ sibi bellando paraverunt, ijsdem armis defendant, nec quenquam supra cęteros potentia atq; opibus augeri sinant. aliquando etenim fieri posse, ut Carolus authoritate virium amplissimus, in eandem indicendi sacri belli causam reliquos principes trahat, & pro religione uti superiores Europæ reges fecerint amissa, omnino repetenda iudicet, cuius viribus non facilè demum resisti posset. Hæc disertissimè dicta, quũ Solymano ex occulta fenestella auscultanti à purpuratis referrentur, non magni negotij fuit imperatorem gloriæ, potentiæq; avidum eò perpulisse, ut Pannonicum bellum rursus susciperet, & Ioannis preces ad animum admitteret, polliceretúrq; ex usu novæ victoriæ ea concessurum quę postularet, modò fidem tueretur, & ingrati nomen maximè abhorrendum existimaret. Interea Ferdinandus non temerè Pannonię regnũ sibi gravi ratione confirmandum existimans, neque alicunde vehementiorem, quàm à Turcis vim timens, pertentare Solymani animum atque eius amicitiam appetere constituit, ratus eam honesta conditione posse comparari, si quo iure inductus Pannoniæ regnum invaserit & cœperit, apud barbarum nequaquam abhorrentem à iustitię laude antiquę suę litis seriem explicaret, & se legitimũ eius regni hæredem præclaris nostræ legis monumentis demonstraret. Existimabat enim Solymanum tot undique victorijs auctum, & iam planè tot regna fastidientem, veluti summa gloria contentum, pace parta aliquando conquieturum. Petebat autem hisdem conditionibus amicitiam atq; inducias, quibus Ladislaus & Ludovicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruissent, & tum etiam Sigismundus Sarmatiæ rex pari induciarũ tranquillitate eius amicitiæ beneficio frueretur. Itaq; idoneum nactus hominem, qui hęc mandata Byzantium deferret, Ioannem Oberdanscum virum Pannonium deligit: hunc iusto comitatu exornat, & muneribus, quæ purpuratis largiretur, decenter instruit. Sed ubi Oberdanscus emenso itinere Byzantium pervenit, Solymanus sua spe durior est inventus, aversosq; se penitùs purpurati à mentione induciarum præbuerunt. Nam tametsi legatus humaniter à Solymano fuerat receptus, auditusq; patientissimè in consessu purpuratorum facundè & diligenter causam egerat, in exitu tamen legationis, nihil plus quàm superbi atq; insolentis decreti responsum tulit. Dixerat enim Solymanus alienum esse à maiorum institutis, eos in gatiam amicitiamq; recipere, qui Othomannico nomini iniurias intulissent, proinde Ferdinandum impudẽter facere, qui alieni iuris regnum invasisset, atq; id retinere posse confideret, quando eius vetera iura planè inania quæ ostentaret recenti sua victoria, Marteq; iudice obliterata antiquataq; fuerint. His de causis eum toto induciarũ & amicitię munere indignũ videri, seq; eo esse animo ut contumeliam quam acceperit, probè vindicandam ducat, indictoq; bello rursus sibi Panoniam omnino repetendam: tantis autem se copijs eam expeditionem suscepturum, ut Ferdinandum vel intra Norici, Germanięq; fines sit invasurus. Proinde ei omnem belli cladem pro inducijs atq; amicitia denunciaret, properéq; Byzantio excedere maturaret. Cæterùm Oberdanscus ubi Viennam est reversus, quæ retulerat regijs præsidibus communicando, barbarorumq; minas & maturum Solymani adventum pronunciando, quũ nemo Germanorum,

ut ea crederet adduci posset, aliquandiu pro vanissimo nebulone habitus est. Quamobrem ut effugeret invidiam vera pro falsis interpretantium, ad Ferdinandum pervolavit. Is tum erat apud Spiram Nemetū urbem ad ripam Rheni positam, ubi petitioni suæ suffragatores comparabat, quòd ea instaret apud Germanos comitia, quibus ipse coronato Carolo fratre Cæsar esset designandus. Is nuntius non mediocriter eum perculit, quòd eorum quæ diceret, & se facturum profiteretur hostis barbarus, non facilè fidem fallere solitus, procul dubiò eventura prospiceret, alienoq; tempore auxila à Germanis petenda viderentur, si tanto hosti obviam eundum, & Hungarorum saluti consulendū foret, Carolo præsertim fratre Italicis implicito bellis, & rebus undiq; ad multam rei nummariæ inopiam redactis, qua una cogi milites & barbaris resisti posse iudicaret. Adulto vere & læto iam gramine virentibus campis, Solymanus nihil ab instituto consilio repetendæ Pannoniæ discedit, magistris equitum imperat, ut copias omnes ad signa vocent. Europeis equitibus imperabat Habraymus, Asiaticis autem Berambeius: hic ad edictum ex Asia copias in Europam traducit, ille advocat Sanzacos omnes, qui sunt provinciarum præfecti. Ab his ex vetere disciplina accersuntur Subases, Vayvodæ & Flammurani, qui distinctarum alarum atq; turmarum præfecti sunt. Hi omnes indicto die opportuno loco conveniunt, præcipueq; apud Sophiam Triballorū urbem, quæ Europei magistri equitum certa sedes est, sicut Asiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque voluntarij equites, qui sunt extraordinariæ militiæ, temporarijq; stipendij ex omnibus provincijs, Transdanubijsq; præsertim ad prædæ spem evocati, ideoque eorum lingua Achangi appellantur. Eorum ingens numerus esse consuevit, utpote qui supra quinquaginta milia numerum impleant: reguntur autem imperio peculiaris præfecti, qui ex antiquissima Turcarum familia, uti virtus provehit ex vetere prærogativa deligitur. Is tum erat Acomathes Michaloglis, qui anteire magistri equitum agmina, & primus in hostilem regionem irrumpere, & latè prædari, ferroq; & incendio cuncta absumere iubetur. Itaq; Solymanus præeuntibus Europeis et Achangis, Asiaticis terga tuentibus, Hadrianopoli profectus, quintis decimis castris Belgradū pervenit, superatoq; Savo Dravoq; fluminibus iter rectà Budam extendit. Hisdem fermè diebus Solymanus Belgradum applicuit. Ioannes rex quanto maximè potuit honestissimo Hungarorum procerum comitatu septus, ipso Lascho comite ad Solymanū venit, ut honoris causa in gratiam clientelamq; suscipientem præsens agnosceret, tutelarem eius dextram oscularetur, atq; eum ut promissa præstaret, gratias agendo veneraretur. Ille gravi fronte, sed amico obtutu parum se è pulvino commovens, dextram suam fide virtuteq; præstantem, ideoq; semper valituram apud eos quos in amicitiam reciperet, porrexit, testatus nihil sibi optatius & melius à maximo numine posse tribui, quàm ut miseros ab ipsius præsertim hostibus iniqua & indigna perpessos sublevare posset. Proinde bono animo esse vellet: cuncta enim quæ ultore gladio in bello de hostibus pararet, liberali animi decreto ei protinus esse concessurum. In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Bassæ efficaci studio profecit, quē antea per Laschum Byzantij ita precibus atq; muneribus præoccupato eius animo, sibi benevolum amicumq; paraverat, ut regiæ causæ patrocinium facilè susciperet, Aloysio Gritto præsertim internuncio feliciq; auspice. Is enim castra sequebatur, & uti erat Andreæ Venetorum

principis filius, ideoq; præclara eius nominis commendatione insignis, & omnis elegantię peritus, ab intimo convictu secretioreq; consuetudine familiaris, tanta valebat gratia, ut Habraymum ab occulto quodam sydere Solymani genio non obscurè imperantem, eò quò vellet facilè perduceret. Grittum siquidem Byzantij natum atque educatum, ideoq; Turcicæ usque ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generosi mores & domestici apparatus splendor, summaq; in omni re, agnoscendisque præsertim, & peritè æstimandis gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, usq; adeo ut in eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Italica disciplina cultissimos, Solymanus ipse oblectationis causa ab Habraymo perduceretur, atq; eo in secessu iocundis sermonibus tenuioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæstu vectigalibus atque portorijs præficeretur. Adventantis Solymani, rectaque Budam ire pergentis, Budenses metu perculsi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium, pars Albam regalem, alij Possonium demigrant. Itaque vacua penè potitur Buda, & arcem, quę Germanico præsidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cuniculos subterraneis operibus, vectibus & dolabris, ima turrium fundamenta subruere conantur, ut suppositis ignibus arcem exscindant. Quibus barbarorum operibus territi Germani, quòd paribus cuniculis ex disciplina obviam ire nequirent, nec tormentis sese defendere possent, & imminentis excidij propinquũ iam discrimen pręsentirent, de deditione signa proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli erant Germanicæ periti linguę. Præerat arci Thomas Nadastus inter Hungaros nobilitate generis, eruditiq; ingenij dotibus illustris. Is uti debebat egregiè fortis custos, milites cum hostibus colloqui vetat, & in hostes tormenta converti & dirigi iubet, ignaviæ simul atq; perfidię eos arguit: comminaturq; eis pœnam fœdi supplicij, nisi extrema quęque oppugnationis pericula sustinenda censeant, & decus Germanici nominis, Ferdinandiq; præsertim, à quo stipendia acceperint, atq; opima præmia expectare possent, constantissimè tueantur. Sed iam sulphureus vapor succensi in cuniculis tormentarij pulveris, ad nares Germanorum permeabat, & ex discurrentium spectantiumq; Turcarum habitu, non obscura concasurę mox turris indicia deprehendebantur, quo ingentis periculi metu adducti rursus ad idem deditionis consilium redeunt, quòd præsentis vel maturæ iam cladis pavorem altè conceptum, nullus vel teterrimæ pœnæ metus, aut admissi flagitij pudor, aut custodis amplissimi viri reverentia superarẽt. Itaq; quum Nadastum minaci fronte vociferantem in sententiam decretæ deditionis adducere non possent, eum comprehendunt, vinculaq; inijciunt, ne resistere aut hiscere queat, cõspirantes cum hoste salvis rebus paciscuntur. Id ratum habuit Solymanus. Cæterùm quum eius pręsidij milites, qui erant ferè septingenti ex conditione incolumes, sarcinisq; suis onusti in Possonium abirent, & Ianizeri occupata arce Nadastum solutũ vinculis pariter dimissuri essent, Solymanus de militum perfidia, probitateque Nadasti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos sua lenitate indignos putaret, ut alienæ perfidiæ scelus ulcisceretur, Ianizeris ad unum trucidãdos obiecit: Nadastum verò ipsum stipendio invitatum, idq; renuentem humaniter dimisit: ipsius etiam Ioannis regis commendatione adiutus, quanquã soror eius esset in matrimonio Stephani Maylati desertoris primò, & mox atrocissimi sui hostis. Id sævæ cædis facinus immani

mani

mani imperatoris iussu non iure modò, sed ad laudem etiam veræ virtutis atque iustitiæ patratum videri volebant barbari, qui sacramentum militię nullo vel præsentis metu mortis violandum censebant: quod fortasse æquum existimari posset, nisi atrox atq; perpetuum barbari hostis in nostras gentes odium, si iusta humanitatis iura æstimentur, elevaret penitùs & everteret. Cur enim Germani, qui beneficio ipsius peccavissent, & diplomata concessa libertatis obtinuissent, usq; adeo crudeli nece mulctandi videri potuerint, quum ipse Solymanus in ea alienę perfidiæ causa propriam abruptę fidei notã subiret, & quã quærebat iustitiæ laudem tam crudeli quàm turpi sententia perverteret. Exinde Solymanus eo consilio, ut Viennam duceret, castra movens, ex itinere Altaburgum Bohemico custoditum præsidio admotis copijs adortus, vel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, sed mox cadente ipsorum duce, concepto gravi metu murum deserentibus, expugnavit, interfectis ferè ad unum Bohemis. Ab Altaburgo Acanzes versus urbem Quinqueecclesias vocatam prædatum dimisit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine usquã resistente prætervecti Viennam, luctuosas ad Linzium usq; excursiones fecerunt, ita ut passim atrocibus incendijs ædificia conflagrarent, & magnus Viennensibus incuteretur timor. His barbarorum pręcursionibus antea provisis Ferdinandus gravi incensus cura, quas potuerat evocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus cogendis præsidijs implorabundus opem, singulos regulos, singulasq; civitates adiens volitabat, qua in re aliquanto quàm pericula postulabãt, segniores Germanos reperiebat, ideoq; etiam tardius, quæ vellet conficiebat: quoniam celeritate Solymani pręoccupatus fuisse diceretur, in oreq; omnium esset Oberdanscus, qui tanquam non falsus vates probo ore, quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, nõ serò futura prænunciasset, & Viennenses vanitatis & incredulitatis suæ pœniteret, & tum fervidissimè quę opus erant pro tuenda salute munimenta circa urbem præpararent. Paucis autem diebus secundũ amissę Budę famam circiter viginti milia peditum & equitum Viennam confluxêre, quibus pręstantissimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Palatinus, Nicolaus Salma, qui Ticinensi prælio, in quo rex Galliæ captus est, inclaruerat, & secundum eum Gulielmus Rocandulphus regię aulæ magister Italicis clarus bellis, & Ioannes Cazianer vir pugnax natione semiIllyricus, cui postea Viennæ præfectura obtigit, et secundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velsius, & Hector Raysachus, inter Germanicos proceres cũ genere, tum bellica laude illustres. Ab his præparata sunt ænea circiter centum curulia tormenta præter minora. Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anserini ovi magnitudinem ferrent, & pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque fenestellas in canterijs disponebantur. Circiter Idus Septembres Solymanus Viennam pervenit, aliquanto tardius quàm sperarat, quòd eius cursum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æstatis imbres, amnes inflati multis in locis alveorum marginibus superatis inundantes, retardassent, ob idq; Danubius se ipso largior atq; turgidior, minus idoneam aut tutam navigationem subeuntibus tot navigijs, onerarijsq; præsertim lintribus, præberet. Igitur Solymanus quinis castris diverso atque opportuno loco positis urbem circumplexus, tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennensibus è sacra turre, quæ à media urbe ex-

celsissima atque pulcherrima structura exurgit, prospectantibus ostendebat, ut octona undiq; suburbani agri millia passuum occupare censeretur. Habraymus montem ubi castellum est antiqui operis desertum preoccuparat, unde non interiecto magno vallis spatio totã vrbem despicere posset, extra tamen tormenti iactum. Becrambeyus autem considebat contra Purgatoriam quam vocant portam, iuxta Sancti Vlderici templum. Tertia castra erant Michalogli: quæ secundum acclivia montis ad templum sancti Viti latissimè extendebantur. Quarta erant posita ad Scotorum portam ad Danubij ripam pertinentem, qua in parte constitutæ furant Asaporum turbę, quibus admiscebantur validæ Ianizerorum cohortes, quæ repentè erectis munitionibus prælongis sclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennensium consistere patiebantur; adeo namque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atque his appositi milites sternerentur, & sedulò collimantes destinatò intra sagittarias fenestellas crebrò glandes conijcerent, & in statione pro corona consistere ausos vulnerarent: superfunderetur autem tanta sagittarum vis intra urbem, ut per regiones qui non essent geleati tanquam è cœlo decidentibus sagittis gravissimè ferirentur. Cæterùm Solymanus ad diui Marci templum prætorij vexillum erexerat, septus hortorum lateritijs munitionibus, & per Asapos actis cuniculis mœnium fundamenta subruere, & dolabris & vectibus non uno in loco muros præcidere iubebat: nam quum muralibus careret tormentis, ad id oppugnationis genus via rectior & potior videbatur, vel ob id præsertim quod magno Viennesinum commodo accidit. Volfangus Hoder Possonio exiens cum iusto tormentorum apparatu expeditisq; copijs subeuntem adverso flumine Turcarum classem eo eventu aggressus fuerat, ut multa navigia minora demergeret, & lintres aliquot magnos, quibus maiora tormenta ad oppugnationẽ mœnium subvehebantur, perforaret atq; demergeret, & Turcæ amissis pluribus è numero sociorũ navalium, multisq; militibus, qui classi præsidio impositi fuerãt interfectis, insigni clade afficerentur, paucisq; suorũ amissis Volfangus Possoniũ victor rediret. Reliqua tamen barbarorum classis ubi Viennam pervenit, primo impetu pontes omnes præcidit & diruit: nam Danubius paulò supra urbem in aliquot partes diductus parvas efficit insulas, quæ pontibus iunguntur, per quos Austriana via in urbem dirigitur. Ea classis ita versus arcem constitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus liber aut tutus exituris vel ingressuris relinqueretur, & si armatorum cuneis effectis portis erumperent, facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retruderentur. Nam paulò antè Ioannis Ardechi equites vel egregiè pugnantes & splendidis muniti armis erumpere ausi, detrimento accepto, cum ab equitibus, tum à Ianizeris sclopettarijs reliquisque sagittarijs tanta perturbatione pulsi reiectique sunt, ut multis interfectis & vulneratis Volfangus signifer cum vexillo caperetur, qui non multò pòst à Solymano insigni donatus veste ad suos remissus est cum mandatis, ut ad deditionem præsidiarios milites simul & Viennenses cives hortaretur. Ipsum enim, si pertinacius resisterent, prò humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem ætatem & sexum gladio sæviturum. Sed ea erat omnium constantia, ut nihil tanta multitudine hostium terrerentur, & probè se mœnia defensuros considerent, postquam nulla hostibus esse muralia tormenta perspicerent, quibus facilè murus quati atque perfringi

fringi

fringi posset, nisi Volfangus è Possonio navali prælio victor aliquot inusitatæ magnitudinis tormenta demersisset. Neque enim quæ barbari advexerant curulia tormenta campestribus potius prælijs apta, quàm pulsandis diruendisque mœnibus idonea, nullam nisi in summa corona ad pinnas vim afferebant, videbanturque peritis tot ducibus Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitùs structa, ob id magnopere inepta esse atq; invalida ad sustinendam gravissimam tormentorum oppugnationem: quoniam rotunda & tanquam circino in orbem circunducto nulla extantioris prominentiæ propugnacula haberent, unde oppugnantium hostium latera per obliquos pilarum ictus feriri possent. Nam neq; antea Ferdinandus à quoquam finitimo vim timens, neq; Viennenses qui multis annis hostem nō vidissent, muniendæ urbi curam intenderant, utpote qui nihil antea vel admonente Oberdansco de barbarorum adventu timuissent, vixq; terrenam nequaquam densi aggeris munitionē, quæ idoneam propugnaculi haberet proiecturam erexerant, circa unam tantū Carinthię portam: alijs autem in locis ligneas extantis podij modò casulas protulerant, ut inde nihil ab hoste conspecti defensores gravioribus sclopettis rem gererēt. Sed his falconum hostilium crebris ictibus disiectis & deturbatis, aut perpetua glandium minorū grandine terebratis, totus penè murus propugnatoribus nudabatur. tanta quoq; fuit temporis exiguitas, ut duces uti oportebat ex gleba cespiteq;, altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more constitui debebant maiora tormenta: nam magno numero imposita currubus suppetebant, quæ longissimè hostium castra globos ferreos evibrarēt, ita ut illorum nullus esset usus, quòd nullo alto stabiliq; propugnaculo collocari possent. Apparebat siquidem si in altiores aggeres educerentur, quos hodie propterea quòd emineant & excelsi sint cabellerios vocamus, magna clade Turcarū castra posse affici: nam paulò antè duo Hispani Davalus & Aquileria tormentū mediocre quod mediam colubrinam vocant, in præalta mœnium parte, usitato ergatæ molimine funibus eduxerant, cuius ictibus aliquot hostium tabernacula prostrata fuisse spectabantur. Itaque omnibus labor totaq; spes subruendi muri apud Turcas posita erat in cuniculis, qui tribus in locis subter fundamenta mœnium ducebantur, quorum operum sonitum sedulò auscultantes Germani, & quo tenderent telluris commotæ pulsu certis (ut alibi diximus) plenorum aqua pelvium & tympanorum militarium instrumentis deprehendentes, paribus cuniculis occurrebant, quando necesse esset tympana solo apposita, vel ex minimo terræmotu commota membrana palpitare: vasa autem pariter concussa tellure crispantem aquam ostendere. Ad hæc suspectis in partibus murum introrsus ingentium trabium tibicinibus effulciebant, ut casura extrorsus mœnia proruerent, uti tum accidit quum excitatis ab hoste cuniculorum ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, incolumi tamen turre hisceret, atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & confertim ingredi conati facilè ab armata Germanorum phalange repellerentur. Nec multò pòst contra templum divæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, sed his non omnino latis Turcæ ad irrumpendum invitarentur. & quanquam propter angustias tenui cuneo intrarent, cruentum tamen, sed suo maximè sanguine, certamen cum Germanis eius stationis contraxerunt, tanta barbarorum audacia constantiaq; nostrorum, ut protectæ splendentibus armis co-

hortes facilè inermem turbam hostium temerè proruentem, & cuspidibus sese ultrò offerentem egregiè sustinerent: & quòd barbari essent numero impares, multos eorum confoderent, tergaque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus cogerent. Triduò pòst atrocissimè dimicatum est, quum pars muri iuxta Carinthiam portam non longè à priore mœnium ruina ita concidisset, ut Turcæ nostrorum phlanges in pomerio constitutas, paratasque ad pugnam excipiendam patente ruina conspicerent, adorirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque sclopettis & arcubus ad gladios incurvos & prælongos enses Germanicos, quos ambabus regunt manibus, rem deducerent, quũ eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promoverent, & Turcarum præfecti suos non verbis modò feroq; ululatu capessere pugnã, sed illatis vulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorũ igneq; missili, sic ut nusquã acrius & periculosius hoc seculo pugnatum fuisse diceretur. Ambustus est Othingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti: quoniam Asapis & Ianizeris equites ipsi dimissis equis suisque protecti scutis & incurvis armati gladijs equestribusque hastis audacissimè miscebantur. Ad extremum quum tribus horis esset pugnatum, Turcæ insigni detrimento accepto per easdem ruinas extrorsus præcipites dati sunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis suorum prælijs permotus, supremum immanium virium suarum conatum editurus, præfectos omnes advocat, acerbissimis castigat verbis, quòd partę propè victorię defuerint, ignavissimeque contra morem invictæ gentis à limine semicaptæ urbis (quòd pudeat viros fortes) pedem retulerint. Propterea confirmarent animos, & rursus ad renovandam pugnam corpora atq; arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpissimum incœpto abscedere. Proinde existimarent, aut egregiè in posterum diem expugnata urbe vincendum, aut ignominiosè pereundũ. Ab hac atròci denunciatione postridie, qui fuit idibus Octobris, supremo conatu redintegrata est pugna usque adeo terribilis, ut quum barbari agminatim per easdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturq;, & densatas horrentesq; hastis nostrorũ acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium sclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno statim nostrorum commodo nonnulla maiora tormenta certis locis peritè disposita collibrataq; in proruentes Turcas emissa sunt, tanta strage edita ut milites prodeuntium ducum imperijs & minis parere desinerent, & Turcico gladio interfici quàm Christianis tormentis sterni satius & melius arbitrarentur, atq; eo modo finis Viennensium periculo est impositus, & insolentis tyranni pertinacia fracta est, non dubia cũ laude Germanicæ virtutis atq; ignominia barbarorum. Postero die Solymanus sibi discedendum multis de causis iudicans, captivos quosdam ornatos veste serica, pecuniaq; donatos in urbem remisit, ut ducibus Viennensium referrent, se nõ eo consilio obsessum oppugnatumq; Viennam venisse, ut urbem caperet, sed peculiari de causa, ut Ferdinandum hostẽ suum nancisceretur, quo cum de Pannoniæ possessione nobili prælio controversiam finiret. Verùm postquam eum Viennæ non esse, & in ulteriorem Germaniam abijsse didicerit, moturum inde castra, & ad quærendum persequendumq; eum tanquã pręcipuum hostem esse progressurũ. Proinde ipsos rectè facturos, si sese dederent. Quòd si facerent, ipsum neq; ingressurum urbem, & Viennenses pręsidiariosq; eorum

inco-

incolumes salvis rebus servaturum, donaturumq; perpetua immunitate. Hæc Viennenses uti à barbaro propter desperatam urbis expugnationem prolata irriserunt, maximoque rerum discrimine se liberatos confessi sunt. Nam postridie, qui fuit trigesimus dies obsidionis, Solymanus castra movit, tribusq; itineribus, & tribus maximis agminibus iter cœpit. nam Strigoniensi via, atque item altera, quæ ad Cranium Semillircam regionem ducit, & tertia qua iter est in Bosinam digressum est, ita ut Habraymus ultimo loco regij agminis terga clauderet, & classis totis Danubij ripis omnes commeatus, & reliquarum rerum facultates terrestri agmini suppeditaret. Verùm à tanti hostis discessu, lætitiam ingens perfudit luctus: quoniam supra sexaginta milia Germanorum capitum in servitutem abducta ferebantur, & magno Viennensium incommodo totus ager succisis vitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus visebatur. Solymanus autem Ioannem Budæ constituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & solennibus codicillis appellavit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent, quæ confirmando regno opportuna viderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum videtur) tametsi barbari laudem respiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hungaris admissum impensè rogaret, ut Paulo Strigoniensi & Petro Pereno clementer parcere, & in pristinum gratiæ locum recipere vellet. Nam Ioannes ab eorum ingenijs amicitiaque plurimùm abhorrebat: quoniam illi fluxa fide sacramentique immemores idem quod sibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præstitissent, tanquam desertores oblitique Hungarici sanguinis ad Germanos defecissent. Ad id clementiæ munus quum duriorem se ostenderet Ioannes, atque prędiceret eos propter ingenij levitatem præclara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permansuros, rursusque quã deficerent occasionem priore turpiorem inventuros, Solymanus vocem paululùm intendens non barbaro, sed optimo rege dignissimam, an tibi, inquit, in hac vita melius atq; honestius quicquam evenire posse putas, quã si ex tua clementia, qui tui sint hostes ingrati apud mortales evadant, hoc est æterno ignominiæ probro notati, quũ in te sempiterna probi & clementis animi laus mansura sit? Nec multò pòst instantis iam hyemis frigora timẽs infesta iumentis, camelisque præsertim calidiore sub cœlo natis, iter cœpit ad Belgradum, atq; inde in Thraciam est reversus. Cuius discessus aliquanto maturior quàm sperassent homines, sicuti Cęsarem ingenti cura metuque liberavit, ita Florentinorum animos magnopere conturbasse visus est, qui nõ ineptè speravissent Cæsarem suo permotum periculo barbaris occursurum. Quid enim ineptius atq; absurdius, quod ad existimationem eius pertineret, quàm proprias vires impia quadam obstinatione alieno atq; invidioso implicasse bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater novo Pannoniæ regno pulsus, patrimonij sui dira incendia prospectaret, scilicet ut liberam civitatem, secus ac superiores Cæsares fecissent, urbes tyrannide oppressas liberare soliti, ad veterem redigeret servitutem? Quid porrò ignominiosius Pontifici accidere posse, quàm Cæsarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ suæ subsidium afferre deberet, suopteque ingenio publici periculi causam generosa voluntate, nisi sacrorum princeps religionis oblivisceretur, esset defensurus? Sed vel in deiectis tanta spe animis, nihilo secius vigebat illa pertinax voluntas, ut omnes pacis conditiones abnuerent, quæ specioso susce-

ptæ libertatis nomini officere possent, nec tamen alicunde reperirent, vel privatis vel publicis consilijs, qua ratione diuturno resisti bello posset, postquam deserti ab omnibus socijs, oppugnatiq; constantissimis duorum maximorum principum viribus nihil de belli exitu dubitarent. Id verò fiebat quòd in civitate populares dominarentur, imperiti homines, uti paulò antè uni tantum mercaturæ dediti: peritis autem rerum, patritijsque præsertim & rectè sapientibus nullus esset in repub. locus, utpote qui is tantùm optimus civis existimaretur, qui acerbissimè eos civium ordines, qui antea in administranda repub. valuissent, proscinderet, & de Pontifice insolentius loqueretur, sicuti paulò antè intemperanter evenerat in publicis concionibus quas in templis facundissimi quidam iuvenes ad populum habuerant, ut iuventutem ad capessendam institutæ urbanę militię disciplinam hortarentur, qua civitatis dignitas & publica omnium salus constaret. His autem orationibus singulari assensu atque omnium commendatione exceptis unum id maximè petebatur, ut Mediceæ familiæ dominatus probroso nomine tyrannidis appellarent, eorumq; civium ordines, qui illius beneficia muneraq; sensissent, aut producti in curiam fuissent, tanquã improbos adulatores, oblitosq; publicę dignitatis diffusè criminarentur. Sed unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, præstanti quidem avo, sed vecordi patre genitus, furioso quanquam erudito orationis genere, usque adeo petulanter in Mediceum nomen est invectus, ut quum in templo Laurentiano Cosmi pietate atque opibus ædificato, ubi sunt Mediceæ gentis sepulchra cõcionaretur, ad abolendam tyrannicæ stirpis memoriam templum illud decreto publico funditùs evertendum diceret. Multò autem ęquioribus auribus auditus est apud sanctę Crucis templũ Baucius Cavalcantes. Is moderatæ & perelegantis eloquentiæ nervos intendens, quæ opus essent aptius persuaserat quàm nonnulli alij qui maledicentiæ fræna laxavissent. In his fuerat præter Pandulphinum Aloysius Alamanus poeta Etruscus, qui multum antè nefariæ coniurationis in necem Iulij Cardinalis susceptæ, quum complices capite pœnas dedissent, elapsus damnatusque diu exul in Gallia fuerat. His cohortationibus nõ iuventus modò, sed tota civitas hilarior atq; paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuvẽtute esse putaretur, quę splendidis armis & divite cultu ornata sub singulis tribunorum vexillis instructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iussisset, militiæ munera implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuventus contineri poterat, quin veteranis militibus, ubi periculum posceret, aut virtus digna vero milite ostendi posset, audacissimè misceretur. Aurantius porrò totum Vrbis ambitum, qui est trans Arnum à Nicolai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diversarum gentium castra castris perductis munitionibus coniunxerat, ut Florentinorũ eruptiones perpetua statione militũ, & tormentis aptissimo loco collocatis facilè contemneret. Ita enim fiebat, ut quicquid mœnium à media divi Georgij porta, quæ editiore urbis clivo erecta est, Hispani eruptiones hostium ex superioribus locis observarent: Itali verò ad ortum Solis usque ad Roscianam villam extenderentur, quæ excelso ædificio insignis clivoque imposita urbem ab orientali latere trans Arnum prospectabat. Germani autem paulò remotius in valle circa Baroncelliam villam constiterant, ubi erat forum rerum venalium, & Aurantij prætorium visebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione

& pro-

& prolatis tormentis usquam quassanda mœnia arbitrabatur, quòd murus admirabili structura firmissimus, nisi longo labore, multoque sumptu atque periculo aperiri diruique posset, tot presertim propugnatoribus, qui audacia numeroque prestarent ad omnes hiatus hostilemque impetum occursuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus instruxerat tormentis, eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuisse diximus, creberrimè quassandam susceperat. Nam ab ea substructione lignea altior suggestos à Malatesta fuerat eductus, unde subiecta hostium castra verberari poterant frequẽtibus pilis multa cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipsa etiam sacra turre quæ cuncta prospectabat, uno atque altero falcone peritè constituto à quodam Lupo Florentino qui turri præerat, diligentissimè res gerebatur. Eam autem turrem demissis storijs duplicibus, densissimisque culcitris & lanarum saccis circumquaque munierat, ut immissas pilas crassa mollitie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte cõstituta in turrem intentissimè dirigebantur, quæ causa fuit ut minutis prælijs quotidie certaretur, & multi viri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus e Fano Fortunæ spectatę virtutis prefectus, & Iacobettus Corsus eximię promptitudinis centurio: é Cæsarianis autem Cispa Pisanus & Bonifacius Parmensis. Vulnerati quoque pleriq; illustres, & in his Roscius ipse, Alexanderque Vitellius, quum recipientes sese Etruscos admodum constanter Matio Vrsino reducente, audacissimè premerẽt. Ea autem erat natura vulnerum ut qui glandib. circa ossa paulo vehementius essent vulnerati, difficillime mortem evaderent, & multi longa plagarum sanie tabeque affecti, irritis remedijs morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus mercede compararent: nam præter urbis custodiam, minora etiam præsidia reliquis urbibus atq; oppidis quæ erant in potestate imponenda videbantur. Magno nanque ad sustinendam obsidionem usui erant, Pratum, Pistoriũ, & à Pisana via ad septimũ lapidem Lastra castellum, atq; inde Empolis, quod est medium Etruriæ mercatu celebre oppidum, quod antiquitùs Emporium fuit, atq; inde Pisæ, & sinistrorsum Volaterræ. Itaque pecuniam in stipẽdium Neapoleoni Vrsino mittunt. Is in agro Romano propter familiæ clientelas & opes erat potens, & se aversum à Pontifice, & Cæsarianorum hostem profitebatur, numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat, accitusque in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius consilio cognito Aurantius Alexandrũ Vitellium, qui eius transitum impediat, in Tifernates suos mittit. Is diligenter exploratis hostium itineribus, coacta valida manu Tifernatium, Neapoleonis copias iuxta sancti Sepulchri oppidum improviso adortus paruo negocio fundit, ereptisq; vexillis et exutos armis profligat, ita ut pro pè ipse Neapoleo caperetur, & Vitellius re bene gesta ad Aurantium rediret.

Hisdem ferè diebus quibus Alexander Vitellius ad Vmbriæ fines adversus Neapoleonem est missus, Stephanus Columna audaci suscepto cnosilio, ad invadenda hostium castra nocturnam eruptionem instituit, quòd magnæ sibi gloriæ futurum apud cives, atque ipsum Galliæ regem, cuius auspicijs operam navabat, rebatur ipso id plurimum expetente Carduccio dictatore, si non defensuros modò mœnia Etruscos, sed ingentib. etiam animis castra adoriri, prodireque in aciem ausuros ostenderet. Id facinus eo ordine silentioque constitutum atque initum est, ut cum Malatesta, paucissimisque tribunis re communi-

cata, nacti subobscuram noctē ex condicto tribus portis erumperent. Ioannes scilicet Taurini cohortes á cliuo diui Georgij, & Octauiani Signorelli á Catellina porta, quū his cœptæ pugnę ex instituta tessera, vel ad faciundum impetū vel ad receptum signum daretur. Stephanus ante omnes à diui Nicolai porta magno silentio per mediam vallem, quæ est inter Roscianæ villæ collem & Girammotem, vbi erant perpetuæ hostium stationes iter habuit, cum Ioanne Taurino pręfectorum pugnacissimo, sexcentisq; delectis militibus, quibus adiunxerat Florentinæ iuuentutis cohortem. Hæc Alamanni Pactij tribuni vexillum sequebatur, in quo Monocerus erat depictus, eo Stephani edicto, vt nemo longam hastam deferret, ne iter habentibus & in angusto pugnaturis impedimento forent, quòd secures & lato ferro breuiora hastilia, quæ partisianæ appellātur, & prægrandes enses, qui ambabus reguntur manibus ad cædē faciundā habiliora putaret, nec sclopettos magno vsui fore arbitreretur, ne a strepitu, quod esset præcipué cauendū, hostes excitarēt. Stephanus quū nemine hostium sentiente præterueheretur planæ vallis spatiū, in Sarrę Columnæ cohortes impetum fecit, quò propter veteres simultates in Sarram interneciuo odio deferebatur, tanto autem silentio, vt quum ex itinere ad compitū, cui Quinq; viæ nomen est, excubias semisopitas extemplo opressas iugulasset, ad Margaritæ Montichiæ templum ædificiaq;, vbi Sarranarum cohortium statio erat, peruenerint, adortiq; improuisò multos trucidarint, ægré Smaragdo Parmense tribuno inexpectatum hostium impetum angustiore in loco sustinente. Is Sarræ tum forte ægri & absentis vices gerebat, atq; opem magnis clamoribus excitatis à proximo quoque præsidio petere, & suos magnoperé perturbatos conglobare contendebat. Accidit autem mgno casu vt irrumpentibus per ædificia Etruscis, et multam cædem in obuios per tenebras edentibus, lanij cuiusdam castrensis stabulum riuulsis postibus aperiretur, indeq; magnus grex suum cum ingenti atq; horrisono grunnitu prosiliret, tam graui atque inexpectato impetu per crura militum peruadens, vt oppugnantium cateruas perturbaret, & multo grauior pugnantium atq; opem implorantium strepitus augeretur, & ad ipsum Aurantij imperatoris prætoriū, & Germanorum castra, tanti tumultus terror dissonus & incertus, cunctis ad arma conclamantibus, peruaderet; atque accurrentium undique auxiliorum accensæ faces, appropinquantisque ipsius Aurantij funalia spectarentur; aliquanto hercle maturius quám Stephanus crediderat. Nam hostes nequaquam ipsius inuadentis impetum, non ante sensuros putabat, quám duorum tormentorum geminatis bombis tessera his daretur, qui opportunè pòst contractum certamen in auersos & ad Montichiam vbi erat tumultus properantes, erant erupturi: quum ab ipsa sancti Georgij porta, vbi præparatæ erant Ioannes Taurini cohortes, & á Catellina, Octauiani Segnorelli Perusina essent subsidia, quæ erumpendi signum expectabant. Itaque quum ab omnibus partibus ad arma conclamaretur, Stephanus non temeré veritus ne sibi reditus præcideretur, vti antea constitutum fuerat, magni cornus cantu receptui cecinit, multis quidem hostium interfectis & nonnullis etiam equis in reditu captis. Deceptus vtique spatio temporis, nec parum præpeditus à porcis, nullo accepto incommodo in vrbem redijt; non parua tanto ausu collecta apud ciues gratia, quum ad non inanem victoriæ spem, si pari successū primis initijs media respondissent, operam longè promptissimam ea nocte nauasse diceretur. Ab eo noctur-

næ trepidationis periculo singuli hostium duces iubēte Aurantio, nequaquā apertis in locis, sed novis munitionibus circumductis, se adversus nocturnos diurnosque impetus diligentissimè consepserunt, sic ut in posterum audacissimæ gentis vim atque solertiam minimè contemnendam esse declararent. Præerat Emporio Franciscus Ferruccius Florentinus, novæ militiæ laudem quærens, quòd Neapolitano bello apud Soderinum proquæstor fuisset, multúmque ideo apud Nigras cohortes versatus, reip. fortem operam, ut inde clarescet, præstare cupiebat. Is Lastram oppidum, quod diximus firmo validū muro, iusto tuendum præsidio ratus, quoniam magno usui obsessæ urbi ad suppetendos commeatus iudicaret, eò cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelum Paranium, Florivantium Pistoriensem, & Octavianū Bertinorum è togata Gallia ea spe misit, ut eos continuo perampla tormentarij pulveris copia, & commeatu adiuturū promitteret. Sed cēturiones oppidum vacuum temerè ingressi, confisiq; Ferruccij promissis, dum ea parant quæ ad defensionem opus sint, hostes contra se adventare cognoscunt. Aurantius namq; hisdem de causis, quòd id oppidum opportunum hosti fore providebat, expugnandumque censebat, ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hispanorum cohortibus è castris misit. Tum verò centuriones, quos antea dixi constanti animo Hispanos muro scalas apponentes multis vulneratis repellunt. Quare permotus incensusq; Ripalta ab Aurantio postulat, ut sibi tormenta muralia submittantur. Nec ille petenti deest, mittunturq; cum tormentis muralib. duo milia Germanorū, quorū adventu murus quatitur atq; perrumpitur, Germaniq; illac intrare contendunt, dum Hispani ad inferiorē oppidi partē scalis rursus murum aggrederentur. Centuriones deficiente sulphureo pulvere, nulloq; commeatu adiuti à Ferruccio uti speraranr, animo perterrentur, nec intrantiū hostium vim fortissimè sustinent, sic ut abiectis fœdè armis, frustraq; salutem deprecantes crudelissimè a Germanis trucidarentur. Ab Hispanis verò reliqui omnes, qui in inferiore erant oppidi parte, paucis vulneratis caperentur, & cēturiones nō iniqua sorte in Hispanos incidentes, dedentesq; se ęquo militiæ iure, ab his demū se centenis singulis aureis redimerent. Dum Lastra quateretur capereturque iam perditis rebus, supervenerunt auxilia: nam Otho Montacutus cum vexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacrucius, et Amicus Arsula cum equitibus urbe emissi per Signinum pontem se ostenderunt, in quos tantus ab hoste impetus est factus, ut equites citata fuga cōtinuò se eriperēt eodē pōte et pedites intento cursu evadētes ad Montelupū, naviculis Arnū transire cogerentur. Amissa Lastra Florentini quòd, uti supra diximus, Ramazottus cum valida mōtanorum agrestium manu ex Apœnino se demiserat, & Florentiola oppidulo, Scarpariaq; castello occupatis, prædatum diversas suorum manus emittebat, quę se in Mugellanum agrum usq; ad Vicum pagum, et illinc dextrorsum ad Barbarinū oppidum effuderant, & eos cōmeatus, qui inferri obsessæ urbi possent, intercipiebant: ut tot malis aliqua ex parte obviam irent, Othoni Montacuto imperant: ut Prato copias educat, & operam det, ut quos nancisci posit ex his agrestib. opprimat. Secreto etiam monetur, ut Trebiam villam Mediceæ gentis, quæ est medio ferè itinere inter urbem & Scarpariam intret, atq; ibi Mariam Salviatam cum puero Cosmo filio comprehendat, quod hæc Iacobi Salviati esset filia, apud Pontificem summa authoritate vigentis, ideoque obses paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, ty-

rannico sanguine progenitus tolleretur. Sed fata quæ consentientibus astris puero Etruriæ imperium destinabant, & vlla humani consilij malignitate præuerti non poterant, ab eo facinore Othonem auerterunt; siue quòd suopte ingenio parcendum puero iudicaret, quòd sub Ioanne patre nuper ordines duxisset, siue eam villam valido quorundam veteranorum, & eius viciniæ magno agricolarum numero, quos Saluiata ibi aleret, falsò teneri didicisset. Trebia nequaquam adita Otho sinistrorsum deflexit ad Barberinum, vt ibi nonnullos ex hostibus qui aliquantam pecoris prædam coegerant, improuisus opprimeret. facilè itaque evenit vt eos profligaret, & prædam relinquere cogeret, atque inde Pratum est reuersus. Sed non multo post Otho in speciem patratæ cædis in quendam ciuem Lutherij prætoris alumnum reus factus; re vera autem quòd apud Trebiam vti iussus erat, Saluiatam cum Cosmo filio comprehendere noluisset, & illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugissent, tacitæ pœnæ loco captus tortusq; est, et inde in tetrum carcerē coniectus; quòd octouiralis magistratus inuidiosum fore prospiceret, si de viro forti nequaquam evulgatæ suspicionis crimine circumvento capitale supplicium sumeretur. Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipicianus cum suis cohortibus ad soluendam obsidionem Peccioli oppidi in agrum Pisanum ab Aurantio missus, cum Florentinis copijs bis improsperè conflixit; semel ad turrem quam diui Romani vocant, & iterum ad Martis pagum, qui est inter Palaiam vicum atq; Montopolim. Descenderat è Calphurnianis saltibus in Etruriam Hercules Rangonus, ab Alfonso Atestino cum valida equitum & peditum manu missus (nam is Herculis ipsius Alfonsi principis filij vices gerebat, quem paulò ante Florentini numerato stipendio conductum, eorum militiæ ducem summum appellarant): verum deterrente Cæsare in Pontificis gratiam, ne filium mitteret Alfonsus, quum adolescens Hercules toto eo belli munere subtraheretur, quin copias mitteret tanquam acceptis iam stipendijs Florētinorum sacramento addictas, adduci non potuit. Itaq; Rangonius Ceccoto Tosingo Florentinorum legato adducente, & ex præsidijs Pisanis augente eius copias, Cæsarem Foroliuiensem, cum ala Aurantianorum cataphractorum Peccioli hybernantem obsederunt, tripliciq; certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, vt diu hostium vim sustinere non posse appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam se ita receperunt, vt postridie Pyrrhus excursione facta magnam maioris pecoris prędam abigeret, & sequētibus diebus dispositis insidijs Ceccotus atque Rangonus eum satis patenti campo adepti immissis cataphractorum turmis facilè funderent; quanquā Pyrrhus indomito corporis atque animi vigore aliquandiu fortissimè restitisset. Capti sunt tres eius cohortium præfecti, quum multi ex eius peditatu aut cæsi aut vulnerati fuissent; sic tamen vt non multos pòst dies à Pyrrho, qui apud Castellum Florentinum copias instaurarat, in eundem agrum redeunte a victoribus Hercules cognomento Brassichella Pisani sanguinis egregiè fortis fusa eius cohorte apud vicum Furculas interficeretur. Secundo verò prælio (vt diximus) maiore aliquanto accepto incommodo, quum ad Montopolim se recipere posse credidisset, eo euentu profligatus est, vt quum Michael Montopolitanus qui rursus oppidanos à Florentinis rebellantes ad fidem redegerat, è cliuo cum armatis decurrisset, Pyrrhus qui pertinacissimè equestri prælio contenderat, in præpeditam fossam præceps propelleretur, vnde quum ad salu-

salutem nullam sibi opem superesse conspiceret, relicto suo, qui tenaci voragine hæserat, atque alieno repentè conscenso equo, fuga se eripuit, quo casu Pallota Perusinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnulliq; alij clari nominis præfecti in potestatem Rangoni devenerunt. Nec multo pòst sub ipsum brumæ exitum magno luctu occupata est civitas, quòd duos inclytę virtutis duces, uno hostilis tormenti ictu amisisset. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœnobium divi Miniati ligneis substructionibus erectam fuisse diximus, Marius Vrsinus, & Georgius Sanctacrucius speculabundi prospectarent, è Giramonte emissa colubrina quę lateritiam columnam perfregerat, interfecti sunt, quorum mortē eò lugubrius luxit populus, quòd eodē ictu accumulatis funeribus interijsset Averranus Petrinius, Etruscæ iuventutis formosissimus. Exeunte anno, qui erat trigesimus à partu Virginis supra mille et quingentos, Carduccius dictatura se abdicat, quòd is honos promulgata lege prorogari nō poterat, et successori Calen. Ianuarijs esset ineundus, scil. ut tāta dignitas latius dispensata, propositaque ex æquo à pluribus peteretur. Suffectus ei est Raphael Hieronymus, quem è legatione Cæsaris redeuntē elevatis hostium viribus, senatū in pristina spe tuendę libertatis, sustinendiq; belli prolixè cōfirmasse diximus. Hic nō singulari tantū popularium studio adiutus est, sed mirifica etiam optimatium suffragatione, & pręclaro assensu eorū civium, qui Mediceo nomini addicti, honestā pacem potius quàm asperū & difficile bellū probarent. Existimabant enim pleriq; cives, Raphaelem nequaquā tanta duritie acerbitateq; qua dudū Carduccius se totum à cogitatione pacis subduxisset, magistratum gesturum, quòd multis affinitatum necessitudinibus patritio ordini coniunctus, publicū bonum popularium factioni præferre velle crederetur. Sed eum usq; adeo nova summæ potestatis insignia spe clarioris famę inflaverant, depravaverantq; eius animū quorundā amicorum malignæ cohortationes, ut facilè omnium rerū, quæ publicam salutem respicerent, oblivisceretur, & summum decus in obstinatione gerendi belli reponeret: exitioso quidem consilio, cum sibi uti evenit, tum etiam nonnullis alijs qui propter insanā pervicaciam abhorrentes à pace, dignas postea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret invidiam importuni consilij sui rationes honestissimis sententijs atq; sermonibus contegebat, eoq; simulantius, quòd dudum apud Bononiam singulari cum laude Cæsaris, Franciscum Sfortiam Mediolani principem restitutum, Venetosq; item, qui Rhavennam & cerviam Pontifici redderent, à Cæsare ex amplissima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonsum quoq; Atestinum Ferrariensium principē, qui sub fide publica Bononiam venisset, totam ipsius de Regio Mutinaq; urbibus cōtroversiam ad arbitrium Cæsaris disceptatoris relaturū: Pontificem verò dexteritate ingenij & longa prudentia in rem suam opportunè præditū, cuncta quæ vellet ab ipso Cæsare impetraturum. Propterea Germanos Apœninū transisse, tirones Hispanos descendere in Etruriam, & tormenta maiora per Apœninū superatis asperrimis saltibus transvehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaq; postquam nihil adhuc Aurantius è sua parte murum maioribus tormentis pertentasset. His adversis famæ rumoribus cives in universum admonebantur, ut maturè æstimatis periculis æquam pacem aspero bello facilè pręferrent, ob id iam in coronis detestabantur id Carduccij consilium, quo delectis legatis, atq; his diu retētis, et postremò sine mādatis publici decreti missis,

Pontificem non impudenter modò elusissent, sed noua contumelia plurimũ exacerbassent. proinde advenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæsar à nemine quàm ab ipso Clemente exorari posse crederetur, neq; ob id vllo piaculo ciuitas offendi posset, si à sacrorum principe ciueq;, quem alias non inhumanum, sed beneficum experti essent, supplices iustam peterent pacem, eoq; demissius quòd eam necessitate potius quàm voluntate expressam peti appareret, ab his qui diuersis obsessi castris, & à Gallis deserti, neq; à Venetis adiuti, nullã præterquàm à Dijs immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphael, quanquã cuncta eius consilia ad bellũ essent destinata, vt certius ciuiũ animos exploraret Nonis Ianuar. vniuersum concilium indixit, vt liberis suffragijs decerneretur, mittendi nec essent legati ad pontificem. Coiuere mille et sexcenti homines, atq; in suffragium iuere, vsq; adeo in id decretum propensis animis, vt mille supra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum scilicet qui probassent, reliquorum verò albæ a bonis ciuibus irriderentur. Quod aduerso inopinatoq; suffragiorũ euentu fractus atq; deceptus Raphael astuta praeclareq; nefaria praevaricatione vsus decretum fieri vetuit, reiecitq; ad peculiare consilium octoginta virorum, qui id Consilium explorandæ tantùm voluntatis, non conficiendi decreti causa vocatum, impudentissimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & sicuti apud bonos ciues intempestiuæ atq; leuissimæ improbitatis notam subijt, ita apud populares, quos vulgo ab insanabili peruicacia rabidos vocabant, mirè laudatus est. Alteram quoq; minoris inuidiæ labem suscepit, quum postulanti Malatestæ sceptrum & vexillum supremi militaris imperij insignia, atq; ornamenta, altera eius inchoati magistratus actione concessisset, contradicentibus multis, qui supremi imperij potestatem nondum planè explorato eius hominis ingenio, aut cautè, aut nunquam tribuendam censerent. Multa nanq; in ea republica, quæ tota popularis euaserat, rapidè & inconsultè fiebant, quæ sæuitiæ labes præcipuè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam necessaria probabatur: nam capitale erat obloquẽtibus de eo Reip. statu, aut quoquo modo cõplectendæ pacis mentionem inducentibus, siquidem vel leuissima suspicione rei maiestatis facti festinato supplicio plectebantur. In his fuere Laurentius Soderinus, quòd literas accepisset à Baucio Valorio, qui in castris prolegato apud Aurantium Pontifici operam præstabat. Iniecto siquidem laqueo è fenestra latronum more præcipitatus est, & Ficinus Marsilij clarissimi philosophi nepos, quòd Cosmũ Medicem, à quo vrbs admirandis ædificijs, templisque præcipuè esset adornata, iustum patris patriæ titulum meruisse dixisset, abscisis à carnifice ceruicibus, stulti proloquij, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoq; Cocchus, quòd in corona dixisset æquum esse, vt in libera ciuitate cuncta belli & pacis consilia per omnes ciuium ordines dispensarentur, vt vno consensu ciuitatem liberam & libertatis iura tuentem sentirent & agnoscerent, intempestiuæ sententiæ, quanquam non iniquæ, capitali supplicio pœnam subijt: sic vt nec cucullato Franciscani ordinis, cui Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuisset, imposito maiestatis crimine, quasi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per spiramenta inditis configere cogitasset, in ipsa cuculla miser sacerdos decollatus est. Quin etiam ab intemperanti odio in Mediceos, quod ciuitati maximè pudendum, & hostibus pariter

pariter ridendum fuit, Antoniũ Carafullam à vetere insania non insulsum morionem, Mediceæ domus familiarem, in eum carcerẽ, qui Stincus appellatur, duci iusserunt, quòd perambulando urbem, vociferandoq; comitantib. et arridentib. pueris, decuriones & ędiles dixisset nunq̃ recte annonam curaturos, nisi Mediceorum instituta ad memoriã præsentemq; usum revocarent, qui vili pretio commeatũ omnis generis coemendum in omnib. foris proponere consuevissent. Sed Carafulla quum traheretur à lictoribus subinde dixerat (quod diuturnæ ei calamitati fuit,) Neque vos apparitores, qui me invitũ perducitis, propterea minoris pretij emptam, quam sesqui aureo nivei panis heminã comedetis. Nam tum maximè annona creverat, & magna obsoniorum in urbe penuria esse cœperat, ita ut milites opimi aliàs convictus consuetudinẽ, ut stipendijs parcerent, ad Etruscam frugalitatem redigere cogerentur. Iam sese aperuerat annus, & vere novo utrinque milites segnitiem torpida hyeme conceptam, ita corporibus atq; animis discutiebant, ut minutis prælijs quotidie certaretur, & Florentini nihil intermittebant, quin circa urbẽ institutas munitiones perficerent. Nam sicuti suburbana ędificia, quę tot sęculis condita à singulis portis extendebantur, miserabili consilio funditus everterant, antemurales pro portis aggeres extruebant, tormentis atq; præsidijs impositis, ne alicunde hostis ex propinquo tormenta subvecturus atq; oppugnaturus sese insinuaret. Tormentorum namque omnem apparatum, qui per Apœnini iuga, præaltasque crepidines asperrimarum vallium advehebatur, in plana ad Campum munitum oppidulũ pervenerant. Huic præsidio erat Petrus Velleius cum septem tironum Hispanorũ cohortibus. Is totus apparatus qui genere, magnitudineq; & numero erat admirabilis, atq; ideo hostibus metuendus, magno fabrorũ labore reficiebatur, quo iniquissimo itinere luxatis currubus & perfractis rotis, in præsens usui esse non poterat. Quibus de rebus fiebat, ut Florentini Pratum oppidum ultro desererent, & ad famam tanti tormentorũ apparatus, magnus agrestiũ & novorũ militum numerus ad Cæsariana castra conflueret spe prædæ: siquidem allecti non dubitabant, quin admotis tormentis urbs caperetur, & singulari tot gentiũ obsidentium lętitia diriperetur. Ob eandem causam Hispanorũ vexilla septem, quæ Cæsarẽ è Bononia in Germaniam profectionẽ paratem sequi noluissent, proptereaq; iussu irati Cęsaris privati stipendijs, et cũ ignominia à Vastio dimissi fuissent, sub Fesulano mõte cõsederant, ita occupatis pulcherrimarum villarũ ædificijs se permuniverant, ut undiq; prædatũ irent, & urbe egredi excurrereq; ausis è superiorib. locis insidiarentur, sic ut nemo lignatum prodire auderet sine certo militari pręsidio, ut tum accidit quum lignatoribus Cruciana porta egressis, quæ tutiorem, quòd esset maximè aversa hostibus, egressum habere videbatur, cruentæ conserendæ pugnæ occasio prębita est. Ibatur namque secundum Arni ripas, & lævorsum in eos campos, qui à cœnobio sancti Salvij plana vocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæsarem Florentinos oppugnantem castra posuisse memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat succidere passim virgulta, atque his fasces conficere quibus in cõstruendis aggeribus ad continendas glebas intermiscendo & coequando uterentur, simulq; iumenta quędã maioris pecoris, quæ ab agricolis in urbẽ coacta fuerant, in herbidos campos pastũ educerent. Secundum hos binę ternæque militum cohortes præsidio ibant, ex militibus, qui ea de causa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operã

navarent. Eò die id munus obvenit Anguilloto Pisano, & Fràcisco Bardo Florentino. Pisanus propterea quòd à Roscio sub quo ordines ducebat, paulò ante è castro, quod nunquã antea acciderat, in urbẽ transfugisset, ipsi Roscio ita erat invisus, ut Aurantij iudicio turpissimæ necis exitio destinaretur. Fortè autẽ exeuntibus porta cohortib. eius vexillum conspectum notatumq; est à Cæsarianis, ipsoque præcipuè Roscio, qui trans Arnum è collib. cuncta prospiciebant. Nec mora Roscius Aurantium adit, occasionẽ opprimendi Anguilloti adesse docet, si Arnum traijciat, & frequenti atq; expedito equitatu vagos hostes patentib. campis adoriatur. Probat consilium Aurantius, accersitoq; Ferdinando Gonzaga, & subsequentib. multis ducibus atq; præfectis, intra tertium lapidem contra Rapazanũ pagum, reperto vado traijcit, bipartito hostes invadi imperat. Ipse ante alios galeatus patenti strata via defertur versus portam, reliqua manus ad dextrã latiore flexu concitata hostes circundat. Itaq; præciso ferè in urbem reditu Anguillottus frustra composito suorum globo prçliatur, equites undiq; consurgunt, peditatumq; eius serò fugam meditantem consequuntur, prosternunt, lateq; trucidant. Ipse ingẽti ictu clavę ferreæ caput percussus, quum Ferdinando Vitello Neapolitano equitum præfecto se dederet, nec uti agnitus ab eo reciperetur, quòd Vitellus eum ad subeundam perfidiæ carnifici tradere infame sibi fore testaretur, Ergo, inquit, Anguillottus patere, ut hoc a te impetrem viro forti, scilicet ut tua potius quàm carnificis manu concidam: atque ita vir alioqui strenuus, quodam liberali misericordiæ genere, iugulatus à Vitello occubuit. Eius verò signifer Cicchus Buteius qui una transfugerat, quum iam deditus & captus esset, manu ipsius irati Roscij per ilia transfossus interijt. In Franciscum verò Bardum humanius res gesta est: nam ipse cum sua cohorte penè tota captus, & persoluto redemptionis pretio dimissus est, quum milites armis tantùm exuerentur. In eo improvisæ equestris procellæ strepitu Ioannes Vincius, portæ custodiæ cum sua cohorte præpositus, quòd esset Anguillotto familiaritate coniunctus, opem ei ferendam existimavit, desertaque porta ad Salviana usque plana progressus est, spectator editæ cædis potius quàm non serus circumventis & oppressis adiutor, magno quidem salutis suæ periculo: quoniam Malatesta è monte prælij commissi tumultum cernens, graviorem que impetum inde facturos hostes putans, cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam advolarat, quam ubi desertam custodia reperit, magno iræ impetu accensus, invectusque in Vincij temeritatem, laqueum paravit, quo rediens Vincius in porta suspenderetur. Sed is quum iam rediret de adventu Malatestæ atque eius iracundia admonitus opportunè secessit in Salvianum templum, conscensaque sacra turre tam diu delituit, donec Malatestæ ira deferveret, ignominiæ tamen propter admissum summi periculi facinus adempta ei est portæ custodia. Cæterùm Aurantius Anguilloti & signiferi eius cæde satis expiatum eius transfugium ratus, nihil se ulterius promovit, atque eodem amnis vado in castra reversus est. Nec multis inde diebus extra Pratensem portam equestri prælio certatum est, quum forte Aurantius & Vastius explorandi loci causa cum ala equitum amnem tranassent, apud eum vicum qui Lignarius appellatur, melopeponũ fertilitate insignem. Non enim longè ab eo vado munitiò quædam perducebatur ad Germanorũ castra, quæ non multum inde aberant. Ab ea nanque parte mœnia latè speculati tanquam infirmiora expugnationi destinabant, ad eosque acciti propter eandem causam

sam Petrus Velleius, ipseque Ludovicus Lodronius, quem in loco Felicis Vitembergi discedentis Cæsar Germanis præfecerat. Hi omnes quum explicatis & discurrentibus turmis è summo portæ propugnaculo extra tormenti ictum prospicerentur, atq; ad eam portam Malatesta decurrisset, ipsius iussu Iacobus Bichius Senensis, quem Neapolitano bello inclaruisse diximus, in procursantes Hispanos repẽtinus erupit, nobilisq; à solis equitibus pugna edita est: nam sæpius instaurato impetu cum utrinq; crescentibus auxilijs novæ turmæ pugnam capesseret, adeo acriter dimicatũ est, ut unus ante alios Bichius albicante crista conspicuus promptissimè dimicans, vel ab hostibus impensè laudaretur. Eo ardentis pugnæ spectaculo ipsos Aurantium & Vastium in certamen allectos atq; protractos ferunt, quòd Vastij hasta corolla serica ad cuspidem redimita: illius verò pileus è purpureo serico villoso turbinatus, à plerisque noscerentur. Sed eum pugna habuit eventũ, ut Bichius pressus multitudine incumbentium hostium maturè nec indecenter se recipere cogeretur, receptusque intra portam cum galeam aperuisset, honestissimis accumulatis laudibus à Malatesta commendaretur. Eo die tanquam ex condicto tormenta quæ erant trans Arnum Olivetano in podio collocata, & quæ erant in superiore portæ propugnaculo cessaverunt, ut equitum virtus lætius & tutius utrinque spectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoreque lætatus est, quum intra paucos dies præstandæ operæ cupiditate incensus ab eadem prodijsset porta, vel negante Malatesta, ut ad eam quam diximus à Germanorum castris ad Arnum usque perductam munitionem excurreret, scilicet ut aliqui eo vado commeatũ in maiora Aurantij castra devehẽtes subito incursu interciperentur. In eum siquidẽ equo albo vectũ, hostes ab Olivetano aggere falcone direxerunt & contorserunt, cuius pila dextrũ ei crus abripuit, perfosso & cadente equo, sic ut semianimem nonnulli equitum in pedes desilientes sublatum intra portã cum multo luctu referrẽt: neque eo mortuo quisquam equitum æquè fortem operã postea Reip. præstasse visus est. Interim Florentini tot fortissimis intra paucos dies ducib. infeliciter amissis, crescentibusq; in dies hostium viribus, ac undiq; desperatis auxilijs graviter affecti, quòd difficiliora sensim cuncta sibi obventura prospicerent, ita suspensis animis honestæ pacis nomen complectebantur, ut iterum de mittendis legatis mentionem inducerent. Rebantur siquidem ipso Cæsare nondum Bononia profecto, æquã à Pontifice pacem se facilè impetraturos: quoniam Clementis animus vel tot exulceratus ipsorum contumelijs, cohortante Cæsare, non inani Christianæ pietatis verecundia, & civili quodam pudore leniri expugnariq; posse videretur. Sed ad eam rem toties frustra actitatam, quum quisq; gravissimus senator facilè recurreret, nemo tñ quid in arcano animi sentiret, in consilio publico atque ipsa curia liberè proloqui audebat, propterea quòd plerique cives privato adducti periculo pulicam salutem potius negligendam q̃ odium irritatis popularibus periculosa cum laude parandum iudicarent, tanto consensu ut quum mussarẽt omnes, libertas ipsa non media in urbe quę hoc inani titulo gauderet, sed in senatu maximè quæreretur. Verùm non defuit in Repub. honestissimus iuvenis, qui eam animorum consternationem malo publico inter cives obortam, gravi facundia detestaretur, atque discuteret. Is fuit Philippus Melior probo ore, uti sibi licebat, quòd esset suæ tribus collegij signifer, è suggestu apud senatum frequentissimum in hanc sententiam loquutus est; Sæpenu-

mero audivi, cives optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentię in hac civitate maximè valuerunt, nihil in ipſo imminentis periculi limine pernitioſius eſſe longa deliberatione, quæ exiguo temporis ſpatio circumſcriptā rectè ſentiendi atq; opportunè agendi facultatem eripiat. Quandoquidem magno ſit uſui celeriter explicare & terminare conſilia, quum neceſsitas urget, & in medio diſcrimine ſalutis ultima remedia depoſcit. Propterea ſicuti præclarè video animadvertoq;, extrema nobis conſilia incumbunt, vel ob id tractatu atq; explicatu duriora, quòd nullum mox ubi ſemel ſtatuetueris ſalubrem habeant receptū. unde afflictis & difficillimis rebus nova ſubſidia quærantur. Alia namq; atque alia in conſulendo diſputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occaſionum & temporū ſingula momenta ſapientes facilè reſpiciāt. Nam ſicuti initia ſuſcipiendarum & gerendarū rerum prolixè diſſerendo, maturè apteque expendere, & media aſtrictius perfinire decet: ita demum ultima expeditis ſententijs claudare, nec ullam quum maturè facto opus ſit aggrediendę rei occaſionem elabi ſinere, ſaluberrimum exiſtimatur. Diſputatur hodie diverſo conſultantium ſtudio, num è Repub. videri poſsit, ſi in hoc aſperrimarum rerum ſtatu poſiti, legationem ad Pontificem decernatis, qua ſi optare licet non iniqua conditione ea petatur pax, quam ab initio Cæſar negarit, niſi in eam Pontifex conſentiret. Primùm omnium non video cur decernere mittereque legatos inſalubre ſit, vel quod ad dignitatem pertineat, parum decorum: quandoquidem nihil melius, nihilque honeſtius eſſe poſsit huic civitati, quàm animos ſicuti bello invictos, ita à communi concordia non abhorrentes oſtendiſſe. Optandum enim eſt ut hi qui nos pervicaces potius quàm fortes, importunæque inſaniæ vela inflantes appellant, non ſemper obſtinatè pertinaces & imprudentes exiſtiment, qui à bellicoſiſsimis gentium prope omnium copijs diu obſeſsi, preſsique his malis quæ diuturnum affert bellum, ſæva armorum pati incommoda quàm de concordia cogitare malimus. Nam præterquam quòd mittere legatos & de concordia æquis condicionibus agere minimè pudendum eſt, quum ad ſupremæ fortunæ potentiæque principes mittantur, etiam nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæſaris intimos ſenſus pertentaſſe, & quod plerunque frequentibus colloquijs evenit, ad abdita eorum conſilia exploratius penetraſſe: quandoquidem de compoſitione æquis conditionibus agendo, nihil de noſtro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his ſimus accepturi, niſi ea tuta honeſtaque ſit, & integra libertatis iura diſertiſsimè nobis reſervet. Hoc enim legati qui non ſint graviſsimarum rerum imperiti, ſed fideles probiq; ſenatores, ſicuti vos diligentiſsimè lecturos arbitramur, ante omnia cavebunt. Neque putarim, niſi me ſtudium & amor erga patriam fallunt, Clementem tam adverſum à patriæ pietate, Chriſtianiſque legibus fore, ut quum iam ægerrimè tot ſumptuum pondera ſuſtineat, nihil nobis de iracundia ſua vetere, triſtique ſeveritate remittere nolit. Quòd ſi ille etiam atque etiam obduret, nec Cæſar ipſe quum in Germaniam cogitet proclivi ad concordiam ingenio ſicuti ſuſpicari licet, hoc bello ſe explicare velit, nec proinde ad pacem inclinet, nos certè hoc ſupremo legationis officio dignitati famæque noſtræ ſatisfecerimus, atque eò alacriter & fortiter, quo noſtra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus, ſic tamen ut extremos belli caſus ultro minimè ſubeundos exiſtimem, ſi pius erga patriam, nec omnino inſanus civis eſſe velim. Nihil enim magis miſerum & calamitoſum nobis eſſe poteſt quàm

quo-

quorundam consilium, qui nefaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quum saluti suæ impiè diffidant, una secum universam civitatem miserabili exitu interire, quàm quoquomodo incolumem servare percupiunt, secus aliquando avorum nostrorum memoria Vbertus Farinata, vel hoc uno tantũ generoso animi decreto civis æternis laudibus attollendus, qui vinci exilioq; mulctari, quàm ad excidium florentissimæ patriæ cum factiosis nefarijsq; civibus conspirare maluerit. Perorante Philippo non dubitavêre patres, quòd eius oratio tanquam à moderato, nec harum vel illarum partium cive profecta videbatur, quin legatos omnino mittendos decernerent. Sed ea præpedientium malignitas fuit, ut non hi quos negotij magnitudo flagitabat, sed levissimæ alioqui authoritatis, verùm egregiè populares homines legerentur. Hi fuêre Aloysius Soderinus, qui nihil usque adeò gravi negotio dignum abusu rerum præter familiæ nomen præferebat, & Andreolus Nicolinus assiduus & diligens potius mercator quàm senator, atque item Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini soceri propinquitas quominus enixè concordiæ studeret, maximè suspectum faciebat. Hos ubi Bononiam pervenerunt, Pontifex quòd nec satis dignitatis, nec satis industriæ, syncerǽque voluntatis & fidei in his conspiceretur, adeo contempsit, ut effusè rideret, quod ad se pro eximijs senatoribus mercatores, nec primæ quidem classis è Florentia misissent. Nam quod ad elevandam legationis existimationem maximè pertinuit, apparitores ministrique vectigalium Bononiensium, in ipsorum sarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam vim mercimonij causa, ut portorium subterfugerent, deprehenderant. Quæ calliditas inepta negotio longè gravissimo, tanquam involuta tenuissimi lucri sordibus, eo validius ridẽda fuit, quòd nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attulissent, atque ita Clemens ridente etiam Cæsare, mercatorum avaritiã atque imperitiam in maximarum rerum consilio periculoque, ad exiguam lucri spem revocatam stomachatus, sic pertinaciam insaniæ proximam exprobraret, ut inde non obscurè explosi dimitterentur. Vbi verò domum sunt reversi, quod nihil omnino pepigissent, tanquam patriæ dignitatis egregiè memores atque constantes, ab ipsa factiosorum multitudine laudati celebratique sunt, gementibus bonis civibus, qui desperata concordia nullum nisi maximè funestum belli atque obsidionis exitum expectabant. Nec multos post dies ab insigni generosoque certamine Florentinorum quatuor iuvenum inexpectatæ celebritatis spectaculum est editum, quum Ludovicus Martellius inter cives nobilitate insigni, ac corporis & animi vigore florentissimus, Ioannem Bandinũ pari virium ac ingenij robore præstantem, quòd in castris apud hostes esset, ex provocatorio libello hostem communis patrię compellasset, proptereaq; eum ad singulare certamen devocasset in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipsorum honestiorem causam tueretur, ostenderet. Condicionem non abnuit Bandinus, dixitq; ei si Martellius sibi ascisceret in eam dimicationem socium, ei se parem hisdem instructum armis in stadium producturum, atque ita Martellius Danthem Castellionum præferocem ex tota iuvẽtute virum delegit, cui à Bandino oppositus est Albertinus Aldobrandus vix dum pubescens immoderati spiritus iuvenis. Aurantius iuxta castra locum eis sub publica fide funibus circumseptum, triumq; gentium præsidio vallatum certantib. præbuit, quũ pari numero è Germanis, Hispanisq; & Italis delectæ cohortes, pugnãtes simul &

spectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuere singulis singuli militares gladij, neque aliud tegumentum præter unam in dextris ex lorica ferrea chirothecam. Dantes cui sorte ducta par Aldobrandus obvenerat, quanquam circa brachij dextri nervos primo congressu grave vulnus accepisset, hostem in se insano procursu ruentem ea impavidi animi firmitate sustinuit, ut ambabus manibus gladium prætendens, in os incumbentis insereret, eumque evomentem cum sanguine animam extemplò conficeret. Contrario eventu pugnabat Bandinus: nam alternante fortuna Martellio supra oculum vulnus inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hostem eludens, adacto supra costas gladij mucrone victum & deditum fateri coegerat. Sed in Martellium relatum intra urbem usque adeo gravis ex adversa sorte certaminis occupavit dolor, ut angore potius animi quam vulnerum dolore mortem accersisse crederetur. Id certamen sicuti eximiam virilis constantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attulisse videbatur, quanquam ille detractis spolijs, planeque integer & omnis expers vulneris gloriosius victoriæ suæ trophæum præferret, & spectatores præclarum totius belli omen acciperent, quòd victis pariter atque victoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc alternę cædis singulari certamine Florentini varios in coronis serere sermones, accendi tamen ferè omnes ad sustinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut non milites modò, sed in ducem quoque ipsum Malatestam nimis longæ atque importunæ cessationis convitio perstringerent. Non enim mœnia vigilanter tantùm defendenda videri, sed audacibus consilijs erumpendo lacessendoque aliquam retundendi hostis in spem universæ victoriæ occasionem aperiendam esse dictitabant. Viros quippe fortes & pro libertate pugnantes, nullo vel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter audeant, & tentata sæpe dubij Martis fortuna non constantiæ modò, sed vividæ virtutis famam ardentissime defendendam demonstrent. Non eandem siquidem esse obsessorum & obsidentium conditionem. obsessæ namque urbis opes ab immodicis stipendiorum sumptibus sensim atteri, absumi interim commeatus, et spes omnium infirmari, quum ex adverso obsidentibus nihil earum rerum omnino sit defuturum. Qua spe freti hostes nec admovere tormenta audeant, nec murum usquam tentare velint, quòd perpetuas promptissimorum militum & civium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque thoracibus perpetua in statione conspiciant. Proinde ad existimationem cùm externi præsidij, tum urbanę militiæ tuendam, omnino conandum esse aliquid valida eruptione, ne militum torpescant manus, studiaque populi languescant, et hostes cum viris longè fortissimis æquissimæ causæ nomen tuentibus perpetuò se dimicaturos intelligant. His sermonibus non obscurè offendebantur militum animi, universum totius suæ rei censum ad unum decus bellicum referre soliti. Sed multò magis hæc evulgata intemperanter Malatestæ nomen lædebant, ita ut non omnino devoranda existimaret, palamque diceret, nequaquam ea ratione qua imperitus populus censeret, sed ea qua probus nec incautus imperator uteretur, urbis salutem defendendam, atq; ita vociferando intempestivas populi voces redargueret. Sed idem decurionum, reliquorumq; magistratuum erat sensus, præcipuaque omnium experiendarum virium voluntas: quam quum dux prudens frustra improbando damnandoque diutius sustinere non posset,

set, postulantibus militibus, ut id impetrari pateretur, eruptione certare constituit, severè proloquutus ad id se invitũ trahi, quando hostium munitiones non modò non expugnari, sed nec sine maximo detrimento tentari posse testaretur. Existimabat Malatesta nequaquam absurdis rationibus impetum ad castra Hispanorum esse faciundum, ut acerrimæ & pugnacissimæ gentis vim experiretur, opinionemq; de eorum virtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud Italicos milites elevaret: quod accidere posse rebatur, si tribus uno tempore prælijs trina eruptione facta eos munitione loci confisos, & nihil tale timentes adoriretur. Neq; enim anteà Hispani superioribus prælijs ad Giramontem factis sese immiscuerant, nisi per extraordinarios excurrentium manipulos: quoniam diversissima in parte essent constituti. porta nanq; divi Georgij, quæ est in excelso collis supercilio iuxta editissimum aggerem, quem Amicus Venafranus suarum cohortium peculiari præsidio tuebatur, Hispani longo tractu occupatis villarum ædificijs usq; ad Olivetani cœnobij montem extendebantur, despiciebantque urbem è perpetuo colle, eoq; præsertim, cui Scopeto nomen est, & divi Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes, ut muri corona colli subiecta, non plus quàm ad teli iactum distet, sic ut perpetuis munitionibus obsessa Romana via à Catelina porta, & Pisana item via, quę initium habet ab ipsa Fridiana, quę occidentalis est, cuncta complecterentur: ipsis porrò Hispanis in tergo ad meridiem Germanorum castra apud Aurantij prætorium essent, & Italicæ cohortes ad diversissimam ab oriente divi Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis custodijs obtinerent. Cæterùm Venafranus, qui à suo latere Hispanos aggredi distinereq; iubebatur, imposito muneri adesse non potuit, quũ fortè eo die à Stephano Columna propter contemptum superbis verbis sui nominis decus infra Miniati templum fuisset interfectus. Neq; enim signifero sui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit invadendi hostis, qui in Venafrano excellens proculdubiò, & maximè efficax futurus sperabatur. Sed Malatesta nihil eo casu permotus Catelina porta Octavianum Signorellum inter Perusinos præfectos nobilitate virtuteq; facilè principem erumpere iubet. Hunc consequebantur pugnacissimi minores duces, Binus Mancinus, Blasius Stella, Raphael Orbetanus, Prosper Cornea, Marguthes Piccininus, Caccia Altovitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corsus, qui intrepidè strata via inter procellam glandium dextrorsus evadentes, in collem cum Hispanis terribile maximeq; funestum certamen contraxerunt. eodemq; puncto temporis à Fridiana porta erupere cum suis cohortibus Bartholomęus Montanus & Rodulphus Assisius, qui in lævam flexi ab Olivetano monte cum Hispanis à tergo sese ostendentes ingenti ausu, impressioneque novam iniere pugnam, sic ut Hispani & in fronte sustinere hostem, & in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præsidio Baracanis Cantabri mira constantia, qui eo die solertissimi ducis, & fortissimi militis munia implebat. Nam cohortatus est suos, ut impigrè consisterent, inveteratæque virtutis ante partum decus adversus collectitios milites, urbanamque turbam tueri vellent. Itaq; coeuntibus ad vexilla undiq; Hispanis, & sclopettis egregiè rem gerentibus, adversariorum impetum constantissimè sustinebant, tantusque erat sclopettorum strepitus, & tantus volitantium glandium stridor, ut multi undiq; caderent, & longè promptissimi, qui intrepidè pugnam capessĕrent, vulnerarentur.

Ad eum ardentis prælij tumultum excitus imperator Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Caſtalij laborantibus Hiſpanis ſubſidio mittit, tormenta produci diſplodiq; in hoſtes iubet, & Germanicam phalangem in ipſa Romanæ viæ latiore area conſtituit. Ferdinandus quoq; Gonzaga levis armaturæ equites inter Marignolæ pagi campos, & Scopetũ montem inducit, ita ut ampliſsimi iuſtiq; prælij apparatus, & à caſtris, & ab urbe conſpiceretur. Nec Malateſta quanquã infirmo atq; imbecillo corpore, animo tamen adverſus pericula indomito, & egregiè provido, laborantibus ſuis deerat, quũ opportunè feſſos & ſauciatos reciperet, & novis atq; integris cohortibus pugnam ſæpius inſtauraret, quando nulla ex parte Etruſci vel in ſumma locorum iniquitate quicquam Hiſpanis de virtute concederent, donec Baracanes glande traiectus occubuit. Nam tum Etruſci veluti redintegrata victoriæ ſpe ardentius incubuerũt, ſic tamen ut pari propè virtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mirificè reſiſtentes Etruſcos ſuſtinerent, & mox accedentibus Neapolitanis Caſtalij vexillis, loco pellerent, & per deiectus montis ſummotos urgendo deturbarent. Quibus ſuorum atque hoſtium caſibus animadverſis Malateſta, quòd multi cecidiſſent, plurimique eſſent vulnerati, receptui cecinit, atq; ita nihil iam tormentorum muralium metu, perſequentibus Hiſpanis prælium diremptum, quo nullum eo bello cruentius editum fuiſſe conſtat. Nam utrinque quingenti fermè milites ex fortiſsimorum numero deſiderati ſunt, multi porrò vulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autem Octavianus Signorellus, quum ſe recepiſſet ad portam, & feſſus longo prælio equum conſcendere vellet, craſsiore ictus glande occubuit, & ſecundum eum medio in certamine interfecti ſunt Fantaccius Corſus, & Giubbonarius Ferrarienſis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludovicus Machiavellus Nicolai Florentinæ hiſtoriæ ſcriptoris filius, quum cohortis ſignum geſtaret, Petruſq; Pactius eximiæ nobilitatis civis. Septem quoq; clari nominis centuriones graviter vulnerati diſceſſerunt. Apud Hiſpanos autem prꝭter Baracanem ipſum Cencius Neapolitanus Caſtaliæ cohortis prꝭfectus, dum laborantibus ſuis opem ferret, interfectus eſt. Multi autem & in his duo ſigniferi mortiferis vulneribus affecti ſunt. Malateſta in urbem rediens Octaviani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo animo vultuq; ferebat, ut renidenti fronte obvios interrogaret, an cupiditati ipſorum inconſultè pugnam poſcentium planè ſatisfactum putarent, poſtquam quantum poſſet loci iniquitas, & quantum veterani externiq; militis dextræ valerent, facto periculo didiciſſent. Tantũ verò abfuit ut hoc irrito adverſoq; prorſus eruptionis conatu, vel civium vel militum animi perculſi aut imminuti ſint, ut cõſtans opinio vulgaretur, Etruſcos, qui præſtantiſsimis animis eruperãt, excellentiq; virtute dimicarant, aut inſignem victoriam relaturos, aut ſingulare detrimentum non Hiſpanis modò, ſed reliquis etiam hoſtibus illaturos fuiſſe, ſi ab altera parte ſicuti fuerat conſtitutum, Venafranæ cohortes erumpendo parem operam præſtitiſſent, nec ſubeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initioque felicem aſcenſum, una potius locorum iniquitas, quàm hoſtium virtus importunè retardaſſet. Quo animorum habitu fiebat, ut cives neq; præclarius ſtudium oſtendendꝭ virtutis in prꝭſidiario milite requirerẽt, neq; in Malateſta efficacioris animi atq; operæ officia deſiderarent, quando illis, qui pro dignitate Etruſci nominis dimicando ceciderant, decreto publico

iustus exequiarum honos haberetur, & dux amplissimis honestaretur laudibus, vel ob id præsertim quòd certissima ratione usus, ea quæ parum secundè evenerant, rectè providendo præsensisset. His de causis quòd instantia ad certum diem stipendia nisi ingratè viris fortibus, & de Repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia ærarij, & quòd iam esculentarum rerũ gravis penuria sentiretur, perturbata mente, elisaq; penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio inductum fuisse diximus, invidiosum utique bonis omnibus atque nefarium descendit, quò è fanis cuncta donaria tolli atq; divendi iubebantur, inter quæ præter auream crucem prægrandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro divi Ioannis, etiam fuit mitra illa insignis pretiosissimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi altaribus dicata consecrataq;. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis manibus attrectare vellet, & Bernardus Baldinus gemmarum æstimator peritissimus, id impij nominis officium se præstare posse pernegaret, nisi alienis manibus violato sacrario detractæ gemmæ ipsi æstimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholinus ad id à Raphaele missus, qui impia voce, uti erat omnis religionis contemptor, sacrarij armaria sublatis avide donarijs, vel inhorrescente trementeque æditno perfregit. Per eos dies magna Decemviros incessit cura de retinendis, defendendisq; ab hoste Volaterris: nam eius civitatis animos alioqui fideles, suspectos habere cœperant, quòd principes civitatis, inter quos eminebant è Maffea familia Mediceo nomini addicti Marius vir sacratus, et Paulus eruditæ elegantiæ studiosi homines solicitarentur ad defectionem ab Alfonso Picolomineo Amaphiltano regulo, qui Senis educta equitum & peditum manu pòst redacta in deditionem Cæsarianorum Florentinæ ditionis oppida, ipsumq; in primis Collem et Sanctogeminianum: in Volaterranum etiam agrũ excurrebat, ut direptione iacturaq; rerum suarum permoti cives à Florentinis ad Pontificem rebellarent. Quo tempore Covonus Florentinus prætor Sanctogeminiano à Cæsarianis pulsus cum præsidio quatuor cohortium Volaterras se recepit, ut fidelium confirmaret animos, & nutantes in fide à consilio defectionis præsenti manu deterreret. Consederat extra urbem in suburbanis tectis. Dum verò de confirmanda civitate multis alloquutionibus ageret, furto quodã dum se recensurum copias simulat, in urbem irrepsit, continuoq; ascendit in aream curiæ, ubi decuriones advocatis in consilium primarijs civibus de Repub. consultabant. Primo impetu Covonus Volaterranæ iuventutis cohortem, quæ in area stationem habebat, hostili facta invasione deturbat. Quo tumultu duo gemini fratres interficiuntur, & nonnulli vulnerantur. Exinde ipsos decuriones occupata curia obsidet, eamque in potestatem redigit. Id insolens factum non tulère Volaterrani, & ut sunt militari ingenio ferè omnes, stirpe ducta à vetere Romanorum Colonia, qui Syllanarum partium fuerint, extemplò arma capiunt, fenestras saxis onerari iubent, aditusque viarum interseptis trabibus præcludunt, magnaq; armata multitudine Covonianos in curiam confugere cogunt. Eo armorum strepitu Covonus perterritus certis conditionibus pacem impetrat. Hæ fuerunt, ut cohortes dimitteret extra urbem. Paret Covonus, extemploq; Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum cædem fecerat, atque item Paulum Corsum cum suis cohortibus urbe egredi iubet, reliquas duas Tincto Battifolio, & Hercule Pisano ducibus pau-

lò pòst cives adeo infensis vultibus urbe extrudunt, ut signiferi involutis vexillis, & milites hastas inversa cuspide verrentes solum traherent, quod ignominiosum militiæ habetur. Cæterùm Volaterrani uti planè castigata Covoni arrogantia Florentiam perscribunt, excusantes urbanum tumultum nequaquam ipsorum culpa, sed malignitate Covoni excitatum, prolixè pollicentes se in vetere fide permansuros, si in Covoni locum improbè prætoria potestate abutentis, alium honestum atque æquum civem summitterent. Itaque Decemviri non mediocriter Covoni insolentiæ succensentes, ei Bartholum Tedaldum sufficiunt. Hic Pisis profectus adduxit quatuor peditum centurias, quibus præerant Franciscus Brocca Corsus, & Alexander Monaldus, & Mugellanus cognomento Fortuna, atq; item galeatorum equitum alam duce Amico Arsula Romano. Adventantem Tedaldum Volaterrani egressi honoris causa alacriter susceperunt, atq; eum cum paucis ea conditione introduxerunt, ut cohortes atque alarios equites apud suburbana tecta relinqueret. Eo fortè die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinam usq; amnem advenit, & cum expedita equitum & peditum manu prædatus agrum, magnũ numerum maioris pecoris abegit. Quo tumultu ad urbem perlato, Volaterrani ut prædam hosti eripiant, erumpunt, et secundũ eos eodẽ itinere pertendit Arsula. Cõmittitur leve prælium cum Pyrrhi sclopettarijs, quos ille cũ præda antecedẽs de industria in insidijs collocarat. Sed Arsula maiores insidias veritus, neq; temerè volantibus glandibus equites suos obijciens, vel obnixè orantibus Valaterranis, ut continuato cursu unà persequi hostes vellet, insequendi finem fecit, triduoq; pòst cum suo equitatu & dimidia parte peditũ discessit, Covonum semicaptivũ ad dicendã causam ad Decemviros perducẽs Empolim primò, & mox Florentiam est reversus. Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum hostiles incursiones fecit, sanctiq; Dalmatij oppidum, & Villam magnã, ac nonnulla alia suburbana oppida manu cepit atq; diripuit, perpetuisq; illatis detrimentis, quum etiam incendijs grassaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè secum in spem futuræ deditionis paciscerẽtur: nam ad eum è civitate legati missi Villammagnam pervenerant. Quibus cognitis rebus Tedaldus, quum suspicaretur cives gravi rerũ suarum detrimento compulsos ad hostes omnino defecturos, cũ reliquis militibus suis, incolisq; cunctis Florẽtini nominis in arcem se recepit, moxq; tormentis maioribus urbem quatere cœpit, infestiore aliquanto, atq; acerbiore animo in perniciem civitatis, quàm paulò anteà Covonus, concepti odij iracundiam effundens. Propterea cives frequentibus circa tecta affecti incommodis, & contumelię indignitate permoti, Baptistam & Carolũ Borghesios fratres Senenses patritios stipendio conducunt, arcem obsidere & circumvallare instituunt. accitur etiam ipse Vitellius, qui peritè doceat, quibus operibus eruptionibus hostium resisti possit. Eo autem postea discedente Volaterrani prætorio nomine potestateq; Thadeum Guiduccium Mediceę factionis probum civem, in locum Roberti Acciaioli suscipiunt. Robertus enim præstantissimæ authoritatis inter Florentinos cives, qui insolentium popularium vim impotentem timentes, spontè patria excesserant, paulò ante se conciliatorem inter Volaterranos atq; Vitellium obtulerat, transactæq; pactionis testis interfuerat. Exinde Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam suam remittente, sed asperrimè tormentis domos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiam pertendant,

tendant, & ab eo maiora tormenta, quibus arcem evertere possint, expostulent, obtineantque obiter à Pontifice honestissimas deditionis conditiones. Nec multò pòst curavit Pontifex ut quinq; muralia tormenta navigio è Genua ad vada Volaterrana deveherentur. Dum hæc Volaterris tam stulta Bartholi arrogantia, quàm peracri civium pertinacia gererentur, Ferruccius qui Empolitano præsidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere solicitus esse cœpit, quòd eò à civibus accersitum Vitellium, & arcem circumvallatam cognovisset, quanquam Vitellius postea in urbe minimè permanserat, quum de alendo persolvendoque præsidio cum civibus sumptui facilè parcentibus nequaquam convenire potuisset, ideoq; esset ad occupandum Pistorium profectus, quò itidem à civibus Panciaticę factionis adversus Cancellarios Guelpho nomini impensè faventes, fuerat vocatus. Propterea Ferruccius Decemviris perscribebat Volaterranæ rei tumultum minimè negligendum videri, quod iam planè cives ad Pontificem rebellassent: proinde si ipsis è Repub. fore videatur, cum valida atque expedita manu eò se advolaturum, atque ea initia defectionis celeriter oppressurum. Id verò se præstare non posse, nisi successor novo cum præsidio sibi è Florentia summitteretur. Re ad consilium delata, quòd magno ad universi belli victoriam momento sibi futurum credebant, si Volaterras urbem natura munitissimam omnino recuperandam censerent, continuò utendum Ferruccij viri strenui atque peracris opera, eiq; præsidium mittendum decernunt. In id decretum valdè proclinatum dictatorem fuisse apparuit, vel privata de causa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo Altovito, alteram Vincentio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio belli tanquam procul ab armorum strepitu futuras, confugere iussisset. Putabat etiam sui privati decoris, & publicæ dignitatis fore, si arcem obsidione liberandam statueret. Mittitur itaq; Ferruccio successor Andreas Iunius popularis factionis civis, & cum quinis vexillis unà eunt Nicolaus Strozza, Speronus Borgensis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scuccula, & Balordus strenui cohortium præfecti. Hi magno silentio & perobscura nocte urbe egressi, elapsique per medias hostium stationes, quum diu errassent, quòd militaris via vitaretur, nec facilè per invios calles & inculta loca expeditum iter haberent, sub auroram ab hostibus cõspecti sunt. Ad quos persequendos Ferdinandus Gonzaga equitatum eduxit, persequutusq; per aspera obsitaq; virgultis & vepribus loca, aliquot eorum ad Pesæ amnis vadum interfecit, & in his Nicolaum Saxoferratum dum agminis terga constantissimè tueretur, ac nisi densata acie se proripientes, & sclopettis arcentes equitatum, cui præpeditum undique arbustis iter ad incurrendum aperta spatia minimè præbebat, fessi longo itinere ad villam turritam, quam Frescobaldiam vocant, se contulissent, proculdubiò ab equtatu consectante, ad unum omnes deleri potuisse constabat, quanquam ea vis equitatus multa inde non equorum modò, sed virorum vulnera à sclopettarijs retulisset. Nam Ferdinandi ipsius & Roscij à sancto Secundo reguli, equi nobiles vulnerati sunt, & Nicolaus Crisia Epirotarum præfectus, cui Capiti nigro cognomen erat, fuit interfectus. Quum ad Fescobaldiam equites persequendi finè fecissent, Etrusci cum singulari Strozzæ ducis laude toto eo liberati periculo, nemine postea lacessente, Empolim ad Ferruccium pervenerunt. Nec multò pòst Ferruccius Iunio successori oppidi custodia obnixè commendata, relictoque ibi cum aliquot cohortibus Pe-

tro Orlandino, Tincto Battifolio, & Vrbeco Casentinate veteranis peditum præfectis, Volaterras iter intendit, adducens secum bellicosos delectarum cohortium duces, quarum signa paulò minus duorum milium peditum summam continebant: equitum verò præfectos Amicum in primis Arsulam, & secundum eum Gerardum Gheradeschæ comitem Pisani sanguinis, & Musaccinum Epiroticæ stirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati equites recensebantur. At Volaterrani qui hostis Ferruccij adventum nequaquam maturè præsenserant, ubi signa eius conspexerunt, levi commissa pugna cedentes, eo consilio confestim in urbem se recepêre, ut postquam impárati viribus instructa acie advenientem ascensu prohibere non poterant, munitiones saltem institutas impositis custodijs defenderent. Ferruccius itaque præmissis equitibus ad arcem ascendit, vixq; semihora ad quietem qua ientarent militibus concessa, quum frustrà per tibicinem decurionibus, nisi extemplò se dederent, ferro atq; igne urbem vastaturum denunciasset, atq; illi tantæ rei decretum ad maius consilium referendum responderent, instructis ordinibus per diversas regiones ad expugnandam altiorem munitionem descendit, tãto impetu ut milites, quos longi itineris labore fessos segnius subire prospiciebat, vulneribus inflictis pugnam capessere cogeret, & tanta contentione ad munitiones utrinq; pugnaretur, ut neq; acrius Ferrucciani, neq; constantius Borghesij cohortes admixtæ civibus dimicare posse censerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recreato milite subita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus, & venturi Volaterranis auxilij metus. Protractum est certamen ad mediam ferè noctem adeo varium, atrox, & cruentum, ut quum Ferruccius ædificia propinquiora arci coniectis facibus incendi iussisset, mulierum ululatu & pugnantium clamore horisonum atque terribile redderetur. Sed Ferruccius rem obtinuit, potitusq; summa urbis parte, & expugnatis munitionibus divi etiam Augustini templum occupavit, in quo hostes sclopettis rem gerentes ex occulto multos interfecerant, eo eventu, ut nonnullos cives, & in his circiter quatuordecim milites Hispanos, qui sub Borghesij vexillis militabant, caperet, atq; inusitata crudelitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis suspenderet, quod se ab ea gente Neapoli captũ atq; inhumaniter cruciatum fuisse prædicaret. Desiderati sunt eo prælio ex utraq; parte æquato ferè numero circiter trecenti: vulnerati autem multo plures, & quod longè gravissimum fuit, amissa sunt ea tormenta, quæ è vadis pridie in urbem ad expugnandam arcem fuerant advecta. Sequenti die Volaterrani quarta ferè urbis parte etiam tum ardente, uti nusquam restinctis, sed annexa quæq; populantibus incendijs, & multa item suorum cæde terrefacti, ac desperatis auxilijs impetrata salute incolumitateque rerum ad fidem pristinam Florentini imperij redierunt, sic ut pleriq; ex ditioribus cives, et ante prælium factum, & post concessam hosti patriam urbe profugerent, metu scilicet gravioris incommodi: nam Ferruccius crudeliter & immodicè victoria utendum adversus rebelles ratus, atrocissimè sævire cœperat, id maximè deposcente Tedaldo prætore non immiti modò, sed implacabili, qui privatæ iniuriæ suæ contumeliam publico civitatis excidio vindicare properabat. Ante omnia siquidem quum Borghesium cum suis cohortibus dimitti iussisset, atque ei integra fide abeunti cum rebus suis vexillisq; facultatem concessisset, quos-

dam opulentos cives in carcerem detrusit, imperatisque pecunijs, nisi propere eas expedirent, fame sensim enecaturos minabatur. Uno quoque dicto pronunciavit his capitale fore, qui urbe excedere auderent: & ut reliquos terreret, duos cives qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorij fenestras suspendit. Distribuit autem per omnes domos milites, ut gratuitò civium copijs alerentur, donec alicunde pecunia repræsentari posset, qua pro stipendio emerito frequentibus iam id convitiose flagitantibus militibus solveretur. Nam irate & petulanter milites querebantur se parata prædę spe excludi, quum multo sanguine parta victoria, rebellantem urbem se æquissimo militiæ iure direpturos speravissent. Sed Ferruccius nō insulsa ratione Reipub. urbem quoquomodo incolumem servare, quàm avaritiæ militum urbium excidijs vel parvo suo lucro gaudentium obijcere mallet, aliò ad parandam pecuniam ita vertebatur, ut sacrilega manu donaria antiquitùs dicata templis, & religiosè usque in eam diem custodita non cunctanter auferret, & res pretiosas cariores que civium in ipso belli metu in sacrosanctis virginum cœnobijs absconditas suam esse prædam diceret, denunciata capitis pœna his, qui abdita biduo non revelassent. Quod verò summo religionis contemptu factum videri poterat, cælata argento altarium frontalia atq; abacos cum candelabris atque calicibus conflari iussit. Postremò divorum urbis tutelarium Octaviani scilicet atque Victoris argentea simulacra, quibus vera capita ipsorum martyrum includebantur, ad hastam venalia in foro proposuit, ingenti cum luctu civium, mulierculárumque præsertim crebris eiulatibus, quæ pietatis causa conceptis votis eminentem aperto paululum vertice sanctissimæ reliquiæ calvam exosculari consueverant. Hac in re ipso duce prudentior & religiosior in universum miles est inventus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia expoliatis capita redimi non possent, ne conflarentur, ipsi milites tacti religione pecuniam in pretium contulerunt fermè serius, quòd eorum iam alterum simulacrum aurea barba pretiosius & magnitudine augustius ad quæstoris officinam delatum, propereque conflatum fuerat. Violavit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorsus misericordia, publicam piamque domum, in qua multa supellex collata fuerat, ab his qui egentes exiguo fœnore res cariores oppignerare sub fide publica consueverant. & quum cives publicos reditus cogendæ pecuniæ causa, quæ militi præberetur, locupletioribus coemundos adijcere vellet, Ferruccius licitationem fieri vetuit, quòd Tedaldus immitis & asper cuncta publica privataque civitatis tanquam rebellis fiscum respicerent, & nisi ad nutū Reipub. alienari non posse clamitaret. Hæc raptim violenterq; fiebant; quoniam Fabritius Maramaldus cum magnis copijs adventare nunciabatur, & tum fortè importunè quum Ferruccius spe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltamacchiam eo ad pertentandos oppidanorum animos cum iustà manu equitum misisset. Donatus erumpente acriter Borghesio fuerat pulsus, & multis suorum amissis fœdè profligatus. Ab hac adversa adventantis hostis fama ipsoq; ad Sanctogeminianum irrito conatu Ferruccius ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cęterùm Fabritius quum instructa acie adventare ab ipso Ferruccio, qui in edito colle consederat, & equitatum explorandi lacessendique hostis causa præmiserat, facilè conspiceretur, contracto per equites modico certamine, & repulsis hostibus ad suburbana tecta pervenit, atque ibi deiecto Ferruc-

cij præsidio, cuncta ad prædam vertens, positis castris consedit, & subitario opere, ut egressu hostes prohiberet, contra divi Francisci portam, quæ Pisana est, aggerem extrui iussit, parique diligentia à Ferruccio introrsus obstructa est, ipso turrem demoliente, ne percussa hostium tormentis, interius portæ spatium ubi statio militum consistebat, ruina obrueret. Dum utrinq; minutis prælijs certaretur, & Fabritius cuniculos ad eam mœnium partem ageret, quæ divi Dalmatij cœnobium introrsus respicit, probrosæ militum voces audiebantur, Fabrititi tanquam cæci ducis & imperij conatus irridentium, quibus maximè irritabatur, ut in Ferruccium privati odij prægravem iram conciperet, ob idque præcipuè, quoniam Ferruccius ipsius tympanistam fecialium more ad eum missum, ut sibi illicò dedi urbem peteret, insolenti verbo offensus, insolentior dux miserum tanquam impiè locutum corripi, laqueo quesuspendi iussisset. Quod facinus contra militiæ morem superbè editum, ipsi demum Ferruccio exitium peperit. Accidit autem per eos dies, ut utrinq; ab inopia stipendij milites fœda consternatione deficerent: nam duæ fermè integræ Brutiorum centuriæ à Maramaldo ad Ferruccium transierunt, & Ferruccius ipse ob eandem causam Corsorum seditione exorta penè interfectus est. Ex his erant cohortibus, quas Camillus Appianus à Populoniæ oppido adduxerat, gens fera, peragrestis & rapax. Sed Ferruccius vel multo civium damno ita sedavit tumultum, ut in Camillum ducem odium exitiale reservaret. Dum hæc ad Volaterras gererentur, Aurantius in spem occupandæ Empolis venit, quod ibi discedente Ferruccio non multum præsidij esse, novúmque prætorem Iunium ignarum prorsus belli, & ab una tantùm ardentis odij in Mediceos commendatione suffectum fuisse didicerat. Itaque Didaco Sarmento negotium datur, eiq; præter suos tirones quos ductabat, Vastius veteranorum Hispanorum validas cohortes adiungit, curatq; diligenter ut iustus tormentorũ apparatus ad eum pervehatur. Hęc ubi convecta sunt, Empoliumque copię omnes pervenerunt, eo ordine oppugnatio cœpta est, ut uno tempore duobus in locis murus quateretur. Sarmentus cum Hispanis ad Ormatum fluvium castris positis tormenta inter Arnũ & oppidum promovit, atq; eam muri partem quæ spectat septentriones, vehementer quatere cœpit. Ab occidentali verò loco contra Deiparę virginis templum Alexander Vitellius cum Italicis copijs oppugnare adortus est. A parte Sarmenti primũ omnium Calcella Apulus tormentorum magister molas frumentarias paucis ictibus disiecit, atq; ita perfregit, ut decurrentis aquæ profluentem, quo machinæ molæq; vertebantur, & fossę demum oppidi implebantur, opposito aggere lævorsum diverteret, & fossa proinde totius aquæ copia solito flumine destituta siccaretur, Hispaniq; milites illac se irrupturos confiderent. Exinde murus ducentis amplius maiorum tormentorum coniectis globis peritè verberatus, patefactusq; est, ut Hispani fossam transire, & per ruinas subire auderent, eo etiam minore periculo, quòd defensoribus summa corona propter frequentes pilarum & glandium ictus nudaretur: nam supra capita oppugnantium atq; intrare conantium prætervolabant. Sed magno irrupturis erant incommodo procidentis extra & corruentis muri ingentia frusta, quibus multos cooperiri atq; opprimi necesse erat, præterquam quòd præsidij cohortes, ipsiq; Empolitani strenuè, ubi periculum deposceret, hostes hastis, ferreisq; tridentibus repellebant, & in fossam deturbabant, quanquam in eo certamine Tinctus

Bat-

Battifolius præfectorum fortissimus, tormenti ictu cecidisset, & iam interiorem munitionem alacri concursu non virorum modo, sed & mulierum lateres, glebas, & tigna comportantium extruere properarent. Per eum modum Sarmentus quod periniquo atque admodum periculoso loco obniti, non sine certa pernicie milites providebat, tanquam tormentis locum mutaturus receptui cecinit. Eodem quoq; tempore Vitellius postquam aliquantum muri diruerat, nec satis ad irrumpendum apertus foret, abstinuit prælio, alia via aditum quæsiturus. Interim Titus Orlandinus cognomento Pullus, qui erat apud Vitellium, per Petrum Orlandinū Florentinæ cohortis præfectum gentilem suum postulavit, ut Iunius prætor in colloquium devenire non gravaretur, prodeuntemq; sub fide publica hortatus est, ut constantiæ laudem sua atq; oppidi salute nequaquā potiorem arbitraretur, postquam tantas non haberet præsidij vires, quibus binis ducibus è diverso oppugnantibus diu resisti posse cōfideret. Iunius ad ea elato in præsens animo respondit, se quinquagenario maiorem satis vixisse, proinde nihil sibi longiore vita opus esse, quę vel imbellis ingenio, vel fluxæ erga Remp. fidei notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare posset. Hæc tamen eum non ita intrepidè dixisse apparebat, ut perculsæ & attonitæ mentis signa non eminerent. nam quū paulo antè sæpius ac sæpius ad Odoardū Giachinottum prætorem Pisanum maturam implorans opem perscripsisset, ut sibi trecentos saltem sclopettarios summitteret, vix demum unam centuriam, cui præerat Borna Lucensis ab eo acceperat, quum ægrè cum Vitellianis hostibus certando ad oppidum pervenisset. Eodem metu summi discriminis adducti Empolitanorum primores eadem nocte quæ primum oppugnantium conatum sequuta est, legatos ad Sarmentum emiserunt, qui de concordia agerent, quorum princeps erat Bacinius decurionum scriba, in cuius custodia totus tormentarij pulveris apparatus servabatur. Is ut existimari potuit insigni flagitio ea pactione egisse ferebatur, ut oppidani essent incolumes: præsidium verò Hispanis prædæ esset. Oriente sole Ioannes Bandinus, quem singulari certamine palmam retulisse diximus, qui erat apud Sarmentum per abrupta tormentis mœnia in oppidum venit cum Lucio Mannellio, ut Iunium prętorem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed eadem respondente Iunio non multò pòst Hispani facto impetu nemineque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt, quòd Orlandinus muri custodiam ut pransum iret, importunè deseruisset vel contradicente signifero, & illac certum periculum irrupturi hostis demonstrante. Quod flagitium vel turpi ignavia, vel intempestiva transactæ deditionis fiducia admissum multi crediderunt, non sine etiam nota perfidiæ, quando non statim Orlandinus pœnam veritus ad urbem nisi perdomita, & commutata republica redierit. Cæterùm Hispani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæserunt in fossa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno prępedirentur, ut lutulenti umbilico tenus ereperent, sublevatique sociorum manibus mœnia superarent. Primus omnium Buccanigra in domum Orlandini per tecta delapsus, in quam omnes prope nobiliores fœminæ, multæque Florentini nominis matronæ ut securiores essent confugerant, eas omnibus ornamentis exuit usq; ad monilia, maritalesque anulos, & corollas divorum supplicationibus dicatas. Reliquas verò domos gregarij Hispani ea Sarmenti lege diripuerunt, ut

neminem è præſidio militem violarent. Iunius prætor, & ipſe Orlandinus, quòd ſummę eſſent authoritatis apud milites, capti ſunt, pariq́ue puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atq; ignobiliore præda potiti ſunt. Sed eos poſtea Sarmentus excedere oppido, & in caſtra redire coegit, quum Vaſtius ipſe ſeram opem direptis & miſeris offerens ſuperveniſſet: quantum tamen authoritate atque imperio poterat maleficia prohibendo, inviolatasq; fœminas præſtando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos eſt conſolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXIX.

PER hunc modum inter parum ſyncera colloquia Empoli capta direptaque, Vaſtius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras eſt profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramaldus iuſtum tormentorum apparatum ſibi advehi crebris nuncijs poſtularet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minis Ferruccium hoſtem, niſi murus magno conatu quateretur terreri, & ad deditionem cōpelli poſſe providebat propter incomparabilem naturæ loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo monte ſitæ ſunt, vetere priſcorum ſtudio excelſa quærentium iuga tanquam tutiora contra omnes hoſtium impetus, ſalubrioraque campeſtribus locis, quæ ſæpenumerò caliginoſis atque denſiſsimis nebulis obſidentur: nam Volaterrani originem ſuam à Tyrrheno Lydorum duce repetunt, qui olim duodecim nobiliſsimas Etruriæ urbes condiderit. E ſummo montis iugo quinque præcipuè deſcenſus oblongo dorſo ad infimos pertinent campos, qui radiorum inſtar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, interiectis profundiſsimis vallibus dirimuntur, ita ut convalles tranſiri nequeant, quum abruptiſsimæ ſint, atque ita denſis arboribus obſeptæ, ut exercitibus inacceſſæ fiant: quoniam ab his aditibus ſcilice ſtratis, quum paululum aſcenderis in proximas vias nullo modo ad mutuam opem ferendā tranſiri poſsit, quòd præaltæ crepidines undiq; ſubſint, ad quas commeantium oculi propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones acceſſerunt mœnia antiquitùs è quadrato lapide cōſtructa, quæ hodie ſuburbana præcingunt tecta: quoniam urbs nova, quæ hodie incolitur, poſt calamitatem à Pannonijs acceptam, aliquanto aſtrictiore quàm antea muri ambitu munitur. Vaſtius ubi advenit, contemplatus ſitum admirabilis munitionis, quanquā aſperrimas ſibi rerum difficultates ad oppugnandum propoſitas videret, quòd niſi ægerrimè pertrahi conſtituiq; tormenta non poſſet, communicatis cum Maramaldo conſilijs,

filijs ad Portonem, qui est antiquæ portę munimentum, humilem nactus collem castra posuit. Nec mora in Hispanos tentoria ponentes Ferrucciani audacter eruperunt, contractaq; est cum imparatis asperrima pugna, sed ferente celeriter opem Maramaldo, paucis utrinq; desideratis in urbem compulsi sunt. Exinde Vastius diligentius locorum situm speculatus, ad divi Andreæ templum aliquot Fabritij cohortes, Barone Neapolitano duce transire iussit. Qua re conspecta Ferruccius nullam sibi moram attulit, quin exturbandos eo templo hostes decerneret, atq; ita emisit Camillum Appianum cum suis Corsorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum est amplius duabus horis, sed multis utrinque interfectis & vulneratis, Camillus se recipere coactus est, eo impetu incumbentibus Fabritianis, ut quũ se obverteret, in genu mortifera glande vulneraretur, uti asserunt, ipsius Ferruccij iussu in eius odium vehementer incitati, quòd portum ad Arcum, cuius custodia Camillo fuerat attributa, hostibus prodi posse suspiciosè iudicaret, ac simul vitæ suæ periculum, quod recenti Corsorum seditione subijsset, ulcisci properaret. Eodem quoq; tempore Ferruccius suos à Florentina porta contra hostes, qui ad Portonem consederant, eruptionem facere iussit, ut diverso hostium impetu Hispani, quo minus socijs opem afferre possent, ancipiti prælio distinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ suæ exitum tulerunt, ut Franciscus Brocca egregiè fortis Corsorum tribunus, non paucis utrinq; amissis & vulneratis occideretur. Nec multò post à Vastio duobus in locis duplex oppugnationis genus est institutum: alterum adversus sancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœnia pertinent, Maramaldo attributum est: alterum ipse desumpsit iuxta portam Florentinam. Vastius constitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aspectu maioribus tormentis tanta vi utrobique quassari iussit mœnia, ut amplius quadringentis ferreorum globorũ ictibus murus adapertus sit, sed multò maximè apud Maramaldum: nam supra triginta cubitorum spatium prostratus est, tanto Ferruccianorum pavore, ut quum nonnulli tormentis icti cecidissent, ipseq; Ferruccius lapidis fragmine cubito percussus se recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu nequaquam intrepidè consisterent, & equites instratis equis fugam pararent, confugereturque undique in arcem, hostes interrumpere potuisse constaret. Fabritius namq; per audacissimos prius milites, qualis quantusque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quòd locus ruinis impeditior, & æquo ad invadendum difficilior renunciaretur, importuna cunctatione serò pugnæ signum proposuit, occasionemque victoriæ corrupit, quum ab ea mora hostium cessationeq; multi propugnatores redintegratis animis extruere introrsus aggerem, admirabili constantia atque celeritate properassent, Morgante præsertim Castellioneo ab ingentibus lacertis validissimo centurione, & Ioanne Broccardo paris animi Volaterrano cive, rem administrantibus. nam in aggerem tumultuarium adiuvantibus maximè fœminis, oblata quæq; & ex cœnobio abrepta, lectos culcitras & cophinos, pretiosissimis etiam rebus plenos infarciebant, ut munitio in iustam altitudinẽ educeretur, pro qua mox acerrimè decertatum est, aucta spe propugnantium, quum Ferruccius lenito vulnere cum valida fortissimorum militum manu decurrisset, & Fabritius recẽti submisso subsidio, sæpius instaurando pugnã multa utrinq; cæde edita, irrumpere esset conatus. Eo die inter Fabritianos multum enituit Angeli Bastardi viri Zacynthij origine Volater-

rani virtus, quum sæpius certamen restituisset. Altera porrò in parte Vastius quanquam non adeo latè murum patefecerat, satis pro tempore animadversa introitus conditione prælium iniri iussit, pugnatumque est aliquandiu ab Hispanis audacissimè. Sed eorum impetum ea animorũ & corporum promptitudine defensores sustinuerunt, ut pulsi non parvo accepto incommodo repellerētur. Cæterùm Vastius nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos post dies iterum geminam oppugnationem instituit, alteram ad sinistrum eiusdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzianam respicit vallem, alteram iniquissimo loco contra fontem perennis aquæ, quæ Ducciola vocatur. Ibi ea forma mœnium est, ut murus utrinque per declivè ductus ad infimam vallem ubi fons est in angulum se coniungat. Proinde putabat Vastius eum locum propter inæqualis loci difficultatem ægerrimè defendi, & ex adverso illac facilè suos perrumpere posse, quum in eam partem sedulò collibrari tormenta atq; displodi iussisset. At Ferruccius ubi periculum posceret, nova opponebat munimenta, & supra fontem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, oppugnantes hostes destinatis ictibus peterentur. Sed quũ id opus novæ munitionis fervere atq; exurgere ab hostibus conspiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, in signis præfectus cognomento Scuccula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat: nam paulò pòst in eo falcones duos collocavit, quorum ictibus quator ex hostibus noti tormentorum libratores abrepti sunt. Nec multo pòst ab Hispanis cohortante Didaco Sarmento prælium est cœptum tanta contentione, ut aliquot vexilla Hispanorũ impigrè summo in muro figerentur, instaurataque sæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortissimos Sarmento armis & crista conspicuo, & secundum eum Macicao Cantabro, qui castrorum erat magister, audacissimè subeuntibus. Verùm non diu pòst Sarmentus, spectatæ eius virtuti invidente Fortuna glande traiectus occubuit, quum longiore vita dignus videretur, & Macicaus pluribus confectus vulneribus propè exanimis retrahentibus suis ægerrimè servatus est. irrumpentibus autem Hispanis maximè officiebant dolia saxis plena, quæ per deiectus stratæ viæ magno strepitu devolvebantur, ita ut facilè appareret universos hostes angusto in loco vel si omnes intrassent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuisse. Nec feliciore eventu certatum est in altera oppugnatione: nam tametsi prostratis mœnibus alacriter subirent Hispani admixti Italis, non longum tamen certamen, sed æquè cruentum ac Ducciolanum extitit. Vastiani quippe propiore accessu facilè loci iniquitatem propter hostium munitionem, & præsentem paratamq; vim reformidantes, nequaquam pertinacissimè expellentibus restiterunt, quum ab utroq; latere intra pomerium fossas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & adversus armatorum aciem se irrupturos prospicerent, quando per id totum etiam edendæ pugnæ spatium ad insidias dispositi murices & tabulæ peracutis cõfixæ clavis eminente cuspide conspicerentur, quibus indui prius necesse esset, quàm ad equites qui in pedes desilierant, & suis gravibus protecti armis pugnam essent excepturi, pervenirent. His prælijs multi viri fortes desiderati sunt, & in primis ipse tormentorum magister Appulus Calcella, quo nemo eius artificij peritior habebatur, ut qui Antonio Levæ mirificam operam superioribus bellis navasset. Interfectus etiam est Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum successerat

cesserat. Constat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hostes afficere potuisse, nisi summa sulphurei pulveris inopia laborasset, quòd eius paulò antè non modicam copiam Tedaldus, ut iracundiæ suæ stultæque ferociæ impensius indulgeret, & urbanis tectis maximè noceretur, intemperanter absumpserat: qua de causa Ferruccius per turmas equitum, salis nitri ad conficiendum pulverem aliquot pondera à vadis usq; Volaterranis proximi litoris petere fuerit coactus, ut sportulis ad equorum clunes coaptatis fallendo hostium custodias in urbem cõportarentur. Ferunt Vastium à tanto irrito conatu summũ concepisse mœrorem, ita ut nonnulli ad eum consolandum de Maramaldo obloquerentur, quasi ille in prima oppugnatione propterea cessavisset, quòd indignaretur Vastium supervenisse, ut paratam sibi expugnatę urbis gloriam eriperet. Quandoquidem ipsum nequaquam venturum, sed uti postularat, tormenta tantùm submissurum credidisset. Atque ita Vastius adeo bile plenus ad Aurantij castra redijt, ut Fortunam, quæ sibi paulò antè ad Montopolim adversa atque infesta fuerat, convitiosè & intemperanter incusaret. Maramaldus autem longo circuitu per Pisanum agrum paulò antè calendas Iulias Volaterras relinquens, versus Pistorium, combustis prius vineis, atque eversis operibus est profectus. Florentini quanquam aliquanto maiore damno Empolim oppidum urbi propinquum, & ad sublevandam multarum rerum inopiam opportunum amisisse censerentur, quàm Volaterras urbem longinquam insigni commodo recepissent, nihil tamen sustinendi belli curam ullis consilijs remiserunt, adoriendaque Germanorum castra statuerunt, authore Stephano Calumna, qui non obscurè Malatestæ ęmulus, & tentare ipse aliquid suo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cupiebat, ut civitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquam bellicosissimi viri importunam cædem ægrè tulisse videri poterant, nihil magis cupientes, quàm ut præsidiarij milites frequentibus pręlijs sese exercerent, subeundoque vel summi certaminis aleam, fatiscentis Reip. extremis casibus subvenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delataque ad dictatorem, quum asciceretur in eam consultationẽ dux Malatesta, ipso obliquè tantùm contradicente, graviterq; expendente totum id dubij periculi discrimen, quòd subituri essent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipseq; demum Malatesta in eo negocio collegam adiutoremque Stephano fortia audenti sese offerret, quòd Lodronij castra nonnisi magnis viribus & validissimo impetu invadenda iudicaret. Quintiles iam Idus aderant, torrenteq; ęstu Germani in vigilijs stationibusq; se ipsis languidiores facti videbantur, sic ut eruptiones hostiũ contemnere potius quàm timere consuessent. Castra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo, cœnobioq; sacratarum virginum, quod divi Donati in Pulverosa nomen habet, eo ordine ut septa quadratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos virginum perpetuo vallatos muro annexos continerent, & dux ipse Lodronius sacris ædificijs uteretur, duobusq; ad castrorum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranq; viam, quæ ab urbe hinc Pratensi, illinc Faventina porta ferebatur, respiceret, & perpetua statione ab omni hostium impetu aptissimè defenderet. Itaq; magno cõsensu, magnaq; omnium expectatione Stephanus & Malatesta copias instruunt, partiuntur inter se munia impetus faciundi, & triplici egressu veteranas fermè omnes atq; lectissimas cohortes educunt, ea ratione ut Florentini

populi vexilla, quæ in locum decedentium militum in muri atq; aggerum, qui erant in monte, custodiam succederent: & si casus ferret, his in locis propugnando patriam defenderent, donec milites re bene gesta ad solitam muri stationem reuerterentur. Ad confirmandos tamē armatæ iuuentutis animos veterū militū aliquot centurias interposuerūt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq; opportuno cōsistere iusserunt, ducibus Francisco Tarusio & Barbarussa Bartholo, vt commodè vbi res posceret ciuibus aduersus hostes opem ferrent. Media quoq; in vrbe simili ratione reliquarum tribuum vixilla constituerunt, quibus addebantur quaternæ cohortes, quæ fuerūt Pacerini, Giometti Senensis, & Corsorum duæ ex Pasquinianis. His rebus aptè constitutis Stephanus Pratensi porta milites eduxit, ad vnum omnes candidis tunicis indutos, vt inter se noscerentur, & ea specie per tenebras hostibus terrori essent. Malatesta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo consilio egressus est, vt secundum flumen totum ripæ marginem equestribus & pedestribus præsidijs occuparet, vt si fortè è maioribus Aurantij castris hostes laboratibus Germanis opem ferre, & flumen tranare auderent, vti accidit, circa vada amnis inuaderentur. E Fauentina autem porta tertia manus erupit; eo consilio vt superiore circuitu ad Germanorum castra verteretur, & diuerso metu illato Germanos eo temporis momento distineret, quo eos Stephanus adoriretur. Pasquinus Corsus quum præmisisset expeditam suorum centuriam, duos hostium vigiles extra munitionem excubantes ita oppresit, vt altero occiso, alter quanquàm sauciatus ad suos confugeret, qui adesse hostes semesopitis nunciauit, atque ita Pasquinus ad munitionem castrorū impetum fecit, pauloq; post conclamantibus iam ad arma Germanis, Stephanus gradum intendens, vt imparatos & incompositos inuaderet, apprehensis & superatis munitionibus in castra transcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, qui inter Pasquinum & Stephanum ipsum aggerem adortus, iaculatusque ardentes tubas, Germanos ita submouerat, vt vndiq; frustra resistente hoste, Etrusci certatim in castra irrumperent, atque hos animosa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Castellionо signifero audactar irrumpente consequeretur, & prius quàm Germani Lodronij ducis superuentu adhortationeq; componi & conglobari possent, fœdo incœpto exituq; ad diripienda tabernacula discurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò sed fœminarum & lixarum numerus per tenebras trucidatus est, atque item multi ex eius noctis statione, qui impetum irruentium numero atq; animis impares sustinere nequierant. In ea rerum perturbatione Lodronius admirabili constantia circiter duo milia hominum in recessu castrensis areæ conglobari, retinereq; ordines, neque vsquam acie excedere iussit. Stephanus semiparta victoria, nisi milites prædæ cupiditate adducti dissipatis viribus pugnam subijssent, increpitare reuocareq; suos conatus, in phalangem hostium densatam non semel impetum fecit; sed postremò, quód immota prætentis hastis egregiè resisteret, & mox inducente Lodronio in dispersos & imparibus pugnantes armis impresionem faceret, nonnullis vtrinque cadentibus, ipse Stephanus vehementer est vulneratus lanceæ cuspide, quæ in os recepta ei dentes excussit, & inguine pudendisq; alabardæ mucrone ita transfixis, vt exturbatus è munitione in fossam deijceretur, multique simul vulnerarētur, atque in fossā conciderent. Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagoneq; viro ingenti proceritate corporis, atq;

animi vigore terribili per femur transfixo, & Ioanne Taurino hastarum impulsu extra aggerem eiecto, Etrusci se receperunt, vel ob id præsertim nequaquam redintegrata pugna, quòd iam ab Olivetano monte tormenta disploderentur, vereretúrq; Malatesta ne Aurantius è Giramonte suorum stationes invaderet, quas discessu militum civili præsidio, si gravior pugna incideret, nequaquã fore firmissimas arbitrabatur. Id vero uti postea cognitum est, Malatestam magnopere permovit, quod equitatum è castris hostium signo tubæ proposito, eductum decurrere secundum ulteriorem Arni ripam senserat, utpote qui non temerè timeret, ne si conglobato agmine humilioribus vadis tranarent, non facilè sustineri possent, quin ipse erepta ab hoste receptus facultate, porta urbis excluderetur, & populus ipsis ambobus ducibus extra urbem diverso prælio occupatis, portaq; interclusis, incumbente Aurantio aliquod gravis vel summæ etiam calamitatis detrimẽtum acciperet. Nec tamen deerãt, qui Stephano laudem astruentes, assererent à Malatesta receptus signum maturius datum fuisse, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parem exitum ac ipse nuper ad Catelinam portam fuisset expertus, inconsultæ audaciæ eruptio tulisse videretur, apud cives qui non æque prudentiam cauti ducis, quàm bellicosi audaciam è Rep. esse iudicabant. Cæterùm ab hoc irrito conatu Florentini in universum non obscuro dolore, neq; inani concepta tristitia turbabantur, propterea quòd ad extremam esculentarum rerum inopiam erat perventum: nam neq; equis, neq; asinis, neq; etiam felibus pepercerant. Nec defuêre è plebeijs, qui mures avidè consectarentur. Frumenti autem ea erat penuria, ut panes ex milio vetere & panico, atque ea oliræ scandellæq; segete ad iumenta in alimentum destinatæ, confici vendiq; inciperent, & vulgus ignobile ea nigri milij segete culmosa, aliàs dicata suibus, quam Trãspadani Melicam, Etrusci verò ipsi Saginam vocant, vesceretur. Vini nusquam erat copia, nisi quæ sacrificijs atq; ægris in medicinæ usum servaretur, potabant omnes aquam hilariter, sic ut ipsi cives frugi homines hæc à militibus incommoda tolerantissimè ferre mirarentur, laudarentq; eos, quòd fideli perseverantia nusquam excitato tumultu, suisq; contenti stipendijs, pro militari tantũ gloria alienę libertatis causam adversus exteras gentes generosè defenderent. Sed quũ nullus belli exitus desperatis auxilijs, nisi valde lugubris atq; durissimus prospiceretur: versabat iam multorum animos cura ingẽs publicę salutis, prudentioresq; iam plane ea abominabantur supplicia esse subeunda, quæ Romani nuper pertulissent, si vinci armis quàm pactione se dedere mallẽt. Neq; tamen quisquam reperiebatur, qui effari auderet, adeo erat certum his, qui ferociam animi deditionis cogitatione remisissent, fœdæ mortis supplicium, ut pleriq; tacitè animos desponderent, cum subituri casum, quem vel iniqua sors publicis rebus attulisset. Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum à tota civitate libertatis defensor, gravitate consilij, industria, & vigilantia singulari cum summo imperio legatus extiterat, simulato corporis morbo nequaquam occulte concepta animi ęgritudine, è curiæ limine se subduxit, quòd authoritate rationeq; multorum efferatorum civium insaniæ mederi posse desperaret, agitaretq; animo quanam ratione cõsilij affectæ civitati prodesse posset, & quum nihil deditionis pactione utilius atq; salubrius fore iudicaret, sæpenumero de ea re in arcano cum Malatesta & Stephano fuerat colloquutus, per quem tentandum Aurãij hostis animum esse statuebat: occasio verò eius

tractandę rei non semel petita est, quum munera ad ducem in castra mitterentur: idoneus autem interpres erat Cencius Perusinus cognomento Strabo, astu atque prudentia militari insignis, proptereaq; Malatestæ fidus. Is Aurantium reperiebat nequaquam abhorrentem ab honesta concordia, quũ ille ducenta tantum milia aureorũ nummûm ad persolvenda militi stipendia postularet, subindeq; peteret, Mediceam familiam servato libertatis nomine, uti antea consueuissent, pristinæ dignitati restituendam: & obiter à Clemente Pontifice præteritarum offensionum oblivionem se impetraturum polliceretur. In quas conditiones non Baucius modò Valorius, pro legato á Pontifice ab initio belli in castra missus inclinabat, sed Aurantius ipse, undecim iam propè mensium obsidionis tædio affectus, & quod maximè urgebat, pecuniæ inops, quòd multo lusu aleæ ingentem pecuniæ vim stipendijs destinatam, gemente Valorio legato, importunissimè perdidisset, & Conradus Hesius, vetus Germanorum dux, & valde felix aleator, eam fermè totam abstulisset, adeo importuné ut quum Hispani atque Itali debita stipendia flagitarent, Aurantius pudendis circumventus difficultatib. nihil potius atq; expeditius reperiret, quá ut expressa vel non acerbis conditionibus deditione, ærumnoso bello finem imponeret. Ad ea persuadenda ipsius Valorij authoritas plurimum valebat. Quoniam ex arcanis mandatis á Pontifice de patriæ salute solicito etiam atque etiam admonebatur, ne expugnandæ per vim urbis casum necessarium duceret, daretque operam, ut sine sanguine victoria quæreretur, quòd nequaquam sibi deleta patria, sed incolumi, opus esse prædicaret. Eadem etiam Pontifex perscribi ad reliquos duces, Ferdinandumque in primis Gonzagam iubebat, ea conditione, ut his certis præmijs gratiam servatæ patriæ relaturum polliceretur. Hæc ubi Cencius è castris rediens Malatestæ renunciabat, cum bona spe concordiæ Zanobio communicabãtur, & per eum sedulò, & quantũ fieri poterat occultè, ad eos emanabant cives, quos incolumis patriæ cura totius obstinatæ factionis oblivisci cogeret. Verùm recta salutariaque paucorum prudentium, insana multitudo imperitorum popularium facilè superabat, ipso præsertim dictatore perversissimis opinionibus imbuto, & rem ad extremum violenti conatus casum deducere cupiente, ita ut accersendum cum omnib. copijs Ferruccium, defensis Volaterris ingenti virtutis opinione á popularib. sublatum, & periclitari extremo conatu Etrusci imperij fortunam statueret. Itaq; Ferruccius è senatusconsulto revocatur, & quid fieri oporteat ex præscriptis mandatis docetur. Summa consilij hæc erat, ut per Pistoriensium montes ad urbem Florentiam duceret, & decedens dextrorsum à Fesulis, ipso Malatesta erumpente, atque excipiente occasionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obsidione liberari posset, opportunissimè pręberet. Ferruccius qui quassata mœnia reficiebat, acceptis à senatu literis, Marco Strozzæ, & Baptistæ Gondo, qui Florentia missi fuerant, viris pretorijs, urbis custodiam cõmendat, & cum singulis militum centurijs attribuit Nicolaum & Gualterotum Strozzas, Alexandrumq; Monaldum. Imperat etiam Volatetranis decem obsides, qui castra subsequantur, captoque itinere secundum Cæcinam amnem, ad vada Volaterrana descendit, atque inde per Liburnum, antiquæ Labronæ turritum oppidum, Pisas contendit. Ibi aliquot consumpsit dies apparandis his rebus, quæ ad profectionem pertinerent, imperandisque pręsertim pecunijs, ut milites qui stipendia seditiosè flagitabãt, tumultu à Corsorum cohortibus orto, prębita pecunia

paca

pacarentur. Eam autem viritim mercatoribus imperatam, usque adeo impotenter extorquebat, ut quibusdam præsentem laquei mortem horribili voce interminaretur, aliis porrò in summa domus cœnacula contrusis, nisi pecuniã expedirent, fame pereundum esse denunciaret. Qua sævitia acerbitateque usus, sicuti Volaterranos afflixerat, ita à Pisanis magno fœnoris impendio patrimonia distrahere coactis, tantam auri summam, quæ menstruo stipendio satis foret corrasit. Exinde Pisanos ad unũ omnes qui arma ferre possent, tanquã veteris memores libertatis, propterea; ab iusto odio Florentinis suspectos, patria excedere iussit, quanq̃ Pisanorum optimates octoginta numero, obsidum nomine Florentiæ servarentur. Adduxerat paulò ante Pisas aliquot exercitatorum militum cohortes Paulus Ceres, Rentii filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi consilia Ferruccius cõmunicat, cogitq; in unum omnes copias. productis autem omnium vexillis, quum inspicerentur singulæ cohortes, censa sunt tria milia peditum, galeatorum verò equitum numerus, & pileatorum Epirotici generis levioris armaturæ, qui erant peltati, quingentorũ summam implebat. His præerat Nicolaus Masius è Nauplio Peloponnesiaco vir egregiè fortis, cui Pulledro Epirotica lingua cognomẽ fuit, Galeatos autem thoracatosq; ductabant veteres ac clari nominis præfecti Carolus Civitellæ regulus, & Amicus Arsula. Præter has copias solicitarat etiam montanos Pistorienses homines Cancellariæ factionis, qui sicuti promittebant suis illaciter habentibus præstò futuri sperabantur. Sarcinariis autem iumentis multis undique violento imperio contractis, supra centum ligneas tubas, quæ sulphuream flammam evomerent, imposuit, atque item decem minora tormẽta, quæ moschettos appellant, & ligneis canteriis imposita subitaria in pugna ad confirmandas acies peditib. præsidio adversus equites esse consueverunt. Cum his copiis eoque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, biscoctique præsertim panis, more nautico, quæ properantibus per nemora & sylvas sufficeret, vel si nihil omnino parati commeatus, montanorum agrestiumque hominum tenuitate nancisceretur, reluctante genio Lucensi porta signa eduxit, conversusq; ad quosdam præfectos fatali proloquio, fortissimi viri, inquit, ad subeundam durissimi eventus Fortunam ire iubemur, neque reformidanda est ulla periculi vis imminẽs, quum omnino senatui sit parendum qui nos alit, & in dextris nostris supremæ salutis suæ spem reponit. Apparebat enim eum quibusdam secus ac consuesset parum alacriter loquutum fuisse, quasi divinaret, qua sorte ad Alieum arbitrium suscepta expeditione esset pugnaturus. Reliquit autẽ in præsidio Pisarũ, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum singulis cohortibus, Matthiam Varanium Camertem, & Bettum Ranucinum Florentinum, Michaelemque è Montopoli, & cum his Epiroticæ stirpis inquilinum cum ala equitũ Musacchinum, Musachio vetere fortique equitum præfecto genitum. His rebus constitutis per Lucensium agros, atque inde subter Pisciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut signa sensim ad lævam in superiores montes erigeret, confragosisq; & sylvestribus locis rectà versus sancti Marcelli pagum progreditur. Interim Aurantius de consilio itinereque hostium per speculatores certior factus, communicatum cum paucis totius negotii consilium per hunc modum maturè explicat: Ferdinandum Gonzagam in obsidione relinquit, & cum eo fermè omnes Hispanos pedites, multoque maximã Italicarum cohortium partem. Vltra Arnum porrò suis in castris Lodronium consistere, obser-

uareq; hostium motus, atq; intentius euigilare iubet. Scribit autem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq; Vitellium qui in agro Pisano circum oppida Vicũ, Sanctæ crucis, & Focensium pagos æstiuabant, vt coactis cohortibus ad pręcidendũ Ferruccio iter, vestigijsq; insistendo quanta possent celeritate maturarent. Ea quoq; Hispanorum tironũ manus, quæ per aliquot mẽses Clauerio duce diuagata per agrũ, & mutando loca rapto sese aluerat, tanquam edicto Cæsaris stipendijs castrisq; exclusa ad Altopassum consederat, Vitellianas cohortes est subsequuta, adhortante ipso Vitellio ad nauandã ea expeditione operã, qua omnẽ consternationis, & diuturnæ secessionis noxã redimerent, & noua promoreri stipendia properarent. Præmittit etiam é castris Roscium, Martium Columnam, & Scalengum cum suis cohortibus, atq; item Roscij alarijs equitibus Theodorũ Bischetmium Epirotarum equitum præfectum adiungit. Hos subsequitur veterum Germanorum legio. ipseq; postridie cum vniuerso leuis armaturæ & cataphractorum equitatu é castris proficiscens, tranato flumine Arno versus Pistorium contendit. Noctu autem iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen est, castaneis arboribus frequentem, qui locus est ferè medius inter Pistorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquãtisper substitit, vt equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atque interim nuncios opperiretur, qui de itinere hostium certius referrent. Eo modo quiescenti superuenit cursu citato fessus sacerdos, qui Aurantium requirens, adesse Ferruccium, eumq; sancti Marcelli oppidum intrasse, direptumq; incendisse, vnde ipse vix effugerit, anxiè nunciauit, subdens Ferruccianos in tergo à Cæsarianis premi, quod ex multo sclopettorum strepitu nosceretur. Ab hoc nuntio bonæ spei plenus Aurantius, quũ lagenas poposcisset, & vina latis pateris funderentur, circumiectisque in coronam ducibus Francisco Prateo, Rossalique Hispanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, densissimus repente cœlo dudum sereno imber effusus est, usque adeo largus, ut cunctos sub divo perpotantes laté perfunderet, & ad omen à quibusdam verteretur. Arrisit ad id sublato lætiore cachinno Aurantius, & commilitones inquit (uti video) in hostes nequaquam temulento agmine provehemur, postquam nobis superi vina coronantes pocula benignè propitieque diluunt. Hæc fuere suprema eius verba, continuò efferri signa iubẽtis, quum paulo antè ducibus sua munia in omnem eminentis pugnę casum tam sobriè quàm opportunè per hunc modum dispensasset. Hos enim quos diximus duces cum universo levis armaturæ equitatu præire iubebat, quibus præsidij causa addiderat Pompeium Farinam cum trecentis pernicibus sclopettarijs, monueratque eos ut passim si qua paulo angustiora in itinere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus transire posset, idoneis tumulis certas sclopettariorum manus imponerent, ut quũ hostes conspexissent, si forté premerentur ad ea præsidia sensim se recipere possent. Quòd si planiora occurrerent loca quæ non inepta equestri prælio forè prospicerent, tam diu distinere hostes lento certamine niterentur, quoad ipse cum cataphractis superveniret. Vbi equites ad Gabinianum oppidum pervenerunt, & portas sibi pandi postularunt, oppidani non aliter eos se admissuros responderũt, nisi Aurantius fidem daret sine maleficio milites ingressuros. Erant Gabiniani adversæ factionis, qui edoctis de Ferruccij adventu fallacibus responsis tempus extrahebant, quorum consilium nòn multo pòst ab Aurantianis est intellectum, quum oppidani è sacra turre conspectis é longinquo Ferruccianorum

vexillis,

vexillis, eorum scilicet qui præcurrebant equitum, sacri campani æris sonitu adesse iam Cæsarianos hostes significarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præsens oppidanis daret, quod multum interesset ad victoriam parandam, eo opportuno plenoque commeatus oppido potiri, equites circumflectentes se subter mœnia versus sancti Marcelli oppidum excurrerũt, & cum antecursoribus hostium leves pugnas serere cœperunt. Siquidem Ferruccius sanctum Marcellum ingressus, paucis interfectis, & eorum domibus qui erant adversæ factionis crudeliter incensis, Gabinianum petere statuebat, ratus hostes nequaquam tanta celeritate occursuros. Dum oppido egrederetur, conspexerat turbam mulierum cum liberis rerum suarum onera capitibus portantium, quæ adversa porta exijssent, in montes altissimos evadentem. Nonnulli propterea locorum periti milites, qui de adventu hostium certius cognoverant, Ferruccium cohortari cœperunt, ut eodem montium dorso, quo irepergerent mulieres, agmina educere vellet, quod id montanum iter angustam viam, & utrinque abruptissimos haberet deiectus, sic ut hostes illac non facilè persequi possent ascendentem in ea Apœnini iuga, quæ demum æquiores quanquã longiores vias dextrorsum haberent, & per eas ad Scarpariam & Mugellanum agrum descendere possent. Paulus Rentij filius levem putabat impedimentorum iacturam, modò incolumes elusis hostibus eò pervenirent, quò vocarentur. Sed Ferruccius elato spiritu id consilium, quod timoris & fugæ indicium præbere posset, detestatus, rectà progredi cœpit. Præibant equites Carolo atque Arsula ducibus, & quum non amplius duobus millibus passum Gabinianũ abesset, antesignanę cohortes, quas ductabat Bernardus Strozza, cui cognomentum Captivantio fuit, ad Gabinianam portam applicarent, postremæ aciei vexilla ad portam sancti Marcelli adhuc erant. Iter non admodum erat impeditum, sed paululum per acclivia descendere oportebat, quoniã sancti Marcelli oppidum in ima valle positum est, & perpetuis undique montium iugis præcingi videtur. Iam Cęsariani qui cum Roscio, Theodoroque, ut diximus, pręmissi fuerant, insistentes vestigijs novissimos carpebant: nam Roscius expeditam sclopettariorum manum sublatis singulis in clunes equorum advexerat, quæ procursando displodendoque magnopere hostes vexabant. Maramaldus autem à Calamecha vico, ubi pridiè hostes castra fecerant, eos sanctum Marcellum petere conspiciens, ad lævam fidis viæ ducibus usus, per superiorum montiũ & sylvestriũ tramitum compendia ad Gabinianum pervenerat. Alio quoque breviore itinere quanquam aspero, Vitellius non procul ab oppido dudum consederat. Interea Ferruccius albo vectus equo districtum tenens gladium suos hortabatur ut compositis ordinib. ad præoccupandũ oppidum, quod erat in conspectu festinarent, propellerentq; urgentes hostium equites: nam Carolus & Arsula singulari virtute dimicantes, non sustinebant modo, sed redintegrato sæpius utrinque impetu per declives ripas adversos, & terga vertentes hostes se recipere cogebant. Dum tumultuosissimè magnoque strepitu pugnaretur, quod è Ferrucciana acie certę sclopettariorũ manus emittebantur, & Pompeiani, quos diximus, equitũ præsidio missi, equestri prælio se immiscuerant, multiq; iam ceciderãt, Maramaldus ab adversa porta, & partim à facilè disiecta mœnium maceria oppidum est ingressus, Ferruccio iam ab anteriore porta signa inferente. Atq; ita per oppidũ atrox & cruenta editur pugna, sic ut in medio foro magna cõtentione certaretur: nam Ferruccius ingenti

animo in pedes desiliens, abrepta pedestri lancea fortissimè rem gerebat. Nec suis deerat Maramaldus, quin magna vi facto cuneo, toto plateæ spatio potiretur. Interim ex Ferrucciano agmine pars sequuta ducem, ingressaq; oppidum operā navabat, pars deflectens secundum murum, apud castaneti ingentes arbores idoneum nacti locum, quo se adversus insultantes equites tuerentur, displosis sclopettis adversa glandium procella hostes obruebāt. Ab his, ut postea compertum est, qui erant numero fermè quingenti, quum Aurantius adducto cataphractorum agmine, ut prælio interesset per arduum ripæ callem eniteretur, vectus spadice, & gladium vibrans, gemina glande traiectus e quo decidit, nec tamen statim est agnitus, quum argentea veste & auratis armis carptim exueretur. Ferunt eum prius quàm vulneraretur cum Nicolao Masio, qui primus occurrerat, singulari certamine collatis equis contendisse, quum Græcus ferrea clava ei galeam pertunderet: ipse verò equestri mucrone ad eum perfodiendum iteratis ictibus uteretur. Sed Masium cataphractorum impetum veritum, ad castaneas refugisse. Aurantium autem audacius se provehentem lethalia vulnera sustulisse. Eodem ferè tempore Vitellius in agmen secundæ hostium aciei, quam Paulus Rentij filius ductabat, ex obliquo peropportunè invectus, ad primam ferè impressionem ita perturbavit atque disiecit, ut omnibus vexillis in unum de more conglobatis potiretur, vel acerrimè resistente Paulo, qui dimisso equo constantissimè pugnans, aciem componens, & pugnam instaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferruccio opem ferret. Cæterùm ubi Aurantium cecidisse, & cataphractorum agmen, fœdum visu atque incredibile dictu, se totum retrò in fugam præceps dedisse vulgatum est, Ferrucciani sublato victoriæ clamore se conglobare, & perterritis insistere cœperunt, ac nisi Germani qui se nihil adhuc commoverant, sed phalangem suam instar arcis ad sociorum receptum non procul ab oppido in ordine continebant, in viam progressi tumultuarios hostium procursus repressissent, proculdubiò nemo equitum fugere destitisset, quum eorum plerique, & ante alios Rossales exemplum Antonij Hisceræ qui cataphractis præerat sequutus, intenta fuga usque ad Pistorij portas profugisset, tanta perturbatione, ut & in castris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantij, fusique exercitus fama deferretur. Eodem puncto temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgendo cædendoque aliquandiu persequutus, opportunè deflectens ad portam, qua Maramaldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, signa intulit, & usque adeo sævum certamen renovatum est, ut in plateam coacervatis cadaveribus impeditam penetrari vix posset. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximoque meridiani temporis fervore fatigati, in quandam editiorem domum se receperunt, atque inde sclopettis rem gerere perseverarunt, donec ab equitatu levis armaturæ, qui Rossalem fugientem præ pudore sequi noluerat, confertis turmis conglobato, hostium equites ad unum omnes profligati deletique sunt, quum paulò anteà cohortes vel quæ oppidum ingredi nequierant, vel quæ Ferruccij iussu extrà remanserant, Aurantiumque interfecerant, clavis utendo ferreis, quibus galeæ quidem vix resistebant, prostratæ fuissent: neque ea die magnopere victis profuerunt præparatæ ad id tubæ sulphureum vomentes ignem, quum aliquot tantū in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedimētis, moschetti expediti, aut canterijs, uti sperassent, imponi nequiverint.

Fer-

Ferruccius & Paulus aduersæ pugnæ exitum, atq; infestam Florentino nomini Fortunam agnoscentes, quum ipsorum milites aut interfecti, aut capti essent, expugnatisq; atq; direptis singulis oppidi domibus, Maramaldus certa victoria iam potiretur, se dediderunt: moxque Ferruccius, vti erat armatus, ad Maramaldum perducitur. Tum verò Fabritius, An quū Volaterris tympanistam meū contra militiæ morem laqueo impiè suspendebas, te vnquàm ad manus meas peruēturū putaras? Tum ille: Hæc non iniqui semper Martis sors est, quę tibi bellū gerēti obuenire potest. Sed tu si me occidas, neq; utilē, neq; decorā ex mea nece laudē feres. Sed itidem obiurgans, & ex mercatore ducem factū appellans, victor ei galeam & thoracē detrahi iussit, gladiumq; gutturi impegit, & militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelso corpore, excelsoque animo, sed admodum superbo, tumidioreque facundia; ita vt non longo quidem belli vsu edoctus, sed naturali quodam Etruscæ solertiæ vigore peræditus, singula munia cum admiratione non ciuium modò suorum, sed militum implēdo, strenui militis & iusti penè ducis speciem præferret; sed qui adunco naso, palloreq; multo & oculis sanguineis insitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego postea à Maramaldo, quum eius cædis damnaretur, se nequaquàm ex priuata iniuria, sed quodam non impio pudore percitum eum seruare noluisse, ne incolumis hostium dux, postquàm tantus imperator cecidisset, seruaretur. Quando sibi honestissimum fore duceret, si eum in gratiam militum, Germanorumq; præsertim, pro victima Aurantij manibus immolaret. Cæterùm Aurantij cadauer iam armis omniq; amictu undatum sub ipsam cataphractorum fugam Tentauilla Gallus eius familiaris, agnitum collectumq; extra oculos militum asportauit, et stragulæ laneæ vesti inuolutum in sacello collocauit, donec parta victoria susceptus in ceruicem robustioris equi, brachijs & cruribus vtrinque pendentibus, lugubri humanæ miseriæ spectaculo Pistoriū est deuectus; non absimili fati sorte ac Borbonius fuerat ereptus, quum vterq; in limine victoriæ suæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigesimum ætatis excesserat annum, perillustres liberalis animi, & pugnacis ingenij virtutes, quibus studia militum, vt alibi diximus, cum insigni gloria, & non obscuro quodam dolore Cæsaris promerabat; quum militibus defensi Neapolitani regni oppida, tanquam sua, quæ aliena erant profusissimè largiretur; & ante alios semper in acie conspicuus pugnam cieret.

Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illustri, præferebatq; indolem inclyti futuri ducis, nisi id summæ gloriæ decus intempestiua præuaricatione, quæ temporis spatio atque integra ætate pararetur, præferuidus affectasset. Cecidere ea in pugna paulò minus duo milia hominum vtriusque partis: nam multi postea ex vulneribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianorum cohortium præfecti, Capitaneus Borgensis, & duo è Corsorum gente, Paulus & Franciscus, atque item Carolus Ciuitellæ comes, qui equestri prælio longe omnium promptissimè dimicarat, & Alfonsus Stipicianus Farnesia matre genitus, ipsius Pauli Ceritis propinquus. Ex Fabritianis verò Ioannes Maius inter Brutiarum cohortium præfectos pugnacissimus, & tres cum eo signiferi occisi sunt. Amicus quoque Arsula Martio Columnę pecunia redimenti traditus, necatusq; est, quòd Scipionē Colūnam patruelē suū Malliana in pugna, ipsius Amici manu interfectū fuisse diceret: ignobili hercle facinore, sed vsitato huius seculi Romanis, qui iniuriarum perpetuò

memores, vindictæque avidi, inimicorum sanguine propinquorum suorum manibus avidissimè parentare consuessent. Masius verò à suæ gentis equitibus captus, æquo iure militiæ facilè se redemit. Captivantius quoque Strozza graviter vulneratus, curatusq; apud hostes, mille aureorum nummûm pretio dimissus est, quum Paulus Ceres eadē militiæ lege aureis numinis quatuor milibus à Maramaldo libertatem impetrasset. At Florentini vel hoc adverso Ferruccianæ pugnæ eventu vehementer perculsi, nihil se animo demittebant, nihilque obiter ad petendæ pacis consilia flectebantur: nam populares insanæ contumaciæ & summæ acerbitatis homines, quorum pervicacibus ingenijs respub. regebatur, extrema supplicia à barbaro hoste perpeti, & captæ conflagrantisq; patriæ interitum conspicere, quàm deditione se victos fateri malebāt. Et quoniam suprema auxiliorum spe decidissent, devenissentque ad ultimam alimentorum inopiam, qua una non civium modò & imbellium tanquā propinqua morte, sed militum vires atque animi frangerentur, ad id extremi consilij decretum decurrebant, ut longè gravissimo impetu ad salutem, aut si non ita sors ferret, non indecorum communē exitum, in hostes erumpendum esse censerent, ipso ante alios concitante dictatore, cuius mentem inveterato depravatam odio, atque ipsa afflictarum rerum desperatione perturbatam, neq; religio, neque erga patriam pietas, neque ulla demum prudentiorum consilia sanare poterant, quin in ipso honore magistratus ipsoque iam proviso peritura libertatis & cadentis urbis funere, mortem oppetēdam decerneret. Huic diro insistentes cōsilio, per eos dies quibus Ferruccium Pisis movere iusserāt, à Malatesta Stephanoque intentè & graviter postulabāt, ut in eandem committendæ pugnæ sententiam devenirent, & fortibus explicatis consilijs, expeditisque efficacibus armis secum adesse vellent, qui pro libertate saluteque patriæ, supremi certaminis aleam subire statuissent. Ad ea duces, quòd ita ex usu saluteque civitatis, & sua dignitate rebantur esse, de scripto his verbis dictatori, decurionibus, decemvirisque responderunt, ut eos iusta militiæ ratione à temerario exitialique decreto deterrerent, utpote qui honesta pactione, ut antea per Cencium Strabonem Aurantij sensus pertentassent, de deditione transigere, quàm rem ad periculosissimum prælij discrimen deducere, multò satius atque salubrius esse iudicabant. Quum sæpè aliàs accuratè deliberando, excelsi Reipub. præsides, de eruptione consultaretis, semper nobis una atque eadem sententia fuit, ut id periculosæ aleæ discrimen tanquam funesti exitus, libero ore detestaremur. Nam pro disciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expendentes, facilè providebamus, nos iniquissima locorum & rerum omnium conditione cum hostibus pugnaturos: quandoquidem numero virium inferiores, uti præclarè liquet, & vos omnes facto sæpius periculo perspexistis, nisi temerè & cæco impetu hostem adoriri expugnareque non possumus, munitissimis scilicet & distinctis vallatum castris, æquitate loci fretum, & multo tormentorum apparatu instructum. Itaque nihil à priore sententia discedimus. nostri nanque muneris atque existimationis est, ea afferre consilia, quæ civitati tuta, atque salubria sint: ea verò quę certum incommodum, & luctum, atque adeo summam calamitatem prænuncient, repudiare penitus atque damnare: nec mediocris subinde animis nostris bellici decoris cura insideat, ne si militiæ parum peritis, quod syncerè dictū vos ęquo animo laturos scimus, temerè atq; indulgenter obtemperemus, nō obscuræ inscitiæ, tumentisq; arrogātiæ apud

univer-

universas gentes damnemur, & superos hoc tanto admisso piaculo graviter offendamus, inexpiabilemque subeamus invidiam, si malè sano præcipitique nostro consilio, patriam vestram omnium florentissimam, & quod ad Italiæ publicum decus attinet, avaritiæ atque immanitati Hispanorum & Germanorũ occupandam atque delendam, teterrimo urbis Romæ exemplo obijciamus. Sed postquam à nobis nunc hoc unum postulatis, ut quæ erupturis via inter omnes maximè difficiles, tutior atque aptior videri possit, demonstremus: Primum omnium scire vos oportet, castra hostium ita perductis & cõiunctis munitionibus esse permunita, ut nequaquã è montibus, sicuti speculando deprehendimus, aliunde instructa acie descẽdere liceat, quàm duabus omnino vijs, quarum altera est secundum Roscianam villam, & subter Margaritę Monticię templum, qua ad ipsa Aurantij castra pervadere possumus: altera relinquitur per vallem, quæ ad Gallum, ubi Hispanorum sunt munitiones, perducit: nam utrinq; aggeres aliquanto longius quã alibi inter se distant, ut sine detrimento ad ipsas usq; munitiones perveniri posse appareat. Neque enim è Fridiana porta conservatis ordinibus erumpere licet, quòd evadentibus tormenta hostium Olivetano in podio constituta & certius collibrata immineant, quæ singulare incommodũ afferre posse facilè demonstrant, sicut Germanos etiam è suis Pulverosę castris, cognito nostrorum egressu nihil moraturos credere par sit, quin à tergo vehementer atque celeriter incumbant. Pari quopue ratione quo pacto Catelina porta tutò educi agmina possunt, non videmus, quum hostiũ munitiones adeo mœnib. sint propinquæ, ut intra teli iactum portam dispiciant, egredientesq; non maioribus modo tormentis, sed ipsa sclopettorum procella obruere facilè possint, prius quàm componi atq; instrui ordines queãt. Quòd si sancti Georgij portam respiciamus, liquidò nihil insanius & perniciosius accidere posse iudicandum est, quàm si illac erumpere conemur: quandoquidem in conspectu sit Barducciæ casæ propugnaculum, quod portę opponitur, multitudine tormentorum undiq; permunitum, quo vetari potest et egressus ipse, & tota adimi instruendæ aciei facultas. Barduccio quoq; coniuncti sunt perpetui aggeres, qui directa serie totius protractę munitionis ad Giramontẽ usq; pertinẽt, & usq; adeo urbi proximi sint, ut aliunde ꝙ duobus ijs, quæ diximus, itinerib. tentari eruptio nequeat. Cęterũ nos magnopere permovet, omnemq; avdacioris consilij rationem & spem perturbat, dubius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis eventus. Sed esto quòd impigrè aggeres conscendamus, atque ipsa hostium munitione victores potiamur, num idcirco sperandum est, ut Germani atque Hispani sibi desint? nec se colligendi instruendiq; spatium habeant? ut dispersos, & in expugnanda munitione fessos, inordinatosque nostros conferta acie nequaquam invasuri credantur? An non Italicas cohortes, quę & in tergo & dextrorsum sua minora separatim habent castra, in tanto tumultu cessaturas, quin accurrant, putabimus? Et non rectè suspicabimur Lodronianos Germanos è Pulverosæ castris, & tirones quoq; Hispanos superato Arno laborantibus suis occursuros? Quòd si planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu, ut quibusdam videri potest, sit erumpendum, infelici certè audacia, atq; infausto consilio agmen nostrum per patentia loca perducetur, quum universum hostium equitatũ vestigijs extemplò insequuturũ, & pedestres copias equestri nudatas præsidio perrupturum facilè ominari possimus, preterquam quòd aliquanto minore cohortium nostrarum numero

Id iter ſit tentandum, quum neceſſariò relinquenda ſint firma præſidia in munitionibus, quæ ſunt ad ſancti Miniati, ſanctiq; Georgij colles, quę urbem tueri valeant, ſi fortè hoſtes animadverſo neglectoque longiore noſtrorum itinere, non abſurda occaſione adducti, commodeque invitati, montem invadant & occupent, atque inde urbem vacuam militari præſidio confeſtim adoriantur. Proinde penſitatis utrinque viribus rerumque periculis in hoc decretum deſcendimus, ut nos confirmare non pudeat hoſtes undique numero, viribus, æquitate loci, apparatuque rerum omnium eſſe ſuperiores, melioreque ideo quàm nos Fortuna, uti facto ſæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihiloſecius tamen profitemur, ſi imperabitis nullum vel ſalutis vel exiſtimationis noſtræ deſcrimen reformidaturos, modò ea quæ dictator in rem opportuna ſæpius promiſit, egregiè præſtet, oſtendemusque proculdubio, neque fidem neque induſtriam, neque, ſi dicere fas ſit, virtutem probis dignam ducibus nobis erga vos omnino defuiſſe. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines lectitata, quanquam iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tamē de ſalute publica maximè ſolicitos impulerunt, ut in tanta negotij difficultate ſententias à præfectorum primoribus ſeparatim exquirendas cenſerent, vel ob id quòd Malateſta & Stephanus de ſcripto ſignificarant, ſe omnes cohortiū præfectos pridie advocaſſe, propoſitoque pugnæ conſilio, & qua nam parte quòve itinere, ſi ineundi prælij opinio probaretur, erumpendum foret affirmarāt, eam eſſe omnium ſententiam, niſi iniquiſsima conditione prælio certari non poſſe, ſicut civitatem maximè evidenti ſupremæ calamitatis periculo obijci conſtaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ virtutis & fidei præfectis ſigillatim ſententiæ exquirerentur, neminem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus elevaret verbis, aut ullam omnino proſperè edendi prælij ſpem promitteret: quanquam ad unum omnes ſe dicto atque imperio obtemperaturos, & fortem navaturos operam pollicerentur. Sed unus ante alios ætatis honore, & longo militię uſu facilè ſuperior Paſquinus Corſus, qui ſub Ioanne Medice ſpectata cum laude ordines ductarat, quanquam inculta facundia non inepta tamen uſque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque periculis diſſeruiſſe viſus eſt, ut nihil ſtultius atq; damnoſius fore teſtaretur, quàm ſi eruptione pugnādum ſtatuerent, propterea que infenſis torviſq; oculis eum populares intuerentur, & nonnulli comprehendendum, atque extemplò capite puniendum dicerent. Quo rumore ad eius aures perlato Paſquinus poſtea curiæ limine abſtinuit, nec niſi ſuorum cohortibus ſtipatus in area verſari auſus eſt. Neque propterea magiſtratus quin obſtinatè in ſententia perſiſterent, perſuaderi ullo modo poterant: nam identidem ſingulis diebus ab utroque duce flagitabant, ut omnino ad erumpendum corpora atque animos & neceſſaria arma compararent. Quibus importunis expoſtulationibus duces ita & de ſcripto ſemper reſpondebant, ut magnopere ea conſilia deteſtarentur, quando manifeſtum totius belli, ſummæque rei diſcrimen agnoſcerent, ideoque pacis atque concordiæ æquas rationes præferrent, ac obiter poſtquam de conditione loqui cœpiſſent, poſtulabant, ut ſibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli induſtria eius introſpici explorarique ſenſus omnes, atq; referri certius poſſent, quoniam de eius voluntate poſtulatiſque, diverſa ab his quæ magiſtratus dicerent, audiebantur, nec ea quidē de cauſa, ut ipſis tractandæ compoſitionis negotium eriperent, & ſibi uſurparent, quod publici magi-

ſtratus

stratus muneris esse faterentur, sed ut exploratius quæ tractarentur, agnoscerent, sibique, uti deceret atque æquum esset, tempestivè cauerent. Id verò prędarè confirmabant, si suprrbus hostis honestas pacis conditiones repudiaret, & libertatis nomen revellere, potirique ad arbitrium dedita civitate contenderet, aut si populus ab omni concordiæ mentione aversus foret, pugnandumq; decerneret, ipsos non recusaturos vel certissimæ mortis periculum, quin donec vita suppeteret, pro salute dignitateque urbis decertarent, quando se nusquam aut nobilius aut honestius vitam morte commutaturos arbitrarentur. Sed id unum præcipuè ab æquitate summi magistratus postulare, ut advocato maiore populi consilio, ipsis concionandi libera facultas daretur, scilicet ut propositis instantium discriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurionum esset, repudiandæ concordiæ atque appetendi prælij voluntas, numeratis suffragijs explorarent. Quòd si ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui posse confiderent, subindeque remedium certũ afflictis rebus alicunde afferri posse sperarent, sibi magnoperè opportunum & planè necessarium videri, urbem multitudine imbellium exonerasse, quo inopia levaretur, quum iam fames urgeret. Ipsos etenim certis præsidijs eam turbã in tuta loca mœnibus feliciter educturos, deceptis scilicet, aut si ita casus ferret, strenuè repulsis hostibus. Tum verò se daturos operam, ut milites æquissimis animis obsoniorum omnium, viniq; inopiam ferrent, modò illis præsenti pecunia ad diem stipendia solverentur: & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario atque furfuraceo contentos fore. Interim dum senatus his gravissimis dissentientium ducum responsis severisque obtestationib. angeretur, ferè uno tempore in curiam certius allatum est, Aurantium postridie Cal. Augusti cum delecta parte exercitus è castris ad opprimẽdum Ferruccium contendisse, posteroque die eo eventu conflixisse ad Gabinianum, ut ipse in primo congressu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam verterẽtur. Sed mox tanta vi à reliquis ducibus instauratam fuisse pugnam, ut Ferruccianæ copiæ ipsarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amissis vexillis funditus delerentur, nec iam ulla spes reparandi exercitus superesset. Quo atroci nuncio, quanquam in universum civitas admonebatur, ut ad deditionis tractandæ conditiones tempestivè decurreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magistratibus tanto communi periculo permovebantur, sed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipsum committendæ pugnæ decretum præsentem operam exigerent, qua eorum virtutis simul & fidei in extremo Reipub. discrimine periculum facturi essent. Erat is pervicacium animorum habitus usque apeo stabilis & confirmatus, ut Malatesta magnoperè miraretur, cur Florentini præsides nihil omnino de priore sententiarum ferocia remitterent, quandoquidem res adversæ aliâs comminuere vel insolentium spiritus solerent, ipsis autem adaucto periculo mirum in modum augerentur, sicut hęc non ab inusitata animorum fortitudine, sed à violenta quadam rabie, desperationeque rerum proficisci prædicaret. His de causis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malatestæ oris libertatem, & obsequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adijcerentque non ideo illum, qui natura pugnacis esset ingenij, reformidare prælij eventum, quòd hostium vires insuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impensius propter annonæ inopiam afflictas arbitraretur, re-

pugnare magiſtratuum voluntati, officioq; ſuo deeſſe, ſed eum prorſus Clementis promiſsis atq; muneribus corruptum militiæ ſacramentum negligere, ob idq; ſe dicto atq; imperio audientem minimé fore ſtatuiſſe. Nec defuit ferοculus notus ſenator Andreolus Nicolinus, é decurionum numero, qui diceret, Malateſtam quum veniret in curiam comprehendendũ eſſe, atq; extẽplo Pauli Vitellij exemplo capite mulctandum. Quã atrocisſimi de ſe iudicij cogitationem Malateſta facilé ſubodoratus, vſq; adeo grauiter tulit, vt quũ inermis, & paucis á pedibus ſeruis humili vectus mula, quòd eſſet tenuisſima valetudine, ad decuriones conſultandi cauſa aſcendere conſueſſet, vir æq; ferox & ſuſpicax, numeroſo ſatellitum comitatu ſeptus, eo die ad ſenatum accederet, ita diſpoſitis in limine atq; atrio curiæ ſcaliſq;, & ſuperiorum conclauium ſingulis foribus, armatorũ præſidijs, vt aduerſus omnẽ inteſtinam vim quæ inferri poſſet muniτisſime ſe confirmaret, & libero ore in conſeſſu quereretur fidem ſuam in dubium à quibusdam contumilioſe reuocari, deſpiciq; ſua conſilia, quæ de compoſitione protuliſſet, ſtudio quidem propenſisſimo conſeruandæ ciuitatis, poſtquám ipſis cuncta omnino aduerſa, hoſtibus autẽ, ſi tot irritos conatus enumerarent, proſpera atque felicia prouenisſent. Propterea ſe ſuperos orare, vt eam mentẽ ſenatui darent, vnde ipſorum conſilia complecterentur, quæ Reipub. ſalutaria forent, poſtquàm eò eſſet deuentum, vt minimé prolixa deliberatione opus eſſe iudicarent. Decuriones ad ea mitisſimis verbis reſponderunt, diluerruntq; adeo appoſitè totã eam ſuſpicionem, vt ipſi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mittendi facultatem concederent, (ad eum ſiquidem mortuo Aurantio militari conſenſu ſumma imperij authoritatis reciderat) quibus de compoſitione loqui referriq; liceret. Tum vero Malateſta diſceſſit, & re cum Stephano communicata, legati confeſtim ad caſtra hoſtium miſsi ſunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atq; decemuiris legatos audijt, qui eam eſſe mentem Cæſaris à Ferdinando referebant, vt incolumis libertas ciuitati ſeruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neq; immodicæ, neque ab vlla parte omnino ſpernendæ videri poſſent. Sed adeo maleſana erat popularium voluntas, vt nihil ſibi ex condicionibus detrahi vellent, quibus futurum intelligabant, vt reductis Mediceis atque patritijs, popularis ſtatus forma mutaretur, vnde ipſos qui tum publica munia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus Reip. ſed ad priuatum quæſtum magiſtratuum honores reuocabant, quibus mediocres & nonnulli ex fece populi homines ditari conſueuiſſent; poſtquàm nobilitas perculſa popularium metu in exilium abijſſet. Itaq; non multum inter ſe conſultantes propoſitæ concordiæ condiciones ſuperbi repudiarunt, & ad priſtinum experiundæ prælij Fortunæ decretum redierunt, tanta obſtinati animi perſeuerantia, vt Malateſtæ eam eſſe ſenatus vltimam voluntatem ſignificarent, ipſorum ducum conſilijs vti nolle, ſed ab his tantùm fortem fidelemq̀ue militiæ operam requirere. His acceptis mandatis duces vſque adeo intempeſtiuã atq; execrabilẽ decurionum, dictatoriſq̀ue præſertim pertinaciam ſtomachati, quòd ipſorum vel certisſimæ rationis conſilia nihil valerent, atq; improbè deſpicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & ſecum in eandem ruinam extremæ calamitatis patriam cæca libidine trahere mallent, quàm neceſſario non iniquæ pactionis remedio ſeſe ſuaq; omnia cõfirmare, his verbis per Cenciũ Strabonem de ſcripto reſponderunt. Poſtquàm vobis excelſi Reipub. præſides immota ma

net

net mens, ea penitus aspernari cōsilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur syncerè studioséque protulimus, nunc tandem arbitrati sumus sicuti viros militares, & non obscura præditos dignitate decet, oportetque, cunctas scilicet militiæ rationes ad bellicum decus revocantes (id enim unum ipsa vita carius esse debet) nobis maturè consulendum, ne vobiscum si impio vestro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili existimationis nostræ infamia perducamur, quandoquidem nihil turpius atque ignominiosius nobis accidere possit, quàm si huic urbi, quam undecimum iam mensem impigrè defendimus, volumusq; non modò incolumem, sed salvis etiam, quòd maximè optatis, liberæ civitatis legibus florentem, horribile supremi excidij periculum ab insana inauspicatæ pugnæ cupiditate procreemus. Proinde certum est interesse nolle, neque nos duces præbere huic perversæ, ideoq; exitiabili funestæque eruptioni. Illud autem ut hoc consilij susciperemus vehementer impulit, quòd universæ civitatis iudicium sequi iustum honestumque sit, quum multo maximæ partis civium voluntates ad deditionem proclinatas intelligamus, & idcirco civibus maius consilium uti poposcimus, denegatum fuisse suspicemur, quo non dubiè adversis suffragijs pertinacia vestra frangeretur. Hęc scripta quum à decurionibus legerentur, Cencius militari libertate insolentes quosdam sermones, quibus magistratuum offendebantur animi, ita serere cœpit, ut ex transverso decurionum obtutu non obscurus omnino metus ei incuteretur. Itaque vim apparitorum veritus ille celeriter se explicuit, scalasq; magnis passibus descendit. Quum ea ducum responsa verbaq; Strabonis aliena prorsus ab eorum mentibus & planè contumeliosa viderentur, Decemviri cū decurionibus dictatoreq; in unum coeuntes, utpote qui elati atque severi adversa vel acerba audire nunquā antea didicissent, raptim Malatestam ipso honore militaris imperij abdicandum censuerunt, solenniq; diplomate cum summa verborum lenitate perscripto, quo se dimitti perspiceret, ad eum extemplò duos senatores, qui ea in re magistratuum decreta certius referrēt, miserunt. Hi fuere Andreas Nicolinus, legatione dum Bononiæ esset apud Pontificem functus, & Franciscus Zattus, ambo populares, aversique penitus à concordię studio saluteque civitatis. Habitabat eo tempore Malesta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq; ut magistratuum mitescerent animi, & ad meliora consilia verterentur. Proinde admissis legatis, atque his mandata quæ habebant referentibus, usque adeo vehementer conturbatus iracundiaq; correptus est, ut Nicolinū districto pugione repetitis ictibus, sed dextra tñ debili vulneraret, quòd arrogantius quàm deceret proloquutus videretur, vixq; illum astantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes, lenita ducis iracundia morti subtraherent, ipse verò Zattus gravissimo metu perfunderetur. Eius à Malatesta editi facinoris perinde atrocis atq; superbi fama celerrimè pervasit in curiam, & inconditum tota urbe tumultum ita excitavit, ut eodem propè momento temporis cum cives ipsi, tum milites ad arma decurrerent, & tota area singularum tribuum vexillis compleretur. Hic armorum strepitus ad id Malatestam impulit, ut occupandæ Catelinæ portæ consilium caperet, & Marguttem Perusinæ cohortis præfectum eò convolare iuberet, à quo fores refringerentur, & tormenta quæ in propugnaculo erant in hostes obversa, ad terrorem atque perniciem civium, si quid hostile auderent, illico converterentur. Tum verò dictator è fenestra armatas tribus prospectans, &

ſubita exardens iracundia, quod Malateſta perfidioſe atq; inſolenter legatos violaſſet, tanta animi perturbatione caſum eſt indignatus, vt ſibi omnino in hoſtes, armato conſequente populo erumpendum, ideoq; honeſte cadendum eſſe ſtatueret, ſibiq; inſtratum equũ dictatorijs operimentis exornatum adduci iuberet; iamq; deſumptæ loricæ dictatoriẹ poteſtatis paludamentũ, quod paulo ante in hos vſus confici curarat, ſuperindueret, & ſingularis amentiæ quodã furore percitus, ſpumantib. labris & dentibus infrendẽs deſcendere pararet; ſic vt eum pleriq; ex populari factione, qui deſperata venia plurimũ de ſalute dubitabant, ſi aduerſarijs ſuccubuiſſent, dictatorẽ laudando, quatiendoq; arma, magnopere concitarent. Eoq; die profecto lugubre ciuitatis ſpectaculum Raphael furibundo ſimilis edidiſſet, niſi cõſtantiſſimi probiq; animi vetuſtiſſimẹ familiæ ciuis Cecottus Toſingus efferveſcentis animi motum in dictatore graui dehortatione mitigaſſet. Is enim propius accedens, patere, inquit, dictator, vt voce liberi ciuis vtar, & te non importune tui muneris, tuæq; dignitatis, & publicæ omnium ſalutis admoneam. Nihil enim incommodius & peſtilentius in magnis conſilijs præcipiti iracundia eſſe poteſt. Proinde compeſcenda eſt hæc tua ardentis animi vis impotens; eaq; omnis ad rationem ſalubreque conſilium omnino conuertenda videtur; ne cuncti, ſi eodem impetu cum externo atque inteſtino hoſte pro dignitate tui imperij dimicaturum ſubſequamur, vel non inulti miſerrimé tamen barbarico gladio pereamus. Nam eſto quod duces ad ſanitatem redeant, & milites dicto audientes eſſe velint; non video tamen qua via nobis ſit erumpendum, niſi mœnia demoliamur, vt egreſſuris latus aditus paretur. Neque enim quatuor horarum ſpatio tot armatæ cohortes Catelina porta educi poſſe conſtat; ſic ut ſi ſenſim educantur, non antè inſtrui queant, quám hoſtilium tormentorum non dubia atq; ineuitabili procella conſternantur. Hos Toſinghi ſermones nequaquam conuicioſè prolatos, ita nonnulli alij æqué prudentes exceperunt, quod Thoſinghus magni in re militari vſus haberetur: nam ab adoleſcentia Piſano bello præclara cum laude ordines duxerat; vt in dictatore impetus omnis conceptæ iracundiæ deferueret, et ſeſe reprehendi ciuili modeſtia pateretur, omneſq; propè qui aderant, vt ex vultu ſingulorum agnoſci poterat, petendam pacem potius quám experiunda arma iudicarent. Accedit autẽ vt eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuium in aream templi Sanctiſpiritus conueniret, & Malateſtẹ cauſam, factiq; ipſius nomen, quanquam violato ciue non magnopere improbaret, detеſtareturq; palam magiſtratuum acerbitatem, qui vel honeſtas cõcordiæ conditiones abnuerent. Decuriones autem offenſi iracundia, atq; alienatione Malateſtæ, ne Rempublicam in ſummum diſcrimen adducerent, diſſimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum, quem tanquàm amiciſſimum Malateſtæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos ſupremi magiſtratus viatores miſerunt, vt molliendo exorandoq; operam daret, ne ex eius perturbatione reſpublica detrimentum pateretur. Is facilè placato Malateſta, vti optimus ciuis, & publicæ ſalutis amantiſſimus rogauit etiam eum priuato nomine, vt in negotio impetrandẹ concordiæ ſicuti cœperat ſatagere vellet, quando iniquiſſimum eſſet atq; miſerrimum vniuerſam ciuitatem extremæ labis calamitatem ſubire, ſi paucis perditæ obſtinationis, deſperatiſq; hominibus aſſentiretur, qui improbi atq; impij ſui exitus famã ab excidio deletẹ patriẹ quẹrere properarent. Excuſauit Malateſta paucis verbis iuſtæ iracundiæ ſuæ impetum,

quem

quem in Nicolinum effuderat, Cenciumque Strabonem paulo pòst in castra ad hostes misit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quòd eum Valorius de salute patrię solicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque vehementer obsecrasset, ut de concordia transigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & sua cunctatione urbs nobilissima in periculum supremi casus devocaretur. Iam enim excitati in urbe tumultus fama strepitusque in castra pervenerat, exindeque alacres fiebant milites, qui opulentissimam urbem prædæ suæ destinassent. Nec multo pòst magistratuum pervicacia meliorum impulsu, atque ipsa prorsus necessitate superata, ex senatusconsulto quatuor legati ad Ferdinandum decreti missique sunt. Hi fuere Bardus Altovitus, Laurentius Strozza, Petrus Franciscus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandum atque Valorium summæ Cæsaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his conditionibus de compositione pepigerunt.

Ante omnia constituendæ atque ordinandæ Reipub. facultas arbitrio Cęsaris permittitor, sic tamen ut incolumi libertate Florentini suis antiqui iuris legib. utantur. Civitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummûm milia, ut stipendia militib. præberi possint, quadraginta in præsens, reliqua intra sex menses persoluito: de promissa verò pecunia obsidibus caveto: & quos imperet Ferdinandus numero quinquaginta cives nominatim traduntor, qui in castris custodiantur, donec pecunia repræsentetur. Florentini his urbibus & oppidis atque arcibus, quas præsidijs obtineant, confestim excedunto: & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Pisis custodirẽt extemplò dimittantor: Malatesta & Stephanus militię sacramentũ, quod antea populo Florentino dixerint, solenni renunciatione facta statim eiuranto, obligataq; fide Balanzoni Belgæ Cæsaris cubiculario promittunto, se tam diu in custodia urbis cum his copijs quas satis esse putaverint, permansuros, donec concordiæ conditionibus planè sit satisfactum, alimentaque civitati omnis generis commeatus à Cęsarianis interea prębentor. Ipsius verò Malatestæ officij atque muneris sit, tam diu quã Cæsarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atque ipse demum urbe excedito, quum id facere Pontificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini nominis civibus, libera migrandi Romam facultas esto, et quibuscunq; locis placeret, domicilium figere, habitareque impunè potestas conceditor: cunctique vel Etruscæ vel cuiusvis gentis milites, qui Florentinorum stipendia fecissent, & propterea vel exilio, vel pecunia et bonis à Pontifice mulctati essent, ea noxa pœnaque liberantor. Mediceorum animis acceptæ offensiones, iniuriæque syncera fide deterguntor. Hæc verò perscripta tractataque sunt in castris ad Monticiam villam quarto Idus Augusti, anno à partu Virginis trigesimo supra millesimum & quingentesimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Baucius Valorius prolixè pollicerentur, se intra spatium duorum mensium curaturos, ut Carolus Cæsar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquissimi iuris comprobarent. Per hunc modum compositis reb. milites utrinque commeare cœperunt, introijtque urbem ipse Valorius magna frequentia gratulationeque populi susceptus, dimissique sunt omnes qui erant in custodijs, & traditi òbsides, quos Valorius iudicio suo nominatim eligendos perscripserat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimicissimi fuisse dicerentur. Sed hi non multo pòst persoluta pecunia, uti fuerat constitum, in urbẽ redierunt. primi autem omnium Germani veteres, quos Aurantius adduxerat,

acceptis stipendijs missionem impetrarunt. Secundum eos Hispani, vltimo loco Itali. Cæterumvix dum compositis rebus Florentini longe grauissimum salutis suæ discrimen è seditione militari subierunt. Fortè accidit vt ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hispanorū præsidia in rem suam euntes, quod ditiore cultu essent, non simultatis sed latrocinij causa interficerētur, atq; eorum cadauera, vti postea ab exuvijs cognitum est, ad occultandum facinus in puteum deijcerentur. Qua crudeli iniuria offensus Pyrrhus, pares insidias idoneo in loco tendens, bis totidē deprehensos, quos patratæ cædis conscios putarat, occiderat. exinde creuere odia & vtrinq; accensis ad vindictā animis, captis repēte armis cōcursum est tāta vi, vt tumultuario prælio certaretur, dirimereturq̀; tamen authoritate atq; intercessione ducū; sed nondum pacatis Hispanis: qui demum confirmatis viribus eo animorum impetu Italos quosq; depositis armis, nihilq; tale expectantes adorti sunt, vt multos interficerent. Tum verò Martij Columnæ, Castalijq̀; & nonnullæ ex Roscianis cohortes sese in vnū conglobarunt, & cum irruentibus Hispanis vehemētissimè conflixerunt, quo Italici nominis decus aduersus Hispanos, qui superiorib. annis hisdē de causis seditiones miscuissent, defendendū putarent; promittentibus præsertim Germanis neutris opē laturos. Verū quū tirones Hispani, qui erant trās Arnum non longe à Lodronianis castris, cognito suorum periculo, instructa acie vt veteranis essent auxilio superuenissent, subindeq; Italis creuissent præsidia, atrox certamē contractum est, eoq; Hispani iam perducti erant, vt non dubiam cladem accepturi crederentur; nisi Ferdinandus in eo valde aspero exitiabiliq; tumultu, quòd nihil deprecando deterrendoq̀; authoritate valuerat, Tamisiū monuisset, vt Germanorum phalangem promoueret, Hispanisq; se applicaret; quòd Itali propter vetera in externos odia, deletis semel Hispanis, nequaqam ipsis Germanis parsuri crederentur; ob idq; præsertim quòd euulgatum esset, Malatestā ex condicto, vt Italiam excusso penitus externæ gentis iugo seruitute liberaret, vrbe copias suas educturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aspectu Italicæ cohortes cōmotæ, sese recipere cœperunt, tanquam impares, & insolenter prementibus Hispanis terga vertere coactæ sunt, tanta perturbatione, vt suis castris atque tentorijs pellerentur, & dum Hispani direptione tabernaculorum occupati essent; neq; Sabellus è Rosciana villa se commoueret, vt pulsis opem ferret; Arnum transierunt, quum iam trina Malatestæ vexilla conspicerentur; atque eo modo exutæ impedimentis sub Fesulanis collibus dispersim per villas consederunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos vtrinq; fuisse desideratos, sauciatos autem bis totidem, sed Italicas cohortes maius accepisse incommodum, quòd rerum suarum iacturam fecissent. Hisdem diebus Maramaldus, & Vitellius, atq; item Zuccerus, cum maiore parte equitum leuis armaturæ, in Pisanū agrum à Ferruciana victoria descenderunt, positisq; binis castris in vtraq; superiore Arni ripa, & impetratis à Lucensibus muralibus tormentis, vrbem intercepto multo pecore obsidere cœperunt. Quum verò Vitelliani vsque ad sancti Marci portam excurrerent, Michael è Montopoli, quem Pyrrho singulare detrimentum intulisse diximus, contineri non potuit, quin adaperta porta prosiliret, & cum hostibus leue certamen contraheret, quo ipse audacius pugnās occubuit. Nec multo post Odoardo Giachinotto prætori, à Florētinis initæ concordiæ cū tessera nuncius est missus, à quo Aloysius Guicciardinus in eius locū successurus, statim est

introductus, cui Pisani extemplo sacramentum dixere. Ipse vero Odoardus traditis iam arcibus non multo post a Guicciardino comprehensus est, diuq; tortus, quod paulo ante Pisis Iacobo Corsio eiusque filio Florentinis civibus summa crudelitate ex levissima suspicione cervices abscidisset, pari supplicio affectus est. Maramaldus autem atq; Vitellius Pisano agro excedentes, hic per Elsæ vallis pagos ad Florentinum castellum, ille vero per Nevolæ vallis vicos ad Montecatinũ oppidum concesserunt, donec persoluto militi stipendio cohortes dimitterentur. Recepta patria, & e sententia compositis Etruriæ rebus, Clemens usque adeo incredibili lætitia affectus est, ut eam totum id conmitiale gaudium, quo Pontifex fuerat renunciatus, superasse fateretur, diceretq; urbem alias de religione benemeritam, accuratis sanctissimarũ virginum, piorumque hominum precibus, incolumem proculdubio fuisse conservatã, quando Dij superi imminentem cladem præclara miseratione depulissent. Eo autẽ impensius exhilarari videbatur, quod Aurantius cuius ingenti merito nequaquam facile satisfacere posse iudicaret, in ipso victoriæ limine cecidisset. Is nanque non obscura fama ferebatur Caterinam, ipsius Pontificis neptem, suis destinasse nuptijs, ut ex ea Mediceę domus legitima hæreditate in Etruria dominatum conderet, inflante eum ad id quorundam præfectorũ turba, qui ab Aurantij potius liberali comitate, quã a præduro parumque munifico Pontifice amplissima præmia se laturos sperabant. Iam enim Francisco Ruscio quodam Aretino impellẽte urbem Aretium ditionis suæ facere cogitarat, Aretinorum studio non absurde comparato, quum arcem eorum a Florentinis ędificatam, gemente Valorio funditus evertisset. Cæterum Pontifex, quod suæ existimationis pietatisque fore existimabat, tueri nomen quod sibi desumpserat, moderata utens ultione, paucissimorũ pœna cõtentus fuit. Duodecimviratum creari iussit, cuius magistratus authoritate civitatis status regeretur. Is constabat ex lectissimis civibus, qui omnibus temporib. Mediceo nomini mirifice studuissent, & tum ante alios usu rerum, civilique prudentia laudem ferebant. In his fuit princeps ipse Baucius Valorius, in quem Pontifex omnem arcani consilij summam contulerat, & secundum eum Zanobius Bartholinus, Matthæusque Nicolinus, & Armannoctius Detus, ambo iureconsulti, Aloysius item Stufa equestris dignitatis, Antonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus, Philippus Machiavellus, Octavianus Medices, & ipse quoque Raphael Hieronymus dudum dictator, & adversarum partium princeps: postremo autem loco Nicolaus Troscia popularis ordinis. Ab his creati sunt novi decuriones, & reliqui ex priore formula magistratus, Raphaelque ipse Duodecimvirali honore contentus, abdicarat se dictatura, suffectusq; fuerat in eius locum Ioannes Corsius optimis instructus literis, & Mediceę familiæ multis nominibus addictus. Exinde creati sunt Octoviri, qui vitæ & necis traditam a decurionibus habent potestatẽ. Ab his aliquanto post in curia comprehẽsi, reique facti maiestatis, capitali supplicio damnati sunt Baptista Ceus, & Aloysius Soderinus, & secundum hos aliquot post dies Bernardus Castellioneus, Iacobus Gerardus & Franciscus ipse Carduccius, qui acerbissimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas perversis ipsorum moribus pœnas dederunt, privatis quidẽ criminum nominibus in quæstione cõvicti. Non enim eo nomine damnabãtur quod Mediceo nomini infensissimi hostes fuissent, & pertinacissime pro tuenda libertate propugnassent, id

ſiquidem non honeſtum modò, ſed valde etiam decorum putabatur libertatis nomen conſtantiſsimè defendiſſe, quanquam id eſſet inane imperitis ſcilicet & ſævis civibus, principatum impotẽtem tyrannidiq; proximum ſævíſsimè exercentibus. Ceus ante alios acerbæ malignitatis civis, uti è ſingulorũ confeſsione tormentis per Octoviros expreſſa, deſcriptaq; publicis in tabulis rerũ capitalium ad memoriam eius legitimi iudicij ſempiternam conſtat, perpetuo ſuæ ſententię tenore concordiam deteſtatus, ſupremum ineundæ pugnæ conſilium tanquam ſalubre vehementer extollebat, uſq; adeo aſsiduus ut Malateſtam, quòd dicto audiens non eſſet, neq; antea ad pulveroſam Stephano Germanorum caſtra invadenti maturam opem tuliſſet, capite plectendum apud Decemviros decurionesq; cenſuiſſet. Neptem porrò Pontificis novennẽ puellam, quæ clauſtris Veſtalium virginum ſervaretur, in ipſa muri corona inter duas pinnas collocandam obijciendamq; hoſtium tormẽtis ſuaſiſſet, atq; item ut Mediceorũ domus urbis ornamentum decreto publico excinderetur, quòd ut certius à ſenatu impetrari poſſet, ſæpius ac ſæpius cum Foiano egit, ut inter ſacras conciones in eam ſententiam populũ perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononienſi impudenti mendacio retulerat, infirmiſsimas eſſe Cæſaris vires, atq; adeo exhauſtum Pontificis ærarium, ut non diu ali, continériq; exercitus eorum poſſe periti rerum homines exiſtimarent, conſternatos eſſe Germanos, nec procul abeſſe à ſeditione fruſtra utiq; expectatis ſtipendijs: Hiſpanos autem ducibus nequaquam parentes rapto vivere, divagariq; per Etruriam manipulatim. Quibus falſis evulgatis rumoribus populum ab omni concordiæ conſilio deterreri, retardariq; poſſe ſperaviſſet, proptereaq; Foianum cucullatum acerbiſsimas in templis habentem conciones, ut eadem populo nunciaret, hortatus fuiſſet. Bernardus Caſtellioneus inſanæ propè truculentię, uti efferato ingenio vir, quum antea Aurantio bellariorum dona detuliſſet, Vaſtio cohortanti, ut Pontifici aliàs optimo civi, nec nominis ſui clementiæ defuturo, patriam cõcedendam curaret, ſuperbè reſponderat, ſublata atq; oſtentata argentea pelvi quam habebat in manibus exclamans, non alio modo Florentinos, quã in cineres redactam patriam ea pelvi reddituros. Dixerat quoq; ſępius in adverſarũ partium cives invectus, ſi hi unam tantũ haberent cervicẽ, ſe illam cupidiſsimè uno dextræ ſuæ ictu, diſtricta latiore ſica detruncaturum. Confeſſus etiam eſt ſe perpetuis ſentẽtijs in patritium ordinem, ipſoſq; Mediceos tanquã tyrannos inimiciſsimè fuiſſe proloquutum, adeo ut neptem Põtificis nunquam reddendã eſſe, ſed quum adoleſceret, contrudendam in Marmarucos fornices, ubi tum fœdiſsimũ erat lupanar, inverecundè cenſuiſſet, ſemperq; in ſenatu à ſententia quęrendæ cõcordiæ procul abfuiſſet, incitaſſetq; iuventutem per Dantem fratris filiũ, notę ferociæ apud turbidos ducem, ut nullã aliam quàm in armis, internecioneq; inimicorũ, ſalutis ſpem eſſe putarẽt, & obiter in adverſam factionem effuſè graſſarẽtur. Hæc tamen diræ vel maleſanę voluntatis crimina nequaquã ab ipſo reo cõfeſſa, ſed ab inimicis malignè affixa, impoſitaq; fuiſſe pleriq; crediderunt, ſcilicet ut inviſus, effuſeq; terribilis, & indomiti animi ſenex è Repub. tolleretur. Gerardus autem quòd ſemper maledicentiſsimè de Cęſare atq; Pontifice fuiſſet obloquutus, ſęvaq; malignitate Caponium probè & ſapienter Remp. adminiſtrãtem temulenta accuſatione in diſcrimen capitis adductum, dictatura ſpoliaſſet, & in ſenatu ad cõtumeliam ſacroſancti Pontificis petenda eſſe auxilia ab immanibus

Turcis

Turcis pro tuenda libertate censuisset, turbidumque se & periniquum in omni actione civem præbuisset, promeruit ut ab amicis Caponij immitioribus tormentis torqueretur, & ab Octoviris cupidissimè damnaretur. At Carduccius sicuti recentis dictaturæ honore cæteris superior, ita quum acerbius à Norio torqueretur, graviora confessus est. arguebatur enim non obscuræ in Remp. perfidiæ, quòd literas à Balthasare Carduccio apud Galliæ regem legato missas, pro concione legi ad populum vetuisset, invertique demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottum scribam iussisset, scilicet ut postquã ille nihil certę opis ab eo rege, qui amicitiam Cæsaris commodo suo appeteret, populo Florentino nequaquam expectandam significasset, civium animi tota sustinendi belli spe deciderent, et ad parandam pacem verterētur: scelestoque demum hortatu suo seorsum iuventutem concitasset, ut in villas suburbanas Mediceæ gentis, & Iacobi item Salviati crudelib. incendijs desævirent, ut propter eam barbarici maleficij atrocitatem civitas omnis desperata venia, à cogitatione concordiæ penitus averteretur. sed multo maximè eius famam prægravabat, quòd dictator inconsultis decurionibus atque Decemviris, ad Antoniũ Franciscum Albicium Aretij tum legatum, ut copias omnes in urbem adduceret, malignè perscripsisset, ut civitatem imparatam, & ob id de concordia cogitantem, ad gerendum bellum erigeret: contra Rempub. enim fecisse censebatur, quod eius rei consilium magistratibus nequaquam communicandum existimasset. His tamen omnibus concessum est, ut maiorum sepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino Malatesta, Raphaelique Hieronymo Ferdinandus Gonzaga salutem impetrarunt. Dantem Castellioneum Stephanus Columna imposita sacrificuli cuculla secum abduxit, tanquam virum egregiè fortem, qui singulari certamine pro dignitate patriæ dimicasset. Cæterùm Raphael in Pisanum carcerem relegatus est: nam erumpente publico odio, summa deflagrabat invidia, quòd in tormẽtis cõvictus esset fecisse adversus Remp. quum è Genuensi legatione rediens, atq; ante collegas præcurrens confirmandis civium animis, & ad gerendum bellum incitandis, Cæsarem atque Pontificem usq; adeo imparatos esse, atq; adeo rei numerariæ inopia pressos dixisset, ut prius omnino eos decocturos, quàm Florentinorum mœniũ, vel unã tantùm pinnam caperent, vanissimè testaretur. Quo mendacio tantum diuturni belli detrimentum patriæ attulisse credebatur. primis quoque inchoantis dictaturę suę diebus, quum se à concordia minimè abhorrentẽ fingeret, deque mittendis legatis maiore populi advocato cõsilio ageretur, ac ideo collectis suffragijs manifestè pacem ab omnibus ferè peti animadverteret, nullo ea de re facto decreto, non modò optimos quosque cives, sed ipsos etiam populares ex conscientia animi perosos belli incommoda, tam improbè quàm impudenter decepisset. Pontifex autem eo animo fuit, ut Raphaeli parceret, nisi ille ex importuna verborum contentione cum præfecto arcis indignabundus, non dubiæ libertatis beneficium festinata morte prævenisset. Effudit autem Pontifex totum contumeliæ suæ odium in Foianum cucullatum, qui eum illoto ore in sacris concionibus intemperantissimè lacerasset. Coniectus siquidem in baratrum molis Hadriani totius insanæ facundiæ suæ pœnas fœda morte persolvit. Nobis compertum est damnatos evadere, & longè è castris primo, et ex urbe demum profugere potuisse, quòd post ipsam deditionem antequam caperentur, & de his ferretur capitalis sententia, duorum ferè mensium spatium intercesserit,

quum interim Raphael literis Nicolai Scombergi, antistitis Campani, amicissimi hominis admoneretur, ut si pacatum sibi vellet Pontificem, continuò ad eius pedes supplex ire maturaret. Sed is ita hærebat curiæ, ut ambitiosa quadã ingenij vanitate, quòd esset lectus inter duodecim viros, non dubia novi honoris cupiditate teneretur, & qualis dudum fuisset summæ potestatis oblivisci non posset, quin sibi peramplum in ea Rep. qualiscunq; futura esset, locum destinaret. Fit enim aut imbecillitate, aut superbia humani ingenij, ut non facilè quisquam ubi peccaverit, vel secũ ex conscientia se deliquisse fateri velit, nec ideo alienę severitatis & malignitatis impetũ magnopere formidet. Carduccium angusta domi res, quòd avaritia incorruptus ex dictatura abstinentißimas manus retulisset, necessitate quadã in urbe retinebatur, quòd ad opimam alicuius urbis præfecturam aspiraret, quæ dictatorijs & consularibus viris vetere consuetudine deberetur, usq; adeo ut ea spe vir alioqui peracutus & callidus, se ipsum depravãte ingenio stultè deciperet, arbitrareturq; dictaturæ suæ actiones ad duodecimvirale iudicium devocari non debere. Audivi ego à Philippo Nerlio patritio, qui actionũ urbanarum diurnales cõmẽtarios scripsit, à Carduccio fuisse rogatũ, ut pro se Volaterranam præfecturam sibi paulò antè è senatusconsulto destinatam impetraret: ipsum verò eo respondisse vultu sermoneq;, ut id petere ausum castigaret, qui præmia ab his, quibus magnopere nocuisset, promereri posse ineptißimè speraret, ideoq; si saperet, ad tutiora consilia verteretur. Eo autem die, quo in curia custodiæ traditus est, quum duodecimvirali imperio vocaretur in curiam, nec statim ire vellet, postulavit ab Antonio Alberto sibi ex cognatione amicißimo, ut pro se in curiam ad magistratus ascendere minimè gravaretur, diceretq; suo nomine, Carduccium quidem paratum venire, sed timere inimicorum insidias, ne sibi in itinere vim inferrent, scilicet ut Albertus ex vultu verbisq; qualis esset erga se magistratuum voluntas exploraret. Officium præstitit Albertus, renunciavitque nullum aliud à duodecemviris responsum retulisse, quam ut dicerent, Carduccium satis prudentem existimari, quo responso non obscurè admoneri videbatur, ut sibi caveret. Sed non multò pòst eo ambigente hærenteq; advenit è curia ostium pulsans publicus viator, qui eum argenteam præferens clavam in curiam deduxit, atq; inde custodiæ traditus est. Quibus argumentis & ex multis quoq; sermonibus ipsius Pontificis coniectari licuit, eum ad clementiam uti personæ memorem decebat, proclivem futurum, si amici eius cives recentium offensionũ oblivisci, quàm civili sanguine manus imbuere maluissent. Non defuère siquidem ex civibus, qui privato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem impellere conarẽtur, sed is cunctis in rebus quæ pœnam aut præmium respicerent, vel supra æquum temperatus, importunam vindictæ libidinem moderatißimè contrivit, utpote qui incendiarios, maleficosq; extremę pervicacię homines, exilio mulctasse cõtentus fuerit, quũ adversarum partium principes, Thomam Soderinum, & Alfonsum Strozzam honoris causa in villas ipsorum voluptatibus dicatas relegasset: reliquam verò turbam publico damnatã iudicio, eodemq; nomine relegatam per Italiæ oppida disseminasset, ea conditione ut pro merito nunnulli efferatos spiritus retinentes insalubribus locis, sicuti Graviscis, Centumcellis, Terracinæ, & ad Superum item mare Senogalliæ, Pisauri, & Rhavennæ sedem sortirentur. Per hunc modum temperatæ severitatis urbe perniciosis civibus repurgata,

advenere ab Augusta Vindelicia decreti Cæsaris diplomata, solennibus latæ membranæ codicillis perscripta, obsignataque aureo sigillo, quibus Cæsar disertè explicabat, se idcirco ab Hispania venisse in Italiam, ut sublatis bellis certã atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret, contentiones tolleret, partaque cum omnibus, quibuscum anteà armis contendisset, concordia, sacrũ bellum contra barbaros Turcas indiceret, quo nihil sibi antiquius atque nobilius, vel Reipub. Christianæ utilius fore existimaret. Unos omnium verò repertos esse Florentinos, qui pacis & tranquillitatis nomen odissent, animos feroces iniquissimè retinerent, & cum privato, tum publico commodo obstinatius adversarentur, utpote qui anteà rebelles animos induerint, Mediceam familiam, à qua privatim & publicè commoda atque ornamenta ingẽtia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, oblitique prorsus beneficiorũ, & immunitatum, quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitateque retulissent, ab ipsius demum authoritate discesserint, ipsorum copias & duces adversum se Neapolim miserint, adventantique exercitui suo portas occluserint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias, quum pati non posset, & suæ dignitatis esse statueret rebellem civitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma, postquam tentata sæpè concordia, atque æquissimis oblatis conditionibus, vel vitio temporum, vel pertinacium quorundam civium malignitate corrupta, à pace se prorsus alienam ostendisset, proptereaq; integrum ferè annum obsederit: Se tamen quum armis fameque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus diripiendam tradere posset, nihilo secius Cęsareę clementię nunquam oblitum, populi resipiscentis pœnitentia fuisse contentum, atque ipsius Pontificis maximè precibus adductum conservare voluisse. Quum verò, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius Augustæ potestatis, imperatorijque arbitrij sit leges condere, & Rempub. ordinare, ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam civitatis tranquillitatem respicere videatur, Mediceam familiam reduci, atq; restitui in pristinam dignitatem. Et quoniam præclarè manifesteque constat, in liberis civitatibus nunquam vigere concordiam propter diversa dissidentium facilè civium studia, easque improsperè semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuoque Reipub. capite gubernentur, declarat Alexandrum Medicem, quem sibi generum asciverit, Reipub. caput, cuius singuli magistratus authoritatem sequantur, eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat, atque his deficientibus, ad proximiores Mediceæ stirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura devolvantur, subindeq; Cęsar cuncta veterum beneficiorum atque immunitatum privilegia, quæ aliàs promeruerint, syncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò serventur imperat, & his qui violaverint decẽ myriadum puri auri mulctã indicit. Huius diplomatis sententias, quæ latinè perscriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, vertit, & promulgavit Antonius Musettola Neapolitanus iureconsultus, qui tum Cæsaris legati munere fungebatur, membranam explicatam, aureoq; sigillo & manu Cæsaris subscriptam sępe ostendens, & legendam his qui vellent, libentissimè præbens. Ipso autem Musettolla perorante assurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat è Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant. is iuxta assidebat, hisque verbis respondit. Grata nobis atque lætissima erit hodiernæ diei recordatio in omnem ævi posteritatisque memoriã: quandoquidẽ præclaro magni

numinis munere, & invictissimi Cæsaris beneficio optime constitutæ Reipub. ac duraturæ tranquillitatis initium auspicamur. Quod igitur felix faustumque sit Florentino populo, leges nobis latas à Cęsare, ad non dubium huius rectè atq; apposite ordinati status incrementum suscipio, veneror q;, servaturumq; polliceor, ac pari studio atq; obsequio magistratus, cunctiq; civitatis ordines, qui pręsentes adsunt, suscipient, atque optima fide servabunt. Tum verò ad dictatorem legatumque simul à dextris assidentem, singuli magistratus viritim accesserunt, tactoq; diplomate, atq; honoris causa inclinatis capitibus, quæ dixerat dictator approbarunt. Primi fuère decuriones, Octoviri & Decemviri, qui ab integritate iudicij, famaq; probitatis boniviri vocantur. Ad hos tres Guelpharum partium duces defensoresq;, qui magistratus in urbe vetustissimus habetur, itemq; Octoviri, qui belli & pacis negotio præsunt, ideoque Practici nuncupantur. Hos subsequuti sunt Octoviri, qui summam vitæ & necis habent potestatem. Cum his ière Quinqueviri, qui ærario præsunt, itemque Septemviri, conservatores legum appellati. Post hos Triumviri fisco prępositi, & secundum hos mercaturę Sextumviratus, & Quartumviri urbis muniendæ curatores. Postremò Duodecemviri, quibus ab initio ordinandæ Reip. munus fuerat demandatum. His accesserunt ex Mediceorum amicissimis viginti & septem primores: ita ut in universum centum & viginti primatium civium numerum implerent. Eo die videre subnotareq; licuit diversissimos eorum civium vultus, qui ordinatim ad tribunal ascendentes non obscura iusiurandi significatione in sententiam dictatoris pedibus ibant, atque his, quas dixisset Cæsar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ gaudio plorarent, quòd se in posterum incolumi & pacata patria, intestinæque dissensionis & turbulentiæ omni malo vacua liberataque potituros prospiciebant, diverso animorum habitu pleriq; alij tristes atq; demissos vultus certi doloris indicia præferebant, usque adeo procul à dissimulatione positi, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequijs interesse viderentur. Ea siquidem die, quæ Iulias Nonas antecessit anni trigesimiprimi supra millesimũ & quingentesimum, dictaturæ simul & decurionum nomen, antiquata veterum magistratuum formula sublatum est, & principatus ex decreto Cæsaris in civitate, vel non planè libero civium assensu feliciter introductus, sic ut Alexander Medices è Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæsarem, inaugurare tur, & Reipub. Florentinę dux, quæ vox hodie dynastam & principem exprimit, gratulantibus penè omnibus appellaretur. Eiusdem anni principio, quo hæc Florentiæ confecto bello transacta sunt extremæ terrarum in Belgis regiones, quæ Gessoriaco litori incumbunt, repentina atque inusitata prorumpentis Oceani inundatione summã cladem subierunt, qua nobiles pauloantè urbes, frequentissimaq; oppida superfundente sese mari periêre, usq; adeo miserabili calamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio opprimeretur. Nam horribili prodigiosoq;, sicuti coniectari licuit, terræmotu concussus Oceanus, ita magno æstu intumuit, ut institutos antiquitùs, & perpetua custodiæ diligentia ferè quotidie ab accolis instauratos aggeres, quibus submoveri arceriq; æstuantis maris fluctus consueverant, concitato quodam & vehementissimo incursu perrumperet, interiorisque plagæ terris altissimarum & reciprocantium undarum pelagus per transcensos margines effunderet, animantiaq; subinde omnis generis irrito receptus cursu, in

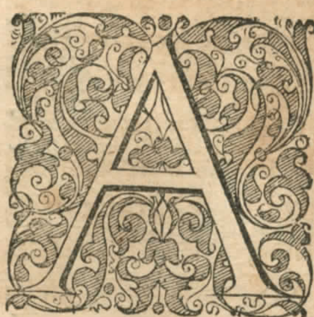
aridas

aridas litoris partes perfugere conantia ocissimè mergerentur, quibus longo natatu fessis & fame morientibus, marinæ belluæ non dubio pavore attonitę, impulsaq; fluctibus conterritorum piscium agmina succedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo antè densissimi imbres diraque tonitrua scintillantis aeris, & crebra motatio telluris, perpetuoq; biduo cõcursantium inter se ventorum diversi turbines ita horribili pavore concussis mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente inevitabili aquarum mole colluctantibus scilicet elementis, tota universi orbis compages resoluta, in antiquum chaos redigi crederetur. Ea porrò calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, & Batavorum insulis, quæ Selanda & Holanda à nostris hodie nuncupantur. Nam præter eas quæ inundantis maris impetu multorum cubitorum altitudine penitùs submersę fuerant: Alendebucha quoque & Harles, & Exclusæ clara oppida, ita fluctibus oppressa devorataque sunt, ut vix sacrarum turrium & templorum fastigia extarent, quæ horribili æquè & sæpe metuenda excidij memoria cladem testarentur. Sed Nonæ Novembres tantis malis finem attulerunt, quum porstidie Calendas sereno (quod mirum fuit) cœlo, sed mox portentosum in modum ab repentina effusi imbris, & certantium inter se ventorum procella commutato, dira ea tempestas accidisset, tanta admiratione mortalium, ut nulla ab orbe condito maior et gravior ullis gentibus clades post diluvium Mosaycis literis celebratum incidisse crederetur. Nec multò post sequenti mense Ianuario, par propè exitij clades Lusitanis in ipsis proculdubiò visceribus terræ furente debachanteq; Æolo illata est, cuius impetu urbs Vlyssipo in primis incomparabile detrimentum sensit, & post eam Coloniam, Sanctæarenę, & Azembugerę, Almeriniq; urbium publica privataq; ædificia, inusitato terræmotu conquassata proscissaq; magnã vim mortalium ruinis oppressère, & nonnulla etiam navigia turbulento inflati maris hiatu absorpta sunt, sicut Tagus insanis allidentis maris fluctibus repulsus, discedentibus in utranq; ripam suis undis, sicca in medio vada obstupentibus cunctis ostenderet, nemoq; iam tota propt Lusitania tectis suis confideret, subsultante scilicet solo, ideoq; non citò desiturã terræmotus vim ita præmonstrante, ut regis & reginę exemplum sequuti universi ferè incolæ tabernacula apertis in locis castrensi in more erigere cogerentur, neq; in his tamen soluti metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatũ quo absorberi possent, non temerè extimescendum arbitrarentur. Hisdem quoq; diebus Ferdinandus Caroli Imperatoris germanus frater Cæsar est appellatus, suscepitq; eius novæ dignitatis ornamenta apud Belgas, opulentiore atq; augustiore apparatu ad Aquisgranum urbem, Caroli magni olim sede, sepulchroq; clarissimã, quę antiquis Nuagerra fuit, quum superiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam suscepisset. Nam sicuti Marcomannorũ, qui hodie Moravi sunt, & Bohemorũ, qui Ercynio saltu circundantur, & Slesitarũ, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atq; opibus superiores facilè superabant, ita utriusq; pompæ spectacula cum ipsius Caroli imperatoris pręsentia tam opulentissimorum procerum, & antistitum admirabilis comitatus incomparabilẽ illustrium hominum conventum repræsentasse censebatur. Nihil enim vel preciosius vel operosius excogitari potuit apparatu atq; instrumento utriusq; aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectissimæ opes, insigni studio certantium inter se gen-

tium collatas fuisse appareret: sacris namq; cerimonijs & ludis equestribus, geminatoq; præsertim epulo totius eius pompæ apparatus constitit, in quo accumulati luxus exquisitissimæ & copiosissimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus superfuerunt. Imperator ipse usus eo prægrandi ense, quo Carolus ille Magnus omnibus sacri belli prælijs uti consuesse fama erat, quanquam esset à multo vetustatis situ eruginosus, clarissimum quemq; Germanorum & Belgarum leviter contactis humeris equestri dignitate nobilitavit, dimissisq; conventibus uni ei curæ institit, ut consentientibus Christianarum gentium regibus pia arma in Solymanum, nimio plus immodicas vires extendentem verterentur. Namq; tum constans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam vatum oraculis comprobata, nullis quàm Austrianorum fratrum certissimis auspicijs barbarorũ vires malo nostro in immensum sese attollentes posse superari: quod existimare credereq; fas erat, post quam & his Ferdinandus à matura iam indole summæ pietatis atq; virtutis Pannoniæ atq; Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adiecisset, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæq; dignitatis successor & hæres esset designatus: Carolus verò augustiore maximarum virtutum & opum concursu exaggeratus undique victor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus, Christiani imperij terminos ad Antipodas usque protulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXX.

RMORVM maximè ingentem terra mariq; apparatum, & qualem nulla maiorum ętas viderit, aut literæ meminerint ad admirationem posteris traditurus, paulò altius belli causas repetam, ut magis illustria sint, quę mox dicentur. Pacata Italia Cęsar è Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, adverso Rheno profectus, Ratisponam ad Danubium venit, ubi totius Germanię concilium multis de causis, & sanandis pręsertim Lutheranorum mentibus, erat indictum. Eo enim tempore celeberrimis in urbibus vehemẽter convulsa erat Christiana religio, ob idq; in partes diducti pleriq; populi inter se bello contendebant: adeo ut Germania armis, opibus ac ingenijs florens, dum insanis erroribus servit, sublato consensu, atq; interrupta religionis authoritate gravissimum vulnus acceptura videretur, eò præcipuè quòd eius diræ pestis venenum ad animos potentium pervaserat, qui impiè atq; arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant Fridericus Saxonũ, & Philippus Langravius Cattorũ principes, Carolo & Ferdinãdo infensi, veteresq; hostes Austriæ

Austriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitariq; ea religionis cõturbatione existimabant. Vuillermus quoq; Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum virtutis subsidijs fretus, ad imperium aspirarat, æquo animo ferre non poterat, Ferdinandũ superioribus comitijs veluti adoptante fratre, Cæsarem appellatum, querebaturq; Romanum imperium una in Austriæ domo tanquã hæreditarium perpetua quatuor Cæsarum successione confirmari, adeo ut eum vitio creatum diceret, et nova subinde comitia veluti prioribus ambitu largitioneq; corruptis flagitaret. Angebat etiam Vuillermũ genus à præalta stirpe repetentem ignominia repulsæ, quam tulerat in petitione regni Bohemorum, superante suffragijs Ferdinando, quanquã ipse Bernesthenij & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè valebant, amicitiæ & studio plurimũ inniteretur. Quibus de causis fiebat, ut Cæsar nequaquam eorum syncera fide, aut egregia voluntate uteretur, qui vel piè sanctèque de sacris potestateq; Pontificis sentirent, propterea que minus facilem eius causæ cognitionem iudicaret, quanquam à Laurentio Campegio Cardinale legato cuncta propè firmissimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari posse Lutheri placita viderentur: ea enim non rejcienda modò atque abolenda, sed risu excipienda esse censebant, qui sacrarum literarum peritia mediocriter valerent, quando nulla constantia plures discipuli ipso magistro insaniores, provecta in immensum interpretandi lididine à primæ rebellionis argumentis impudentissimè descivissent, ut ipsi de nomine peculiares sectas conderent, & imperita multitudo ad factiones atq; intestina bella traherentur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controversias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus instructum copijs à Byzantio in Mysiam pervenisse. eadem confirmãt Clementis, Venetorumq; literę. magnus timor Germanis incutitur, Noricisq; præsertim, qui proximis barbarorum incursionibus abacta pecora, raptos in servitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incensaq; ædificia repentina belli clade conspexerant. Fama erat ea de causa redire in Pannoniam Solymanum, ut Viennam expugnaret, à cuius mœnibus paulò antè fortiter repulsus, cum ignominia discessisset: aut si Germani duce Carolo Cæsare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret: ipsum enim se unum esse, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere solitum ferebant. Quoniam magni Constantini, qui universi orbis Augustus imperator extitisset, sedem & sceptrum atq; urbes eius imperij teneret, uti proavus Mahometes expugnata Constantinopoli, & Constantino supremo Græcorum imperatore superato occisoque, hæc omnia iure belli capta Ottomannicis regnis adiecisset: propterea quum de Carolo sermones inciderent, vel literę scriberentur, eum nõ Cæsarem, sed Hispaniæ regẽ superba dissimulatione vocare consueverat. Elatus enim tot suis, maiorumq; suorum victorijs, quibus à Mæotide ad Erythræi Indiciq; maris angustias, & ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium protulissent, decorum maximè & nominis sui fama dignum putabat, in Germaniam penetrare, terrorem, cędes, incendia circumferre, ostentareq; aciem, ut Carolum acerbissimis suorum cladibus permotum ad pugnã provocaret: sperabat enim eum nequaquã universo prælio certaturum, quòd Germanos per causam Lutheranæ superstitionis inter se dissentire didicisset, unde sibi nõ dubiam erecto tro-

phæo ex aliena infamia laudem pararet, quòd si eo animo esset Cæsar, ut prodire non dubitaret, & patentibus campis Christiana signa committeret: tum verò ipse sua occasione ad optimam spem exploratæ victoriæ uteretur, quando pedestres magna ex parte nostrorum copias circumducto innumerabili equitatu, fame enecare, spe prælij latè frustrari, ac demum funesta necessitate cedentes & dissolutos in fuga proterere facilè posse videretur. Cæterùm suæ dignitatis esse statuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipse in Pannonia regem constituisset. Is quanquam Ferdinandum maiore semper animo quàm viribus contra se bellum gerentem contemnere poterat, Caroli tamen potentiam veritus, qui ex propinquo copijs, pecunia, authoritateq; fratri opem laturus esset, à Turcis auxilia petere cogebatur. Fuêre qui crederent Solymanum invito Ioanne in Pannoniam venisse, Polonorum scilicet & Gallorum cohortationibus inductum: quoniam hi Cæsarem qui bella gerere per legatos singulari felicitate consuesset, gravissimo bello periculosisq; prælijs implicitum videre percuperent: illi verò Ioannem uti affinitate Sigismundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conspicere mallent, quàm Ferdinandum, uti gravem aliquando è tribus regnis hostem Sarmatiæ futurum. Sed de hoc quũ nihil pro vero sit compertum, haud temerè censuerim hos magnos piosq; reges, tanta infamia liberandos, adeo ut arbitrer Solymanum non magnopere his de causis & precibus permotum, tantũ itineris suscepisse, sed veterem potius suum, Ottomannorumq; principum morem secutum, qui exercendo militi bella ex bellis serere, nihil è vetere disciplina segni ab otio corrumpi sinere, & finitimos quosq; tanquam veros hostes, prædę, victorię ac laudis materiam putare consuessent. Quo instituto alternis annis universas copias educendo omnibus gentibus, cum quibus collatis signis sint congressi præter unos Scythas, bello superatis supra viginti Asiæ atq; Europæ regna imperio suo adiecerint. Ferdinandus ubi fit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extendisse, ad eum cum muneribus & æquissimis de pace fœdereq; mandatis tres legatos mittit, quorũ princeps erat Leonardus Nogarola nobilis Vicentinus literarum & multarum linguarum peritia insignis. ij in Triballorum finibus obviam facti Solymano, humaniterq; suscepti, nihil plus retulerũt, quàm ut castra sequerentur. His Ratisponæ nunciatis, Cæsar Germaniæ proceres, legatosq; liberarum civitatum alloquitur, docet in eo communi & gravissimo rerum periculo nihil tutius esse consensu, nihil dissensione calamitosius: proinde excitarentur ad id classicum, quo sævus & barbarus hostis cunctis cathenas & compedes, & templis ac urbibus vastitatem denunciaret, se constantissimo animo paratum esse contra hostes proficisci, ad tuendam religionis causam, ac nominis sui dignitatem, si ipsi fortiter & alacriter coactis copijs Christi vexilla & victrices aquilas sequerentur, atq; unà more maiorum, pro salute omnium & vetere gentis gloria bellum susciperent, acciturum se confestim Hispanorum & Italorum expeditas cohortes magni roboris auxilia, quibus Germanorum statarię legiones firmarentur, Clementemq; Pontificem in hos apparatus magnam auri vim collaturũ, uti esset pollicitus, si hæc gnaviter parari & egregia fide administrari didicisset. Ad ea principes legatiq; propensissimis animis respõderunt, in animo esse Germanis omnibus, ut ab antiquissimis temporibus factum meminissent, salutem publicam & communem omnium, imperijq; præsertim existimationẽ tueri, propulsare iniurias, & Christianæ

stianæ religionis hostes bello persequi: Cæsarem vero prolixè collaudare, qui se eo bello imperatorem futurū profiteretur, et externa item auxilia defendendis, adiuvandisq; Germanis esset adiuncturus. Idcirco ipse, fraterq; Ferdinandus darēt sedulò operam, ut ea quę usui essent, maturè & diligenter expedirēt: ipsos enim ex vetere formula tabularū Romani imperij, uti esset descriptum, æstimato provinciarum atq; urbium censu, delecturos milites, & ad condictū Viennam undiq; in una castra transmissuros. Itaq; fit decretum è summa concilij, ut in aliud tempus Lutheranæ causæ cognitio differatur, cæterisq; cōtroversijs et rebus omnibus postpositis, omnes in unum belli apparatum animos intendant. Igitur Cęsar Alfonso Vastio in Italiam perscribit, ut veteres præfectos advocet, & per eos cohortes cōscribat, & quantum maximè, potest sclopettariorum numerum paret, simulq; Hispanos omnes Tridentinis alpibus ad se celeriter in Noricū adducat. Andreę quoq; Aurię iniungit, ut pari studio triremes ac plures onerarias militariter exornet, & adversus Turcarū classem in Græciā traijciat. Accersit etiam è Belgio, Burgundiaq; gravis armaturę ornatissimum equitatū, & ab Hispania complures nobiles veteranosq; milites: et sibi quoq; privatim, cohortium pretorianarū nomine, duodecim milia Germanorū, ex his qui in Italia plura stipendia meruissent, mercede cōducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberstheníus, atq; Tamisius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de causis, quas suo loco memorabimus, nihil huic bello sese miscuerunt: rexq; Britannus ab infami repudio legitimę uxoris, quæ Cæsaris erat matertera, uti planè hostis depravatū & penitus alienum ab amicitia & religione animū ostendit. Interea Clemens dabat operā, ut pecuniæ à quæstoribus undiq; cogerētur: volebat enim in tanto rerum discrimine, uti communē omnium parentem decebat, erga remp. præclarum pietatis studium ostendere, cōciliandis præsertim Lutheranorū animis, qui eo beneficio atq; ea liberalitate ad sanitatē reduci posse viderentur. Erat ærarium Pontificij imperij penitus exhaustum superiorum temporū calamitate, pręcedentibusq; iacturis ac impendijs: nam Etrusco bello decies centena milia aureorū nummūm expēdisse ferebatur. Quamobrē in senatu decretū est, ut quinq; decumæ sacerdotijs imponerētur, quę res minores sacerdotes, sacratasq; virgines, & sacras hospitales domus vehemēter afflixit: nam exactores cum imperio in provincias emissi, dum privato quæstui studerēt, incredibili acerbitate humana & divina omnia perturbabant, adeo ut pleriq; sacerdotes templa desererēt, & passim sacrata vasa & antiqua donaria cōflarentur: erant & qui prædia dicata altaribus venditarēt, ut decumę solverētur, neq; honestissimus sacri belli prætextus, ac extrema propè necessitas invidia leniebat: quoniam Cardinales qui opima sacerdotia possiderent, immunes evaserant, quasi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinē de solito vitæ splendore nihil remittere moderariq; liceret, quum ex adverso plerisq; egentibus ultima vitæ alimenta raperentur. Per hunc modū coacta pecunia Hippolytus Medices Cardinalis, qui bello interfuit, Legatus efficitur, ut in summę nobilitatis excelsiq; animi Legato summa authoritas & dignitas emineret, eoq; pignore tradito Clemens propensissimā voluntatem erga Cęsarem præclarè testaretur. In eum iuvenem alterū & vigesimum agentem annū natura Fortunaq; certatim maxima dona congesserant, specie formaq; corporis ac ingenij rara felicitate insignis erat, & super hęc spectacula edendo, donandoq; liberalis famā consecutus, adeo studia populi com

moverat, ut sugillata Clementis avaritia quadam naturæ similitudine Leonis patrui memoriam revocaret, et opes iam vel insanis ipsius sumptibus pares esse cœperant: nam ei Clemẽs Pompeio Columna ad Neapolim vita defuncto, eius sacerdotia ac officia, quę erant amplissima cõtulerat, quanquã esset ætatis ac ingenij vigore ad tractanda arma, quã ad obeunda sacra paratior: propterea quum ex lectissimis hominibus comitatũ instrueret, aliquãto plures milites, quã togati viri ac antistites proficiscentem sunt secuti. Eius adventus Ratisponæ cum à Cæsare, Ferdinandoq; rege, tum à Germanis lætanter exceptus est: nam ingentẽ pecuniam multosq; viros fortes, & notos cẽturiones ac militares equos adduxerat, & super hęc sine ullo fastu Cardinei cultus oris habitũ ingenuę promptæq; virtutis plenũ pręferebat. Igitur cõsilijs cum Campegio communicatis, atq; eo in Italiam dimisso, quod tum maximè nervorũ doloribus laboraret, magnam auri partẽ effudit cõducendis octo milibus equitũ Hungarorum, quos se habiturũ Ferdinandus promittebat, si ad eos in finibus Pannoniæ dispersos, atq; operam adversus Turcas navare cupientes, stipẽdia mitterentur: transierant enim ad Ferdinandũ duo supra cæteros duces Valentinus Thuracus, & Bachithius Paulus, hic Triballus erat, ille Hungarus, admirãdæ virtutis homines, sed fide instabili: nam uterq; apud Solymanũ in honore habiti, diu in Turcarũ castris antea militarant, ac demũ non ignobili transfugio ad Ioannẽ, atq; inde cõmutata voluntate in Germaniã venerant. His Hippolytus legatus singula vexilla honoris causa de manu tradidit, in queis pictę erãt imagines crucifixi Servatoris nostri, ad cõmovendam vel in ferreis Lutheranorũ pectoribus pietatem: addidit etiam vestes ex auro purpuraq; militares, & sicas Italicas, aureosq; torques. nec se passi sunt eorũ ingentes animi liberalitate superari, quũ paulo pòst & equum insignem cursu, & gladios more gentis incurvos æquato munere rependerint. Iam prima Turcarum agmina Samandriam pervenerãt, quum Ioannes arma expedit, Gritto negotium dat, ut Strigonij arcem tormentis expugnet. Situm est Strigonium in ripa Danubij triginta passuum milibus ab urbe Buda: cuius arx egregiè munita Ferdinãdi presidio tenebatur. Igitur Grittus terrestribus atq; navalibus copijs diu antea obsessam, admotis muralibus tormentis aggreditur: cuniculi aguntur, per quos suppositis ignibus ab imo totus corruat murus, atq; extremæ in propugnaculis pinnæ ferreis pilis decutiuntur: consistunt tamen fortiter in muro Germani, seque acerrimè fortissimeque defendunt: sed cum rerum prope omnium inopia laborarent, & minus salubri aqua uterentur, pluresq; morbus planè sævus invaderet, desperata salute à Posonianis auxilia, vexillo & fumo interdiu & noctu ignibus petere cœperunt. Erant Posonij Thomas Agriensis episcopus, & Vulcanus iureconsultus, Cæsaris Ferdinandiq; legatus: ij cognito Strigoniensium periculo ad Viennæ præfectum conscribunt, hortanturque ut priusquam Solymanus Savum traijciat, deductis è Vienna pręsidijs, et demissa graviore classe, terra simul flumineq; Danubio obsessis opem ferre maturarent. Grittus enim inconditã multitudinem Vngarorum et Servianorum admixtis Turcis in castra contraxerat, nequaquam idoneam sustinendo prælio, si à peritis ordinum atque militiæ in subitum pugnæ discrimen adducerentur. Pręerat Viennensi præsidio cunctisque Ferdinandi copijs Catianer, quem superiore bello adversus Turcas egregia cum laude Viennæ mœnia defendisse memoravimus. Erat Catianer sicuti in conferenda pugna fortis & impiger, ita

non semper sobrius, & turbidus in suscipiendis consilijs alacritate quadam inanis & pervicax, sive quòd Turcas putabat ad oppugnandam Viennam, uti arcem belli, protinus advolaturos, & propterea eam urbem nulla ex parte nudandam iudicabat, sive quòd satis virium in sola classe futurum arbitrabatur, terrestri itinere nihil tentare constituit, prætermittensque facilè patrandæ rei occasionem Posonianis rescripsit, ut Nasadias quantas haberent propugnatoribus instruerent: pollicetur verò se paulò pòst graviora navigia maioribus tormentis referta, atque exornata more maritimarum triremium, ut Nasadijs præsidio essent, continuò submissurum. Vngari Nasadias vocant navigia oblonga remorum ordine valde expedita, biremibus prædatorijs, quæ in mari nostro visuntur, disciplina celeritateque simillima. eius generis ad sexaginta in statione erant Posonij, quas vir Germanus, cui Corporano cognomen fuit, rei navali præpositus, uti Catianer præscripserat, deducit, ac remige militeque & minoribus tormentis complet: eo consilio ut in Comaria insula, quam paulò infra Posonium Danubius efficit, desertum quoddam castellum occuparet, atque inde cùm graviora navigia è navalibus Viennæ demissa applicassent, in hostium classem inveheretur: ea erat in obsidione Strigonij distributa in stationes, ut flumine nihil omnino obsessis importari pateretur. Dum hæc ad Posonium parantur, Grittus per speculatores de hostium consilio fit certior. erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi, qui non valde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac transire: gens enim effera præsentis tantùm gnara commodi, atque eventuum spectatrix, studiorum commutatione magnopere gaudebat, adeo ut nemo ferè in partibus Ioannis esset paulò notior atque nobilior eques, qui non aliquando cum Ferdinando rege militasset. nec satis firma etiam fides apud sacratos antistites, qui non semel animos atque opes alternæ Fortunæ successibus applicassent. Igitur Grittus celeriter consilium capit præoccupandi hostis, conserendæque pugnæ, priusquam graviora hostium navigia Nasadijs coniungantur. Erant ei Nasadiæ numero Posonianis fermè pares: gubernatorum verò scientia & militum virtute aliquanto inferiores, quamobrem in has complures sagittarios & sclopettarios Turcas distribuit: proponit præmia singulis, qui spectatum facinus ediderint, atque omnes ad præstandam gnaviter atque celeriter operam cohortatur. nec mora adverso amne per noctem ad hostes magno silentio provehuntur. At Posoniani, qui iam ad Comeriam pervenerant, ubi ex pulsu remorum renunciantibus speculatorijs navigijs de adventu hostium cognoscunt, vehementer perturbantur, ut ij plerunque solent, quibus præoccupari deprehendique contingit dum insidias hosti moliuntur. Erat præpositus quinque Nasadijs Pestanus senex, negotij navalis admodum peritus: is Corporanum monet, ut congressum devitet, atque sese Posonium recipiat, ipsum à postremo agmine totius classis terga validissimis Nasadijs esse defensurum. non esse credendum hostes, nisi magna de causa & certa cum spe, veluti rebus exploratis, adverso amne subijsse: proculdubio totius consilij decretum per Hungaros hostibus esse delatum, profectionemque proditam: satis honestum videri posse eum receptum omnibus militiæ non ignaris, postquam graviores naves nondum advenerint, quas etiam Catianer expectandas esse præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de Pestani monitis ad aures admittit, sive quòd flagitiosum putaret non expectare hostem ultrò subeuntem,

prçliumq; poscentem, sive quòd suorum virtuti nimium confisus, adversariorum vires magnopere despiceret: ergo prælij signum præponitur, dividitur classis in acies tres. Pestanus omnium primus prorumpit, profluentisque secundo cursu concitatus hostes adoritur, eo impetu quatuor eorum Nasadias perfringit, primum agmen perturbat, magnam victoriæ spem sequentibus præbet. At Turcæ consertis navigijs vim atque impetum invadentium constanter excipiunt. fit prælium atrox, omittunt pleriq; remos, contis & gladijs rem gerunt: tormentorum sonitu ac fumo, & dissono clamore tot gentium omnis oculorum atq; aurium usus eripitur: ad hæc nebula crassior, uti fit, orta diluculo, ita amnem totum & classes intexerat, ut navium magistri non planè perspicerent, quamnam in partem flectendi remi, & proræ essent incitandæ. erat Turcis fluminis impetus maximè gravis & adversus, sed ea iniquitas coniuncta inter se eorū navigia maximè confirmabat, adeo ut contrà veluti æquata conditione, Posonianorum oculi adversis orientis Solis radijs ferirentur, tum verò Turcæ discussa nebula tantam vim sagittarum adversis navibus superfuderunt, ut propugnatores simul & remiges his confixi, sclopettorumq; glandibus traiecti, in fugam verterentur. In eo tumultu Pestanus egregiè pugnans interficitur. Corporanus cum tredecim omnino Nasadijs, quæ celeritate reliquas anteibant, adverso flumine profugit: reliquæ aut demerguntur, aut desilientibus in proximas ripas militibus atq; remigibus vacuç capiuntur: ex mille & septingentis hominibus qui in Posoniana fuerant classe, ferè quarta pars interijt, cæteri terrestri itinere evaserunt, nonnulli etiam capti, dimissiq; ab hostibus non multò pòst Posonium sunt reversi. Post id prælium Grittus, quòd cuniculis nihil profecerat, & duo muralia tormenta ab crebro usu, uti accidit, fervefacto metallo disrupta fuerant, arcis oppugnationem intermisit, ratus circumvallatum hostem, non diu obsidionis incommoda tanquā desperatis post navalem victoriam auxilijs esse toleraturū. Sub id fermè tempus Hispani, qui in agris urbium Æmiliæ viæ stativa habuerant, fertilissimique tractus incolas circa Scultennam & Gabellum amnes, ad Padum usque magnis detrimentis afflixerant, ad alpes pervenerunt. Erant in eorum castris supra viginti milia hominum, sed tertia fermè pars inutilis turbæ cum tantum septem milia veteranorum peditum censerentur: cum multis enim impedimentis & iumentis onusti vetere præda secum fortunas suas omnino deferendas esse iudicabant, adeo ut nec scorta & voluptatum instrumenta relinquerent. Hanc militum licentiam atque luxuriem, quum Vastius præcipuè commeatus inopiam veritus, castigando iubendoque cohibere, sarcinarumque numerum præscribere vellet, ad Athesim militaris seditio exarsit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculosæ militiæ labor erat ingratus, concitare vulgus militum, & stipendia flagitare cœperunt, adeo ut non excessuri Italia viderentur, nisi consternatis, & in unum animi decretum consentientibus pecunia solueretur. Vastius qui ad minuendam ipsius existimationem à paucis inimicis adversum se exagitari multitudinē haud obscurè intelligebat, dissimulandum in præsens ratus, quçdam tempori necessitatiq; tribuit, donativumq; pollicitus quum ad Cæsarem pervenissent, menstrui stipendij pecunia cohortes pacavit, & in Germaniam sublatis signis est profectus. nec multò pòst Italicç cohortes sunt secutæ. Tanta enim alacritate in Cisalpina atq; togata Gallia, Piceno, Vmbria, totaq; passim

Etru-

Etruria milites bello assueti nomina dederunt, ut duplicatum signorum numerum quisq; præfectus adduceret, & Vastius nonnullos nobiles Circumpadanos opibus insignes, quos præfecturis honestarat, & in magnos bellici apparatus sumptus adegerat, superante militum multitudine cum magna invidia repudiare atq; relinquere cogeretur: non enim Italos tum primũ læta pace perfruentes tanta promptitudine virtuteq; animi eam ancipitem duram que militiam subituros crediderat, ut præcipuè Germanis opem ferrent, a quibus tot clades accepissent: propterea potentes opulentosque rogarat, prolixéque invitarat ad capessandam laudem, quibus clientes atq; oppidanos minimè ad sequenda signa defuturos iudicasset. Id autem invitus fecit: quoniam et certum militum numerum Cæsar præfinierat, iusseratq; ut cæteris reiectis signa & cohortes uni tantùm spectatę virtuti & fidei veterũ præfectorum commendaret. Ii fuère Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philippus Torniellus, Ioannes Baptista Castalius, Fabritius Maramaldus, & qui novissimè omnium alpes transière, Pyrrhus Stipicianus, & Camillus Columna Martij frater patruelis, veteres præfecti omnes, & bellica virtute, & studio erga Cæsarem admodum illustres, in his cohortibus fuère amplius quatuordecim milia delectorum peditum præter voluntarios, qui undique Viennam postea confluxerunt. Secutus est legiones Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit ala ab Alfonso Atestino missa, & trecenti veteres Hispani equites, & Græcorum aliquot turmæ accessère, & his pleriq; è tota Italia sine stipendio nobiles strenuiq; equites, qui antea ordines duxerant: existimabant enim se ignominia notatos iri, si uti desides & parum pij sacro bello minimè interfuissent. Hæc tanta multitudo ad Halam, salinis celebre oppidum, navigijs imposita, secundo amne Œno ad Boiodurum, quod hodie Patavia dicitur, Danubium intravit. Sub id quoq; tempus Cæsar inspectis Sequanorum & Belgarum alis, quæ erant mirificæ, tormentisq; maioribus, quæ Nurumbergæ præsenti pecunia compararat, ratibus impositis a Ratispona Lintium devehitur. Nunquam tot navigia, totq; militum à Romanis usq; temporibus Danubius tulit. erant maximi lintres ad effigiem terrestris ædificij cum cubiculis & porticibus fabrefacti: visebantur latissimæ rates equorum agmina deferentes: erant navagia tabulatis contecta, plena commeatibus. præter hæc, innumerabilis navicularũ multitudo intermixta maioribus navigijs sequebatur. undique audire erat consalutantium acclamationes, timponorumq; & cornuum ac tubarum concentus, & cùm navigia defuissent, etiam ripæ frondosis arboribus convestitæ sinuosi peramœnique fluminis ad iocundissimum quoddam spectaculum equestribus atque pedestribus copijs complebantur. Interea Solymanus, qui sextis & quinquagesimis castris Belgradum pervenerat, Savo amne multis simul pontibus constrato, innumerabilem equitum multitudinem in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad lævam deflectens, ut intactæ superiore bello regionis copijs uteretur, & in Valeriam provinciam late fertilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quæ Stiria hodie dicitur, rectà contenderet. In eo itinere Guintium occurrit, quod Nicolizza vir fortis domestico potius quàm externo præsidio tuebatur. Id est oppidum non longè ab urbe Sabaria in plano positum, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem mœnibus cinctum, tenue opibus, & prorsus ignobile, nisi ab ignominia Turcarum

claritatem accepisset. Igitur Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata fossa, oppidanis & paucis militibus animo confirmatis, vel ob id præcipuè, quòd in Turcarum castris nulla essent tormenta muralia, vires minasq; tanti hostis contemnere, seque ad extremum rerum exitum tueri constituit, ut inde bellicæ virtutis & constantiæ habiturus famam, aut si cum oppido cadendũ foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum specimen æditurus. Habraimus ipse Bassarum princeps, cui Solymanus, quòd nemini unquam ab Othomanis datum meminerãt, supremi imperij potestatem cõmunicarat, ad Guintium provectus, Nicolizzæ fidem promisis & minis pertentat: noverat enim hominẽ Habraimus, dum ille Byzantij legationis munere fungeretur, eúmq; veluti virum fortem ac industrium, sibi & Solymano cõservare, quàm omnino perdere cupiebat. sed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demissum responderet, copiæ innumerabiles in coronã mœnibus admoventur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut subditis ignibus mœnia ab imo disrupta frangerentur. Cæterùm quum discisso & proruente muro Guintiani præsentibus animis introrsus munitiones extruerent, & cuniculis diligenter, vel à fœminis obviam iretur, ac in statione ubi periculum posceret, audacter consisterent, & multi utrinque tormentarijs glandibus peterentur, Habraimus agmina Asaporum, atque item Ianizeros prętorianos, ad eam muri partem convertit, quæ meridiem spectat: à Septentrionibus verò ubi multi pasim colles exurgunt, oppidoque imminent, curulia tormenta perducit, eo consilio, ut terga propugnantium hostium, ab excelsioribus locis intercedente oppido verberaret. Ea res non statim animadversa magnum Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore adversi sclopettariorum & sagittariorum multitudinem vix ferre possent: aversi verò plumbeis pilis sternerentur, erant ea tormenta non diruendis muris, sed ad campestres pugnas idonea, levitate & brevitate expedita, ita ut commodè subductis rotis singula camelis singulis veherentur. At Nicolizza quanquam suorum clade perculsus sese non deserit, sublataque ex ædificijs magna tabulatorum atque asserum multitudine perpetuam munitionem introrsus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commeando & propugnando consistere possent. eo subitario opere perfecto Turcæ incertis demum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & casu quidem interirent. Sed quotidie non parvus numerus fœminarum, puerorum & senum vulnerabatur, qui conclusi domibus cum parandis alimentis, tum saucijs percurandis vacabant, quòd in ligneas domos frequentes pilæ terebratis repentè tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim ducenti fermè equites Turcæ è castris speculabundi prædabundique ultra Neostadium excursionem fecerunt. qui quum diu vagati ad Leopoldium vicum pervenissent, incidêre in insidias, sic ut inter amniculum, qui illac præseptis ripis perlabitur, & mediam vici regionem, quæ publicum iter præbet, interclusi fermè, omnes ab Hungaris equitibus cæderentur aut caperentur. Leopoldenses enim ingenti stipite prælongi arboris ita militarem clauserant viam, ut cùm is stipes in lignea tricubitali columna ad libramentum suspensus esset, & in axe verteretur, facilè quum vellent in directum extenso stipite à læva dextraque aditum aperirent, vel eo contraria ratione reducto per obliquum levi momento præcluderent. Ea enim erat agrestis machinæ forma, quòd esset undique armata præacutis ramorum truncis

latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec artificium moliendi noverant, nec quin infestis ingentibus stimulis induerentur, transilire audebant, tanquam indagine clausi caperentur. Præfectus alæ Pauli Bachitij, cui à vitio distorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hostium capita Viennam detulit, & ad omen victoriæ, spectaculumq; coeuntium undiq; militum in mœnibus præfixit. Tum verò ex captivis certius est cognitum, duplo ampliores copias, quàm quisquam rex Othomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabiles esse in castris, ipsumq; Solymanum sine muralibus tormentis adventare, ut quamprimum collatis signis cum Cæsare confligat, aut si hostis armatus non occurrat, ferro ac incendijs cuncta obvia devastet. Eadem quoq; legati Ferdinandi retulerunt, quos serica talari veste & singulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiserat, ut literas ad Ferdinandum Cæsaremq; deferrent. eas nos tum vidimus in oblongo & per angusto dentatæ carthæ volumine aureis atq; cæruleis literis Arabicè scriptas obsignatasq; aureo sigillo & sacculo purpureo inclusas. utpote quæ tantis involucris barbari vanissimiq; regis superbiam præferrent. In his enim usurpatis multorum regum titulis tumidissimè se terrarum prope omnium & gentium dominum ac imperatorē præscribebat: sed summa hęc erat, Se vindicandis iniurijs, quas Ioanni regi beneficiario atque amico suo intulissent, domo profectum in Pannoniam venisse, processurumque infesto exercitu in ipsorum provincias, ac si quis contrà resisteret, prælio certaturum secundissimis auspicijs Dei optimi maximi & Mahometis, qui pro iustissima causa stare consuessent. Proinde si regij nominis memores esse vellent, & armati progrederentur, uno prælio finiri posse controversiam, atq; ipsos totius orbis imperium in pręmium victoriæ aut daturos protinus aut accepturos. Cæterùm legati uti ex captivis varijs percunctationibus fuerat expressum, multitudinē quinquaginta myriadum in castris esse referebant, & tormenta ænea curulia circiter trecenta, è quibus longè maxima vix anserini ovi magnitudine pilam emitterent: castra plena esse omnis opulentiæ, securitatis, silentij, disciplinæ: Solymanum ipsum, si superstitionem demeres, ab æquitate, continentia, liberalitate, magnitudineq; animi tanta fortuna dignum videri: statura esse supra mediocrem, habitu gracilliore, cervice oblonga, ore candido & exangui, ac osseo propemodum naso, atque eo plurimum adunco: raros patere ad pętorium aditus, sed eum cuncta benignitatis officia per Habraimū humaniter implere: lautitiam sibi castrensi more largè præbitam fuisse, nihilq; sibi extra vini desiderium defuisse unquā: universum exercitū egregiè ali vervecinis carnibus atq; oriza, nullū panis esse usum, nisi subcineritij & tumultuarij: equos in universum campestri pabulo contentos esse, cuius magnam copiam eæ regiones ferant: nam prata nequaquam detonsa falcibus, quod spontè tulerint, præaltè adultum, & planè siccatum præbent: unum esse in castris Habraimum, ad quem veluti ex æquata cum Solymano militaris imperij potestate rerum omnium summa respiciat: eum esse ingenio excelso, gravi, expedito, & ad virtutem exornandam maximè proclivi & liberali: penes hunc maximarum & secretissimarum rerum arcana recondi, adeo ut Solymanus in eius viri consilio, fide ac vigilantia securè conquiescat: ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Cassimium magistros equitum, quos Bellerbecos vocant: huic Asiaticorum, illi Europæorum Sanzachos parere: secundum hos Michalogli Mustaphæ

nomen celebrari, qui voluntarijs equitibus præsit. Ii sunt eorum lingua Acanzi, qui longè lateque præcurrere, regiones explorare, demorari, distinereque hostes, atque omnia ferro atque igne vastari soliti sint. hunc esse Turcica stirpe ortum Ottomannis vetustate originis parem, militari prudentia clarum, antecedere eum castra duorum dierum itinere, & sicuti superiore bello fecisset, ante alios cum centum milibus equitum intra proximos Austriæ fines esse præcursurum. Interim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guintij contrivisset, quòd abscedere incœpto neq; Solymani neque suæ dignitatis esse statuebat, duo inusitatæ magnitudinis propugnacula ante fossam erexit. hæc non murum modò, verùm & turrim, quæ erat in angulo ad Austrianam portam altitudine superabant, ea etiam ratione muri angulum complexus, ut ex primo, quod erat latius & excelsius frontem hostium verberaret. & ex secundo per obliquum ipsorum latera peterentur. Ea continenti totius exercitus labore quatuor omnino diebus fuère constituta, & in summam educta altitudinem, ut hinc etiam Turcarum multitudinem æstimare liceat. Imperatum enim fuerat singulis propè equitibus, omnibusq; sarcinarijs iumentis, ut cæsam Asaporum securibus materiam è proximis sylvis in castra cōveherent. scapos enim ramorū magnorum aut discissarum arborum decisis frondibus æquali, & ea quidem tricubitali longitudine ita collocabant, ut alternis ordinibus modò recta, & modò obliqua serie, alteri scilicet alteris impositi ingentem lignorum struem efficerent, ad effigiem latissimæ turris, è qua non modò qui in muro consisterent, sed & qui intra oppidum vagari vellent, à sclopettarijs & sagittarijs conficerentur. Eo opere incredibili celeritate perfecto, repletaque fossa, & compluribus in muro occisis & vulneratis, Turcæ, qua murum cuniculo disruptum diximus, in oppidum impetum fecerunt, quibus irrumpentibus Nicolizza quantas habebat copias, uti in extremo conatu necesse erat, haud cunctanter opposuit. Sed quum iam propè intra murum pervaderent prætoriani, tantus sublatus est clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum, & fœminarum multitudine, ut stupefacti potius quàm territi impetum represserint. Ea cunctatio sicuti subeuntes tardavit, ita animos propugnantibus in immensum adauxit. Natura enim fit, ut homines tum maximè audeant, cùm repentè commutata fortuna timere desierint. Eo modo quum præfecti cohortium milites castigando atq; item verberando nihil profecissent, pugnæ finis est impositus. Referebant Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidij strepitum, clamoremq; putasse, equitemq; districto gladio ipsis subeuntibus comminantem in aere conspexisse. eam proculdubio extitisse divi Martini speciem, qui Sabarienses omnibus dubijs temporibus certò tutelari numine conservasset. cæterùm eius miraculi fides apud Nicolizzam relinquetur, à quo demum obsidione liberato Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus. Porrò Habraimus pudore atq; ira vehementissimè conturbatus, dum vi Nicolizzæ animum pervincere nequit, honestissimis oblatis conditionibus expugnat: data enim fide publica evocatum ad se in castra cum summo honore verborum eius virtutem commendare cœpit, rogavitq; ut fortunæ periculū facere desineret: oppidum in eius potestate se relicturum, si in verba Solymani iuraret, & in speciem præsidij aliquot Turcæ veluti tradito oppido reciperentur. Nicolizza qui ex octingētis strenuis defensoribus vix tertiam partem, atq; eam cōfectam vigilijs & vulneribus debilita-

tam,

tam, sibi superesse meminerat, omnino transigendum existimavit. Quid enim optatius accidere poterat, quàm ipsum cum præclara fide virtutisq; laude retinere oppidum, & cum sola verborum inanium iactura tantam suorum multitudinem supremo metu atq; periculo liberare? Quum in colloquio nullum timorem præferret, & præsidij vires effusè mentiendo adaugeret, affirmavit se antea oppidũ dedere paratum fuisse ob amicitiam Byzãtij initam, sed semper fuisse prohibitum, quo minus votum impleret, à Germanis & Hispanis, feris violentisque hominibus, qui in præsidio essent, eos quoque tum vel exorantibus pueris ac fœminis, ut ipse exiret, ægerrimè permisisse. Itaque se polliceri Turcis omnibus, qui illac transirent amicum fore, eisq; quos posset commeatus ex copia attritæ regionis præbiturum liberaliter, & Ottomannicum vexillum in summa turre præfixurum. id verò quod ad Turcas introducendos pertineret, ut dediti oppidi acceptique prꝫsidij species præberetur, se prꝫstare omnino cupere, sed plurimũ vereri ne à Germanis ac Hispanis, qui Turcicum sanguinẽ inducti religionibus maximè sitirent, tumultu facto discerperentur, ut demum violato iure gentium, & corrupta spe deditionis, ad funesti belli discrimina sit redeundũ: debere eum qui maximis eo bello rebus gerendis immineret, ut se inde explicaret, sponte dediti, & in veterem amicitiam recepti voluntate et fide contentum esse, sicuti ipse quũ oppido exiret, uti securus de salute ac reditu sese nunquã antea exploratꝫ fidei commisisset. Ad extremum Habraimus, virtute atq; astu Nicolizzæ superatus, id tantũ impetravit, ut Ianizerorum decuriam intra portæ limen admitteret, quibus introductis, & Illyrica lingua ad potandum vinum, cuius ea gens est avida, comiter invitatis, & sibi & Habraimo cumulatissimè satisfecit, cùm neque Germanos neque Hispanos in præsidio habuisset. Nec multo pòst Habraimus, & ipse qui non longè subsederat Solymanus, a Guintio discedũt, & in Carinthiꝫ fines ad Muram amnem feruntur, in lævam longè à Danubio vertentes agmina, & penitus à nostris discedentes, qui iam magna ex parte trinis circa Viennam positis castris convenerant, ac adventum hostium alacriter expectabant. Erat enim opinio orta primò à præfectis, uti fit, ac demum edita in vulgus, Solymanũ in Neostadianos & Viennenses campos à Guintio statim esse progressurum, ut equitatu, qua parte virium erat superior, undiq; præmisso aciem ostentaret, & si nostri obviam irent iusto prælio cõgrederetur: sed ab ea ratione alienum id iter adeo timorem antea de Turcis non ab re conceptũ ex animis omnium detersit, ut qui tanta mole virium incubuisset, tantæ arrogãtiæ & tanti fastus imperator existimatione & dignitate spoliatus profugere crederetur, Turcasq; iam nostri milites, uti ignaros rudesq; militiæ munitionumq; præsertim & operum penitus irriderent, postquam oppidulũ tantis circumsessum copijs, & tantis operibus oppugnatũ, viginti trium dierum spacio capere nequivissent. cæterùm tribus de causis id iter Solymanum tenuisse, postea à captivis compertum est: primò sicuti ipsi iactabant, ut ad Cæsarẽ breviore compendio contenderent, quem nondum à Ratispona Lintium pervenisse, cunctanterq; Viennam devehi cognovissent: secundò quòd Neostadium, uti paludibus cinctum, magnoque tormentorum apparatu, & valido militum præsidio firmatum, nequaquam sibi tentandum esse decrevissent, quo ab hostibus infesso, atque in tergo relicto, ad Viennam sanis hominibus minimè fuerit procedendum: tertiò, ut tutissimo fertilissimoq; itinere inter Dravũ Savumq; suscepto,

quum æstas in exitum præceps & gravis imbribus autumnus suaderent, ad Belgradum reverteretur. Nos potius credimus Solymanum perspecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate, cognitoq; Italorum atq; Hispanorum adventu, de quorum numero ad eum ampliora & maiora vero à speculatoribus veteribusq; amicis deferebantur, repressisse animi ferociam, & tutò evastare provinciam, quàm ancipiti eventu nostrorũ vires collatis signis experiri maluisse. Sub id fermè tempus quo Nicolizza Guintij maximè laborabat, Viennæ militaris seditio exarsit, non modò propinquitate hostium periculosa & penè exitialis, sed disiunctione animorum, & disciplinæ conturbatione gravissima, nisi dij immortales celerem atq; inexpectatã opem rebus propè perditis attulissent. Rochandulfus enim regiæ familiæ magister, quum in adventũ Cæsaris, totq; regulorum & legatorum hospitia præpararet, Hispanos qui in Pannonia militarant, urbe excedere, & in proximis campis extra tendere iusserat, illi id se facturos pernegabant, nisi merita stipendia præberentur, quod Viennensium hospitijs assueti, omni castrensi suppellectile, pecuniaq; carerẽt: in hos Rochandulfus contumaciùs hærentes impetum fecit, excitisque more militiæ ad arma Germanis & Viennensibus tormenta currulia provexit: nec se deserunt Hispani quanquam numero inferiores, & in oblongam regionem conglobati sensim pedes referunt, portamq; occupant, quæ in castra deferebat, admissuri in auxilium Hispanos, qui dudum ab Italia venissent, atq; item Italos, qui in aliena terra viribus ut essent firmiores, anteà cum Hispanis cohortante Vastio privatum fœdus inierant. Res eò perducta est, ut quum Rochandulfus vir admodum iracundus & ferox, armatus in equo vehementius urgeret, & tormenta producerentur, contraq; Hispani obversa sclopettariorũ cohorte consisterent, penè crudeli prælio certaretur: tantus erat utrinque furentium ardor ad conserendas manus, ut deprecantibus summis ducibus qui aderant, non modò non parerent, sed promiscuè omnibus minarentur, adeo ut Vastius & Antonius Leva, Hippolytusq; legatus, qui eò ad visendũ belli apparatum à Ratispona decurrerat, quum deprecando orandoque nihil valerent, sese intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiuntur atq; ignes tormentis imminent, haud dubiè cœleste aliquod numen Christianis rebus adfulsit: spontè etenim veluti exæquato utrinq; periculo milites arma depresſère humi, Rochandulfo ira deferbuit, adcurrere duces, dictæ sunt cõditiones, atque æquis auribus acceptæ, promissa item stipendia. in pacandis utrinque animis Antonij Levæ, qui in sella humeris hominum inter armatos illatus ora converterat, authoritas plurimum enituit, Vastio præsertim, legatoque & Ludovico inter armatos iratosque iam deposito metu sese miscentibus. Paulò antè ad Crementium, quod est oppidum in ulteriore Danubij ripa inter Lintium & Viennam, Hispani authore Hieronymo Leva, seditionem mouerunt. Iusserat Cæsar, ut milites nominatim per manipulos atque centurias recenserentur: nam æmuli atque inimici ipsius Vastij, ut eius dignitatem & gratiam convellerent, Cæsari detulerant, falsum ab eo in cohortibus numerum militum referri, ob id Petrum Consalvum Mendocium triclinij præfectum Crementium miserat, ut milites inspiceret diligenter, & descriptis sigillatim stipendium numerari curaret, anteà siquidem præfectis cohortium universa pecunia dabatur, ut illi iudicio suo in ea dividenda uterentur, quum discretæ cohortes in templum instituto ordine à quæstoribus citatæ essent, &

uni-

unicuique militi stipendium de quæstoris manu solveretur, militibus novum morem approbantibus, uni omnium ex Levaniana cohorte reclamare, tumultumque miscere cœperunt. Hæc ubi videt Vastius, qui initia seditionum audacter opprimenda esse didicerat, districto gladio in medios irrupit: duos qui seditiosius commilitones incitarant, ex conscientia sceleris è templo profugere conantes vinciri iubet. ex his quæstione habita Mendocius cognoscit seditionis authorem esse Hieronymum Levam, qui ad Athesim eius consternationis, quam diximus princeps extitisset. Itaq; Mendocius re ad Cæsarem per tabellarios delata, brevi mandata recipit, damnatusq; Hieronymus Macicao castrorum magistro traditur, atq; ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, vir egregiè fortis, ingenio validus: eloquētia verò & vultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendocium aliquāto libentius atq; maturius de reo supplicium sumpsisse propter simultatem Mediolani conceptam, quū Hieronymus in tradenda arce ipsi Mendocio Cæsaris literas afferenti parere recusasset. Leva sublato cæteri in officio permansêre: retulitq; Mendocius, se plenissimas optimis militibus cohortes reperisse, adeo ut eas res ab invidis conficta, maligneque delata ipsi Vastio apud Cęsarem gratiam ac benevolentiam magnopere confirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano ex voluntarijs prædatoriam manum emisit duce Casono, qui superiore bello vastabundus ad Lintium usque præcurrerat: huic præcipit, ut iter non intermittat: longè lateque totam eam regionem pervagetur, quæ est inter Danubium & alpes, ut de Cęsare hostiumq; copijs certiùs cognoscat, ac demum id prępstet, ut maximè funestam & luctuosam Germanis adventus sui memoriam relinquat. Erat per se Casonus vir impiger, & prædę avidus, sed eo etiam promptiorem operam pollicebatur, quòd superiore incursione se maximè illustrem atque opulentum evasisse meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamen intervallis dividuntur, in agris latè pagisque præsertim, & in fuga plena timoris atque tumultus: magnam mortalium omnis sexus & ætatis multitudinem improvisi repentinique opprimunt, senes invalidi fœminæque cathenis & laqueis tracti, equorum cursum adæquare coguntur: ędificia item, & in his infantes pueros barbara feritate succendunt, adeo ut per centum & quinquaginta ferè miliaria rectis & transversis itineribus cuncta ex continenti fumo, flammis atq; ignibus colluceret. Casonus ad Lintium usq; provectus, quum ad Anassum amnem tertio ab urbe lapide pervenisset, tantum terrorem intulit Lintianis, ut rex Ferdinandus, quòd ibi nullum esset militum præsidium ab Hippolyto legato cohortem Italicam posceret, cuius præsidio Anassi pontē tueretur. Is primus omnium à Crementio rediens, conspectis ab adversa ripa Turcis, de eorum adventu nuntium attulerat: itaque eò confestim mittuntur viri fortes Sfortia Baleonus atq; Otho Montacutus cum valida sclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis dolijs ad caput pontis subitariam munitionem erigunt, continuoq; revocant Hispanicam equitum alam, quæ in prima trepidatione, Rosale veterano duce, quin Danubium transiret retineri nequierat. Sed Casonus sive ponte non animadverso, quòd frondosæ arbores prospectum impediret, sive vado superius improspere tentato, sive ut credi par est, quòd non usq; adeo audendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad lævam deflexit. nec ibi rex Ferdinandus uti oppido diffisus diu constitit, sed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur, ad

Cæſarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Caſonus coacta ingenti præda, evaſtataque univerſa regione, quum paganos ad arma concurrentes paſsim cæderet aut eluderet, eodem ferè itinere regreditur, Solymanum ratus ſe aut Guintij, aut in proximis ſupra Neoſtadium campis eſſe reperturum. Sed is iam promotis caſtris ad urbem Gratiam, Stiriæ Metropolim, quæ eſt ad Muram amnem, iter intenderat. Id viæ conſilium ex falſa opinione ſuſceptum, Caſonum importunè decepit, atque ei pariter ſupremam propè attulit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendijs cognitum eſt, Turcas ad Lintium uſque regionem latiſsimè & crudeliſsimè populari, ex omnibus caſtris copiæ ſeſe effuderunt, ut tranſeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, vindicandasq; iniurias vehementer excitabantur, & quiſq; dux privatum ſibi conſilium deſumebat, quum in univerſum conſultandi & coeundi, & tempus exiguum, & hoſtium inaudita celeritas, omnem facultatem eriperent. non enim prædatorias tantùm alas evagari, ſed adeſſe robora equitatus, atq; ipſum etiam Solymanum adventare crediderant. Itaque Vaſtius à Crementio Danubium traijcit, & per nemora verſus divi Hippolyti oppidũ ad hoſtes fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum, quę Germania contulerat, Imperator ad Viennam ſuperato Danubio caſtra movet. Auſtriani duces Sigiſmundus Prandeſer, & Ricianus à Neoſtadio copias educunt. Ludovicus Lodronius alio opportuno loco caſtra conſtituit. idem Bohemi, Moraviq; equites, & ipſi ante alios Hungari impigrè faciunt. loca ad tendendas inſidias quæritant, per quæ tranſituros hoſtes arbitrantur. Vaſtius fruſtrà ſylva & nemora triduo pervagatus, quum & commeatus deficeret, & Turcæ retrò converſi longè abeſſent, iam ſeneſcente in his locis eorum fama, Crementium & mox Viennam copias reduxit. Secant mediam Auſtriam Norici perpetui montes, qui ab alpibus Rhæticis oriuntur, ſeſeque mollioribus ſenſim iugis ad Danubium uſq; demittunt, adeo ut in ripa fluminis perangustum iter equis nonnunquam & curribus relinquant, ea montium congeries uſque ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur, caſtellis ſatis frequens, multis amnibus irrigua, pecoris abundans. In hac regione multæ atq; latiſsimæ ſunt convalles, partim aratris cultæ & paſcuis fertiles, partim ſylvis atq; nemoribus impeditæ, eæ ad exitus fauces habent, pertinẽtes ad eam planiciem, quæ Noricum à Pannonia citeriore diſterminat, & ad Sabariam Veſpriniumq; perducit. Ad hos cõvallium exitus noſtri duces, uti quiſq; ab oppidis fumo & ſcloppis ſignificatione facta de Turcarum adventu cognoverat, diſtinctis locis copias admoverunt, intentè expectantes, unde nam hoſtes eſſent erepturi, quum in quadam convalle circa frumẽtarias molas ad amniculum Caſonus aquationis commoditate inductus conſediſſet. Neoſtadienſes de adventu hoſtium certiores facti, utpote qui in propinquo erant, primi omnium cum quinq; millibus peditum ad occupandas fauces advolarunt. Erat deſpectus in vallem ab edito collium iugo, ita ut noſtri cõſpectis hoſtium caſtris, ut eo declivi molliq; deſcenſu quin continuò decurrerent, contineri nequiverint. erant eę cohortes quatuor expeditæ Hiſpanorum atq; Italorum ſub Ludovico Coveio nobili atq; impigro, ſed ea die nimis præcipiti atq; præporero duce. Nam qui modicis paſsibus & ſilẽti agmine deſcendere debuerant, effuſo curſu & clamore edito pręcipites ierunt, adeo ut cum fatigati & curſu & armorũ pondere pervenirent, excitatis iam ad arma Turcis numero & viribus impares eſſent, ita occiſis paucis frondato-

dato-

datoribus, qui obvij primò fuerant, adcurrentium mox equitum vim ferre nequiverunt. cecidêre in prima fronte ingentibus gladijs obtruncati Ferdinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius, & Franciscus Rocha centurio, Villazanesque signifer, & Martinus Gorea nobilis Tarraconensis. milites magna ex parte sunt cæsi, nonnulli in paludem profugientes umbilico tenus totam noctem latuerunt, cæteri agiliores conscensis montibus evasêre, ipse Ludovicus vallum rusticanæ areæ concitato equo, saltu superavit, & ad Germanos est reversus: ij Sigismudo & Riciano ducibus cùm ab alto sociorū cædem fugamq; conspicerent, uti instructa acie descendere atque opem laborantibus ferre vellent, nulla ratione adduci potuerunt. At Casonus ne sibi in valle & palustri impeditoq; in loco, ubi dilucesceret, cum pedestribus hostium copijs esset dimicandum, captivos quatuor milium numero, ne oneri essent, barbara feritate ad unum omnes interficit, et intempesta nocte duobus factis agminibus castra movit: alterum Ferisio duce, ad meridiem perrexit, succiso nemore & patefacto exitu, quod mirabile fuit, equitum securibus, nullo accepto incommodo ad Solymanum pervenit: alterum ipso Casono duce per Storambergi oppidi vallem erumpens in Palatinum incidit. is ad Leopoldium vicum cum xij millibus peditum, & duobus equitum gravis armaturæ, tormentisque viginti curulibus in acie constiterat. Fortè tum orta erat ex proxima palude nebula densior, quæ mutuum utrisque aspectum omni ex parte sustulerat, qua demū dilabente in adversos Palatinus tormenta displodit. his vehementer Turcæ perterrentur, & quū deflectere paululùm nolunt, ut pilas evitent, in paludem proximam equos imprudenter adigunt: ibi multi tenaci in voragine impliciti perierunt: nonnulli equis longo cursu debilitatis & macie consumptis, quum extricare sese nequirent, pedites evaserunt, multo maxima tamen eorum pars ad nostrorum acies se convertit, solis peltis protecti, & districtos gladios in humero deferentes, adeo intrepidè, ut ante densissimam hastatorum phalangem decurrerent, spectantibus & conservantibus locum atque ordinem non modò peditibus, sed ipsis etiam equitum alis nihil se in prætereuntes evadentesq; incitantibus. Tum Palatinus conversus ad suos, spectatores ergo, inquit, non bellatores erimus commilitones? si ut sese ultrò hostes nostris cuspidibus induant expectamus. incitate acriter equos atq; hastas intendite, ut prętereuntium agmina perrumpamus: nec mora signo tuba dato, armati equites in latera densatis cuneis incurrunt, magna equorum atque hominum strages editur: postremum Turcarum agmen interclusum à primis undique urgentibus cataphractis cæditur & profligatur, pauci evadunt: sternitur eorum vexillum, et ad Palatinum defertur: cecidit & ibi Casonus, uti impigrum ducem decuit, supremo virtutis opere edito. Nam à novissimo agmine, ut suis spacium ad evadendum pręberet, diu acerrimè ferrea ingenti clava dimicans restiterat. erat enim inter omnes insigni crista conspicuus, ea fuit ab aurea vagina in fronte exurgens ala vulturis, quæ ut ab omnibus nosceretur appensi atque ideo volitantis plumei veli mappulam trahebat. ea demum Cæsari dono data, occisi eo prælio Casoni fidem fecit. Cæterùm Turcæ amisso duce vexilloque, & tertia ferè suorum parte desiderata, quum in patentes campos evasissent, vix emensi iter septem milium passuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum audivit, ratus quod erat, Palatinū cum Turcis prælio congressum esse, eò signa converterat, unde cavæ per anfractus val-

les iterato repercussu acceptum armorum strepitum reddebant. Nec mora Turcæ conspiciuntur, & ante alios ferè trecenti, qui amissis equis in nostros pedibus tanta vi, tantaque alacritate impetum fecerunt, ut sese lanceis induere, & offerre tormentis minimè dubitarent, modò nostros vel semivivi, traiectiq; vulnerarent, tantus inerat aut desperatis aut devotis animis mortis contemptus. his celeriter interfectis affuêre equitum agmina modò confertis, modò dissipatis ordinibus, in hæc Lodronius tormenta emitti vetuit, ne nostri qui terga fugientium cędendo è Palatini castris subsecuti fuerant, uti erant hostibus permixti, temerè sternerentur: ita Lodronius omissis tormentis magnũ spacium directa peditũ acie complexus: atq; item pari cõsilio Ioachimus Brandeburgensis cum duobus milibus equitum lunata acie venientes excepêre, ibi vecordia sive temeritas hostium debitas invenit pœnas: nam sicuti intermittere fugam atque etiam fervida ora convertere cœperant, ut dextras consererent, & se minimè animis fractos ostenderent, ita vi atque impressione nostrorum perturbati pecorum modo cædebantur: nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rari arcus, hastæ rarissimæ, utpote quas per nemora diversis casibus effregissent. nec deerant qui cędis satietate aliquos caperent ut ostentari possent, & demum sacri belli iure pro servis venderētur. Tanto accepto incommodo, Turcę uti sese è nostrorum manibus explicabant, agminatim in patentes campos efferebantur. Equi enim eorum quanquam continenti tot dierum labore & inedia confecti, natura tamen agiles & in extrema necessitate vehementer incitati, facilè Germanos qui gravioribus armis & equis utebantur, vel immodico spacio reflexi in gyros, eo modo profligatos nequicquam persequentibus Germanis latissima planities excepit. ea utrinque parva habet nemora solo herbido, & raritate arborum adeo peramœna, ut equestribus prælijs tota Europa nulla commodior esse videatur. Hæc exitum habet ad Neocrichum oppidum, cuius mœnia abluit modicus amnis, virentibus ripis & aquarum salubritate ponendis castris opportunus. Ibi dum Turcæ veluti superatis omnibus eius diei difficultatibus conquiescere parant, & equi virique promiscuè summa lassitudine defessi è profluente bibunt, & tenuis alimenti ex salita carne atque ea siccata in pulverem reliquias expediunt, novorum hostium superventu perturbantur. Catianer enim ipse & Turrianus equitum magister cum tribus milibus equitum diu quæritando hostes evagati: accepta demum, ut diximus, per manus ex fumo & tormentorum bombis significatione Neocrichum decurrerant: ita tumultuarium prælium exoritur. multi Turcæ uti in gramine strati deprehensique dum equos frenant, ephippiaque substringunt, latè cæduntur, mox ita æquatur pugna, ut cùm fortissimi quiq; validioribus utentes equis in tergo constantissimè dimicarent, reliqui capto moræ spacio ad evadendum antecederent, & sæpe conversi ac demum aversi certamen redintegrarent: nostri tamen omnibus rebus ac animis præsertim superiores ita perturbatis, fessis, vulneratisque instabant, ut passim peramplum eorum numerum prosternerent: reliqui tamen magna ex parte evasuri viderentur, nisi, quod summam Turcis attulit calamitatem, & feroces adhuc eorum animos latè perfregit, nequaquam antè expectati Hungari supervenissent. Valentinus enim & Paulus, itemque Balthasar Pamphilus & Claudius è montibus decurrentes, cum singulis alis in transversos impetum fecêre, atque eos adæquato equorum cursu per sexaginta amplius stadia terga cæ-

dentes

dentes sunt persecuti. Erant enim equorum pernicitate, & armorum genere, & pugnandi disciplina Turcis simillimi et eo terribiliores, quod recentibus equis advenerant, & Turcica lingua ad eos perterrendos, dum fugam increpitant, & superbè insultant, feris ululatibus utebantur. Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis esset pugnatum, summa virtutis laus penes Hungaros fuit, eò tamen æquiore conditione, quod tribus iam prælijs profligatos, & in fugam coniectos, neque postremò paratos ad prælium deprehendissent. Vni Austriani Sigismundo & Riciano ducibus, qui biduo ante commilitonum cædem ab excelso loco despectarant, & se demum in Neostadium urbem recreandorum corporum causa receperant, tantæ victoriæ participes esse noluerunt: eos enim somno vinoque sepultos in tanta occasione Rauber Labacensis antistes vir gravissimus ut arma caperent & oppido exirent, excitare non potuit. Quum Hungari insequendi finem fecissent, Turcis effugium patuit, solitudines sylvarum petentibus, sed ij demum pars ad Ferreocastrum, pars ad Vesprinium & Balatonem lacum in manus effusorum ad prædam populorum devenerunt, adeo ut ex octo milibus vix pauci ad Belgradum: nulli verò ad Solymanum in castra pervenerint. Porrò Cæsar ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendisse, Lintiana in arce duces ad consilium vocat, sententias exquirit an brevi & recto itinere ad hostem sit properandum, ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia, Lintium, & Vienna urbes ita inter se sitæ sunt, ut æqualium ferè laterum trianguli figuram efficiant, sed à Lintio Gratiam iter est expedito equiti trium dierum maximè asperum, & convehendis præcipuè curulibus tormentis impeditum. id enim quum a Danubio recesseris, per Velsiensium fines, & Salisburgam, quæ antiquitùs Iuvavia dicebatur, perpetui montes & abruptæ valles excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione posse confligi, si in regione montosa & perangusta, per expeditos pedites bellum gerendo, equitatus hostium, quo illi maximè valerent, inutilis redderetur. Id consilium quanquam maximas haberet difficultates, quod ab ore strenuorum ducum proficisci videbatur, eò Cæsarem adduxit, ut Apontius Hispanus, qui apud Antonium Levam castrorum præfectus fuerat, ad explorandum iter mitteretur. sed is paulo post quum deserta passim omnia incolarum pavore & fuga comperisset, pauca atq; ea incerta de hostium itinere speculatus, Lintium redijt: tum verò ex omnium sententia pronunciatum est, ut Vienna peteretur: ibi enim convenisse totius Germaniæ copias, ibi provisa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tantisq; minorum amnium, qui ab utraq; ripa in id influerent, rerum omnium devectionibus nõ defuturos commeatus: & deniq; ibi recensendum lustrandumq; universum exercitũ, & si hostis regrederetur, ante urbis mœnia collatis signis esse confligendũ. Non defuère tamen qui petendæ Viennæ consilium, uti diversum ab hoste, & à gerendo bello penitùs alienum haud obscurè damnarēt, quasi hostis in ea calamitate provinciæ à Cæsare omnino fuerit persequendus: sed aliam inferentis bellum, aliam propulsantis rationem esse constabat, adeo ut dignitate integra Cæsar prætorio in Viennensibus campis semel posito, ignobiles hostium motus excursionesq; spectare, & inanem strepitum superbi hostis à multo terrarũ spatio provocantis simul & recedentis irridere posse videretur. Itaq; Cæsar Viennã classe devectus, Hispanos atq; Italos decurrentes more militiæ & pugnæ simulachrum edentes cum summa admiratione ac vo-

luptate inspexit. Antecedebat Vastius cum pedestri fraxineo conto, auratis armis, & sua insigni proceritate conspicuus. Is densando & celeriter explicando cohortes ad varias acierum effigies, quanta arte superioribus bellis pugnatum esset edocebat. Sequenti die Cæsar Germanos invisit ferina pelle contectus, ut vel ea militari comitate quale esset erga eos studium, usurpato gentis habitu testaretur. Tum Federicus Palatinus virtute animi atque oris habitu antiquis Germanorum ducibus, qui quondam Romana arma exercuère, persimilis, iuxta peditum phalanges displosis miro ordine tormentis quadrata equitum agmina traduxit. Ibi videre erat prægrandes equos ferreis bardis protectos, ingentia virorum corpora longè pulcherrimis munita armis, omnibus intortæ & rutilantes barbæ, atque ora bellicum vigorem spirantia, quales antiqui Theuthones Cimbrique fuissent, ex literarum memoria referebant. Neque enim gregarios equites tot reguli totque liberæ civitates, sed maximè generosos aut fortibus factis illustres, dum certatim studio atque opibus excellere cuperent, ad id bellum miserant. nam quicquid in Germanico nomine aut exquisiti roboris, aut delecti floris fuit, à Vistula amne ad Rhenum tam latè quàm litora lambit Oceanus, & Rhæticis Iuliisq; alpibus, ac Hercynia sylva concluditur, id totũ aut iussu principum nomina dederat, aut spontè conscriptis adhæserat, quando nihil tale unquam à maiorum suorũ, vel annalium recordatione contigisset, ut cõsensu uno Germania omnis pro publica salute ac dignitate arma capere cogerentur, præsertim adversus eas gentes, quæ ab ultimis Asię Syriæq; & Ægypti finibus venissent, ut Germanos Romanorum armis indomitos & vetere militiæ gloria, & præsenti libertate spoliarent, quibus maximè rebus supra cæteras gentes omnibus seculis absq; ulla dubitatione floruissent. Nec Bohemorum castra longè aberant, Slesitarum & Moravorum copiis adaucta, quas gentium inclyti duces Hardechius et Bernesthenius adduxerant. Præerat omnibus Bohemis Sedislaus Lippa, summi magistratus honore insignis. Ea gens cum lingua, quæ Illyrica est, tum castrorum disciplina & armorum genere plurimum à Germanis differt, curribus castra vallantur, ingentiumq; scutorum ordine firmantur acies, equites, peditesq; peritissimè sclopettis utuntur. Mos est & genti in Hercyniæ saltu latrociniis assuetę, parvas è chalybe secures, ad certissimos ictus eiaculari, ferreas item clavas cubitales, cathena hastilibus appensas ambabus regere manibus, atq; his armatos magnis ictibus prosternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent, quas olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent, quum regem nequaquam è popularibus, sed ab externis nationibus, quę virtute atq; iustitia potiorem putaverint, vetere instituto sibi deligant: ita ut modò Hungaris, modò Polonis, & uti hodie videmus, nonnunquã Germanis Bohemię regnum deferatur gravi & contentiosa ambitione principũ: nam qui Bohemorum rex evaserit, in creando demũ Cæsare septimi suffragii prærogativa & potens & insignis efficitur, adeo ut quum Germani sex proceres ad quos comitiorum ius, potestasque pertinent, ex pari numero utrinq; terni dissideant, addito demũ utri libuerit suffragio suo Bohemus cum magna gloria Cæsarem pronunciet. Nec defuère aliquot Polonorum turmæ, non publico, sed privato consilio bellum secutæ, connivente ad ea Sigismundo rege, qui sicuti non temerè cavebat, ne inducias violaret, quę sibi cũ Solymano erant, ita ne Christianæ causæ deesset, fortissimis viris ostendendæ virtuti locũ præcla-

ra dis-

ra dissimulatione relinquebat. Quum tantarum copiarum numerus iniretur, reperiebamus Cæsarem, non deductis urbium præsidijs, nonaginta descriptorum peditum, & triginta armatorum equitum milia in aciem esse productum, nequaquam adnumeratis peditum atque equitum ministris, qui servorum loco, si labores officiaq; respiceres, æstimari poterant: si verò ætatis, ingenia, equi atque arma censerentur, nemo esset militiæ peritus, qui eos putaret vel robore, vel usu, vel ipsa spe veris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam, coniunctis in castris supra ducenta & sexaginta milia hominum, quibus Ariovistus Vilermi Baioarij frater Pataviensis Episcopus cõmeatum in tres menses se præbiturum certa pactione receperat. Neque enim unquam ab ulla memoria tantũ insignium ducum, lectorumq; militum ullis in castris coivisse crediderim, si singularũ gentium nobilitatem, ac famam asiduis quæsitam bellis & privatæ virtutis decora animo reputemus. Nam cohortes ferè integræ ex his constabant, qui paulò antè centuriones signiferiq; fuissent, & turmæ refertæ erant veteribus præfectis, aut ijs qui egregiè pugnando, & preclarum nomen, & militaria dona, torques aureos, & aurata calcaria meruissent. Porrò in quota parte virium censebitur curulium tormentorum apparatus? qui in veterum castris aut certè nullus fuit, aut qualiscunque fuerit, is omnino ætate nostra sit deridendus, cùm operosas è materia turres & machinas tremenda effigie, & asperis suis tantùm nominibus terribiles, maiores nostros timuisse videamus, ea tum apud Cæsarem tot erant egregiè fabrefacta, ut perpetua eorum corona instructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam victoriam facilè posse viderentnr. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil à flumine Viennaq; discedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hostium equitatus sua multitudine atque audacia à latere insinuatus, ab urbe demum Danubioq; interclusis nostris, omnem supportandi commeatus facultatẽ eriperet. hoc verò ordine exercitus noster expectare hostem paratus, non procul à mœnibus amplisimo in loco statuebatur. Tres peditum hastatorum quadratæ phalanges, latis inter se distinctæ spacijs pari & æquata fronte contra hostes sic locabantur, ut ipsis medijs intervallis equitatus omnis bipartitus reciperetur: neq; enim putabant numero exiguum aperto in loco extra pedites trecẽtis fermè Turcarum equitum milibus esse obijciendũ. Dextrum cornu equitum Cæsar, lævum Ferdinandus eo modo desumpserant, ut levis armatura sclopettariorum, quę viginti milium numerum efficiebat, undique hastata quæ diximus agmina, relicto triginta passuum spacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantũ militum ordinibus in latitudine constabat, ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi sclopettos emittunt, & secundi implent, alternantibus eo modo ordinibus perpetuam glandium procellam effunderent. neq; enim multum referebat, si tenuior esset: quoniam sclopettarijs omnibus, si urgerentur, paratus erat ad proximos hastatos recéptus. Circumdabant ergo & frontem & latera atq; etiam terga, continuata serie, quæ duobus tantùm in locis erat interrupta, ut egressus liber atque expeditus, quum oporteret, equitibus densatis absque ulla peditum perturbatione præberetur: ante verò levem armaturam constituta erant tormenta, ea ratione, ut postquam diu emissa fervefactaq; usui esse desinerent, in valli morem firmisimo quodam monimento irrupturis hostibus opponerentur. Soli Hungari extra munimenta se pugnaturos profesi à Valen-

tino Pauloque ducibus in ingentes alas expandebantur. Hæc ipsa spectantibus præ gaudio manabant lachrymæ veluti concepta non sine ingenti spe de barbaris certa victoria, si se audacius superbus hostis efferret, ac nostros totis copijs adoriretur. Cæterùm Solymanus, qui è sua vetere disciplina campos quærebat, in queis nostros expanso & circumdato equitatu, nunquam cominus oblata pugna fatigaret, ubi de apparatu consilijsque Cæsaris certius cognovit, ultra Muram est profectus. Is amnis antiquis Savaria fuit: effunditur in Dravum paulò infra Petoviam, urbem Romanorum castris & hybernis claram: eo superato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati, tumultuarijs pontibus effectis, Dravum transierunt: atque ita Solymanus qui universum propè terrarum orbem eius suscepti belli fama commoverat, nulla memorabili re gesta, undique repulsus & cæsus Stiria excessit, & inter Dravum & Savum directo itinere ad Belgradum est reversus, passim sævitiæ suæ vestigia relinquens, & sæpe respectans, an Cæsar in tergo esset, quando postrema agmina à paucis Illyrijs & Croatis equitibus cæderentur. Ferunt eum supra triginta milia Christianorum capitum in servitutem abduxisse, & aliquot milia diversis in locis per Michalogli præsertim equites trucidasse: nam dispersæ agrestium armatorum manus, dum coire in unum conarentur, à repentinis astutisq; equitibus passim ex insidijs circumventi facilè opprimebantur. Cognito Solymani discessu Cæsar, omnium opinione celerius in Italiam redire constituit, deprecante Ferdinando, ut postquam innumerabiles copiæ tanto sumptu tantoque labore coivissent, ea occasione atque eo apparatu uterentur adversus Ioannem, quem planè destitutum, & in magno regionis spacio disiunctum à Solymano & Buda urbe, & tota demum Pannonia facilè essent expulsuri. Sed Cęsar quòd hyems suberat, et commodissimis itineribus sibi alpes omnino transeundas iudicabat, in proposito discedendi perstitit. Invitabat enim eum ad festinandum mira cœli serenitas, eo suspectior in reliquum tempus, quòd per plures dies æstiva potius quàm autumnalis extitisset: eam tum, ut ex naturæ causis credi par est, in cœlo per xv dies apparens crinitum sidus, siccatis planè terris attulerat. pestilentia quoque contagijs serpens & in urbe, & in castris, & in ipsa demũ aula multos cottidie & insignes quidem rapiebat, ut non modò Cæsarem, sed etiam constantissimum & gravissimum quemque magnopere perterreret. Id verò Cæsar & communi causæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinqueret, quæ adiunctis Austrianis copijs in Pannonia cum Ioanne bellum gererent: ipse autem cum Hispanis & Germanorum Maximiliani atque Tamisij legionibus in Italiam proficisceretur. Delectus verò Italis dux est, Vastio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de stipendijs quicquam est constitutum, ut cohortes ad præstandam operam accendi, ac in officio contineri possent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos vehementissimè pupugit, quòd unus cæteris omnibus non sine aliorum dignitatis offensione præferretur. Vt verò in vulgus militum emanavit, centuriones & signiferi notique milites veterum præfectorum suorum nomen & amicitiam secuti, se in Pannoniam non esse ituros testari, nisi rex Ferdinandus, aut ipse Vastius, aut Antonius Leva imperij militaris munus susciperent: gregarij verò milites palàm dicere missionem esse petituros, nisi trimestris pecunia solveretur, quam per se non multum pecunioso Regi, & tum maximè exhausto, defuturam esse intelligebant.

telligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti violentum, & in exercenda disciplina nimis severum, minimaque errata militum aut morte aut inflictis vulneribus sæpissimè puniente. Vastius non uno in loco ad milites verba fecit, cohortes monendo ut sacramentum militare respicerent, & decus quod tanta alacritate & celeritate adventus sibi ipsis ac toti Italiæ peperissent, remanendi perseverandique constantia tueri vellent: ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam esse perventuram, nec fortes viros unquam eguisse stipendijs: omnia virtute victoriaque parari, quæ certa atque explorata videretur: quantum ad ducem pertineret, eum semper satis generosum & dignum videri, qui esset rei bellicæ peritus, & strenuè hostem ferire ac profligare didicisset: in Fabritio tamen non desiderari honestos natales, & excellere comitatem, & ipsum quum vi corporis ac ingenij vigore nemini cederet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in hoc præcipuè spectari debere iudicium Cæsaris, qui eum uti potiorem delegisset, & modestiam, parendique obsequium in milite ante omnia requirere, & maximè commendare esset solitus. His cohortationibus Vastius tantum profecit, ut stipendio præbito pacari atq; inflecti posse viderentur, sed ad id Cęsar quæstorum malignitate durior est inventus. Nondum enim persolvendi stipendij dies advenerat, verùm id æquitate quadam milites sibi deberi postulabant, quum novo & longinquo bello sub hyeme illigari sine pecunia nollent, & arma quoq; discedētes ab Italia stipendij nomine acceperant, quę quarto demum mense per partes levi cum incommodo solverentur: ita accidebat, ut quibus arma publicæ divendita fuissent, illi maximè in alimenta vitæ pecunia carerent. Interim quum Vastius è castris in urbem ad explicandas huiusmodi difficultates perrexisset, nox advenit opportuna miscendæ seditioni, utpote quæ in certa luce pudorem metumque demeret, & ob id flagitio & petulantiæ locus crescente licentia præberetur. Fortè allatus erat ex urbe nigerrimus panis, planeq; muccidus, quem emptum milites infixumque hastilibus ita comilitonibus ostentabant, ut cum insigni dolore bileque Ferdinandi regis nomen maledictis incesserent, qui in regno suo, ipsoque belli initio, re frumentaria negligentissimè procurata, externos exercitus ad se præcipuè defendendum augendumque venientes, eo corrupto & ob id pestifero cibi genere alendos putaret. & paulò ante insolentius etiam egerat gregarius Hispanus, qui prætorium ingressus simili pane ad Vastij pedes cum execratione duorum Cæsarum proiecto, magnas turbas exciverat. Itaque milites ante tentoria in coronam coeuntes, dum adversa atque aspera de stipendio, de cōmeatu, de Hungarici belli difficultatibus proloquuntur ad signa Parmensium ex omnibus cohortibus plurimi confluxêre. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior coacervatis iumentorum clitellis impositus, seditiosissimo quoq; centuriorum incitante, ut pro dignitate saluteq; omniū liberrimè dissereret, ita locutus fertur: Ergo, inquit, commilitones, uti audivistis, Hispani in Italiam ibunt, & nostro malo in vetera hyberna concedent, atque etiam quòd pudeat præclari hospites cum uxoribus nostris cubabunt: nos verò exulabimus, & in Pannonia hac hyeme cum glacie & nivibus bellum geremus? pugnaturi scilicet pro egentissimo rege, & eo quidem si Hungaros spectemus, insititio & peregrino contra indigenam acceptum suis popularibus, superque cætera omnia Turcarum copijs ac opibus longè firmissimum, & quòd fortibus viris maximè mo-

vere ſtomachum poſsit, duce Maramaldo, qui ſæpe cæcus ira, pręcipiti crudelitate, ita latera noſtra avidè gladio petere eſt ſolitus, ut non aliunde libentius, quàm ex noſtra cæde & ſupplicio ducis nomen uſurpet. neque vos qui ſæpe ſigniferi centurionesque fuiſtis, uſque adeo inſaniſſe crediderim, ut ſine ulla ſpe ſtipendij, aut commeatus, aut victorię, aut deniq; reditus ſub gregario duce militetis. profectò non tam me iuvat huc veniſſe pro laude Italici nominis, vel non pluris quàm triginta denarijs æſtimatum, & ſi hactenus undevaſtipendia meruerim, quàm hodie diſpudet hunc fœdum antè finiti, quàm cœpti belli exitum ſpectare, ſed in regia fortuna nullus eſt pudor, ſicuti nec ulla ęquitas in referēda militi gratia: militarem enim operam hodie reges una belli neceſsitate metiuntur: hæc una, inquam, nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignitatem, quæ omnia demum poſt victoriam parta pace penitùs obſoleſcunt. Ita vobis hodie evenit comilitones, Cæſar & Ferdinandus graviſſimo belli metu liberati, ut hac noſtra multitudine exonerentur, nos tanquā pecora in Pannoniam detrudere contendunt, ita ut ſperent noſtro ſanguine victoriam eſſe relaturos, aut in adverſa noſtra fortuna, nullam omnino iacturam facturos, ſi nos Turcæ & Hungari Danubij glacie, & Alpinis nivibus interclusos, fame & ferro penitùs abſumpſerint: verùm hęc fortaſſe non agnoſcitis, ſicuti nec planè noviſtis, quid hic durus, & verè ſanguineus cometes evibratis in Italiam radijs portendat, certè hic nec Solymano nec Cæſari fatalis adfulget, quum verius nobis calamitatem ac interitum minetur: illi enim pari conſilio ſecuritatis atque prudentiæ pleno, viam fàtis aperire noluerunt, dum in diverſa abeunt, atque omnes committendi prælij caſus devitant. Ergo ſi illis planè licuit, & ſalva quidem maieſtate egregiè caviſſe, ne prælij aleam ſubirent, quum utrinque dimidius terrarum orbis præmium victorię ſpectaretur, nos minimè cavebimus, ne eò demittamur unde nullus niſi funeſtus exitus eſſe videatur? quum id abſque flagitio & optimo quidem iure, nulla propoſita mercede facere poſsimus. hoc modo valde præclarum tanto bello finē impoſitum videtis, in quo uni omnium Itali pro laude & donativo contumeliam ferimus, & ob id fortaſſe in Pannoniam relegamur, ut in Italiam hoc flore militum detracto longeque ſemoto, Hiſpanorum & Germanorum coloniæ deducantur. Profectò nimis miſerum videtur, ablegari in ſolo barbarico, ubi omnia hoſtilia occurrent, nec ullus deſertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Experiemur quoque vel inviti quàm grave ſit, atque intolerandum corporibus ſimul atque animis hyberni & ancipitis belli erumnas pati, atque interim ægro animo & moleſtiſsima reputatione meminiſſe, quid domi ab Hiſpanis atque Germanis liberi, fratres, conſanguinei, & ipſæ denique uxores noſtræ patiantur. Itaque hodie commilitones pluris intereſt rectè ſapere, quàm fortiter pugnare. Ad certam ſalutem, ad verum decus occaſio quæ ſe nobis prębet, in præcipiti vertitur, maturè facto opus eſt, & priuſquam Hiſpani vaſa conclament, nobis eſt provolandum, ut magno intervallo caſtra & prima agmina Cæſaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus. ſi prolixè conſultando paululum cunctemur, & Vaſtius aderit, & ipſi præfecti noſtri advenient, Italici ſanguinis proditores, qui nos ſuo quæſtu & malo noſtro in has difficultates adduxerunt, ſcilicet deprecantes, & denique fallaciſsimis artibus multa ſtipendia pollicentes. At vos, ſi viri eſtis, eos tanquam publicos hoſtes à colloquijs arcebitis, atque etiam iure optimo, ut veterum ſce-

lerum

lerum pœnas pendant, interficietis: non deerunt in hac corona viri fortes, atatq; etiam magnitudine animi et vitæ innocentia illis multo meliores, qui nos educãt, agmina subsidijs firmẽt, aciem instruant, & hac vestra virtute vestrisq; animi feliciter utantur. Vos si sapitis expedito consilio corpora atque animos aditer parate, Dij maturantibus ubique aderunt: nam facilè voti compotes evadunt qui præoccupant. Hæc dicentem excepêre turbidissimi quique ex varijs cohortibus laudando atque approbando cuncta ordine, uti Marconius perorarat, moxq́ue fremitus tota concione est auditus, qualis apud consternatos ad arma esse consuevit. inde evulgata profectione signa sunt revulsa, & densato agmine ad Neostadium iter est directum. nec mora in agmine tribuni militares tumultuarijs suffragijs cum imperio creantur, nec his ubi nomen est recitatum, honoris recusandi facultas relinquitur. Hi fuêre Montebellius Vmber, Nerius Tiphernas, Molêarius Parmensis, Sanctiusque Picens, & à Mediolano gemelli fratres Glussiani, qui ad octo millia hominum secum traxêre, reliqui partim pudore, partim metu suspensi apud Maramaldum, Torniellumq́ue in obsequio permanserunt. Eo modo profectos Vastius, præfectique, & plerique centuriones provecti equis ad sextum fermè lapidem consequuntur, orant ut consistere, nec tantum scelus admittere velint, parata esse stipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire, nihil morari, ira simul atque flagitio efferata ora convertere, adeo ut in adversos minora tormenta disploderent. Ibi Vastius dum retentare agmen, & tribunos deterrere, revocareq́ue ad imperium conaretur, non mediocre vitæ periculum adijt. In ea interpellatione Molearius, qui ut sese expurgaret, atque operam sedandæ seditioni polliceretur, paulùm extra agmen in colloquio hæserat, interceptus à Castalio præfecto iugulatur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capiturq́ue ut eo indice seditonis authores quæstione habita noscerentur. eo atroci facto semel consternatis, ira in immensum accenditur, ita furentibus similes multa millia progressi, ad Martis lucum perveniunt: id oppidum quòd portas clauserat succensis valvis expugnant atque diripiunt, continuatisq́ue & maximè extentis itineribus cuncta obvia crudeliter abie populantur: omnia exempla scelerum passim edunt, avaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniurijs Ferdinandus vehementissimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota spe deciderat, & ab his à quibus summum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ detrimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis scripsit, ut nemini Italico parceretur. id irati animi decretum, quanquam in supplicia meritos ederetur, tamen aliquanto acerbius & atrocius est visum, & prorsus eo rege indignum, qui in omni actione anteà pietatis ac humanitatis laudem ferre concupisset: quoniam neminem eo periculo eximeret, adeo ut tot reliqui milites, tot legâti, totq́ue sacrati antistites, atque ex omni Italia honestissimi viri in id cædis discrimen cum sceleratis hominibus miscerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obsidendas itinerum angustias, multæ cædes factæ, in dispersos præsertim & alimenta quærentes: sed ubi conglobatæ cohortes, ad vestigia cædis, & ad ipsa cadavera perveniebant, tum verò animis ira ac indignitate percitis in ædificia grassabantur, sic ut passim cubitalibus literis ex carbone incendiorum causam præscriberent, ut subsequentes id nequaquam temerè, sed vindicandis iniurijs factum scirent, caverentq́ue ne ipsi pariter in

saltibus impediti Germanorum insidijs sternerentur. Interea Cæsar profecturus, Viennæ edixerat, vt hoc ordine in Italiam iretur, ex primo agmine cui ipse præesse volebat, Ferdinandus Gonzaga cum leuis armaturæ equitibus antecederet, inde Vastius cum Hispanis, & prætoriani equites succederent: interposito autem biduo subsequeretur Hippolytus legatus, cum toto legatorum sacerdotúmque & togatorum ordine, quorum omnium comitatus erat amplissimus: tertium & postremum agmen, in quo Albanus regulus cum Hispanico equitatu erat, Germanorum legiones clauderent. Sed hunc ordinem militari consilio constitutum Hippolytus abrupit iuuenili quadam impatientia leuitateque, quum natura feruido & volucri ingenio vlla in re nullam moram ferre, & nulli, vti accidit in amplissima fortuna, parere didicisset, adulantibus præsertim clientibus nonnullis, & centurionibus, quos incridibili sumptu sibi adsciuerat. Ii enim eum insana libidine militare imperium affectantem, tanto exercitu dignum ad maximas res ingenti ausu gerendas dignum esse dictitabant, ita optimo quoque familiarium frustra deprecante, relicta sacerdotali purpura, galeroque, quem maxime fastidiebat, ferina pelle contectus, cum paucis armatis equitibus præcurrit. Id factum ad altioris consilij recessum plerique reuocabant, ceu legatus in summa rerum opportunitate consternatos milites ad patrandum aliquod insigne facinus in Italiam stipendio præbito esset adducturus: sed intimi amicorum, qui eius ingenium ætatis voluptatibus occupatum, & nullo adhuc stabili vel grauiore decreto satis firmatum sæpius excusserant, nihil tale verebantur; in eam tamen suspicionem adductus est Cæsar, vt eum qui spiritu valeret, & Pontificia pecunia potiretur, ad occupandam Florentiam condentere iudicaret; allocutus enim milites fuerat, & secum adducebat Roscium præfectum, à cuius cohortibus seditionis initia emanasse ferebant. Itaque precurrentem Cæsar, nec reuocantibus ipsius nuntijs obtemperantem, ad oppidum sancti Viti cum Roscio comprehendi custodirique iubet, ne pax tanto sumptu, tantoq; labore omnium in Italia parta, eius adolescentis audacia turbaretur. Verùm non multo post Cæsar, cum certiora de ea re didicisset, nec patrui Pontificis animum acerbiore offensione exagitandum putaret, violatique sacrosancti legati infamia permoueretur, quinto die eum emisit, retento Roscio, qui & ipse demum facilè impetrante Ferdinando Gonzaga affine, custodia est eductus, quòd eum præclaro multorum signiferorum & centurionum testimonio, culpa vacantem castrensis prætor absoluisset. Quum in itinere Cæsar esset, Paulum Iouium qui has conscripsit historias, in agmine adequitantem ad se vocauit, vt eius paulo durioris facti famam leniret. nactus enim idoneum hominem, vti sibi notum, ac Hippolyto familiarem, per quem cuncta ordine ad Clementem scriberentur, docuit, non voluntatis, quæ esset egregia erga Pontificem ipsumq; legatum, sed summæ necessitatis fuisse consilium. quid enim acerbius accidere potuisset vel ipsi, vel Pontifici, si Italia, ipsaque imprimis Florentia seditiosorum militum incursione in discrimen noui belli fuisset adducta? scire se quantopere Clemens paci quietique studeret, qui iampridem graui iudicio & Alexandrum Etruriæ principatu, & Hippolytum senatoria dignitate contentos esse voluisset, vt diuisa & communicata in vnū consensum, deuersa

rum

rum virium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felicitas pararetur. Bellorum initia sapientibus maximè esse pertimescenda, quæ cùm à peritis plerunque temerè atque imprudenter serantur, ubi demum creverint, nisi gravissimo conatu periculoq; vix à maximis & prudentissimis regibus tolli vel opprimi possint, non debuisse Cardinalem, qui tanti muneris personam gereret, desumere sibi habitum militarem, ut seditiosos & castrorum atque militię desertores cõsequeretur, & cum ijs quæcunq; in exitu forent, consilia communicaret: nequaquam enim eum quieti vel moderati animi dedisse signa, cùm neque edicto, neque precibus andiens esse voluisset: quorsum enim eius dicta factaque tenderent, quis non insanus minimè divinaret, quum ille & sua & aliena dignitate vel improbè vel arroganter abuteretur? profectò eum uti antea tentasset, Florentinę civitatis otium conturbare cupivisse, aut certè reliquis sepræclaram eius importuni consilij suspicionem, quum nulla spe vel laude totam castrensis disciplinæ rationem intempestiva excursione corrupisset. Cęterùm se ea, & quidem propensissima voluntate, qua semper fuisset, Cardinalem loco fratris habiturum, satis facturumque ei molliore excusatione, cùm in Italia antecedentem foret consecutus: id verò se in summa testari, quicquid fieri iussisset, id non suo, sed Clementis commodo factum fuisse, quum etiam publicam Italiæ quietem unius inquieti hominis amicitia cariorem habuisset. Sibi verò pergratum fore, si id totum animi sui iudicium, uti ab æquitate præsentiumque rerum ratione minimè alienum, ad Pontificem accurata fide pręscriberetur, quod mox Iovius diligentissimè fecit. & id quidem æquissimo animo tulit Clemens, quum & captum simul & dimissum Cardinalem uno tempore cognovisset, sæpe quærens eius ingenium à deterrimis adulatoribus fuisse depravatum, quanquam in ea re Cæsar se ipso suspicacior & asperior extitisse videretur: erat enim in Cæsare, nisi naturam acerbiore facto exagitares, summa æquitas, rara modestia, patientia singularis, adeo ut in tanta fortuna nihil repentinum aut insolens, vel iudicio vel sermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi custodia est emissus è sancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitùs fuisse putant, ingenti cursu Venetias contendit, bis cum summo vitæ discrimine per infessos à Germanis saltus feliciter elapsus, quum Mercadus Hispanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, ostentatis cultu ipso regiæ aulæ insignibus ea pericula depulisset. Porrò tribuni militares quum incredibili celeritate continuatis die noctuque itineribus ad Vacorium pervenissent, quod hodie Villacum dicitur, in ripa Dravi amnis constiterunt. is amnis aquarum mole & suo rapido cursu concitatus, nequaquam vado superari poterat: pons verò sublicius quo iungebatur oppidi portæ, ita erat insinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad adversam portam via militaris extenderetur. Quum Vacorienses in muro essent, & in ulteriore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem ostentarent, tribuni in lunato ripæ tractu extensis ordinibus aciem instruxerunt, quæ aspectu ipso & genere armorum latè splendentium, & sclopettariorum multitudine terribilis non rudibus modò populis, qui à multis annis armatos exercitus non vidissent, sed exercitatis etiam militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, si ponte transitus præberetur, & venali commeatu iuvarentur, se continenti agmine sine maleficio eorum finibus excessuros, si id minimè concederetur, ipsos sua industria & parvo quidem cum labore inven-

turos viam, qua succisis proximis arboribus flumen transirent, subindeque adnixuros vt Vacorienses inhumanitatis & cuntumaciæ pœnas darent. Parati erant oppidani commeatum dare, ponte oppidoque recipere, sed per cohortes separatim, vt singulæ per oppidum cæteris omnibus exclusis, sine periculo transmitterentur. Eam condicionem minimè probantibus Italis, quòd neque tuta esset, neque ex dignitate videretur, oppidani qui fortunas suas cum desperatis minimè in periculum temerè deuocandas esse existimabant, ponticulum subitarij operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi murum ad frumentarias molas celerrimè perfecerunt, atque ita ad mutuam securitatem vtriusque integra existimatione, præclarè atque opportunè consultum. Drauo superato, quintis demum castris, & multo pacatioribus quàm antea itineribus ad Tiliauentum flumen est peruentum, atque inde dissolutis cohortibus milites vario itinere, vti quisque patriæ proximus, cum execratione eius infaustæ militiæ domum sunt reuersi. Nec multo pòst Cæsar Italiam intrauit, singulari Veneti senatus studio liberalitateque passim susceptus: eam verò pacati amicique animi modestiam præ se tulit, vt Venetæ ditionis vrbes seminimè ingressurum esse testaretur. nolebat enim qui validissimis copijs cinctus aduentaba, vllam omnino affectati Italiæ imperij suspicionem præbere, quum paulo antè ab diro bello tot vrbium excidia pertæsus, vt pacem adferret, ea quæ victricibus armis tenebat, incredibili æquitate magnitudinèque animi veteribus dominis reddidisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXI.

ADVENTANTE In Italiam Cæsare, Andreas Auria cum triginta quinq; onerarijs & quadraginta octo rostratis nauibus Messanam venit. ibi cum instrumenta bellica & nauticos præcipuè commeatus, nequaquam ingenti cura ac diligentia à præfecto Siciliæ, quem tum importunè morbus inuaserat, parata atque expedita reperisset, aliquantò serius quàm volebat, in Græciam traiecit. Audierat enim Himeralem, Ottomannicæ classis præfectum, in Ambracio sinu aliquandiu desedisse cum septuaginta triremibus imperitè & nequaquam militariter instructis, vtpotè quibus vsu periti nautæ gubernatorésque deessent, & remigum turba magna ex parte ad naualem operam rudis, vti ex mediterraneis sæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi solita, vulgato per singulas triremes morbo laboraret, sic vt eum nullo prope negotio si maturasset, oppressurus fuisse crederetur. Erat tum ad Za-

cynthum insulam Veneta classis sexaginta triremium Vincẽtio Capellio pręfecto, qui insulas & urbes litoraque Veneti imperij vigili cura tuebatur, utrique iure fœderis amicus & hospes, nulli socius, spectator tantùm, sed ex professo illis futurus hostis, qui subiectis Veneto nomini populis terra aut mari vim intulisset. Fuere qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officij deesse viderentur, uno tempore & Aurię de Turcarum clade per Corcyreos mioparanes significari iussisse, & monuisse item amicè atq; opportunè Himeralem, ut Ambraico sinu quamprimum educta classe Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritateque præstarent, dum parum salubri in statione moram inutilem trahit, deprehensus opprimeretur. Itaque Auria à Lacinio promontorio, quod hodie Columneum vocant, dimissis in altum onerarijs navibus, ut rectà ad Peloponnesi insulas cursum dirigerent, Iapygium Salentinorum, legendo Magnæ Græciæ oram tenuit, indeque Corcyram & Cephaleniam prætervectus Zacynthum venit. Constiterat in acie Capellius penè hostilis paratique animi speciem præbens, ut apparatum atq; ipsam nondum vel diuturna pace senescentem maritimi negotij disciplinam ostentaret: & vetera quidem odia memoriam subibant, quibus Ligures Luciano Auria duce, ipsius Andreę tritavo, ad internitionem propè Veneti nominis ad fossam Clodiam dimicassent, atq; inde Auria subirato tristique animo Luciani interitum defleret, qui victor eo navali prælio cecidisset: sed sanctissimæ religionis & fœderis iura ita animos continebant, ut quum utriq; imprudentes vel incauti videri nollent, præbito insigni spectaculo concursuri viderentur. neq; inutile vel iniucundum posteris futurum putaverim, si acierum ordo paucis verbis explicetur, quando ætate nostra nequaqnam simile contigerit, ut id literarũ memoriæ mandaremus. Collocarant in alto Veneti ingentem onerariam navem quaternis funibus à puppe proraq; ad totidem anchoras, in obliquum ductis, firmissimè deligatam: ab hac utrinq; binę galeaciæ ingentium tormentorũ apparatu formidabiles ita constitutæ erant, ut ex intervallo onerariæ navis frontem non æquarent, & utrinq; tantũ spatij relinqueretur, quantũ satis esset, ut à læva dextraq; viginti singulæ triremes, quę erãt in cornib. erumpere possẽt: tertia verò acies ex reliquis viginti triremibus, in qua erat ipse Capellius, in tergo subsisteret, hinc aut inde allatura opem, uti prælij casus & incursus hostium poposcisset. eo pacto onerariæ navi ad emittenda tormenta latum & vacuum mare, à fronte & à lateribus relinquebatur, & galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana classe tres speculatoriæ triremes antecedebãt insigni velocitate: tres verò acies quindecim triremium eo ordine subsequebantur, quem in agmine navigationeq; tenuerant: ubi verò in conspectum Venetæ classis est deventũ, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in dextrum sensim deflectens, remos sustulit, ut sequentes expectaret, & Andreas, qui medium tenebat agmen, suo cursu progressus, sese introrsus ad cornu dextrum applicavit: Salviatus verò Rhodiarũ totius tertij agminis præfectus, interim in lęvam ita cõcitavit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proveheretur, adeo ut æquata omnium triremium fronte, uno pariq; impetu concursuræ crederentur. Reddidere veri prælij simulachrum tormenta utrinq; ad consalutationẽ honoris causa, exemptis pilis miro ordine displosa. Venit ad Auriam Canales nobilis vir atq; item fortis, Ionij maris custodiæ præpositus: per eum Capellius, portus, stationes,

commeatus amicè obtulit, excusauitq; se, quòd integra senatus fide consociare vires, & publicos hostes persequi nequaquam liceret: obstare enim fœdus, antiquitùs cum Ottomannis percussum, quod ipse etiam Solymanus renouasset. At Auria Cæsaris nomine gratias egit, quòd senatus eo animo esset, vt maiorem æquitatis atque iustitiæ, quàm vllam bene gerendæ rei rationem respicere cogeretur, sperare se tamen Cæsaris auspicijs talem ad ingentem victoriam Venetis occasionem esse præbiturum, vt eæ fœderum compedes, ab ipsis vltro pietatis et certæ victoriæ causa cupidissimè frangerentur. Et certè quum hæc animo reputamus, nostrorum temporum condicionem deflere, Christianorumque principum insaniam detestari lubet, qui dum inter se bello aut odio dissident, ita Ottomannis parcunt, vt qui toties superari delerique potuerunt, non immeritò adaucta in immensum potentia, ad totius orbis imperium aspirent. Himerale enim tum in fugam acto, atq; eo, si persecuti forent, facile deleto, quæ reliqua vnquam Solymano classis superfuisset? qui nam Byzantij, Cæsarianæ Venetæq; classium impetum tulissent, nisi tirones prætorianos, aut eunuchos ad custodiam fœminarum domi relictos, mœnia egregiè defensuros credamus? quũ in Pannonia procul ageret Solymanus & Græci ex ipsa vetere libertatis ac imperij sui memoria, vt rebellare ex tuto possent, non quidem accessum Christianæ classis, sed vix ipsam tantam aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterùm Auria vbi didicit Himeralem superato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, Antonium Auriam cum delectis septem triremibus qui persequeretur misit. sed ille ad Cytheram insulam vsq; frustra persecutus, quo hostes Argolicum sinum prætergressos, Atticæ Sunium atq; inde Chalcidem petere audiebat, ad classem est reuersus; ea tum in Sphragiæ insulæ portum, quem nostri Sapiẽtiam vocant, supra Methonem ad explicanda consilia se contulerat. iam enim onerariæ ab alto, remissioribus vsæ ventis, in conspectum se dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam esse, & ante alios Saluiatus impiger iuuenis, Rhodiarum triremium præfectus: profitebatur enim se eam turrim, quæ subiectum mare despiceret, & cæteris munitior esse videretur, effracturum maioribus tormentis, et protinus occupaturum, vt potè qui situm vrbis interioresq; munitiones apprimè nosset: superiore siquidem anno in eum ipsum Sphragiæ portum cum aliquot triremibus è Melita insula noctu illatus, præmisso ignobili nauigio per simulationẽ exponendi mercimonij, in cuius carina armati conditi erant, felici dolo vrbem occuparat; Iano Mario, viro Græco summæ virtutis id facinus ingenti animo patrante: sed occisis custodibus, occupataq; porta, & iam capta vrbe, nostri milites aliquanto prædę, quàm decoris auidiores, quũ ad diripiendas domos solutis ordinibus discurrerent, facilè à Turcis, qui animos receperãt, turpiter cæsi expulsiq; nobilis victorię initium fœdo exitu corruperunt. ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremq; custodiã adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronem oppugnare constituit. Distat ea vrbs à Methone duodecim fermè passuũ millibus si terrestri itinere petatur, mari verò paulò minùs viginti. nam Acritæ promõtorium medio ferè interuallo in mare procurrit, & in læuo promontorij latere sensim litora curuantur. In hoc sinu sita est Corone, adeo porrecta in palagus, vt magna ex parte maris fluctibus alluatur: altera pars cuneata in latam cuspidem, transuerso muro, eoque senis turribus insigni & ferrata porta, proximam

litori,

litori, quam Insulam vocant, penitus excludit, & ita à mari recedens sensim attollitur, vt perpetuo saxo mœnia imposita ad trianguli formam oppidum efficiunt In oppido, vt firmiore nobilioreq;, Turcæ domos habent, Græci insulam inhabitant, ad extremum verò oppidi angulum præalta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea despicit & suburbana tecta; hæc viam militarem excipiunt, quæ in septentrionem perpetuo accliui collis dorso in campos extenditur; sed ea suburbana quum ad sagittæ iactum à porta oppidi processeris, alio intermedio muro portaq; diuiduntur: porro ad mare ab vtraq; vrbis parte duæ sunt percommodæ stationes: nam quũ Euri Vulturniq; vel è diuerso Fauonius & Corus sæuius perflauerint, ex hac in alteram nauigia repente confugiunt. In læua statione ex vetusti operis mole portus efficitur, verum adeo angustus, vt vix septenas triremes tutò recipiat. Auria terra mariq; explorato vrbis situ, cohortantibus maximè Græcis, qui ad nostros è suburbanis ędificijs cupidissimè transierāt, aggressurus vrbem, in hunc modum ad oppugnandum loca muniaque distribuit; Circunductæ primò sunt in amplissimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes, vt totam eam conuexi muri partem, quæ insulam à mari præcingit, contractiore ambitu complecterentur, proiectis in litus sub muro anchoris, vt inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta nauigia, quantum maris vadum pateretur, ad mœnia promouerent. Scaphis autem magnarum nauium pluteis ac asseribus protectis, anchoras prouehi & in litus ad scopulos inter tela Turcarum ab alto incidentia collocari iubebat. ex nauium proris nouo quodam artificio pontes paribus extantibus antennis impositi tabulisq; constrati, à fronte prominebant, ita vt summitati mœnium æquarentur, atque inde clypeatæ armatęque cohortes procursuræ & irrupturæ in oppidum viderentur. In duarum verò longè maximarum nauium Grimaldiæ scilicet & Rhodiæ summis carchesijs ab excelsissima scilicet mali summitate, sacri, falconesq; bini constituti erant, vt inde non propugnatores modò qui in muro consisterent, sed interiora insulæ certis ictibus peterentur. Terrestres verò copias ita diuisit, vt Hieronymus Tutauillas Sarnensis comes duceret Italicas cohortes, & à læua parte supra molem latum propugnaculum septem tormentis quateret. Hieronymus verò Mendocius cum Hispanis à dextra, paulo à mari longiùs, non insulæ tantùm, sed & oppidi murum totidem tormentis & scalis aggrederetur. Ipse Andreas locum sibi delegerat apud molem, Sarnensi maximè propinquum. Pontificiæ autem triremus contraria in parte Antonio Auria deposcente, dextrũ cornu tenuere. Saluiatus in medio Rhodias mœnibus admouit. Nunquam ab vlla memoria, tantum tormentorum ad vnam oppugnationem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari verò centum & quinquaginta muralibus tormentis vno vndique tempore murus est vehementissimè verberatus: minorum verò tanta vis fuit, vt neq; prospici quicquam, neq; exaudiri facilè posset, fumo scilicet in crassissimæ nebulæ morem latè diffuso, & crepitu reboatuq; tormentorum cuncta quatiente. Apud Sarnensem Itali magno animo, sed irrito incœpto ad proruptum murum scalas apponere, & scandere conantes, ter à Turcis accerrimè propugnantibus insigni detrimento accepto sunt repulsi. Neq; enim tantum muri dirutum fuerat, vt attingere scalæ possent, et vndiq; ab latere minoribus tormentis sternebantur, nec Turcæ è muro saxa, ignes, feruentem arenã, calcemque & picē lequefactam prouoluere

ac infundere subeuntibus cessabant. Sarnensis in his periculis fortiter æque atque feliciter versabatur, nec reuocandi milites locus erat: nam implicati inter se hastis et in casarum angustias, quæ muro suberant, metu retrusi quanto magis á muro recedebãt, tãto apertius ac certius vulnerabãtur. Periere in eo conatu receptuque Theodorus Boschites Græcus, qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciscus Carnaus é Neapoli, & Iacobus á Capua, strenui centuriones, & cum his trecenti ferè milites, & supra mille vulnerati debilitatique, in queis fuit Alfonsus Capanius signifer, cui sclopetti pila ab alto demissa, perfosso oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequicquam quassato muro, quum omnia ardua ad ascensum forent, cauto consilio prælij fortunam non subijt. At nauales socij felicius, quum Auria subeundi & scalas afferendi vti anteà edixerat, tuba signum dedisset, in insulam peruaserunt, cedentibus muro Turcis metu pontium, quos superstantibus armatis appropinquantes continuò apprehensuros murum omnino crediderant. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur genere humilis, sed eo saltu satis clarus, vexillum in hostili muro defixit, proximi ei successere Hidrontinus è Galeone miles, ac demum Lamba Genuenses; atq; ita multis interfectis insula capta direptaq; est, refugientibus infra oppidum per ferratam portam Turcis, qui ex eo quem diximus turrito muro, nostros præda occupatos vagantesq; sclopettis et sagittis vulnerabant. At primis tenebris Sarnensis suos, qui sub muro conditi protectiq; multis horis substiterant, incolumes ad se recepit, & tota nocte laboratum est in erigendis munitionibus, quibus in oppugnando oppido ipsi milites tormentaq; ab hostiũ ictibus tegerentur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus, vt Coroneis opem ferrent, in conspectum se dederunt: namq; singulos ferè proximorum oppidorum præfectos, et fama Aurianæ classis, & auditus tota Peloponneso tantus tormentorum strepitus, exciuerant. aderat á Lacedemone, quam Misitram vocant Zadares, cui Tridigito cognomen. is á Londario Charitena Messeneq; expeditos equites circiter septingentos adducens, secundum litus iter facere cœperat, vt à dextro latere in vrbem irrumperet. erat inter suburbana tecta, ci portæ quam diximus, in statione collocatus cum cohorte Theodorus Spinula, iussuq; Sarnensis milites intra sagittę iactũ intercisa militari via transuersam fossam oportunè duxerant. Itaq; Zadares quum ab Erasmo Auria qui in id litus triremen obuerterat, tormentis peteretur, à litore discedens trium amplius milium capto circuitu ad læuam peruenit, sinuosoq; itinere intra suburbana tecta se intulit, magno impetu ad portã prouectus, adeo vt Theodorus irruentium vim ægrè sustineret, eratq; res adducta in maximum discrimen, nisi Sarnensis Theodoro cum paucis repugnãti peropportunè opem tulisset, submisso Petro Tolsio cum trecentis sclopettarijs: ij postremam partem Turcarum agminis retro auertere, ingressiq; suburbana, ita reliquos in fugam desperato ingressu vrbis compulere, vt quum Turcæ concitatis equis effugere conarentur, in fossam inciderent. Ibi Zadares labente equo præceps datus interficitur, nec vlli ex Turcis omnino parcitur. eo modo multis occisis, capita ad munitiones deferuntur: quibus conspectis Turcæ qui oppido arciq; præerant, siue metu siue commeatus & tormentarij pulueris inopia adducti, ea condicione vrbem atq; arcem dediderunt, vt cum rebus suis armisq; in pacata loca discedere liceret. Corone capta, atque ibi præsidio Hispanorum constituto, & rece-

ptis

ptis in fidem Græcis, disputatur in consilio, an in longo portu, qui parum à Corone distat, vt certus tutusq; in ea ora Christianis classibus sit receptus, castellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare. Id hodie Nauarinum, Pylium antiquitus fuit, subiecto portu insigne, ignauia custodis Veneti, qui postea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonensi victoria traditum. Cæterũ Auria multis de causis, & quod nũquam defuturos portus nostris classibus speraret, ea consilia abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cũ classe descendit. Deseruerant adapertam vrbẽ incolæ Turcæq;, & in retractiorem locum sub arce præalta fossa muroq; munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine se receperant. Expositis copijs subuectisque tormentis octo muralibus Sarnensis ad mille sclopettarios secernit, qui defensoribus murum nudent, cæteros virgultorum singulos fasces adferre iubet, vt æquata fossa ad murum scalæ deferantur. Non diu tormentis restitit murus, Coroneo vetustate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Cabaniliæ filius, castrorum præfectus in fossam desilijt, subsequente ipso Sarnensi cũ tribus signiferis & integris demum cohortibus, scandiq; murus certatim est cœptus, sed defensores Coroneis virtute constantiaque dissimiles, impetum nostrorum fuga in arcem facta, diutius non tulerunt. Ita vrbe paruo labore, & penè sine militum nostrorum vulnere celeriter capta direptaq;, ad arcem in ædito sitam tormenta subuexere. Erat oppugnatio futura difficilis, si eam militari more Turcæ defendendam suscepissent, sed exemplo Coronensium, atq; item eius imbellis turbæ misericordia adducti, quum tantam multitudinem diu alere, vel in tanto seruitutis ac vitæ discrimine tueri posse desperarent, emissis ad Auriam oratoribus ea conditionẽ deditionem fecerunt, vt recepti in fidem inuiolatiq;, saluo imprimis fœminarum pudore, cum singulis vestimentis in Etoliam trãscerent. id egregiè Andreas præstitit, adeò vt inter alas militum vtrinq; extensas exeunte trium ferè milium capitum multitudine, cũ nonnulli petulantius fœminas attrectare, atq; his ornamenta detrahere inciperent corripi, extemploq; suspendi, aut iugulari iusserit. horum supplicio cæteris ab omni licentia deterritis, eo ordine Turcæ ad naues sunt deducti, vt Sarnensis & Saluiatus antecederent, ipse postremum agmen cogeret vultu seuero imperiosoq;, & ad sumenda supplicia, si qui paulo licentius iussa contemnerent, maximè parato. Quærebat enim iustitiæ & præclaræ fidei famam apud ipsos præsertim Turcas, vt eæ gentes religione ac ingenij captu nobis dissimiles, facto periculo manifestè perspicerent, in Christianis ad militare decus non deesse fidem ac humanitatem, qui adeo moderatè victoria virtute parta vterentur. Exercitu ad Patras relicto, & terrestri itinere subsequi iusso, Auria ad Naupactei sinus angustias triremibus est deuectus; ibi fauces adeo coarctant eum influentis Ionij maris sinum, vt vno minus stadio, à Peloponneso Aetolia distet, qua ad Hellespontum interfluo mari Europa atque Asia dirimantur. His angustijs gemina antiqui operis castella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim in Achaia Rhium, et in Aetolia Molycreum, sed Aetolicum Achaico Baiazetes, superaddita turre ingenti, et duplici muro adiecto, multo validius atq; munitius reddiderat. In his tormenta inusitatæ magnitudinis, multiplici fenestrarum ordine ad libellam aquæ ita constituta & collibrata erant, vt vel exiguis & humilioribus nauigijs ingressus, & exitus præcluderetur. nam vtrinque ad aduersam regionem emissæ bipedalis diametri

saxeæ pilæ facilè perueniebant, vti eadem ratione ad Hellespontum hodie fieri videmus. Auria citerioris castelli præfecto per Græcos homines extrema supplicia comminatus, si expectandam tormentorum vim putaret, facilè pepigit, vt Turcæ incolumes castello excederent: quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid vel annonæ, vel bellici apparatus in castello erat, diripiendum militi concessit. Reperti sunt thoraces, balistæque veteres, itemque loricæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretiosa suppellectile. Ea spolia quum Aurianarum triremium milites nautæq; efferrent, cæterisque aduentantibus ostentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagitarunt, vt quum opimiorem fuisse prædam crederent, & tardius venissent, ob idq; præda penitus excluderentur, continuò seditionem miscerent, ipsi Auriæ vehementer irati, quo primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quasi Turcarum sanguini passim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica vi conficere maluisset, ita præmia laborum & vulnerum solatia militibus eripi, atq; interuerti prædam, vt ipse inde apud hostes intempestiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomine ferat, & soli propè nautæ Ligures ditentur; ipsis verò armatis militibus terræ & maris incommoda perpessis, nec locus ad perfectam laudem, nec spes ad certa probatæ virtutis præmia relinquantur. & quod fortibus viris minimè sit ferendum, omnium ceruicibus & iugulis laquei & pugiones, vel in minimo delicto, & sublata quidem spe dicendæ causæ proponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum sermonibus dicerentur, & iam planè consternatæ essent aliquot cohortes, Neapolitanus signifer, quem strangulati ad Patras amici militis dolor incitabat, vexillum sustulit, alta voce commilitones inuitans, vt se ad opulenta castella euntem extemplò sequerentur, ibi non visuros crudelem ducem, & ingentem prædam virtute quæsituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum sunt secutæ, hisque vexillum Hispanorum accessit. iere citato agmine non tam iratis quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & villas, execrante eos Auria potius quàm reuocante. Iam Sarnensis cum valida manu expeditorum militum traiecerat in aduersum Aetoliæ continentem vt exploraret castelli situm, & ponendis castris munitionem inciperet, quum Turcæ in nostros faciendo operi intentos protinus erumpunt: sed egregiè Sarnensis per sclopettarios eorum impetum sustinet, multisque vulneratis intra portam compellit, interim nondum perfecta castrorum munitione, equites Naupacto egressi in conspectum se dedere, vt castellanis opem ferrent. nostri quanquam pauci pro castrorum spatio, quod erat amplissimũ, vti ad continendas omnes copias visitata ratione dimensum alacri tamen animo in munitionibus constitere, in aduersos sclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, vbi audaciùs prouectos hostes conspexissent. Cæterũ Turcæ multis in gyros decursionibus ad castra factis, latè omnia speculati, quum se se prouehere audacius, & cominus pugnare nollent, Naupactum redierunt, intromisso equite ad castellanos, vt eorum animos spe celeris auxilij confirmarẽt. At Sarnensis, qui ea spe traiecerat vt copias omnes confestim subsecuturas crederet, vbi de consternatione discessuq; militum certior est factus, intermisso castrorum opere ad Peloponnesi litus, vbi Auria constiterat confestim redijt, et ad eos pagos est profectus, in quos desertores milites diuertisse dicebantur, ducibus præsertim Græcis, qui

suas

suas iniurias cum lachrymis deferentes, è proximis vicis ad castra decurrerant. Eos Sarnensis nequaquam seuerè, sed comiter reprehensos, quòd adeo leuiter insanire cœpissent, haud magno cum labore ad officium reduxit. iam enim eos admissi facinoris pœnitebat, & satis verecundè signa & centuriones agnoscebant, qum villas & pastorales casas omnibus esculentis raptim consumptis, & ignobili etiam collecta præda vacuas fecissent, sed reis & ex conscientia pœnam meritis Auriæ seueritas tantum pauorem inferebat, vt nõnulli metu supplicij prestare dicerent cum Turcis pacisci, & apud eos stipendia facere, quàm ad sæuum ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam existimans cunctis pepercit, ita tamen vt seueritatem ac iracundiã vultu sermoneq; retineret, nec veniam deprecantes recipere vellet, nisi vti cohortes decumaturus ad arbitrium militaris imperij se dederent. is pauor omnium animis incussus, pro pœna ad retinendam imperij existimationem Auriæ satis fecit. Nec mora, ad delendam secessionis infamiam parati animis in Aetoliam sunt traducti, simulq; exposita in litus tormenta duobus circiter millibus passuum supra castellum, vt tutiore itinere conuehi possent: nam è castello Turcæ ea litora tormentis infestabant. Ea Christophorus Auria vir impiger negotio præpositus attracta funibus & impulsa militum humeris per centurias labore distributo, in castra conuexit. eodemq; tempore Cabanilia cum trecentis sclopettarijs antecedens, opportuno & ante, vt diximus, explorato loco castrametatus est. Dum hæc administrãtur, Turcæ Naupacto magnas peditum et equitũ copias educunt, & in nostros pleno passu deferuntur. iam enim & à Corintho, & ab oppidis quæ sunt ad Acheloum amnem, totaq; Peloponneso & Aetolia, præfecti equitũ raptis quas poterant turmis, Naupactum conuolarant. nec Sarnensis, haud quaquam ea multitudine territus, sibi deest; ad quatuor milia peditum in vnum agmen cogit, & quadrata acie contra hostes progreditur, extra ordines verò delectam sclopettariorum manum rem gerere iubet: in tergo castellum relinquebatur, & in nostris munitionibus præsidium erat relictum, quo eruptiones cohiberi possent, & in ipsam castelli portam tormẽta peritè atq; oppurtunè directa fuerãt: insultantibus vndiq; & procursantibus Turcis, nec pedestres copias in aciem producentibus. Sarnensis se recipere, & in castra se conferre cœpit, in tergo extraordinarij ad angulum dextrũ quadrati agminis constituti, sine periculo insequentes Turcas repellebãt: circumueniri enim non poterant, & cum aliquantum in aduersos procurrerẽt displosis sclopettis tutissimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occasum Solis protracto, Turcæ nulla re memorabili gesta Naupactum sunt reuersi. Sarnensis in castra copias reduxit, totaq; ea nocte quæ secuta est ad aggeres fossasque perducendas milites in opere fuerunt, constitutaq; suis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificijs protegabantur, oriente sole turres quæ prominebant magna vi quassari cœptæ. Nec Turcæ constantissimè & acerrimè propugnando vlla in parte timoris signũ dabant: erant enim in his pleriq; veterani Ianizeri in custodia oppidorum atq; arcium relicti. ad extremũ is exitus oppugnationis fuit, vt perfracto muro multisq; intro varijs casibus interfectis, nostri in castellum irrumperent; trecenti fermè Turcæ, nemine capto, trucidati; nonnulli insigni animorũ contumacia media inclusi turre, se ipsos & turrim totumq; penè castellum, non sine nostrorum clade, succenso tormentorio puluere cõcremarunt, tanto ruentiũ murorum crepitu, vt litora veluti terræmotu

pertremerent, & triremes, quæ ſuberant ad ſagittæ iactum, lapidum fragmentis penè obruerentur. Andreas è prora prætoriæ triremis prælium ſpectauit, donauitque Sarnenſem & Saluiatum ſingulis ingentibus tormentis: tanta enim vis æneorum tormentorum in caſtello reperta eſt, vt ſeptuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta ſtupendæ magnitudinis Arabicis inſcripta literis, ad victoriæ monumentum Genuam delata, in portus mole conſtituit, vbi de piratis ad Planaſiã inſulam ſuperatis, ſacellum Deiparæ virgini ex manubijs antea conſecrarat. His confectis rebus poſito ad Coronem Hiſpanorum præſidio, atque vrbe tormentis, & multorum menſiũ commeatu diliegntisſimè permunita, Mendocium ita animo confirmauit, vt fidem daret, & prolixè pelliceretur ſe, vel priuato ſumptu, ſi id Cæſar facere differret, in eius auxilium claſſem eſſe transmiſſurum. Interim Saluiatus ſuis triremibus in intimum ſinum prouectus, ad Lecheum vſque portum, hodie diui Demetrij vocatum, ſub ipſa Corintho pauorem circumtulit, & veteris Sycionis, quam hodie Baſilicam appellant, & quæ in aduerſa parte eſt, Creuſæ litora ſuccenſis hortorum ædificijs latè vaſtauit. Nec multo poſt Andreas appetente hyeme, & acceptis à Cæſare literis, quibus diſceſſum à Pannonia Solymani, & ſuum in Italiam aduentum ſignificabat, fœlici vſus nauigatione, Neapolim, atque inde Genuam eſt reuerſus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, aſperis inuſitatisque itineribus ſuperato Apœnino, ne ingratæ patriæ mœnia conſpiceret, per Aemiliam Bononiam venit, excœpitq; Cæſarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme memorabile vel cottidianis congresſibus eſt actum, quàm vt lis de repudio Henrici Brittanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam tres annos rex ille, alioqui multarum virtutum laude inſignis, ſæuo ac impotenti amore Annæ Bolaniæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eò inſaniæ amatorem regem propulerat, vt Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipſiusq; Caroli Cæſaris materteram, præſtantia, pudicitia, & ſingulari humanitate modeſtiaq; reginam, exturbandam domo repudiandamq; decerneret, ſcilicet vt ipſa in vacuum thorum ex pellicatu in ſpem maſculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neq; enim Henricus aliam prolem ex Catharina ſuſceperat, quàm puellam iam propè nubilem, quæ ſuauitate formæ, & morum elegantia plurimum excellebat. Huius impuri inſaniq; conſilij fautor extiterat Thomas Eboracenſis Cardinalis, perpetuis adulationibus ſummum potentiæ locum apud regem conſecutus. Is docebat, Catharinam vxorem legitimam eſſe nequiuiſſe, quoniam Arcturo fratri antea denupſiſſet, vetari id ſacroſanctis noui ac veteris inſtrumenti legibus, neque Iulium Pontificem, quæ diuino iure eſſent conſtituta, vel accepto multo auro, reſcindere potuiſſe. proinde repudiandam eſſe, ne inceſtus crimine perpetuo pollutus, poſt mortem ſempiternis inferorum ignibus damnaretur: neq; idcirco filiam videri ſpuriam debere, quoniam optima fide eam factis rite nuptijs genuiſſet: ſi veró legitimam ex totos inſulæ delectu vxorem duceret, ipſum & ſibi, & regno ad certam ſucceſsionem ſuſcepta virili prole conſulturum. Addebat Thomas, non deeſſe ex Pariſiorũ gymnaſio ſacrarum literarum profeſſores, qui ſecundas nuptias ritè fieri poſſe, damnato priore coniugio, validiſsimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ ludibrio, quum ſummũ dignitatis, atq; potentiæ faſtigium teneret, & ſeipſum auaritia, ambitione, ſuperbiaq; tumentem capere nequiret,

quiret, præceps datus improbæ adulationis pœnas fœda morte persolvit. Ferunt eum Francisco regi occulta fide & egregia in diversum simulatione coniunctum, utpote qui Gallico auro, regiisque muneribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio favisse, ut Henricus à Cæsaris amicitia ex ea longè gravissima contumelia penitus divelleretur, & subinde Gallico nomini absq; ulla spe receptus, arcto & necessario quidem fœdere iungeretur. Cæterùm Clemens, qui ut eam controversiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum animis tanquam ambigui iuris ad duodecim virale iudicium reiecerat, ubi videt diversa petentes integra authoritate diutius non posse distineri, ius & æquum ita Britanni regis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, se ei intra certū tempus aqua & igni, & Christianis sacris interdicturum, nisi repulsa Anna Catharinam in pristinum coniugii locum recepisset. Ea inanis intempestivæq; severitatis comminatio inexpiabili malo summoq; detrimento reipublicæ postea cessit: quando rex ille non multo post ab authoritate Romani Pontificis, suaque pristina pietate discesserit. Actum subinde est de tuenda pace, quam tanto sumptu, tantisque periculis quæsivissent: nam in eam pacem, quę publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat constituta, Genuenses nequaquam adscripti fuerant, queis tum maximè infensus erat Franciscus. Genuæ siquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, nec inclusum recentis fœderis legibus repetebat, adeo ut negociatores Ligures Lugdunensi emporio pellerentur, nec alicui importare eorum merces fas esset, & à Massiliensibus trierarchis infesto ubiq; mari, Genuensium navigia magno civitatis detrimento caperentur. Minabatur quoq; Franciscus se in subalpinis Salassorum oppidis equitum & peditum copias hybernorum specie transmissurum, ut clientibus suis præsidio essent: nam Franciscus Salassus regulus pulso fratre, & matre custodiæ tradita, qui partium Cæsaris erant, in Galliam ad Franciscum se contulerat. Venerant quoq; Bononiam summę authoritatis viri Acromontius atq; Tornonius Cardinales, qui à Pontifice postulabant, ut Hispani, uti confectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, si id fieret, Franciscum regem omnes superiorum temporum iniurias satis æquo animo esse laturum, quòd si inveterari aliq; in Italia Cæsaris copias ad augendam eius potentiam conspiceret, se libertati dignitatiq; amicorum & veterum clientium suorum, qui sibi in Italia non deessent æquissimo iure consulturū. Veneti quoq; ullo alio, quàm veteri fœdere illigari nolebant, seq; omnino prę staturos profitebantur, quod disertè in fœderum tabulis essent polliciti, maturamq; opem Francisco Sfortiæ protinus allaturos, si alicunde bellum eius finibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti senatus fore, si veluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipsos enim nequaquam vereri novum armorum motum, nec si bellum fortè ingrueret, ut semel partā pacem tuerentur, vel magnis sumptibus esse parsuros: sed Veneti nequaquam permoti sumptu, qui erat exiguus, dum sese novo fœdere excluderent, duas res opportunè consequebantur, in quibus tuendę existimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franciscum regem veluti desperata in reliquum tempus ipsorum societate, ab se penitus alienare, atq; illū eò prorsus adigere, ut cōmutato animi decreto, novam sibi amicitiam, novámque fortunā quęrendam putaret, è qua demum dissimulata in præsens graviore iniuria minores principes uti ingratos & aversos ulcisceretur. Nec Cæsarem

omni suspicione metuq; vacuum omnino sinere, vel sapientis consilij fore arbitrabantur, ne ille Gallos penitùs contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia undiq; tutus & principũ longè maximus redderetur: exæquari enim tantorum regum potentiam ac vires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant. Propterea nõ obscura fama ferebatur, admonitum fuisse in Pannonia Solymanũ, ne universo prælio decertaret: quoniam copiæ Cęsaris, & numero, & animis, & disciplina insuperabiles viderentur, scilicet ne ex unius pugnæ eventu in alterutra victoria, aut Cæsari, quo nihil gravius, aut ipsi Solymano, quo nihil miserius accidere posset, omnibus foret serviendum. In Clementis quoq; pectus altè descenderat iniuria ex iudicio Cæsaris gravissimè concepta, quum Cæsar disceptator & arbiter Rhegij & Mutinæ principatũ Atestino Alfonso, prædamnatis põtificij imperij iuribus, adiudicasset. Optarat Clemens, ut si aliqua de causa vel ambigui vel parum æqui iuris secundũ se litem dare nollet, iudicialis arbitrij præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neq; præiudicari Alfonso, neq; sibi & Pontificio nomini multũ noceri: sed iureconsulti Cæsaris aliquãdiu Pontificis legatum in spem secundissimi litis eventus malignè ludificati, accepta pecunia, uti tradidit Clemens, ut sententiam ferret, Cęsarẽ propulerãt. Eius rei gestæ nuncius eo ipso forte die Nonarum Maij è Belgio in Vrbem venerat, qui, uti erat Vrbis excidio maximè luctuosus ex acerbissimę cladis memoria, Clementis animum magnopere perturbavit. Itaq; excludentibus sese Venetis, atq; id dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renovatũ in sesquiannum. Eæ fuère leges, Vt communibus copijs atq; pecunijs, si bellũ inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset, xxv milia aureorum nummûm ex vetere censu Pontifex, Cęsar, Franciscus Sfortia, & Alfonsus Atestinus, itemq; liberę civitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrẽt, quæ ad alendos centuriones pręfectosq; equitum Antonio Levæ dispensanda traderentur. eum enim bello ducem designarãt, custodemq; pacis & ocij apud Mediolanũ esse voluerant. His rebus constitutis, quæ præcipua in omni eius vita Clementis laus fuit, Hispani ita dimissi deductiq; sunt, ut ad Coronẽ in Peloponnesum multò maxima pars: alij ad Sicularũ urbium pręsidia: alij in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur: nonnulli ultrò in Hispaniam redirent. ob id factum sapienter atq; feliciter populi totius ferè Italiæ, Gallięq; præsertim Cisalpinę Pontificis prudentiam, Cæsaris æquitatẽ, Venetiq; senatus iudicium atq; operã eximijs laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili beneficio à rapacissimis sævissimisq; militibus liberati, de libertate, de vita, & de reliquis fortunis tum primum benè sperare inciperent. At legati Cardinales Acromõtius atq; Tornonius, qui ab initio instrepere, reclamareq; & libero ore conqueri cœperãt, quòd ea principum coniuratione non iniqui fœderis prætextu gravissimam & minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, postquam eos Clemens subtiliter admonuit, ut pacati conquiescerent, facilè intellexerunt, quantũ in dimittendo dissolvendoq; Cæsaris exercitu momenti verteretur. quid enim vel optatius, vel ad omnem belli occasionem commodius Gallis accidere posse, quàm ut Hispani veterani, à quibus tot clades acceperint, paucorum mensium fœdere percusso, Italia, ipsaque Alpiũ custodia detraherentur? Quando enim Cæsarẽ illos, qui in diversissimas regiones distributi dispersiq; essent, in eum numerũ, eamq; disciplinam, vel in

magna

magna belli necessitate coacturum: propterea desinerent repentini atq; adaperti esse, præsentia dissimulare, futura prospicere, & præteritorũ memoriam retinere inciperent, patientia ac tolerantia omnium rerum necessitas sæpissime superari: hac via esse Cæsarem, illa Gallos, atq; ita non immeritò, & ipsos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & illum amplissima beneficia retulisse. Per eos dies, in gratiam Cæsaris, in numerum Cardinalium ascitus est Gabriel Merinus è Betica, ex infimo hominum ordine quondam ab Ascanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificię aulę provectus. Erat is ingenio ad omnia obsequia, obeundaq; maximarum rerum munera, valde acuto paratoq;, sed literarum penitùs experte, ita ut Clemens nõ obscurè reprehendi posse videretur, quòd nonnullos tum virtutis eximiæ prærogativa candidatos, quũ hunc efferret, eodem galero cohonestare minimè voluisset. Cæsar primo Vere Bononia profectus, Ticinum venit, ut campos & sua victoria, & Gallorum clade percelebres, & manẽtia adhuc castra et munitiones inspiceret, monstrante singula loca Vastio, ac eius pręlij eventus enarrante. iuvabat enim Cęsarem tum maximè lætum, & curiosè divagantem ipsis in locis vestigia figere, quibus insigne aliquod facinus editum constabat. Nec Vastius honestissimo officio deerat, quum de se ipso parcissimè loqueretur, & nomina meritaq; fortium virorum Cęsari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, summo omnium, & Francisci præsertim principis studio susceptus est. Is in privatam domũ digressus, arcem ipsam Cæsari tradidit, ædificij laxitate atq; elegantia, itemq; bellicorũ instrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos post dies superato Ticino amne, ad Viglebanum venationibus intentus aliquandiu desedit, donec paratã esse classem, & idoneas ad navigandum tempestates esse ex literis Auriæ didicit, atq; ita Genuam est profectus. Excepit eum hospitio Andreas in suburbanis hortis, quos regio apparatu ita instruxerat, ut discedenti Cæsari ea ornamenta dono daret. Erant enim aulæa serica, & intertexti auro & purpura lecti, itemque exquisitæ artis signa & tabulæ, quæ omnia eo nomine suscepit, ut ea hisdem in cubiculis & conclavibus sibi reversuro in Italiam asservari verecundè & comiter iuberet, nec multò pòst oram solvit, provectusq; ad Stœchades insulas, quarũ primæ Massiliæ portũ efficiunt, biduo ibi constitit. Attulêre ei dona tenerrimi commeatus Tendanus Comes Gallicæ classis præfectus, atq; item trierarchi. suborto demũ secundo vento in altũ vela dedit, & paucis diebus in Hispaniam pervenit. Eodem quoq; tempore Clemens via Flaminia Anconam est profectus. Eam urbem paulò antè per simulationem Turcici belli præsidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, redactis in ordinem decurionibus, qui arrogantius quàm deceret libertatis nomen præferentes, Pontificum imperia contemnebant: ea de causa suspectos cives relegandos curaverat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum Republ. nobilissimo emporio, sua libertas non soluta ad arbitrium multitudinis, sed astricta æquissimis legibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ virginis Lauretanæ templum adivit, & ad aram maximam miraculo et vetustate memorabilem sacra confecit, modicisq; demum itineribus per Recinates, et Septempedanos, qui Sanseverinates hodie dicuntur, & Camertes, in Vrbem est reversus. Ineunte æstate eiusdem anni crebris nuntijs allatum est, Turcarum classem Gallipoli eductam, in Peloponnesum cursum tenere. Nec multò pòst Mendocius, qui Corone in

præsidio erat, Petro Toletano proregi Neapoli literis significavit, se terra mariq; vehementer obsideri, sed egregiè defensurum urbem, dum alimenta suppeterent. Verùm capitum omnium inita ratione nequaquam tantũ frumenti & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota ęstate suffecturum existimaret. Proinde Cæsarem etiam atque etiam monebat, ut ante omnia Græcorum studio & voluntati, quæ esset mirifica, deesse nollet, si Coronem defendi vellet, & ad id maiores copias submitteret, facilè sperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponneso paucis exceptis arcibus pellerentur. Sed ab Auria præsertim maturam opem implorabat, adeo ut quum hostilis classis apparatum elevaret verbis, ut certa spes parandæ victoriæ inijceretur, etiam eum moneret, ut datæ sibi fidei memoriam retinere vellet. Iis rebus cognitis Cęsar Auriæ præcipit, ut classem instruat, ad id pecuniam curari iubet, & duodecim triremes, quas Alvarus Bazanius in Hispania ædificarat, se continuò transmissurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta onerarijs navibus, & vigintiseptem triremibus Auria Neapolim venit. ibi veterani Hispani, qui efflagitatis stipendijs ab authoritate Vastij, proregisque discesserant, occupataque Aversa urbe, & fœdè direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, persoluto stipendio navibus sunt impositi Roderico Macicao duce, qui erat castrorum prefectus. Conscendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus ipsius proregis filius adolescens, ut eo sacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vastius ipse, qui se iturum dixerat, suborto ventris profluvio Neapoli substitit, fuère qui crederent dolore contumeliæ adductum potius quàm occupatum morbo, ea expeditione maritima operam præstare noluisse: quoniam nuper Bononię dum fœdus iniretur, sibi prælatus esset Antonius Leva, articulari etiam impeditus morbo, qui in Italia, si bellum ingrueret, fœderatorum omnium esset imperator. Dum hęc parantur, Andreas ut Coroneorum animos confirmaret, ne desperatis auxilijs durius sibi consulerent, Christophorum Pallavicinum in familiam Auriam adoptatum expediti & maximè pugnacis ingenij iuvenẽ cum velocissima trireme Coronem misit. is interdiu per mediam Turcarum classem directa prora in portum invectus, obsessos ingenti alacritate complevit, nec multo pòst inspectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hostium consilijs ac viribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improvisus erupit, felici audacia inter medias hostium stationes elapsus, adeo ut spectaculum miraculo proximum cunctis præberet, & persequentes velis & remis, extento maximè cursu frustraretur. At Auria è Neapoli Messanam provectus, ubi de maritimis terrestribusque hostium copijs, & de apparatu numeroque triremium certius didicit, omnem spem & rationem inferendi pręsidij in celeritate positam ratus, nequaquam expectato ab Hispania Bazanio in Græcia cursum intendit. Audiebat enim prædonum accessione quotidie adaugeri hostium classem, Morumque præsertim archipiratam Alexandrinum expectari: cuius consilio ac disciplina pręfecti Turcę in omni eius belli administratione uterentur. Quum verò Zacynthum venisset, docentibus Venetis aliquanto ampliorem & instructiorem quã putarat classem hostium ad Coronem stare comperit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium esse consuevit, & Solymanum Acarnanem, Morumq; ipsum circiter octoginta triremes coegisse, magnumq; numerum pro-

pugna-

pugnatorum ex Ianizerorum ordine in triremes distributum esse referebant, adeo ut nostros nisi pleniore vento uterentur, Ottomannicę clasſi impares futuros esse iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hispanicas omnino expectandas atq; evocandas arbitrarentur. Cęterùm Andreas, ut de classe statione q; hostium certius exploraret, Christophorum Auriam cum insigni sui trireme speculatum misit. is quum Acritem promontorium superasset in proximo sinu universam classem conspexit iuxta litus obversis ad terram puppibus longo ordine collocatam, confestimq; inde persequẽtibus Turcis ad Auriam reversus retulit, duplo ampliore triremium numero quàm anteà ad Coronem vidisset hostes adauctos, eosq; sibi videri non alio consilio sub Acrite in statione consistere, quàm ut confligerent, quum nostri superato promontorio ad Coronem proveherentur. At Auria qui neq; Bazanium expectabat, neq; multum ea hostilis clasſis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & instituti itineris cursum tenere constituit. Itaque suborientibus Etesijs, qui venti æstate pomeridianis horis ab occidente perflare consueverunt, nostri hoc ordine acie instructa Acritem superant, & recto cursu ad Coronem deferuntur. antecedebant duo maximi galeones, quorum navigiorum formam alio loco descripsimus: alterum ipse Auria magno sumptu ædificarat: alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus. his erat iniunctum, ut in lęvam vela converterent, & quum hostium clasſis à litore proveheretur, deiectis anchoris medio inter utranq; classem loco consisterent, ut quum opus foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis in adversam disploderent. hos onerariæ naves plenis velis sequebantur: in tergo fuère triremes omnes latisſima fronte onerariarum agmen cogentes: dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæq; triremes, quibus præerat Salviatus: lævum Antonianæ hosti proximum obtinebant: mediam verò aciem ipse Auria tenebat. Turcæ ad primum conspectum à litore non discedentes procul tormenta emittere, & demum provehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortante alios Moro, qui audenter in nostrorum latera, et deniq; in terga vertebatur. Nam nostri quum propositum suum tenerent, & nihil in lævam conversis proris rectà ad Coronem contenderent, fugæ speciem præbebant, eò præsertim quòd triremes à dextro cornu, metu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq; aliæ ex media, Antonianaq; acie onerarias consecutæ confusius quàm deceret inter eas sese insinuabant, quanquam nullum prope detrimentum ab hostium tormentis acciperent: nec galeones cursum intermiserant, quum consistere debuissent. In ea perturbatione nostræ clasſis Morus Luphtibeium est cohortatus, ut pulcherrimę occasioni non deesset, sed illo cunctantius & consideratius provehente sese, Auria ab onerarijs triremes explicavit, & ad Coronem secundo vento est devectus: duæ onerariæ implicatis inter se antennis, quum cæterarum cursum ęquare nõ possent, in tergo hæserunt. ad has opprimendas extemplò universa hostium clasſis advolavit. Tum verò Hispani nequaquã pro sua virtute, uti deserti & negotij navalis rudes insano pavore conterriti, in scaphas desilire cœperunt, ut nostros cõsequerentur, in suam Hermosilla ipsius scortum cum magno auri pondere demiserat, in alterã Petri Sarmenti signifer desilierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare nescirent, quòd eos scaphæ non caperent, in mare præcipites se dabant, ut ad nostros enatando perfugerent. Andreas cõversa prętoria à scaphis funium oram sibi porrigi magna

voce petebat, ut onerarias remulco attraheret, sed illi nequaquam funis caput attulerant, ut qui erepto consilio tantũ de fuga occupati metu cogitassent. Itaque Turcæ scaphas opprimunt, & circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur, in minorem navem erepentes, Hispanis quod nunquam aliàs acciderat, animos despondentibus eam capiunt. ex hac multis interfectis in excelsiorem transcendunt, in ea cruentum editur prælium: nam amissa prora & medio ponte Hermosilla ad puppis castellũ se receperat, & ab ima carina ferreo tormẽto saxea pila ingens emissa triremes duas, interfectis ad triginta Turcis vehementer afflixerat. At Auria perturbato, sed ingenti animo, ignominiæ loco ducens, si in oculis nostrorum naves circumventæ atque expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras converterent, & remis contenderent ad opem ferendam, in hostes cursum intendit. Id conspicati Morus, & Luphtibeius & Solymanus, quòd iam pleniore Favonio ad Coronem sensim detruderentur, & ab ingenti colubrina, quæ in turre erat constituta, emissæ pilæ ad ipsorum triremes vel in trium milium spatio perveniebant, magno tumultu explicare remos, & desertis navibus se recipere cœperunt: in eos Auria ad lx pilas ferreas contorsit, & in multo spatio continenter diverberatis eorum puppibus est persecutus: iam Antonio Auria ad oppugnandas onerarias converso. Ibi Hispani qui ægerrimè pugnam sustinebant, quum Turcis, uti paulò antè ipsis acciderat, commutata fortuna animus concidisset, in medio navis ponte repugnare audacius cœperant, & Antoniani mirabili celeritate vndiq; scandentes in summa castella evasêre. in ea contentione trecenti fermè Ianizeri, qui singulari virtute naves occuparant, à suisq; deserti fuerant, interfecti aut capti sunt. In his fuit Iusuphius senex mille Ianizeris præpositus, quem Auria sericeis vestibus, atque aurea torque donatum, ut ad similem quoque liberalitatem hostes provocaret, ad Methonem sine pretio dimisit. At præfecti classis, uti postea cognitum est, ad gravissimas verborum contentiones descenderunt, quum Luphtibeius à Moro, Solymanoque Acarnane: & deniq; ab omnibus increparetur, quòd cupientibus militibus, & singulis obtestantibus trierarchis æquissima conditione dimicare noluisset: sed ille secretiora mandata à Solymano imperatore sibi data dicebat, ut omnino servaret classem, atq; omnem pugnæ aleam sedulò devitaret. Interea dum ad onerarias naves pugnaretur, Mendocius in deserta hostium castra erupit: nam conspecta nostrorum classe, atq; inde magno timore concepto, terrestris exercitus, nequaquam planè collectis vasis effugit: in his castris non exigua copia commeatus & castrensis supellectilis est reperta. Itaq; Andreas re feliciter gesta, frumentum, vinum, & reliqui commeatus magnam copiam, tormentarijq; pulveris cados plures exponit, Macicao, cohortibusq; eius urbem custodiendam tradit, Græcos consolatur, hortaturq; ut ea obsidionis & belli incommoda patienter ferant: Cæsarem enim in ea præcipuè cogitatione versari, ut ineunte Vere, terra, mariq; in Peloponneso cum Turcis bellum gerat, eumq; nihil ducere honestius, aut ad gloriam splendidius, quàm benemeritam de se Christianoq; nomine Græcorum gentem ex diuturna servitute in lætissimã restituere libertatem. Fuêre qui existimarent, Turcas universa classe exui ea die facilè potuisse, si Auria Bazanianas triremes expectare, quàm infirmis viribus à Messana festinare maluisset, sed alij eas graviore tectioreq; consilio in freto Siciliæ opportunè substitisse dicebant, ne Italiæ litora penitus omni navali præsidio nudarentur. Neq;

enim

enim universas triremes in unius pugnæ periculum devocari Cæsar volebat, utpote qui nequaquam præclarè exploratam haberet Gallorum voluntatem, qui augendæ atque adornandæ clasi ad Masiliam toto eo anno magnopere studuissent. At Auria vetere exercitu in naves imposito, à Corone discedens ad insulam Ticanussam, quam Veneticam hodie vocant, supra Acritem constitit, ratus Methonensi portu egressuros hostes, ut prælio contenderent. Sed quum nullis artibus elici, neq; tutò oppugnari possent, uti erant mole ipsa, turribusq; protecti, Corcyram venit, atq; inde Messanam est reversus. Nec multis inde diebus Morus, quum Venetis onerarijs navibus, quæ mercaturæ causa Syriam petebant, insidiaretur, cum Hieronymo Canali apud Cretam nocturno prælio conflixit. ex tredecim Mori triremibus, quatuor perfractæ demersæq; sunt, tres captæ, reliquæ magna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiverunt. in his trecenti ferè Ianizeri, qui Memphim deportabantur, itemq; ad mille Turcæ ex navali turba interfecti. neq; enim Veneti prædonibus parcunt, quod cathenatis servis ad remum minimè utantur, unus ferè omnium Morus, quum nomen profiteretur, iam gravi vulnere transversa fronte suscepto servatus est, & cura ingens adhibita accitis medicis, ut sanaretur. ambo enim mutui erroris veniam deprecantes, egregia simulatione testabantur, se similitudine triremium, & falsa de hoste coniectura deceptos: nam Morus pro Aurianis Venetas se adortum fuisse prædicabat. Canales verò pro Moro Barbarussam credidisse, qui tres Venetas triremes superioribus annis intercepisset. Nec Solymanus eam iniuriam iniquo animo tulit, Venetoq; legato ad Byzantium, demissa, & in erroris excusationem composita oratione satisfacere contendenti, Canalem rectè militariterque fecisse respondit, qui vim illatam fortissimè repulisset. Ex Cæsarianis verò tres triremes Adurnio duce, quæ omnium postremæ in ora Brutiorum vecturæ & mercimonij causa aliquãdiu hæserant, ad Palinurum a Sina prędone, cui Iudęo cognomen fuit, circumventę captæq; sunt. Sub id tempus Clemens Pontifex Catharinam iuniore Laurentio Medice genitam Henrico Francisci regis filio despondit, appetenteq; colloquium rege Masiliam, ut ibi nuptias insigni conventu habito celebrarent, navigare constituit. maximè decorum enim sibi futurum rebatur, si qui Cęsaris filiam domi suæ tanquã nurum erat habiturus, regię quoq; & longe nobilissimæ stirpi suum sanguinẽ inseruisset. ea affinitas uti ambitiosius expetita, atq; id maximè colloquium importuno tempore quæsitum vehementer Cæsaris animũ commovit adeo, ut minores quoq; principes, & Italiæ totius populi magnopere terrerētur, quasi Pontifex qui dudum tanta prudentiæ cum laude, afflictæ evastatæq; Italiæ pacem atq; ocium peperisset, depravato demum animo & commutata voluntate renovandi belli causam esset præbiturus. Constabat enim Cæsarem urbe Mutina Alfonso Atestino adiudicata adeo Clementis animum perturbasse, ut pleriq; eam iniurię molestiam, quã nec ille simulanter devorasset, alienato planè stomacho percoqui minimè posse existimarent. Sed Clemens, qui consilia sua asiduis cogitationibus evigilata terminarat, magno sibi artificio & temperamento Cæsaris pariter, & Francisci regis amicitiam tuendã esse arbitrabatur. periculosum enim esse prędicabat unam tantũ amicitiam colere, quę cũ alias excluderet, durissimæ servituti proxima videretur: Pontificiæ siquidem dignitatis & æquitatis esse, communem se omnibus parentẽ atq; benevolum profiteri, neq; adeo Gallorũ re-

gem tanti nominis, & qui Christianæ religionis sæpius defensæ propagatæq; titulos præferret, contemnendum existimare, ut colloquium cupienti pieque petenti, quum id ipse bis Cæsari dederit omnino denegetur. Anne aliter excindi, aboleriq; posse Lutheranæ hæresis malum, quàm si Franciscus concilio faveat, authoritate & viribus adsit, & in eam præsertim causam, sensus, & consilia Galliæ plena pietatis cum Cæsare coniungat? se profectò ea mente in Galliam proficisci, ut pacem atq; otium confirmaret. quid enim alienius à natura sua, & quid deniq; stultius, quàm pacem evertere, qua ipse ante alios tantopere gauderet, & ut ea diu frueretur cum acerbissima rerum omnium conturbatione, summa vitæ & dignitatis pericula subijsset? Proinde timere & malignè suspicari desinerent, qui sua in rempub. merita minimè nossent, aut quid superioribus temporibus essent perpessi obtuso vel ingrato ingenio minimè meminissent. Igitur inclinante æstate Ioannes Stuardus Albanię regulus cum viginti triremibus è Massilia ad portum Veneris venit: eius vxor Catharinæ sponsæ matertera erat, ipseq; iungendæ affinitatis author, & sponsalium præcipuus interpres extiterat. Itaq; Albanius sponsa ad Niceam Provinciæ mari devecta, ut inde terrestri itinere Massiliam perveniret, conversis inde velis, Liburnum est profectus. Iam Clemens per Etruriam Pisas venerat, expectataq; idonea tempestate quum ad mare descendisset triremes Gallicas conscendit. affuère ex composito à Messana redeuntes cum sua quisq; classe Auria, Alvaresq; Bazanius & Salviatus, qui ante portum decurrētibus cum insigni ornatu vexillorum triremibus, displosisq; omnibus tormentis, Pontificem consalutarunt. eo die qui ipsi omnium lætissimus fuit, Clemens ad Herculis Moneci portum, qui Villafrancha dicitur, perflãtibus Euris, atq; inde biduo pòst Massiliam pervenit. Exceptus est ab Anneo Memorantio regiæ familiæ magistro, incredibili apparatu sumptuq;. postridie rex ipse cum Eleonara regina, tribusq; liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem trahens. Nec multò pòst in solenni Cardinalium episcoporumq; consessu medius inter liberos ingenua procumbens, hilari osculo exceptus, allevatusq; est. Oravit tum Latinè & luculenter Ioannes Bellaius episcopus Parisiensis, quũ eum congressum summæ felicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, fessibus Christianorum rebus allaturũ ominaretur. Gravissimis inde cõsultationibus extracti aliquot dies, tanto consiliorum silentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquijs admitterent: ipsorum enim cubicula paries tantũ cum secretis foribus dirimebat. Fama erat, utrunq; mutuis cum lachrymis recentes calamitates deflevisse, repetisseq; origines antiquorum cõsiliorum veluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris miserias decidissent. Nec deerant curiosi abditarum rerum interpretes, qui subtiliter excepta auribus, aut ingenij libidine conficta enumerando, Clementi gravẽ invidiam apud Cæsarem conflarent, quasi ille iam regi certissimo fœdere iungeretur, ut quum per occasionem cõmovere virium lacertos possent, in Italia bellum renovarent, quo simul & hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant suspicionem maturatæ nuptiæ, quæ impares regio sanguini viderentur. Siquidem nobilissimus adolescens Henricus quanquã ætate tenerior, Catharinã celebratis insigni cerimonia nuptijs ex virgine mulierẽ prima nocte reddiderat, cui quanquã materna oppida in Arvernis atq; item centũ milia aureorum nummûm cum unionibus multisq; gemmis et pretiosa

thori

thori supellectile coniugalis mundi nomine affluenter accessissent: nihil tamen exæquari videbatur: nonnullis dotem simul & novæ nuptæ natales obliquo sermone elevantibus, qui Pontificem maximè suspectum Cęsarianis reddere contendebant. Vnde & illud salsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in vulgus emanarat. Regijs enim quæstoribus, quum illis repræsentata dotis pecunia solveretur, admodũ exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictitantibus responderat, se plurimum mirari, quòd ea dignitate homines nequaquam arcani regij participes viderentur, postquã nescirent Pontificem insigni chirographo tres inæstimabilis pretij gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse: illis verò læto vultu quænam essent requirentibus, quòd è sacra tiara detractas iri putarẽt, arridens subiunxerat, apud peritos rerum eas fore Genuã, Mediolanum atq; Neapolim. Quę res sicuti risum movere potuit, ita & mox apud Cęsarianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse videbatur. Nobis certè cõstabat Clementem alienato maximè ingenio, eam Cæsaris sententiam pertulisse, qua ille Alfonso Atestino Rhegium & Mutinam adiudicarat, adeo ut iniuriam libero ore conquestus contra morẽ, barbam alternante manu demulceret, & aliàs irati animi decretũ in colloquijs non nimia dissimulatione fateretur. Cæterum Massiliæ cõvivijs, saltationibusq; triginta quatuor dies insumpti tanta principum minorumq; ordinum contentione & cura implendis totius munificentiæ ac humanitatis officijs; ut is conventus, eæq; nuptiæ, neque iocundiore comitate, neq; effusiore sumptu, neq; liberiore lætitia celebrari potuerint. Aderant tres regis filij, in quos ora hominum vertebãtur. In Francisco Delphino eminebat ingenium grave, multa reconditarum rerum cognitione defixum. Henricus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, sermonis alacritate, Gallorum naturæ similior studia faventis populi promerebatur. In Carolo autem puero id erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenij suavitas, ut nemo eo rege, prole felicior haberetur. Honestavit nuptias Heleonora regina, serenitate, modestia, munditijs tanto rege dignissima. Nec indigna erat nova nupta regio fastigio, quum haud dubiè Leonis decimi maioris patrui indolem à magnitudine excelsi liberalisque animi, honestissimisque moribus referret. Ipse autem Franciscus sua peculiari liberalitatis laude supra cæteros principes maximè insignis seipso splendidior apparuit: singulis enim Cardinalibus opulẽtæ ex Galliæ sacerdotijs pensiones dono datæ, honestatiq; sunt amplissimis muneribus, qui vel studio partium, vel Pontificis gratia pollebant, & ij ante omnes præcipua benignitate, qui optimarum literarum, & præstantis ingenij fama noscebantur. Hos rex ipse omnis elegantiæ arbiter, & nobilissimarum artium peracutus æstimator, in summam familiaritatem erudito sermone pertrahebat. Neque passus est se donis à Pontifice superari: nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu aureæ cælatæ basi inclusum, ad depellenda epulis venena dono dedisset, id latissimo aulæo rependit, in quo Belgarum arte suprema Christi cœna cum discipulis serico atque auro intexta visebatur. Dedit & cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudiasset, mansuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barbarussa cum legatis transmiserat. Discessurus autem Pontifex, quatuor viros Gallos legit in senatum, commendatione atque iudicio Regis delectos. Ii fuere

Odettus Castellio, cui Anneus Memorantius aulæ magister erat avunculus, & Philippus Bolonius Albani frater, & Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis avunculus, & Ioannes Venurius ab innocentia comitateq; ingenij regi carus, & cæteris ætate superior. His rebus confectis concluso iam propè hybernis tempestatibus mari circiter Idus Novēbres è Massilia solvit, tenuitque portum ad vada Sabatia: inde conscensis Aurianis triremibus, quū Gallicas remisisset, Centumcellas pervenit, terrestriq; demum itinere in Vrbem est revectus: ita ut adveniens alterutra sui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum sapientissimū appellabant, quòd neptem suam maximi regis nurum, & in domo sua Augusti Cæsaris filiam rara felicitate cōspiceret: & contrà alij criminosè admodum id factum vituperarent, quasi deposita sacrosancti Pontificis persona privatis familiæ commodis, quàm publicæ quieti consulere maluisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXII.

VIX dum exacta hyeme Cæsar frequentibus amicorum sociorumque literis admonebatur, ut etiam atque etiam prospiceret, caveretq; maximè à Francisco rege, qui conquiescere & pacem pati minimè posse videretur. Agitare enim illum animo nequaquam pacato ingēs bellum, confisumq; recenti Clemētis amicitiæ id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea perpetuis Gallorū legationibus solicitari aliquos Germaniæ regulos, qui Austriæ domui veteres hostes fuissent, & Vlderico Virtembergensi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia præbituri dicerentur. Inter quos eminebat Philippus Lantgravius Catthorū princeps, ingenio ferox, armis & clientelis potens, & super hæc Cæsari vehementer infensus. Hunc enim in disceptatione hæreditatis cum Henrico Nansao litigantem ab se Cæsar penitùs alienarat, quū ipsius iudicio secundum litis eventum tulisset Henricus: unde ille è Ratispona, nondum peracto concilio, perturbatus iratusq; discesserat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appellaret, & se suo iure iniquissimè fraudatū superbo ore quereretur. Itaq; non obscurè parabat bellum, auro Gallico, ut plerique existimabant opportunè subnixus, profitebaturq; se Vldericum in paternam ditionem, vel repugnante Cæsare, armis esse reductirū. Errabat exul iam multos annos Vldericus domo pulsus à Suevis, quum illi Reitlingēsium iniurias vindicassent. Maximiliano siquidē vita functo Vldericus insano consilio Reitlingum admotis castris oppugnarat & cœperat. Id non tulêre Suevorum fœderatæ civitates, quarum in fide erant Reitlingenses. Itaq; decreto publico

blico Vldericum bello persecutæ, eo impetu intulere arma, ut recepta urbe universa etiam Virtembergensis ditionis oppida in potestatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus Cæsar uti optimo belli iure captum, coemit à Suevis, qui bellicos sumptus ea pecunia resarcire maximè cupiebant, Ferdinandoque fratri & domui Austriæ adiecit. Vlderico demũ opem imploranti à Gallis & Helvetijs, & oppida sępius repetenti, cuncta irrita adversaq; obvenerant, iacuitque in obscuro provincialibus invisus, quòd esset ingenio turbido, crudeli, furioso, adeo ut uxorem clarissimis natalibus ortam, quæ Vilermi & Ariovisti Baioriæ principum germana erat, vecordi impetu diverberaret, agitaretq; calcaribus, quum prostratæ iumenti more temulentus & insanus insideret. Cęterùm ex ea susceperat Christophorum, militari indole iuvenem: in hunc repudiato patre Baioarij avunculi, atque item Philippus Lantgravius benevolentiam & studia sua cõtulerant, et in eum apud Virtembergenses mirus amor populari quadam charitate resederat, quum illum ab arrogantia vesani patris immeritas exilij luentem pœnas cum dolore conspicerent, adeo ut eum desiderio veterum principum suorum paratis ad defectionem animis requirere viderentur. Postularat Christophorus aliquandiu Augustæ in aula versatus, ut certis paterni imperij oppidis, quæ maternæ dotis erant æquitate ac indulgentia Cæsaris donaretur: sed in eam liberalitatem Cæsar adduci non potuit, utpote qui iuvenem ingenio patri dissimilem, nec obscuro provincialium studio in spem repetendi imperij erectum, provinciæ paulo ante suę castellis minimè insinuandũ iudicabat. Ab hac repulsa Christophorus ad Franciscum Galliæ regem confugerat, qui ea tempestate insigni largitione alacritateque Germanorum procerum amicitiam expetere, itemq; miserorum & exulum causam tueri erat solitus. Nec multò pòst ipse & Vldericus pater regi bellicæ arcis Montem, quod hodie Pellicardum vocãt, præsenti pecunia vendiderunt. Id est in finibus Helvetiorum, ad Rauracam Basileam, inter Rhenũ & Vosegum montem quà iter est in Tulingos, maximamq; inde Gallis præbet opportunitatem ad conducendas ex Germania copias. Qua coemptione Franciscus iam pridem Ferdinando, Caroloq; Cæsari non obscuram suspicionem novandarum rerum iniecerat. Sed tum quietis rebus in fama erat Lantgravius, quem vulgò ferebant, ubi Christophorum in paterni imperij ditionem reduxisset, continuò in Italiam turbandis Cisalpinæ Galliæ rebus cum ingẽtibus Lutheranorũ copijs pervasurũ. Is enim à maiorũ sacris religioneq;, contumaci, atq; insana quadam ambitione discesserat, ut novæ eius superstitionis professione & patrocinio supra opes suas clarior atq; validior haberetur. His de causis Cæsar gravi consilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus effluxerat, quod in fœdere præscriptum Bononiæ fuisse meminimus. Itaq; Christiernæ & Francisci Sfortiæ nuptias omnino maturandas existimavit, ut solicitum & dubia spe nutantem principem in fide confirmaret, liberaretq; omni cura Venetos, & Insubres, ipsumq; Pontificem, qui Franciscũ procreandis liberis operam dare, propagareq; Sfortianum nomen insigni sobole cupiebant, ne Cæsar cœlibis & languentis principis hęres, Mediolanensi imperio potiretur, de cuius possessione ad exitum totius Italiæ funesto eventu paucis antè annis esset dimicatum. Magna igitur omnium lætitia & gratulatione, adducta è Belgio puella: nuptię Mediolani celebratæ sunt regio sumptu, & ob id populis admodum graves; sed toleratæ

tamen alacribus animis: quoniam nudata Cæsaris voluntate amplissimā spem diuturnę pacis attulisse videbantur. Feltrium demum Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat Imperator, restituta ei Sora urbe incredibili beneficio sibi devinxit. Abstulerat ei Soram, ut suo loco diximus, multis antè annis Ferdinandus Hispanię Rex: eam verò Carolus Cæsar Ceurio nutritio suo, qui tum incomparabili authoritate pollebat, dono dederat, cesseratque demum eius hæredibus, adeo ut Cęsar qui liberalitatem suam erga nutritij posteros perpetuam volebat, pecunia ingenti Soram coemere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius studium eò præclarius apparuit, quòd in promerenda hominis voluntate eam urbem dono daret, quam anteà penè promissam in præmium partæ de Gallo rege victoriæ, petenti Piscario concedere noluisset. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementique præsertim valde infensum & maximè idoneum disturbandis illius consilijs existimabat, quum ab Vmbrię Picenique finibus molientem res novas Pontificem expeditis armis urgere facilè posse videretur. Quin & Columnię familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hostes, Cæsarianarumque partium defensores, novis muneribus prosecutus est, qui è propinquo urbi Romę imminerent, explorarent consilia motusque suspecti Pontificis, atq; eum in obsequio fœderis occulto quodam metu continerent. Quanquā Pontifex prolixè testaretur, se nunquam eius fœderis & amicitiæ iura violaturum. Quid enim sibi vel ad familiæ felicitatem optatius, quā Cęsaris filiam in domo sua nurum cōspicere? Quid deniq; ad personæ dignitatem atq; amplitudinem maius atq; præstantius quàm parta pace uti, perfruiq; illa digna pio Pontifice Christiana tranquillitate? unde et afflictis urbanis rebus diuturnā securitatem parare, et indicto concilio perturbatæ religionis cerimonias ad veteris cultus censurā revocare consideret? Sed eum tunc Pontifex suę antiquæ simulationis fructum ferebat, ut quum vera diceret, ancipiti eius ingenio nulla fides haberetur. Honestavit itē Cæsar Melphitano principatu Andream Auriam, ac eius propinquos & trierarchos uberioribus stipendijs sibi obstrinxit: in eius enim viri consilio virtuteq; totius Ligurię opes & classes, copiæq; navales sitæ erant. Ita Cæsar undiq; rectissimè provisum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda, quos magnis pręoccupatos beneficijs in fide, vetereque obsequio confirmasset. Veneti siquidem, uti anteà pepigissent, se Franciscum Sfortiam defensuros pollicebantur, & Alfonsus Atestinus recepta Mutina se totum ad Cęsarem contulerat. Nec deerat studium Mantuano, qui Montisferrati principatum sibi adiudicari æquitate Cæsaris expectabat, quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapsus, sine prole descessisset. Interea ad Coronem Hispani Græcique quanquam aliquot navigia, plena commeatu hybernis tempestatibus eò ab Sicilia felici cursu pervenissent, multarū rerum inopia laborare cœperūt: ante alia summa erat penuria vini & pecoris, panis furfuraceo similis erat: nam ad terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Cisternæ quoque ab assiduo tormentorum strepitu, commotis scilicet ab imo parietibus, adeo crebras & insanabiles rimas contraxerant, ut vel hiemales aquæ à copiosis imbribus minimè in æstatem suffecturæ crederentur. Nullos enim egressus tutos Turcarum stationes, incursionesque relinquebant: nam expediti equites ex insidijs undiq; prodibant, magnum numerum mulionum, armigerorumque puerorum & lixarum, quum ij paulò longius ad colligendas olivas

ſivas progrederentur, inſidioſis incurſibus interceperant, nonnullos milites ante portam repentina invaſione oppreſſerant: ita enim evagabantur, ut nullo in loco diu permanerent, & omnibus ex partibus improviſi adeſſent, utpote qui rectiſsimo & minimè barbaro conſilio, remotam à mœnibus & maximè longam obſidionẽ inſtituebant, ut noſtrorum vim atq; impetum fruſtrarentur, nunquam ſeſe ad iuſtum prælium offerrent, & nuſquam ex propinquo ad pugnæ caſum expoſiti conſiſtere vellent: editis in collium iugis ſpeculæ erant, in queis die noctuque vigiles excubabant, ut cuncta quæ vidiſſent, in caſtris nunciarentur. Ea erant ad Andruſſam oppidum Meſſenij agri, quod à mari ipſaq; Meſſene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrſus ſeptẽ milibus paſſuum diſtat, & à Corone triginta quinq; ad Tiſſoum amnem, qui Panyſus olim fuit. Exiſtimabant enim Turcæ ex tanto intervallo noſtros nullam unquã expeditionem eſſe deſumpturos, quæ vix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus militari paſſu confici poſſe videretur. Cæterùm milites Hiſpani brumalibus fermè diebus cum tædio tam lentæ & diuturnæ obſidionis, tum multarum, ut diximus, rerũ inopia adducti, à Macicao duce petere cœperunt, ut contra hoſtes ad inſigne aliquod edendum facinus educerẽtur, quando iam planè cuncta deficerent, & longinqua ſpes eſſet expectandæ claſsis, quæ vaſto & ſævo mari nequaquã ante Calendas Apriles, niſi inſano auſu committi poſſe videretur: inutili enim æquè ac ignobili otio tempus teri, abſumiq; interea ſenſim cuncta famis ſubſidia, & cõtabeſcere concepta valetudine militum vires, & timeri debere peſtilentiam, quæ concluſis & inuſitato cibariorum genere veſcentibus, cùm ſeſe aperiret annus, minimè defutura crederetur. Poſtremò pręſtare in acie mori & non inultos quidẽ, quàm deſperatione ac inedia cõfectos tanquam fœminas in ſuprema neceſsitate immanibus hoſtibus dedi, quòd ſi quid audacius tentent, & virtutis innatæ toties q; ſpectatæ periculum faciant, facilè poſſe incautos, & nihil tale ſuſpectantes Turcas opprimi atq; deleri: nunquã enim Fortunam concluſis, & miſero ac infami otio deſidibus adfuturam, uterentur iniquæ ſortis beneficio, & rationem & diſciplinã non ad cautæ prudentiæ nomen, ſed ad unam tantũ invicti animi magnitudinem revocarent, futurũ profectò ut ipſa præſentium rerũ neceſsitas expeditam viam nobilioribus factis aperiret. At Macicaus, qui muneris impoſiti, ac officij deniq; ſui probè meminerat, compeſcere has voces, & docere quantum flagitij admitteretur, ſi pręſidio temerè excedendũ putarent, ipſos nequaquam eo conſilio veniſſe, ut in mediterraneis Peloponneſi hoſtes quærendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo adventu, deſertis caſtris effugere coegiſſent, parſimonia & tolerantia, uti ſæpe anteà feciſſent, eas difficultates poſſe ſuperari: neq; ſe dubitare, quin ad prima veris ſigna claſſem Cæſaris, & nova auxilia ſint viſuri. Proinde eius inſani conſilij penitùs obliviſcerentur: quid enim levius & deniq; ſtultius eſſe, quã paucos ſine equitibus in aliena & incognita regione cum iuſto prope exercitu, valido imprimis equitatu: & multis prætorianis cohortibus longè firmiſsimo dimicare? & quod aures vix ferre poſsint, relinquere deſertam urbem per aliquot dies in poteſtate Græcorum, quos vel fideliſsimos, neq; pro natura gentis leviſsimos ipſa fames & futuri ſupplicij metus inducere poſsint ut facilè fidẽ fallant, & protinus ad veteres dominos rebellent. Proinde ſibi in animo ſitũ eſſe pro diſciplina tueri urbẽ, eamq; Cæſari ſervare, & omnia aſpera prius perpeti, quàm deſertę urbis,

& proditi exercitus infamiam subire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipsa fœlici temeritate, si etiam Fortuna votis annuat, nullam omnino laudem ferre & contra etiam militari iudicio pœnam promereri? porrò quid calamitosius, quàm in aduerso euentu cum ignomina leuitatis atq; stultitiæ in vestigio pœnitere simul & perire? mollitiem eam esse animorum non magnitudinem, vti falso nomine appellarent: non enim eos esse viros fortes, qui dolore fatiscerent, & famis metu frangerentur, adeo vt salutem proijcere, indecoroq; vitæ exitu miserijs finem afferre, quàm statutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, vti ab obscuro Cantabriæ oppido non natalibus, sed insigni virtute clarus fortibus factis, & multa corporis ac ingenij patientia, ab infimo peditũ ordine, vti antea Nauarro, Ioanniq; Dorbino cõtigisse constat, ad præfecturam castrorum prouectus: ob id maiore lenitate comitateq; imperij vim exercebat, adeo vt non elato, sed temperato ingenio in consilijs vteretur, & ad declinandam inuidiam nunquam vsurpata ducis appellatione sese cæteris centurionibus coæquaret, inter quos eminebat spectatæ nobilitatis Didacus Touarres, eius sententiæ facilè princeps, & vsq; adeo vehemens, vt quum alios penè omnes secum traheret, vix illi à Macicao resisteretur. Cæterum re in præsens dilata, & continuo demum triduo magnis disputationibus in vtramq; partem habitis vehementer agitata, Touarres, & Hermosilla Macicaum expugnant: ille victus precibus atq; iudicio militũ dat manus, eundúmque esse decerint, testatur tamen se inuitũ trahi, & nimia eorũ cupiditate ac intempestiua desperatione, totius belli summam, & salutem omnium in id discrimen adduci, in quo nulla propè spes secundi euentus, aut omnino tuti receptus emineret. ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Grȩcis de sua salute libertateq; soliciti, inter quos rei bellicæ peritia, & Turcarum stipendijs clari plurimũ eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buseus dignitate equestri, & ipse ante alios Barbatius Græcorũ longè fortissimus. is Turcicæ peritus linguæ, singularem totius regionis ac itinerũ omnium notitiã tenebat, hortabaturq; vt se duce & antesignano ad eam expediton em vterentur: se enim daturum operam, vt occulto itinere ad hostes consopitos, aut nihil tale verentes maturè atq; opportunè peruenirent. Macicaus, qui alienã temeritatẽ sua prudentia & diligentia maximé sarcire cupiebat, ante omnia integro triduo cauit ne quis omnino Græcorum vrbe egrederetur, ac demũ Liscanio atq; Mendesio centurionibus vrbe commendata cũ ægris ac ætaté grauibus in custodia relinquebantur, hisq; iniunctum est, vt portas cuntinuò obseruarent, ne profectionis fama ad hostes deferretur. De secunda vigilia educto agmine ad Andrussam Barbatio duce contendit, sinuosis & inusitatis itineribus, vt culta ac frequẽtia loca, et Turcarũ custodias deuitaret. ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta (nam à brumali solstitio longissimæ noctes erant) & exorto sole in caua et nemerosa valle copias condidit, atq; eo inclinãte in vesperã, curatis quiete ciboq; corporibus, eo gradu ad Andrussam perrexit, vt paulo anté auroram hostibus appropinquaret. Erat in oppido Caranus è præfectis prȩtorianorũ cohortium virtute insignis, & cum eo circiter tria milia peditum, in queis fuere sclopettarij è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri è genere Asaporum partim sagittarij, partim hastati erant: extra oppidum verò Acomates, cui à prȩstanti forma Iusello cognomen fuit, in suburbanis tectis ad mille delectos equites continebat. Summa omnium, & Macicai, Barbatijque in primis sententia

erat,

erat, nullo cum strepitu, & suspensis quidem passibus stabula & castra equitum pertransire, adoririq; extemplò oppidum: murus enim uti non uno in loco confectus ex cratibus argillaq; ad lateritij parietis crassitudinem, & partim vetustate, partim incolarum negligentia perruptus, non omnino difficilem scansuris, & sublevatis aliorum humeris militibus aditum præbebat: ita divisis inter se muneribus & copijs Macicaus ad oppidum progreditur, Hermosilla contra hostium equites quietus consistit, sed tanto silentio negotium patrari non potuit, quin nonulli agasones & stabularij Turcæ casu excitati nostros sentirent, & in dubia luce collucentibus sclopettorum funiculis prospicerent, ij primi omnium vigiles, quorum nulla propè erat diligentia, et demum equites sopitos somno clamoribus editis excitarunt. Nec cunctatur Hermosilla, experrectos, & adhuc imparatos, priusquàm coeant, atq; equos ascendant, magno impetu invadit. Turcæ eo casu perturbati ædificiorum ianuis sese tutantur nostri stabula perrumpunt, multos trucidant, ignemq; stramentis injiciunt, ut equi, viri, arma atq; ædificia eodem igne concremētur. Tum verò cuncta tumultu clamoreq; misceri: sed valde terribilis erat equorum hinnientium fremitus, qui dum vincla abrumpunt, & ambusti terrefactiq; ardentibus caudis & crinibus undiq; deferrentur, inusitati tumultus strepitum reddebāt. Eo modo res ad improvisum casum importunè deducta, excitatisque in oppido Turcis, nostrorū spem fregit, atq; animos imminuit: datū enim est spatium Carano ad capienda arma, & iam Turcę ad muri perrupti aditus portasq; adcurrerāt, animadversaq; paucitate nostrorū densatis ordinibus, ubi periculū posceret, intrepidè pręliabantur. Hermosilla delendis equitibus intento, et serius quàm oporteret auxiliū ferre conante, Macicaus dum portulę, quæ erat in latere, valvas revellit, sclopetti glande per frontē traiectus cadit. Interficitur & Didacus Tovarres, eandemq; fortunā milites muro portęq; proximi subeunt: auctiq; animis Turcę, in deprehensos clara iam in luce, & disiunctos facta eruptione deferūtur. Nostri ab acclivi accessu in æquum locū retrogressi, recepto & coniuncto sibi secundo agmine, & cōversa in hostes fronte se recipere cœperunt. Hermosilla per sclopettarios latè insequētes summovebat, terga agminis tuebatur, atq; expeditos ad latera disponebat adeo peritè & constanter, ut undiq; Turcæ audacius proruentes certis propè ictibus sternerētur. Iam equites qui ab incendijs evaserāt, et qui in remotis mappalibus tendebāt eò frequentes adcurrerant. Acomates cristis cōspicuus in acie circumfusis alis versabatur, sed nostri ea animorū constantia gradum referebāt, ut orbatis duce ac itinere plane fatigatis, quū fortuna deesset, egregia virtus ad sustinendū redintegrandūq; prælium superesse videretur. Turcæ magno ad stabula detrimēto accepto, & pluribus ex Acomatis militibus desideratis, quòd oppressi deletiq; penitùs nō fuissent, pro victoria ducebāt, atq; ita lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditū agmine persequi cœperant. sed Acomates, rapiente fato, quū occasioni deesse nollet, traditos à Carano sclopettarios circiter ducētos ab totidē equitibus in clunes equorū consessores recipi iubet, et nostros persequitur, alios equites sagittarios ac hastatos advocat, & à postremo nostrorū agmine nō discedit: sed dū multa passuū milia provectus, audacius in nostros equū adigit, sclopetti glande per lunatā peltam trajcitur. eo cadente nostri purpureā mitram multo auro intertextam cū cristis, atq; item clypeum rapiunt: Turcæ corpore potiuntur. Eo modo duce amisso, multisq; illatis et acceptis vulnerib. persequen-

di finem fecere, indeq́ue nostri quietiore agmine Coronem sunt reuersi: nec diu ad Andrussam Turcæ morā traxere, nā auribus ac naribus nostrorū decisis, atq; his ad ostentationē æquatæ cladis Byzantium transmissis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum hyemis egerunt. Turcis verò discedentibus à Corone, iterū Andrussa à nostris est repetita, vt tot fortium virorū cadauera relicta feris atq; volucribus humarentur, & in his sepeliendis vicini Græci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, singulare Christianæ pietatis officiū præstiterunt, & à nostris Macicai caput, quod hostes in prælonga hasta præfixerant, planè agnitū, cū honore Coronem est relatū. nec multo post suborta pestilentia, multiplicatis funerib. vastare Caronem cœpit, eo grauior, quòd supra cæteras difficultates accesserat. Quibus de causis Hispani, vt in summa rerū desperatione accidit, nacti nauigia, quæ frumentū à Sicilia detulerant, susceptis Græcis cum eorum supellectile, ablatisq; tormētis oppidum vacuum reliquerunt. Fuere qui dicerent Hispanos non metu aut iudicio suo, sed iussu Cæsaris Coronē reliquisse: neq; enim crediderim tantum momēti in vnius vrbis possessione fuisse reponendum, vt in nullum propè exitum Cæsar grauissimis sumptibus id bellum alere voluerit; quum constet eū Venetis, & Pontifici, ac ipsis deniq; Rhodijs, qui in Melita erant, eam vrbem tuendam possidendamq; obtulisse, postquā in eos sumptus pecuniam conferre grauarentur. Cupiebat Clemens prudenti sanè consilio, in multos annos Turcarū metu liberari, egeratque Byzantij cum Aloysio Gritto, per Gerardū Florentinis mercatoribus iuri dicundo præpositū, vt reddita Corone in decem annos induciæ essent Solymano cū omnibus Christanis, quod maximè vt fieret Habraimus appetebat. nam excitato iam penè Persico bello; in orientem animi omnium atq; arma vertebantur. Pacis siquidem & belli iura, vti alio loco diximus, in eius viri iudicio atq; authoritate posita erant: neq; enim Christiano nomini erat infensus, vt credi par est, & paternæ religionis momoria, secus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præsertim stirpis, qui inexorabili odio nostros homines persequuntur. Induciæ quoq; & ipsi Gritto magnopere placebant, quum in Pannoniam ad eas res componendas esset profecturus: sed dum Cæsar, vti planè interclusus hinc dedecoris metu, & illinc præclara commoditate, animi consilium tardius explicaret, transigendi negotij tempus effluxit, ita vt Cæsar quum Ferdinando fratri assiduis attrito bellis, quietē atq; otium parare, & grauissimis subinde eius belli sumptibus parcere restituta Corone commodè posse videretur, ab ea cunctatione summæ vtilitatis occasionem amiserit. Sub id quoque tempus Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, Ferdinando regi bellum intulit: Aderat Vldericus, vti memorauimus, belli causam ad æquitatis speciem præbens, & ob id ab omni nobilitate liberaliter adiutus. Nam Germaniæ reguli, vetusto more gentis implorantibus mutuam opem, non adesse nefas esse putant. Hoc sanctissimo liberalis amicitiæ iure, humiles et infirmi se ipsos ab iniuria & superbia potentiorum facilè defendunt. Igitur quum insigni studio vndiq; auxilia gratuitò præberentur, Vldericus paucis diebus ad quinque milia galeatorum equitum coegit. Adductæ item supra triginta peditum cohortes, à Villermo Fustenbergo summæ nobilitatis iuuene. Argentinenses quoque et Vlmenses tormenta bellica contulerūt. nam liberæ Sueuorum ciuitates quę iampridem societate consenserant, dissuluto demum fœdere separatim rebus suis ita consulebant, vt tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & viribus

oppor-

opportunè atq; feliciter uteretur, quibus anteà dum id fœdus vigeret, ditione sua & domo fuisset expulsus. At Ferdinandus suo more per legatos bella gerere solitus, quũ ad paranda auxilia per Vindeliciam, Noricum atq; Bohemiam discurreret, copias suas Philippo Palatino commiserat. Huic regio genere orto, & defensæ ab se Viennæ gloria illustri, peritissimi duces parebant, Conradus Hessius, qui in evastanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat, & Maximilianus Heberstenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, acccesserantque subitarij delectus ex ea regione cohortes cum iusto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum. Interim à Cæsare sustinendo, extrahendoque bello per mensarios pecunia parabatur: sed id aliquanto minore diligentia fiebat, quàm gravis & repentinus hostium adventus postularet. Lantgravius enim Necharo amne superato, trinis castris in Virtembergensium fines exercitum induxit, adeo celeri ac improvisa irruptione provectus, ut regij nullis speculatoribus usi, non prius de adventu hostium certiores sint facti, quàm armatæ acies in propinquo colle conspicerentur. Ea re cognita Palatinus, qui ad vicum Louffen in valle cõstiterat, equitatum repentè educit, ad explorandum levis armatura præmittitur. Lantgraviani signa promovent, tormenta displodunt: prælium equestre committitur: admiscentur utrinque expediti pedites. Quum diu esset dimicatum, & regij multitudine hostium premerentur, Palatini equus tormento ictus cadit, ipse vehementer in talo eadem pila vulneratur. Duce eo modo pugna excedente, & urgente hostium equitatu fit magna perturbatio regijs in castris. Non deest occasioni Lantgravius, & productis legionibus incumbit. Quum verò ab equitibus quæreret, quonã in loco essent hostes, & eos in Louffen esse, qui exploratum excurrerant, responderent: Victoriæ, inquit, milites omen accipio, postquam hostes in fuga esse nunciantur: id enim nomen Germanicè fugam significat. Neque inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longè turpissimam fugam coniectæ terga verterunt, gravi admodum Maximiliani Hesijque periculo, qui retentare, conglobareque suorum aciem, & conversa fronte se recipere conabantur. Ab ea victoria Vldericus, & Stocardiæ, & omnibus ferè veteris imperij sui oppidis incredibili populorum alacritate est receptus. Asperga, in quam Palatinus ex vulnere confugerat, biduo tormentis oppugnata deditionem fecit. Auracum postremò & ipsum altercatione militum, qui in præsidio erant, sine vulnere in potestatem cõcessit. Nec multò post quum Lantgravius Austrianæ ditionis fines ingressurus, atque inde demum impellentibus Gallis in Italiam pervasurus esse diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecantibus Germaniæ regulis, ea conditione, ut Vldericus beneficiario iure ab Austriana familia ducto, ditione sua potiretur. Invidebant quidem Austriæ domus felicitati, sed eam exęquatis viribus incolumen volebant. Cæterùm Lantgravius apud Gallos occultè invidia deflagrabat, quòd eorum auro instructus secus quàm magnis pollicitationibus se facturum ostenderat, in tanta occasione gerendarum rerum, represso impetu summæ spei victoriam omisisse videretur: sic ut præclarè constet, Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id vulnus accepisse, quum multis diebus ab Hispania necquicquam opem expectasset. Curarat enim Cæsar per mensarios certum auri pondus in stipendia militum, sed id aliquanto cunctantius quàm circumvento fratri in ea celeri-

tate hostium expediret, adeo vt victus exutusq; prouincia, pacem petere cogeretur: hostes tamen vt aliquid speciei honoris Cæsaris nomini tribuere viderentur, tormenta bello capta remiserunt, & Virtembergensis iunior prouincialium studio insignis, ad declarandum studium suum in reliquum tempus, tributo tenui sibi imposito, nunquam se illaturum arma Austrianis principibus repromisit. Interea Clemens diuturno stomachi vitio tabefactus, sexto calẽdas Octobres moritur, anno Pontificatus vndecimo, ætatis verò quinquagesimo septimo. Inerat ei ab seuero ore gestuq; & sermone ipso grauitas naturalis, exculta, vti vidimus, per omnem ætatem ciuili æquitate, moderatione, & patientia insigni. Sed deerat in eo, qui fortasse in Leone fratre superfuit, generosi & liberalis animi vigor, dignus principe, et vti volebat existimari, Medicea stirpe progenito. Ea siquidem erat natura eius ingenij parsimonia & dissimulatione gaudentis, vt illiberalis & durus potius quã sæuus atq; maleficus esse censeretur. Neminem enim plane oderat, quum neminem adamaret, præterquam ab occultiore causa conciliatos. his certè vnis adeo intemperanter fauit, vt ad summos honores, aut ad summum authoritatis locũ, stabilesq; diuitias nullo pudore proueheret: multorum verò constanter obliuisceretur, qui ab optimis literarũ studijs, vetereq; obsequio commendationẽ & pręmia meruissent. Hos quidem perblandè appellabat, vt imagine gratiæ detineret, sed occultè oderat tãquam creditores. Et hercle nisi Gibertus literarum & virtutis amore incensus, vti erat in administratione Reipublicæ, optima eius sæculi sorte Clemẽti intimus, negantem cuncta prædurumq; principem molliendo fallendoq; ad beneficentiæ decus reuocasset, pręclara profectò aliquot, fœcundaq; ingenia dolore simul & pertinaci sterilitate perijssent. Dedit tamen omnia vel semper nolens, quæ suis parum benigna facie denegarat, et inimicis quidem sæpius & indignis: quã in re aliquando suspirans se miserum esse confessus est, quũ animus aut præsenti vtilitate inductus, aut ignobili compulsus metu, ad id inexplicabili necessitate, vel reluctante iudicio raperetur. Ex vno enim & triginta Cardinalibus, quos legerat in senatum, vix vnum atq; alterum probabat, quod eos præteritis honestioribus, nequaquam exquisito decoroq; delectu, vti desiderasse videri cupiebat, sed vi subita inter impotẽtes regum preces, armorumq; strepitum circumuentus & coactus edidisset. Cæterum qui occultare naturæ vitia, & studia hominum promereri expedita liberalitate nesciebat: eximiam certè laudem adsequebatur facilitate aditus, perurbana comitate, & populari quadam molestissimarũ rerum tolerantia: nunquam enim infimorum etiam hominũ vel preces, vel spes ipsas iratus, aut fastiditus abrupit. In eo quoq; enitebat, quod certè familiæ proprium fuit, rerũ prope omnium, præcellentiumq; artiũ notitia atq; censura singularis, eo admirabilior quòd nullis propè literis inniteretur, verum ingenio ad infimas artes sumptuariasque rationes adeo dẽmisso hęrentiq;, vt opificum arcana subtilitatesq; operum nimia & propè turpi solertia scrutaretur. Et certè is fuit, quem nemo vnquam in paruis rebus fefellerit, vt obiter non sit mirum, si in magnis demum, quæ publicam salutem respicerent, sæpissimè fuerit deceptus. In grauiore etenim consilio omnem vim summæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus elidebat, vt pote qui in proferenda pecunia, quum opus feret, adeo suspensus & anceps tristi cunctatione torqueretur, vt in perleui momẽto gerendarum rerum occasio facilè deperiret. Hic vir profectò alioqui peregregiè cautus, et maxi-

marum

marum rerum experiens, nequaquam vllo planè illustri vel expedito spiritu, vltima animi decreta promere, & consilia terminare didicerat: vti tum maximè publicæ salutis interfuit, quum ipso consultante non omnino improuisa clade obruti fœdè perijmus. Sed excusare eum hoc loco lubet, et profectò iuuat, tanquam non minore ignauia suorum ducum, quàm hostium perfidia in eas miserias præcipitatum, postquam excellenti demum consilio, ab insigni Cæsaris æquitate feliciter ducto, pacem pepererit, magnamque Italiæ partem luctuosa Hispanorum militum acerbitate liberarit: hoc certè honestissimo facto, in ipsa saltem morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclaram virtutis laudem meritus, nisi vti posthumus, patre crudeliter interfecto priusquàm ab vtero matris in hanc lucem ederetur, planè infœlix malè auspicatam & verè lugubrem Pontificatus sui memoriam reliquisset. Sæuum enim id bellum, & quo Roma funestius à multis seculis non sensit, pestlentia propè ineuitabilis, dira fames, & prodigiosus Tyberis auctus accumulatis cladibus excepere, adeò vt omnis ordo & denique populus vniuersus, diu expectata & demum audita eius morte, magnoperè lætaretur, iocatique summa libertate nonnulli gratias agerent Curtio medico, qui firma vtentem valetudine, innatoque membrorum robore præualidum, in multa spe longioris vitæ: nouis præceptis & commutata vitæ ratione, dubio procul occidisse credebatur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antistes Romana facundia, ita relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum causis, enumeratisque virtutibus, vt Cardinales Reipub. probè atq; opportunè consulturos diceret, si proximis comitijs Pontificem pari animi virtute, sed ea aliquanto fœliciore creauissent. Peractis in funere nouendialibus sacris Cardinales trigintaquinq; conclaue sunt ingressi, nam pleriq; è prouincijs in vrbem ad comitia conuolarant. Eminebat inter omnes in toga candida Alexander Farnesius senatus princeps, quem per quadraginta annos senatorem, atq; omnes ætatis honore superantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atq; inueterata virtus, & præcellentes literæ magnopere cõmendabant, adeo vt Clemens, quum toties represso, & rursus erumpente morbo, omnem vitæ spem constanter abiecisset, eum sibi successorem testamento scripturum affirmaret, si Pontificatus hæreditate pararetur. Propterea Hippolytum Medicem etiam atq; etiã fuerit adhortatus, vt vnum omnino Farnesium collatis amicorum studijs, attolendũ ornandumq; susciperet, quãdo nemo in administranda Republica, & tuenda dignitate sacrosanctę maiestatis eo potior esse videretur. Subinde asseuerans eius summi beneficij memoriam, vt in homine pernobili sanguine progenito, nequaquam esse perituram. Itaq; Medices & sua sponte, & suorum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propensione adductus, cũ Ioanne Lothoringo, quem propter morum similitudinem vehementer adamabat, adapertis sensibus arctè coniungitur. Hi duo longè nobilissimi totius ordinis, quum supra viginti senatores in suffragium adducerent, Pontificatum vti vellent & dare, & eripere poterant. Igitur vix paucis communicato consilio ad Franesium pergunt, eumq; primos comitiorum æstus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem salutãt. Consequuntur statim amici Cardinales, idem faciunt dubij; nec ipsi demum competiores & aduersarij diu cunctantur quin accedant, atq; eum veluti subita tacti religione protinus adorent. Nulla vnquam comitia à multis seculis maiore simplicita-

te, concordia, religione, inita peractaq; ſunt, vtpotè quæ ipſi Christiani nominis diui tutelares & principes, nullo liuore extracta fœdataue, nullo corrupta ambitu, nulloque metu præcipitata haud dubiè rexerint, atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & virtutis opinione lectiſsimum, vti optarat potius quàm ſperarat, populus Romanus Pontificem accepit: & eo quidem vberiore lætitia & gratulatione, quod ipſum cœleſte munus Dij immortales ad compeſcendam latronum & ſicariorum audaciam, quæ in prouincijs & in Vrbe per interregnum eruperat, mira prorſus ac inuſitata celeritate cumulaſſent. Non enim ſyngraphis ſuffragiorum obſignatis, & de more in ſacratam vrnam coniectis, ſed publico conſenſu, et præclara voce totius ſenatus Pontifex eſt renunciatus, coronatusq; demum triplici thiara deſumpto Pauli tertij nomine, ſecundo Nonas Nouembres, qua die ab eo fœlici auſpicio publica hilaritate percelebri in eius honorem nobiliſsimi Romanæ iuuentutis per Vaticanam aream ſimulachro equeſtris pugnæ edito iucundiſsimè decurrerunt. Hiſdem fermè diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus ſacris de more parentabatur, Aloyſius Grittus Andreæ clariſsimi Venetorum principis filius, in Tranſyluania vehementi multarum gentium coniuratione obſeſſus, interfectusque eſt. Venerat is è Byzantio miſſus à Solymano cũ ampliſsimis mandatis ad Ioannẽ Pannoniæ regẽ, vt Budæ conſideret, tueretur in his regionibus Ottomannicũ nomen, conſilijsq; omnibus belli et pacis intereſſet. Nolebat enim Solymanus contra Perſas ad longinquũ bellũ profecturus quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat, Ioannẽ prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare, vt quietem atq; otium a Germanis atq; Bohemis impetraret, ea condicione, vt dum vita ſupereſſet trãquillè regno potiretur, ab exceſſu vitæ autem, iura omnia Pannonici regni ad Ferdinandi liberos tranſirent. Itaq; hiſdem fermè diebus quibus Solymanus in Armeniam cõtendit, et Hariadenus cum valida claſſe in Italiam, atq; inde in Africam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam ſuperato Hiſtro peruenit. Ducebat ſecum præſidij cauſa aliquot Turcarum equitum alas, atq; item eximiam peditum manum, in qua erant pleriq; Ianizeri ex numero prætorianorum: prætereà multi ſerui liberaliter inſtructi, amiciq; & familiares Italici generis, & antè alios Hungari duo duces cum ſingulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia: quorum numerus ſeptem millium ſummam facile implebat. nam & ingens lixarum turba cum inſigni apparatu caſtrenſi, multisq; camelis & impedimentis ſequebatur. Valachia olim Myſia ſuperior fuit, finitima Baſtarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuiſa eſt, altera propinquior Hiſtro Moldauia, altera verò quæ ad Pontum atque Boriſtenem vergit, Tranſalpina vocatur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amicitiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate prolatisque eximijs muneribus poſtulabat, vt ſibi in Pannoniam contendenti, conſilio opibusque adeſſe vellet. habere enim ſe mandata à Solymano ad Ioannem regem, vt de pace cum Germanis ageret, ſtatumque eius regni maximè perturbatum componeret. Accepit dona barbarus, amicitiæ dextram iunxit, deditque fidem ſe vbi opus foret, neque Solymani cauſæ, neq; iure hoſpitij initæ amicitiæ defuturum. Nec multo poſt Grittus hac noua Moldaui ſocietate auctior et elatior factus in Tranſiluaniam deflexit, edicta paſsim proponens, vt ad ſe proceres, ciuitatumque legati

conue-

conuenirent, tanquam ad rerum omnium desceptatorem & arbitrum, legatumque Solymani, qui cum amplissimo munere regiæ potestatis singulas Hungarici regni controuersias esset cogniturus. Tantum enim sibi gratiæ apud Habraimum, Solymanumque parauerat, vt inusitata liberalitate fiduciaque cuncta magna atque ardua eius industriæ, & virtuti committere minimè dubitarent. Erant in Gritto Byzantij nato, educatoq; inter Turcas, exquisitæ artes conciliandis barbarorum animis. nam eximio splendore vitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum incessuque, & illustri præsertim eloquentia aulæ proceres cœperat, ipsumq; præcipuè Habraimum, summa Solymani gratia conspicuum, nec obscurè Christiano nomini fauentem, adeo fœlici familiaritate sibi adiunxerat, vt ex multis mercaturæ monopolijs publicanus effectus, se ingentium vectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre Venetijs ad principatum euecto, mirum in modū authoritate atq; opibus creuerat, vnde profusiore indies sumptu, sese vti ampliori Fortuna dignum ostentabat, vsque eò largitione progressus, vt suburbanam villam in morem nostrum luculenter ædificatam, cum multa hortorum amœnitate, Habraimo ad voluptarios secessus dono daret, in quam & ipse Solymanus, cum Habraimo oblectationis causa, priuato desumpto habitu transibat. hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditū, quod principis filium sonat. Nam domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorumq; regum speculatoribus frequentabatur. Erant ij specie, aut questu mercatores, qui venales gemmas, resq; ingentis prætij Solymano dignas afferebant, eoq; vnò interprete & arbitro vtebantur: quoniam in indicatura cognitioneque gemmarum, quarum studiosissimus erat Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi castra, & ab eo in Pannonia relictus, non modò procuratoris diligentissimi, sed & optimi ducis decus promeruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulso, Budam cum magna gloria defendisset. Hinc eum Ioannes rex quæstorem regni fecit, ornauitq; Antonium eius filium sacerdotio Agriensi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, spes suas ad immoderata atq; ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium reuersus, producente laudenteque Habraimo, in colloquium de grauissimis rebus, quod nemini nostrorum hominum anteà licuit, cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui eum crederent magnis pollicitationibus inductum, aliquando abiurata religione Christiana, ad Mahometis sacra defecturum, vt inter purpuratos, qui Vesirij Bassæ dicuntur, adscriberetur. quod nequaquam verisimile nobis videtur. Quis enim arbitrabitur eum virum, qui in omni vitæ decreto pius & generosus extiterit, immani flagitio nomen suum fœdare, & patrem grandeuum senem, sua gloria & merita fœlicitate perfruentem, inflicto tanto vulnere ad mortem adigere voluisse? Quando etiam præclarè constet, asportatis thesauris, vt à periculosa barbarorum tyrannide sese incolumi existimatione subduceret, fortunas suas in Pannonia collocare cupiuisse, vbi inter Christianos singulari cum dignitate summaque securitate degeret, subindeq; se totius Pannoniæ præfectura potiri posse speraret, si rex aliquo fatali casu esset interceptus, quum haud dubiè beneficiario rege extincto Solymanus maiorum exemplo regnum in prouinciam esset redacturus. Hac inusitata cupiditate imperiū militare & magnas opes affectantem Hungari, in primis quos diximus Batianus & Docia adulando cohortandoq; magis

& magis incitabant. Hi iampridem malignitate eorum ingenij á regis amicitia diſceſſerant, ſequebanturq; Grittum Solymani fauore ſubnixum, vt eo authore et regis ęmulo nouam ſibi apud ſuos dignitatem pararent. Regiæ ſiquidem maieſtatis nomen, veluti collega impoſito, vehementer imminui, conuellique maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Tranſyluaniæ admodum infenſus, quòd ſibi in quadam altercatione vociferanti genam pugno contudiſſet. Is erat Americus Cibachus epiſcopus Varadinenſis, vir ſingulari nobilitate, ſumma potentia, præcellentiq; virtute, cui Ioannes ſecundum regiam dignitatem, primum honorem detulerat. nam & rex ipſe ſub Ludouico Tranſyluaniæ præfectus, quem Vaiuodam vocant, multis annis extiterat, ita vt in vnius Americi fide virtuteq; opes ſuas collocaſſe videretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, quum tardiùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, veluti deſpecto Solymani imperio diceretur, Gritti animum vehementer offendit, qui præclaro initio exiſtimationem ſuam egregia prouincialium voluntate, præfectiq; obſequio excitari, confirmariq; volebat. Etiam fama erat Americũ, Chriſtiano animo ab amicitia Turcarũ plurimum abhorrere, neq; pati vt Turcæ prouinciæ finibus inſueſcerent, vt potè qui vigilanter & ſtrenuè cauendũ arbitraretur, ne prouincia viris & equis abundans, rerumq; omniũ & auri præſertim, fruticis modo paſſim naſcentis, maximè opulenta, in poteſtatem Mahometanorum hominum deueniret. Conſederat ad oppidũ Braxouiũ Grittus, quũ pluribus nuncijs affertur, Amiricum aduentare, caſtrametatumq; inde decem millibus paſſum apparare ſeſe, vt cum ornatisſimo comitatu in colloquium deueniret: habebat enim ſecum multas equitum turmas militariter inſtructas. Nam Hungari ciuitatum antiſtites, ex ſacris reditibus valde opulenti, vetere inſtituto alere equites, ductareq; eos in aciem aduerſus Turcas ſolebant, quum valde decorum putarent religionis cauſam à ſacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipuè finitimi quiq; proceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, vt antiſtiti ſummæ dignitatis, & præfecto, cuius imperio parêrent, officij cauſa frequentes adeſſent, adeo vt is comitatus iuſti prope exercitus ſpeciem præberet. Ea res Gritti ingenium vehementer commouit, quaſi apertis in campis, veluti cum hoſte, ſpectantibus copijs eſſet colloquendum. Enata enim erat inuidia, lethale malum, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic ſingulari & planè Turcico faſtu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobiliq; propoſito ſuperiorem in prouincia ſua minimè paſſurus eſſe videretur. Quum è conuiuio diſcedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obſcurè minaretur, qui imperijs ſuis minimè paruiſſent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum ex pretioſis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibusq; dilatans, hoc inquit, duo capita non capit, neceſſe ergo eſt vt vni tantùm coaptetur, idq; rurſus capiti impoſuit. Eum ſermonem Ianus Docia ad vindictæ ſuæ occaſionem excipiens, rectè, inquit, asſimilas Gritte, nam & hæc quoq; prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere non poteſt, nec tu herclè iure tuo poteſtatis ac imperij vnquam potiere, niſi hodie expedito virilique decreto, & tuam & Solymani cauſam defendis: Americum profectò, illam inquam immani ſuperbia belluam non noſti, cuius ego feritatem ac inſolentiã ſi iuſſeris celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi paret, & nomẽ tuum contemnit, vt pote qui nõ obſcurè ad regnũ aſpiret, & decere ait, vt Tranſyluanię prętectus in

regium

regium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit, quem Romanæ vires, & Traiani virtus ægre subegerint. Puta hoc homine neminem inflatius & arrogantius de se prædicare, neminem astutius & simulantius amicitias colore. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ speciem, atque etiam dextram perfidia potius quàm fide præstantem iunget, vt quum prætergressus fueris edictis ac imperijs tuis illudat. Dignitati profecto, fœlicitatique tuæ hostiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pacis leges sis daturus, & quum regnum præclarè affectet, te vnum maximè timendum arbitratur, ne eius consilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatem atq; audaciam castiges. Non ferendus hercle tibi est hic æmulus & contemptor, atque etiam iure optimo tollendus, vt nominis tui dignitatem in limine operum tuorum, petendæque gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore socio & occulto hoste periculosius, quem præsertim in tergo sis habiturus. Nam quum ex occasione animi libidinem nudauerit, insidiosius demum atq; lethalius nocebit. At Grittus vbi hæc ad animum admisit, iam planè turbidior factus, maturandum, vtendumq; imperij viribus censet: Dociam collaudat, gratiamque egregij studij erga se breui relaturum pollicetur, si aliquo insigni facinore edito, Americi superbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius statuisse, quàm vt Americum quoquomodo comprehenderet, vt demum Turcico more cathenis vinctus, sub custodia Byzantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hieronymo Lascho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantij, & in Gallia egregiam fidelemq; operam Ioanni regi præstiterat, in eam spem tot aditis asperrimorum itinerum periculis, vt sicuti sibi promissum ferebat, Transyluaniæ pręficeretur. Sed Ioannes quum se pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè satis loquentẽ, nisi periculosè vel incõmodè ferocissimis gentibus præficere posse iudicaret, necessitate quadã Americum prætulit, adeo vt Laschus, qui ingenio multarũ rerum vsu, & exquisitis literis instructo, præaltos spiritus gerebat, in ea repulsa nullã vel honestorum verborum excusationẽ reciperet, & se deceptum et elusum ab rege grauissimè quereretur. manebat tamẽ in officio, & quorundã oppidorum quæ rex dono dederat, in Sarmatię finibus possessione potiebatur, sed non obscurè alienatus interea sese Gritto in familiaritatẽ clientelamq; dederat, vt Solymani auspicijs alteram Fortunam experiretur, & regi iterum minus familiariter industriam suam, & virtutis dignitatem ostentaret. Cæterùm Dociæ separatim ab Vrbano Batiano, iussu Gritti validissima Turcarũ ala, & in primis Hungarorũ turmæ traduntur. Is noctu à Braxouio maximè occultus discedit, & ad castra Americi repentinus aduolat. Quũ paulo antè per Hungaros speculatores didicisset, eũ patentibus in campis vitãdi ęstus causa iuxta pagum tentoria collocasse, & vt in nullo metu, sine vigile, & sine custodia militari, cum pueris & familaribus in tabernaculo pernoctare, comitatum verò eius vndique diuersos in pagos esse dispartitum, ita vt tot equites non facilè coire possent, quum etiam edicto in crastinum diem profectioni se se compararent. Ita Americus ignarus suæ sortis, quum inimicos contemneret potius quàm timeret, à Docianis satellitibus opprimitur. Iacenti & vix dum à cubicularijs experrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipse Docia caput detruncat, castra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur: Turcę equos ornamentaq; diripiunt, exci-

tantur proximiores, cunctiq; demum Turcis agnitis, inermes diſcinctique in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia tanto patrato facinore Braxouium reuerſus, Americi caput ab auricula manu ſuſpenſum Gritto ſpectandum defert. Aderat Laſchus eius conſilij & cædis prorſus ignarus, qui quum in re atroci & ſubita, vt ſæpe fit, omnem ſimultatis memoriam naturalis miſericordia ſuperaret, & ob id indigna inimici morte minime lætaretur, conuerſus ad eum Grittus, an tu, inquit, Laſche non agnoſcis hoc deraſum caput? magni quidem viri eſt, ſed ambitioſi, contumacis, & maximè ſuperbi. Ad id Laſchus, qui contracto & triſti vultu inhorruerat, tale mihi, reſpondit, non eſt viſum, quum ſuis in humeris conſpiceretur; veluti qui planè id crudele factum non probaret. Tum verò omnis in Gritto verborum ac animi ſæuitia refrixit, adeo vt non ſine quodam pudore iam pœnitere videretur, ſtatimq; ſubiungeret, Americum quidem iure cæſum eſſe, ſed eum capi potius quàm interfici cupiuiſſe. Nec mora pleriq; Hungari Turcęq; diſcedunt ad occupãdos Americi theſauros, qui in remoto inde oppido ſeruabãtur. Cæterũ vbi de eius cæde fama percrebuit, propinqui prouincialesq; fermè omnes incredibili dolore cõcepto aduerſus Grittũ coniurant, vindicandam armis ſacroſancti atq; optimi antiſtitis mortem decernũt, ipſique publico decreto Siculi, et Saxones per Colonias Tranſyluaniæ antiquitus inſerti, & Podolij Semiſarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam vllæ gentes pro ſalute ſua & publica dignitate ad propulſandam iniuriam, vel intentiore ſtudio, vel grauiore impetu, vel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus ſupra quadraginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ ſtirpis, in ea prouincia claro, Stephanoq; præcipuè Mailato duce electo, qui vnus maximè Americum percolebat, & in luctu publico princeps, nefariæ crudelitatis authores latronum more perſequendos puniendosq; cenſuerat. Porrò Grittus, quum tantus iratæ multitudinis tumultus cum ingenti armorum ſtrepitu, vel ex remotis regionibus fama atq; auribus ſentiretur, incertus quid faceret, ad oppidum Mages expeditis itineribus ſe recepit. Oppidani quum Turcas ab edito conſpexiſſent, nullo modo adduci poterant, vt portas aperirent, tamen Dociæ et Batiani cohortationibus id impetratum eſt, ut in inferiorem oppidi partem copiæ omnes reciperentur, ipſi verò in æditiora ſeſe reſque ſuas ſubducerent. In colle enim erat templum cũ ſacratis ædificijs peramplum & excelſum, quod arcis ſpeciem ſpectãtibus prębebat. Gritto id erat conſilium, vt refecto muro adiectisq; nouis munitionibus, & comparato commeatu tantiſper ſe teneret, donec auxilia conuenirent, quibus incondita hoſtium multitudo, acri et repentina eruptione pelleretur, atq; inde ipſe vel amiſſis impedimentis ſuperato Tiſſa amne, qui olim Tybiſcus fuit, in Pannoniam euaderet. Erat ferè vndiq; cinctus, hinc Danubio & Tybiſco magnis fluminibus, inde Hercynia ſylua, quæ non facilè penetrari poterat, ita vt nullum niſi redeundo ad Moldauiam effugiũ patere videretur; ſed eum receptum vti fugæ perſimilem, nequaquam pro dignitate ſui nominis eſſe ſtatuebat, quando mori preſtaret quàm indecoro deformique reditu demandatum legationis munus deſerere, conuertereque id iter ignobili metu, quod tanta hominũ opinione ſuſcepiſſet. Itaque dum impigrè ad munitiones materiam comportari iubet, aggerem extruit, ad laborem ſuos adhortatur, nunciosque ſimul plures et tabellarios ad impetrandam opem in amicas regiones dimittit, ſuperueniunt hoſtes terribili

cla-

clamore edito munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia potius quàm ordine & bellica ratione. Propterea non terretur Grittus per sagittarios Turcas, sclopettariosque maximè Ianizeros rem gerit, multos vulnerat & interficit: ita hostes qui sine apparatu tormentorum accesserant, ad murum sagittis confixi, & glandibus traiecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obsidionem instituit. Docet si leviter tantùm lacessant, brevi hostes sine ullo ipsorum vulnere in potestatem cogente fame deventuros. Ita distributis per intervalla copijs, latè oppidum corona præcingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione versantem Grittum, ac omnia obsidionis incommoda forti animo sustinentem invasit morbus, eò gravior: quoniam nihil omnino de auxilijs afferebatur. Nam Ioannes qui æmuli incommodo atque periculo non obscurè lætabatur, quum tot gentibus æquissimo iure ad arma consternatis, nisi summa cum invidia & periculo obsistere posse iudicaret, alam tantùm equitum ab æstivis evocarat, quæ lentis itineribus in Transylvaniam mitteretur. Balibeius etiam & Halis, Belgradi, Samandrięque præfecti, malignitate simul & ignavia, neque provincia excedere, neque Danubium transire iniussu Bellerbeci magistri equitum sibi licere perscribebant. Ipse quoque Laschus ex socio alieni periculi spectator factus, quum paulò antè discessisset, ut equites cogere adducereq; maturaret, studium suum extenuata fide remiserat, & Megetani qui aliquandiu pacati constiterant, perseverantia suorum obsidentium, & Turcarum incommodis invitati ex superiore loco præliabantur, & iam alimenta defecerant. His tantis circumventus malis Grittus per Hungaros dabat operam profusè largiendo, ut Transylvanis magno auri pondere distributo, in Pannoniam abire permitteretur, sed omnem avaritiam in efferatis dolore animis vindictæ libido superabat. egit demum separatim cum Muldavo, ad quem hospitalis amicitiæ iure suppliciter opem implorans gemmas & uniones dono miserat, ut loci custodiam à suis laxari iuberet, & se cum liberis ex composito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulò antè etiam à Batiano erat desertus, qui in eo metu è castris hostium significantibus & eripientibus quibusdam veteribus amicis fuga sibi consuluerat. Itaque dubia spe, & urgente fatali necessitate, ad condictam horam ab ea porta, quæ ad Moldavos ducebat, erupit, dextra Solymani diplomata prætendens: sed barbarorum fraude nequaquam inventis Moldavis, in Franciscum Scendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic primus omnium contumelioso ululatu tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretiosum rapaci manu insolenter invasit, eumq; morbo invalidum & nihil resistentem immissis equitibus comprehendit. Tum verò à Transylvanis horribili clamore sublato, eius comites copiæque & Turcæ præsertim cæduntur, atq; ita undiq; vertuntur in fugam, ut cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clauderentur, interfecti captiq; sint. Servavère tamen Turcas quantum licuit Moldavi, sed eos demum infesta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus quum ante prætorium armatorum corona circunseptus interrogaretur, cur Americum iussisset interfici, nihil se tale unquam imperasse constanti animo, & gravi fronte testatus est. Conclamantibus verò cunctis ut ea hostia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum Francisco ad supplicium tradidit, atq; ita caput ei ingenti machera detruncatum est. in eius cruore

proceres, & propinqui penulas militares solenni cerimonia more gentis intinxerunt, ut diu secum exactæ vindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore ira, & graviore supplicio affectus, discerptusque est. Gritti liberos nemo nostrorum hominum amplius vidit, sed non desunt qui eos adhuc vivere apud Moldavum dicant, veluti grandi pecunia ab avo principe redimendos. Quum Gritti truncus à carnifice nudaretur, loculus in femorali cum gemmis immensi pretij repertus est, adeo ut ea omnis præda aureorum nummum quadraginta miriadas superasse dicatur ab his, qui domesticum Gritti apparatum in rationes vera æstimatione contulerunt. Nec multo pòst & ipse Laschus à rege Budam evocatus, non mediocre vitæ periculum adijt, quũ in quæstione sub tormentis Gritti consilia explicare cogeretur. Sed is demum deprecante pro eius salute Sigismundo Sarmatiæ rege, custodia eductus, è regia aula in Poloniam profugit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIII.

ADEM æstate Solymanus Turcarum imperator, effusis ultra Euphratem ingẽtibus copijs adversus Tammasum, magni Hismaelis filium, bellum suscepit, validaque simul instructa classe invasit Africam, occupandæ Siciliæ atq; Italiæ maximè opportunam. Conceperat enim ingenti spiritu totius orbis imperium, facile Alexandri magni potentiam æquaturus, uti ab Europa metu liber, atq; omni solutus cura, postquã in eo diro insanoq; Christianorum regum dissidio, consilia nostra nequaquam recta & illustri ratione ad pietatis gloriam, & publicæ salutis nomen, sed impio quodam livore ad intestinam perniciem vertebãtur. Franciscus enim eo animo pacem ferebat, quo bellum gesserat, indomito, contumaci, & planè invicto, haud dubiè ad repetendam Italiam iterũ vividæ virtutis, & totius Galliæ virium periculum facturus, si Carolo Cæsari distrahendis eius opibus, alicundè gravis hostis incumberet. Idem quoq; Britannus spectabat, quum iam pridem Cæsaris cognatione atq; amicitia, uxoris repudio fœdissimè violata, à Romani Pontificis authoritate discessisset. Ioannes item in Pannonia Turcarũ præsidio tutus erat adversus Ferdinandũ in eo Germaniæ motu ægre Lantgraviana arma sustinentem, & rex Polonus cum Moscovitis & Tartaris bello cõtinenter occupatus, his quæ sibi cum Solymano manebant inducijs fruebatur. Tuebantur & Veneti veterem pacem, adeo ut Solymani amicitiam religiosè admodum colere viderẽtur. Neq; in ipso Clemente Pontifice tantũ inerat præclaræ authoritatis, ut eum restinguere odia, & dissidentes componere facile posse sperandũ foret:

nam

nam Massiliæ apud Franciscum nudatis ęgri animi sensibus, commemorando & deflendo communes miserias: ita cogitationes suas protulerat, ut vindicandis iniurijs occultè consilia à quiete penitùs aliena cum rege miscuisse crederetur. Cæterùm Persici belli causas ab ipsis usq; avorum odijs repetitas, & eventus mutuis cladibus memorabiles, suo loco narrabimus. Invadendæ verò Africæ author & cōcitator extitit Hariadenus Mithylenæus vetere Horucij fratris cognomēto Barbarussa à nostris appellatus. is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerij regnum à fratre anteà partum adeo frequentibus victorijs amplum clarumq; reddiderat, ut nostri æquè ac finitimi Pœnorum reguli, & vagi Numidę, eius opes atq; audaciam magnopere timerēt, et Solymanus ad fortissimi viri famam iam publica virtutis cōmendatione illustrem frequēter excitaretur. Non alienum erit ab instituto opere breviter recensere, quibus artibus Mithylenæi fratres ab una tantū prædatoria bireme ad regium fastigium irrepserint, ut hinc quoq; in hac rerum humanarum varietate colludentis Fortunæ ostenta posteri mirentur. Igitur patre Græco, atque eo Mahometis sacra secuto, in insula Lesbo geniti, quum inopiam domi ferre non possent, arrepta bireme spes suas omnes mari commiserunt, sese Camali archipiratæ in disciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius, qui uti natu maior ad se ducis nomen trahebat, cum Hariadeno multa præda, multisq; servis atq; navigijs adauctus: ac demum ascitis in societatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam pervenit. Eo tempore Algerij regulus cum fratre armis de imperio contendebat: hic quum Numidas equites, qui hodie Arabes appellantur, pretio sibi in auxiliū ascivisset: alter opportuno novæ gentis adventu magnopere lætatus, pecunia cum Horucio transegit, ut se defendendum susciperet, paucisq; diebus Horucius cum valida manu sclopettariorum, quibus pręcipuè Numidæ terrentur, eo impetu gessit atq; confecit bellum, ut Turcarum nomen cum Numidis, tum, Mauris omnibus terribile esset. His rebus gestis, uti erat ingenio validus, viribus pollens, & regni maximè cupidus, quū eo bello comperisset Mauros per se inermes, ignarosq; militiæ, ac ingenio mobiles, nullaq; inter se stabili cōcordia nixos, facilè per partes opprimi & subigi posse: Numidas verò vagos, et inter se dissidentes, vel in amicitiā trahi, vel si abnuant nullo propè negotio sustineri, improvisò fidem abrupit, repenteq; hostis factus, quos cœptis suis adversari posse putarat facilè sustulit, breviq; pòst sævitiam liberalitatē exercendo Algerij regno potitus est. Nec multo post finitimū quoq; regulum Circello imperantem vi dolisq; aggressus expulit. distat Circellum, antiquis Carcenna colonia vocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæsarea fuisse dicitur, ad occasum sexaginta passuum milibus, antiqua ad portū mole, & operoso aquæductu, multisq; Romanę magnificentiæ vestigijs adhuc insignis. Inde & ab Algerio mare undiq; infestum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus evagabatur: ita militiæ munera cum fratre alterna sorte partitus, ut nihil terra, marive pacatum relinqueretur. Ab eo rerum successu, ut regni fines aliquāto latius proferrentur, Bugeam magno apparatu invasit. Hispanis, qui in præsidio erant, ad summas rerum difficultates redactis, nec prius abstitit tam forti incepto, quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta est: inde ferream sibi fecit, qua ad cubitū religata multis in pręlijs postea feliciter est usus. Nam Algerij non contemnendum Hispanorū exercitum Didaco Vera duce circumventum fusumq; delevit, & aliquanto post Vgonem

Moncatam, qui veteranos Hispanos ab Italia transportarat, egressum in litus, iniquo nostri loco cõmissa pugna compulit in naves, subortaq; tempestate copias ferè omnes luctuoso naufragio fluctibus eiectas crudelissimè trucidavit, aut ad remum trierarchis distribuit. Ad extremum immodicæ spei plenus, & rerum proventu factus audacior, quum Tremisenij regem, amicum, sociumq; à Carolo appellatũ, regno expulisset, immineretq; Orano, Portuiq; magno, quæ Hispanorum præsidijs tenebantur, Punica simul & Christiana arma, adversum se concitavit eo bello, uti suo loco memoravimus, superatum, & fuga in solitudines evadentem Hispani, Mauriq; equites consecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucij caput in Hispaniam transmissum circumlatumq; in lancea, populis præsertimq; maritimis insignem attulit lætitiam, quòd sublato prædonum rege diu exoptata securitas litoribus reddita videretur. Sed Hariadenus neq; spiritu, neq; bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium suscepit. Is non modò regni, sed virtutis, & deniq; artium cogitationumq; omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant, hæres factus, adoptatusq; etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aspirare cœpit: ratus ea, quæ parta essent, animo suo minora angustioraq;. Itaq; arma proferre, Mauris & Numidis terrori esse, modò cum his pace ac inducijs uti, modò bellum gerere. porrò aucta classe Hispaniæ, Sardiniæ, ac Balearium oram prædari, asciscere sibi novos piratas, clarus æquè ac formidolosus finitimis esse. Hęc audentem & molientem nusquam Fortuna destituit. Nam Hametem Numidam magni agminis ducem sibi infestum, per insidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchades inter regulos Numidas longè clarissimus multis prælijs superatus, in solitudines abscesserat, Amidamq; in finibus Tremisenij regni adeo frequentibus detrimentis attriverat, ut sedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoq; ea Fortuna res gessit, ut Vgo Moncata supra Sardiniam nocturno prælio victus, graviterq; vulneratus, amissis aliquot triremibus vix effugerit, & Portundus Hispanicæ classis prętectus, amissa fœdè classe cum filio impigro iuvene fuerit interfectus. His captis triremibus, quum aliquot etiam, quum Siculæ, Neapolitanęq;, tum Venetæ rostratæ, varijs interceptæ casibus accessissent, maximè validus atque terribilis esse cœpit, auxitque sibi virium atq; animi famam ipso Andrea Auria ad Circellum repulso, quum ille oppido tam fortiter expugnato, quàm fœdè amisso, ad quingentos milites disciplinæ oblitos, nec Turcarum eruptionem sustinentes amisisset, duæq; tum onerariæ Ligusticæ, dum ad Circellum cursum haberent, onustę armis, milite, commeatu supra Populoniam, quòd ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atq; demersæ. Postremò arcem scopulo impositam, Algerio urbi imminentem, defensamq; per aliquot annos ab Hispanis, summa vi adortus cœpit atq; delevit, ruinis profundo mersis, & iacta mole, ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum gestarum fama floreret, Solymanus è Pannonia reversus, ad eum legatos misit, qui evocarent, summosq; honores & maris præfecturam Byzantium venienti pollicerentur. non sustinebat enim animo Solymanus ignominiam in Peloponneso acceptam, quum præfectus classis Himerales adeo fœdè profugiens, Coronem & Patras, castellaq; item Naupactei sinus Aurianæ classi expugnanda reliquisset. Ipsi quoq; purpurati Bassæ, & eorum princeps Habraymus in consilio & valida classe & perito strenuoque duce opus esse disserebant, non modò ad

do ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique segniter obsidebatur, sed etiam ad tuendam veterem existimationem, quando Baiazetes ad Methonem victor navali apparatu Christianorum ferè omnium classes anteisset, & tum fama erat Auriam, qui obsessis opem ferret, cum amplissima classe in Græciam è Sicilia traiecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate & maritimarum rerum usu, vigoreque animi, & parti propagatiq; regni gloria, Auriæ parem dicerent, censerentque unum omnino eum Christianis classibus opponendum. Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, advehitque eum celeri trireme Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam pervenit, ab Hariadeno summo cum honore susceptus est. audita legatione Hariadenus incredibili lętitia afficitur: inde haud inani spe concepta potiundæ totius Africæ, si colloquendi cum Solymano potestas fieret, ut quinam in Africa rerum status, & quantæ Christianorum classes, quive animi & dissensiones eorum essent, apposite atque ordine doceretur. Itaq; Agim virum fortem, & Ramadā Celebim patruelem suum Algerio præficit. his Asanem filium duodeviginti annos natum commendat, classeque circiter quadraginta triremium biremiumque instructa proficiscitur: circa verò Tyrrheni maris oram adeptus aliquot Ligusticas naves, quæ ad coemendum frumentum in Siciliam cursum habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit. qua in pugna Delisufum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius trireme de Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itemque servis atque pecunia potiretur. Inde conversus ad Iluam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omnibus Riensibus in servitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium pervenit. Deductus est à principibus aulæ ad Solymanum, ab eoque lętissimo vultu est susceptus, vel ob id quòd dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora facie, itemq; lectissimas virgines, eunuchosq;, & Libycas feras, leones & pardos. Porro reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarumq; rerum dissereret, aliquanto quàm solebat rarius & difficilius admittebatur. Suborta enim erat invidia crescentis dignitatis semper comes, ita ut pleriq; dicerent, non esse Ottomannici moris homines è piratarum ordine latrocinijs infames, regiæ classi præficere: non defuisse unquam, nec defuturos ex principis aula, qui virtute, magnitudineq; animi, & deniq; optimis artibus valerent, & ad proferendum Turcicum nomen terra mariq; fortiter atque feliciter operam præstarent: occupasse illum in Africa contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidijs aliena regna, impijsq; armis semper esse persecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent: nullos profectò ei certos deos esse, nullam fidem, utpote qui vanissimo, atque eo quidem paternæ religionis desertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus humani generis hostis extiterit. Quum hæc efferentur Hariadenus facilè intellexit quàm importunè abesset Habraimus, cuius amicitiam exquisitis officijs, annuisque muneribus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus in Comagena ad Alepum hyemabat, Euphratem ad prima Veris signa traiecturus. Solymanus tamen per Aiacem & Casimum Bassas respōdit, eius suscipiendi negotij summam ad Habraimi iudicium deferendam videri, quòd eius præcipuè hortatu suasuque è Mauritania esset evocatus. Proinde si quid impetratum vellet, ad

eum in Syriam proficisceretur, ut ex eius authoritate atq; sententia, quæ in rem forent decerni atq; apparari possent. Eo modo in Syriam reiectus, quanquam non obscuro repulsæ nomine existimationis suæ iacturam facere videretur, id tamen dissimulanter tulit, atque eò terrestri itinere omnino pervolandum esse iudicavit. vir enim novi belli noviq; imperij maximè avidus, neque ætati neq; labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, vel tum obsessa nivibus, transiret. Erat tum Alepi Habraimus: is singulari cum honore susceptum, & in colloquijs de genere atque ordine gerendi belli occupandaq; Africa disserentem, ita admiratus est, ut neminem eo peritius atque felicius, mari gesturum bellum arbitraretur, Solymanoq; demum rescriberet, in Hariadeno ingenium vigere omni bellicę virtutis laude cumulatum. Propterea ipsum rectè facturum, si in gravissimis consilijs ei viro fidem adhibeat, honoris causa inter Bassas annumeret, atque ei universæ classis imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica voluntate Solymano commendatus Byzantium redit, suscipiturque propensissimis animis: nam tanta erat authoritas & gratia vel absentis Habraimi, ut omnium planè voluntates sermonesq; adulatione vel metu ad nutus eius tanquam ad summa imperia verterentur. Advexerat secum Algerio Hariadenus Roscetem Pœnum, Muleassis, qui Tuneti imperabat, regis fratrem, pulsum domo aliquot ante annis, & ex calamitate ad se profugum, uti mox dicemus. huic facilè persuaserat, ut unà Byzantium veniret: fore enim ut se authore duceq; à Solymano in paternũ regnum reduceretur. Itaq; hoc Roscete in occasionem Africani belli purpuratis ostentato, multisq; de suscipiendo bello disputationibus habitis, ad Solymanum introductus, in hanc sententiam verba fecit: Quod Ottomannis Cæsaribus ad supplicandum ingredientibus templum, præclara voce precari sacerdos solet, id unum & ego tibi precor, Solymane, scilicet ut memineris, progenitores tuos hoc tibi imperium, quo nemini maius atque opulentius dij dederunt, iustitia & pietate peperisse. hac enim via euntes nusquam fefellit Fortuna, & tu hactenus ita institisti vestigijs, ut facilè supra eorum nomen & gloriam sis provectus, quum inter tuos iustitiam coleres, & quod veræ pietatis est munus, adversus religionis nostræ hostes bella continenter gerenda, æternæ spe laudis incensus arbitrareris. Itaque captum est Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie rex Hungarus, bis evastata incensaq; Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Christiani imperio & virtute parem volunt, quum ingentibus nationum ferè omnium auxilijs niteretur, armorum tuorum strepitu terrefactus pugnam detractarit. Sed quoniam ulla imperia quantumvis ampla, aut ullæ vel perillustres victoriæ, nec excelsi animi magnitudinẽ implent, nec gloriæ satietatem adferre possunt, idcirco adversus Parthos, Persasque victricia signa præmisisti, ut eæ gentes, quæ à divinis legibus impiè defecère, expiatæ veluti sacris armis, & deniq; victorijs tuis lustratæ, ad antiquos religionis ritus revocentur. Sed sit hoc tibi vel incœpto, vel exitu maximè decorum atque magnificum, modò mihi liceat in armis atq; periculis seni facto, ea commemorare quę expediant, & deniq; ea quæ longo usu didici ad ampliorem augustioremq; tui nominis gloriam aperire, neq; à me hoc ambitiosius dici, fortasse interpretere. satis enim superq; Fortuna rebus meis favit, quæ me domi inopia pressum, et ancipiti cum spe eius flatibus vela dantem, ad multas victorias amplasque opes, & denique ad regium nomen evexerit. Verùm super hæc nihil

mihi

mihi melius dare Dij potuerunt, quàm ut ad te venirem, & de gravissimis rebus disserendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicisque præsertim utilius atque præstantius dari potest, consilium fide & rerum experientia plenissimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse videantur, tamen in vegeto corpore rubustæ vires adhuc supersunt, ut fortem operam in omne maris terræque discrimen æquè præstare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adolescentia dies noctesq; invigilavi, Horucij fratris viri fortissimi consilijs ac sensibus inhærens, ut nostræ religionis terminos proferrem, Christianos terra mariq; persequerer, & nihil maius optarem, quàm ut tuæ classes copiæq; studij atq; opibus meis adderentur: & deniq; dux aut certè signifer, quando melioribus parere non piget, auspicijs tuis efficerer. Cuius voti si me Dij compotem fecerint, brevi tota Africa Hispani depellentur: Mauros ad Beticæ vetus imperium in Hispaniam traiecisse audies: Pœni & Numidę tibi parebunt, et ut Sardiniam Corsicamq; omittam, Sicilia nostra erit. ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undiq; classibus aggrediemur discordia principum laborãtem, infirmam disiunctis viribus, & quantum ad eius partem Siciliæ & Macedoniæ proximam attinet, qualibet conditione servituram, modò Hispanorum iugum excutiat. Noli enim existimare, eas opes, eumq; in Italia esse consensum quæ fuerunt, quum Hydrunte capta, non Italis modò, sed cæteris etiam populis maximum terrorem intulit proavus Mahometes. Is enim successu eius belli, ad quod sustinendum vix universi Christiani principes suffecerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret, ut occidentis ac orientis imperia secundum ius & ęquum vetere sua augusta sede iungerentur. Sed ille ab humanis repentè discessit in cœlum raptus, scilicet ut hoc tibi, sicuti fata sideraque promittunt, consummatę virtutis opus relinqueret. Nec te hac iniecta spe summi inusitatique triumphi vel interpello vel demoror, quominus in orientem contendas veteres impiosque hostes, & ultima supplicia meritos armis persequare. classis enim mihi erit satis, qua tibi minimè est opus in mediterraneis regionibus bellũ gerenti, ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa, quæ est tertia pars orbis, in potestatem redigatur. Ante omnia autem pellendus est Tuneto Muleasses inexplebili avaritia, fœda impotentiq; libidine, immaniq; sævitia, dijs atq; hominibus invisus, qui duodeviginti fratribus per insidias interfectis, aut quòd ipsa morte acerbius videtur, præusto oculo crudeliter occæcatis, ita regnat solus, ut neminem sibi vel consanguineum vel amicum reliquerit: nam animo tam ingrato quàm perfido paternos etiam amicos, qui ipsum insigni studio ad regnum extulerunt, ut gratiæ merita celeriter exolueret, ad unum omnes iugulavit. cum hac bellua nobis res erit, quam quum nemo amet, facilè omnes oderunt: Numidæ quotidianis incursionibus exagitant, quorum iniurias ita sustinet, dedecore, ignavia, et metu infamis, ut eas ferre quàm ulcisci malit: & hic semivir Turcas viros fortes in cathenis detinet, nec augustũ nomen tuum, à quo humana divinaq; iura undiq; petuntur, planè agnoscit: & quod minimè est ferendum, Hispanis ad Tripolim favet, ut Agis & Moses strenui duces Turcæ Taiorea urbe depellantur. Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatam, vel ob id facilè conficiemus: quoniam apud nos est Roscetes eius frater, Pœnorũ omnium votis ac precibus expetitus. huius persona vel in speciem nobis erit utendum, ut res, quum copias ad Tuneti portas ostẽtabimus sine ullo omnino vulnere patrari possit.

Tui demum erit arbitrij ſtatuere, quem Punicis rebus præeſſe velis, mihi certè ſatis imperij & gloriæ quæſitum erit, quum tibi debellatis hoſtibus è Perſide redeunti maxima pars Africæ devicta pacataq; tradetur. Ex itinere verò quod privati muneris nomine me polliceri iuvat, enixè dabo operam, ut ſuas quoq; clade lugeant Chriſtiani, atque Auria ſi occurrat, ſuis maleficijs non diu exultet: hunc enim unum uti verum propriumq; hoſtem, vel à cladium acceptarũ memoria, vel æmulatione gloriæ perſequendum mihi deſumo. eo autem oppreſſo tibi uni maria patebunt, & mihi crede, qui victor mari evadet: facilè etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excellentum principum more, gravi aure excepta ad animum tranſmittere, perpendereque cuncta, ac ingenti demum iudicio conſilia terminare erat ſolitus, collaudato Hariadeni ſtudio, conſilium dimiſit. Nec multo pòſt in ſententiam Habraimi decretum eſt factũ, ut Hariadenus tribus Baſsis, qui eſt ſupremæ dignitatis honor, quartus adderetur, eſſetque ei ſummum maris imperium, ita ut inſulæ, portus, urbes, populique maritimi ei parerent, ius ei faſque eſſet quos vellet, ubique vellet, remiges, nautas, milites conſcribere, & in naves compellere. His promulgatis Solymanus poſtridie Idus Maias ei vexillum, ſceptrum, gladiumque de manu tradit, monet ut promiſsis inſigni facinore edito fidem præſtet, eumq; regia egreſſum Aiax & Caſsimus Baſſæ, ipſeque prætorij præfectus celebri pompa prælatis novi honoris inſignibus ad navalia deducunt, octieſque ei centena milia aureorum nummûm in bellicos ſumptus ex ærario depromuntur: attribuunturque ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti, nec multos Byzantij moratur dies, claſſeque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, viris, & comeatu abundè inſtructa, Helleſponto egreſſus in Italiam curſum intendit, relicto cũ duodecim triremibus Amurate trierarcho, qui Solymanum eiusq; exercitum ad Perſicum contendentem bellum ab Europa in Aſiam tranſportaret. isq; demum omnibus tranſvectis, Hariadenum ad Methonem eſt conſecutus. Quum improviſo adventu Meſſanæ fretum tranſiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuique magnopere timuerunt, ſed prætervectus Hipponiatem ſinum in Brutiorum ora ſancti Lucidij oppidum invaſit, id olim Tempſa dicebatur, impoſitum rupi, qua mare deſpectat, & muro haud temerè munitum, ſed is à terra ſubeuntium Turcarũ impetus fuit, ut deiectis propugnatoribus diu defendi nequiverit, eo maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga eſt elapſus, quum prætor in ea trepidatione averſam ab hoſtibus portam diligentius reconditis clavibus obſeraſſet. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ad Citrariũ contendit, ubi claſſem ædificari à captivis didicerat, id uti vacuum incolarum fuga ſtatim eſt incenſum, atq; eodem igne ſeptem triremes, imperfectis adhuc puppibus & foris concrematæ. ubi verò à Capreis ſupra Neapolim univerſa claſsis in conſpectum eſt data, adeo terribili ſpectaculo totam eam oram conterruit, ut pleriq; affirmarent, ſi hoſtis expoſitis copijs ad mœnia repentè ſucceſsiſſet, Neapolitanos in ſubito metu ægrè urbem fuiſſe defenſuros. Eo curſu ad Prochitam provectus oppidum cœpit, arciſq; exiguæ cuſtodibus ſub fide ſe dedentibus libertatem reliquit, & quum in Caietæ portum noctu invehere tur, ita ad Speluncam ſuperato promontorio curſum deflexit, ut occupandæ Caietæ occaſionem parum naviter prętermiſiſſe crederetur: nam & pręſidium urbi arciq; exiguum erat, præſertim repentino nocturnoq; in metu, & Caietana iuven-

na iuventus assueta maritimis quæstibus, & in prædijs occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet, qua desinentes rupes plagæ maris planiciem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberij Cæsaris insigni periculo in historijs Cornelij Taciti celebratum. Speluncani inexpectato appulsu tantę classis territi vix tentata defensione animos desponderunt, ingressusq; hostis circiter mille & ducentos imbellis maxime sexus & ætatis cœpit. Refugerat in arcem Pelegrinus, qui inter Speluncanos divitijs eminebat. Hunc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec vim experiretur, id si extemplo faceret, integra fide liberum futurum: si conaretur sese atque arcem tueri, brevi stultæ pertinacię pœnas crudeli supplicio atq; incendio oppidi protinus daturum. nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem vitæ vel in barbara fide certi prope exitij periculo potiorem ducat: ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius et neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes restituti. Eadem quoq; nocte ad duo millia e Turcarum classe per asperos vepribusq; impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde milibus passuum pervenerunt: uti creditur ducibus indigenis ex eorum numero, qui superioribus annis mari capti, tædio præduræ servitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea vero advolantium & refringentium portam celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga Prosperi Columnæ quondam nurus vix spacium sit nacta, quo seminuda iumento imponeretur, atque inde iam conspectis hostibus ad montes se proriperet. Ferunt Barbarussam, uti ipse postea minime diffiteri est visus, eam cum admirabilis formæ tum virtutis fama florentem capere cupivisse, ut Solymano dono daret. Cæterum Fundani cæduntur, atque omnes fere capiuntur. facit & deditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum succensis iam foribus & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu terreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum fanum conversi, sepulchris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, vexillaq; item militaria picta auro dilacerant, onustiq; pręda ad classem revertuntur. Alia quoque triremium manus Tarracinam divertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa sævitum, invalidique senes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror a Privernatibus propere Romam delatus, ita consternavit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset provectus, tota civitas sese in Sabinũ, Etruscumq; agrum effusura crederetur: nam neque Clemens tum gravissimo conflictatus morbo, consuli poterat, neque amplius omnino quam centum viginti spiculatorum Germanorum, & quadraginta septem levis armaturę equitum pręsidio, quo tum principis atq; prætorij custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis Romanorum consensus, quum quisq; privatis potius quam publicis rebus studeret. Coivere tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarij repagulis ex authoritate senatus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompsere, ut tuendæ oræ maritimæ curam susciperet. is alacriter cohortes conscripsit, sed eas, uti in subitario delectu accidere solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeo ut per summam iniuriam Privernatibus ex itinere cæsis atque direptis, oraque Pyrgensi & Tarquiniensi fœde vexata, nullo pudore in hostilem rabiem animos vertisse viderentur. Porro Barbarussa vetere consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa diver-

tisset, in Africam traiecit, tanta usus celeritate, ut prius eò pervenerit, quàm ab nostra ora discessisse crederetur: voluit enim ea diversa navigatione fallere Muleassem, ut imparatum opprimeret, & ipse anteà famam simulanter ediderat evastandæ Italiæ, Liguriæque præsertim & Hispaniæ, vindicandis scilicet iniurijs, quas Auria Coroneis atque Patrensibus intulisset, ita ut non omnino inani coniectura, postquam Messanæ freto superato Italiæ litora legere, & cuncta urere cœpisset, Liguriam, ac demum Hispaniam invasurus esse putaretur. Et Veneti quoq; Muleassi & Pœnis aliqua ex parte timorem minuebant, quum validam classem instruxissent, quinis decumis ex sacris redditibus sacerdotum ordini, vel id ægreferente Pontifice, impositis, ut ex ea pecunia remigibus stipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis opus esse tanta classe? præsertim quæ tanto sumptu & tanta cum invidia pararetur? profectò summę prudentiæ homines, qui Turcarum consilia Byzantij diligenter explorare & excipere essent soliti, pro certo cognovisse tot triremes adversum Auriam comparari, ut pares & duplicatæ clades Christianis redderentur. Ad hæc quoque Muleasses per speculatores didicerat Roscetem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantij in libera custodia esse relictum, veluti aliena tum ab Africæ rebus expeditione suscepta. Neque enim ullis armis validius se peti atque invadi posse existimabat, quàm producto regni æmulo, in quem ex conscientia scelerum suorum omnes propè Pœnorum ordines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum est deventum, operæpretium erit paucis enarrare, quæ de Muleassis imperio, moribusque Pœnorum didicimus: nam multa digna cognitu, quæ diu solis mercatoribus comperta fuêre, nobis scribentibus victoria Cæsaris aperuit. Africam Romani eversa Carthagine, sublatisque regibus propter agrorum ubertatem multis eò deductis colonijs excolendam atque illustrandam suscepêre, tenuereq; eam proconsulari imperio usque ad Vandalorum adventum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie sævientes Belisarius devicit atque delevit. Inde facta est provincia Græcorum imperatorum, à quibus in eam quotannis duces & præsides mittebantur. Postremò eam invalescente Mahometis secta, Saraceni è Syria, Ægypto, Arabiaq; inducti religionibus tanta vi invaserunt, ut pulsis Christianis, invectaq; & latè propagata superstitione in Hispaniam usq; victores transcenderint, & quum Afri, Numidę, Mauri, & deniq; omnes Pœnorum gentes nova sacra facilè suscepissent, in Illiberi Beticæ regia urbe, quam Granatam nostri vocant, posita est Maurorum sedes, & Cordubæ gymnasium cum celebri bibliotheca constitutum, ubi Arabicarum literarũ professores, iuventutem docendo, excipiendoq; intermorientes apud Græcos optimarum scientiarum atq; artium disciplinas cum insigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilo secius & in his militare studium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpentanis esset dimicatum, à Miramolino irrumpente penè omnis Hispania Punicis armis cesserit. Sed post sexcentos demum annos, ætate nostra Ferdinandi regis virtute obsessa, captaque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hispania pulsum. Hac tempestate in Africa opibus ac amplitudine imperij cæteris præstant Tunetani & Fessani reges: sed Tunetanis ab longa imperij vetustate, eximiaque stirpis claritudine authoritas maior & augustior: nam ab his sacra & iura omnia petebantur. supra Tuneta enim itinera trium dierum urbs est Carvenna, perantiqui templi reli-

religione, & sanctissimorum sacerdotum collegio maximè venerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fato Maurorum & Numidarum proceres vel è longissimo terrarum tractu tumulantur. Quoniam persuasum habent eorum animas, quorũ ossa sacrosancto eo in loco sita sint, uti purius expiatas, ad impetrandã cœlestis vitæ felicitatem illorum sacerdotum accuratiore ceremonia superis efficacissimè commendari. Imperium Tunetanum octingentis ferè milibus passuum in ora ab occasu ad Orientem extendebatur: nam Bugea, & Tripolis emporio & gymnasio claræ urbes, quas Navarrus in diversis regni finibus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrsus ad Æthiopum harenas usque pertineat. Porrò Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ amni, qui in Oceanum magnarum navium capax evolvitur, bellico apparatu & militaribus copijs antecellunt, egregiè enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exercentur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratissimisque animis ac viribus litora tueantur: reliquas regiones urbesque reguli, quos Scecos appellant, circa oram præsertim possident. At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes vagantur, cum Afris bella gerunt, venalemque pacem habent. his mos est belli causas excitare, alere controversias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendique agri ministeria per servos obire, præsertim Æthiopes, quum se omnium gentium nobilissimos iactent, quòd impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem ducant. Divisi in multa agmina à Nilo amne introrsus ad Atlanticum Oceanum extenduntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præscribunt. Hyeme longius à mari ad Æthiopum fines recedere solent, tepore soli & clementia aëris invitati. Æstate verò ad vix dum maturas segetes revertuntur, ut alieni laboris fructũ intercipiant. Nemo apud eos præter paucos sacerdotes literas addiscit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu religionibus student: his haud dubiè fide, integritate, virtuteque animi, et denique bello & pace meliores. Incredibile dictu est quàm tenui convictu, & vires & valetudinem tueantur: nam ficu sicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte convivia finiunt, tum verò epulantur, quum è venatione falconumque aucupijs, quibus maximè gaudent, prædam retulerint. Totius patrimonij eorum census est in equo pernici, quem seminudi egentissimique homines immenso parant pretio: nec mirum, quando vita & vigilia eorum omnis, si bellum desit, in latrocinijs venationibusque consistat. Vxores adeo humiliter viris ancillantur, ut equos curent & insternant. Æstate pariter atque hyeme equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregiè sustineat ventos, & in magnis fervoribus soles non admittat, capiti linteum intortis à mento spiris nõ indecens tegumentum, desilientes ab equis in clunes considunt, parcuntque pedibus, ut vix exiguis spacijs obambulent. Plicatione verò assidua, contentioneque artuum, itemque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione procul à morborum cruciatu, medicinæque periculo ad summam perveniunt senectam: adeo ut fatalem horam minimè præsentiant, & læti evanescente potius quàm intercepto spiritu, inter colloquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleassis mater, virilis animi mulier, Doracis reguli soror, cuius ingenio virtuteque Malcasses adiutus & impulsus regnum arripuit. Nam Mahometes, qui multo luxu, & multa cum gloria triginta duobus annis

regnaverat, quum sibi vitæ finem adesse cerneret, Maimonem inter duos & viginti filios natu maximũ legitimo iure regni hæredem scripturus esse videbatur, nisi Lentigesia corruptis pretio regijs satellitibus, maritum in supremis vitæ angustijs fatigatum precibus, dolisque deceptum prævertisset, ut in filium regij nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè affectati regni suspicione ob præclaram bellicæ virtutis indolem à patre in carcerem fuerat coniectus, eo expirante dum è custodia ad imperium se proripere sperat, iussu Muleasis interficitur. Roscetes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habitabat, comprehendi non potuit: cæteri fratres grassante Muleasse in suum sanguinem, barbarico more partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine privantur. In his fuêre Barcha & Belethes atque Saetis stata ætate, & in spem imperij una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipsa Cæsaris victoria caperetur, ob eam calamitatem cum gravi probro atque invidia reducti Regis, apud nostros homines Punicæ sævitiæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo post Lasselles & Habramus, & cum his fratres quatuor vix dum puberes, in Bagrada amne tum forte hiemalibus aquis latè inflato, trepidè vadum quærentes, Solax Numidarum dux intercepit, acceptoque pretio vir æquè venalis & sævus Muleasi ad supplicium tradidit. Porrò cæteri omnium reliqui Roscetes & Abdemelech, dum supra Hadrumentum profugerent eodem penè casu, sed non iniqua forte in Morhabitum inciderunt, à quo advoluti pedibus, & salutem suam regiæque stirpis sanguinem commendantes, ita servati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quæreretur, sævitiæ tamen arbitrium Muleasi venditaret. accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum ducem opportunè emissi. Verùm & apud hunc proditores passim grandi pecunia subornante Muleasse, alijs atque alijs petiti insidijs ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessêre: ibi Abdemelech tædio tam ancipitis Fortunæ omni spe regni prorsus abdicata, sacrato in otio religionibus se devovit. Roscetes verò apud Abdalam urbis principem, & mox socerum adeo solicitè atq; accuratè ab omnibus Muleasis dolis est custoditus, ut etiam veneni metu, non alia temerè in convictu, quàm semesa ab se uxoreq; esculenta genero præberentur. Eo modo Muleasses paterno potitus regno, quum nemini ex regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecavit, paternosq; amicos Manisetem & Mesuarem in primis summæ authoritatis, quorũ studio atq; ope Maimonem præoccuparat, varijs cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit, quòd præclari beneficij gratiã exoluere nollet, atq; eos idem aliquando contra se tanquã ingratum facilè molituros arbitraretur. Desævijt & in aliquot novercas, impellente Lentigesia, atq; etiam cõcubinas patris nefaria crudelitate, quum ipse præposterus, & in mares proclivior in Mahometem patrem palam inveheretur tanquam mulierosum ac effœminatum, qui exhausto ærario ingentes fecisset sumptus, ut ducentę simul ad libidinem fœminæ regijs in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio æmuli forent, ob idque sibi in his occidendis pergrave & plenum invidiæ negotium reliquisset. & fuêre qui existimarent patrem in supremo morbo, quũ ex subita animi defectione ad spem vitæ sublevaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum. Nec multo post Dorax, qui favente sorore delectus

erat Imperator adversus Meschinem regulũ Numidam peculiari nomine bellum suscepit: ab eo enim aliquot antè annis, vivo Mahomete, cuius gratia plurimũ valebat, graves acceperat iniurias, et parte agri fuerat expulsus. Sed Meschines præpotenti hosti facilè cessit, uti imparatus & invalidus, scilicet ut coactis auxilijs ad propulsandã iniuriam dum hostis recederet, opportunè reverteretur. Ea contentio utrinque vario belli eventu sæpius agitata, ad extremum regem ipsum in id bellum traxit, è dignitate sua existimantem, cępto semel bello non deesse, ac avunculi eiusdemque Imperatoris sui partes egregiè tueri, affirmante Lentigesia id totum Regio nomini ademptum videri, quod Dorax segniter aut cunctanter adiutus amitteret. Itaque Muleasse in Doracis castra cum magno equitatu & Turcarum mercenarijs peditibus profecto res eum habuit eventum, ut Meschines profligaretur, & rex ardentius ostentato erga avunculum studio suo iam planè maturas segetes incenderet. Ea inusitatæ ac immanis iniurię acerbitas quum frangere Meschinis animum nequaquam posset, adeo vehementer permovit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante singulos Numidarum duces, ingens & maximè periculosum Muleassi bellum sit conflatum, Roscetesq; à Biscari in spem regni sit evocatus, non uno tantùm, sed proximo quoque regulo Numida, equites, arma, opes insigni studio adversus Muleassem conferente, quum quisque nisi omnes in unum icto fœdere consentirent, Meschinis exemplo rebus suis timere cogeretur. Contulère cum Meschine consilia, copias & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus clarissimi Numidarum duces, Roscetéque à Biscari educto, & regijs insignibus adornato, castra facere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto distat. Ea adventantium hostium fama Muleassem quanquam suopte ingenio pugnacem, sed tum solito timidiorem factum, & ex scelerum conscientia sibi diffidentẽ magnopere conterruit. verùm is non minus astu quàm sævitia insignis adeo egregiè metum dissimulabat, ut compressis diligenti portarum custodia de Roscete rumoribus, festa hilaritate nuptias Amidæ filij celebraret, universoque populo solenne epulum præberet, & singulis tribubus præter id novum munificentiæ genus, esculenta omnis generis congiarij nomine largiretur. Numidas verò propinquos, & Pœnorum optimates varijs artibus & donis sibi conciliarat. At ubi Roscetis adventus diutius occultari non potuit, vexilla, arma, tormenta ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites conscribere, obsecrare prædones Turcas, ut accepto stipendio pro se militarent. erat enim ea tempestate ad Tunetum tantus piratarum concursus, quum ibi cunctis huiusmodi generis hominibus tutissimus esset receptus, ut ea urbs Turcarum colonia videretur. Cum his anteà Muleasses certo fœdere pepigerat, ut captivorum prædæque omnis pars quinta in fiscum referretur, magno quidem suo quæstu, & Tunetanorum emolumento, adeo ut sibi nullum omnino ex tot urbibus vectigal atque portorium vel uberius vel certius esse censeretur: sed his proventus, uti ab hostibus humani generis iniustè atque impiè quæsitus, non multo pòst Tunetanis, uti mox dicetur, dignam sæva atque avarissima gente peperit calamitatem. Quum Roscetes appropinquaret, qui superato Bagrada amne in profluentis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebraret, Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos desert hortos, in acie constitit, Muleasse degeneri animo arcis mœnibus se tenente. cum eo erant

Solax, & duo fratres reguli cognomine Benaones, cum ſeptem ferè milibus equitum Numidarum, magnaque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab virtute, & diſciplina, genereque armorū firmisſimum erat præſidium Caradinus Turca, cum delecta cohorte ſclopettariorum, & ſeptem curulibus tormentis; his acceſſerat ala prætoriana Chriſtianorum equitum, qui ex reliquijs veterum expeditionum in Africa remenſerant, et ob virtutem in honore habiti vxores duxerant, & nihil intereunte ſobole & diſciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à quo ipſi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges vetere inſtituto ſalutem ſuam externis & Chriſtianis tutiùs quàm Mahometanis & Pœnis committendā exiſtimarent. Prouolauit ante alios Meſchines, proprius Doracis hoſtis, cum quatuor milibus equitum: hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter eſt ſubſecutus: Vlethes ipſe poſtremam veluti ſubſidiariam progreſſis & pugnam ineuntibus cum Roſcete aciem tenuit. Reſtitere aliquandiu regij, Dorace primos impetus fortiter ſuſtinente, ſed Morhabiti vim, non tulere Benaones & Solax; quum vndiq; perturbati, & cū multa cæde præcipites acti in fugā verterentur: defuit ſpatium Caradino ad dirigenda tormenta. nā repentini hoſtes obliquo alarum flexu non in frontē, ſed in tranſuerſos incurrerant, tantusq; eo tumultu excitatus erat puluis, vt in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignoſci poſſet, vtrā in partem prælij Fortuna in eo maximè turbulento & confuſo certamine victoriam inclinaret. Conſtat ab ea pulueris nube occupandæ portæ, & ingrediendæ vrbis facultatem Meſchinianis fuiſſe ereptam, quū rareſcente ſenſim deſidenteq; puluere, & patefacta regiorū ſtrage, et fuga Rebatini primo equites, & demum Caradinus denſata cohorte, ſed amiſſis tormentis ad portam ſe recepiſſent, atq; eam ſimul atq; vrbem conglobato præſidio ſeruauiſſent. Roſcetes cruentiore quā pro more gentis potitus victoria, ſed vrbe excluſus, quum nemo ex Tunetanis ſe cōmoueret, nullusque omnino vel à timore, vel à ſeditione, vti futurū putarat, in vrbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiā vocant, deflexit: ea eſt circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multisq; puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis villis ac ædificijs frequens. Ibi circiter viginti moratus dies, quum fruſtra expectando vrbanos motus nihil proficeret, vel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, vt grauiore tandem periculo damnoq; eorum animos aduerſus Muleaſſem concitaret, totum id oliuetum immani crudelitate ſuccendit, quod ſumma pariter amœnitate atq; vbertate conueſtitis collibus à ſumma arce Carthaginis ad Tuneti vſque mœnia protenditur. Ferunt nullum vnquam vel obſeſſæ, vel bellica clade afflictæ vrbi, eo acerbius ac luctuoſius ſpectaculum extitiſſe: exurebatur enim continenti incendio ſuburbanus ager, miſerias ſuas omni populo è muris magnis eiulatibus deplorante: Sed conturbatis ac incenſis indignitate tam immanis iniuriæ ciuibus rex aderat, conſolando ac adhortando, vt eam calamitatē ęquisſimis animis ferrent; ſe enim ea detrimenta ſingulis præſenti pecunia liberaliter exoluturum, & daturū operam vt comparatis maioribus auxilijs, Meſchinis, atq; Morhabiti & Vlethis prædia ad eorum prædam effuſa populatione vaſtarentur. Nec multo poſt quū Tunetani ſupra pręſtitæ fidei ſacramentum, & portas externo milite cuſtoditas, efferatos iniuria animos à Roſcetis ſtudio penitus auertiſſent, Numidę dilabi, quod eis poſt confectum pręlium minimè

probro datur, atq; Roſcetem ut longè ſecederet, ſervaretq; ſe felicioribus conſilijs monere cœperunt. At ipſe quum alij atq; alij ſuſpenſum & nutantem in diverſa diſtraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas inſidias timens, eò animum inclinavit, non improbante Vlethe ſocero, ut Algerium ad Barbaruſſam confugeret, ſcilicet ut illic ulteriores ſpes ſuas ad invadendum paternũ regnum ſecurius atq; nobilius agitaret. Eo modo apud Turcam iam tum latè ſubactis finitimis regulis dominantem, aſpirantemq; ad imperium totius Africę, in cultu propè regio permanſit uſq; ad id tempus, quo Byzantium, uti diximus, eſt devectus. Is Punicarum rerum ſtatus erat, quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo curſu ad Biſertam improviſus appulit claſſem. Biſertani & tædio Muleaſsis, & ſua mobilitate impulſi, audito ſtatim Roſcetis nomine Turcas oppido recipiunt, præfectumq; repugnantẽ oppido expellunt. deſcenderant enim Hariadeni iuſſu aliquot Afri familiares comitesq; Roſcetis, qui eum adeſſe, ſed prodire non poſſe nunciabant, fatigatum ſcilicet nauſea laceſſente atq; accedente febricula mentientes. Adiacet Biſerta piſcoſi ſtagni faucibus, per quas ſubiectum mare ſtatis ſuis æſtibus irrumpit, & infuſum aquæ dulci ſenſim exorbetur & emittitur, efficitq; portum lato alveo, vel magnis navibus cõmodum, ab Vtica triginta ferè paſſuum millibus diſtantem, ab antiquis à circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippodiaritos appellata. Collaudatis Biſertanis Hariadenus, utpote qui cõſilij ſui ſummam in una maximè celeritate reponebat, claſſem celeriter eduxit, prætervectusq; Vticam & Carthaginis promontorium, eius turris atq; munitionis, quam Gulettam noſtri vocant, in conſpectum ſe dedit, ita ut eam diſploſis omnibus tormentis in lætitiæ atq; amicitiæ ſignum de more ſalutaret. Gulettani cuſtodes quũ ſalutem redderent, amicè et graviter reſponderunt, ſe in eius poteſtate ſtatim futuros, qui Tunetanæ urbis imperio potiretur. iam ab excelſa Tuneti arce cõſpecta claſsis, & à Biſerta totisq; littoribus frequẽtes nuncij ingentẽ in urbe tumultum excitarant. Erat enim civitas erecta in expectationem novi regis cũ ipſius Roſcetis amore, quòd mite & liberale ingenium præ ſe ferret, tum odio Muleaſsis, quẽ avare & crudeliter imperantem aliquot iam annos in luctuoſa ſervitute pertuliſſent. Nec ipſe adeo famæ ſuæ erat ignarus, ut alienatos à ſe civium animos nequaquã intelligeret, nec præſentiret, quàm parum ſpei in populi ſtudijs eſſet reponendum, quum principũ civitatis ora atq; oculos intueretur. Erant enim Tunetani vel ob id ei vehemẽter irati, quòd uti Roſcetis bello ſolenni pronunciatione fuerat pollicitus, nequaquã eorum inopiam liberalitate ſublevaſſet, qui exuſtis atq; evaſtatis olivetis, & villis dum cõſtanter ei ſtuderent, miſerabilem cariſsimarũ rerum iacturam feciſſent. Itaq; egreſſum arce, & in foro concionantẽ deſeruerunt, quum ea prẽmia, ſi pro ſe arma caperent degeneri vultu polliceretur, quæ nec incolumis & victor præſtare poſſet. Monuere quoq; reſtitantem adhuc nonnulli, ſpecie amicitiæ, & in his Abdahar (Gerebat is tum magiſtratũ, qui Meſuar appellatur) ut cederet Fortunę, extemploq; profugeret, & tum fortè de adventu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per ſe pavidũ, & ex merito inſidias undiq; timentẽ, deſtitutumq; à civibus in fugam concitavit, adeo turbata mentis ratione, ut in arce aurũ & gemmas, et regia ornamenta relinqueret, occultata ſcilicet ſecretioribus latebris, ut his demum hoſtis potiretur. Primi omnium duo Hiſpani abrupta ſacramenti fide à Muleaſſe ad Hariadenum defecerunt, Abez es ex Granata urbe. is erat in

magistratu qui dicitur Monisetes, & Fetuches Tarraconẽsis, qui custodię arcis erat præpositus. Hic Roscetis vxorem liberosq́, eius, qui á Muleasse in custodia se tuabantur, statim eduxit, & regio cultu ornatos in solio Muleassis constituit: Mosesq́ item, et Caradinus, & Agis prædones Turcæ detractis cathenis exsoluũtur, vt cũ aduentante rege, Hariadenoq; his dono oblatis, eximiũ sibi gratiæ locum pararent. Abezes autem phaleratum insignem equũ Hariadeno misit, quo in vrbem adueheretur; itemq; alios trierarchis & ducibus distribuẽdos, hortatusq; est vt maturaret: egregia etenim voluntate Tunetanos, vt eũ suscipe rent, sese obuiam adapertis portis effusuros. Nec mora Heriadenus expositis in terram copijs, conscensoq; equo cum quinq; milibus Turcarum ad eã portam peruenit, quæ stagno atq; naualibus est coniuncta, ab ea ad aduersam vrbis partem, vbi amplissima & edita arx in tumulũ exurgit, lata & oblonga regio pertinet, officinis rerum venaliũ frequens, & mercatorum porticu conuentuq; percelebris. At Tunetani quũ Hariadenũ per mediam vrbem ad regiam contẽ dentem, magnis gratulationibus excepissent, & in perpetua Turcarũ acclamatione nihil pręter Solymani, aut ipsius Hariadeni nomen audiretur, cõmoueri vehementer perturbariq; cœpere, incensis scilicet dolore animis, quòd Roscetes nusquam compareret, diu frustra oculis requisitus expectatusque, vt ęger tã dem lectica aut nauigio ad vrbem subueheretur. Auxere tumultum Rascetis familiares nequaquã sponte Byzantio aduecti, qui nullo metu contineri poterant, quin mœsti oblatis veteribus amicis summissè dicerent, Roscetem frustra expectari, qui Turcarũ & Hariadeni fraude in Asia et in cathenis quidem esset relictus. Ii etenim natura Punico nomini fauere cogebantur, magnoque cum dolore perfidię ignominam animo sustinebant, quũ speculatorũ munera obire apud suæ nationis homines & ciues, seruireq; immanibus piratis metu mortis, & patriam prodere maximè turpe & flagitiosum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes ira circa forum conglobantur, concitatis ducem se præbet Mesuar, quem anteà diximus, authoritate, spiritu, & eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ locum apud nouum regem quærens Muleassem repentino Turcarum aduẽtu perturbatum, & ab amicis opem, fidem, fortemq́ue operam implorantem, non modò contempserat, verùm difficultates atque pericula verbis adaugendo, hostili planè animo egerat, vt ille vrbe atq; arce protinus excedere properaret. Tum verò sua spe deceptus, vti erat mobili ardentiq; ingenio, reuocare Muleassem, & Turcas in arce obsidere atq; oppugnare statuebat. Itaq; ad populum ad arma consternatũ ab altiore porticu conuersus, magna voce, Nefaria, inquit, fraude decepti sumus fortissimi ciues, Roscetes enim quem pro legitimo rege expectatis, in cathenis Byzantij calamitatẽ suam luget, nos verò nisi pro libertate extemplò captis armis enitimur, externis prædonibus perpetuò seruiemus. expe diti consilij & festinatæ operæ occasionem præsens negotium vobis ostendit, proinde qui seruire & venũdari nolunt, correptis repente armis Turcas inuadant: dux ipse vobis adero, vt publico consilio fraudem vlcisci, & patriã & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri videamur. Nec mora omnes ad arma conclamant, repentino impetu Turcas inuadunt, obuios ac nihil timentes obtruncant, attollitur vndique clamor, magno tumultu arma proferuntur, Muleasses reuocatur, qui cum Dorace ad Restabianos hortos substiterat, ciuium ingenijs diffidens, sed tamen retentante matre euentum expectans. Er-

rat Tunetanorum valde ingens, sed incondita nequaquã militaribus instructa armis, quæ vix sustineri posset, nisi vecordi impetu potius, & præcipiti temeritate, quàm periti ducis imperio, & disciplina regeretur. Itaque concursu undique facto ad arcem contendunt, advolantq; ad id propugnaculum, quod ascensu facilius esse videbatur, portamque habebat pertinentem ad oppidum suburbanum, Babasvechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ vexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant: sed scandentibus Afris atque omnis generis tela iaculantibus, ardentesq; faces concremandis foribus itidem ingerẽtibus ægrè sustinere, & sese in retractiorem munitioremq; locum recipere cœperant, quum Baetius Hispanus, quem abiurato religionis cultu Turcæ Ramadam vocabant, tormentum æneum in editiorem arcis speculam, expedito consilio, ingentique celeritate impulsum humeris militum atque eductum, in confertissimos hostes emisit. eo ictu multorum strages edita, & multo maximus cęteris illatus est pavor, quum ab tota etiam muri corona à sagittarijs peterentur, & quod maximè terrebat, sclopettorum glandibus sternerentur. Deerat Hariadeno temporis spatium, quo cõsilium in re subita opportunè caperet, & quid fieri uellet, militibus imperaret: nam & hostiũ, quos pacatos putabat, repentinus incursus, & situs arcis nondum planè oculis collustratus, & commeatus, qui vix triduo sufficeret, ex penu atq; horreis renunciatus, etiam egregiè constanti, & in summis asperrimarũ rerum periculis sępe versato perturbationem afferebant. Sed hunc timorem cum singularis furentium potius quàm pugnantiũ hostium imperitia, tum suorũ militum spectata virtus magna ex parte minuebant, quũ & ij successu ipso, & protractione prælij, magis spe atq; animis confirmati propugnarent: illi verò quod primis ausibus fortuna defuisset, in periculoso atq; irrito conatu conspecta suorum strage & vulnerum fœditate, iam planè concepto metu frangerentur. Verùm Dorax cum ala equitum Numidarũ, & ipse Muleasses reversi, provectiq; per Babasvechum suburbanum usq; ad portam, vel nomine ipso & clamoribus oppugnationẽ iam bis intermissam atq; redintegratam adiuvabãt. In ea rerũ asperitate Halis Levanus è Malacha Bætice urbe, qui ad Mahometis sacra defecerat, vir belli peritus, utpote qui in Navarri & Piscarij castris in Italia aliquot annis militasset, cõversus ad Hariadenum: Eruptione, inquit, nobis est dimicandũ, si arcem defendere, ac omnium salutem recentemq; nominis tui dignitatẽ tueri egregiè volumus. si cominus enim collato pede manus conserantur, non ferent nostrorum impetum, qui nunquam aciem verorum militum viderunt, inanisque audaciæ protinus pœnas dabunt, quum nec in servitute nequissimi regis pacem pati, nec in ipso quietis ac otij limine, authores acceptæ libertatis grato animo ferre voluerint. Quum Halis sententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moses & Agis, viri fortes, quos custodia eductos fuisse diximus, atq; item Haidinus Smyrneus, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortissimus, comprobante Hariadeno, et prælij signũ dante, duabus portis erumpunt, circumventos ab diverso latere trucidant, in signis tribus in locis editur pugna, magna vis inermium Pœnorum interficitur, et ipse Mesuar glande traiectus cadit. Tum verò ab oppugnatione discedit unaquęq; tribus pulsa loco in suam regionem. Instante demũ præmenteq; Turca milite, in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis est decertatum. Ad extremum Tunetani superati, atq; intra domos compulsi, quum non pro re-

ge, ſed pro vxoribus & liberis certaretur, inde Halis recepit ſuos, cæde, æſtu ſiti & multo labore defatigatos. Ferunt ea die ſupra tria milia Tunetanorum diſiderata, vulnerata verò ad triplum. In eo ſucceſſu Muleaſſes deſperatis rebus ingenti curſu ſe proripuit, comitante, protegenteque Doracis equitatu. nam perſequentibus Turcis, quum in tumultuoſiſſima fuga ægrè ſeſe inter hortorum macerias explicaſſet, parum abfuit quin in poteſtatem hoſtium deueniret. Dorax ſuperato Bagrada animi in pacata loca ſuæ ditionis eum perduxit, non longè à Conſtantina vrbe, aluitque eum liberaliter, & ſumma fide protexit, vſque ad Cæſaris aduentũ. Conſtantina, vt literæ ſaxis ad mœnia inciſæ manifeſtò indicant, Cyrtha Numidię regia olim fuit, diſtatq; à proximo maris litore vbi nunc tenue oppidum ſtationẽ habet nomine Collum, colonia Cullu antiquitùs appellatũ. Cęterùm ea nox, quę prælium & regis fugam ſecuta eſt, Tunetanis pariter et Turcis inſomnis fuit. actæ nanq; ſumma cura vtrinquè vigilę, diſpoſitis in muro pariter & ad arcis exitus armatorũ cohortibus, ſed dies pacem atq; otium vtriuſq; attulit. Nam Pœni inter tot funera ſuorum & vulnera, vtpotè qui ſatis improſperè virium ſuarum periculum feciſſent, cæſo Meſuarè, pacem quàm bellum malebant, præſertim quum rex ipſe pro cuius imperio ac dignitate certabatur, opibus atque animo fractus in ſolitudines effugiſſet. et id quoque Hariadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, pertenui copia commeatus vix triduo in arce poſſe ſuſtentari, ſummeq; rei ſpem partamq; victoriã deuocare in apertum diſcrimen, ſi Tunetanorum animi deſperatione veniæ, aut vindictæ rabie inducti, accitis vndique Numidis et Afris, ad obſidendam arcem verterentur. Itaq; impetratis inducijs Hariadenus, ſolenni ſacramento dat pacem & accipit, alloquitur vrbis primores, oſtendit eo conſilio ſe veniſſe, vt ciuitatem ſæuiſſima Muleaſſis tyrannide liberaret, liberatamque quantis maximè poſſet beneficijs atque muneribus augeret ſimul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos ſub longè maximi atque optimi principis tutela, breui ſperandum foret diuites atque beatos ex egentiſſimis atq; miſerrimis euaſuros. Proinde id ſe vnum ab ipſis poſtulare, vt Solymano & ſibi eius præfecto fidem ſeruent, & in ea libertate conquieſcant, quam multo ſuo labore & ſumptu, Deorumque præſertim immortalium beneficio potius, quàm ipſorum merito ſuſceperint. Quòd ſi aliquando futurum eſſet, vt ipſius ac Turcarum imperij & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roſcetem omnino deſiderarent, ſe minimè dubitare, quin Solymanus regna vel Chriſtianis dono dare ſolitus, ſi per legatos id peterent, eum in Africam conceſſo regno, & regalibus donis adauctum eſſet transmiſſurus: ſed etiam atque etiam cauerent ne eo conſilio exitialis belli potius quàm tranquillæ pacis materiam querere viderentur. Ad ea Abilchirinus, qui poſtea Meſuar eſt effectus, reſpondit, non debere eum Tunetanis ſuccenſere, ſi vti ob omni annalium memoria regibus antiqua ſtirpe editis aſſueti eo eiecto qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum qui æquitatis atque inſtitiæ fama floreret, ſibi regem exoptarint, præſertim quum is ab ipſo claſſe aduectus & penè dono datus eſſe crederetur. Non mirum idcirco fuiſſe ſi in contumeliæ nomen commutata beneficij fama, ipſi vti fraude, aut certè opinione decepti, adeo inſanire ſint viſi, vt vinci armis quàm dolo ſubigi maluerint, quando ipſis atq; Muleaſſi multo ſatius fuiſſet occluſiſſe vrbis portas, quum externa claſſis Africæ litoribus appuliſſet, quàm incertis omnino rumo-

ribus

ribus incautè credidisse. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ iudicio in deditionem acceptos, optimo iure paratos esse iurare in verba Solymani, atq; eo quidem æquiore animo, quòd pro egenti & in suis miserijs iniqua sorte iactato, longè amplissimum & fœlicissimum terrarum orbis regem nequaquam voto, sed præter spem arridente Fortuna, quod Punico nomini bene verteret, essent consecuti. Compositis Tunetanis rebus, & creatis magistratibus Hariadenus antè omnia operam dedit, vt Numidarum principes sibi fœdere ac beniuolentia iungerentur. quòd vbi largitione atq; muneribus apud homines egenos, & ad ineundam dissoluendamq; amicitiam ab venali ingenio procliues, celeriter est consecutus, Asanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebat, atq; item Halim Leuanum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas Africæ vrbes misit. Paucisq; diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterraneæ pariter atq; maritimæ vrbes deditionem fecere: vna omnium vrbs Caruenna, quum se vetusta sacrorum religione, & sacerdotum domicilio immunem ac liberam existimaret, aliquandiu restitit, sed victa excidij metu Turcarum armis facilè cedens præsidium accepit. Inde Hariadenus regiam nouis ædificijs exornare simul atq; munire orsus, septum in Cauedio, in quo Turcarũ more pro tribunali ius diceret, instituit, conatusque est multis seruilibus operis aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare, quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad stagni munitiones extenditur. In eo litore geminæ sunt turres ab aquæ salisque nomine à nostris appellatæ, vbi olim ille insignis Carthaginensium portus visebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contendebat, vt tuto, peramploq; & maximè expedito portu vteretur. nam vadosę admodum erant angustiæ, quibus Guletana turris ab ortu aduersæ continenti ligneo ponte committitur, ita vt triremes ægrè humeris seruorum, & tractorijs machinis in stagnum impellantur & educantur. Ad his faucibus Pœni leuibus tantum nauiculis, propter humilia vada, ad vrbem Tunetum adnauigant, videturque id stagnum centum ferè stadiorum diametro in orbem veluti circino circumductum, & id multo cœno multaq; vligine passim vadosum. Cæterùm id opus Aquilones facilè disturbarunt, inuecta scilicet aggestaque continuis æstibus ac fluctibus arena: adeo, vt quum priscarum molium fundamenta reperissent, Hariadenus, ne veteris portus quanquam parum commodi iactura fieret, suadentibus piratis incœpto absisteret, quũ stagnum exiguo tempore expleri penitus atq; obstrui posse videretur. His rebus quæ in Africa gesta sunt explicatis. ad Persas (vti promisimus) ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hysmael, qui apud Persas ab admirabili rerum gestarum fœlicitate Magni cognomen promeruit, quum immaturo prorsus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato concessisset, quatuor reliquit filios, ex vnica legitimaque vxore susceptos. Eorum natu maximus totius imperij hæres extitit, nomine Tammas, ea condicione vt reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Becramus, & Somirza, qui sortiti eas inter se, vti ex testamento patris adscribebatur, in prouincias suas concesserunt. Assyria, vrbsque ipsa Bagadat, quæ Babylon Semiramis fuit, Helcasi cum Mesopotamia cessit, Becramo Media, Hiberis, & Albanis, Caspioq; mari finitima. Somirzæ Parthia obuenit, vicina Hircanis: qui Coraxeni hodie sunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere antiquitùs Arij, Aracosij, & Margiani. Hi sunt Sogdianæ, Bactrianæq; regionum

populi. Ipse Armenia, Perside, & prouincijs Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hysmael odium aduersus Ottomannos induerat, & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetrasset in Armeniam, & Calderanis in campis iusta acie victor apparuisset, quanquam non omnino inultum, Persarum inuictam antea vim, sagittasque ipsas, & acinaces euasisse. Persico siquidem imperio subiectæ gentes, quæ hodie vno nomine Agiamij vocantur, vsque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta sustinebant, vt aduersæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuaque virtute abolendam esse decernerent, quó antiquum Arsacidarum decus illustre semper anteà, vno eo accepto incommodo obtritum planeque obscuratum arbitrarentur. Is animorum habitus apud Persas viros militares, facilè iuuenem regem, & per se paternos gerentem spiritus, magnopere excitabant, vt Solymanum sibi hostem destinaret, optaretque nobilissimum bellum, quò ipsius virtus vindicatis paternis iniurijs enitescere posset. Sed Tammasum nonum iam regnantem annū nulla alia exercuerant arma, quàm Hircanorum, Zagataiarumq; gentium quas diximus: nam penes hos ex professo diuersæ factionis, & vti inter finitimos, bellicososq; facile accidit, apud quos armorum causæ nunquam desunt, semina simultatum relicta ab Hismaele adhuc vigebant, vel hoc vno cognomento, quòd hæ gentes Cacepas à viridi capitum integumento vocarentur, sicuti Persæ ab initio ciuilis discordiæ, propter nouæ superstitionis causam, Cuselbasæ, hoc est rubra capita, appellari consueuissent. Verùm his bellis ex multa fatigatione virium vtrinq; enatæ induciæ finem attulerant, sic vt pacis compos Tammas regnorum suorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus vsquā Persæ, Gordiq; præsertim pupuli, latrocinijs abstinerent, & aliquando insolentius prouecti superato Euphrate è Mesopotamia in Comagenem irrumperent, vti antea Sulthanorum temporibus audere consueuissent. Gordos eos esse arbitror, qui vetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, communi omnium opinione latrocinijs infames, quòd prædabundi ex notis impeditisq; regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter insidiantur. Cæterùm Selymi præsides, qui Syriacis rebus præerant, sæpius sibi inferri iniurias frustra questi, quàm & ipsi tanquam violatis ab hoste inducijs arma expedirent, transuectique nonnunquam Euphratem circa Byrtham incursiones in Mesopotamiam repentinas facerent, sensim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymannus vehementer excitabatur, viriumque suarum conscius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Persicum agitabat bellum, indignabaturq; se à Christianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari, quando Christiana arma lacessenti, fortiterq; audēti nunquam Fortuna defuisset. Pari nanque odio in nostros, & Persas infensus, vtrobiq; religionis causas expendebat, nam sicuti Christianos continentibus armis persequi maximè pium rebatur, ita si Hysmaelis progeniem, quę nouæ sectę, peruersæq; opinionis circa sacras leges authoritatem tueretur, excindere atq; delere honestissimū iudicabat. Eum itaq; pari studio diuersissima bella meditantem Habraymus, qui incomporabili adeoque summa pollebat gratia inter purpuratos principes, frequentibus alloquijs impellebat, vt in Orientem arma conuerteret. Sed quoniam præpotentis, & iniusto immensæ gratiæ sub pondere perituri hominis fœdū exitum posteris tradere iuuat, Habraymi

condiciones & mores paucioribus quà potero verbis attingam. Is ignobili pago supra Pargam vicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præsidum Christiani nominis puerorum delectus habentium adductus, Scanderbassæ à prima pueritia seruiuit. Hic ille est qui truculenta irruptione superatis Natisone, Liquentia, Soncioque, & Tiliauento altissimis fluminibus, per Euganeos fines in conspectum vsque Venetiarum excurrit; tum forté quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gallis ad excidium Sfortiani imperij coniurasset. Apud hunc Scanderbassam Habraymus Mahometanis initiatus sacris, stupenda celeritate, vti erat arguto ingenio, Arabicè legere, scribereq;, & cithara scitissimè personare didicit: et quod ad muliebres illecebras pertinebat, ingenio mirus, facetissimoq; sermone periocundus, ita in gynecæo gratiam famamque promeruit, vt productus ab vxore ad virum Scanderbassam, viri militaris naturaque seueri animum, in omni munere tenerioris officij peracutus & dicax, semperque elegans oblectaret; ideoq; Solymano Selymi imperatoris filio tanquam festiuissimi moris seruus dono mitteretur, viuo adhuc Baiazete auo, atque eo etiam iocundas garruli pueri præcoces delitias admittente, sic vt cum Solymano ætate sibi æquali educaretur, & ad heri genium cunctis numeris elegantiæ responderet. Per hunc modum vnicè adamatus adoleuit, tantisq; arridentis Fortunæ suffragijs vsus, vsq; adeo enituit, vt eum cunctos aulæ gratia præteruectum inter purpuratos legeret, eique defuncti Scanderbassæ filiam opulentissimæ hæreditatis in matrimonio collocaret, Memphiticaque demum præfectura ornaret atq; ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equitatus magister Balerbeci nomen obtinuit, & singulari prudentia virtuteque militiæ munia implens, Vesiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari potest, adeptus est, quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regij scrinij sigillum tribuisset, & nō modò consilij arcani particeps esset, sed voluptatum horarumq; omniū comes aulam circumageret, & toto summæ authoritatis honore potiretur, ac in immensum crescentis potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus vsque adeo eminenter coleretur, vt nemo iam esset qui ei parendum esse non duceret, postquam eum tanquam consortem imperij vel graui cum inuidia domi & foris amplissimi quique suspicerent. Hac itaque præclara gratia dignitateque validus, quam ei peregregiæ virtutis animi, & cunctarum aulæ artium officia paratis semper in omnes obsequijs adstruxerant, Solymanum secretis alloquijs hortabatur, vt postquam Pannonia esset potitus victoriæ suæ modum imponeret, quando Germani & gentes, quæ omnibus sæculis armorum gloria floruissent, minimè lacessendæ viderentur. Germanos siquidē amplitudine opum & virium, belliceq; virtutis fama prępotentes, sicuti lingua & moribus ab Hungaris differunt, ita perpetuis etiam odijs disiungi, vt non magnopere curent de possessione Pannoniæ, satisq; pro dignitate sui nominis esse statuant, si Noricus ager, qui ipsorum gentis est, communibus Germaniæ armis defendatur. Carolum verò Cæsarem cuius longè maxima sit apud Europęos omnes authoritas, minimé sibi armis lacessendum videri; quum è suis regnis pugnacissimarum gentium copias conscribere atque educere queat: quandoquidem ad edictum Romani Pontificis honestissimo nomine, si sacrum (vt aiunt) bellum suscipiatur, immensa propè pecunia à pijs hominibus vltrò contributa parari soleat. Quę robora autē peditū atq; equitū pro salute publica, vel tantū ab ipsis

duobus germanis fratribus cogi, produciq; in aciem possint, tum manifestè deprehendi potuisse, quum Viennam à nobis summis conatibus oppugnatã fortissimè defenderint: neq; postea Carolus ipse, nuper amplissimis atq; lectissimis auctus copijs, vti apparuit & Christiani omnes impensè iactant, vniuersi certaminis aleã reformidarit. Sed quanquam illũ præclarè inuitatum, si se ad pugnæ casum obtulisset, à te tanto imperatore, tantisq; instructo copijs, quod est etiã tuę nõ dubiæ fœlicitatis superari potuisse existimẽ, non diffitebor tamẽ de his gentibus suo more vndiq; ferro permunitis victoriã nisi multo nostrorũ sanguine parari posse. Hęc vti reor, nõ ineptè te admonere possunt, vt Christianos intestinis mutuisq; bellis implicitos confici sinas: nã attritis vsquequaque eorum viribus, paulo post nullo nostro periculo certam in prædã nobis cedent, sic vt Parthicum bellum Germanico anteferendum omnino iudicem, ob idq; præsertim quòd satis superq; ad occidentem imperij fines protuleris, quos vsq; adeo id remotas regiones extendisti, vt iam graue sit tueri parta, atq; tutelæ tędio, & nobili quodam contemptu, quæ est generosi animi tui immensa liberalitas, alienigenis & semihostibus donanda censueris. Quanto itaque magnificentius fuerit, si summum gloriæ decus affectes, tuis coniuncta finibus, ideoq; facile imperio tuo adijcienda, iustis armis petiuisse, scilicet vt impię abominatæq; stirpis Hysmaelitas, auito paternoq; exemplo persequendos armis, atq; Asia exturbandos censeas. Erit enim Ottomannico nomini maximè decorum, si religionis causam, vti soles, egregia pietate respicias, & ad famam quoque incomparabile facinus, si detestandæ superstitionis authores ex Asia te vindice conuellantur. Sed quænam vlla inferendi belli causa iustior atq; nobilior videri potest, quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduersus impios defensurum profiteare? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hostes, quod supremum Selymi patris votum fuit, vlciscendos atque delendos decernas? An hos feres qui insolenter imperitent, & quemque finitimum suum hostem, suamque esse prædam existimant, & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Asia planè quiescentem, furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atq; irritare audeant? Nimirum qui Vssumcassanis proaui immani latrocino, legitimorum nobilissimorumq; antiqui sanguinis regum in sedem irrepserint, & rapto etiam nunc viuant. Crede mihi imperator, si hanc totius Asiæ labem pestemque, tua insigni pietate virtuteque tollendam esse constitutas, erigetur tibi proculdubio media in Perside tropheum incomparabilis dignitatis & amplitudinis, quod Selymi gloriam et triumphum vel æquet, vel superet. Mea namque sententia aliquanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem est Mamuluchos conditione seruos, & Sultanos agrestis superbiæ Syriæ atque Aegypti regnatores iustis armis deleuisse, quàm subegisse Persas fama rerum priscis sæculis bello gestarum gloria inclytos, qui Alexandro Macedoni toties victi atque perdomiti Magni cognomentum attulerint. His frequentibus alloquijs in otio pariter atque negotio excitatus Solymanus, vehementer impellebatur, vt ab Europa in Asiam vertenda arma decerneret, ob idque Habraymus in arcano voti compos magnopere lætaretur. Is namq; iusti & æqui natura tenax, quum vel Arabicis imbutus literis nunquam ex intimis animi sensibus à Christana professione discessisset, tactus non dubia religione deo Christo vota faciebat, ipsam Mahometis disciplinam vsque ad affectationem palam ostentans, scilicet vt impotens

tyrann

tyrannus tantis subnixus opibus, à Christianorum principum odio commutata voluntate in Persas verteretur. Quod præclaré agnosci poterat ex perpetuo atque mirificio in mercatores Christianos patrocinio fauoreque, quo multa lucra atque emolumenta ex vectigalibus, vel inuitis & indignantibus Turcis parabantur. Propterea composité egerat cum Solymano, vt concessis decem annorum inducijs Christani nominis principes omni suspicione Turcici belli, si Corone esset reddita, liberaret. Id maximè cupiebat Clemens, atque in eam rem sedulò satagebat: vt pote qui postquam pacem in Italia peperisset, sibi etiam ad laudem longê honestissimum fore existimaret, si veræ diuturnæque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus, ipsiq; inprimis Italię largiretur. His autem impetrandis inducijs studium suum & diligentiam intenderat Aloysius Grittus, Andreæ Veneti principis filius, ipsi Habraymo ex quotidiana consuetudine intimus, atque inde sensim Solymano mirificè commendatus. Hinc Clemens grauibus promissis ac adhortationibus accenderat per Aloysium Gerardum Florentinum, Byzantij inter mercatores ciues ius dicentem, vt inducias impetrare niteretur. Promittebat autem Pontifex se Antonio ipsius Gritti filio, qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis, Strigoniensis antistes esset designatus, id opulentum sacerdotium liberali diplomate collaturum. Sed Cæsar eam de inducijs occasionem, peculiaris spe commodi præteruectus est, quum ex authoritate Ferdinandi fratris Coronē redditurus esse videretur, vt illinc non ignobilis doni merito Panoniæ atq; Austriæ pacem pararet. Res ita cecidit vt priusquam hæc Byzantij à Ferdinando offerri & transigi possent, Hispani præsidiarij, ducis Macicai clade exterriti, Corone excedere cogerentur. Quo casu nihil incommodius accidere potuisse Clemens disserebat, ita vt quæ postea insequutæ sunt á barbaris terra mariq; clades, obuenturas esse mihi hæc scribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæsar Coronem Christianis principibus, sed neq; Pontifex, neq; Venetus senatus, neq; Melitæ insulę magister, qui eam in insulam Cruciferos equites Rhodo pulsos transtulisset, neque ipse Franciscus rex præsidio tuendam, sumptu periculoque deterriti, suscipere voluerat. Cæterum Habraymus Mulearabem Damascenum sacrarum literarum, abditissimarumq; artium, & magicæ etiam diuinationis opinione Byzantij clarum, in Solymani amicitiā insinuarat, vt per eum tāquam vatem speratę victorię Solymanus magis & magis accenderetur, frustra eum contrarijs obtestationibus dehortante matre, quę bella Orientis infausta Ottomannis esse prædicabat, quandoquidē Persæ suo more refugientes, absumptas incendijs regiones frustra pugnam poscentibus relinquere, atq; hostem acie congredi paratum intentissima fuga eludere consuessent, vt Turcæ qui manu superari nequeant, difficultate rerum omnium, atq; inedia, sicuti Selymo patri vel acie victori penè acciderit, conficiantur. Maternis quoq; consilijs Roxolana vxor teneriores preces addiderat. Ambæ siquidem multis nominibus Habraymi potentiam perosæ, vel ob id quòd imperatorem longius abducendo, ab ipsarum complexibus diuellere contenderet, eum sæpius Pseudoturcam, & ex animo Christianum per contumeliam appellebant. Sed hæc muliebria impedimenta facilè reijciebat Solymanus, non obscura cupiditate maximi triumphi incensus, & prę insita magnis regibus vanitate in appetenda gloria vaticinatione Mulearabis facilè inflatus, qua in re persuadenda mirus & efficax magister extiterat Vlamanes Persa, qui à Tammaso ad dicen

dam causam citatus, quod eius milites apud Taurisium auarè seditioseque egissent, metu pœnę ad Solymanum paucis ante annis transfugisset. Hunc enim uirtute bellica illustrem, atq; inimicorum æmulatione et inuidia circumuentum, Habraymus fouendum, attollendumq; susceperat, sic ut Vlamanes Persico bello se fortem fidelemque operam præstiturum profiteretur. Itaq; Solymanus bona spe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi consilia complectitur, vtrumq; militiæ magistrum admonet, vt Sangiachos excitis atque instructis omnibus ipsorum copijs ad signa vocent, Europæiq; omnes in Asiam traijciant, & ad Niceam inter se coniungantur. Lustibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneso Coronem obsidere iubet, & ab se Aloysium Grittum in Pannoniam dimittit, vt ibi in procuratione regni Ioanni regi adsistat, detq; operam vt rex in officio permaneat, Hungariq; proceres in fide contineantur, & quantum fieri possit in Germanię finibus pacem tueatur. Ipse ex suæ superstitionis consuetudine votis pro victoria nuncupatis, in templo ritè se ipsum lustrat, & Vlamane Persa itineris duce vsus in Lycaoniam ad Iconium, quod hodie nomen retinet, progreditur. Non enim eò quo ierat Selymus pater, in Persas eundum censebat, quum ille sinistrorsum per Ancyram, Sebastam, & Amasiam, per Trapezuntios fines, superato ad Arsengam Euphrate in Armeniam penetrarit; quoniam id iter multo longius & asperius putabatur, quàm id quod ab Iconio per Cæsaream ad Malathiam, vbi Euphratis per Antitauri valles erumpentis celebris est traiectus, quam vrbem antiquitùs Amalthã fuisse, vt ex dimensione Ptolemæi constat, conijcimus. Hinc Mesopotamiæ Persarum ditionis fines sese aperiunt, quos Solymanus sine maleficio præteruectus, pabulo, & venale commeatu, qui passim ab infirmis incolis præbebatur, contentus, quartis & quinquagesimis castris, ex quo è Nicea Bythiniæ discesserat Coim peruenit (quod oppidum in Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clarissimæ quondam vrbis conditum fuisse alibi diximus) tanta Turcarum admiratione, quòd nulla paulo validior Persarum manus occurrisset, vt Solymanus veritus insidias subsistere, castraque munire cogeretur, quum nondum fidelibus nuncijs vbinam Tammas esset, & quid pararet, pro certo didicisset. Sed Vlamane cum Alcanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius consilia hostium explorante, reperiebat eam esse Tammasi mentem, vt nullo in loco diu consistere, verum vrbes deserere, & sese in montes subducere cogitaret, nulloq; modo iusta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxilia, qui læuis armaturæ operam præstare, & cataphractos Persas antecedere consueßent, vt ex occasione Turcas tanti itineris cursu fatigatos, & commeatibus indigentes, ac vti accidit, sub alieno cœlo aduersa valetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Solymanus castra mouit, rectà profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere ferebatur, & quum eum deserta vrbe regia Taurisio vlteriorem montibus suppositam regionem petiuisse perspiceret, ita Taurisium nudatũ mœnibus intrauit, vt continuò ostentatis tantum copijs, nihilque vexatis incolis egrederetur, & ad vrbem Sultaniam non multum inde distantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Persarum olim regiam, quæ adhuc vetustæ suæ dignitatis templorum ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum duce clarissimo fuisse deuastatam. quum ad eam vrbem per multos dies regionis vbertate fretus, Solymanus statiua haberet castra, expectabundus

bundus ut Tammas à montibus descenderet, atque in aciem prodiret, ut direptæ provinciæ iniurias vindicaret, & nominis sui famam nihil reformidato hoste tueretur. Eam regionem, quam Solymanus non procul ab urbe Sultania amplissimis occupabat castris, altissimi præcingunt montes, quorum iuga perpetuis obsessa nivibus è longinquo etiam spectantur. Hi montes antiquitus fuere Nyphates, Caspius, Coathras & Zagrus, orti proculdubio ab ipso patre montium Caucaso, coniuncti inter se longa & diversa serie latissimas dirimunt provincias, & ad ortum Solis per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum usq; Oceanum, Malibarræq; regionis prominentem plagam se extendant. Hæc in Cumerum extremum Indiæ promontorium, non secus ac Italiam Apœninus dissecat, contra Zeilam insulam, florentissimum Indicis divitijs emporium desinit. Cum in ea loca campis utiq; ad edendam nobilem pugnam aptissimis, Tammas descensurus putaretur (is namq; in Coraxenos penitus abscesserat) turbidior & sævior tempestas, quàm unquam anteà per id anni tempus Persæ meminissent, ex illis montibus descendit, usq; adeo inusitata, quod esset paulò antè æquinoctium æstivum, ut plenissimis imbribus, atque his concreta ex nivibus glacie repentina hyems invecta videretur. Nam certantium inter se ventorum ea fuit rabies, ut transversis flatibus nivosa montium culmina verterentur, præaltaque nix subiectis campis incideret: qua horribili procella Turcarum castra eversis tabernaculis sternerentur, iumentaq; & ante alia magnus camelorum numerus interiret, & ingens lixarum, & ægrorum militũ multitudo oppressa protinus extingueretur: non parvo etiam ipsius imperatoris periculo, quum circa eum pleraq; tentoria, eadẽ procella disijciente cõcidissent. Cuius mali remedia intempestæ noctis tenebræ, & extincti passim ignes, ita præpediebãt, ut Turcæ eo aversissimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce Sol utique præclarus salutaribus radijs multos propè rigẽtes & attonitos refovit, & quod ad reliquam vitæ securitatem opportunè pertinebat, campos hoste vacuos detexit. Nam supra totum usque adeò tantæ procellæ detrimentum improvisi hostis adventus & incursus maximè timebatur: nec deerant qui affirmarent, eum intempestivæ vehementissimæque procellæ turbinem à Persarum hostium magis diro carmine, & notis genti cantaminibus cœlo evocatã ad Turcarum exitium. Quo gravi incommodo, & quod maximè efficax videri poterat, non levi ostento permotus Solymanus, recreato tantisper exercitu, & collectis vasis castra sinistrorsum movit, capto itinere in Assyriam, multis de causis id suadente Vlamane, qui Solymano non dubiam spem occupandæ Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius provinciæ præfecturæ tribuerat Tammas post Becrami fratris mortem, Mahometi satrapæ, cui Cani cognomen fuit. Hunc Vlamanes vetustæ amicitiæ nomine sæpius antea solicitarat, magnis oblatis muneribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim si faceret, ipsum pro annui, & circumscripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus satrapiam esse consequuturum à Solymano, qui neq; rationem à præfectis exigere, neque eos vel mediocriter ditatos expilare consuesset, contraria ratione ac Persarum reges, qui nobilissimis provincialibus perpetua non obscuræ severitatis officia tenuissimo stipendij munere obiecto imponere essent soliti. Sed Mahometes his Vlamanis muneribus atque promissis incorruptus, nunquam adduci potuit, ut fidem falleret: sic ut Vlamanes homi-

nem obstinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur: quoniam eum nequaquam firmis militum præsidijs munitum esse didicerat: propterea quòd paulo antè ad primos rumores trajcientis in Asiam Solymani magnam partem sui equitatus, & defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id postulantem misisset: neq; eum egregia Babyloniorum voluntate uti constaret, propterea quòd nonnullos cives, quorum nomina non omnino certis criminum indicijs delata fuerant, severius in quæstionibus distortos, præcipitique demum iudicio damnatos, ut bona in fiscum redigeret, ultimis affecisset supplicijs. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano confirmabat, si recta Babyloniam ire pergeret, inexpectato improvisoq; adventu Mahometem facilè oppressurum, cessuramq; sibi Babyloniam nullo obsistente externo milite, & à Babylonijs alienatis iam pridem animis nullum moræ spatium facturis, quin venientem adapertis portis exciperent. Non defuit Fortuna Vlamani, singula ut accidit probè divinanti: nam quum magnis antecedens itineribus per compendia viarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus fluvijs, ubi non procul à Babylone abesse renunciaretur, Mahometes qui nunquam ad se venturos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus atque deprehensus animum despondit, & se per Mesopotamiam ad Bethlim deserta urbe regia profugit, tanto Fortunæ arridentis successu, ut Solymanus non multo post à Babylonijs avidissimè propter odium in Mahometem susciperetur. Ea in urbe clarissima Caliphæ sacrorũ principis sedes est, qui à cunctis Mahometani nominis regibus excolitur, veteremque obtinet prærogativam adoptandi, & ex certa coemptionis cerimonia confirmandi Assyriæ regis: sicuti Sultanos etiam Memphiticos recenti adhuc memoria à Saracone Comanorum duce repetita, qui Ægyptijs ante trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ servorum imperium conderet. Ab hoc Calipha Solymanus veteris superstitionis instituta sequutus insignia atq; ornamenta suscepit: multaq; largitione propitiatis sibi Babyloniorũ primoribus, & populis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquissima propter Semiramis, pensiliumq; eius hortorũ memoriam hyemare constituit. Amplissima namq; est omnium urbium cogniti orbis, si priscæ structuræ mœnium ambitus rectis dimensionibus æstimetur: nam urbis Romę magnitudinem exuperat. Sed in tanta vastitate videre est præter cultissima rura, & innumerabiles hortos ædificijs coniunctos: atq; item peramœna viridaria pomiferis, et odoratis cõsita arboribus, visuntur etiam latissima arva, quę ad segetem aratris proscinduntur, nec in ea sylvæ nemoraq; desunt, captivis & inclusis feris dicata, ut ad voluptatem præfectorũ atq; primatum iocunda atq; expedita venatio suppeditetur. Mediam urbẽ interfluit Euphrates, lapideo sumptuosi operis ponte iunctus. Is à confluente Tigri amne ita suis atq; alienis crescit undis, ut maioribus etiam navigijs usq; ad Oceanum Persicum tutissimè pernavigetur: nam apud Balzaram emporium, quod est in insula Teredonis nomine antiquitùs vocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia et cõmeatus omnis generis excipiuntur, quotidianaq; navigatione ad Ormutiũ freti Persici urbem & insulam devehuntur. Vtramq; autem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq; vinetis esse consitã constat, castigato nõ secus alveo, ac Rheni per Germaniam descendentis miro passim cultissimorũ litorum ornatu conspicimus. Babylonij in universum quanquã Syris & Arabibus sanguine permixti

mixti eundem ferè colorem, staturæque habitum, & civilium morum consuetudinem, ac nostri homines præferunt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & sese excolant literis, & à reliquis barbaris captu ingenij, atque humanitate plurimum distent, mercaturam solertissimè exercent, varijs præsertim sericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas equestris militiæ studio tenetur, sagittisq; maximè gaudet. Ac fuit aliquando tempus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Asiæ mercatoribus divenderentur, quæ ætate nostra per Arabicum sinum Alexandriam devehi videmus: quanquam multò maxima pars Lusitanis classibus ab India per incognitum paulò anteà Oceanum Æthiopici litoris in occidentem deferatur. Cæterùm quæ ab antiqnis scriptoribus de Babylonijs pensilibus hortis, regiaq; admirabilis structuræ, crassitudineq; mœnium referuntur, nequaquā sunt extra fidem: nam horum ingentium operum præclara monumenta adhuc extant. Exurgit siquidem prætorium regalis amplitudinis instar arcis editiore urbis parte, quæ orientis Solis radios excipit, & præterfluentem despectat Euphratem: mœnia quoq; partim lapide, coctiliq; laterculo constructa, vel lacessente atque absumente vetustate, priscæ opulentissimorum regum magnificētiæ testimonia relinquunt. Tanta verò propensione Mesopotamiæ, Assyriæq; urbes Solymano deditionem faciebant, ut ad eum qui sine vulnere tanta potitus esset victoria usq; à Balsera emporio, quod est ad ostium Euphratis in Persicum sinum erumpentis, legationes venirent, & Mesopotamiæ ad unam ferè insignes urbes Caramida, Meredinum, Orfa & Asanceva, Turcarum præsidia acciperent, & per totius Babyloniæ provinciæ oppida Turcæ milites in hybernis constituerentur. Nam præter copias ex Europa atque Asia minore in eius belli expeditionem perductas, etiam tetrarchæ cum Memphitico Bassa, qui sunt eius Sanzachi Alexandriæ, Iudææ, utriusque Syriæ & Comagenæ ad Imperatorem pervenerāt. Per totam autem hyemem magnæ celebritatis spectacula edita sunt, acciditq; ut hisdem ferè inchoati iam anni Saturnalitijs festis, diverso ritu Carolus Cæsar ex Africa victor, Neapoli equestres ludos ederet, & à Solymano Assyriæ & Mesopotamiæ regnis potito, apud Babyloniam festæ hylaritatis, diversique apparatus spectacula celebrarentur. Cæterùm Solymanus recreatis per hyemem copijs nunquam instaurandi atque exornandi exercitus, Persicique belli curam remiserat, utpote qui Tammasum redintegrato impetu invadendum decerneret, Habraymo atque Vlamane identidem, ut Fortuna uteretur suadentibus, adauctus quippe Ægyptiacis & Syriacis copijs in spem veniebat, Tammasum ex Hyrcaniæ montibus ad pugnam conserendam in patentes campos posse elici: & si id metu occupatus abnueret, ad gravissimam Persici nominis contumeliam veluti exprobata ignavia, Taurisium regiam ipsius urbem in oculis occupari atque vastari. Igitur adulto iam Vere è Babylonia profectus, ductante Vlamane per idoneas regiones ad Taurisium iter intendit. At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Taurisium redierat, ut qui hostem reversurum minimè credidisset, cognito eius adventu, uti imparatus, & vetere suo innixus consilio, ne usquam acie confligeret, in Coraxenos iterum se recipere instituit, certas tantùm suorum manus passim relinquens, quæ sese persequentibus hostibus ostenderent, & montium valliumq; notas angustias tuerentur, observarentq; eorum itinera: nec nisi ex insidijs et carptim insequētium hostium agmina abruptis & iniquis locis lacesserent. Eo modo recedentem, et

aliquot dierum itinere provectum Vlamanes frustrà persequutus, & per captivos incolas exploratis Tammasi cõsilijs, ita iussus erat, ad Solymanũ rediit, suasitq; ei, ut Taurisium deflecteret, & cõfessione hostis retrò per asperos montes fuga elabentis sese victorem ostenderet, ex usuq; victoriæ eius regia potiretur. Itaq; Solymanus indignante animo, eoq; ad quandam superbi contemptus iracundiam concitato, quòd nusquã Persæ, uti maximè cupiebat, ad iusti prælij occasionem se offerrent, Tammasumque ipsum in asperas maximeque steriles, & frequentibus rupibus impeditas regiones abscedentem consequi posse desperaret, secus ac superiore anno fecerat: Tarvisium, quod nullò percinctum esset muro, hostili irruptione invectus est, miseros incolas magnis affecit detrimẽtis, quanquam inermes essent: ideoq; victoris imperium se paratos subire demissè profiterentur: nam milites cõtineri non poterant, tametsi à cædibus temperarent, quin singulas domos invaderẽt, et ubi lubebat cunctam libidinis atq; rapinæ licentiam exercerẽt. Ante omnia autem Solymanus Vsumcassanis atq; Hysmaelis ornamenta ex regia, quam anteà Selymus properanter deformarat, tolli iussit: sic ut nec picturis quidẽ, & auratis laquearibus parceretur, & integras quasdam familias telæ sericæ opificijs celebres abducendas iuberet, magnumq; servorum numerũ, & delectæ iuventutis ætatis & formæ, omnisq; sexus discessurus cõprehendi & abduci fineret. Neq; enim se tutò in amplissima urbe occupatis, & dispersis ad prædam atq; libidinem omnibus ferè copijs diu cõsistere posse iudicabat, quòd Tammasum Hiberorum & Albanorum auxilia accersivisse, cataphractorumq; validissimas turmas è Parthis Medisq; & Armenijs coegisse nunciaretur. Quamobrem Solymanus hac illustri occupatæ atq; direptæ Persarum regiæ ad nominis famam laude contentus, circa æquinoctiũ mõtis castris in Mesopotamiam est reversus, vixq; Coim & Calderanos campos paterna victoria claros prætererat, quum inexpectata Persarum agmina abeuntes hostes in tergo lacessere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros trucidare nunciatum est. Crebri quoque rumores totis castris permanarant, ipsum Tammasum auxiliaribus confirmatum copijs brevi affore, qui hisdem vestigijs Armeniæ provincia decedentes hostes persequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam ex opportunis vallibus frequentes Hiberorũ alæ prædandi atq; insidiandi causa ab incertis locorum & temporum intervallis sese ostentarent, notisq; evadentes saltibus tanquã confisi impeditis regionibus audacter pugnaturi viderẽtur. Qua hostium audacia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus singula agmina expeditis præsidijs confirmanda statuebat, ut è duobus Ægypti, Syriæque præfectis, quos Bassas honoris causa vocabant: alterũ in novissimo agmine constitueret: alterum verò ad ipsa medij agminis latera, partitis utrinq; copijs applicaret. Vlumanes porrò uti locorum & hostium peritus, sicuti eorum cursus deposceret, providendo atque adhortando omnibus in locis versaretur. Ad hanc præstandam operam quum amplius quadraginta equitum milia essent constituta, circiter duo etiam milia sclopettariorũ ex numero prætorianorum, qui universos incedentium agminũ ordines corona quadã circumseptos tuerentur, erant instituta, qui maioris etiam præsidij causa currules parvos aliquot falcones convehebant, ut è longinquo in persultantes & provectos hostes disploderentur. Quibus præsidijs aptè constitutis facilè fiebat, ut Persæ minus audacter erumperent, rarius se darent in cõspectum & remissiorem quàm antea im.

tea im.

teà impetum facerent, utpote qui falconum globulis, & sclopettorum glandibus magnopere terrerentur, sæpeque pugnam ciere ausi cum detrimento, equorumque præsertim, repellerentur. Per hunc modum tripertito exercitu recta ire pergens Solymanus nusquã conspecto hoste, ita iter intendit, ut emensis camporum spatijs cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Amidæ consistere, atque ibi reliqua suorum agmina operiri statueret. Amidam hodie frequentissimam Mesopotamiæ urbem Caramidam incolæ vocant, hoc est cognomento Nigram: quòd pingui & subatro solo ad fertilitatem segetis aptissimo, arva nigerrima passim ostendat. In ea urbe Christianorum templa visuntur, & sacræ turres à Baldovino Hierosolymitani regis fatre conditæ, qui eam urbem peculiari virtute captam suæ ditionis fecerat, quum Gothifredus frater Hierosolymis imperaret. Interea Tammas iustis comparatis copijs è Coraxenorum montibus erumpẽs Taurisium repetit: ratus hostem Turcam urbanis delitijs hærentem repentina irruptione oppressum iri. Sed eo elapso, & inspectis eius civitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ vehementer indignatus, statuit eum omnino quocunq; iret persequendum, & ad Coim usq; progressus est. Ibi verò mutavit consilium, quòd multo spatio Solymanus antecessisse nunciaretur, & nobilitas omnibus gravibus protecta armis, nisi certo cum equorum detrimento fugientes persequi non posse confirmaret, & se in usum conserendæ tantùm pugnæ, non ad longinquos cursus, institutos & paratos esse dicerent: Tammasq; ipse, remissa utiq; iracundia ad disciplinæ rationem reversus idem fateretur. Tum verò pollicente præcipuo atque fortissimo satraparum Delimenthe, se novissimum agmen adepturum, si sibi expeditorum & delectorum ab se equitum tertia pars tribueretur, præferocem resumpsit animum. Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnacissimos tantam virium et animi magnitudinem in prælijs ostendere erat solitus, ut non temerè insanus ab inusita temeritate Delis vocaretur, quod nomen hodie apud Turcas strenuissimis, & vitæ contemptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa cum laude commendatum, oneratumq; amplissimis promissis bene auspicato dimisit: tenuitque ille confestim nota indigenis viarum compendia, ea festinandi celeritate adhibita, ut hostes postremi agminis non magno itineris antecedentes spatio apud Tauri montis radices (uti evenit) ad Bethlim se assequuturum consideret. Bethlis oppidum est satis clarum in finibus Persici imperij, quibus Mesopotamiam attingit, positum in valle non iniocunda, quã exiguus amnis ex Antitauri iugis delapsus alluit, habetq; arcem Persarum præsidio custoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum postremo agmine ductante Vlamane pervenerant, ratiq; cuncta se evasisse pericula, quæ paulo antè à vi crebrisque hostium incursionibus timuissent, idoneo in loco consederant, recreandis iam tandem copijs, postquam Solymanum, atq; item secundum agmen Amidam pervenisse fama constaret, neq; ideo insequuturos Persas suspicarentur. At Delimenthes fidelibus & diligentissimis incolarum exploratoribus usus, quum non plus unius diei itinere ab hostibus abesset, certior factus, Turcas ad Bethlim fessos itinere timoreq; omni vacuos nulla propè cura vigiliarum & stationum septos considere, delegit obscurissimam noctem, multaq; etiam pluvia impeditam, & hostes adoriri constituit. certiorem facit custodem Bithlinæ arcis de cõsilio quod agitabat, ut & ille signo accepto

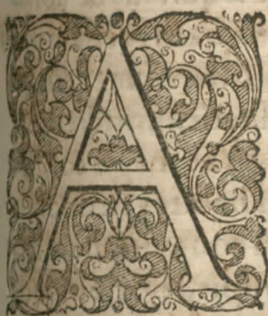
ab arce deſcendens, diverſum in hoſtium caſtra impetum faceret. Tanta autem fuit atq; adeo felix temeritas Delimenthis, ut ipſo ingruente, conſopiti & nihil tale timentes Turcæ undiq; opprimerentur, ingensq; eorum cædes fieret, & ipſis penè Baſsis ad inſternendos & conſcendendos equos ſpatium eriperetur, nec in tenebris ſummiq; periculi tumultu prætoriani pedites, ſclopettos expedirent, & currulia tormenta caperentur. Perſis autem ſeſe aggregarant montani agreſtes, qui ſuperioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eoq; debellato ſumma à victoribus Turcis fortunarum detrimenta acceperant. His caſtrenſis apparatus omnis & ſarcinæ camelorum in prædam ceſſerunt. Delimenthe verò uſq; quaqua concidente Turcas aliquot Sangiachi reſiſtere auſi obtruncati ſunt: nonnulli deditionem fecerunt, & prætoriani iam Baſsis ambobus cum Vlamane è media clade elapſis circiter octingenti, cohortante eos Delimenthe, ut ſe ſub fide dederent, exuti ſclopettis & reliquis armis in poteſtatem conceſſerūt. Ferunt nuſquam Turcis maius incommodum, vel cruentiſsima acie fuiſſe illatum: quandoquidem amiſsis tormentis atque tentorijs, omnibusque ſpoliatis caſtrenſibus vaſis & impedimentis ſupra dimidiam partem equorū amiſerint. Incidit ea clades Turcis ad tertium Idus Octobris, qui dies ingenti Perſarum omnium lætitia poſtea celebratus eſt, quum Delimenthes onuſtus ſpolijs & cruentam clavam, qua ea nocte mactandis hoſtibus plurimùm uſus fuerat, elata dextra oſtentās, ad Tammaſum redijſſet. Ea verò clades tanquam è naufragio evadentibus præfectis Solymano renunciata, uſque adeo eius animum concuſsit, ut omnem renovandi contra Perſas belli cogitationem abijceret, quod id acerbiſsimum vulnus, ſicuti prædixerat mater ipſo Mulcarabe certior vates, nequaquam virtute hoſtium, ſed dolis veluti ſuperis eorum inſidijs non obſcurè faventibus, inflictum accepiſſet, atque obiter profundè & diſsimulanter iratus Habraymo Byzantium redeundum eſſe decerneret. Redeunti Solymano ad Iconium obvij fuerunt Hariadenus Barbaruſſa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper ab Algerio cum reliqua, quæ ſupererat claſſe, Byzantium pervenerant, terreſtreq; iter ſuſceperāt, ut de parta Meſopotamia Aſſyriaq; Imperatori coràm gratularentur, & ut (quòd eorum exiſtimationis intererat) quo eventu tantam Chriſtiani belli molem, & ipſius Caroli præſentis impetum ſuſtinere conati, ex ſumma rerum iniquitate elapſi fuiſſent, certius enarrarent: facilè demonſtrantes, neque Turcis virtutem, neque ſibi ducibus induſtriam, ſed unam omnino, quæ humanis conſilijs bellicisque præſertim impotenter dominaretur, fortunam defuiſſe. Clementi vultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pedes proiectos erexit, ut teſtaretur aliquanto eſſe præclarius ab infracti animi conſtantia, quàm à felici victoriæ ſucceſſu laudem tuliſſe, quòd innatę fortitudinis, invictique animi munus peculiaris virtutis ſpecimen extitiſſet: nec multum referre ſi vel bene conſulta uti multis ſubiecta caſibus fortuna prævertiſſet. Proinde eodem animo quo tuliſſent adverſa eiuſdem fortunæ indignationes expectarent. ipſum enim innixum potentia felicitateq; perpetua ſuarum actionū maturè daturum operam, ut ſarciendi incommodi, ſpectatæque iam ipſorum virtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem verò confectis itineribus ad Boſphorum, ut Byzantium traijceret, Habraymus qui anteceſſerat, litus ei honoris cauſa triumphali ſerico ſtravit: atque ita bireme peculiariter adornata ſublatus in oppoſitos ſeptæ regiæ hortos ſe intulit. Tum verò multis de cauſis in Habraymum

atrox invidia sensim erupit, immodicæ eius potentiæ sæva comes: sic ut in arcano apud principẽ tota eius gratia convelleretur, ingenti conspiratione multorum procerum, qui vel æqualem vel inferiorem rebus omnibus unum ante omnes gratia eminentem ferre non poterant. Et fatalis odij semina à fœminis, matre scilicet atque uxore iacta fuisse constat, quæ Imperatorem ad nutus Habraymi circumagi flectique pro libidine tam impotentis servi indignum esse dictitabant: mater quidem quòd filius adversus auguria Persici belli periculis obijceretur, cuius provinciæ bella maioribus abominata semper fuissent, usque à superioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades diræ calamitatis incidisset, & recentibus etiam Vssumcassanis & Hysmaelis exemplis: quorum prælia nunquam nisi detrimentosa vel victoribus Ottomannis fuissent experti. Roxolana verò quæ coniugem delinimentis quibusdam, atque adeo etiam philtris uxorium fecisset, vel ob id Habraymum oderat, quòd Mustapham privignum, uti ex liberis natu maximum impensissimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto studio intempestivè deferret. Id enim Roxolana muliebri libidine accensa, Baiazetem filium nefaria prævaricatione Mustaphæ anteponere contendebat, ut certus imperij hæres & successor, si fata Solymano vitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea privignum longè ablegandum in Cappodociam curarat, ne ad invadendam paternam sedem, si pater vita excederet, è proxima Magnesiæ præfectura celeriter adesse posset. In id consilium occulta largitione solicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui postremus regiæ prolis favore prætorianorum maioribus natu fratribus regnum præripuisset. Verùm ambitiosæ mulieris perversæ artes una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quod rectum esset, naturæque muneris atque inveteratæ consuetudinis, Solymano erga filios æquissimo patri probari intelligebat, tametsi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecterent, ut eadem quæ ipsa cuperet. quanquam absurdi iuris quam quicquam aliud æquius & iustius malle videretur. Cæterùm totam Habraymi existimationem non obscura fama magnopere prægravabat, odiosa Turcis, quòd Christianos adaperto studio complecti fovereq; diceretur. nonnulla siquidem extabãt indicia corrupti eius animi, quòd Venetis largitionibus parata in eos, & Austrianos fratres arma ad orientem converteret, gratificareturque ea in re Carolo Cæsari, cui dudum Venetus senatus icto novo fœdere sese coniunxisset, scilicet ut maritimis opibus potentia Cæsaris augeretur singulari damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Marcum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iumentis ad eum Babyloniæ agentem cum secretis mandatis ac literis percurrisset, redijssetq; enatis nõ temerè paulò pòst his de ipsius perfidia suspicionibus, Byzantij pro speculatore comprehendi, noctuque iugulari, et in mare proijci iusserat, scilicet ut detegendo crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius institutæ atque obitæ legationis causa iudicio nosceretur. Paulò antè siquidem Turcæ solitos suspicaciores facti, Andream Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem teterrimo supplicio affecerant, quòd Caroli Cæsaris legatum, nomine Robertum, natione Britannum, in Persidem ad Tammasum penetrantem iumentis, ducibus, atq; pecunia iuvisset. Destinabatur enim Cæsar

Solymano post Tamasum debellatum usque adeo procul præcipuus hostis, qui cum Persis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas maiore tormentorum apparatu iuvaretur, suppeditãtibus è finitima India Lusitanis, qui se propter odium Turcici nominis, Persarum amicos & socios, quum expediret, fore profitebantur. His tantis circumventus insidijs Habraymus, & conceptæ perfidiæ reus factus, mense Martio circiter Idus, superiore consuetudine quum admitteretur in regiam, nusquam postea comparuit. Ferunt eum severissimè obiurgatum fuisse à Solymano, quòd summis honoribus auctus, et dignitate sibi ferè æquatus, ingratissimo animo summæ amplitudinis beneficia nefario scelere corrupisset, & meritam vitæ exitus pœnam deprehensus inveniret: neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad misericordiam flecti potuisse, quum interceptas quasdam eius literas immiti vultu ostẽderet, & an signum agnosceret ferocibus verbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ sequuta est nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire solitum, in pulvino dormitans, cultro adunco, quod de manu Imperator tradiderat, iugulatus est. Ferunt Habraymum, quum summa Solymani gratia potiretur, familiari sermone aliquando postulasse, ne se tantis honoribus onerare contenderet, ne demum amplitudine odiosa supra æquum florentem, è gradu tanquam e fastigio summæ fortunæ præcipitem dare atq; occidere necesse haberet: fidem verò in ea verba ita principem dedisse, ut nunquam ei vivo vitam erepturum polliceretur, sic ut ea inanis iuramenti religione obstrictum, ne datam falleret fidem, non aliter quàm altè stertenti necem intulisse: quoniam Talismanes sacerdos divini interpres iuris, dormientem nequaquã censeri inter vivos, quum una vigilia totius vitæ actus constaret, asseverasset. Occisum an spectarit, dirisq; persequutũ execrationibus cadaver multo pondere appenso mari mergi iusserit, ut nonnulli disertè commemorant, nihil ad historiam pertinet. Oborto certè Sole, quæstores suppellectilem atque pecuniam eius omnem in fiscum retulisse constat, ita conturbatè, raptim & diligenter, ut nihil ferè præter dotem miserrimæ uxori relinquerent, & evulgata Habraymi nece, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probrosis carminibus, & vocibus laceravit, factoq; impetu statuas, quas ille ex Hungarica victoria trophæi instar ante domum suam in hippodromo collocarat, coniectis lapidibus ita deformavit, ut etiam veluti priscarum gentium, & numinũ inania simulachra turpissimo cœno defœdaret. Hunc vitæ potentiæq; suæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquã anteà, qui maximorum regum gratia potentes evaserint, ad exemplum illudentis fortunæ ante obitum fortunatior atq; felicior fuit. In eius locum Vesir cooptatus est Aiax, & Barbatussa propter rei navalis peritiam Amiras declaratus, purpuratorumq; collegio additus: Forestius autem Galliæ regis legatus, qui paulo anteà Habraymi opera fuerat dimissus, ne discederet admonitus est Imperatoris iussu, quòd postquam Habraymus notæ perfidiæ reus pœnas dedisset, ad veterem diuq; antea institutam Europæi belli cogitationem, uti evenit, opportunè reverteretur.

PAULI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NUCERINI, HISTORIARUM SUI TEMPORIS

LIBER XXXIIII.

ANNUS longè omnium ætatis nostræ secura domi pace, mira cœli clementia, lætaq; passim agrorum ubertate, & Punica victoria insignis, Pauli tertij Pontificatus initia nobilitavit. Nam Leone decimo ad iniuriam humani generis immatura morte surrepto, qui luctuosa demū Hadriani, Clementisq; tempora evaserant, se tum primum natos credere, salutem fortunasq; suas in tuto positas arbitrari, existimareq; expiatis tot cladibus invectam esse aurei seculi felicitatem. Ipse Paulus in administranda republica illustri quodam in speciem diversarum virtutum temperamento, ita Pontificis simul & principis nomen tuebatur, ut in omni consilio singularis pietas emineret, nec tamen obscura esset amplificandæ suorum potentiæ voluntas. Nam ante omnia, quòd in rem magnopere expediebat, se neq; harum neq; illarum partium, sed communem omnium parentem futurum profitebatur. Propterea nequaquam adduci potuerat, ut id fœdus renovaret, quod Bononiæ Clemente, Cæsareque authoribus pro tuenda Italiæ pace haud obscurè ad arcendos Gallos percussum fuerat, quum ab utroque aliquod fortuna sua dignum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis veræ pietatis desertoribus ad terrendos Romanos Pōtifices afflagitatū, à quo gravissimis de causis Clemens diffugisse videbatur, ultrò se appetere, & ad id locū, tempusq; decernere paratum esse prædicabat, ut uno nobili salutariq; decreto ea vetus controversia finiretur, quæ in immēsum & placita Christianæ religionis, & summorum Pontificum authoritatem insano quodam errore lacerasset. Missis quoque pro tuenda sacrosancti nominis dignitate, qua privatæ spes tegerentur, in Galliam & Hispaniam legatis assiduè dabat operam, ut Franciscus uno consensu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæsare iungeretur. Cœperat enim esse formidolosus tum ipsi Siciliȩ atq; Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hispaniæq; litoribus Hariadenus Barbarussa opulentissimo Africæ potitus regno, immensisq; Solymani opibus ac ingenti eius classe subnixus. Sed quanquam eximia esset Pontificis authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari potuit. Franciscus enim, ut erat animo excelso, apertoq;, amplitudinem & felicitatem Cæsaris ferre non poterat, utpote qui adeo acerbè mulctatus, ac Italia pulsus, donec amissum Galliȩ decus recuperaret, nequaquam in ea, veluti parum honesta, vel indecora pace quieturus esse videretur. Quicquid enim tot casibus adversa Fortuna rapuisset, id totum iniquo iure, & sæva rerum conditione sibi ademptum esse existimabat, & eo quidem animo, ut non obscurè Mediolanum, Genuamque repeteret. Id si Cæsaris æquitate, & Pauli intercedentis studio consequeretur, non mo-

dò navales terrestresq; copias Cæsaris opibus adiuncturum, sed ipsum quoq; ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiutoremq; Cęsari, quò iuberet esse profecturum. At Carolus qui antiquissimo superiorum Augustorum iure per manus tradito, singulos ferè totius Italiæ principatus ad se pertinere arbitrabatur, & Marte iudice ad arbitrium regulis, & liberis civitatibus leges dederat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus disertissimè ex fœderum tabulis excessissent, pręsertim quũ ipse dudum in gratiam Clementis, Venetique senatus imperijs urbium antiquis possessoribus liberaliter adiudicatis, & insigni pace constituta, non sine præclara æquitatis & abstinentiæ, moderationisque animi laude exercitus deduxisset, qua in re etiam plurimum Gallis esset gratificatus, qui nihil magis cupere, postulareque essent soliti, quàm ut veteres Hispani, Germaniq; milites Italiæ assueti dimitterentur, quorum pręsidio ipsius potentiam & existimationem magis ac magis confirmari ac amplificari maximè iudicassent. Is erat animorum habitus in duobus longè maximis Europæ regibus, nequaquam adeo obscura contentione dissidentibus, ut amicitia, quæ inter eos publicis tantùm fœderibus, legationumq; officijs, & quadam affinitatis imaginè sustentabatur, aliquando in aperta odia, & funestum bellum evasura crederetur. Meminerat Cæsar superiore anno Germanos adversus Ferdinandum fratrem Gallica pecunia fuisse concitatos, qui duce Lantgravio Virtembergensem regulum tunc exulantem pulsis Austrianis copijs in Stocardiam paternę ditionis oppidum reduxissent. Tum verò certis rumoribus afferebatur, evocari in continentem ipsum Britanniæ regem, qui insano nefarioq; scelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulsa, pellicem in matrimonium duxerat, & reginam appellari iusserat, ut colloquio habito, & subinde cõsociato sibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorũ principe, Belgicas urbes invaderet. Erat quoq; fama, Henricum Navarræ regem, cui Francisci regis soror anteà nupserat, paratis copijs, si bellum alicundè erumperet, veluti occupato Cæsare in Cantabriam pervasurum. Constabat etiam quæstores Gallos in proximis Helvetiorũ conventibus magnas fecisse largitiones publicè & privatim singulis pagis, & notis centurionibus. Nec Massiliæ navalis apparatus intermittebatur, atq; item ad Oceanũ Armoricum, ubi magno sumptu stupẽdæ magnitudinis onerariam navem, & pleraq; alia in bellicos usus fabrefacta navigia ædificarat. Ad hæc Franciscus novo, aut certè à maioribus intermisso & eo quidẽ nobili consilio, septẽ legiones Romana disciplina instituebat, ne sibi semper vel in repentinis belli casibus, peditatus ab externis gentibus mercede foret cõducendus. Nam Galli perantiqua consuetudine in uno præcipuè equitatu studium, spesq; omnes, & nominis gloriam reponere erant soliti. Sed ubi per frequẽtes sclopettarios, Romanoq; more per pedites bella geri cœpta sunt, in pręlijs nulli prope usui equites esse compertum est, propter equorum graviora vulnera & densatas hastatorum phalanges, quas nulla vis equitum vel æquato ferè numero facilè perrumpat. Eæ legiones ex delectu exquisito septem Galliæ provinciarum scribebantur, & undique certa parataque essent præsidia ad sustinendum pariter atque inferendum bellum. Nam ad hæc etiam lustrato vetere equitatu, atque per supplementa refectis & stipendio persoluto, quatuor milia cataphractorum, & his totidem levis armaturæ equitum censebantur. Quæ omnia, tametsi in præsens extra belli cogitationem, ac veluti ad exterrendum

ingratæ pacis ocium, edendaq; spectacula ordinari atque apparari plerisq; videri poterant, proximi tamen periculo in magnas erupturi ex improviso belli suspiciones adducebantur, præsertim Genuenses, qui ob id Andrea Auria naviter excubante adversus Gallorum motus, terra mariq; vigilabant: & Franciscus Sfortia Alexandriæ & Comi, Ticinique & Abiatæ mœnibus novas addebat munitiones. Alexander quoque Medices validissimam arcem, quam Clemente vivo Florentiæ inceperat, cõductis innumerabilibus operis perficere maturabat, eo accuratius ac intentius, quod fama erat ab exulibus Florentinis, natura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardinalem maiorem patruelem suum ab se diduci, excitariq; ad spem potiundi in urbe Florentia principatus, quẽ ille æmulatione inductus, sibi deberi legitima hæreditate ab avo Laurentio, Iulianoq; patre ducta prædicabat: ea in re detestatus Clementis patrui iudicium, qui iniqua prævaricatione Alexandrum sibi ætate, multisq; rebus inferiorem prætulisset, ut ipse veluti emancipatus intra septa religionis opes omnes Mediceæ domus, Etruscique regni fastigium, & nuptias demum filiæ Cæsaris apud fratrem tanta Fortuna ipsius collatione indignum conspiceret. Nec deerant qui in fervido iuvene, galeri dignitati militiæ honores facile præferente, eos spiritus laudarent, tanquam honestæ ambitionis, suaderentque ut ad pellendum fratrẽ, uti Cæsaris beneficiarium, designatumq; generũ auxilia à Francisco rege peterentur. His de causis Cæsar, uti erat cauto graviq; ingenio, & eo quidem quum decoris cura, rerumq; necessitas accederent, flagranti atque expedito, omnium consiliis avertendum ratus, arma parare constituit, ut qui res novas occulte moliendo pacem turbare cogitabant, se parato instructoque rebus suis timere inciperent. Summa consilii in eo vertebatur, ut Barbarussam ad Tunetum præoccuparet. fama enim erat, eum validissimis prædonum omnium coactis classibus, non modo uti superiore anno fecisset, Italiæ litora prædaturum, sed etiam proxima æstate traiecturum in Siciliam cum ingenti Turcarum, Afrorumq; multitudine, ut ad reliquas spes proferendas, quibus barbare atque arroganter Neapolitanum imperium concepisset, Italiæ horreo potiretur. Erat eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpote, quæ publicum Christiani nominis decus, publicamq; omnium, & maritimarum præsertim gentium salutem respiceret. Extinguebat etiam Cæsar hoc honestissimo ausu omnem invidiam, quam tot parti de Christiano hoste victoriis antea vitare nequivisset: sic ut illã in eos reiecturus esse videretur, qui Punici belli spectatores, quàm socii atque adiutores esse mallent. Porro Pontifex cum magno honore verborum collaudato Cæsare, ei statim in bellicos sumptus sacerdotiorum totius Hispaniæ decumas concedit, ipseq; pecunia sua novem triremes Genuæ exornari iubet. Has ad veteres tres, quæ in custodia Romani litoris esse consuessent, adiungit: omnibus præficit Virginium Ursinum navandæ operæ cupidum, ut ea generis claritas præfecturæ maiorem authoritatem adstrueret, eique attribuit Paulum Iustinianum Venetum, cuius consilio uteretur, navali peritia insignem. Easdem quoque decumas exæquata liberalitate Francisco regi concedit, quo ille munere accepto si usus posceret ad tuendam Etrusci maris, Pontificiæque ditionis oram, Massilienses viginti triremes se missurum pollicetur, quanquã pari concessione Pontifex Cæsarianos offendere crederetur, quod ea sacra pecunia Galli minime iuvandi viderentur, utpote quos religionis causa nullam omnino operam ea æstate mari præstaturos appare-

ret, occupatis scilicet proprio bello ad Tunetum prædonibus. Excitata ad pium bellum universa Hispania, conventibusque peractis Cæsar è Carpentanis Barchinonem venit. Eius adventus omnium opinione celerior, tantusque navalium & terrestrium copiarũ apparatus haud dubiè inimicorum animos in pace continuit, adeo ut rumores qui de Gallis, Britannoque rege, et de Helvetijs allati erant, penitùs extinguerentur, reguliq́ue Italię, uti cæco metu liberati cupidius atque liberius in id bellum officia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymani perseverantes ex fœdere, quod ante triginta annos cum Baiazete eius avo percussissent, neutri parti ferenda auxilia censuerunt. Interim Andreas Auria, quem Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq; uni propter spectatam fidem rerumque peritiam profectionis suæ atque supremi consilij decreta cõmunicarat, incredibili adhibita celeritate ac diligentia multarũ ingentium navium, ac triginta rostratarũ classem instruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cęsarem veheret. Ea erat laqueari aurato, & cælata pictaque introrsus puppe, contecta item umbraculo ex auro purpuraq; intertexto, remigibus serica tunica, & epibatis omnibus vestitus ac armaturæ cultu plurimũ exornatis. Præterea vim ingentem nautici commeatus, instrumenta navalia novi artificij, tormentorumque omnis generis ac telorum copiam vel maximo suffecturam bello in naves distribuerat, quibus totius Liguriæ iuventutem, & ex nobilitate fortissimum quemq; certatim cunctis nomina dantibus imposuerat. Ad eum hæc ipsa ingenti cura famaque administrantem, ut præclarę virtuti suus honos haberetur, Paulus Põtifex gladium, de more solennibus cerimonijs consecratum dono misit. is erat gemmato capulo, cęlataque vagina cum baltheo aureis bullis & fibulis valde conspicuo, & præter eum etiam villoso è serico pileum margaritis Phrygio opere depictũ. Ea sunt eximij pijq; ducis adversus Christianę religionis hostes depugnantis insignia magnis regibus dono dari solita, sic ut non immeritò strenuus senex quanquã multa iam navali gloria plenus, ad petendam novi decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Auriæ, atq; Ligurum omnium studio parantur, Alfonsus Vastius bellica laude illustris, ab Ænaria literis Cæsaris evocatus, ad Andream Auriam pervenit, atque inde transgressus Apœninum in urbe Viglebano Franciscum Sfortiam, & Antonium Levam convenit. Iubebat enim Cæsar ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, legionesq; Germanorum ac Italorum in Africam transportaret: Antonius verò Leva in Galliæ Cisalpinæ præsidio permaneret. Huic enim Cæsar, quanquã ducem animi virtute insignem secum adducere cuperet, omnino parcendum putabat: quoniam esset sævissimis articulorum doloribus conflictatus, ob idq; ad perferenda navigationis incommoda imbecillo admodum corpore videretur: & in Italia quidem opus erat constanti & impigro duce, qui in utrumq; belli casum intentissimè vigilaret. Huic autem præcipuè est iniunctum, ut severo edicto prohiberet, ne quis è numero veteranorũ Hispanorum novi belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim solitis stationibus provinciam nudari, adeo propinquã Gallis, Helvetijsq; finitimã, quorum incertæ fidei nihil omnino præsidio vacuũ foret relinquendũ. Deliguntur itaq; Itali tres præfecti, qui circiter vigintiquatuor cohortes cõscribant. Is numerus quinq; miliũ hominum summam efficiebat. Hi fuere Hieronymus Tutavilla Sarnensis comes, qui superioribus annis in Peloponneso egregiam fortemq; operã præstiterat,

terat,

terat, & Federicus Carectus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauniorum ad Finarium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria vitricus erat: itemque Augustinus Spinula bello clarus. Hi statim hinc atque inde digressi celeriter ex optimo genere militum cohortes implent, tanto veterum novorumque militum concursu, ut conscriptis plerique voluntarij sine stipendio miscerentur. Interim Maximilianus Ebersteinius dux vetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunensem agrum perduxit, in queis fuere pleriq; nobiles è stirpe regulorum sine mercede Punici belli famam sequuti. Hos humaniter liberaliterq; susceptos, simul et Italos pulcherimis armis Mediolano advectis instructos, advocata concione cohortatus est, ut patientissimè dum navigarent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigissent, optimè de victoria sperare vellent. Pugnaturos enim ipsos pro dijs immortalibus & pro Cæsare, qui nunquā pijs & fortibus defuissent. Ita summa omnium alacritate conscensæ sunt onerariæ naves trigintaocto, quarū præsidio Antonius Auria magnitudine animi & navali virtute uni magno Auriæ secundus duas & viginti rostratas adducebat. Nec multo post Vastius è portu Veneris solvit, ita ut triremibus oram legeret: onerariæ verò ad conspectum in alto velis uterentur. Sed alternantibus sæpe ventis, & inflato nonnunquam mari, tardius quàm sperarat in Traiani portū ad centumcellas pervenit, quo iam Pontifex ab Vrbe decurrerat, ut sacris precationibus Deum optimum maximum, divosque Christiani imperij tutelares ad victoriam de hoste parandam navigantibus propitiaret. Ita ipso Pontifice præeunte verba, & hymnos sacerdotum choro decantante, triremes navesque onerariæ, quæ mira felicitate adæquato cursu ab alto in conspectum se dederant, ab excelsa specula expiatæ lustratæque sunt. Datum est item vexillum & sceptrum Christianæ religionis in templo de manu Pontificis Virginio Vrsino: postridieq; Vastius cum eo nactus idoneam tempestatem, Neapolim cursum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, reguliq; peculiari studio impensaq; singulas triremes ædificarant. In his fuere duo Sanseverini Salernitanus & Besennianus, itemq; Spinellus & Caraffa, Hispanusq; Alarco Neapolitanæ arcis præfectus. Ad has septem aliæ accesserant, quas ipse Toletanus publica pecunia cōfectas deduxerat, & noxijs nefarijsq; hominibus ad remū damnatis impleverat. Dum cuncti in eo apparatu essent occupati, Vastius in quosdam more militiæ animadvertit, qui pertæsi nauseam maris, & longinquæ navigationis incommoda reformidantes, conceptas de victoria spes malignè extenuare, stipendij tenuitatem detestari, consternareq; multitudinē, ut signa desererent, seditiosis sermonibus cœperāt. Ad authores tantū pœna pertinuit, adeo ut involuti saccis profundo mari spectante classe mergerentur. In his fuere Michael Tarraconensis, & Molina qui apud Caveanum oppidum excitandæ seditionis initia præbuerant. Parato, & in naves omnis generis cōmeatu abundè congesto, impositisq; militibus, Hispanisq; præsertim veteranis, qui à Corone redierant, oram solvit. Eum secuta est universa propè totius Campaniæ iuventus, arreptis undiq; navigijs, tanta omniū cupiditate, ut nemo Neapoli relictus esse videretur. Invitarat enim comitate insigni, quosq; opibus ætateq; florentes, ac notos sibi militiæ veteranos, quod illis pulchrū esset, vel emerita stipendia, vel tirocinij præclarā indolem memorabili victoria nobilitare. Profectus est & unà Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris avido iuvenis, paucisq; diebus Panhormū in Siciliam

est peruentum. Hisdem quoq; diebus & ipse Andreas Auria diuersa nauigatione in Hispaniã ad Cęsarem peruenit, cum vetere sua sedecim triremiũ classe, tribusq; celocibus quos galeones vacant. Ea sunt nauigia structura militari, formaq; ad omnẽ vel tormẽtorum vel tempestatis contumeliã egregiè sustinendã idonea, paulo minora onerarijs, humilioraq; instructa quadratis velis atq; etiam aliquot remis, vt è portubus in apertũ mare ad captandos ventos facile sic sese prouehere, & promontoria superare. His fermè vtũtur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus vel plurimas triremes in multa malacia ad se oppugnandum appropinquantes perfringere maioribus tormentis atq; demergere facilè possint, quũ directis ad libellã summæ aquæ per fenestellas validissimis colubrinis in orbem vndiq; ferreæ pilæ ad multum maris spatium emittantur: perflantibus verò ventis reliquorũ nauigiorũ cursum antecedant. Cæsar delectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conscripserat, et septingentos equites vlterioris Hispanię regulis imperarat, ex vetere eius regni consuetudine legeq;. Nam superioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatum est, nemo procerũ fuit, qui non certã equitum manum cõferret, & contra hostes in castra perduceret, cuius impositi oneris causa magnas tulerant immunitates. Ii leuis armaturæ equites dicebantur, quòd nihil præter apertam galeam & thoracẽ ferreis laminis squamoso opere consertam, leueq; item ex præduro corio scutum Maurorum more, & lanceã latæ cuspidis, gladiumq; habilẽ gestarent. His omnibus copijs pręerat Mendocius Tendilij filius, cognomẽto Montegius. Sed pleriq; illustres reguli, & ex toto nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæsaris aulam conuenerant, qui grauiorib. protecti armis, ac instructi generosis equis pro censu & amplitudine ditionis aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, vt loco stipendij gratiam Cęsaris, & ex alacri pioq; studio ad nauandã operam certę laudis decus promererent. Inter hos authoritate nominis eminebat Ferdinandus Toletanus Albę regulus, non dubiã magni futuri ducis spem præbens, quũ publico pietatis nomine & priuato voto vehementer incitatus, in Barbaros deferretur, vt Garziæ patris cædẽ vindicaret, quem ab Afris ad Gir apolim Mœnice in insula cæsum fuisse docuimus. Venerat etiam ab Oceano portuq; Gallico Ludouicus Lusitaniæ regis germanus frater, cuius sororis matrimonio Cæsaris spectabatur, cum classe vigintiquinq; nauiũ eius generis quas carauellas vocant, Indicis nauigationibus assuetas, magnaq; rerũ omniũ & tormentorũ onera & quantamlibet irati maris iniuriã facilè perferentes. In his videre erat excelsum galeonem incomporabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in classe duo milia peditum descriptorum præter nautas recensebantur. Applicarant etiã è Belgico Oceano per Gaditanũ fretum supra sexaginta onerariæ naues, quæ copias passim paratas, & cõmeatus singulis mediterranei maris portubus susciperent. His aduectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas vrbes vita ex decreto Cæsaris idcirco fuerat concessa, vt in supplementum remigum in triremibus operam pręstarẽt. Nam eius generis hominum ærumnoso in labore facilè deficientium inopia momẽti minimè leuis futura credebatur. Itaq; Cæsar copijs & commeatibus in naues distributis, totoque ad edictum exercitu disignata nauigia ea lege conscendere iusso, vt nemo scortum aut puerum nisi ætate militari secum adduceret, è Barchinone orã soluit, tenuitq; cursum in Magonis portũ minoris insulę Balearis,

atque

atque inde turbulenta navigatione in Sardiniam Caralim pervenit, quo nuper Alfonsus Vastius ex Sicilia cum sua classe applicuerat. Nec multo post Cęsar ipso Auria reliqui conficiendi cursus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ causa præcideretur (nam Hispanica classis iam pene tota convenerat) in Africam traiecit, & in Uticæ portum, quem Farinam nautæ vocant, leni Coro remigum laborem sublevante universam classem intulit. Magno autem casu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæsar ipse vehebatur, dū intraret, sabuloso in vado hæsit. Quo animadverso periculo Auria expedito consilio dimidiam partem vectorū & remigum in adversam spondam declinare iussit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fistulę quadriremis utipondere sublevata impulsaq; demū dextro remigio eum arenæ tumulum evaderet, & incolumis cum plausu universæ classi redderetur, nequaquam leviter cōmoto Cæsare, qui simile vitæ discrimen Philippū patrem subijsse memorabat: quum ille in Oceano transversa abreptus tempestate in arenę cumulos periturus incidisset, nisi ingentis fluctus beneficio elata navis atq; ultra extantē sabuli cumulum transportata, magno miraculo Britannię litus evasisset. Ab Utica mox discedēs classis circumvecta promontoriū Carthaginis, totumque eius regionis litus, quā Martiam vocant, excisæ quondam superbæ urbis ruinis, & nova regiorū hortorum amœnitate celebratum, appulit contra turrem, quā de subiecto fonte Aquariam vocant. Hæc est in ea plaga, ubi stabula elephantorum florēte Carthagine fuisse putamus. Nam & Cotum insulā & totius antiqui portus formā, navaliaq; quibus Romani victores inviderint, tantiævi vetustas mutare & abolere facilè potuit. Barbari qui ab imminentibus Uticæ collibus, alijsq; passim speculis, & ab excelsa arce antiquæ Carthaginis, quam Byrsam fuisse memorant, adventum & cursum explicatæ classis cōspexerant, Hariadeno Barbarussę renunciarunt, hostilem classem innumerabilibus omnis generis navigijs cōstare. Erant enim septingentæ fermè naves, in queis duæ & octoginta rostratæ triremes frequentibus exornatæ vexillis conspiciebantur, quæ speciem æquo maiorē & terribiliorem hostium oculis præbebāt. Verùm id Barbarussæ animū magnopere perturbavit, quòd alij atq; alij præcurrentes nunciabant, in classe pro certo esse Cæsarem ipsum Christianorum maximum Imperatorem, tantasq; equitum & peditū copias amplissimæ classi fuisse impositas, ut nemo qui arma ferre posset, in Hispania atq; Italia relictus esse videatur. Hoc affirmari à quibusdā servis Mahometani nominis, qui præterita nocte exutis cōpedibus ex hostili trireme in proximi litoris dumeta feliciter enatassent. Non putarat enim insolēs Barbarus, nostrarumq; virium contemptor, Cęsarē periculosis inexplorati maris casibus in ignota præsertim, sterili, ac æstuosa terra, dubio bello se cōmissurum: sed quòd captivi à piratis Tunetum perducti dicere solerent, per legatos, ipsumq; præsertim Auriam non Tunetū quidem ipsum, verū ignobilia tantùm eius orę oppida tentaturū. Cuius confirmandæ opinionis ante alios author fuerat Aloysius Præsenda honesto loco Genuæ natus, qui in itinere supra Adrumentū captus, in libera prope custodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barbarussa crebris percunctationib. multa de Italicarum rerū statu moribusq; nostris tanquā à perito, disertoq; homine spem præbens maturæ libertatis, sibi opportuna didicerat. Hunc itaq; ira percitus, quòd falsa pro veris de Cæsare astutè perfidioseq; narrasse crederetur, ad se perductum, oneratumq; malignitatis contumelia in vestigio interfici iussit.

Hac immiti insontis hominis cæde, tanquam vanissimæ suæ crudelitatis expiato dolore, Barbarussa ad gerendi belli cogitationes se conuerit: primumque omnium aduocatis in consilium trierarchis, quibus propter spectatam virtutem maximè fidebat, docuit viris fortibus nihil omnino de victoria dubitandum: quando eam ipse hisdem de causis iam pro certa atque explorata perciperet, quibus Cæsarem id difficile atque anceps bellum (si non omnino insanus foret) minime suscepturum credidisset. Quis enim inquit, regionis non ignarus (vt hic vires nostras non extollam) hostem non iudicet ambitiosæ cupiditatis inconsultæq; audaciæ pœnas daturum? qui iniquissimo anni tempore solstitialibus diebus in loca æstu torrida, & aquæ prorsus indiga, minutissimisque obsita arenis, quas ventus in ora atque oculos incedentium verset, certaturus aduenerit? An hostium milites, quos audio magna ex parte esse tirones, grauibus onustos armis facilè progredi regrediue, aut in vestigio, vt varius improuisæ pugnæ casus deposcat, fortiter consistere posse arbitrabimur? Quum præalta & facilè cedens arena, ad suras vsque pedes deuoret, nec ordines rectè constitui sinat. Qua porro bellandi arte, & peditum Turcarum vim, & Numidarum equitum perpetuò lacessentium repentinos impetus sustinebunt, aut eludent? Si verò tot sunt, quot isti asserunt, quinam commeatus, si bellum trahatur, tantam hominum colluuiem pascent? Hoc profectò bello, viri fortes, nouũ & incomparabile trophæum in terra Africa defigemus, quod Carolus summæ opulentiæ & dignitatis hostium imperator aut trucidatus concidet, aut optimæ futurus prædæ in nostrã veniet potestatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam, vt nihil vel armorum, vel commeatus, vel auxiliorum administrando atque gerendo bello vobis desit. Vetera enim armamentaria pandam, aperiam horrea, reserabo ærarium, & ad Numidas quos iam amicitia conciliatos habemus pecuniam in stipendium, exoptataq; genti munera confestim mittam. Tunetanos verò in spem præmiorum exigua mercede in officio contineri, & hostibus obijci facilè posse scitis. Hoc autem vnum militiæ munus à vestra virtute vehementer expostulo, vt Guletam quæ non vrbis modò, sed totius imperij, & subductæ præsertim classis certissimum est propugnaculum, acerrimè & constantissimè defendatis: in eam enim hostis primo impetu deferetur. Vos itaque eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis seruatote, vt irrito incœpto tentata, & à vobis fortiter defensa, hostis Cæsar deceptus sua inani opinione, & tota existimatione sui nominis spoliatus, non iam de expugnanda vrbe Tuneto, sed de reditu, saluteq; desperet. Hæc quum dixisset, trierarchi vno consensu responderunt, se paratissimis animis cuncta facturos quæ imperaret, nec commissuros, vt dedecus pristina sua virtute indignum admitteretur, & id iureiurãdo singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smyrnæus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæfutem (hoc est Iudæum) vocabant, cum ætatis honore tum militaris prudentiæ authoritate facilè anteibat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodicenus, & ex ordine Ianizerorum Giaffer centurio, virtute animi & corporis viribus insignis. Is Guletæ situs est, ut lateritia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthaginensis sinus mare ad australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo paruis nauigijs ad vrbem Tunetum aditus patet. Neq; enim hæc palus longior est,

aut

aut latior duodecim miliaribus, sed utrinq; ita humilia sunt vada, ut nisi medio eoque profundiore alveo pernavigari queat. Ingressum à mari turris prohibet, quam circumadiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut iustæ manus præsidium facilè capiat. Hanc Barbarussa multis tormentis instruxerat, ut suam classem, quam intra stagnum propulerat, ab hostili iniuria tueretur. Carthaginensis autem sinus ea forma est, ut eius ingressus ab alto adnavigantibus abscõdatur: quoniam Clupeæ promontorium antiquis Mercurij & Pulchri vocatum, multum in occidentẽ Solem sese extendit, & introrsus demum se reflectens, alterum efficit promõtorium, olim Apollinis, hodie Zafranium à nautis appellatum. Inde verò lunato ambitu ad Guletæ fauces recurvatur, & ad lævam Radæ urbis calidarum aquarum salubritate celebris, regionem relinquit. Ex adverso autem collapsæ Carthaginis situm spectat, atq; item colles olivetaque & litus ipsum Aquariæ turris, qua nostra classis appulerat. Cæterùm Guletæ fauces pons ligneus cum adversa orientali parte coniungit, quo transirent qui ab Tuneto terrestri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes sese divisis per vices excubijs permutare erant soliti. Nam rerum omnium copię in quotidianos usus per stagnum levioribus lembis advehebantur. At Cæsar tota classe ad anchoras constituta, pronunciari iussit, ut milites expediti in triremium magnarumq; navium scaphas desilirent, & toto litore descensiones facerent, quod usque adeo compositè administratum est, ut tota undiq; litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neq; enim nostrorum clamorem & sclopettorum strepitum ferre potuerunt, quin in fugam nullo contracto certamine protinus se darent. Veteranos Hispanos Itali, & hos demum Germani subsecuti sunt, cunctosque munitis castris Vastius consistere, nec temerè vagari iussit, donec equites, & reliquę omnes copię, totusq; tormentorum apparatus in terram exponeretur. Descendit & Cæsar ipse bonæ spei & certæ alacritatis plenus, qui alas hostium occupantes litora, & descensum nostrorũ prohibere conantes in fugam versas cõspexerat. Erexit autẽ prętorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram vocari Aquariam diximus: alterã Barbari Salinariam appellant. Interim variæ militum manus emissæ sunt, quæ proxima explorarẽt loca, & cisternas puteosq; quæritarẽt, hostiumq; simul casas, & vicos mapalibus similes occuparent usq; ad summos colles, ubi vetusti templi ædificia visebantur: quo in vertice duarũ cohortium Italicarum vexilla pręsidij causa cõstituta sunt iuxta antiqui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ vis in urbem Carthaginẽ perducebatur. Afri pedites, equitesq; præsertim Numidę velox, insidiosum, & summi laboris militũ genus omnibus horis locisq; repentini ac infesti nostris occurrebãt, locorumq; notitia cõfisi, uti erant inermes & agiles nostros sæpe incautos ac impeditos armis circumsistebant, sagittis, iaculis atq; lapidibus rem gerentes tanta feritate, ut nemini vel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Ligur centurio, cui Numida eques ictu inversæ lanceę prostrato ab equo desiliens, priusquã subveniri posset, caput præcidit, & cõscenso rursus equo celeriter asportavit. Eadem quoq; mala sors incidit Federico Carecto regulo: is quũ à Vastio exploratũ duceretur, eius lateri hærens sclopetti glande traiectus est. Sed eà hostium agilitas ferociaq; Cæsarem minimè retardabat, quin ipse cum paucis exploratum iret, et in conspectu volitantium undiq; Numidarũ cuncta oculis perlustraret: ea quidem animi constantia, ut ab amicis gravioribus fru-

ſtra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto ſuo publicæq; ſalutis periculo vſurpare vellet. Iam Vaſtius non longè à Guleta legiones promouerat, crebris paſſim obliquis foſſis ſinuosè perductis, & conſtitutis munitionibus, vt tutò milites cõmeare, in opereq; verſari poſſent, & continuos tormentorũ hoſtilium ictus paueſcere deſinerent. Faciebãt autem opus non ſerui modò remiges, ſed milites ipſi omnium ordinum magno quidem cum labore, verùm alacritate ſingulari, vt pote quibus Cęſar pręſens ac indefeſſus eſſet adhortator, & pleriq; duces certatim ligonibus & batilis prõptas manus admouerent. Erat enim extenſæ munitionis ingens ſpatium. nam Cæſar nequaquã properè, ſed paulatim proferenda opera cenſuerat, vt tutò produci milites & tormenta muralia opportunè ſubuehi, atq; inde inuadi hoſtes poſſent, qui nihil omnino apud noſtros remiſſum, aut paulo negligentius munitum eſſe patiebantur. Tantos ſiquidem ſpiritus barbari prædones ſibi deſumpſerant, vt vltrò erumpere, et noſtros ad conſerendas manus prouocare, accedereq; propius ad munitiones, atq; eas ſubire auderent. In prima erecti aggeris fronte, pręcipuum ſibi locum depopoſcerat Sarnenſis regulus, elatus ſpectatæ virtutis fama, quam Peloponneſiaco (vt diximus) bello fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerẽ, muralis inſtar propugnaculi, ſed paulo quàm ex diſciplina oporteret anguſtiorem erexerat: nam in medio tabernaculum ſplendidè extenſum, fermè totum loci ſpatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, cohortes ſuas contulerat. Sed vir æquo acrior, & parandę laudis auidior, quum fortè hoſtes in conſpectum ſe dediſſent, quin in eos confeſtim erumperet, contineri non potuit. Salecus enim auſu aſtuq; piratico inſignis, cum delecta ſuorum manu, ad eius munitionem excelſo tabernaculo conſpicuam aduolarat, magnumque & repentinum tumultum apud noſtros excitarat, ſic tamen vt ſclopettorum glandibus repulſus, coactusq; ſe recipere videretur. Tum verò Sarnenſis quibuſdam præfectorum ſuorum contumelioſè appellatis, quòd eos timidius & cunctantius egreſſuros & ſubſecuturos appareret, in hoſtem callidè terga vertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter vulnerans atq; proſternens ſcilicet vt fato ſuo non inhoneſtam viam aperiret. Ita Salecus noſtros ſatis magno interuallo à cæteris diſiunctos, edendæq; cædi opportunos videns, ad ſuos conuerſus, milites, inquit, quam exoptaſtis de hoſte prædam indagine clauſam tenetis, proinde conuertite ferrum fortiterq; pugnate, vt nemo ex his audaculis tironibus viuus aut integer euadat. Nec mora conglobantium ſeſe ea fuit impreſſio, atque is in hoſtem impetus, vt noſtri pauciores aduerſus multos non diu reſiſterent, ſed tumultuoſiſſimè terga darent. Sarnenſis ipſe antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine ſuo cohortis præfecto trucidatur: reliqui eandem in fuga oppreſſi Fortunam ſubeunt. Cæteros intra munitionem confugientes irretitosq; tabernaculi funibus, quo minus expedita fuga ſe reciperent, Turcæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea ſupellex ipſius Sarnenſis properè direpta eſt. neq; fuit quiſquam ex proxima Hiſpanorum ſtatione qui ſatis maturè ſocijs perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hiſpanos ſociorum Italorum cladem non omnino triſtibus ſpectaſſe oculis, tanquam bono iure indignantes, quòd propinquæ hoſti, ideoque periculoſi cuſtodię locum arrogantia quadã Sernenſis deſumpſiſſet, qui nouus propè miles, quanquã apprimè nobilis et valde pugnax, id ambitioſiùs quàm deceret primi honoris cauſa à Vaſtio impetraſſe diceretur: caput eius

cum

cum dextra ad Barbarussam delatum est. At nostri, barbaris ex successu eius diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere tristes, vix animis accepti incommodi ignominiam sustinebant, querebanturque itidem ab Hispanis nequaquam alacriter fuisse adiutos. Sed Vastius, qua multum valebat, molli oratione afflictos est consolatus, sic vt eos non virtute hostiū, sed ipsorum & pręproperi ducis timeritate contractū fuisse detrimentum, ostenderet. Verùm id totum, quod malè auspicatum accidisset, probè expiatum videri ipsa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitisset. Proinde confirmarent animos, et quicquid dedecoris esset admissum noua virtute sarciendum existimarent. Hispanos autem seueris castigauit verbis tanquam parum misericordes, quod nequaquam amicę erga socios voluntatis suspicionem parandi odij plenam, leui de causa præbuissent. Sed Fortuna non iniqua plerunq; libidine, bona pariter & mala inter mortales dispensare solita id Hispanis non indulsit, ut ab hesterno inflicto vulnere diu socios contemnerent: par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto & festinato procursu Hispanorum munitiones adortus, vsq; adeo vehementer stationem perturbauit, vt conscenso aggere aliquot desides & operis labore fessos, alios reposita repetentes arma, in fossa oppresserit, clamoreq; edito reliquam custodiæ manum valde perterritam terga dare coegerit. Atq; ita Barbari momento temporis fossorijs potiti ferramentis, & rapto Francisci Sarmenti vexillo, quod erat in summo aggere defixum, interfectoque in fossa Mendesio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capessere naquiuerat, multis improuisò cæsis & vulneratis, prius se receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium superuenirent. Adcurrit & ipse Cæsar armatus ad tumultum totis castris excitatum, seuerè increpitis, qui commissum stationis locum trepidè deseruissent, & vsque adeo segniter et supinè custodias obissent, aduersus eum hostem qui suo astu, velocitate, atque audacia repentinus, & insolens, & ferox, à peritis ipsisq; præsertim veteranis, nisi temere contemnendus videretur. Id insigne editum facinus pudorem Italis abunde detersit, quum dedecus Hispanis opportunè communicatū viderent, & eo quidem acerbiore aduersi euentus sorte, quòd veterani disciplinæ parum memores aliquanto inusitatiùs & turpius deprehensi cæsiq; fuissent, quàm Itali tyrones, qui committendę pugnę studio temere progressi & elici, et conserto certamine à multis trucidari facilè potuerint. Sedato tumultu Vastius veteres præfectos, primorumque ordinum centuriones in tabernaculum vocauit, conuersusq; ad eos, viri, inquit, alioqui semper fortes, qui multas incoparabilesq; victorias mecum Cæsari inuicta virtute vestra peperistis, paucis omnino verbis cohortandi videmini, vt pristinum spectatumq; semper bellicum vigorē ad animos reuocetis. In vobis enim (vt vidio) quod piget, pudetque, antiquæ partę laudis memoria penitus refrixit, te insolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritia corpora alanguerunt, vt non horum inermium prædonum insolentiam vestro forti ausu frenandam vindicandamq; putetis. Irrisistis, vt nonnulli obiectant heri sociorum inauspicatæ promptitudinis coniunctā cum pœna temeritatem: at illi hodie vestram incuriam degeneremque segnitiem iure optimo rident, sic vt hoc commune dedecus vestro præsertim aliquo celebre & pulcherrimo facto abolendum esse fateamur. Censeo itaque & seuerè iubeo vt ad nouam parandam laudem arma atq; animos quamprimum præparetis,

& hostes si rursus lacessant, & munitiones tentent, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè instantibus atque prementibus fortasse aderit Fortuna, vt immixti perturbato agmini, munitiones intretis simul & occupetis, in quibus ipsorum spem omnem repositam videmus. Quòd si hoc secus acciderit quàm sperandum sit, saltem cum Cæsari, tum mihi decorique vestro, vel hoc vno insigni conatu abunde erit satisfactum. Ad ea continuò Aluares Gradeus, Cisnerius, Rodericusque Ripalta, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciscusq; Ruitius, responderunt se vsq; adeo præstantem operam nauaturos, vt in ipsis neque vim, neq; omnis periculi contemptũ, aut expectatæ quærendæ laudis ardorem, viris fortibus impigrè pugnare solitis dignum desideraret. Nec Barbari aduerso nostrorum successu elati, quin eadem consuetudine audacter erumperent, plus tridui mora conquierunt, meridianoq; tempore Giaffer, cui id munus fortè contigerat, cum Ianizeris, Afrorumq; iaculatorum manu superiores munitiones inuasit, ratus se ea hora nostros, cum labore operis, tum Solis feruore confectos, in statione segnes & imparatos aggressurum. Iam Barbari inopinantibus nostris, vti remissa passim eius feruentissimæ horæ custodia, aggerem conscerderant, & certatim in subiectos vndique glandes, sagittas, & lapides conijciebant, quum extemplo ad leuem tympanorum sonitum sclopettarij nostri sicuti fuerat imperatum, duobus simul locis eruperunt. His Vastius subsidiariam manum ex galeatis thoracatisq; militibus, qui alabardis, breuioribus hastis, aut partesanis lato ferro Italorum consuetudine rem gererent, opportunè submisit. Phalanges autem suo ordine compositas intra munitiones constituit, vt si quid leui armaturæ durius accideret, eam pedem referentẽ pedites reciperent, & ad pugnam parati simul castra tuerentur, cœptique certaminis euentum expectarent. Pugnatum est vtrinque summa contentione: nam Ianizeri quanquam graui nostrorum impetu repellerentur, vti milites pro dignitate prætoriani sui ordinis nusquam terga dare soliti, non multum constantia aut virtute animi nostris cedebant. Sed Giaffere ipso, qui ante alios ardentius dimicabat, duobus simul glandibus traiecto, cadenteque, ora conuertere fugamq; respicere cæperunt, & mox expirantem ducem erigere atq; referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alij supra exanimem vtrinq; cecedissent, effusè in fugam se dare coacti sunt, nostris tanto ardore persequentibus, vt Guletani receptis primis periculum veriti quartam ferè suorum partem obseratis repentè portæ valuis exclusérint. Verùm hi deflectentes versus stagnum, postico ferè aditu, qui nostris erat inexploratus, intra munitionem se receperunt. In eo tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuisset, periculosus atque difficilis nostris receptus est datus, Didacusq; Abyla nouellariæ cohortis signifer, in hostili aggere vexillum defigere ausus, multis simul glandibus petitus, & sagittis confixus occubuit. Neq; tamen vixillo potitus est hostis, quum illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuisset. Rodericus quoque Ripalta crassioris sclopetti glande collisa vehementer galea grauè vulnus accepit, multoq; plures è nostris in receptu quàm in pugna disiderati sunt: quoniam e tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra suorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egregiè repressa est,

& spes

& spes expugnandę munitionis nostris non obscurè præbita, quòd ex propinquo munitionis natura consideratius explorata certam victoriam aggressuris promittere videretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio aliquanto infirmiorem esse, quàm crederent Guletæ munitionem, persuasumq; habebant eo aditu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem irrumpi potuisse. Qua de causa Sinas animaduerso aggeris vitio, quòd non esset perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum & subitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula, transuersoq; leuiorum asserum munimine confibulatis, ingressum præsepsit, ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedente paludis parte conspectos, certis sclopettorũ ictibus petere posset. At Cæsar paucis diebus in ipso rerum apparatu deliberationeq; consumptis, statuit non esse terendum tempus, quin protinus Guletanis vim omnem, et verum terrorem admoueret: multæ enim eum res ad expedienda consilia vehementer hortabantur, suorũ in primis animi abunde restituti, hostium verò non vano planè metu perculsi, quos nouo præsidio erigi in spem, cõfirmariq; nolebat. Didicerat enim varia Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetũ appropinquare, contrà suos aduersa tẽtari valetudine, vt pote qui interdiu immoderato Solis feruore torrerentur, noctu verò largissimo cœli rore madefacti, astrictis, & propè gelatis artubus rigerent, nec aqua dulci aut planè suaui leuendæ sitis desideriũ explerent, nec exoptata ægris recentis obsonij subsidia classis præberet: militari namque industria effossi toto litore putei, et Aquarię item turris latices iniucunda salsugine redundabant, sic vt ægri pariter & incolumes compressa acrioribus pomis siti facilè contabescerent, quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura liberaliter obuiã iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus, rerum prope omniũ aduersus inediam & sitim, imminentesq; morbos oppurtuna præsidia, onustis pluribus nauigijs, in castra illico subsecuturus transmisisset: & Alarco Neapolitanę arcis custos, completa ingenti naue, pari studio ad Cęsarem esset profectus. Iam enim Aurianæ classis, Hispanicæq; præsertim nauticus panis mucorem & cariem sentire cœperat. Itaq; ad Idus Iulias promotæ sunt munitiones in conspectum hostium, prolatusque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegabat oblonga munitio ex vimineis corbibus vsitata ratione confectis, & ligneis item vinarijs dolijs quæ arena sola complebantur, quòd Africæ solũ his in locis neq; glabam neque cespitem ad opus faciendum præberet. Auria suo vsus munere à mari oppugnandæ Guletæ negotium suscepit, ita totius classis diuisis ordinibus, vt rostratæ naues sibi per vices tripartitò succederent, displosisque tormentis cædendo, sequentibus locum darent, maiores verò onerariæque naues idoneis in locis ad ancoras constitutæ, ex castellis prorarum & puppiũ, & ab excelsis summi mali carchesijs iugiter operam nauarent. A terra autem tribus in locis tripertitò pariter singula muneradiuisis inter se per nationes copijs Vastius partiebatur, vt singulæ acies ex æquo attributi laboris onus, et speratæ laudis fructum sentirent. Nunquam ab vlla hominum memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt, vel acriore vi, vel maiore apparatu, exactioreque diligentia munitus vsquam locus est oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeoq; horribili reboatu fragor ingentis terræ motus instar est editus, vt non quati modò & grauissimè concuti, verùm tota passim terra hiscere, & iam iam mortales absor-

bere videretur. Mare autem quod modo tranquillitatem pacati æquoris ostenderat, fluctuosius concitari in orbes, remotaq; etiam pelagi spatia, repente excitata flauenti spuma cõturbari, lateq; feruere spectarentur, quũ cœlum superfusa tot excitatis ignibus fumea caligne, omniũ oculis esset ereptum. Ab aurora ad meridinem maioribus colubrinis nusquam est cessatum. Itaq; turris cum adiecto suo antemurali terebrata vndiq;, & penitus diffracta sic concidit, vt tormenta suis apposita fenestellis, horumq; libratores, corruentium parietum, & proscissæ testitudinis ruina contegeret, munitionesq; circum omnes, nudatæ propugnaculis latè passim perfossæ atq; deiectæ, non omnino difficilem nostris ascensum præberẽt. His ad accendendos animos cucullatus sacerdos crucifixi Christi seruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora cohortes quibus singulis senæ scalæ erant attributæ, eo ordine vt tum hostilem munitionẽ inuaderent, quum signum tubarũ cantu esset datum, nostrorumque tormenta cessassent, cohortante iubenteque Cęsare procurrerunt. Neq; diu Barbari quanquã in subeuntes tela omnis generis, naualiq; artificio missilem ignem tenaci flãma armis adhærentem coniicerẽt, vim nostrorum tanquam terrefacti, magnaq; introrsus obruti clade sustinere potuerunt, sed occupatã á scandentibus munitionem, amissa spe defensionis deserere, pręcipitesq; se in fugam dare coacti sunt. Sinas ipse cum ducibus ponte ligneo se eiecit in aduersam continentem, lęuoq; litore intẽto cursu Tunetum profugit, quo itinere multo maxima pars suorum sese proripiebat. Alij cæsi pulsiq; in stagnũ detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hispani equites & sclopettarij pręsertim venatoria consuetudine passim opprimebant, tanta consectandi voluptate, vt tota paulus Barbarorum cadaueribus constrata videretur. Nostri paucis amissis, omni tormentorum apparatu, totaque iampridem subducta (vt diximus) hostium classe sunt potiti, quo nihil iucundius Cæsari Hariadeno verò acerbius accidere potuit gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua vna maximè valerent, amisisse querebantur. Constabat enim Barbarussam in ancipiti deliberatione aliquandiu stetisse ambiguum, tueretur ne regnũ terrestri manu, an ipsam potius maris possessionem retineret, qua ipse ab ineunte ætate facto sæpius Fortunæ suę periculo, duo opulenta regna, & longè clarissimam peritiæ naualis existimationem esset consecutus. Sed in superbo ambitiosoque homine vel improbantibus trierarchis præualuisse confirmandi regni cupiditatem, tum maximè sibi aduerso Pœnorum studio, qui alienigenã, & multa cruentũ cæde prædonem sibi regem impositum abominati, rediturum Muleassem expectabant, quem veteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Numidas auunculus Dorax fere ducturum polliceretur. Verùm ego postea ab ipso Auria accepi, Barbarussę nihil famæ de aduentu Cæsaris credenti, tempus omnino defuisse, quo classem deducere atque instruere posset: nam quæ intra Guletæ fauces reducta, in ipsa paludis tuta statione seruabatur, nisi magno ergatarum & funium molimine, longoque militum & seruorũ remigum labore extrahi, appararique non poterat. Neque enim Barbarus vir acutus, ac utriusque militiæ peritissimus, vtrobique si copias diuideret, rem iustis viribus, & bona spe geri posse iudicabat. Qua de causa, sicuti superiore libro demonstrauimus, nouũ intra paludẽ portũ efficere, mareque apertũ nouis faucibus ad occasum excauatis immittere cogitarat, & iam magna ex parte perfecerat, vt expeditã instructamque suis armamentis clas-

tis classem securo in loco, & vndique tormentis permunito continerent. Sed cum pertinacissimé vacantem operi, & passim veteribus Carthaginensis molis reliquijs occurrentem aquileges deterruerunt, affirmantes exiguo tempore futurum, vt Guletæ munitio à continente abscissa, & redacta in insulæ formam, nouo terrestri præsidio (si vsus posceret) confirmari atq; defendi non posset, & allidentis maris fluctus perflante Aquilone stagnum inuectis arenis oblimarent, exaggeratisq; vadis summæ utilitatis Tunetana nauigatio tolleretur. Cæterũ Barbarussa tãto accepto incommodo perturbatus & exterritus, venientem ad se cum reliquis Iudæum ita turbido infestoq; supercilio excepit, vt ignauiam cunctis, fœdumq; terrorem nimis properé conceptum exprobraret, grauiq; admissi dedecoris contumelia prosequeretur. Ad ea tamen Sinas pro omnibus respondens, Hariadene, inquit, quamdiu cum hominibus armatis certandum nobis fuit, vti planè scis nec hostes diffitentur, operam existimatione nostra, & tuis auspicijs dignam edidimus, vbi verò nobis cum diro Sathana, furijsque eius infernalibus, qui in nos horribili cum incendio terræ motum extremi terroris atq; periculi excitarunt, repugnare necesse fuit, tibi mirum videri non debet; si immortalium humani generis hostium inusitatam vim effugimus, vt tibi meliore Fortuna de imperij vrbisq; tutela certaturo integri seruaremur. Neq; nos dispudet, tanquam iterum pugnaturos, eo periculo ereptos videri, è quo tu si interfuisses summæ constantiæ vetus dux, & miles, non turpè modò, sed planè honestum (si libero ore tecum loqui licet) incolumen emersisse arbitrarere. Hæc in primo congressu dicta fuisse ab his qui sermoni interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore, verborum contentioni finem imponens, leniore oratione singulos vehementer est cohortatus, vt secum pro republica saluteque omnium aduersus hostes bellum sustinere, intentissimaq; cura gerere vellent. Seperare enim se postquã ampliora iam Afrorum peditum auxilia, & ingentes Numidici equitatus turmæ appropinquarent, hostes non diu Guleta capta lætaturos, indeque mox ad paranda quæ opus erant omnem industriam studiumq; conuertit, prolata statim ex ærario ampliore pecunia, dispensataq; liberaliter inter Afros & Numidas, vt propensiorum confirmaret amicitiam, & nouo benificio dubios obstringeret. Interea rex Muleasses ex vlteriore Numidia cum modico propinquorum & clientium comitatu ad Cæsarem in castra peruenit. Consederat in sella regia Cæsar medio in pretorio, in quod admissus est Muleasses suo cultu mitratus, cui lintea fascia à mento demissa guttur protegebat, & tibias talaris adornabat vestis è serico viridi & cyaneo discolor. Erat is procera statura, suffusco vultu, planeque virili, sed oculorum lumine ita peruerso, vt spectantes malignè contueri videretur. Postquam verò exosculatus est Cæsaris dextram, tapete substrato, humi collectis cruribus more patrio sedens, per interpretem in hanc sententiam est locutus: Nullo meo, ter maxime imperator, insigni officio prouocatus, quod ita religiones quibus dissentimus tulerunt, in hanc terrã armatus, & iam planè victor aduenisti, nõ sine, vti reor, præclaro instinctu magni numinis, quod & nos pari pietate colimus, scilicet vlturus summæ perfidię & crudelitatis tyrannũ & prędonem, humani generis hostẽ atrocissimũ, de quo propè iam partã expugnata Guleta, & capta classe victoriã ita prouideo, vt propediem eũ maleficiorũ omniũ te vindice pœnas daturũ sperem, et eo quidẽ meo vberiore gaudio, quòd fœlicitatis atq; victorię tuę fructus

ad me sit rediturus, me quidem in paternum & auitum regnum restitues, quod à summa tua equitate atque virtute supplex & exul sperauerim. Erit enim tibi in primis vtile planeque decorum, si me, regem antiquissima stirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorũ propinquitatibus clientelisque validum, complectare. Nec recuso vel tributum pendere, vel me beneficiarij iuris nomine Christiani imperatoris clientem profiteri. Fidei verò meę nullus erit locupletior vades, quàm accepti benificij memoria, quę apud me liberosq; meos erit indelebilis, vel ob id præsertim quòd ingrati nomen abominer, & exhorream, perenniq; amicitia vestra adeò propinquis è Sicila Sardiniaq; præsidijs confirmari mihi opes, & Punicę gentis studia conciliari nõ ignarus rerum intelligam. Cæsar ad ea respondit, se eo animi decreto in Africam traiecisse, vt multorum temporũ iniurias, quas Barbarussa cunctis regnorum suorũ litoribus intulisset, armis vindicaret, maleficentissimumq; hominum genus piratas excinderet. Huic voto suo piè cõcepto Christi Dei numen secundũ belli successum dare, aspiraturumq; iam procul dubiò, vt Tuneto capto summa victoria potiretur. Tum verò se cuncta ei quæ ex vsu rerum fructuq; victoriæ forent, benignè concessurum, modò fidem non falleret, quæ sibi suspecta tanquam Punica videri posset, nisi eam beneficij memoria regio in animo gratissimè confirmaret, aut armorũ metus abundè tueretur, quãdo hisdem viribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facilè possent. Muleasses maximè grauem se præbuit, tanquam pristinæ Fortunæ suæ nihil oblitus, quũ eum Cæsar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita verò comem ducibus sese ostendit, vt ad spectaculum in quo conspici vellet, quum hasta lõga peritissimè quassata, & cõuoluta in auersos & aduersos ictus, edmirabiliter se exerceret, et seriò præliantibus nostris admisceri cupere vederetur: per otium autem cum philosophis de natura vniuersi, & de motu cœli, potestateq; syderum exactissimè ex Auerrois disciplina disputaret. Ei Cęsar tabernaculum tendi et hospitalis munificentiæ munera in quotidianos vsus præberi iussit. Vastius & Albanus, & secundum hos reliqui proceres omni honore adhibito susceperunt. Cupientem verò castra conspicere, spectatum comiter deduxerunt, vt quas aggerum moles nostri celeriter extruxissent, quantus tormentorum esset apparatus, quæ custodiæ armatorum in statione pro castris excubarent, & quantam vim peritiæ militaris, tot legiones non lingua modò, sed ipso oris habitu, & cultu armorum maximè diuersæ præferrent, præsens agnosceret, intuereturq; oculis an tot lectissimarum copiarum præsidia, quæ Cæsar inuictus imperator, ipsius qui iam reduceretur insigni benificio in Africam adduxisset, ad debellandos hostes satis forent. Muleasses ante omnia numerũ atq; ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum venalium omnis generis copiam, miramq; præsertim coementium passim militum tranquillitatem, vehementer est admiratus. Nec multò pòst duces consertis in arcano sermonibus diligenti percunctatione multa ab regè ad gerendũ bellũ oppurtuna didicere: de Tunetanorum in primis studio & viribus, de situ item vrbis naturaq; mœnium, & munitione arcis, de suburbanis puteis & cisternis, & quam longè lateq; proxima oliueta, quæ densissimi nemoris speciem præberent, ad ortum Solis protenderentur: quales porrò Afrorum & Numidarum essent copiæ, quæ mercede conductæ tirãno operam nauarent. Id postremò non inani coniectura, tanquam mox euentu minimè cariturum, constanti ore protulit,

Barba-

Barbarussam nequaquam mœnibus, quæ tot nostrorum tormentis non magno labore prosterni possent, esse confisurum, sed omnes sub signis ad ostentationem educturum copias, ut inconditę multitudinis conspectu procursuq; terrere nostros, & immisso Numidarum equitatu, magnisque de more gentis sublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maximè fideret, & parcere vellet, in aciem esse producturum: verùm reliquam Afrorum turbam obiecturum armato hosti, ut quid efficere posset, extra suorum periculum, Punico tantùm sanguine vir astutus & callidus experiretur. Nihil enim eum suis nationibus magis alienum, magisq; miserum arbitrari, quàm si collatis signis collatoq; pede confligeret cum eo hoste, qui phalanges splendenti protectas ferro, & prælongis horrentes hastis stabili gradu promovens, nudos iaculatores & sagittarios, carpentesque incedentia agmina inermes Numidas irrisurus esset, & nullo negotio prostraturus. Nostros autem nihil omnino perpessuros aut sensuros infestius quàm ardorem Solis & obortam inde sitim, cui tamen malo facilè occurri posset crebris aquæ subvectionibus. Eam namque è propinqua classe utribus, & cupis ligneis per servos & frequentibus naviculis per stagnum abunde posse comportari, dispensarique per acies, quanquam in proximo non longè à mœnibus veteres cisternæ satis magnam vim aquæ dulcis sitientibus præbituræ crederentur, nisi eas malignus atque atrox hostis communi incommodo venenis inficeret. Hæc suo ordine ad Cæsarem perlata, eum in sua spe non dubiæ victoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoso consilio incubuit, ut nihil militaris studij curæque remittens quàm primùm universas copias Guletæ & Tuneto admovendas decerneret. Cæterùm parandis his rebus instruendisq; militibus, & noscendis hostium consilijs, quum impensè vacaret Cæsar, varia nostri quotidie cum Numidis prælia serebant, sic ut semel iusta prope pugna cum barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit: Barbari æneis aliquot tormentis inter oliveta dispositis, pilas continenter in castra iaculabantur. Ea re cognita Cæsar omnibus Italis & veteranis compluribus Germanorum Hispanorumque cohortibus aggeri & castris præsidio constitutis reliquas copias & equitatum educit, quum paulò anteà Montegium equitatui Hispanico præfectum contra hostes præmisisset. Cum Barbaris aliquandiu vario eventu certabatur: nam tametsi per aliquot sclopettarios pedites satis prosperè contra hostes nostri rem gerebant: Hispani tamen equites, uti ex clientibus procerum parum armorũ usu peritis conscripti, Numidarum & Turcarum equitum vim ferre non poterant: sic ut inspectante Cæsare perturbati & terga dantes, ad gravis armaturæ vexilla confugerent, & ipse dux Montegius vel acerrimè pugnans solido thorace Numidica cuspide perforato graviter sauciaretur, atque ægrè servaretur: & idem vitæ periculum vulnere accepto adiret Garzias Lassius nõ genere modò, verùm poetica lauro perillustris. Hunc sauciatũ & circumventum Federicus Caraffa nobilis Neapolitanus suo hostilique sanguine perfusus servavit. Id autem pugnæ genus eiusmodi erat, ut magno impetu primo procurrerent: deinde quum premerentur, consultò terga darent, & hostium impetum cedendo refringerent: rursus conversi infestis signis irruerent in hostem. Sed aliquanto iniquius Hispani: nam tametsi optimi generis equos adduxerant, minimè tamen eos huiusmodi prælijs insuefactos habebant. Quoniam equestris exercitatio post depulsos Bætico im-

perio Mauros iampridem exolevisset, præterquam quod hastarum longitudine etiam Barbaris erant impares, ideoque pauci adversus multos ingruentes consistere non auderent. Cæsar ubi suos à Barbaris acrius premi, ac cedere paulò longius vidit, celeriter cum gravioris armaturæ equitibus advolat: cuius adventu & acri impressione Barbari tormentis currulibus amissis, præcipites sese fugæ mandarunt. In eo concursu Cæsar ipse, uti ante agmen armatus constiterat, divum Iacobum, quod est Hispanorum equitum tutelare numen, pro tessera clariore voce invocavit, & in Barbaros ita invectus est, ut non ducis modò intrepidi, sed pugnacissimi etiam militis officium præstaret, coronęq; civicæ honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Bætica nobilem equo perfosso deiectum, & graviter in facie vulneratum, ideoq; circumventum ab hostibus suo interventu servavisset. Vni eo die è nostris paucissimi equites Græci, duce Lazaro Coroneo, Barbaros usque adeo mirabili feriendi atque eludendi arte, præsentique audacia repellebant, ut sæpe dare terga congerent. Sed Græcorum & Lazari inusitata ferocia temeritateque fiebat, ut quum abeuntium agmina lacessendo instandoque intemperanter persequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hostium genus ora & signa cõverterent, redintegrataque pugna refugientes effusè consectarentur usq; ad cataphractorum alas, quas Gręcorum periculo commoveri laxarique necesse foret: id graviter ferente Cæsare, qui abeuntium terga potius à nostris eo tempore quàm ora pugnantium spectãda iudicabat, tanquam equitatui suo valde perterrito diffisus: sic ut Lazarum sæpe revocatum, nec dicto audientem districto gladio persequens, nisi laxatis fortè ephippij cingulis ex equo in arenam propè decidisset, percussurus esse crederetur. Per eos quoq; dies accidit, ut barbarorum circiter triginta milia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo sitam, magno studio & velocitate contenderent. In ea turre Cæsar, quòd castris immineret, paulò ante præsidium paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magus quidam sacerdos Numida superstitioso ululatu edito præibat, spargens circumquaque quasdam syngraphas, quibus Christiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamq; nostros inclusos turri, atq; igne & fumo circũventos vehementer premebant, quum Cæsar ipse protinus promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros invasit, atque omnes celeriter mago sacerdote ante alios interfecto, terrore perculsos in fugam coniecit. Audivi ego postea à Cæsare, quum apud Neapolim mihi scripturo totius partæ victoriæ seriem enarraret, se balistariorum equitum alam magno proculdubiò usui contra inermes hostes futuram, eo die plurimum desiderasse, ut Numidæ & equi eorum præsertim, quos magno parant pretio, ideoque secundum vitam longè habent carissimos, verutis configerentur, instauraturumque propterea eius scorpionarij ordinis dudum intermissi, & sensim exolescentis peculiarem alam, qua si opus foret adversus Barbaros uteretur, sicuti ipse paulò antè inter prætorianos custodiæ corporis equites habere consuevisset. Per hunc modum Hispanico equitatu perculso, plerique putaverunt nostros equites, si universo prælio certaretur, neque numero neque genere armorum Numidæ hosti pares futuros: exploratam tamen per sclopettarios, & cęteros pedites victoriam existimari, qui audacter effusos adoriri, & sese in oliveta insinuare, condereque ad occasionem invadendi hostis solerent, & multa illis ex occulto detri-

menta inferrent, ut tum accidit, sicuti supra demonstratum est, quum conglobatam in proximo tumulo Afrorum manum, constitutaque ibi duo currulia tormenta in nostros sæpe displodentem, facto impetu depulerunt, potitique tormentis, aliquot eorum in capessenda fuga pertinacius hærentes contrucidarent. His de causis quæ suprà commemoratæ sunt, nonnulli graves togatique homines bello minimè imponendum finem, sed maturè recedẽdum ex Africa dictitabant, quòd satis profecisse Cęsar videretur, vel ad laudem, quam iam non mediocrem Guleta capta, occupataque hostium classe esset consecutus, vel ad utilitatem, totis scilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum vulgò milites fœdis atque mortiferis alvi profluviis laborarent, ægrorumq; numerus in dies augeretur: ex adverso autem præpotentes Numidarum reguli veteres Muleassis inimici ad Barbarussam pervenisse nunciarentur. Horum intempestivas voces Cęsar opportunè compescendas ratus, contra eos gravi oratione disseruit, tanquam ineptius atque timidius, quàm homines constantiæ & virtutis opinione ab se in consilium receptos deceret de rerum successu, futuraque victoria angustissimis usque adeo animis dubitarẽt. Eam enim se ab ipsis tanquam inutilem & prorsus infamem studii operam non requirere, ut de salute sua potius quàm de dignitate soliciti esse velint. Ea siquidem ante susceptum & bono eventu semiconfectum bellum, prius quàm in Africam traiiceretur, commemorari debuisse: nam tutò se in Hispania bello vacuum conquiescere, atq; omnes maritimæ oræ iniurias & miserorum querelas contemnere facilè potuisse. Cæterùm gravissimis (uti ipsi scirent) de causis eò esse perventum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum privati nominis existimationem, aut opima parta victoria, aut si id superi nollent, honesta saltem morte famæ satisfaciendum esse censeret, quando ipse omnem vitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipsa vita cariorem semper habuerit. Proinde sibi satis impavido, vel adulari, vel fortibus inauspicatum terrorem incutere desinerent, & quicquid ad belli exitum fortuna adveheret, se duce constantibus animis in crastinum diem expectarent. Conflicturum enim se iusto prælio, aut si hostis abnueret, admotis tormentis Tuneti mœnia quassaturum, ea mente, ut Deum divosque omnes, quos susceptis ritè votis propitiasset, sibi pro pietate & summæ equitatis causa bellum gerenti proculdubiò affuturos crederet. Cæsar præsidio Guletæ imposito, dirutæ munitionis aggerem instaurari, captaque tormenta more nostro subditis rotis reconcinnari iussit, quæ magnis inserta trabibus, & navali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque verti commodè, neque aptè dirigi facilè poterant. Indeque latè explorata regione, quæ inter oliveta & dextros stagni margines nudum & expeditum iter ad urbem ostendebat, castra promovit, ita composito agminum ordine, ut parati ad pugnam instructa acie adversus omnes insidias, incursusque Barbarorum iter facerent. Ad lævam Itali stagno proximi, Hispani ad dextram oliveta spectantes, mediam Germanorum phalangem suo incedentem passu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant tormenta, & secundum hæc impedimenta totius exercitus. In principiis Vastius, penes quem concessu Cæsaris eo bello, eoque præsertim die militaris imperii potestas erat, speculabundus & hortabundus versabatur. Albanus valido equitatu delectisque cohortibus confirmatus, in postremo agmine curabat. Cæsari in medio apud vexilla locus fuerat attributus, cuius lateri cohærebat Ludovicus

Lusitaniæ regis frater. Italis peculiaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hispanis Alarco dux vetus, et Germanis Maximilianus Ebersteinius, sed cunctis ordinibus adequitans armatus Cæsar aderat, alacri vultu & fiduciæ pleno, commemoratis superiorum temporum victorijs, quas sibi invicta virtute peperissent. Eo autem die ab ipsis operam longè gloriosissimam expectare, postquam adversus Christiani nominis hostes, qui essent inermes, dimicandũ foret. Itaq; fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ molestias, pulveris & Solis æstum, & ipsam denique sitim tantisper ferrent, dum conspecto hoste conseri manus possent. Victoriam profectò Deum divosq; omnes, pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipsos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditissimæ urbis expectari possent. Succlamatum est à cunctis agminibus, ne his quas commemorasset difficultatibus angeretur, sed speraret suos milites cuncta incommoda æquissimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando veterem spectatæ virtutis opinionem non fallerent, & ipsum non in Africa modò, sed Hierosolymis recepto Christi sepulchro supremum summæ gloriæ Imperatorem constituerent. Subduxerat Vastius è dextra Hispanorum acie, quæ oliveto erat coniuncta, duas sclopettariorum manus, quas manicas vocabant, quòd cornuum instar diverso Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorum sclopettarijs ad oliveta usq; longo tractu sese extenderent, & cum Barbaris dispersim extraordinario pugnæ genere præliarentur, Barbarique ad postremum usq; agmen carpendo signa verterent. Verùm eos Albanus pari ordine per sclopettarios & institutas ad id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad cisternas, quas Muleasses, & plerique alij periti regionis indicarant, erat perventum, hisque procul conspectis, nostri sub ardentissimo sole pondereque armorum, lacessente immodica siti fatiscentes, potandi desiderio abruptim ordines deserere, & ad eas citato cursu deferri cœperunt, frustrà vetante, comminanteq; Vastio, qui magno incommodo dissolvi aciem, & propinquos hostes ultrò ad rem benè gerendam accersiri nostrorum impatientia providebat. Quum ille retentando verberandoq; nihil proficeret, eò decurrit Cæsar ut præsenti authoritate ægrè parentes in ordine atq; acie contineret. Verùm ubi valida atq; intoleranda sitis sudantia corpora perurgeret, neq; cõspectus Cæsaris, neq; vis imperij quicquam valebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent, ita ut Cæsar quosdam properantius se demergentes ut potarent, hasta tragulæ percuteret. Tum quoq; Arpinas insignis Centurio, qui Tullij Ciceronis nomen ferebat, & sub Clemente Pontifice Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, avidè potabundus in cisterna perijt. Per hunc modũ temeritate castigata celeriter ordines sunt restituti. Hoc autem meritò illis accidisse videbatur: quoniam Vastius pridie totis castris pronunciari iusserat, ut quisq; miles utriculum aquæ, aut vini laguncculam sibi ad zonam subligaret, quanquam publica diligentia per acies opportuna adversus sitim remedia plenioribus vasis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuêre qui propemodum exanimati à proximo commilitone aquæ semihaustum binis aureis ægrè impetrarent. Composita igitur acie signa adversus hostes promota sunt: Barbarussa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum consuetudine multa ad terrorem inanemque speciem vexilla spectabantur, ad tertium ab urbe lapidem pervenerat, productisque

aliquot

aliquot currulibus tormentis nostrorum aciem, uti prædixerat Muleasses, perturbare conabatur. Vastius crebrò displodente Barbarussa, nec ullum tamen detrimentum Christianis ordinibus afferente, tormenta proferri in primam aciei frontem iussit, ut his adversi hostes impeterentur. Eca verò quum ægrè tardeque adduci animadverteret, quòd iugatis servis & funibus traherentur, currumque rotas arena devoraret, & pilæ ferreæ, sulphureique pulveris cadi, remigum & nautarum humeris segniter comportarentur, consilium repentè mutat. Cæsarem edocet, sibi nequaquam videri contendendum esse tormentis in ea occasione, qua milites pugnæ desiderio incitati summa omnium alacritate signum sibi dari vehementer expeterent, rem omnino fortissimis militum dextris, fortunæque ipsius bono eventui semper aspirantis audacter esse committendam: Ne dum (inquit) tormenta non semper magno usui repentinis in prælijs futura, serò expectantur, inutili mora augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ victoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem invictoque animo pugnæ avidus: Davale, inquit, si tibi hoc probatur, quòd disciplinæ ratio mihi pariter ostendit, signa canere iubeto. Hoc ille extemplò faciam respondit, subiungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere condisceret, quem gravi cum onere pudoreque eo die tanti exercitus ducem, abdicato Imperatoris nomine esse voluisset. Itaque iure meo, inquit Davalus, iam utor, inbeoque, ut hinc abscedas ad mediam aciem ubi sunt vexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, universa communis Fortunæ salus unius hominis periculo, inexpiabile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando Augustorum Cæsarum nemo unquam tormenti violentia concidisset, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnæ signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in hostes est procursum, aliquanto pleniore ordinum gradu impetuque præsertim levis armaturæ, quàm Sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium emensi celeriter evitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cæsar, quòd nullum ei esset certum in exercitu militaris imperij munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum ducem hasta transfixit, districtoque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbavit, ut consequentibus nostris hostilem aciem facilè perrumpendam fundendamque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur: ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbentium nostrorum neque vim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum convertit, in urbemque cum Turcis est revectus, postquam suscepti consilij initia adverso conatu minimè processerant, nequaquam universo prælio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi æstus incommoda, multarumque rerum, & quæ præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, sperabatque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei benè gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem & Afrorum agmina, quæ nostris undique circumfusa nihil memorabile gesserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diverterunt. Alij ad Bardeos usque hor-

tos sese extendere: reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniuncta recepti sunt. Cæsar ea hostium fuga, quorum centum millium numerus esse ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hostis constiterat, castrametatus est, inito statim susceptoque consilio, ut sequenti die omnem tormentorum apparatum Tunetanis mœnibus admoveret. Interim Barbarussa non obscuro perculsus metu, multisque simul distractus curis, se ipso factus atrocior, inusitatæ crudelitatis consilium cœpit, occidendi scilicet servos Christiani nominis, ita circumposito & incenso tormentario pulvere, ut ad unum omnes in ergastulis concremaret, certus id exequi, nisi Iudæus Sinas execrabile facinus dissuasisset, testatus huiusmodi consilium viro forti tot victorijs inclyto, regijque diadematis honorem præferenti indignum existimari, quando non multò pòst esset futurum, ut patrati tanti sceleris ipsum maximè pœniteret. Quid enim esse quàm concepti summi timoris & supremæ desperationis indicium? quæ duæ res asperum sustinenti bellum gravissimè nocerent, & anteactæ vitæ decora deturparent. Caveret proinde ne ex atrocissimi facti fama Solymani Imperatoris inexpiabile odium adversus se concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expers, immania scelera detestari & vindicare consuesset. Vivere igitur sineret Christianos fatalibus suis vinctos cathenis, quam diu sors ferret, qui diligentissimè custoditi atque inermes, non multo pòst usui esse, nec sine certa pernicie sese commovere possent, si inauspicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profectò nec dari hosti, nec sibi eripi, vel denique morari speratam victoriam posse. Erubuit ad hæc tyrannus, concessaque miseris vita arce est egressus, & in longè maximum Vrbis templum concionaturus se contulit. illuc enim principes Tunetanorum evocarat, ut quæ ad defensionem urbis paranda essent perdoceret. eorum verò animos adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam suspectis ademisset. Hæc agente Barbarussa maximè lætus & felix miserrimis servis dies illuxit, mox ater conversa Fortuna valdeque funestus Barbaris rediturus. Id namque diri tyranni votum non diu tegi celarique potuerat: certus siquidem barbaræ crudelitatis, imminentisque adeo atrocis periculi rumor per totam arcem usque ad ergastula permanarat, misericordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tactique religione animos ad veterem, veramque pietatem revocarant, primates servorum sibi notos per secreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuere Franciscus è Medelino, Hispaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, desectæ virilitatis eunuchus. Hic Giafferagas vocabatur: Illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas, Hariadenus in delitijs habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile, maximeque pium facinus ausi, patefacto carceris aditu, erectis in occasionem, & audacter consurgentibus, ad abrumpendas cathenas instrumenta præbuerunt, atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter sex millia nudorum hominum, varijs rebus, saxisque præsertim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramadas è Baetia Hispaniæ oppido, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium strepitu excitatus cum armatis, quos repentè cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus iuvenis ingenio manuque promptissimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum custodem prostraverat, obseratisque ferreo vecte postibus porta fuerat potitus. Sed Ramada impetum

tum faciente, Siculus uti erat inermis conficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipse reserata porta sibi ac suis egressum parat, & cum aliquot generosis equis & sarcinarijs iumentis, quibus carioris supellectilis partem raptim imposuerat, ad Barbarussam acerbissimi casus nuncium ferens contendit. At Christiani exutis compedibus tumultuariæque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu, armisque potiti, ab excelsa parte arcis de sua victoria Cæsarianis significant, partim fumo, partim flammis ab incenso sulphureo pulvere excitatis, expansoque demum vexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuisse docuimus. Hæc tametsi dubiæ significationis argumenta, nostri in multo spacio nequaquam præclare perspicerent: crebris tamen Tunetanorum ad Cæsarem, Muleassemque transfugijs adducebantur, ut gravem omnino apud hostes exortum esse tumultum crederent, & Cæsar cum expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui servis opportune rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariadenus Iudæo in primis, qui importune obsistendo expeditum, & salubre consilium evertisset, falsisque item Dijs suis crebro maledicens, ad arcem revertitur. Obserata ianua supplex & prope lachrymans servos orat, mœnia portamque tenentes, ut se cunctis parcere integra fide paratum extemplo recipiant. At illi veteris novæque Fortunæ suæ memores, iustoque exacerbati odio, in eum certatim lapides conijciunt, adiectisque contumeliosis vocibus summovent: sic ut ille ira & dolore præpeditus & furens, in conspectos sua manu sagittas dirigeret, & rebus plane perditis & conclamatis, deformem in fugam verteretur. Secuta sunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus septem millium summam implebat eo consilio, ut ad urbem Hipponam, quam hodie Bonam vocant, divi Augustini præsulatu celebratam, se conferrent. Ibi enim suas triremes conscendere, marique potius, quam terra reliquos Fortunæ suæ casus experiri volebant: quoniam Hariadenus in stagno iuxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim tanquam in statione tutissima reliquerat, ad incerta belli, si opus foret, deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis deposita erant in arce, quam suo præsidio tuebatur. Cæsar ubi hostem desperatis rebus effugere, Bardeosque prætergressum hortos, ad Bagradam amnem, qui a Pœnis Magiordech appellatur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admovit. Adventanti præsto ante affuere civitatis magistratus, qui allatis portarum clavibus deditionem facerent, eiq; incruentæ victoriæ felicitatem gratularentur: se autem gratissimo animo, quod essent sęvissima Turcarum tyrannide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus esse facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementissimi Imperatoris, ut milites extra urbem in castris continere, & civitatem cumulato obstrictam beneficio inviolatam præstare vellet, postquam Muleassem antiquissimæ stirpis ipsorum regem, singulari benignitate reducendum adduxisset. Nihil enim milites ex urbanis rerũ omnium copijs, quæ suppeditari possent, esse desideraturos. Pro suis quoq; civibus deprecator aderat Muleasses, vehementer de civitatis salute solicitus. Sed Cæsar quanquã ad id prętandum satis propenso animo esse videretur, tamen quod de Punica fide nõ temere dubitabat, et quã Tunetani per Muleassem pecuniã se in stipendium prębituros antea promisissent

astutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent, utpote qui de supremis Barbarussæ consiliis eventum expectabant, ut ad id prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eorum salute promitteret, vel ob id admonebatur, quòd turbidas frementium militum voces audiebat. Dictitabant enim se perinique simul & ingratè tot navigationum ac itinerum extrema perpessos incōmoda iusto victoriæ præmio fraudari, postquam ipsos illuvie obsitos & inopes, nihil iam aliud sustētaret & aleret, quàm oblatæ spes prædæ, quæ sibi lacera veste vix pudenda tegentibus, exustisque longo labore & siti inclementer eriperetur, scilicet ut Tunetani religionis hostes perpetuique receptatores & hospites immanium prædonum Christiana victoria lætari possent. ipsi autem victores elusi undiq; suas ærumnas perpetuò lugerent. Suspenso adhuc Cæsare Vastius cum parva manu ad arcis portam accessit, & à servis qui se in libertatē vendicarant, cum insigni gratulatione receptus est. Inspectātī autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum, servus Ligur absconditæ pecuniæ latebras indicavit Demerserat enim Barbarussa in cisternam ad triginta milia nummũ aureæ monetę, pluribus insutę culeis. Hos expiscatus Vastius, à Cæsare prędę donativiq; nomine, ut sibi concederentur facilè impetravit. De se enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenii inter principes eius ætatis maximè largitorem, eo munere dignissimum existimabat. Verùm arce inexpectata felicitate in potestatem redacta, & iam diripientibus cuncta servis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas regiones ad prædam discurreret, Tunetanis nihil ferè hostile expectantibus, & magno eiulatu edito Muleassis fidem frustrà implorantibus. Paulò siquidem antè conspecto Muleasse gens æquè mobilis & infida, pronaque in adulationem magnas inusitatæ lætitiæ significationes manuum plausu, & crebra gesticulatione corporum, secundisque acclamationibus omnis virorum & mulierum ætas ediderat, scilicet ut antiqui in nostros odii libidinem reconderent, ob idque victores nostri nullo eorum merito ad misericordiam flecterentur, quum ex conscientia incertæ fidei id summæ calamitatis incommodum ultrò sibi ipsis contraxissent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti invadentium & effringentium fores varii casus tulerunt, promiscua cæde cruentus fuit. Sed Hispanis atque Italis in avaritiam pronioribus, Germani ab insita animi feritate Mahometano cruore sitim explere properantes, ita cadaveribus cuncta compleverunt, ut imbellem omnis sexus & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem sine discrimine trucidarent, & pavimenta damnatis in templis multo inermium sanguine inundarentur. In eo cadentium miserorũ strepitu, lugente obtestanteq; Muleasse, Cæsar sævitię modum imposuit, pronunciariq; iussit capitale fore, siquis Tunetanum violaret civem, aut in servitutem abduceret. Fieri tamen nequiit quin multi, adolescentesq; præsertim, & formosiores fœminæ ad classem raperentur: nam socii navales fama diripiendæ urbis exciti ad urbem convolabant. Quamobrem Muleassi licuit, quos noverat è manibus prædantium in libertatem exiguo pretio vendicare, sic ut unam ex uxoribus eius, quæ anteà inter carissimas fuisse dicebatur, binis redemptam aureis constet. Cæsar ingressus arcem servos, qui clarissimo facto summæ parandæ victoriæ occasionem præbuerant, collaudavit, divisaque viritim certa pecunia, qua sese alerent, liberos fore dixit, pollicitus navigia, &

com-

commeatum, quibus in suas terras transportarentur: Medelinum autem & Giaffetem, quos Barbarussæ alumnos, & effringendi ergastuli authores fuisse docuimus, pecunia, vesteq; donavit, à quibus postea multa de Barbarussæ cum filijs, arcanisq; moribus didicimus. In ea arcis direptione tria incomparabilis iacturæ detrimēta Muleasses deploravit, Arabicorum voluminum in primis, quæ conturbata atq; direpta bibliotheca perierunt. Asservabantur enim antiquissimi codices, non disciplinarū modò omnium præcepta, sed superiorum etiam regum res gestas & Mahometanæ superstitionis interpretationem continentes, quo rex ipse postea me audiente, se unius urbis pretio (si fieri posset) avidè redempturum disserebat. Secundo loco fuit unguentorum odoratique Indici aromatis officina, in quā patris Mahometis exemplo, prodigiosi sumptus, inusitatæq; luxuriæ orientis opes contulerat. Siquidem plumbeis in loculis, eburneisq; arculis tanta vis ambræ, musci & zibeti (harū rerum antiqua vocabula adhuc ignoramus) in balnei quotidianos usus, & nocturnos diurnosq; cubiculorum suffitus erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariadenus victor militari duritia subagrestis, & damnarat, & effusè contempserat. Postremò varia maximeq; pretiosa pigmentorum genera, ab ignaris servis atque militibus pręsentis tantum & manifesti lucri spolia quærentibus, stultè prætermissa dissipataq; sunt. Nam acervi plures cærulei transmarini, quod cyaneum efficit colorem, & à Græcis authoribus lazurium vocatur, in armarijs reperti sunt, multique culei, cocco & lacca Indica pleni, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximijs, & lanarum telæque sericæ infectoribus magno coemuntur pretio. Quæ omnia tum fœdè pessundata nemini prædę futura disperierunt. Ingens quoque balistarum, & nostri moris telorum & armorum, thoracumque præsertim ex laminis, & galearum apparatus est repertus, agnitæque sunt in his casides, ocreæ, fœmoraliaque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludovicus rex Galliæ Tunetum ante trecentos annos obsederat, à Pœnis de Christiano hoste parta, quæ ad eius belli memoriam custodita servabantur. Interea Hariadenus ad Bagradam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter intendit, vadoque propter æstatis siccitates facilè reperto, transgressus est, nequicquam persequente vel lacessente Numidarum ala, quam Muleasses ex veteribus amicis, avunculique Doracis clientibus coactam, abeuntes Turcas persequi iusserat. Eo namq; ordine Barbarussa iter habebat, ut postremo suorum agmine certis sclopettariorum & sagittariorum præsidijs more militiæ confirmato, neque manus conserere, neque appropinquare quidem ausos facilè contemneret, & Hipponam omnibus suis incolumibus, uti statuerat, intactus evaderet. In transitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrneum inclyti nominis piratam desideravit, quum is in magno Solis ardore longoque itinere fessus, & multo adipe prægravis cogente siti ex profluente avidius potando disruptis præcordijs in ripa expirasset. Hariadenus ubi Hipponam pervenit, primum omnium recreandis copijs bidui quietem dat, concioneque habita universos consolatur, hortaturque ut quodcunque incommodum iniqua sors attulerit, id nequaquam hostium virtuti, sed servorum perfidiæ tribuendum existimare velint. Fortunam invictis patientissimisque animis ferendam, eamq; nova virtute conciliandam arbitrarentur. Sibi esse in animo classem educere, atq; inde continuò Algeriū proficisci, ubi maioribus pręsidijs cōparatis,

classeque adaucta, & novo suscepto consilio, rem ipsorum votis parem, & sua existimatione nõ indignam sit ausurus. Nunquam ulli duci ab adverso rerum eventu fracto subactoque, alacrioribus animis à militum corona succlamatum fuisse memorant, quum ultrò deposcerent, ut quæ vellet vel gravissima atque asperrima universis imperaret. nihil enim se recusaturos, modò ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili studio & promptissimis suorum viribus fretus, triremes quatuordecim demersas in stagno, ipsoque profluentis fluminis vado admirabili celeritate educit, suisque impositis armamentis protinus exornat. In margine stagni aggerem erigit, productaque munitione in eam tormenta confert, non inani coniectura iudicans non multo pòst nostrorum classem affuturam, ut egressum impediret. In eo quoque consilio Cęsar & Auria pari ratione versabantur, ut hostem evadere parantem præoccuparent: rati eius classem priusquam deduci adornarique posset, si pars ipsorum classis eò mitteretur, tormentis in statione demersuros. Ad eam rem conficiendam ab Auria deligitur Adamus Centurio Genuensis, nõ magnopere rei navalis peritus, sed affinitate Auriæ & multis divitijs æquè fidus & potens. Is certum triremium numerum socijs imperat, & sublato vexillo cum quatuordecim tantùm rostratis ad Hipponam provehitur, certam facilemque victoriam, ingentemque inde sibi laudem de imparato hoste se adepturum sperans, quòd in apparatu instruendæ classis occupatum Barbarussam fore crederet. Sed postquã Bisertum prætervectus Hipponæ appropinquare cœpit, Barbarussam incomparabili celeritate classem eduxisse, & munitionem tormentis instruxisse certius didicit. Quare vehementer perturbatus consilium mutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam devitaret, quòd in sociorum triremibus, Hispanicis præsertim, Siculis & Neapolitanis rari essent propugnatores, ut qui ad prædæ spem anteà, iniussu in terram descendissent: ideoq; iniquissima conditione cum Barbaris numero, feritateque præstantibus pugnaturus censeretur. Itaque opportunè prudens obverti proras iubet, & velis remisque regreditur, ut maiorem partem classis accersat. At Barbarussa, uti postea cognitum est, diu in incerto habuit, an nostrorum classem ad spem victoriæ consequeretur, postquam pari triremium numero foret confligendum, an potius in vetere proposito petendi Algerij persisteret. In hanc sententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorsus infrequentiæ imbecillitatisque nostrorum: atq; ita occasione magni certique proventus prætermissa, modico Turcarum pręsidio arci imposito, oram solvens Algerium enavigavit. Redeunte autem Adamo rebus infectis plerique principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorundam imperio ægrè parentium, & flagitio sociorum navalium, qui iniussu in litus descendissent exoptatæ victoriæ occasio elapsa videretur. Hoc enim unum eo bello ad summam Cæsaris felicitatem defuit: nam præferoci hosti si ei classis à nostris erepta aut demersa fuisset, nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur: quoniam innumerabiles Numidæ Turcarum ex professo hostes per mediterranea ærumnosum iter habentem ex notis saltibus invasuri, & priusquam Algerium perveniret, omnino deleturi crederentur. Cæterùm Auria graviter indignatus sibi & suis, nec tamen desperans hostem se adipisci posse, cum tota sua peculiari classe, cæterisque validioribus sociorum rostratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbarussæ discessu urbem cœpit, murosque diruit: arci verò quàm tormentis in potestatem redegerat

gerat præsidium imposuit duce Alvaro Gometio, regressusque est ad Cæsarem. Cæterùm Gometius, tametsi vir erat bello fortissimus, usque adeo tamen avaritia erga hostes pariter & socios evasit infamis, ut iudicij metu manus ad turpem vitæ exitum sibi conscisceret, & Cæsaris iussu arx ipsa, quæ nisi magno sumptu defendi poterat, funditùs everteretur. Exinde consultatum est de Muleasse: Cęsarque eum Tuneti regem maiorum suorum consuetudine regnaturum cōstituit, binosq; tantùm falcones ad aucupium, & binos è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis imposuit, ea conditione, ut Christiani nomini amicus: Turcarum verò gentis perpetuus hostis Cæsaris nomen coleret, & Guletano præsidio, quod ex Hispanis amplius mille imponebatur, stipendium persolveret. Cogitatum subinde est de oppugnāda urbe Africa, quæ in Adrumentino sinu valido Turcarum præsidio tenebatur. Hæc urbs antiquitùs parva Leptis fuit, hodie à nostris Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed adversæ tempestates classem superare Clupeæ promōtorium (hęc hodie Calibia dicitur) & sese in sinum Adrumentinum, quem vocant Mahometæ, inferre prohibuerunt: atq; ita classis Siciliam tenuit. Cæsar Panormi & Messanę triumphali pompa exceptus est, donatusq; passim pecunia Rhegium traiecit, & per Brutiorū oppida hospitaliter à Sanseverino Besenniano regulo susceptus Neapolim pervenit. Quum esset in itinere, nunciatum ei est, Franciscū Sfortiam è vita decessisse, cuius morte gravissima exorta sunt bella. Nam Franciscus Galliæ rex, Cisalpinæ Galliæ imperium à Cæsare sibi concedi postulabat, cum suo iure antiquæ hæreditatis à Valentina Vicecomite repetito, tum præclara Maximiliani Cæsaris concessione, qui id tabulis ritè confectis, acceptaq; honorarij muneris pecunia, Ludovico regi post exactum captumq; Ludovicum Sfortiam adiudicasset. Sed Cæsar non ignarus quantum sibi authoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ proventus, ex Galliæ Cisalpinæ possessione imperioque accederet, ullis precibus adduci non poterat, ut opulentissima Italiæ pars præpotentibus Transalpinæ Galliæ regibus adijceretur. Hos enim parto Mediolanensi imperio (uti eos iampridem fecisse meminerat) minimè quieturos existimabat, sed aviditate proferendi imperij, aliena ipsiusque in primis regna protinus invasuros. Neque eum quominus constanter in sententia sua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiam suam, tot auctam opibus magnopere suspectam, ideoque formidandam intelligebat, uti recenti exemplo didicisset, quum illi authore Pontifice ad arma constarnati cum dira rerum omnium perturbatione, vel sæpe victi, multatique omnibus adversæ Fortunæ malis, hoc pertinacissimè expostulassent, & demum impetrassent, ut Mediolanum Francisco Sfortię redderet, Hispanosque milites omnibus populis graves deduceret. Ex adverso Franciscus nihil æquum in seque propensum à voluntate Cæsaris expectans, nec tamen ea in re animum despondens, ut qui armis adversus Cæsarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in Carolum Sabaudium arma vertit, ut per eius ditionis fines expeditum sibi iter in Italiam pararet. Causam autem inferendi belli hanc præferebat, quòd Sabaudius Nicæam Provinciæ urbem, antiquitùs à Gallis certa pecunia oppigneratam sibi eripi nollet, ne opportuna & munitissima urbe, quæ Galliam ab Italia disterminaret, exueretur, Rege eam plurimùm flagitante, restitutaque pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelsa arce validam, & propter Herculis Monœci portum, magnas

navigationibus commoditates afferentem, si bellum gerere oporteret, magno sibi usui futuram providebat. Alienarat rex iam pridem animum ab amicitia Sabaudij gravibus ictus offensionibus. Nam is tametsi Francisco erat avunculus, uxoris tamen Lusitanæ illecebris depravatus, defatigatusque assiduis precibus (hæc erat uxoris Cæsaris germana soror) neglecto Gallo, se totum ad authoritatem nutumque victoris Cæsaris ita contulerat, ut urbem Astam ab eo sibi dono oblatam accipere non recusaret, filiumq; tanquàm fidei obsidem in Hispaniam Cæsari educandum mitteret, quæ tum importunè atq; impudenter admissa fuisse Galli disserebant. nullum enim Gallo certius erat in Italia patrimonium ipsa urbe Asta, quam amplius centum annos sine cõtroversia possedisset. Verùm eam Cæsar qui Gallos Italia penitùs eiectos, ulla ad spem reditus in Italia certa sede potiri nolebat, avidè expetenti Lusitanæ, nec abnuente viro eius, facilè concessit, quæ urbs coniuncta inclusaque Subalpinis oppidis Allobrogico regno preclarum amplitudinis & roboris decus additura videretur. Fuit aliquandiu magno consiliorum æstu iactatus Sabaudius vir egregiè probus, ad æquitatemque proclivis, nec alieni unquam appetens, nisi esset uxorius, an Gallo regi de Nicæa obsequendum foret, quum in ea nullum aliud quàm inveteratæ possessionis ius sibi esse fateretur. Verùm Franciscus Sfondratus senator è Mediolano Cæsaris nomine legatus in Allobroges missus, eum ab huiusmodi consilijs impensè deterruit, testatus eum adversus Cæsarem facturum, si quicquam cum rege Gallo pepigisset. Eo modo Sabaudius, ne Cęsarem offenderet cognationis iura, & Allobrogum principum veterem amicitiam, quæ hactenus cum Galliæ regibus inviolata permanserat, eam minaci obtestatione perterritus, tueri non potuit, miserabili profectò conditione, quòd quum neutrum offendere vellet, utrique demùm, sicuti mox evenit, se prædæ futurum prospiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quẽ à præfectura maris Ammirantem vocabant, coactis copijs, eum Transalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines inermem desertumque ab omnibus exuerunt, trasgressique alpes aliquot munita oppida Subalpinæ regionis, in primisque Taurinum, Fossanum, Penarolum, & Cherium occuparunt. ac nisi Antonius Leva eductis Mediolano copijs, cuncta invadentibus occurrisset, repressaque Gallorum audacia iusti exercitus vim rebellantibus ostendisset, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in potestatẽ Gallorum devenirent. Neq; tamen ulla res in ipso bene cœptę, provenientisq; victoriæ cursu Philippum magis retardavit, quã Ioannis Lotharingiæ Cardinalis adventus. Is enim à rege ad Cæsarem cum amplissimis de pace mandatis missus, ubi in castra ad Taurinum pervenit, sua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo persuasit, ut subsistere citra Duriam amnẽ: neq; ulterius arma proferre vellet, ne summæ spei paratę pacis atq; cõcordię occasionem offenso exacerbatoq; Cæsare corrumperet. Existimabat nanq; se Cæsarem suppressis armis, suspensoq; bello molliorem & faciliorem inventurum, utpote quem neq; vi subigi, neque ullo rerum suarum periculo permoveri posse intelligeret, ut quicquã suo nomine indignum cum armato hoste pacisceretur. Id Lotharingi consilium ægrè admittebat Philippus, detestantibus pręsertim ducibus, peritioribusq; præfectis tanquam importunũ, inutile, & grave mox incommodum ex sera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant enim lectissimi proceres, ducesque, & præter Gallos in queis eminebant Montegianes,

nes, Palicia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Rentij Ceritis filius, & Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed contra omnes Lotharingi sententia valuit, vel ob id quòd Philippus eius viri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano Regis peculiaris officij summam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & se satis his belli prosperis initijs ad laudem profecisse videretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen milites gerendarum rerũ studio vehementer incensi extemplò perturbatis deiectisq; sua spe animis usq; adeo indignanter in iram exarserunt, ut pleriq; præ dolore gladios abijcerẽt, hastasq; distringerent, iactis in ducem probris tanquam non postea resumpturi: vel si imperio iuberentur, postuam importuna cessatione Imperator uti parũ bellicosus imperitusq; rerum sese à cogitatione belli, cursuq; victoriæ ad incertæ pacis spem convertisset. Neq; id postea militaris iudicij factum inane extitit, quãdo & tum paratã victoriam interpellasse, & graves demum Gallico nomini clades importasse videri potuerit. Eo nanq; intempestivi consilij decreto, nõ multo pòst Philippus non inscitiæ modò, sed proditionis propè apud regem accusatus, tanta exarsit invidia, ut honore bonisq; severa damnatione spoliaretur: atq; inde summam calamitatem aditurus esset, nisi fœdis probris laceratum prostratumq; ab exilio uxoris affinitas & clementia regis erexissent. Hyemarat enim Cæsar Neapoli amœnissima in urbe, excultus procerũ omnium liberalibus officijs, et quod ad popularitatẽ pertinuit, per ociũ Carnevalium dierũ, qui pro Lupercalibus à nostris instituti sunt, Tunetanæ victoriæ lætitiam, editis equestribus ludis, magnificentissimè repręsentarat, in quibus ipse Maurisiaco cultu decurrit, saltantiumq; illustrium fœminarum choreis, remissa ingenij severitate personatus interfuit, eo quidẽ licentius, quod per eos dies Margaritã filiam, Alexandro Medici iam pridem destinatam celebratis nuptijs in matrimonio collocarat, pręclara cũ laude summæ probitatis, quòd non secus ac vivo Clemẽte veteribus promissis integrã fidem attulisset, quanquã ne id faceret interpellaretur à Floreutinis patritijs, qui exules facti Neapolim coibant, usq; patrocinio Salviati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni existimatione, principatuq; Etruriæ, & deniq; uxore, vel paratis nuptijs spoliare nitebãtur, quum uno cõsensu ingentia auri pondera quotannis offerrẽt, si repudiato genero, eoq; Florẽtia exacto, civitati pristinam libertatem restitueret. Eum siquidẽ per contumeliam spurium ex agresti ancilla genitum, immitemq; nobilissimæ patriæ tyrannum, scriptis atq; editis orationibus apppellabant. Sed Cæsar civitatem Gallico nomini non obscure faventem, optimoque belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hostilia de se meritam, ita oderat, ut omnes restituendæ libertatis conditiones repudiandas iudicaret, eo pręsertim tempore quo excitari ingens bellũ providebat, quũ paulo antè ab ipsis exulibus Hippolytum Medicẽ Cardinalem ab Alexãdro, qui patruelis erat frater, depravatũ atq; diductum meminisset, ut eorũ dissidio Mediceæ domui excidium pararetur. Hippolytus siquidẽ exules Florentinos, veteresq; familiæ hostes sibi asciverat, vanitate ingenij inductus, ut per eos Alexandro atroces insidias moliretur. Eum enim astuti homines, validaq; facundia, & miris cõsulendi artibus instructi, eò perversa atq; insana ambitione correptũ perpulerãt, ut Etrurię principatũ in sua fata præproperus affectaret, abdicareq; se honore purpurei galeri vellet, atq; inde ad eiusdẽ filię Cęsaris nuptias aspiraret: quod nisi sublato Alexandro fieri non poterat. Cuncta

enim tum sibi secunda, si Cęsaris gener euaderet, obuētura confidebat. Itaq; dū in eius insani sceleris cogitatione versaretur, per Baptistā Ciboū Massiliensem episcopū, Innocentijq; Pontificis nepotē, teterrimā necem ex incenso tormentario puluere Alexandro machinatus est. Harū autem insidiarum indicia Deo maximo detegente ab Alexandro deprehensa sunt, atq; illico Romam ad Paulum Pontificem delata. At Pontifex tametsi ruituræ Mediceæ domus excidio quod aliena cum inuidia pararetur, miré gauderet, in spē scilicet ingentis lucri ex amplissimis sacerdotijs, quę in Farnesios nepotes transferrentur, tamen Alexandri iniuriā omnino negligere videri noluit, quū Octauianum Zengam hominē facinorosum ex Hippolyti satellitibus, nefarij cōsilij conscium cōprehendi iussisset. Eo capto Hippolytus vehementer exterritus, detectæq; malignitatis suæ pudore confusus, ex vrbe in Catilum Tiburtini agri castellum profugit, atq; inde non multo pòst ex pœnitentia concepti facinoris cōmutata voluntate, ad sanitatē redire, et quorsum euaderent maligna exulū consilia serò agnoscere cœpit: sic vt Alexandro se conciliare, & a Cæsare pacis conditiones accipere percuperet. Qua de causa Neapoli conducto nauigio, ad Cæsarē in Africa bellū gerentem enauigare properabat. Verum Petro Toletano prorege ei nauigiū pernegante, ad oppidū nomine Iter Fundani agri, quod est viæ Appiæ impositum, inops consilij substitit, vbi oborta pestilenti febre, iuuenis longè omniū eruditi ingenij nobilitate, decore vultus, & illustris vitę splendore florētissimus sexto die ex humanis est ereptus, magno hercle exulū lętitia, quorū Philippus Strozza erat princeps, & Pontificis cōmodo, quum hic eius spolijs suos ditaret, illi verò vno erepto alterū tanquā fratris ope destitutū, vti mox euenit, facilé tolli posse diuinarēt. Nec defuere exules authore Strozza, qui eius immaturę mortis causam ad venenū referre cōtenderent, vt Alexādri existimatio ea infami suspicione suggillari videretur. Verū ob id Andreas Etruscus epulas mēsis inferre solitus, temere accusatus, quū diu tortus fuisset, & nihil de ea re cōfiteretur, carcere tanquam insons eductus est, affirmantibus præsertim medicis nullum esse venenum, quod certo ex interuallo lacesseret et fureret, sicut in tertiana febre bilem efferuescere videmus. Is. n. morbus cui Hippolytus cessit, ad statæ periodi exacerbationē redibat, ideoq; eius morbi casum ad nouā permutati aeris intemperiem referrent, qua nōnulli ex eius comitatu iuuenes ętate florentes pari oppressi morbo cōcidissent. Nec multò pòst Cæsar audiēdis populorū querimonijs, qui inusitata regulorū acerbitate auarissimè se vexatos et expilatos cōquerebantur, seuere intētus didicit minoris insulæ Balearis populū à Barbarussa supremā cladē accepisse. Is enim vt supra docuimus, fatali nostrorum incuria erroreq; maximè pœnitendo Hippona elapsus, vbi Algeriū peruenit, refecta classe, eaq; nautico cōmeatu optimè instructa, & cura rerum Asani filio, cui tutor atq; adiutor Salecus aderat, demandata, Byzantiū enauigare constituit, eo animo vt ex itinere prædabūdus Cęsarianę ditionis oram percurreret. Primū autem omniū in Ramadam Baetium Tunetanæ arcis præfectū capitali supplicio animaduertit, quod minus intenta custodia carcerē ergastulaq; nexorum obseruasse, indeq; totius amissi regni cladem attulisse putaretur. Hunc inter libertos, Christianę religionis desertores, longe carissimū habuerat, solerti eius planeq; Bætico ingenio in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus et adiutus. Ab Algerio itaq; oram soluens in Magonis portum, minoris insulæ Balearis, Barchini Magonis vt credi par est, vnde nomen acceperit, mor

rit, morte & tumulo nobilem, se intulit, Punicoq; ad fallendũ usus dolo, ita intravit, ut Cæsarianę classis speciem, explicatis Christianorum insignium vexillis præberet, & ab effusis ad spectaculũ oppidanis, multis de more tormentorum bombis salutaretur. Magnum enim numerũ huiusmodi vexillorum Barbari varijs casibus, Portundoq; pręsertim Hispanicæ classis pręfecto super Sardiniam aliquot ante annos oppresso nostris ademerant. Adiuvit etiam astum dolosi hominis Lusitana navis, quæ in eundem portũ tempestate impulsa ancoras iecerat. Pręfectus nanq; eius Consalvus Perelia, eadẽ captus imagine pilas ferreas tormentis eximi, eaq; inani sonitu ad lætitiæ signũ honoris causa displodi iusserat. Sed postquã à tot rostratis repentè circumventus Barbarorum ora, & peregrina arma, simulateq; amicitiæ dolos propius & certius agnovit, serò sese atq; navigiũ strenuè tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatusq; est: iniquiore etiam eius sorte, quòd navigium reticulato ex funibus velamẽto contegi muniriq; solitum, tum fortè tanquã tutissimo in portu minus necessario eo munimine careret. Capi enim non posse videbatur, nisi certa cum pernicie insilientium, quũ inferius per castella & foros parata essent venabula, quibus conscendere ausi transfoderentur, & validis colubrinarum ictibus rostratas facilè perfringi demergiq; posse appareret, nisi Perelia earum globos pernicioso adulationis officio incautus eximi iussisset. Eo modo Lusitanis ad unũ interfectis, Barbarussa ad oppugnandum oppidũ tormenta cõvertit: sed quum oppugnatio fortiter se tuentibus oppidanis, Turcis durior evaderet, pręfectus imbellis, metuq; occupatus, de oppidi deditione cũ Barbarussa transegit, ea conditione, ut cum uxore & liberis incolumi libertate servaretur. Atq; ita scelesto præfecti consilio Magoniani ad unũ omnes miserabili infortunio capti, & in Africam abducti sunt. Verùm præfectus integra fide servatus, non multo pòst admissi flagitij pœnas dedit, quũ eum Martinus Durrea insulę pręfectus laquei supplicio puniendũ imperasset. Barbarussa autem universam prædam Algerium retulit, atq; inde autumnales Boreæ flatus contemens, pari audacia, felicitateq; longissimæ navigationis, uti antè statuerat, Byzantium pervenit. Interea Cæsar acre bellũ adversus Gallos coquens, nec obscurè parans, quòd summi eius cõsilij summæq; prudentię fuit, Venetos in partes traduxit, diu opinione suspensos ab excessu Francisci Sfortiæ, nec temerè de Italiæ libertate dubitantes, quando longissimè providerent, si Galliæ Cisalpinæ imperium, uti hæreditas postulabat, reliquis tot Cæsaris regnis accederet, præpotentem accolam sibi præcipuè formidandũ parari, quòd Cæsar regna regnis adnectere solitus, quæ sibi legitimo iure ab indulgẽte fortuna tribuerentur, uti immensa auctus potentia, si æquitatis ac amicitiæ oblivisci vellet, vicinas ultra Abduam urbes invasurus esset, recenti Maximiliani & Ferdinandi avorũ exemplo, qui eas Mediolano antiquitus contributas, abreptasq; impotẽtibus Venetorum armis repetissent. Sed tum Cæsaris nomen in tanta erat gratia atq; existimatione apud Venetos, ab ea pręsertim Punicæ victoriæ laude, ut pleriq; ea favere, provehereq; eius opes dictis sententijs minimè dubitarent, ipso præsertim Vrbinate Feltrio copiarũ Imperatore ante omnes propensissimo, qui uti erat indefessa atq; admirabili facundia potens, multos quò vellet patritios impellebat. E senatorio autem ordine aut præmiorum spe allecti, aut suopte ingenio accensi, quòd ita fore è republica crederent, Cæsari mirificè favebant. M. Antonius Contarenus, qui ei aderat longa functus lega-

tione domi verò & in senatu M. Antonij Cornelij perpetuo studio, illustrique eloquentia, partes Cæsaris subleuabantur. Nec deerant plerique seniores, in quibus multus semper fuit Aloisius Mocenicus, qui nihil nisi pacatum, & ab summa æquitate moderatum, vel ab armato, vti semper inuicto Cæsare, expectandum esse dissereret, quanquam exactæ prudentiæ grauissimarùmque rerum experiens ipse Grittus princeps, multa reipublicæ prorsus aliena detrimentosaque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, vti facilè apud imperitos euenit, vehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax studium erga Franciscum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperij restitutor, nisi ingratè & improbè deserendus videretur, eo præsertim tempore quo Mediolanensis imperij hæreditatem, aut beneficio liberalitatéque Cæsaris, aut vi & armis, vti sæpè anteà, esset aditurus. Itaque facilè electi fuerant in legatione, quæ ad Cæsarem de Punica victoria gratulatum Neapolim mittebatur, Cæsariani nominis apprimè studiosi: contra verò ijs patritijs honorifico diuersæ legationis munere imposito, qui reipublicæ studentes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obscurè ablegati sunt, ne domi consilia Cæsarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo pòst Neapoli de fœdere transactum est, his fermè legibus, quibus Sfortiæ principatum tueri tenebantur, spemq; præberet Cæsar id flagitantibus, futurum esse vt Mediolanense imperium sua Augustali authoritate, nouo regulo maturè concederetur. Id enim maximè Venetus expetebat, ne sibi cum Cæsare regum maximè opulento atque inuicto, sed cum infirmo, alienique arbitrij Fortunæ obnoxio, de finibus certandum foret. Hoc tamen disertè condicionibus non adscripsit Cæsar, qui id se facturum videri volebat, quando id vt faceret vllo modo adduci non posset. Statuebat enim in arcano nunquam Mediolano esse decedendum, nisi armis pelleretur, sic vt eum præclarè pœniteret, id paulo antè Italiæ precibus condanasse, quum in Norico Turcarum arma perstreperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus crederetur. Hoc fœdere Cæsar peropportunè confirmatus certius & efficacius consilia de bello aduersus Gallos gerendo inire explicareque cœpit, atq; ingenti cura in Germania delectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amicissimosq; sibi proceres haberi iussit, deditq; operã per legatos, vt ab Heluetijs impetraret, ne vllam in partẽ se commouerent, sed eius belli spectatores tantùm esse vellent, quod sibi necessario suscipiendum foret prò salute Caroli Sabaudij, qui immaniter à Gallo rege ipsoq; sororis filio, improuisis ac impotentibus armis vndiq; vexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Rom. imperij, vt federatorũ beneficiariorum, & ipsius præsertim Sabaudij propinqui sui opes, præsidio suo defendantur, ac quantũ fieri posset, ex æquo Christiana arma conquiescant. Proinde Heluetios tanquã imperio Sabaudiæq; principibus antiquo fœdere coniunctos nihil vtilius atque honestius facturos, quàm si ab ea contentione abessent. Heluetij nihil se temere decreturos responderunt, memoresque officij sui vtriusque partis iura fœderum ac amicitiæ seruaturos, donec eorum arma Reipub. Heluetiæ neque periculosa neq; incommoda fore summi ipsorum magistratus iudicarent. Apparebat enim regem Gallum nullas omnino alias quàm Haluetiorũ copias pro salute defensioneq; regni esse coacturũ. Verũ, quod maximo vsui fuit, Cæsar his legationibus impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conscribi, & adduci in

ci in Italiam adversum se paterentur, quòd eos Cæsar retineri non posse intelligebat, veteribus utique obstrictos fœderibus, & præmijs qui laboranti externo bello Galliæ præsidio forent. Qua de causa adductus fuisse dicebatur Philippus Ammiras, ut Lotharingo Cardinali potius pacem suadenti, quàm Gallis bellum atque aciem deposcentibus obtemperaret. Nam frustrà cohortes ab Helvetijs deposito stipendio postulanti, quibus aciem Gallicam stabili robore confirmaret, ut conscriberentur negatum fuerat, quum tamen ex adverso Antonius Leva eius gentis tumultuarias cohortes duas in castris haberet. Egit quoque Cæsar cum Maria sorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè posset pecunias cogeret, quibus validæ copiæ è Germanis conduci, Belgarumq; item & Sequanorum equitũ alæ, equis & armis instrui atq; exornari possent, quando sibi in Galliam cum duobus magnis exercitibus initio æstatis irrumpendum esse statuisset. Propterea cogendæ pecuniæ studio diligẽter incumbens, dabat operam, ne unius qui timeri poterat auri defectus, se diverso sumptu adversus prępotentes hostes grave & geminatũ, nec citò desiturum bellum molientem, in cursu gerendarum rerũ impediret. Nam pręter eam signati auri summam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarij muneris nomine cõferebatur, supra triginta myriades aureorum nummûm, ab Hispaniæ regnis expectabat. Id autem præsides exactis ante diem vectigalibus, aut his publicanorum Ligurũ societatibus cum gravi fœnoris impendio addictis suppeditabant. Multam quoq; auri vim singulis Mediolanensis imperij urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiuvarent, quum Senenses & Lucenses, tum ipse maximè Alexander Medices gener, Etrusci principatus compos factus. Ea autem imposita bellici sumptus incõmoda, Hispani quæstores ducesq; Cęsarem maturè & cumulatè resarturum remissurumq; onera prædicabant, ex ea ingenti auri copia ditatus, quæ ex auriferis occidentalis Indię regionibus in Hispaniam adveheretur. Tum enim reperta fuerant ad Australem Oceanũ in adversis Pariæ & Darienæ terrę regionibus, Peruræ & Cuschæ regna immenso auro refertissima, quòd nullo fodientium aut legentium labore paretur, quando id in domesticos conquinariosq; usus, rudi artificio fabrefactum, sed non planè putum Hispani apud Indos inveniant. Eius autẽ omnis copia advecta Hispalim in officinam publicanorũ ea lege conferebatur, ut vectigalis nomine quinta pars esset Cęsaris, reliquũ negociatores conflarent, & demum admixta purioris venæ auro, reiectisq; exactæ cõflaturę intertrimentis, ad pondus puritatemq; monetæ Cæsaris Hispanica nota cudi curarent. Non ineptum hoc loco fore existimaverim, si qui hæc repererunt tanquam publica laude dignissimi memoriæ prodantur. Nam postquã Columbus Ligur admirando ingẽtis animi captu, eruditoq; iudicio vir, & uti quibusdam apparet Hercule Gręco inusitatæ famę gloria maior & illustrior, alterum propè terrarum orbem vasto atq; intentato prioribus seculis Oceano, ad occidentem nobis aperuit, non defuêre alij atq; alij ex Hispanis eo apud Hispalim defuncto, qui pari ęmulatione laudis, & spe quęstus eadẽ litora sequuti, ulteriores novę terræ, quam Pariam vocabãt, terminos quęritarent, dispari quidem fortuna suscepti cursus, quũ nonnulli eorũ (ut credi par est) immenso inexploratoq; absorpti Oceano nusquã apparuerint, & aliqui ab Antropophagis, qui Canibales appellantur, capti comestiq; fœdã miserabilis audacię memoriã reliquerint. Ea terra Æquatori subiecta (ut suo loco memoravimus) a Gaditano

freto rectà inter occidentem atq; miridiem nauigantibus emenso bis mille amplius leucarum itinere occurrit, frondoso ingentium rupium promontorio, tanquam rostro Oceanum proscindens: nam æquis lateribus, litora infinito tractu, hinc ad occidentem, illinc ad meridiem immensis adhuc spatijs extenduntur. Sed post Columbum tres antè alios ex Hispanis fœlici ausu, & rebus gestis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinandus in primis Cortesius, qui in postremum occidui litoris sinum delatus ad Mexicana regna terrestri itinere contendens, subactis Indis Themestitana vrbe potitus est, quum fabricatis nauigijs eam vrbem salso in stagno positam, ædificijsq; & incolarum frequentia Venetæ vrbis instar admirabilem, multis prosperè factis prælijs expugnasset. Maxicanæ genti, superis viuos homines, sed maleficijs damnatos, immolare fas est, placariq; numina humano sanguine credunt; & post mortem non interire animas persuasum habent, vt credi par est, ex disciplina superstitioneque Druidarum, quorum summa authoritas antiquissimis temporibus in Gallia pariter atque Britannia viguisse constat. Ita vt Cortesio non omnino difficile fuerit, subactam armis gentem per se ingeniosam & docilem, tormentorumq; miraculo terrefactam ad Christi cultum abdicatis idolorum superstitionibus traduxisse: literas enim iam nostras admiranter & lubenter discunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus, quibus annales conscribere solebant, varijs picturis regum suorum memoriam posteris tradentes. Quorum annalium volumen ex perpetuis, sed introrsus complicatis folijs confectum, tigridisq; maculoso tergore protectum, vir illustris Franciscus Couos, Cæsariani scrinij magister, mihi dono dedit. Mexicanos pro rege suo et pro libertate dimicantes, nulla res magis exterruit quàm equestris turmæ impetus, quum equitem integrum esse animal Centauri specie putarent. Sed postquam equi duo Indicis confossi sparis, mactatiq; clauarum ictibus conciderunt, deprehenso errore, detracta statim equis coria, vsq; adeo exactè tomento repleuerunt, vt viuorum effigiem repræsentarent, & in templo tanquam admirabilis rei spectaculo suspenderent. Cæterum Cortesius è Mexicana regione per occidentalem lineam terrestri itinere profectus, non longè abesse maria ab incolis didicit, paucisq; diebus ad litus exterioris Oceani peruentum est: vnde si classes adessent, peti posse consideret per Antipodas, Sinarum regna Catainasq; oras ad orientem nostrum, iampridem aditas Lusitanis non longè à quibus in eo tractu beatæ multo aromate atq; vnionibus Molucchæ insulæ sub æquinoctiali linea sitæ esse dicerentur. At Cortesio perpetuis Hispanorum historijs celebrato, claritate nominis æquari potuit Blascus Nonius, nisi turpissimo vitæ exitu pristinæ laudis decus obscurasset. Ab hoc enim diu peruagante Pariæ terræ, & Darienæ regionis litora, repertus est isthmus ad Vrabanum sinum, quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro siquidem ingentis amnis ostio Darienisq; litore per inaccessos prope montes monstrantibus iter indigenis Blascus summa iuga tenuit, & subiectum in aduerso litore vatissimi pelegi sinum conspexit, in quo auri et vnionum ditissima regna reperta sunt, atq; item conspectæ aditæq; aliquot insulæ earum rerum opulentia insignes. Itaq; inuento multo auro Blascus breuiorem transitum quærens, non plus inter se distare diuersa maria quàm centum miliaribus deprehendit, sicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martyr Anglerius scitè refert, verũ itinere adeo densissimis nemoribus & abruptis petris, frequentibusq; fluuijs impedito, vt nisi magno cum labore pe-

riculo.

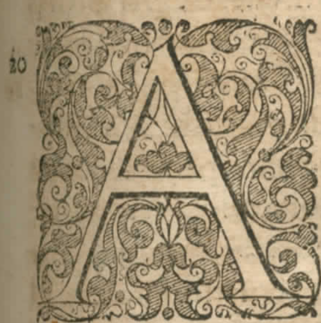
riculoq; illac nostri permeent, quum passim in hospitæ ac insidiosæ gentes venenatis instructæ sagittis occurrant. Quibus de causis Blascus eius tractus regulis aut muneribus delinitis, aut cruenta acie subactis, quatuor castella, vt commeatibus ab vtroq; mari tutissimus esset receptus, opportunis interuallis constituit: ædificata etiam clasicula in proximo portu, cui diuo Michaeli nomen fuit. Cæterum dira auri sitis nouiq; imperij libido, Blasci animum non multo post occupauit, eo rerum exitu, vt affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus hercle eo supplicio nisi perfidiose defecisset, quod ad læuam longo tractu Perurana & Cuscana regna auro & gemmis scatentia successoribus Almagro atq; Pizarro demonstrarit. Ibi enim ferunt nullam aliam quam solido ax auro priuatis in domibus vasorum omnis generis supellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamantibus; præcipueque smaragdis, et cyanis, & carbunculis collucere, flumina proinde vniuersa auream arenã trahere. Solum fœcunditate rerum omnium incredibili, & prepetuo fere autumno florere. Ex mira quoq; cœli clementia, homines integra valetudine, seculi ætatem implere, sic vt intempestiua mors Blasci videri possit, quo authore tanta vt diximus vis auri & gemmarum in Cæsaris ærarium deferatur. Sed supra Cortesium & Blascum, portentosa nauigatione inclytus fuit Magalenes Lusitanus exul, qui auspicio Cæsaris alterum Pariæ terræ litus in orientem obuersum, quinque nauium classe percurrit, legendoq; oram præteruectus lineam Capricorni atq; ostia immensi Argentei fluminis, vti Hispani vocant, ferorum gigantum instar prægrandes homines belluarum pellibus contectos reperit. Nec multum inde, vti auide quærebat prope Antarcticum circulũ in anfractuosas fauces audacter inuectus est, non inani cõiectura iudicans noui orbis terras illac irrumpente Oceano esse permeabiles; eumq. profecto sinum non longo tractu in apertum ad occidentem pelagus desinere.. Neq; eum ratio ex naturæ lege ducta fefellit, qua terra omnis circumfluẽte Oceano varijs finibus ambitur. Ad læuam niuosæ rupes spectabantur, suis culminibus primam aeris regionem excedẽtes. Eæ pertinebant ad eam plagam perpetuo gelu (vt credi par est) rigentem, quæ Antarctico subest. Sed nec in ea cœli parte polus vti aqud Arcticũ contingit, lucidiore aliquo astro notatur, quum paruæ stellæ nullo vel certe languido fulgore nitentes, polare punctũ designent, duabus nubeculis stabili pigroq; rotatu immobilis poli sedem ita circuientibus, vt vrsæ nostræ tenorem & speciem nautis obseruatoribus, nusquam fallente magnetis vsu certissime præbeat. Procedenti per occiduã lineam Magalani tortuosæ & inæquales semper fauces occurrebant, mare autem modo fluctuosum, spumosisq; vorticibus, & sæuo mugitu reboans, modo tractabile & pigrum prout obiectis incideret cautibus, aut in latos sinus expansum deferueret, vario velorum flexu persulcabat, nusquam arctiorem sinum trium miliarium spatio, nusquam septem latiorem nactus, quum à dextra depressiora litora arboribusq; vestita, nulla tamen apparente hominum cultura, ad læuam vero cuncta gelu horrentia, maximeq; scopulosa spectarentur, collucerent tamen ad dextram excitati introrsus ignes ab incolis, vt de aduentu nouæ classis proximis populis significarent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus sustentatos delinitosque nautas, qui iam animos desponderant, quòd neq; progredi neque regredi, nisi incerta vitæ spe posse crederent, post vigesimum & septimum diem ex quo sinum intrasset, in apertissimum vastissimumq; Oceanum eduxit, ad dextram vela deflectens,

vt pote qui terras ad antarcticum vltimæ continentis eſſe putarat, & ad læuam mitiora omnia ſe inuenturũ arbitraretur. Quando iam ad Tropici capricorni circulum, & ad ipſam Æquatoris lineam rediret, ſub qua Moluccas quas quærebat inſulas omnino ſitas eſſe didiciſſet. In dextra itaq; Perurana & Cuſcana regna, totumq; illud immenſum Pariæ terræ occidentale litus relinquebantur, quod Blaſchus poſt tranſcenſum Vrabanum iſthmum Hiſpanis ſucceſſoribus, ad condenda regna, ſerendaq; etiam, propter auri ſitim, inteſtina prælia demonſtrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum vſquam vidit, prēter duas inſulas quæ deſertæ appellantur, perhibentq; eas coſmographiæ periti ex diametri ratione Italis eſſe antipodas. Diſceſsit inde Magalanes, planè conſumpto omni commeatu, leniſsimis atq; his vno tempore perennibus vſus ventis, trimeſtri confecto curſu, obuerſis ſemper ad Æquatorem proris non Moluccas quidẽ attigit aromatũ prætioſorum fertilitate celebratas, verũ immenſi propè ambitus inſulas, Iauanã, Pornem & Subuthã, ipſa Britannia maioris, è quibus Moluccæ ſatis exiguæ, ſed prēſtantia rarioris aromatis inſignes incolarum digitis tanquã propinquē monſtrabantur. Sed Magalanes fatalis voti ſui compos, in limine qui eas viderat adire non potuit: cum Mauthane ſiquidẽ inſulæ regulo, Suethani ſocij regis auſpicio, acie dimicans occubuit, eiq; ſuffectus eſt Serranus, qui nihil commodius duxit, quàm ab his inſulis inhoſpitaq; terra perfidioſæ gentis protinus exceſsiſſe, ꝙ ſibi ad paucos redacto numeroſa bellicoſæ eius gentis manus iuſtum incuteret metum, quoniam ferreis gladijs & prēpilatis haſtis vterentur. Verum dum adit regulos Serranus, amicitiasq; & fœdera iungere, ac Chriſtianæ religionis cultũ inducere contendit, & quod inſtituti erat, naturam et magnitudinem Moluccarũ ſcrutatur, regulis vno conſenſu aduerſus peregrinos ad arma concitatis in Bornæ inſula captus, miſereq; à ſocijs deſertus eſt, qui inſidias veriti, publicam ſalutẽ noui ducis libertate, & vitæ anteponendã cenſebant. Atq; ita cariophyli & cinamomi, nucisq; miriſticæ ſurculos ex natali ſolo colligentes, vt teſtimonij certã fidem referrent, ex quatuor nauibus vetuſtate ſemicorruptis duas magna cura, vſi illarum armamentis materia & clauis refecerunt, Eurisq; vela dantes incogniti Oceani immenſis ſpatijs vsq; adeo audacter ſe crediderunt, vt præteruecti auream Cherſoneſum, et Samoſatarũ, quæ Taprobana olim fuit, Gangeticiq; item ſinus emporia, & Cumerum promontorium, ac deniq; Calecutham ſuperarint, nuſquam à Luſitanis conſpecti qui Indicã oram præſidijs obtinebant. Inde verò ad Bonēſpei promontoriũ curſum habentes, eo ſuperato dextro r ſum per Aethiopiē litora ad Heſperides inſulas contra Praxium promontorium, altera tantũ naui, non amplius quã vigintiduo homines ſemiuiui peruenere. Ibi qui totũ vndiq; emẽſi orbis ambitũ circuierant, Barbarorumq; mille inſidias, & omnem maris ſēuitiem euaſerant, à Luſitanis inſulæ præſidibus cuſtodiæ traditi ſunt. Nec multo póſt tamen ex his Hieronymus Plegaphæta Vicentinus, voto pro ſalute redituq; ſuſcepto, ad Clementẽ Romã venit. Is tanto ſubternauigati orbis miraculo fidelibus teſtimonijs comprobato, multa noſtris admiranda, obſeruandaq; poſteris, pictura & ſcriptis adnotata depoſuit: ſic vt Magalanes nihilo fœlicior Blaſco, ſed inuſitata laude prēſtantior exiſtimari poſsit, niſi inauditi antea freti faucib. adinuentis, tantæ rei infirma adhuc fides famam eleuaret, quum nemo hactenus à viginti quinq; annis eas fauces ſedulo quæritans intrarit, aut viderit. Ne-

rit. Neq; operæpretium eſſe reor, vt à legentibus hoc loco, & ad hiſtoriæ contextum properantibus, veniam deprecer, quod me ij tres viri inclytis heroibus comparandi, ab inſtituto longius abſtraxerint, quando eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos putem, veterum Grœcorum more, qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes, non ipſos modò admirandarum rerum, & regionum inuentores, ſed minorum etiam artium opifices, carminum ſuorum præconijs æternitati conſecrarunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXV.

ADVLTO iam vere Cæſar Neapoli profectus, Non. Aprilibus à Capena porta Romam intrauit, triumphali exceptus pompa ab omnibus ſacerdotum, Romanorumq; ciuium ordinibus. Adduxerat præſidij cauſa veteranam Hiſpanorum legionem, & ſeptingentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia, quòd pleriq; eoſdem militum atroces vultus agnoſcerent, qui recentis cladis, omniumque ſuppliciorum, quæ perpeſſi eſſent, memoriam renouabant: eo quidem grauiùs & acerbiùs, quòd Paulus Pontifex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, ſingulis mercatorum & opificum collegijs pecuniam imperaſſet, ſcilicet vt Ceſariani importuno ſumptu ſtudiò sè colerentur, à quibus ſummæ calamitatis iniurias pertuliſſent. Exceptus eſt ea parte Vaticanæ domus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo inſignis podio deſpectat Vrbem, qua etiam Alexander ſextus Corolum Galliæ regem ſuſceperat. Exinde diſſimulata perſona cum paucis perambulauit Vrbem, miratusque rotundi templi, quod olim Pantheon fuit, incomparabilem ſtructuram, in ſummum faſtigium eius teſtitudinis per plumbeos gradus aſcendit, vt vniuerſam vrbem oculis ſubijceret. Quatriduo autem moratus Romæ, non obſcura ſuccenſus bile in Gallos pridie quàm proficiſceretur grauiſſimam habuit concionem, qua animi ſui intimos ſenſus ardentiſſima facundia denudauit, quòd Gallorum legati penè conuitiosè poſtularent, vt Henrico regis filio Mediolanenſis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id ſiquidem Cæſarem conceſſurum perplexis paulo antè ſermonibus promiſiſſe Claudius Velleius aſſerebat. Quibus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæſar ita offendebatur, vt fidem ſuam nulla certa pollicitatione obſtrictam Gallorum procacibus verbis ſugillari ægerrimè ferret, reſpondendumq; ideo Gallis, & nomen ſuum à callumnia defendendum generoſa concione arbitraretur. Itaq; grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus Pontifex iturus ad ſacra obeunda ſolennes amictus induere, & gemmæ

ta tiara exornari consueuit, aduocatæ concionis instar in corona stans verba fecit, astante Pontifice, cunctoq; senatu, & principum ferè omnium legatis, sic vt circunfusa totius aulæ turba Hispanico sermone loquutus audiretur, Primum omnium veterem odiorum causas, quæ adhuc inter Gallos Austrianamque domum vigerent, facundissimè commemorauit, ostenditque neq; Franciscum regem, neque superiores Galliæ reges, ictorum fœderum legibus vnquam stetisse, quum sibi Burgundiam ereptam, & repudiata atque iniquissimè intercepta connubia quereretur, & passim Franciscum regem acerbè perstringeret quòd bello victus, captusq; ac humaniter dimissus, nihil eorum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, custodia statim exiliens, præstitisset, sed abrupta fide iurisiurandi, totum propè terrarum orbem aduersum se tam ingratè quàm impiè concitasset, quum ad Turcas vsq; miserit legatos vt hostilia pari odio aduersum se molirentur, scilicet vt inania aut exoleta iura ostẽtans Cisalpinæ Galliæ dominatum inuaderet, quod sibi Augustali atq; legitimo iure partum, tanquam tuendis reliquis ipsius regnis maximè opportunum, omnino sibi retinendum statuerit, ne sibi maritimum adeundæ Hispaniæ, aut terrestre adeundis Germaniæ et Belgarum regnis tutũ & liberum iter præcidatur: quandoquidem nequaquam sit dignitatis in Cæsare per alienas terras transitus facultatem precario petiuisse. Propterea Franciscum nefario ausu Caroli Sabaudij auunculi sui Allobrogum regiones in Transalpinis, et Ligurum in Subalpinis immaniter occupasse, vt inde ad inuadendũ Mediolanense imperiũ ire pergeret, Gallorũ consuetudine, qui nouarũ prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq; occupent, neq; pudore, neq; iure contineri queant. Quarũ rerum in uestigio eos sæpe pœnitere oporteat, quum vi & armis æquo semper Marte iudice, eorum insolentia retundi reprimiq; soleat. Id verò agrestis impudentiæ sibi videri, quòd Franciscus Mediolanensis imperij possessionẽ ideo sibi concedi expeteret, vt singuli minores eius liberi, sublata omni honoris atq; potentię obtrectatione pariter exornentur atq; ditentur, ne scilicet Henricus iusto dolore angi possit, quum in fratre minore Carolo Aurelianensem principatum, in Francisco autem maiore, non Gallię modò, sed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæreditate conspiciat. Non hoc equidem esse vel dignitatis vel Fortunæ suæ, vt alienos potius quàm suos liberos exornet, & stultissima ratione intempestiuæ liberalitatis laudem quærat, qua inimicæ stirpis dubiæq; fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rursus aduersum se instructiores, vti semper fecerunt, inquieta arma resumant. Itaque neq; hæc insolenter postulanti tributurum, neq; passurum vt Sabaudius Carolus tanta cum iniuria spoliatus dimidia parte regni, diutius ab se, vti antiquitus in Romani imperij clientelam recepto oporteret, iustam atq; certissimã opem imploret. Proinde se recta ad Alpes, & in Galliam vsq; progredi statuisse, vt propinqui sui, sociique principis, & Romani imperij clientis iniurias defendat. Hęc adeo graui concitataque facundia, oreque flagranti protulit, vt subiungeret, se inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas et insontes, ipsorum principum iracundia atque obstinatione, cladem essent subiturę, propterea pietate Christiana tacto sibi satius videri, & reipublicæ quidem vtilius, vt ipse & Franciscus ad singulare certamen descenderent, enseq; et pugione dimicãtes controuersiã finirent. Tum verò Pontifex clemẽtiora ominatus, Cęsaremq; cõplexus obsecrauit, ne vel non iniquę iracundię impensius

quam

quam pietati indulgere mallet, Gallosq; oratores Maconium & Velleium quędam respondere paratos diremit. nam hi ab initio concionis á Cæsare frustra postularant vt Gallica lingua vti vellet, vt opportuna ipsorũ responsa acciperet. Sed Cęsar se ideo Hispanicè loquuturũ dixit, vt à pluribus id idioma Romano eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi sui decreto, et reiectis regijs legatis, per Casiã viam in Etruriam contendit. Senenses intrã tem ipsorum fines Pientia vrbe liberaliter exceperũt, vetereq; suo studio Cæsarib. addicti, quũ Senis appropinquaret, erectis passim triũphalibus ornamentis, cum exquisita Tunetanæ victoriæ gratulatione, subeũti portã vrbis claues ad declarandã antiquę propẽsionis fidem obtulerunt. Alfonsus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctiq; demum ciuitatis ordines, viriq; sacrati pręcinentes hymnos, ad aram templi maximi deduxerunt. Suscepit eum per eleganti hospitio, miroq; ornatu perpolito Marius Bãdinus, in quo vel ob id quod Archiepiscopi germanus esset frater, summũ Cęsarianarũ partium, & popularis factionis studium eminebat. Nam eo tẽpore populares in factiosa ciuitate principes euaserant, quũ obsolescente potentia antiquę nobilitatis, reliqui duo ordines, qui tũ Nonarij & Reformatores appellabãtur, eximia authóritate in Repub. Pandulfo Petruccio principe potiti, impotenti demum popularium impetu per cruetas contentiones interfecti pulsiq; fuerant, quoniã Clẽmenti Pontifici, & Gallis fauisse credebantur. Inuisit Cæsar vrbem luculentissimè omnibus, quę excogitari poterãt, elegantię ornamentis instructã, spectauitq; mirabundus innumerabilem prope fœminarum multitudinem. nam hę inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis ingenij singulare decus constanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ iucunditatis spectanti Cæsari theatrales ludos edidit, per histriones variarum linguarum cum multo sale leporem affectantes, pugilque omnis Senensium ætas ab inueterato ludicri certaminis studio ad Cæsaris oblectationem incomparabili ardorè dimicauit. A Senensibus autem ad Florentinos prouectum Cæsarem Alexander Medices gener excoluit, & Cosinianis in ædibus ita suscepit, vt Etruscis artificibus ex mirifica ingeniorum solertia simulachra, varijq; generis pegmata erigentibus, non modò superasse Senenses, sed veterum Romanorum magnificentiã ęquasse censeretur. Inuisit Cæsar arcem nuper ab ipso Alexandro conditam, instructamq; admirabili tormẽtorum apparatu, vsq; adeò mirabundus vt quum tanta vidisset præsidia, quando reliqua sibi curæ fore diceret, grauiter obtestaretur generum, vt liberis operam daret, de vnaq; præsertim salute corporis solicitus esset, tanquam in subacta armis ciuitate regnanti, insidiæ æmultis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in vrbe moratus dies, discessurus ex itinere Caianam adijt villam, admirabili structura terreno in cliuo ædificatam á magno Laurentio Medice, nullumque tum ea loci facie, tum erudito ornatu, iucundius ædificium se vidisse testatus est. E Caiana Pistorium atq; inde Pisciam, & mox Lucam intrauit tanta alacritate amicæ ciuitatis, vt neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque vberius ali exercitus, comitatusq; omnis posse proceres iudicarent. Inuisit etiam vrbis de sua libertate solicitæ munitionem, intra extraq; muros circundans, laudauitq; militaris peritiæ erecta propugnacula: triduoq; moratus, ornatissimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando seruiuerit, & superioribus temporibus Cæsarũ auspicijs libertatis iura defenderit, decurionibus commẽ

dauit,& vt in colenda fide perseuerarent admonuit. Luca profectus per Macræ amnis valles, Apuanosque saltus Apœnino transgresso ad Astam vrbem contendit, vbi reperit Fossanum ab Antonio Leua expugnatum, & Franciscum Salassum regulum alienatum à Gallis, propterea'que deficientem Antonij opera in partes traductum, quanquam eius equites fide integra erga regem, eam ad hostes euntem minimè sequerentur, sed ad Gallorum præsidia detestati præfecti sui facinus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæsar, vt Alpes mature transiret magis & magis accendebatur. Philippus siquidem Sciabotus Ammiras, vti supra docuimus, damnosa inter pellatione Ioannis Lotharingiæ Cardinalis spe pacis deceptus, à cogitatione belli discesserat, & oppida quæ redegisset in potestatem præsidijs confirmans, audito Cæsaris aduentu ad regē redierat, existimabatq; occupata facilè se defensurum aduersus Cæsarianos. nam Tuarini custodiam Burriæ viro forti attribuerat, & Paliciam illustri Sciabania stirpe progenitum iuuenem, proptereaq; auiti decoris auidū, cum duabus alis grauis & leuis armaturæ equitum, & tribus peditum vexillis Fossani collocarat, quum paulo antè Hanebaldus Penerolum tuendum suscepisset. Cæterum Palicia aliquandiu tormentis oppugnatus ab Antonio, & multarum rerum inopia pressus, quòd malignitate atq; perfidia Francisci Salassi, ad Cæsarem transire cogitantis, vt ille iussus erat nec satis commeatus accepisset, nec demum frustra expectatus, vti promiserat, vllam opem attulisset, planè deceptus, victusq; his malis atq; periculis Antonio deditionem fecit, ea condicione vt cum suo omni præsidiario milite incolumis abiret, sed generosos equos & militares ad vnum omnes, retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humilioribus, cunctaq; simul tormenta victori relinqueret. Habebat in animo cōstitutum Cæsar omnino inuadere Galliam, vt ita faceret ab Antonio Leua in arcano persuasus, sic vt de itinere tantum rationeq; inferendi belli à ducibus sententias esset quæsiturus. Exploratam enim & planè certam fore victoriam disserebat Antonius, si domi suæ Gallos nihil hostile metuentes, & imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ atq; mirificæ ad prædam ditem opulenti regni statim induceret, lateq; euagaretur. Neq; enim apparebat regem prœlio certaturum, nullis præsertim Heluetiorum auxilijs fretum, & ad Flandricos fines nouum contra se Belgarum exercitum expectantem, quando nihil insanius atque miserius Francisco regi videri posset, quàm si Galli periculosam pugnæ aleam subirent, quandoquidem in vnum aduersi prælij casum atque discrimen, & salutis omnium & imperij Fortunam adducturi crederentur. Vna siquidem celeritate aiebat Antonius prœoccupanda esse Gallorum ingenia, ne expedire consilia, & sese colligere possent, postquam diuerso perturbati bello, & ancipiti distracti metu, tantas vires quantas opus esset ad resistendum habere nequirent: proindeq; nusquam in acie consistere audentes, terram patriam passim terrifico hosti peruastendam permissuri essent. Bestias feras nusquam aptiùs atque faciliùs à venatoribus opprimi & capi conficique posse, quàm in ipsarum cubiculis & lustris, vbi cum catulis communẽ vitæ peirculū subeant. Antonius ex prouentu victoriarum suarū, vsq; adeo Gallicæ militiæ elatus contemptor euaserat, vt ex vaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem euasurum, & se voti compotem apud Parisios in ipsa victoria fato concessurum profiteretur. Huic tanquam immodico, & vt videri poterat intēpestiuo consilio, vnus antè alios Vastius ipse

& Fer-

& Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur, ut Vastius de scripto sententiam suam proferret, & postea publicaret, & Taurinum ante omnia expugnandum censeret. Eadem erat sententia Gonzagæ, qui Gallos Fossani expugnatione perterritos, si tot vires, quæ iam paratæ essent, Taurini mœnibus admoverentur, minimè laturos arbitrabatur. Non enim vel cives ipsos natura imbelles, vel ipsorum præsidij Gallos, qui non essent multi, iustum oppugnationis impetum toleraturos, quòd si fortius aliquandiu sustinerent: nullam tamen tanquam undique obsessos, qua se alerent, commeatus facultatem habituros: ideoque brevi facturos deditionem affirmabat. Taurino siquidem, quòd esset provinciæ caput, in potestatem redacto, cuncta facilè reliqua oppida ad pristinam ipsius Caroli Sabaudij naturalis atque humanissimi principis fidem esse reditura: atque eo modo firmissima Pœninis & Cottijs Alpibus claustra posse imponi, ut in posterum ab Italia Transalpinæ gentes arcerentur. Porrò Cæsar ire in Galliam certus, præterquam quòd unius Antonij Levæ iudicio virtutique plurimùm tribuebat, tribus etiam de causis in id bellum ingenti animo ferebatur, quòd Mariam sororem Belgis imperantem, uti erat virilis animi mulier, è Belgio Gallis arma inferre iussam, & iam peramplas cogentem copias, commutato consilio neque eludere neque deserere volebat. Pro certo quoq; didicerat Gallos ab Helvetijs auxiliares legiones sua consuetudine oblatis stipendijs in communi eius gentis concilio impetrare nequivisse, quòd astuta gens neutri partium ex professo studere videri cupiebat, ut aucta apud Gallos sustinẽdi belli necessitate opem suam carius vẽditaret. Postremò quòd Franciscus Salassus Antonij Levæ opera à Galliæ regis amicitia veteris clientelæ, militiaq; diductus in partes transisset, & Galli nullum prope peditatum prçter duas Germanorũ mercennarias legiones, quas Gulielmus Frustembergius dux turbidus, & multorum perditorum atque exulum militum collector adduxerat, cui rex confideret, essent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus constare, quod genus militum è singulis eductum provincijs non magnum militiæ usum habere iudicabat. Quòd si paulò audacius atque felicius in media Gallia res gereretur, Gallos profectò domesticis incommodis permotos, & Taurinum, & reliqua oppida sine vulnere deserturos. Adiuvabat etiam decretum Cçsaris Andreas Auria, qui non dubiam spem prçbuerat, Rhodanum amnem stabili triremium suarum cathenato ponte posse coniungi, & per Narbonensem regionem ab Hispania, tum commeatus, tum omnis generis auxilia bene gerendo & conficiendo bello expectari posse prçdicabat. Suberat etiam in arcano Cçsaris occulta spes potiundç per proditionem Massiliæ: nam sicuti postea à præclaris ducibus accepimus, per Antonium Levam quosdam, qui eam urbem proderent, sed qui postea fidem mutarint, promissoque defuerint, tentatos fuisse constabat. Itaque coeuntibus iam undiq; longè maximis equitum & peditum copijs, Cæsar multiplici itinere, sed præcipuè per maritimas alpes, & per Tendanos colles Provinciæ fines intravit, subsequente à Savonæ portu Auriana classe, quæ multas Italicarum cohortium copias sustulerat, quibus Ferdinandus Sanseverinus Salernitanus princeps imperabat. In his clari veteresque præfecti eminebant Augustinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roscius Parmensis sancti Secundi regulus, Hippolytusque Coreggius, & Hieronymus Sanctovitales Salensis. Horum primo impetu capta direptaq; est urbs Antipolis, quæ est ultra Varum amnem posita

contra eas insulas, quas Lerones antiqui, nostri hodie Leres vocant. In ea oppugnatione, quòd ab armatis agrestibus impigrè defenderetur, & triremes à mari admotis proris tormenta in socias cohortes, tumultuario procursu murum invadentes aberrante ictu disploderent, amplius trecentos milites Salernitanus amisit: atque inde Ferdinandus Gonzaga cum suo equitatu adductis secum aliquot Salernitani cohortibus ad urbem Gratiam provectus, eam sine vulnere in deditionem accepit: subsequenteque universo exercitu, ipsoq; Cæsare ad Forum Iulij celebrem olim urbem, & Vocontiorum planam, frequentemque ædificijs regionem penetratum est, in Alpibus quodam omine capto ex sylvarum incendijs, quæ continenti flamma ardentibus facilè pineis, non parvum numerum calonum atq; lixarum, mercatorumq; & mulierum præsertim castra sequentium turbam combusserat: concrematis multis impedimentis & sarcinis, quibus milites, ne eodem igne corriperētur, opem ferre nequiverant. Fuere enim tum qui dicerēt his ignibus victoriam portendi, quòd prælucentes undiq; flammæ lætitiam prænunciarent. Alij à periculoso ingressu infaustum belli successum, & iacturam impedimentorū, uti postea evenit, significari contendebant. Cæsar circa forum Iulij advenientes copias in unum coegit, productasq; sub vexillis lætus inspexit: nam sicuti à Vastio accepimus, nusquam maiores & ornatiores copias Christiano bello Cæsarem unis in castris habuisse constabat. Nam Germani quinquaginta ferè cohortium vexilla implebant, quæ Germanica consuetudine paulò minus quingentos pedites singulæ continebant. Has legiones imperio regebant Tamisius dux vetus, & Gaspar Georgij Franispergi clarissimi ducis filius. Hispanos autem octo milium numerum superasse, cuius gentis nusquam anteà tantam multitudinem, adeoque militariter instructam se vidisse dux ipse testabatur. Hunc Hispanorum numerum superabāt Italici, qui præter descriptos conductosq; stipendio voluntariam & liberam prædæ spe militiam sequebantur. Magnum autem gravis armaturæ equitum numerum Maximilianus Iselstenius Belga ex Burgundia, inferioreq; Flandria adduxerat. Sed cataphractos omnes vel Italici vel Hispanici generis ductabat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus. Veterano autē levis armaturæ equitatui præerat ex suo veteri munere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etruscam Valerio Ursino duce, quæ manus in universum mille galeatorum equitum summam efficiebat. Tormenta verò magna ex parte suppeditabat classis, quæ oram legere iussa, commeatibus etiam ex propinquis litoribus castra sublevabat. At Franciscus de animo Cæsaris adversum se vehementer concitato, & de singulis instituti ab eo belli consilijs edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Parisiensis memoriter excepta atque descripta ea Cæsaris concione, quæ in Vaticano habita fuerat, dissimulato habitu, mutatisq; ad celeritatem iumentis in Galliam percurrisset, tota sua inani spe cōcordiæ deiectus, facilè agnovit quanto cum incommodo Philippus Ammiras paulò anteà ad Taurinum in ipso cursu bene gerendarum rerum fuisset retardatus, & quàm ipse esset imparatus, ad sustinendum bellum gravissimi hostis, à quo terra mariq; præmissis ingentibus copijs peteretur. Hæc anxiè quoq; confirmabat Cardinalis Lotharingius, qui apud Senas frustrà cum Cæsare de compositione fuerat colloquutus, asserebatq; ea mente esse Cæserem, ut non modò Mediolanensis imperij possessionem sibi retinendam esse, sed asperrimo in visceribus Galliæ excitato bello, Bur-

lo, Burgundiam citeriorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciscus uti pericula postulabant, undique evocatis ad bellum beneficiariis suis, & tota nobilitate arma capere iussa, legiones iam pridem institutas in provinciis accersebat, cogebatque circa Lugdunum, ut inde ad Avinionem progrederetur, ex propinquo irrumpentium hostium adventum & impetum dispositis præsidiis exciperet. Interim per Legatos dabat operam ut ab Helvetiis iusta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines validis copiis adversus Belgarum irruptiones confirmaret: nam à Maria regina conscribi magnum exercitum Henrico Nansoo duce atque induci in Galliæ fines audiebat. qua poterat etiam diligentia eos duces, quos in præsidiis Subalpinæ regionis decedens Ammiras reliquisset, pecunia & novis copiis confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obsidendum Taurinum relictus à Cæsare, & Franciscus item Salassus passim bellum gerebant adversus Gallos, sic ut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus clari nonnulli fortissimique viri utrinque caderent. Nam M. Antonius Cusanius Insuber, quum emissus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendisset, potitusque exteriore templi ædificio magnam vim telorum & armorum omnis generis è Cæsarianis ibi præparatam succensa domo concremasset, & Scalengum subsidio cum cohortibus ire ausum commisso certamine profligasset: in ipsa victoria vir excellenti virtute glande traiectus occubuit. Interea Franciscus nihil quod ad salutem Galliæ pertineret, intentatum relinquens, in Italia parandas novas copias, Genuamque Cæsari opportunissimam urbem detrahi posse ratus, ad Mirandulam conscribi novum exercitum iussit. qua in re studiosi Gallici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga, Cæsar Fregosius, Annibal Novellarius, & Pallavicinus Vicecomes Insubrum clarissimus, quibus etiam accesserat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cum octomilibus peditum præter Parmam atque Placentiam ire pergens, Derthonensibus ex itinere commeatum ei præbentibus præter Scriviam amnem, Genuam superato Apœnini iugo provectus est. Interea Cæsar è foro Iulii motis castris ad sancti Maximi Vocontiorum oppidum pervenit, passim effugientibus incolis, sed plenos variis commeatibus vicos ita relinquentibus, ut Cæsariani alerentur simul & aliquantam prædam reperirent, quum nulla hostium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa singulis in pagis rusticanisq; tuguriis præter triticum, multiplexq; legumen, aridæ ficus & amygdalæ, casei, & salitæ carnis copia, ut si frumenta deessent, his cibariis multo amplior exercitus per multos dies ali posset, postquam adulta iam dum æstas fructus recentes affatim undique suggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra passim consita est, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum classem intulerat. Is antiquitus Taurenta portus fuit, turremque habet, quam metu tormentorum territis custodibus Auria in potestatem redegerat, commodeq; terrestres copias cunctis subsequentis classis per oram copiis sublevabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & commeatus omnes longè ab ora maritima, itinereque hostium ad remotiora ædificia, munitaque loca reducebãt, cui negocio præpositi fuerant Montegianus insignis equitum præfectus, & Boissivus Gofferius Arcturo patre, aulæ regiæ quondam magistro,

Gulielmoq; Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & levis armaturæ equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cohortes, quæ equitibus prǫsidio forent, progressique in eas partes, per quas Cæsariani iter facturi videbantur, paganos excedere ædificijs & demigrare, & domesticas copias retrò avehere, ne his potiretur hostis, cogebant: qui segnius id fecissent, atrociter mulctabantur: sic ut accumulatis anteà pabulis faces subdere, & fœdè vini dolia perrumpere, ac frumenta quæ asportari non poterant, eodem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rebus occupatos hostes, exploratores Epirotæ ante euntes, suoque more prædam quæritantes, ad Brugnolam oppidum processisse Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maximè cupiebat longius & introrsus ad hostes nondum percurrerat, ægreque à Cæsare impetrare potuerat, ut suo munere fungi, quod esset utilissimum & propè necessarium noscendis hostium consilijs permitteretur. Cæsar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui sine se quicquam tentari, ut laudis cupidissimus nolens, hostes ipsos tota mole copiarum invadendos, nec aliter excitandos esse disserebat. Itaque cohortante Vastio, & Cæsare permittente, Gonzaga omnem ferè levis armaturæ equitum multitudinem ad iter expedit, postulatque ut Tamisius cum legione Germanorum secum eat, ut equitibus prǫsidio sit: primosque omnium præmittit Paulum Luciaschum, & Zucerum Epirotam, spectatæ solertiæ atque virtutis veteres præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boissivus ab incolis, qui refugiebant, de adventu hostium cognoscunt: & quum alter extemplò abeundum esse, nec ullum pugnæ discrimen subeundum diceret: alter Montegianus ingenio elato ferocique, turpe sibi fore testabatur, si de profectione prius cogitaret, quàm ora hostium vidisset. Nec multo pòst undique Cæsariani volitantes conspiciuntur, & Boissivo se subducere parante Montegianus equitibus tuba signum dat, ut arma capiant & conscendant equos. Gonzaga novas turmas primis submittit, imperatque ut præliando hostes distineant, donec ipse cum reliquis alis, & Tamisius cum legione ad oppidum perveniant. Itaq; invadentibus Cæsarianis prælium oritur, obvertunt se Galli equites, & fortiter repugnant tanta constantia roboreque densatæ alæ, ut primi pellerentur, sed aucti subsidijs pugnam instaurarent, quo casu Sampetrius Corsus, qui cohortibus præerat, ad equitatum utrinque lunato flexu cohortes peritè applicat, & per sclopettarios rem gerit, multiplicatisq; insultantibus Cǫsarianorum turmis atrox prælium editur, duoque fortissimi præfecti, Pelacanes Bononiensis, & Stephanus Puveius virtute animi & decore formæ nemini secundus, ideoque Gonzagæ carissimus, interficiuntur. Sed superventu Valerij Vrsini, & Cantelmi Populensis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impetu capto Sampetrio proteruntur: funduntur equites peditum præsidio destituti, paucisque interfectis ad vnum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipse vesana ferocia diu repugnans à Marsilio Brixiano equite capitur: eandem sortem subijt Boissivus, repertusque abiectis insignibus gregarij equitis habitu ad Gonzagam de facie agnitus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianiq; prǫsertim insolentia id acceptum incommodum fuisse constat, quo Brugnola effusè direpta est. Exinde cognitum est ex captivis, rḝgē ad Avinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, nisi Helvetiorum auxilia recepisset, quæ impetrata fuisse, & iam esse in itinere

nere Galli dictitabant. Cęsar eo felici initio lętatus, supra Massiliam ad Aquas Sextias castra promovere cõstituit, atq; item propius Massilię mœnia intueri, & certius explorare, an aliquis in ea urbe tumultus à proditoribus novisq; rebus studentibus civibus sentiretur. Itaq; diu urbis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo suorum sciret, cur in conspectum se dedisset, paulò post ad castra redijt: & Vastius in Arelatensem usq; agrum excursionem fecit, eo eventu, ut pleriq; Arelatenses nihil hostilè expectantes, vagatiq; per villas ruraq; ab equitibus interciperetur. Per eos dies Franciscus rex, Franciscũ Delphinum filium hæredem regni & nominis destinatum repentino oppressum morbo amisit, tanta totius aulæ mœstitia, ut ab omnibus æquato dolore iuvenis florentissimus, virtuteq; bellica insignis, & regijs præditus virtutibus tanquam immiti fato ereptus, effusissimè lugeretur. Nec defuêre qui suspicarentur eum veneno fuisse sublatũ: cuius nefarij criminis repentè reus factus quidã Sebastianus Montecuculus pœnas dedit, quum ab equis in compito in diversa currentibus discerperetur. Nonnulli pręcipiti iudicio eum damnatũ ferebant, tanquam insontem, qui dolore victus inter immania tormenta, ut calamitati suæ finem imponeret, se reum miser fecisset, & authores tanti facinoris Antonium Levam & Ferdinandum Gonzagam nominasset, qui obruti tantæ infamiæ nomine calumniam à perdito impudentissimoq; homine temerè impositam anxiè diluere cõtendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo parvæ pilæ æstuantem, sudoreq; madentem, frigidam intemperanter hausisse prædicarent, nullis præsertim apparentibus veneni indicijs, quando præcordia visceraque eo immodico rigore correpta extincto penitus innato calore mortem accerserint. Quum ad Aquas Sextias castra haberet, nec iam classe iuvaretur, quòd magnum regionis spatium à Tolonæ portu ad Aquas Sextias intercederet, itinere præsertim latrocinijs infesto, quòd incolæ desperatione rerum suarum notos saltus insiderent, & viatores præsidiaq; eorum invadentes interficerent, fames in castris sentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerẽt, & fructibus noxijs milites uterẽtur. Nam tametsi frumenta undiq; suppetebant: nulla tamen molendi tritici erat facultas: quoniam à Gallis paulò antè molæ frumentariæ perruptæ disiectæq; fuerant: ac nisi ab Hispanis, & quibusdam Italis refectæ custoditæq; certis præsidijs molę forent, nemo in castris vel inter proceres nobilissimos erat, qui convivijs panes apponeret. Quibus de causis fiebat, ut Germani præsertim morbos cõciperent, atq; eo pestilentiores, quòd musto ex uvis nõ planè maturis expresso è galeis avidè biberent, quę ventres facilè contaminabant: sic ut interneciva profluvia passim orirentur, & funeribus castra complerẽtur. Quibus malis obviam ibat Cęsar validis iustisq; præsidijs ad classem missis, ut inde opportuna famis subsidia peterentur. Nam Auria multa tritici copia abundans pluribus simul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteraque expediebat cibaria, & in his nauticum panem, cuius magnam vim in classem ideo cõtulerat, ut terrestribus etiam militibus deserviret. Mirabantur homines cur Cæsar tamdiu apud Aquas Sextias ferè ingloriùs hæreret, nec quicquam pristino ardori suo simile moliretur, nec generosa consilia digna ipso celeriter expediret, prius quàm exercitus, Germanorumq; præsertim, gravioribus morbis tentaretur, & Helvetij hostibus auxiliares supervenirent, qui brevi affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionũ, & multò plures morbos absumpserat, inter quos fato cesserat al-

ter ducum Gaspar Franispergus cum minoribus præfectis atq; signiferis supra viginti. Ipse quoq; Antonius Leva prioris sui consilij non obscurè pœnitens, rarius & segnius apud Cæsarem sententiam dicebat: perplexusq; atq; obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebatque corpore æger, atq; animo deiectus, ita ut Cæsar ipsum de victoria despondentis animum agnosceret, & Vastius ex priore sententia Levæ oppositus, difficultatis causas cōficiendi & repræsentandi panis militibus afferret, nihil ad inferendum strenueque gerendum bellum obstare, quando Germani cæteriq; milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ obsidionis incōmoda patientissimè tolerassent: ideoque intempestivè parumq; honestè turpem Cæsari: ignominiosam verò ducibus maturari, receptus vulgato inter milites rumore famam parari, proinde milites quò iuberet Cæsar dum vires essent integræ, fortiter esse perrupturos, vel si hostem regem ad Avinionem æstivantem invadere cuperet, vel adito Lugduno in Burgundiam antiquæ suæ ditionis pervadere iuberet. Cæterùm quum in his versaretur consilijs Cæsar mari delatū ab Auria tristem nuncium accepit, quo Guidonem Rangonum ad invadendã Genuam appropinquare, et in Pociferã vallem se demittere ferebatur. Igitur Auria de patriæ salute vehementer solicitus expedito consilio septingentos circiter milites Augustino Spinulæ legendos attribuit, continuoque triremibus Antonij Auriæ devehendos imponit. Antonius pari studio solicitudineq; ad ferendam patriæ opem incitatus, ususq; nocturnę auræ flatibus, velis & remis ire contendit, ingressusque portum cives magna trepidatione liberavit: nam tota ferè civitas inexpectato metu perturbata eò descendebat, ut plerique uxores & liberos, cariores que res suas navigijs imponerent: alij plebsq; in primis rerum novarum prædæque avida, reduci Fregosios, & vetus Gallicæ servitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendēda mœnia discurrebat, sic ut incerto studio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conspecto Spinula, qui validam præsidij manum adduxerat, primos cives obliti veterū factionum, memoresque receptæ libertatis, in qua beatius viverent, magna ex parte levati metu recreantur. Iam hostes ad sancti Thomæ portam, quę est ad occidentem, pervenerant, allatisque pluribus scalis & conscensis, in summum murum evadere, coronamque occupare nitebantur. His conspicui cohortatores aderant Guido ipse atque Fregosius, qui quum frustrà portam sibi aperiri amicè ingressuris postulassent, adversum à civibus responsum retulerant: propterea q; vim admovendam rati acerrima atque audacissima conscensione facta in urbem transcendere conabantur, eo quidē maiore Genuensium periculo, quòd ad orientalem portam, quæ ad Feritorē hodie Bisamnem fluvium ducit, Pallavicinus Vicecomes, & Hercules Fregosius Cæsaris frater altera castra fecissent, ut diverso pavore illato cives ad deditionem compellerent. Cæterū supra sancti Thomę portam non longè ab ea turricula, per quam Piscario duce Adurnios proceres reducente, urbem ante quatuordecim annos captam fuisse meminimus, magna contentione certatum est, eo successu, ut Baptista Corsus cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani vexilla in summi muri pinnas audacter efferrent. Verùm superventu Spinulę ingenti animo propugnantis, ereptū est ascendenti signifero vexillum, ipsoq; vulnerato atq; in præceps deturbato, repressisq; subinde et vulneratis, qui scalas subibant, ea mœniū pars usq; adeo egregiè defensa est, ut quū Hector Neapolitanus invadentium

pugna-

pugnacissimus cecidisset, Guido multis suorum amissis & vulneratis receptui cani iuberet, tanquam redintegraturus pugnam uti videri volebat. Cæterùm dux prudens, quòd nulla ad quassandum murum, atque ideo ad terrendum hostem tormenta secum adduxisset, neque uti sperarat Fregosius, ullus omnino in urbe faventis populi tumultus oriretur, admonitis socijs, qui erant ad Feritoris portam copias collegit, regressusque per dextros Pociferæ vallis montes in agrum Subalpinũ, Tanaro amne superato, ad Gallicos duces pervenit, ingenti equidem metu atq; periculo, uti inopinatis casibus accidit, liberata civitate, quanquam Guido in discessu oblata ex itinere oppidula diripuisset. Inde Guido provectus ad Astam, quum nemo Cæsarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Carinianum contendit, quod oppidum infirmo custoditum præsidio adortus, uno atque altero tumultuario certamine sub mœnibus edito, ad deditionem compulit, ibiq; magnam vim parati à Cæsarianis commeatus nactus, Taurinensium, & reliquorum præsidiorum inopiam, æqua dispensatione opportunissimè sublevavit. Nec multò pòst admotis copijs Carmagnolæ, munito oppido, quod Salassi erat ditionis, potitus est. Quibus rebus gestis tametsi ab irrita spe potiundæ Genuæ frustrà bellum suscepisse videri poterat: his tamen captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæsar & Auria, periculosa levati cura, magnoperè lætati sunt. Per eos dies Cæsare circa Aquas Sextias commorante, & pestilentibus morbis legiones pervastantibus, quũ Nansous cum valido Belgarũ exercitu Galliæ fines ingressus levibus quibusdam equestribus prælijs prosperè factis ad oppugnandam Peronam, quæ est urbs Picardiæ ad Samorobrinam amnem posita, contendere nunciaretur, Helvetij vel nihil ex decreto magistratuum impetrante rege, ingenti multitudine voluntariorum eius gentis ad stipendia, quæ offerrentur excitata, duce Calcemito descenderunt, & Gallos adventu suo ita confirmarunt, ut Cęsar de belli exitu timere videretur. Erant enim Helvetij delecta ferè viginti milia peditũ, quę conniventibus pagorum magistratibus arma capere, dare nomina apud quęstores Gallos, & sublatis vexillis proficisci permittebatur. Nam sicuti anteà magistratus publicæ Cæsari se in neutram inclinaturos partem promiserant, ita quòd stipendiorum & lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuventus exercendis nata armis ferre non poterat, ut ei bello non interesset, quum plures eminerent, qui ex fœdere veterũ pactionum minimè committendũ prædicarent, ut Galliam tanto circumventam periculo contra ius & æquum indefensam diripi paterentur. Habendam enim esse rationem perpetuæ societatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Gallię regibus essent obstricti, à quibus omnium temporum perpetua atq; opima bello et pace prœmia retulissent. Calcemitus autem quanquam corpore pusillus, ingẽtis tamen animi præfectus, quem prælio ab Bondincum prosperè facto adversus Ferrarienses multum inclaruisse memoravimus, in corona dixisse ferebatur, nequaquam esse ex commodo dignitateq; Helvetiæ gentis circumventum diverso bello, graviq; luctu opppressum regem, qui florentissimum regniq; hæredem ex liberis amiserit, parum pia atq; inepta magistratuum cessatione deserere, scilicet, ut viri fortes stipendia facere & virtutis præmia ferre soliti, sua spe lucri, atque occasione parandæ laudis defraudentur, ut finitimos Germanos veteres hostes, ipsamque præsertim natura infestam Helvetio nomini Austria-

nam stirpem immodica potentia augeri sinant tanquam non aliquando ipsorum libertati negocium allaturam. At magistratus prętoresque pagorum non obscurè Gallo favere cupiebant, quanquam avarius atq; tenacius quàm oporteret secum egisse ab initio quæstores Gallos dicerent, qui intempestivè veluti nondũ inchoato bello pecuniam in stipendia minimè se prolaturos dixissent: atq; eo modo integro publicę fidei pudore dum nihil publicè de mittendis auxilijs decretum esse testarentur, privatorum militũ cupiditati, & publico commodo dum conniverent, nec euntes & nomina dantes retentarent, publicæ existimationi callidè satisfacere volebant. His tantis confirmatus auxilijs Franciscus rex certius exploratis hostium consilijs, atq; eorum incommodis, quæ contagiosa planè lues pestilentiæ modo in dies validius serpens afferebat, animadversaque apud eos salubris & expetiti commeatus difficultate, secundo Rhodano devectis exercitus impedimentis ad Cabellonem processit. Ea vetus Colonia posita est ad amnem Druentiam in Rhodanum influentem, egregiamq; habet ponendis castris opportunitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magister, cuius tum propter eximiam militiæ peritiam, maximeq; sobrij & perspicacis ingenij præstantiam summa erat apud regem authoritas, dimensus accurata ratione admirabilique munitione complexus latissimum spatium vallata castra erexit, quibus undiq; tormentorum corona permunitis, amplissimæ copiæ contineri, atq; his infesta reddi itinera poterat, quę ad Cęsariana castra, & ad maritimas cõmeationes, viasq; Alpium pertinerent. Nam per superiores dies Paulus Ceres cum valida manu Italicorũ & Gallorum equitũ, expeditarumq; cohortium Druentiam flumen tranando, nonnulla detrimenta ex occasione dispersis hostibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem castrorum munitionibus, atq; intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Fustembergi mercenarijs Germanis, & Gallicanarum legionum copijs, Helvetij expectabantur, qui iam aderant, usque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi relinqui videretur: quoniam pleriq; & bellicosissimus quisq; suopte ingenio ad iter incitati, neq; duces, neque vexilla expectanda censebant. Id impensius & alacrius gentis studium, sicuti maximè sumptuosum Galli quæstores sibi fore providebant, ita Cęsar imminuta spe eius conceptæ victoriæ, procedendi atq; audendi consilio frangebatur: nam (sicuti nonnulli paulò anteà probarant) si discedere longius à mari, et per Lugdunensem agrũ in Burgundiam penetrare percuperet, id neq; tutũ, neq; facilè videbatur, quod maximis hostiũ copijs in tergo relictis, atq; his quas anteà despexerat, adventu Helvetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occasione certaturus credebatur, cuius rei consilio si casus incideret, nihil alienius & iniquius accidere posse Cæsari cuncti ferè duces affirmabant, & tum maximè in Antonio Leva intolerandi totius corporis, omniumque propè artuum dolores, ita animum lethifera vexatione fatigabant, ut omnem eius ingentis animi vim eliderent, ipseque deceptus sua spe immodica destinatæ victoriæ intra paucissimos dies ad mortem adigeretur. Visus est Leva accepti vaticinij sui fidem implevisse, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum vitæ diem obierit, & relatus in Italiam apud templũ sancti Dionysij penes Mediolanum insigne sepulchrum meruerit: sed nõ apud Lutetiam uti crediderat, ubi Dionysiano celeberrimo in templo tumulum cum elogio funeri destinasset. Eo mortuo Cæsar de consilio reliquorum ducum, nihil ultrà eo bello tentata

prælij Fortuna se recipere, atque in Italiam redire constituit. Interea à Paulo Pontifice binæ legationes in Provinciam pervenerant: altera Trivultio Cardinale legato, quæ Franciscũ regem respiceret: altera Rodulpho Pio Carpense, quo Cæsar adiretur. Eorum adventus quanquam serus, non omnino irritus fuit: nam propterea quòd ex diverso factionis studio inter se dissidebant, idonei videbantur, qui ab utroque armato principe pijs precibus impetrarent, ne summo Reipubl. Christianæ incommodo armis concurreretur. Quæ legationes quanquam nihil quo ad levandas simultates, & minuendam eius suscepti belli controversiam pertinerent: eximium tamen sacrosanctæ æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, specimen præbuerunt. Eo modo Cæsar magis & magis ingravescente autumno, deductis undiq; præsidijs, & cõstitutis agminibus per easdem maritimas Alpes subsequente classe in Liguriam ita est reversus, ut ipse cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turremq; quandam agresti Gallorum pręsidio munitam, quòd iter illac habentibus Cęsarianis infesta esset, & Garziam Lassium Hispanicæ nobilitates bellica laude, & poetica lauro insignem lapide ictum interfecisset, multa vi expugnaret, defensoresq; deditos, quòd pertinacius restitissent supplicio affici iuberet. Tum verò Franciscus quibusdam Gallorum facili paratæque victoriæ defuisse visus est, quòd abeuntis hostis vestigia statim non esset subsequutus: nam plerique etiam ex Cæsarianis affirmabãt, novissimis agminibus grave incommodũ afferri potuisse: quoniam Germani, & non parva Hispanorum pars lentioribus morbis tentarentur, & equites Germani, Belgæque præsertim magnam equorum multitudinem, aut exustam fervoribus æstivis, aut turgentibus talis debilitatã amisissent. Sed nos postea huius cessationis causam ab ipso rege requirentes, hanc fuisse reperiebamus. Primũ omnium quòd Helvetios cũ Germanis tanquam perpetuos eorum hostes committere nollet, spectante pręsertim Fustembergo, ne is offensus iniuria, si fratres & consanguineos suos ab Helvetijs Germanico nomini inimicissimis trucidari cõspiceret, propterea indignabundus ad tuendos suos verteretur, quum ipse Fustembergus tanquam omnis sacramenti cõtemptor, ingenio impius & pręceps facilè secessionem fœda consternatione facturus crederetur, & ipse multis eruditus antiquorũ documentis, à certo & tutissimo disciplinæ militaris præcepto discedere nollet, quo fugienti hosti nõ fabricandos modò pontes, sed auro etiã sternendos veteres censuissent: satisq; sibi glorię, & laudis partũ eo bello fuisse, postquã tantos impetus, tum Cæsaris in Provincia, tum Nansoi in Belgis egregiè regno incolumi sustinuerit & finib. expulerit. Per eos namq; dies Nansous irrito conatu magnis Belgarũ, & Germanorũ adductis copijs Peronã urbem frustrà oppugnarat. Cæterũ Cæsare triremibus Genuã advecto, Aurianisq; in ædibus ornatissimis suscepto, Vastius per Ingaunos Ligures exercitũ, Hispanosq; pręsertim in Subalpinam regionem reduxit, quòd ibi Gallorum præsidia accessu Guidonis Rangoni firmiora, nihil his in partibus bellum remitterent, novoq; ausu vicina oppida invasuri viderẽtur. Quo successu autẽ Nansous bellum gesserit, Peronamq; oppugnarit, paucis operæ precium erit enarrare. Perona oppidum est Gallię Belgicę, ad Samarobrinam amnem, quem Somam hodie vocãt, Veromãduris antiquis vicinũ populis, qui etiã nunc vetus nomen retinẽt. Id autem disterminat Gallorũ ditionem a Flandris Cæsaris imperio subiectis. Palustris ea est regio, & quod ad sacra attinet Novioduni antistitis authoritatẽ

respicit. Perona tametsi neque magna sit, neque ideo urbis nomen habeat: frequentes tamen habet incolas generosos, & Galliæ regibus valde addictos. Exercentur Peronenses belli tempore quotidianis ferè excursionibus & prælijs cum finitimis, Bapalmensibusq; præsertim. Bapalma siquidem ad Flandros pertinet, extremoq; in limite posita adversæ ditionis Peronam respicit. Hoc itaq; oppidum quum Cæsariani duces neq; præsidio valido, neq; multo commeatu, neq; exquisito opere satis munitum existimarent, omnibus copijs aggredi statuerunt, quod Perona capta facilem sibi in Galliam aditum patefactũ iri providebant. Priore autem consilio sancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum, hybernisque olim C. Iulij Cæsaris clarum invadere cogitarant, sed accuratè & præaltæ munitionis validiq; præsidij fama Nansoum averterat. Hic enim genere Semigermanus summæq; dignitatis regulus apud Cęsarem favente regina copijs prȩerat, habebatq; in castris circiter viginti milia Germanorum peditum: equitum verò partim è Menapijs atq; Sicambris, qui nunc Clevenses appellantur, atq; item ex Eburionibus, reliquisq; Belgis septem milia equitum: magnum autem numerum tormentorum muralium, magnamq; vim militaris instrumenti expugnandis urbibus undiq; sibi advehi iusserat. Hęc dum à Nansoo pararentur, Galli senatorij ordinis publicis negotijs præfecti apud Lutetiam: quoniam rex abesset, atque in Provinciam Cęsari sibi obviam eundum statuisset, animadverso Peronensium periculo, priusquam Nansous hostis perveniret, eius oppidi custodiam Florantio Roberti Sedanij filio tribuerunt. Is pluribus bellis clarus, uti paternæ virtutis æmulum decuit, Marescalchi dignitatem fuerat consequutus. Mareschalchi siquidem muneris est ordinarium regis equitatum inspicere moderarique, & in arduis prælijs primam aciem ductare. Itaq; Florantius equites cataphractos centum quinquaginta, milleq; legionarios pedites delectos ducens, celeriterq; Peronam contendens, ante Nansoi adventum pervenit, & Peronenses ex vetere suo studio promptissimos ad sustinendum hostium impetum, defendendámque patriam, magnifica concione in foro habita confirmavit. Dammartinum regulũ summæ virtutis atq; constantiæ virum arci tuendæ imposuit, qui suam peculiarẽ alam cataphractorum dimissis equis introduxerat. Cercheium autẽ virum egregiè fortem peritumq; militiæ peditibus præfecit: equitatum verò omnem attribuit Ioachimo Hangesto summæ spei, & iam spectatæ virtutis iuveni. His rebus quæ ad munitionem pertinerent instituendis atque parandis occupato Florantio, Nansous cum omnibus copijs supervenit, complexusque oppidum lunatis castris Idibus Augusti tormenta promovit, quæ erant cum numero, tum magnitudine obsessis maximè formidãda. Itaq; quum Peronenses postulanti Nansoo ut se dederent, alacriter respõdissent, se nequaquam adeo demissi esse animi, ut se patriæ mœnia defensuos dubitarent, postquam his regiorũ militum præsidijs essent confirmati, qui sæpenumerò ipsos hostes obsedissent, & ipsi alias arctissimè fuissent obsessi, non modò hostium minas cõtemnere, sed armatos vim inferre ausos multis in locis fortissimè repulissent. Adactis autem tormentis Nansous usq; adeo terribili violentia murum quassavit, ut mœnia per partes cõvulsa perfractaq; procideret, & patentes aditus per ruinas Cęsarianis prȩberẽtur, quibus succedentib. & audacter irrũpere conantib. ferrea atq; perpetua cataphractorũ acies dimissis equis pedes pugnãs opponebatur. Certabatur aũt cominus hastis atq; securibus: sic ut Gallica acies

immota

immota constantissimè irruentes sustineret atque propelleret: nam Florantius submittendis recentibus subsidijs diligenter intentus, nusquam deerat: exemploq; suo ardentissimè propugnās, & unumquemq; vel militū vel oppidanorum ad resistendum accendens, in muro impavidus versabatur, sic ut quū per quinque horas cruento prælio esset dimicatum, Nansous multis suorum amissis, & vulneratis se reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum esse arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus, quæ ab hoste quassata fuerant, antiquissima turre insigni, quam à Iulio Cæsare olim conditam fama per manus tradita Galli prædicabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam susceperat, atque inde tormentis rem gerendo subiecta hostium castra detrimentis afficiebat. Proinde Nansous nequaquam tormentis demoliri eam posse ratus, cuniculos instituit, ut suppositis tormentarij pulveris cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nansoum concepta fefellit opinio: nam actis subter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil sentiente, intra paucos dies perfecto opere subditis ignibus repentè revulsa funditùs turris corruit, ruinaque Dammartinum oppressit, & cum eo nonnullos ex præsidio. In ea turre Peronenses referebant superioribus temporibus regem Galliæ à Veromandurorum regulo per insidias captum, ibique custodię traditum vitæ finem invenisse. Cæterùm Nansous expugnata vel excisa turre, penitusque adaperta nihil profecit, ut inde vel arcem vel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multò pòst desperata victoria obsidionem solvit, & intra Flandrię fines regressus est. Florantius verò restitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæsare Provinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eoq; quonam eventu hostes Peronam oppugnassent certius didicit, collaudatoq; Florantio, Cerchioque & Ioachimo Hangestio militaria dona ad argumentum eximiæ eorum virtutis tribuit, & ut dijs immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine summi periculi discrimine liberassent, per triduum supplicationes haberi iussit. Florantius autem non multò pòst ardentissimis solibus & Peronæ dudum militari labore exustus, lethali concepto morbo fato concessit, paremque non multum inde Hangestius, qui Florantio suffectus fuerat, eodem bello apud sancti Pauli oppidum interfectus: honestum vitæ, atque militiæ finem imposuit. Sub id tempus quo Cæsar Provinciæ finibus excesserat, & Nansous improsperè oppugnata Perona armis atque incendijs Galliæ fines populatus in Flandriam dissolutis copijs redierat, Franciscus pares hosti rependendas clades ratus, quas coegerat copias in Belgicos fines induxit, magnoque apparatu Hedinum munitissimum oppidum, Britannico limiti vicinum, in ea Belgij parte, quæ Artesia vocatur, adortus est, multoque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquagesimo obsidionis & oppugnationis die in potestatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hostium adventū sustinere nequivissent, nec regina post dimissum à Nansoo exercitum obsessis maturam opem afferre potuisset. Id oppidum amissum maximè pupugit Cæsarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parsuros sumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerenturq; iusto præsidio tanquam opportunissimū ad reliquam eius provinciæ regionē invadendam. Itaq; sororem admonuit, ut vires repararet, et per idoneos duces redintegrato impetu hostes nihil tale expectātes invadere maturaret. Nec mo-

ra Belgarum proceribus ad bellum excitis, vexilla explicantur, & milites ad signa coguntur. In his fuere Hadrianus Beurenus, & Philippus Arescotus e Croia familia, quæ est summæ dignitatis apud Belgas, & vetere suo studio fida Cæsari, Galloque maximè infensa. Cæsariani itaque magnis freti copijs, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quod validioribus, quàm putarant præsidijs teneretur, lævorsum ad Teroannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obsidione, oppugnationeque instituta expugnare conati sunt. Obsessorum res ad grave periculum deducta videbatur, propter commeatus & tormentarij pulveris inopiam. Sed Galli qui apud Ambianos castra habebant, certiores facti de sociorum difficultatibus, coactis undique sarcinarijs iumentis & plaustris, his rerum copijs quibus Teroannenses egebant, opem ferre statuerunt, suscepitque negocium Hanebaldus cum ingenti præsidio ordinarij equitatus, & evocatorum atque nobilium eius provinciæ, qui ei muneri deesse sibi ignominiosum fore iudicabant. Itaque usus nocturno itinere fretusque peritis itineris ducibus, Teroannam fœliciter pervenit, atque urbem, uti oportebat, non commeatu modò, sed novo etiam præsidio permunivit, serò sentientibus, & prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus quum alio quàm venerat itinere, tanquam breviore tutioreque se reciperet, conficiendique itineris liberum ab hoste spacium relinqueretur, quosdam è suis Gallicæ nobilitatis immodico pugnæ desiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperij comminando continere potuit, quin illi in proximam, nec se commoventem Belgarum aciem stolida irruptione incurrerent, & ad pugnam audacissimè provocarent. Quorum insolentia permoti Beurenus & Arescotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis & captis, densatas alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Capuzmadius Epirota vir multis versatus in prælijs, qui quum Cæsari militaret, paulò antè in Subalpina regione à Gallis quadam excursione fuerat interceptus. Cæsare verò eum minimè redimente, oblata à Gallis stipendia accepit, quibus eius viri virtus minimè contemnēda videbatur. Is Hanebaldo suadebat, ne quòd egregiè perfecisset stolidè corrumpere vellet: proptereaque sibi videri deserendam esse eorum procacium iuvenum manum, quæ temerè neglecto imperio certamen contraxisset, tanquam periculosum omnibus futurum, nisi se ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, quum neque ea quæ diceret Epirota facilè probaret, neque quosdam ex sibi notis circumventos ab hostibus deserere vellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuosissimè coniectus est, ut quum per paludem ligneis constratam pontibus esset evadendum, perfractis passim primorum transitu pondereque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuere ipse Hanebaldus & Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites levis armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, & persequentibus hostibus ad Hedinum confugerent ubi in præsidio custoditi æstivabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in oppido nacti equos conscenderunt, atque eruptione facta persequuti hostes, & prælij & itineris labore fessos tanto impetu tergis instando perturbarunt, ut nemo ferè eorum madentibus sudore equis resisteret, multique sine vulnere caperentur, quorum permutatione adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimissus est, Capuzmadius iniqua sorte iussu Cæsaris tanquā transfuga

fuga capitali supplicio affectus. Eiusdem anni, qui fuit trigesimus sextus supra millesimum & quingentesimum, ineunte æstate, qua hæc à Cæsare atq; Nansoo adversus Gallos tentata improsperè gesta sunt, Henricus Britanniæ rex novum inusitatæ severitatis facinus edidit, Anna Bolenia uxore adulterij damnata, & palàm capitali supplicio affecta. Hanc siquidem quum insani prope amoris libidine correptus, Catharinæ uxori repudij libellū misisset, in coniugalem thorum receperat. Causam autem repudij probasse ferebatur Thomas Volseius Cardinalis Eboracensis, quo nemo mortalium vanitate dignitatis atque potentiæ superbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingenij malignitate atque adulatione Britanniæ pestilentior fuit. Prætenderat siquidem religionis titulum in adulationem regis novas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipsius regis fratri Germano anteà nupsisset. asserebat enim ex placitis Christiani dogmatis nefas esse eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus concubuisset. Hanc causam aliquandiu iactarant inter se iureconsulti, divinarumque legum periti, quum Clemens Pontifex obstrictus officio, neque Henricum neque Cæsarem offendere destinasset, lata sententia, sed tergiversante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus, uti æqua iura postulabant, perinique atque impiè Catharinam repudiasse in gratiam Cæsaris decerneretur. qua iniuria animus malesano amore depravatus veterem suam omnem virtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, nova & damnata religionis dogmata sequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis discedendum censeret. Qua rebellione ad sævitiam animum impulit, multisque supplicijs damnatorum procerum aulam funestavit: sublato ante alios, ut is promeruisse videri poterat, ipso Thoma Volseio Cardinale, qui nefarijs consilijs prævertisse regem atque infatuasse invidentis populi iudicio accusabatur: sic ut rex postea districto sæviore gladio nonnullos verecundæ probitatis viros, & literarum doctrina illustres interfecerit, in queis fuêre Thomas Morus regij scrinij magister, & Roffensis Cardinalis. Boleniæ itaque regalia tradita sunt ornamenta, & tanquam ex legitimis nuptijs communicatus genialis thorus. Quibus animadversis iniurijs Catharina miserabiliter thoro domoque pulsa, quum dolorem sustinere non posset, fato concessit. Exinde Bolenia sublata veluti pellice, thorique æmula inauspicatò triumphans, & masculam prolem affectans in spem successionis regni, existimavit Henricum ingravescente iam ætate, & à multo abdomine pigrescentem, parum idoneum fore, qui marem progigneret, quòd anteà fœminas tantùm suscepisset. Quamobrem nefaria concepta libidine uteri fœcunditatem adulterino semine experiri constituit, pellecto ad concubitum Georgio fratre Germano, ut is detestabilis, ideoque incredibilis extra omnem suspicionem scelus contegeret. Sed non multò pòst fraternos concubitus inanes experta, adiecit procacem animum, nec præsentibus contentum, ad Norreium & Bruertonium equites ex aula illustres: sic ut his exaturata ad Marcum etiam musicæ artis magistrum sibi familiarem inverecundè descenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum amatore suo ludens severius ab ipsa Bolenia castigata fuerat, ad regem delata sunt: atque eo modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata est, astante inter iudices & suffragium suum ferente Thoma ipso Bolenio patre. Producta exinde in vestibulum Londinianæ turris, satis interrito vultu pedissequas circa se plorantes servandi pudoris admonuit, collectaque subter reti-

culum coma lacteam ceruicem, quæ tantopere regi placuerat, carnifici latum ſtringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram virginem celebratis nouis nuptijs matrimonio ſibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar, ſed ingenuo pudore ſtatæ formæ, quòd ad genium reſponderet egregiè par, hunc peperit Odoardum regem, quem colit Britannia, quòd in eo repudiatis vitijs paternæ tantùm virtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi fauſtus, matri infœlix extitit, quum ex partus dolore ſtatim perierit, quartis & quintis nuptijs apud immodicum regem locum relinquens.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVI.

HIC annus qui fuit à partu Virginis ſupra mille & quingentos trigeſimus ſeptimus, varia bella in diuerſiſſimas orbis terrarum partes diſperſa continebit: ſed quæ magnis potius regum conatibus, quàm certis aut peramplis victorijs famam tulerint, idcirco tamen non paruam legentibus afferent voluptatem, quoniam admirabilem grauiſſimorum conſiliorum rerumq; geſtarum varietatem explicent, proindeq; maximorum principum animos intueri agnoſcereq; iuuet, qui bella ex bellis ſerere, proferreq; potentiam, quàm pace frui malunt, ſcilicet vt nomini dubiũ decus varijs Fortunæ luſibus ſubiectum ſuperba contentione per anxios ancipitesque labores quærant. Antè omnes Solymanus parandis nouis regnis tam ſua inſatiabili quàm vſitata Ottomannis regibus cupiditate incenſus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendosque inde Luſitanos animum adiecit, nequaquam ſibi decorum aut tutum fore exiſtimans, ſi Chriſtiani nominis gentem præpotentis Luſitaniæ regis opibus fretam, maximeq; inuictis claſſibus pollentem, firmatis imperijs inueteraſcere in India ſineret, vbi iam pleriq; reges antiquiſſimis ritibus fabuloſa numina colere ſoliti, Mahometana ſacra ſuſcepiſſent. Recenti quoq; bello quod cum Tammaſo Perſarum rege geſſerat, inter eius auxilia Luſitanos ſclopettarios, tormentorumque magiſtros, qui maiora tormenta fuſili metallo fabrefacere, periteque dirigere Perſas hoſtes ſuos docerent, militaſſe didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur incommodo, quòd Luſitanæ claſſes Arabici ſinus nauigationes intercluſiſſent, quibus Memphim atque Alexãdriam aromata atque odores, Indicaque omnis generis mercimonia aduehi in Europam ſolerent, magno quidem totius Ægypti vectigalium detrimento, quum ea merciũ negotiatio ferè omnis per immenſum Oceanum in Hiſpa-

niam averteretur, dispensareturque inde per emporia Belgarum, Britannorumque, & extremæ Germaniæ, quarum regionum regna, Gothosque populos Venetorum advectionibus repleri paulò antè solitos constabat. Providebat quoque Solymanus eandem curam incessisse animo Campsonis Memphitici Sultani, qui sub id tempus quo eum invadebat Selymus pater, ingentem classem Rubro in mari ædificasset, ut inde Lusitanos fretum Erythræasque angustias ingredi ausos, non Arabico tantum sinu, sed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidissent, expelleret: sed Amyrassis & Raysalomonis præfectorum dissidio atq; perfidia factum est, ut tantorum sumptuum apparatus in felicem exitum habuerit. Itaque Solymanus adhortante Ægypti præfecto ingentem triremium classem instituit, quà Lusitanos adoriretur. Præerat tum Ægypto Solymanus Eunuchus natione Epirota propter militaris ingenij solertiam inter Bassas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à sinu usque Attalico Ciliciaque cæsam & dedolatam Pelusium devehi curabat, atque inde adverso Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum navalium fabrorum numerum coegerat, ut paucis mensibus multas plicatiles triremes efficeret, quæ demum camelis membratim ad Suetiam olim Arsinoes portum Rubri maris per arenas siticulosæ regionis trahebantur, atque ibi intextis carinis & erectis malis, atque instructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam octoginta milium spacium implet. Constat autem antiquissimis temporibus dum Ægypti reges ad extendendam nominis famam prodigiosis operibus vacarent, fossam pernavigabilem à Memphi ad Arsinoem, admirando labore sumptuque fuisse perductam ad summas convectionum commoditates, quæ demum oblimante vetustate, arenis scilicet alveum sensim opplentibus, quanquam pernavigari nequiret: Niloticam tamen aquam secundum amnis incremēta ad ipsas Arsinoes cisternas deferebat. Sed huius quoque salubris aquæ copia atque usus ferè omnis adventu Arabum Mahometanæ sectæ, qui illac irruperunt, & totam ferè Africam superato Nilo usq; ad Atlanticum Oceanum invaserunt, ita est interruptus, ut eius regionis incolæ à remotis quibusdam puteis salsiores & iniucundos ad potum latices per utres camelis impositos petere cogantur. In hoc isthmo terræ, intimoque Arabici sinus termino, mons Sinas natura saxeus & abruptus in cœlum exurgit, adeò ut difficilem laboriosissimumq; ad cacumen evadentibus ascensum præbeat: nam in summo iugo quo maria despectantur positum est delubrum divæ Catherinæ dicatum, quod peregrini ex omni Europa Christiani religionis causa adire solent, immensoque pijs animis gaudio concepto, monumenta Mosaicæ historiæ de Mari rubro, quod Pharaonis impij regis copias transire ausas miraculosa inundatione totas oppresserit, oculis intueri liceat. Hanc quam diximus fossam Sesostris Ægypti rex opulētissimus, & uti aliqui tradunt, pyramidum etiam structura inclytus, & post eum Ptolemæus ipse Philadelphus, profundius excavare cogitarunt, ut mediterraneo mari Rubrum immitterent, atq; Indica regna eorumq; opes Ægyptijs finibus expedita navigatione coniungerent: sed ille præpropera morte interceptus, vel insanum opus intermisit. hic verò à peritis naturæ rerum admonitus ab incepto maturè destitisse fertur, ne totam Australis Oceani aquarum molem Græciæ atq; Asiæ, quæ nō dubium gentibus altero veluti cataclysmo invecto exitium afferret: insana ideoq; abbominabili gloriæ cupiditate infundisse dice-

retur. Igitur singulari studio atq; industria eius Eunuchi, qui sæuo imperio circumiectas gentes ad id opus adigebat, incredibili celeritate octoginta circiter insignium nauigiorum classis effecta atque adornata est. In ea fuere rostratę triremes viginti, & biremes viginti & septem, præaltæ verò triremes, quas Veneti Galeacias vocant, ad ferenda maxima tormentorũ & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor: naues quoque capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas, quas Mahonas vocant, septem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iustæ magnitudinis supradicti numeri summam efficiebant. Hanc classem conscendit Eunuchus, quum in eam nautas, gubernatores, & remiges, fabrosq; nauales Venetos contrusera. Nam paulo antè imperatoris Solymani iussu Venetæ triremes mercaturæ causa Alexandrię portum intrantes, à Barbaro custode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta pace hostiliter interceptæ fuerant: ita vt Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus patritij earum præfecti cum omnibus ad vnum nautis atque vectoribus custodiæ traderentur, & mercimonia apud fiscum scriberentur, eiusq; omnis naualis turbę delectu habito Eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atq; inde ad Suetiam in classem distribuerat. Iam enim Solymanus leuissimis de causis odio in Venetos concepto bellũ coquebat aduersus nostros, vt credi par est, à quibusdam qui nimia fœlicitate Cæsaris offendebantur vehementer incitatus. Sublato namq; Habraymo, qui singulari patrocinio Christiani nominis gentes apud principem fouerat, Lustibeius & Aiax purpurati abstinendũ à rebus Persicis disserebant specie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Mahometanos, sed in nostros continenter exercenda censerentur, præclaro maiorum exemplo, qui semper Christianis bellis cum triumphali gloria victores discessissent, vt ipse nuper esset expertus quum de Belgrado, Rhodoq; expugnatis, atq; interfecto Panoniæ rege admirabiles victorias retulisset, quas frustra tentando quum Mahometes proauus, tum abauus Amurathes superioribus annis expetissent. Satis sibi gloriæ partum existimare debere, ꝙ Tammaso Persarum rege maiorum regia expulso, & in Hyrcaniam vsq; fugato, cunctarum gentium testimonio victor Assyriæ regnum, vrbemq; ipsam Babiloniam cum Mesopotamia Persis ademerit, nec vllam adierit cladem, nisi quam aduersa numina cœlo demiserint. Neq; enim niues et sæuos ventorũ turbines, quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obiecisse, immodicè scilicet persequenti Persas: quoniam nefas esset gentem, vel insanis superstitionibus deditam, tanquam verũ & commune ipsis numen colentẽ interficere, penitusq; delere. Eandem proinde esse cum sacerdotum, tum ipsorum ducum & militum voluntatem, vt arma in Italiam verterentur. Facilè siquidem occupari posse Salentinorum regionẽ, quæ extrema Italiæ sit, & à conspectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta classibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Forestius Gallię ragis legatus pòst mortẽ Habraymi, sicuti diximus, in aula permanere, munerіq; suo continẽter vacare iussus, ostendebat Cæsarẽ, qui vnus tanquam præcipuus hostis odiosissimè petebatur, nequaquam tanta habiturum præsidia vt tueri Apuliæ oram vno tempore, & Gallis in Subalpina resistere posse confideret, quandoquidẽ rex ipse cum magnis copijs in Italiã ipsa eadem æstate descendere statuisset. Sub id quoq; tempus ad Solymanũ pro transfuga se contulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, peritusq; militiæ vir, propterea

quòd

quòd Andream eius fratrem Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex, aliquãto severius quàm ipse putarat, capitali supplicio cõdemnasset. Quo iniuriæ dolore permotus rectà profugerat ad Solymanum, ab eoq; liberaliter militiæ inter Mutfaracas fuerat ascriptus, cuius ordinis equites è toto terrarũ orbe lectissimi, quę velint numina colere permittuntur, peculiaremq; tantũ uni eunti ad bellũ Imperatori operam præstant. Eius siquidẽ transfugij causam probarant Barbari, & Troilum quòd duxisse apud Cęsarianos equitũ ordines secunda militię fama didicissent, purpurati maximè idoneum fore iudicabant, quem ipsis invadendæ Apuliæ cõsilijs adhiberent, tanquã multa de situ litorũ, atq; oppidorum cõditione opportuna traditurum, & cuncta ad id bellum secunda fore pollicentẽ. Troilus etiam quarundã machinarum artificia ligneis atq; minutis exemplis vir ingeniosus & vafer apud rudes earũ artium Barbaros protulerat, ad sustinẽdum vel improvisum hostium impetum, si per oram maritimam descensiones fieri prohibere conarentur: cuius artificij formis Solymanus ita oblectabatur, ut quũ pluteos currules, præfixosq; ferreis venabulorum mucronibus, uti apud Ravennã à Navarro excogitatos fuisse diximus, maximè miraretur, hominem tanquã subtilioris maximeq; efficacis industriæ purpuratis magnoperè commendaret, Lustibeioq; præsertim, quẽ classi cum imperio prefecerat, quanquam in ea Hariadenus ipse Barbarussa ab sua singulari scientię navalis existimatione spectatus emineret. Affirmabat quoq; Troilus esse Apulorum omnium, & Salentinorũ voluntatem, ut oblata occasione à Cæsarianis, à quibus immodicis tributis diu vexati essent, omnino deficerẽt, modò Galli aliqui conspicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expositis, & classis præsidio confirmatis se dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant, quam facilè ante quinquaginta annos occupata Hidrunte, eaq; demum urbe peregregiè defensa, quàm grave periculosumque Italiæ in Salentinis bellum excitassent, quo haud dubiè non Neapolitano modò regno, sed ipso etiam Romanæ urbis imperio Acomates Bassa brevi se potiturum sperasset, nisi ipse Mahometes Imperator præpropero ereptus fato totam eam spem paratæ victoriæ præcidisset. His persuasionibus adductus Solymanus, terra marique uno tempore Italię arma inferre constituit, tanta celeritate expediti consilij parata classe, & terrestribus copijs è Thracia sinistrorsum per Tessaliam proficisci iussis, ut penè prius improvisus in Epirum pervenerit, & cum ducentis armatorũ milibus circa Macedoniæ oram ad Aulonem cõstiterit, quàm Byzantio profectus à nostris crederetur, qui Barbaros vel ob id in Pannoniã reversuros existimabãt, quòd fama increbuisset Austrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turcisq; qui essent apud limites in præsidijs, inducias tanquã parum ęquas servaturos, classis autem numerosa pariter & ornatissima in Ionium delata, à Cephalenijs atq; Zacynthijs penè prius spectata est, quàm Veneti sua consuetudine iustam classem creato maris præfecto ad tuendam ipsorum ditionis oram versus Corcyram navigare, atque inde terrestres atq; maritimos Barbarorum motus observare iuberent. Cęterum Solymanus è Thracia profectus, emensusque totius Macedoniæ latitudinem, nihil eum morantibus fluvijs, ad Scardos montes perrexit, & per eorũ valles ad mare descendit. Hi montes ad Taulantios, & Dassaretas, atque Dardanos, qui hodie Albani sunt, pertinent. Eo autem itinere vel magna & subitò inflata flumina facilè traiecit, & ante alia post Hebrum (qui hodie Mariza dicitur, non longè ab Am-

phipoli clarissima olim vrbe Macedoniæ regum, Seres hodie vocata, vbi Barbarorum moneta peculiari officinæ sede cuditur) Strymonem amnem, Marmarum ab incolis vocatum. Exinde Axium, qui nunc Vardaris appellatus ad septimum lapidem iuxta Thessalonicam in mare decurrit, & secundum hunc ipsum Halyacmonẽ, qui hodie dicitur Asambaba, Mustaphæ purpurati sumptu, qui Selymi gener fuit magnificentissimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum sinum effunditur, non procul ab Heraclea sentica descendens, quam nouo nomine Scopiam esse nonnulli Græcorum affirmant. Nec multò post Lustibeius & Barbarussa ab Hellesponto Maleam superantes ad Ficerium, orę Leucadiæ portum dulcis aquæ fontibus clarum, aquandi causa peruenerunt, indeq; Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes præteruectiq; Corcyram vbi Veneta classis Hieronymo Pisaurio præfecto stationem habebat, mutua salutatione multis de more tormentorum bombis amicissimè celebrata, ad Aulonem per Piscosas fauces quas Laous amnis stagnans efficit, classis partem intulerũt. Tum verò Solymanus Italiam quam habebat in conspectu extemplò petendã ratus, vt si cœpta prosperè prouenirent, ipse etiam totis copijs traijceret, Lustibeium, & Barbarussam transfretare, atq; explorare Salentinorum voluntates iussit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is vti peritus rerum, quòd insignes vrbes Brundusium & Hidruntem egregiè munitas Cæsarianorum præsidijs teneri intelligebat, ab Iapygio promontorio, quod hodie Hidrũtinum caput appellant, in sinum Tarentinũ ad dextram deflexit, ad Castrum oppidum. Distat id octomilibus passuum ab Hidrunte, habetq; arcem collis dorso impositam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ viri Vercellensis. Hic nequaquam militiæ assuetus improuiso Barbarorum aduentu exterritus, atq; omnibus ad resistendũ imparatus rebus, persuasus etiam Troili internuncijs, ita deditionem fecit, vt Barbari ab omni maleficio se temperaturos pollicerentur, oppidanis in eandem pactionem cum ipso regulo facilè credulis, propterea quòd Forestium Galliæ regis legatum adesse existimarent: sed is ad Aulonem substiterat lethali oppressus morbo, vbi paucos post dies interijt. Itaque Barbari, naualesq; præsertim turmæ prædæ inhiantes, neq; Troili deprecatione permoti, neq; Lustibeij Barbarussæq; imperijs parentes, oppidum sublato clamore diripuerunt, delectæq; ætatis captiuos cum Mercurino ad classem deduxerunt. Verum Lustibeius non dubio pudore fidei perfusus Mercurinum incolumem dimisit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum & maioris pecoris numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus est. nam per Hippagogas latiores naues, quas nostri Palandrias vocant, transuehendis equis idoneas, nonnullæ equitum turmæ nocturna visæ aura ab Aulone traiecerant, sicvt à Tarento Brundusium vsque Salentinus ager magno metu atq; periculo quateretur, cui non dubiam ab Italia pestem superis auertentibus, inexpectatam opem attulit vnius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus spectatæ nobilitatis atq; virtutis trierarchus, qui cum circumerrantibus Turcicis triremibus casu quodam improuisus occurrisset, nec Turcæ, sicuti ex consuetudine debebant, honoris causa vela dimittere, & inanibus bombis pacati animi significationem ostendere vellent, in eos superbię suæ atq; odij violentiam subitò conuertit, incitatisq; remigibus in Turcas rostra direxit, perforatasq; magno impetu hostiles duas demersit, in queis Vstamães Gallipolitanus prętectus interijsse dicebatur. Id facinus à Con

tareno,

tareno, vti postea apparauit, malo Reip. importunissimè editum, referebatur ad priuatam simultatem, quòd mercatorium nauigium ipsius Contareni, quod ab oriente pretiosas merces aduehebat, à Turcis Prædonibus paulo antè fuisset interceptum, sic vt Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulsisse dolori, et publicam causam neglexisse diceretur. Paulo ante quam Turcæ in Salentinum agrum traijcerent, Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classemq; eius eòdem peruenisse, iratus sibi quòd nulli hostium classis parti, sicuti maximè cupiebat, occurrisset, superato Spartiuenti promontorio, quòd olim Zephyrium fuit, per Ionium vela dedit, & se ad Zacynthum & Cephaleniam vsq; prouexit, sperans, vti euenit, aliquibus nouissimi hostium agminis nauigijs occursurum. Fortè incidit in aliquot eius generis nauigia, quæ à Turcis Schiratia vocantur. Ea erant onusta varij generis commeatus copia, & lino vtiq; Alexandrino, quod mercimonij causa priuatim à nautis deferebatur. Ea classicula ad Solymanum contendens, vbi procul Auriana vexilla conspexit, non Ligusticam atq; hostilem rata, sed Venetam amicamque temerè iudicans, vbi propius errorem suum detexit, nihil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus vel Turcis vel Ægyptijs Mahometani nominis captis, & ad transtra triremium traductis, translata continuò in triremes præda omni, nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium vndiq; circuitis atque exploratis insulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius supremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem vocant, à Solymano ad præfectum classis pro legato missus Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ insulæ appropinquãtes nullam honoris causa de more salutationis significationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam inesse Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in litus Turcas se eijcere coegerunt, sic vt magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ac Acroceraunis latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægrè se explicans, & præsenti pretio se redimens ad Solymanum est deductus: vacuas autem atq; desertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans nactus, quòd semifractæ vti grauiter elisæ nequaquam sibi adducendæ viderentur, protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odij sui vim omnem tanquam ab iusta causa vehementer intenderunt, vt apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixè conquerentes, id in immensum paulo post ad hostiles acerbitates proueherent, quamquam Venetus præfectus cunctis humanitatis officijs cum Iunusbeio eius facti nouitatem periculique dolorem expiare niteretur, quòd ab vtrisq; imprudenter nauales disciplinæ leges importuno casu violatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eoq; validius & properantius, quod per eos dies Auria diligentissimè interdiu noctuq; sulcando maria atque omnes portus explorando, nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias quas vocant insulas supra Cassiopeũ Corcyræ promontorium positas (hæ fuere antiquitus Ericusa, Marathæ, Elaphusa & Malthace) nocturno atque cruentissimo prælio deleuerat, Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci viui atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum militum Turcici nominis, qui incredibili virtute propugnantes triginta

quinq; instructissimarum triremiũ impetum ita sustinuerunt, vt saucij grauissimis vulneribus fessiq; pugnando occumbere quàm se dedere maluerint, despondentesq; animos singuli macheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proijcerent, ne his nostri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prętorianorum ordine, atq; item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes stipendia: nam tum suos quisque equos terrestri itinere per Ætoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea autem victoria non multum Auriam lętatum fuisse constat, quum magnum numerum ex propugnatoribus suis atque remigibus, magistrisq; triremium amiserit, & Antonius ipse Auria ineundę pugnæ princeps, vehementer vulneratus discessisset. Ea verò nocturni eius prælij fama fuit, vt si quatuor aut quinque triremes Turcis subsidio superuenissent, dubio Marte Auria, aut certè grauiore cũ detrimento pugnaturus crederetur. Parta victoria Andreas ad Leucam promotorium orientale Corcyræ contra Paxum insulam paruam, quę retinet vetus nomen, classem contulit, vt aliena suaq; accepta incommoda certius inspiceret. Nec mora quòd audiret Barbarussam à Solymano cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum non longè abesse, anteuertit iter, & abductis aliquot, quę erant integræ, hostium triremibus captiuis, fœliciter emensus Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Culumnas vocant, peruenit, atq; inde Messanam ad repetendam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimento affectum, & geminata contumelia à Veneto lacessitum Solymanum, vsque adeo acri iracundia exarsisse ferunt, vt Barbarussę maledicendo asperrimè succenseret, quod per incuriam segnioremq; impetum nusquam vtilem operam pręstitisset: Venetis autem grauissimè comminatus, capitalis odij clades denunciaret, a quibus se despectum, & vana antiquæ pacis specie deceptum differebat, ita vt eos proculdubio cum Cæsare ab occulta societate consensisse iudecaret. eos propterea Auriam vti semper alias opportuno consilio, & commeatibus adiuuisse, recepisseq; portubus, & vt ille aptius atq; fœlicius aduersum se impune prędaretur, vndiq; per Græcos speculatores nauigationum indicia detulisse. In huncmodum suapte iracundia inflammatũ imperatorem Iunusbeius ipse Dragomanes, et Barbarussa, atq; Aiax, nouis additis facibus, vt pacem abrumperet incitabant: ille quidem priuatam vlturus iniuriam, hi verò vt commutata belli ratione, maiorem prædam, vberioremque laudem sibi pararent, vt potè qui proximis insulis inhiarent, Corcyræque præsertim & Zacyntho, Cephaleniæq;, postquam in Italia ad inuadendum expugnandumque duriora omnia spe ipsorum essent inuenturi: quandoquidem nec rex Galliæ adhuc transisse Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nunciaretur: & fama esset Petrum Toletanum proregem Neapoli egressum cum magnis copijs aduentare, et passim maritimis in vrbibus augeri præsidia, & iam Turcas equites, qui ab Aulone in Salentinum agrum traiecissent, à præfecto totius Iapygiæ Scipione Sommeio virò impigro passim impugnari, atq; interfici dicerentur. Itaq; Solymanus ira percitus commutato cõsilio bellum aduersus Venetos decernit, & ab Aulone castra mouens Vagiussam amnem, quem veteres Ænantem vocabant, superat, & ad Communitiã Butrotię regionis castra constituit. Communitiæ locus olim Regij Fontis nomen habebat, vnde vberrima profluit aquatio portui mirè oppurtuna. Quum eo in litore Solymanus haberet castra, Acroceraunij agrestes feriquè homines, qui

Chimeram

Chimeram incolunt montem, immane consilium susceperunt, tabernaculi regij noctu inuadendi, concitante eos Damiano quodam latronum duce, abstrusorum collium qui sunt in ijs rupibus & syluis peritissimo. Non reformidabant vllum vel certæ necis periculum viri rerum omnium egentes, ideoque latrocinijs assueti, & nullos certos colentes Deos, vt incredibili præda atq; inusitati facinoris gloria potirentur; si longè maximum terrarum orbis imperatorem in tabernaculo semisopitum, & frustra tot custodijs confisum occiderent: magno siquidem silentio ferarum more sese insinuaturos concubia nocte in stationem facilè sperarant: sed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit: nam dux ipse Damianus è notis rupibus delapsus ad explorandum prætorij situm, & circumiectæ stationis formam, vigiles & excubantes prætorianos non fefellit: conspectus enim in arbore ex fragore abruptæ frondis, vti erat semipensilis et speculabundus à Ianizeris est comprehensus, & per tormenta detectis quas parabat insidijs, iussu imperatoris belluæ captæ modo discerptus est, vnde mox magna illis agrestibus clades illata est, emissis scilicet in eos Asapis & Acanzis venationis modo ad trucidandum, & quammaximè possent delendam horridæ atq; infamis gentis stirpem. Ab hac enim genus ducunt Huscochi maritimi prædones Dalmatiæ scopulis assueti, & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mortalibus ex professo hostes, vsq; ad interiores Pannoniæ limites latrocina exercent. Per hunc modum Solymanus dirum agreste genus ad satietatem vltus Corcyram oppugnare constituit, Barbarussam cum omni tormentorum apparatu è continente in insulam transgredi iusso. Is paulo antè reuocatus ab Iapygia ad Saxonem insulam, edito ingentis tormenti bombo vniuersam classem ex ea significatione contraxerat, & eodem cursu nusquam reperto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymanique castra peruenerat. Quibus Turcarum consilijs opportunè perspectis Pisaurius aliquot triremium propugnatoribus, & validissimis remigum detractis vtramque arcem oppidi aucto præsidio communijt, & se imparem mari Barbaris forè iudicans, cum vniuersa classe ab insula se subduxit et in Hadriaricum sinum profectus est, eo consilio, vt cum socia altera Veneta classe, cui Ioannes Vetturius pręerat, se coniungeret, & litora Venetę ditionis contra Barbaros tueretur, pugnæ casum subire paratus, postquam & sibi auxilio futurus Auria videretur, accedenteque Vetturiana classe superiores existimari possent. In id quoque consilium Pisaurius si pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè stupendi apparatus galeoni præfectum, qui tum erat circa Zacynthum, admonuit, vt in Dalmatiam ad se nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deuectusque est ad insulam Cursulam, quę antiquitus Corcyra nigra fuit, Meliteis olim catulis ad fœminarum delitias clara. Cæterum Pisaurius atq; Vetturius suas classes in Rizonicum sinum, quem hodie Cathareū vocant, intulerunt, quum Solymanus magnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorum vicos transmisisset. Pagos namque omnes & notos vicos perscrutati Barbari infinitam propè miseræ gentis multitudinem captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum & ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius accessisse constat, vt certius quæ opportuna essent ad oppugnandū specularentur. Sed ea visa est turriti oppidi & frequenti præsidio confirmati, portusq; munitio, vt eam Solymano inexpugnabilem

eſſe renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritij Veneti Aloyſius Ripa, & Simon Leonius. Hi non temerè Barbarorum vires quæ terra marique erant maximè metuentes, eò deſcenderunt vt ſuburbana tecta quæ erant inſtar oppidi perpulchra atq; mangnifica vltrò excinderent, ne his tranſgreſſi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum tutius atq; facilius accederent. Fuit ea res maximè funeſta et lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & villas ad commoditatem atque delitias longa in pace ædificatas Barbaricis facibus abſumi conſpicerent. Sed in ſummo diſcrimine publicam ſalutem reſpicere ſummæ rei periculum cogebat, eaque omnia quæ tum ardebant libertate incolumitateq; ciuium viliora ducebantur, quando nouo ſumptu refici atque inſtaurari non magno tempore poſſe appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ obſidionis metu adducti, quòd nequaquã tantùm commeatus in vrbe eſſe conſpicerent, vt diu à Barbaris terra marique acriter obſeſſi inopiam ferre poſſent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò triſti lugentium ſpectaculo ſæuoque remedio, vt quum Turcę idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum inſtructa tormentis circa vrbem erexiſſent, miſerabilis ea multitudo eiecta foras in foſſis pernoctare cogeretur, et quum turbulentiſſima fortè tempeſtas extrema Auguſti menſis nocte incidiſſet, multi præſertim pueri matrum ceruicibus implicati, ea ſpurciſſimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miſerabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum caſtellis, nomine Angelocaſtrum, in mediterraneis inſulæ ad quiutumdecimum lapidem ab vrbe poſitum, fruſtra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia virtute defenſum, ſupra tria milia humanorum capitum, quæ eò confugerant proſperè conſeruauit quum paſſim diuerſæ Turçarum manus cæteris locis diram vaſttitatem attuliſſent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula conſtituerant, & è ſcopulo, qui Maripetrus vocatur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrantium ædificiorum occultè conſiſtentes ſclopetis ita rem gerebant, vt plerosque apparentium in corona mœnium certiſſimis ictibus vulnerarent, & circumuecti triremibus ſingula è proris maiora tormenta diſploderent, maiore tamen obſeſſorum metu quàm damno. His de cauſis, quòd parum proficerent, ſicuti antea confirmaſſe diximus duces ipſos Luſtibeium, Barbaruſſam, & Aiacem, Solymanus ſuſſceptæ expeditionis pertæſus, ſoluere obſidionem & Byzantium reuerti conſtituit non ſine pudore irriti conatus, quòd vtrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna vel iuſta vel immodica eius vota fefelliſſet. In hoc decreto erat Barbarus imperator, quum certius didicit à ſuis nulla fide cum Caſtrenſibus rem geſtam fuiſſe, qui deditione facta ſecus ac crediderant pro beneficio, ſummæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retuliſſent, direpti ſcilicet & abducti in ſeruitutem, quum incolumi libertate ſaluas omnium Fortunas fore ſperauiſſent. Quo maleficio ſuggillari maieſtatis ipſius nomen iudicabat, qui ſemper in ſponte deditos fidei atque iuſticiæ obſeruantiſſimus eſſe conſueſſet. Captandos ſiquidem Chriſtianorum animos certa ſpe humanitatis atque clementiæ, vt in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur: nec eſſe omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui vltro honeſta pactione á veteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino eſſe eius patrati facinoris

infamiam

infamiam putauit, generosoq; animo quos comperit maleficij authores fuisse supplico affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentissimè perquisitos, impositosque nauigijs ad penates suos reduci iussit. Quum administrante Barbarussa ad edictum copię omnes decedere insula, & in aduersam continentem traijcere iuberentur; Corcyrei discessu hostium animaduerso eruptionem fecerunt, vt institutas ab hostibus munitiones diruerent: sed qui fidentius & inordinatius exierant, quod nondum Turcæ omnes discessissent, eorum superuentu in oppidum compulsi sunt, nondum planè euersis operibus: sub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis est impositus. Constat autem eo bello supra sexdecim milia è Corcyreis omnis sexus & ætatis capta atq; abducta in seruitutem fuisse. Solymanus itaque castra mouens, legente oram classe recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, positis commodæ aquationis causa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractum scilicet, qui Ambracium influit sinum Arcteum de vetere eius amnis nomine hodie vocatum, & Acheloum Ætoliæ, qui propter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aspropotomus hodie vocatus in Naupacteum sinum euoluitur, Byzantium est reuersus, deditq; extemplò operam vt à Cassimo Bassa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponneso reliquis Veneti imperij vrbibus bellum inferretur: idemque vt facerent Illyrici præfectis imperauit, vt multis simul in locis vno tempore Veneti Turcico bello vexarentur. Discedente autem Barbarussa atq; appellente classem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus vetus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptum atque deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ classis præfectus inito consilio cum collega Vetturio, in eum Dalmatiæ sinum qui ad Scardonam claram olim vrbem pertinet, classem intulit, expositisq; militibus, ad oppugnandam vrbem duxit. Distat ea à proximo litore septem milibus passuum, tuebaturq; eam vir Turcici nominis à fuscedine oris Æthiops vocatus. Is oppugnantium vim diu sustinere non potuit. Nam Veneti decussis totò muro propugnaculis impetu facto in vrbem perruperunt, & cæsis aut captis hostibus eam diripuerunt, edictoq; præfecti vetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita possessione opportunæ vrbis castellum ibi inædificarent, instaurandęq; & muniendæ vrbis occasionem arriperent. Imminebant siquidem Barbari, ab immensa eorum proferendi imperij cupiditate, maritimis vrbibus Venetæ ditionis, vt quum eas minutis ac assiduis incursionibus mediterraneo omni ferè agro spoliassent, etiam ad ipsa maritima oppida iustam vim admouerent. In ea contentione finium Veneti operam dabant, ne Turcę opportunis locis potirentur, quæ ab ipsis facilè ad vexanda vicina oppida muniri posse intelligebant. Erat oppidulum cum arce distans à mari sex milibus passuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, vti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vscoccis feris prædonibus admixti latrocina exercebant, patebatq; his ad prædæ receptum id vnum maximè castellum. Quibus de causis Vetturius cum sua classe qua Hadriaticum sinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris sinu circumuectus copias exposuit, ita vt propugnatores naualesque socios triremium in ordines componeret, Gabrieliq; Ripæo Veronensi copijs præfecto Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas peracre certamen inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquam

proficerent, & idcirco de expugnatione desperarent, superuentu Amurathis, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vscoccorum peditum manu oppidanis opem laturus adcurrerat: nostri conspectis Turcis repentino terrore perculsi, primoq; impetu in fœdam coniecti fugam instantibus Barbaris, & multo clamore maiorem ipsorum multitudinem adesse præbentibus, cæsi profligatique sunt, tanta ignauia vt quum nemo se militem esse meminisset, neq; se conuertere, aut in hostem arma stringere auderet, eo exitu vt vix Gabriel ipse præfectus conscenso equo desertisq; militibus cædi se eriperet, sic tamen vt ignauiæ ignominia notatus, non multò post seueritate Pisauri præfecti in ipsa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene gesta cum multis captiuis, multisque hostium spolijs ad præfectum totius Illyrij Vstrefum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie Sebenicum vocant, ad Mahometis sacra defecerat, fœlicique virtute omnibus Pannonicis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeo vt honestissimis honoribus & præmijs ab Vstrefo indulgenter ornaretur. Paulo siquidem anteà insignem apud Clissam de Christianis victoriam retulerat, ex qua facilè famam consequutus à Solymano imperatore iusta præmia retulerat. Erat supra clarissimam vrbem Salonam, oppidum Clissa in edito colle permunitum, quod ab infirmo regulo Christiani nominis tenebatur, cui Petro Crosiccio nomen erat. Id his in locis ad sustinendas Turcarū incursiones magnam habebat oppurtunitatem: apparebatq; magno Christianorum incōmodo Clissam in Barbarorum potestatem esse deuenturam, nisi communi finitimorum auxilio aduersus Turcas defenderetur. Sustinuerat diu Crosiccius insultantiū perpetuoq; insidiantium Turcarum arma. Sed is, vti erat tenuissimæ Fortunæ regulus, viribus diffidens, totiusq; viciniæ periculum ostendens, ad Ferdinandi regis, Pauliq; Pontificis auxilia decurrerat, vt eorū matura adiutus ope, sese atq; oppidū tueretur. Ferdinandi nanq; plurimum intererat, longè à suis finibus Barbaros arceri, qui Seniam vrbem, quæ in ora est, ad se pertinere dictitabant, quod Pannonicæ ditionis esse videretur. Pontifex autē suæ pietatis & officij esse meminerat, tueri Christianū nomen aduersus impios. Non implorauit frustra opem Crosiccius: nam Pontifex eum conscriptis Anconæ cohortibus, et opportuno tormentorū instrumento, atq; item cōmeatu liberaliter adiuuit, quū pari studio Ferdinandus Nicolaum Turrianū virum belli peritum cum duobus milibus Germanorū misisset. Turcæ per id tempus duo castella subitarię munitionis instituerant, vt Clissam arctius obsiderent: alterum ædificabatur paulo supra Salonam non longius quàm sex milibus passuum ab oppido Clissa (Id Maleuicinū Dalmatæ vocabant) alterū in aduersa parte quæ ad mediterraneam regionem vergit. Hinc facilè iudicabat Crosiccius, si institutę munitiones ab hoste perficerentur, breui desperatā fore Clissanorū salutem. Itaq; Turrianus, et Lucas Anconitanus, qui Pontificijs præerat auxilijs, vtrunque castellum adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quum fortè Amurathes opportunissimo tempore superuenit cum trecentis equitibus, & expeditis peditibus septingentis, ab ipso Illyrici pręfecto missus. Is terribili impetu facto, clamoreque sublato nostros inuadens tanta vi perculit, vt neq; Itali, neq; Germani audacter prælium exciperent, sed nusquam densata acie profligati terga verterent, non secus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatium accidisse meminimus. Petrus ipse Crosiccius quum incitato equo aufugiens ad mare peruenisset,

exitiali

exitiali consilio equum dimisit, & in navigium se intulit, ut ad salutem compendio parvæ navigationis uteretur. Cæterum id navigium prægravante insilientium ex fuga militum multitudine, è litore vel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoso è vado non potuit, sic ut Turcæ supervenientes, & ipsum unum Petrum præcipuè petentes, in navem insilirent, trucidatisque omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent. Quo capite Clissanis ostentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti commeatu, desperatis rebus aufugientes, vacuum oppidum victori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas qui equis ad fugam usi fuerãt, dimidiam suorum partem, quæ cæsa aut capta fuerat, desiderarunt. Cremontius quoq; Turriani præfectus, quum se per diversos tramites ad Vanizzam vicum confugere speraret, à consectante equitatu cum universis peditibus ferè ducentis interfectus est. Non parva quoque Spalatensium incolarum, qui temerè Salonam processerant, turba ut Malevicini castelli expugnationem atque excidium spectaret, superventu Turcarum equitum in receptu portę oppressa est, nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoque tempus idem Amurathes Nadinum castellum Iadernensis agri, quod est edito in monte pro specula positum, per proditionem avari custodis occupavit, magno eius provinciæ incommodo: quoniam Christiani amissa ea specula improvisis quotidie Barbarorum incursionibus vexabantur. E Nadiniana siquidem arce anteà custodes, quũ Barbaros procul conspicarentur, circumiectis eius viciniæ oppidis de hostium adventu modò ignibus aut fumo, modò propositis vexillis, & certis tormentorum bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab invadentibus se eriperent. Tum verò fiebat ut Turcæ occupata specula, uti nusquam animadversi, impunè grassarentur. Sed Veneti his exagitati iniurijs non multo pòst misso in Dalmatiam, qui Iaderæ præesset, Camillo Vrsino paria ferè hostibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido coactis copijs duo præfecti in Turcicos progressi fines Ostrovizzam oppidum manu expugnarunt & incenderunt, & Obroatium, quod nuper amiserant, per Iulium è Montevechio Vmbriæ, virum militiæ peritum receperunt. Sed id quod non rectè commodéve custodiri posse iudicabatur, à Camillo Vrsino ex præscripto senatus dirutum & solo æquatum fuit. Eodem autumno quo Solymanus Corcyræ insulam effusè populatus Byzantium redibat, & de Dalmatię castellis cum Venetis certabatur, gravissimum ex insperato detrimẽtum Ferdinando regi ad Exechium à Turcis illatum est, quo nullum ętate nostra vel funestius vel ignominiosius, si trucidatum quatuor gentium militum & ducum florem, & fœdam ducis fugam reputemus, Christiano nomini extitisse visum est. Superiore bello Turcæ à Mugaciano prælio victores, eam citerioris Pannoniæ regionẽ, quæ Possega ab Hungaris appellatur, sibi vendicarant, eo decreto ut nequaquam Ioanni Regi tradendam, sed sibi eam omnino retinendam existimarent, propter opportunitatem expediti itineris, quo ipsi superato ad Belgradum Danubio pervasuri in Pannoniam uti consuessent. Possegam duo amnes, Savus & Dravus longo cursu ab occidente raptis secum aliquot minoribus fluvijs in orientem versi, æqualiq; ferè semper spatio inter se distantes totam præcingunt & alluunt. Savus è Iulijs Carnicisq; Alpibus placido alveo navigabilis delabi-

tur: Dravus autem è Valeriæ regionis, quam Stiriam vocant, Noricisq; montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danubium evolvitur, pariq; exitu Savus ad Taurunum, quod est Belgradum, Danubio sese immiscet. Cæterùm ab occasu Crassus amnis penè eam efficit insulam. Hæc regio à fronte atque utroque latere amplissimis septa fluminibus ab Illyrica meridionalique ripa Savo dirimitur: Dravus autem citerioris Pannoniæ margines lambit, effectoq; eius terræ cuneo ad Danubium extẽditur. In ea urbs est nobilis quinq; templorũ, quę ibi constituta sunt, nomine Clara. Tota autẽ regio oppidis frequens & rerum omnium abundans dirimente Savo, Turcicis finibus ad Illyricũ iungitur, finitimaq; est Croatiæ atq; Corbaniæ provincijs, quæ perpetuũ cum proximis Turcarum præsidijs Illyrici atq; Bosnensis regni bellũ gerunt. Eo tempore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis spectatę virtutis atque prudentię authoritate inter Barbaros dux summus, cui Solymanus non temerè ingenio eius cõfisus, limitum pręfecturam, tutelamq; Pannonici regni commodo Ioannis regis attribuerat. Is superiore anno ita præsidij vires exercuerat contra nostros, ut multo astu validisq; armis fretus supra triginta castella regię ditionis, quę ad Despotis Rasciæ patrimonium pertinebant, in potestatem redegerit, & Illyricę præfecturæ, quę Bosnensis appellatur, adiecerit. Vnum vero ante alia summæ opportunitatis castellum, quod est in Bosega, nomine Exechium accuratissimè cõmunivit, quod id ad traiectũ Dravi in Pannoniam pertinere providebat. Itaq; Mahometes iustis erectis munitionibus, cõplexus insigne templum atq; eius oppidi cœnobium, Exechium totius belli arcem fecit, unde innumerabiles agebat prędas atq; arma nostris passim insidiosus, atq; terribilis inferebat: manebat tamen certa induciarum conditio, quæ ex inveterata consuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incursiones admittebat, quòd ex disciplina videretur, relinquendã esse militibus exercendæ virtuti, insuefaciendisq; equis occasionẽ, quę nihil pacis tranquillitatẽ abrumperet, nisi iustis copijs cum iusto tormentorum muralium apparatu vis inferretur. Hoc falso induciarum nomine usi superiores Hungari à Matthiæ regis temporibus cum Turcis bella serere cõsueverant. Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq; copiæ alienas, & sibi magnoperè damnosas experiebantur, quòd Turcæ graviores armatorum equitum impetus pernicibus equis facilè eluderẽt, & fatigatos demum ex multis flexibus & gyris nostrorum equos, & plerunq; equites onustos armis opprimerent. His de causis Ferdinandus improbè lacessitus, utpote qui ægre ferebat inducias vigere, quas Solymanus suo commodo adversus Persas bellum suscepturus indixerat, nec eas pati posset, tanquam inutiles damnosasq; paranda arma iudicavit, non obscuro consilio, ut si Turcas possessione Possegę depelleret, inde mox superato Dravo rectà Budam repetito iure suo adversus Ioannem proficisceretur. Rex enim generosus ferre non poterat Pannoniæ regnum impotentibus Barbarorum armis sibi ademptum, & quod iniquissimum videbatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe, se spreto contemptoque in contumeliam prorsus Austrianæ domus, quæ tantæ esset dignitatis & amplitudinis, dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent, nequaquam temerè excitandum bellum adversus eam gentem copijs atque pecunia, terra marique insuperabilem, nisi uno consensu & sumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore enim providebant ut Solymanus toties lacessitus

cessitus nihil de sua feritate in nostrum sanguinem, nihilque de sua proferendi imperij cupiditate remitteret, quandoquidem suæ dignitatis existimet ultrò lacessentes hostes ulcisci, nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam deniq; aut iuris aut facti contumeliam pati, utpote qui dudum ex levi offensione, uniusq; tantũ demersæ suæ triremis iniuria cum Venetis vetustissimæ pacis leges abruperit, & tanquam impotens tyrannus nullã penitùs excusationis rationem auribus admiserit, ut ex instituto Ottomannicæ ambitionis immanibus suę gentis latrocinijs ianuam aperiret. Erant vera hæc & prudenti alioqui regi magnoperè probabantur, sed singulę eius imperij gentes usq; adeo erectis ad suscipiendũ id bellum ingenijs ardebant, ut si tantæ occasionis bellum differretur, se nunquam postea adversus Turcas arma laturos confirmarent. Carinthiæ quippe Stiriæq; & Croatię ac Noricæ gentes, incursionibus Barbarorum expositæ, & toties bellicę cladis perpessæ calamitates, rebantur parvo negotio Turcas ea provincia posse expelli, quòd Mahometes non magna haberet vires, neq; maiores exacto iam penè autumno, instanteq; hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiam Cæsarem valida fratri præsidia summissurum, quòd cum Gallo rege de maturis inducijs agere didicissent. Ita Ferdinandus magna alacritate omnium undique milites cogit: Evocat tanquam ad solenne sacri belli edictum pios atq; fortissimos quosq; præfectos & regulos, breviq; iustus exercitus, genere tamen delectuq; militum quàm numero validior efficitur, in quo phalanx erat Germanici peditatus, cui cohærebant tanquã cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex sclopettarijs Ludovicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq; propinqua, & in Gallia Cisalpina cõscripserat. Hic peditatum peculiari imperio regebat. Coiverant ad regia vexilla Bohemi equites & Slesi, Moravique his coniuncti, qui fulgentibus armis tegebantur. Nam Carinthiæ Stiriæque equites (his Ioannes Vngenotus: illis verò Antius Macer Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodam armaturæ genere utebantur, quum Hungari, quos ductabant Paulus Bachithius & Ludovicus Pechrius magna ex parte peltati essent, & levis armaturæ Vsarones appellarentur. Horum omnium numerus octomilium equitũ summam implebat: peditum autem omnis generis sexdecim milia censebãtur, quibus aderat validus & numerosus omnis generis tormentorũ apparatus. Erant hę copię usu belli atq; animis delendo vel maximo Barbarorum exercitu pares, si acie & iusto cõcursu certandũ foret: atq; his imperaret dux gravis, & uti sępe aliàs extitisset probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus, quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdinandus impigri pugnacisque hominis ingenio captus ad summum militaris imperij decus evexerat, quanquam eum plerique à turbida, parumque sobria mente præcipitem esse contenderent: ideoque alæ potius levis armaturæ equitum, quàm totius exercitus præfectura dignioerm. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodam consiliorum eius, intimorumque amicorum non improbando instituto belli, pręliorumq; periculis obijci erat solitus, & tum præcipuè quum adversus Turcas certaretur, à quibus plures Europæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copijs essent trucidati: sic ut rex ille egregiè pius & fortis, & in quo nõ deerat bellicus vigor Maximiliano avo dignus, non timore quidem, sed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, summa prudentia vitandos Barbarorũ impetus existimasse censeretur. At Mahometes his cognitis

rebus quae adversum se parabantur, è proximis Pannoniae praesidijs milites accersit: neque ei Budae praesides ulla in parte desunt, quin auxilia submittant. Bosnensis ante alios Vstrephus, qui ampliorem ex omnibus Europae Sanzachis equitum numerum alebat, Amurathem alumnum suum recenti Clissana victoria clarum cum numerosa ala exercitatissimorum equitum mittit. Huic quoq; adduntur pedites expediti ex feris montanisq; hominibus praesenti pecunia conducti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huscochi, à Turcis & Illyrijs Martellosij vocantur, qui sagittis & sclopettis rem gerere, & saxa fundis vibrare didicerunt. Discinctum & agreste id hominum genus est, sed pernicitatis indomitae & frigoris & inediae patientissimum. Hanc turbam regebãt, & sua virtute & disciplina confirmabant certae Ianizerorum manus praetoriani ordinis, deductae ex singulis praesidijs, & usque etiam à Belgrado atque Samandria evocatae. Hos consequebantur plerique ex Rascianis & Servianis, spe stipendiorum & praedae allecti, invitantibus passim Turcis singularum provinciarum quaestoribus, qui liberaliter coeuntibus ad signa duorum mensium stipendia persolvebant. Itaque communi studio sua undiq; auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias, neque numero, neque virtute nostris contemnendas coegit, & ad Exechium hostes expectare constituit. Iam Cazzianer ad Caprunzam oppidum pervenerat, satis accuratè atq; opportunè anteà initis & constitutis rei frumentariae rationibus, si eius imperijs atq; praeceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia respondissent. Erant quippe viri totius provinciae clarissimi alioqui negocio pares planeque industrij, qui authoritatem Simonis episcopi Zagabriensis respiciebant. Is nanque Simon sive studio supra aequum plurimùm incensus, sive imbecillitate iudicij deceptus, ingentem totius annonae copiam in castris ad multam usque pretij vilitatem se suppeditaturum promiserat, quòd huic ministerio qui procurarent quatuor collegas cum imperio sibi substituisset, quibus convectores indigenae, partim curribus, partim navigijs operam praestantes, multis enatis passim impedimentis respondere non poterant, neq; conferentium tarditas ex tuto castigari poterat, quum validi & praepotentis hostis propinquitas totam corripiendae tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes dispositis per Savum & Dravum Nazadarũ praesidijs, alisq; equitum undiq; volitare iussis, aut cõvectiones nostrorum perturbabat, aut promisso maiore annonae pretio utriusq; amnis accolis certi tutissimiq; lucri spem nusquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam spem nusquã defuturi commeatus duo in primis augebant, Simon ipse Zagabriensis, qui undiq; per suos, quos diximus vicarios magnam quàm poterat curruum multitudinẽ conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regio cõmeatui ex peculiari munere praeerat. Is magnã vim moliti tritici, viniq; & ordei, atq; item panis nautico more biscocti certam copiam subsidia famis aegrorumq; remedia sibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciscus Batthianius hac inani commeatus spe impulsus tanquam peritus regionis omnium rerũ abundantiam promittens. Itaq; Cazzianer à Caprunza movet eo ordine, ut alternis diebus modò ipse, modò Albertus Sclichius Bohemorum dux praecederent, quòd honori Bohemicae gentis id concedendum esse censuerat, decimoq; vix die ad arcem Veruczae perveniunt, quae circiter quadraginta miliarium intervallo à Caprunza aberat: minoribus nanq; itineribus propter septem praegrandium tormentorum difficilem con-

lem con-

lem convectionem progredi necesse erat. His de causis itinerumq; difficultatibus, si non sentiri, provideri tamen à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maleque explicatis rei frumentariæ rationibus nondum adveniebant, necesseque esset ea absumere alimenta, quæ ad duriores casus non incipientis, sed producti longius belli reservassent: propterea Severis literis & Simon & cęteri curatores asperrimè castigabantur, iubebanturque omnem adhibere diligentiam, ne ante adventum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus advenissent, tantæ spei sperata victoria non virtute hostium, sed desidia curatorum propter commeatus inopiā corrumperetur. Interea Cazzianer & Sclichius tantisper cōsidendum atq; expectandos commeatus censent, mittiturq; exploratum Paulus ipse Bachithius cum ala mille Vsaronum, & expeditis sclopettariorum Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atque operam det, ut ex captivis hostium consilia cognoscantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hostibus conspectus est, Turcæ, quòd adesse universum exercitum existimabāt, nullam sibi moram attulerunt, quin avecto omni commeatu aut corrupto, incensaq; arce ad naves subiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit, quorum indicio Cazzianer reperit, quod anteà per suos speculatores compertum habuerat, unum esse Mahometis & Turcarum omnium consilium, ut ad Exechium positis castris consisterent, hostesque expectando de eius loci possessione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum ala supervenit, atque alia auxilia copiarum & commeatus non procul abesse nunciabantur. Disputatur in consilio an progredi, opperiri've reliquum sociorum agmen, & commeatum qui advehebatur, expediret, postquam hostes ad Exechium uti didicerant, pugnandi copiam facturi dicerentur. Est mons qui Sclavoniam atque Possegam dividit, & in longum protenditur, à dextra eius montis radice per Possegam: à sinistra autem per Sclavoniam ad Exechium iter patet, Sclavoniam Dravus, Possegam Savus, atque item alÿ ignobiliores amnes alluunt. Ab hac parte iter saltuosum, & convehendis maioribus tormentis asperum atque difficile: sed pagorum atque villarum copia frequens, arcesque passim & castella plura continens: in altera porrò iuxta Dravi ripas iter campestre, & planum rarioribus ædificiÿs unica arx Zopia impedire poterat: sed ea tum ultrò ab hostibus cremata nihil difficultatis & morę illac transituris allatura credebatur. Igitur in consilio decernitur omissa Possega per Sclavoniam omnino iter esse faciendum. Antecedit usque ad Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Saxonum cum duobus vexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponium, quæ est arx permunita Petri Perenÿ ditionis perveniunt. Occurrebat progressuris flumen Crassus, qui vado transiri non poterat. Ibi nostri dum fluvius ponte iungitur atque consternitur ad traiectum septem dies immotis castris absumunt: perpetuis tamen horis itur in consilium, in quo variæ dicuntur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum: alÿ Exechio omisso proximum quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam huic proximam quandam arcem obsidendam censebant, quum cæteri cautiores reliqua auxilia & commeatus, quæ parata & promissa à Scamburgo regulo adventare credebantur, expectanda dicerent, quòd nihil nisi consideratius ÿs agendum esse videretur, qui gravissimi momenti expeditionem suscepissent. Cæ-

terùm fervidis atque audacibus sententijs dictis, plerique ex adverso omnem moram grave detrimentum cessantibus allaturam testabantur: frustrà siquidem singularum provinciarum auxilia, si sensim progredi, cessare, cunctariq; libuit, evocata fuisse: si cautius agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in hostem alacriter infesta signa vertat, proculdubiò milites & equites tanquã à ducibus vitato hostium congressu, reformidatoque pręlio in patriam essere-versuros. Satis quippe commeatus, satisque virium esse in castris, ut de victoria non dubitent, si duces consilia atque animos inanibus atque superfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neque enim hostes Barbaros alias multitudini suæ confidere solitos, quum non magnas tum habeant copias Christiani exercitus tot tormenta trahentis conspectum esse laturos, & continuò Exechium desperata defensione deserturos, neque ex fuga in persequentes, & fulgentibus protectos armis ora conversuros: quandoquidem cataphracti nostri equites inermem eorum turbam, si resistere audeant perrumpendo prostraturi videantur. Huic sententiæ iuniores, qui nondum Turcarum arma fuerant experti, tanta alacritate atque ferocia favebant, ut vel bidui mora paratam atque expeditam interpellari victoriam existimarent. Extemplò igitur procedẽdum esse statuunt, & copias recensent. Censa sunt ad decem milia equitum utriusq; armaturæ: quo equitatu si robora equorum ac hominũ ornatum, munimentaq; armorum solido ferro fulgentia certius ęstimentur, nihil apparatius atque validius ullo subitario bello coactum fuisse pleriq; iudicabunt. Sed peditatus, qui erat ex omni provincia lectissimus vehementer erat imminutus, utpote qui vix octo milibus integrorum militum constaret: nam magnus iam ægrorũ numerus in castris esse cœperat: reliqua pars quum multi etiam longo itinere fatigati, & passim hærentes dilapsi essent, vulgoque omnes propter lutulenta itinera palustri cœnosaque illuvie deturpati, ex autumnalique pluvia madentes & algentes, affectiq; pariter inedia nequaquam satis apti aut firmi ad sustinenda imminentium præliorum incommoda viderentur. Inter nobiliores autem duces morbo gravissimè laborabat Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido subsistere: reliquos omnes trium dierum cibaria parare & secum ferre iubent, ac sperare paulò pòst certam omnis generis commeatus copiam usq; ad pretij vilitatem in castra obventuram. Præscriptis autem legibus edictum sub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcarum hostem vivum capiat, vel ultrò se dedentem, nisi quum planè confecto pręlio sit debellatum: nemo item præda se oneret, quandoquidẽ eam omnem æqualiter inter milites se divisuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympanistis per omnes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat, ad Exechium suscipiunt. Tertio die perveniunt in vallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem, atq; ibi castrametantur. Postridie Turcarum agmen conspicitur, & à nostris acies instruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantùm maioribus repellitur. Sequenti verò die effusis ab oppido hostibus levia certamina conseruntur, & multis utrinq; interfectis, æquo Marte disceditur. Eo die Simon Zagabriensis antistes cum suo equitatu, aliquantaq; annonę copia supervenit, cuius advẽtu apud nostros minuitur timor de inedia paulo antè conceptus: sed interdicuntur à ducibus levia certamina, quòd plures ex nostris vulnerarentur, & Turcæ suis usi artibus facile superiores evaderent, quum sclopettarios Ianizeros, Asaposq; sagittarios turmis

suis

suis admiscerent, & equitibus nostris sua agilitate freti multa vulnera inferrent, quod nulla ratione nostris interdictum videri poterat, quum militum animi, qui pugnæ studio, & mutuis cum hoste congressibus accendi, & de victoria bene sperare soleant, eo demum ignobili ducum iudicio frangerentur, quasi hostium vires, pugnandique artes nostris nosci vetarent. Dicebant enim ab huiusmodi extraordinariis prælijs Mugacianam cladem initium cœpisse, reservandosque ideo milites & equos in ipsum universæ pugnæ diem, ut recentissimis virorum & æquorum viribus pro victoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorum magistris, ut in hostium agmina ubi ea prodire conspexerint, maiora statim tormenta dirigant, quibus perite administrantibus fiebat, ut Turcæ à coniectis subsilientibusque tormentorum globis certa acciperent detrimenta, neq; miscere, uti cuperēt, levia certamina possent. Hoc animadverso periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundante stagnanteq; Dravo amne erat enata, Nazadas multas sclopettarijs completas instituit, quæ totius paludis margines obsiderent, & nostros aquatione prohiberent: castra etiam nostra, quæ erant in conspectu coniectis in ea minorum falconum globulis infestarent. In singulis namq; Nazadarum proris constituta erant in canterijs, & apte collibrata minoris generis tormenta, quæ à nostris moschetta de nomine minimi accipitris vocantur. Ei valli in qua nostri locarant castra, imminebat collis non plane arduus. In eo erat pagus, in quo Turcæ constiterant, levi prælio nostros excepturi. Ad eos deijciendos postero die ab omnibus ad arma conclamatur, instruiturq; acies, & ne hostes suis tumultuarijs prælijs lacessere aut perturbare nostrorum agmina queant, in progredientes dirigi atq; displodi tormenta iubentur, alacriq; nostrorū successu Turcæ locum deserere coguntur. Sed illi loco depulsi ad demorandos nostros pagum continuo succendunt. Neq; tamen nostri à proposito itinere discedunt. Interim pagum totum flamma pervadit, atq; inde hostes ad unum incolumes se ad suos recipiunt. Tum vero à ducibus superato colle Exechium in planicie ad Dravi ripam positum cōspicitur. Id circiter duo milia passuum à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pabulationi & lignationi idoneo castrametatur, imperatque tormentum maius ante castrorum portam provehi, facturus periculum, an inde emissa pila oppidum Exechium attingi posit: sed id longius quàm oculis appareret abesse compertum est, quum pila altius etiam coniecta paulo supra medium eius vallis spacium pervenisset. Hoc facto periculo & certius æstimata loci distantia nostri duces facile deprehendunt, si ab ea oppidi parte castra admoveantur, oppugnandi & quatiendi causa exercitum necessario periniquum in locum esse deducendum: nam à colle illo, quem tenebāt, & duobus circiter passuum milibus ab Exechio distare diximus, contra oppidum aperitur campus declivis, qui spaciosam vallem efficit, quàm plane totam detegit castellum editum ex cœnobio Christiano, temploque, ut suprà diximus, à Mahomete ædificatum. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoste permunitum, ita descensuris nostris & castrametantibus imminebat, ut nemo nisi insanus castra hostium tormentis exponēda iudicaret. Itaq; illud desumūt consilium conspicati, scilicet ultra Exechium satis editam planiciem ipsa valle superiorem: atq; ideo oppidi mœnia æquantem. In eam castra transferre, tormentisq; murum adoriri constituunt, sed in eum locum ex tuto se mutare castra non posse provident: quoniam circumeundus erat rursus collis, & sal-

tus trium milium passuum, qui à dextro latere iter prębebat, ut in eam demum planiciem, quę oppido imminet descēderetur: quod iter diversum & laboriosum erat, ob id pręcipuè quòd via regia, quæ ad Valponiũ ducebat, ineptè deserebatur. Neq; enim exercitus noster tantus erat, ut totum oppidũ Exechium, in quo supra sexdecim milia hominũ esse ferebantur, perpetua obsidione in corona cingere posset, neque tanti erant in obsidentium castris commeatus, ut absque continua subvectione inedia laborandum non esset, quando hostium equites cuncta perpetuis excursionibus itinera obsessuros, atque omnem commeandi facultatem erepturos appareret. Dum varijs certaretur sententijs, & modò huc, modò illuc inclinaret Cazzianer, exorta est à gravissimis viris importuna sententia, qui hisdem in castris, atque eodem colle persistendum esse censebant, illicque nostros commeatus, qui non procul à Valponio esse dicebantur, expectandos, & ad præsidium curruum, quibus annona convehebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitum in difficultate eius asperrimi saltus, qui intercedebat, & maximè crebris arbustis esset impeditus perducendum videri. Nonnulli verò alij levissimis sententijs annonam apud hostes esse tenuissimam, proindeque eos oppido inclusos, inopiam & famē non diu laturos: nullã quippè alijs expectandorum commeatuum certã esse spem: sic aut oppidum deserendum, & fuga saluti consulendum, aut denique iniquo loco pugnandum esse Turcæ milites existiment. Hæc à transfugis Christianis se cognovisse dictitabant, affirmabantque Mahometem peculiari sua supellectile preciosa navigijs imposita fugã moliri, nec ultra tertium diem obsidionis incommoda toleraturum. Proinde sibi videri saltum illum facilè posse superari, ipsis ad oppugnandum alacriter pervadentibus. Bellum verò trahere perniciosum: postquam tanta esset in castris biscocti panis copia, ut ea tantũ præter alia obsonia universus exercitus moderatè partiendo in septimũ usq; diem ali possit. Idcirco non esse committendum desidiosè, vel timidè, ut tam infestus hostis, tamq; oppulēta præda è manibus emitteretur. Quo spatio Scambergum regulum cum novo commeatu, novisque copijs adventurum facilè sperarent. Interim non esse cessandum: propterea quòd tantum temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus Idibus Octobribus sit absumptum, ut nisi quid egregium properè tentandum sit, brevi exclusis tempore rebus utique infectis cum ignominia sit decedendum. Apparebat etiam quassato uno propugnaculo, quod erat in adverso oppidi angulo tumultuariè extructũ, nulla ratione hostes ab ea parte nostris posse resistere: illac etiam rectum iter hosti ex Belgrado ad necessarias rerum subvectiones liberè commeandi penitùs eripi, quo itinere intercluso proculdubiò futurum, ut Rasciani & Coloni omnes nostris necessaria omnia subvehant, concursuramq; omnino magnam eorũ multitudinem immaniũ Turcarum tyrannidē pertæsam, cuius opera & oppidum expugnari, & Christiani Exechiani, qui non pauciores Turcis in suburbanis tectis remanserant, ad defectionem adduci posse. Hęc ut efficacius confirmarent, asserebant cuncta propè, quæ essent apud hostes tormenta numero ferè ducenta versus vallem ita à Barbaris fuisse disposita, ut nisi magno cum labore dimoveri traducique non possent. Non enim curribus & rotis more nostro erant imposita, sed trabibus, magnisq; stipitibus inclusa, utpote quæ armillis ferreis, aut funibus materiæ colligata essent, & solo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Turcæ nullam

tradu-

traducendis, & uti oporteret, convertendis tormentis facultatem habituri credebantur. Hæc igitur sententia vicit tanquam nobilior, & apud viros fortes omnino decentior. Itaque postero die nostri longiore circuitu saltum superant, & instructis agminibus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum verò Mahometes ex coniectura loci animadverso nostrorum consilio, & cognita profectione statim per compendia viarum nota ipsis in saltum mille expeditos equites, & Ianizerorum sclopettariorum delectam manum præmittit, qui ultimum nostrorum agmen carpant. Id ex Italico & Bohemico pedite constabat. Bohemus in fugam vertitur: Italus strenuè resistit, cui ægrè sustinenti subsidio mox advolant gravioris armaturę Carinthij equites. Hostis terga dat, parvoque accepto incommodo nostri saltum evadunt. Castris positis, quæ ad oppugnationem erant idonea, diligenter instruuntur, & summo diluculo instructis aciebus proceditur, & post decoram armorum ostentationem hosti pugnandi fit copia. Sed ille oppido se continet, nostrosq; tormentis eminus ex propugnaculo petit, ex adverso nostri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt & emittunt, quorum pilę & aggerem & mœnia magno terrore hostium penetrasse conspiciuntur. Interim nostri integrum ferè eum diem hostium tormentis expositi in acie consistentes, & ad pugnę spem descensiones hostium frustrà expectantes, aliquo sed non magno vel à frequentibus hostium pilis accepto incōmodo sese recęperunt. Mahometes siquidem gravi consilio suos pugnam flagitantes cōtinebat, de nostrorum inedia certior factus, & ut ferebant transfugæ, severiore epistola à Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto vivus locum desereret, atque cuncta ibi obsidionis hostilisque impetus mala, nisi teterrima atque ignominiosissima nece perire mallet, fortiter sustinenda decerneret. Per hunc modum quum nostri gerendæ rei avidi nusquam congrediente hoste distinerentur, absumptoque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in consilijs quotidianis duces ullum salubri consilio locum reperirent, & certissimus futuræ cladis timor mentes omnium occuparet, Balthasar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerū dux spectatus in consilio his verbis loquuutus est: Præpostere duces, inquit, agimus, dum enim quo pacto hostes superari possint prolixè consulimus, exercitus nostri vires præ inedia usque adeo debilitantur, ut milites iam planè non obscura fame tabescentes, neque incessu regant corpora, neque languentibus lacertis arma sustineant, & in universum fortissimus quisque animum despondeat, & desperata pugnæ occasione miserè atq; deformiter cadendum esse conspiciat. Itaq; nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos vehementer urget, occurrendum arbitror, sic ut hinc castra movenda censeam, & ad Hermandum castellum illicò deflectendum, ut eius expugnati castelli commeatu, qui non erit exiguus, universus recreetur exercitus, depulsoque famis periculo, ad reliqua, uti usus docebit, belli consilia redeamus. Aberat id castellum ab Exechio decem milibus passuum, in quod pleriq; Turcarum uxores suas et liberos, atque item preciosiores sarcinas contulerant, quibus tuendis rebus viginti circiter Turcarum præsidium fuerat impositum.

Erat Castello coniunctus pagus intercedente non magna fossa: murus autem quadrati ambitus ex vetere structura erat sine extantibus propugnaculis, sic ut Balthasar affirmaret nullo propè negotio expugnari posse. Laudatur ab omnibus consilium, ipseque author Pamphilus præmittitur ad exploran-

dos caſtellanorum animos, occupandumq; pagum, arridet cœpto Fortuna, ſed in dedito pago tritici multò minus opinione ſua reperit: vini tamen inveniuntur aliquot vegetes, cuius copia languentib. militibus opportuniſsima fore credebatur. Itaque ad eam famam ſigna convelluntur, & ad Hermandum caſtra moventur: ſecunda noctis vigilia ita turbatè confuſeque diſceditur, ut agmina vix agnitis vexillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis ſpeciem præberent. Nihil tamen Turcæ ſe commovent, inſidias veriti, & quòd ſolutæ obſidionis commodo ſublevati, nihil temerè noctuque præſertim conandum exiſtimarent. Vbi perventum eſt, duces caverunt, ne pagus primorum incurſu diriperetur, ad iniuriam ſubſequentium agminum, quibus æqua portione is totus is commeatus erat dividendus. Tum verò caſtellum ex pago provectis tormentis oppugnari cœptum, protractoque certamine uſque ad meridiem, quòd lateritius murus quaſſationi difficilior quàm exiſtimaſſent, reperiretur, & Turcæ quanquam pauciſsimi fortiſsimè propugnarent, debilitati tamen vulneribus deditionem fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex noſtris milites cecidiſſent. Aperto caſtello bina tantùm farinæ tritici, & totidem milij vaſa reperta ſunt. Tum verò videre licuit duces occulto quodam pavore conſternatos & triſtes, quòd pro ampliſsima præda, & multo in plures dies ſuffecturo commeatu aliquot tantùm mulierculas & pueros reperiſſent, & vix in toto pago caſtelloque tantùm commeatus nacti eſſent, quantum in biduum cunctis ſufficere poſſe videretur. Diſsimulatur tamen id incommodum à ducibus, & ſtolidæ ſuæ credulitatis vitium muſſantes incuſant: pollicentur tamen exercitui ampliſsimam commeatus copiam inſtaurato ponte ſubiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab adverſa parte oppidi decurrit, ita profundus atq; cœnoſus ut vadari nequeat: proptereaq; Turcæ muniendi ſui cauſa, revulſis aliquot ſublicis & demptis aſſeribus pontem ſuſtulerãt. Igitur advocantur fabri, adnitentibusque omnibus continenti trium dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima tormẽta, quæ erant ponderis ingentis ſuſtinere poſſe crederetur. Caſtris interim foſſa munitis, qua hoſtium repentini inſultus ſuſtineri, & currus qui valli loco caſtris erant circundati commodè transvehi poſſent. Quarto die currus totius exercitus transvehuntur cum minoribus tormentis, ſecundũ hæc è maioribus ſex tranſmiſſa ſunt: ſed ſub ſeptimo quod erat longè maximum, pons tanto ſub pondere fatiſcens eſt interruptus: quamobrem coacti ſunt duces illud, ne tanto ſpolio potiretur hoſtis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus commodè traductis, pons iterũ ne inſequenti hoſti pateret, diſiecta tignorum materia, ſucciſisq; ſublicis eſt interciſus. Superato Bodrogo, atq; eius ponte corrupto perſequendi noſtros facultas Turcis eripitur, niſi paludem illam multorum milium paſſuum itinere circuire, quàm periculoſi amnis vadum tentare malint. Hic rurſus in conſilio diſputatur, an maiora tormenta ad expeditius iter confringenda ſint, ne his potiatur hoſtis. Eius ſententiæ ſecundus author exiſtit Cazzianer, profiteturque ſe peculiari ſuo ſumptu ſi cupri fragmenta inter curruum ſarcinas diſtributa convehantur, brevi refecturum: ſcalas autem & reliqua bellici apparatus inſtrumenta, ne hoſti cedant igne abſumenda cenſet, & quanto expeditius iter haberi poſsit, verſus Valponium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam ſemienectæ varijs eſculentarum rerum copijs recreari

queant: ac alij per Possegam redeundum dicebant, & oppidum Iuvancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo magna frumenti & vini copia à Barbaris & incolis servari diceretur. Pari quoque celeritatis impetu aliud in proximo castellum nomine Gara omni genere commeatus plenissimum expugnari posse videbatur, priusquam Turcæ circundata palude longum id iter emensi ad insequendum supervenirent: neque tormenta usque adeo præcipiti pudendoque consilio quæ essent nobilissimum totius provinciæ præsidium atque ornamentum distringenda, sed potius ut in præsens eorum usus hosti eripiatur, si id extremi casus necessitas ferret, stilis ferreis per spiramenta adactis esse configenda. Postremò nihil esse turpius, quàm ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc sentẽtiam ipse Cazzianer, indictaq; profectione, quod ex cõtinuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipsa quoq; tarditate tormentorum impeditis in locis sæpius hęretur atq; subsistitur. Ita progressu longa passim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia passuum conficiuntur: eoq; modo vesperi nostri pariter atq; hostes singulari diligentia longissimum emensi iter, uno tempore ad Iuvancham perveniunt. Sub hoc castello tenue erat oppidulum, in quo nullus Turca remanserat. Oppidani nostris statim portas aperiunt: neq; milites ingressi à præda contineri queunt, vinum cuius non modica erat copia dum certatim potant, vegetibus effundunt. Illinc tamen a ducibus graviter increpitantibus depelluntur. Eadem nocte hostes oppidum succendunt, & tam ędificia quàm ea omnia quę nostri non diripuerant, corrumpunt: cõclamatur ad arma, quod hostes undiq; nostris imminerent, inalbescenteque cœlo diversis in locis acri certamine dimicatur: sed longè vehementissimè ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum nostros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raschinius Bohemorũ legatus, quẽ Mareschalcum vocant, indignatus usq; adeo insolenter incumbentes hostes, confecto ex fortissimis globo, eos facto impetu ita summovit, ut pulsi multis acceptis vulneribus late dissiparentur. Sed Barbari more suo in pugnam celeriter revertentes, & recentibus suorũ subsidijs adiuti, victrices nostrorũ turmas circunsistunt, & laxatas per partes concidunt. Acciditq; ut Raschinius ipse fortissimè dimicans, vel totis undiq; protectus armis unà cum suis cæderetur. Tum verò nostri duces de profectione statuentes, quaternos curruum ordines instituunt, qui incedentium agminũ utraq; latera protegant. Principia minus validis militibus dantur, firmo tamen præsidio in fronte constituto: agmen claudebant maximè strenuæ atq; integræ cohortes & turmæ. Per hunc modũ vallato utrinq; agmine procedentibus nostris, sicuti frequentes occurrebant tumuli plerunq; nemorosi, qui iter præpediebant: ita hostes à circumveniendis infestandisq; nostris opportunè prohibebant. Hac re animadversa Mahometes expeditos Ianizeros & Martellosios, qui viarum & nemorum compendia nossent, præmittebat, attributisque eis parvis falconibus qui rotis agebantur, angustias præoccupare, & in his nostros lacessere iubebat, & quum in aperta loca egrederentur, ad alias ulteriores angustias insidendas refugere: alas verò equitum quæ apertis in locis perpetuò iter habentibus instarent, atq; agmina distinerent. Qua Barbarorum astuta uelocitate nostri sæpe victi lacessitique multa passim vulnera atque incommoda referrent, eoque iniquius, quòd nulla Barbarorum manus paulò firmior usquam consistere, neq; nostrorum impressionem expectare auderet; sed uti erat à duce præceptum, à congressu re-

fugere, & carptim sagittis & glandibus, falconumque globulis, uti locus posceret, rem gerere cõsuesset, quum tamen ad fauces paulò patentioris campi esset perventum, & nostri Vsarones audacter prælium miscerent, augerenturq; agmina Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occasio oblata videretur, ipse ante alios Paulus Bachitius adhortator & bellator insignis falconis globulo ictus atque interfectus est, quum & plerique alij viri fortes ex suis Hungaris tardius explicato certamine cecidissent. Eo interfecto qui inter nostros duces militaris ingenij solertia, atque ingentis animi fortitudine plurmùm eminebat, magnus timor totis castris incussus est, quum nemo esset, qui eo ductante dimicanteq; adversus Turcas de victoria dubitaret, quando & tum, & aliàs sine eo unquam prosperè dimicatum fuisse meminissent. Eo tamen prælio quũ Hungari urgere Turcas, & sui ducis mortem ulcisci contenderent, tanta vi hostes repulsi sunt, ut multis suorum amisis, falconum currus deserere cogerentur: sed ea fuit apud pedites nostros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus destitutos occupare, reducereve nequierint, & ex adverso hostium pedites pedum velocitate mirabiles, ipsique præsertim Ianizeri è sylvis equites nostros glandibus impeterent, à persequendisque suis opportunè deterrerent, & recepta rursus tormenta incolumes aveherent, ex instituto q; suo nostrorum agmen præcurrere atque lacessere perseverarent. His incommodis, omnisque generis commeatuum inopia afflicti nostri milites, quum neque ullo adversus famem subsidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum spe animos sustineret, extremæ calamitatis casum omnes horrebant, eoq; trepidantius, quòd Mahometem nova validaque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Nicopoli expectare, vel incertis rumoribus audivissent, simulque prospicerent ex Vsaronibus plures præsumpta fuga salutisuę consulere, neque ulla aut consolandi aut minuendi timoris ducibus attonitis inesset authoritas, qua aliàs lætis atque magnificis alloquutionibus consternatæ metu copię confirmari consuessent. Quum verò in campum satis patentem oppido Garæ subiectum esset perventum, multorum confirmatione nunciabatur, hostes proximas & cõtinentes sylvas, per quas nostris eundum erat, decisis passim & transversis obiectis arboribus præsepsisse, ne per eas vel tormenta vel currus traduci, & equites nisi dissolutis turmis induci possent. Ea res evulgata in castris ultimæ desperationis mœrorem attulit, eoque etiam graviorem: quoniam Ladislaus Moreus, atque alij locorum periti dicerent, duas tantùm evadendi vias superesse: alterã qua per sylvas itinere decẽ milium passuum ad Valponium ibatur, eamq; quòd intersecta sit, novo Barbarorum opere dimissis impedimentorũ curribus, relictisq; maioribus tormentis esse penetrandam: alteram porrò versus castellũ, quod Zenthuerzebeth vocãt, quod ipsius Ladislai Morei erat ditionis, & aliquot milibus passuũ à Gara distabat. Quæ via si caperetur, hostes proculdubiò propter locorum angustias à nostris persequendis necessariò cessaturos. Verùm in consilio præfertur via, quæ ducit ad Valponium, quòd illic commeatuum esset satis, & pecunia à rege Ferdinando in stipendium missa, quæ sufficeret in totam hyemem Valponiana in arce servaretur. Itaque dimisis illis tormentis, quæ convehi non poterant, succensoque pulvere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus instrumentis & sarcinis, quæ equis imponi nequibant, properandum esse: obiectos siquidem arborum truncos facilè disijci, & parvo vel ipsorum tantùm au-

rigarum

rigarum labore repurgari iter posse prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atq; præfectis curare debere, ut ipsorum equites et pedites expeditissimi sint, et dato signo statim proficiscantur. Profectionis verò signum futurum esse instrumentum quoddam musicum, quo fistulator è sacris turribus in Germania, Viennæque præsertim adpropinquantem auroram prænunciare solet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellant. Signi dandi cura inchoandæque profectionis ipsi Cazzianeri data est. Huic ultimæ deliberationis decreto nonnulli qui adversarentur reperti sunt, & dicere auderent, hostium multitudinem multo minorem esse nostro equitatu, atque eadem ferè qua nostri urgerentur, cibariorum inopia premi. Præterea Barbaros cum gravioris armaturæ equitibus nostris iusto prælio cõgredi nunquam ausos, sed latronum more ex insidijs tantùm nostros adoriri, & quum ex viarum angustijs nostræ copiæ explicantur, illicò refugere. Cæterum non esse adeo immunitum castellum & oppidum Gara, ubi hostes castra metati sint, ut expugnari nequeat. Proinde viris fortibus, necessitateque multarum rerum astrictis, experiunda omnia, & tandem audendum esse aliquid: nam fugam non solùm turpissimam ipsis ducibus, qui salutis periculo famæ decus anteponunt, sed cunctis qui nihil præter vitam respiciant perniciosissimam omnino futuram. Quod si profectio noctu fiat, futurum esse ut palantes, vagique per diversos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris posse dinosci ab ignavia virtutem. Vsarones quippe ante alios nullo pudore diffugituros: Turcas autem castris nostris adeo propinquos esse, ut nulla ratione eos discessus noster celari queat, præsertim si pulvis tormentarius succendatur, & tormenta maiora inclusi ignis violentia diffringãtur, propter necessarium bomborum & malleorum strepitum. Quibus de causis confligendum omnino esse iudicabant, nec credendum falsis rumoribus, qui de novo hostium exercitu spargerentur. Magnum profectò Deum ipsosque divos cœlites pro religione, & Christiani nominis gloria decertare paratis proculdubiò certissimam opem allaturos. Tum verò cœpta est consultatio de ægris, qui curribus vehebantur, aut inter impedimenta collocati, à novissimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & sauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & questibus, uti miseris & desertis necesse erat accidere, tota castra completuram, quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi credebantur, qui vel fratres vel consanguineos conturmalesque suos & amicos usque adeo miserè & fœdè derelictos nunquam postea visuri essent, cuius universæ perturbationis tumultum & voces necesse foret pervenire ad aures Barbarorum, qui non longius abessent quàm intra minoris tormenti iactum. Propterea unumquemque corpore atque animo debere adniti, ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque alacriter conficerent, quando bona etiam spe occursuri essent multis curribus recenti pane, varijsque cibarijs abundè onustis, qui à Valponio in castra submittebantur, sicuti à certis nuncijs esset auditum. Eo commeatu siquidem recreatis viribus, susceptique subinde amico oppido, esculentorum omnium copia plenissimo, reliquos omnes præsentis difficultatis atque periculi casus ex tuto superaturi essent. Vt verò sauciorum & ægrorum salutis ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis posse imponi, eorumque infirmissimos insidentium equorum clunibus arctò complexu posse sustineri. Postre-

mo magnificis verbis eleuando hostium vires, vanissimeq; et iactenter attollẽdo suas, id quod tum iter salubri consilio caperetur, non turpis fugæ quidem, sed honestæ profectionis debere existimari, quando ipsi non equitatus modò genere & numero hostibus superiores essent, sed peditatu etiam ipso vel grauiter morbis attenuato pares & firmiores, si non iniquissimo loco sit dimicandum. Hęc quum pugnantibus sententijs in consilio iactarentur, res eò deducta est, vt quisque ducum perturbato iudicio alienas à communi salute cogitationes susciperet, nullaque dedecoris cura habita, in vnam tantùm vel ambiguam spem salutis fugam meditaretur. Ex aduerso Mahometes certissimis vsus exploratoribus, & de omnibus nostrorum incommodis per singula propè horarum momenta certior factus, suamque inde victoriam præsagiens, intentis excubijs, & insessis longè lateque per alternantes equitum turmas itineribus, vigilantissimè nostrorum motus obseruabat eo consilio, vt quum nostri castra mouerent, atque agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & vti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpè dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatumque suum omnem circa notos nemorum saltus disposuerat, vt magna quadam lunati flexus indagine circundatos inclusisse videretur. Erat iam propè exactum secundæ vigiliæ tempus, insomnesq; omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabant, vt minimum quodq; moræ spatium apprimè ingratum & incommodum singulis videretur, & clari nonnulli duces vecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus initium ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitũ & nemorum notitia freti, Valponium versus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus ad Zenthuerzebeth castellũ suum contendit. Hos quoq; Stiriaci omnes obliti pudoris Ioanne Hũgenoto præfecto duce, qui tuendo cogendoq; nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properãtibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consiliũ sibi quoque præsumpserat Antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur, minore tamen aliquanto infamia quàm cæteri, quũ vir sacratus nunquã arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsarones effugisse: idem fecisse Ladislaum & Hungenotum cum Stiriacis turmis reliquos nihil expectato, vt instituerant, tibiæ cantu instruere se in eandem fugam. Tum verò planè vecors & attonitus imperator equũ conscendit, oblitusq; signi dandi, ꝙ cęteros, vti postea dicebat, iam præcessisse crederet, sese inermis in eandem eiecit fugam, deserto vtiq; prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterisq; ornamentis opulentum. In eo dilabentiũ tumulto Lodronius excitatur, et quum ministri imperatorẽ effugisse dicerent, intrepidè respondet, proculdubio fieri non posse, vt ab illo tam turpiter, & tam perfidiosè desereretur, atq; ita sicuti erat multarum noctium peruigilio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti se reddidit. Nec multo pòst perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadendos hostes comparant. Sed Mahometes quòd hostes tentarent certius cognoscendum, atq; ideo expectandã lucem censet, suosq; instructos subsistere, et prodeundi signum, quod equestris tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim vetus planeq; senex multis aduersus nostros exercitatus prælijs de

simulata

ſimulata fuga ſubdubitans, in pugnam niſi loco ſuis æquiſsimo incautè pertrahi nolebat, utpote qui anteà non iuſtà quidem acie confligendo, ſed carpendo per partes ſuo more bellum conficere ſtatuiſſet. In albeſcente cœlo rurſus excitatur Lodronius: imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & ſe à multò maxima copiarum equeſtrium parte deſertum videt, fruſtrà ſe proditum queritur: nihil tamen animo ſe demittit, & pedites alloquitur, hortaturque ut priſtinæ ſuæ virtutis memores eſſe velint, & quòd tum iniqua rerum ſors diſcrimen afferret, unà animi fortitudine ſuperandum exiſtiment: viris quidem fortibus de honeſtà morte, non de turpiſsimà fugà, quæ etiam futura eſſet incerta, eſſe cogitandum, ſibi omnino cõſtitutum eſſe, qui ſæpius eos multis bellis feliciter ductarit, repulſis hoſtibus in pacata loca reducere, aut unà ſecum egregiè pugnando non indecoro vitæ exitu mortem oppetere. His fermè verbis ad Lodronium milites cõfirmantem Carinthij equites, atq; item Saxones, Auſtriaci, Bohemiq;, qui probè parentes imperijs profectionis ſignũ à duce indictum ſibi dari fruſtra expectabant, nec ignominioſæ fugæ comites eſſe voluerant, concurrerunt tanquam ad virum longè fortiſsimum, obſecrantes, ut pro deſertore duce imperij munus ſuſciperet & impleret: ipſos enim quę iuberentur facere minimè recuſaturos, & quàm diu vires atque arma supereſſent pro religione, proque optimo rege pertinaciſsimè cum Barbaro hoſte pugnaturos. Non ſuſcepit delatũ munus Lodronius à generoſo quodam pudore ſe indignum profeſſus: id tamen pro ſua pietate magnitudineque animi tanti exercitus indignam ſortem miſeratus, quamdiu à fortuna licuit cum præfatione ſuſceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites, atque omnem fugæ ſpem deteſtaretur, & vehementer improbaret, repertum fuiſſe Germanici nominis veteranum militem, qui comiter nec inſulſè dicere auderet: neque verò Lodroni, dux optime, uſque adeo turpis fuga apud te videri poteſt, quum eam nobili equo vectus circunſpectare exiſtimari poſsis. Intellexit Lodronius veterani militis argutiam, ingentique animo deſcendens in pedes, ſtricto gladio equi ſuffragines detruncavit, præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari ſorte vobiſcum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefelliſſe videamini, ut victores evadatis, aut non inulti decoro mecum vitæ exitu militiam finiatis. Reliquos porrò equos peculiares ſuos pari humanitate notis ſibi militibus, qui languerent ex vulneribus aut morbis dono dedit, & in his Picenardo Cremonenſi cohortis præfecto, quum tum fortè rigida febre quateretur, & ſe fuſo curſu è manibus hoſtium eriperet. Vix pimæ turmæ, primæque legionum cohortes ſublatis vexillis caſtrorum ſeptis exierant, quum Barbari undique ingruentes ſeſe truci ululatu edito ab omnibus partibus circunfuderunt, & multa ſimul prælia ex itinere ab equitatu conſeri cœpta ſunt, eo eventu, ut noſtri modò egregiè ſuſtinentes, & modò renovantes impetum, Barbaros inſolenter urgentes latè propellerent. In his diverſis prælijs Antius Macer Fuchſtatus Saxonicæ ſtirpis Carinthiorum dux ardentiſsimè pugnans, quum ab inſignium ornamentis Imperator à Turcis eſſe putaretur, eſt obtruncatus, parique ſorte amplius viginti quatuor illuſtris nominis equites capto ab hoſte eorum ſignifero trucidati ſunt. In his fuère tres reguli Andreas Reichius, Chriſtophorus Hernaus, & Georgius Himelbergus. Alio autem in loco cruentiſsimum editum eſt certamen cum Saxonibus, Miſnijs, Thuringis atque

Franconibus, qui Saxonum equitum vexilla ſequebantur. Horum enim vel eximia virtute depugnantium ſupra triginta ſex ſplendidiores, aut præfecti aut ſigniferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto, qui poſtea in vinculis apud Barbaros interijt. Inter eos qui interfecti ſunt nobiliſsimi fuere Sebaſtianus Metheſcus, & Iacobus Scullemburgus. Eadem quoque irritæ virtutis ſorte Auſtriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu reſiſtentes, ad extremum deleti ſunt, quum ex his virtute atque natalibus clari cecidiſſent Fettaius, & Hoſchirchius reguli, & ſecundum eos Hohenfelder & Aanſpurger; atque item duo è Naidega familia clariſsimi proceres, & cum his Lambergerus, & Velezerus viri honeſtiſsimi cecidiſſent. E ſuperiore etiam Auſtria Rhetiæ finitima deſiderati ſunt Gulielmus Folgehenſtorfus, Leonardus Lambergus; Bernardus Scharfembergus; & Gaſpar Bergcheim; & Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate conſpicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita eſt in Bohemos equites in quos è tranſuerſo à Ianizeris continenti glandium procellà perturbatos veteranæ Turcarum turmæ acriter inuectæ grauibus & incuruis gladijs fruſtatim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo caſsides paſsim ſternebant, quum nemo circumuentis opem ferret, & dux ipſe gentis Albertus Slithius è media cæde, maturius quàm oporteret ſe recepiſſet. Peditum verò phalangem è quodam ſuperiore nemoroſæ paludis margine à Ianizeris Aſapisq;, qui nuſquam congreſsi ſclopettis tantum atq; ſagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Boſnenſibus alis è diuerſa parte inductis turmarum cuneis ita perfregit, vt diſiecta conturbatis vexillis & implicatis haſtis tota ſolueretur, atq; intercurrente ferociter hoſte gladijs atq; ſecurulis concideretur. Lodronius ipſe equitum incurſu atq; impetu raptus in paluſtrem locum adactus eſt. Ibi quum grauiter ſaucius, & lubrico præpeditus cœno ſupremæ virtutis conatum edidiſſet, adhortantibus eum Barbaris vt ſe dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei ſuperfuerunt ita in deditionem eſt receptus, vt cum reliquis ſuis omnibus, tanquam eximiæ virtutis hominibus proiectis ad terram armis ſeruaretur. Iam enim vel immites Barbaros multoq; noſtrorum cruore conſperſos cædis ſatietas cœperat, vſq; adeo vt plerisq; langueſcerent manus, & ad prædam auidiſsimè verterentur conſectantes eos qui diſperſim hoſtiles manus vacillante & trepido paſſu effugere crediderant, eò quidem ſucceſſu vt magnus numerus pro mancipijs caperetur, pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui non ante prælium vt diximus effugerant, toto campo cæſi ſpectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ ſtragis incommodum ſuperiorum temporum funeſtiſsimas Chriſtiano nomini illatas clades ſuperaſſe ferebatur: nam flos equitum & peditum inauſpicati ducis temeritate & culpa, potius quàm hoſtium virtute deletus interijt, ſicut omnes ferè prouincias aſsiduo luctu funeſtarit. Nunquam enim antea acciderat, ſicuti videre fuit, è Sigiſmundi Cæſaris, Ladislaique regis aduerſis prælijs, vt Barbarus & victor & incruentus euaderet, ita vt noſtros qui ad Exechium ferè inulti ceciderint, & detrimentum acceptum graui etiam ignominia cumulaſſe videri poſsint. Mahometes nullo prope ſuorum ſanguine tanta potitus victoria, & direptis caſtris noſtris, in pratulo quodam cadaueribus repurgato conſedit, epulatusque hylariter, nobiles captiuos et ſplendida ſpolia, vexillaque in primis ad ſe deferri iuſſit, laudatisq;

palam

palàm his omnibus præfectis, qui egregiam eo die navassent operam, signatæ pecuniæ plures culeos à quæstoribus sibi afferri iussit, à quibus depromptos de manu aureos & argenteos nummos pro meritis donativi nomine militibus dabat, productosque captivos ad unum omnes, qui non essent gregarij diligenter inspexit, singulorumque nomina & dignitates in commentarios per scribas præsens redigi iubebat. His verò qui detruncata capita, aut decisas nostrorum vultibus nares, & anulatas dextras afferrent, statim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius quum gravi ex vulnere iactationem ferre, nec vivus cum reliquis captivis Byzantium perduci posse videretur, à custodibus est interfectus, caputque eius postea transmissum. Nam sicuti nonnulli viri nobiles, & in his Laurentius Streytpergus & Dietmarus Losenstainus retulerunt, qui redempti reducesque ad uxores & liberos penatesque suos postliminio reversi sunt, inter captivos, qui à Mahomete cum vexillis conspicuisque aliquot castrensis apparatus instrumentis, splendidisque præsertim & inauratis thoracibus & galeis per legatos Solymano offerebantur, tria summorum ducum capita argentea in pelvi conspecta, agnitaque sunt. Ea fuere Pauli Bachithij olim trãsfugæ, & Antij Macri, qui Carinthiaco equitatui præfuerat, Ludovicique item Lodronij, qui pedestres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis oculis aspexisse, & tanquam tabo fluentia aversatum: cæterùm atroci nutu iussisse, ut captivi illicò cæderentur: sed deprecantibus Ianizeris, ut quos strenuè pugnantes sub fide cœpissent, tanquam viros fortes servare vellet, qui in servitute fortem etiam operam ipsis præstare posse crederentur, remisisse vultum, militibusque obtemperando humaniter multos fuisse conservatos. Ipse autem Gazzianer castrorum signorumque suorum impius desertor, quum profugisset ad Castellum suum, à cunctis proditionis exercitus accusabatur, & tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author maledictis incessabatur, sic ut nec prodire in publicum, nec cœlestem lucem aspicere posse diceretur: tanta siquidem deflagrabat invidia, tantoque odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat, ut in eum famosa carmina argutè factitata per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, sic ut eum pro tropheo quòd referri debuerat, coronaq; victoriæ furcã & laqueum meruisse dicerent, adderentq; pari merito ei supplicij consortes Schlitum Bohemum & Vngenotum Stirianum, ac Stambechium Carinthium, qui ducũ omnium fugacissimi fuissent. Quibus execrationibus miserè perstrictus Cazzianer, postulavit à rege, ut sibi tutò venire ad dicendam causam liceret: nam paulo antè scripserat ad senatum provinciæ Carniolæ præfectos, famam suam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis suis maledicentissimè lacerari: propterea se iturum Viennam purgandi sui causa, & iniquè obiecta præclaris insignium virorum testimonijs diluturum, sperareque se pro sua anteactæ vitæ cunctis in bellis fide, virtuteque, ut quum multas res pro regis dignitate atq; amplitudine prosperè gesserit, pristinam ab eius clementia gratiam recuperaturum, quando ea calamitosi belli errata fatali potius impulsu, quàm hominum errore provenissent. Concessit rex ut tutò veniret, exceptusq; est ambiguo vultu: sed quum eius causæ cognitio disceptatore rege aliquanto longius quàm reus volebat, protraheretur, atq; interim honesta sub custodia servaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione saluteque subdubitans, effugere, quàm iudiciũ expectare maluit: simulato namq; morbo lateri-

tium sub cubili pauimentum noctu sensim per commissuras cultello scalpens, vno atq; altero facilè exempto laterculo subiectam testudinem aperuit, atque inde ex linteis lodicibus effecto fune se demisit & fœliciter effugit, quum paratos extra arcem ex condicto equos ad fugam celeres arripuisset. Nec multo post vti erat fluctuoso atq; præcipiti ingenio vir, desperatis rebus ad Turcas transiuit, eum libenter excipiente Mahomete, pollicenteq; ei præter opima stipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarij regni, si Solymano syncera fide ad subigendas Austriani imperij vrbes operam præstaret. Tum verò constituta iam præscriptis legibus transitione, vt cum aliquo munere ad Mahometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiusdem prouinciæ regulo, sibi vti rebatur amicissimo, fidentius agere cœpit, vt vnà secum transiret, in spem certissimi præmij, quando Solymanus erga ambos, non secus ac cum Ioanne rege libiraliter egisset, beneficentissimè acturus existimari deberet. Promisit tum Sdrinius, aut certè se promittere simulauit, in sententiam inuitantis concessurum, parataq; & instructa transitione cum ala familiarium equitum ei transeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius conuerso animo impietatis deducus, & tanti sceleris facinus secum reputans, in amicum veterem vel nihil tale domi suæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere maluit, Cazzianeremq; pòst epulas dirus hospes obtruncauit, ita vt detruncatum caput inuisi & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiùmque honestæ perfidiæ interfecti à se amici castello, atque omni illius substantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVII.

FORTISSIMIS Germanici atq; Illyrici nominis gentibus vetere sua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium spoliatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima est, et nauali scientia continetur, Barbaris potiores esse videbamur. Quandoquidem Veneti antè alios, & Genuenses, rei naualis disciplinam ab inueterata maris possessione, clarissimisq; rebus gestis, præstantissimè tuerentur. Sed huius maligni seculi Fortuna aliena prorsus & infensa Christianis, labante scilicet veterum disciplina, virtuteq; obsolescente, eò summis vtriusq; gentis ducibus in aleam experiundi periculi perductis, ita Barbaris fauit, vt nostri ad Actiacum promontoriū collatis improspere viribus, in fugam acti tota nauali existimatione exuerentur. Quomodo

autem id vsque adeo infœliciter euenerit, breuius quàm potero ex ordine rerum & temporum enarrabo. Veneti diuersis Turcarum iniurijs terra marique insolenter exagitati, quum Solymanus Corcyra vrbe impotenter oppugnata, multoq; immanius peruastata insula, superbè pacem abrupisset, et tum in Peloponneso Epidaurum & Nauplium ipsorum ditionis vrbes per Cassimum Bassam continenter obsideret, atque oppugnaret, nullam sibi moram attulerunt, quin aduersus tyrannum nullas vel iustæ satisfactionis, vel demissæ deprecationis rationes admittentem, bellum gerendum censerent, inuitantibus eos Cæsarianis, & Paulo Pontifice pro sua dignitate plurimum cohortante: nam recentis periculi metu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuasisset, preclarè admonebantur, vt Italiæ cauendum existimarent, postquam Ottomannica classis nimio plus quàm liceret insuefacta nostris litoribus aliquando non Salentinos modò, sed ipsas Hadriatici sinus vrbes aggredi, sicuti manifestè appareret, ausura crederetur. Cæsar quoq; graui cura cum Siciliæ, tum Africæ rebus prospiciendum ratus, ingentem suo nomine triremium & nauium numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ classibus iungerentur, in id bellum se collaturū promittebat. Itaq; per totam hyemem quæ subsecuta est, per legatos diligentissimè elaboratum est de numero genereq; classium: de militibus imponendis: de asciscendis socijs, comparandaq; pecunia, diuidundisq; sumptibus, vt quàm validissima atq; ornatissima classis in proximā æstatē, distributa in singulos principes impensę portione, pararetur: & in Græciam aduersus Barbarum tyrannum educeretur. In id consilium Paulus Pontifex ad sextum Idus Februarij in Vaticano senatum habuit, & quod bene verteret populo Christiano fœdus percussit adstipulantibus Ioanne Manrico Aguillario pro Carolo Cæsare: Marco autem Antonio Contareno pro Veneto senatu, sub his conditionibus vt Cæsar octoginta duas triremes instrueret, totidem Venetus, ipse verò Pontifex triginta sex pararet, vt ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus postulanti Pontifici quot vellet fabrefactas, armamentisq; omnibus instructas triremes mutui nomine ex arce sua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in eam expeditionem implendas. Cæsar autem, atq; item Genuenses onerarias naues militariter instructas quibus commeatus & pedestres copiæ conueherentur, subministrarent. Renunciati quoq; sunt classium duces: Cæsarianæ ipse Andreas Auria: Venetæ Vincentius Capellius, Pontificæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileiensis, cui comes & adiutor adderetur Paulus Iustinianus, nauali prudentia virtuteq; aliàs inter Patritios cum laude spectatus. Cautum verò est vt terrestribus copijs, si descendendum in hostile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præesset: & si quid Christianis armis de Barbaro hoste pararetur siue in Græcia, siue in insulis, ipsaq; Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adderetur: Cæsar autem ex sua liberalitate, quantum vellent socij, tritici Siculi venalem copiam æquo pretio præberet, atq; eam sine vllo vectigali atq; portorio exportari sineret. Hisdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum venit, tentataq; frustra Italia apud Sulentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abrupit, Alfonsus Vastius in Subalpina regione expugnatis magna vi validissimis Gallorum præsidijs apud Cherium, Albamq; Pompeiam, atq; Clarascum, eò Gallorum duces amittendę totius eius prouinciæ peri-

culo calamitatis adegerat, vt imminutis militum præſidijs, & abſumptis commeatibus, de retinenda tuendaq; Taurino vrbe deſperarent, et ad regem in Galliam accuratè perſcriberent, ſe armis circumuentos, & frumenti inopia laborantes, niſi maturam opem afferret, cuncta hoſtibus fame compulſos eſſe conceſſuros. Ferunt regem quum in venatione eſſet occupatus, & certum de ſuorum periculo nuncium accepiſſet, aliquandiu in equo immobilem ſtetiſſe, et rigentibus oculis crebro barbam demulcentem, atq; itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauiſsimè ſuſpiraſſe, ſed ingenti ſtatim animo redijſſe ad rationem, decretoq; ſecum facto ferendi auxilij conſilium ſuſcepiſſe, tanta firmitate magnitudineq; animi, vt ſemihoræ ſpatio, quid ſibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate deſcriberet: aduocatiſque demum proceribus, ipſoq; præſertim Anneo Memorantio, in equo ſedēs munia ſingula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, vt ea quæ ad parandas copias conuehendosq; commeatus pertinere videbantur, ſumma diligentia in ſpem pœnæ aut præmij certiſsimam expedirent. Rex namq; qui omnes propè ſuæ ætatis tenaci atq; expedito immenſæ memoriæ captu, perenniq; vigore ſuperauit, quid & quantum peculiaris commeatus vnaquæq; prouincia ſuppeditare poſſet, quæ nam itinera, quæ flumina ad conuectiones faciliora viciniora q; forent, & è quibuſnam ſtatiuis aut hybernis equitum alæ accerſendo celerrimè conuenire poſſent, mira ardentis ingenij figuratione atq; velocitate repræſentabat, ſic vt eum rationes itinerum & nauigationum præcipuasque rerum omnium copias, vel remotiſsimarum etiam ciuitatum tanquam ex indice memoria tenere, vſu rerum periti proceres rerentur. Ab eo namq; ſubitario belli decreto ſtatim perſpectum eſt quantum rex ipſe, cum ingenij magnitudine, tum quodam memoriæ inenarrabili robore, propter ſingularē rerum ſuarum notitiam valeret, vel molliſsimis interdū voluptatibus occupatus: & quantæ eſſent Gallici imperij facultates, eiusque gentis quanta eſſent ad parendum ſtudia facilè apparuit. Pauciſsimis ſiquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta vis omnis generis commeatus liberali prouincialium ſtudio, curaq; vel ab ipſis extremis Pyrenæi montis partibus, atq; Armoricis Oceani ciuitatibus collata eſt, vt ſinguli amnes quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur, et cuncta deniq; itinera innumerabilibus nauigijs & carris complerentur, omnesq; ad edictum commeatus, ſuos imperatis vecturis ad vrbem Gratianopolim perueherent, quò etiam equitatus, et pedeſtres copiæ conuenire iubebantur, vt inde varijs tramitibus per Coctias Alpes in Italiam tranſcenderetur. Ferunt erepſiſſe per dorſum Alpium ſupra triginta milia ſarcinarij generis iumenta omnibus annonæ copijs onuſta, quibus rex ipſe præſidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmiſiſſet cum expedita parte exercitus. Ipſe Germanos Gulielmi Fuſtembergi (hi circiter ſeptem milia cenſebantur) adducebat: quibus non magno interuallo Heluetiorum ſex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus ex Vaſconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem ferè numerum conſtabat. Grauis armatura equeſtris nouiſsimo loco ſuccedebat, tormentis ante per abrupta atq; inuia ſumma celeritate tranſuectis: paucorumque dierum labore ſuperata ſunt ſumma Alpium iuga atq; inde mollioribus paſsim callibus deſcendi cœptum. Vaſtius cognito regis aduentu ad Montecaleriū oppidū caſtra fecit, præmiſitq;

Cæſarem

Cæsarem Masium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad descensum hosti saltus certis præsidijs occuparent. Hos Henricus ipse regis filius & Memorantius septi nobilium equitum globo, qui dimissis equis per anfractuosos tramites pedibus rem gerendam putabant, disiecta passim glacie niueq; tanta vi adorti sunt, vt Masius & Columna pulsi disiectiq; locum quem cœperant amissis equis desererent, et Memorantius inde sinistrorsum paratos commeatus cum valida equitum & peditum manu, ad Taurinenses inedia laborantes maturè transmitteret. Exinde Francisco rege subsequente, Sebusiana via Gallorũ agmina se demiserunt, neq; quisquam hostium obstitit, moxque ad Vilianam oppidulum peruentum est, vbi Neapolitanus centurio cum paucis antiquæ turri præsidio impositus, subiectum iter viæ militaris impediebat, nec vllam deditionis significationem dabat. Cuius stulta pertinacia offensus Memorantius, quòd indignum esset regem nisi pacato itinere transire, ni statim se dederet necem comminatus, tormenta produci iussit, atque oppugnare turrem cœpit. Nec mora præsidiarij intellecto periculo animum despondentes necessitati cessere. Sed Memorantius centurione conseruato, quòd sibi dissimiles nactus esset milites, & regijs stipendijs adscripto, milites eius præsidij ad vnum omnes laqueo suspendit, qui importuna temeritate tantam vim regij exercitus se ferre posse credidissent. Ab hac Viliana turre Franciscus compositis copijs per plana loca descendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum ala leuis armaturæ equitũ vsq; ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum posito Petrus Ciconius Insuber expediẽdis commeatibus præpositus, ingentem frumenti viniq; et pecoris, reliquęq; annonæ copiam ex ipsa incolarum messe atque vindemia contulerat, vel improbante Vastio qui id oppidum ab initio defendi posse minimè confidebat. Ad primum itaq; Langæi aduentum Ciconio imparato, & deserente commeatus suos omnes, occupatum est Montecalerium, regiusq; inde exercitus parto de hostibus peramplo cõmeatu sese affluentissimè aluit. Constat Vastium ipsi Ciconio vehementer iratum fuisse, quòd ille in spem priuati quæstus tantam vim commeatus in alia tutiora vtiq; & commodiora oppida, vti ipse iusserat, non esset dispertitus. Propterea quum Ciconianis carris, qui oppido onusti educebantur occurrisset, trahentibus plaustra bobus crura manu sua præcidisse, interficiq; iussisse, vt ea quoq; iactura Ciconius afficeretur. Cui facto fugæq; Ciconij superueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit, eo die se luculentissimè cœnaturum, postquàm sibi duo hostium clarissimi, cum pistoris & cauponis, tum lanij operam præstitissent. Ciconius scilicet qui dignitate erat comes, atq; ipse Vastius tanti nominis imperator, postquam hic occisis bobus præpingue parasset obsonium, ille verò albicantis coctæ Cereris, & optimi vini cadis onusta plaustra reliquisset. Cogitauit subinde Vastius circũiectis oppidis propere communitis, vel impar viribus hostes ad pugnam lacessere, instructo vniuerso equitatu qui per nocturnum tempus regia castra inuaderet, & Gallos more suo audacter in pugnã erumpentes ad instituta insidiarũ loca, vbi peditatum, ipsosq; præsertim sclopettarios disposuisset, ex occasione pertraheret. Sed ea nocte susceptus labor Cæsarianis, quum nusquam se obtulisset hostis, in irritum cessit. Audiui ego postea à Vastio non iusta pugna, sed tumultuario tantũ prælio hostes aggredi cupiuisse, quoniam peculiare suum robur in Germanico pedite constaret, quem Federicum Fustembergum superiore æstate

adduxisse memorauimus, qui eius Gulielmi Gallo regi militantis germanus erat frater: ita vt nequaquam rectè fraternæ acies in pugnæ discrimen conferendæ crederentur, quandoquidem vterq; frater alterum deprauare, & ad se traducere contenderet: qua in re Gulielmus astu & viribus superior tanquam fratrem facilè Germanico sanguini parsurum, et à victore iam rege amplissima præmia relaturum in partes facilè perducere posse quibusdam suspicacibus ingenijs appareret; quanquam Federicus virtute religioneq; animi melior, constantissima fide suũ decus tueri statuisset. Quum Cæsariani regijq; pari studio suarum partium oppidis nouo præsidio, nouoq; commeatu confirmandis occupati essent, et Vastius intentè prospiceret, quo nam vexilla regia verterentur, è Belgio literæ allatæ sunt regi, quibus certior fiebat illustrium fœminarũ auspicijs inter ipsos certantes armis principes propinquos suos inducias percussisse. nam Eleonora regis vxor, & Margarita item soror virilis ingenij mulier, quæ Nauarræ regina vocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæsaris germanam contenderant, detestantesq; diri belli causas tanquã inanes vsq; adeo apposite egerant, vt Maria ad idem vtriq; parti vtilissimum pietatis decus vehementer accenderetur, hisdemq; ferè condicionibus, quibus antè septem annos ea immania diuturni belli incendia restinxerant, induciæ dicerentur in eam descriptę formulam, quam principes in spem mutui colloquij certissimæque pacis essent probaturi. Itaq; Memorantius Vastio significauit inducias esse factas, matureq; ipsum a Cæsare resciturũ, quibus condicionibus in posterum ab armis esset discedendum. Harum induciarum beneficio maximè lætatus est Vastius, vel ob id quòd pecuniæ inopia plurimum angeretur. nam si producendo bello expedienda essent stipendia et confirmandi in officio milites, necesse fore prouidebat vt immanibus tributis impositis Galliæ Cisalpinæ ciuitates expilatas diu anteà euerteret. Menstruam siquidem per id tempus iussu Cæsaris pecuniam ex censu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat, tanta quæstorum exigentium acerbitate, vt populus passim diri seculi calamitatem lugeret, neq; ipse Vastius suopte ingenio liberalis, & minimè rapax abstineret à lachrymis, vtpote qui firmiorem Cæsari eius dominatus possessionem futuram arbitraretur, si Cæsar beneuolentia iustoq; amore continere populos quàm impotentibus auarissimisq; imperijs coercere mallet. Nec multo post à Cæsare de hisdem inducijs certior factus, dignum se ipso humanitatis officium suscepit, & ad Carmagnolam regem castra habentẽ honoris causa inuisit. Profectus est è castris suis cum ornatissimo prefectorum & centurionũ equestri comitatu, vt quibus fideret viribus, virisq; polleret Gallis ostentaret. nam Hispani antè alios ornatui mirè studentes vetera victoriarum suarum insignia, aureos torques & cristas, vt maximè essent conspicui desumpserant. Federicusque ipse Fustembergus quum Vastij lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus oculis nihil porrecta daxtra salutauit. Rex enim copias suas qua transiturus esset Vastius hostiũ imperator ita digesserat in ordines, vt cuncta pedestrium maximè copiarum præsidia ostenderet. Exceptus est vastius læta tormentorum omnium displosione salutatus, deducenteq; Memorantio magistro equitum honoris causa inter regem Delphinumq; filium medius est receptus, tanta humanissimi regis comitate, vt sicuti ipse hospitem, ita tot eius duces et centuriones à Gallis qui eosdem ducerent ordines complecterentur, & salutandi regis causa singuli ad dextrã osculandã deducerentur

rentur

rentur. Multa demum rex ipse cum Vastio colloquutus, repetita vetere familiaritate, de induciarum ratione & tota spe pacis luculentissimè disseruit, quæ nequaquam operæ prætium esse putamus vt hoc loco referantur. Constitutis autem inter se finibus Subalpini imperij & pręscriptis legibus, quibus vtriusq; præsidij milites vterentur, Vastius Mediolanum reuersus est, & rex ipse Alpes rursus transcendens in vlteriorem Galliam cœpta iam hyeme redijt, sic vt hic aduentus regis in eos ipsos dies inciderit, quibus Ferdinandi regis copiæ ad Exechium victæ deletæque sunt. Per eam verò quæ subsequuta est hyemem Paulus Pontifex enixè operam intendit, vt Carolus ipse Cæsar & Franciscus reipublicæ causa in colloquium venire minimè grauarentur. Cui honestissimæ postulationi neuter se aduersum prębuit, quod is conuentus multis de caussis vtriq; multum expedire censeretur, vel si publicum decus Christiani nominis respicerent, vel si priuatus prouinciarum suarum incommodis, quę tot diuturni belli detrimenta pertulissent, consulendum existimarent. Summæ siquidem pietatis munus suscepturos apparebat, postquā Solymanus vndiq; Christianis clades importaret, si ipso sacrosancto Pontifice sequestro pacis atq; concordiæ controuersiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent, vt Europeis gētibus certę pacis tranquillitas pararetur, atq; obiter de sacro bello aduersus impios gerendo coniunctis viribus cogitandū esse iudicarent. Opportunissimā autem omnibus futuram conuentui sedem Pontifex decernebat apud Nicæam Poruinciæ vrbem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudij Allobrogum principis. Is vtriq; arcta propinquitate coniunctus, & vtriusq; dissidētis iniuria multo maxima regni sui parte spoliatus, ius sibi reddi perpetuis querimonijs postulabat, putabatq; eo principum colloquio disceptationeq; in integrum restitui debere, postquā tam diu pessimè mulctatus frustra hactenus diuûm atq; hominū fidem implorasset. Itaq; ad magnā spem futuræ concordię, & Cæsar ipse ab Hispania adducente eum Auria in portum Herculis Moneci, qui Villafrancha hodiæ dicitur, secunda nauigatione peruenit. Franciscus autem quum Pontifex ipse cum maxima senatus parte ad Alexandriā excipiente eum ipso Vastio cum legatione Mediolanensium, Niceam peruenisset, profectus per Prouinciam ad Villanouæ oppidum vltra Varum amnem terrestri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæterùm Pontifex qui tantum itineris laborisq; exactæ ætatis senex studio reipublicæ susceperat, impetrare non potuit, vt ipsi reges in complexum atq; colloquium se postulante præsenteq; deuenirent: vterq; tamen seorsum in villa quadam suburbana Pontificem Christiano more venerati sunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna lectissimorum morum puella, Ioanne Lotharingiæ Cardinale, atque ipso Anneo Memorantio classe deducentibus, Cæsarem fratrē inuisit. Erant qui tum existimarent neque Cæsarem neque Franciscum, postquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem peruenissent, à colloquio (vt credi par est) abhorruisse, sed quodam occultiore consilio Pontifici tantæ voluptatis & laudis famæque successum inuidisse, quasi existimarent Pontificem nequaquam studio religionis, sed priuatim sui commodi spe ipsorum colloquium expetisse: quoniam Margaritæ Austriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem domui regię coniectis, in Vandomium oculis inserere percupere videretur. Cæsar tamen per internuncios Francisco pollicitus est, se in eius complexū prius-

quam in Hispaniam renauigaret, vti mox euenit, deuenturum. [illegible] dies Vastius, quum in colle qui portui imminet castra haberet, in morbum [illegible]cidit valde periculosum, quo impeditus quum adeundi regis officio fungi [illegible]quiret, me qui ipsi languenti aderam, vt ipsius munus implerem, ita ad regem misit, vt ad eum nobilissimus Insubrum proceres, qui produci cupiebant, trireme mecum adueherem. Excepit singulos humanissimè rex in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illustrium familiarum honestissimi scilicet Vicecomites, Bonromei, Somalij, Pusteruli, Galeracti, & Cribelli. Sed ea in re Vastius opinione sua mirum in modum deceptus est, quum de concordia regum fidentius sperasse videretur. Volebat enim summæ nobilitatis Mediolanensium primores suo beneficio conciliari Francisco, qui ex vsu futuræ concordiæ Insubrum imperio potiturus esse credebatur. Nam fama erat, Cæsarem Mediolanensis imperij possessionem Carolo Aureliano regis filio ex authoritate Augusti imperij collaturum, vt parta pace tum demum aduersus Turcas amplissimis Galliç opibus vteretur. Sed qui vsu rerum valebant, atq; intimos vtriusq; principis sensus iampridem introspexissent, liberè prędicabant, neq; Cęsarem vlla pactione opulentissimo Insubrũ regno decessurum, neq; Franciscum ex aduerso donec eo potiretur arma positurum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, vt inducias à reginis, vt diximus, in Belgio conceptas & promulgatas ipsi reges in nouem annos solenni adstipulatione sancirent. Quum de his rebus commeantibus à Nicæa hinc ad Villafrancham vbi constiterat Cęsar, & illinc ad Villanouam vbi erat Frãciscus, crebris legationibus ageretur, inusitati casus res accidit, aspectu quidem primo inopinatè terribilis, sed mox ridenda iocoso exitu. Stabat in anchoris Cæsariana classis in ipso Villafranchæ portu, ita vt prætoria ipsius Auriæ quadriremis domui qua susceptus erat Cæsar, ipsiusq; etiam cubiculi fenestræ subijceretur, et reliquæ triremes diuersas anfractuosi portus stationes obtinerent, magnaque naualis turbæ reliquorumq; hominum multitudo per ea litora vagaretur, quum nonnulli sub meridiem otiosè maria & colles à tergo in altissima Alpiũ iuga assurgentes prospectarent, densam nubem fumi instar in altum eleuatam conspicere atq; ita notare cœperunt, vt quum è proxima turrita villa ederetur, nec ea densi pulueris nubes desineret, sed ex interuallis continenter augeretur, pleriq; ex his qui spectabant proculdubio significationem esse aduentantis inimicæ classis affirmarent, & tanquã Barbarussa ad opprimendos summos Christiani nominis principes Pontificem & Cæsarem aduentare proclamarent. Ea vox famaq; delata in portum, peruagataq; oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, sic vt vbiq; magnopere trepidaretur, & Vastius ipse è tabernaculo prosiliens turbatè induta galea, & abrepto scuto ad Cæsarem cum ipsa stationis cohorte descenderet, hortareturq; vt in accliuia atq; ardua illarũ rupium crependura, & telis atq; lapidibus aduersus Barbaros si fortasse illac ascendere conarentur, rem gerendam censeret. Stetit impauidus Cæsar, nec de periculo quicquam temerè credidit, tametsi Auriam tolli anchoras iubentem, & tumultuosissima classiariorum festinatione triremes obuerti, atq; omnes demum vel incolas, vel externos animis maximè perterritos esse conspiceret. Quum verò iam speculatoria nauigia ab Auria statim emissa, vndiq; pacata maria renunciassent, & ad turritam villam exploratum pleriq; processissent, compertum est, à villico eam nubem densi pulueris, quæ fumi speciem referret excitatam

fuisse

fuisse, quum ille in area fabarum acervum cribrando & ventilando à siliquis secerneret. multis siquidem ex intervallo ventilationibus, quæ triginta sex triremium numerum repræsentabant, ab initio notatæ numeratæque fuerant, ut primam Barbaricæ classis anteeuntis partem esse, vel nautici homines iudicarent, quanquam nullum omnino ullius classis, vel ab altissimis tectis & collibus, aut velum, aut malus, aut antenna apertissimo in pelago conspiceretur. Quo prȩclarè agnito factum est, ut omnes ex summa trepidatione in risum inconditosque cachinnos solverentur, sic ut ipsorum principum & ducum intellecta præproperè credulitatis contumelia, nō obscurus pudor mentes perfunderet, atque is inauditȩ trepidationis inanis metus iocosis omnium sermonibus celebraretur. Actum subinde est inter Cæsarem atque Pontificem, uti anteà cōpositum fuerat, de suscipienda navali exepeditione adversus Turcas: nam nova legatio à Venetis supra veteres legatos ad Pontificem Cæsaremque pervenerat, cuius principes erant Nicolaus Teupulus, nobilium literarum fama clarus, & M. Antonius Cornelius, qui Venetijs senatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes anteibat. Hi siquidem æstate iam adulta festinandum esse, atque apparari classes postulabant, postquam Venetijs cuncta iam parata essent ad navigandum, magnoque incommodo futurum esse differerent, si reliquos æstatis menses effluere sinerent, quibus mari res geri posset. Nec multo post Franciscus discedens à Pontifice in regnum suum est reversus: Pontifex verò Genuam pervenit, exceptusque est hospitio in Fliscorum ædibus, quæ sunt excelso in loco ad Violatæ templum positæ. Exinde classem conscendit, partimque mari usus, partim terrestri itinere post solstitium ad Vrbem pervenit. Cæsar autem ad Massiliensium oram delatus, circa Fossas Marianas ex condicto regem eò descendentem cum liberis sua quadrireme prȩtoria humaniter excepit, atque arctè complexus est. Impetrante quoque Cæsare Franciscus Andreæ Auriæ superiorum temporum iniurias facilè remisit, quum ad exosculandam dextram produceretur, subindeque plures horas arcanis sermonibus principes impenderunt, tanta vel eorum qui aderant, vel illorum qui id postea ab alijs didicissent, exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè existimaret, Reges ipsos detersis odijs conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepisse in spem maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipse Pontifex pro vetere sua prudentia, ut id crederet adduci non potuit, postquam parùm pio, subagrestique amborum principum consilio colloquijs exclusus, eius clàm appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam synceræ virtutis & religionis speciem præ se ferret, nequaquam compositi animi diuturnam simulationem habitura putaretur. Mutua siquidem ambitione correpti, quum hic parta armis, possessaque retinenda omnino, defendendaque statueret: ille verò Galliam Cisalpinam, quam nuper non obscuro iure possedisset, pro dignitate sui nominis repetandam arbitraretur: nullo siquidem concordiæ arbitrio sibi opus esse existimabant, qui utrique aliquid detrahendum concordiæ causa iudicaret. Certa quoque inter utrunque eminebat obtrectatio asciscendi sibi Pontificis: quoniam is omnino cui Pontifex socius accederet altero multis rebus potentior evasurus videbatur, sic ut uterque potius cavendum putaret, ne Pontifex alteri æmulo in societatem applicaretur, & gerendo bello socium se præberet, quàm ut eum magnis concessis muneribus promerendum arbitraretur. Gravius tamen in eam rem incumbebat Cæsar, utpote qui anteà Nova-

riam urbem Petro Aloisio Farnesio expetente Pontifice dono dedisset, & tum filiam quoq; viduam Octavio Farnesio, vel adhuc prætenero adolescenti in gratiam avi Pontificis in matrimonium maturatis nuptijs collocare minimè gravaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæsaris consilia altius detexit, quum spreto Cosmo Florentię principe, qui id coniugium supplex expetebat, filiam vel tum renuentem immaturæ ætatis adolescentuli thoro illigare, quàm non Pontifici morem gerere maluisset, quin & Cæsar paulo pòst etiam non obscurè impedijt, ne Victoria Octavij generi soror Cosmo iungeretur, quòd nequaquam in rem suam fore provideret, si Romana potētia cum Etrusci imperij opibus in unum belli & pacis fœdus misceretur. Qua de causa Cosmus honestißimo usus consilio Cęsaremq; respiciens, cuius se clientem esse profitebatur, ab eo prolis causa uxorem postulavit, qua maximè fideli & verecunda postulatione permotus Cæsar, quòd legitimi atq; æquißimi iuris videretur, ei de manu sua clarißimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli inter primarios Hispaniæ proceres virtute animi, fide, atq; opibus præstantißimi, neptem desponsavit. Hæc erat Eleonora Petro ipsius Federici filio prorege Neapolitano genita, quæ magno Deo utiq; & divis approbantibus Cosmum pulcherrima prole in spem lætißimæ succeßionis parentem fecit. Cęterum quum enavigaturus esset Cæsar, ad eum legatio Mediolanensium pervenit, deploratura iniurias, quas Hispani milites seditiosè ad arma consternati, et ab authoritate Vastij discedentes, eorū agris inferebant. Coiverant siquidem è Subalpinis præsidijs audito induciarum nomine singulę cohortes, ut merita stipendia flagitarent, quæ aliquot mensium sibi deberi pręedicabant, usq; adeo protervè atq; insolenter, ut uno consensu profiterentur, se neq; imperio Vastij audientes futuros, priusquam sibi alicundè tot debita stipendia præsenti pecunia solverentur, sic ut interim ex præda victitando fertilißimæ atq; amœnißimæ regionis vicos vexatis atq; direptis agricolis impudenter atque atrociter pervastarent, miserrimiq; incolę iusto terrefacti metu desertis meßibus diffugere cogerentur. Eo modo Hispani è militibus immanißimi latrones effecti, occupata universa messe: nam tum desecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædę exposita. Latrocinantium autem vexilla, castraq; fuerant constituta ad peramplum Galeritæ oppidum, mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis, quæ à C. Iulio Cæsare in his locis consedisse, cōdidisseq; coloniam existimari potest. Id est positum media ferè in regione agri Insubrum, quæ oppidis & vicis frequens summam fertilitatis & opportunitatis obtinet claritatem. Ea siquidem Ticino amne clauditur, uberrimisque diffusa campis ad Abduam usque sese extendit, sic ut urbs Mediolanum quandam umbilici speciem pręebeat. Consternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate sensim aucta, ut nequaquam ea regione, quam obtinerent, contenti remota etiam oppida truculētis imperijs territarent, atq; ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ vectigal exigerent, & segniter parentibus omnē cædis atque incendiorum cladem denunciarent. Quamobrem Baptista Archintus civili facundia insignis, qui erat legationis princeps, in hunc fermè modum Cæsarem est alloquutus: Perampla Mediolanensium civitas immensis nuper opibus potens, sed recentibus diri belli ærumnis atque miserijs deformata, quum suis malis finem imponi, & sibi ad diuturnam tranquillatem sub tutela tui nominis aditum pandi, in hac præsertim tanta spe futuræ pacis facilè cre-

lè cre-

se credidisset, inopinato novam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem subit: nam si calamitosum est bello ab hoste diripi, multo quidem miserius est in pace vastari à socijs, atque inexpiabilis contumelię detrimenta & iniurias pati. Proinde miseri Insubres, æquissime Cæsar, ad te confugiunt, & vehementer orant, ut pro Augusta tua virtute, religiosique animi clementia & pietate se defensos & conservatos velis ab immanitate impudentissimorum latronum. Hi sunt veterani Hispani tui milites, qui dum victorias de hostibus tibi pararent, ea licentia opes nostras iampridem, sicuti calamitosi & violenti seculi iura postulabant, prædæ sic habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis sanguinem exhaurire contendant, quum te debitorem suum ex dilatis stipendijs rapaces & immodici petulanter effingant, ut causam non iniqui militaris iuris se nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque diripiant: gravi quidem offensione æquissimi tui nominis, sed multo graviore rerum nostrarum incommodo: vel ob id quòd quæ imperaveris ex usu tuo à nobis pecuniæ subsidia ad egestatem redactis in posterum præstari non poterunt. Occupavêre illi nefaria seditione excitata Insubrum agri opulentissimam regionem, interceptisq; messibus cuncta in prædam vertunt, & in proximā quoq; vindemiam avidissimè spectāt, nimirum qui ab authoritate Vastij ducis, senatusq;, & deniq; à maiestate tui nominis inverecundè rebellarint, cōfisiq; armis Insubri nominis homines tanquam ad obsequia iussaque tua paratissimos facilè contemnant. Matura itaq; ope tua, iustissime Cæsar opus est, ne dum frustrà conquerimur de iniurijs, miserabili excidio fertilissimæ regionis mulctemur. Duplex siquidem ferendæ opis ratio tibi offertur Cæsar: nam aut stipendia, quæ milites improbè reflagitant, si iusta sint, præsenti pecunia persolvenda sunt, aut si iniquiora peti videbuntur, neque tibi præsens auri facultas suppetat, nobis concedas obsecramus, ut impunè salvoque maiestatis tuæ numine nostras iniurias de perversissimis latronibus domesticis freti armis ulciscamur. Æquum enim est, ut illi qui tuas victorias insolentissimis maleficijs deformant, & tibi undequaque victori, optimoque principi hac impunita scelestaque defectione veræ virtutis tuæ laudem, & denique speratam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inusitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæsar nihil ad ea respondit, sed contracta fronte, austeroque vultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium summis negocijs præpositum remisit, ita ut ipse Cæsar per ianitorem continuò eum permoneret, ut legatum audacius loquutum asperis castigaret verbis, vel ob id præsertim, quòd non obscurè prædicaret, Insubres extantis contumelijs ad arma excitos, nisi Cæsar provideret, Hispanos ad unum omnes tanquā improbæ extremæq; malignitatis & avaritię homines parvo negocio concisuros. Itaq; Granuelius adeuntem legatū contumeliosè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate usus, principis maiestatem arroganter offendisset. Qua in re Archintus eo modo officij sui necessitatem excusavit, ut multo plura atq; atrociora Mediolanenses facturos testaretur, ut res suas atque universæ immeritæ civitatis iniurias vindicarent, addens spumanti ore, Ergo Granueli, qui Cæsaris consilio praees, si non omnino ferus sis, pati poteris, ut ea civitas qua nulla aut fidelius, aut accuratius Cęsaris nomen colit, indignis perpetuisq; nefariorum militum latrocinijs evertatur, quando ea vos omnes nō modò præbitis stipendijs ditet, sed universam etiam Cæsaris aulam à

multis annis alere consuescat? Cæterum neque à Granvelio, neq; ab ipso Cæsare his gravissimis obtestationibus quicquam aliud impetratum est, præter literas, quibus Vastius admonebatur, operam daret, ut aliqua pactionis ratione tanto provinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicæa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinę Gallię evulgata sunt, usq; adeo tantū ex rei indignitate odium Cæsari crevit, ut omnes ex rerum desperatione facilè defecturos appareret, si mitior & clementior, qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace belloq; tributis oppresi, novam etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerant, quę nunquā desitura boni mortales crederent, donec viveret Cæsar, atque Italiæ imperio potiretur. Sic ut non alia de causa victorias de hostibus quæsivisse existimari posset, quàm ut serendo bella ex bellis perpetuò milites aleret: atque ideo subactas provincias immiti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidem provinciales, ut Cæsar nequaquam similis evaderet quibusdam superiorum temporum Cæsaribus Germanis, qui non in amore atque benevolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in veterano milite præda alito reponere consuevissent, ob idque Henrici, atque utriusque Friderici, & Ludovici Baiorij, & Caroli quarti exemplis miseras Italiæ civitates, quæ liberæ atque opulentissimæ dicerentur, sibi prædæ destinassent, postquam illud vetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosissimi olim principes præclaras res bello gesserint apud huius seculi principes vigere desierit. Paucis siquidem post Carolum magnum ad veræ pietatis & gloriæ decus rapi visi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, & admirandis iustæ virtutis monumentis seculum suum florentius & luculentius efficeret: sed ut victorijs & bellis nunquam modum imponendo insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim hodie præclarum atque magnificum videtur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut immanem illam belluam ab oriente nostris disidijs excitatam provocemus, vastaturam proculdubiò cuncta, quum nos valido concitata impetu affectos viribus misereque disidentes invaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quum pacandis militibus, & ad officium revocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos ex urna sorte eductis nominibus cum potestate imperij in singulas hebdomadas creabant, & propter publicæ causæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactique omnis maleficij impunitatem & præmia insuper pollicendo mollire contendebat: sed veteratores eximij, quum ex opimis rapinis ditescerent, & ex tanta licentia luxuriosissimè viverent, nec quicquam timerent, nihil sani consilij contemptis Vastij monitis, atque promissis ad animum admittebant, utpote qui corruptis moribus in delicto perseverare quàm ad vetera militiæ munera reverti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercando deducta est, ut Vastius, qui multis de causis Cæsari obtemperare velle videbatur, vel rebellibus nullo pacto vim admovendam esse iudicaret, sed imperandum populis pecuniam, quę seditioso, ac ob id atrocem pœnam meritò militi præberetur. Ea imperata, ad summam undecim myriadum, quum paucorum dierum spacio exigi non posset, neque milites promittenti duci fidem adhiberent, Vastius non recusavit filium eis obsidem tradere, ut interim dum repræsentaretur pecunia à maleficijs abstinerent. In ea transactione cautum est, ut milites è Gallia Cisalpina dece-

decedentes, uti iubebat Cæsar, navali bello, quod tum adversus Turcas enixè parabatur, operam navarent. Deducti itaq; sunt ad classem, quæ in Liguria exornabatur. Fuêre hi qui classem impleverunt circiter quinquaginta milia hominum. Reliqua verò pars per Tridentinas Alpes in Germaniam est traducta, ut in Pannoniæ præsidijs disposita Turcarum incursiones sustineret. Accidit autem, ut quum secundo Eno flumine deveherentur, duo navigia illisa petris rapido profluente paucis enatantibus mergerētur, ita ut Cisalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore Deo magno meritas maleficij pœnas dedisse crederent. His fœderibus, quæ anteà Romæ inter Cæsarem & Venetos, socio atque authore Pontifice percussa fuerant, & de congressu Cæsaris, & Francisci regis, Pontificisque profectione, Byzantij nunciatis, Solymanus, quum adversum se maritima arma parari prospiceret, Hariadenum Barbarussam exornare classem iussit, ut maturè Hellesponto egressus hostibus occurreret, & quanta posset detrimenta, aditis, vexatisque insulis, Venetis inferret. Quo accepto imperio Barbarussa ingenti cura, laboreque classem refecit, deductisq; ad litora, quos anteà descripsisset, provinciarum remigibus, naves implevit, atq; omni militari apparatu diligentissimè instruxit. Hellesponto, Gallipolique provectus in Cretam insulam cum centum triginta navibus, quæ remis agerentur, cursum direxit: primumque omnium superato Cyamo promontorio, quod hodie Spatæ nomen obtinet, Caneam urbem, quæ Cydonia olim fuit, adortus magnam suorum partem temerè exposuit: nam Gritto patritio prætore firmis præsidijs tuente urbem, Turcarum impetus eum habuit inconsultæ audaciæ successum, ut quum undiq; è mœnibus & propugnaculis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tormentis peterentur, atq; Italicę duę cohortes eruptione facta perturbatos hostes invasissent, multis suorum amissis Barbarussa receptui canere cogeretur. Constat eum quum suos revocaret ad classem, nimia navalis pugnæ trepidatione supra mille Turcas, qui longius prædatum à litore processerant, deseruisse, qui ad unum omnes non multo post ab armatis Cretensibus interfecti sunt. Exinde Drepano promontorio, quod Melacham vocant, superato in Amphimaleum sinum, qui hodie nautis Suda est, classem intulit, quum Ioannem Morum totius insulæ præfectum multis millibus Cretensium coactis, atque adiuncto Italicarum aliquot cohortium præsidium Cydonis opem celeriter allaturum didicisset: inde ad Rithimnam, quæ est hodie Retimum, urbem nobilem processit, pariq; eventu ab ea urbe munitissima repulsus est, quod priusquā triremes ad oppugnandum appropinquarent, Rithimnenses contortis in eas maioribus colubrinis, non parvoq; detrimento illato eas avertissent. A Retimo ad Dion promontorium, quod Frascheahodie dicitur, profectus est, moxq; deflexit ad urbem Candiam, ab hoc Dionis promontorio decem millibus passuum distantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit, hodieq; toti insulæ nomen suum præbet. Hanc Barbarus contemplatus, quòd eam longè omnium munitissimam rebatur adoriri non est ausus: sed sese ad orientale insulæ caput, quod est Salmonium, convertit, Ceciliamque oppidulum, desertum ab incolis, succendit, atque ita Cretensibus litoribus abscessit. Nam Vincentium Capellium Venetæ classis præfectum, qui iam Corcyram appulisset, Cretensibus rebus maturam opem allaturum intelligebat. Qua de causa Alexandrum Bondelmerium cum suo insigni galeone, atq; altero ingenti navigio, quod Barciam vocabant, omni tor-

mentorum copia, præsidioq; militum instructissimo comitante Pasqualico patritio cum viginti quinque triremibus Zacynthum pervenisse speculatores renunciabant. Per idem quoque tempus veluti maligno quodam exorto sydere, par diræ consternationis insania invasit Africanas Hispanorum cohortes, quæ aliquandiu meritis stipendijs fraudatæ, atq; ea frustrà postulantes seditiosè tumultuari apud Guletam cœperant. Propterea Bernardinus Mendocius Hispanicæ clasis præfectus non temerè Numidarum atq; Afrorum propter incertam gentis fidem, arma veritus, quum seditiosorum tumultum, oratione & precibus sedare non posset, ea labe hominum exonerare Africam cogitavit, ita ut eos omnes in Siciliam transveheret. Nam eis neque stipendia à prorege Siciliæ, neque alimenta in ipsa summæ fertilitatis regione defutura pollicebatur. Sed postquam in Siciliam pervenêre, quòd neque Ferdinandus Gonzaga prorex expeditam pecuniam se habere diceret, neq; Siculi tot externos hospites privato sumptu alendos æquis animis susciperent, Hispani, uti erant veterani ad sex milium numerum, agros atq; oppida impetu facto invadere cœperunt, indignantes quòd ex forti fideliq; tot Punicis bellis navata opera, ingratè demum speratis stipendijs excluderentur, nec quibus miseram vitam cõfecti vulneribus & morbis, & egentes tueri possent, ex agris, minusq; benignis incolis alimenta reperirent. Quibus de causis necessitate quadam eius flagitiosæ secessionis scelus obtegentes, signa & duces atq; signiferos deseruerunt, & qui erant iuxta Messanam apertos pagos diripere aggressi sunt: cessereq; eis in prædam ante omnia vici nullis obsepti muris, Castaneta, Montefortis, S. Lucia, quorum incolæ ad munita oppida confugientes, & de suis incommodis frustrà conquerentes atrocis & verè hostilis iniuriæ famam ex sociorum impotenti impetu per totam Siciliam excitabant. His fœdè direptis ad Castrum, munitum oppidũ perrexerunt, murumq́; undiq; corona expugnare conati defendẽtibus sese Castrensibus ita repulsi sunt, ut amissis ad quadraginta militibus, multisq; relatis vulneribus, quòd fortè sæva tempestas cum denso imbre exorta sclopettorum funiculos extingueret, re infecta se recipere coacti sint. His cognitis rebus Gonzaga, Alvarem Sandeum, castrorum magistrũ, qui incolas Siculos in unum cogeret atq; armaret, & in seditiosos impetum facturi speciem præberet, in loca opportuna præmisit. Sed usq; adeo his pagorũ direptionibus efferatæ erant Hispanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq; imperia contemnerent, nullamque pacati animi, ut redire ad sanitatem se velle ostenderent, significationem darent, sed effusius quotidie atq; crudelius in Siculos grassarentur, uti tum accidit, quum Sandeus cum armata agrestium multitudine in conspectum se dedisset. Hispani nihil his territi minis, minimè dubitarunt, quin interiectam vallem illicò transirent, factoque impetu, omnem eam Siculorum turbam profligarent, & in prealtos montes aufugere cogerent. Exinde prefectorum & signiferorum loco, qui à seditiosis discesserant, nec tam fœdæ consternationis socij esse volebant, tribunos crearunt, qui electi dicebantur. Horum imperium triduo finiebatur, atq; eis alij succedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ potestatis iure præesset, quendam Herediam cunctis suffragijs extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem, quòd anteà cucullatus sacerdos, & in sacris concionibus exercitatus fuisset, supremi scribæ & consiliarij munus implere iubebant. Huic autem attribuerunt rerum capitalium ministrum Mondraconem Cantabrũ, qui oblatos quosq; equos arripiebat,

ripiebat, quos apparitoribus suis distribueret, exornataq; inde numerosa ala, adparandos commeatus, rapiendamq; omnis pecoris prædam, regiones proximas percurrebat. Primùm omnium Hæredia persuasit militibus, ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi è Spataphora familia ditionis erat, omnia impedimenta & sarcinas, scortaque & inutilem famulantium puerorum turbam deponerent. Quo facto ad oppidū Randatium, quod est ad radices Æthnæ montis positum (id olim Triatium fuit) hostili animo duxit. Randatiani ubi formidabiles ad se Hispanos venire cognoverunt, ad eos cum infulis sacerdotes præferentes crucifixi Dei Christi vexillum, qui iniuriam deprecarentur, emiserunt, eisq; bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hospitali iure concesserunt, ita ut si à maleficijs temperarent, quotidie ab oppido se cibaria gratuitò summissuros pollicerentur. Consederunt satis æquo animo in cœnobijs Hispani: sed fortè accidit iniqua oppidanorum sorte, ut Hispanus miles è muro glande sclopetto emissa sit interfectus: quo casu facilè permoti milites, non obscurè exoptatam expugnandi oppidi occasionē arripuerunt: sic ut concitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores concremarent, & valvas ardentes multo hastarum nixu intus propellerent, & in oppidum irrumperent, quumque media ferè nox esset in foro constitutis ordinibus nusquam discurrēdo consisterent. Tum verò animadversum est, oppidanos per adversam potam, quæ dudum semiobstructa fuerat ægrè effugisse, & in domibus non parvam rerum suarū copiam, et fœminas natu grandiores deseruisse: Atq; ita Hispani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter se hospitia, per regiones vigilias instituerunt, tresque ibi menses per hyemem usq; ad prima Veris signa opiparè & copiosissimè omnibus abundantes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorum contumelijs affectus Ferdinandus, tametsi vera vi, atque armis ea latrocinia coercenda, atq; omnino vindicanda existimaret, adhortantibus præsertim Siculis proceribus, & suam peracrem in conficiendo negocio operam pollicentibus, nihilominus alia prius ad sanandas seditiosorum mentes experiunda remedia iudicabat, quòd veteranam atq; invictam militum manum, nisi multo cum sanguine, & funesto utrinq; successu superari non posse provideret. Neq; enim militibus pares videri poterāt Siculi, vel in universum viri acres armisq; dediti, ut qui semper inter se contentiosi sanguinarijq; sint, & privatim quisq; loricā aut thoracem & galeam, vel in pace induat, & varijs atq; mortiferis quibusdam utatur telis, quæ in hostem eminus cōtorquentur. Ea sunt spari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo volema saxa Balearico more iaciunt: & huius generis armatorum hominū supra viginti milia se coacturū Simeon Vintimilia, Hieracensis regulus pollicebatur: vir quidē corpore pusillo, sed generosa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potēs, qui vetustū Siciliæ decus adversus externos tueri magnopere cupiebat. Sed proregi Ferdinādo tum Cæsari, tum Siculis calamitosum fore videbatur, si is tumultus temerè excitatus, uti accidere necesse erat, dubio & cruentissimo prælio finiretur, utpote qui reputaret summis viribus milites, qui iustis & militaribus armis essent instructi, desperata salute esse dimicaturos, neq; Siculos multitudine sua, atque ineptis in acie fretos armis, veterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo sibi agendū ratus, ut seditiosos pacaret, & ex tuto eorū improbitatem atq; insolentiam ulcisceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum sce-

leribus exercitum remanere noluerant, & in officio apud proregem persistebant, agere cœpit. Hi fuêre ipse dudum castrorum magister Alvarus Sandeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarconus, & Alfonsus Vives, qui apud milites eximiam authoritatem obtinebant. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire vellent, postquã prorex eis integra fide omnis maleficij impunitatem promitteret, & quatuor mensium stipendia præsenti pecunia persoluturũ polliceretur: quòd si milites sibi usquequaq; Siciliam magno Cæsaris incommodo pervastandam susciperent, nemini unquã ad penates reditũ in Hispaniam fore, atq; omnes simul tanquam perfidię damnatos hostilia totius Siciliæ arma adversum se publico edicto concitata infeliciter experturos. His denunciatis Heredia, fortunæ suę ignarus, gravem & luculentam concionem ad milites habuit, facileq; persuasit, ut oblata stipendia accipere, & redire ad officium, quàm iratis Siculis obijci, notatiq; infamia patrię exilio mulctari mallet. Sustulêre universi dextras, & conditionem approbarunt, modò sibi de impunitate caveretur: & multi quidem Gonzagæ severitatem nõ temerè veriti postularunt, ut sibi liberorũ natu maximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurandum, et ad sacramenti religionem: eo pacto atq; ordine, ut apud vicum, cui Linguægrossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanam atq; Randatium institutis solennibus sacris, & prorex & legati exercitus convenirent, id magnoperè probante Ioanne Varga, quem pleriq; veteranorum parentem appellantes maximè colebant. Primos enim honores gesserat in exercitu per annos viginti, quum Aurantius, interfecto ad Hispellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargam illius signiferum supra cæteros Hispanos plurimùm extulisset: sic ut milites salutem suam fidei eius committere minimè dubitarent. Erant Hispanorum vexilla vigintiquatuor, è quibus delecti sunt singuli, qui ingenij solertia, & corporis habitu maximè præstarent, & legatorum nomine cum ipso Heredia, dandi accipiendiq; sacramenti munus obirent. Itum itaq; est ad Linguagrossam vicum, ubi præstò adfuit ipse Ferdinandus, compositisq; rebus sacra peragi cœperunt. Quum verò ad medium sacrorum essèt deventum, quo redemptoris Christi hostia populo ostenditur, in eam prçeuntibus verba hinc Varga, illinc Hæredia eo modo iuratum est, ut legati simul & prorex ipse dextras attollerent, atq; ita ea quam diximus de impunitate atque stipendijs conditione transactum est. Accidit autem, ut quum à præeuntibus verba ad attollendas dextras vocarentur, & legati omnes id expeditè fecissent. Ferdinandus autem cunctantius facere videretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè vocem attollens: Si cuncteris prorex, inquit, iurare, nec dextram syncero animo extendis, nos quoque ab huius sacramenti fide discedemus. Tunc verò prorex oborto pudore præaltè manum extendit. Fuêre qui ab ea proregis cunctatione existimarent, eum pro conscientia sacramenti votum suspendisse, conceptisque verbis ex animo iurasse tam fœdæ pactioni, quæ vi necessitatis exprimeretur (uti eventus postea docuit) nequaquam sestaturum. Per hunc modum peractis sacris & cunctis lętè adstipulantibus constitutum est, ut cohortes per urbes atq; oppida spargerentur, ut commodius ali, præbitisq; stipendijs in officio contineri possent, veteresq; præfecti quos diximus, ad sua munia redirent, quorum iussis milites ex disciplina obsequerentur. Nec multo pòst singulæ cohortes ad Augustam, quæ Megara olim fuit, Syracusas in Leontinos, Calatamque Hieronis, & Taurominium,

aliaq; oppida sub vexillis contendere. Quum esset Taurominij Ioannes Vargas, ad eum Gonzaga scripsit, ut ipsum Herediam atque Carantium, qui designandis hospitijs apud seditiosos præfuerant, comprehenderet, vinctosq; sibi navigio celeriter Messanam devehendos curaret. Prestitit officium Vargas, & nihil tale timentes ambos, uti præceptum fuerat, Messanam devehi iussit, ubi illicò arctæ custodiæ traditi sunt. Ad alia quoq; oppida simili ratione Gonzaga perscripsit, ut singulæ cohortes suum electum, qui sacris interfuisset, vinctū præfectis arcium traderent: atque ad unum omnes illi viginti quatuor diversis in locis uno tempore comprehensi, perductique sunt Messanam. In eos autem iustæ iracundiæ suæ Gonzaga usque adeo severè & graviter evomuit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more laqueis suspendi iusserit: atq; hæ furcæ toto litore, ut à præternavigantibus spectari possent, erectæ sunt. Ex his altissimam Heredia detruncata prius per carnificem dextra, honoris causa promeruit, cui comites fuere hinc Mondraconius, atq; Carantius, illinc Villalobos, qui inter sacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium supplicio conceptus altè dolor in Gonzaga expiari non potuit: dedit enim operam, ut quos maximè facinorosos extitisse didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium, & prætores urbium, quum de scripto monerentur, operam sedulò præstiterunt, usque adeo diligenter, ut qui neq; excipi, neq; deduci Messanam poterant, custoditos necarent, & cadavera in subiectum mare proijcerent. Hoc enim incolumi sua fide ab his præsidibus peculiari suo iure fieri debere Ferdinandus censebat: quoniam qui anteà quum arcium & oppidanorum præfecturas acciperent, Cæsari sacramentū dicentes, se cunctis in rebus iustitiam obnixè culturos promisissent, ideoq; in reos maiestatis, indicatis singulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Alvarus Sandeus apud Messanam truculentiorem carnificinam instituit: nam multos, qui Messanam ad forum rerum venalium exornandi sese causa veniebant, vel invitatos ad cœnam, & varijs modis per aleatores lenonesque pellectos comprehendebat, statimque per servos Æthiopes pernecatos in mare proijciebat. Id supplicij genus maturabatur spitamali quodam ligno, ad cervices laqueum intorquente, quòd Hispani Garotum appellant: sic ut ad multa Siciliæ litora, à Messana ad Taurominium, & inde ad Syracusas atq; Augustam, cadavera Hispanorum illisa scopulis, & fœdè fluctibus lacerata spectarentur. Quare certius comperta reliqui Hispani tanto terrore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæsitis frustrà navigijs excedere insula niterentur. Interdictum namque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem navigio exciperent, aut aliò aveherent, sic ut multi in ea cogitatione, abeundique consilio maturè comprehensi sæviente in eos Alvaro, scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum reliquam militum partem, quæ novis multiplicatisq; stipendijs exaturari nequibat, Gonzaga ipso Vastio multo severior inexorabiliorq; præbito menstruo stipendio, navibus avehēdos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiam usq; adeo graviter milites tulerunt, ut postquā improbitatis atq; perfidiæ notati in patriam aveherentur, animis contumeliā ferre nō possent, cōmilitonumq; exemplo se laquei pœna puniri malle predicaret. Ab hac tāta animadversione in seditiosos carptim patrata, eā Ferdinādus sui nominis famā tulit, ut Siculi suis cōmoti iniurijs, singulas cohortes tanq̄ maleficentissimi generis hominū ex vetere disciplina decumari debuisse

na decubuisse prædicarent: Hispani autem eum tanquam hominem prædurae severtatis, & supra æquum inhumaniter atrocem, avidumque prorsus Hispanici sanguinis in occulto maledictis laceratum diris execrationibus onerarent, & ex adverso ab recenti facti memoria, Vastij lenitatē pari seditionis crimine offensi, laudibus immodicis in invidiam proregis attollerent, qui ea in re maximè benigna ingenij temperie usus, necis pœnam delicto graviorem iudicasset, ideoq; tantùm monendo molliendoq; animos militum, & stipendia liberaliter persolvendo, totū compescendę tollendęq; seditionis negotium ex sententia cōfecisset, utpote qui Hispanico sanguine progenitus, extra omnē pœnę suspicionem universæ consternationis maleficia syncera fide singulis condonare, quàm ullius omnino sui militis sanguine generosas manus fœdare maluerit. Cęterùm tantū abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæsare minus probaretur, ut prçclarè ei succenseret, quòd indulgentius agendo cohortes singulas nequaquam repetita severitate decumasset, & in Vastio indignam iusto militarique duce ineptè quæsitam clementiæ laudem effusè detestaretur. Quo iudicio Cæsaris & Vastius multum de pristina sua apud Insubres gratia amisisse visus est: Gonzagā verò ipsum vel indignantibus Hispanis ad amplissima præmia provectum fuisse constat, quum ex adverso nonnihil de concessis anteà stipendijs atq; muneribus, Cæsaris iussu, per quæstores Vastio detractum fuerit: Gonzagam tamen Hispaniæ magistratus ad dicendam causam citarunt. Verùm is comparatis ad defensionem luculentis orationibus, ut in Hispaniam proficisceretur, & iam navigaret, prohibuit Cæsar, ne pervulgata per Hispanias tot scelerum & suppliciorum labes, animos provincialium altius offenderet. Nec multo pòst Sicilienses cohortes collatis quæstorū indicibus, quibus nomina militum describebantur, circiter trecentos commilitones desiderarunt, atque hæ transvectæ in Italiam, classem Cęsaris apud Tarentum atque Brundusium conscenderunt. Sunt qui asserant Sicilienses cohortes, non quum statim ab Africa transvectæ in Siciliam fuissent, seditionem ad Randatium miscuisse, sed quum sequenti anno post maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuissent: verùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an postea admissæ seditionis pœnas penderint. Eo siquidem tempore antecedentibus Venetis, Andreas Auria superato Messanæ freto, sublatisque passim militibus, ad Corcyram insulam cursum intendebat: eò namq; Vincentius Capellius cum imperio atque universa Venetorum classe pervenerat, coniunctisq; eo modo classibus apparebat Barbaros tantam vim Christianæ classis non esse laturos, & congressum & pugnam omnino vitaturos. Tum enim Hariadenus Barbarussa Ambracio sinu cum tota Ottomanica classe se continebat, & de adventu nostræ classis certior factus, ut illac nostri intrarent propter arctas fauces expectare videbatur, tanquam ex æquissimo loco dispositis utrinq; tormentis intrantes oppressurus. Paulò siquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificijs triremibus è Corcyra progressus, ad fauces eiusdem Ambracij sinus, Prevesam oppidum in ipso Actiaco promontorio positum, admotis triremium proris oppugnare adortus fuerat. Sed is conatus explorandi causa susceptus, eum habuit eventum, ut quum Iustiniana triremis Paulo duce audacter arctas intrasset fauces, atque aliquot hostilium tormentorum sinistro navis latere pilas excepisset, expositi sint in terram milites cum tribus tormentis, quibus & à terra, & à triremibus aliquandiu quassatum Prevesæ castellum fuerit, sic ut

appa-

appareret expugnari potuisse, nisi Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obsessis cum valida equitũ & peditum manu supervenientes, nostrosq; magno clamore edito aggressi aliquot interfectis & vulneratis, reliquos in mare umbilico tenus ad scaphas triremium cõfugere coegissent: quanquã Alexander Interamnas, peditum præfectus, vel graviter saucius aliquandiu constanter Turcarum impetum sustinuisset. Per hunc modum Patriarcha repulsus, sublatis in naves, quæ exposita fuerant tormentis, Corcyram rediit, nihil eius consilij pertæsus, postquam quales essent angustiæ sinus explorasset, atque hostium classem toto sinu ad anchoras stantem ex propinquo prospexisset. Concesserant tum classes nostræ in Gomunitiæ portũ, quæ est contra Corcyram in continenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regij fontis nomen tulit, atq; ibi præfecti omnes, quidnam primum tentandum foret, dictis sententijs consultabant. Referente autem, quæ viderat, Patriarcha, ante alios Ferdinãdus Gonzaga eius erat sententiæ, ut expositis militibus atque tormentis Prevesę castellum magna vi expugnandum censeret. Quo expugnato, constitutisq; in promontorio, castelliq; ruinis maioribus tormentis elabi non posse hostem, atq; eius classem summis detrimentis affici atque deleri posse disserebat. Nam ut egressus hosti totus eriperetur, in ipsis faucibus onerarium navigium lapidibus magnis minutisq; repletũ demergi iubebat: atq; item tres galeones, qui erant è tota classe tormentis instructissimi contra ostium earũ faucium produci constituiq; valido atq; obliquo rudentum nexu in anchoris iubebat, ut si Barbarussa sinu evadere in altum conaretur innumerabilium pilarum procellam in limine faucium exciperet, atq; ibi omnino demergeretur. Ad ea Auria respondit, id Gonzagæ consilium dictu quidem speciosum, sed factu, atque exitu periculosum atq; difficile videri. Nam primum omnium exponere in terram milites ancipitis periculi rem esse, quod credi par esset, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teste fecerint, minimè defuturas, quin oppugnatis atque obsessis suis maturam opem ferrent: quorum superventu nostros pedites vim incumbentis equitatus ægrè toleraturos appareret, & si quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naves profectò onerarias destitutas militari præsidio, quod esset miserrimum, hostibus prædę futuras. Ipsi porrò peditatui iam in terram exposito grave periculum imminere: nam si aliqua autumnalis tempestas ita incideret, ut onerariæ naves pariter, atque triremes à scopuloso litore se recipere, & altum ad salutem vela dare cogerentur: unde tum suppeditari posse alimenta, non modò desertis inimico in litore, sed ingruentes undique hostes pugnando sustinentibus? Id certè evenire posse nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, sic ut fortissimis viris spes omnis receptus, & fugæ importuna malignitate subitæ tempestatis eripi posse iudicemus.

Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis ad repentinos ventorum turbines edendos paratum non insanis nautis esse pertimescendum, uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum esset. Propterea si hostis extra sinum ad pugnam elici non posset, ipsis tutius atque utilius videri, superari Leucadem, ipsamque Neritum saxis asperam, & directo cursu in Naupacteum sinum classem inferre, ubi & expugnari posse Naupactum oppidum, mœnibus non magnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum sinum Corinthiacumque Isthmum pertineant, impunè diripi atque evastari posse, Græci homines prolixè confirmarent, quòd na-

vigationis iter si teneant, accidere posse ut Barbarussa vel pudore adductus, vel ingenti periculo permotus, sinu egrederetur, & conserendæ pugnæ facultatem ipsis optantibus & paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem quantumquam Gonzaga propositas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius ipse & Patriarcha probare visi sunt, utpote qui maritimo potius quàm terrestri conatu audendum esse censerent, subitæque tempestatis pericula potius quàm hostes, quos æquo mari contemnebant, non temerè formidarent, Naupactumque si expugnaretur, quòd Veneti imperij Methonensi bello fuisset, ipsis ex lege fœderis accessurum sperare possent. Exinde Auria constitutis totius classis ordinibus è Gomenitiæ portu profecturus, onerarijs navibus, quæ erant septuaginta duæ, Francum Auriam gentilem & propinquũ suum præfecit, quòd magni usus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen quatuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim universam anteire classem & Franci navigationem observare iubebatur. Sed quinque etiam triremes (eæ siquidem in universum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ sunt, remigio & velis maximè agiles atque expeditæ: propterea que speculatoriæ vocabãtur, quæ galeonem contra sinus fauces dare anchoras, & consistere iussum præcederent, atque hostilis classis motus explorarent. Turcicæ namque triremes quatuor cum expeditis totidem biremibus sinum egressæ per fauces in altum evaserant. Sed conspecto galeone ut triremes nostras, quæ adversum se directis rostris impetum facturæ videbantur, effugerent, eludendo rursus intra fauces se receperũt. Itaq; Auria dato signo, ut reliquæ classes se consequerentur, ad Prevesam contendens, universas triremes extendit, ita ut ab hostibus facilè numerari possent: quoniam si minora navigia suopte studio voluntateq; classem comitantia recenserentur, iusta supputatione supra quinquaginta & ducentorum navium numerum implevissent. Quo spectaculo magnus (uti aiunt) timor Barbarussæ animum incessit, qui tametsi natura intrepidus, nostrorum virtutem & disciplinam non magnoperè formidandam putabat: ingẽtis tamen classis amplitudine atq; apparatu vehementissimè permovebatur. Neq; enim maior à priscis temporibus in Ionio nostrorum classis conspecta fuerat, ita ut quidam Eunuchus ex Solymani ianitoribus Barbarussæ comes datus, eum cunctantem subtimideq; perplexum inurbanis & planè superbis verbis insolenter obiurgaret, quòd in provocãtes Christianos & pugnam cientes, non statim sinu erumperet, atq; eos adoriretur: qua in re non salutem suam, qui conspectum hostis ferre non posset: sed Solymani imperatoris decus respicere deberet, qui gloriæ suæ multũ splendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate siquidem Ottomanici nominis experiundas esse vires. Nam si bello fortis & pugnax esset, uti profiteretur, non desperandam esse victoriam. Quòd si fortuna votis virtutiq; Turcarum invideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipsis si vincerentur meliores, & Ponticas sylvas tantam ad cõficiendam classem materiam suppeditaturas, ut duplo maior & ornatior viris atq; remigibus classis ędificari facilè posset. Postremò id quoque addidit Eunuchus, Barbarussę cavendum esse ne metu honestissimę mortis, quæ adverso etiam prælio esset incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculũ subiret. Nec mora vociferante adhuc Eunucho, conversus ad Salechum archipiratam: Ergo, inquit Barbarussa, vir fide virtuteq; præstantissimè, nobis ut video, vel iniqua conditione pugnę fortuna tentanda est, ne huius semiviri

latrau-

latrantis delatione pereamus, atq; ita classem educere cœpit, quum iam Auria ad Leucadē vela flecti iuberet, ratus hostem his faucibus timore pręeditum egredi non ausurum. Tenebat propositæ navigationis cursum Auria, & secundo usus vento ad Leucadē provehebatur, quū à speculatoribus, qui in carchesio summi mali galeonis Bondelmerij constituti erant, Auriæ significatū est, hostilē classem exire sinus angustias & sinistrorsum secundū litus flecti. Hanc oram, quā Barbaricæ clasis sinistrum cornu lambebat, paulò antè Grimanus præoccuparat, eo consilio, ut si hostis ab angustijs prodiret, cōmoditate litoris excluderetur. Sed non multo pòst iter mutare iussus, atq; inde recedens ad reliquas sociorū triremes se contulerat, atq; ita evenit ut Barbarus terræ litus obtineret. Nam callido pro necessitate utens cōsilio, si ab nostra classe impotenter urgeretur, proris in hostes obversis terræ puppes applicare, expositisq; militibus à terra classem exarmatā viris atq; tormentis, uti usus posceret, minore navigiorum, quàm virorū iacturam fore iudicans, defendere decreverat. Cæterū Auria ea erumpentis hostiū clasis significatione cōmotus, ut qui iam triremes ad stationem sub Leucade, quæ Suessula dicitur, adegerat, tametsi quod non putarat accidisset: animū tamen egregiè componit, & classem uti imperatum anteà fuerat, ad ineundam pugnam comparare sese, & prætoriæ suæ signa sequi iussit. Iam tota Turcarum clasis in apertū pelagus evaserat, eo ordine, ut Hariadenus ipse mediam teneret aciem, ubi eius prætoria purpureis pluribus vexillis exornata cōspiciebatur. Dextrum latus obtinebat Tabaches: sinistrum verò Salecus pari propè triremium numero instructi, qui Tunetanis prælijs inclaruerant. Nam eo die Barbarussa produxit octoginta septem triremes: biremes autem rostratas circiter triginta robore triremibus pares: leviores verò triremes & mioparones tot erant, ut navigiorū omnis generis centū quinquaginta, quæ remis agerentur, summā efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo verteretur prætoria alas extendentis aquilæ speciem præberent, fateretur q; mirabundus Auria, sicuti hæc eum postea narrantem audivi, neq; habilius, neq; firmius, aut omnino decentius classem à perito duce educi potuisse. Antecedebant Barbarussæ classem triremes circiter viginti, partim rostratæ, partim leviores, quæ omnium erant velocissimæ, cui pręerat Draguthes archipirata, multis postea in nostros maleficijs clarus. Constat Capellium ineundæ pugnę avidū, è sua puppe in scapham descendisse, advectumq; ad prætoriam Auriæ, illum compellasse his verbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac proposita pręlij edendi longè pulcherrima occasione faciundum sit vides: ego certè, si me fortè cum Venetis triremibus te gnaviter sequuturum dubitas, iam à te ad declarādam Veneti senatus voluntatem, studiumq; meum primam aciem deposco, primaq; pręlij pericula fortiter subibo: splendidumq; thoracem, quem induerat, ostendens, & palma pulsans: in hoc enim uti pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut gloriosè vincam, aut victus honestissimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatoq; eius ingenti studio, rogavit, ut se præeuntem subsequeretur, & quid fieri oporteret, intētus observaret: se enim quid fieri vellet, opportunè signum daturū. Iam prima biremium manus ad galeonē appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco missæ, id ingens navigiū oppugnabant: ea tamen conditione, ut quū non multū appropinquaret, nec ob id multu nocere possent, neq; in eos pariter è multo spatio Bondelmerius tormenta contorqueri sineret, non multum utrinq; proficeretur. Ex-

pectabat enim vir rerum naualiũ apprimè peritus, vt propius accederetur, ex improuiso sæuam omnis generis tormentorum procellam in subeuntes effusurus. Neq; eum fefellit opinio: nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pilarũ grandine perfusi sunt, vt inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè se recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præcesserant, & galeonem suum remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nuncijs hortabatur, vt sese animis ad ineundam pugnã confirmarent paratiq; essent ad imperia, quũ tubæ cantu atq; explicato maximo vexillo signum daretur. In eo autem consilio, decretoq; erat Auria, vt nisi onerariarũ nauium fretus præsidio, confligendum sibi non esse iudicaret, vti postea confirmatione maiorum minorumq; ducum, qui aderant, didicimus. Idem pariter astutus hostis prouidebat, qui pari vtrinq; triremium concursu procul ab onerarijs, quę castellorum erant instar, dimicare cupiebat. Nam tum fortè ventus omnis ita subsederat, vt æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè constrata præberentur, et Patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendiq; procul dubio hostis facultatẽ non prętermittendam prædicaret, tantoq; ardore vociferaretur, vt propinquiores trierarchi inuitantis vocem audirent, maximeq; mirarentur quòd Auria rem prælio committere dubitaret. Is enim onerarias naues in vnum coeuntes ingentibus gyris atq; meandris subsequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum aliquod atq; inexpectatum hosti facinus editurus videbatur, sic vt id ipse perspicax & minimè pręceps Barbarussa, vti postea compertum est, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu classem suã circuens, ea ratione faciebat, vt ad se hostiles triremes perliceret, & in prouectas è castellis excelsarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq; ipse demũ in perturbatas, quæ erat certa vincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim subsistente Barbarussa, & quorsum ea hostis flexuosa nauigatio recideret spectante, quòd dolum aliquem suspectaret, cornuum suorum triremes, iam vergente ad occasum sole, diuersis in locis rem gerebant, pars in oppugnando galeone frustra perseuerabat, pars aggressa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum sua Hispanorũ cohorte vehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, vsq; adeo grauiter coniectis in eas pilis afflixerat, vt perrupto malo incensisq; velis, & multis Hispanorũ & nautarum interfectis, peritură crederentur. Alia verò pars duas onustas commeatibus circumuentas naues, quarum altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret: paucis in scaphas desilientibus, aut ad propinquas sociorum naues adnatantibus. Duas etiam triremes sub ipsum crepusculum, quæ lentiore vtebantur remigio Salecus intercepit, quarum trierarchi erant Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruscæ stirpis vir sacratus. Secundum has triremes capta est Aloisij Figaroæ Hispani nauis, tametsi suæ cohortis milites aliquandiu pugnacissimè se defendissent. In ea captus est cum ipso Figaroa patre filius adolescens nobilissimæ formæ, qui postea deductus ad Solymanum Mahometis sacra suscepit. Is quum principis cubiculo assueuisset, post tertium carceris annum misero patri libertatem impetrauit, donatumque liberaliter in Hispaniam remisit. Tum verò cum tonitru turbatis nubibus grauis imber & procella flantibus Euris exorta est. Nec dubitauere nostri, quum vidissent Barbaros attollere dolones, quin & ipsi præeunte Auria dolonibus simul et maioribus expansis velis, se inde expli-

de explicarent, & quò ventus ferebat, ad Corcyram unde venerant verterentur, usq; adeo dissipatis agminibus, ut intẽto etiam remigio nequaquam se recipere, sed confusè & turpiter effugere viderentur: sic ut Auria tanti usus, tantæq; peritiæ, & tantæ deniq; existimationis mari dux, eò die nullus Imperator extiterit. Ferunt Barbarussam nostros eodem vento ad aliquantum spacium persequutum, nec quem hostes elabendo cursum tenerent, per tenebras planè cernentem substitisse: quoniam nostri duces in singulis suis prætorijs lumina extingui iussissent, quæ erectis ad puppem ingentibus laternis præferri solita sunt. Proinde ipsum in cachinnum versum sæpe repetisse hęc verba Hispanico sermone prolata: Ergo Auria lumen abijcit, ut certius fugam suam tenebris recondat? Quasi miraretur nostros tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modò se eriperent, oblivisci, quàm manus conserere maluisse. Ea verò apud omnes Corcyræ applicantes opinio fuit, ut præclaro oborti repentè venti beneficio, vel cum ignominia è summo periculo se ereptos faterentur. Cęsariani autem præcipueque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia vendicarent, tam fœdi exitus culpam ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præsidium Hispanorum militum, quod distribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in congressu hostium evaderent, superbe repudiassent. Venetis namque triremibus non planè confisum Auriam, & propterea temperasse à prælio disserebant: ob idque præsertim, quòd evadente angustias Barbarussa, illæ fermè omnes collectis velis & per iuncos ad antennas subligatis, eas ad summitatem mali celeriter eduxissent, scilicet ut repentè præcisis iuncis, expedita ad quem vellent fugæ cursum vela ventis inflanda præberent. Quum in ea mutui erroris obtrectatione, mœsticiaq; & dolore turpissimi eventus versarentur, Macinij Cantabri navis, vel quassata perforataque quæ perijsse credebatur, Corcyram applicuit: eius autem Macinij mira constantia fuerat defensa. Nec multo pòst ipse Barbarussa non contentus nostro dedecore, nec hostes inopinata procella sibi è manibus ereptos æquo animo ferens, ad Paxum insulam provocabundus ad pugnam pervenit. Ea insula centum ferè stadijs ab ultimo orientali, quod Phalacrum olim fuit, Corcyræ promontorio distat: sic ut exprobrare nostris fugam, & si è portu prodirent, cũ eis acie congressurus esse videretur. Quamobrem Gonzaga fremens, ut qui superbi hostis arrogantiam ferre non posset, singulos adijt duces, rogavitque, ut pro dignitate Christiani nominis animos viresque componerent, & feliciore virtute insolentis Barbari vim omnino retundere niterentur: resque eò deducta est, ut Capellius, quòd anteà nihil tale iubente senatu suscipere recusarat, Hispanorum certa præsidia quę ꝓfferrentur, se in triremes recepturum polliceretur, quaternaque acie Barbaros invadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris causa attribuerant. Verùm hæc consultatio tam diu prolata est, ut Barbarussa adversam circa nonas Octobres metuens tempestatem retrocederet, & sibi abundè satisfactum existimans in sinum Ambracium reverteretur. Ab ipso autem hostis discessu de expugnando Dyrrhachio cogitatum est: sed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris stationes navigijs male fidæ prædicerentur, non multo pòst in Rizonicum sinum, quem Catareum vocant, cursum direxerunt, ut Castronovum Turcicæ ditionis oppidum, in eo sinu positum expugnarent. Ea enim forma est & natura sinus, ut tutissimum atque ingentem præbeat portum, mareq; sese ad Orientem

intorquens in intimo recessu Catharum, oppidum Veneti imperij alluat: sicut per quasdam fauces, quæ protracta cathena præcludi possint, nauigijs adeatur. Tota regio apricis, & egregiè cultis collibus peramœna est. Sed Catharum, obstantibus ad dextrā montibus, ita opacum redditur, vt incolæ sub brumam breuissimis solibus vtantur. Castrum autem nouum, quod multis antè annis Chersego regulo à Mahomete fuit ademptum, apricius est, sed nequaquam Catharo munitius. Castrensium ædificia ab infima oppidi parte, quæ mare alluitur, & turritam munitionem instar arcis habet, per dorsum collis assurgunt. In summo autem Castellum habet natura potius, quàm arte munitum. Oppidani partim Dalmatici, & partim Epirotici sunt generis: sed qui iampridem immixti Turcis à Christiana religione defecerant: mercaturæ student, & paruis nauigijs quæstum faciunt. Nulli Turcæ milites erant in præsidio, quum binæ tantum quas diximus infimæ munitionis & superioris castelli arces, à paucissimis Turcis custodirentur. Itaq; intrantibus sinum classibus, magna vi admotis tormentis, priusquam oppidum ab incolis aliquandiu defensum caperetur, socij nauales Venetæ classis per remos murum scandentes ad infimam partem intrarunt, & mox ab expositis Hispanis oppidum quoq; perrupto muro captum est, quum ibi duo insignes cohortium præfecti Buccanigra Hispanus, & Cæsar Iosias Firmanus interfecti cecidissent. Multa eius oppidi, sed nequaquam pretiosa domesticarum rerum præda fuit: sed ingens omnis ætatis & sexus incolarum multitudo in seruitutem abducta est: quanquam multi ex his nunquam se à cultu Dei Christi discessisse dicerent. Triduo post, superius castellum præsidiarij Turcæ frustra pacti incolumem fore libertatem, & vitam, dediderunt. Quum id oppidum communibus viribus captum ex fœdere Venetis deberetur, occupatum est ab Hispanis, quos Auria Ferdinandusq; Gonzaga extra Italiam alere cupiebant. Itaq; vel ægrè permittente, & è Venetijs super ea re senatus consultum expectari debere frustra postulante Capellio, Franciscus Sarmentus cum quatuor millibus veteranorum militum, qui apud Insubres à scelerata secessione, regionem ad Galeritum oppidum peruastarant, Castronouo præpositus est. Eam rem molestissimè tulit senatus, quòd id oppidum communibus partum armis non sibi ex lege fœderis, sed Hispanico præsidio concessum fuisset. Suspectabat enim Hispanorum ingenia auida imperij, atque assueta rapinis & maleficijs, tanquam ex occasione Catharensium rebus vim allatura: vsq; adeo indignanter eam iniuriā patritijs æstimantibus, vt auerso à Cæsarianis animo susceptæ eius detrimentosæ expeditionis singulos patres pœniteret, & decemuiri in spem pacis inducias à Solymano petendas esse decernerent: quę vel ob id opera Laurentij Griti, qui Andreæ principis fuerat filius, benignè atq; celeriter impetratæ sunt, quoniam Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzantij purpuratos opportunè docuerat id fœdus, quod apud Neapolium cum Cæsare à Venetis dissentiente multo maxima senatus parte percussum fuisse, inuitisq; demum ferè omnibus id recens bellum susceptum esse memorabat. Quum hæc agerentur, nunciatum est, Barbarussam, vt Castrensibus opem ferret, eduxisse classem: sed quum ad Saxonem insulam peruenisset, aduersa tempestate oborta non modo retentum fuisse, sed aliquot triremium, quas atrox ventus Africo atq; Austro permixtus Acroceraunijs cautibus illisisset, iacturam fecisse diceretur: vti facilè apparebat ex armamentis, eiusque naufragij fragmentis, quæ toto ferè Dalmatico

litore natantia & eiecta visebantur. Ea re certius cognita Capellius eius animi fuit, ut eductis classibus Barbarussam eo incōmodo perturbatū persequeretur, cui cōsilio favebat & ipse Gonzaga, qui amissum decus ad Leucadē nobili aliquo facinore edito redimendum esse disserebat. Sed Auria multis de causis tanquam importuni ausus consilium facilè improbans, sibi in Italiam redeundum ita statuit, ut continuò vela ventis daret, plurimùm indignante Capellio, qui advocatis suæ classis trierarchis omnibus contumeliosam rationem in Auriam effudit, ita ut seipsum detestaretur, qui se alieno imperio subiecisset, eosq; moneret, ne unquam externi cuiusquam præfecti imperia subirent, postquam vel ignavia vel malignitate homo Ligur, Veneti nominis antiquus hostis, conceptæ atq; exploratæ victoriæ deesse, & Italicæ navalis disciplinę existimationem, fœdo importunæ cessationis & fugæ exitu dedecorare voluisset. At Auria consilio apprimè gravis hæc verba, atque hosce vel adversos de se rumores facilè contemnebat, quum cuncta quæ ageret, ad commodum Cæsaris revocare esset solitus: ita ut per ironiam Valerius Vrsinus, qui tum aderat Veneto stipendio addictus, nihil nisi peritissimè & consultissimè ab Auria administratum atque omnino gestum diceret, quando Venetos cum Solymano commisisset, & diuturno maximè bello ianuā, uti exoptare videri posset Cæsar, vel ipsis nolentibus Venetis aperuisset: & id certè ne amisso quidem ullo navigio probè præstitisse iudicari deberet. Non deerant siquidem factiosæ malignitatis homines, qui interpretarentur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæsari commodo cessurum, quòd Venetos tanti irritati hostis vim terra marique diu non esse laturos appareret: ideoq; eos tanquam exhaustos opibus, atque pecunia, eò brevi redigi posse asseverarent, ut his terrestris eorum imperij urbibus, superioribus temporibus impotenter occuparint, aut vi, aut aliqua demum pactione, quam necessitas exprimeret, uti nuper conspirantium regum bello fecissent, decedere cogerentur. Cæterùm Castronovo capto, atque his, quæ diximus, Hispanorum præsidijs Sarmento duce impositis, atque obiter abeuntibus classibus eam iniuriam usque adeo graviter atque superbè Solymanus tulit, ut magno apparatu id oppidum, terra marique repetendum decerneret, augeretque iratus Venetis in Peloponneso copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur simul & vehementer obsiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Christiani nominis classes, quas anteà plus æquo magnifacere erat solitus, adversum se coactas Barbarussa omnibus propè rebus inferior omni existimatione spoliatas, toto mari effugere coegisset. Ineunte igitur Vere, Barbarussa refecit classem, & novos remiges in supplementum maritimis regionibus imperavit: atque eum, uti oportebat, propugnatorum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatissimum quemq; ex alijs ordinibus, in classem descripsit, duasq; ingentes onerarias naves, quas Mahonas vocabat, ad ferenda totius tormentarij apparatus, & castrensis instrumenti onera celeriter ædificavit. Decretus quoq; est in id bellū dux alter, qui terra rem gereret Vlamanes Persa. Is bellicæ virtutis commendatione in demortui Vstrephi locum in præfectura Illyrica, quam Bosnensem vocant, suffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaso Persarum rege transfugisse memoravimus. Hic operam dedit, ut septem minores Sanzachi cum eorum equitum assuetis turmis è proximis regionibus sibi adiungerentur, conduxitque non multa pecunia pedites eius generis, qui Haidones, V-

ſcochi, Martelloſij, Chymeriotæ, & Morlachi vulgo appellantur: agreſte hominum genus, ſyluis atq; nemoribus prædandi cauſa aſſuetum: ſed durum & velox, indomitiq; vigoris aduerſus omnes cœli iniurias, & in omne belli facinus paratum atq; expeditum: vtpote qui nudis pedibus, aut tantum carbatinatis per rupes & cautes confragoſarum vallium aſperrimorumq; montium crepidines, mira, vti in capreis videri eſt, celeritate diſcurrant: & ſagittis & fundis eminus, cominus autem præpilatis quibuſdam ſparis, paruisq; ſecuribus, ab ancipiti mucrone, quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hoſtes vtantur. Hos enim Vlamanes, non qui pugnarent modò, ſed qui opus facerent, munitionesq; erigerent, maximè idoneos (vt Turcis parceret) & propè ſibi neceſſarios exiſtimabat. quibus omnibus Teſtegim Turcam præfecerat, qui Habraimi Baſſæ citharædus fuiſſe, & improba delatione illius damnationem maturaſſe dicebatur. Itaq; adulta æſtate, quum Barbaruſſa educta Helleſponto claſſe in Rizzonicum ſinum perueniſſet, eodem tempore Vlamanes cum triginta millibus equitum & peditum in ſummis montibus ſeſe oſtendit. Barbaruſſa prius quàm primas ſinus fauces intraret, Draguthem & Corſetum piratas cum triginta validis biremibus, quas galeottas vocant, ad explorandum præmiſit, ita vt Caſtronoui mœnia accedentes, ſinu quodam à tormentis ſe protegerent, indeq; aquatum ad proximum fontem, quem Artifarium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Macinium Mongaiam cum ſua cohorte, et Lazarum Coronæum cum turma equitum erumpere iuſſit, commiſſoq; certamine Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, & ad Galeottas adnatare coacti ſunt. Exinde Barbaruſſa applicuit cum nonaginta triremibus, & tribus quas diximus Mahonis, totumq; triduum abſumpſit in exponendis tormentis, erigendisq; eorum munitionibus, quæ niſi noctu adminiſtrari perficiq; poterant, propter perpetuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hiſpanis effundebatur, ſic vt eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectiq; ſint, in queis & ipſe cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream vrbem iuxta Tripolim ſeſe regem effecerat: cuius morte Barbaruſſam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter veteres amicos longè omnium prudentisſimus atq; fortisſimus haberetur. Barbaruſſa multo cum labore cædeque ſuorum perfectis quæ inſtituerat operibus, ſupra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ ſeptem, ſtupendæq; item magnitudinis quatuor baſiliſci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis quæ duplices medijq; canones vacantur: præter ſacros & hierofalcones: atq; item mortaria quæ lapideas immanes pilas in ſublime iaciebant, vt ſupernè decidentes terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, vti oportebat, circiter quartam partem Vlamani impertitus eſt, vt à Septentrione diuerſam à ſua oppugnationem inſtitueret. Ipſe enim ab oriente è triplici loco diuiſis muneribus cum Tabache & Halileuano viro Hiſpano, qui iampridem ad Mahometis ſacra delapſus Tunetano priore bello ſingularem peritiæ militaris laudem eximiosq; inde honores apud Barbaruſſam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoq; Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iuſſus, eum feriendi muri tenorem ſeruabat, vt quotidie ſub auroram, & quum ſol inclinaret in veſperam denis per vices promotis

triremi-

triremibus murum verberaret. Vsq; adeo autem per aliquot dies acriter & continenter quassata sunt mœnia, vt Sarmentus vel opportunè intus contra procidentem murum noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefecta loca resarciret, & tam multa tormentorum verberatione magnopere terreretur. Nam tametsi integros nouem menses vacuos à bello nactus, nihil parcendo militibus aduersum hostes, quos omnino venturos ad oppugnandum ominabatur, nouos aggeres erexisset, & reliqua in rem oppurtuna opera perfecisset: duabus maximè de causis angebatur, quòd saxeo in loco glebam & cespitem ad construendas ex disciplina munitiones desideraret, nec à quoquam maturam opem sibi afferri posse speraret. Nam tametsi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæsarianam classem continebat, duo nauigia onusta commeatibus, atque his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, superioribus diebus acceperat, multaq; adhortatione ipsius Auriæ subsidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ periculum classe, qua ipsi subueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaq; quum Sarmentus tot ruinis vno tempore vario in loco sese opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quę muro interiore quadrato cingebatur, potiti sunt: eo successu, vt ad terrendos nostros in fastigio Barbaricum vexillum erigerent, atq; ex ea munitione, quæ erat circa turrem, sclopettis atque sagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hispanos impeterent. Quum impigrè resisteretur à nostris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitionis cuniculum agi iussit, quem vulgo Minam vocant, vt suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maxime vrgerent, & in oppidum irrumpere conarentur, ex repentinis flammis disruptæ munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum: nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuniculo ignis subderetur, ea collata materia incendiarij pulueris, importuno quodam lentore concepto, tardè & segniter flammã corripuit: ita vt frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros rèuerberaretur: multosq; igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaelem Firminum, è Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam vt eodem tempore apud superiorem oppugnationem Vlamanes aliquantam ab attigua arcemuri partem prosterneret, & Barbari tanquam victores sublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmentus edixit, vt qui milites essent sauciati, neq; operam pugnando præstere possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quo Aloisius Arius, et Macinius Mongaia incommodè vulnerati concesissent: reliqui autem supremum bellicæ virtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, vt non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec mora cruentissimum irruentibus Turcis certamen est editũ, sed nostris iniquius, quum plenus imber sclopettarijs, qui vni omniũ peritissimè rem gerebant, funiculorum ignes extinxisset, & necessario non hastis modo, sed gladijs vterentur: æquiore Turcarum condicione, qui innumerabiles sagittas in nostros spargebant. Multi pręterea hostiũ equestris ordinis, pedibus pugnare iussi, prælatis equestribus peltis incuruos suos enses ita in nostros exercebant, vt galeas ferreaq; humeralia facilè discinderent, atq; ad vnum fermè omnes vel fortissimè repugnantes trucidarent: sicvt vtraq; pars ardore prælij accensa per strata cadauera peruadere ad suum hostem, & consertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu

fortissimè dimicans Cusanus Burgundus, qui propter sæpius spectatam in prælijs virtutem Hispanicæ cohortis præfecturam meruerat. Sarmentus ipse tribus sagittis intra galeam os confixus, fessusq; longa vigilia & diuturno pugnæ labore, in vestigio aliquandiu tela vitabundus fortiter perstitit, & quum pugnando honestam mortem oppetere quàm pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circunspectare conspiceret, cum seuera voce increpitans manu comprehendit, et locum tueri iussit, sic vt secum ingruentibus hostibus consistere, atq; occumbere cogeretur. Is namque Frias turbidis & peruersis consilijs salubria Sarmenti imperia sæpè contempserat, & improbitate quadam malignitateq; ingenij meliora, atque oppurtuna ad salutem suadentibus transuersum se præbuerat, & omnium seditiosissimus apud Insubres fuisse ferebatur. Itaq; ambo, nequaquam pari virtute, detruncati ab hostibus in vestigio conciderunt: cæteris omnibus pari sorte, sed non eadem generosi animi fortitudine ad vnum interfectis. Nam quosdam abiecisse gladios, vti erant longa dimicatione fatigati, confectiq; vigilijs, salutem à Barbaris frustra passis manibus petijsse ferebatur. Interfecti sunt in eo tumultu cohortium præfecti Ioannes Cantaber, Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconensis, et Oliuerius Valentinus. Qua suorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem confugerant, quòd nullis viribus, quibus sustineri posset victor hostis, niterentur, deditionis vexillo expanso significationem hostibus fecerunt, atq; ita eos integra fide Hariadenus in seruitutem vita incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam, præfecti spectatæ virtutis & dignitatis, ipse Arius, atq; Macinius, Didacusque Maschesa. Præterea viri Græci strenuissimi equitum præfecti Lazarus ipse Coroneus, et Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio saluti fuit, fuere omnis generis hominum circiter octingenti, in quibus eminebat Hieremias Ligusticæ stirpis, qui eius oppidi episcopatum impetrarat. Hi omnes à Barbarussa in seruitutem Byzantium asportati sunt, præter vnum Maciniū Mongaiam, qui cum ab eo quæreretur, solicitareturque impensius, vt ad sacra Mahometana deficeret, atq; insolentius oppugnatæ & conseruatæ nauis suæ casum iactaret, Barbarussa ei iratus ad proram triremis ceruices abscindi iussit. Sarmenti cadauer inter tot occisorum aceruos agnosci non potuit, quanquam id Barbarussa multæ pecuniæ & libertatis proposito præmio diligentissimè perquisisset, quòd caput eius ad Solimanum mittere decreuisset. Exinde inflatus victoria, & quòd iam Rizzanum castellum in propinquo positum Veneti custodes tot hostium conspectu perterriti Turcis dedidissent, Catharo vrbi inhiare cœpit, ita vt vrbis prætorem minacibus literis solicitaret ad dedendam sibi vrbem, ac nisi continuò portas aperiret, se mœnia tormentis aggressurum denunciaret. Erat is prætor patritij ordinis, nomine Ioannes Matthæus Bembus, insigni virtute constantiaq; animi præditus. Is per literas Barbarussæ respondebat, nullum Catharo in vrbe Ottomannis ius esse, propterea si vim inferret, eum recentium induciarum, quas concessisset, leges violaturum non sine contumelia sui imperatoris, qui nunquam iusiurandi fidem fallere consuesset. Quod si iniquo iudicio rem ad arma deducere cuperet, ipsum qui cum imperio præesset vrbi, daturū operam vt improbè vim illatam paribus tormētis propulsaret. Ad ea subiratus victor Barbarus in vltimū sinus recessum aliquot triremes promouit, displosisq; tormentis oppugnaturi speciem

ciem præbuit. Cui Bembus prætor egregiè constans & impauidus, totidem tormentorum suorum bombis & pilis strenuè respondit, & præsidium armatum in mœnibus Barbaris ostendit. Quare animaduersa Barbarussa inhibuit remos, reuocatisq; anterioribus nauigijs ad Castronouum est reuersus, delinitusq; exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expectata induciarum fide, quam paulo antè de scripto exegerat, sinu excesßit, rogauitq; Bembum, vt præclaro induciarum testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanem Illyricæ prouinciæ præfectum amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum, vt diximus, à Turcis fortiter expugnato, atq; inibi Hispanis ad vnum omnibus aut trucidatis, aut si qui ex deditione cædeq; superfuissent ad transtra triremiū relegatis, nostrorum ducum animis non dubius cum pudore timor incesßit, facilè reputantibus quales quantæq; forent Barbarorum militum vires, quantæq; opes Solymani superbi hostis terra mariq; ad propulsandam vindicandamq; iniuriam nuper extitissent: sic vt prijs animis homines intestina bella atque dissidia principum magnopere detestari inciperent, & de concilianda pace sacroq; bello communibus studijs cogitandum arbitrarentur. Quum verò Vastius Mediolani fortissimæ legionis interitum deploraret, Insubres ipsi tacitè lætabantur, diuiq; Donati numen frequentatis pasßim altaribus impensè percolebant: cuius numen ritè factas à populis immaniter dereptis in Hispanos execrationes nequaquam inanes esse voluisset, postquam ipso die annuo eius memoriæ dicato, ad septimum Idus Augusti rapaces homines maleficiorum pœnas dare coegisset, & id aliquanto cumulatiùs quàm non planè decumatis Siciliensium Hispanorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opibus infirmi, vt magis & magis cogendo auro vacarent, quod vel cum incomparabili subiectorum eorum imperijs populorum iniuria acerbitateq; diligentisßimè faciebant, honestam sacri belli suscipiendi causam præferentes: vanisßima tamen, & semper vsurpata ratione, postquam priuato potius commodo cupiditatiq;, quàm publico decori publicæq; saluti studere consueuissent: maximèque mirarentur, cur Solymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quum ipsi vel semper expilando prędandoque, vnius tantum belli copijs ægerrimè stipendia soluerentur: & Barbarum ex aduerso, pluribus simul in locis terra marique diuersa alere bella perspicerent, vt tum acciderat quum, eodem anno Ottomannica arma ad opugnandos Lusitanos in Indiam vsque protulisset. Ædificata siquidem, vt diximus, ad Suetiam, olim Arsinoes, portū Rubri maris ingenti classe Solimanus Eunuchus cum Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, præteruectusq; Persici maris sinum ad Indum vsque amnem peruenerat: magnisq; viribus Dium vrbem, Lusitanorum portum, ad fluminis fauces positum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit, vt Eunuchus post oppugnatos per multos dies terra mariq; Lusitanos, quum eos indomitæ virtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ademum, nobilisßimi emporij vrbem, redire sit coactus, vbi planè fractus animo, quòd nihil ex voto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se vocatum, in antenna prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiusq; gaza omni surrepta, vrbem claustris complectentium se montium, & lapideo insigni muro munitisßimam, occupauit. parq; sæuitia appulsus ad Zidæ portum, vnde terrestri demum itinere Mecha vrbs, totius Arabiæ sepulchri Mahometis religione

clarissima aditur, Zibitinum regem, sumptuosis muneribus gratiam eius appetentem interfecit, præsidijs eius aulę omnibus sub fide immaniter trucidatis, sicut mox ille semiuir apprime rapax & cruentus ad Mecham deferretur, vt se apud pseudoprophetæ fontem expiandis tot sceleribus religiosè ablueret, Moro cum classe ad Suetiam redire iusso. Huius Rubri maris siue Arabici sinus longitudo à Suetia ad ipsas freti angustias mille, & quadringentis passuum millibus extenditur, quum latitudo maior vix ducentorum milliarium summam impleat. Id verò totum quandam humani cruris figuram exprimit, quandoquidem abscedentibus vtrinque litoribus sensim se aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad angustias quas vocant Azanias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Austri flatibus intumescentem illac violento impetu se infudisse ac deuoratis terris eum sinum effecisse perhibent, multis refertum insulis & scopulis, proptereaque nauigantibus importunum. Insularum longè maxima circa medium sinus affirmatur Camerana, quæ tamen tota ferè inculta est, extantibus tantum quibusdam arcium vestigijs. Incolæ Æthiopici coloris sunt, & tuguria palmarum folijs intexta inhabitant, præcipuamque piscationi operam impendunt, sicut plerumque vrinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus sinistrorsum sinuatur mare, vbi est insula nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno subiecta est. Id Barnagasium vocant, & magni Preteiannis Abyssinorum regis imperio paret: cuius etiam ditionis sunt cuncta ea litora, quæ vsq; ad Suetiam in infimo sinu positam protenduntur. In hoc litore Ercocchus portus visitur Abyssinæ regionis, è quo Indiæ merces ad interiora Æthiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerso autem Arabico litore Zida per celebris portus reperitur, quo applicant peregrini, qui religionis causa ad vrbem Mecham duorum dierum terrestri itinere distantem contendunt, vt Mahometis sepulchrum inuisant, quanquam id pleriq; inane esse asseuerent, quum illum apud Medinā Talnabim ex humanis excessisse, atq; ibi tumulatum fuisse prædicent, quæ vrbs pertinet ad fines arenosæ solitudinis, quæ Arabes à Syris disterminat. Extra autem freti angustias ad læuam Ademum occurrit, celeberrimum, vt diximus, Fœlicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur ad aliud fama & celebritate par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Persici sinus in insula positum, indeq; reliqua Indorum regna, vsq; trans Indum, & Gangem, & auream Chersonessum adita subactaq; à Lusitanis versus Sinarum regiones, eorum classibus adeuntur. Egredientibus verò Rubri maris fauces, immensum illud Australis Oceani pelagus dextrorsum occurrit Troglodyticòque in litore Selana Mombazanaq; & Melindia regna, ad insulam diui Laurentij atque ipsum extremum Æthiopiæ promontorium, Bonæ spei vocatum, anfractuosis & lacinatis litoribus protenduntur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVIII.

IAm plures dies Genuæ subsederat Cæsar confirmandæ valetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclementia Prouincialis cœli: vnde vastatis legionibus, tot milia hominum, Germanorumq; præsertim, contagiosa tabe perijssent. Vehementer etiam erat occupatus explicandis grauissimarum rerum consilijs, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum secundæ gestis succreuissent. Quamobrem monebatur ab Auria, vt peragenda conficere maturaret, priusquam hybernis tempestatibus recrudesceret mare, quòd subessent brumales dies, nec certa esset per Alcyonios dies maris tranquillitas, quæ sicuti nequaquam ad certam diem stata, sæpe præueniẽs, & nonnunquam serius aduentans, nauigare ausis non semper arridere consuesset. Cæsari enim in Hispaniam erat enauigandum: sed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam ardente bello in Subalpinis rerum securitatem respicerent. Arx siquidem Mediolani priusquam ipse Italia excederet, Hispano custode, Hispanoq; præsidio munienda videbatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod esset ex Cæsariana lege beneficiarium, legitimo heredi adiudicandum. Id censebant Cæsarianorum partium studiosi, quum eius regionis opes magno momento ad sustinendos Gallos, eo bello futuras prospicerent, propter Padi amnis validorumq; aliquot oppidorum opportunitates. De hæreditate enim eius imperij grauis oborta erat controuersia, diuq; ea magna competitorum contentione iactabatur: constitutis namque à Cæsare iudicibus, & contestata lite, prolatisq; antiquissimorum iurium documentis, tres simul litem serebant, Federicus ipse Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciscus Salassus, diuerso ambitu, diuersaque spe ingressi litem, ius sibi reddi vno tempore flagitabant: spes eorum alentibus iureconsultis: vtpote qui priuato quæstui, & factionibus facilè deseruirent. Cæterùm præclarum omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat soror Bonifacij, qui ex lapsu currentis equi perijsset, non obscura hæres fraterni imperij, quum Sabaudij atque Salassi iura nimis obsoleta et incerta putarentur. Salassus ab recenti merito, quòd deserto Gallo rege ad Cæsarem opportunissimo belli tempore se contulisset, non obscuram præmij spem præferebat. Sabaudius verò nulla sua culpa, sed causa Cæsaris, cui vel malo suo studendum iudicasset, magna parte principatus miserè expoliatus, resarciri sibi incommoda Montisferrati dominatus concessione, ex benignitate Cæsaris postulabat. Sed his in rebus Cæsar æquus disceptator, & iuris sui consultissimus, erecto tribunali, ita litem

diremit, vt secundum Federici iura meritaq; pronunciaret, et Aluarum Lunam, à quo Federicus in ditionem duceretur, eligeret. De arce autem Mediolanensi pari celeritate transactum est. Nam Maximilianus Stampa vetus custos, post Sforti æ mortem se Cæsaris nomine in custodia permansurum professus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquam ex vetere suo maximeque fideli obsequio, & studio insigni in Cęsarianum nomen, relinqui posse in eadem præfectura sperauisset. Sed Cæsar Hispano potius viro quàm Insubri, quanquam generoso spectataq; fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ postulatis tanquam studioso partium, Insubrumq; procerum splendidissimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atq; indulgentissimè satisfecit. His confectis rebus dimissisq; ab se totius prope Italię regulis, ipsoq; præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Casalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur: nactus idoneam tempestatem in Hispaniam secundissimè nauigauit. Sub id tempus Gallorũ duces per ea, quæ nuper occupassent, Subalpinæ regionis oppida, diuisis copijs, præsidia confirmarant. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte ad pręsidium terræ patriæ, quum Cæsar in Prouinciam irrumperet, Franciscus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentij Ceritis filium, & Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæsar Fregosius, Caniniusq; Gonzaga, qui paulò antè nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorũ oppida se receperant, & quædam minora castella pulsis Cæsarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, vt proferrent fines, opportunoque aliquo ad gerendum bellum oppido ex insidijs potirentur. Hoc idem ne facilè accidere posset, sedulò præcauebat Vastius. Is paulo antè ex Transalpina prouincia regressus, Puerino in oppido Hispanorum, Italorumque cohortes recensuerat, animaduersisque ac exploratis Gallorum præsidijs atque consilijs, Cherium instar vrbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis vix dum cœpta, quòd ibi Rodericus Ripalta castrorum magister, oppidi situm mœniumque naturam speculando, ictu minoris tormenti fuisset interfectus, & Annibal Nouellarius extructo insigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Astam in hiberna concesserat, Ioanne Barga in præsidio Villanouæ constituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta castella distributis. Huic negotio præpositus erat Franciscus Marchio Salassus, qui à Francisco rege ex fluxa fide discedens, ad Cæsarem Galliam inuadentem se contulerat, præbueratque non obscura malignitate callidam operam, vt Fossanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præsidiarijs Antonio Leuæ dederetur: sedulo enim dux ille apprimè astutus & vafer Salassum quibusdam offensionibus à regijs ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clientelaq; ea condicione diuulserat, vt ei pręfecturam Hispanici peditatus Cæsaris nomine promitteret, quam Daualæ domui a multis antè annis præclaro fidei atq; virtutis merito rex Ferdinandus concessisset. Ei quoq; Leua filiam nuptui se daturum pollicebatur: quibus emolumentis inuitatus sine pudore fidem mutare, regemq; deserere potuerit, sed iusta cum obtrectatione Vastij, inuidiaq; multorũ, id infamis consilij præmium appetisse apparebat, quanquam Hispani cohortiũ præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratisq; ingenijs cum probro Vastij ipsum Salassum tanquã verum

verum opportunumq; ducem, ideoque efficacius atq; nobilius arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur, utpote qui sibi licere cuncta, & impune rapere posse omnia ex indulgentia novi nec adhuc à Cęsare confirmati ducis sperarent, uti videre fuit, quum apud Caragium oppidũ, devicto Turrisano Gallicarum partium tumultuario duce, trahenteq; secum ad bellum inconditam agrestium multitudinem, inusitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salassus namque Hispanos, ut in deditam & ad terram arma proijcientem miserorum hostium multitudinem, atrocissima cæde grassarentur, immaniter fuerat cohortatus, eo eventu ut ingens hominum multitudo mortem suppliciter deprecantium crudelissimè fuerit trucidata, quod usquam anteà vel ab efferatis & Barbaris factum fuisse nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salassus sebene auspicatum fuisse promissæ præfecturæ honorem, & conciliasse sibi hostili sanguine & præda Hispanos insolentissimè iactabat. Substiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans ut ex sententia iussuque Cæsaris à Casalensibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Alvarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium solenni cerimonia in urbem præmissus: ea in re nõ alienas modò, sed planè rebelles civium voluntates reperiebat. Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquissimi dominatus ditionem patriamque in potestatem Mantuani, novi ignotique sibi principis devenire iniquissimis animis ferebant, malebantque parere Gallis, opulentissimique regis imperio, qui Cisalpinæ Galliæ possessione, eiectis Cæsarianis, potiturus esse crederetur, quàm perferre Cæsarianorum acerbitates, qui perpetuis æstivis atq; hybernis amica oppida miserabiliter vexare, ac evertere consuevissent. Vigebat etiam tum memoria apud Casalenses Guliermi principis, qui Gallicam alam ductare, & Regis gratia magno civium suorum commodo pollere erat solitus. Nam quisq; uti erat genere nobilis, & spiritu alacer in alam equestri stipendio scribebatur, sentiebantq; fermè omnes cives, ex ea militia & peculiari Regis benignitate non obscura emolumenta, quæ erant honestissima, his præsertim civibus, qui principis benevolentiam ex fide virtuteq;, aut in ala foris, aut in aula domi meruissent: quarum rerum nihil speraret ex dominatu Mantuani, quod Cæsarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, verum ad Hispanos atq; Germanos & Belgas verterentur. His depravatos opinionibus Casalenses duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, assidua cohortatione solicitarat Guliermus Blandratus, professione iureconsultus, sed ingenio seditiosus & acer, planeq; militaris, & Christophorus Guascus, Guelphæ factionis princeps apud Alexandrinos, qui eius ardentioris studij nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaq; Casalensium quorundam civium opera accersuntur Galli, hisq; ad ingressum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius consilij vehementer commoto atq; exterrito: sed mox subticente, & nihil sese ad arma commovente, quòd publico nobilitatis consilio id facinus patratum fuisse crederet. Burria Gallorum pręfectus primus omnium urbem intravit, promptissimos Vasconum peditum, in equitum tergis consessores, festinandi causa secum adducens, edicensq; ut alij atq; alij pedites & equites ex Varulengi oppidi præsidio deducti se præeuntem consequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietissimè in urbẽ receptus, circumvallare arcẽ parat, ne quis inde in aream erumpe-

re possit. In eam namque Mantuani ipsius legati cum Alvaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operã navantibus, Burria, Blandratus, & Guascus arcis egressum circumvallant atque præsepiunt, fossaque subitarij operis satis lata profundaque perducitur, lunatusque erigitur agger, in quo adversus erumpere tentantes præsidium imponitur. Cæterùm occupatis in opere Gallis, eius rei gestæ nuncius ad Vastium illicò defertur. Is tum exercebatur apud Astam in ludo parvæ pilæ. Hac re audita nihil ipso ore perturbatur, sed erecto animo expeditum capit consilium ferendæ opis, idque miro silentio contegit, ac signum tuba dari iubet, ut milites illicò arma capiant, & se proficiscentem summa festinatione subsequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera summa alacritate viam capessunt, rati se properè perduci ad occupandum aliquod hostile oppidum, unde opima præda peteretur. Sed non prius consilium aperuit Vastius, quàm ad Alferium vicum est perventum. Tum verò advocatis præfectis, quam stultè atque arroganter Casalenses ad Gallos defecerint, patefacit: eorum perfidiam extemplò vindicandam edocet, spemque omnem ulciscendi hostis in celeritate positam ostendit: hortatur singulos, ut vel difficilimi itineris laborem impigrè sustineant, ut paratæ victoriæ fructũ contendendo atque accelerando secum percipere velint. Itaque tota ea nocte, vel præalto impeditum cœno iter nusquã fuit intermissum, indignantibus Hispanis, quod Casalenses usq; adeo fœdum facinus admisissent, ob idq; ad eos accensis spe prædę animis celerrimè pervadunt. Orto iam sole perventum est ad arcem: continuoque Vastius ab Alvaro Luna, Ioanneque Pescherio arcis custode perdiscit, quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo sint Casalenses, quibus viribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vastio, eius equus, è quo dudum descenderat, ex transversa hostium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane ostentum terret, postulatque sibi extrorsus ab arce dimitti scalas, quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur: Nam milites per arcem receptos (quominus expeditè atque audacter ad invadendam hostium munitionem progrederentur) pons arcis ligneus, prolati fortè gravioris tormẽti pondere effractis asseribus interruptus, importunè retardabat, & dispositi post aggerem hostium sclopettarij in ipsos erumpere audentes subitam glandium procellam se effusuros intentis ignium funiculis ostendebant. His igitur scalis arreptis & appositis, non dubitavêre milites, quin audacter conscenderent, & sese in urbem deiicerent, quòd vetus agger mœnibus appositus, ex veteri consuetudine introrsus esset acclivis. Verùm Galli è munitione, ab altisque privatis ædibus sclopettis rem gerentes, multos eminus vulnerabant, atque sternebant. Quare animadversa Vastius exteriorem fossam scalis coniungi, superiectisque asseribus contegi atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie milites tanquam per acclivem pontem conscenso muro in urbem intrarent, auctoq; eorum numero, qui iam transcenderant omnium animos confirmarent, & in arcem conglobata acie deferrentur. Non defuêre sibi Galli quin acerrimè prælium committerẽt, sic ut aliquandiu cruentissimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque ventum est, dubia victoria videbatur. In eo enim congressu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ militiæ adscriptus, & in Peloponneso virtute clarus, qui erat Hispanorum princeps, glande traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero sclopetti ictu sauciatur, occiditurq; immoderatę fortitudinis adolescens, Vgone Mon-

ne Mon-

ne Moncata genitus, quem navali prælio iuxta Salernum ab Aurianis victum, interfectumq; fuisse docuimus. Exarsere ira Cæsariani, prodeunteque & cohortante Vastio, in hostes impetum redintegrant. Nec Galli impressionem ferre possunt, statimq; profligantur, diffugiuntque per privatas domos, quas perforatis parietibus inter se ad permeandum coniunxerant. Sed passim expugnatis domibus hostes fermè omnes aut trucidantur, aut se victoribus dedunt. Capitur ipse Burria: Blandratus feliciter effugit. Guascus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam veniam speraret, si in Vastij potestatem venisset, se temerè commisisse amni, & perijsse creditus est, quòd nusquam postea comparuisset. Casalenses vel Guelphi Gibellinique nominis ad unum omnes admissi facinoris in vestigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecunia se redimere cogerentur. Vastius templorum decus, mulierumque pudicitiam cordi habuit: multos servavit: accitusque Federicus liberalitatem suam in multos suarum partium cives exercuit, in luctuosaque victoria, quæ voluptate peculiari minimè careret publico consensu receptus est. Nec multo pòst Vastius præmisso Burria, qui in arce Mediolani custodiretur, Mediolanum contendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratremque eius Baptistam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione consensisse cum Gallo hoste dicerentur. Erant enim Medicei propter anteacti belli memoriam avarissimè & crudelissimè Lario in lacu gesti, magnæ apud Mediolanenses quosdam principes expositi invidiæ, sed qui a Francisco Sfortia earum rerum veniam essent promeriti. Quum ambos Vastius post epulas cœpisset, his suspicionibus ita sese Iacobus explicuit, ut pro vetere sua clementia Vastius eos nequaquam capite puniendos existimaret, ne alienæ libidini, malignitatique servivisse diceretur, reiectoque ad Cæsarem iudicio, eos demum recipit in gratiam, atque eis ablatum à quæstoribus argentum restitui iussit. Quum Vastius Mediolani veterum Saturnalium more natalitia Dei Christi festa celebraret, apud Florẽtiam inusitatæ perfidiæ, summæq; immanitatis facinus postridie nonas Ianuarias admissum est à Laurentio Medice in Alexandri principis atrocissimam cædem. Cuius execrabilis facti causam & modum quàm brevissime potero explicare pro instituto operis, operæpretium esse putaverim. Alexander ubi nuptijs cum Margarita Cæsaris filia Neapoli confectis, Florentiam est reversus, opportunis civilium actionum decretis, institutisque præsidijs dominatus opes confirmavit, & maximè compositi & diligentis futuri principis specimen dabat, ignoscendo veteribus inimicis, studiososque Medicei nominis & propinquos beneficijs sublevando, & quod erat gratiæ popularis, rectissima ratione inter cives ius dicendo, quum infirmorum etiam civium preces & querimonias benignè ad aures admittere nunquã pigeret. Sextum & vigesimum nato annum corpus obvenerat mediocris certè staturæ, sed valida atque habili nervorum compage firmissimum, militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret, aptissimum. Sed eius animus levitate iuvenili in Venerem usque adeo procax erat & præceps, ut ei novæ nuptæ sordesceret thorus, ac dignitatis suæ & valetudinis, & denique salutis curam abiecisse crederetur, quum Laurentij patris exemplo, novis semper stupris ac adulterijs obnixè gauderet. Ea de causa noctu per urbem cum armatis sæpe ita vagabatur, ut nonnunquã contracto cum obvijs cruento certamine summum vitæ discrimen adiret. In eius intimam familiaritatẽ sensim sese miro astu insi-

nuarat Laurentius Medices, effictis moribus, & his in adulationem et destinatum dolum callidissimè compositis, quibus infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Alexandro sanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipsisque paternæ domus cubiculis adeo coniunctus, ut secretiore ostio ad commeandum committerentur, communicatis scilicet seræ clavibus, quibus quum utrique luberet, sine arbitro conveniendi facultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, quibus ille insatiabilis & vagus semper arderet, unus ipse Laurentius & conscius & arbiter erat effectus. Eruditi siquidem & arguti ingenij illecebris ad omne lenocinium erat paratus, & efficax, adeo ut non absurdos versus, qui essent instrumenta libidinis, pangere, nec inamœnas Etruscæ fabulæ comœdias factitare, & in scenam edere soleret: simulabat enim se unicam ex his studijs delectationem petere: propterea abdicare penitùs arma à latere, quę cæteri ex aula gestarent, cruorem reformidare, & prorsus se imbellem esse, atque ocij avidum ostendere. Ad hæc pallente vultu & fronte contracta deambulabat solus cum paucis parcissimè sermones serens, vasta & silentia urbis loca frequentans, & non obscuras ebullientis atrę bilis notas ita pręferens, ut nonnulli eum irridere tacitè inciperent: alij acutiores eum aliquod insolens & truculentum facinus coquere, prorsusque meditari suspicarentur. Nam quibusdam in aula & suspectus & invisus esse cœpeart, quòd Neapoli cum Strozzis exulibus consilia de interficiendo principe miscuisset. Sæpe enim apud exules maledicentissimo ore in Alexandrum fuerat invectus, quum ille incerta adhuc Cæsaris soceri gratia suspensus, spurcissimis inimicorum libellis & delationibus oppugnaretur, dixeratque se maturè viam inventurum, qua communis patriæ tyrannus ex tuto tolleretur. Cæterùm geminata veluti perfidia, quid exules cogitarent, quídve molirentur, ad Alexandrum illicò deferebat: prolatisque nonnullis literis & syngraphis, præclaram studio, officioque suo synceræ sedulitatis fidem adstruebat. Id quum rescisset ex suis speculatoribus Petrus Strozza, versipelle Laurentij ingenium, tanquam duplici ancipitique perfidia infame generosè atque indignanter detestatus, Pandulpho Puccio veteri suo sodali fortè obvio, quin de ea re præceps colloqueretur linguam moderari non potuit, apertè dicens: Ecquam ineptus est & sui ignarus, Pandulphe, hic vester Alexander, qui Laurentio Medice summæ perfidię adulatore tantoperè delectatur, quando is quotidie nobis se illum omnino interfecturum iactanter repromittat. Non defuit officio suo Puccius, uti erat ex amicorū cœtu pręcipuus, sermonemque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòst Alexander Laurentium in cubiculum vocat, quid audierit enudat. Ad ea ille absolutæ simulationis proditor, composito vultu subridens, ita respondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixisset, vera esse fateretur, verùm non inepto artificio iam pridem ab se instituta. Quonam (inquit) princeps, tutiore aptioreque modò mihi erunt exacti speculatoris partes implendæ, nisi ut me tibi ex arcano inimicissimum esse prædicem? scilicet ut hac subtili simulatione secreta omnia è præcordijs inimicorum eruantur, & saluti dignitatiq; tuę egregiè prospiciam, vel hac mea diligentia, quanquam ea meo nomini periculosa & turpis appareat. His verbis, uti credi par est, anteà meditatis, suspicionem omnem facilè avertit, apud principem iam planè fato suo obstrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ, gratiæque iuribus, & peramplis beneficijs coniunctissimo suspicantem.

tantem. Cæterùm ut certius atque lethalius falleret, his tantis delationum artificijs, etiam fraudulenta omnis lenocinij obsequia solerter addebat: nonnunquam principem ab effræni licentia intemperantem, ad sacratas virgines perducens, quarum ipse nefarijs amoribus usq; adeo perditè delectari consuesset, ut nequaquam magni Dei ultoris numen timeret, quòd eius sacrilegij reos nequaquam serò uti impios teterrimo vitæ exitu, vel hoc præclaro amborum exemplo damnare conspicimus. Itaque Laurentio supra sesquianum in hac diri sceleris cogitatione versato, nec alienæ fidei quicquã temerè committenti, fortuna infesta principi, per sequestram venerem patrando facinori exoptatæ securitatis occasionem præbuit: saluti namque quum ante omnia cavendum arbitraretur, ut post editam tyranni cædẽ (sicuti aiebat) liberatæ ab se patriç gaudio gloriæq; suæ salvus interesset, multa hactenus tanquam parum tuta expediendæ fugæ loca & tempora repudiarat. Fortè tum erat in ipsa principis vicinia matrona pernobilis, venustæq; formæ, sed certissimæ atq; inexpugnabilis pudicitiæ. Hanc quòd mirè placeret principi, ad tendendas insidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam suam atque ingenium amanti obtulit, eoque propensius, quòd ea sibi esset arcta propinquitate coniuncta, atque ideo maximè familiaris. Itaque ea nocte, quç Ianuarias Nonas antecessit, postquam cœnatum est Laurentius cõposito dolo in aurem Alexandri insusurrans, perfidioseque mentitus, dicit in adamata muliere vel ingenuè casta, & diu reluctante, expugnatum esse pudorem persuasionibus atque promissis, eademque nocte eam in complexũ eius deventuram: ea tamen cõditione, ut totum id religioso silentio cõtegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit, liberaliter præstet. Simulabat siquidẽ à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti, quç ipsius viro, uti iam princeps norat, nõ obscurè decoquenti suppeditarẽtur, confirmandis scilicet eius Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ vehementer essent conturbatæ. His postulatis tanquam honestissimis facilè annuit Alexanxander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, statimque cœnaculo exiens in domum attiguam ipsius Laurentij (uti sæpe aliàs) deducitur, ablegareque ab se cubicularios duos, qui aderant, iubetur: ne illi quicquam ex re composita instantique subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipsoq; etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat & expectet, donec intempesta nox adsit, & silentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutissimus trãsitus paretur. Breve siquidẽ spacium angustæ viæ inter principis posticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentoq; in thorũ principi suadet, ut gladium discingat, quo mollius cubet. Id quum ille fecisset, Laurentius gladij capulum vaginæ baltheolo dissimulanter, ut sæpe fit, ita convolvit, ut si eum præsidij causa repeteret princeps non facilè vagina educi posset: hortatur demum ut obdormiscat, donec ipse rebus compositis & instructis revertatur. Discedens Laurentius reliquit lumen, circumductoque ad lectum conopeo, cubiculi fores post se trahit, quæ ultronea sera claudebantur. Tum verò cõpositis è sententia insidijs Laurentius iuvenẽ, Scoruncunculum nomine, sibi à pedibus famulantem, cui ipse homicidij reo vitam à principe impetrarat, ad se vocat, hortaturque ut sibi fortem operam, sicuti anteà promisisset, prçstare velit, in confodiendo insigni quodam homine nomini suo inimicissimo: animis tantùm opus esse, neque eius aspectu debere permoveri, quòd res extra periculum transigi possit. Ille alacriter respondet, se non recusaturum, quin ut

aliquam accepti beneficij gratiam persolvat, quantumlibet insignem virum si iubeat ipsum, deni que principem obtruncet. Ad hæc Laurentius egregiè divinasti, inquit, mi frater, ipsus est, inclusumque eum hoc cubiculo, dormitantemq; tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediuntur, ascito etiam comite vili agasone familiari, cui tanquam elumbi atq; tardipedi à contrario sensu Frecciæ cognomen erat, quæ vox Italicè sagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio stertenti costas transadigit. Ille exterritus tanto vulnere, in aduersam lecti spondam se deijcit, repensq; manibus & genibus subter lectum emergit. Ei sese erigenti Freccia malam discindit: alij arreptum scabellum pręsenti animo pro scuto opponentem circumsistunt, atq; ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ persimilis Laurentium inuadens, proditoremq; adeo alta voce vocans, vt tota domo (sicuti ex mulierum testimonio constat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atq; perfregit: quo dolore correptus, opem sibi à Scoruncunculo afferri postulavit, ab eoq; iugulatus princeps multum euomens cruorem prosternitur: confossusq; demum alijs vulneribus lecto impositus est, nec quisquam ad tantę rei strepitum è familia accurrit, quod Laurentius multum antea ad fallendos familiares cum sodalibus eo in cubiculo multa cum vociferatione scabellis & scutis, hastisq; colluctari, ad imaginemq; iocosæ exercitationis perstrepere consuesset, vt in eam ditem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quũ percussori detegenda cædes, idq; facinus desecto atq; exposito interempti capite omnino propalandum, & vocandus ad libertatem populus foret: stetit ei aliquandiu attonita, & valde suspensa mens ex cogitatione patrati sceleris, usque adeo ut oblitus suæ gloriæ, quàm unam à tanta perfidiæ labe se petisse posteà iactabat, in ipsam salutis suæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illicò contendit, qui principis occupati, aut absentis vices implere erat solitus: ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiendæ urbis portæ tesseram: simulans fratrem in Cafagiolia villa mortiferis ventris torminibus torqueri, quem condendi testamenti causâ omnino ea nocte invisere percuperet. Indulsit petenti Martius, quod iniussu principis nemini præterquam ei singulari gratia pollenti erat concedendum: atque ita ille acceptis & incitatis equis, sicarios suos educens Bononiam, atque inde Venetias pervolavit, ut optatissimum Philippo Strozzæ nuncium afferret. Constat eum in discessu T. Zephio, qui domesticis rationibus præerat, funesti cubiculi clavem dedisse, iussisseque ut ante diluculum ingrederetur, & quid reperisset certis civibus nunciaret, quibus Medicei dominatus felicitas gravis & invisa videretur. Implevit iussa Zephius, sed nemo ex his hiscere, aut se omnino commovere ausus est, quod neque Zephio, neque ipsi Laurentio tanquam ab ambigua fide suspecto satis crederent, seu id esset effictum experiundis civium animis, ut qui pręproperi forent nimia credulitate in noxę capitalis crimen pręcipites darentur. At sole iam exorto duo cubicularij, quos ab se Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegasse diximus, quum tota nocte eum frustra perquisissent, trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali, qui uti erat propinquitate atque amicitia coniunctissimus, honestiore in parte ædium habitabat. Is quid acciderit principi, perturbata mente divinat, accersiturq; statim in consilium Franciscus Campana, epistolarum magister, amboque nihil dubitant, quin incautus princeps à Laurentio in ipsius cubiculo sit interfectus, compressoque

soque

r.

soque dolore ereptum proculdubiò principem internis tantùm lachrymis lugendum, nec usquam quærendum censent; postquam renunciatum est Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninū iter extendisse. Egregiè autem compositis vultibus simulant, edicuntque civibus de more in aulam ad salutandum principem venientibus, illum obdormiscere, quòd tota nocte ludibundus cum sodalibus vigilasset, foreque ut quum pransus esset, personatus prodiret, in eiusque rei simulationem multa vestis lupercalibus & theatralibus apta ludis circunferretur. Cæterùm per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio, Rodulphoque Baleoni perscribunt, ut magnæ periculosæque rei causa, quantas maximè possent copias ex Aretinis & Cortonensibus agris celerrimè cogant, Florentiamque perducant. Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium descriptarum in Mugellano agro, cuius tractus incolæ fortissimi deditissimique Mediceo nomini existimantur. Nec prius principis corpus quæsitum conspectumq; est, quàm primis tenebris, ne id in plebe adhuc ignara veræ cædis tumultum excitaret. Itaque pauci familiares ita iubente Cardinale tapeti involutum in Laurentianam ædem clàm detulerunt. Erat tum in Trebia villa Cosmus Medices, decimumoctavum ętatis agens annum, ad quem nihil tale expectantem secundissimo cursu Etrusci imperij Fortuna ferebatur, ipso Ioanne Medice duce fortissimo ex Maria Salviata genitus, quē Germanis ad invadendam vastandamque urbem Romam ingruentibus, servituræ mox Italiæ fato potius quàm suo, ad Mincium tormenti ictu cecidisse docuimus. Is quum patritiæ iuventutis sodalibus venationem edidisset, ex frequenti & repentino incolarum concursu cohortes tanquam urbani tumultus causa Florentiam accersi videt, Laurentiumque Medicem in singulis militaris viæ mansionibus equos mutavisse, & rectà per Apœninū extendisse iter comperit, nec inani coniectura statim adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino vulneratum esse non dubitet, eoque firmius quòd duos principis familiares post aliquot horas eadem festinatione prętervectum persecutos esse didicerat. Sed admiratur cur sibi à matre diligentissima fœmina nihil sit enunciatum. Id verò accidebat, quòd nemini ad exitum portæ urbis paterent. Nec multo pòst ingruente iam nocte, supervenit vir agrestis certissimum interfecti principis nuncium afferens: cuius cædis editæ certior factus, accurata vultus simulatione cùm dolorem ex acerbissimo principis casu, tum lętitiam ex Laurentij parricidio statim cōmiscet, & silentio contegit. Nam sicuti illum ex animo amabat, colebatq;, ita hunc maximè oderat, tanquam insidiosæ malignitatis adversariū: nam ei litem intenderat Laurentius de paterna atq; avita hæreditate valde gravem, ob idq; explicatu difficilimam, quòd in ea protrahenda supinus princeps Laurentio non obscurè favere putaretur. Tum verò ea re paucis communicata Cosmus sibi ad urbem eundum censet, cohortantibus quibusdam patris militibus veteranis, qui cohortes ad iter paratas adducebant, & se custodiæ causa eunti comites offerebant. Sed eis gratias eius oblati officij agens, & nocturnum iter multis de causis vitandum existimans, id armatorum præsidium repudiat, proficiscique eos, nec quicquam de festinatione remittere iubet, dicens se prima luce subsecuturū. Nolebat enim videri, quum ad urbem applicaret, armata præsidia quęsivisse. Postero igitur die quū intrasset, modicum trahens comitatū, passimq; ab obvijs miro studio salutaretur, perrexit ad principis ædes, ascenditq; petasatus & penulatus ad Cardina-

lem: profeſſus ideo ſe veniſſe ut communibus lachrymis ereptum principem lugeret, & quã poſſet patriæ principe defenſoreque orbatæ fidelem operam præſtaret. Complectente eum Cardinale, & ut bene ſperaret, ſeduloque conceptam ſpem diſsimularet admonente, ad matrem ſe contulit, frequenti populo, omnique turba prætorianorum, qui armati veſtibulum domus tuebantur, ita avidis oculis, propenſiſque animis introeuntem inſpectante, ut læto exorto murmure adveniſſe eum iuvenem ſummæ ſpei integriq; pudoris, magnanimi patris ſpiritum gerentem prædicarent, qui principatum exciperet, & id totum parricidij ſcelus egregiè vindicaret. Nec mora pleriq; ex paternis amicis benevoliſque civibus eum adeuntes arctè complectuntur, ſuadentque ut ſeſe erigat, & de principatu adipiſcendo bonã ſpem induere velit. Ipſos enim cum amicis & propinquis primorum civitatis ordinum enixè curaturos, ut preclara atque certiſsima ſenatus ſuffragatione ſublevetur. At ille uti rei graviſsimæ momentum poſtulabat, à ſummis viris edoctus, molliter reſpondit, ſeq; mira vultus tranquillitatæ alienum à cogitatione dominatus oſtendit, ut qui mediocritate Fortunę ſuæ contentus foret, modò urbanis rebus non incerta ſecuritas paretur, & ſibi cives honeſtum inter patricios in republica locum relinquant, uſque adeo demiſſo animo ſermoneque reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes ſubiratique in eo tanquam nimis humilem, algentisq; ſpiritus habitum reprehendere auderent, addentes, eum nequaquam Ioanne magnanimo patre genitum videri, qui ad magna imperia, ingentemq; ſemper gloriam aſpirare, generoſoq; auſu decora quæq; appetere, & maximè ardua fortiter complecti, virtute duce, conſueſſet. Quibus de cauſis fiebat, ut adoleſcens ingenui pudoris plenus, verecundia vehementer angeretur, quòd amicorum faventium ſtudia ineptè & periculoſè parvifacere crederetur, parumq; virili animo tantę ſpei occaſionem elabi ſineret. Sed expediebat hos rumores aſtuta aure tranſmittere, commodeq; ſapere in præſens, quando ſpes omnis poſita eſſet in diſsimulatione, qua capi facilè conciliariq; præſides apparebat, quorum mentibus hæreret illa ipſa non obſcurè grata omnibus imago deploratæ libertatis. Erant hi quadragintaocto viri, apud quos numeratis ſuffragijs componendi civitatis ſtatus, declarandiq; principis ſumma erat poteſtas. Horum ferè omnium una mens erat, abolere principis nomen, veteremque excitare libertatem, quæ tantis belli incommodis ſępe erepta, & virili conſilio ſemper recuperata nunquam bonis & ſtrenuis civibus defuiſſet. Sed primores civitatis infauſtum popularis ſtatus nomen horrebant, ad quem ſublato unius dominatu continuò recidendum eſſe providebant, recenti maximè exemplo, quum eiecta Medicea familia, populares, plebeiq; homines impudenter Remp. invaſiſſent, quibus inſolentiſsimè atq; acerbiſsimè dominantibus, irriſa proſtrataq; nobilitas fuiſſet, & civitas importuna imperitorum civium obſtinatione in ultimũ terribilis excidij, & veræ demum ſervitutis diſcrimen perducta conſpiceretur. Itaq; ſinguli ferè primates, qui ſolertis ingenij atque inveterata prudentiæ authoritate valebant, quanquam avidiſsimi eſſent repetendæ libertatis, & patriæ amantiſsimi: media tamen conſilia in eo negotio ſalutaria fore iudicabant, ne iterum invictiſsimi Cæſaris præpotentia arma provocarent. Placebat enim moderatæ potentiæ princeps, qui patriæ legibus obtemperaret, ipſorumque optimatium perenni conſilio uteretur, ſcilicet ut plebs curiæ muneribus excluſa ad opificia ſua rediret, aſſueſceretque

parere

parere melioribus, & patritio ordini, quem tantis affecisset contumelijs, meritas improbae temeritatis poenas penderet. Plebi & mediae classis hominibus maxime erant infensi Franciscus Guicciardinus, Matthaeus Strozza, Franciscusque Victorius, & Robertus Acciaiolus, iampridem gravissimarum rerum consilijs assueti, qui moderatae potentiae dominatum ferre, in quo ipsi sese gratia authoritateque insignes fore minimè dubitarent, quàm ab ingratissimis & sordidissimis civibus iniuriam pati malebant. Ab his quum honestissimus quisque in sententiam traheretur, quadragintaocto viri per apparitores ad consilium vocati sunt. Habitus est is senatus ex dignitate Cardinalis, superiore in coenaculo Mediceae domus. Valida autem armatorum praesidia, & in compito exteriore, & intus in cavedio ad scalas, singulasque ostiorum valvas, ab Alexandro Vitellio disponebantur, qui dudum singulari usus celeritate cum cohortibus advenerat, & Cosmo studiosissimè favebat. Quum senatus cogeretur, & Cosmus è penatibus suis ad Cardinalem fautoresque suos redire statueret, mater eum retentare atque obtestari coepit, ne ea cupere aggredique properaret, quae ipsum in valde periculosam salutis & dignitatis aleam perducerent, propter malignas & occultas multorum voluntates, & insitum natura Florentinis omnibus arripiendae libertatis studium, cui, uti paulo antè experti essent, nisi cruentis armis resisti non posset. Ad ea adolescens non dubiae arridentis Fortunę suae conscius: Desine me, inquit, pia mater tam solicitè adhortari: nam eò mihi omnino eundum est, quò Fortuna vocat, quae hanc ipsam parandi summi decoris occasionem tam honestam, quàm necessariam nomini nostro benignè demonstrat: nec eam utique si negligatur, uti reor, ad nos postea redituram. Neque enim fas est deesse nobis ab ignobili metu, quum Dijs nequaquã invitis ad oblatum decus rapimur, ut fidem fati virtute sequamur. Meminerat siquidem à Basilio mathematico, Graecoque item ariolo, ex inspectione volae manus, ingentis opulentiae haereditatem sibi portendi, quòd in ipso geniturae horoscopo idem Capricorni felix astrum mirabili cõspirantium syderum aspectu irradiatum esse dicerent: sicuti olim evenerit Augusto, & hodie Carolo Quinto imperatori, qui propter inventum subactumque ad occidentalem plagam novum terrarum orbem, ipsa prope immensa imperij amplitudine Augusto aequiparandus videri possit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Cosmus, senatores qui iam consederant, neque severa, neque demissa fronte salutavit, ne conceptam spem intuentibus proderet. Caeterùm amicissimi, quos diximus, pro eo ita prensabant, ut magna pars senatus, nequaquam de eligendo principe, sed de ordinanda Republica, se prolixè consultaturam crederet, utpote quae vexilliferatum, tanquam imaginem temporarij principis erigendum arbitraretur, quo aliquis ex ipso ordine ornandus atque attollendus foret, qui publici imperij dignitatem solita honorabilis personae maiestate tueretur. Tum verò Cardinalis, Cosmo in subdiale pavimentum ad deambulationem se recipere iusso, ne uti compositum fuerat, sententijs senatus interesset, exorsus ab immanitate parricidij periculoque civitatis, patres (inquit) quod est Deorum immortalium munus, uno avulso non deficit alter aureus, qui affectae orbataeque Reipublicae subveniat, Cosmum pręclarè indicans, qui certę nobilitatis, temperatique ingenij atq; incorruptae probitatis adolescens, tanquam Alexandro maximè propinquus, ex Caesaris tabulis in administranda Republica successor esset designatus: ipsos

ergo probè recteq; facturos, si eam Cæsaris legem observarent, à qua discedere nefas sit. Neque ex usu commodoque civitatis videri posit, si violata fide, quibusdam alio flectendas esse voluntates appareat, ut novus rerum status inducatur. Iura siquidem Florentini imperij ex ipsorum voluntate, authoritateque Cęsaris, addicta familiæ Mediceæ, & solennibus codicillis cōfirmata, nisi stultissima prævaricatione, à quoquam extra perniciem violari non posse. Quandoquidem eius improbè initi susceptiq; consilij authores necesse sit in ipso maleficij vestigio pœnitere, tam propinquis scilicet atq; expeditis Cæsarianorum copijs, quæ omnem infidelitatis suspicionem celerrimè ulcisci queant. Porrò Cosmum tanto cive genitum, qui nuper intermortuum militiæ decus apud se Etruscos ad æternam laudem excitarit, tantisque nobilitatis eximiæ ex Salviata matre propinquitatibus septum, non alio quàm ipsorum usurum consilio, daturumq; operam, ut ipse rerum rudis & imperitus publico consensu obsequentissimi & moderatissimi principis famam consequatur. Serebant inter se tacitos sermones patritij, perplexique animis consideratius atque languidius deliberabant. Nam Canisianus, ineptus & futilis senator de subrogando Alexandri filio ex concubina vix trimo, ad quem Cardinalis paulo antè respicere videbatur, mentionem intulerat: & Pallas Oricellarius se neq; principē, neq; ducem in Rep. velle professus, non recusare dixerat, quin pro alba suffragij faba capitis pœna plecteretur. Sed hunc Franciscus Victorius modestiæ admonens, ut sederet iussit, suoq; suffragio, quod inter tot senatores tantū modò unum foret pro insana libidine, uti luberet, uteretur. Illum verò vehementer increpavit, quòd spurius infans contra ius tabularū Cæsaris, patriæq; bonum & æquum adulatione vanissima Cosmo iam planè viro natuq; legitimo & natura virtute cōspicuo præferendus videretur. Guicciardinus quoq;, cuius tum summa erat authoritas, quòd popularis factionis statū in patritios grassari solitum vehementer abhorreret, & de libertate, quę optimatium cōsensu regi atq; defendi posset, desperare videretur, Cosmo non obscurè favens, præclara voce disserebat, se non passurū, ut Sciumpi iterum regnarēt. Sciumpos enim vetere Etrusco vocabulo ad cōtumeliam appellabāt ex populi fece proletarios & despicatos homines, quorum audacia fretus Michael Landus avorum memoria, è lanificij taberna prosiliens, urbis dominatū eiectis miserabili cum iniuria patritijs invasisset: identidem dicens ad salutem civitatis expedire, ut aliquod in Rep. caput emineret. Atq; ita nonnullis è primo ordine civibus in sententiam traductis, in proximum cubiculū secessit cum Roberto Acciaiolo, Franciscoq; Victorio, & Matthæo Nicolino iurisconsulto, qui in unam ferè sententiam conspirabant, opinioneq; prudentiæ, & civili authoritate multos vel dissentire paratos, aut certè perplexos in sententiam perducturi, uti evenit, credebantur. Secedendi autem causa fuit, ut unà constituendi principatus conditiones perscriberēt. Volebat enim Guicciardinus inter eos facilè princeps certis legibus astringi potentiam dominatus, atq; abolere odiosum in libera civitate ducis nomen, toties in Medicea familia repetitū, non obscuro quidem patrię studio, quod non inepta ratione dissimulabat, utpote qui præclarè diceret, ducis nomen nequaquā gratum Cæsaris auribus futurum: qui anteà non temerè Alexandrum ipsum, vel etiam generum in literis, quas ad eum perscribere esset solitus, nunquā Florentiæ ducem appellavisset, vel ob id præsertim quòd recepta civitate, constitutaq; Rep. neq; Clemens Pontifex, neq; civitas id tituli de-

cus

tus ab se, qui tum rogandus fuerat, et maiora benignè concesserat, nequaquàm petivisset: nam uti cautus & prudens iureconsultus minimè tum de ducis nomine controversiam importuna mentione commovendam esse existimabat, ne creandi ducis iura, quæ ad liberam civitatem omnino pertinerent, imperitè ad Cæsarem inepto præiudicio transferrentur, quandoquidem non creandi, sed confirmandi tantum, quæ ipsi sua civili antiquissima lege sancirent atq; decernerent, facultas esset apud Cæsarem. Conditiones erant hoc modo perscriptæ: Cosmus quod bonum faustumq; esset, Reip. præficeretur, nec dux, sed caput modestiore nuncupatione vocaretur. Neminem nisi civem, quum ipse abesset, in civitate vicarium relinqueret, quòd elata nobilitatis ingenia superioribus temporibus, & Gori Pistoriensis, & Passerini Cortonensis, & demum Statij Romani iussa fastidissent: & quod Etruscæ frugalitatis fuit, duodecim milium aureorum nummûm summa in annui domestici apparatus sumptum contentus foret, quòd æquo graviorem impensam fecisset Alexander, qui decem & octo milia quotannis in convictu absumere consuesset. Quum hæc perscriberentur, deferrenturque ad singulos senatores, ac his omnibus prolixè annueret Cosmus, & in senatu diversæ sententiæ aliquanto lentius dicerentur, quã faventium Cosmo studia postularent, exortus est in compito ex ignobili rixa, ingens apud milites armorũ strepitus, quo exaudito plerią; senatorum timore concuti atq; pallescere cœperunt, nec temerè quidem, quodà Vitellio, ex vetere odio paternę necis civitati inimicissimo incitari milites ad prędam & cædem facilè suspicari possent. Ad fores quoque eius cœnaculi audita vox est cuiusdam admonentis, ut quod vellent senatores decernere illicò maturarent: quando Vitelliani, vel ipso ducis imperio diu reprimi non posse viderentur, quin captis iam armis ad obviorum prædam & cædem discurrerent. Ea res sive orta casu, sive conficta consilio, senatores ad ineunda suffragia opportunè compulit, præclaroq; omnium assensu, quem præsentis periculi necessitas exprimeret, Cosmus reipublicæ caput est renunciatus. Is è subdiali in senatũ vocatus, & universis gratias agens, ea quam dedissent summi honoris potestatè non alio quàm ipsorum iudicio consilioque se usurum testatus est, adapertoq; senatu, tanta acclamatione, tantoque applausu omnium perstrepuit domus, ut milites prædę avidi admixtią; plebeis, gratulandi causa, ad Cosmi matrem irrumperent, domumque totam, frustrà ea prohibente, sed tamen filij felicitatè impensè læta diriperent, & ex magno simul metu solicitudineque tota civitas ad hilaritatem verteretur. Nec multo pòst Laurentius Medices parricida & patriæ hostis ex senatusconsulto declaratus est, bonisque proscriptis, præmia eius percussoribus aureorum septem milium constituta, & domus eius ad perpetuam ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. Paulò etiam antè Cardinalis quum in attollẽdo Cosmo obnixè satageret, ab eo, si principatu potiretur, hæc postularat, scilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iustitiam exactè colendam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæsaris discederet: Alexandri indignam cædem graviter vindicaret, et liberos eius pupillos ex concubinis susceptos, benevolentissimè complecteretur. Quæ omnia postea cumulatè implevit: nam admirabili prudẽtia ius dicens, & noxios plectens, perpetua non iniquæ severitatis, atque clementiæ moderatione, iusti nomen promereri posteà contendit, & fideli obsequio, liberalique studio erga Cæsarem grati animi sui existimationem tutatus est,

eo quoq; maiore gloria, quòd inexpectata quadam lenitate summam clementiæ laudem tulit, quum à nemine, vel propinquo, affineq; rogatus, sed sponte uno edicto exules, & relegatos omnes ab Alexandro in patriam reduxisset, & sincerissima fide in gratiam receptos, oblitus veteris iniuriæ perpetuo fovendos suscepisset: ipsum verò parricidã usq; adeo intenta diligentia est persequutus, ut quum ille è Gallia Byzantium profugisset, eum Solymanus hominis perfidiam execratus, avi Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquam impietatis reum olim tradidisset, capiundum dedendumq; censeret, nisi ille insidias veritus properè Venetias se contulisset, ut ibi aliquot post annos cum avunculo Soderino trucidaretur, haud dubiè in gratiam Cosmi, duobus Volaterranis militibus Bebio scilicet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexandri, atque Cecchino Bibbona ultrò superioris domini mortem vindicantibus, & ob id quidem generoso magis animi decreto, quòd proposita publicè à senatu præmia repudiassent, quum se satis lucri facturos existimarent, si exoptatum Cosmo, de parricidæ cæde facinus liberaliter edidissent. Iulium autem liberaliter educari iussit, & Iuliam patris ora atq; oculos referentem Restantio Cantelmo in Præcutinis pernobili regulo, nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes, nunciatum est Alexandrum, unius civis, eiusdemq; gentilis & propinqui, adeoq; amicissimi sodalis perfidiosa manu fuisse trucidatũ, triduoq; post Cosmum Medicem, ei in eodem honore principatus ex senatus consulto subrogatum, mira omnino res videri cœpit, quòd civitas suopte instinctu erecta in spem libertatis, in tanto interfecti principis murmure nihil prorsus sese commovisset, quando nulla essent in urbe militum prȩsidia prȩter unam satellitum custodiæ corporis centuriam, quæ nec pueris explodentibus & more patrio saxa vibrantibus suffectura videretur. Quibus de causis Laurentius percussor diversissima nominis sui fama iactabatur: uti sunt ferè cunctis in urbibus factiosa ingenia, quæ cuiusque magnæ rei editæ rationes excutere, subijcereque censuræ suæ insolenter & proterve solent, ut partibus, quibus sese semel addixerint, propensissimo studio, sermoneque passim & perscriptis undique literis opportunè deserviant. Vni omnium Florentini, præcipueque exules Laurentium miris laudibus in cœlum sic attollebãt, ut eum M. Bruto gloria parem dicerent, qui amore patriæ divinum libertatis revocandæ studium, contempta vel amicissimi tyranni gratia ostendissent. Multos utiq; illum laudis consortes ex senatu adiutoresq; & conscios pensitati patratique facinoris habuisse: hunc verò nemini, quod diu concoxerat pulcherrimi ausus consilium detexisse, satisfecisseq; sua manu communi voto, simul & patriæ caritati, ut civibus, si animos viriles induerent, ad excutiendum servitutis iugum tuta atq; expedita via pararetur. Ast alij hæc omnia in universum, uti humaniores, æquissimiq; homines secus interpretabantur, quòd Laurentius nequaquã studio asserendȩ libertatis, sed incredibili malignitate, vecordiaq; impiȩ mentis adductus, ad id patrandum scelus descendisse videri posset, postquã cuncta humanitatis, amicitiæ, propinquitatis, & deniq; tenerioris sodalitij iura subverterit. Quandoquidẽ eum ignobili fraude interficiendũ susceperit, qui omnes sibi timendos præcavendosq; ratus, ipsi uni optimo iure salutem cõmitteret, utpote qui esset fortunarũ omnium & tanti etiam principatus ex authoritate Cæsaris præclarus hæres & successor designatus, nisi magno suo incõmodo perversus & impius parricida damnaretur. Cur enim inde laudẽ nisi falsam ac omniũ ferè iudicio

dicio turpem, odiosamque insuper truculenti nominis famam expeteret? unde nullum patriæ commodum, nullum familiæ decus, & nullam deniq; sibi privatim ab ulla vindicata iniuria voluptatē, aut publicè gratiā peperisset? Quandoquidem id admissum scelus omnem vesanę feritatis ęstimationem diro pondere exuperasse censeatur, qua sanctissimos penates, in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus natusq; sit, & illud ipsum patrum atq; avorum geniale cubiculū, socialisq; lecti culcitras, tanti amici atq; hospitis cruore defœdarit. Num interempto ut videri volebat impotēti regnatore prius sibi celeri fuga prospiciendum fuit, quā repræsentanda civium oculis atq; animis exoptata potius quàm quæsita libertas? Detegere herclè cædem illum oportuit, nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo servorū more ad pileum vocaretur. Sed in fatis erat, ut sine perturbatione amplissimæ civitatis adstrueretur Cosmo imperium, & percussor omni sua spe deceptus detestabilis flagitij sui non seram vel diu profugus & exul pœnā subiret. Nec hac in re prætermittendum videtur, quod salsè & graviter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illum scilicet quocunque animo fuerit, tria quæ ei contrario eventu responderint, ab eo facinore edito quę nollet quæsivisse, quum amicissimum principem occiderit, inimicum capitalis odij ad principatum extulerit, & patriæ graviorem quàm volebat diuturnæ servitutis conditionē invexerit. Ferunt nonnulli eum non tantùm amore patriæ, sed immensa quadam magni alicuius edendi facinoris cupiditate, vehementer exarsisse, quo obliterata, aut obscurata recentis infamiæ nota claresceret. Vivo enim Clemente ut studium gentilium suorum eruditæ virtutis & elegantiæ æmulari videretur, antiquis Romæ statuis capita detruncans ab arcu præcipuè Constantini noctu abstulerat, fremente populo Romano, et frustra illum, quisquis esset, ad supplicium trahi iubente Pontifice. Sed non diu immanis furti author abscondi potuit, quum ille cognita ira Pōtificis defossa præda Vrbe profugisset. Itaq; Clemens stultissimæ levitatis atque libidinis scelus execratus, ita eum Mediceæ familię probrum & labem appellavit, ut populus Romanus eum ex iusta iracūdia in Capitolio asperrimis decretis perpetuo exilio damnaret, senatorque urbis potestate consulari eum non impunè modò, sed cum præmio etiam Romæ occidendum ediceret, & in academia Romana, quòd ad eam quoq; tanta iniuria pertinere censeretur, Marius Molsa Mutinensis in eum luculentissima oratione perscripta, maledicentissimè invectus ęternæ infamię notam inureret. quibus virulentis telis undiq; confixus, suoq; pudore excito insanabilem sentiens dolorem, consilium susceperit, priore quidē scelestius, sed quòd honestissimæ laudis ex eventu speciē præferret, scilicet ut novitate & magnitudine anteeuntem iam latè famam obscuraret & obrueret. Prædixère Alexandri cædem, & Cosmi imperium, is ante omnes, quem diximus Ariolus Grecus, magno multorum miraculo, quum & illi non modò cædem, sed certū quoq; percussorem indicasset, qui esset ipsi intimus, habitu gracili, vulticulo buxeo. & suspensa tacirurnitate ferè cæteris in aula insociabilis. Cosmo autem pro constanti pollicetetur brevi fore, ut hæreditate cresceret opulenta, audiente quidem Alexandro & subridente Cosmo, quum absumendus morte prius foret magnus propinquorum numerus, quàm ulla ad se vel tenuis hęreditas perveniret. Iuvenis quoq; Perusinus minister à dapibus nomine Horatius, quum febre torqueretur ex vapore, uti credi par est, atrę bilis, ter noctu visum habuit, quo principē

à Laurentio iugulari apparebat, quæ rerum imagines ægrum perpulerunt, vt Paschalio principis medico enunciaret ad principem referendas. Sed Paschalius officio solicitè fungens, ea mente principem reperit, vt eam somniantis ægri fabulam esse diceret, admirans cur tota domus in Laurentij odium conspirasset. Hæc præclaro Cosmi principis testimonio scribere voluimus, vt non semper de futuris vanam esse diuinationem curiosi mortales intelligant. Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Cosmus ad principatum bene auspicatò prouehebatur, in ipsius villa Castellia suburbani tractus, mira et planè prodigiosa omnis generis florum vbertas, cunctis stirpibus erupit: quum rigore pertinaci vicina prædia adhuc inhorrescere viderentur, & vni ferè omnium (quòd mirum esset) Cosmiani horti ad adulti veris similitudinem singulari iucunditate florescerent. Eadem nocte quæ creati principis diem sequuta est, Alexander Vitellius composito multùm anteà in eam occasionem, vt plerique existimant, insigni dolo, arcem occupauit. Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmensem, fide quidem integra, sed nullo militiæ vsu viriliq; astu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa, dum principem protegeret, sibi decisæ nares fuissent, eius opimi muneris præfectura fuerat donatus, vt deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio pensaretur. Huic Vitellius delectos ex suis Tiphernatibus milites, custodiæ causa attribuerat, sub Mendula astuto vafroq; centurione genere Salentino. Per hunc persuasis militibus ex composito excitata est in arce repentina seditio falso rumore excito, quòd præfectus noctu pecuniæ culeos è muro demitteret, atque arcem in spem ingentis præmij exulibus traditurus esse diceretur. Ex ea vociferatione perfidiosaq; insolentia tumultuantis turbæ, quum sese purgare præfectus vellet, impetu conspirantium facto, consilij & virium inops comprehenditur, Mendula claues extorquet, & vti significatione facta conuenerat, Othonem Montacutum Vitellij præfectum, qui cum cohorte ad extimos fossæ cancellos peruenerat, adapertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipse, extrusoq; per minas & contumelias Parmense custode, tota arce potitur, nouasque vigilias disponit, et Cosmo principi nunciari iubet, sedatam esse seditionem, rem in tuto esse, atque arcem in eius potestate futuram pollicetur: egregio hercle tum animo, nisi posteà, vt aliqui existimant, voluntatem maioris præmij spe adductam magno quidem Cosmi detrimento mutauisse diceretur. Cuius conceptæ suspicionis nomen vt auerteret, apud Cosmum præsentibus senatorum amplissimis prolixè testatus est, se nemini præterquam ipsi Cosmo, sicuti iure deberet, dediturum arcem, modò is in fide clientelaque Cæsaris permaneret, proptereaq; se duos è liberis promissi obsides daturum; sed id pignus tanqum minimè necessarium Cosmus generosè abnuit, vt nondum confirmati hominis conscientiam arctius atq; nobilius obstringeret. Ferunt nonnulli, Vitellium Mediceæ gazæ oculos adiecisse, quam Margarita Austria orbata coniuge, mœroreq; & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens, planè totam, vsq; ad ignobilis instrumenti supellectilem secum asportarat: vtpote qui eius partem, vti posteà accidit, in præmij nomen sibi obuenturam sperauisset. Nec multum inde Vitellius, ad Cæsarem syngrapham misit, qua arcem securitatis causa ab se occupatam, ipsius Cæsaris nomine defensurum promittebat: neq; vlli traditurum vnquam, nisi ex voluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæde Alexandri certius

dri certius

dri certius cognoscitur, exules Florentini, Bartholomæo Valorio, & Antonio Francisco Albicio cogentibus, ad Salviatum Rodulphumq; Cardinales concurrunt: de recuperanda libertate vehementer consultant: cõsilio Maconium Galliæ regis legatum adhibent. & quum nunciaretur Cosmum in interfecti locum ex senatusconsulto fuisse subrogatum, amissam omnes recuperãdæ libertatis occasionem dolent: conqueruntur de pigritia, ignaviaq; civium, qui opportunissimo tempore nihil se commoverint: senatum incusant, atque patritios imbecillitatis, importunique timoris, qui tyranno fortiter, opportuneque sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragijs suffecissent: sic ut nõ excutere iugum dominatus, sed mutare dominum tanquã priore mitiorem cupivisse videri possint. Itaque ardentibus animis paranda arma censent: properandumque Florentiam decernunt, ut priusquam novi principatus vires coalescant, tanquam præteneræ adhuc & invalidæ, excitatis ad liberandæ patriæ studium civibus, convellantur. Incensos proclinatosque ad bellum Cardinales, cæterosque exules incitat Paulus Pontifex, conferenteque pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificijque imperij provincijs milites conscribi sinit. Suis namq; rebus atq; consilijs cum privatis tum publicis conducere iudicabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ Reipublicæ consilio, potius quàm unius principis nutu atq; auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensoq; hoste fuisse liberatum sublato Alexandro, qui gravissimè de subagresti avaritia, inhumanaq; duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quòd defuncti Hippolyti Cardinalis supellectilem, in qua erant vetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam vendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere, maluisset: qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta populatione, quòd esset valido cum equitatu expeditisque cohortibus, ad concremanda Farnesiæ familię oppida usque ad Vlsinensem lacum irrupturus, sic ut non temerè Pontifex eadem pericula converso in Cosmum odio præcavenda duceret: quandoquidẽ erecto novo principatu, & vigente eadem causa privatæ simultatis, nomen tantùm non animum principis esse mutatũ existimare posset. Itaq; Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Cerite genitum conscribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe proficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphumq; Baleonum copias cogi atq; opponi transituris iubet, accersitq; in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmento, & quæ sibi in urbe præmunienda erant diligenter instituit. Eo etiam securiore fiducia quòd ad Hispanos accesserant duo vexilla Germanorum ex his, qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati in Italiam demum venissent. Nam Alexander dubij, & in officio Cæsaris non obscurè nutantis Pontificis consilia suspectans, & in eum capitale propè odium coquens, sese externis præsidijs confirmare statuerat, & Vastius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia compararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo venire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum componerent, quasi neq; rectè, neq; ex usu civitatis, optimates subrogato novo principe publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat, ut Cosmus eorum adventum miraretur, quòd uterq; ip-

sum arcta propinquitate contingeret, ipseq; Saluiatus esset auunculus: eorum vero consilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confisus copijs, nihil de optimatium fide, constantiq; erga se studio dubitaret. Hi namq; ius suum tueri volebant, existimationemq; iudicij sui, factiq; causam se defensuros esse testabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, vbi de aduentu Hispanorum ad vrbem certiùs discunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem peruenisse nunciaretur, tantisper subsistunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiserant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphum. Is quod esset exul tanquam temere ingressus comprehenditur, magnoque correptus metu, quas deferret literas profert, postmodumque dimittitur. Tum verò per mutuas legationes actitatum est, an colloquijs potius quàm armis de publicis rebus esset disceptandum. Cosmus honoris causa venientes ad se cum inermi comitatu in vrbem recepturum profitebatur: sin cum copijs quas adduxissent venire mallent: ipsum quoque introductis Hispanorum præsidijs saluti suæ & dignitati consulturum. Saluiatus non satis sibi virium adesse cernens, quòd se plurimum consilio & colloquijs apud ciues valiturum confideret, suasit Ridulpho, atq; item Gaddio, qui tertius impellente Maconio vel nolens accesserat, vt omnino in vrbem iretur inermi comiatu, sicuti sacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Cosmus obuiam honoris causa progressus, tanquam propinquos spectabilesq; sacri ordinis ciues hilariter suscepit. Sed intrantibus vrbem non aliter à populo acclamatum est, quàm vt pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua significatione animorum Cardinales ægra spe suscepti consilij sui, ad paternas domos deducti sunt. Nec multo pòst inter crebras salutationes ciuium frustra pertentatis voluntatibus Saluiatus Cosmo suadere cœpit, vt abdicato principatu honestissimo inter ciues loco contentus esse vellet, qui ei maximè gloriosus atq; tutissimus foret in libera ciuitate suis legibus viuere florereq; solita. Id si faceret, mansuram ei dignitatem amore & gratia ciuium amplissimam, qua maiores ipsius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euasissent: collaturamque ei ciuitatem ex senatusconsulto insigne præmium annui redditus, quo adiutus supra paternas opes splendidissimi ciuis disciplinam & cultum tueretur. Repeteret ipse animo, quo spiritu, quaue animorum constantia, ciues paulo antè libertatem appetierint, partamque demum defendere conati sint, & quàm non diu regnarit impositus Tyrannus, vel apud desertos ab omnibus socijs subactosq; conspiratione totius Europæ atq; omnibus demum exutos armis. Hæc à se commemorari liberius atq; lubentius, quòd extra pudorem & bonus esset ciuis, ac propensus auunculus. Dij boni facerent, vt optima consilia quæ secura essent atque honestissima ad mentem inani ambitione vacuam admitteret. Fore etenim vt ipse hoc officio veræ pietatis, & is summæ gloriæ spe ductus iusto melioris animi decreto incomparabilem ferret laudem, nec eam quidem vllo vnquam tempore perituram. Ad ea Cosmus virili constantia respondit, se neq; vllum honorem iusto maiorem in patria, neq; principis locum Alexādro erepto quęsiuisse, sed integro pudore repudiare noluisse quæ vno consensu senatus ex lege Cæsaris detulisset, ne ineptus foret, si degeneri animo oblatæ dignitati se minimè parem esse fateretur. Eum qui esset auunculus hac Fortuna sua lætari debere, nec inimicè aut certè parum pudenter hortari, vt non vsurpatum, sed

collatum

collatum ultrò dictaturæ nomen stultè deponeret. Se quidem auspicio invicti Cæsaris Rempublicam gesturum civili æquitate, non impotentis principis more, sperareque, se ex rectis consilijs probitateque vitæ, multos sibi ex inimicis amicissimos esse redditurum, daturumque operam, ut potentię suæ nomen nemini bono civi invidiosum foret. Salutem porrò suam Dijs immortalibus cordi futuram se credere, qui ex benefactis nemini probè pieq; regnanti atrocem unquam vitæ exitum attulissent. Itaque desineret secum agere de re transacta: sibi namque in animo situm esse quid fata obtulerint, quidve ultra etiam promittant, virtute duce prosequi atque suscipere: firmissimoque decreto non deesse fortunę arridenti. Quòd si armis sibi vis afferatur, ostensurum se ea constantia esse præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti, atque armatum si oporteat interfici, quàm honore iam recepto & feliciter inchoato deijci malit. Salviatus ab hoc colloquio discedens, facile sensit, quos spiritus gereret sororis filius, vel imberbis adolescens, & quàm angustè sibi esset sperandum de civium voluntate, iudicioque populi, quum nemo sese cupidum rerum novarũ, aut omnino popularium partium studiosum ostenderet. Proinde irascebatur iam sibi tanquam nimis properè rem difficilem ingresso, quæ respectu propinquitatis certum & non dubium quoque metum afferret, tot scilicet Cosmi pręsidijs eorum adventus causam improbantibus. Milites namq; passim dispositi domos Cardinalium dissimulanter observabant, sicut interdiu noctuq; adeuntes cives notarent, nihilo secius tamen Cardinales ipso stolato cultu & senatorijs insignibus tuti, quum nihil de instituto consilio remitterent, specieque quotidiani convictus nonnullos invitare, & familiarius complecti solerent, eis Cosmus per Vitellium renunciari iussit, ut urbe excederent, & sese ad sua munia senatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipsos militi invisos odia atque arma verterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus est. qua periculi denunciatione Cardinales extemplo urbe profecti, Bononiam se contulerunt: quibus in Apœnino obvius factus est Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improsperè evenerant, belli gerendi consilia instaurata sunt. Negocium itaque parandi atq; inferendi belli Petro Strozzæ ipsius Philippi filio permittitur, quòd secũ nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & summo navandę operæ studio ardere videretur. Is pecuniosi patris opibus fretus, auctusque militari laude, quòd Gallis apud Taurinũ non obscura fama militasset, non defuturas sibi copias existimabat. Venerat in spem occupandæ eius urbis, cui Burgo sancti Sepulchri nomen est, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenses intestina discordia laborantes, mutuis inter se cędibus desæviebant: forteque evenit, ut nonnulli his de causis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandã se præbituros pollicerentur, creditumq; est ab hac proditione civitatis præsulem minimè dissensisse. Is erat Alexander Rondinellus vetere odio, sed accuratè compresso Mediceis infensus, ad quem colloquendi causa Franciscum Pactium & Philippum Valorij filium, Bertoldumq; Corsinum ex numero exulum intrasse constabat. Cæterùm ubi ex non incerta fama percrebuit, Strozzam cum cohortibus adventare, & iam eius vexilla conspici, in universum Burgenses, ne ullam infidelitatis suspicionem darent, ad sonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo cognito Strozziani elusi spe sua, & oppidanorum multitudine

perterriti, adeò celeriter signa verterunt, vt Apœnini dorsum illico transcenderent, & ad Sestinum ignobile castellum improuisò occupandum verterentur. Sed non minore fidè virtuteq; Sestiniani, quàm Burgenses, vel nullo militari præsidio defendente, subeuntes Srozzeanos pepulere, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signorino exulibus, acreliquis tanto impetu deturbatis, vt in præcipitem fugam se darent, & per alueum Arimini amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificij imperij fines se reciperent. His aduersis partium conatibus nihil animo se demisit Strozza, communicatisq; iterum cum Saluiato cæterisq; exulibus, tertiæ expeditionis consilijs, maiore apparatu, grauioreq; impetu Etruriæ incumbendum esse constituit. Quarum rerum factus certior Cosmus, valida etiam ipse præsidia, fœliciora q; (vti euentus docuit) adulta iam æstate comparabat: ampliore fiducia vel ob id expectandos esse hostes existimans, quòd iam sui principatus iura ipsius Cæsaris propensissima voluntate confirmata, ex bullatis & solennibus codicillis acceperat, & id quidem vberiore Cæsaris benignitate, quod hisdem titulis atq; honoribus, quibus antea Alexandrium generum consentiente ciuitate indulgenter exornasset, Cosmum quoq; principis & ducis nomine appellandum censuerat. Ab initio siquidem per Auerardum Serristorium legatum Cosmus à Cæsare postularat, vt quicquid senatus Florentinus ex ipsius authoritate ab initio receptæ vrbis institutus, Alexandro concessit, id totum quoq; sibi tribuendum decerneret. Qua significatione amoris & gratiæ vsq; adeo corroborata est apud omnes Cosmi existimatio, vt vetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui: confirmari autem amicorum studia, & subinde exulum conatus contemni posse facilè appareret, Vt verò in nuptialem thorum Margaritæ filiæ ex sponsalibus succederet, quæ viduæ puellæ neque inepta, neq; ingrata videri possent, impetrari non potuit: quod eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcano despondisse fateretur. Tertio loco reddi sibi arcem petebat, quam Vitellius iniussu Cæsaris se minimè redditurum asseuerarat. Ad id ita Cæsar respondit, vt non in præsens concedi debere diceret: sed integram ei spem, nec optato euentu cariturã relinquere videretur. Cæsar enim suopte ingenio nunquam plenissimè de quoquam externo benè suspicari solitus, Cosmum propinqua spe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, postquam ei filiæ nuptias denegasset: admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etrusci imperij possessionem recepto, Farnesius incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verùm inualescentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani classe, vnus antè omnes Pontifex, cui Nouaria dono data minime suffecisset, aliquo insigni munere conciliandus erat, vt Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Christiani nominis perniciem euocanti, sese hostem non iam perplexè sed apertè futurum esse pronunciaret. Hi duo principes ætate nostra (vti existimare licuit) supra reliquorum regum ingenia, non eximia modò admirabilique prudentia: sed occulta ambitione, profundoq; astu insignes, commodis tantum suis, nullo ambiguæ fidei cum pudore seruiebant: Pontifex, vt suæ domus opes vel malo publico vehementer augeret, Cæsar porrò vt finitimis subactis, vetus sibi imperium, in Italiaq; præsertim, assereret: vt inde amplificatis viribus & dignitate confirmata, sicuti innata virtus & aspirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ domi-

natu

natu potiretur. His sensibus nunquam planè synceris plerunq; fiebat, vt inter se per inania promissa colluderent, et quantum integræ amicitiæ dignitate fieri posset, vterq; callidis semper consilijs mutuas simulationis artes inducerent, ne alter ab altro decipi, aut traduci facile posset. Neq; enim ab hoc Galliæ rex honestè deserendus, neq; ab illo etiam tutò contemnendus Pontifex censebatur, quando vtrinq; cuncta ad mutuum commodum præsenti lucro aut futura spe non ineptè pensarentur. Per id tempus in Subalpina regione Galli cum Cæsarianis ita gerebant bellum, vt detrimenta atq; pericula diuersis rerum euentibus vtrinq; exæquata videri possent. Nam per heymem exercendo militi continuandoq; bello varijs susceptis expeditionibus vtriq; ex hostili agro aliquot oppida aut expugnarant, aut oppugnata ab aduersarijs cruento sæpè certamine defenderant: enimuerò sicuti superiore æstate Cæsariani Fossano potiti fuerant: ita per heymem Galli Italicis aucti copijs Bargiam vi expugnatam, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in potestatem redegerant, & Raconisium oppidum peramplũ, noctu inuadente intranteq; per arcem Petro Strozza, atq; ei subsidia equitum adducente Cæsare Fregosio, ita cœperant, vt commisso per regiones tumultuosissimo certamine, Cæsarianos oppresserint, cadentibus eo in prælio ex victoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis præfecto, & Latino Vecchia Romano: Quæ duo incommoda non multo post Cæsariani Caragiana cæde & Casalensi victoria rependerint. Sed ineunte vere Salassus quum occupata Carmagnola, arcem, quam Stephanus Balia Mutinensis pertinacissimè tuebatur, oppugnare pararet, tormentumq; librando in propugnatores dirigeret, glande ipse traiectus occubuit. His verò animis exceptus est Salassi interitus, vt non Gallicarum modò partium pleriq;, sed & æqui homines in neutram inclinantes partem, eum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum dicerent: Hispani verò tanquam virum fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interioreq; lætitia, seuerius fortasse quàm oporteret, Stephanum non multo post protracta & demum desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, vt ea victima æmuli Salassi manibus parentare videretur. Eo autem successu incommodum vtrinq; æquatum videbatur, quò paulo antè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atq; virtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfectum desiderassent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus copijs ad reparandum bellum à rege missus, ab Alpibus descendit: cuius aduentum summumq; imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, vsu belli, ingenijq; solertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam discessit. Nec multùm inde secundum Guidonẽ & ipse quoq; Caninius concepta ex leuissimis delationibus cum Fregosio simultate, à Gallis sese alinauit, singulari certamine cum eo certaturus, prouocatorijs in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanisque ingenijs ferociam animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpè turpi, fœdoque fortunarum & nominis detrimento, pertinacissimè student: secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ et in acie tantum aduersus publicum hostem virtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterum Humerius, qui magna virium & nominis famam, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominũ decidere visus est: quũ sese nequaquã

pro natura Gallorum pugnacem, & in consiliis explicatum, sed planè timidum ostendisset: Quod opportuna quæq; gerendo bello consilia, vel non inepta occasione inducta, & oblata à cæteris ducibus, tanquam periculosa respueret. Delatus enim ad Astam, recenti validoq; impetu eam vrbem occupaturus existimari poterat, si paululum sese prouehere, & Astenses nudatos iusto præsidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus consuetudine procliuatos, ostentata acie tentare voluisset. Tuebatur siquidem eam vrbem Antonius Aragonius non magna manu militum, sic vt Vastius eius periculo vehementer angeretur. Antonius de salute sua, vti iuuenis opulentus atq; pernobilis, maximè solicitus, nec bello abundè exercitatus, anxiè à Vastio opem sibi ferri postularet. Accidit autem, vt quum subsidio cum semiplena Hispanorum cohorte Franciscus Ruicius aduenisset, Antonio animus confirmaretur, ob idque Humerio obtinendæ vrbis facultas spesq; omnis minui atq; adimi videretur, retrocedendumq; inde statueret, quòd aduentare Vastium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur: frustra reclamante Paulo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæque vrbis sibi nihil periculi verito aut recusanti, id munus demandari postulabat. Is detestatus regis consilium, qui pro impigro bellicosoque duce ciuilis modestiæ fideiq; & suspicacis naturæ hominem, secus ac aliàs esset solitus, trans Alpes misisset, abeuntis exercitus terga peculiari delectorum præsidio firmauit. Apparebat enim Cæsarianos alacriter in hostes castra mouentes erupturos: atque ita mox euenit, vt à nouissimo agmine conserta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, expedito cohortium flexu multis hostium vulneratis, & quibusdam interfectis, incumbentium audaciam reprimeret, & eo congressu Cola Toraldus nobilis Hispanicæ stirpis Neapolitanus interficeretur. Humerius nihil vltra lacessente hoste, ad Albam Pompeiam profectus, extra vrbem statiua castra posuit: quo cognito Vastius & ipse iuxta Astam inter duo cœnobia castra metatus est: Sanseuerinũ Besennianum regulũ qui vniuersis equitibus præerat, turmas omnes secundum Tanari amnis ripam extendere iubens, vt quid moliretur hostis, parátus ipse ad obsistendum certandumque emissis speculatoribus expectaret. Quum Humerius segnius cunctari prospiceretur, & Vastius animaduerteret in dies augeri Gallorum copias, & de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas sibi, ad præsidiũ Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti postulauit, idq; celeriter cum publicę causę & fratris Cęsaris cõmodo tum iustis Vastii precibus Ferdinandus tribuisset, dux legionum Federicus Fustembergus, inclyti inter Germanos nominis regulus, Tridẽtinis Alpibus descendit: quibus in legionibus pleriq; ex Norica atq; Vindelica iuuentute nobiles, & procerũ propinqui nomina dederant. Erat hic Federicus, eius Gulielmi qui Gallo regi militabat germanus frater, dissimili ingenio vir: vtpote qui fratrem peruerso iudicio, neglectaq; religione, militaribus rapinis, & improbo semper quæstui, defraudatis stipendio militibus turpissimè deditum, & quod nefariũ videbatur, contra Germanici nominis decus externi atq; inimici regis auspicia sequentẽ, probo ore, atq; exactę virtutis famę superaret. At Humerius aduentu Germanorum cognito, vti viribus atq; animo hostibus impar, copiis quas habebat dispartitis, oppida tuenda cõmisit, ea ratione diuisis muneribus, vt singulos duces oppidis pręficeret: Azaliũ è Togata Gallia virũ iactabundũ potius quàm fortem, Cherio imposuit, attributis ei pręter Italicos milites duobus

bus Vasconum vexillis: Clarascum autem opportunum oppidum, Cæsari Fregosio defendendum dedit. Albæ verò prępositus est Iulius Vrsinus, eo Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat. Fregosius ea conditione demandatum munus suscepit, vt se fortem operam aduersus omnem hostium impetum præstaturum testaretur, si ab Humerio, sicuti ille prolixè fidem dabat, intra quadragesimum diem certa commeatus & militum supplementa summitterentur. Iulius Albanis inspectis mœnibus, quarũ vitia passim eminebãt, & ea nisi longo labore aggeribus permuniri resarciriq; possent, tutelam loci cum excusatione inopiæ multarum rerum susceperat, Humerij adhortationibus & spe promissæ opis excitatus. Cæterum Humerius constitutis præsidijs nihil sibi moræ attulit, quin inglorius in Galliam reuerteretur, & Vastius non multos intermitteret dies, quin ad oppugnandũ Cherium omnem tormentorũ apparatum conueheret. Oppugnatio autem cœpta est ab ea parte mœnium, quæ diui Augustini templum respicit, quòd murus ab ea parte debilis appareret. Azalius satis peritè atq; opportunè ex disciplina munitionem erexerat ingressuris hostibus, tabulata æquata solo eminentibus pręacutis clauorum stimulis, quibus pedes ingruentium configerentur, obiecerat: multumq; sulphureũ ignem, qui de more aridam materiã corriperet, occultis in locis excitãdum ita instituerat, vt egregiè prospexisse periculo videretur, si eundẽ animum ad ingenij solertiam afferret, quem antea iactando prætulisset. Nam vbi adactis maioribus tormentis murus quati diruiq; cœpit, tantoq; spatio continuata quassatione patefacta essent mœnia, quantò satis foret ad inuitandos milites, proponẽte pugnæ signum Vastio, Itali Hispaniq; pariter in oppidũ perruperunt: quo tumultu acerrimæ inuasionis, Azalius vsq; adeo trepidanter atque imperitè se gessit, vt nemo ferè suorum in eo loco pugnaret, nec ipse, vbi periculum deposcebat, conspiceretur. Eo namq; impetu Cæsariani Azalianas munitiones superarunt, vt nihil eos per strata tabulata eminentes clauorum cuspedis retardarent, nec ea sulphureorum ignium fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, suo tempore ignem conciperent, & dux ipse fœde animum despondens, vitæ discrimen effugeret, continuoq; trucidatis aut captis præsidiarijs, turpi in latebra caperetur. Dum Cæsariani in vrbem penetrarent, Vascones timore præpediti ad id propugnaculum, quod superiore anno Annibal Nouellarius erexerat, se contulerunt: atq; inde (nihil ibi consistere ausi) vt se in longiorem fugam proriperent, exterius in fossam humore carentem se demittere cœperunt, quòd eius munitionis agger satis esset humilis, facilèmq; descensum præberet. Id conspicatæ Germanorum cohortes, quæ constituta phalange, subsidiaria in acie constiterant, eos ad vnum omnes numero amplius trecentos, vel vltro sese dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius verò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum carissimis ornamentorum suorum rebus deditionem fecerunt, cesseruntq; in prædam Didaco Arzio castrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri vicatim singulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia se redimere coegerunt. Azalius verò ipse perductus ad Vastium, cunctis risui fuit, quòd nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, vsui fuissent, & idcirco oneratus infamia rei male gestæ, multo auro se redimere coactus est. Expugnato per hunc modum Cherio Vastius ad Clarescum mouit castra. Nec mora exploratis ad-

versariorum viribus, animaduersaq; per speculatores ea mœnium parte quæ nouis munitionibus careret, maluit eam partem adoriri, quàm vllam aliam, quæ faciliorem oppugnationem ostenderet: vel ob id præcipuè, quòd nulla extantium propugnaculorũ, quæ latera subeuntium ferirent, munimenta haberet. Volebat enim Vastius quàm maximè posset militum parcere sanguini, incruentisq; victorijs lætari potius, quàm à cædiũ sæuita famam parare. Quod tamen secus accidit ac volebat. Nam tametsi hostilis murus vel antiqua vel noua munitionis proiectura penitus carebat, ob idq; milites nisi à fronte ab ipsis defensoribus peti feririq; & facilè propelli possent, tamen satis profunda vallis intererat, quæ profossa totam muri faciem muniebat: vsq; adeo difficilem cum descensum in eam, tum & ascensum ad præruptam vi tormentorum mœnium coronam habebat, vt quum magna muri ruina edita esset, & milites ardente animo pugnæ signum sibi dari flagitarent, hoc impetrato in descensu atque ima fossa, quæ erat lutulenta, & in ascensu demum perfracti & cadentis exterius muri ruina conflictarentur, & maiorem quàm putassent conscendendi muri difficultatem reperirent: quod non plane ad amussim, quantum exteriora fossæ labra à mœnibus distarent, & quàm præceps descensus, arduusq; inde ascensus foret, oculis metiri potuissent. Verum propter ea accepta hostium telis detrimenta, non refrixerat ardor militum, nec Vastius forte incœpto absistendum ratus, ab expugnandi oppidi spe deciderat, sed vt prælium instauraretur crebro summissis recentibus præsidijs atque etiam Germanis (ipsis id obnixè postulantibus) quanquam ægrè, locum ad inuadenda mœnia concesserat, vt Germani qui se ad bellum natos existimabant, Hispanorum atque Italorum virtuti & audaciæ contemptis periculis æquarentur. Itaque redintegrato ardore omnium, tanquam æmulatione decoris à diuersis gentibus certaretur, asperrimo conatu conscensum dimicatumque est, maiore Cæsarianorum detrimento, quòd Fregosiani milites per noctem, Petri Pratensis ingenio, munitionem in summa prærupti muri corona subitariam erexissent, comportatis ibi madentis fimi cumulis, quibus propter mollitiem tormentorum pilæ hærebant, nec lentore prohibente, penetrare in oppositas hostium cohortes poterant: quæ ea repentina nouaq; munitione protectæ, ex tuto propugnabant: sic vt euadentes in summum ruinæ supercilium hostes sclopettis traiectos, alabardisque & lanceis acriter repulsos, in fossam præcipitarent, terribili cum ruina succeditum, & subire magno nixu conantium, quum magno cum fragore armorum collidentium, sese viui pariter atque exanimes debilitati artubus cumulatè cænosa in fossa volutarentur. Hac peracri contentione quum aliquot horis esset dimicatum, amplius ducenti interfecti, & supra ferè quingenti mortiferis glandibus & saxis vulnerati sunt: & in his Vulcanus immoderatæ fortitudinis adolescens Guliermi Rocandulphi clarissimi ducis filius, ex Germanis occubuit, æquato cum aduersarijs detrimento, quòd Liuio inclyti imperatoris Liuiani filio propugnãti ingentis tormenti pila caput fuisset ereptum. Huic Fregosius rapida grauatus febre suas partes cum imperio, quòd esset magnæ spei adolescens, & militibus carus, concesserat. Eius immatura morte Fregosius vehementer permotus, tentatus importuno atq; acri morbo, & Humerianis auxilijs diffidens, quòd tempus in id condictum per aliquot dies effluxisset, & tormentarij pulueris inopia laboraret, nec satis ampli commeatus copia superesset, se dedere constituit,

sia Vastio honestis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu post ab Aloisio Gonzaga, qui erat apud Vastium Fregosio arcta cognatione atque amicitia coniunctus, res tractata & confecta est æquissimis legibus, quod Vastius offensus & ipse Vulcani immatura morte, & fortissimorum quorundam iactura, reliquorum militum periculosis laboribus et sanguini parcendum putaret, compertumq; haberet aduersariorum animos tales esse, vt in defensione fortiter oppetere, quam contra decus pacisci mallent. Erant enim apud Fregosium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus, & Baptista Corsus cognomento Lega, quorum maiores Corsicæ insulæ imperium tenuissent, & præter hos duo Veronenses Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Montanus, atq; item Philippus Corsus, vetus cohortis dux. Deditionis condiciones in hunc modum perscriptæ sunt, vt Cæsari Fregosio saluis rebus, incolumiq; præsidio, & explicatis vexillis excedere liceret: tormẽta ipse relinqueret & commeatum: sed ei quod sua pecunia coemisset, frumẽtũ à Vastio solueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atq; ita comitãte Cæsarianorũ equitatu, atq; eum passim ab iniuria defendente, ad Penarolum oppidum peruenit, indeq; in Galliam profectus est, vt regi rerum difficultates explicaret. Clarasco autem potitus Vastius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredium præfecit: & ad expugnandã Albam continuò duxit. Animaduerso autem eius vrbis situ vltra Tanarum amnem tormenta perducta constitutaq; sunt, eo Vastij iussu, vt binæ & penè inter se coniunctæ quassationes fierent, quarum altera Hispanis, altera Italis ad inuadendum erat assignata: quod Germanis parcendum idcirco Vastius iudicabat, tanquã campestri prælio aptioribus, quàm subeundis muris: quod id munus agiliora militum corpora atq; expeditiores animos requireret. Erat in castris euulgatum, quosdam Hispanorum signiferos acerbis à Vastio verbis fuisse castigatos, quod sibi et gregarijs suis, pro cono parua vexilla galeis imponere iussissent: vtpote qui antè alios ad promerendam laudem, ac murũ & prima pericula se subituros insolentius iactassent, nec demum murali in pugna ostentatæ audaciæ fortiter respondissent: qua ob iurgatione Hispani in vniuersum permoti, quod Clarasci perficere nequiuissent, Albæ ingentibus animis se præstituros testarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quod sibi præripi decus indignarentur: cuius obtrectationis is extitit successus, vt Itali proximos loco Hispanos æquandi aut superandi cupiditate, ante acceptum signum, manipulatim ad cursum se incitarent, & in præruptum murum, nec satis quidem apertum euolarent. Hac insana sed planè decora quorundam signiferorum properantia accidit, vt multi viri fortes intra vrbem irrumperent, & Cæsariana vexilla, cum intus ab hostibus, tum extra à Vastio totoque exercitu in summis mœnibus & decussis muri pinnis spectarentur. Sed Iulius Vrsinus introrsus à muro ad iactum lapidis firmam munitionem erexerat, ex vimineis turriculis more militari gleba & cespite repletis: atq; etiã accelerandi causa ligneis ibidem vinarijs dolijs contra hostes constitutis: quo munimento cohortes tutæ à maioribus hostium tormentis, quod essent depressiore in loco, in primos hostium subeuntes, incensis sclopettis glandium procellam effunderent, atque audacter munitione egressi ingredi ausos, quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repentina scandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi senatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaserat, impigrè resi-

stens occubuit, & Scipio Montebelliæ cohortis signifer postratus, cum vexillo captus est: Marcus verò Priuerans, qui primum illato signo virtutis decus affectarat, ita se explicuit, vt incumbente hostium multitudine, incolumis cum vexillo ad suos reueteretur. Neq; enim facilè qui primi subierant à subsequentibus confirmari poterant, quum magno casu ingens & vetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, fortè succisa hostilis tormenti ictu, transuersa ita procidisset, vt ea casus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrumpentibus magno esset impedimento: proptereaq; irrito conatu, qui iam ascenderant, pulsi ab interiore hoste, & iniquitate loci deterriti, omnes extra proruerent: quibus sese recipientibus grauior incidit clades ab infimo propugnaculo quod erat eminens in fossam, & sua proiectura hostium latera conspiciebat. Id erat concameratum lateritia testudine, & per idoneas fenestellas ex occulto emittendis tormentis facultatem præbebat, Casamactaq; militari nomine vocabatur. Hanc cum manu sclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atq; mortiferos ictus è destinato sese recipientibus inferebat, et nisi fumus admodum densus interius spatium nullo ad effugium inuento foramine, multa edita caligine sclopettarios præpedisset, magnum profectò hostium numerum inde tanquam ex insidijs interfecisset. Hic ille est Marconius qui apud Viennam, vti supra memorauimus, Italicas cohortes ad arma consternatas, & multis de causis nequaquam in Pannoniæ præsidio heymandum censentes, turbulentissima concione in castris habita, perpulit, vt in Italiam redirent. Eo ex Casamacta periculo, post non paruam militum iacturam, animaduerso, Vastius receptui cani iussit, vt aliunde tormenta aptius et efficacius admoueret, quum Iulius audacia & multitudine Cæsarianorum perterritus, desperansq; opem sibi alicunde ferri posse, quod nihil de Gallicis auxilijs audiret, ad exemplum Fregosij se dedidit: hisdem ferè conditionibus quibus ille Clarasco excessisset: sed aliquanto iniquiore sorte, quoniam ab his qui præsidio dati, vt in fines Gallicos deducerentur, excedentium impedimenta latrocinij modo, in itenere direpta fuissent. Neq; eam illatam vim, admissumq; iniquè facinus Vastius vindicauit, quanquam prædatores equitum præfectos, & in his Rosalium & Iuaniam Hispanos, & Bellottum Sequanum, Epirotamq; Zuccrum, seuerissimis verbis castigasset. Alba in potestatem redacta, motis castris ad Penarolum illicò contendit, eo animo, vt id oppidum, quod tormentis expugnari non posset propter loci natura atq; arte muniti difficultatem, longa saltem obsidione fatigaret: Taurinoq; simul commeatus spem, quantum excursionibus effici posset, paulatim abscinderet. Hoc tanto rerum successu Vastius supra recepti Casalis victoriam mira celeritate partam, Cherio demum et Clarasco, atq; Alba vrbe intra octauum atque vigesimum diem fortiter expugnatis, pristinam virtutis suæ animiq; magnitudinis opinionem, non modò apud æmulos, ipsosque etiam hostes mirificè confirmauit & auxit. Hisdem diebus quibus Vastius expugnatis, aut deditione in potestatem redactis aliquot oppidis aduersus Gallorum duces prosperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rursus Etruriæ consilium susceperunt, cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, vt vndique Cæsaris vires distraherent. In id bellum Philippi Strozzæ persona poscebatur, quia esset summæ existimationis inter exules, & maximè pecuniosus haberetur. Sed vti erat armorum imperitus, & parum fortis ad perferenda castrensium laborum incommoda,

moda, negabat se id munus esse suscepturum, ne postquam duo ipsius liberi Petrus atque Robertus his periculis immiscerentur, nullum ipse salutis & Fortunarum discrimen esset aditurus. Hæc ita firmo animi decreto disserebat, ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuveniliter inflammatus, patrem ipsum vehementi, & planè inverecunda obiurgatione castigaret, nec obscurè ei atrocia comminaretur, si in ea spe recuperandæ patriæ tot patritijs deesset, & nihil sibi generosè conandum esse statueret. Quibus verbis Philippus à filio, quem unicè diligebat, vel reluctans expugnatus sese non modò socium, sed etiam urgente fato antesignanum præbuit. Inter armatos exules eminebat ipse Petrus Strozza, & Bernardus Salviatus Cardinalis frater, constanti, compositoque ingenio vir, militiæ maritimæ assuetus. Hi Capinio Mantuano operam navante, cohortes apud Mirandulam conscripserant, & Bononiæ conductis passim militibus copias auxerant, quòd Pontifex eius consilij gnarus, & non occultus uti credebatur belli concitator, hæc fieri pateretur. Favebat autem exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononiensis, cuius erant multę in Apennino montanorum hominum clientelæ, descendentibusque in Etruriam, tuta itinera per paternas possessiones, suggerendis commeatibus opportunas demonstrabat. Hæc tametsi occultè apud Bononiam pararentur: de his tamen sigillatim Cosmus princeps certior fiebat: & quanquam esset præsentis pecuniæ difficultate oppressus, quòd eas publicè sine gravi offensione civium imperare non poterat: eas tamen ab amicis atque affinibus mutuas exigebat, ut militari præsidio totam confirmati iam à Cæsare principatus existimationem tueretur. Erant in eius consilio pręter Innocentium Cardinalem, & quosdam togati ordinis cives, Alexander Vitellius, & Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces, iamque valida & fidelis militum manus undique accersita Florentiam ita coiverat, ut nihil de intestino tumultu dubitaret Cosmus, hortatuque ducum, adventanti hosti non fortiter modò repugnandum, sed obviam audacter eundum decerneret. Primum autem omnium Pistorio cavendum censet, ne hostis studio amicæ partis fretus, ea opportunissima urbe potiretur. Pistorij siquidem duæ vigebant factiones, æternis inter se odijs cruentissimè de potentia dimicare solitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria vocabatur, favebatque popularibus Florentinis: altera autem erat Panciatica, Gibellinæ & Mediceæ factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Bracciolinus vir militaris & maximè cruentus. Illius verò pari authoritate se duces ferebant Franciscus Habraus è Gatesca familia, & Battus Rospillosus. In hunc etiam modum Pistoriensis erat divisus ager, ut Panciatici planis & campestribus in locis nobilitate atque divitijs præstarent: Cancellarij autem montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus valerent: propterea fiebat, ut Cosmus Panciaticæ factionis vires, introductis in urbem eiusdem factionis agrestibus confirmare contenderet, ex adverso exules concitatis ad arma Cancellarijs invadendæ urbis spem conciperent. Sed Cosmus confirmandos nominis sui studiosos militari præsidio, atq; urbem tuendam existimans, Pistorium præmisit Federicum Montacutum cum duobus delectorum peditum vexillis, accersitusque è summis montium pagis Castagninus Tanarius Panciaticis favens cum multitudine armatorum suæ factionis descendere parabat. Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianum seditiosum & sanguinarium hominem, & eum quem diximus Battum, sæva incen-

dia in adversæ factionis ædificijs excitari iusserunt, ut Panciatici conflagrantium Penatium suorũ terribili calamitate adducti, ad vindicandam iniuriam elicerentur, Pistorioque exire, & ad sua defendenda proficisci, nec ideo Cosmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulum copiæ per Apœninum ad Fabricam vicum pervenerant, aliquanto lentius & tardius quàm expediret confectis itineribus, quòd in iugem bidui pluviam incidissent, ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate invisendæ Etruriæ fatali festinatione reliquos anteire maturarent, & ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum studia ad occupandũ Pistorium, invadendamque Florentiam sibi minimè defutura, quòd propinquas & validas vires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere posset, qui neque diu alere copias sine pecunia posse, nec quas haberet adversum se ducturus crederetur, ne civitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito, tanquam præsidio nudata rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apennini radicibus, qua desinit in campos, metæ modo in acclive fastigium eductus, præaltam in summo antiqui operis habens domum instar arcis, duplici muri corona, sed ea vetere & passim collabente permunitam cum lata area amœnissimi prospectus. Eam arcem ademptam olim Florentinis, Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea, vite & pomiferis arboribus ita est convestitus, ut certis etiam gradibus ubi fruges ferantur, aratrum admittat. Viæ militari imminet, qua à Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem milibus passuum: à Prato autem tribus distat. Tanta verò fiducia exulum principes in ea villa constiterunt, ut nihil omnino timerent, & Valorius villam suam, quam Baroniam vocabat, ab se non civili, sed regio prope sumptu ædificatam, tertio inde stadio securus inviseret, spaciareturque ociosus in xysto, villicum de futura vindemia speque oleæ, & de proventu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupijs diligenter interrogans: sic ut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modum, privatæque Fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de adverso rerum eventu, quem fortuna temerè progressis adveheret, dubitare videretur. Philippus contrà cæco perculsus metu, ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpe sciscitaretur Zanobium Nerlium villæ dominum, an in tuto esset: nec suspirare desineret, donec procul conspectis Petri filij vexillis animo sese confirmaret. Petrus enim ut præsidio foret his qui inermes ad montem Murlium processerant, disiunctus à gravi copiarum agmine provolarat, castraque ad radices montis iuxta viam militarem collocarat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum advexerat. Nec multo pòst Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus prædatum emissus usque ad Pratum, ereptos agricolis boves, & minoris pecoris aliquantam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestivo atque improbo militum suorum maleficio susceptæ pro libertate adipiscenda expeditionis nomen fœdari nolebat: indignabaturque mirum in modum, quòd Battus & Mattana veteribus factionis odijs studentes, sævo incendio cuncta prope eius tractus domicilia delevissent, quasi Barbarorum more incendijs & cædibus ex usu victoriæ sævituræ forent, quum incolæ beneficijs atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoscẽdo odia, alliciendi & conservandi, potius quàm

detri-

detrimentis afficiendi non insanis ducibus viderentur. Præmiserat Cosmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Insubre, Rosa item Victio patris veterano impigro cum expeditis sclopettarijs equites consequi iusso. Poctius explorandi causa usque ad hostes processerat, levique pugna edita, amissis duobus equitibus retrocesserat. Huic tendendas insidias tanquam inconsulte iterum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iusta manu sclopettariorum, Parusianæ villæ tectis (ea est militari in via) sese occultare iubet, nec se commovere, donec hostile exeuntis Poctij agmen pertranseat, quod demum a tergo invadi deberet, ut Poctius interclusus a tergo simul & a fronte cæderetur. Ipse enim Strozza e castris suis stadia duo progressus ad pontem torrentis aquæ delectorum signa statuerat. Sed longe aliter quam putarat, insidiarum eventus cecidit. Cosmus enim de consilio suorum ducum in celeritate summam belli rationem reponens, adoriendos hostes esse censuerat, antequam reliquæ eorum copiæ quæ sequebantur, primo agmini Strozzæque sese iungerent. Rei gerendæ consilium hoc ordine explicatur, ut ipse Cosmus in urbe consistat, emissaque Margarita Austria, ut Pisis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica munia Vitellius & Pyrrhus suscipiant, maximeque occultata profectione noctu ad hostes contendant. Cæterum Cosmus qui Sarmentum cum Hispanis e Fesulano agro acciverat, astuto consilio eis designari, pararique hospitia certis in urbe regionibus iubet, subindeque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem servitiorum turbam, ut species ingressuri præsidij hostium speculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obserari cuncta urbis portas præcipit, ne quisquam exeat, & Hispanorum cohortes extrorsus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hispani egregie Sarmento duci suo, & plenis passibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyrrhus Italicas cohortes educunt, easque Rodulphus Baleonus cum equitatu subsequitur, & omnes simul Pratum intempesta nocte perveniunt. Nec quiescendi ultra semihoram, quia paratis obsonijs & poculis modice ientarent, spacium militibus datur. Nec mora Vitellius educit agmen, præcipitque Gaspari Pratensium iuventutis præfecto, ut occludat portas, caveatque diligenter, ne quisquam egrediatur, qui certum nuncium de adventu suo itinereque ad hostes perferre possit. Hoc vero ordine ad hostes contendit. Præibat cum sua prætoria cohorte, atque expeditis sclopettarijs Borghesius, cui cum turma equitum cohærebat Poctius. Hos modico intervallo cum Italicis cohortibus subseqnebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectissimis centurionibus firmatam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus universos, quos habebat equites, ad dextram applicaret. Succedebant peditum agmini ipsi duces Vitellius & Pyrrhus: secundum vero eos Sarmentus Hispanos accelerare iubebat, qui ideo in postremo agmine collocati erant, ut tanquam subsidiaria acies, quantum fieri posset, integra atque intacta servaretur, quod in his extremis cohortibus Etrusci imperij salus constaret. Eo modo incedentes Cosmianæ copiæ ad Parusianam, quam diximus villam, ubi Sandrinum in insidijs a Strozza collocatum fuisse diximus, pervenerunt, nemineque hostium se commovente, ad pontem & ad Strozzeana demum castra contenderunt. Neque enim, uti iussus erat Sandrinus, sibi prius erumpendum esse iudicabat, quam hostile agmen, quod exiguum fore putaret, totum pertransiret. Atque ita quum maius & continens

totius exercitus agmen, vel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, erumpendi occasionem amisit, seque eijciens extra viam militarem altiore circuitu, ad pontem, ubi Strozza constiterat, regredi cœpit. Sed is fuit properantium hostium, equitumque invadentium impetus, ut Strozza deceptus suo consilio funderetur, & ut quidam existimant, quum pugnando resisteret, ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se felici conatu è complexu hostis statim, ut erat nixu validus & pedibus velox eriperet: hostes verò in castra eius, ut nulla munitione consepta, eodem cursu pervaderent, captisque à Borghesio tormentis, ea repentè diriperent, quòd Strozzeani nullo ordine constitutis, nec displosis his levissimis falconibus, tanquam perturbati & disiuncti viribus, in fugam præcipites se dedissent, nemine consistere, aut in unum corpus sese conglobare auso: quoniam uti in tenebris accidit, Aurora fortè nymbosior omnem spectatæ virtutis & ignaviæ casum absconderet. In eo tumultu Michael Angelus Romanus Strozzeanæ turmæ præfectus impigrè resistens equo deturbatur & capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traijcitur. Cadit etiam constantissimè repugnans Ioannes Maestraccius è Togata Gallia vetus centurio, paucis quidem interfectis aut vulneratis, sed multis captis, quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes, per tria miliaria esset consectatus. Eo tam levi certamine Vitellius potitus hostium castris, vexillis, atque tormentis tanquam re bene gesta, regrediendum esse iudicabat, ne superventu Salviati cum iustis copijs, qui non amplius quatuor milibus passuum abesse & properare dicebatur, partæ victoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes felici cœpto audacter incumbendum, expugnandamque omnino arcem, ubi hostium capita essent, sine consilio, nudataque integro præsidio, utendum Fortuna censebant. Atque ita concedente Vitellio, & Hispanos cohortante, ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis, quæ in aream exteriorem perducit, occupat, aliquot ibi utrinque desideratis, & ad alteram portam facto impetu provolat, quæ per aream in villam arci, ut diximus, similem aditum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertaque corona exteriore, quæ podij effigiem ostendit, sese in superiorem pinnatam ædificij partem contulerant, inde sclopettis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spacium undique Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illicò pluribus simul glandibus peteretur. Oppugnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarij, qui è sacra turre exterioris templi terga & latera scandentium & invadentium destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonulli, & ante alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, & Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flam ma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet, ardereque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent, & totum cavedium, superioraque arcis cœnacula, ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur, eoque trepidantius, quòd Caccia Altovitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus, in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tanquam hostium audaciæ expositum, aut properè vel tumultuario aggere muniendum, aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoque per subterranea loca, quod ædifi-

ædificium substructionibus impositum; subtus ubi cisterna erat, totum erat permeabile, in superiora revulsis ferreis fenestræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulsu uti in obscuro facilè accidit, in cisternam nullo ad os circumseptam podio præcipites darentur, & demum portulam, quæ in lævo latere arcis erat, aperirent. Interim nihil incendij flammas aut prunas veritus Otho, uti erat protectus armis, scuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alij atque alij secuti, cavedium, & circumambientem porticum occuparunt, exulibus iam in extremo vitæ metu adeo perculsis, ut velum è fenestra proferrent, quod erat deditionis signum: momentoque temporis occupata ab hostibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis præfecto, Philippum Strozzam sibi notum comprehendente, quum se Strozza Alexandro Vitellio commendaret. Nec mora Vitellius & Strozzam, & reliquos equis imposuit, Florentiamque perduxit. Vnus qui expeti poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus) elapsus, ad Salviatum cum universis copijs adventantem pervenit. Eadem noctehoraque qua hæc ad montem Murlium fiebant, fœlici quodam augurio geminata victoria Cosmo affulsit: nam egressus Pistorio (uti constitutum fuerat) Federicus Montacutus Othonis frater, Cancellarios ad Abbatiam, quam vocant Pactianam adortus, quum viri agrestes armatæ cohortis impetum minimè ferrent, ipso Mattana interfecto, Battoque fugato, ac reliquis cæsis & profligatis victoriam retulit, Bracciolino in adversæ factionis inimicos usque adeo immaniter animi sævitiam effundente, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ adolescentem cruenta manu iugularet. Battus ipse pernicitate pedum usus evasit: Franciscus verò Habraus, qui ad Poggiolinum, ut diximus, constiterat, ut Tanarianos descendentes invaderet, frustrà totam noctem observarat: audita & conspecta oculis sociorum calamitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu sclopettorum montis Murlij expugnatione, eodem cursu quò Battus ad Salviati copias se recepit, quò iam Petrus Strozza pervenerat, certum cladis acceptæ nuncium perferens, & Salviatum adhortans, ut descendere maturaret, & hostibus dissolutis ac præda occupatis victoriam eripere vellet. Sed ille ipso Strozza cautior, negavit in id iuniperetum (aspera & senticosa loca eius itineris ostendens) se demissurum: quas tamen haberet copias & tormenta, postquam infensæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutoque reditu servaturum. Atque ita transversis Alpium tramitibus per Ferrariensis ditionis fines, Mirandulam iterum cum Capinio se recepit. Nunciata est Cosmo victoria, quum esset in templo Nunciatæ Deiparæ virginis, ut ibi pro ea vitæ vota susciperet, quæ ei cumulatè lætior extitit, quòd ipsis Augusti calendis inciderat, quo fœlici die Augustus Cæsar olim nutantis imperij nomen Actiaca victoria confirmasset, quum ipse Cosmus eundem, uti Augustus, horoscopum in genitura nactus Capricorni sydus pro argumento in insignibus gestare consuesset. Peractis sacris reversus domum, productos ad se exules ea fronte suscepit, ut nihil victis insultaret, sed dubia severitatis & lenitatis signa miseris relinqueret, blandè monens, ut eodem animo, quo bellum suscepissent, adversi exitus Fortunam ferrent. Exinde minoris classis captivi, qui anteà damnati judicijs, & recenti facinore maiestatis rei fuerant, in foro pars securi percussi,

pars laqueo necati, triste spectaculum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipse cum Philippo filio, alteroque Philippo gentili suo, eius Nicolai filio, qui à Leone Pontifice detecta Boscolana coniuratione summa dementia servatus fuerat, & secundum hos ipse Antonius Franciscus Albicius turbido instabilique ingenio vir, & vetus, peracerbusque exul, rerum capitalium iudicibus Octoviris atque tortoribus traditi, confessique cuncta conceptæ perfidiæ atque malignitatis consilia, in carcere securi percutiuntur, cadaveraque eorum affinibus maiorum sepulchris inferenda conceduntur, lætantibus eorum supplicio plerisque ex populari factione civibus, quòd ipsi ijdem Albicius atque Valorius, vel seras veteris delicti merito vitæ exitu pœnas darent, quando eos detrudendi è summo magistratu decennalis dictaturæ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes ante viginti quinque annos fuisse meminissent. Ab his enim ereptam civitati libertatem, Mediceorumque inductum dominatum, quem tyrannidem vocarent, vel parum libero ore prædicabant. Ambo enim ab eo facinore edito, quum honestissima tulissent præmia, rursus à Mediceis defecerant: Albicius quum perverso eius ingenio nullus gratiæ vel dignitatis locus, nullumque extraordinariæ liberalitatis præmium in patria satis placeret: Valorij verò profundæ cupiditati nullæ opes quantumvis magnæ satis forent, utpote qui vecordi superboque ingenio ad summum civitatis imperium aspiraret, usqueadeo malè occultatis sensibus, ut à Philippo Strozza, ipsoque item Albicio dissentiens, ad montem Murlium in deliberatione, ad iurgium intempestivamque altercationem contumeliosis ferè verbis descenderent, & unusquisque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum studia niteretur, quæ ipsis præproperis immatura festinatio proculdubiò perniciem attulerit. Horum siquidem trium diversa erant consilia, sicuti in quæstionibus & tormentis protulerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, sicuti antea Soderino obvenisset. Philippus populari favore, & gratia totius iuventutis, quam comitate, largitione, honestisque atque inhonestis artibus, uti tum urbis mores ferebant, sibi conciliarat, validissimè subnixus: & uti habebatur pecuniæ ditissimus, ac affinitatibus potens: liberum supra magistratus omnes iucunda conditione principatum in urbe sibi destinabat, Laurentio Medici prosocero similis evasurus. Cæterùm Albicio nihil nisi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in veteres inimicos odium exerceret, eorumque sanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de causis, uti verissimo constat argumento, Philippus Strozza Valorij immodicam ambitionem, & diram Albicij crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitavit, quum in eorum cædem allecti præmijs, se promptissimas manus allaturos pepigissent Sandrinus Filicharius, & Cecchinus textoris filius, iam pridem ab adolescentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, proditorum more in foro suspensus est: ille è prælio effugiens, aliquanto post, quum in suspicionem mutatæ fidei Strozzis venisset, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus est. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæsar iusserat, custodiretur, miserque auro oblato, & datis impensè muneribus sese redimere frustrà contenderet: ad extremum Cosmus à Cæsare impetravit, ut sibi traderetur, de nece Alexandri atq; Hippolyti Cardinalis quæsituro,

situro,

situro. Quod ubi Philippus rescivit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignam natalibus suis necem subire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè despondens, gladio, quem Hispanus carceris custos temerè exiens reliquerat, gutturi apposito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quum exeuntem Hispanum adacto statim vecte ostio exclusisset, nec citò postes cardine revelli possent, patefacto aliunde ingressu exanimis cruento in pavimento reperiretur: relicto in mensa chirographo, quo testabatur, se qui rectè vivere nescivisset, gènerosò animo vitæ & miserijs finem imposuisse. Indignus certè eo vitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, apprimeque liberali, summè gratiosus apud cives, & elegantissimus evasisset, nisi de superis atque inferis malè sentire, apertiusque illudere Christianæ disciplinæ præceptis esset solitus: atque inde procacius quàm deceret Vestalium virginum amoribus servire crederetur. Ferunt Cosmum miti ingenio clementiæ laudem excipere paratum, servare Strozzam quàm supplicio afficere maluisse, quòd Ioanni patri amicorum atque sodalium intimus fuisset, nec suopte ingenio, sed Petri filij impulsu, & inimicitias, & denique fatale bellum adversum se suscepisset. Quod ideo credere facilè fas sit, quum in eadem causa Paulum Valorium, ipsius Bartholomæi supplicio damnati filium, Philippique Strozzæ generum designatum, Bracciumque item Guicciardinum, Verium Castellionem, T. Canisianum, & Chiurlium Macchiavellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantùm carceris pœna dignos iudicasset: & Ioannem Adimarium, Americumque Antinorium, & Lepronium Rinerium ab Hispanis captos, sese pecunia (quum æquo iure id posset vetare) redimere permisisset, quòd parcendum edendis supplicijs, & finem acceptæ iniuriæ, conceptoque odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAULI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NUCERINI, HISTORIARUM SUI TEMPORIS

LIBER XXXIX.

ÆSAR ab Hispania per mediam Galliam in Belgiam profectus, non Gallorum modò suopte ingenio exoptata facilè credẽtium, sed principum omnium animos magna pacis expectatione suspenderat. Neque enim periti rerum, qui æquissimo iudicio, & studio maximè libero vigerent, fieri posse existimabant, ut regum longè maximus, ingenio gravis, & veræ gloriæ percupidus, Francisci regis antiquas spes publico omnium consensu confirmatas diutius frustraretur, quũ tanto apparatu, tantisq; honoribus exceptus, nihil apud generosum Regem de salute subdubitans, vultuque maturæ pacis spem præbens, clarissimas Galliæ urbes percurrisset. Postularat quoque Cæsar à Pyrenæis digressus, ut legati communi consilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent detersa animis odia, amicitiamq; subinde syncera fide renovatam, ea mente ut præclaro fœdere icto, consiliisq; Christiana pietate dignissimis ingenti animo susceptis, in Solymanum dirum verumque hostem totius Europæ arma verterentur. Descenderant itaq;, ut legationi maior inesset authoritas cũ ornatissimo comitatu ipse Alfonsus Davalus, Cæsaris in Italia dux summus, & Hanebaldus ab insigni fide & vigilantia Gallicis copiis ad Taurinum præpositus, exceptiq; fuerant admirabili pompa, quum eis Landus princeps solenni thalamego, quod buccentaurum vocant, & multis exornatis triremibus occurrisset. Erant tum Veneti ab recenti Turcico bello variis acceptis incommodis vehementer afflicti: nam præter Corcyram, multis millibus hominum in servitutem inde abductis, latè vastatam deformatamque crudelibus incendiis, & Obrovacium in Illyrico infœlici temeritate tentatum, etiam Creta, & insulę Cyclades gravissimas clades acceperant, negociatoresque Veneti non modò Byzantii, sed tota quoque Syria ac Ægypto capti, in cathenis servabantur, bonaque eorum & preciosa mercimonia Barbari præsides in fiscum retulerant, neque sublato commercio & deserta navigatione ulla spes erat exercendæ mercaturæ, ob idque privatæ opes, quibus publicæ steterant, eversis multorum Fortunis concidebant, adeo ut post pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido, insolentique ingenio abruptam, temerè sumpsisse arma adversus tantum hostem, improvideque fœdus cum Cæsare percussisse pœniteret, cum periculosi belli, cuius prima vulnera, damnaque ad ipsos recidissent, prægrave exitiosumque onus se subisse perspicerent, in nullam præsertim spem victoriæ terrestris, sed debellandæ tantùm classis, cuius animi ac virium nuper cum ignominia ad Leucadem periculum fecissent. His de causis à Solymano inducias impetrarant, adiuvante, uti suprà memoravimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiaque Cæsaris divellere cupiebat, ut

Auriana

Auriana demum classis numero longarũ navium impar, Hariadeno vacuam maris possessionem concedere cogeretur. Induciarum verò iam prope totum tempus effluxerat, incideratque Venetijs tanta inopia frumenti, ut sæva fames in propinquo spectaretur: neque eos Cæsar, vel id ex fœdere postulantes, frumento Siculo sublevabat, quod tum multo gravius quàm anteà vectigal asportantibus imposuisset, adeò ut illud tritici venalis pretio & vecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior spes erat frumenti comparandi, quàm è Macedonia & Græcia, si cum Solymano ad antiquam pacem amicitiamque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuverat, ingenio nequaquam Barbarò, præfatus inhumanum esse & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immortalium interceptis frugibus miserabile vitæ periculum subirent. His de causis plerique optimatium ad non dubiam spem avertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis sumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri viderentur, finem imponere cupiebant. Erat quoque liberis sermonibus evulgatum, Cęsarem præalto avidoq; ingenio, sed eo in omnem modestiæ simulationem probè composito totius Italiæ, & denique Europæ omnis imperium affectare: unos autem Venetos omnino esse reliquos, qui obstarent, & vigilanter libertatem suam tuerentur, quum cætera imperia inusitato quodam & prorsus fatali arridentis Fortunæ munere in eius potestatem devenissent. Proinde illum validis subnixum rationibus non ineptè quidem expectare ex eo prægravi bello, ut Veneti publica privataque ac singularum quoque imperij sui urbium, consumpta pecunia, attriti ac inopes, opportunique iniuriæ redderentur: quandoquidem ipse Cæsar & Ferdinandus frater non obscuro, sed diverso iure septem illis Venetiæ urbibus imminerent, quas anteà Maximilianus avus Gallo coniunctus, armis cœpisset. apparebat enim socias civitates, si pecuniam conferre cogerentur, uti acerbius expilatas fidem facilè mataturas, quum duorum fratrum consilio concitatis Germanis, qui undique fines clauderent, repentinum bellum inferretur. Propterea senatus magnopere dubius, in ancipiti sententia versabatur. horrebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini semper funesta: instantem timebat famem, obscuraq; Cęsaris consilia suspectabat: quarum rerum pericula, una statim cum Solymano confecta pace tollerentur: sed non deerant, qui eam vehementer improbarent, ex ipsa scilicet quorundam potentium factione, quæ iam pridem depravatis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat, confirmataque demum Neapolitano fœdere, quo nihil toti Italiæ importunius accidit: ex obliquo siquidem, ut Cæsari faverent, pacis authores sententijs atque suffragijs oppugnabant, quando ea pax non ingenti modò auri pondere, sed maximè damnosa atque turpissima duarum urbium concessione ab infido immanique Barbaro redimi videretur. Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ ex omnibus anteà bello amissis in Peloponeso Venetis parebant. eminebat etiam in ipsa mentione pacis subeundæ invidiæ ac ignomonię non obscurus pudor, quum Venetus præpropero decreto ac infami præiudicio, uti subtracto navali apparatu quo plurimùm polleret, Italiæ oram Barbarorum classibus evastandam prodere videretur. Is erat animorum habitus, quum legatis à lectissimo civium ordine in curiam deductis datus est senatus. Coiverat autem tanta hominũ multitudo, ut amplissimo conclavi comitijs di-

cato, minimè caperetur: multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florentem intueri, sed omnes maximè Davalum cum sua proceritate & dignitate oris conspicuum, tum rerum gestarum fama clarissimum, orantem audire cupiebant. Is à latere principis exurgens, in hanc fermè sententiam præclara militarique facundia locutus est. Præclara magna numinis, divorumque omnium providentia factum esse reor, serenissime Dux, huius amplissimi senatus, ut duo longè maximi Europæ Reges, qui modò perpetuis armis inter se contendebant, non dubia tacti religione in mutuos synceræ amicitiæ complexus devenerint, in id unum proculdubiò cōsilium, ut constituta pace, conturbatis, & tam diu affectis Christiani imperij rebus dignam ipsorum nomine tranquillitatem afferant, & suscepto sacro bello tot acceptas à Barbaris clades ulciscantur. Hoc ut vobis viri Veneti nunciaremus, Reges ipsi nos huc miserunt, ut pari studio, quo vos semper arsisse pro dignitate huius amplissimæ civitatis compertum est, opportunè incenderemus. Vos siquidem unos præ omnibus, qui tantùm navali apparatu disciplinaque, & maritimis copijs valetis, in sacri belli, speratæq; victoriæ societatem asciscunt, & dignos existimant, qui peculiares totius victoriæ fructus nanciscamini: quandoquidem renovato conatu & coactis tot classium viribus nemo non videat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametsi se ad Actium victores dudum evasisse iactent, quum non virtute, sed inexpectato intempestæ procellæ beneficio, victrices iam prope manus nostras evaserint. Nobis enim certa ratione pietatis in unum tantas undiq; vires conferentibus, cuncta cœli & terræ marisq; numina propitia aderunt, atque animos profectò ut vinci discant, Barbaris eripient. Quamobrem de terrestribus etiam copijs nostris bene sperare fas est, quandoquidem ad eas, quas modò Cæsar ad Viennam ipso Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit, accessura sint non modò totius Galliæ equitatus & peditatus perampla auxilia, sed suos etiam magni roboris exercitus Sigismundus Sarmatiæ rex, religionis atque virtutis nomine contra impios feliciter pugnare solitus, nulla interposita cunctatione sit adducturus, sic ut de explorata iam propè victoria minimè sit dubitandū. Hæc itaq; piè inita consilia, quod Christiano nomini secundissimè cedat, Cæsar atque Franciscus ut suscipiatis, & iustæ gloriæ atque victoriæ spem votis ritè nuncupatis, complecti velitis, plurimum cohortantur, vosque salutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortesque animos avertere suadent. Generosis enim animis vestris omnino turpissimum videri potest extendisse inducias, & infamem atque insidiosam pacem pio atque iustissimo bello prætulisse. Neque enim opulentissimam hanc rempublicam, vel magnis propositis belli sumptibus, à bono & æquo deterreri decet: nam quod præsentis est & diu exoptatæ occasionis, si semel vicerimus uno aut navalis aut terrestris victoriæ proventu cuncta superiorum temporum accepta incommoda, incomparabili vestra cum laude sarcientur. Ad ea Landus publico nomine respōdit, Nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto senatui vel specie legationis ad dignitatem honorificentius, vel ad publicam securitatem ipsa spe pacis optatius ac opportunius evenisse, postquam duo longè maximi Reges duobus præstantissimis ducibus legatis missis certam inter se cōcordiam & maturam pacem nunciarent, ipsis certè ad sempiternæ laudis nomen maximè gloriosam: Venetæ autem Reipublicæ tantis difficultatibus circumventæ apprimè salutarem, mi-

rem, mirumque in modum etiam reliquis Europae principibus expetendam, si publico consensu consociatis viribus de sacro bello sincera & religiosa fide cogitarent. Tum enim Venetos neque sibi, neque reipubl. defuturos, quin inducias, quae cum Turcis essent, nequaquam foeda pace, sed constantibus armis atque victoria finirent: proinde supplicandum esse Deo maximo, divisque omnibus, ut Reges totam eam spem pacis, quam mutuis colloquijs complexibusque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & felici eventu maturè & gnaviter implerent. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum vocatos lectissimi senatores interrogarũt, an quicquam de legibus scirent, quibus ea pacis & amicitiae foedera sancirentur, ac obiter, putarent ne, Caesarem in usum pacis Cisalpinae Galliae imperium Francisci regis filio concessurum? Subticente ad id Hanibaldo, Davalus nihil plus exploratum se habere quàm convenisse inter se Reges, idque appetisse Caesarem respondit, qui gravissimis de causis fessae & labanti Christianae reipublicae succurrendum existimarit: id verò quod vel caeci praeclarè intuerentur, nequaquam expediri posse perficique foeliciter, nisi Caesar pro magnitudine animi plurima concedendo, donandoque Francisci regis votis annueret, voluntatemque redimeret. Generosus, inquit, patres conscripti, gravem etiam rerum suarum iacturam facilè contemnit, quum amplissima verae laudis ac ingentis famae commoda latè prospiciat. Erant haec dictu valde magnifica, grataque auribus, sed inveteratae prudentiae homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Caesarem, cuius vel intimos sensus tractando explorandoque saepius novissent, temerè crederent Mediolanensi imperio decessurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per viginti fermè annos commoto & perturbato terrarum orbe infelici contentione dimicasset. Movebat senatum novae ac inusitatę legationis auctoritas supra veteres legatos Didacum Mendocium Hispanum & Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant, ob id maximè suspecta, quòd nihil certum discussumque praeter spem futurae pacis attulerat, ita ut plerisque magno Caesaris commodo ad fallendum instructa atque adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum verti videbatur, ut Venetus in spem concordiae communis adductus, consilium cum Solymano de prorogandis inducijs & petenda pace penitus abijceret. Eam autem alieni arbitrij aleam subire seniores imprimis periculosum atque omnino insanum esse iudicabant: quid enim ipsis sperandum, si Fortuna conceptae paci successum eriperet? nisi ut deserti ab omnibus, obiectique immanibus Barbaris stultae credulitatis gravissimas poenas darent? Sed vel inanem spem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obscurè Caesari favens mirifica, illustrique facundia sustentabat: disserebatur contrà à Francisco Donato, qui principe loco dignus antiquam divini & maximè constantis ingenij auctoritatem sententijs suis afferebat. Itaque senatus veluti magno in aestu diversis magnisque fluctibus iactabatur tanta contentione, ut patres in curia consultando, expendendoque integras ferè brumales noctes absumerent. Erat tum senatus instar quassatae navis rimarum plenus: hac & illac enim perfluebat, quod anteà nunquam acciderat, usque adeo ut sententiae, decretaque inexorabili anteà silentio religiosè custodita, non modò ad praesentes legatos, sed in provincijs quoque literis emanarent: tanta enim erat insania susceptae semel factionis, in clarissimis etiam senatoribus, qui ex professo noscebantur, ut an-

tiquum illud decus optimæ reipublicæ odioſa paucorum ambitione & venalibus ſtudijs atq; ſuffragijs prodi videretur. Propterea animadverſo vitio Marcus Foſcarus profunda prudentia vetus ſenator dixit, rempublicam prodi multitudine & malignitate ſuffragiorum, brevique perituram, niſi paucorum fidei iudicioque ſalubriter commiſſa maturè ſanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent ſententiam, & in ſuffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offenſus ad quinquaginta viros, qui uſu rerum, fide, caritateque patriæ probarentur, graviſsimi atque maximè arcani conſilij ſummam revocabat. Ita rebatur multorum inſaniam paucorum ſapientia ſuperari, ſed tanta mox Foſcarus invidia deflagravit apud multitudinem, quum ea ſe conſilijs excludi, notarique infamia levitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut vir ille inter ſummos ſenatores facilè excellens, & quo nemo gravitate iudicij potior habebatur, rogatorum ordine ſit eiectus, ſpoliatusque omni honore, diu in ſingulis comitijs pudendam reipublicæ repulſam tulerit. Verùm ei non multo poſt, quòd divinè & ſapientiſsimè providiſſet, magnæ gloriæ ceſsit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, ſeveriſsimeque damnatis. Hi fuêre patritij ordinis Mapheus Leonius, & Conſtantinus Cobatius decemviralis collegij ſcriba. Reliqui autem complices cum Franciſco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidioſæ largitionis miniſter, & interpres extiterat, laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque Cabatius in Galliam profugiſſent. Ceterùm ea de pace contentio hunc habuit exitum, ut ſenatus urgente præſertim fame, concordiæ principum diffidens: & tamen eventum expectans, tres legatos decerneret: ex his duo ad Cæſarem Franciſcumque regem explorandis eorum conſilijs mitterentur: tertius, qui erat Aloiſius Badoerius forenſi eloquentia inſignis, ad Solymanum maturè contenderet. huic adiunctum eſt, ut deſperatæ inter Reges pacis famam præoccupare niteretur, ſed daret operam cunctis ingenij artibus, largiendoque præſertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini ſervarentur: quòd ſi id ab aſtuto inſolentique Barbaro impetrare nequiret, neceſsitati daret manus, & quavis condicione pacem conficeret: eam enim decemviri è Republica fore exiſtimabant, ſecretoque de deditione urbium in mandatis adſcripſerãt, veriti ſcilicet imperitæ multitudinis vim atque tumultum, quæ inde veluti ſatis honeſtam nacta cauſam reclamandi intercedendique, proculdubiò ſaluberrimi conſilij decretum evertiſſet: neque enim in dubium vertebatur, ſi cunctarentur, & ſerò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate neceſsitateque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus eſſet pacem afflictis atque deſertis, niſi quòd eſſet ipſo Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipſa denique Corcyra traderentur. Itaque Davalus & Hanebaldus, qui ea de cauſa venerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecêre, quàm ut eam Veneti proviſo rerum ſuarum periculo conficere maturarent. Fit enim plerunque in conſilijs humaniſque rebus, ut alioqui rectè ſperatus, & facilis ſucceſſus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in ſpeciem tantùm perſonam legationi præſtitiſſet: clam verò per Guliermum Pelliceriuṁ veterem legatum pacem ac amicitiam cum Solymano perſuaſiſſe crederetur: atque ita evenit, ut quum Badoerius apud Byzantium, impetrandæ pacis

gratia certam pecuniam vrbium loco polliceretur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis vrbibus, testaretur: quoniam de decemuirali decerto certior factus, eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badoerius cum pudore redargutus, perfususque non dubio mortis metu, vbi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta esse conspexit in eas conditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis sanciretur. Quibus etiam Peloponnesi vrbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinum, atque Labrana: graui quidem cum dolore vniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione Venetijs est rescitum: vnde mox Badoerius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dedisset, quæ ex mandatis dare non posse credebatur, vsque adeò in eius nomen asperè concitato populo, vt vix demum detecta Cabatij perfidia, quin exilio, & bonis vel insons mulctaretur egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar dimissis Francisci regis liberis, qui officij causa prosecuti Valentianum vsque processerant, quum de concordia perscriptis conditionibus acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fratris reiecit. Is tum è Norico, vt explicandis consilijs interesset, Rheno deuectus aduentabat. Nihil enim dum esset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihilque præter iucundissimos sermones audierat: quum id anteà consilio, vt mox apparuit, subtili potius quàm honesto per Anneum Memorantium petisset: ne si alienæ potestatis factus in solo nuper hostili minus liberè minusque vtiliter de pace transigeret, totius institutæ liberalitatis suæ gratiam defloraret: quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non posset, vt ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore circumscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id verò faciliè receperat Gallus, quum certo excelsi animi decreto hospitales mensas, quibus regina ipsius Cæsaris soror cum lectissimo fœminarum comitatu ad hilaritatem indu ceretur, nulla penitus amaritia perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationeque Gallorum animis in vlteriores spes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur, Gandauum rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductisque secum Belgarum alis, quibus anteà vt prestò adessent locum diemque præscripserat. Gandauenses desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, occulto metu conterriti, & præ occupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulantes se effuderunt: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contra is oris habitus portam intrantis, vt hic non natalis soli vrbem, et patriam altricem pueritiæ, sed inuisa & prorsus inimica mœnia tectaque subire videretur: illi porrò cum in oculis Cæsaris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi vultu, & summisso murmure se pœnitere faterentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent. neque enim vi subigi expugnarique poterant, quum amplissima ciuitas vel subitario tumultu supra quadraginta hominum millia facilè armaret: sed Gandauenses cum iuri suo tum viribus audacius confisi grauiorem quàm putassent contumeliæ noxam subierant, eorum consuetudine qui vbi facinus admiserint, vt id demum extenuent, culpam sua potius quam aliena conscientia metiuntur: siquidem, vti memorauimus, tanquam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuni-

am in Gallici belli sumptus imperanti insigni contumacia restiterant, adeo vt paratam victoriam interpellasse viderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæsaris descenderat, quòd ab ea ciuitate in qua esset natus initium detrectandi imperij exortum videbat, summo quidem rerum suarum periculo, quando in eadem causa prouinciæ omnes perpetuis tributis exhaustæ ad non dubiam rebellandi occasionem Belgarum exemplo vocarentur. Nam Hispania omnis dudum conferendis pecunijs fessa, & ob id consternata animis, in conuentu liberas voces ediderat: Insubres quoque ex opulentissimis ad egestatem redacti, diuque vel in pace immaniter vexati, frustra apud surdas Cæsaris aures præsidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum verò regnum, quo nihil spoliatius vnquam fuit, euersum exutumque omni pristina dignitate conciderat: & in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ vectigalibus, & frequentibus Hispanorum æstiuis hybernisque euastata, occasio potius rebellandi qua consensus deesse videbatur. Itaque Cæsar vlturus iniuriam, quum iam pacato planè animo videretur, dispositis per vrbem custodijs multos vno tempore comprehendi iubet. Nouem ex his, quos turbido ingenio aut facundia insigni & militari præsertim audacia compererat, iudicio damnatos, vti reos maiestatis interfecit: his paucos pòst dies sexdecim desiderio libertatis, & populari potentia suspectos addit: de quibus pariter in foro, conterritis omnibus, supplicium est desumptum. Ab hac reorum pœna veteres demum ciuitatis immunitates vno edicto abrogat, leges dissoluit, totum id ius abolet, quo magistratus creabantur, ingentique pecunia ciuitatem mulctat, quæ in sumptum ædificandæ arcis transferretur. Instituebat enim peramplam arcem opportuno vrbis loco, insigne templum atque cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus, vt Gandauenses iugum seruitutis ex merito ceruicibus impositum sentirent. Erant qui in eos aliquanto grauius, quàm expediret, animaduersum arbitrarentur, quòd peruicacis ac indomitæ gentis is esset animus, vt vi subactus conspecto semel cruore odium iramque reconderet, nec vllis subinde lenimentis flecteretur, vt ex tuto demum in vindictam exercendæ seuitiæ locum aperiret. Damnarant imprimis seueritatem Cæsaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, horrebantque imprimis impositæ arcis nomen, vti nouum & maximè infestum libertati, ita vt Gandauensibus tanquam socijs, si Cæsarem casu aliquo Fortuna desereret, recuperandæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæsarem venit, expectabaturque solicitis legatorum animis toties initæ nec vnquam tamen confectæ pacis euentus. Venerat per eos dies sub fide publica Villermus Cleuensis regulus, affinitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus. is a Carolo Gheldrio, qui sine liberis decesserat, hæres testamento scriptus Gheldriæ regionem sibi finibus coniunctam obtinuerat, inuito iratoque Cæsare, qui suo Augustali iure dicendi instituendique principis authoritatem sibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligareque certis beneficiarij principatus legibus, vt, quod erat in intimo sensu, conducendi è Germania milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapijs atque Sicambris, qui hodie Cleuenses Gheldrijque vocantur, nunquam Gallo regi mirificè cohortes legionesque proposita mercede defuerant. Nihil Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallumque ex commodo suo neglectis socijs atque clientibus, modò Mediolanum reciperet, cuncta facturum

arbitraba-

arbitrabatur, ob id se conferre ad auctoritatem Cæsaris, eique pro Gheldria sacramentum dicere, Christiernamque (ea Francisco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæsaris sorore genitam, vxorem ducere paratus erat, sed Gheldriæ ducis, & principis nomen, dum vita maneret, concedi, conseruarique sibi beneficio Cæsaris postulabat. In ea re tribuenda Cæsar nihil vnquam, nisi ex maiestatis dignitate facere aut pati solitus quàm expediret, durior est inuentus, quum præfecturam tantum abrogato principis nomine se concessurum respondisset. adeò enim decoris erat tenax, vt futura commoda facilè contemneret, modò præsentia vel ancipiti periculo tueretur: sed pari ingenio & Germanica constantia Villermus quum speciosi susceptique simul tituli honore spoliari nollet, pro quo armis certari & nauiter occumbere minimè recusaret, se consulturum prouinciales suos dixit, & sub ea qua venerat fide intra fines est reuersus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mora refrixerat, & Galli eum oportunè monuerant, ne quid temere transigeret, quum varijs coniecturis non infirmas modò, sed penè extinctas esse spes pacis significassent. In eodem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria, qua reginam repudij dolore ad mortem adegerat, Cæsari auersus. Summæ enim dignitatis legatos in Belgium miserat, qui in rem Cæsaris multa pollicerentur, vt tutum, si pax fieret, ad eius amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquij fama Solymanum vsque adeo, vt indignabundus inconstantis ingratique animi Gallum regem incusaret, iamque timere inciperet, ne in se à coniuratis regibus Christiana arma verterentur. Ob id Antonius Rinco legatus atrocis supplicij perculsus metu speculatorium nauigium occultè parauerat, quo se per noctem celeri fuga in Pontum eriperet. Germani quoque principes, qui Francisci studia secuti cum Austria domo graues infestis armis simultates susceperant, non obscurè admonebantur, vt priuatim rebus suis consulerent. quas enim vlteriores spes ipsis relinqui, vt dignitatem & denique penates tuerentur, si Gallus commodo suo conciliatus Cæsari ipsos desereret atque, irato merita pœna plectendos obijceret? Iam enim Cæsar & Ferdinando ostentato pietatis studio dederant operam per idoneos homines, vt principum liberarumq; ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterentur, vt ibi colloquendo disceptandoque de placitis, & verò dogmate rerum diuinarum maior demum & augustior conuentus apud Vangiones indiceretur: quo illam auditu fœdam, et valde pestilentem Lutheri de religione controuersiam finirent. erat hic præclarus admodum prætextus, sed in recessu animi Cæsaris graue consilium incubabat, quo scilicet potentiæ suæ maiores opes astrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgentia, dissimulationeque earum rerum, quæ religionis causam moresque respiceret, et multa denique lenitate alliciendos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti posse, sic dissolui occultas coniurationes & clientelas, nudarique certo atque expedito præsidio Galliam rebatur. hæc in arcanis erant, palam verò communis omnium concordia, & consensus in religione, & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduersus Turcas petebantur. Ceterùm Cæsar diu cum frater collocutus, quòd diutius extrahere moras, suspensasque hominum voluntates incolumi pudore tenere non poterat, conceptum anteà inconcussi animi decretum protulit, misitque ad Franciscum regem cum mandatis Pelusium familiarem

suum, qui Io annem Lotharingium Cardinalem, ipsumque Anneum Memorantium conscribendis pacis conditionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæsarem nihil lubentius complecti quàm pacem, quanquam Reipublicæ potiùs quàm sibi profuturam, proinde multo ampliora augustioraque, quam Franciscus expeteret, communis concordiæ causa concessurum. Imprimis asciturū sibi in generum Carolum Francisci filium, eundemque sororis suæ priuignum, atque eum ex iure Augustæ maiestatis, & dotali nomine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentis atque beatius exoptari posset: quando Franciscus in sua domo alterum è duobus liberis iam regem Galliæ designatum, alterum nouo & maximè decoro florentis, & contingui regni diademate insignem esset habiturus: qui mutua fraternaque ope, coniunctisq; sensibus opulentissima regna tuerentur. Neque remotas spes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum essent, obiter spernendas videri, quando eas sapientissimi viri præalto alendas consilio, & bonis euentibus commendandas semper existimarint. Posse enim Fortunam, quæ suapte libidine mortalium votis illudendo varietate casuum magnopere gauderet, Philippo pariter, & Hunrico inuidere prolem, & quod Dij penitus auerterent, immaturæ etiam ætatis vitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo communis sanguinis stirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, & rara fœlicitate complexurum. Quod verò ad Galliæ Cisalpinæ imperium pertineret, cum sibi tum Ferdinando fratri ineptum simul ac insaustum videri inde decedere, sicuti anteà cum totius Italiæ præcibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo decessisset. nihil enim aliud esse quàm Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperij membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis esse, quod ea regna plerique mortales Fortunæ suæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæsita armis, aut impotenti cupiditate, sed quodam humanæ sortis iure atque ordine oblata collataque ad manus fœlici hæreditate peruenissent. Porro non esse ex vsu iuris & ęqui, obstrui sibi aditum & portus ab Hispania in Liguriam venturo, quum Genuenses commodo suo Mediolanensis imperij Fortunam subsequantur, subindeque etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ sibi pro maiestate nominis nequaquam alieni arbitrij beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciscus quanquam, vti spe opinioneque deceptis plerumque accidit, vehementer animo commoueri videretur, pacato tamen, sed renidenti vultu respondit, se gratias agere Cæsari, quòd multo ampliora speciosioraque quàm ipse sperasset tributurum incredibili benignitate polliceretur: cæterùm se vsque adeo non esse inuerecundum, vt illi auita regna, & deniqne natale solum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure sua essent, eaque posteris possidenda transmitteret: itaque æquum videri, vt de compositione loqui desinerent, postquam ipse aliena non cuperet, & ea tantùm quæ antiquo et multiplici iure sibi deberentur, vti Fortunæ casibus intercepta repetisset, empturus etiam ea graui pretio, et magno Cæsaris emolumento, vt afflictis vtriusque imperij gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua atque inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena a rationibus Galli Regis, opportuna autem Cæsari, qui publicæ pacis cupidus existimari volebat, quum iam totius fermè Italiæ imperij compos factus, è certis veluti opibus cuncta quæ animo conciperentur

sibi

sibi facilia fore prospiceret. Hæc autem à Cæsare tanto silentio tegebantur, vt ne Farnesio quidem legato cummunicanda iudicaret, quod hercle ingenuo pioque principe indignum non insulsis videri poterat: quando ille in tanta conuentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, vel infesta hyeme, & niuosis Alpibus in Galliam peruolasset: sacras enim opes conciliandæ paci, cunctasque item Pontificij imperij facultates obtulerat, si fœdus pacemque percuterent, atque obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis consilia flagranter expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta vel ex colloquijs illustrium fœminarum planè didicerat, ita vt in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimentem, enudando quæ ipse rescisset, vt pudorem intempestiuæ taciturnitatis exprimeret, salsa comitate iocaretur. Cæterum id quoque legati animum valde pupugerat, quod se inconsulto ad Hoganoam legatorum Germaniæ conuentus esset indictus. Quid enim vel ad dignitatem religionis, vel ad Germaniæ salutem, vel ad Christiani orbis præsidium auspicatò consuli perficique posset sine auctoritate sacrosancti Pontificis? qui earum rerum summus arbiter & disceptator esse deberet: postquam eximia pietate illustrique studio insignem semper dedisset operam vt dissidentes componeret, neque vnquam in tantis nauigationum, ac itinerum incommodis grandæuus senex ætati aut vitæ pepercisset, profectò malis artibus de pace agi, quando ruente Republica ad confirmandas tantum augendasque priuatas opes omnium studia verterentur. Nec multò post, quod diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem redijt, relicto apud Cæsarem Marcello Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulo antè Pontifex senatorij ordinis ornamenta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoerius Venetus legatus, qui Byzantij Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis vrbibus (quando nullus nisi admodum infelix et luctuosus suscepto bello exitus foret expectandus) apprime tamem necessaria in eo grauiore rerum periculo videbatur. Scio me aliquando liberiùs quàm deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis principum consilijs, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuitate discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus causa longius prouecto facilem omnino veniam dabunt, quum intelligent, quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modò, verum ingenti victoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus vltrò in ceruices nostras cruentum gladiun securus exercet, exercebitque tamdiu insolenter atque fœliciter quamdiu vigebunt reges, qui nulla pietate, et summa vecordia perdendo orbi nefarijs inter se armis depugnent: scilicet vt postquam mutuas vires attriuerint, occidentis quoque imperium cuncta iam ex tuto fidenter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæsaris consilio ac ob id desperata concordia, quum induciæ vbique vigerent, exortum est in Pannonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc initio perpetuas nobis clades lubet ominari quum dissensionis nostræ nullum finem videamus, vt cuncta sua ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli causas repetemus. Confecerant inter se pacem Ferdinan-

dus atque Ioannes pari desiderio quietis & otij, ambobus certè vtilem, sed ex eo rerum statu necessariam potius quàm honestam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus vel diductis in partes cauebatur, vt Fortunæ incolumes manerent, vel his qui anteà exules Ferdinandum secuti solum vertissent: vrbes quoque, oppida, vicos, arces, quæ tum in potestate essent suo quisque præsidio tueretur. Ioannem verò Ferdinandus regem appellaret, quum eum anteà sermone, ac literis Vaiuodam è vetere Transyluaniæ præfectura vocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatique fœderis disertè fuerat appositum, subscribentibus nonnullis Hungarorum principibus, vt si Ioannes vita excederet, Ferdinandus totius Pannoniæ imperio potiretur: ea tum condicio in arcanis habita suppressaque est metu Solymani, cuius id regnum esset, tanquam belli iure captum, & beneficario tantum nomine Ioanni liberaliter attributum. neque enim erat putandum, si id resciret, vt ille natura Fortunaque sua plurimum superbus insolensque omnis contumeliæ, id regnum tantis sumptibus atque periculis partum, defensumque ingrati hominis testamento, ad inimicæ gentis hæredes transmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, consuleretque super ea re Solymanum, is non probarat modò, sed humaniter etiam amiceq̀ue suaserat, vt ærumnoso, ac ancipiti bello certam ac honestam pacem præferret, vtpote qui contra Parthos in Asiam traiecturus vllam omnino noui belli materiam in Europa relinqui nollet. sed in tantæ rei arcano syncera silentij defuit fides. Ferunt enim Hieronymum Laschum pro Ferdinando suscepta legatione Constantinopolim contendisse, detexisseque omnia Solymano, publicatis inter Bassas purpuratos criminosissimis legibus, quibus pacem duo reges inter se confecissent, vt inde longè maximum ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tantum vir ille multis alioqui eximiæ virtutis ornamentis valde conspicuus, iniuriæ dolorique dederat, quum à cæde Gritti, sicuti suo loco memorauimus, custodiæ traditus, vixque dimissus Sigismundi regis precibus, à Ioannis amicitia discessisset. Exinde Solymanus Ioanni vehementer iratus, vt eum summæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit, conuersusque ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, infidis capitibus Christiani hi duo reges coronam gestant? postquam impostores longè turpissimi nullo hominum pudore nulloque Deorum metu deterrentur, quin ex commodo mutuæ fidei sacramentum dissoluant. Cæterum Ioannes re cognita sibi vehementer timens, per idoneos homines operam dedit, vt eius facti calumniam multo auro multisque donis oppurtunè dilueret: sed tantam postea contumeliam, quæ non suam modò, sed Reipublicæ sulutem in discrimen deuocaret, à Ferdinando sibi indignè impositam apud principes grauiter est conquestus, misso ad id Statilio, Albæ Iuliæ Episcopo, qui ad Venetos Paulumque pontificem, ac demum ad Franciscum in Galliam probrosum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo pòst Ioannes regno in spem antiquæ fœlicitatis singulari diligentia restituto, Budaque præsertim admirandis operibus opportunè communita, vxorem duxit Isabellam Sigismundi Sarmatarum regis filiam, virili eruditoque ingenio puellam, & quòd alliciendi animi multum interfuit, Italico lepore, & venustate Polonica peramabilem. Abhorrebat à nuptijs Ioannes, vti iam in eo ætatis flexu valetudine tentatus, sed procerum Hungarorum precibus id dederat. suadebant enim amicorum præcipui ac ipsi familiares, vt

res, vt cælibatum abrumperet, daretque operam liberis, vt Hungarici sanguinis proles legitimo & maximè illustri coniugio pararetur, quæ regnum exciperet, renouaretque Zapoliæ familiæ nomen, quod esset in ea domus orbitate periturum: nam Georgius regis frater, quem Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidisse meminimus, nullos reliquerat liberos. accedebat & vetus cognatio cum Sigismundo: nam is in priore coniugio Ioannis sororem habuerat. apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiaque res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui anteà in Ioanne cælibis vitæ statum religiosa voce damnauerat, quod eas ex amicissimi socijque regis sanguine expetitas videbat: sed non æquè placuerat Ferdinando, quanquam & ipse Sigimundi filium regem Sarmatiæ designatum sibi generum asciuisset, vtpote qui liquidò prospiceret Hungaros, præcipuo contemptu atque odio externæ gentis superbos, si puer ab his nuptijs susceptus foret, extemplò in sui sanguinis prolem studia conuersuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in spem virilis prolis aluum gestante expeditionem aduersus Transyluaniæ præfectos suscepit. Erant ij Maylatus Gritti cæde celebratus, & Balassus quem ipse Maylato collegam addiderat, quum fallaci arrogantique ingenio hominem suspectum haberet. is enim fastidito præfecturæ nomine, stabilis imperij certas opes & noui denique regni decus affectabat. Pari namque ambitione atque perfidia petierat à Solymano, vt ex eius authoritate Transyluaniæ rex appellaretur, vetere Decebali Dacorum regis exemplo, qui à Traiano Cæsare bello victus, in eadem prouincia regnarit. id si impetraret, sacramentum Ottomannis imperatoribus se dicturum pollicebatur, quotannisque pensurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua copia in beato ac admirabili Transyluaniæ solo fruticante natura sponte nasceretur. Verum Solymanus infidi hominis impudentia commotus, quod eum anteà Gritti & Turcarum cæde cruentum oderat, totius negotij literas ad Ioannem misit, vt vel inde moneretur, quorum hominum fidei summæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam commendasset. Ita Maylatus contumeliosè reiectus à Turca, Ioanniq; detectus, commutata consilij ratione ad Ferdinandum se conuertit, ne postquam regni spe decidisset, præfecturæ quoque honore vindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum in partibus Ferdinandi Thomas Nadastus, erudito nobiliq; ingenio vir Hungarus, qui sororem Maylato nuptui dederat: is certa prouinciæ pactione propinquum suum in partes facilè traduxit, egitq;, vt Maylatus Transyluanos ad defectionem occultè concitaret. Idem etiam Balassus ipse facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius fratrem ad transeundum anteà solicitarat. Sic enim nutabant apud vtrunque regem iura pacis & fœderis, vt verbis amicitiam colere, animis autem liuore atque odio turgidis bellum parturire viderentur. Nam Liscanum Hispanorum peditum præfectum, summa licentia veteranorum more in Italia prædari solitum, agrestes Hungari cum maxima cohortis parte ad Cassouiam trucidarant: quum eis vindemiarum & messis collectos fructus impotenter eriperet, multisque demum maleficijs utrinque æditis transcensisque limitibus fœdera violarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes Transylvanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermissa penderentur. Id erat novum peracerbumque validæ ac indomitæ genti, quæ vel ob

id iniuriam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in ſolo ad immanes Turcas proprios ipſorum hoſtes indignè deferretur. Itaq; conſternati ad arma, non obſcurè imperia detrectabant, Maylato ſcilicet Balaſſoque rem proclinatam adiuuantibus. dicebant enim ea pecuniæ ſumma decem annis ſuſtineri poſſe inimica Turcarum arma, niſi patriæ virtutis honos, conceſſis vltrò & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter proderetur. Igitur Ioannes vbi videt eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma ſpectare, ſerpentis mali initijs occurrendum eſſe ſtatuit, premiſſiſque Valentino Thuracco, Petroq̀ue Pereno, & Petro Vicchio ſummæ dignitatis ducibus, ipſe quanquam ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma valitudine, in Tranſyluaniam rheda peruolat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magiſtro, res vrbanas Aconi præfecto vrbis, arcis cuſtodiam et regiam ſupellectilem Benedicto Baioni, ſumma verò belli & pacis conſilia Gregorio Peſchenio ſeni fortisſimo, qui antea Budam cum Gritto contra Germanos inſigni cum laude defenderat. Itaque diuiſis inter ſe copijs regij duces diuerſas vno tempore regionis partes inuaſere, circumlatoque terrore belli atque oſtentata clementia regis, qui cum adeſſe nunciaretur, ita rem geſſere, vt plures qui præfectorum impulſu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœnas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam ſequerentur. Maylatus enim viribus impar, & ex conſcientia ſaluti plurimum timens, nuſquam in pugnæ caſum ſe obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modò percurrebat campos, è ſyluis improuiſo erumpens, modò ſe notis vallibus, atque nemoribus occultabat, vt perſequentibus nequaquam abiecti, ſed conſtantis intentiſq̀ue animi veſtigia relinqueret, ad extremum errando feſſus quum vndique vrgeret hoſtis, & Balaſſus longius abſceſſiſſet, in oppidum Fogaras ſe contulit. in id opere naturaq̀ue munitum theſauros Gritteæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regij admotis caſtris prolatiſque tormentis obſidere atque oppugnare cœperunt. Conſtiterat Ioannes ad Sibinium peramplum Myſiæ oppidum, quòd itinere vnius diei diſtat à Fogaris. Ibi in conſilium aduocatis prouinciæ honeſtisſimis, qui vel in magiſtratu eſſent, vel dignitate ingenioq̀ue præſtarent, quum de Maylati perfidia grauiter eſſet conqueſtus, docuit quantæ neceſſitatis eſſet Turcarum amicitiam tueri, à qua niſi magno cum incommodo & certa clade diſcedere non poſſent: propterea quum Barbaris tributum eſſet exoluendum, ad tranquillitâtem opulentiamq̀ue prouinciæ pertinere, vt præſenti non admodum graui damno, ſpem certam futuræ vtilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine parta, ad amplificandas priuatorum opes, vberrimos demum rerum omnium prouentus manifeſtè promitteret. ſe itaque veniſſe, vt inſpectis prouincialium Fortunis, imperatæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, vectigaliaq̀ue minueret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc ſalubri æquitatis ac imperij temperamento adminiſtrantem, quum Tranſyluanorum animos ad obſequium flexiſſet, acrior inuaſit morbus, quem inter ſuſcepti belli curas, à ſolſtitio graues æſtus, & longi itineris citata vectatio, non planè ſanis & diu quaſſatis viſceribus attulerant. Obſidebatur interim Maylatus, quū decumbēti, & affectis tremore membris remedia paranti, allatū eſt reginam fœlici partu miræ indolis

puerum edidisse. Tum verò Hungari in credibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt, tormenta de more disploduntur, adueniunt é castris duces, gaudium in exercitu dispensatur, paraturque conuiuium, in quod vel inuitus rex ipse procerum cohortantium manibus infertur. id ei omnium lætissimum atque supremum fuit. nam quum festæ hilaritati & perpotantibus amicis deesse nollet, incautius ac liberalius genio indulsit: ex indereuocata est febris quæ iam planè defecerat, cuius vim diu sustinere non potuit. Quum verò finem vitæ adesse conspiceret, filium testamento reliquit hæredem, Georgiumque Varadinensem antistitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium sanguine sibi coniunctum, tutores instituit, obtestatusque est singulos proceres per antiquum Hungarici nominis decus, vt sui sanguinis potius quàm externæ atque inimicæ gentis regem in Pannonia regnare paterentur. Futurum enim esse, vt Solymanus regni tutelam susciperet, si ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate regnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementiq; ingenio, & ad beneficentiam æquitatemque maximè propenso. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia militaris, quum literarum studio & multis vtriusque Fortunæ casibus eruditus, nequaquam virium impetu, sed accurata consilij ratione regeretur. nemo enim eo cautior, & vigilantior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio vrbanior atque iucundior fuit. Is virorum fortium clientelas perpetua hospitalitate & beneficentia partas, certos principum thesauros esse dicere erat solitus: quòd grati et memores vna sæpe forti fidelique opera omnes sumptus cumulatè persoluerent, ingrati verò cum ignomina alienæ virtutis testimonium ferre viderentur. Suppressa est tantisper mors eius, dum cum Maylato de compositione transigeretur: significarant enim regem in tanta suscepti filij lætitia pristinæ gratiæ locum, & denique ipsum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, si in suum filijque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem Maylatus pluribus malis circumuentus: atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exercitus, delatum est Albam regalem, vbi sepulchra regum visuntur, solennique die, ac insigni cerimonia noui reges coronantur: sed priusquam à Sibinio mouerent castra, consilio habito, eandem, quæ ornata instructaque viuente rege fuerat, legationem ad Solymanum decreuerunt: iereque confestim summæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quinque ecclesiensis antistes, & Stephanus ipse Verbetius iam natu grandis, & scrinij regij magister, quem Romæ sub Leone legatum vidimus. Tulere munera pateras ex auro eximij operis decem, cælato autem argento inauratas centum: item sericas purpureas & amethistinas aureasque textili opere figuratas, more Barbarorum, in talares vestes quadraginta, aurique simul Hungarica nota signati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine penderentur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuam Valachia, superatoque in Triballis Danubio per Thraciam Byzantium peruenere. Interea apud Albam regalem insigni pompa apparatuque regis funus est celebratum, impositaque infantis capiti solennibus ceremonijs antiqua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorum primi regis fuisse dicitur, asseruabaturque religiosa admodum custodia in arce Vicegradensi. Neq; enim Hungari satis ritè factum legitimumque regem arbitrantur, qui eam publicè delatam ca-

pite non gestarit. Propterea & regi infanti læto auspicio dum sacro fonte ablueretur, Stephani nomen indiderant, renouata memoria antiquissimi regis, qui id regnum fœlici virtute condidisset. Cæterùm ius imperij Isabellæ reginæ communi procerum studio delatum, ea lege, vt in publicis literis filij matrisque nomen præscriberetur, eodemque titulo regia moneta cuderetur: sed in Georgio summa imperij potestas eminebat. præerat enim ærario, tesserasque arcium tenebat. Porrò arma, milites, vexilla penes Valentinum visebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regem sanguine contingeret, tutorque esset adscriptus, neutri suspecta & proinde stabili nominis auctoritate florebat. Sed quoniam Georgij nomen hoc funesto bello, quod scripturi sumus, perillustre fuit, operæpritum putaui aliqua de ingenio eius enarrare, vt quibus artibus gestum sit bellum, nobileque id regnum Hungarorum insania ad Turcas deuenerit posteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyricique finibus propinqua, educatusq; ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem virtuti ac industriæ certissimus erat receptus, quum anteà sacris temere initiatus, vitæque duriciem serò pertæsus, à suscepta professione discessisset. Itaq; miro obsequentiq; ingenio Ioannem regno pulsum exulantemque secutus, tantam in dubijs asperisq; rebus fidei, pietatis, ac expediti consilij laudem promeruit, vt Cibaccho Gritti scelere ad Braxouium interfecto, Varadinensem episcopatum sit adeptus. Exinde validis opibus confirmata auctoritate, aulam regnumq; regis commodo semper fidus circumegit atq; fœliceter rexit: sed tanta erat naturæ diuersitate, vt quum in omni actione expediti præstantisq; viri personam indueret, compositus ex contrarijs moribus & ad omina natus esse videretur: in peragendis enim sacris feriarumq; ieiunijs Christianæ disciplinæ tristitiam demisso vultu sermonemque ita implebat aut effingebat, vt is idem esse credi non posset, qui in grauibus demum belli pacisq; negotijs tantam vim erecti ardentisque ingenij gnauiter afferret. Optimorum siquidem equitum turmas alere, thoracatus in aciem prodire, frequentibus conuiuijs, atq; muneribus milites conciliare, magnorumq; ducum more pœna & præmio dignitatis nomen tueri erat solitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inspexit: nemo vectigalia, aurifodinas, pastiones, salinasque vtilius locauit: nemo subtilius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, qua vna re certissimus apud reges gratiæ locus paratur: vsque adeo, vt Ioannes præcipua se eius viri industria regnare fateretur, & ipse Ferdinandus hostis sæpe diceret, nihil se prorsus inuidere Ioanni, quàm vnum cucullatum, qui galeatis decem millibus tuendo regno potior haberetur. Igitur Georgius suscepta pueri tutela, in omni ciuilium militariumque rerum officio multus esse, prouidere ingenti cura, vt in vnum Hungari consentirent, ne vllus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pannoniæ cupidus, nihil dubitat quin arma paret, ac eam omnino occasionem, quæ à Dijs immortalibus oblata videretur, festinanter arripiat. Aderant enim pleriq; reguli ducesque Hungari eius secuti partes, & antè alios Alexius Thurso, Ferentius Genarus, & Petrus Bachithius, Pauli fortissimi ducis frater, cuius morte Turcarum victoriam ad Exechium nobilitatam fuisse docuimus, itemq; Balthasar Pamphilus, Franciscus Capolnaus, & Ioannes Castelamphus, qui à Varania principũ Camertium domo stirpem ducebat, & ipse denique Seredus Gaspar,

virtute

virtute bellica illustris, sed latrocinij & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino vnum illud esse tempus docebant, quo in patriam cum dignitate reduci possent, & eo quidem autumno confici posse bellũ, si maturarent, quando Turcarũ aduentum propinqua hyems excluderet, nec plane in vnum consentirent Hungari proceres, qui reginæ studia sequerentur: non enim adduci posse viros nobiles, vt Georgio cucullato desertori sacri ordinis deseruirent: postquam ille varijs simulationum artificijs deprauato reginæ ingenio, præoccupatisq; thesauris, solus regia potestate potiretur. Ipsis porrò, qui rectè sentiendo exules facti viderentur, patere locum non honestæ modò, verum etiam paramplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præsertim sponsoreq; Georgio, si ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternosq; lares redire vellent: sed dedisse fidem vel externo regi, qui virtute fideque præstaret, altero scilicet repudiato qui vel gratissimum Hungarici sanguinis nomen prætulisset. Proinde Ferdinaudum imperitè ingrateq́ue facturum, si ea quæ adesset prætermissa occasione suscipiendi belli consilia traherentur. Quid enim fœdius accidere posse magno regi, atq; eidem Cæsari designato, quàm si viros strenuos fidelesq́ue, ipsius auspicia nomenq́ue secutos, turpi cunctatione desereret, qui mirificas equitum alas ductantes insignem antè alios in ipsis præliorum periculis operam pollicerentur? Nec minore studio Germani duces bellum suadebant, vtpote qui militiæ dediti aut primos honores, aut alarum & cohortium præfecturas in exercitu se adepturos sperarent, vnde stipendia primùm ac inde laus, prædaq; præsertim, præcipua laborum ac vulnerum præmia, peterentur. At Laschus, vir Sarmata, belli pacisq; artibus abunde instructus, consilio potius quàm armis repetendũ Pannoniæ regnum summa oris libertate prædicabat. Nouerat.n. ille regum omnium ingenia, moresq; gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiasq; omnes varijs legationum muneribus functus percurrisset. Summa sententiæ eius hæc erat, vt regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarij iuris nomine, quo id dono datum Ioannes accepisset. Posse enim supplicando adulandoq; facilè impetrari ab homine generoso, & ab insita Barbarorum animis vanitate, ineptè sæpe gloriam affectanti, quòd vi atq; armis minimè posset extorqueri. Abunde se nouisse Solymani spiritus, et prætumida purpuratorum ingenia: illum contemnere opes, et tot regna fastidire: hos verò inexplebili auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac suadere quàm bellum. Proinde cauendum esse, ne eo repentini belli strepitu parata atque intenta Turcarum arma excitarentur, quibus resisti non posset, nisi coactis totius occidentis viribus bellum inferretur. Id autem vno omnium consensu expediri posse, sed ne id videant, fatali caligine suffundi regum oculos, atque ita Christianorum concordiam longè lateq́ue deploratam à Dijs superis in meliora tempora reseruari: postquam reges nuper à mutuis complexibus infecta pace discessissent. An non, inquit, Gallus elusus spe sua, ac vti cupit existimari, mirè traductus ad hanc nouam peracerbi doloris offensionem recrudescente antiquo vulnere implacabile odium resumet? Facessat omnis simulatio magnis inimica consilijs, atq; omnem prorsus adulationem vel ingrata regijs auribus veritas anteuertat. Ille profectò non degeneris animi, vti cæco dolore conuulsis plerumq; accidit, iratè atq; inimicè dabit operam profuso auro, quo multum abundare dicitur, vt grauiores difficultates Cæsaris consilijs innectat, designatos Germaniæ conuentus pertur-

bet, principum distrahat voluntates, sibiq; eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperij decus æqua sorte virtuti ac meritis dari dispensariq; solitum, Austriæ domui vehementer inuideant, vti quæsitum hæreditate: quando iam in hac tot Cæsarum perpetua serie, vti ab longa consuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaq; conspirabunt naturaque cessatores eximij nullam omnino aut certè seram opem ferent, quum Turcarum auxilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neq; est cur quisquam finitimos præfectos speret huic causæ vel retardante heyme defuturos. honestam enim & planè decoram ferendæ opis speciem præferentes, haud dubiè pupilli & viduæ iniurias defendent, vt occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Contracto namq; semel certamine, vel si Fortuna primis ausibus nostris arrideat, æternum profectò tibi erit bellum cum eo hoste qui inexhaustas opes, inuicta robora hominum, indomitos spiritus, & deuotos in necem nostram militum animos sit allaturus. Ita fiet, vti auguror, & vtinam sim falsus vates, vt si Pannonia petatur armis, tibi demum de Austria, auitoque imperio sit dimicandum. Ad ea rex respondit, vera esse quæ diceret Laschus, sed in arcano consilio si proferretur, aliquid residere, quò adduci posset, vt existimaret omnino mouenda arma. Illud verò magnopere probare, vt Solymani animus illustri legatione tentaretur. Neminem verò potiorem ipso Lascho, qui Barbaro gratus, familiarisq; purpuratis omnibus, eandem ferè superiore anno legationem suscepisset. Non recusauit id munus Laschus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium est profectus. Sed Ferdinandus nihil à priore sententia discedit, bellum parat, præsentis fratris opibus subnixus, nec obscurè diffidens Hungarorum ingenijs, quibus ea transfugij causa satis honesta semper fuit, quæ præsentis commodi speciem prætulerit. Imprimis Nicolaum Salmam, quem Cæsar virtutis opinione in illustrium equitum ordinem cooptatum aurei velleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouissimi fœderis proferat, hortetur eam, vt regno decedat, quòd recenti pactione alieni iuris esset factum. Porro etiam atque etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrumpat. Concessurum enim puero Ferdinandum Sepusianam prouinciam, vti antea disertè ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoque reginæ peramplos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd si ea legitimi fœderis obliuisci vellet, ei tum opportunè denunciaret, neque Carolo Cæsari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit vt ad reginam admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum colloquij officium nimio reginæ dolore et lachrymis excusabant, quum se peculiari munere mandata audire referreque paratos esse dicerent, postquam viduæ reginæ regisque pueri tutelam demandante, obtestanteque Ioanne rege suscepissent. Sed eam regina de se imbecilli iudicij opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sarmatico et Sfortiano sanguine progenita, non viriles modò, sed planè regios gereret spiritus, diceretque sibi in necem manus se allaturam, nisi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratum obscurumque, vt pote quòd de more cœlestem lucem excluderet, ipsa ignobili in strato residebat, neglecto ornatu, & pallida facie, sed oculis nihil tum

hil tum in lachrymas proclinatis: voce tamen & cervicis gestu ita composita, ut diuturno defessæ luctu exaruisse potius lachrymas, quam discessisse ex animo mœrorem ostenderet. Fœminæ siquidem mentem regnandi cupido iam invaserat, atque ita possidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipsos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur, omnino evocandos existimaret. Itaque Salmæ cum multo verborum honore mandata explicanti demissè respondit, eam esse Fortunam sexus ac ætatis suæ, ut orbata rege coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque suscipere, neque terminare consilium queat, quum in re longe gravissima Sigismundum patrem omnino consulendum existimet: eius autem Regis tantam esse virtutem atque iustitiam, ut Ferdinandus nullo alio disceptatore atque arbitro in ea controversia uti velit. Proinde se petere spacium ac idoneum tempus, quo pater consuli posset. Se enim ab eius sententia minimè discessuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari: quod si id moræ spacium denegetur, atque armis agendum putent: egregiam certè laudem non ferent, inquit, Cæsar & Ferdinandus, si viduam fletu consumptam, & vagientem in cunis puerum Regem oppugnatum advenerint. Salma eo modo dimissus, quum ad Ferdinandum rediisset, reginam in potestate Georgii esse, nec eam agere aut effari quicquam, nisi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulerit. Illum enim regnare cupere: reliquos verò Hungaros partiri inter se honores & præfecturas: postremò homines quæstus & potentiæ avidos infantis Regis nutritios & regni procuratores esse malle, quàm asseclas & spectatores magni atque externi Regis, qui præferocem gentem lingua moribusque dissimilem, & Hungarico nomini prorsus inimicam in Pannoniam condendis passim coloniis esset adducturus. Hæc se audisse explorasseque: propterea sibi videri spem omnem positam in armis, sed celeritate utendum, ut imparati & à Byzantio legationis eventum expectantes, penè priusquam arma caperent, aut consilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim temerè reginam totam spem pacis ad arbitrium Sigismundi patris reiecisse, qui tum in ultimam Lithuaniam ad Moscovitarum usque fines abscessisset: ita enim integrum circumagi posse annum priusquam responsa vel per celeres tabellarios referrentur. Interea parari præsidia excirique posse Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & gravius, quàm putarent. Proinde si in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione parare classem, & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus suppeditante pecuniam Cæsare, conscriptis cohortibus, ac evocatis equitibus, congestoque in naves satis amplo commeatu, iustum exercitum secundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antistitis constanti studio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus semper eluserat. Præerat Austrianis copiis cum imperio Leonardus Velsius è Rhætia superiore Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perspicacis ingenii vim addiderat, multisque de causis aperiendum iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim à Strigonio euntibus Budam medio fermè itinere Vicegradum: id in supercilio editi montis arcem habet cum sua altitudine, tum pulchritudine operis longè lateque conspicuam: despectat enim præterlabentem Danubium, ripamque fluminis perpetua munitione sibi coniungit. Nam ab arce per declivem præruptamque crepidinem deductus est murus;

isque ubi in extremam ripæ marginem desinit, egregij operis turrem habet, quæ tormentis instructa navigantibus opponitur: claudit quoque & ipsum terrestre iter, quum portæ immineat, per quam invito custode nemini aditus patet. Intra portam autem angusta, sed oblonga planicies adverso flumine se extendit, ubi villa regia visitur, ad voluptarios secessus inchoata antiquitus à Sigismundo Cæsare, absolutaque demum ingenio Matthiæ regis, qui virtute & gloria Hungarorum Regum ultimus fuit. Ab his ædificijs hortisque Velsius tormenta promovit, oppugnavitque perpetuis diebus novem resistente acriter præsidio, cui præerat Valentinus cognomento Litteratus, inter Georgij clientes fide & constantia insignis: sed ea vis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multosque propugnatores testudinis, tectique ruina obrutos nihil cessantibus tormentis opprimeret. Tum verò Litterati pertinacia periculo victa, atque obiter accensi suorum cæde Germani milites inter deditionis significationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis, Litteratus ipse servatus est, ut veteres captivi Budæ custoditi, permutatione facta reciperentur, in ea expugnatione Velsius ad ducentos milites impigros desideravit. Tum demum à Vicegrado provectus classe, cui Budensis numero & magnitudine navium inferior nihil obstiterat, amnem transgreditur, Pestumque occupat ab hostibus desertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eamque sine vulnere redigit in potestatem: nec mora ad citeriorem ripam conversa classe revertitur, promotisque inde castris ad Budam est profectus, ut per colloquia Budensium animos tentaret, exploraretque reginæ consilia, & ex propinquo ostentatis copijs atque tormentis civitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipse inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps, quanquam filium Solymano fidei obsidem dedisset, ad Ferdinandum transierat, oneratus scilicet ingentibus promissis: nam ab ipsa statim victoria regij scrinij, sigilliq; magister in locum Verbetij futurus erat, dabanturq; ei dono aliquot opulenta oppida, quæ ambiguo iure in potestate Thursonis erãt. defecerant etiam à regina Stephanus Rascaius, & Franciscus Francapanes Agriensis antistes summo loco natus, pietatisque studio & severæ vitæ disciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæsarem cum Brodarico suscepta legatione Neapolim pervenisse docuimus. is magnam professione religionis auctoritatem secum afferebat, quasi integro iudicio Ferdinandi causam probasset: sed ei postea Georgius intempestivi ambitus levitatem, criminosis epistolis obiectavit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæsaris affectasse videretur. Cæterùm Velsius obsessurus potius quàm oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas castra locaverat: eę vergunt in occasum, distantque à mœnibus stadijs fermè duodecim. mirabilis autem earum natura fertur, quum scaturientis aquæ tantus sit fervor, ut pede vix tentari posit, & in eam à lanijs proiecti sues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conspiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo animo à socijs Hungaris ferebatur, quum plerique aut sua aut propinquorum pecora diripi, ac incendi pagos, & trahi vinctos imbelles agricolas viderent, ita ut sæpe cum Germanis deprecando, prædamque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenses equitum alas emittebant, quibus Germanos egressos castris invadebant, & finitimos vicos ab

eos ab iniuria hostium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus virtute bellica nemini secundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum levis armaturæ equitatum in urbe acciverat. Summa eius consilij erat, ut nihil in discrimen adduceret: expectabat enim alacriter ut Germani promotis castris ad oppugnandum portis appropinquarent, aut si Velsius cunctaretur, spaciumque præberet: interea Turcarum auxilia supervenirent. Dum eo modo ad Aquas Calidas Germani sederent, Balthasar Pamphilus inter Hungaros duces admodum clarus, quum progressus à castris ante portam urbis evagaretur, postulavit à custodibus potestatem sibi fieri cum Valentino colloquendi: cupere etenim plurimum salutare veterem amicum, & aliqua deferre, quæ ad commune Hungarici nominis decus pertinerent: nec mora, concedente Valentino, cum turma suorum est receptus, aliquantoque post in castra rediit, afferens se cum ducibus comiter ac hilariter compotasse, collustrandoque urbem inspexisse præsidia, tormenta, aggeres, quibus Budam, nisi ampliore apparatu, & commodiore anni tempore, ac multo maioribus copijs expugnari non posse crederet. Ea res Velsium vehementer commovit suspicaci ingenio Germanorum more de externæ gentis fide uti lubrica, incertaque magnopere dubitantem usque adeo, ut iratè succensendo Pamphilum castris excedere iuberet, quod iniussu Budam intrasset, ac insolenti privataque libidine cum hostibus colloquendo adaugendoque eorum vires, totius exercitus animos fracta spe victoriæ debilitasset. Itaque Velsius nihil tentata oppugnatione discedens, ad Vicegradum iterum se convertit, ut præaltam illam arcem, & regiæ coronæ custodia celebratam, tormentis expugnaret. nec diu Hungari præsidio impositi vim ingentium pilarum tulerunt, quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobilissimi ædificij testudines, pinnæque & propugnacula, nihil intermissis ictibus concussa frangerentur. Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulo ante fuerat expugnata. nec multo post ad Albam regalem contendit, ut per colloquia civium principes tentaret: nam Perenus, cuius apud Albanos insignis erat auctoritas per idoneos homines adhortando pollicendoque immunitates ac præmia nonnullos perpulerat, ut à regina deficerent: dicebant enim in consilijs & coronis, calamitosum civitati fore, si infantis regis adolescentiam omnino expectandam arbitrarentur, postquam Ferdinandus cum suis tum validissimis Cæsaris opibus innixus, in proximo spectaretur; qui apud ipsos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna superior stultæ ipsorum pertinaciæ iniuriam evastato agro ulturus esse videretur. His sermonibus celeriter est effectum, ut civitas, quæ vi armisque expugnari non poterat, multa consilij ratione, mollibusque colloquijs ad Ferdinandi fidem redierit, præsidiumque acceperit. nam quum eo Valentinus advolasset, occlusisque portis non admissus, ac ob id graviter iratus, suburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciverunt, quorum præsidio non urbem modo, sed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus gestis Velsius ad Strigonium castra reduxit, vel ob id quod Germani cum Hungaris rixas miscerent. Vtraque gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis semel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit: nam per eos dies adeo atrox certamen

inter se ab levi causa contraxêre, ut quum præfecti incurrerent, ducesque ipsi dirimendo prælio corpora sua opponerent, Perenus lapide ictus, & Velsius in crure vulneratus, ab ea contentione discesserint. Verùm ad hæc gravior quoque in Pannonia bellum gerentibus hyems suberat, & turbidis vocibus à milite gregario stipendia petebantur: quas ob res Velsius renum etiam morbo vehementer affectus, in hyberna copias dimisit, Pestumque imprimis præsidio imposito, & novis erectis munitionibus firmavit: propterea quòd frequentibus nuncijs, nec incertis rumoribus afferebatur, Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare, ut Budensibus auxilio festinanter advenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi, navigijs tormenta imponi, ac expediri commeatus certius cognovit, decernente Georgio, nihil ad salutem opportunius habuit, quàm à finitimis Turcarum præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vstrephus Bosnensis, & Mahometes Belgradensis, & Amurathes, qui trucidatis copijs nostris, & Clissa supra Salonam capta, in Dalmatiæ finibus constiterat. Vstrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici siquidem vexilla omnibus præferuntur, cuius amplissimus est equitum numerus, & regio longè latissima. Is locum beneficio potius quàm virtute fuerat consecutus: quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit, eratque tum in senium vergens, ac inerti ocio præpinguis, tuebaturque præfecti nomen singulari virtute alumni sui Amurathis, qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum subita incursione profligarat. Propterea facilè reginæ postulatis respondebat, se copias inconsulto Solymano minime finibus educturum. Eadem fermè responsa erant Mahometis: nam provincia pedem efferre iniussu Imperatoris nefas esse dicebat: sed is ex itinere à Lascho præoccupatus magnis promissis atque muneribus, ut nihil se commoveret, diuque cessaret, prolixè quæstui, atque item æmulationi serviebat. Vstrepho enim homini ignavo parere, ac eius signa sequi vir longè fortissimus ac ætatis honore superior indignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradisca Illyrica discedere, ubi erat in statione adversus Crovattos, nisi iussa signaque præeuntis Vstrephi sequeretur. His de causis regina diu frustrà, ut opem ferrent, Turcas præfectos obtestata, ad legatos qui Byzantij erant omnium difficultatum suarum articulos perscribebat, ut per eos Solymanus imminentis periculi certior redderetur. Nondum pervenerat Byzantium Laschus, morbo scilicet currendi diligentiam subtrahente: sed præmiserat Ptolemæum Ariminensem medicum ad purpuratos, Luphtibeiumque imprimis familiaritate sibi coniunctum, magnisque anteà excultum muneribus, per quem omnia se impetraturum sperabat. sed frustrà fuit Ptolemęi adventus, tametsi suspendendis Barbarorũ consilijs cum Bassa, ac ipso deniq; Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attulisset. Solymanus enim, qui ius suum ac beneficium defendere suæ dignitatis esse statuebat, magno sibi commodo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, si ostentato pietatis studio viduam, pupillumque in tanta calamitate protegeret. Itaque advocatis legatis, tribusque purpuratis assistentibus, se eo animo Ioanni regnum concessisse dixit, ut ad liberos eius transmitteretur, tamdiuque posteri eius stirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti beneficij memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se arma sumpturum, daturumque operam, ne Germani hostes il-

lati

lati belli exitu lætarentur: tradiditque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, susceptæque tutelæ insignia, purpuream auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone rotundum, ferream item clavam manubrio aureo, & incurvum gemmata vagina gladium. exinde Vstrepho, Mahometique præfectis severissimè perscripsit, ut extemplo eductis copijs reginæ opem ferre maturarent, nec ulla adversæ hyemis excusatione uterentur: quòd si tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipsos continuò capite pœnas daturos. Vix dum Hungari legati cum donis præ lætitia Budam redire festinantes discesserant, quum Laschus Byzantium pervenit, ibi edoctus è Ptolemæo de successu legationis Hungaricæ, quum mandata exponeret, & æqua conditione regnum petere pergeret, multusque in ore eius esset Carolus Cæsar, uti fratrem excitis totius Germaniæ copijs adiuturus, commoto ad id Solymano, custodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis, Rostaneque præsertim Solymani genero, iuvene elato atque iracundo: dicebat enim ultimo supplicio dignum, qui insolenti orationis libertate sereni vultus maiestatem offendisset, ludificatusque regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pannonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vstrephus nihil deterrente hyeme dispersos in hybernis equites ad signa vocant, navales socios conquirunt, classemque Dravo & Savo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim perite & commodè in Pannonia bellum unquam geritur, nisi subsidio magnæ classis tormenta, commeatus, impedimentaque ad opportunitates utriusque ripæ convehantur. Sed tantus per eos dies adulta hyeme & diu perflante Borea, rigor extitit, ut astricto præalta glacie Danubio, cuncta navigia ad Tolnensem ripam vadis inhæserint, usque adeo ad tollendam navigationem marginibus latè gelu concretis, ut vix in medio tantus amnis, quum iam planè in ipso cursu pigresceret, apertus & liber profluere spectaretur. ea res magno incommodo Turcis fuit, tardavitque eorum adventum, quum necessariò ad tuendam classem consistere, atque ibi castra ponere, ferreque sub tentorijs prædurae hyemis asperitatem squalenti in solo cogerentur. Incredibile dictu est, quum inde discedere flagitiosum, & capitale quidem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium difficultates superarint, vel equis, quibus nihil apud eos carius existimatur, frigore ac inedia consumptis, & concepto inde morbo passim intereuntibus. sed mitescente hyeme aperuit sese annus, Favoniusque primo Vere invecto Aquilonibus successit, exoptatus Turcis reginæque lætissimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges supplet, pedites Martelosios ex Illyricis montibus accersit. Ii sunt latrones eximij pari feritate, pernicitateque speluncis & cavis arborum pro domibus utentes, parva secure & brevi spiculo armati, sed Numidarum more duces habent, & stipendio muneribusque trahuntur, ita ut facilè compendia viarum ac montium fluminumque naturam exercitibus demonstrent. Idem quoque facit Vstrephus, ambobusque Valentinus è Buda obviam profectus cum valida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, commeatum suppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaque inito consilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquam militariter defensa capitur, trucidatisque nonnullis Barbarorum more protinus incenditur. Inde Pestum op-

pugnatum ire pergunt, & ab occasu castra locant. Præerat Pesto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus: sed aderant plerique Hungari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiscus cum decem cohortibus. Ab his quum Turcę tormentis murum quaterent, equitatuque circumeundo urbem magnum terrorem obsessis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare soliti ex propinquo aggredi murum, ruinasque subire & contemnere hostium tormenta (conspecta prǽsertim intus hostium phalange) stultum ac miserum putabant: quòd Ianizeri pedites, quorum virtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut paucissimi in castris essent: Illyrici verò Triballique classiarij pedites, & quos diximus Martelosij, rudes ad id pugnæ genus, ac ingenio prorsus armisque inhabiles viderentur. Equestribus tamen prælijs certabatur, quum sæpe Hungari erumpendo vagantibus Turcis occurrerent. Erat in oppido Marius Spicecasius, è Neapoli militaris architectus, is adversus hostium castra, more Italico, quadratum aggerem multa consęptum materia ad instar latissimæ turris erexerat, in summitateque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitiones atque tentoria ab editiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budensi interiacente fluvio ad Pestana ædificia pilæ ferreæ volitabant. Regina interim parcius commeatum Turcis præbebat, utpote quæ sibi annonam, nisi parcè metiretur, priusquam frumenta maturescerent, defuturam timeret: quoniam Cæsar è Belgio in superiorem Germaniam profectus, ad Ratisponam conventum habere, novosque exercitus parare nunciabatur. His de causis, & quod multi equi conceptis anteà morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rursus Danubio restitutisque egregia fide tormentis intra fines redierunt: sed in receptu non defuêre Hungari, quin erumperent, & novissimos cædendo ad multum spacium persequerentur: Ferentio Gnaro imprimis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, insignis inter alarum duces ab insequentibus Hungaris est interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus est conventus, in quo Peronottus Granuelius insigni gravitate pietateque religionis casum deploravit, obsecrando Germanos nomine Cæsaris, ut tantis atque adeo diris dissensionibus speratum toties & nunquam impetratum finem imponerent, quibus divinæ humanæque res pudenda miserabilique insania in præceps traherentur. Luthero enim hæresiarcha adhuc superstite, qui ante viginti annos eadem in urbe ac eodem Cæsare conventui præsidente, inducta placita defendere conatus fuerat, impunitusque discesserat, plerique alij novas diversasque à Luthero sectas condiderant, publicatisque dogmatibus antiquas hæreses excitarant, quas superioribus seculis sanctissimorum Pontificum & sacerdotum decreta, concilijs toto terrarum orbe celebratis, legitimè sustulissent. Miserat eò Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrensem episcopum, atque item perillustres Theologos, qui de sacrarum literarum interpretationibus disputarent adversus Lutheranos. Ii novum sibi nomen induerant, Protestantesque appellari malebant: quoniam deserti Ducis mores planè dissolutos & fœdos concepto pudore damnaverant, qui vel in ipsa Germania pristinæ virtutis eius existimationem evertissent: horum princeps erat Philippus Melanchthon, qui Latinæ facundiæ deditus, nova & ipse placita mitiore ingenij veneno publicarat. Pro catholicis stabat Ioannes Ecchius,

vetus

vetus atq; admodum robustus sanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præsul designatus Numbergensis. His unis datus est loquendi locus in consessu legatorum, præsidente Granuelio, alternisque diebus dixerunt ac responderunt. Iamque de peccato originali protestantes se cedere fatebantur, utpote qui astuto consilio quum dociles, tum veræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptam infamiam obstinatæ dissensionis effugerent; & tum demum in reliqua veterum sanctionum capita ad convellendam Romani Pontificis auctoritatem sævius atque liberius grassarentur, si in re nequaquam levi à priore sententia discessissent. Sed eam alternæ disputationis contentionem Granuelius, quasi iam bonæ spei plenus, quòd aliquid pio pacificatore non indignum consecutus videretur, ad Ratisponensem conventum reiecit. Primo enim vere Cæsar à Rheno ad Danubium profectus, Ratisponam Germaniæ regulos liberarumque civitatum legationes evocarat. Perveneratque eò ab Roma legatus Cardinalis Gaspar Contarenus eximia virtute atque doctrina clarissimus. Nec multo pòst affuère plerique reguli antistitesque Germani, & ante alios Albertus Cardinalis Maguntinus omni officio ac pietate catholici dogmatis & Pontificiæ potestatis causam complexus: è diversoque Philippus Lantgravius, Cattorum princeps, Austriæ familiæ non obscurus hostis, qui inexorabili pervicacia, tanto ferocis ingenij spiritu Lutheranorum vela inflabat, ut Cæsar, ne rem summæ spei ad publicam salutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Bucerum damnatæ sectæ Theologum in illius porticu concionari pateretur. Eminebat enim in Cæsare studium veræ pietatis, idque semper exactis Christianæ vitæ cerimonijs ostenderat, sed humanarum rerum curis plurimùm angebatur: propterea dissimulandum, indulgendumque in præsens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis hominibus existimabat: ut eos mollissimè conciliatos, in his quæ religionem respicerent, ad patrum maiorumque suorum instituta reduceret. Id enim ad optimi non modò pijque, sed & longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam si ipso authore disceptatoreque ea de religione contentio, atque omnis discordia tolleretur, compositis statim Germaniæ rebus nemini dubium aut difficilè futurum erat, quin Turcarum armis egregiè resisti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorum contundi spiritus: & denique firmus atque peramplus in Italia dominatus constitui posse videretur. Itaque magno consilio Cæsar Augustani conventus formulam ex conscripto atque edito libello subsecutus, constituit, ut à ternis utrinque theologis Christianæ legis veritas indagaretur. Ij fuère à catholicis, ipse imprimis Ecchius, Iulius Pluggius, atque Groperius. Defendebantur autem Protestantium partes à Bucero, Melanchthone, atque Pistorio, quorum disputationibus delecti pręsidebant, Federicus Palatinus vir magnitudine, probitateq; animi inter Germaniæ regulos facilè excellens, quem universis imperij copijs ad Viennã præfuisse meminimus: huic aderant principum ac liberarum civitatum studio appositi aliquot sacrarum literarũ professores, qui auscultantis Cęsaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ratisponam religionis causa iactatur, Ferdinandus de Pannonicis rebus discessuque Turcarum certior factus, alacri animo ad eandem spem obtinendi eius regni continuò redit, Caroloque fratri facilè demonstrat, nequaquam incœpto absistendum, postquam Fortuna satis fœlicibus initijs arrideret,

nec reverſuri eſſent Turcæ, qui adverſo conatu aſperitateque hyemis & commeatus inopia fatigati, deſerta regina intra limites conceſsiſſent. Itaque novæ copiæ in ſupplementum Velſiani exercitus anteà conſcriptę, quum id de Turcarum adventu crebri rumores poſtulaſſent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficiturque eis Vilermus Rochandulphus regiæ aulæ magiſter, qui dudum ut Peſtanis opem ferret, Poſonium uſque deſcenderat. is viridi admodum ſenecta, ore militari, conſtantique ingenio, graviſsimi ducis habitum præferebat. nam Veneto bello ante triginta annos cum laude ordines in Italia ductarat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tutante ſe mœnibus Ioanne rege, Budam vel infœliciter oppugnaſſet. Velſius enim non armorum uſu aut ſtudio militum, ſed ætatis tantùm ac officiȷ dignitate inferior, locum facilè concedebat, quòd laceſſente morbo videretur inutilis, inviſusque eſſet Hungaris, & à Pereno contracta ſimultate diſſentiret: ſed nihil quoque in oppugnanda urbe ſtrenuè facturus credebatur, quòd anteà apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ conſilium exquiſitis diſciplinæ rationibus improbaſſet. Fit enim ſæpiſsimè, militiæque præſertim, malignitate atque ſuperbia humani ingeniȷ, ut plerique vinci malint, quàm victoria potiri, quæ alieno conſilio parta ſusceptæ ſemel ex adverſo prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora Rochandulphus, trium ferè menſium commeatu, qui ſecundo amne deferretur diligenter inſtituto, muralia tormenta à Viennenſibus mutuatur, itemque à Bohemis & Sleſitis atq; Moravis auxilia accerſit, vetereque exercitu inſpecto acceptoque Budam profectus eam obſidere, oppugnareque inſtituit: ſed ab aliȷs omnino locis ſecus acipſe anteà animo concepiſſet. Immutata enim erat urbis facies: nam ingentia propugnacula peritiſsimè conſtructa, novarumque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononienſis ingenio fretus muniendis portis addiderat. Imprimis ab ea parte, qua ipſe Rochandulphus decem antè annis magna edita murorum ſtrage mœnia verberarat, admirabilis è lapide conſtructa munitio viſebatur. Ea nobilium Horſacorum ædes complexa in Corum ventum prominebat, obtuſioreque angulo ac inſigni proiectura, cui tormentariæ inerant feneſtræ, diverſa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnandum aditus demonſtrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelſus atque perpetuus collis, in quo Buda opportunè poſita conſpicitur in planiciem deſinit, quum ab aquilone orienteque æſtivo, unde Danubium deſpectat, acceſſus maximè arduus ac impeditus, per anguſtis & tortuoſis callibus oſtendatur. In Sabatina quoque porta, quę Budam veterem ad lævam Vicegradumque perducit, iuſtæ amplitudinis propugnaculum erat eductum, quo directa in meridiem mœnia libratis ſedulò tormentis ad altitudinem ſcandentium hoſtium facilè raderetur. Ad orientem porrò Solem, ubi arx eſt ſumptuoſis tot regum operibus ad latiſsimum undiq; proſpectum ædificata, lapideam peramplam turrem mediocri altitudine opportunè conſtruxerat, quæ ita iungebatur adhærebatque arci, ut exterius cum ponte portam haberet, qua liber egreſſus deſcenſusque tutiſsimus ad flumen per foſſam conciſa rupe, excavatoq; ſolo, vel ſeptenis in acie armatis nõ incommodè præberetur. Neq; enim anteà ab arce niſi per urbẽ magno circuitu ad Danubium aditus patebat, ſed mons præaltus ex adverſo arci urbique imminens, intercedente valle, atque ea, quam diximus, foſſa, ita aſſurgebat, ut media montis

arcis

arcis fastigium æquaret: summo autem cacumine regiones plateæ, interioraque urbis tormentorum ictibus subiecta spectarentur. In eo templum erat divo Gerardo, à quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen pestilentia ritè invocantibus salutare esse pictæ imagines, & persolutis votis appensa donaria cumulatè testantur. In hunc montem Rochandulphus, quòd eum ad oppugnandam arcem, terrendamque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, vehementerque adeo quassavit novam turrem, ut ingentibus disrupta pilis collapsura videretur: summa enim corona, pinnæque deciderant, sed triplex erat arcis murus, durioresque ob id expugnandi atque invadendi, intercedente præsertim valle, difficultates ostendebat, verùm nemini dubium erat, quin summæ arcis ornamenta præaltæque testudines, uti ad Vicegradum acciderat, refringi diruique posse viderentur: sed Rochandulphus suo an Regis consilio incertum, nobilissimę regiæ parcendum existimabat, quum exornatas porticus, & perpicta laquearibus aureis cœnacula brevi concasura conspiceret, quæ ab ipsis demum victoribus, neque desiderari, nisi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut instaurari, nisi immenso auri pondere, & longo temporis spatio censerentur. Cæterùm per præcones, quibus ad commeandum induciæ perpetuæ inviolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut servitutis compedes abrumperet, quas Georgius intestinus hostis simulatò tutelæ nomine, ipsius & pueri cruribus innexisset: paratum enim esse amplissimum principatum liberalitate Regis, in quo ipsa cum dignitate ad securitatem conquiesceret, puerumque nutriret: quòd si ea omnino munera, uti mentis inops, ac ignara periculi repudianda arbitraretur, ac imminentis calamitatis casum obstinatè contemneret, se daturum operam, ut maioribus tormentis ac ingẽtibus mortarijs, quæ in sublime casura demum ad excidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contignationes exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius respondit, non esse adeo insulso ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepusiano principatu permutare velit: Rochandulphum verò sibi valde delirum ac insanum senem videri, quòd quum anteà in hisdẽ fossis graviter vapularit, id modò stolidè quærat, ut ad perniciem cumulatæ temeritatis pœna mulctetur. Proinde viros fortes pro patria regeque Hungaro adversus temulenta agmina sobriè propugnantes terrere desineret: nihil enim eos immanium globorum strepitu commoveri, verùm se unum ex omnibus à Rochandulpho privatæ humanitatis iure comiter postulare, ut tormenta aliquanto mitius disploderet: esse enim sibi scropham domi unicam prægnantem, quę tot sclopis, & bombis exterrita, abortum magno convivarum suorum dolore factura videretur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contemptor, ut quum ex his duos milites regijs in hortis ædificia succendentes, à Budensibus interceptos supplicio affecisset, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignominiam suspenderit. Nec multo pòst Rochandulphus à monte Gerardo ad sepulchra Iudæorum nihil loci nomen abominatus, motis repentè castris omnem tormentorum apparatum transtulit. Is locus à Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus, quanquam sensim acclivis, ad proxima vineta protenditur: sed longinquam, & propterea periculosam habebat aquationem, quum intentis semper ad insidias, & repentinis Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani dispositis

custodijs, certoque præsidio aquatoribus adiuncto, egregiè cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hostem ad sepulchra castrametantem vidit, nihil de solita urbanitate ad iocandum remittens, à Rochandulpho petiit, ut errati veniam daret, quòd eum nuper falsò delirum senem appellasset: quoniam in æquiora loca traductis castris sapiens omnino mentisque integer evasisse videretur: postquam proprio in loco, & ipsi exactæ ætatis seni, multumque irrito labore fatigato, & damnatis pariter copijs aptissimo consedisset. At Rochandulphus ferream curulem caveam, uti feræ belluæ, Georgio comminatus, à duabus simul partibus ad distinendos hostes oppugnare constituit. Hungari Pereno duce, atque his adiunctæ Bohemorum cohortes inter Horsacam munitionem, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipse cum Germanis à Iudæa porta ad arcem, quà regij visuntur horti, tantalli vi quassavit murum, ut pars concussa perfractaque procideret: pars verò premente atque impeente interno aggere, quem intus Budenses subitariæ munitionis causa mœnibus adstruebant, inexpectato casu in exteriora laberetur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd dijs veluti adversis ipsorum diligentia secus ac sperassent, irreparabili damno repente edito novum periculū attulisset, sed tantæ occasioni defuit Rochandulphus, sive re nequaquam satis liquido perspecta, quum inter perpetuam tot displosis utrinque tormentis fumi caliginem, elatique ab ruina pulveris densissimam nubem omnia conderentur, sive quòd pro ingenio cunctantius & suspicacius cuncta administranti expediti consilij vim omnem mora fatalis eriperet: nec Germani statariæ pugnæ assueti facilè adduci possent, ut in extraordinarijs & repentinis oppugnationum casibus Hispanorum, ac Italorum, Gallorumque more alacriter atque celeriter murum subirent. Cæterum usque adeo mœnia tormentis adaperta prostrataque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè stadij eminente tantùm ad altitudinem staturæ hominis antiquo aggere, vel brevibus scalis se facile scansuros, ac in urbem irrupturos milites dicerent. Iamque nox aderat apud Germanos curandis corporibus quàm rei gerendæ aptior. Ex vetere etenim gentis disciplina tenebras ac insidias perosi decora tantùm ea vulnera existimant, quæ spectante exercitu in præclara luce susceperint. Itaque aliquot prolatæ sunt scalæ, & per tenebras magno silentio iuxta ruinas appositæ eo consilio, ut sub auroram compositis ordinibus conferti milites subirent. Cæterùm Budenses ab hostili mora spacium nacti, incredibili diligentia, omnisque generis sexusque hominum frequentia, novum intus aggerem protinus erexerunt, animadversisque hostium scalis eas continuò rapuerunt. Porro Germani sub auroram instructa acie per acclivia subeuntes tanta vi munitiones suas adorti, ut Otho Fotiscus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat audacissimè penetrarit, cæteræque cohortes, quum præeuntem quemque militem succedens humeris sublevaret, in ruinis vexilla præfigere niterentur, sed Budenses mira constantia irrumpentium impetum tulerunt, cohortante, propugnanteque Georgio, qui deposita cuculla galeatus toto aggere volitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis vulneribus irrumpere conati essent, nec armis modò, quibus acerrime cominus cędebantur, sed valida etiam corporum impressione scutatis a fronte vehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine se re-

ciperecœ-

cipere cœperunt, sed receptus perturbatos in fugam confestim vertit, atque eo quidem maiore cum incommodo: quoniam uti videre licuit, quanto longius à mœnibus recedebant, tanto atrocius atque frequentius omni missilium genere & tormentariis maximè glandibus sternebantur. In eo tumultu Rochandulphus supra octingentos milites amisit: nam quicunque paulo gravius sauciati in castra se retulere incuria & contemptu vulnerum putrescentibus facilè plagis interibant. Periit & paucos post dies distracto vi tormenti, resilienteque lapide haudquaquam ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarensis, Austrianæ classis præfectus. Pari quoque eventu, sed minore accepto detrimento, Perenus ad Sabatinam portam repulsus ab oppugnatione discessit. Exinde Budenses adeo animos despectis hostibus sustulerunt, ut erumpere sæpius auderent, ignaviamque exprobrantes contumeliosis significationibus è muro Germanis illuderent. Tentavere demum Austriani duces effossionibus atque cuniculis murum subruere, inditoque ac demum succenso intus tormentario pulvere, adapertisque mœnibus subitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adessent milites è Rhætia argentariis fodinis assueti, Bohemique præsertim insecturis metallorum operam navantes. sed Budenses deprehensis hostium consiliis atque operum initiis, nota atque instituta ratione, dum fossas introrsus ex obliquo pertraherent, certaque erupturis incendiis spiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant: urgebantur tamen tanta variarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obsidionem pati posse viderentur, & famè laborantis populi querelis locus esset, usque adeo, ut urbana multitudo tumultuariis vocibus imponendum esse finem inediæ, publicoque periculo, & deditionem omnino faciendam succlamaret: sed tanta inerat Georgii ingenio auctoritas cum summa in omnes casus urgentium rerum industria, ut quum concionanti similis in forum prodiret, quò vellet vel corruptos alienatosque civium animos impelleret: parum tamen abfuit, quin urbs ipsa, quæ vi capi non poterat intestina fraude proderetur. Erat inter Budenses vir Hungarus in iure dicundo prætoria functus potestate, nomine Bornemissa: is Georgium vehementer oderat, quòd in iudicio, & civili contestata lite, à Iudæo decoctore multus stetisset, qui astuta consilii simulatione nequaquam suo, sed Bornemissæ malo susceptæ mercaturæ rationes conturbarat. Itaque livoris plenus vindictæque percupidus, Francisco Revalio, qui in Austrianis castris ius dicebat, se daturum ad ingressum exoletam portulam promisit: ea erat in sepulchretis solennis templi Deiparæ virgini cognomento Germanicæ dedicati, eratque usui pacis tempore per declivia petentibus flumen: rem igitur ad se per Revalium delatam ita probavit Rochandulphus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ spei negocio committendum arbitraretur, secus ac ipse Bornemissa præcipuè deposcebat, utpote qui sine sanguine tot insontium civium, quorum salutem privato facinore prodderet, rem patrare exulibusque omnino Hungaris uti vellet, quibus erga patriam & propinquos, notosque ipsis pietatem & clementiam minimè defuturam speraret, quando Germani per se crudeles, totque incommodis & contumeliis irritati, noctu præsertim irrumpentes, ne pueris quidem, & fœminis parsuri viderentur. Cæterùm Rochandulphus more gentis ad inane prudentiæ nomen, nemini integram fidem præstare solitus, ut exclus

sis Hungaris solus conceptæ victoriæ famam usurparet, usurum se Hungarorum opera simulat, Revaliumq; decipit à quo etiam filium obsidem acceperat: nam ad constitutam horam intempesta nocte omnibus nihil sese per castra commovere, & conquiescere iussis, delectas quatuor Germanorum cohortes silentio ad portulam præmisit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in statione constituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribusque, uti convenerat, maior, & militaris viæ porta refringeretur, confestim cataphractos equites induceret. nec Bornemissæ in ipsa perfidia fides defuit: adaperta enim portula, quam diximus, cohortes magna ex parte suspensis vestigijs sunt introductæ: sed quum Bornemissa singulis intrantibus Revalium summissa voce requireret, neque alio quàm Germanico fremitu responderetur, intrepido alioquin animo, uti plerunque accidere deceptis solet, improvisus obrepsit pavor, ita ut anceps atque incertus consilij, nec præeuntibus, ignaris scilicet quem primum urbis locum occuparent, dux esset: nec Germani contento iam gradu in tenebris fraudem suspectantes alacriter procederent, quum respectare ac ab ultimis itineri & gerendæ rei signiferum petere cogerentur, nõ fefellit Budensium excubias incedentium agmen, quum vel leviter calcata humus, offensaque arma perstreperent, accensique sclopettorum funiculi latè spectarentur. Itaque petito nec ab hoste reddito tesseræ nomine ad arma conclamatum, sed id serò erat, iam semicapta urbe, nisi divi Budæ cutelares deprehensis & errantibus adversi, tanti iam patrati facinoris audaciam in subitum metum vertissent: tanta enim animorum consternatione regredi, portulamque repetere tumultuosius quàm Germanos milites deceret, properarunt, ut in angustissima porta afflictarentur, impedireturque exitus hastarum strue, quam primi proiectis armis effecerant, ut levius ac expeditius in castra profugerent. Vrbanus Bacianus, qui vigilias ea nocte circuibat, primus cum expedita cohorte evadentibus supervenit, adductæque eo sunt à Vichio latè iam cognito auditoque tumultu validæ peditum atque equitum manus, quæ more militiæ in foro ad incertos belli casus excubabant, ita audacissimi Germanorum, qui primi irruperant cum novissimi agminis facti in fugam se converterent, trucidantur, capiunturque nonnulli, & in his Bornemissæ familiares: nam ille inter primos evaserat. de his autem Revalijque item amicis à Georgio quæstiones habitæ, erutaque est varijs cruciatibus totius proditionis series, & de confessis fœdi crudelisque spectaculi supplicium est desumptum, Revalio in castris se ingratè maligneque proditum conquerente, & lugente plurimùm Bornemissa, qui parto proditoris patriæ cognomento, omnem substantiam amicis ac affinibus miserè perditis amisisset. Itaque Rochandulfus, quòd consilia & conatus omnes Fortuna præverteret, & totis castris inconsultæ, pervicacisque superbiæ vel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem ac infamiam corruptæ tantæ occasionis atque victoriæ animo sustineret, reliquas belli cogitationes ad obsidendos hostes convertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæsare fratreque eius adversus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferendiq; imperij explicat rationes, hostium consilia & facultates expendit, adhibetq; in consilium purpuratos Bassas, ac ingenti animo, divisis copijs delectisque ducibus, uno tempore locis omnibus statuit occurrendum. In primis Solymanus Acarnan Eunuchus in Mesopotamiam mittitur, qui Babylone consistat, Tam-

masum-

masumq; Persarum regem à Tygridis ripa deterreat. is nuper Ægypto præfectus, multis ædificatis triremibus enauigatoq; Arabico sinu, et superatis Rubri maris angustijs, in Indiam peruaserat, interfectoq; Ademi rege, Lusitanos ad Dium emporium vehementer oppugnarat: Mahometem verò purpuratum, natione Dardanum, qui obsessæ reginæ opem ferat, in Pannoniam proficisci iubet. deligitur & Vstrephus ex Illyrico quartus ordine purpuratus, qui Mahometem subsequatur, subsistatq; Belgradi, intentus ad ferendam opem, si Mahometes validiores hostes inueniat. attribuitur & sua classis Hariadeno Barbarussæ, cui anteà maris imperium erat delatum, vt daret operam ne quid detrimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana classe reciperetur. Paulò enim antè Auria Siculis Neapolitanisque triremibus sibi adiunctis Turcas & Pœnos Turcis faventes, Clupea, Neapoli, Adrumento, Ruspina, Tapsoque, & denique tota ea Africæ regione, una excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à Pœnis, Aphrica à nostris dicitur, ad Mænicis usque insulæ Syrtes depulerat, Muleassisque Tunetani regis imperio parere coegerat. Eæ urbes hodie sunt Calibia, Susa, Mahometa, Monasterium, Sfaxia, & Africa, quæ Pœnis Mehemedia dicitur: tum enim Auria ingentem exornabat classem, ut ad expugnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Solymanus Maylatum in Transyluania Ferdinandi rebus studere, bellumq; moliri didicerat, aduersus eum Mustapham Nicopolitanum præfectum superato Danubio contendere iussit, imperauitq; Petreio Moldauo Valacchorum principi, vt Mustaphæ bellum gerenti præsto adesset. Is Turcarum copijs triginta milia suorum equitum adiunxit, magnoque astu Maylatum, vt mox dicemus, in potestatem redegit. Ipse autem Solymanus plus æquo Christiana arma veritus, Cæsarisq; imprimis consilia & totius Germaniæ facultates, non absurda, quã quam tum maximè vana ratione, animo reputans, Hadrianopolim proficiscitur, tertium ex propinquo exercitum, si opus foret, subsidio duobus præeuntibus purpuratis allaturus, retento secum Rostane genero, quem inter Bassas asciuerat, Luphtibeio scilicet gradu pulso, relegatoq; in Macedoniam, quòd vxori, quę Solymani soror erat, desertum sibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantiq; dissolutas libidines, indignè ac insolenter manus iniecisset. Igitur Mahometes, rei gerendæ pariter ostendendæq; virtutis cupiditate incensus, iustis confectis itineribus, paulo pòst solstitium in Pannoniam peruenit, adiuncto sibi ex itinere altero Mahomete Belgradensi: accitisq; item Bosnensibus copijs, quibus Vstrephus dudum fato functus, Pestano bello præfuerat. Huic in præfectura successerat Vlamanes Persa. At Germani, vbi de aduentu Turcarum certius cognoscunt, varijs inter se dictis sententijs decertant. disputatur enim in consilio, præstet ne obsidionem soluere, an contra ire hostibus prælioq; certare: sed impellentibus fatis, vt Turcę Panoniæ regno potirentur, Rochandulfi sententia vicit. Is nihil tutum quod esset indecorum putabat. Pestum namq; traijcere, aut Vicegradum Strigoniumq; redire, vti aliqui suadebant, adeo flagitiosum turpeq; rebatur, vt ingenio tot aduersis conatibus perturbato, vrgenteq; Fortuna, vinci atque emori incolumi constantiæ laude, quàm exercitum seruare malle videretur. Castra itaque in aduersam vrbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur, qua mons inter Budam & castra positus, recedensque à flumine latam ab oriente planiciem relinquit, eo consilio vt aduentantes Turcæ, quos nihil

à classe flumineque discessuros videbat contra rectam tormentisq; munitam castrorum frontem procedere, & periniquo loco transitum tentare cogerentur. Ea enim erat natura loci vt castra hinc praealta imminentis montis crepidine, illinc verò ad laeuam praeterfluenti Danubio munirentur; in tergo autem praeualidus agger erat erectus, contra portam turremque, quam Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam vocant. Nam ab excelsa vrbis arce, duo brachia pinnati muri per decliues praeruptosq; descensus ad flumen deducta erant, tantumq; loci in ima ripa intercipiebant, quantum in summo tota arcis amplitudo complectebatur. In eo spatio cum stabulis regijs vetera erant naualia, binisq; portis ac turribus praecludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lato ripae margine in campos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulphus perpetuam munitionem in aduersum montem traxerat, ibique minora castra in queis erant Hungari, editiore loco posuerat. Parua quoque insula ponte constrato castris iungebatur: in ea erat lunatus agger, maioribus tormentis egregiè munitus, quibus & subeuntia hostium nauigia, & ea, quam diximus lata planicies ex obliquo peterentur. Cogitabat etiam stabili atque perpetuo consertis inter se nauigijs ponte constructo, Pestanis moenibus castra committere, indeque nouas copias opperiri, aduentantis hostis impetum sustinere, diuturnaq; maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus tantusq; rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, vt vel in multam heymem abundè sufficeret. Caeterum appropinquantibus Turcis Valentinus cum duodus millibus equitum legati munere functus occurrit, quid hostes parent, quales, quantiq; sint, vtrumque Mahometem diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat. Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus quinq; ferme stadiorum spatio ab hoste consedit, circundatque sese celeriter ingenti fossa per Asappos pedites, quibus in opere faciundo Turcae plurimum vtuntur, totamq; eam planiciem tabernaculis innumeris complet: Belgradensis verò Mahometes rei bellicae pertissimus, per colles, qui sese molliter inflectunt, Gerardoque monti relicta planicie coniunguntur, editiorem capit locum, Hungarorum magis quàm Germanorum castris propinquum. Tum verò legati Turcae ducum nomine ad salutandam reginam vrbem intrant, magnam maioris minorisque pecoris multitudinem ex Hungarorum tamen pascuis abactam dono dant: mirantur subitarios aggeres, terrificosque hostium conatus, Budensium constantiam laudant, profitenturq; se eorum iniurias celeriter vlturos, excultiq; donis discedunt, Budamq; demum pariter ac ipsa castra mutua securitate commeantibus vtrinq; Budensibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud vtrunq; Mahometem, cum verbis, tum omnibus officijs humanitas atque prudentia spectabatur, vt nequaquam simulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, sed maximè sincera & diuturna vel ab astutis pueri nutritijs crederetur. Grauibus enim dictis sententijs, Georgio imprimis Vichioq;, et Valentino suadebant, vt deposita simultate, reuocare exules vellent, communi careque eis solitos honores, et denique in vnum Hungarici sanguinis corpus consentire: omnes enim, nisi desiperent, dum rex Stephanus adolesceret, securè atque beatè regnaturos, & deniq; postquàm sub tutela praesidioque maximi atque iustissimi imperatoris tuti essent, Germanica arma facilè contemp-

turos,

turos, quæ neque valere per se possent, neque omnino commoueri, nisi concitantibus Hungaris, quibus patriæ desiderium satis iusta belli causa videretur. Cæterùm binis vtrinq; eo modo constitutis castris, binæ quoq; classes accedebant: in Austriana erant biremes vigintiquatuor, maioris minoresque Nasadæ, quarum formam nauali prælio ad Stringonium facto, supra retulimus, circiter octoginta, onerariæ verò naues & magni lintres paulo minus centum: Turcarum verò classis omnis generis nauigijs, dimidio minor censebatur. Hanc tortuosi litoris cubitus in altum exporrectus, effecto intus latissimo sinu, opportunè ab hostium tormentis protegabat: pari quoque ratione prominentis ripæ, Austriana in altero consimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutissimam stationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ insulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam insulam è regione castrorum occuparant, in superioreque parte, vbi Danubius veluti rostro scinditur, munitionem erexerant, indeque paribus tormentis paruæ insulæ aggeres & commeantia nauigia diligenter infestabant. Capellia quadraginta amplius millibus passuum in longitudinem extenditur, pagis ædificijsque referta, ac ideo opportuna, vt si eam ab initio Rochandulphus, sicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendamque suscepisset, appareret Turcas nequaquam castrametandi facultatem habituros, aut omnino relicturos classem, si ad occidentem, vbi anteà Rochandulphus constiterat, magno circuitu castra ponere voluissent. Quid enim eo consilio insanius, ac exitu calamitosius amissa classe Turcis accidere potuisset? sed nemo vel exactè prudens cuncta prouidet, quum euentus supra cladis incommodum infœlicibus reprehensionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidendas esse copias priusquam noua è Norico auxilia superuenirent, quum frequentibus prælijs & graui autumno ingruentibus morbis, vehementer attenuatæ, nequaquam Turcarum numerum adæquarent, & Budenses totis copijs diuersoque latere ad omnes Turcarum motus erupturi viderentur. Pugnabatur quotidie minutis prælijs circa planicem ab equitatu, & ad superiores munitiones, ac in monte ab extraordinarijs peditibus. Nam Mahometes Bassa præter sagittarios Asappos, egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradensis Illyricos, & Triballos adduxerant: sed equites vtrinque pari alacritate pugnam ciebant, quum promptissimus quisque aut paulò nobilior eques ad ostentandam virtutem ex aduersa acie parem sibi eum, qui armis ac insignibus conspicuus obuersaretur, ad singulares concursus prouocaret, vsq; adeo iucundo pugnæ genere, vt militari comitate per aliquot horarum inducias, cessantibus bona fide sclopettarijs, vt vera virtus emineret, hastis tantum & gladijs certaretur. In his exercitationibus Germani sæpius inferiores Turcis euadebant, vtpote qui robustis atque prægrauibus equis, ac ob id statariæ præsertim pugnæ assuetis, more gentis vterentur, quos si procurrere, aut denique refugientem hostem consectari vellent, segniùs omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eludendo breuem eorum impetum, Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati scilicet ad liberas excursiones è vetere disciplina, in qua celeriter insultare ac euitandis ictibus equorum cursum inflectere, reuertique demum, & cum dispersis cominus pugnare consueuerunt: sed similes edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, vel multo plures Turcas facilè sustinebant, quum latis protecti scutis,

validisque pariter ac pernicibus equis insidentes, loricati galeatique magna ex parte Turcarum inanes hastas sagittasque contemnerent. Erat inter Germanos duces insignis Risciacus Sueuus: huius filius impiger adolescens, quum ignaro patre in aciem prodijsset, strenueque decertans spectante ante alios atque admirante virtutem patre, à cunctis vel ignotus effusè laudaretur, priusquàm se explicaret à circunfusis hostibus est interfectus. Tum verò Risciacus casu equitis vehementer commotus, ignarusque suæ sortis, conuersus ad alios duces, omni, inquit, laude perornandus videtur hic quisquis sit equitum longè fortissimus, ac omnino publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infœlicis filij ad longè miserrimum patrem cadauer est relatum, verioresque tum omnibus obortæ sunt lachrymę, sed in patre repentinus dolor profundius ad vitalia peruasit, atque ita ille paulò pòst, quum rigentibus oculis stetisset, nihil effatus interijt. Exinde Rochandolphus graui edicto quemquam pugnandi causa castris exire vetuit, adeo seuera lege, vt vnum atque alterum egredi pugnareque ausum in furca suspenderit: continendos enim milites existimabat, quòd Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior, quòd Ianizeri sclopettarij mirificè pugnarent, quòd expectare nouas copias oporteret, quæ res adeo suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit, vt contemptius ac insolentius Germanorum munitiones aggredi auderent, ac intra castra proximos vallo sagittis & glandibus vulnerarent. Germani siquidem quum castris perducerent fossam, imperitè excauantes, ac exterius omnem glebam proijcientes, alterum propè aggerem, intercedente fossa, hostibus vtilem effecerant. Inde enim superiore loco improuisi, nec planè conspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab editioribus castris sæpius in commeantes à Buda Turcas erumpebant: ita vt paucis tantum insidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites valida manu vrgerent, intra munitiones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierant multi dies ab aduentu Mahometis, magisque ac magis Turcis atque Budensibus animi viresque crescebant. Porrò apud Austrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata virtus, attritæ vires, inexplicata consilia, & denique quo vno subsidio res humanæ bellicæq; præsertim constant, spes fractæ visebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, peramplaque existimatio Cæsaris, nequaquam in eo rerum discrimine fratri germano copijs atque pecunia defuturi, atq; ipsa demum ducis constantia, quę apud eum omni ratione potior erat, vt inde celerius in sua fata traheretur. Eò modo quum vtrinq; quotidie tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab editioribus locis, & è proximo Cepelliæ promontorio conspectati segnes in insula Germanorum stationes, communicato inter se consilio, vt è duobus castris vno tempore diuersas hostium munitiones inuaderent, in albescente cœlo in insulam cum expeditis nauigijs aduolarunt, adortique magno silentio semisopitos, penè priusquam sentirentur, aut sese Germani captis armis conglobarent, supra sexcentos milites trucidarunt: reliquis verò ex repentina clade tantus incidit pauor, vt quum perfugerent in castra: nec perturbatos angustiæ pontis facilè caperent, multi vtrinque decidentes profluente mergerentur: transeuntes verò è Barbarorum classe, quæ in aduersum pontem proras adegerat, confixi sagittis interirent. Tumultuatum est vehementer totis

castris

castris, quum Turcæ pluribus simul locis magno clamore edito, & ingenti strepitu tormentorum munitiones invasissent, parique metu atque periculo à reliquis Germanis Bohemisque ac ipsis Hungaris desperato penè subsidio certaretur. Sed ad recuperandam insulam, neque his Germanorum cohortibus, quæ in extremo ad flumen aggere in statione constiterat, neque socijs navalibus, aut expediti consilij celeritas, aut præsentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Heberstulfo castrorum magistro, ne à Barbaris Christiana signa atque tormenta rapi paterentur, Marioque simul Neapolitano, qui tum classi præerat, biremes maioresque Nasadas propugnatoribus plenas ad insulam appellente, tanta vi Turcis cadavera spoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aveherent ad naves propellẽtibus incubuerunt, ut trucidati compulsique in naves, ac à terra simul & à circunfusis biremibus profligati, tormenta simul ac insulam victoribus ęquata clade reliquerint. Ferunt ea die Barbarorum classem deleri potuisse, si nostri victoria utentes, adiutique secundo cursu atque impetu tanti amnis in puppes fugientium rostratas proras adigere, commixtique descendere voluissent, sed tormenta quæ in ipsa Capelliæ fronte, & in adversa castrorum ripa à Turcis erant constituta, anceps omnino descendentibus periculum ostendebant: facilè enim multa demum post confectum subitæ rei certamen animadversa sunt, quæ in ipso commoti discriminis articulo opportunè provideri non poterant, quum vel expeditis atque fortissimis ducibus plerunque consilium ac mentem repentini casus eripiant: Barbarorũ tamen Nasadę quatuor demersæ sunt, & tres captæ, multique in eo tumultu aut tormentis discerpti, aut absorpti flumine perierunt. Heberstulphus ipse, quum ante signa fortissimè dimicaret, tribus sagittis per apertam galeam receptis grauiter vulneratus discessit. Sequentibus autem diebus Turcæ tametsi vlla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculoque Bohemorum semicapto inde multis acceptis vulneribus expulsi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione nostrorum alacriores facti, tanto contemptu ex omnibus locis lacessendo prouocandoque infestabant castra, vt nullum ferè quietis spatium succedentibus in stationem cohortibus relinquerent, et nostri diutius castra se tueri posse, crescentibus præsertim hostium copijs, atque animis, desperarent. Nam Vstrefus Bassa à Belgrado recentes quotidie milites, receptis ad se ægris atque saucijs, suppeditabat, & Valentinus adiuncta sibi delecta Turcarum manu Ianizerisque sclopettarijs, è superioribus castris Perenianos equites depulerat, occupatoque Gerardo monte, ad eum vsque locum, vbi ingens lignea crux erecta conspicitur, multis hostium stratis ita peruenerat, vt auersa castra ad Aquariam turrem vergentia audacter inuaderet, magnusque totius castris tumultus oriretur, quum nostris vndique circunfuso hosti esset repugnandum. Sed præter singularem Germanorum Bohemorumque in omni labore atque periculo perseuerantiam, magno vsui fuerunt Pestanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebantur, sic vt plerosque equites libratis ad descensum maioribus colubrinis interficerent, & reliqui in tutum se recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinum nihil Hungaris exulibus, sed Germanis maximè infensum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, perfidum equitem Pereno suasisse, vt se Hungarosque omnes festinanter imminenti clade eriperet, quoniam bellua ingens quæ vniuersos vno hiatu deuoraret, aduentare nunciaretur, Solymanus

enim cognitis his rebus, quæ à Cæſare Ferdinando que pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copijs deſcenſuros, ſtatuit tantæ occaſioni, quæ nobili prælio, glorioſæq; victoriæ caſum aperiret, magnis itineribus occurrendum. Itaque Perenus apud Rochandulphum duceſque liberè locutus, quæ accepiſſet, retulit, teſtatusq; eſt, niſi de receptu decerneretur, ſibi atque Hungaris ad ſalutem eſſe conſulturum. Quum ſententiæ variarent, ſed omnes tamen Peſtum noctu perfugiendum arbitrarentur, vnus Rochandulphus fatali obſtinatione pernegabat, ſe iniuſſu Ferdinandi regis à Buda diſceſſurum. Itaque Salma celeri mioparone Viennam mittitur, qui regij iudicij decretum referat. Interim vrgente metu, fremente que Pereno, ſtatuunt noctu ſilente luna quatuor commeatibus ad Peſtum traijcere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in ſecundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum caſtrenſibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti ſunt, qui ſine tumultu tranſueherent, Barcocius Hungarus & è Germanis Balthaſar Pocanius. Neque enim Danubius (vti antea ſe facilè perfecturos crediderant) perpetuo ponte iungi potuit: nam eo iam cœpto & penè contabulato, vis tanta ventorum & tempeſtas oborta eſt, vt amnis ingentibus excitatis fluctibus ſæuus, tot nauigiorum diſſoluta compage, iuncturarum trabes violenter effringeret, atq; inde magni lintres abruptis anchorarijs funibus, profluentis impetu raperentur. Itaq; primis & ſecundis tranſeuntibus Fortuna non defuit. Nam tametſi cœuntia in vnam partem nauigia Budenſes Turcæq; per diem ab æditis locis deſpectantes, id quod erat facile ſuſpicarentur, & varias quiſq; pro ingenio noui motus cauſas adduceret, nihil tamen de repentina hoſtium fuga prouidebant, ſed ea commeantium nauium frequentia intentos & diligenter ſpeculantes diu nequaquam fefellit. Nam Vſarones duo perfugæ ad Georgium Valentinumq; inſtitutæ fugæ conſilium detulerunt, ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copijs ad oppugnanda caſtra contendunt, tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris, cæteriſq; peditibus, iuniores equites dimiſſis equis ſuccedunt, terribiliq; vlulatu edito ſtationes adoriuntur. tum verò Auſtrianis detecta ipſorum fuga animus concidit, reſiſtunt tamen acriter Bohemi, pariterq; ij Germani, qui iuxta flumen ad inſulæ pontem excubabant. Tumultuatur autem totis caſtris & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto naues conſcendere, nullo ordine nulloque pudore, vel per mutua vulnera properaret: cuncta enim terribiliora, vel fortibus viris reddebat nox intempeſta & nubilo tum cœlo perobſcura: Rochandulphi autem in tenebris, tantoque fremitu ſuorum ac hoſtium clamore, reboantibus vndique tormentis, nullum erat imperium. Is tum ſupra ægritudinem animi, admirabili & prorſus fatali caſu vulneratus decumbebat, quum fortè literas ad regem perſcribenti, ex hoſtium caſtris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcamque oppoſitam ictu perfringens, reſilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerum grauiter adegiſſet. Cæteri porrò peditum duces, quum iam tranſuectis equitibus fœlicem fugam, quæ ſibi eriperetur, vehementer inuiderent, vti proprio occupati metu, nec publicum diſcrimen priuatæ ſaluti præferentes, hærebant potius, quàm irruentibus hoſtibus repugnabant. Itaque ſuperiora primum caſtra, vbi Perenus conſtiterat, à Belgradenſis Valentinique copijs occupantur,

Germani-

Germanique toto Gerardo monte præcipiti fuga dispalantur. Neque interim Budenses paratæ occasioni ad intercludendos hostes defuere, quin ab Aquariæ turris porta, et per eam fossam, quam à Ioanne rege perductam ad flumen diximus, confestim erumperent, & ab aduersa castrorum parte stationes iam planè desertas inuaderent, coniectisque in hostes igniuomis globis tentoria incendere niterentur. Georgius autem tam subito quàm fœlici consilio ad stabula regia pabuli strues succendit, tantaque inde latè refulgens flamma repente emicuit, vt quum Danubius nitido vndarum æquore igneæ lucis splendorem exciperet, repercussuque diffusum ad Pestanam vsque ripam diurno lumini persimilem euibraret, tota ea, cùm terrestris tumultus, tum naualis fugæ fœda facies spectaretur. Tum verò tormenta vndique in fugientem classem directa contortaque sunt, vt non solum ab Aquaria turre, summaque arce à Budensibus, sed à binis etiam Turcarum castris & è Cepellia, vel ad incertos ictus conturbata nauigia peterentur: tanta quoque locis omnibus inuecta luce, Cassonus qui classi preærat, expeditiora nauigia, remis per aduersum flumem contendens, in latus hostilis classis incitauit. Itaq; conserto nauali prælio, quum à nostris iniqua vbiq; Fortuna certaretur, lintres onerarij aliquot militibus pleni capiuntur, nonnulli tormentis perforati demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus, miserabiliq; præsertim turba natuarum & militum enatare conantium. Nam quum inferiorem munitionem Ianizeri, stratis primis cohortibus perrupissent. reliquiq; Germani per pontē in insulam perfugerent, ac in tergo falcatis ensibus cæderentur, honestę mortis metu in amnis gurgitibus turpissimam mortem queræbant, quum aut præaltis rapti vorticibus, aut à nauigijs hostium armis repulsi detrusiq; crudeliter interirent. Trecentis ea nocte nauigijs incredibili conturbatione inter se commixtis & aliquandiu hærentibus totus penè amnis vno veluti ponte constratus apparuit: sed Austriane biremes maioresq; Nasadæ desperatis rebus incolumes sese celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibusq; hostes tormentis submouentes, ad Comaram ascenderunt. Terrestres verò copiæ in castris eandem Fortunam tulere, sed decoro maximè vitæ exitu Bohemi impauidè repugnantes, & Othonis Hecchijque summi peditum ducis cohortes aduersis vulneribus conciderunt: nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum instante hoste ad crepidinem quæ castris imminebat peruinerent, obscuritate & metu animos confundente, præcipites decidebant. Multi etiam à Decumana porta, quum Budensibus occurrerent, & quisque hostium vario ingenij habitu clementiam aut crudelitatem exerceret, cæsi aut seruati sunt. Vbi verò Sol oriens nostrorum stragem Barbarorumque victoriam detexit, circiter tria milia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ sese ad Gerardi templum erectis vexillis conglobarant, à circunfusa multitudine trucidata sunt: eorum temen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis salutem peteret, deditionem fecit, vt maiore demum vitæ ludibrio, ad spectaculum ipsa morte turpius seruaretur. Eodem quoque tempore Cassonus victrice classe ad Pestanam ripam delatus tantum terrorem his qui euaserant, tuerique mœnia facilè poterant, vel solis clamoribus & tormentorum bombis intulit, vt equitatus trepida fuga, quum se portis effunderet, in angustijs afflictaretur. Vsqueadeo enim Germani pristinæ virtutis obliti, ad

Turcarum nomen trepidebant, vt quum in nauigijs linteata capita conſpicerent, relicta menſarum argentea ſupellectile, ac omnibus cariſsimarum rerum ſarcinis, et curribus deſertis, attoniti inermesque profugerent: hæſere tamen Vſarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædę auiditas præualebat, diripiendis mercatorum tabernis occupati. nam omnis mercimonij nobile ac opulentum emporium Peſti fuerat inſtitutum, confluentibus ſcilicet vndique mercatoribus in tutam ſedem muniti commodiſsimiq; oppidi, quod extra belli periculum, militaresq; tumultus, modico faciliq; traiectu caſtris iungeretur. Cęterum Caſſonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, prædantiumque aliquot cecidit. Tanta autem feritate peruagādo oppidum, Chriſtiano cruore lætatus eſt, vt ne ægris quidem, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorum caſtra ſequi ſolitis parceretur. omnes enim promiſcuè Barbari trucidabant, niſi quos aut ad ſeruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad ſpem libidinis reſeruarent: ita vt eo bello ſupra uiginti millia Chriſtianorum capitum varijs caſibus interempta tradantur. Capta autem ſunt Peſti & in caſtris, inſulaq;, et in nauigijs in ripam nondum expoſita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta ſex, minora autem quæ canterijs & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarij pulueris pilarumque ferrearum ac armorum atq; telorum & parati commeatus in totam heymem adeo ingenti copia potitus eſt hoſtis, vt ea præda multo maxima pars victoriæ Barbarorum æſtimatione cenſeretur. ſed noſtri qui iudicio prudentiaq; valerent, nihil vel tantæ opulentiæ iacturam, quando ſarciri inſtaurariq; mediocri pecunia poſſet, reputabant, quum verum detrimentum, ac inſanabile ſuſceptum vulnus vel tacitis animis agnoſcerent, quo Germanicæ virtutis ac diſciplinæ exiſtimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, vna atq; altera ad Exechium, & Budam, pudenda Chriſtianis omnibus fuga, ſine vulnere hoſtium penitus amiſiſſent. Ipſe autem Rochandulphus, quum expugnata munitione medijs in caſtris pugnaretur, & concidi in tabernaculo quam tantæ cladi ſupereſſe mallet, vel renitens & fremens a medico cubiculique præfecto, qui iacentem deſerere nolebant, ſublatus nauiculæq; impoſitus ad Comaram inſulam aſcendit, atque ibi paulo pòſt, Samario in vico vulneris ac animi dolore extinctus, funeſtam diræ obſtinationis atq; ſuperbiæ ſuæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXX.

AT SOLYMANVS, qui maioribus, quàm vnquam anteà, confectis itineribus aduentabat, vbi de suorum victoria certius cognouit, institutam properandi diligentiam remittens, quintis castris Budam peruenit. Nam tanta celeritate cōtenderat, vt prętorianę cohortes, pręter eorum disciplinę consuetudinem, festinantis equitatus cursum adæquare cogerentur. cupiebat enim interesse prælio, neq; Augusto mense volebat excludi, qui mensium omnium occulto quodam auspicio sibi in primis patriq; Selymo militiæ fœlicissimus extitisset. Nam & magnum Hysmaëlem in Calderanis campis, & Campsonem Gaurium Memphiticum regem ad Singam, & postremò Ludouicum atq; Hungaros ad Mugacium vltimis Augusti diebus acie deuictos memorabant. Quum & plerique duces eodem etiam mense à Baiazete Methonem expugnatam meminissent. Consedit autem in aduersa ad Budam veterem regione, offensus odore cadauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, vt purius atq; nitidius aquaretur, & Strigoniensibus ex propinquo terrorem incuteret: nam Tartarorum agmina magno à castris interuallo præcurrere solita, ad Vicegradum extendebantur. Victore itaque exercitu ad se traducto, atque vnis omnino munitis castris, antè omnia vtrumque Mahometem impensè collaudat, sed Belgradensem, cuius eximia virtute consilioque sine iactura militum administratum & confectum bellum fuisse didicerat, totius Græciæ equitum magistrum dicit, alios pro meritò adauctis stipendijs ditat, vel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet. erant circiter octingenti, qui prælongis vincti restibus antè ora ducum instructósque ordines ludibrij causa trahebantur. ex his notos duces nobilésque aliquot, quibus parceretur, delecti sunt, & antè alios Balthasar Pocanius, quem funesta ea nocte, transuehendis copijs pręfuisse docuimus, & Taysceus dux vetus, eo bello vigilum præfectus, reliquos ad vnum omnes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam anteà in nostros crudelior, è conspectu abductos tironibus trucidandos dedit, truci nutu, & sęua voce prolocutus, talem eos omnino mereri pœnā, qui quum per legatos nequaquā syncerè de pace agerent, astute bellum intulissent. Eminebat inter captiuos excelsę proceritatis Noricus miles: hunc in contemptū Germanicę gentis pomilioni, qui erat in delitijs filiorū, capite pręalta captiui genua vix adęquanti, occidendū tradidit, ita vt indignę necis iniuriam curdeli contumelia cumu-

laret, cum diu incuruo puerili acinace, per lusum risumque cæsis cruribus prostratus vir ingens iugularetur à nano, qui inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo spectaculo principum oculos satiarat. E captiuis autem vnus omnino Bursichius Bohemorũ dux nobilis incolumis euasit, reginę beneficio & Mahometis indulgẽtia paulo antè redemptus. Patrata ea ignobili & sæua cæde Solymanus regi puero dona misit phaleratos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habenisque aureis & gemmatis ephippijs exornatos, totidemq; ex auro textili regales vestes: proceribus autem Hungaris præter singulas talares togas, aureos etiam torques. Legati qui munera tulere perhumaniter à regina postularunt, vt puerum regem cum proceribus in castra mittere, omnique dubitatione deposita cuncta sibi ac filio secunda atque fœlicia sperare vellet. Ea enim magnitudine animi esse Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunaque, sed pietate atque iustitia superaret, vt puerum, quem semel paterno iure tutela sua ac amicitia dignum omnino defendendum susceperit, comprobante demum victoria non modo conseruatum velit, sed amplioribus antiqui regni spatijs adaugendum existimet. Proinde cupere regiam prolem coram intueri, agnoscereque paternam indolem, infantemque de manu amplexandum tradere liberis suis, vt bene auspicatis renouatæ tutelæ initijs perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur: ipsam verò filiæ nurusque loco incolumi dignitate semper habiturum. quod eam autem secus ac amanter cuperet, non inuiseret, prohiberi eo humanitatis officio antiquis Ottomannorum institutis, quibus principes suos ac alienas mulieres in alienis tectis intrare vetuissent. Porrò Solymanum non vsque adeo temperantię ac honesti decoris esse oblitum, vt socij beneuolentissimique regis filiam eandemque benificiarij ac amici regis nuper vxorem, & in similem regiæ Fortunæ maiestatem crescentis pueri matrem ætate formaque florentem, in castra atque adeo in intimum tabernaculum admitti pateretur: ne integrum eius pudicitiæ nomen, quod in reginis vnica & perillustri cura esset tuendum, vllis suspicionibus inuolueret. Ad eam tum regina, non occulto metu teneros sensus in materno affectu facilè confundente, perplexè admodum respondit, sed monente demum obtestanateque Georgio, ne dubitantis suspicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis injceret, puerum regalibus crepundijs exornatum carpentoque aurato impositum cum nutrice lectissimisque matronis in castra misit, comitantibus cunctis ferè proceribus, quibus dona legati detulerant. Excepere aduentantem progressæ aliquantum è castris honoris causa ornatissimæ turmæ equitum, inter castrenses vias prætorianæ cohortes, illatumque in tabernaculum, Solymanus humaniter inspexit, perblandè cum nutrice collocutus, liberos suos qui aderant complecti atque exosculari latè vagientem iussit, certo amoris pignore obligantes, quem beneficiarium atque amicum, quum pariter adolesceret, essent habituri. Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti, aui & proaui nomina referentes. Mustapham enim Circhasia priore vxore susceptum, regio & planè militari spiritu iuuenem, veluti ablegatum ad Magnesiam in Ioniæ præfectura reliquerat, quum ingenio viribusque vigentem & non obscuro militum studio subnixum iam planè metuendum existimaret:

inductus

inductus enim, vti planè vxorius, Roxolanæ blanditijs, aut sicuti plerique ferebant, per Trongillam Iudaicæ sectæ nobilem magam amatorijs veneficijs deprauatus, Selymum, excluso Mustapha, successorem imperij destinabat: quòd Mustaphas intempestiua atque nefaria cupiditate nimis sera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus esse uideretur. Cæterum Solymanus, quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent, certos duces, quibus antea negotium dederat per simulationem visendæ vrbis immissis cohortibus Sabatinam portam occupari iussit, vsque adeo tacitè & dissimulanter, vt nec custos satis otiosus commeantis turbæ spectator, portæ aditum alienæ potestatis factum sentiret. nam quum frequentes sedato passu manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, vt patrandæ rei suspicionem auerterent, veluti iam lustrata vrbe, in castra redibant, modò plateis foroque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iussit, vt Budenses omni timore deposito limine se continerent, matureque si vitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes vellent, arma traderent: paruere imperio ciues, prolatisque armis in fidem recepti Turcas hospito receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modestia ex seueritate disciplinæ, vt nemo hospitum asperiore dicto factòue sit violatus. Tum verò Solymanus vbi renunciatum est, pacato & nihil resistente populo, vrbem in manu esse, puerum, quanquam nox incumberet, ad reginam remisit, retentis apud se proceribus. Erant ij Georgius ipse Varadinensis antistes, ærario præfectus, & Petrus item Vichius regis propinquus Ioannis testamento tutor relictus: Valentinus quoque copiarum dux summus, & Stephanus Verbetius epistolarum & scrinij regij magister, & Bacianus Vrbanus, custodiæ præsidijsque vrbis præpositus. Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiso illata, singulorum animos magnopere conterruit: auxère etiam pauorem minus familiares purpuratorum vultus, verbaq; intempestiuis querelis inuoluta. nam perductos in consessum, tam seuerè, quàm impudenter interrogando criminandoq; iustæ propè quæstioni subiecerant, ita vt grauissimarum rerum consiliorumq; omnium rationem reposcere viderentur. At regina, vbi vrbem seriò doloque occupatam, & proceres in castris retentos videt, metu & dolore perturbata supplices libellos ad Solymanum perscribit: orat vt fidei datæ, quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter confirmarit, & denique pristinæ suæ lenitatis & clementiæ obliuisci nolit: ideoque proceres ob egregiam fidem fortèmque operam de se, Turcicoque nomine benemeritos, incolumes remittat. Agit hæc per Rostanem, atque eum muneribus explet, missa etiam è suo cultu corolla perinsigni ex vnionibus cum gemmato emblemate, quæ eius vxori Solymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanum pugnantib. sententijs disputatum ferunt: Mahometes et Custrephus parum inter se diuersi puerum regiæ prolis, principesq; gentis Byzantium abducendos censebant, committendam autem Budam præfecto, non tam acri quàm moderato prudentiq;, qui molliter imperando indulgendoq; Hungarorum animos seruitutis metu liberaret, conseruatisq; omniũ Fortunis paulatim ferendo iugo insuefaceret. At Rostanes ingenio mitior, atq; eo quòd vti gener firmiore gratia valebat, ab omni vel cupiditatis vel adulationis suspitione remotior, totius deliberationis summam

ad decus reuocabat, quum diceret longè maximo atque optimo principi, qui nullo vnquam dedecore nominis famam onerasset, nihil omnino esse turpius quàm contra ius & æquum susceptæ anteà tutelæ ac defensionis, parta demum victoria, fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefellisse. Ex aduerso Mahometes Belgradensis, qui Iahaoglis vocabatur, nunquam nisi peracerbus in nostrum nomen & maximè truculentus leniora consilia vehementer improbabat. Erat enim Turcici sanguinis patre, nomine Iaha Bassa, Mahomete quondam purpurato progenitus, exercueratq; Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limite, sub Balibeio præsertim fratre, quem Mugaciana acie claruisse meminimus, sed demum ex calamitate nostri exercitus ad Exechium, & hac quoq; ad Budam Germanorum infœlicitate, tantam militaris consilij ceperat opinionem, vt extra ordinem in consilium cum purpuratis admitteretur. Is rogatus sententiam, scio, inquit, Solymane, quum postremo loco sententia dicitur, dissidentis nomen inuidiæ expositum videri, neq; proinde fieri posse, quum planè dissentiam, quin oratio mea vestris auribus ac animis grauis molestaq; sit, sed non recuso vel arrogantis nomen, modo malignitatis & ignorantiæ notam deuitem, dum ea recolo quæ ex vsu præsentium rerum tuis commodis tuæq; amplitudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ, & si dicere liceat, etiam rebus gestis, iure postulo: quum bellando, dimicandoq; in Pannonia senex factus, ea de statu atq; opibus huius regni, ingenijsq; hominum didicerim, quæ prolata in medium magno vsui esse possint, vt de hac re quæ decreti pœnitentiam non recipit, rectissimè statuatis. Qninquies iam per hos viginti annos armatus in Pannoniam venisti, & ego non obscurus omnino aut dux aut miles, omnibus non modò bellis, sed prælijs interfui, puto vt vindicares iniurias, imperij fines proferres, & deniq; optima pace potirere: quæ certa esse non potest, nisi armis atq; victoria paretur. Itaque Belgradum infame domicilium asylumq; latronum immanium, & quondam funestis maiorum nostrorum conatibus nobilitatum, fortiter expugnasti, quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthicis occupato bellis, Mysorum & Illyricorum fines impune vexauissent. Eosdem porrò quintum pòst annū, quòd nefaria crudelitate & teterrimo supplicij genere legatos nostros interfecerant, vna acie cum rege ipso trucidasti, Budaq; potitus, vt præclarum magnitudinis animi tui, vel remotissimis nostri nominis hostibus specimen daretur, delegisti ex reliquijs profligatæ gentis, quem diademate protinus ornares, non regio quidem ortum sanguine, & nullo hercle alio merito cognitum, quàm quòd dudum & priuatus & publicus hostis extiterat, quū validissimas contra te è Transyluania adducens copias, fratrem virum ipso fortiorem gladio nostro interfectum amisisset. Exortus est demum nouus hostis rex Noricus, qui Hungarum beneficio tuo regnantem expelleret, atq; ita aduersus Germanos tertium bellum suscepisti, vsq; adeo vehemens, vt reducto statim rege fugatisq; hostibus non modò Viennæ mœnibus, sed interiori etiam Germaniæ terrorem intuleris. At biennio vixdum exacto idem rex neq; pacem pati neq; bellum ferre solitus, quum præsentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budamq; nostro defendente præsidio frustra oppugnasset, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendijs vindicantem, quòd tuæ dignitatis esse statuebas, eum tueri armis, quem inuisitata liberalitate regem effeceras, maximeq; optares cum duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna edita, decertare.

Sed illi, quum urendo vastandoq; avita eorum regna percurreres, adventantis fremitum non tulerunt: secutaque demum pax est inter Hungarum atque Germanum te indulgente probanteq; quum adversus Persas ire properares: sed eam Germanus ita fregit, ut nisi ego ad Exechium deleto ingenti eius exercitu, perfidiam opportune vindicassem, tu omnino Babylone accersendus videreris: sicuti modo Byzantio, multis itinerum superatis incommodis advolasti, ut nobis maturam opem ferres, daresque supremam operam, sicuti plane speraverim, ut rebus in Pannonia firmissime constitutis, tot laborum ac sumptuum incommoda, pro alieno commodo quinquies suscepta finiantur. nisi uti video aliquos optare, nunquam tibi tutelam hanc pupilli & viduæ censes dimittendam, infiniti scilicet laboris atque periculi plenam, cui par pretium non sit ea gloriæ species, quæ animo tuo excelso honestique semper decoris avido, ab his uti arbitror, nimis sapientibus obtenditur: verum hanc uti plane rudis sapientiam gloria redundantem non intelligo, quæ in ipso cursu victoriæ nervos elidit, nec in castra a peritis imperatoribus unquam admittitur: quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeviginti regna in hoc imperium contulerunt, quum fœliciorem omnino cupiam, sapientiorem esse nolim: quid enim insipientius dici potest, quam semper esse stultum? hoc est aliena curantem sua omnia, salutem, opes, dignitatem, in discrimen sæpissime devocare? Satisfecisti, uti arbitror, & cumulate quidem officio pietatis & fidei, atq; etiam gloriæ, si ea potius mansuetudine, clementia, lenitate, quam invicto consilij robore, pertinacique vigore militaris animi comparatur. his enim instrumentis ardens semper & invicta virtus Ottomannos provexit & extulit: illæ autem, uti mihi videntur, adumbratæ laudis imagines ociosorum & desidum regum animos delectent, armatis certe nunquam maioribus tuis, nisi post debellatos hostes, triumphosque actos, ac erecta trophæa, placuerunt. Sed hæc arbitrio, iudicioque tuo, cui maiora ingenia concedunt, tribuantur. Ego certe si bellorum casus, & non incerta rerum momenta longe prospicio, eam minime quam animi libido suadet, consilij rationem sequar, quum ipsa, quæ cunctis rebus dominatur, & me vehementer urget, multo meliorem necessitas ostendat. Ante omnia Hungari, ut ipsis minime confidamus, præclare nos admonent, quum rapinis, transfugijs atque perfidia infames, inter se dissentiant: nec eorum exules desint, qui Germanos concitent, & continenter bellum gerant: reginæque item & pueri opes infirmæ, quæ tantæ esse non possunt, ut præpotentem propinquumq; hostem sustineant. Necesse ergo erit alienum regnum nostris tueri auxilijs, quæ minora iusto exercitu sine magno nostro discrimine, detrimentoque adduci nequeunt. Magnis porro, uti solemus, peditatu, tormentis, classeque instructis exercitibus singulos per annos, tanti itineris & laboris expeditionem suscipere, extremæ dementiæ opus videtur. Neque enim ex Ottomannici nominis dignitate putaverim, quotannis ad plorantis petentisque opem fœminæ preces commoveri, nisi arma sustinere, quam inferre utilius atque nobilius putes. Itaque censeo hoc regnum uti iure belli toties captum defensumque more maiorum in provinciam redigendum, reginam patri remittendam, puerum alendum Byzantij intra septa regiæ, nostrisque legibus imbuendum, proceres necandos, evertendasque eorum arces, ac ex omni regione familias insignes, quæ ferociores spiritus gerant, in Asiam traducendas: reliquam porro multitudinem, quæ agros colat, atq; urbes inha-

bitet, impositis præsidijs conservandam. hoc uno siquidem decreto, Solymane, & Hungari se perdomitos intelligent, & Germani, nisi temerè usque ac infœliciter de Styria atque Austria dimicare velint, Pannoniæ finibus abstinebunt. At Solymanus priusquam de re tanta decerneret, sacrificandum ratus, tertio Calēdas Septembris, qui dies Mugaciana victoria erat insignis, Budam cum liberis intravit, delecto celebri templo, quod Deiparæ virgini erat dicatum. Illud enim anteà sacerdotes Mahometano ritu expiantes, divorum scilicet nostrorum sublatis altaribus, imaginibusque deletis, Deo maximo consecrarant. Nec multò pòst eo temperamento decretum edidit, ut singulorum sententias appositè moderatus, parem omnino viam securitatis simul ac dignitatis tenere videretur. Budam enim Turcico præsidio custodiendā censet, reginamque obiter monet, ut æquo animo urbe atque arce excedere velit: ipsam enim cum puero ultra Tybiscum in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atque opulenta, & quòd non mediocri etiam solatio esse possit, Sigismundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscendo regno fœliciter adolescat. Eosdem porrò eum tutores atque nutritios habiturum: Vichium quoque Temesuarensis præfecturæ Sanzachum maximè illustrem atque potentem fore: Verbetium verò senem, ut legum totius regni urbanarumque rerum peritissimum, Budæ Hungaris ius dicturum: se verò daturum comites è prætorianis alis, currusque & sarcinaria iumenta, quibus mundus muliebris, gazaq; omnis regia in Lippam aveherentur. Itaque regina vel cum lachrymis & tacito gemitu, tyranni perfidiam detestata, sed tum necessitati dissimulanter cedens, arce atque urbe excessit: ea à Barbaris imposita lege, ut tormenta ænea, & quicquid militaris instrumenti armamentarijs inerat, & commeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq; unà profecti sunt: qui tametsi peracerbo rerum eventu tristes incedebant: recepta tamen libertate saluteque, de qua per triduum desperarant, perquam effusè lętabantur. Solus omnium Valentinus antiquum Barbarorum odium prǽsenti perfidia sensit, in castris sub custodia retentus, quòd circa Balatonem lacum prævalidas opportunasque arces obtinebat, quòd novem antè annis ad Neocricum, uti memoravimus, in profligatos Cassoni equites crudelissimè desævijsset, quòd vir ingenio maximè pugnaci, indomito, liberali, Hungarorum multitudinem militandi studio sibi devinctam, quò vellet impellere posset. Eius enim viri virtus spectata militiæ, cum Turcis omnibus, tum ipsi maximè Belgradensi, qui eum ambiguis criminibus obiectis odiosum reddiderat, omnino formidanda videbatur. Emanarat quippe fama, neminem ex Hungaris exulibus equitibusq; Germanis evasurum fuisse, nisi Valentinus Perenū hostium ducem, ut sese imminenti clade cum suis celeriter eriperet, opportunè monuisset. Neque id ille vel captus pernegabat, quum generosa & contumaci fronte, idem semper se facturum fateretur. Quid enim, inquit, nobilius esse potuit, quàm nostræ nationis auxilia, quę cognationis & sanguinis privatæque benevolentiæ necessitudinem includant, externis verisque hostibus detraxisse? Ut hi scilicet minore nostro cum periculo vincerentur, & illi clade erepti superessent, qui ad referendam gratiam insperati, ac ideo insignis beneficij memoriam retinerent? Egit tamen regina sedulò, quanquam proprio mœrore occupata, ut Valentino libertas impetraretur, & id quidem à Rostane per Agurchum Sigismundi patris legatum, virum inter Sarmatas genere & bellica laude illustrem,

strem, qui victoriam de Germanis partam gratulatum advenerat: sed id tantum humaniter est impetratum, ut Solymanus, quum nihil Valentino se nociturum promitteret, non incertę libertatis spem præbere videretur. Dum hęc Budæ fiunt, Ferdinandus belli eventũ Viennæ expectans, ubi suos fœdè profligatos, & ducem mortifero ictum vulnere in Comaram evasisse, adventareque Solymanum didicit, Leonardum Velsium quanquã sæva diuturni morbi tabe afflictum, quòd paulò antè non infœlix dux oppugnandæ Budæ consilium improbaret, in Comaram descendere iubet, qui reliquias fusi exercitus excipiat, fugientes undique sistat, speque auxiliorum commeatus atq; stipendij territos, & rerum omnium inopes confirmet. optimum quoque ratus victori Solymano moram inijcere, qui Viennam usque repentina incursione pervasurus esse credebatur, legatos ad eum mittit, qui oblatis novis conditionibus pacem peterent. ij fuère Nicolaus Salma, quem felici sua sorte pridie quàm castra à Turcis caperentur, ab exercitu legatum ad regem missum fuisse docuimus, & Sigismundus Lithestanius præclara nobilitate togatus senex. Tulère munera excelsum Germanicò more ex auro poculũ, lectissimis exornatum gemmis, eruditęq; insuper admirationis argenteam machinam, in quà non horarum modo spacia: sed errantium etiam syderum motus, menstruiq; Solis ac Lunæ coitus, exactissimà ratione monstrabantur: intus scilicet dentatis rotis certisq; ponderibus, admirabili momento, vel in multum ævum minutissimas temporum mensuras dispensantibus, quum inter celeres tardosq; orbes, in tam vario inæqualiq; polorum ordine audaci quadam supremi motoris æmulatione cuncta congruerent. Ea à peritissimis astronomis excogitata, perfectaq; Maximiliani Cæsaris fuisse dicebatur, cuius ingeniũ nobili semper studio, nec deterrente unquam sumptu, rara atq; admiranda concupivit. Cæterùm legatos appellentes egressosq; navigijs Cassonus oblatis equis quibus veherentur, in castra perduxit, deditque eis conspicuo in loco tabernacula picta, eximijs tapetibus constrata, missaque sunt à Rostane castrensis lautitiæ munera, vinumq; imprimis nobile, tam ipsis lege vetitum quàm nostris, Germanisque præsertim expetitum. Purpurati postero die, dum Solymanus non procul in prætorio pranderet, legatos prandiò exceperant, ita ut in gratiam nostri moris non in solo, uti solent, collectis cruribus, sed altiore in mensa cathedris humilioribus purpura contectis, sedentes unà discumberent: solus Belgradensis extra ordinem virtutis ac ætatis honore admissus, in pulvino infra purpuratos assedit. Legatorum verò comites ex singulis nationibus iuvenes generosi spectandi studio famulantes, apud tetrarchas epulati sunt, numero quadraginta sex. hos Turcico nomine Sanzachos vocant, hoc est signiferos, quòd militari cum imperio provincijs præsint: singulis enim pro insigni, equina cauda hastæ præfixa ante tentorium figitur, prodeuntique in aciem sericis demum vexillis vario colore turmas atque alas distinguentibus, illa eadem passis crinibus nivea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza, unisque omnino vervecinis carnibus cœptæ finitæque sunt, adeo simplici astrictoque apparatu, ut non obscurè nimiam luxuriam nostris exprobare viderentur, qui mensarum decus, quo uno præcipuè nobilitatem ac insaniam ostentamus, nequaquam naturæ desiderio, sed immensa gulæ libidine definiant: ut obiter non sit mirum, eos consilio atq; armis invictos & semper victores evasisse, quum talem volupta-

tem, quæ in hac noſtrarum gentium vita longe potiſsima cenſetur, uti capitalem bellicæ virtutis hoſtem, domi & foris penitùs abdicarint. Igitur remotis menſis legati ad Solymanum ſunt introducti, ita ut ſingulos bini purpurati in medio arreptis brachijs quadam honoris ſpecie ſuſtentantes ad dextræ oſculum perducerent. neque enim Turcæ externos homines ad tyrannum aliter admittunt, quàm ut ſinum ſcrutentur, an ferrum ſub veſte lateat, implicatisq; eo modo brachijs commovendæ manus poteſtatem facinus auſuris diſsimulanter eripiant, quanquam aſsidenti in thoro circumpoſita, parataque ad manum clypeus cum acinace clavaque ferrea, ac item arcus & ſagittæ conſpiciantur. Illata quoque eſt illa machina ſuccollantibus duodecim ſervis, quæ Solymani animum, & Barbarorum oculos admiratione complevit. Adduxerant enim artificem, qui ſolutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet: is libellum quoque detulerat, attritæ vel luxatæ machinæ remedia continentem, tradentemq; præcepta, quibus tot orbium curſus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenij ſubtilitate Solymanus fuit, ut non modò ſacris literis, quibus ſuperſtitionis ſuæ leges continentur eſſet eruditus, ſed Aſtronomiæ Coſmographiæque præſertim curioſè operam daret, Hammone medico ex Bethica oriundo perdocente, quum vir acutus ſingulas terrarum regiones, ſinusque maris in membranis, depictisque orbibus demonſtraret, ut inde regius animus per ocium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati, ut Pannoniæ regnum Ferdinando concederet, hiſdem ferè conditionibus, quibus id paulò ante Byzantij Laſchus petiſſet. Tributum enim ſicuti Ioannes pendere conſueſſet, quotannis ſe penſurum pollicebatur, adducturumque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere videretur, exemplo Selymi patris ad Orientem imperij fines extenderet. Neque enim ipſum dicebant, vel generoſè vel rectè facturum, ſi Ioannem fato functum, vel infantem eius filium, qui hæres minimè putaretur, ulla in re Ferdinando regi compararet, quòd ille neque officij merito, ſed alienæ Fortunæ beneficio ſublatus, alieni iuris locum invaſiſſet. non eum herclè Regem impotentibus armis ritè factum videri, quum nec procerum omnium conſenſu rex acclamatus, nec legitimè coronatus fuiſſe videretur. Præclara ſiquidem iura Auſtrianorum principum vigere, quanquam tum oppreſſa armis, eaque aliquando valitura, quibus freti Pannoniæ hæreditatem fœliciter adirent, niſi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur. Cæterùm dimiſſo antiquo iure, nihil ſe potius habere, quo illati belli nomen excuſarent, quàm recentis initæ pacis tabulas, quibus Ioannes ſolenni tot procerum aſtipulatione Ferdinandum regni ſucceſſorem reliquiſſet. Illum profectò certi iuris conſcientia permotum, vel ipſum authorem defenſoremque ſuæ dignitatis præiudicio vehementer offendere, quàm Chriſtiani nominis cauſam impiè prodere maluiſſe, quum prævaricatione turpiſsima, beneficiarij iuris oblitus, fidem ſacramento interpoſitam, tam ingratè quàm aſtutè fefelliſſet: ut ipſe qui inter reges potentia magnitudineque animi excelleret, & bello paceque iuſtitiæ nomen tueri videretur, poſtquam ingrati hominis contumeliam neglexiſſet, Ferdinandum tantis affectum iniurijs amicum et beneficiarium mallet, quàm perpetuum hoſtem. Nihil enim ei, vel ad æquitatis famam honeſtius, vel ad diuturnæ pacis ſecuritatem utilius, vel ad liberalis animi laudem omnino glo-

rioſius

rioſius futurum, quàm ſi antiquiſsimæ ſtirpis regem, virtute, fideque pręſtantem, delectum à Bohemis, ab Hungaris exoptatum, à Germanis autem Romani imperij Cæſarem deſignatum, ſummique imperatoris germanum fratrem tributario nomine Pannoniæ regem appellaret. Solymanus iucundo vultu laudatis muneribus biduò poſt per Roſtanem reſpondit, Vltimam hanc eſſe pacis ac amicitiæ conditionem, ut Ferdinandus urbes, oppida, arces, quæ in ditione Ludovici regis anteà fuiſſent, continuò redderet, ac in poſterum Pannoniæ finibus abſtineret: ſe verò qui toties bello laceſsitus graves ſumptus gravesque labores ſubiſſet, levi pœna contentum fore, eam eſſe ut ad conſervandum invictæ maieſtatis decus Auſtriæ tributum imponeret, tum verò inita amicitia ſolenne fœdus percuſſurum: quòd ſi ea conditione gravarentur, obiterque bellum, quàm pacem mallent, ſe adnixurum continuis armis, ut Pannonico regno adempta, evaſtatis Auſtriæ regionibus vindicaret. At legati quanquam ad tributi nomen tantò faſtu, tantaque Barbarorum arrogantia inductum, quum ſummæ potentiæ, ſummæque dignitatis fratres indignè contemni quererentur, in iuſtam propè iram exarſerant, ut ſuſceptæ legationis propoſitum tenerent, afflictisque rebus ſpacium daretur, inducias poſtularunt, per quas Ferdinandus atque itidem Carolus Cæſar conſulerentur: ſed nec id impetrari quoque potuit, quum inducias aſtutè peti perſpicerent, quibus gerendarum rerum inclinante iam autumno, vertenteque ſe in iuges pluvias, occaſio tota deperiret. Petivêre demum ut Balthaſarem Tayſcumque duces captivos pretio redimere liceret: hos enim in cathenis viderant. Ad id Roſtanes reſpondit eos, ſi pax ea quæ dicta eſſet conditione pararetur, ſine pretio dimiſſurum: porrò ſi bellum foret, non defuturam occaſionem, ut captivorum permutatione redderentur. Licuit autem legatis circumducente, monſtranteque Roſtane opulentiam atque ordinem caſtrorum intueri: ſed quum munimenta, quæ intra foſſam clitellatis camelis perpetua ſerie cathenatis, currulibusque tormentis conſtabant, atque item ſtationes attributaq; diſtinctis militum generibus tentoriorum ſpacia mirarentur, ſilentium ante omnia peræquale atque perpetuum in tanta frequentia ſtupendum fuit. neque enim aliter quàm ſignificatione manus, & nutibus parati intentiq; milites regebantur. Solymani porrò inſigne prætorium, uti par erat, cunctis excelſius & ſumptuoſius, quum quadratæ arcis effigiem exprimeret, oculos pulchritudine & maieſtate operis adimplebat. à quatuor enim angulis totidemque medijs ab omni latere faſtigiatis, pinnatisque turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latiſsimæ porticus, ſic ut area in paleſtræ modum, in medio ad domeſticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoque papilionum velamenta, Babylonici operis acu picta, ſericique funes, quibus tenderentur, uſque adeo elaborata pretioſaque fulgebant, ut æſtimationis noſtrę modum excedere viderentur. Adnotatum eſt omnium ordinum tabernaculis, tentoriola eſſe coniuncta, quibus latrinæ inerant, eo inſtitutæ ordine, ut novæ ſcrobes quotidie fierent, repletæque ſtatim arena iniecta tegerentur. In macellis quoque pariter profundæ foſſæ viſebantur, in quibus lanij totius exenterati pecoris exta ſedulò tumulabant. Ita fiebat, ut caſtra nullo odore tetro afflata, non ad ſalubritatem modò, ſed ad iucunditatem repurgatis omni in parte regionibus non Barbarorum, ſed eorum qui militię diſciplinam condidiſſent, caſtra cenſerentur, prædamnatis hac in re ſtativis noſtris, in queis præter ingratam na-

ribus atque oculis multarum rerum fœditatem, pestilentes enasci morbos sæpissimè videmus. Legatis multiplici veste, pecuniaque donatis atque dimissis, Solymannus Belgradensem, latè longeque citra Danubium Austriæ fines populari, ac incendere: Cassonum verò voluntarijs equitibus præpositum in Moravos, qui Marcomanni antiquitùs fuerant, excurrere iussit, sed prædabundos, magno insperatoque earum gentium commodo plenis imbribus inflati amnes opportunè morati sunt. Exinde vir Hungarus, nomine Solymannus, qui ab ineunte ætate bello captus Mahometis sectam sequebatur, à Solymanno Budæ cum imperio præficitur, qui cum Verbetio daret operam summa æquitate ius dicendo, popularesque quondam suos familiarius alloquendo, in spem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus confectis, dies circiter viginti ex quo venerat Budæ commoratus in Thraciam redire constituit, quòd autumnales pluviæ maturæque hyemis frigora suberant, & magnitudine multorum amnium, quibus Pannonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcinctaque est, intercludi posse vereretur. Ex itinere autem Laschum legatum, suffectum navigijs liberaliter dimisit. Eum enim privato virtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum, Byzantio secum adduxerat: sed demũ nova offensus iniuria custoditum reliquerat Belgradi, quum ex speculatorum literis Antonium Rinconem, veterem apud se Byzantij legatum, remittente cum mandatis Francisco rege è Gallia redeuntem, in Pado amne à Cæsarianis interfectum cognovisset; sed Laschus per literas præclarè ostendit, Ferdinandi regis nullum esse in Italia imperium, easque regiones Caroli fratris præsidijs teneri, potuisseque Rinconem hostilis terræ in flumine temerè navigantem, iure capi ac interfici, quando ei tanquam exuli capitis pœna damnato, quòd natale solum in Hispania vertisset, ad hostesque transfugisset, omnibus Cæsaris imperij finibus esset interdictum. Sed Laschus diu eo beneficio uti nõ potuit: regressum enim in Sarmatiam conceptus antea vehemens oppressit morbus, ita ut plerique ex aula Germani fatum ad invidiam vertentes non tabifico quidem fluentis alui vitio, quo diu laborasset, sed lentis tyranni venenis omnino sublatum contenderent, quum vir ille omni virtutis ac elegantiæ laude insignis, & longiore vita dignus, in ea reipublicæ Fortuna vel ab ipso Rege lugeretur. Cæterùm redeunti in Thraciam Solymanno, ad Dravum amnem nunciatur, Stephanum Maylatum Ferdinãdi secutum partes, ac ex professo Turcarum hostem dolo comprehensum in Petri Moldavi potestatem devenisse, pacatamq; ex omni ferè parte Transylvaniam in fidem concessisse. Ea re Solymannum magnopere lætatum ferunt: Maylatum enim hominem bellicosum, ingenio contumaci, regnandi cupido, pronoque ad mutandam fidem vehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminisset, Transylvanosque indomitam gentem ad arma natam, dubioque bello potius quàm certa pace gaudentem, ab eo concitatos perspiceret, quos moderato benignoque imperio pacare quàm iusta vi ac armis subigere malebat. Sed quoniam in Petri Moldavi perfidiosi cruentique hominis mentionem incidimus, operæpretium putavi, quo dolo Maylatũ cœperit, & qua Fortuna sævitiaq; in recuperando regno usus sit breviter enarrare, ut sicuti iam planè tempus nos admonet ad Germaniæ concilium, consiliaq; Cæsaris nihil intercisa rerum serie opportunè redeamus. Solymanno in Pannoniam cõtendente, Moldavus adversus Maylatũ evocatus, uti suprà memoravimus, cum

Achomate

Acomate Nicopolis præfecto castra coniunxerat. Erant enim præter pedites, quorum numerus more gentis erat exiguus, supra quinquaginta milia equitum. nam & suas quoq; Transalpinus, alter Valachus imperatas antea copias præmiserat. Maylatus multitudine hostium circumventus, imparque viribus desperatis auxilijs, quæ à Ferdinando maiore belli mole occupato frustra postularat, uti superiore æstate prementibus regijs fœliciter accidisset, in oppidum Fogaras confugit. ibi enim, uti loco natura atque arte permunito, totius substantiæ & bellici quoque apparatus instrumentum, ipsaq; præsertim Gritteæ prædæ spolia servabantur. admotis copijs Achomates postquam vi atque tormentis, non nisi multo temporis spacio, multoque labore arcem expugnari posse videt, dolo ac insidijs vincendum ratus legatos ad Maylatum mittit: hortatur ut Solymanno se dedat, appellariq; ab eo amicus, quam iudicari hostis malit. cuncta enim ab eo prospera atque secunda sperari posse, qui vel hostibus regna dono dare sit solitus: se verò qua polleret authoritate apud Imperatorem amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructum sentiret, ornareturq; ipsa Transylvaniæ præfectura, quam paulo antè sibi concedi tributi nomine concupisset. tantis siquidem copijs circumsesso nihil esse tutius, quam honestis conditionibus pacisci, idque salubre consilium celeriter expedire, quo præter certam salutem opes conservet, dignitatemque retineat. Adventare enim cum victore exercitu Solymanum, qui inanem spem sustinendæ oppugnationis certo supplicio vindicaret, si eius imperijs parere præferoci vel obstinato animo intempestivum esse videretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ consilia dubio bello potiora providebat, se neque pacem abnuere, si non iniqua conditione pararetur, neque Solymanni imperia, quæ summę æquitatis esse consuessent, detrectare, graviter respondit: Proinde si obsides darentur, se colloquendi causa, ut de conditionibus coram ageretur in castra venturum. Postulabat autem ut filius Achomatis impiger iuvenis pro obside traderetur: id quum se facturum pater negaret, quod filius à pueritia Solymanno de more dono datus, paterni iuris potestatem evasisset, pro uno insignes quatuor alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis ignarus, magnoque ac ornatissimo comitatu educto, Gritteas exuvias superbè ostentans, in castra hostium contendit. Exceptus est comiter atque magnificè: sed ex prima salutatione colloquium, ut non incipi modò, sed commodè etiam finiri posset, in sequentem diem differtur: quo Moldavus notum sibi hospitem solenni epulo exceptum comprehenderet. Eo modo Maylatus fervente convivio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahitur: ex composito enim à Moldavi compotoribus importuni primò sermones, ac inde maximè criminosi adeo protervè ac petulanter inducti sunt, ut vel obscuræ contumeliæ vir insolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladij capulum perstringens è mensa se proriperet: ita insurgentibus convivis frustrà fremens, seque proditum inclamans comprehenditur. Nec mora concursu Moldavorum tabernacula diripiuntur, comitatusque eius omnis, qui pretioso cultu avaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis: & denique rebus omnibus exuitur, & capitur. Vociferante adhuc Maylato supervenit Achomates: tam acerbè, quàm simulanter Moldavum reprehendit, quòd hospitalis mensæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore edito subvertat, quòd ab se præstitam securitatis fidem vio-

let, fortissimosque viros Turcici nominis obsides ad necem prodat. Ad eà Moldavus specie contemnentis, respondet, se gravi de causa Maylatum cœpisse, eumque porrò inculumem Solymano servaturum, ad quem omnino pertineat sententiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo pòst arx ipsa liberatis obsidibus deditur: incertum metu an perfidia custodis, quòd de salute Maylati, totiusque eius comitatus libertate solicitus, aut non obscurè magno inductus pretio, deditionem maturasse diceretur. Ita duo Hungarorum longè nobilissimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui uni omnium antiquum illud Hunnici sanguinis decus intestinis primò odijs, & mox Turcarum armis fœdè proculcatum erigere possent, invicti certè armis: sed perfidia decepti, in potestatem Barbarorum devenerunt. Occupatis Fogaris Transylvani ferè omnes, concedente demum Solymanno, in Stephani pueri Regis nomen inclinatissimis animis iuraverunt, quòd iustum miteque imperium Ioannis patris in ea provincia per triginta fermè annos fuisse meminissent, tulereque sæpe dona puero, fidei pignora, quum Isabella mater cum Georgio Vichioq; tutoribus in Lippa regione consedisset. Eam multarum rerum abundantem Maros amnis Hercynijs saltibus effusus interfluit, præcipitique demum cursu in Tybiscum evolvitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis vocatum asseverant, in cuius aversi & mox reducti fluminis vado Decebalũ Daciæ regem, urgente victricibus armis Traiano Cęsare, thesauros condidisse ferunt, quum Barbarum in ea rerum desperatione se ipso crudelior, ne latebræ secreta proderentur, artifices atque operas ad unum omnes in vestigio perfecti operis necavisset. Cæterùm ad confluentes Marum atque Tybiscum Segadino celebri in oppido, nova à Turcis præfectura constituta est, quam eo nomine salutarem ominamur, si donec adolescat puer, obtinendi regni prærogativa videatur, quod minimè credi par est, in hac perditi vel insanientis seculi Fortuna, postquam immani Galli regis & Cæsaris dissidio, dum Germani cunctatores eximij turpissimè bellum gerunt, non Pannoniæ modò regnum, sed universam quoque Christiani nominis rempub. Barbaris hostibus impiè prodi conspicimus. Cæterùm de Petri Moldavi ingenio, uti suprà polliciti sumus, ex rebus ab eo gestis liquidius patebit, si aliqua de Valachiæ regno, regionisque situ, & gentis moribus, uti ignota multis, ex instituto operis referantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquissimæ stirpis ferunt, repetita origine à Flacco præside Romano, qui illustri virtutis argumento suum nomen provinciæ reliquerit. ab eo enim tempore Mysiam, quæ ultra Istrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam appellari cœptam constat, quã demum corrupta lensim voce in Valacchiam abijsse perspicimus. Apud Valacchos enim non Romanę modò disciplinæ certi mores & leges vigent, sed ipsa quoque Latinæ linguæ vocabula servantur. Ea gens equitatu pollet: nam quisq; vel egetissimus domi equum alit, quo prędatur & militat: scuto, hasta, gladio, uti Hungari solent, & nonnunquam lancea missili, atq; arcubus rem gerunt. Equi eorum pectorosi robustiq; non pernicitate quidẽ in cursu, sed perseverantia & viribus maximè probantur: proinde tenellis mos est nares proscindere, ne angusta respiratione fatigentur: quando nec mediocris equi sit laus triduo vel per æstivos soles bellicæ agitationis laborem pertulisse. Deum Christum colunt, sed Græcorũ ritus secuti, deceptiq; opinione à nostris dissident. Apud eos patrum nostrorum memoria regnavit Dracula belli pacisq; artibus clarus, & diu Turcarum

hostis

hostis, sed ex calamitate Ladislai regis, qui ad Varnam ab Amurathe superatus interijt, certo inito fœdere tributum pendere coactus est. Ab hoc Dracula Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, vir ingenio quidem militari, sed maximè turbulento, crudelitateque simul atque perfidia infami. nam cum finitimis belli pacisque studium nequaquam stabili fide, sed in diem occasione & commodis metitur, suaque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hostis, sed improvisus semper exercet. Cæterum Valacchia omnis in duas partes, duoque imperia distinguitur. Altera ad meridiem vergit terminata Danubio, atque item ab occasu Transylvaniæ fines attingens ad oppidum Severinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta quatuor, nequaquam totas obruente Danubio visuntur. Ab oriente autem piscosum habet lacum, quem Hierassus amnis, ab accolis Pruthes vocatus, efficit: suisque demum aquis adauctum & latè stagnantem relinquens, in Istrum evolvitur. Ad septentriones autẽ finitur Hoyna ingnobili flumine, & directis ad Istrum terrestribus terminis, curvata admodum regionis fronte contra Peucem insulam, spargente se tum primùm in ingentes ramos profluente Istro, antiquis scriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc Valacchiæ pars à nostris Transalpina: à Turcis autem communi utriq; nomine, quod nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor vocatur. Regulus qui in ea hodie regnat, regiamque habet Ternovizam, continuo parendi obsequio Turcarum amicitiam tuetur, aureorumque nummûm myriadem tributi nomine quotannis pendit: ac ea vel indecora pace perfruitur, quòd impunè fidem mutare nequeat, quum in opposita Danubij ripa, Serviæ Bulgariæque præsidia in antiquis Triballorum, Mysorumq; sedibus spectentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioannem regem, cuius præsenti ope adiutus rebellantes Transalpinę proceres oppresserat. Altera Valacchiæ pars agrorum & pastionum amplitudine maior, armentisque & militaribus equis opulentior, ab amne, qui mediam intersecat, Moldavia dicitur. Is ortum habet paulò infra Hierassi fontes è Transylvaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingẽtis theatri similitudinem obversa in occasum scæna præcingitur, delapsusque Zucaviam Petri regiam præterfluit, atque inde violentus Hoynam, Dobovizam, Argiamq; parvos, sed perennes amniculos secum trahens in Oltham effunditur. Oltha verò qui antiquitùs Alutas fuit, non Transylvaniæ modò, cuius partem ab adversis montibus descendens rigat: sed Moldaviæ & Transalpinę minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium verò amplissimus Tyras, qui ab indigenis vocatur Nester, ab Aquilone Moldaviam terminat: ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte, & recta in Euxinum contendens, Russiæ, Podoliæ, & Tartariæ demum fines attingit. Tenuère autem has regiones antiquitùs Roxolani, Arpij, & Tauroscythæ, ita Moldavia ad Pontum usque protenditur, tantumq; oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantũ ab ultimo Istri ostio, quod antiquis Lithostomum fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncastrum insigne oppidum, in vestigio Harmonacti antiquæ urbis conditum, Ottomannis paret, Moldavo multis ante annis ademptum, quum Turcarum arma ad expugnandum Theodosiam, quæ Caffa dicitur, in Tauricam penetrassent. Sed pro Moncastro, quod vel ob id amissum videretur: quoniam à Christianis Dracula stetisset, Matthias Rex, ut eius Draculæ fidem volunta-

temque redimeret, Cizoum Cechillam oppida dono dedit. Ea sunt in extrema Transylvaniæ parte, qua per saltum Moldavię iungitur. Sed in Petro proferendi imperij libido ingens his omnino finibus minimè terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incursionibus bellum gerit, quum id totum quod intra Tyram & Hierassum Moldaviæ inseritur, suę ditionis esse contendat, quin & Transylvaniæ quoque animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus, in contrariaque studia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigismundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulsus, & desertus ab Hungaris, quibus natura mos est insitus cum Fortuna fidem mutare, quòd nihil indecorum modò utile sit, arbitrentur, nec rerum suarum consilia in spem longinquam, sed ad præsentis commodi casus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusque Thuracus, præcipui Ioannis duces ad victorem transierant, & ut externo Regi operam fidemque probarent, oppida Transylvaniæ, quæ Ioannis præsidio tenebantur, circumductis copijs expugnabant. Sed Moldavus, fœdum id facinus prævertente Fortuna, inexpectatus hostis in Transylvaniam irrupit, utpote qui Cizovio Cechillæque timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludovicoque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinandum quoque Germaniæ copijs & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, sibique obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum existimabat: vel ob id maximè, quòd Solymanus Persici belli cogitationibus occupatus, nequaquam grave bellum pro Christiano rege susceptururus esse videretur. His de causis Moldavus Austrianos, oppida passim expugnantes, non longè à Braxovio in Barzæ campis adortus tumultuario atque improviso pugnæ genere profligavit, & quo maior & clarior victoria redderetur, omnibus etiam tormentis exuit. Nec mora Ioannes ea hostium clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atque ideo summi beneficij Moldavo gratias agit, postulatque magnis precibus atque promissis, ut sibi ad repetendum regnum adesse velit. At ille successu rerum seipso ferocior, nequaquam alieno commodo victoria utendum ratus, invadendæ Transylvaniæ consilium capit, confisus maximè tormentis de hoste captis: nam æneis atque muralibus anteà caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam navigantibus extorta, aut parvo empta pretio comparasset. Primo itaque impetu Vestricium insigne oppidum occupatum est, atque eodem terrore pagi aliquot in potestatem sunt redacti: postremò ij omnes qui irrumpenti denegato commeatu hostiles animos ostendissent, gravibus affecti incommodis infesti victoris vim atque sævitiam senserunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis suæ iniurias deprecatur, id nisi incœpto absistat, Solymanum iniquo animo laturum ostendit: sibique demum reddi Vestricium postulat, sed id quidem humaniter. Neque enim tum gravius succensendum existimabat, ne ferocis importuniq; hominis vim iniquissimo rerum suarum tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio suo utens Moldavus amicè quidem respondere, prolixè admodum adventus sui causas referre, & quo demum periculo pro aliena salute atque potentia conflixerit iactanter enarrare. Postremò dicere se eius animi non esse, ut cuiquã vel insigne beneficium oblectari velit: verùm à regia dignitate minimè alienũ arbitrari, si Ioannes in victoriæ præmiũ beneficijq; memo-

tiam id oppidum ab se manu captum, Cizovioque propinquum condonaret, vel ipsius Solymani exemplo, cuius liberalitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demum post dies Moldavus, sive quòd supra spem ea expeditione profecisset, vel quòd Solymani nomen in ea causa offendere vereretur, abacta ingenti omnis pecoris prẹda in Valacchiam redijt, conversusque demum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti suprà diximus, sæpissimè dimicabat, Pochutiam vastabundus percurrit. Ea est regio inter Hierussam & Tyram ultra Chamenetium Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Tyræ impositum. Neque enim veteres termini, de quibus ambigere exercendo arma, quàm ex æquo & iure disceptare, atque ocium pati Moldavi malũt, Cheronio vado finiuntur. id enim locus est ad Hierassi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ adversus improvisum hostem numeroso equitatu & tormentorum cuncta quatientem consistere audebant, priusquam suorum auxilia supervenirent: sed adventu demum Ioannis Tharnovij, qui prætorianas cataphractorum alas adduxerat ad Obertinum castellum se cõglobarunt. Erat Tharnovius militaris disciplinæ peritia, & consilij gravitate antiquis ducibus exæquandus. Moscos enim ad arcem Starodubam ingenti prẹlio superarat, sæpeque Tartarorum irruptiones fœlici victoria vindicatis iniurijs represserat. Is in temeritate hostis victoriæ spem reponens, perpetuo carrorum munimento castra vallaverat, magnaque timoris simulatione suos continebat. Tum verò Moldavus, qui pugnæ avidus cum tota mole copiarum advolarat, ostentare aciem, pugnam ciere, exprobrare imbelles animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: postremò quum nemo in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta castrorum verberare atque prosternere. At Tharnovius, qui aliquandiu singulari patientia, ut in contemptum deveniret, militum ardorem monendo obtestandoque represserat, ubi videt currus maioribus globis diffringi, indeque perturbari ordines vallo proximos, gravique fremitu à tota acie, ne inulta ac ignobili morte cadendum foret, prælium deposci, confestim ab hostium temeritate suorumque periculo erumpendi consilium capit: constanti atq; lætissimo vultu insignes quosque equites nominatim atque signiferos adhortatur, ut acerrimo impetu in latrones, suo more contra vim fuga uti solitos, erumpant, maximè conferti pugnent, intentisque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter septem milia equitum, quorum maior numerus fulgentibus armis protectus visebatur, in tres omnino acies distincta, totidemque castrorum obversa portis, ita signo dato Decumana porta panditur prima acies, in quam dux moris hostium peritus non temerè pugnacissimum quemque contulerat, in Moldavos erumpit: magna editur cædes, totisque agminibus tumultuatur. neque enim insolentes Barbari tantæ virtutis facinus Sarmatas ausuros crediderant: sed mox adcurrente & cohortante Petro universa Valacchorum multitudo circumfusa in perrumpentes Sarmatas convertitur. Nec occasioni deest Tharnovius: à dextro enim lævoque latere castrorum duabus adapertis repentè portis, instructas ad id secundam & tertiam acies in latera hostium inducit: ita Moldavi inermes à cataphractis triplici certamine distracti circumventique in medio conciduntur, & in fugam vertuntur, sequentibusque peropportunè equitum victoriam peditum cohortibus, universa tormenta capiuntur. Petrus ipse, qui acerrimè dimicando totam penè pri-

mam aciem oppresserat, cum globo delectorum equitum sese è manibus hostium eripiens suscepto vulnere profugit. Eo prælio Valacchorum quatuor millia cecidere: nobiles verò notique duces supra quadraginta capti, in queis fuère Clogossetes consilij & scrinij magister, atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac forma iuvenis pocillator, quorum desiderio & cladis & vulneris magnopere dolorem intenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi Regis gentilitia insignia æri incisa visebantur, Tharnovius ad Sigismundum regem Cracoviam perduxit, eiusque pugnæ atque acti triumphi similitudinem egregiè depictam ad memoriam posteritatis in templo dedicavit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amissisque præsertim Austrianis tormentis, quibus subnixus se formidandum finitimis ostentarat, aliquandiu conquiescere est visus: ita tamen ut Moldavi à latrocinijs nihil cessarent, nec à Transylvanis, vel ipsis quoq; Transalpinis suæ gentis finibus abstinerent: sed antiquo recentique odio Polonis infesti, in eandem Pocchutiam incurrendo prædandoque indomita arma sæpius exercerent. Quibus de causis Sigismundus, ne semper adversus repentinas, diversasque vagantium incursiones iustus exercitus magno & inutili sumptu cogendus foret, invadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis consilium suscepit. Nihil tamen prius conandum ratus, quàm Solymani animum exploraret, quòd Petrus Vylacchiq; omnes in clientela Turcarum essent, quorum amicitia atque præsidijs tuti viderentur, Byzantium legatos misit, qui quotidianas propè adversum se Petri & Moldavorum iniurias deferrent, ac antiqua limitum documenta literis & picturis ostenderent, peterentque demum ut sibi liceret amicitia incolumi salvisque fœderibus immanium latronum iniurias vindicare: se nuper ea tantùm pœna, quam ipsi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Obertinum contraxissent, contentum fuisse, quum Poloni facilè persequendo, ac in intima Moldaviæ penetrando, profligatos cum scelerato principe ad internicionem delere potuissent. Ad ea Solymanus respondit: Ottomannici moris esse clientes suos, qui probè imperio & dicto audientes sint, ab externa iniuria constanter tueri: eosdem porrò si humani iuris obliviscantur, arroganterque delinquant, graviter punire. Propterea Sigismundum hunc ab se fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo suo cum labore atque periculo hostem, qui vel toties humaniter castigatus furere non desineret, merita pœna mulctatum videat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti violentum, indomitoque ingenio ubi arma valerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque obtruncatum, insontesque demum eius liberos in Moldavia crudelissimè necatos meminisset: sed nec tributum quotannis pendi solitum ab eo Byzantium mittebatur: cuius officij nomen adeo arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis signa forti regulo præferenda prædicaret, se bellica virtute immunem factum profiteretur. Stephanus quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperij æmulus superbè domo expulsus, detectis multis sceleribus, invisum anteà fratris nomen apud Turcas infame reddiderat. Nec multo pòst Solymanus cum ingentibus copijs è Thracia profectus, Istro ponte iuncto iuxta Peucem in Valacchiam pervasit: cuius adventu territus Moldavus, quòd viribus esset impar, & à suis desereretur, cùm paucis per nemora & solitudines in fugam se coniecit. In arce siquidem Zuchuæ, quam munierat obsidionem

obsidionem veritus, se continere, aut in campis coacto equitatu consistere minimè ausus, errando fallendoque insecutos hostes, in Transyluaniam cursum intendebat, quum Transalpinus imperio accitus in id bellum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus spectaretur, diffusaque Turcarum agmina vndique perurgerent, & ad Ponticam oram appulsa hostium classis naualis effugij facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumina incomparabilis equi virtute fœliciter tranasset, ad Aluiam amnem, tum maximè imbribus inflatum, sæuis vorticibus natandis equi vires superantem, peruenit. Erat vsque adeò lassitudine, inedia, doloreque perditarum rerum & fœdè mortis metu consternatus, vt mergi fluctibus mallet, quàm ab infenso fratre, vel à Turcis ad supplicium capi: sed hæc animo volutanti non defuit Fortuna extremis mortalium casibus illudere solita: oblatus enim est piscator Transyluanus, qui fortè admota nauicula ripam subierat: ab eo siquidem magnis promissis et precibus impetrauit, vt traiceretur atque eo duce pedibus per syluosos notosque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turcarum aduentu vxorem et paruos liberos cărioremque suppellectilem, vt quàm tutissimè seruarentur, paulò antè præmiserat. At Solymanus vbi Petrum ex certis fugæ vestigijs per auias solitudines euadentem Valacchiæ finibus excessisse fama compertum est, Moldauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanumque Petri fratrem Moldauiæ regem constituit: sed quum ad veteris tributi summam nihil adderetur, certam agri partem adimit, quæ Moncastro proxima videbatur: atque his confectis rebus in Thraciam reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta millibus equitum in Transyluaniam peruenit: in speciem quidem, vt studium suum ostenderet, tanquam in id bellum vires suas additurus, sed occulto consilio, vt prouinciæ fines tueretur: nam magnopere timendum putabat, ne Turcę per simulationem petendæ Moldauiæ reflexo cursu in Transyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quum cum Ferdinando rege secretis conditionibus initam fuisse docuimus, quòd legatus Laschus priuato dolori nimium indulgens Byzantij cuncta prodidisset, vsque adeò se inuisum suspectumque apud Solymanum fuisse meminerat, vt cum multis legationibus eius facti suspicionem ægrè diluisse videretur, vix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen sustentaret. Itaque ea solicitudine liberatus, vbi Petrum desertum à suis, ac exutum regno in Cizouium confugisse didicit, ad obsidendum eum festinat: ratus aduenisse tempus, quo veteres iniurias vlcisceretur, gratissimamque inde operam Solymano præstaret, & Stephani quoque animum eo benificio promerendum arbitraretur. Pro inconstanti enim & turbulento alterum fratrem noua imperij Fortuna contentum, ac in tutela Solymani quiescentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obsidio supra quatuor menses, suppetebantque obsessis alimenta, idemque animus nullis fractus incommodis Petro aderat, vt ad supremas spes vsque fortiter obduraret. Sed non eadem erat constantia in defensoribus: ij erant partim Transyluani, partim Moldaui, qui ex vxoris comitatu in oppidi custodia remenserant: facilèque dissentiebant, quum non vna omnium persistendi causa videretur. Rex namque omnibus extrema supplicia denunciarat, nisi postquam effugia perpetuis stationibus circunsepta conspicerent, vti iam vndique desperatis auxilijs, triduo ad certam

veniam se victos deditione faterentur. ea res in Moldauo contumaces spiritus fregit. Itaque vir acutus, eorum more qui ex ipsa necessitate periculi habile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quàm suorum dissensio in apertam cruentamque seditionem erumperet, maturandum ratus, liberali facta deditione portas aperuit: id tantum præfatus, ideo se ipsum vxoremque & oppidum fortunasque omnes dedere, quòd planè sciret, Ioannem regio prorsus animo, aliquanto facilius iniuriam obliuisci, quam vllius beneficij memoriam deponere consuesse. Proinde se tantam spem nequaquam temere desumpsisse, vt planè confideret sibi misero apud eum, qui in persimili calamitate aliquando miser fuisset, humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum. Ioannes hominem complexus consolatusque bono animo esse iussit, confirmauitque data fide se Cizouio contentum fore: quod oppidum vti Pannonicæ ditionis superiores reges repetissent: cæterum arcis possessionem apud ipsum vxoremque vno tantum mutato præsidio permansuram, in qua tuti ab iniuria, certique salutis meliorem rerum euentum expectarent. At Stephanus vbi fratrem deditum in potestate Ioannis esse didicit, per legatos Solymanum òrat, vt Petrum sibi tradi imperet: eo enim viuo Moldauiam nunquam dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut intestino bello vacuam fore. Nec mora Solymani literis frequentibusque nuncijs deposcitur. Ioannes ius & æquum datæ fidei proponit, negat se tantum sceleris admissurum, vt miseri sponteque dediti salutem prodat: id autem Solymani imperio cui parendum esse fateretur, se daturum, vt Petrus: quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quàm Solymanus vellet, in eadem custodia permaneret. Postremo quum seuerioribus literis repeteretur, quod iam purpurati ea cunctatione lædi maiestatem existimarent, medium, ac ob id Petro admodum salutare consilium sumpsit, rescribens, se Petrum non captiui more, sed legati nomine Byzantium cum insigni comitatu transmissurum, vt coram obiecta crimina diluat, et si fas sit, veniam quoque impetret: modo Solymanus à magnitudine animi erga prostratum, seque imprimis religione datæ fidei obstrictum, non incertam clementiæ & lenitatis spem præbeat. Non discessit ab humanitate Solymanus, vtpote qui seruandæ fidei necessitudinem honestissimo excusationis nomine apud regem vel tacitus probaret, nobilemque illum expetitum magnis regibus, sed raro oblatum à Fortuna clementiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obscura significatione confirmatis amborum animis, Petrus suis opibus studioque Ioannis exornatus Byzantium mittitur: commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio, cui ampliora dona detulerat, vt præpotentem ex aula patronum sibi in dicenda causa compararet. Dedit & gemellos vniones superbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Grittea præda fuisse dicebantur, vt his pro inauribus Solymani filia Rostani desponsata in nuptijs ornaretur. His sibi conciliatis, vbi admissus est, adeò luculenter causam dixit, vt quum susceptorum a se bellorum causas atque successus, ærarij inopiam, Gritti causam, fratris & procerum dolos, ac antiqua iura finium cum Polonis enarrasset, veniamque supplex petisset, indignè mulctatus a Fortuna videretur. erat enim eius viri excellens bello virtus, quanquam ingentibus vitijs atque sceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem spectata grataque, vsque adeò vt purpurati vel nulla largitione corrupti virum fortem tantis

illustrem

illuſtrem caſibus, neque impotenti Fortunæ invictum animum concedentem, omnino defenſuri crederentur. Verùm Solymanus ſuſpenſo iudicio neque damnavit reum, neque penitùs abſolvit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei contumelia ſugillaret, vel ipſe parum ſceleribus infenſus abiecta ſeveritate videretur. Itaque Moldavus in Peram Ligurum coloniam eſt relegatus; beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obverſantibus Turcis ad leniendum exilij dolorem alendamque ſpem recuperandi regni, cum Chriſtianis hominibus verſaretur. Erant ei præter numeroſam familiam plures Hungari comites liberaliter inſtructi. Græci quoque quibus cum religionis ritus erat communis, & mercatores Italici, Turcæque item, ut epulando vinum potarent, domum eius frequentabant, ita ut vir ille comitate cunctis obvius, principalis aulæ ſpeciem referret. Nec diu voto eius Fortuna defuit: Stephanum enim avarius ac iniquius quàm putaſſent regnantem populares obtruncat. Fit magnus in Moldavia tumultus, quum ſublato Rege multitudinis ſtudia in Petrum verterentur, & contrà nobilitas ei vehementer infenſa, quemcunque alium præferendum putaret: nequaquam temerè meritas pœnas pertimeſcens, ſi iratus & ſævus ab exilio vocaretur. Sed Boiares, qui ſunt ex ordine optimatum, ipſa populi multitudine auctoritate, atque opibus potentiores adoleſcentem Moldavum nomine Alexem regiæ ſtirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter evocant, principem conſtituunt, in Zucavaque regia appoſitis præſidijs confirmant. Hæc ubi Byzantij nunciata ſunt, Petrus animos attollit, purpuratos novis muneribus aggreditur, prehenſat omnes: ſed in Luphthibeio recuperandi regni ſummam ſpem reponit. Interim Moldavorum legati à Boiaribus inſtructi Byzantium perveniunt, poſtulantes ut Alexes regij ſanguinis, uti omnium expetitus votis & publico conſenſu rex acclamatus, poſtquam Stephanum fata ſuſtulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum verò Petrus purpuratos obſecrare, ut nihil de pſeudoregulo ementiente regiam ſtirpem temerè crederent, illius nomen & genus anteà incognitum teſtari, idque inductum commento & malignitate Boiarum dictitare, ut ipſe avita regni ſede per ſummam iniuriam excludatur. His de cauſis Moldavi minus æquis auribus auditi ſunt: vel ob id, quòd nequaquam modeſtè & reverenter in deligendo creandoque Rege properantes Solymani liberalitatem atque iudicium præveniſſent. Itaque legati continuò ad ſuos domum perſcribunt, anguſtas omnino ſpes ſibi oſtendi, ut quicquam pro Alexe impetrari poſſe credant: præoccupatas enim eſſe purpuratorum voluntates occultis magniſque muneribus, commovereque ſeſe vehementer Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde ſibi difficiles aditus præberi, frigidaq; ab omnibus & plena pudendæ dilationis reſponſa reddi. His cognitis Boiares, ut tyrannum veluti non dubiam cladem ipſis allaturum novis conſilijs regno penitùs excludant, legatos diſſimulato habitu ad Carolum Cæſarem, Ferdinandumq; regem mittunt, qui doceant quo in ſtatu periculoque Moldavi novi principis res ſint, peditum auxilia implorent. Ea ſi impetrentur, Moldavos icto fœdere promittant Chriſtianorum regum ſocios, & Turcici nominis perpetuos hoſtes futuros. Rem autem præſentis neceſſitatis in eo occaſionis momento verti, ut ſi decem millia peditum ſubmittantur, ipſi cum quadraginta millibus equitum omnem vel maximi Turcarum exercitus impetum ſuſtinere audeant. Sed Ferdinandus fratre

Cæsare peragendis conuentibus occupato, quòd multas longum id iter difficultates habere videretur, nec conducendo militi pecunia suppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officij celeritatem exigere videbatur, adesse non potuit. Cæterùm ea legatio, quæ diu celari non poterat, per speculatores Byzantij nunciata vsque adeo in Petrum Turcarum studia accendit, vt Solymanus supplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientemque se & denique fidelem seruum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo pòst Himbrachor stabuli magister, dignitate & virtute bellica illustris, qui Petrum regijs ornatum insignibus in Moldauiam reduceret, est delectus: paucisque inde diebus coacto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum verò Boiares metu perculsi, quum desperatis Christianorum auxilijs multitudinem consternatam, & magnopere Turcarum arma formidantem conspicerent, summo concepto scelere obtruncandi Alexis consilium desumunt: neque enim antiquæ rebellionis noxam, nisi immani aliquo perfidiæ facinore deleri posse iudicabant. Nonnunquam enim accidit, vt mortalium animus scelere semel occupatus, quum in præsenti periculo timor ingruit, facilè vel inusitati sceleris infamiam contemnat. Ita insontis ac intempestiui principis coniuratorum concursu patratur cædes, accumulataque feritate iacenti caput deciditur, vt Boiares veluti expiata vetere perfidia atrocem aduersum se tyranni animum eo cruento munere mitigarent. Arrisit Petrus exoptata dona ferentibus, placatique animi speciem præbuit, quum diligentiam maturati beneficij simulata oratione laudasset: vtpote qui sæui vltorisque animi decretum recondere vellet, donec abiret Himbrachor. Is egregia omnium voluntate passim receptus, Petro Zuchauiæ regia in sede constituto, acceptisque muneribus, in Thraciam rediit. Nec mora Boiares circiter viginti detegente odium tyranno, alius alia de causa comprehenduntur, & securi percutiuntur: non iniquo quidem iure, vel ob id supplicio damnati, quòd veterem iniuriam apud tyranni animum recenti beneficio pensari posse existimarint. Hæc sunt quæ de Valacchia, vno scribendi tractu sub vnum aspectum prodenda censuimus, nihil in hoc temporum seriem rebus gestis adæquantes, ne maiora bella quæ imminent, concisa in partes, & variè passim intermixta, quod maximè fugiendum videtur, confuso planè ordine, ac ob id dissipato historiæ lumine referantur. Hisdem fermè diebus quibus Rochandulphus ad Budam cum Turcis Budensibusque Hungaris bellum gerebat, & Solymanus aduentare dicebatur, Carolus Cæsar Ratisponæ conuentum dissoluit, confestimque magnis itineribus in Italiam est profectus. Is autem Germanorum conuentus, qui Christianæ religionis commodo ad sanandas Lutheranorum mentes indictus fuerat, hunc habuit exitum, vt postulante Cæsare, Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perscriberent, quibus Guillermus Cleuensis regulus, quòd neglecta Augusti imperij auctoritate Gheldrensis principatus hæreditatem adijsset, hostis iudicaretur: contrà verò Carolus Sabaudius, qui Gallorum armis regno exciderat, publico totius Germaniæ consensu sumptuque, vt iam receptus in clientelam, reduceretur, seuerissimoque obiter edicto caueretur, ne quisquam Germanici nominis miles Gollorum stipendia mereret: fratri verò ad Budam cum Turcis rebellibusque Hungaris bellum continuum alenti auxilia præberentur. Hæc vt facilius impetrari

possent.

possent, Carolus totas eas conceptę hæresis opiniones Luthearnis nihil pij, sanique consilij ad animos admittentibus condonavit, ita ut cunctis, quæ vellent dè divinis rebus & placitis, impunè sentirent, donec indicto celebratoq; sacrorum antistitum concilio omnis oborti erroris controversia supremis disputationibus tolleretur. Id autem Cæsar, ut intra biennium fieret, cum Paulo summo Pontifice curaturum promittebat, ita ut vel abnuente Contareno legato, concilio locum in ipsa Germania delecturus esse crederetur, vel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnoque Gallicarum nationum, quæ salutem ac libertatem inimicæ gentis arbitrio commissuræ minimè viderentur. Propterea Cæsar discessurus è Germania obnixè postularat à Pontifice, ut sibi in Italiam venienti ac in Africam traiecturo, ad Lucam occurrere vellet, quòd mutuis colloquijs deliberando, de tota ratione concilij statuendum esse videretur. Erant qui dicerent, eò verti consilia Cæsaris, ut concilij nominè, quo sacri imperij dignitas in discrimen vocaretur, Paulo Pontifici non ambiguum terrorem incuteret, atque ideo solicitum in officio ac amicitia, quam arctissimè contineret, & Germani obiter, sive concilium cuperent, sive ex conscientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudicium formidarent, præclarè admonerentur, totius negocij summam ipsius arbitrio atque sententia contineri. Nec Paulus eius colloquij aut loci conditionem abnuerat, pristinæ suæ pietatis & constantiæ tenorem secutus, utpote qui semper anteà concilij censuram ultrò deposcere, neutrumque se & sincera utrinque fide medium inter dimicantes Reges profiteri consuevisset. Non defuère Germani proceres gliscente fama de adventu Solymanni, Rochandulphique secordia, qui discedentis Cæsaris nomen tam salsè quàm improbè lacerarent: qua in re Philippus Lantgravius ironico leporè multus erat, ut qui non temerè Cæsarem oderat, neque Romani imperij Fortunam ex æquo anteà virtuti egregiæ expositam, dignissimis proceribus exclusis in Austriæ domus hæreditatem concessisse pateretur: dixisse enim eum in convivio ferebant, Carolum mirè fortem ac impavidum imperatorem videri, qui tanta esset animi magnitudine, ut Turcas quanquam multos uti inermes imperitosque militiæ facilè contemneret, & nobilioris victorię triumphum in transmarina provincia quærendum arbitraretur, dum Solymanno Ferdinandus frater obsisteret, cuius tam expedita & vehemens virtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Austria domo uno tempore geminata victoria parari posse censeretur. Alij porrò apertius ac indignantius dictitabant, neque constantem, neque strenuum imperatorem videri, qui urgenti à fronte nobilissimo ac infensissimo hosti terga daret, patrimoniumque Barbarorum incendijs expositum, atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdeque desereret, ut de immanis piratæ spadone servo victoria levis in terra Africa quæreretur. Nihil enim profici, vel ad ipsius laudem, vel ad Germaniæ salutem ac dignitatem, si quum Italorum ac Hispanorum cohortes accersendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorum legiones in Africam ducerentur. Cæsar enim Hispaniæ precibus adductus expeditionem susceperat, adversus Asanagam Tunetano bello illustrem, qui Algerij cum imperio à Barbarussa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hispaniæque litora prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metuque, ut Hispani à Gadibus ad Pyreneos montes dispositis in ora speculis atque præsidijs ad incertos ca-

ſus excubare ſublata nauigatione cogerentur. Propterea Cæſar claſſem parauerat, cohorteſque in Italia, Sicilia, ac Hiſpania conſcripſerat; totuſque animo in Africam ferebatur, vtpote qui anteà Solymanum minimè venturum putaſſet, & ſatis virium ad expugnandam Budam in Rochandulphi diligentia & fœlicitate fratris poſitum arbitraretur. Fuere qui exiſtimarent, Cæſarem conſtantiæ ſuæ ac innatæ virtutis nunquàm oblitum, eos tum aduerſos de ſe rumores, aliquo certè cũ pudore, ſed inſigni patientia contempſiſſe, quum vir eximiè prudens neque ſalutem, neque exiſtimationem ſuam Turcico bello implicandam putaret, in quo veræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus eſſe videretur, ſi temere ac importunè conſiſtere, & vanitate pugnacis animi potius quàm certa virium fiducia inductus congredi vellet cum eo hoſte, qui immenſis copijs ac opibus ſubnixus vel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus eſſet eluſurus. Conſilia enim cogendi magni exercitus, qui victoriæ ſpem præferret, tempus ipſum, & maturatus Ratiſponenſis concilij exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expediti commeatus, nec ſatis explicatæ procerum voluntates forent, vſque adeo vt non incertum eſſet aliquos ab impio liuore calamitate potius quàm Cæſaris victoria gauiſuros: verum multo grauiore cura Cæſar angebatur, ne ſi in Pannonia nequaquam pari ſpe vtilitatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occaſione Ciſalpinam Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias violatas eſſe quererentur, ac in alijs demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius enata iam ſemina ſpectabantur. Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familæ iuuenis, turbido ingenio vel ancipitem nominis famam quærens, apud Senenſes multa vſus largitione egerat, vt conſilio malè ſana deprauataque moribus ciuitas, ad Gallos à Cæſare deficeret: ſed fluxa eorum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium ſe facturos promiſerant, belle proditus in poteſtatem Hiſpanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæſar in Tridentinis Alpibus Octauium Farneſium, miræ indolis adoleſcentem adſcitum ſibi generum cum inſigni comitatu obuium habuit, moxq; ad Atheſim Alfonſum Vaſtium qui Inſubrum nobilitatem inſigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex Hiſpanis veteranos adduxerat, vt comitatus è Germania per ſe exiguus, intentusq; itineri, ea illuſtri auctus frequentia dignus Cæſare ſpectaretur. Affuit properanti ſupra Veronam inſignis legatio Venetorum, præbitaq; ſunt præter gratuitos commeatus, munera magnis hoſpitibus in itinere dari ſolita, nihilque inde Cæſar Cremonæ Laudæque Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptuſque eſt incredibili ſtudio ciuitatis, nec leui quoque ſumptu reliquarum vrbium, quum nihil auguſtius & opulentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præſtariue potuiſſet, tegerenturq; obiter coloratis velis vniuerſæ regiones, quibus à Romana porta ad templum maximum, & in veterem Vicecomitum principum curiam, tanto hoſpite parem, ſub vmbella aurea duceretur: ſed ipſe atra in penula vilique pileolo ſpectari voluit, multis lugubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curioſa ſimplicitas pictam ex auro trabeam & fulgentem gemmis in Cæſaris capite coronam expectaret. Nec diſſimilis animi habitus in graui parùmque hilari eius oculo notabatur, ita vt cladem, quæ

idem, quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præſagire videretur. Reuocauit tamen eum à ſeueris cogitationibus Maria Aragonia ipſius Vaſtij vxor, cunctas ætatis ſuæ fœminas excellentis formæ, præclaræque virtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens: nam quum ſæpe anteà illuſtrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitaſſet, tum fortè marem pepererat. Huic ſummi honoris cauſa Cæſar, quum ſacro fonte lauaretur, humaniter præſtito Chriſtianæ pietatis officio adeſſe voluit, eúmque de nomine Carolum appellauit. Ita vt mox comiter in ea feſta hilaritate nobiles matronas ad tibiarum modulos ſaltantes ſpectaret. Aduenere demum legati ſingularum ciuitatum, menſtrui tributi onera peracerbè afflictis populis impoſita deprecantes: ſed eas preces vel iuſtis querelis ſuppliciter additas ita audijt, vt parum clementer in aliud tempus rejceret, triduóque pòſt nullam indulgentiæ ſpem, ſed eundem & quidem ab ipſa remedij deſperatione grauiorem miſeris gemitum relinquens, Genuam contendit, vbi ex Ferdinandi fratris literis de Germanorum clade, Turcarúmque victoria, & Solymani aduentu certius cognouit: quo nuncio adducti Vaſtius atque Auria dictis ſententijs ſuadebant, vt petendæ Africæ conſilia in vernum tempus differret, & cum his quas conſcripſiſſet Italicis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in Italia moraretur, vt inde ad opem fratri ferendam deterrendóſque Barbaros, reuerſuri ſpeciem præberet, tueretúrque interim Italiam aduerſus Gallos, quos nulli ommino occaſioni defuturos proſpicerent, ſi aliquod forte incommodum, aut vi Pœnorum, aut iniuria tempeſtatis acciperetur. Nihilo ſecius Cæſar ſtabili propoſito conſtantiæ nomen vel magno diſcrimine retinendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna transfretare conſtituit, vt Turcas in Pannonia bellum gerentes contempſiſſe potius quàm timuiſſe videretur. conuerſus enim ad eos qui in conſilio erant, magna, inquit, ratione, vt in Italia permaneam ſuadetis, ſed multo maiore arbitror in Africam contendendum: nam ſi ſubſtitero, è Germania certè reformidatis Turcis diffugiſſe videbor, cuius admiſſi dedecoris opinio tolli non poterit, niſi ſuſceptis innixi conſilijs exoluendo promiſſis fidem, & maturè traijciendo, iudicij atque animi noſtri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim, quæ nos terra deſerit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet: quum Algerium multis de cauſis, priuſquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari facilè poſſit: cuius voti ſi me Dij compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum minas, atque his profectò claſſibus & copijs, quibus ſtipendia graui ſumptu perſoluta videtis, ſi temere ſeſe commouerint, vltrò eorum audaciam retundemus. Interea Paulus Pontifex ab Roma æſtuoſo itinere Caſſiam emenſus viam Lucam peruenit, improbantibus medicis, quod lethale foret, niſi pleno imbre infractis caloribus ab Vrbano cœlo diſceſſiſſet. Sed is vel exactæ ætatis ſenex, certo ſemper ingenij vigore, & temperata ob idque fœlici vitæ diſciplina, ita fallebat annos, vt cuncta ætatis pericula quæ publicam ſalutem includerent facilè contemneret. Quid enim mihi vita opus eſt, ſæpe dicebat, niſi vt hæc ſuprema officia, quæ vnam omnino ſacri nominis perſonam reſpiciunt, cadenti reipublicæ optima fide perſoluamus? quandoquidem diuinis ita monemur fatis, vt pietati & voto pu

blico vel morte ipſa ſatis facere, quàm infami deſidia vitæ cupiditatem extendere malimus. Quòd ſi inſanire principes pergant, & magnus Deus à ſalute Chriſtiani populi penitus auerſus ſuſceptis votis adeſſe nolit, natura quidem vel in otio, vel in labore non intempeſtiuum vitæ finem afferre poterit, præclari certè ſtudij perpetuæque voluntatis honeſtam famam nulla vis inuidiæ nobis eripiet. Nonnulli quoque ſenatores euntem retentare conabantur, imprimiſque Franciſci regis legati, qui in nullam ſpem pacis ituro, poſtquam ab ea Cæſar auerſus obduraret, non modò valetudinis incommodum, ſed parum etiam ſyncerę ęquitatis calumniam imminere diſſerebant, quoniam timerent, ne Cæſar honeſtiſsima petitione in belli Punici ſumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto conſilij exitu ad excidium Narbonenſis Galliæ verteretur. Magnorum enim principum congreſſus atque colloquia abſentibus ſemper ſuſpecta, in alienàmque perniciem verti occulta conſpiratione exiſtimantur. Propterea Franciſcus, ne ſe incauto atque imprudente Prouinciam admota claſſe repentinus hoſtis inuaderet, ad Maſsiliam & ad Rhodani pontes legionarios Gallicæ diſciplinæ pedites, & veteranas equitum alas vt præſidio forent maturare iuſſerat. Sed Paulus vti fruſtra aliàs ad Niceam recrudeſcentia pereuntis reipublicæ vulnera omnino Cæſari detegenda, indicandaque vitia ſerpentis peſtis exiſtimabat, vt vno concordiæ remedio ſanarentur, ac præclerè Dijs ac hominibus teſtatum foret, neque ardens ſtudium, neque vehementes preces, neque in ſummo vitæ contemptu diligentiam in optimo ſacrorum principe defuiſſe. Ea quoque de cauſa vt ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd ſuborta erat inter Franciſcum & Cæſarem noua ſimultas, veluti inducijs Rinconis atque Fregoſij cæde violatis, veteriſque odij flamma, compreſſa aliquadiu induciarum fide, in multo atrocius quàm anteà belli incendium exarſura credebatur. Egerat per aliquot annos Byzantij Antonius Rinco Franciſci regis legatus apud Solymanum, vti ſæpe diximus, remiſſusque a Barbaro paucis antè menſibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante cum ala equitum Cæſare Fregoſio, ne per Bergomatium fines & Volturenam vallem, ad Curiam Rhætiarum tranſeunti à Cæſarianis inſidiæ tenderentur. Cæterùm acceptis nouis mandatis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, ſuperatis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præſidia Gallorum deſcenderat, vt inde ſe Venetias proriperet, ac demum tutiſsima nauigatione in Epirum adueheretur. Placebat Rinconi per ſe obeſo, & fortè ceruice ac humeris exſtillicidio laboranti, vt iactatio vitaretur, duobus nauigijs ſecundo Pado deuehi, fruſtra improbante Fregoſio, qui vel in publica induciarum fide cum regij commodi, tum priuatæ ſalutis rationem Hiſpanorum ingenijs minimè committendam ratus, per eaſdem vel aſperas Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mallet. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facilè peruicit, vt amborum interitu dirus Chriſtiano nomini caſus incideret, quo inteſtinis affecta malis reſpublica, nihil iam non auſuris in perniciē noſtram Barbaris proderetur. Ab Hiſpanis enim qui per ſpeculatores cognita eorum nauigatione in inſidijs terra pariter ac flumine diligenter excubabāt quum, meridie ad Ticini hoſtiū perueniſſent, ab armatis

lintribus

lintribus, qui tecti fronde ex occulta statione repente prodierant, circumuenti iugulatiq; sunt. Perijt cum Fregosio Bonifortius centurio, seruatus autem est Camillus Sessulanus Fregosianæ alæ præfectus, isque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio vulgaretur, Cremonam deuectus est, & in arce custoditus. Alterum porrò nauigium, in quo erant comites cum scrinijs multaque pecunia, occupatis hostibus in aduersam ripam intactum fœliciter euasit, indeque vectores simul, & nautæ terrestri itinere per nemorosos calles occultati Placentiam allato rei gestæ nuncio peruenerunt. Cæterum cadauera post duos menses elapsi custodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticinum semisepulta, ob idque discerpta feris, & tabe consumpta monstrauere, ita vt Fregosij manus ex antiquo vulnere vno manca digito facilè nosceretur, ac augendæ repræsentandæque iniuriæ causa ad Franciscum, ab vxore, quæ casum deplorarat, auulsa cadaueri & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta suspicione, nequaquam eos statim interfectos putasse, sed prius in quæstione cruciatos, vt arcana legationis tormentis elicerentur: sed de hac subtili coniectura, quum nihil adhuc compertum sit, rem vtique dubiam in medio relinquemus. Verùm ab eo atroci facinore Alfonsus Vastius, qui Cisalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quòd inducias in nouem annos ad summam spem pacis Niceæ indictas, violasse, & contra naturam generosi eius ingenij, inhumana cæde cruentus euasisse videretur: tanquam famæ suæ minimè parcendum putarit, modò apud Cæsarem, vel ignobili & criminoso officij genere gratiam mereretur. Sed Vastius eius impositæ contumeliæ notam vel iure, vel perscriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit, vt id postquam iure cognosci non peterat, vel singulari certamine, si dignitate compar offerretur, diluturus esse crederetur. Cæterùm complures Rinconem iure cæsum existmarunt, quòd inuidiosissimæ legationis munere suscepto, aduersus Christianum nomen Barbaros concitare, occasionesq; gerendi belli indicatis Cæsaris consilijs demonstrare diceretur. Fregosio autē immerenti vitā malignitate atq; odio ereptā dicerent, quòd vir bellicosus & acer, ad Genuę totiusq; Ligurię principatū aspiraret, vigente adhuc apud populū non ingrata Iani patris memoria, qui Genuensiū princeps extitisset. Itaque Pontifex Lucam venit, præmisitq; Alexandrū Farnesium Cardinalem, qui Cæsarem ad Viæ regiæ stationem triremibus ad pulsum, venientemque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affuere Cardinales ac antistites, atq; item ordo Lucensis, qui intrantem sub vmbella deducerent. Curia prætoria, vbi decuriones sedent, Cæsari data, Pontifex ad antistitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæsar ad mutua colloquia Pontificem adijt, ille Cæsarem semel. Introductusq; est Moninius Galliæ regis legatus, ad id tum missus, vt quereretur Fregosium atq; Rinconem captos, atq; eos sibi reddi postularet: neq; enim tum interfectos esse constabat. Cæsar ad id, apud se ius induciarum inuiolatum esse inuiolabileq; mansurum respondit, quicquid verò illis dissimulato habitu nequaquam nomen profitentibus, dum in Pado nauigarent, præter spem accidisset, iniussu suo & se ignaro penitus accidisse. proinde si admissi facinoris authores indicarent, eos omnino comprehensurum, et ad supplicij pœnam Gallis traditurum. Res vti in Pado acta erat, per nautas indicata non obscuram habebat coniecturam: neque Paulus

induciarum, quarum ipse ad Niceam author extitisset, disceptator esse poterat. Quoniam de his an starent, vel eo scelere violatæ essent, iudicium ferre intempestiui atque omnino ancipitis negotij res fore videretur. Facilè demum fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus vehementer erudito, apud Cæsarem in tanto præsertim recentique ad Budam accepti vulneris dolore, singulas plagas, quas nobis Barbarus hostis inflixerit enarrasse, ostendisseque pericula, quæ affectæ ruentique Reipublicę de cœlo imminerent: postquam infami contumacia ad exitialem insaniam, dum priuatas rationes intestinis armis tuemur, ruina publica oppressi perituri simus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Carolo quidem Sabaudio longè gratissimæ, quibus Franciscus pro Carolo filio Mediolanense imperium præcipuo Cæsaris munere deposcebat, quum inde demum cunctas Galliæ facultates, & copias sacro indicto bello collaturum profireretur. Contrà Cæsar iratus Gallo toties victo ac tum indomitos spiritus gerenti, quid antiqui & recentis sui iuris, quid deniq; suæ securitatis ac dignitatis foret grauissimè disserebat, inuidere prorsus Fortunæ suæ Gallum cæco liuore corruptum, qui perturbare omnia, impedireque victorias solennibus votis piè conceptas, & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis viam sternere mallet quàm ipsum pati verè esse Cæsarem, Augustoque in Italia imperio potiri: ad quod non ambitiosis armis, sed optimo iure et præclara atque inopinata quidem hæreditate peruenerit. Neque se adeo Italicarum rerum imperium, aut ignarum Gallicæ cunsuetudinis, vt si Mediolano liberaliter decedat, minimè timendum existimet, quin à Gallis noua semper ac immoderata cupientibus reliqua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem semper optauerim, quæ ad honestum decus persequendis Barbaris occasionem aperiat, non quæ ad insignis ignominæ nomen intempestiuè liberalem auitis regnis expoliet. Pontifex vbi nihil de pace impetrauit, suadere conatus est, vt quas in Africam copias esset traiecturus, postposita nauigatione Turcis opponeret, ad fratris Austriæque præsidium, si ea recenti victoria Solymanus vteretur. Sed Cæsar fatali innixus consilio in sententia permansit: nihilque magis eo colloquio decretum est, quàm vt concilium, quod petebat Cæsar, & Pontifex vti rectè peragi posset exoptabat potius quàm sperabat, in annum sequentem indiceretur. Id verò decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum vsu periti, & libero voto publica tantum commoda respectantes intempestiuæ atque præposteræ voluntatis esse iudicabant: quando nihil absurdius videretur, quàm vnum in locum atque consensum totius Christianæ professionis antistites euocare, qui de sacris dogmatibus morumque censura constituant, priusquam inter reges positis odijs humanarum rerum controuersiæ finiantur. Expetendam enim prius atque parandam pacem, maturæ demum salutarem synodum fœlici fœtura parituram. Propterea non temere veteris seculi patres regesque illustri pietate ad cœlestia bona potius quàm terrena ingentibus animis anhelantes, pacem optimam optimæ & iustissimæ parentem appellauisse, quum tranquillæ & securæ pacis beneficio coeuntibus regibus plures sublatas hæreses infinitaque Reipublicæ vulnera, concilijs vbique terrarum celebratis, obducta atque sanata meminissent. Quas enim vel odiorum nubes, vel bellorum tempestates, Claramontensis synodi serenitas non disiecit & depulit? quem demum dignitatis

amplitudi-

amplitudinis & gloriæ prouentum Christiano nomini non attulit? Sed tum in sacrosancto Pontifice summa vigebat authoritas, religiosa populorum omnium veneratione conciliata, corroborataque maximorum regum obsequijs, ac ardentibus studijs: ita vt illi Gottifredum ad Hierosolymas sacra vadentem via subsecuti, verè Christiani Heroes, Federicus Ænobarbus imperator, Ludouicus Galliæ, Richardus Angliæ, & antè eos Boemundus Apuliæ reges, milleque alij reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempserint, de iure suo decesserint, lites & grauissimas vltro simultates Reipublicæ condonarint, quæsitæ scilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes, Quoniam haud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ virtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Niceam, de Turcis, de Persis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Ægyptijs ad Hierosolymas Christiana trophæa defixerunt, vt cum summo dedecore, pudoreque huius sèculi, successoribus suis dementiam, impietatem, atque secordiam exprobrarent: quando ab illis gloriosè parta, & iampridem fœdè amissa recuperari posse diffidimus, nec iam in tanta nostra desidia, tantoque Barbarorum audaciæ successu, auersis à pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, aras, & penates satis alacriter tueamur. Cæterùm Pontifex, Deum maximum diuosque omnes de more, vt nauiganti Cæsari fœliciter aspirarent, suppliciter precatus, quum Octauium Farnesium ad ponendum militiæ rudimentum in soceri Cæsaris contubernio, studij sui atque beneuolentiæ obsidem collocasset, per Pistorienses montes Bononiam contendit, atque inde per Æmiliam atque Flaminiam modicis itineribus in Vrbem est reuersus. Interea Cæsar Italicis cohortibus, quas Camillus Columna, & Augustinus Spinula subitario delectu conscripserant, atque item sex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratisponensis, et Baro Seisnecus natalium claritate nobilior, in oneratis naues distributis, è Lunensi portu soluit, cum triginta qinque rostratis nauibus, edixitque magnorum nauium magistris, vt ad Baleares insulas cursum intenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempestas in conspectum Corsicæ detulisset, atque ita disiecisset, vt per biduum aberrarent, Cæsar mitioribus demum ventis in Syracusanum portum, quem hodie ab oppido præcisæ rupi imposito Bonifacium vocant, classem intulit, Id oppidum in extrema parte insulæ Sardonio freto imminet, despectatque Sardinam modico traiectu in austrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypsitanas aquas flumine Thyrso portuque & Algarensi noua vrbe nobiles prouectus est. Eo quo appulit die, bicipitem vitulum agrestis mulier Cæsari dono obtulit, auersantibus cunctis id monstri omen, postquam in primo cursu venti instabiles ostentatæ serenitatis fidem improbè fefellissent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab Africo subijt procellam, prima quidem labore atque periculo sæuiorem, quum fractis quorundam antennis velisq; discerptis per aduersus fluctus longa vehementique remigum defatigatione in minoris insulæ portum, Barchini Magonis nomine celebrem, contendissent. Ab hac demum Cæsar in maiorem Balearem tota classe traiecit, singulari affectus lætitia, quòd Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præfectus, per opportunè cum Siculis triremibus onerarijsque Italicis centum quinquaginta nauibus appulerat: is nautici præsertim panis &

reliqui commeatus ingentem copiam, vel longo bello suffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hispania cum sua classe Mendocius, sed ille Cori flatibus coactus, quum imperatæ nauigationis cursum tenere nequiuisset, vltimi consilij propositum ad tempestatis occasionem flectens fœlici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæsar diligentiæ Mendocij nihil diffisus, ratusque id omnino euenisse quod acciderat, hortante Auria secundo vento vela dedit, biduique nauigatione Algerium peruenit. Quum appropinquaret classis, admirabilique ordine expansa atque directa in conspectu hostium constitisset, duæ prædonum biremes, quæ ab oriente Algerium petebant, à promontorio oram legentes imprudenter in sinum delatæ sunt. Earum maiorem Viscontes Cicada trierarchus rostratæ suæ nauis ictu demersit, altera veloci remigio incitata intra portus molem incolumis euasit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis, quod hodi Casineum vocatur, superantes, magna lætitiæ significatione displosis omnibus tormentis Cæsarem salutarunt, et subsequentem Hispanicam classem non procul abesse nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæque naues magnæ supra centum, sed multò plures lenunculi, quos Hispani Scarzapinos vocant. Sustulerant autem præter peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hispaniæ iuuentute: nam plerique nobiles, neque conscripti, neque nominatim euocati, sed priuato sumptu armis & equis liberaliter instructi, vt Reipublicę operam præstarent, naues summa alacritate conscenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modo sua virtute superioribus bellis inclytus, sed priuato & quidem pernobili voto perillustris. ingenti namque pietate magnitudineque animi excitus, Garciæ patris mortem vltum ire properabat: hunc enim in Mœnice insula ad Gerapolim, contra Pœnos occubuisse docuimus. ceterùm hęc omnia nauigia velis agebantur, neque ex malacia promontorium superebant. Iam enim venti summa serenitate inuecta perflare desierant, sed à recenti tempestate mare commotum & vehementer adhuc fluctuosum ita planis litoribus allidebat, vt nullo pacto exponi milites in siccum possent, nisi vmbilicotenus marinis vndis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Cæsar, ne per se tædio maris atque nausea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque rigentes obijceret, & Hispanos quoque duabus de causis expectandos iudicabat, vt vniuersis admotis copijs cum maiore vi tum maiore etiam spe victoriæ oppidum inuaderet, & communicare integram rei gerendæ laudem Hispanis vellet, quorum precibus studioque & insigni liberalitate adductus bellum suscepisset: sed ea vel bidui tantum fatali mora, quanquam recta atque honesta ratione duceretur, non exploratam modo victoriam interpellauit, verum ingenti nostrorum incommodo sæuituræ Fortunæ occasionem aperuit. Interea Cæsar idoneum hominem ad Asanagam cum mandatis misit. Is significatione facta pariterque à Mauris reddita (excusso enim linteolo fiebat, vt colloquendi causa in portum tutò descendi posset) humaniter admissus postulauit, vt oppidum vi & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab Hariadeno Barbarussis fratribus ad perniciem humani generis communitum, extemplò dederet Carolo Cæsari terrarum domino, qui immanium prædonum vltor aduenisset. Id si faceret, & Turcis abeunde quò vellent, & Mauris incolis incolumi omnium Fortuna, suis lagibus viuendi po

testatem fore: ipsum porro ingentia bello paceque præmia laturum, modo se in Sardinia natum, & sacro ablutum baptismate meminisset. Pulcherrimam enim offerri occasionem, quæ ad veri numinis cultum redire, maximique obiter imperatoris fidem & liberalitatem complecti posset: ut de crudeli tyranno exactæ virilitatis iniuriam vindicaret. Quod si cunctandum, & vim tanti apparatus expectandam arbitraretur, inclusos proculdubio eundem pertinaciæ exitum laturos, quem funesto exemplo ad Tunetum pertulissent. Ad ea Asanagas respondit, insanum omnino sibi eum videri, qui oblata ab hoste consilia sequeretur: interrogavitq; renidenti ore, quanam fiducia adductus Cęsar, oppidum expugnare posse confideret, quum ille extemplo hoc, digito ostendens classem, quem videtis, tormentorum apparatu, veteranorumque peditum ac equitum virtute respondisset: & nos quoque in risum effusus subiecit Asanagas, pari præsidio atque artificio mœnia defendemus, ut locum binis iam vestris cladibus nobilem, nova Cęsaris calamitate clarissimum reddamus. Erat enim vulgatum Algerij anum grandævam magicis artibus & mirabili vaticinio maximè celebrem, quæ antea Didaci Verræ & Vgonis Moncatæ naufragia & clades prædixisset, Algerianis publicè dixisse, ita ut oraculo tempus præscriberet, quo Christianus imperator oppugnare oppidum ausus, ab infœlici conatu, magnam terra & mari calamitatem esset aditurus. Eius autem vaticinij famam in spem secundi eventus confirmandæ multitudini opportunam, ita alebat ac excitabat Asanagas, quanquam magicas vanitates astuto militarique ingenio non admitteret, ut non iam erigere suorum animos: sed nostrorum quoq; mentes, quum se importuoso in litore in hyemem coniectos perspicerent, terrere videretur. Erant in præsidio Turcæ tantum octingenti, sed magna ex parte equites, summæ spei summique roboris manus. ad paucos enim Asanagas erat redactus. nam multi viri fortes Mendociana, ut diximus, navali pugna perierant: multi cum Draguthe archipyrata, ab Aurianis in Corsica capti fuerant: deleverant & aliquot eorum navigia varijs in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæque triremes: sed multo plures etiam desiderabantur, qui tum forte ipsius permissu aberant, & apud Sciriphum interioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria florentem, adversus Lusitanos ad Athlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitudo vix quinque millium numerum implere ferebatur. Constabat autem partim ex Mauris indigenis, partim è Granata Bæthicæ oriundis: accedebant & multi è Balearibus insulis, qui superioribus temporibus cœpta rebellione ob idque pœnam timentes ad Mahometanos ritus confugissent. Sed Numidarum duces magnum equitum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem vagi patentibus in locis noctu ac interdiu lacessentes nostrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Asanagas proposita mercede missisque muneribus ad opimæ spem prædæ suopte ingenio nobis infensos è proximis regionibus evocarat. Neque cuiquam vel parvos liberos vel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino signa timoris dare liberum fuit, indicta scilicet supplicij pœna, si quis animo consternatus, parum alacrem in periculo ostendisset vultum, aut minus virilis consilij vocem edidisset. Cæsar per Auriam exploratis litoribus ab occidentali parte, quæ frequentibus scopulis erat incommoda, & superioris naufragij recordatione infausta videbatur, ad tutiorem ab Oriente stationem classem appli-

cuit: eo ad descensum ordine constituto, ut sexaginta rostratæ onerarias subeundo demittentes se milites exciperent, exceptosque statim scaphis, actuarijsque naviculis imponerent, à quibus in litus continuò deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligentia expeditaque celeritas, ut quum insilientium multitudini plures scaphæ, inter se alacriter officijs certantes, abundè suppeterent, peditatus omnis, nihil præter arma ferre iussus, momento temporis in litus descenderit. Cæsar quiete & cibo recreatis militibus tres acies numero militum pares instituit: erant enim præter equites, & evocatos, ac officio & voluntate auctoritatem atque fortunam Cæsaris secutos, circiter viginti millia descriptorum peditum: singulis autem aciebus terna currulia tormenta ad deterrendos procursantes Numidas attribuit: progressusque inde aliquot stadia non procul ab oppido consedit loco tuto atque opportuno: nam castra ea ratione locata erant, ut binis utrinque fossis natura munirentur, quas delapsi iugis torrentes, sicuti repentinæ aquæ fert impetus, adeo profundè excavarant, ut subter exesis defractisque marginibus, neque equiti, neque pediti commodus nisi per pontem transitus daretur: ad levam porrò ita assurgebat collis, ut eductis in verticem tormentis interiora oppidi ædificia dirui atque infestari posse viderentur. Algerium olim Iubæ regia, uti alio loco diximus, à Romanis Cæsarea Iulia vocata, in tergo asperos & excelsos habet montes: directa autem muri fronte ad septentrionem mari alluitur. Insula verò parva, arce nuper insignis, eam Hispani Pinnonem vocant, obiecta oppido portum efficit, sed neque tutum à Borea, neque multarum navium capacem, quanquam Barbarussa, uti alibi meminimus, erepta Hispanis arce atque ea diruta ad insulam egregio conatu molem adiecerit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è classe Christianis remigibus ingentes lapides è Tipasæ ruinis asportasset. Cæterùm oppidi mœnia sensim educta in colles ad meridiem: ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul ostendant. in summo enim fastigio propugnaculum inductæ calcis albo conspicuum ad parvæ arcis & speculæ similitudinem exurgit: privata autem introrsus ædificia, quum à planiore iuxta litus regione sensim recedant, in montem veluti extenduntur, decenti vel ob id serie, quòd supra tecta singularum ædium alienis extantibus fenestris subiecta maria despectantur. Curvatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promontorium Matafusium, in quo antiquæ urbis Tipasæ, quondam à Romanis Cæsaribus Latij iure donatæ, extantes adhuc reliquiæ visuntur. Toto autem eo tractu oblonga, sed angusta planicies extenditur. nam ubi à litore aliquot stadijs recesseris, sensim enascentes tumuli desinentem planiciem excipiunt. inde enim tota regio innumeris collibus intumescit, absceditque sensim augente natura in altissimos montes, qui longa serie oppidum à tergo præcingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more suo divagantes translatis armentis atque mapalibus non infertiles agros, concessis ad annuam quietem glebæ inducijs fœliciter arant, & multo pecore, quo uno summæ eorum opes censentur, herbidi soli campos depascunt. Cæsar tribus per nationes distinctis castris, ab oriente oppidum complexus, in maximam spem veniebat expugnandi oppidi, quòd sibi ad eam partem tormenta producere, atque acriter oppugnare statuenti classem magno usui futuram iudicabat, quum è triremibus, summisque malis atque carchesijs magnarum navium propu-

propugnantium hostium latera ex obliquo tormentis peti posse prospiceret: murus enim per acclivia perpetuo collis dorso erectus, uno extructo aggere, sicuti planis in locis opportune fieri videmus, neque protegi, neque defendi poterat. Hispani sub praealtis montibus editiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta praetorium consedere: Itali autem planioribus locis ad mare, ac ideo portae oppidi magis propinquis. Interim dum tormentorum apparatus administrante Petro Cova, qui ei negocio cum imperio prę erat, navibus educitur, & equi per trochleas moliendo suspensi, demissique funibus exponuntur. Numidae in summis montibus supra Hispanos magno clamore edito se ostenderant, omni telorum genere desuper subiectos facile ferientes: notis enim montium tramitibus se demittebant undique veloces & repentini, sed more gentis procul lacessendo potius quam cominus urgendo pugnam ciebant, quibus praeliolis toto integro die ad noctem usque certatum est, nullo quidem periculo, sed longa Hispanorum defatigatione. nam inductis etiam tenebris Barbari, alij alijs succedentes, neque a loco, quem insederant, neque ab instituta iaculandi consuetudine discesserunt. Vbi enim excitati ignes visebantur, in eas continuo partes magna vis telorum, lapidumque praesertim modo grandinis effundebatur: cui incommodo nostri extinctis repente ignibus occurrebant, silentio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ita sub exortum Solis cohortante Alvaro Sandeo castrorum magistro Hispani vel per ardua atque impedita fortiter enitentes deiectis, pulsisque Numidis montium vertices occuparunt, nactique pastorales casas, ad quas in speciem munitionis se reciperent, conglobati constiterant. Eo die tanta confluxit Numidarū multitudo, ut nostri pene circumventi, quum duas acies fecissent, in orbem pugnare cogerentur. Sed Siciliensium cohortium virtute Numidarum audacia premebatur: hastati enim fulgentibus galeis atque thoracibus muniti, iacula facile contemnebant, & sclopettarij a lateribus insultantes, plumbeis emissis glandibus avertebant. Numidae pedites e iuventute deliguntur, seminudi, promissa caesarie, nihil praeter iacula gestantes, equitibus se permiscent; atque ita mutuo confisi praesidio rem gerunt, tantaque pedum velocitate congressus nostrorum devitant, ut a statarijs non facile vulnerarentur. Equitum vero prę longas & praefixo utrinque ferro ancipites lanceas, ad aversos etiam ictus arte mirabili quassantium ea erat agilitas, ut nemo nostrorum acie excederet, quin statim interceptus lethali cuspide figeretur, scutis ad effigiem cordis e corio oblongis & levibus sese atque equum in occursu receptuque usque adeo habiles protegunt, ut exiguo summi periculi praemio ad condictum proposito, septena iacula intorquenti se offerant, singulaque vel hastae celeri commotione detorqueant, vel scuto in obliquum exporrecto certissime declinent. Interea dum Numidae in noctem usque ex omnibus locis decurrendo ante castra volitarent, & cuncta apud nostros, quae bellica ratione institui explorarique poterant, egregie provisa viderentur, fortuna Christiano nomini multo quam unquam antea gravior ac infestior spes Caesaris interrupit. Ipso siquidem tormenta, equos, commeatus, ac impedimenta exercitus expectante, imber a prima statim vigilia maxime gelidus ac procellosus adeo intempestive & graviter est effusus, ut quum tota nocte nihil remitteret, totus exercitus ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulentissimaque obiter tempestas mari repen-

tè orta, classem iactatam immensis fluctibus compulsamque vehementer ventorum turbine, miserabilis naufragij periculo in litus adigeret. Excubabant extra castrorum fossam, quam lapideo ponte iunctam diximus, tres Italicæ cohortes, quas Camillus Columna medijs fermè spacijs ab oppido & ponte inter acclives tumulos ficus arbusculis consitos ita collocarat, ut sensim per ardua collium extensis manipulis ad Germanos usque pertinerent. Eæ quum densissimæ pluviæ, sævique frigoris iniuriam tolerantes integram noctem in statione perstitissent, tot malis usque adeo confectæ sunt, ut nec afflictis corporibus animos, nec corpora languentibus animis sustinerent. neq; enim vel stare, vel humi procumbere facultas dabatur: quum eius soli plana pariter atque ardua præalto & lubrico cœno, quod ad suras usque impressa vestigia devoraret aut eluderet, impedita tenerentur. In has cohortes inalbescente cœlo Turcæ equites, Maurique pedites intermixti, qui summa vigilantia nostras stationes observabant, intellecta occasione celeriter eruperunt, tantaque vi undique magno clamore edito sagittis, iaculis, & multò maximè lapidibus adorti sunt, ut quum iam à pluvia extinctis funiculorum ignibus lagunculisq; sulphurei pulveris madefactis sclopettorum usus penitus esset ereptus, pauci hastati ingruentium impetum sustinerent, & reliqui omnes in fugam verterentur. Sed consistere ausos ab longa utique vigilia ac inedia semivivos, algoreque trementes Turcæ celeriter obtruncarunt, interfectoque signifero Cellesiæ cohortis, vexilloque discerpto, fugientium tergis institerunt, tanta audacia persequendo cædendoque, ut quum trepidos in castra compellerent, nonnulli hostium fossam superarint, ad tabernaculaque pervenerint. ex his præferocem Maurum cominus congressum Lucidus Romanus quanquam sauciatus fortiter interfecit. Exaudito fugientium tumultu Camillus à Cæsare missus protinus eò devolarat, conglobatasque aliquot cohortes ultra pontem in hostes eduxerat, Barbarique iam confirmatis nostrorum animis repulsi atque impetum remittentes, veri aut certè simulati timoris & tumultuarij receptus signa dabant: quum Ferdinandus Gonzaga, cuius prima secundum Cæsarem in exercitu erat authoritas, iratus cohortibus loco pulsis supervenit, cohortatusque viros fortes, ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent, in hostes impetum facere atque acriter persequendo intra portas compellere iussit: id verò Columna nisi magno cum periculo fieri posse testabatur: sed Gonzaga generosi ardoris plenus vel iniqua sorte, gravique periculo ignominiam Italis omnino demendam existimabat, irrumpendi in oppidum occasionem dari posse ratus, si coniunctis in fugam Barbaris intermixti tutique ob id à tormentis ad portam incitato cursu convolarent. Nec mora cohortes duce Augustino Spinula magna alacritate, magnoque impetu hostes invadunt, in fugam concitant, cædendoque terga intra portam compellunt, tanta vi celeritateque ut nostri obductas repente valvas in porta contingerent, & multi hostium exclusi, notis itineribus ad aversam portam, & in montes elaberentur. Tum verò Barbari ex ipsa muri corona in temerè progressos omnis generis tela & tum maximè lapides iacere, sauciare, sternere, terrereque clamoribus, & illi qui extrinsecùs refugerant ad pugnam reverti: porrò qui portam clauserant, rursus erumpere, & hærentes nostros aut se recipientes adoriri. Neque Italis, quum calentibus animis advenissent, vigoris constantia deerat, si tutam ad receptum viam Fortuna reliquisset: missilibus enim obruti

strati-

stratique tormentis, uti in ipso conatu spe deceptis facilè accidit, consilij inopes, ora atque animos in fugam verterunt, non confertis quidem: sed per diversos calles dissipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitij generis subitario delectu festinante Cæsare in unum coacti, ita ut milites inter se ignoti essent, nec in una legione à quoquam alienæ cohortis centuriones atque signiferi noscerentur. Ita peropportunè erumpens Asanagas, qui ex oris habitu cultuque regio facilè nosci poterat, immissis Turcarum turmis & Mauris peditibus nostros in fugam præcipites egit, uni ferè omnium Rhodij equites, qui sub navali vexillo pedibus pugnabant, egregiè repugnando per sinuosas convalles constantissimè se receperunt, amisso signifero atque aliquot fortissimis viris, qui punicea in veste candida cruce prætexta galeati toracatique in postremo agmine constiterant, sed persequentium Barbarorum vim ac insolentiam paucorum veteranorum mirifica virtus retardavit. In his fuere cum ipso Spinula Franciscus Balneus nobilissimè stirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus item Amerinus, & M. Antonius Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non longè à porta distabat) intrepidè consistentes excepta thoracibus iacula in hostes remittendo, hastisque maioribus provectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatisque vulneribus spatium fugæ, & ob id multis salutem pepererunt, sed ea erat inæqualis & lutulenti loci diversitas inter cavas vias & tumulos ad mare declives, ut Barbari regionis usu periti, undique validè ac intemperanter urgerent, intermixtique nostris, & à suis interclusi, ubique tumultuosissimo & nostris iniquissimo pugnæ genere versarentur. Erant Barbari cum numero peditum & telorũ genere, tum locorum notitia opportunitateque pluviæ & tanto casu obortæ tempestatis, ac ipsa denique Fortuna nostris superiores, quum sclopettarijs, in quibus ad non dubiam hostium perniciem certa spes victoriæ posita videbatur, ab imbre displodendi facultas esset erepta, & pedites Mauri balistis arcuferreis, more iam apud nostros exoleto, veruta vel loricatis lethalia, & arcubus frequentes sagittas intorquerent, pavoreque & cursu pariter exanimati nostri pedites ab insultante Turcarum equitatu sternerentur. Eo modo nostri qui ab initio audacius procurrerant, quum novissimi agminis in receptu facti essent, cædente terga hoste, quinque stadiorum iter ignobili cadentes morte cadaveribus compleverunt, atque hi ante alios qui ad mare ex fuga deflexerant. ibi enim à Numidis, qui conspecto classis naufragio ad prædam devolarant, circumventi trucidatique sunt. Sed prima nostrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum pontem, & ad castra fugam intenderant, ut nemo ducum in tanta & repentina rerum iniquitate publicæ salutis & militaris consilij rationem perturbato animo retineret, & Dijs iratis cuncta ad summam cladem terra marique uno tempore deleta crederentur. Verùm ipse unus omnium Cæsar adversus omnem urgentis Fortunæ contumeliam invictus & intrepidus, sibi atque alijs eo die summus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportunissimo tempore cum Germanorum legione decurrisset, præmissis è legione tribus vexillis, quibus fuga sisteretur, & castra certo recentique præsidio ultra pontem firmarentur: sed tantus fugientium animos pavor occuparat, tantusque erat incumbentium Turcarum impetus, ut Germani non temerè aliàs terga hosti dare soliti, tanquam linteata capita formidantes, neque aspectum oculis, neque arma hostium firmis pectoribus susti-

nerent, sed continuò fœdè conversi eodem fugientium agmine raperentur. Tum vero Cæsar provectus equo districtum tenens gladium & fugam increpitans, phalangem promovit, oreque maximè celso ac impavido, Germanica utens lingua: Quando, inquit, commilitones insultanti hosti frontem ostendetis, si quum in vestigio pro dignitate Christiani nominis, Germanicęq; gentis gloria, & pro salute omnium sit dimicandum, præsente Cæsare, paucósne & inconditos inermesque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubij pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad præstandam operam cohortatione indigere videretur, sese contra hostes effudit. Eius adventu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ducum virtute Italica acies planè restituta spectabatur, subsistere pedemq; referre cœperunt: seu veriti tormenta curulia impressionemque nostrorum, seu se satis eruptione profecisse iudicantes, quum ad summã confecti belli victoriam, horribili tempestate quassatam classem perire conspicerent, & multi, Mauriq; præsertim, ad spem certioris prædę, ubi nullum omnino periculum ab hoste foret, ad subiecta litora properarent. Inusitata enim & planè fatali diversorum ventorum coniuratione, ad ciendam atrocissimam tempestatem, usque adeò mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercussu frangebatur, ut iactatæ naves nutantibus malis atque inter se proris adversis ac puppibus fervente æstu concurrentes, anchorarios funes & quosque validos rudentes abrumperent, collisæque demum atque diffractæ spectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempestatis casum tulere Hispanicæ naves, & ad unum Scarzapini omnes, quæ Casineum superare nequiverant. Ita ut totum id litus ab occasu ad Cercellum usque oppidum, quod paucis ante annis Andreæ Auriæ infelici conatu nostris cognitum à Turcisque possessum suo loco diximus, eiectarum navium fragmentis ac hominum & equorum cadaveribus sterneretur. Numidæ enim alij atque alij pariter è montibus conspecta nostræ classis calamitate celeriter se demiserant, neque inermibus eiectitijs neque fœminis parcentes, secus ac Cercellani Turcæ, qui enatantes vel avarè, vel humaniter ad servitutem conservare, quàm interficere malebant. Periere paucissimis horis circiter centum & quadraginta navigia, quæ sine remigio quadratis velis agerentur. Rostratæ porrò quum à media fermè nocte in multam diem pertinaci remigum contentione & magistrorum diligentia in anchoris perstitissent, neque diutius tempestatis iniurias ferre possent, obruique timerent, iacturam triremis facere ac sese in litus remis & velis vehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes à Numidico equitatu totis discurrente litoribus, semivivi & frustrà se dedentes in ipso salutis limine cædebantur. In his Lazarus Amareus è Genua nobilis trierarchus est interfectus, videreq; erat omnis generis liberos oblata servitute servis remigibus Barbaris salutem cum fletu commendantes, ut illorum qui modò conversa Fortunæ conditione cathenas ad transtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, significatione & vocibus à Numidarum sævitia tegerentur. Eratque spectaculum diversis casibus valdè atrox & ubique maximè funestum, quum quisque pro animi habitu, natandique peritia in ipso certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, vel mersus undis, vel hostili lancea transfixus, ad suum omnino vitæ finem destinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem &

vulne-

vulnera perhorreret, navisque discrimen, & tempestatis eventum expectare, quàm prævenire vitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hostium sævitia, uti vehementer reformidata nautis atque vectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione paventium litus appetebant, aliquandiu conservaret. Sed postquam rostrata insignis, qua Ianettinus Auria vehebatur, uti maximè propinqua litori cohærentiumque triremium pulsata ictibus propelli ac arenis impingi conspecta est, non sustinuit Cæsar, ut spectatæ virtutis iuvenis, & præfectura multarum trimium clarus, nullo ferente opem in oculis ipsius avunculi Aurię à Barbaris trucidatus interiret, statimq; Antonium Aragonium cum tribus Italorũ cohortibus ad litus misit, quarũ adventu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita servatus est, ut eius salutem aliquot triremium iactura sequeretur: multi enim Numidarum timore liberati, confisique præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempestatis incommodis expedirent, proras in litus intulerunt, ac nisi aliquot intrepidi navarchi damni dolore ad acerbitatem & contumaciam ingenia vertentes, districtis gladijs per foros discurrendo & mortem comminando, nisi remos inhiberent & se continerent, vectores & remiges deterruissent, maxima pars rostratarum exemplo superiorum omnino deperisset. Ipse Auria non tam sibi quàm Cæsari iratus, qui disciplinæ navalis rationem & certos inclinantes autumni dies, navigantium observatione prædamnatos neglexisse videretur, incredibili animo contra tempestatem indomitus permansit, suadentiumque preces, ut se conservaret, adeo fortiter reiecit, ut eos acerrimis verbis tanquam publicæ salutis proditores ad imam carinam descendere iuberet. Pari quoque perseverantia Virginij Vrsini Anguillarij quatuor triremes, totidemque Rhodiæ earum æmulatione, vincente metum pudore, & Siculæ aliquod ac Neapolitanæ atque Hispanicæ cuncta tempestatis incommoda fœliciter pertulerunt. Eo casu quindecim omnino triremes desideratæ sunt, quarum detrimento supra tot navium onerariarum naufragia, etiam tum sæviente ventorum rabie, tantus cum luctu dolor, tantaque rerum desperatio, in valde lugubri supremæ cladis expectatione, totum exercitum occupavit, ut nedum tyrones & milites de sua tantùm vita soliciti, sed longè fortissimi duces de publica salute cogitantes animos desponderent. Nunquam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias graviore calamitatum concursu, vel seipsa sævior Fortuna perculerat: quum cibarijs omnibus eo triduo consumptis, nullus quo tantisper inediam ferrent, commeatus adesset, tabernaculaque deessent, quibus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore, inedia, frigore, vulneribus, confecti milites tegerentur, in tantisque demum incommodis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnoperè conturbarat, reputatione immanis naufragij, quum tot amissis navibus exoptatus in patriam reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur. Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla sortis iniquitas penitùs abrumpit, constantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia providentiæ militaris ac humanitatis officia cunctis invictus malis, & conspectu maximè serenus adimplevit: nam postquam castra constitutis præsidijs atque vigilijs contra obstrepentes Barbaros firmata sunt, defati-

gatis ducibus, imprimisque Albanio in ipso pugnæ tumultu magnopere fesso, fœdeq; madenti, ut sibi parcerent, quietiq; se darent, imperabat: solabatur saucios, ac in ea tabernacula quæ forte substiterant (nam cuncta penè vis ventorũ everterat) referri foveriq; curabat, ut quum sibi ipsi loricato madefactoq; non parceret, pleniore cum laude voluntates militum promereri videretur. Desideravit eo die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his cecidêre præfecti, aut noti centuriones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancinius Ligur, Mirabilis Insuber, & Iacobus Strasoldius è foro Iulio, è numeroq; Rhodiorũ equestris ordinis Didacus Hispanus, Georgius Arvernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem multo plures ducentis, & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoij filius, sub ilio sagitta ictus: sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur, quorum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimùm augebant, & ob id cumulatiore damno, quòd in potestatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes admitteret, ad publicam perniciem perventura providerent. Nec multo pòst Andreas Auria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiumque spectator, diffisus loco, ad Matafusium promontorium cum classe se proripuit, quòd tutiorem ibi stationem & sine crepidine litora ad conscensiones militum commodiora dicerat: commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar comprobato consilio, ad sublevandam inediam equos & primò quidem iugales ab initio trahendis tormentis ante omnes classe eductos, ac demum militares interfici iussit, cohortibusque divisit. nam ad excitandos ignes ex naufragijs ligna affatim suppetebant, Fortuna veluti uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens, quum triplici agmine & ægris atque saucijs in medium receptis, septem millia passuum confecisset, persequente & circumfuso undique Barbarorum equitatu, ad torrentem, quem Punica lingua Alcaraz vocant, pervenit. Is imbribus valde inflatus, retroq; ad ostium ventis pariter, ac irati maris fluctibus compulsus tantùm excreverat, ut qui paulo antè humilem vel infirmo pediti vadum præbebat propter aquæ rapiditatem ac altitudinem, nec à valido quidem equite transiretur. Castra itaque eo loco atque ordine necessario posita sunt, ut quum trianguli formam referrent, eius duo latera utrinque mari & flumine: reliquum verò perpetua armatorum statione munirentur, neq; enim à mari tanquam à certo ad levam munimento quærendis humilioribus vadis erat discedendum. Quamobrem multis tranare ausis, cursuq; amnis celeriter abreptis, Cæsar ex reliquijs navium malos ac antennas passim nactus, subitarij operis pontem perfecit, atque eo non omnino incommodè Italos atque Germanos traduxit: Hispani enim in superioribus locis vix suras adæquantia profluentis vada repererant. Neque postea Turcæ, qui insequerentur, conspecti sunt. revocarat enim eos Asanagas persequendi & lacessendi negocium Mauris & Numidis relinquens, qui quum iam à sclopettarijs currulibusque tormentis, quæ unicuique agmini gentique ad præsidium attributa fuisse diximus, egregiè peterentur, in ægros maximè debilitatosq; vulneribus à nostris destitutos, atrocissimè sęviebant. Nulli enim erant, qui inter angustas spes salutis, proprio metu occupati, alienę calamitatis misericordia moverentur. Sequenti porrò die, superato alio minore flumine, ita ut milites summa aqua pectoribus extarent,

tarent, tribus tandem castris ad classem est perventum, quæ quum Matafusij promontorij modico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipasæ antiquæ urbis ruinis iuxta mare consedit, loco ita opportuno, ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationem Romanorum operum adhuc extantes, adversus Barbarorum audaciam non inutile munimentum præberent. Iam mare remissioribus fluctibus agebatur, ventique perflare desierant, ac ea erat consecuta tranquillitas, ut exercitus in naves imponi ac in Europam reportari commode posse videretur. Itaque Cæsar lætis omnibus edixit esse navigandum. eo præscripto ordine, ut primo Itali: deindeque Germani, ac Hispani demum peculiares ipsisque notas naves conscenderent. sed tot navibus naufragio absumptis, quum onerariæ naves tantam militum multitudinem vel anguste collocatam capere minime posse censerentur, pronunciatum est gubernatoribus, dominisque navium, ut equos ad unum omnes in mare proijcerent, quod pietate Cæsaris indignum foret, vel generosos & incomparabiles equos gregariorum militum, aut deniq; lixarum saluti prætulisse. Ea res procerum dominorumque præsertim animos vehementissime perstrinxit: non privari enim modo se ad belli usum inestimabili carissimarum rerum instrumento, sed militarium equorum florem, nequaquam suprema necessitate ultro intercidi, & in reliquum tempus extinctis admissarijs, irreparabilem orbata Hispania, præcellentium equorum sobolem interire prædicabant. Spectabantur itaque cum dolore ac inani misericordia generosi & militares equi toto pelago elatis cervicibus ad proximas quasque naves irrita spe salutis tanquam ad litora contendentes, quum demũ longa defatigatione superati, consumpto spiritu mergerentur. Sed vix dum dimidia pars militum conscenderat, quod scapharum inopia vel cupide properãtibus tarditatem attulisset, quum Vulturnus & Eurus, alijq; mox venti, in orbem conspirantes, secundam pene prima vehementiorem tempestatem excitarunt. Quo casu nihil expectatis imperijs una quæque navis sublato plena milite, ne in scopulos adigeretur, eo direxit cursum, quo vis ipsa ventorum plenis velis per alta maria rapiebat. Abiere quidem celeriter, e conspectu disiectæ penitus in contrarias regiones, naufragij famam ac pene omnium interitum commemoratione periculi in omnes insulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec quæ a multis narrantibus audivi, superata pericula & miserabiles casus, susceptaque pro salute vota in templis deorũ immortalium suspensis imaginibus religiose persoluta narraverim: quum astrictæ brevitatis studio, quo in explicanda gravissimarũ rerum veritate in tanto volumine maxime tenemur, legentibus ad ineptam ingenij gloriam amœna diverticula quæsivisse dispudeat. Eum tamen tempestas habuit eventum, ut aliquæ naves iam plane quassatæ, sensimq; absorptæ in conspectu aliarum perierint: ex alia autem promptiores scapham occupantes, pereuntium sociorum testamenta supremasque preces ad uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem casum duæ naves Hispanis militibus plenæ subierunt, quum in primo cursu reflantibus ventis ad Algerium detortæ, magnisque rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore desedissent. Concurrerat ad litus Numidarum equitatus subsequente Maurorum multitudine, ut eiectos & desertos a fortuna trucidaret. non enim Barbari sponte se dedere paratos, & nihil præter salutem sub fide publica postulantes recipiebant, sed expetito sanguine circumvenire & vulnerare magnopere contendebant. Qua se-

ritate atque inſolentia permoti Hiſpani, virilibusque animis indignantes, quod apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque militiæ leges valerent, avaritiaque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes ſumma ſemper eſſe conſuevit, immani crudelitate vinceretur, arma protinus expediverunt, denſatoque agmine in orbem pugnantes, ad oppidum contenderunt, uſque adeo conſtanter & fortiter emenſo ſpacio, ut coronam hoſtium multis illatis vulneribus à fronte ſæpius effringerent, & à lateribus invectos prælongis haſtis egregiè ſummoverent. Tum verò effundentes ſe Turcas appellarunt, & per eos ſi vita incolumi reciperentur, Aſanagæ in ſervitutem ſe dedere nunciarunt: quòd in homine Sardo Chriſtianis orto parentibus & tot præcipuè libertis & familiaribus Hiſpanici nominis ſtipato, neque humanitatem neque fidem omnino defuturam ſperabant. Ita prodiens Aſanagas præclaro iure voluntariјs ſervis fidem præſtitit, depulſiſque Numidis ad unum omnes humaniter conſervavit, quum ſolerti ingenio vel ſemivir, è tot mancipiјs tanti proventus lucrum, cum honeſta etiam clementiæ laude coniunctum, ſecus ac Barbari mirum in modum æſtimaret. Ipſis autem Germanis ea terra mariqne accepta incommoda, contagioſam penè peſtem attulerunt: quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non conſpecta antè maria deducti, neque perturbantis nauſeæ, neque diuturnæ iactationis tormenta tolerarēt, quòd & anteà corruptis viſceribus profluvio laborare cœpiſſent, quū ex inedia toto eo triduo, quo ad Typaſam eſt deventum, palmularum bulboſis radicibus & cepis agreſtibus veſcerentur, quibus malis & aliquot demum naufragiјs effectum eſt, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ navis longè durisſimus eventus omnium funeſtos caſus miſerabili calamitatis exitu ſuperavit. Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites veherentur, inuſitatis atque diverſis erroribus ita mediterranei maris ſinus atque inſulas omnes circumivit, ut quum portus appeteret, nova ſemper ventorum commutatione, è conſpectu ipſoque limine tutiſsimarum ſtationum ac urbium raperetur, hominesque paulatim conſumptis eduliјs fame tabeſcentes, ad inſolitam in vivis corporibus maciem, oraque lurida pervenirent. Poſt quinquageſimum autem diem, quum ſerò admodum navis exoptatam terram attigiſſet, alimentiſque ſe milites refovere contenderent, neque ullis omnino cibis veluti iam extincto colore proficerent, paucisſimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celerius aut tardius omnino perierunt. Cæterùm Cæſar, obteſtante Auria atque imperante, invaleſcentem procellam effugiens, cum roſtratarum claſſe prætervectus Africæ litora ad Orientem in Holcachitem ſinū ſe intulit, in quo ſita eſt Buzia, antiquitùs Vzicatha Ptolemæo dicta, quā ſuo loco ab Hiſpanis duce Navarro manu captā atq; direptam fuiſſe memoravimus. Caſtellū tribus munitū turribus in ea parte urbis, quę mari alluitur, paucorū Hiſpanorum præſidio tenebatur: urbs autem ipſa paulo antè gymnaſio & nundinis ac Horuciј Barbaruſſæ, qui dextram ibi manum tormenti ictu abreptam reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis penè tota perierat. Nec Hiſpani plus ſuburbani agri poſsidebant, quàm quantum tormentis & armis adverſus obſidentes Numidas tuerentur. In præſidio autem perexiguus omnino commeatus eſt repertus, ſed maioris minoriſque pecoris non ingrata, quanquam tenuis, copia viros inſignes recreavit.

Quum

Quum vero in maximam spem commeatus devenisset Cæsar, quod Ligustica navis, cognomento Furnaria commeatu onusta lætis omnibus in conspectum se dedisset, tempestas invaluit, navisque arantibus vada anchoris, in litus ad naufragium eiecta est. Ita tamen, ut eiectitijs & salsa alluvione semicorruptis rerum pene omnium cibarijs, excipiente ea confestim navali turba, crescentem inopiam opportune sublevaret. Interea Cæsar quum plures iam dies inflato mari, ac alternantibus ventis conturbato, in multa idoneæ ad navigandum tempestatis expectatione substitisset, & spe novi commeatus omnino decideret, nec habitæ supplicationes, votaque suscepta divorum iracundiam mitigarent, Siculas duce Gonzaga Rhodiasque triremes ab se dimisit. Boreas enim in Corum se verterat, præbebatque spem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cunctatione tutiorem, ita quanquam turbulenta: fœlici tamen navigatione, in Vticæ portum, qui Farinas hodie vocatur, celerrime delatæ sunt, ibique præsto affuit Muleasses rex Tunetanus, Gonzagamque plurimum exoptatis esculentarum rerum muneribus liberaliter adiuvit. atque inde demum incolumes ad unum omnes Drepanum traiecerunt. Nec multo post, a Cucchio montanorum Pœnorum regulo legati ad Cæsarem venerunt, intra paucos dies cõmeatum affatim et magna item auxilia adversus Turcas pollicentes: sed eos Cæsar Punicæ fidei liberalitatiq; diffisus amicæ voluntatis ac officij nomine pecunia donatos remisit: quæ legatio demum evulgata per Barbaros magno incommodo paucos post menses regulo cessit. nam tanquam amicus Christiani nominis Punicique hostis ab Asanaga regno fuit expulsus. Iam defatigatis plane ventis usque adeo resederant tempestates, ut mare sedatum atque tractabile videretur, & periti nautæ cum metu periculorum imminentium, tum præteritorum tedio navigationi se committere minime dubitabant. Disputabatur omnibus prope horis in concilio navarchorum, sententijsq; dictis, quum alij in Sardiniam aut Corsicam, alijsque eodem lecto Africæ litore, & tutiore cursu Siciliam petendam esse dicerent. Tandem aspirantibus Euris, Cæsar ad Baleares cursum direxit, divæ etiam Catharinæ maligno sydere tranquillam nactus tempestatem: atque inde demum ad novæ Carthaginis portum appulit, tantis acceptis detrimentis seipso vel admiratione suorum vel inimicorum iudicio plane maior & augustior, quum durissimis terra marique iniquæ sortis casibus invicto semper animo conflictatus, suæ propriæ, nec ulli ducum aut militum communicatæ laudis triumphum de devicta Fortuna reportasse videretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLI.

INDVCIIS Rinconis atq; Fregosij morte sublatis, Franciscus, uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, suæ dignitatis esse statuebat quamprimùm ulcisci iniurias, ac uno tempore summisque opibus, non modò Subalpinis oppidis in Italia, sed ipsis quoque citerioris Hispaniç, Belgarumque finibus arma inferre: neq; prius absistere incœpto, quàm honesta pactione Cisalpinæ Galliç imperio potiretur, aut postremò superatus & Galliæ exutus regno in eadem adversa belli Fortuna concideret. Omnes enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniecturis, Cæsaris ingenium stabili decreto, ab ea rerum compositione, quç Mediolanum eriperet, penitùs aversum esse deprehendisset, gravi quidem incommodo ac infamia Annei Memorantij magistri equitum, cuius consilijs, ut aliqui dicebant, parùm synceris se totum Rex adapertus, nec de æquitate Cæsaris desperans, traducendum fallendumque tradiderat. Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum summa gratia intemperanter abuteretur, ex sermone Cæsaris ad regem cuncta secunda ac exoptata retulerat: sive id ex fide colloquij crederet, sivè publico Galliæ commodo mentitus, quòd ea toties funesto eventu damnata belli causa aliquando deserenda videretur, postquam Franciscum ab occulto fato Cæsari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicasset. Sed Galli proceres addduci non poterant, ut quicquam à Cæsare de reddendo Mediolano prolixè vel liberaliter promissum existimarent, quum nihil ab eius ore nisi grave ac insigni sobrietate definitum excidere consuesset. Dicebant enim Memorantium conciliasse sibi Cæsarem parùm fidelibus officijs: idque unum non occulto astu contendere, ut regem decoris avidum, iustaque ob id & necessaria arma meditantem, ad turpe exitialeque ocium devocaret, certaque subinde indoles, & innata vis bellica filiorum Regis, sublatis armis desidiæ & voluptatibus enervanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque aulæ maximis honoribus potens, totum regem unus occuparet, diutissimè regnaturum. Itaq; rex privato iudicio convictum, et publicam invidiam ægrè sustinentem, in Centeliam villam manentibus honorum titulis relegat: eam ipse in Bellovacis regio sumptu ad maximæ Fortunæ voluptarios secessus extruxerat. Nec quisquam omniũ repertus est, qui ruenti opem ferret, quòd non modò filios Regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto nocendi locum adversç sortis casus ostendit, vel levis contumeliæ meminisse decorum existimant: sed illustres quoque aulæ fœminas inexorabili vindictæ libidine gaudentes, propensissimo in eas rege varijs offensionibus alienasset, usq; adeò, ut eum Ludovici undecimi gravi exemplo, qui Aloysiũ Lucem-

burgum

burgum capite punivisset, tollendum censerent: quoniam eo damnato invidiosum illud summae equitum praefecturae nomen tolleretur, quod propter nimiam, ob idq; sanis regibus suspectam potestatem non temere antiquatam struendae ambitiosi hominis potentiae revixisset. Sed Franciscus in omni re clementiae laudem quaerens, mitissimo poenae genere contentus fuit. Cur enim rex generosus vel ingratum & invisum acerbius vulneraret? Cur denique Solymanni barbari principis saevitiam imitaretur? qui Habraimum pari suspectae fidei nomine, pariq; odio muliebri, ac hisdem ingenij moribus & immensae gratiae fortuna Anneo similem occidisset? Cur denique vel magna delicta spectatis virtutibus minora non duceret, in eo praesertim, qui secum ab adolescentia familiariter educatus, vigilantia, sobrietate, industria, militarique laude caeteris Gallorum ducibus superior haberetur? Amoto Memorantio rex ipse consiliorum omnium summam praeparato animo ad gerendum bellum sibi desumit, gravissimarum rerum literas sub brevi ac ob id falláci compendio offerri solitas, intenta cura perlegit, suoque fretus ingenio responsa notarijs dictat, aerarij rationes excussis quaestoribus diligenter inspicit, in omniq; obeundo munere nova diligentia, novoque labore veteris incuriae nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurino Gallicisque praesidijs in Italia praeerat, solerti ingenio dabat operam, ut decreti belli consilia tegerentur. Si qua enim controversia cum Caesarianis de finibus ac iniurijs oriretur, compressis suorum armis, per legatos apud Alfonsum Vastium de iure militari ex praescriptis conditionibus disputabat. Ita induciarum imaginem sustentare conabatur, ut quum occasio rei bene gerendae adesset, in hostem improvisa arma proferrentur. Nam statim à Ri[n]conis atque Fregosij caede vehementer fuerat intentus sollicitandis ad defectionem oppidis, quae hostium praesidio tenerentur, inclinatis multorum animis ad mutandam fidem, quum aestivis ac hybernis Caesarianorum militum ad extremam redacti inopiam, mitiora omnia apud Gallos futura existimarent. Sed Alexandriae detecta proditio incertam adhuc induciarum fidem exoluit, & deprehensi cum literis speculatores suspecta utrinque consilia atque arma reddiderant: quibus de causis Davalus novas cohortes conscripsit, ut maiore praesidio propinqua hosti oppida confirmaret, dubiae incolarum fidei parum credens, & saepe insidias à Langeo suspectans, quem contra Gallorum morem eruditis pacis bellique artibus instructum ingenio semper excubanti paratoque non temere cavendum intelligebat. Quina utrinque oppida, quae gerendo bello maxime opportuna didicerant, paribus praesidijs tuebantur: regij Taurinum & in proximo Montemcalerium descensu Regis ab Alpibus interceptum, Sabinianum item, Penarolumque & cinctum palude Varulengum: Caesariani autem praeter Astam coloniam, & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini cervicibus impositum, Fossanum item, foelicium Antonij Levae operum supremum, & Cherium & Clarascum & Albam, quae ab initio belli nequaquam temere à Gallis occupata: sed neque fortiter demum aut foeliciter defensa, Davalum magna vi terrefactis, superatisque praesidijs recepisse docuimus. Minora porro oppida, uti inclusa certis limitibus, quos induciae in mutuos consensus anteà praescripsissent, raro aut certe nullo stabili milite tenebantur, quod ea vel una incolarum fide & domestico praesidio satis custodita existimarant. Clarascum cum tribus cohortibus, alaq; una Cremonensi tuendum susceperat

Hieronymus Sangrius Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus, vt ab hostium insidijs diligenter caueret, vigilias circuibat, & præsidia idoneis locis collocabat: sed quũ militũ animis propter rei frumentariæ causam minus propensis vteretur, Galli intẽpesta nocte à tribus simul partibus adorti, scalis oppidum cœperunt, ab eo loco quo Centalius Allobrox ascẽderat. nam ab ea parte, qua à Daualo quassatũ expugnatumq; oppidum diximus, Vasconũ cohortes fortiter repulsę fuerant, & Blandratus excitatis hostium custodijs irrito conatu ad portã hæserat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius qui in medio foro submittendis quò periculum vocaret pręsidijs aliquandiu constiterat, desperatis rebus in arcẽ se recepit. milites dimidia ex parte capti sunt: reliqua manus vt profugeret, ex muro occupatis hostibus se demisit. Fuere qui putarent non defuisse occultæ perfidiæ suspicionem his manipulis, qui nullo propè accepto vulnere stationis locum negligentia & metu reliquissent. Cęterum biduo pòst Sangrius, quòd nullum anteà commeatum pararat, quanquam iumenta aliquot onusta cibarijs sub præsidio Tanarum vado traiicientia, quæ Pyrrhus submittebat, in proximo spectarentur, certa pactione, vt inde saluis rebus & duobus tormentis abiret, arcem reliquit. Sed alia Gallorum manus, quæ eadem nocte ad tentandam Albam contenderat, dissimili euentu audaciæ ac diligentiæ suæ periculum fecit. adorta siquidem vrbis muros, eximia Francisci Landriani cohortium, quæ intentæ excubabant, virtute depulsa est. Albanis incrdibili studio atque animo propugnantibus, adhortante præsertim pro salute patriæ decertantes eorum antistite Hieronymo Vida, poeta celeberrimo. Sub id quoque tempus, duce Ludouico Birago quatuor Gallorum turmæ, quæ sclopettarios celeritatis causa in equis consessores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucam, quod Pado imminet, profectæ, alam, quum Epirota dux Zucerus abesset, negligenter æstiuantem oppresserunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum consilia iam planè abruptis inducijs ad gerendum bellum verterentur, imperata vrbibus pecunia Germanorum cohortes mercede conducit, ex Insubrum iuuentute delectum habet, profectusque Mediolano vltra Padum ad veteres copias contendit. eius aduentu permoti Galli in eadem oppida, in queis æstiuarant, maturè concesserunt. Ipse autem deductis & coactis in vnum omnibus ferè præsidijs in minora oppida impetum facit: quoniam Clarascum valido vigilantique tutum præsidio non nisi magnis copijs magnoque apparatu expugnari posse didicerat. Itaque celeri cursu ad duodecim oppida in potestatem sunt redacta: in queis fuere Villanoua, Raconisium, Carmagnola, Caramanum: quorum accessione Daualus tametsi Gallorum audaciam abundè compresserat, nequaquam tamen Claraschi amissi iacturam vel captis tot oppidis æquasse videbatur. At Franciscus, qui antè initium renouati in Italia belli cuncta, quæ longo grauissimoque suscepto certamini abundè sufficerent, inexhaustis ad id Galliæ opibus, insigni cura compararat, inferendi belli munia liberis dispertit, peritosque rei militaris duces, qui ætatem consilio manuque regerent, attribuit. Generosi etenim iuuenes matura iam indole ætateque florentes vnum illud ingentibus animis, quod tantæ Fortunæ deerat, bellicum decus quærebant: nec eorum alacritati nobilique voto rex deerat: vtpote qui tenero gaudio perfusus, præclara cupientes emittere, & famæ ostentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibusque oculis, materni aui spiritus gerebat.

rebat. Carolus verò patri similior, fulgore rosei vultus, vigoreque liberalis animi ac eruditis apertisque moribus amari, quàm metui malle videbatur. Hic Belgarum fines invadendos desumpsit, illi Hispania citerior decreta est. sed huius consilij famam silentio compressam volebant, ut simulatione Italici belli deceptus Cæsar, & Davalus ambiguo distractus metu, ubi opus foret, periculumque vocaret, nequaquam maturè expeditis præsidijs occurrerent. Henricus enim quum citra Rhodanum milites cogeret, in Italiam per Cottias Alpes transituri speciem præbebat. Interea Belgarum fines diversis & repentinis Gallorum incursionibus vexabantur. incumbebat enim è Morinis Arthesiæ provinciæ Vandomius adolescens, ad quem certo stirpis ordine, si Francisci soboles interiret, Galliæ regnum redibat. Is adiuncto sibi Obiesio, totius regionis equitum præfecto, magnum terrorem adapertis hostium vicis intulerat. Forteque dum Tervannam urbem, Britannico bello claram, commeatu & novo item præsidio muniret, Belgarum equitum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæsaris magistri, cuius imperio eius tractus præsidia regebantur. Carolus autem Aurelianus, cui aderat Claudius Guisius Lotharingiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili victoria clarus, superato Mosa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab urbe metropoli nomen ducit, pertinetque ad Arduennam sylvam, atque hinc ad Eburones, & illinc ad Trevirorum fines extenditur. Nec Lucemburgenses valido ac improviso hosti diu restiterunt, quin se dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæsaris sorore cogebantur, nondum advenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro vetere gloria belli satis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem, quàm belli clades subire mallent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præter unum Enuosium, quod præalta fossa, latoque muro, & à tertia ferè parte palustri aditu munitum, Germani milites prǽsidio impositi tuebantur. Sed Aurelianus nihil earũ rerum difficultate deterritus, magna vi oppugnare cœpit, quassatusque aliquandiu murus est, & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac asperior evaderet, militumque vires ac animos hebetaret, omittenda videretur. Id consilium iuvenis dedecoris metu & spe laudis adductus non probabat, vel suadente Guisio, & patre Rege per literas revocante. Is enim secundis adversisque rerum suarum exemplis dux peritus, & vetus miles filium monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali insaniæ esset persimilis, finem imponeret, nec se longius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim quæ eius belli initijs & medijs benignè cumulateque faverit, æquo animo ferendam esse, etiamsi conversa nequaquam postremis successibus arrideat. Itaque abscedere incœpto turpe ratus, locum mutare, & in tumulum tormenta transferre constituit: quibus singulari militum studio laboreque subvectis, tanta vi propugnacula deiecta, defensoribusque nudata sunt, ut perculsis metu oppidanis Germani mercenarij milites, pacti ut sibi sub vexillis abire liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præstarentur, deditionem fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit: oppidanos verò ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit: summa quoque cura adhibita, ut Guisio docente ac administrante oppidum novis

adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Gulielmus quoque Cleuensis regulus, Martino Rossemio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, vti supra retulimus, cum à Cæsare tum nimis duro seueroque, vt Gheldriæ princeps appellaretur impetrare nequiuisset, ad Franciscum in Galliam se contulerat, percussoque solenni fœdere, ei Franciscus sororis filiam ex Henrico rege Nauarræ susceptam desponderat, vt geminata propinquitate quàm arctissimè iungeretur. Ludouicus enim Francisci socer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex magna Cleuensis amita natus erat. Ab hac affinitate societateq; maximi regis Gulielmus in spem veniebat, vt Gheldriam, quæ sibi ex Caroli auunculi testamento in hæreditatem obuenisset, vel non ferente Cæsare facilè tueretur, atque eo quidem fœlicius quòd ei fœderi socius abscriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Christanus, qui Christierno propter nefariam eius crudelitatem impiosque mores in carcerem ad vitæ exitum coniecto opportunè successerat. Huius erant ditionis Cymbri in Chersoneso continentis siti (eos indigenæ Holsatios & Danos vocant) terribilis quondam Romanis, sub bina cæde Marianisque victorijs deleti, hoc demum sæculo celebres esse desierunt. Promittebat Christianus mutua ope tuendis regnis armatum equitatum armatasque fortissimarum gentium legiones, & quam magno vsui futuram crederent, validam classem, quæ secundum Frisiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim sinu eius peninsulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigijs frequentatur. Inde siquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per insulas vrbibus refertas, vasto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæque, & postremo Moscouiæ quoque littora classibus petuntur. Fauebat Cæsar damnatæ Christierni causæ: quanquam hominem rabidæ feræ persimilem, ac ideò caueæ inclusum oderat, hortabaturque Federicum Palatinum, illis transmarinis imperijs ab eximia virtute dignissimum, vt ingenti animo ea regna capesseret, quæ sibi certa vxoris hæreditate prouenirent, duxerat enim Palatinus Christierni filiam, ex matertera Cæsaris genitam. Propterea nouus rex Christianus firmando regno adaugendisque opibus nouas amicitas nouasque societates sibi ineundas existimabat. His constitutis rebus, ac animo ad bellum parato, Cleuensis cum regia pecunia domum reuersus per Rossemium è Menapijs atque Sicambris lectissimas copias coegit. Erat enim celebre gratumque militibus Rossemij nomen, quòd dux vetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea vel aspera factu quæ astuto grauique ingenio secum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere consuesset. Excitari siquidem vetus disciplina videbatur Francisci Cechingi, cuius memoria apud veteranos rapinis assuetos adhuc erat insignis: quum ille, vti suo loco docuimus, in summa licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ disciplinam exactæ seuer[illegible]is leges inuenisset. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterat[illegible]iorum consuetudine sese clientesque suos latrocinijs alere nequaqu[illegible] turpe ducunt, ad Rossemij signa audissimè confluebant. Nec erat quisquam, qui vel belli causam, vel omnino quò duceretur sciscitando perquireret, cuncta enim ad victoriam ac opimam prædam diligentissimè prouisa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos denique iure optimo hostes censere, aduersus quos dux ipse vexilla vel incertis auspicijs explicaret. At

regina

regina Cæsaris soror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum est à Rossemio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactique in ipsius finibus tanti exercitus causam perquirant: ille ambigua respondet: putare scilicet eam militum manum ab initio, ut contra Turcas duceretur, à varijs ducibus conductam, ac ideo finibus excessuram: ipsi porrò nihil opus esse copijs, quum undique bona pace cum finitimis utatur. Populis autem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem, eorum auspicia sequi, quorum vel occultato nomine stipendia præberentur. Nec multo pòst Rossemius, motis castris in Eburones, ad Legionem clarissimam urbem, quam hodie Leodium vocant, iter intendit, ut consilium altè conceptum, compressumque silentio diversi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat, neque arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri, si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui ocio & mercaturæ studijs dediti nunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent, imparatos & nihil hostile timentes improvisus invaderet. Petebat ab Eburonibus, ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur: At illi armatis externorum copijs spontè iter, commeatumque præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant, cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis integra adhuc bellicæ virtutis gloria retineret. Itaque Rossemius, quòd à vetere proposito discedere nolebat, in lævam iter flectens, ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus vadis, ut Brabantinorum custodiæ fallerentur: nam regina virilis animi mulier atque æmula fraternæ virtutis, quot potuit equitum præsidia, & subitarias item cohortes irrupturo hosti periculosis in locis obiecerat: quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossemius ad Ravasthenium pertendens lintres atque naviculas nactus flumen traiecit, populatusque Toxandriam regionem, tantùm toti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortunisque relictis & dispersis pecoribus agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ inusitato pavore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ierat, direptis ac incensis pluribus vicis capta, aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidum pervenit: quo capto direptoque ad Verembecium & Horscotum progressus, atque inde passim vastabundus per Berliam descendens, ad Hostratum castra promovit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura domorumque elegantia: & denique rerum omnium amœnitate pulcherrimum. in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat: multi quoque nobiles undique carissimarum rerum sarcinas comportarant, sed quod magnopere deposcebat Rossemius, in eo magna vis pilarum & tormentarij pulveris servabatur: qua una re plurimùm indigeret ad expugnandam Antuerpiam: id enim in voto erat, idque unum ad susceptæ expeditionis finem explendis infinità præda militibus ante omnia petebatur. Hostratenses præsentis instructique exercitus minis territi (omnibus enim cædem atque ignem tectis, ni extemplò se dederent, sævus hostis truculenta voce denunciabat) desperata defensione animos ad maturandam deditionem inclinarunt, atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium virorum consilijs officerent, danti fidem Rossemio portas aperuerunt, nec in latro-

num duce praeclare defuit fides: nemine enim violato nihil ademptum est, praeter ea quae in ipsa deditionis conditione postularat, sulphurei scilicet pulueris cados centum, pluresque item ferreas pilas, & quatuor tormenta muralia. haec enim ad expugnandas vrbes circunferendumque terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hostratum milites plenissimi oppidi copijs recrearet Rossemius, per exploratores didicit, Renatum Aurantium Nansoi filium, summae inter Belgas potentiae iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum validis copijs exijsse, ea mente, vt Antuerpiensibus auxilio accurrens hostium aduentum celeritate praeueniret: iam enim Rossemij consilia non inanibus coniecturis noscebantur, omnesque vni praesertim Antuerpiae, Ambuaritorum olim coloniae, cauendum putabant: qua vrbe defensa gentium omnium fortunae seruarentur, neglecta verò & perdita, reliquae Belgarum ciuitates eandem summae calamitatis cladem subirent. Necesse erat vtrique diuersa & pari propè via Antuerpiam contendenti, Briscotum petere, quod erat castellum septem milium spatio vrbi propinquum, ad id viae militares in vnum coibant. Rossemius expediti et durati in armis exercitus studio & diligentia foeliciter vsus, vt hostibus iter praecideret, ea celeritate praecurrit, vt Aurantiani magna ex parte tyrones, vti ad laborem solemque ferendum insoliti, vix tres pòst horas pari emenso itineris spatio peruenerint. Erat ante Briscotum lata planicies, Rossemio minime opportuna tendendis insidijs, quòd arboribus tumulisque careret: is enim adolescentem pugnae auidum, & nihil praeter alacritatem pugnacis animi ad conserendas manus afferentem, quonam astu eliceret & circumuenire posset intentissimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici posset, regionis solique natura, commentum nouitate mirabile, à solerti ingenio desumit. Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui praeerat Longaualles ipsius Cleuensis equitum magister, ad aduersam castelli partem diligenter occultat: duabus tantum turmis via militari praemissis, alaque demum vna grauis armaturae constituta inter raras ac humiles arbusculas, quae sub oppido ad amoenitatem consitę ociosis tenuem vmbram praestabant. Ductabat Belgas equites vir impiger nomine Libertus: is haud magno spatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud hostes equitum manum ac inter arbusculas non multos equites & pedites versari conspiceret, antecursores tantum aduenisse, grauioraque agmina tardius sequi ratus, & profligari posse paucos, & castellum praeoccupari facilè iudicauit. Nec mora a pluribus res ipsa vti conspecta iudicataque fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum cohortationibus incitabat: miro autem assensu Liberti consilium probatur: nec ille sibi vllam omnino moram affert, quin extemplò galeati sequitibus ad inuadendos hostes procurrat. At Rossemiani primum impetum fortiter excipiunt, sed mox, vti fuerat imperatum, dant terga tanquam impares, caeterum in fugam coniectis extemplò fert opem ala grauis armaturae, quae inter arbores constiterat, aediturque insignis pugna: crescentibus verò Belgis Rossemiani partim consilio, partim necessitate atque impetu vrgentis hostis laxatis habenis longissimè fugiunt, eodemque cursu Belgae intemperanter terga caedentes ad arbusculas pertrahuntur, eas enim Rossemius hastatis hostium cataphractis magno impedimento futuras
antè

ante providerat. Festinabat Aurantius cum peditatu, vt victoriæ equitum interesset: quum dante signum Rossemio legiones veluti nouo miraculo terra æditæ repente prosiliunt: attolluntur vexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hostis potuit, erectarum hastarum ingens sylua conspicitur, prodeuntque simul cum Longaualle equites ex insidijs, & in terga lateraque hostium alas recuruant. Tum verò Belgæ perterriti, ac indagine veluti inclusi, neque viribus neque animis pares vndique profligantur. Libertus temeritatis dat pœnas & capitur: cohortes nè tentato quidem certamine ad terram arma projiciunt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes versaretur, erumpente equo fuga elapsus, certum suæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est, quantum eius aduentus ciuitati per se anteà metu consternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re male gesta desperatis auxilijs pleriq; ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis custodijs pallentia ora præferebant. Sed respublica in consules egregiè fortes inciderat, Lucium Vrsulum et Nicolaum Schermerium: creatique fuerant virtutis eximiæ prefectus vrbis, dicundiq; iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam, ne vllus omnino vel negligentiæ vel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ciuibus relinqueretur. Externos. na opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad dicendum concepte erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recusassent. omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis instruxerant. ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fuerat dilatatum, nouusq; agger institutus, vbi vetustate collapsa mœnia desinebant. Quotidie etiam magna vis priuati æris ex domesticis vasis ad fabricanda tormenta conflabatur, per singulas quoque vrbis regiones certam tormentarij pulueris mensuram dietim conficiendam vicomagistris imperarant, cauerantque seuero edicto, ne quisqam è custodiæ stationisque loco vel in fortuito incendij discrimine, vti mos erat, ad restinguendum ignem discurreret: fraudem enim atque perfidiam suspectantes omnes excitandi tumultus causas accuratè sustulerant, vt ne horæ quidem nocturnis diurnisque officijs spatia populo nunciantes vllo in loco pulsarentur, edictoque sublatus esset in sacris turribus campani eris sonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus signum daretur. nam suspectos aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed tantis custodijs quum vrbana multitudo in tanti ambitus vrbe minimè sufficeret, nec vti imperita bellicarum rerum operum labores atque vigilias alacriter ferret, peregrini mercatores reipublicæ fortem fidelemque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atque promptissimi studij laus fuit. in his eminebant Ambrosius Bustius Insuber, & Paulinus Fundrius Lucensis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componendas acies instruendosque tyrones spectato grauique munere fungebantur: horum æmulatione Lusitani, Germanique, et item Britanni negociatores longè ditissimi vexilla sustulerant. Magno quoque præsidio aderant tres vrbanæ societates, quæ antiquitus institutæ per dies festos voluptatis causa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad proposita præmia arcubus ligneis ex disciplina Britannica sagittarent: alij præpilata veruta arcuferreis balistis emitterent: alij autem validioribus sclopettis vterentur. His forum diuisis excubijs erat attributum, vt inde dubijs in rebus

contra hostem per tesseram consulum iussu ducerentur. His rebus ad vrbis custodiam summa consulum diligentia constitutis, ac inter spem & metum erecta ciuitate Rossemius sine suorum vulnere & sine cæde hostium opimam spolijs victoriam consecutus, ad vrbem castra promouit. Nec mora regio more araldus cum mandatis in vrbem mittitur (hunc vel arroganter & acerbè proloquentem ne verbo quidem violare fas est) Postulat vt in fidem Galliæ Daciæque regum se dedant. Horum auspicijs Rossemium multis victorijs illustrem bella gerere, nec quicquam durius à ciuibus petere, quàm iusiurandum: leges enim illis ac immunitates veteris libertatis præclarè et liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quod si vim expedire, quàm sanis consilijs parere mallent, daturum operam vt prolatis tormentis, immissoque veterano ac inuicto milite funestum contumaciæ exitum quammaximè lugerent. Ad ea consules grauissimè responderunt, ciuitatem ea esse dignitate atque ea virium existimatione, vt fidem mutare longè turpissimum putet: ea verò potentia atque animi magnitudine, vt latronum immanium castra despiciat, breuique iccirco Rossemium, si congrederetur mœniaque subiret, merito supplicio tot scelerum pœnas daturum. Iratus itaque Rossemius frumentarias molas quæ latis rotarum radijs excepto vento voluebantur latè disiecit. Consederat ad Donnum vicum, non longè ab vrbe, intererantque frequentes suburbanæ arbores ita vt prospectum adimerent, ac earum densitate castra tegerentur, quòd è mœnibus, qui in statione erant, vel ad incertos ictus tormenta displodere nunquam cessarent. Crescente periculo crescebat metus, suspensaque ciuitas noctis euentum expectabat: quum valde timeret, ne tormenta occultata defensaque tenebris ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu sæuus, cum magno pudore consulũ & summo dolore nobilitatis postularat, & quod necesse fuit quam quã indignum maiestate tantę vrbis, etiam impetrarat, vt perampla sacratarum virginũ cœnobia, Carthusianumq; venerabile templum, quòd subessent mœnibus, iniecta flamma delerentur: ne edito obidque opportuniore tormentis loco potititus hostis, tutius ac audacius in oppugnatione versaretur. Acciuerãt etiam consules à Flandra regione, quę est secundũ Scaldem vrbi propinqua circiter duo millia validorũ agrestium. Horum turbam, quòd esset inermis, thoracibus, lanceis, atq; securibus instruxerant, vt populo tot noctium dierumq; labore atq; vigilijs fatigato requies daretur. Nec multò pòst Rossemius ab eo singulari externorũ et ciuiũ consensu & diligentia, occupandæ vrbis consilio depulsus discedere, ne tentata quidem opugnatione constituit. paratiores enim quàm antea credidisset hostium animos, & firmiora præsidia repererat, et tum maximè mirabatur nullum triduo popularem editum tumultum, nullam obortam seditionem, nullumque omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta vrbis opulentia, alienæ fœlicitatis inuidam, prædæ appetentem, in fide ac officio permansuram putasset? Sed eam profectò cladem Fortuna vrbis auertit. ferunt enim Rossemium attonito similem, pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarumque prefectis, de victoria nulla ratione desperasse: quum non vno in loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuictorum militum robora, ad primos impetus in vrbem peruasura crederentur. erant enim supra duodecim millia delectorum peditum, et armatorum equitum duo millia, nec ampliorem numerum se deposcere Rossemius

semius dicebat, vt cum duplo maioribus copiis ad certam spem victoriæ aperto in campo confligeret. Itaq; discedens concrematis miserabili incendio suburbanis deliciis, Louanium studiorum olim clarissimam vrbem iter intendit. Nec maleficiis ac incendiis finem imponebat, Ramsto & Dufella oppidis ex itinere direptis, Lira vrbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenses emissis pluribus tormentis auertissent. Louanienses quoq; et ciuium multitudine, & munitione vrbis, & peregrinæ iuuentutis præsidio confirmati, hostis aduentum atq; impetum fortiter tulerunt: in eam enim vrbem liberalium artium gymnasio clarissimam, magna hominum multitudo confluxerat, fama tamen valuit, ciuium primates salubri consilio, ne patriam in discrimen publicæ salutis adducerent, sese multo auro à latronum iniuria redemisse. Cæterum Rossemio Brabantiæ fines euastante Henricus Francisci regis filius, sicuti decretum erat, Narbona profectus, ad Pyrenæos montes perrexit, vt Perpennianum, quod est in aduersis montium radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti videbatur, quod nostra memoria Gallicæ ditionis fuisset. Eam enim vrbem à Marco Perpenna Sertorij percussore conditam, Carolum octauum Ferdinando Hispaniæ regi tradidisse docuimus: quum hic maioribus suis bello ademptam repeteret, ille verò inuadendi Neapolitani regni cupiditate incensus, in Italiam deferretur, nec eius litis occasione quicquam hostile ab Hispania timere vellet. Recepta itaq; est ab Hispano, aut infami aut certè parum honesta conditione, quum eius belli se spectatorem fore, nec ideo Aragoniis gentilibus consanguineisq; suis opem laturum promitteret, & tum fama esset, Turpenium quæstorem infido venaliq; ingenio hominem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconsultæ regiæ liberalitatis auctor extitisset. Erat Henrico spes omnis occupandæ vrbis in celeritate posita, vt priusquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet, neque enim Gallorum consilia diu tegi potuerant: ipso præsertim Alfonso Daualo sæpius ad Cęsarem perscribẽte, vt Hispanię finibus caueret: illac enim irrupturos compererat, quòd nunquam ei, cum in omni re semper liberali, tum in hac vtilissima militiæ parte maximè profuso ad exploranda hostium consilia, vel certissimi nuncij, vel audacissimi speculatores defuissent: præoccupare enim officij merita peramplis donis, & larga demum secretaque manu præmia soluere erat solitus. Tantus verò quibusdam Cæsarianę aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus, vt nihil de eorum aduentu credendum putarent, responderetur que propterea Daualo, vt de alieno periculo solicitus esse nollet, ipseque potius prouideret, ne conuerso ad Italiam hoste rebus suis timere cogeretur. Sed vbi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor: vt ciues, qui à multis annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac vxores & pretiosior supellectilis in munitiora oppida comportarent, & de salute magnopere dubitare viderentur. erat enim murus vetere structura per se tenuis & infirmus ad vim tormentorum perferendam, & propugnacula antiquitus aduersus balistas erecta his maximè fenestris carebant, quibus accedentium ad fossam hostium latera ferirentur. Cæterum Henricus modicis confectis itineribus parum vtiles moras trahens, muniendo firmandoque oppido spaciũ hostibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones existimabat, quæ superato Rhodano ardentissimis solibus confectæ tardius seque-

bantur, vt tota mole exercitus intra hostium fines irrumperet, vtpote qui de celeritate remittere, quã equestribus & expeditis cohortibus tantã rem aggredi mallet: ne si parum fœlici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos à concepta formidine ad animi constantiam revocaret: sed quantum existimationis ac virium, & in omnes etiam casus certæ securitatis ea cunctatione quærebatur, tantũ pulcherrimæ occasionis ad exploratam victoriam deperibat: coactis enim in unum copijs Henricus aliquanto serius, quàm prima consilia in festinatione posita requirebant, Perpennianum pervenit. Moverat à Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulũ, transieratque inter stagnum & Pyrenæos montes, ut Salsas castellum, antiquis Salsulas vocatas evitaret. Petitur enim Hispania via militari inter mare & stagnum exaggerata: cui eximiæ munitionis id castellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde si Hispani custodes velint, quemque tormentis accessu facile prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptum indignatus, uti memoravimus, interfecta in expugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate, diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeoque firmo præsidio munierat, uti Ludovicus demum exorto Neapolitano bello id frustra vel maximis viribus oppugnarit, præcurrente Italico equitatu ac obvia in prædam vertente, magnus terror hostili provinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpenniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promovit, perductæque sunt fossæ ad altitudinem hominis depressæ tortuoso notoque opere, ut milites à tormentis hostium protecti erectis demum vimineis pluteis tutissimè commearent, tormentaque producerent: quibus confectis ad arcem, pinnarum corona, editioraq; propugnacula petebantur, nec consistendi in muro, et propugnandi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioraque quàm antea putassent, apud hostes reperiebant. Magno enim incommodo Gallis cessit, Helvetios expectasse, securitatiq; potius, quàm festinationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiam moras inutiles expediendis omnis generis cõmeatibus. nam Gallorum consuetudine non ad inediam modò vel opulenter avertendã in hostili terra, sed ad conviviorũ quoq; apparatum à Tolosatibus, remotisq; populis vina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras Albanus regulus in urbem venerat, & Maciucca, Cerbellioneq; notis in Italia veteranis, munitioni custodiæq; præpositis, ad cogendas cohortes Gerundam discesserat. Mendocius quoq; castris præfectus ad oram urbi proximã sociorum navalium egregiam manum, duce Bezerra, viro impigro, & tormenta cum peramplo pilarũ & sulphurei pulveris apparatu peropportunè & diligẽter advexerat, commotaq; universa Hispania Cęsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximè peditum & equitũ copię pararentur. Neq; Davalo ferendę opis cura defuit: cũ Andrea enim Auria collocutus, veteranas quatuor Hispanorũ cohortes ex Subalpinis pręsidijs triremibus in Hispaniã advehendas deduxerat, Legioneq; item Germanorũ unam, quę onerarijs navibus imponeretur: misso etiã Petro Gevarra rei bellicę admodũ perito, qui instruendis regẽdisq; tyronib. vetere suo castrorũ magistri munere in Hispania fungeretur, iniunctũq; fuerat Antonio Aurię, et Garcię Toletano, ut cum Neapolitanis Siculisq; triremibus Africanas cohortes e Sicilia atq; Sardinia in supplementum earum, quæ ex præsidijs detractę essent, Savo-

nam

nam transportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentantique similis, an oppugnanda vrbs foret, cum ducibus disputabat: nondum enim maiora tormenta protulerat, quibus mœnia grauissimè quaterentur. aderant antè alios summæ auctoritatis Hanebaldus et Brisaccus, qui peditatui præerat, Paulusque Rentij Ceritis filius, leuis armaturæ peditum præfectus, & Stampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris causa Heluetijs erat præpositus: quòd vir opulentus liberaliter epulando largiendoque auidæ gentis studia promereri posse videretur. Hi ab ipso statim initio sententijs inter se discreparant, quum Paulus diuersam muri partem (ea erat à conspectu arcis remotior) validè quassandam non inepta ratione censuisset. Reliquis Hanebaldo libenter assentantibus, cui minimè decorum foret à sententia discessisse. Fit enim plerunq; militiæ, vt duces vanissimo iudicij genere deteriora, quę sua sint consilia sequi malint, quàm probare meliora, quæ videāt: quòd alienis ingenijs cedere turpissimum putent. Itaq; tormentorum magistri, ex Hanebaldi consilio, in decutiendis pinnis nihil omninò profecerant: quũ ex aduerso Hispani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormentorũ hostilium certissimis ictibus contorsissent; rotasq; currũ cum nece proximorum opportunè perfregissent. Eam enim portam, quę Elnensis dicitur, ita obstruxerant, vt antemuralis turricula, vbi pons ligneus subductilis erat, multo cespite multaq; arena ad altidudinem præaltæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impositis ac in solido collocatis, hostium castra atq; opera peterentur. Acciderat quoq; sed aliquāto maiore ludibrio, quàm damno, vt quũ cohortibus, quę operibus atq; tormentis præsidio erant, tardiùs in statione succederetur, propterea q; ieiuni in sextam horam milites ardentissimisq; solibus perusti sensim vt pransum iretur, locũ tanquam periculo vacuũ relinquerent; Maciucca repentinus erũperet, paucos fugaret, potitusq; tormentis, ea ferreis stilis in spiracula coniectis, ita vt minimè displodi possent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus nequaquā lætitiæ fuit: superuentu nanq; Vasconum Italicarumq; cohortium Hispani intra portam cum cæde compulsi, Brisacco ante alios, vti ducem decuit, vehementissimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus, cruenta pœna æquatam ipsorum confessione retulerant. His casibus euenerat, vt nemo esset in consilio, qui discedendi sententiam non maximè probaret. adiuuabant rem proclinatā alarum duces, quòd consumpto vndique pabulo, equi nobiles macie confecti cum summo dolore equitum aridissimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor, nec temere quidem ex tanto Cæsaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot iam cohortes ab Albano præmissæ (has veteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente in vrbem peruenerant: quarum accessione tantus iam erat Gallorum contemptus vt pecus ab initio intra vrbem receptum, sub mediocri præsidio in proxima prata pastum emitteretur, integrisque gregibus, frustra insidiante ac insultante hoste in vrbem reduceretur. Verum id adeo licenter, impuneque facere obsessos non diu passi sunt Sanpetrius Corsus, & Ioannes Thurinus Nam conditis in conualle cohortibus Hispanos quotidiana consuetudine armentis præsidio audacter prodeuntes, improuiso acrique impetu adorti, multis interfectis & captis, ipso spectante Henrico, intra vrbem compulerunt, qui Sanpetrium virtutis causa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque duo

præfecti Paulum Rentij filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Helnam, quæ Ebura olim fuit, secuti Hispanos circiter ducentos obsessis auxilio venientes in itinere peracri edita pugna deleuerunt: in qua Vicinij Vrsini iuuenis virtus enituit, quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterum Henricus, postquam omnia in dies difficiliora fore prospexit, abunde officio votoque satis factum ratus, si incolumi exercitu in Galliam rediret, Miglijs & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem est reuersus. Is ad Volcarum vrbem, Monpelerium hodie vocatum, citra Narbonam consederat, vt ex propinquo communicatis consilijs in omnem occasionem ferendæ opis paratus adesset: porro venientem & quodam nobili pudore perfusum quod cœptis Fortuna defuisset, complexus, festiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo angeretur, si Fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse videretur (aderat enim Carolus rebus prosperè gestis è Belgis reuocatus) satis eum his cœptis claritatis & nominis esse consecutum, postquam Hispaniæ fines euastasset, redijssetque incolumi exercitu, & nullo accepto detrimento: vt in secundis demum votis Fortunam constantis animi virtute superaret. Redeuntibus copijs enata est controuersia iudicij militaris, quum Hispani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas sibi liberaliter reddi postularent, negantibus Italis iure belli captas sine pretio dimissuros. suffragabantur Hispanis ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quod imbelle genus omni vexatione indignum censeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Constabat enim non matronas modo, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo auro redemptos fuisse. Sed rex apprime liberalis donatiuum militibus ex merito per quæstorem dari iussit, excultasque muneribus fœminas dimisit. Eadem quoque liberalitate vsus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas è Genua delatos Virginius Vrsinus admotis triremibus numero ferme trecentos cœperat: & eo quidem maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos ad triremes atroci cum iniuria relegassent. Fuere qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ consilium in occulta spe venturę Turcarum classis ab initio fuisse collocatum: Barbarussa enim ea æstate se Hispaniæ litora vastaturum promiserat. Eo autem in mare nostrum prouecto nemini dubium videri poterat, quin obsessis portubus Aurianæ nauigationes interclusæ tollerentur, Hispaniaque duplici petita hoste vires distrahere cogeretur. Propterea Henricum classis expectatione suspensum, neque ab initio maturasse iter, neq; demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ vrbi herere voluisse: patre itidem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocandam classem Byzantium missus, indeque reuectus Massiliam certum negatæ classis nuncium retulisset. Quomodo autem ea res, quæ Francisco non mediocrem inuidiam apud quosdam Cæsarianæ factioni addictos peperisse videtur, Byzantij agitata sit, operæpretium erit explicare. Interfecto Rincone Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis munere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio, solertique ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè subacto. Militabat enim Subalpino bello, legatique nomine ad Alfonsum Daualum confirmandis inducijs sæpius ierat: quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinionem erat adeptus, vt Daualus prudentiorum eo neminem Gallum se nouisse testaretur. Itaq;

Polinus per devios tramites Venetias delatus, atque inde enavigato sinu Sibinicum usque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, transversis itineribus per Illyricum Mysiam ad Solymannum Buda redeuntem pervenit. Munera ei allata sunt, quum nemini sine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operosæ supellectilis, ad usum ornamentumque abaci, argentea vasa sexcentorum pondo. Purpuratis verò prætoriįque præfecto, atque item ianitoribus sericæ omnis generis, aut ex cocco laneæ talares vestes quingentæ. Solymannus perlectis literis, auditisque mandatis, quum Rinconis casum graviter ferre videretur, Polino promisit, se regi Gallo iusta arma propter violatas inducias adversus hostem Carolum paranti, neque mari, neque terra, quin opportunè opem ferret, defuturum. de his autem rebus nihil explicari posse apud properantes, tum verò quum Byzantium pervenissent, purpuratos ad postulata ex communi consilio responsuros. Petebat ante omnia, ut classis, Hariadeno Barbarussa duce, ad oram Provinciæ, excipienda Gallicis portubus futura æstate mitteretur, peteretque Solymannus à Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & socia arma in communem omnium hostem verterentur. Non intermisit studium Polinus, quin sibi ad rem impetrandam, toto itinere purpuratorum animos, ampliorum quoque spe munerum propitios pararet. Quum verò ante calendas Decembres Byzantium esset perventum, Solymanus quæ anteà promiserat se præstaturum pollicitus, Polino persuasit, ut in Galliam cum literis reverteretur: atque inde à Rege suo inferendi belli terminata consilia referret: interea se missurum ad Venetos Iunusbeium, sæpe anteà eo legationis munere perfunctum, curaturumque, ut quàm amplissima classis pararetur. Polinus eo responso maximè lætus, dona retulit binos insignes equos, & gladium gemmatum, miraque celeritate ad regem contendit. Is tum consederat ad Abelleium Fontem in villa, agresti in loco, ad venationes suo ingenio & regio quidem sumptu ædificata. Eo usus ocio Franciscus per triduum Polino operam dedit, descriptisque locis atque temporibus, quibus arma inferre statuerat, datisque amplissimis mandatis, eum nihil remissa festinatione Byzantium reverti iussit. Polino Venetias delato, Iunusbeius nondum applicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pellicerius vetus legatus, & cum eo nonnulli ex Gallica factione Veneti homines adire tentareque senatum. Apparebat enim Venetos commodo suo consilia mentientes ad ineundum fœdus, hortante præsertim Solymanno, facilè descensuros, quum Maranum oppidum ad Venetas paludes citra Aquileiam in ipso Venetiarum limine positum, percussi fœderis præmio cessurum videretur. Id ante triginta annos Austrianis Germanis proditum Beltrandus incola adiuvante Turchetto centurione Germanis fraude eiectis occuparat, sublatoque Gallico vexillo Petrum Strozzam Florentinorum exulum principem, ad præsidium cum cohortibus circa Venetias conscriptis evocarat. Id patratum facinus ita senatui displicebat, ut in spem recuperandi oppidi deveniret, & ipsi Galli non imprudenter evulgarant, si Venetus Francisci regis amicitiam repudiaret, ac ideò percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos, ut Barbarorum classibus receptus foret, quàm passuros, ut Germanorum armis repeteretur. Venetįs autem nihil molestius ac omnino perniciosius incidere poterat, quàm è Veneto portu spectare ambiguæ suspectæque fidei Barbaros navigationum

suarum cursus infestos reddētes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito oneratis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino senatus datur: is Francisci regis causam luculenter agit, interfectorum legatorum casum deplorat, Cæsaremque tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis invidia oneratum graviter perstringit. Illum enim nequaquam vera virtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multisque fallacijs secus ac superiores contenderint: illos namque tyrannis eiectis civitates servitute liberasse: hunc liberis prægrave iugum imponere, & dissimulanter quidem, ut imperiti rerum verborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ civitates primò licentia militari, & ea semper impunita crudelissimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas esse: Senenses sub Hispanico præsidio servitutem ferre, quum civili dissensione libertatem amiserint: Lucensibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur: Siciliæ verò atque Neapolis tantæ modò dignitatis ac opulentiæ regna, usque adeo spoliata esse Fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum avaritiæ, ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent: ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, suarumque præsertim actionum accuratè memores esse consuessent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, vel ob id quòd inedia subactis, ea quæ paulo antè Barbarus vel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, vitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestivè, si unquam anteà & sapienter ad eum se recepisse, apud quē datæ fidei ac humanitatis iura servarentur, quum in socio parùm æquo astutoque veteris invidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad invadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demum ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quum per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos novisse, quum ab ea promissæ pacis ostentatione, affirmante coram Davalo, ut ad traducendum legationi maior inesset auctoritas, par prope discrimen rerum suarum adierint, eiusque rei fabula, in ea scitè agenda Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleverit. Propterea Franciscum vindicandis iniurijs intentum contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena continenter invadat, orare Venetos tanquam veteres socios amicosque Gallici nominis, ut sibi adesse velint. Ipsis herclè uno consensu bella gerentibus, ea quæ optarent victoriæ præmia minimè defutura: quòd si fortè abnuant fœdus, & sedere, neutrumque iuvare utilius putent, ambos proculdubiò dijudicante Fortuna graviter offensuros, ut demum à victis odium referant, & à victoribus iniuriam expectent. Decreto autem initoque fœdere, quod plurimùm interesset, Solymanno rem longè gratissimam facturos. Eum enim valde commotum lacessitumque recentibus iniurijs in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, pariterque exiturum cum ingenti classe Barbarussam adversus communem hostem, quibus consilijs communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli eventu quicquā dubitandum videri, quum ipsi uni Veneti proprijs usi viribus satis esse videri possint, ut Cęsarem exosum populis, & rapinis milites alentē, à duobus potentissimis totius orbis regibus undiq; terra mariq; petitum, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter detru-

detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, graviter reſpondit, amicitiam Franciſci regis, quàm ſtudioſè percolerent, ornamento ſibi non oneri eſſe debere: parè quoq; obſervari cum Cæſare, à quo diſceſsiſſe videri nolint, tametſi faſtidito eò gravi fœdere, quo ſe Neapoli parùm fœliciter implicaſſent, ad Solymanum eius hoſtem amicitia repetita contulerint: proinde patres conſcriptos, ac omnes civitatis ordines è Republica exiſtimare, tueri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpeſſos, quæ vel ſero tranquillitatis ocio ſarciretur. Cæterùm ſi explicata ſigna & planè inchoata bella conſpiciant, tum maturè deliberaturos, tuerine pacem expediat, an bello permiſceri, quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius, publicaque domo, latè inſtructa exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renovati fœderis à Badoerio Byzantij conſcriptæ ſenatus auctoritate ſancirentur, Franciſcique Regis cauſam ita ſenatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam, quam cum Gallo tuerentur, propenſiore ſtudio, noviſque officijs adaugere vellent, poſtquam ipſe Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuvandum adverſus Carolum Hiſpaniæ Regem ſuſcepiſſet. Nihil enim, ut fœdus pecuterent, aut arma caperent, poſtulabat, ſecus ac Polinus & Pellicerius vehementiſsimè cupiebant: utpote qui fervidè inſtando, denunciandoque cuncta facilè impetrari poſſe crederent, ob idque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum ſuſpicarentur: verùm ut poſtea pro certo conſtitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymanni, alioqui ſuperbi, æquitatis atque modeſtiæ ratio, ut nihil ab invitis exigi vellet, quod ex commodo præſtari minimè poſſe videretur. Itaque Polinus fruſtrà contritis apud Venetos aliquot diebus triremi publica Raguſium devectus, ac inde mox diſcedens magnis itineribus Byzantium contendit. Quum feſtinaret, Achomati magiſtro equitum in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit: hunc de Germanorum apparatu, cœptoque itinere, & de Franciſci conſilijs edocet: ubi verò Byzantium eſt perventum, cuncta ſpe ſua duriora apud Barbaros invenit. Pernegabant enim purpurati educi poſſe claſſem, quòd ſerius quàm oporteret, ad rem impetrandam adveniſſet. Verni certè æſtivique temporis, ad navigandum aptiſsimi, tres iam menſes effluxerant: ita ut Polinus ingenti cura doloreque vehementer angeretur, quòd neque Venetijs, neque Byzantij, in tractando utroque negotio, ſatis felix aut tempeſtivus extitiſſet. Advenerat etiam Dexius trierarchus, ut adventantis claſsis nuncium in Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetraſſe, & Hiſpaniam invaſiſſe regios liberos cum ingentibus copijs enarrarat. Proinde Polinus, uti alienâ fidè deceptis ac inanis induſtriæ ſuæ ſucceſſum deplorantibus facilè accidit, ſeſe graviter afflictare, perverſos ac inſtabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymanni, conventoſque privatim ſingulos purpuratos obteſtari, ne Regem ſpe claſsis in Hiſpaniam provectum, & Belgarum fines invadentem desererent. Ea enim ceſſatione neque honeſta ipſis neque utili, ſui regis decus prodi, interpellarique victoriam, quæ iam explorata, partaque è manibus emitteretur. In his autem obteſtationibus adeo multus erat ac aſsiduus, ut faſtidio quàm gratiæ propior videretur, iudicaretq; Solymannus Eunuchus eius querelę cauſam gravi oratione finiendam, atque ita evocato in prætorium Polino aſsidentibus collegis, quibus ipſe quoq; Ha-

riadenus propter præfecturę maris dignitatem addebatur, ad eum conversus: Hic, inquit, locus, viri Galli, expediendis gravissimarum rerum consilijs optimi Imperatoris iudicio fidelibus servis datus, uti decet, quotidie ingredientes benevolentia atq; odio vacuos excipit, & præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque velim, ut hæc oris libertas nuncia veritatis, atque ideo fidelis amicitię custos auribus vestris acerba molestaque sit. Nam postquam rex vester Ottomannici nominis socius atque amicus est appellatus, neque remittere amoris officia, neq; amicitiam vestram fastidire iam possumus, quum vos mirificè amet imperator, vosque suis opibus vehementer adauctos: devictisq; inde hostibus potentia & dignitate maximè florentes velit: sed postulatis vestris nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut vos iniquos inverecundosque vocemus: alij verò minus benevoli, veris nominibus importunos ac impudentes appellent, postquam uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptissimè conturbatis. Fœdera enim paribus commodis, exęquatisque sumptibus, & mutuis periculis confirmantur. Quòd si studia atque officia negligendo nihil rependeris, celeriter obsolescunt. Ita vobis evenit, viri Galli, qui in nostro periculo semper obliviosi supinique, in vestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis, certisque auxilijs, quum opus fuit, sed inanibus tantum literis atque legationibus amicitiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquam studij vestri, vestræque operæ signum apparuit? quo saltem hostium nostrorum animus vel ambiguo metu distineretur? quū Carolus totius occidētis copijs instructus in Pannoniam venisset, atq; interim in Gręcia Corone Patræq; hostili classe quaterentur, Tunetumq; demum tantis petitū classibus caperetur. Sed hoc vobis condonamus, illud certè vix ferēdum videtur, quòd nec tantis iniurijs nostris, uti par erat, indoluistis, quum cruento cōmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaveritis. Pervenit demum ad Aulonem noster imperator, magno vestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quę à vobis iactanter largeq; promissa erant, Apulorum erga vos studia in appulsu nostræ classis reperta sunt: nec vos in superiore Italiæ parte validè incumbendo commovistis: ita neque nobis opportuni, neq; vobis unquam tempestivi vel utiles bene gerendarum rerum occasionem semper amisistis: sed neque tum, neque posteà vestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo & vim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundissimè confecit, quum arbitrio vestro inducijs cum communi hoste confectis ad nos invadendos, eius vela tam iniquè quàm impudenter inflassetis. Cęterùm sine vestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quū hic ipse Hariadenus & classem ad Ambracium profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum novum fœlicissimè trucidarit, indeque receptis nostris urbibus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti causa vobis tenemur, sed harum rerum oblivisci malumus, quàm vobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tuemur, sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere, eius est, qui non temerè Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardiùs quàm oporteret, ut classis educeretur, advenistis. Præcipiti namque æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neque maturè conscribi remiges, neque in naves contrudi tutò liceat. In longissima enim navigatione quis navalem turbam ad insoliti cœli mutationē morbo tentari solitam, vitæ periculum

mini-

minimè adituram credat? quis naufragia vel in reditu non pertimescat? quum hic ipse Hariadenus Augusto mense tantus in re navali magister ad Acroceraunios scopulos illisus, tot triremes amiserit. Hyeme refici, Vere adornari atque educi classis debet, ęstate navigatur tutò, bellumq; geritur. Id ut fiat, reipublicæ causa, Imperatori persuademus. Neque enim emissa semel classis vel multo auro, quo vel immenso, & per tot secula congesto Ottomannica domus potitur, restitui potest. Tu hæc amicè dicta, si sapis, æquo animo feres, imperator porrò ipse viderit, an tibi sit indulgendum. Illi certè & nobis libero voto satisfecimus. Hæc verba ab Eunucho severè pronunciata, eo gravius Polini animum perculerunt, quòd ex ore Solymanni mitti videbantur, & is quoque auscultasse omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo considentibus purpuratis fenestra æreis obsepta clatris & obtenso velo protecta, ut ipse imperator, quum vellet, nec omnino sentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notaretque ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iustitiæ cura multo intentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulsa purpuratos detestatus spem abiecit, deditque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum ad ipsum Solymannum sibi aditum pararet. Pręstitit officium Barbarus: atq; ita Gallus, quòd paucissimis nostrorũ hominum anteà licuerat, in intimum prætorium est introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recensendo magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hostes invadentem, ea promissæ classis expectatione frustraretur. Ad ea Solymannus clementi ore & paucis admodum verbis, non sua voluntate, quę esset stabilis atque mirifica, sed ipsius tarditate, ac æstatis inclinatione occasionem educendæ classis elapsam respondit, pollicitusque est, se primò verè duplò maiorem, quàm peteret, classem amico fratrique suo regi adversus Carolum communem hostem, sine dubitatione transmissurum. Cum eo itaque responso Dexius trierarchus in Galliam reversus, uti suprà docuimus, effecit, ut Franciscus extemplò filium ab Hispania revocaret. Redeuntibus autem copijs quum hybernorum subesset tempus, nec in Belgis, propter anni tempus quicquam ultrà moliri vellet, Helvetios fermè omnes, atq; item aliquot signa Germanorum persoluto stipendio divisit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit, quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Provinciam enim, quanquam fructuum omnium copijs abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affectam incõmodis, hybernorum vacatione sublevandã existimabat, & in Italia alendũ omnino bellum rebatur, vel ob id quòd & Germanorum integram ferè legionem, & veteranas Hispanorũ cohortes in Hispaniam subsidio missas intelligebat. Itaq; Hanebaldus durissimis nivosisq; Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnandũ Cunium oppidum contendit. Id ad radices Alpium in plano situ, pręcinctumq; duobus parvis amnibus, in Tanarũ confluentibus, magnam habebat opportunitatẽ ad gerendum bellum: quòd Fossano proximũ esset, Montevicoq; finitimũ. Oppidani præclaro studio Cæsari favebant: sed ut præsidium acciperent nunquam adduci potuerant, vel admonente obtestanteq; Davalo, ut à Gallis maximè caverent. Tantus enim erat metus Cæsarianorũ militum, summa licentia ac impunitate sociorum fortunas in prædam vertentium, ut vim hostium minore cum periculo sustinendam arbitraretur. Sed ubi adventum hostium certius senserunt, non de vano conceptus pavor usq; adeo apud infirmos viribus crevit, ut quod

anteà repudiarant, à Davalo militare præsidium postularent. Misit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem strenuumque alæ præfectum: is cum sexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidē confessoribus sclopettarijs, usus tenebris per stationes hostium ad oppidum penetravit. Eius adventu Cuniates bona parte metu liberati, impositum extruendi intus aggeris munus alacriter susceperunt. Nec multo pòst quàm Davalus de oppidi salute solicitus, ad Petrum Ciconium, qui Fossanum præsidio tuebatur, sæpe perscriberet, ut Cuniatibus maturè opem ferret, Blasius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Portus ierat, per medios & semisopitos hostes ad oppidum pervenit: amissa tamen circiter dimidia militum parte, quum alij obobscura in nocte rectum iter tenere nequivissent, alij periculo territi segniusq; sequentes retrò per devia dilapsi amisso in tenebris pudore vexilla reliquissent. Hanebaldus admotis maioribus tormentis magna vi murum quatiebat, pinnarum ruina fossam compleverat, duosq; aditus ad irrumpendum parabat. Portus & Blasius diruta mœnium obiectis lanarum saccis, congestaque omnis generis materia & gleba sarciebāt. Oomnibus propè horis certabatur, impigrè populus militibus intermixtus propugnabat, usq; adeo pari omnium studio, ut fœminæ nequaquam tormentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria ministrando virilem operam præstarent. Galli instauratis per triduum prælijs conscendere murum conati, semperque repulsi multis suorum occisis, pluribus vulneratis, desperata expugnatione oppidi discesserunt. In postremo certamine Guiliermus Blandratus, qui anteà, ut diximus, Casalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interijt. Sanpetrius Corsus in adversum os lapide excepto deformiter vulneratus, Ioanniq; Turino brachium scalarum ruina debilitatum, viri fortes supra centum desiderati, & in his Italorum & Vasconum signiferi quatuor, & insignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugnare iussi alacriter subierant. Quum se reciperent Galli, & maledictis incesserentur, honesta quædā alioqui mulier, sed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illuderet, nudatos clunes sublata veste feriendos è summis mœnibus ostentavit. Cuniates spectatæ virtutis merito, Portum & Blasium pecunia donatos dimiserunt: nec multo pòst Hanebaldus, nullibi cœptis arridente fortuna revocatus in Galliam, in Alpibus nivium procella obrutus penè interijt, multis ex comitatu, & in his fratris filio multa mole nivium miserabili mortis genere sepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam evocato, profectoq;, Cæsar Maxius à Neapoli inusitatæ calliditatis dolum reperit, quo Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Discessu siquidem vigilantissimi ducis minus intentas diligentesq; custodias futuras ratus, quatuor agrestes carros, per quos venale fœnum in urbes convehitur, adeo solerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum exterius virentis fœni speciem pręberent, interius seni loricati milites conderentur, qui demum ingressis portam carris, in medio aditu laxatis machinę fibulis repentè prosilirent, hastisq; hostium correptis, quę ad parietem per rastrella dispositæ ad manum essent, custodes confoderent, & tandiu angusto in aditu carrisq; occupato locum tuerentur, donec instituta ad succurrendum una atq; altera validorū atq; pernicium sociorum manus adcurreret. Franciscus enim Isclanus, Hispanusq; Mendocius, modico intervallo idoneis in locis occultati fuerant, ut carros ingredientes celerrimè consequerētur. Sed his aut animus, aut certè fortuna, quę

na,quę

ná, quæ dolis illudebat, importunè defuit: quum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis, fœliciter esset introductus, erumpentibusque armatis insidię nudaretur, cataracta à fabro ferrario, qui fortè aderat, opportunè demissa subsequentes exclusit. Ita primi frustrà socios expectantes, decurrente ad excitatum clamorem Buterio duce, à Vasconibus sunt interfecti, uno tantùm capto conservatoque ab Italis Alexandro Magio, nobili Insubre, ut auctorem atque ordinem insidiarum aperiret. Isclanus quoque qui ad patrandum subitæ rei facinus, sed non in sua fata serus adcurrerat, è muro glande percussus interijt: milites verò tormentis pariter petiti è conspectu sese celeriter eripuerũt. Ea res uti novo insidiarum genere instructa atque perducta penè ad exitum, Gallorum animos magnopere conterruit, admonuitq; ut nullam omnino custodiæ diligentiam adversus Maxij ingenium superfluam putarent, quum ab eo ad tendendas insidias parato paucis antè annis: ipso etiam ægrè defendente Buterio portæ eiusdem propugnaculum noctu scalis captum meminissent. Cæterùm Langeus, qui iter in Galliam susceperat, nivosis in Alpibus concepta gravi pituita, citra Lugdunum interijt, vir animi virtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus ea ætate superior, & dignus herclè longissimo vitæ cursu, quum supra Bellaiæ nobilis familiæ nomen, sobrij & maximè constantis ingenij mores, quòd paucis eius gentis viris militaribus contingit, ad bellum attulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLII.

VB id tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis precibus, gravissimisq; Hungarorum procerũ obtestationibus permota, adversus Turcas bellum suscepit. Nemo enim erat, qui animo dolorẽ ac ignominiam ferre posset: postquam propinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nuper ad Budam Rochandulphi exercitu turpissimè fuso, deletoque, vetere belli gloria decidissent. Nec quisquam erat, vel Austriæ domui graviter infensus, qui acceptum dedecus nobili ausu sarciendum, Budamque omnino repetendam esse non duceret. Admonebantur & desides non dubio vicini periculi metu: quoniam apparebat, Turcas nusquam vinci solitos, perpetuoq; bellandi studio & consuetudine procedendi, prędã & prolati imperij famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos, breviq; futurum ut Germani, nisi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente victore Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare cogerentur. Celebris tum erat Nurumbergę regulorũ, & legatorum omnium pro-

pè gentium conventus, diuque in eo Pontificij cum Lutheranis dè Christiani dogmatis veritatè contenderant, sed ea contentio eum habuit eventum, ut Lutherani insigni contumacia placita sua defendentes, concilio locum in ipsa Germania deligi postularent. nunquam enim id concessurum Pontificem rebantur, ne Constantiensis concilij exemplo dignitatis atque salutis aleam subiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex probitatis ac innocentiæ suæ fiducia, publicæ concordiæ votum secutus, liberaliter indulsit. Cæterùm decreto bello, imperata adductaque sunt à regulis & liberis civitatibus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum septem millia Germanici nominis, in his eminebat Mauritius Saxo nobilissimæ stirpis regulus. Legionibus magna bellicæ virtutis opinione præerat Conradus Hessius, direpta urbe Roma ingentes divitias consecutus, & Volfgangus Theodoricus è Suevia nobilis. Supremi autem militaris imperij nomen delatum est Ioachimo Brandeburgensi regulo, quem Turcico ad Viennam prælio interfuisse docuimus: ita tamen ut summa consilij potestas ad Octoviros pertineret. Hos natu grandes rerumque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non multum foris in militia versato adessent: Ioachimus enim uti parùm efficax nihil ferè præter generis nobilitatem & regij cultus instrumentum, liberalesque convictus in castra detulisse videbatur. Vbi Viennam est deventum accessère Ferdinandi regis copiæ: nam præter Austrianos nominatim evocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circiter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomæo Croato duce impigro, cultu insignis, virtuteque mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazzianeris hospitis æquè laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium numerum efficere dicebatur. Nam Gaspar Seredius vir impiger, laudis & prædæ avidus, cis Danubium multos Vsarones rapinis assuetos, ad signa convocarat. alia quoque validior manus Andreæ Bathoris vexilla sequebatur: veteranas verò turmas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant, ductabat Perenus Petrus auctoritate, potentia, usuque militiæ Hungarorum nobilissimus. Nec ipse Georgius Varadinensis antistes, quem à Solymanno in tutela regis pueri, reginæque in Transylvania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Christianæ causæ defuturus esse credebatur: sed astuto constantique vir ingenio, cum nihil sibi ante belli eventum temerè præmoliendum arbitraretur, ita sollicitantibus regijs, amicisque veteribus verba dabat, ut transeundi spem præberet, nec obligaret fidem ullo literarum testimonio, quo Turcis inita consilia proderentur. Paulus quoque Pontifex, quod erat mirificæ voluntatis & liberalis officij munus, tria millia delectorum peditum Viennam ad exercitum misit, hisque ducem attribuit Alexandrum Vitellium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui spectatis operibus pugnacis & egregij ducis famam quæsijsset. Italos enim duces & milites rex ipse, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quærebat: nam paulo antè Philippum Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danubianæ classis præfectus alterum iam annum in Pannonia secunda nominis fama militabat. Sfortia quoq; Palavicinus, summæ spei, summæq; nobilitatis adolescens, per eos dies ornatissimam sexcentorũ equitum alam, circa Padum conscriptã in Pannoniam adduxit. Descensum est secundũ dextram præterlabẽtis Danubij ripam, miro quidẽ ordine, sed adeo modicis ac intermissis

itine-

itineribus, ut Itali Hungarique duces iam adultæ æstatis meliorem partem gerendis rebus opportunam segni ac inutili mora absumi testarentur: fremebatque ob id ante alios Medices, qui multum anteà regem fuerat adhortatus, ut ad prima Veris signa, prius quàm Turcarum præsidia adaugeri & confirmari novis militibus possent, expeditas copias cum classe demitteret: futurum enim esse, ut strenuè atque celeriter invadendo non Pesto tantùm, verùm & ipsa quoque Buda potirentur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum & professione Turcam conciliandis Budensium animis à Solymanno imperatore relictum diximus, pestilentia absumptus interisset, eumque pari fato subsecutus esset Stephanus Verbetius, qui propter summum in Germanos odium Turcarum beneficio apud suos cives prætoria potestate fungebatur. Sed ea consilia peritè atque salubriter oblata Ferdinandus, aulæ suæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occasionem distulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ virtuti, improbè suspicari, mentirique, & neminem in aula pati, qui certa virtute ad regis gratiam niteretur. Hisdem artibus nulloque pudore, omnibus ærarij fiscique opibus immaniter direptis, summæ benignitatis & clementiæ regem, avitoque ingenio bellicæ laudis appetentem, militari existimatione spoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circumvento hostilem aciem videre licuerat, quum per legatos gerenda bella & regij nominis maiestatem nequaquam manu, sed consilio procul à periculis tuendam suasissent, recenti quidem exemplo fortunæ Cæsaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hostibus erexisset, quum duo Pannonię reges temerè in aciem progressi, occisique ipsorum genti & nomini valde insignem calamitatem attulissent. His de causis Ferdinandus in una securitate prudentię nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu speratæ laudis remotus, Viennæ substitit expediendis commeatibus, qui navigijs secundo flumine in castra deferrētur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè sustineret, vel maximè lentis itineribus ad Strigonium usque pervenerat. In promovendis castris talis ordo perpetuo tenore servabatur, qui tametsi nullo usui fuerit, & ad periculum faciendum eventu caruerit: prodendus tamen, quia optimus, ad exemplum posteris videtur. Triginta sub signis Hungarorum turmæ, moris hostium locorumque peritæ explorandis regionibus anteibāt. Pontificiæ cohortes sequebantur, eæ siquidem primi pedestris agminis frontem obtinebant, Vitelllio lætanter & alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd sibi potissimum, uti primis obiecto periculis, nobilem ostendendæ virtutis locum dedissent. His uti par erat Sfortiani splendentis armaturę equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Succedebant continenti ferè ordine tres distinctæ maiores alæ, prima Pereni et Bathoris, secunda proregis Hunganoti, tertia Germanica gravis armaturæ: deinde modico intervallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leviora falcones & minores colubrinæ ad campestres usus supra quinquaginta equorum iugis trahebantur. In dextro latere legionum adequitabat imperator cum robore Germanorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumenta equorum pectoribus & clunibus indiderant) insuperabilis, & longè pulcherrimi agminis speciem præbebant: longa verò series carrorum atq; rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hostibus esset

obiecta, intercedente duorum stadiorum spacio, quo explicari posset equitatus. Inclinante sole castra ponebantur, ea instituta ratione, ut lunato circuitu connexis curribus & pluribus simul tormentis, Germanici nominis copias circumvallarent, reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, et una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra subitas hostium incursiones tutior foret, editos colles & nemorosa loca sedulò quæritabat. E singulis autem legionibus singulæ cohortes, quæ circa rhedas in statione consisterent, sorte ducebantur, & si quis hostium incursus tumultum excitaret, duo millia equitum descripta erant, qui dimissis equis pedestri ordine, cohortibus opem ferrent, vallumque defenderent: ad lævam reliquum castrorum latus alluebat amnis aquationibus, & in omnes comitantis classis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubij ripa discedendum esse didicerant superiorum ducum exemplo, qui in Pannonia militassent, & recenti monitu Ioannis Tarnovij Sarmatę, qui Moldavica victoria clarus, uti summus bello dux eo exercitu, multorum iudicio votoque ad certam spem victoriæ, longè dignissimus habebatur. Is enim invitatus à Rege, quum tanti muneris operam prestare nollet, ne Sigismundum regem suum, in vetere Turcarum amicitia quiescentem offenderet, salubre consilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa discederet, nunquam se vel à refugientibus & perturbatis hostibus ad pugnam in campos elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus instructos, eo bello quęsituros, quàm ut nostri aviditate conserendæ manus progrediantur, à flumineque discedant, quo se celeriter ad ripam insinuent, circumfusoque innumerabili equitatu & laxatis latissimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum intercluso commeatu nostros etiam, uti Ludovico regi miserè accidit, aquatione prohibeant: quod ad Budam vero pertineret, severa voce dixit, bis antea parum fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari posse, capique, sed existimare munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris constantiores, ad interitum usq; pugnaturos, quo animorum decreto nostris militibus insuperabiles iudicaret. Nec de invicta gente, quæ veterano & maximo polleret equitatu, magnam insignemque victoriam ratione concipi & rectè sperari posse nisi beneficio Deorum immortalium parta concordia, omnes totius Christiani nominis equites, & opes in unam aciem congerentur. Erat enim fama edita in vulgus, Solymannum cum ingentibus copijs amittendæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut si ipse subsisteret, missurum auxilio Europæi equitatus magistrum, qui suo more commoveri minimè posset, nisi equitum sexaginta millia ducerentur. Sed eius consilij eventus secus ac putarant, ancipitem casum tulit. nam sicuti ad decernendas cogendasque copias magnopere contulerat, ita ad descensum continuò maturandum magno incommodo fuisse videbatur. Gravis enim nec insolitus de Turcis timor, quanquã magnificis verbis egregiè tegeretur, Germanorũ animis incesserat, usq; adeo, ut planè rudis imperator, quanquã ingenio fortis, minimè festinandũ putaret, ne suę gentis exercitus in ea loca demitteretur, à quibus adverso demũ flumine, nisi parta victoria difficilis esset receptus. Ex arcano enim cõsilij decreto statuisse ferebatur, nullã pro Pannonię regno, vel dimicationis, vel certi periculi aleã subire, sed tueri tantũ Noricos fines, & Germanię vires ostẽtare, quib. deterreri posset Barbarus, si veluti cõcessa Pãnonia minimè

timè contentus, Germanos quoque lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reversi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxissent, tanti dedecoris tardidatem sustulerunt. Nam vix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam advenisse, & classem numero genereq; navium regiæ multo inferiorem esse nunciarant. Valebat & plurimum ad timorem minuendum cunctationemq; tollendam Hungarorum opinio plena bonæ spei, plenaque rationis atque iudicij, affirmante præsertim prędicanteque Pereno, nullam Turcarum manum, quę vel mediocris & exigui exercitus nomine digna videretur, ad Budam inventuros, si continuò descenderent, nihilque amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio perdi paterentur, quòd Solymanno alternis ęstatibus bella gerere solito, is annus statę quietis & ocij foret, nec ullam omnino validæ iustæque expeditionis suspicionem adduceret. His de causis quum omnium militum animi ad profectionem erecti viderentur, & iam ipse Ioachimus abrumpendam moram putaret, Danubium transire constituit: id non probabat Medices, qui quum Strigonij integrum annum in præsidio fuisset, Turcasque sæpius ad portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium diligenter exploratis, petendum regni caput esse disserebat, monstrabatq; iter expeditum, quo facilè in conspectum Budæ biduo pervenirent. Idem erat Pereni iudicium, eadem Hunganotique voluntas, sed cum ducis, tum consultorum omnium mens erat, ante omnia Pestum oppugnare, quòd minore cum labore fieri posse videretur, atque inde demum perspectis hostium consilijs, cognitisque viribus ad veteris Budæ ripas reverti: tum enim milites multò alacrius expugnandæ Budæ pericula subituros, si Turcas, quòd bono omini foret, in prima contentione devicissent. Hæc opinio magnopere probabatur ipsi Barcocio, Othonique Fotisco, qui paulo ante Pestum contra Mahometem insigni cum laude defenderant, locorumque naturam & mœnium vitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset, exactè noverant. Cæterùm ea res aliam quoque moram attulit: nam Danubius in insulam sancti Andreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioso quidem opere iungendus erat. Vno demum atque altero ponte flumine constrato petenda erat Vaccia urbs anteà nobilis: sed Mahometis bello, uti anteà diximus, incensa, & demum evastata à nostris copijs penè tota corruerat. Nec erat quisquam qui ante alios adire atque explorare locum vellet: ocultatas enim in tectis atque ruinis insidias timebant: quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & promptissimæ gentis consilium, ad metum potius quam ad dolos ac insidias referrent. In ea cunctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret imperator Germanorum cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter confecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in conspectum daret, inveniunt, ita universus exercitus ab insula in ulteriorem ripam est traductus. Descendit & uno tempore Medices ornatissima classe, ut aliam minorem insulam à fano divæ Margaritæ nuncupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet, nec obstitêre hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budaque vetere minoribus tormentis classem transitu prohibere conabantur. Sed classis singulari militum alacritate, & contentione remigum incitata, adiutaq; plurimùm secundo rapidissimi fluminis cursu, pau-

cis acceptis vulneribus, insulam apprehendit, classemque hostium subeuntem coniectis in eam maioribus pilis ad suburbanam Budæ stationem compulit. Porrò inter insulam & continentis ripam, ubi iam pontem effecerant, in spacio duorum stadiorum erecta quadrata munitione, parva castra, quæ septem cohortium præsidium acciperent, constituta sunt, ut onerariæ naves duplici defensæ præsidio nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant, securè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. Quum magno circuitu, vitandis Budensium tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex transfugis reperiebant Balim Epirotam, qui mortuo Solymanno Hungaro urbis præfecturam excepisset, in præsidio habere circiter duo millia equitum: tria verò ex Illyrico Vlamanem Persam adduxisse. Is deserto Tammaso Persarum rege Solymannum secutus, uti suprà memoravimus in expugnatione Castri Novi ad Rizonicum sinum insignem operam navarat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatij & Clissæ cladibus nostris claro. Advenisse autem Byzantio ex numero prætorianorum Ianizeros pedites mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia virtute chiliarchi locum meritus. Reliquos pedites ex genere latronum agrestium Martelosios aut Mysos remiges esse, quos faciundo operi potius quàm exercendis armis idoneos exigua mercede conduxissent. Classem verò constare paulo plus sexaginta Nasadis, decem biremibus, paucisque magnis lintribus, quos undiq; educta sponda crassis asseribus contabulassent. Imperasse autem cunctis Solymannum, ut Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa vi defenderent, propositaque esse præmia fortibus, & supplicia ignavis: si quid porrò propugnantibus durius accideret, Achomatem magistrum equitum (Bellerbeyum ipsi vocant) è Triballis accerserent: consedisse enim eum ad Sophiam urbem, ut maturè opem ferret, monuisseque Sangiacos, ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus exploratis castra ad oppidum promoventur, Turcæ conspectis nostris Vacciana porta erumpunt: Hungari singulari alacritate equos incitant, tumultuario prælio concurritur, sed paucis utrinque cadentibus, pari successu vires experti, Turcæ in oppidum, Hungari in castra revertuntur. Vitellius à Septentrione, qua una in parte oppidum tutò oppugnari posse videbatur, propinquum muro locum cœpit. Germani vallatis castris paulò remotius tetenderunt. Oppidi mœnia quadratam figuram efficiunt, & à Meridie profluente Danubio, & per angustam ripæ marginem relinquente, opportunè muniuntur. Vtrunq; autem latus ab Oriente pariter ac Occidente, tormenta maiora, hinc ab arce Budæ, illinc à Gerardo monte, ad certos ictus constituta, ita detergebant, ut sine certo exitio, neminem nisi imperitum & insanum usq; adeo infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim editis collibus imposita, dirimente Danubio Pestum in plano situm contrà respicit, dominaturque latè campis longo prospectu, ita ut nullam partem à tormentis metu vacuam relinquat, præter eam, quæ ad Agrianam portam obiectu oppidi protecta spectantibus eripitur. Postero die quum Vitellius, ut statuendis tormentis locum exploraret cum tribus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquam hostium conspiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis nostros invaserunt, initumq; est certamen paribus primò animis ac viribus: sed postquam nova manus peditum & equitum subsidio suis advenit,

nostri

noſtri pedites primò, mox & equites perturbati diſsipatiq́ue Ianizerorum vim ferre nequiverunt. ſecus enim ac noſtri crediderant. Ianizeri ſumma agilitate ſuſpenſa ad utrunque latus anteriore tunica, peritiſsimè longioribus ſclopettis utebantur, celeritateq́ue mirabili, ubi aliquis è noſtris concideret, aut occiſo equo ſterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato ſcuto protectus eques, longioreq́ue haſta prævalidus, & gravi gladio aut clava ferrea galeas pertundens armatum noſtrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglobata cohorte una, accenſisq; pudore ſuorum animis, inſolenter urgentes Ianizeros gravi impetu ſummovit atque diſiecit: quibus expulſis, quod decorum Vitellio fuit, peropportunè ſervati ſunt Viſtarinus nobilis adoleſcens è Laude Pompeia, equitum præfectus, & Ludovicus Trechius à Cremona, primus Sfortianæ alæ vexillifer, qui vulneratis & cadentibus equis, ſub multo armorum pōdere in manibus hoſtium iam penè colla cędentium prociderant. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto, opem ferre non potuit, eandemq; Fortunam tulêre Mazza Cortonenſis vir egregiè fortis, & duo cum totidē ſigniferis ex Vmbria centuriones. Explicante ſe Vitellio & ſuos recipiente, apparuit Turcas, ſi ampliore exiſſent numero, maioreq́ue impetu incubuiſſent, noſtros ad unum prius quàm ſuccurri poſſent, delere potuiſſe: ſed in eo repētini prælij tumultu, quum vires ad conandum Barbarorum audaciæ defuiſſent, non uſque adeo animi noſtrorum ſunt imminuti, ut eſſet quiſquā qui ad abolendum dedecus in aciem produci non cuperet. Ita Vitellius ad ſarciendum incommodū dolore vehementer incitatus, ſatis iam cognita natura hoſtium & perſpecto pugnandi more, cōfirmatis accenſisq; militibus, hoſti inſidias parare conſtituit, ante alios Perenum admonet, ut occaſioni gerendæ rei paratus & intentus eſſe velit. Conſidebat Vitellius in hortis regijs muro pręcinctis, qui æquali mille paſſuum ſpacio à maioribus caſtris & ab oppido diſtabāt: ex his hortis duodecim cohortes ſub ſignis educit, reliquas intra ſepta cōſiſtere iubet, progrediturq; magno circuitu ad inferiorē fluminis ripam. Nec heſterno ſucceſſu elati hoſtes, quicquā morę ſibi affarunt, quin cōſpecto noſtrorum agmine Orientali porta Flumentanaq; pariter erumpant, & ad noſtros magna alacritate deferantur. At Vitellius ſuo periculo cautior factus, uti ſtatuerat ac optarat, Turcarum impetum denſatis ordinibus excipit, ſclopettarios ab haſtatis protectos, & ſeſe in dextrū genu proclinantes, diſplodere iubet, vehementi ſtrepitu prælium miſcetur, multi cadunt, & Turcæ pertinaci audacia invecti cuneis noſtrorum aciem effringere conantur, ſed cohortes fortiſsimè reſiſtunt. Interim, quū iam Turcę equites atq; Ianizeri frequēti multitudine portis exiſſent, & multi pariter à Buda cōtemplati certantiū agmina, ut victoriæ intereſſent, tranſvecti navigijs citeriorem ripam cōplevissent, Vitellius opportunè timorē ſimulat, ſenſim ſed conferta acie ſe recipit. Tum verò hoſtes clamorem tollunt, & vehemētius ex omni latere noſtros perurgent, & equites ad cædenda terga diſcurrunt. Id Perenus attentè conſpicatus, ubi iam ſatis magno ſpacio Turcas inſequendi cupiditate abductos, à portis diſceſsiſſe videt, expeditas turmas inter oppidum & averſos hoſtes inducit, celeriter turmę locū occupant, & regreſſurum hoſtem portis intercludunt. Adcurrit cum reliquis Perenus, validaq; Germanorū equitū manus duce Mauritio Hungaros cōſequitur. Tū verò Turcæ, animadverſo periculo, pedem referre, indagine ſe clauſos intueri, in fugam ora atq; a-

animos cōuertere. Nec consilio votoq; Vitelliani desunt, promoto enim hastatorum agmine & vtrinq; sclopettarijs in cornua expansis Barbaros inuadunt, eos vndiq; circumfusæ Hungarorū turmæ & occurrentes Germani equites in medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, vt pleriq; præcipiti cursu ad portā delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq; in angustijs & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoq; quum è ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatione conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadaq; vna nudata remigibus in litore capta demersaq; est. Eo die Segemenes Ianizeros supra centum desiderauit, quum ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi facinoris summa laus ad Vitelliū peruenit, qui egregiè atq; fœliciter structis insidijs suorū cædem celerrimè vindicarat: secunda omniū confessione data est Pereno, qui per opportuno tempore & acuti & pugnacis ingenij insignē operam præstitisse ferebatur. Spectata quoq; est & nobilis virtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hostes, & ab his circumuentus equoq; deiectus, tanto periculo fortiter se eripuit. Ab hac vel parua victoria nostris adeo creuerunt animi, vt Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati murū iuberet. Itaq; erectis vimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem staturæ hominis replebant, vt pluteorum more tormenta protegerent. Productus est omnis tormentorum apparatus: sed longius quàm opporteret tormēta à Germanis constituta murum quanquam veterem, nec plus quinq; pedibus latum, languidissimè feriebant. Quòd si paulo demissius aut æquo altius librata essent, facilè accidebat, vt pilæ vanis ictibus solo inciderent, aut trans Pestum ad Budam vsq; iacerentur. Animaduersò vitio Medices atq; Vitellius monendo docendoq; à Germanis impetrarunt, vt propius admouerentur. Eo modo quū murus quadraginta maioribus tormentis assiduè quateretur, magno hiatu ad ingressum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius se primū profiteri, qui primi periculi locū atq; discrimen subiret, si Germani cum expedita legione, ascendentes Italicas cohortes à latere sequerentur. Annuere Germani, atque id se facturos sublata manu promisere, segni mox ac indecora cunctatione à fide discessuri. Plerumq; enim accidit, vt qui antè periculū fortem operam pollicentur, in ipso demū discrimine turpissimam præstent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominū genus, & cæteris audacior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari virtute bellicum decus dimissis equis pedibus pugnare minimè recusabat, locum desumpserunt, truciq; vlulatu edito, quo præstandę operę studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum inuitarant. Expectantibus cunctis, vt ineundæ pugnæ signū daretur Vitellius non pluribus verbis suos cohortatus quàm vt se in Italia natos in conspectu fortissimarū gentium pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorū fore, si antè alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua virtutis laude potirentur. Neq; enim de pugnæ euentu fœliciq; victoria dubitandum, quū pro superis & dignitate Christiani nominis, cum inermi atq; fœdissima gente dimicarent: manere victoribus amplissima præmia ab optimo liberaliq; Pontifice: egregiè autem fato functis, vti optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo sedes. Simili modò delectos veteranosq; socios nauales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis Hessius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta

cum

cum magna manu equitum & peditum in statione constiterant, ut si hostes more suo erumperent, munimenta tuerentur. Erat mirum apud hostes silentium usq; adeo, ut nonnulli traiecisse hostes crederẽt: Segemenes enim exactæ disciplinæ veteranus compresso omni strepitu tacitè cuncta administrabat. Is novum ab Vlamane præsidium acceperat, fossamq; intra murũ præaltam declivi utrinque margine perduxerat: interiora autem in labro vimineos corbes more nostro, atq; item vinaria dolia arena, cespiteq; repleta collocarat. Post eam munitionem Ianizeri considebant: secundum eos sagittarij, & demum equites hastati, scutatiq; qui pedibus pugnare iussi erant. Ad utrumq; verò fossę caput fenestratũ aggerem erexerat, ut qui è nostris conscenso per ruinas muro in fossam se demitterent, non maioribus tantũ tormentis ab utroq; latere emissis discerpti: sed flamma etiam expulvere sulphureo, aridisq; virgultis repentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor signiferi, sequentibus cohortibus, audaci cursu in murum per ruinas evolarunt: sed dum vexilla defigunt, & fossam munitionesq; hostium mirãtur, & pari spe metuq; ad descensum animos parant, repentina grandine sagittarum & glandium obruuntur. Nihilosecius adhortante Vitellio, alij atq; alij intrepidè succedunt. In his eminet Carolus Meliteus, nobilis adolescens, cui Vitellius erat avunculus, & cum eo præfecti aliquot, & strenui centuriones. Cæterùm Germani pedites neq; spe victoriæ, neq; sociorum periculo permoventur. Hessius, alienæ cladis spectator, conserta legione sub mœnibus consistit. Hungari quoq; qui alacriter procurrerant, nec conspecto quidem hoste à mœnibus recedunt. Ita fortuna, iampridem Italicæ virtuti plurimùm infesta, nostros deserit: Meliteò humerus glande traijcitur: præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt, occisisq; signiferis vexilla deseruntur. Nec Turcę occasioni desunt, partim è propugnaculo, quod biennio anteà Barcocio ac Othone Fotisco defendentibus erectum diximus, partim à transverso aggere prosiliunt, & tota muri corona diffunduntur, spirãtibus spolia detrahunt, & capita detruncãt, et mox glandibus, sagittis, & multò maximè lapidibus deiectos, nec se recipientes nostros incessunt. Eadem quoq; telorum vis legioni Germanorũ incidebat, ita ut multò plura, quã quæ nihil audẽdo, uti egregia cunctatrix, vulnera devitarat, ab ignobili demũ constantia exciperet. Pudore siquidem locũ tenebat, ne quę turpiter sub mœnibus hęsisset, si se prima reciperet, secũdi dedecoris infamiam subire videretur. Idem spectans, sed diversa ratione, Vitellius nullum timoris, nullũ receptus signũ dabat, utpote qui universas cohortes multas sterni, quàm ullum vel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet, quum se ab ea desertum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè vox est Turcæ Italica lingua proloquentis, Cur vobis Itali viri fortes non parcitis, nec segnibus Germanis pugnæ locũ relinquitis? mens una nobis est Italis parcere, & Germanis uti maximè ignavis temulentiam excutere, ne amplius nos lacessant. Tum verò Hessius, pertinacia multis vulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò se receperunt, adeò dissipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hostiũ celeri fuga se eriperent, ut multorum opinione constaret, si Turcæ omnibus portis erupissent, magno detrimento nostros affici, & castra ad singulare ignominiam conturbari posse viderentur. Eo conatu potius, quàm prælio septingẽtos è nostris desideratos ferũt: sed aliquanto plures ex fœditate vulnerũ: nullis aut certè absurdis ad ea reme-

dijs toto demum itinere perierunt. Medices quoque dum ad cohortandos milites discurreret, immanis tormenti afflatu potius, quam ictu humi cum equo prostratus summum vitæ periculum adijt. Quum in muro pugnaretur Ioachimus ipse & Hunganotus usque adeo infami consilio & loco ab omni tormentorum discrimine subducti pugnæ euentum expectabant, vt Torniellus atque Fotiscus ad eos accersendos non obscura eius flagitij cum obiurgatione contenderint, vt confirmandis militum animis collocandisque præsidijs, qui vni summæ imperij potestatem tenerent, adesse & conspici vellent. Sed nostris fortiter repulsis Barbari nihil se commouerunt, ita in castris sublatus est omnis tumultus, & curandis vulneribus militi quies data: sub noctem verò Ioachimus duces in consilium vocauit, disputatumque est grauibus sententijs, an abscedere incœpto quàm expugnandi oppidi discrimen iterum subire satius foret: quum à plerisque Germanis ea, quæ tutissima, vti longè optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inquit, turpe sit, vos ipsi videritis, viri Germani, qui vobis præcipuum militaris disciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus vestris traditum, non iniquo iure vindicatis. Quis enim vel gregarius miles est, qui Christianæ militiæ nomen, si pari cum ignominia tam propere reuertimur, quàm tardè descendimus, non in præsens modo (tanto scilicet admisso dedecore) quàm in reliquum tempus existimatione spoliari non uideat? exultabit certè Barbarus, vti iam aliquot inflatus victorijs, & Germaniæ vires, Romanis olim gentium victoribus formidabiles, inani tantùm fama constare conspiciet. Ego quidem & cohortes meas, vel accepto incommodo, alacres & prælium poscentes video, nec oppidum posse capi diffido, si vno atque altero in loco murum quatiamus, paribusque animis ac vno simul tempore, triplici constantique acie inuadendos hostes arbitremur. Neque enim fortis, vel eximius imperator esse potest, qui non omne vel iniquæ sortis periculum contemnit, vt publicæ dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio introductus est speculator, qui Achomatem superato ad Belgradum Sauo, ad Drauum peruenisse referebat. Huius aduentu vel astutè simulato, vel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atq; inde mouenda castra, redeundumq; Viennam censent: quod præcipiti autumno matura heyms suberat, quod multi ex legionibus vulgatis morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna serenitas prænunciaret, quòd deniq; fossa interior, ante spem conceptæ victoriæ nostrorum cadaueribus replenda videretur, nec tutus demum receptus foret, si Achomates expedita suorum agmina de more præmissurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatione oppidi superueniret. Erant militum omnium animi, si iterum mœnia quaterentur, ad præstandam supremi conatus operam intenti paratiq;: sed dux ipse reputatione periculi, ab omni sua parata laude discesserat, vti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoso credi velim, octouirali iudicio cricumscriptus: quanquã hesterno certamine, dum cuncta armis tormentisque perstreperent, ita cruēto spectaculo subtractus fuerat, vt nusquã conspiceretur, vno fermè ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti virtute Germanorum decus tuente. Ob id veteres pleriq; Germani milites, eius ignobilis consilij dedecus, confusis tristi pudore animis non ferebant, atroci quodam fremitu indignantes paucorum ignauia publicum inuictæ gentis nomen prodi: & Hungari quoque feris vlulatibus amissam spem recuperandæ

patriæ

patriæ deplorabant, incusantesque Deos atque Germanos, de infesta ipsorum genti fortuna querebantur, usque adeo, ut tanti roboris exercitu dignus Imperator inanibus votis optaretur. Maximilianus quidē Cæsar Germanis: Matthias verò Corvinus Hungaris, qui iam pridem consummata belli gloria fato functi posterorum ignaviæ locum reliquissent. Cæterum Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententijs improbarant, ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renovandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilque milites ad iter pararent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione consisterent, quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendum moram facturus esse videbatur. At Segemenes ubi nostros tanto fortissimarum cohortium detrimento perterritos videt, prima luce equitatum omnem & validas peditum manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit, pluribus in locis cum Hungaris pugnatur, nec virtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt: resque eò deducta erat, ut in conspectu Germanorum ac Italorum indictis inducijs singulari certamine, ex utraque acie conspicui & promptissimi quique infestis hastis concurrerent, usque adeò fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris inviolata comitate miscerentur, nostrique duces tanquam ludicro spectaculo virtutis ac ignaviæ iudices interessent: acciditque, ut insignis dux Turca Vitellium sibi ostendi posceret, atque ad eum (nam armis satis erat conspicuus) virtutis nomine amplexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nonnullis utrinque interfectis ac vulneratis concurrisse constat. sequenti porrò nocte, reducto omni tormentorum apparatu, exercitus ad classem ripamque Danubij iter extendit. Tum verò Barbari nostros discessisse conspicati, sese omnes effuderunt, clamoreq; sublato, quo nostris turpem fugā exprobrarent, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes, premebanturq; adeo nostri, ut nisi magno accepto incomodo sese explicare & agmen consequi posse viderentur, nisi Vitellius vexilla sisti convertiq; ordines suos iubens monuisset Hungaros, & secundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto, & densatis turmis urgentem hostem impeterent. Ita armatus equitatus intentis hastis invectus non summovit modò hostem, sed proturbatum & frustrà terga dantem latè cecîdit. Nam postrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspe[illegible] nostrorū acie, quæ repentè se converterat, nondum equos ad oppidū con[illegible]terant: ita primi intemperanter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederu[illegible]. Duravit ea tumultuosissima hostium fuga, pugnaq; in multam noctem, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usq; secundū mœnia cursum intenderent, nostriq; avidè persequerentur, & cuncta tormentis undiq; emissis, in communi periculo perstreperent. E nostris autem ducibus, suprema insignis virtutis opera egregiè navata interijt Iacobus Trucses nobilissimæ stirpis Valpurgæ regulus, qui Suevorum equitatui præerat. Is quum equo ex vulnere procumbente oblatum alterum conscendere conaretur, interfectus est, caputq; eius hastæ præfixum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem nostri potiti sunt, qui demum Vacciæ omni funeris honore collato tumulatus est, hoc ipso publicæ pietatis officio dignissimus, quòd eius sacri suscepti belli præcipuus adhortator extitisset. Eo accepto incommodo, multisq; desideratis Vlamanes equitatum continuit, patuitq; inde expeditū iter nostris infami

festinatione Germaniam repetentibus, quibus magno usui classis fuit. Medicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naves sublata sunt: ægrorum tamen perampla manus segniter extremum agmen subsecuta classem conscendere nequivit, ita ut superventu Barbarorum septingenti ferè Germani semianimes, crudelissimè in oculis nostrorum obtruncarentur. Duces verò nostri iam tertiò ac infelici ad gravem ignominiam conatu, Turcarum vim atq; peritiam experti, amissum militare decus tristi cogitatione deplorabant, quum iam Pannonici regni obliviscendum, & pro salute Germanię consilia capienda faterentur, postquam summi reges, obliti veri decoris, veræq; pietatis dum privatis odijs decertant, rempublicam Barbarorum commodo, enervandam perdendamque immani animorum obstinatione suscepissent. Italis ab rege dimissis, redeuntibusq; in Italiam egregia fide stipendia persolvit Angelus Medices prefecti classis frater, quem Pontifex ob singularem industriam Vitellio quæstorem dederat, ut fratrem Vitelliumque hisdem sensibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa virtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas copias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus potius, quàm sævus morbus à castrensi illuvie, ac alieni cœli, & pestilentis autumni iniuria conceptus, vehementer afflixit: usque adeo, ut fere dimidia pars militum desiderata sit, & Tiphernates principem civem, cum meritę laudis laurea redeuntem ex domesticis funeribus atra in veste susceperint. Sfortiani quoq; equites cunctis fermè equis macie enectis, pedibus in patriam redierunt. Cæterùm ut rei malè gestæ fœdus exitus, ad minuendam infamiam avertendosq; hominum sermones alicuius insignis facti novitate tegeretur, Perenus Petrus affectati regni suspicione, regiorumque livore circumventus in arce Strigonij à Liscano Hispano iussu regis capitur, traditurque extemplò Medici præfecto classis Viennam deducendus. Quum caperetur, avarè ac inhumaniter agens Liscanus aureum torquem collo detraxit, exuitque veste quæ pretiosis Sebelinarum pellibus suffulta erat. Id factum, uti clarissimo viro atque insonti indignum, adeo Hungarorum animos contumeliæ dolore consternatos perturbavit, ut supra duodecim milia equitum maledictis Germanicum nomen incessendo sublatis continuò signis domum redierint. per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani à Rasciano servo fœlici astu eductum in Transyluaniam evasisse. Is admodum puer Solymano fidei obses datus intra septa regiæ cum nobilibus coætaneis adoleverat. Nam Perenus pa[...] devicto sublatoq; Ludovico, quum Ioannem nequaquam regia stirpe progenitum, Pannonię regno potiri vehemēter indignaretur, ad Ferdinandum, vti summæ nobilitatis principem, Cæsaremq; in concilio Germanię designatum transierat: ea spe vt primum sibi post regem in Pannonia potentię locum pararet. Sed pari quoque ingenij mobilitate, quòd omnia apud Ioannem sub maiestate Solymani tuta atque fœlicia: apud Ferdinandum autem dubia ac infirmissima spectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hostibus Hungarico sanguini imperij decus erepturis favere videretur) auctore Habraymo Bassa, cum Ioanne in gratiam redijt: ægrè vt reciperetur impetrante Solymano, quum Ioannes Perenum fluxa fide, vario instabiliq; iudicio hominem testaretur: proindeq; iterum ab se defecturum esse prędicaret. Ad ea Solymanus in hanc sententiā gravissimè respondit, sicuti ab his qui sermoni interfuerunt,

didi-

dicimus. Quid tu igitur, Ioannes, ad gloriam maioris à Deo magno, si sapis, expotare potes, quàm ut Perenus à fide discedens, dum ingrati atque improbi nomen subit, generosę clementię decus tibi relinquat? Exinde Perenus in honore habitus integra fide regem coluit: sed mortuo demum Ioanne ad ingenium rediit, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non posset, & à Ferdinando solicitatus eadem ambitiose affectata transfugij præmia inani spe pręsumeret. Itaq; filius Byzantio fuga elapsus, quum incredibile gaudium afferre videretur, summam calamitatem misero patri attulit: à regijs enim ignavisq; hominibus, quibus aliena virtus oneri, & calumnia virtutis odio genita magno questui semper fuit, excitatus erat rumor, Perenum adolescentem simulata fuga elapsum, cum Solymano transegisse, ut pater Hungaros propositis rerũ omnium immunitatibus ad Turcarum studia traduceret; pręmiumque illi foret Pannonici regni præfectura, in spem quoq; propinquam regij nominis, si fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adolescentiam inviderent. Perenus quoq; non levem aut obscuram vim famæ suspicionique præbuerat, quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberaliter agendo amicitiam mutuis magnisque muneribus coluisset, & id quidem aliquanto studiosius & luculentius quàm deceret, cum eo præsertim hoste, cum quo nullũ esset ab adversa religione cõmerciũ, nec ullæ tum publicæ ad ocium induciæ vigerent. Sed tantus inerat Pereni ingenio fastus & splendor propè regius, ut ei fermè centũ generosi & militares equi, vacui sessoribus præducerentur, ob idq; Ferdinando regi parùm cultu decorã aulam aut certè exhaustas opes exprobraret: quũ ille usquequaq; à familiaribus suis immaniter direptus tenui apparatu, ægrè regij nominis splendorem tueretur. Ea luxus ostentatio regiorum animos nefariæ direptionis conscientia perculsos, ita altè perstrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum coniurantes, eum digito commonstratum olere diadema regium, nec privatum pati nomen posse prędicarent; adeo pronis & suspicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum vera testataque de familiaribus minimè crederet, genio deceptus, falsa de alienis libentissimè ad animum transmitteret. Eam quoque affectati regni nutantisque ingenij suspicionem vehementer auxerant literæ, Pereni ipsius manu ad quosdam duces Hungaros scriptæ, proditæque regi à Francapane Agriensi antistite. hic enim Pereno valde infensus erat, quòd ille militari licentia totius Agriensis sacerdotij peramplos redditus alendis suis equitibus intercepisset. his autem literis opima novaq; stipendia suam authoritatem sequentibus polliceri videbatur. At Perenus cum omni honore verborũ à Medice Viennam perductus, quum portę appropinquaret, audiretque obviam Medici advenisse Philippum Torniellum, rogavit ut sibi adaperta rheda alloqui viros fortes generososq; liceret. Id verò facilè concessum est, quòd tanta viri claritas & spectatæ virtutis studium non custodia modò & carcere, sed nec ambiguæ fidei suspicione digna videretur: isque ad eos conversus: Me miserum, inquit, quem insontem immanis invidia circumvenit: sed multò miserior Ferdinandus, cui domestici latrones & fortunas, & amicos: & deniq; regium decus eripiunt. Ita enim fit, ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricã gentem à studio fideq; penitus avertat, ac ob id de Pannonię regno nõ temere desperet, postquã mihi claritate nataliũ nulli secundo, & iam tribus bellis fortis fidelisq; navatę operę pręmia ab iusto rege promereti, de filio Barbarorũ servi

tute erepto lætari non licet: quum pro incomparabili gaudio iniqua mea ſorte, non dubius vitæ metus antè oculos obuerſetur. An delatores ignauiæ ſuæ conſcij, in ipſa de me calumnia præcipui teſtes, capto cuſtoditóque parcent? qui nec famę vnquam regis pepercerunt. clariſsimus enim quiſq; vel criminis inſons quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, ſed aduerſam fati ſui ſortem ſubit, me tamen animus integer ſceleriſque inſons, quod vnum Dij certi iudices calumnia circumuentis & miſeris ſolatio relinquunt, hac cura liberat, liberabitq; hoc crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta ſuſpicione tale mihi periculū imminere prędixerim, et me obiter inſontem interfici malle, quàm iudicio corā non adeſſe, confirmarim, et tum quidē, quū tantis meis ſeptus copijs nullius vim timerem. Hæc obſecro nobilis officij verba Ferdinando renunciate, vt in diſcrimine mei captis maturé generoſeque deliberet, & quantū inter amicos & delatores interſit, ſuo non alieno ingenio fretus intelligat. Nimis profectò miſeri ſumus duces, ſi re male geſta ita plectimur, vt præuertiſſe belli Fortunam videamur. Deſerti certé ad Exechiū fœdeq; amiſsi exercitus Cazianer iuſtas fortaſſe pœnas dedit, quū inuſitato oppreſſus metu imperij munus deſereret, nec in ipſo duce dedecoris quàm mortis metus grauior eſſe videretur, vltro enim ſeſe cuſtodię dedens, ita cōcepti pauoris crimine damnatus eſt, vt deſperatis cauſæ ſuæ præſidijs effracto carcere, tam ſceleſto quàm infœlici conſilio ad Turcas transfugerit. Sed neq; ſummū imperium apud me dudum fuit, neq; nos victi ſumus: ſi non vicimus, quod nobili certè receptu perſequentis hoſtis inſolentiā egregiè repreſſerimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum promereri beneficio Solymani facilè potui, quum Ioanne rege morte ſublato, expedienteq; arma Ferdinando, clientelæ opeſq; meę & Hungarorū in me ſtudia, non leui ad victoriam momento valitura ſpectarentur: nec abſurdam ob id, vel intempeſtiuam ſpem conſilijs viro Chriſtiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnaboq; dum viam contra Turcas, ſi ſe æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorū malignitate conflata iudicem præſtiterit. Perorantem Medices, vt in clementia æquiſsimi regis ſpem reponeret humaniter adhortatus eſt, moxq; fidele officiū pręſtitit, ipſeq; demū Torniellus venantē nactus regem, ne quid durius de Pereno ſtatueretur, opportunis precibus molliuit. Nec multo poſt Perenus, quū in dicenda cauſa, vt palam audiretur, imperare nequiuiſſet, in ciuitate noua cuſtodię traditur, vel nouę perfidiæ, vel, vt credi par eſt, antiquę leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres omnino reliqui antiquiſsimæ ſtirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno pares, Valentinus atq; Maylatus, ac ipſe Perenus, paribus propè inſidijs virtutis inuidia circumuēti, omnē ſpem excitandi Hungari regis diſcordi ac ob id afflictæ ipſorū genti ſuſtulerunt: quū hic ſera inſtabilis iudicij ſui pœnitentia ſortem lugeat, illi verò ad Euxinum Pontum, in cathenis mortem miſeriarum finem expectent: grauiore tamen Pereni conditione, quum illis à religione deſciſcentibus, maximi militiæ honores à Solymano liberaliter offerantur: hic vero nihil à deprauato rege mitius expectet, quàm vt in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentum id bellum ex concilio Germaniæ aduerſus Turcas ſuſceptum, quod magnæ cladi pleriſq; æquandum videretur, quum Ferdinandus à Bohemis & Sleſitis atque Morauis, qui militū delectum collata pecunia redemerāt, ſubſidia inſtantis belli nequicquā abſumpſerit, amiſſaq; exiſtimatione Germaniæ viriū, vti iniuriæ

expoſitus

expositus ac inermis, audaces alioquin Barbaros, & tum ab ipsa victoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus Pontifex suo vetere indicendi concilij proposito innixus, Tridentum tanto conuentui maximè opportunum delegit: cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgereque his Germanis, qui ab auctoritate Romani pontificis Christianisque ceremonis impiè desciuissent, ac tum maximè vllam vrbem extra Germaniæ fines ipsis tutam aut commodam fore pernegarent. Eò autem, vti plerique putabant, audaci periculosoque decreto, Pontifex eleuandam omnem timoris suspicionem existimabat: quo celebri edicto, si qua omnino aut cæci metus, aut improbę cunctationis nota superioribus Pontificibus inhæsisset, peculiari sua cum laude penitus detergi atque aboleri videretur. Ita enim fiebat, vt Tridentinos Germanica loquentes lingua in ditioneque Cæsaris constitutos, nec ipse quidem Lutherus hæresiarcha insanię pœnas veritus, reformidaret: quum patrum memoria Vicleffium & Hussium, pari impietatis nomine damnatos & Constantiæ concrematos audijsset. Sed posteà præclarè compertum est, Pontificem hac in re Cæsari in spem priuati commodi obsequi voluisse. Igitur circiter calendas Nouembres, anno à partu virginis supra millesimum quingentesimo & quadragesimo secundo, Pontifex ex senatus consulto, tres senatorij ordinis Cardinales Tridentum misit, qui bene auspicato inchoandæ synodi futuræq; tot gentium frequentiæ sedem pararent, Paulum Parisium diuini ac humani iuris professione insignem, Reginaldumq; Polum Britannum, qui supra regię stirpis claritatem, & latinæ facundiæ laudem nemini ferè fœlicius partam, perfectum Christianæ virtutis habitum præferebat, Ioannemq; item Moronum, secunda morum atq; doctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctus. Hos secuti sunt aliquot præclari nominis episcopi: nam Pontifex ad repræsentandam eius ordinis dignitatē, excellenti ingenio doctrinaq; supra centum descripserat, qui de veritate rerum diuinarum saluteque labantis Reipublicæ in consessu gentium omnium disputarent. Venientes Christophorus Madrucius, Tridentinus episcopus, pari splendore humanitateque vir liberaliter excepit: nec multos post dies Peronotus Granuellius ab Hispania Genuam triremibus delatus, profectusque inde Tridentum, inchoatæ synodi famam excitauit. Cæsaris enim occultè mandata detulerat, quibus indicti concilij decretum locumque ad eam celebritatem opportunè atque rectissimè delectum approbabat, testabaturque eo vsurum esse Cæsarem maximo Reipublicæ commodo. Quoniam ipse ad prima veris signa naues conscensurus, vt corrigendis publicis moribus censuram ageret, impiasque aut certè obscuras in religione opiniones inuecta vera luce reuelleret, concilio adesse statuisset, nobili pioque Sigismundi Cæsaris exemplo, qui Constantiæ rebus ritè compositis terrarum orbem diris erroribus & pestilentissimo schismate liberasset. In eam quoque sententiam Antonius, ipsius Granuellij filius, præcellentis ingenij iuuenis, Atrebatum antistes, luculentam habuit orationem, non obscurè emissis quibusdam aculeis Pontificium nomen, quòd sacrorum principes perpetuis ludificandi artibus, tam diu tergiuersando, necessaria atque ideò suprema publicæ salutis remedia distulissent. Negauere tres legati se quicquam publicè de mandatis audituros, ne vno eius aduentu synodus ritè cœpta crederetur. Eam enim grauissimarum rerum & dogmatum cognitionem ad vniuersas Christianę professionis gentes pertinere expectan-

dosque propterea ſacratos viros, qui ab vltimis Hiſpaniæ Galliæque finibus, & à Germanico Sarmaticoque Oceani litore venturi crederentur. Tum enim de Republica optimè ſperandum videri, quum ſaluberrimo omnium conſenſu ad impetrandam pacem ſanandosque mores, & decernenda pia arma aduerſus Solymanum, ingentia ſtudia, ac vniuerſæ denique omnium opes conferrentur. Eò enim Granuellius tendebat, vt Pontifex terrore concilij iniecto, ab inſtituta ſacroſancti parentis ac iudicis æquitate diſcedere, proferreque arma aduerſus Gallum pro Cæſare cogeretur: cum immani enim hoſte fœderatum, exitioſamque in immenſum Chriſtiano nomini, Barbarorum amicitiam colentem, eo titulo maioribus quondam eius maximè ſpecioſo, quem præferret, indignum dicebant. Putarat etiam ab initio Cæſar, vetere ſuo incenſus odio aduerſus Gallos, Pontificem in partes facilè preducturum, vti maximis obſequijs atque muneribus deuinctum conceſſa paulò ante Nouaria, prælataque demum Farneſia domo, in qua (repudiatis aliquot illuſtribus generis, ipſoque præſertim Coſmo Etruriæ principe excluſo) vnicam filiam, Mediceas opes dotali hæreditate ſecum trahentem, nec tum Octauio quidem coniuge ad nuptias ſatis maturo liberaliſſimè collocaſſet. Quibus de cauſis amarior factus Cæſar, legem in Hiſpania promulgarat, ne cuiquam externo penſiones, auctoritate Pontificum ſacerdotijs impoſitæ, ſoluerentur, Michaelemque Syluam Luſitanum Cardinalem legatum, pias dignasque periculo cohortationes afferentem contumaci contemptione reiecerat: quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumaniter eſſet auditus. Certiſſimis enim ſpeculatorum nuncijs ac literis compertum habebat Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æſtate terra marique atrox bellum Chriſtianis illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hiſpanorum milia ad extremos Sabinorum fines hyberna protulerant, imminebantque ita per Valeriam viam Tyburtinis montibus, vt quum non longè à Pontificijs finibus Fabritius Columna, & Franciſcus Vrſinus (ille paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium abſens damnatus) exules verſarentur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino ſimiles ex funeſta memoria valde atroces Columniorum & Cæſarianorum caſus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nulla vnquam terricula trepidanti, & Reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque iuſtitiæ cura, vt priuato nomine ingratus, quàm publico incommodo parum grauis diſceptator, Chriſtianiq; officij prorſus imperitus exiſtimari mallet. Prouidebat enim Franciſcum, præclaro recentique ſuo & ſuperiorum Galliæ regum ſtudio de Pontificio nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum: vtpote qui laceſſitus iniuria, à Romani Pontificis auctoritate indignanter diſceſſurus eſſe videretur. His de cauſis plerique ſenatores in contraria ſtudia diducti, vti anteà capti ſacerdotiorum muneribus magnæ partis ſenatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæſari & Gallo diuerſis ſententijs fauebant, vſque adeo intemperanter, vt Dionyſius ex ordine ſeruorum cucullatorum in ſenatum traductus, Franciſcum auito Chriſtianiſſimi cognomine ſpoliandum, perſequendumque armis & diris imprecationibus diceret, obſtrepente ſenatu intempeſtiuæque facundiæ inſolentiam reprehendente: quum Dominicus Cuppius Romanus, Senatus princeps, interrogando reſpondiſſet, in cuius ergo tutela rei Romanę ſalus et dignitas erit?

ſi pro

si pro Cæsare, à quo proditi perditiq; summæ clamitatis incommoda pertulimus, contra eum quem insigni merito liberatorem vrbis fatemur, diuina ac humana arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoq; alius senator ad proximos conuersus subiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iure latrat, qui famescit: ad opimum enim sacerdotium inops Dionysius quum anhelaret, liberalitatem Cæsaris peracri studio prouocare nitebatur. At Pontifex sermones graui admodum aure exceptos ita contracta vel remissa fronte transmittebat, vt nihil ea patrum contentione grauari putaretur: ingenio siquidem egregiè composito, & per omnẽ ętatem senatorijs artibus exaggerato, maximũ prudentię munus existimabat, detegere hominũ studia, nudare volũtates, scrutari atq; introspicere sensuũ recessus: in magnos scilicet vsus publicarum actionum: quæ omnia tum solerter adsequebatur, quũ in negotio dissentiendi materiam simulata consultatione præbuisset. Hinc collecta parataq; habebat respõsa, quæ legatis daret, excusationeq; legitima in alternos vsus opportunè translata vtriusque principis offensiones eruditissimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundeque principum animos, tametsi eos anteà, tanquam à concordiæ nomine plurimum abhorrentes, satis habebat exploratos: quum forte Cæsar ad eum vti communem omnium parentem, sacrosanctoque iure omnis humanæ litis disceptatorem literas perscripsisset, quibus in Franciscum vehementer inuectus superiorum temporum iniurias, ruptaque toties fœdera, & concitatum ad Christani nominis perniciem Solymanum querebatur. Nec ideo dubitasset Franciscus, quin publicato ad defensionem insigni volumine obiecta confutaret, adeò vt binis criminosissimis libellis ad inexpiabilem contumeliam editis, vtrinque regij honoris fama immaniter dilacerata spectaretur, eaque obiter arcana prodita, inustæque diræ factorum notæ omnem spem conciliandæ pacis excluderent. Ea siquidem maledicta in grauissimo momento lesæ maiestatis insanis peruicacibusque animis, vti verè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ipsos, sed ad miseras alienasque gentes pertineret: quum integro pudore tueri regium decus vellent, & tamen hoc duorum & viginti annorum curriculo supra ducentas vrbes euastatas, castella amplius tria millia deleta, totaque ea contentione ducenta millia hominum Christiani sanguinis interfecta faterentur, & subinde nihil permoti vel acerbissimo humani generis odio, Deos ipsos, vti nunquam miserorum precibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua venerat, celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certissima Cæsaris animi decreta, quibus grauissimarum rerum munus expediret. Ante omnia Guilermus Cleuensis regulus ad auctoritatem Cæsaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, vt Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adessent: Saxonum, Cattorumque principes Henrico Brunsuicensi conciliandi, quorũ armis propter sacerdotij controuersiam ditione nuper esset expulsus: prouidendũ ne Germani milites impunè ad Gallorũ stipendia transirent: & commouenda deniq; omniũ studia ad conciliũ celebrandum: qua in re Lutheranorũ voto potius quàm ęquissimę Pontificis causæ fauere videbatur. Neq; enim conciliũ libero gentium omniũ concursu celebrari poterat, nisi prius pax ipsa regumq; concordia pararetur, atq; ita fiebat, vt promissiones Cęsaris, quibus Lutheranorum animos promerabat, nec

ambigua ad id Pontificis voluntas, tanquam inanes nihil ad causam profuturæ à plerisque irriderentur. Quis enim ab Hispania clarus antistes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæsare genitus Valentinus episcopus, in itinere sub ipsam Rinconis atque Fregosij cædem esset interceptus, & Oceani Mediterraneiq; maris nauigationes Punicarum et Gallicarum classium metus sustulisset) Tridentum omnino eundum esse arbitraretur? Quis demum è Gallia insignis vir sacratus per Rhæticas Alpes in eam vrbem se conijcere auderet? quæ ad vnum buccinæ cantum in potestate Germanicæ multitudinis futura crederetur, vel nolente obstanteq; Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipso periculo implorasse frustra esset. Nemini enim in dubium verti poterat, quin legitimum atq; solenne concilium ipsa pace natura posterius censeretur, quoniam sublatis vndiq; bellis humanas res tranquilla pace constitutas rerum quoq; concordia sequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime potest, nisi viri Christiani de interitu religionis valde soliciti, pacem antè omnia ab obstinatis principibus vel coniurantes expostulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæsar, & vehementer indignatus, Gallos ab se toties deuictos, se præsente Hispaniæ fines intrare ausos, ingens bellum parabat. coniuxerat enim sibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, vt eius gentis auxilijs, quibus Galli antiquitùs magnopere terreri consueuissent, ditissimiq; regis auro adiutus, multo quàm antea validiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea societas ingrata suspectaq; Pontifici, vtpote quæ sacrosanctæ maiestatis nomen maligna contemptione suggillaret. Vix eam enim homines qui pacem sperarent, non initam modò, sed ne tentatam quidem credebant: mirum enim plerisque videbatur, Cæsarem tanta pietate, tantaq; honesti decoris existimatione præditum, summas iniurias animo deponere, inexpiabilisq; odij penitus obliuisci, vt quum in Gallum atroci odio deferretur, atque ei omnino grauissimè nocere vellet, nullam vel Pontificiæ dignitatis vel obligatæ fidei rationem habendam putaret. Henricum anteà Clemens Catharinam vxorem, quæ Cæsaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiamq; subinde, vti spuriam à regni successione procul addicantem, postulante vrgenteq; Cæsare, sacris interdixerat, iusta quidem, sed intempestiua seueritate: quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè discesserit, sacrorum imperium & templorum opes inuaserit, ac immani demum truculentia Roffensem Cardinalem, & Morum, Christianæ virtutis exempla, multosq; item sacratos ac insontes viros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicij euentus, sed Cæsari iusta petenti prolixeq; item pollicenti, nunquam se cum Henrico sine auctoritate pontificis in gratiam rediturum, supremæ potestatis officium diuino iure vel negari vel differri non poterat. Itaq; exitialis ea simultas causa commodoq; Cæsaris suscepta, eò recidit, vt Henricus omnem iracundiæ suæ impetum in Pontificium nomen verteret, consumptoq; ob id vetere odio, Cæsari iungeretur, repudiata paulo ante Gallorum amicitia, quod Iacobum Scotiæ regem antiquo ipsis iure fœderatum, ascitumq; à Francisco generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuissent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus esset dimicatum, Iacobus florenti corporis specie insignis (veneno an fato suo incertum) subito certè correptus interijt, defecitq; in eo Stuardæ familiæ generosa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinq; Iacobos

cobos reges non intercisa stirpis serie tulerat. Sed occulta & admirabili sorte id regium decus singulis maximè funestum fuit, primò scilicet à coniuratis in conclavi trucidato, secundoq; demũ diffracti tormenti, dum id probaretur, violentia discerpto, quum mox tertium parricida filius, iusta acie ad Sterlingum occiderit, ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæsus, meritas sceleris pœnas daret, quintoque filio eadem infaustæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege orbatum, ambiguis primò hæredibus, vagiente scilicet in cunis regia prole, ac mox victoris Henrici arbitrio gubernandum cessit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuvellum regulum auctoritate insignem, exoptata libertate multoque insuper auro donatos, eo consilio in Scotiam dimiserat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auspicijs rex novus, eoque beneficio Anglis astrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitijs crearetur, pulso antè alios Davide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hostibus prodi patriam paucorũ flagitio pati non poterat. Is non multo post, uti suo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, communicatis consilijs Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortissimarũ gentium auxilijs reductus, quæ priscæ virtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie Sylvestres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur à Gallis discederet, non inanem causam præbuit, paravitque inexpectatam occasionem Cæsari, qua recentis inimici opibus fretus antiquos hostes Gallos persequeretur. Itaque Cæsar cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore constituto, Hispania excedere ac in Italiam, ut in Belgas properaret, adnavigare constituit: ante omnia Philippũ filium sextum decimum ætatis agentem annum, Hispaniæ regem appellat: ei totius regni civitates per legatos sacramentũ dicunt: deligitur ipse Franciscus Covos, qui adolescentis ętatem regat, & negotiorum omnium summæ præsit: Ferdinandus verò Toletanus Albanus regulus militaribus copijs præficitur. Peractis autem conventibus, in quibus multa Cæsar, supplicibus libellis subscribendo indulgendoque liberaliter concesserat, supra quadraginta myriades aureorum nummûm conferuntur, rexque Lusitaniæ Ioannes grandi pecunia Cæsaris tantos ex futuro bello sumptus subeuntis inopiam sublevat. Erant enim uno tempore conscribẽdæ cohortes, quæ secum navigarent, & quæ præsto essent, ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus adversus rebellantes Tremisenios in Mauritaniam transportaret. Postremò quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum ducerentur, earum numerus duodecim millium Hispanici generis peditum summam implebat. Germani verò ab Genua superiore autumno ad Perpennianum transvecti, Hispaniæ præsidio relinquebantur. His administratis & confectis rebus Cæsar Auriæ perscripsit, ut rostratas naves ad idus Apriles Barcinonem adduceret, ut quum onerarijs equitatus esset impositus, expeditè conscensuro nulla omnino mora ad navigandum afferretur. Non defuêre plerique proceres, qui eo discessu Cæsaris, uti minimè redituri, non obscurè gauderent, quòd sub nimis magno principe, imminuta licentia, seipsis minores facti viderentur. mos enim erat Hispaniæ regibus eos indulgenter observare, à quibus coli quàm metui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potius quàm terrore regiæ potestatis adducti imperijs & legibus parerent, quum incidente bello, rogati

humaniter liberali studio gravique sumptu operam navare consuessent. Elata enim generosaque ingenia certam fidem præstant, nec ab æquitate discedunt, at si contempseris facilè coniurant. Propterea Cęsar Padillianæ rebellionis, tantique tum popularis periculi memor, liberas quorundam voces indignas regijs auribus, famososque item libellos, & atrox Mendocij Infantasiorum reguli facinus, mira prudentia devorarat, ut Philippo conciliata tranquillaque omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum videtur, in ipso ludorum equestrium spectaculo præfectum rerum capitalium, sceptro turbam superbè dimoventem, quòd nec sibi parceret, discissa gladio facie violarat. Is conspectus cruor proiecti ad pedes ac iniuriam deplorantis usqueadeo Cæsarem commovit, ut quum in reum lege acturus videretur, universi Hispani proceres spectaculo, ac ipso denique Cæsare deserto ad Mendocij domum accurrerent, vel contra prætorianos, si vis afferretur, ianuam defensuri. Sed Cæsar gravi iudicio totum iustæ vindictæ impetum ad dissimulationem revocavit. Hispania enim eo tempore quanquam non infida Cæsari: aliena tamen ab eius consilijs, quibus bella ex bellis serebantur, videri poterat: quòd perpetuis pecuniæ collationibus, varijsque delectibus per tot annos gravissimè fatigata, magnum incommodum publicè sentiret: tanta siquidem vis auri contra legem commeantibus præsertim Ligusticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi, ac Isabellæ aurea nomismata nusquam comparerent: nihil enim ad publicas opes pertinere censebatur, si qui milites, aut quæstuosos in provincijs gerentes magistratus convecta in privatas domos peregrina præda divites evasissent, & publico malo virorum passim in oppidis numerum ipsa fœminarum multitudo superaret, nec requiescendi coalescendique provinciæ auri atque hominum feraci ulla spes, exercente Christiana arma Carolo relinqueretur: quum Hispanorum legiones singulis prope annis, non in omnes modò Europæ regiones, bellicosæ gentis victorijs atque sepulchris claras, & totam denique Africam: sed ad Beatas quoque novi orbis insulas in tanta siti gemmarum & auri colendis colonijs advehantur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIII.

MAGNVS, & nunquam anteá gravior orientis undique belli metus, usque adeo desperata pace Europam invaserat, ut nemo esset, qui non maximè timendum putaret, ne Solymano classicum canente, concursuris inter se vesano impetu nostris regibus, humana divinaque omnia miscerentur. Conspecta quoque naturæ prodigia, quæ non temerè maioris semper mali prænuncia creduntur, multorum mentes novæ cladis expectatione suspenderant. Rubentes enim locustæ, satorum dira pernicies, stupendis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam convolarant: quo itinere Turcarum adventus portendi videretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter absumptas segetes, prata quoque vel rigua, viriditate graminis, & magnas frondosasque arbores, ocissime toto foliorum honore spoliarent. Tremuerat etiam in Etruria, iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apœnini, qua Seva fluvius decurrit, cultura, amœnitate, frequentia nulli secundus. Ea subita clade, quæ noctu circa solstitium incidit, Scarpariam oppidum totum ferè prostratum, aut magnis deformatum hiatibus vidimus: quum septingentæ nobiles aut rusticanæ domus in eo tractu centum stadiorum oppressis multis mortalibus miserabili ruina corruissent. Læto tamen Cosmi principis augurio, quum tot ædificijs circumquaque laceratis & haustis, una ipsius Trebia villa stupente populo illæsa constiterit. Qua de causa Paulus Pontifex cognito Cæsaris decreto, ac exploratis Solymani consilijs post indictas supplicationes Vrbe profectus, Bononiam iter extendit, vel nivoso Veris initio, atque eo maximè senibus maligno. Neque enim gradevus princeps vel in præsenti vitæ periculo committendum existimabat, ut de pace desperasse videretur. Maturata siquidem profectione Cæsaris adventum praeoccupare, atque item Tridentinis actionibus, si frequentes episcopi undique convenissent, ex propinquo venturi famam præbere cupiebat: sed arcani consilij aliæ graviores causę suberant, quum Mediolanensis imperij dominatum affectaret, quod præsenti pecunia comparari posse videretur ab egente Cæsare, & ad Belgicum bellum properante. Quo suscepto itinere ita Romanorum obtestationes, detrimenta vectigalium, propinquorum preces, & quorundam senatorum incommoda contempsit, ne suo peculiari officio deesset, ut alterutro eventu certam laudem petere crederetur, quum propositus esset amplissimus laborum fructus, si ipso pacificatore atque auspice reges ad concordiam redirent. Quod si illi fatali correpti morbo insanire pergerent, nihilo secius virtute & pietate æquè magnus & fœlix esset, cum sua saltem illustri conscientia, tum bonorum omnium iudicio, postquam vel obscuri vel desidis animi suspi-

tione atque onere liberatus totum quæsitæ pacis eventum Dei optimi providentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulphus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ virtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexandro autem Vitellio, qui præsidijs bellicisque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquam Roma ad orientem Solem vasta intus & antiquis utiq; mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, vel parvis copijs defendi, certum saltem & temporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptuque Nicolaus Quintus inter optimos Pontifices literarum amore perillustris, inchoarat, intermiserat successor Pius scribendi potius, quam ædificandi laudem sequutus. Paulus quoque Martianæ suæ domus amœnitate captus, confisusque longiori vitæ distulerat. Inde Sixtus invidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficeretur, cœpti simul et consummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit voluntas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quàm securitati studere mallet. Alexander porrò inaurasse testudines, arcemq; Hadriani insigni corona nobilitasse contentus, ut vel Dijs invitis filio imperium strueret, aliò quàm oporteret, ingenium detorsit. Iulium item excelsa ac admiranda passim insanis prope sumptibus inchoantem, exorta bella ab ea cogitatione revocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus & portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate, qua beatus videri poterat, de imminente clade dubitavit. Ab Hadriano autem ad vitæ exitum properante urbs ipsa neque planè cognita, neque tota conspecta est, ut ipse demum Clemens appetente quidem ingenio, sed deterrente sumptu, dum fatali negligentia destinatum ad publicam salutem id opus differt, molienti Vrbi exitium Fortunæ limen aperiret. Hisdem fermè diebus, quibus Pontifex Roma discedere maturabat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetenteq; Vere in Pannoniam grave bellum parantem secutus, accuratis precibus impetravit, ut Ottomannica classis Hariadeno Barbarussa præfecto Massiliam mitteretur, quæ inimicis litoribus infesta distraheret opes Cæsaris, valida belli mole Galliæ finibus incumbentis, interclusoque Tyrrheno mari insularum ac Hispaniæ navigationes impediret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graves difficultates habuerat, contradicente præsertim obstanteque eodem Solymano eunucho, qui post Lustibeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Bassarum ordinis princeps evaserat, valebatque ingenio & ingenti auctoritate, Indicis, Parthicisque bellis quęsita. Is non obscurè oderat Barbarussam, obtrectationeq; laudis omnem eius existimationē tantis laboribus mari partam, ocio navali convellere contendebat, ita ut perorando nullam aliam educendę classis causam, quàm ut imperator vel periculo publico privatis Hariadeni commodis indulgeret, se videre testaretur. Nec defuère qui eum à Cæsarianis, & Venetis pecunia inductum putarent: nam postea literas à Ferdinando Gonzaga, Siciliæ præfecto, sibi scriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum hominem Hispanum promissis muneribus petebat, ut eius ingenio solertique opera Solymanus cum Carolo Cæsare honestius amicitiæ legibus iungeretur, & ipse quoque Barbarussa quatuor aureorum nummûm myrades ab Hieronymo Zanio legato Veneto sibi oblatas iactanter retulit, si ea æstate mini-

minimè navigaret. Erat enim formidanda Veneto Barbarorum classis, totius maris impotenti imperio superba, quæ assuesceret litoribus Christianis, & magni sumptus necessitatem adduceret, si ornanda classis foret, quę Hadriaticum sinum & insulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot curarum æstus, desperatā classe animum desponderat, nuncio decretæ classis exhilaratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & gravi iudicio repudiatis suorum sententijs, datam fidem præstare suæ dignitatis esse statuebat, vel cum discrimine tantæ rei, cuius iacturā vel immensum auri pondus minimè resarciret. Biduo post Rostanes gener: ac ipse demum eunuchus, quòd ita cordi erat Solymano, Polinum honoris causa solennibus epulis exceperunt, amicitiam & gratiam eo classis munere benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ sunt pretiosæ ex auro textili talares togæ: bini quoque insignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot argentea. Dignioribus verò ex eius comitatu sericæ vestes impositæ. Discessuro autem Solymanus, classem ut incolumem præstaret atque reduceret, magnopere commendavit, eique literas in hanc sententiam conscriptas ad Franciscum regem deferendas dedit: præscriptis quidem glorioso fastu tot regnorum titulis. Classem, qualem quantamq; petisti, omnibus rebus ornatissimam Polino fraterna liberalitate concessi. Imperatumque est Hariadeno maris præfecto, ut eius consilijs obtemperet, ac arbitrio demum tuo cum hostibus bellum gerat. Tum verò rectè amiceque feceris, si classis rebus fœliciter gestis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meisque votis prosperè cedent, si gravissimè caveris, ut ne iterum Carolus rex Hispaniæ æternus hostis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquissimam pacem dabit, quum regiones eius omni belli clade vastatas exusseris. At Polinus extemplò Byzantium reversus, classem ab Hariadeno, qui diu noctuque multus in navalibus fuerat, egregiè refectam instructamque remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum Calendas Maias conscenderint: petitā prima Eubœa ad Caristium promontorium, quod hodie Mantelium vocant, ut inde coniunctis sibi aliquot triremibus, quæ tardius exornatæ sequebantur, ad Maleam contenderent. Superata autem Malea, tota classis, reflantibus Etesijs, in Laconicum sinum coniecta Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, superare non potuit. His adversis ventis allata mora est novem dierum: sed secunda demum tempestate Hariadenus Methonem adijt, atque inde cum classe centum & decem triremium: biremium verò circiter quadraginta, quas prædones adduxerant, Ionium prætervectus ad Messanæ fretum pervenit. Conspecto Rhegio prædones descenderunt, Barbarussa ad idoneam stationem classem promovit. Rhegini deserta urbe profugerant: sed Didacus Gaetanus Hispanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum nihil responderet, & in subiectis collibus prædones spectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo sociorum casu accensi prædones urbem irruperunt, & quòd inanes essent domus incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbarussa incendiarios ad pœnam à trierarchis deposcente. Inde quoque tormenta muralia in adversum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hispanum, lachrymante uxore, terruerunt, ut se atque omnia dedens muro demiserit. Ei Barbarussa, orante Polino, uxorique & liberis libertatem concessit. Reliquis autem in templo ab iniuria custoditis, arcem militi diripiendam dedit: in his fuere circiter septua-

ginta Hispani milites, & multo plures Rhegini cives, qui in servitutem abducti sunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ venustatis virgo, in quam senex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam navem sic perducta est, ut eam illicò Mahometanis initiatam sacris legitimę uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot post menses ad portum Herculis invisentem filiam, tanquam socerum humaniter, liberaliterque susceperit. Hisdem fermè diebus circa solstitium, quibus Barbarussa magnæ Græciæ, & citra Messanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Carolus Cæsar, aliquot cohortibus, & septingentis circiter equitibus in onerarias naves distributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam pervenit, tardiore ob id navigatione, quòd onerarias extra conspectum rostratæ classis minimè relinquendas existimabat, ut si mare tranquillum, & solstitiali malacia constratum foret concidentibus omnino ventis: rostratæ demum onerarias, vel immobiles remulco, ad conficiendum cursum protinus adiuvarent, elusa & despecta Gallorum classe, quæ tutissimo in portu, ut errantes aut vento destitutas invaderet, ad Massilienses insulas excubabat. Exceptus est Cæsar ornatissimo Aurianæ domus apparatu, præstoque ei affuère Alfonsus Davalus, & Ferdinandus Gonzaga, ipseque mox è Florentia Cosmus Medices, ac à Bononia missus à Pontifice Petrus Aloysius Farnesius, Octavij Cæsaris generi pater. Hic adolescens diu in Hispania socero comes eadem vectus prætoria navi in Italiam redierat, iturus ad uxorem, quæ Ticinum usque progressa patrem, & maritum expectabat. Cæterùm Farnesius, qui ea de causa venerat, ut ad explicanda maximarum rerum consilia, colloquio dies & locus diceretur, ad id prædurum atque difficilem Cæsarem reperiebat. Erat enim tum Cæsar contracto vultu, sermoneque factus amarior, quòd Hispanico simul & Belgico lacessitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo sæpius ab se amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetrasset. Propterea minimè, uti aliàs, familiaris, nihil sibi in Germaniam properanti colloquio opus esse respondebat, ne reliquum æstatis tempus Sicambrico destinatum bello, inutili mora deperiret, quando recentibus iniurijs affecto nullus conciliandæ pacis locus esset relictus: nec decorum Cæsari videri posset de concordia cogitare, nisi prius vindicatis iniurijs, tum demum matura & certa pax ab ipso victore peteretur. In hanc quoque declinandi colloquij sententiam abruptè filiam è Bononia literis acciverat, ut eam ex itinere apud Ticinum inviseret, postquam Pontificem minimè visurus esse videretur. His cognitis Pontifex Cæsarem reipublicæ causa demulcendum ratus, Alexandrum Farnesium Cardinalem magnis itineribus Genuam misit, brevique eius iuvenis maximè illustri, solertique ingenio, quum summa quoque ad persuadendum inesset auctoritas, Cæsar adductus est, ut ad Buxetum cum Pontifice iungeretur: id est oppidum Palavicinæ familiæ inter Cremonam atq; Placentiam: sed ea conditione, ut triduo plus colendo, audiendoque Pontifici se daturum negaret. Fuère qui existimarent, Cæsarem ad id se invitum trahi videri voluisse, ne Britanniæ regem, dudum non obscuro fœdere contra Gallos percusso sibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio suspicaci repentinoque eo congressu alienari posse putaverat: quoniam ex divini iuris censura impietatis crimine damnatus Pontificium nomen immani odio persequeretur. Sed Cæsari arma paranti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ

expectari posset à Pontifice, si Octavius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Augusta auctoritate crearetur. ea res videri poterat decora Cæsari, honesta Pontifici, & Venetis longè gratissima, quòd ille sese eò liberali facto, affectatæ summæ potentiæ invidia liberaret, filiamque obiter tanto dotali munere supra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hic vero singulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi syncerè satisfactum esse iudicarent: quum in conditionibus prolixè cavillent, ne quisquam Austriani sanguinis Mediolani princeps a Cæsare diceretur. Apparebat quoque Franciscum Galliæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tulisset, ac eum denique à Cæsaris iniuria magnis opibus defendisset, haud gravatè expectationi Veneti senatus, & voto Pontificis assensurum. Quid enim commodius Gallo quæri, vel exoptari melius posse? si attenuatis atque defessis Galliæ viribus expedita requies quæreretur, quam ut Gallia Cisalpina Hispanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octavius Insubribus imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus opportunus iniuriæ fieret: nec Octavius, si fata Cæsari longiorem vitam inviderent, hostium Gallorum impetum esset laturus. Verùm tantæ rei negocium magnas ad explicandum difficultates includebat: quòd præalto consilio Cæsar, si transigendum foret, suis omnino præsidijs munitas arces tueri vellet: nec ipsi Pontifici, pari solertia rationes subducenti, expedire pecuniam placeret, nisi omnino libera, atque integra ditionis possessione potiretur: nec aliter quoque Venetus senatus Octavij tutelam esset suscepturus. Huic consilio unus omnium Alfonsus Davalus vehementer incumbebat, quum diversi Gonzaga, atque Auria gravissimè dissentirent. Is enim præclaro studio Cæsari simul atque Pontifici gratum facturus, eò tendebat, ut Insubres, apud quos in honore militari viginti annos fuisset, pietatis & clementiæ nomine ab acerbissimis tributis ad inopiam redactos invecta pace sublevaret. Propterea in eam spem à Cæsare missus Parmam, ad Pontificem venerat. Sed Cæsar vetere suo innixus consilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere cum Cosmo de redimēdis arcibus opportunè transegit, ita ut supra ducenta millia aureorum nummûm in bellicos sumptus solverentur, Florentinæ quoque arcis, ac item eius quæ est ad Liburnum præsidia nutu & sacramento Cæsaris tenerentur. Eas inimici Cæsaris, ad cumulandam concepti dominatus invidiam, & hostes Cosmi, ad elevandam eius existimationem, Etruriæ compedes appellabant: quasi Cosmus temporario beneficio regnare videretur, & Cæsar dissimulanter, ac ideo lentis passibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in provinciam redigi tutò posset, Cosmo Fortunam atque potentiam, uti aliundè ab initio partam, invideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæsar insignem benefici moderatique animi laudem tulit, quum malignis suspicionibus extincta invidia inexpectatus occurrisset. Nec minore præstantis ingenij iudicio expetiti muneris beneficio Cosmus respondit: deductis enim omnibus Hispanis, qui in arcium præsidijs erant, non Italis demum ut plerique crediderant: sed Germanis ac Hispanis ab se delectis custodiendas arces attribuit, ad declarandam gratissimi & maximè fidelis animi magnitudinem, ut aliquanto arctius be-

neficio nobiles animos obſtringi, quàm metu contineri Cæſar agnoſceret. His de cauſis Pontifex, cum perſonæ, tum Reipublicæ dignitatem domeſticis commodis anteferre non dubio pudore coactus, privati eius conſilij cogitationes penitus abiecit, in eamque unam omnino curam totus incubuit, ut Cæſar, repræſentando Ferdinandi fratris periculo, & propoſitis æquiſsimis de pace conditionibus ab inſtituto bello contra Solymanum verteretur. Pontifex prior Buxetum venit. Poſtero autem die, occurſu totius aulæ Cæſar exceptus eſt, complectente demum Pontifice, & honoris cauſa ſupra medium conclave ſumma arcis cœnacula tanto hoſpiti concedente, ita ut bina cohortium & equitum præſidia, ſub ſignis pari propè numero, parique vigilia, arcis ac oppidi portas æquata ſecuritate cuſtodirent. Cæterùm Paulus vel tridui colloquio, quanquam ſingulari memoria, ſummaque prudentia, & pietate ea ſeduló commemoraſſet, quæ gravi momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum inveteratoque odio à Gallorum amicitia penitùs abhorrentem expugnare non potuit. Totus enim Cæſar, ira turgidus in Cleven ſem intento ad vindictam animo ferebatur, tanta vehementis ingenij contentione, ut quum Auſtriam Barbarorum incendio brevi arſuram crederet, nihil ſe eam patrimonij miſerè deflagrantis flammam reſpecturum eſſe teſtaretur. Indignum enim eſſe nomine Cæſaris à ſubditis imperio, beneficiarijsq; ſuis contumeliam ferre, nec ulciſci eos, qui malignitate atque perfidia inducti, nullaque provocati iniuria geminato ſcelere, & ab ſe, legitimo Auguſtæ poteſtatis imperatori, & quod nihil flagitioſius patrari poſſet, ad infeſtiſsimos hoſtes defeciſſent. Franciſci porrò regis amicitiæ nunquam ſe confiſurum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefelliſſet, quòd more gentis immodicos ac aliena ſemper appetentes ſpiritus gereret, nunquam pacem pati poſſet, nec toties fracta, atque perdomita arma deponeret. Cæſare pacem abnuente, Pontifex poſtulavit, ut poſtquam ipſe hortando nihil profeciſſet, ſenatores Cardinales de concordia reipub. Chriſtianæ commodo diſertè verba facturos audire minimè gravaretur. Pertinere enim plurimum ad elevandam, vel parum æqui, vel omnino pertinacis animi opinionem, ſi in ſenatu libera voce proferret, cur à communi concordia diſſentiret. Id verò Cæſar honori ſenatus facilè tribuit: nec multo pòſt vocatis Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus eſt: Niſi longè maximũ, quod Reipub. diuturnis affectę malis diſcrimen imminet, Auguſte Cęſar, omniũ animos vehementiſsimè commoveret, rem profectò toties actitatam, rurſus agere maximè abſurdum putaſſemus. Sic enim hic frequens ſenatus cum priſtinæ tuæ conſtantiæ, tum modeſtiæ ſuæ meminit, ut privatis colloquijs vigilantiſsimi, atque optimi Pontificis officio graviſsimè ſatis factum intelligat. Sed dirus hoſtis in limine crudelia arma concutit, mareq; Ionium magnis eius claſsibus conſtratum eſſe nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tanta deniq; fortuna ſummus imperator, neglecta Pannonia, deſerto fratre, Italiæ Siciliæq; litoribus Barbaro penè proditis, averſus in Belgas contendis, ſcilicet ut quũ ignobili vindictæ ſtudio rebellantem regulum debellaris, perverſę laudis famã quæras: quaſi rectiſsima, & perilluſtris laus aliundè, quàm à confecta pace, ſuſceptoq; ſacro bello petenda videatur. Æquo igitur animo tuleris, Auguſte, ſi decreti tui novitatẽ non inſulſi homines admirantur. nam quũ in periculo publica ſit ſalus, occultas cõſilij tui rationes excutiunt, omitti victoriã, pa-

rari

rari cladem, religionem altius revelli, maximè dolent, agnatasque Cæsaribus, & tibi proprias virtutes requirunt, veræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsentis animi pietatem: quarum rerum quum tibi esses omnino persimilis, præclara, non uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliquisti. Sed in te una maximè pietas refulsit erga Deum divosque immortales, qui te hac incedentem via, & ritè vota nuncupantem nusquam fefellerunt. Nosti enim quanta eventus fœlicitate responderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum virium tumentem fastu, solo propè castrorum tuorum fremitu profligasti, Barbarussamque acie devictum ac exutum regno terra Africa depulisti. At illi tibi demum ad intestina bella, si non iniquè: importunè tamen converso minus arriserunt, scilicet ut salutem tuam non victoriam sibi curæ esse ostenderent, & præclarè monerent, ut à Christiano sanguine temperares. Rediisti siquidem è Provincia incolumis, quum tertia ferè pars exercitus non hostili gladio, sed tabe consumpta perierit: verùm aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad occupandam Budam adventante, in Africam traiicere properasti, quum à te supplex frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœstique Hungari tuo discessu se proditos quererentur: traiecisti scilicet durissimo anni tempore, ut cuncta terræ, marisque pericula, ad exiguam nec satis nomini tuo decoram victoriæ spem subires. Neque enim & Eunuchus, & servus Asanagas cum ipso nobilissimo imperatore hoste, tum præsertim Christiana terga immaniter cædente, videri poterat comparandus. Sed te, nosque tecum omnes, capitis tui aleam subituros, Dii superi præclara miseratione conservarunt, usque adeo clementer, ut tibi in eo calamitatum omnium concursu, incomparabile trophæum de devicta Fortuna concesserint. Ergo si tam grata, quam pia mente Deorum beneficio commoveris, te ipsum hodie profectò vinces: quod certè magis pulchrum decorumque fuerit, quàm Fortunam rerum omnium dominam admirabili constantia superasse. Hæc quidem agnoscis, Cæsar, & quæ tua iudicii atque memoriæ vis est, ad gloriam tuam, & seculi fœlicitatem pertinere confiteris: sed cum Gallo nunquam stabilem amicitiam, nunquam securam pacem parari posse contendis, quòd tibi ea gens è summis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, nova spe, nova libidine semper inquieta videatur. Hæc certè suspicantem à communi concordia avertunt, avertentque semper. Nulla enim gravior pestis humano ingenio insidet, quàm altè concepta suspicio. Ea enim quum temerè semel irrepserit, egerrimè vel maximè illustri ratione convellitur. Noli, generose, pieque Cæsar, ullo modo pati, ut in te vel minima suspicacis ingenii nota resideat. Patere autem si quid prædurum in intimis sensibus obcalluit, ut id totum Christiana pietate molliatur. Honestissimis siquidem nominique maximè decoris conditionibus, quas prudentiam & Reipublicæ amantissimorum hominum iudicio descriptas dudum perlegisti, rex Gallorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata restituet, ut Mediolano tua liberalitate, beneficiariiq; iuris nomine recuperato, communem hostem Barbarum coniunctis armis persequatur. Vt nihil porrò vel occultæ fraudis, vel parùm sinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquam invicti animi fretus altitudine timere didicisti, cuncti ferè principes, inita societate fœderum sponsores vadesque aderunt, ut iustis armis sanctas pacis leges

iuraque omnia tueantur. Hanc à te pacis conditionem ante alios orat & exigit Carolus Allobrogum regulus, innocentia tantùm sua depulsus regno, & quod longè miserrimum videtur, per septem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. Hanc item Veneti, tanquam ex fœdere debitam reposcunt. Eandem regna tua, perpetuis tributis enervata, tuorumque præsertim ac hostium rapinis crudelissimè divexata, suppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obsecro Cęsar, fraterna pericula, Hungarorum supplicantium lachrymæ, senatus preces: Valeat, ipsa sacrosancti Pontificis authoritas, pijs, atque optimis nunquam spreta regibus, ut Christianus orbis, luctu, miserijs, & Barbarorum metu liberatus, pòst impetratam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam secundissimè reflorescat. Ad ea Cæsar, ut à vetere consilio discederet, nihil omnino, vel amplissimi viri facundia, quæ in Grimano summa censebatur, vel eius sacrati ordinis dignitate permotus, graviter respondit: Nihil à se in toto vitæ cursu, vel ad gloriam, vel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupisse, quàm ut exoptata seculi securitas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur, nihilque demum antiquius habuisse, quàm pace potiri, ut inde adversus Barbaros arma distringeret, cuius voti ac instituti sui præclara exempla in Pannonia, Græcia, Illyrico: & tota denique Africa rebus gestis ostenderit: sed lacessitum Gallorum iniurijs, retractumque à nobili incœpto bella conficere nequisse. Nemini enim tutam pacem, utiliorem, carioremque videri, quàm ei, ad quem iure optimo ex sacri belli victoria, cum speciosissimi spes triumphi, tum inusitatæ laudis proventus obvenirent: sed Gallos semper nova odia ex antiquis simultatibus serentes, ipsius semper, maiorumque suorum obtrectasse laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legitimis regnorum hæreditatibus invidisse, quòd ritè nuptas lectissimas virgines impudentissimè repudiarint, sacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam sanctius habuerint, quàm quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia defecisse: id præclarè perspectum esse planeque cognitum imperatorijs comitijs: quibus multo auro suffragia prævertere conati ambitiosæ malignitatis, atque stultitiæ gravi sumptu ignominiam retulerint. Postremò ab ipsis concitatos Menapios atque Sicambros, ut Brabantiorum regionem incenderent, evocatumque nefaria crudelitate ad omnium perniciem Solymanum, ut Austrianæ domui quàm maximè noceretur, quum nunquam anteà in eam maleficio & contumelia temperassent. Ab his autem obiectari sibi inducias Rinconis atque Fregosij cæde violatas, cuius patrati facinoris ipse prorsus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redempto nuper exoluerit. Proinde nunquam se ad animum concordiæ mentionem admissurum, nisi Belgarum suorum iniurias de rebellibus incendiarijsque latronibus vindicaret. Id enim dignum videri Cæsaris maiestate, omnia belli detrimenta æquo animo perferre: sed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem & summi Pontificis, & totius denique senatus gratiam honori, ac emolumento esse debere, non detrimento atque dedecori: quid enim in re sua potius quàm aliena sapienti, & satis superque Gallorum fidem experto, absurdius atque dementius, quàm iniqua pacis conditione, Cisalpinæ Galliæ imperio spoliari, ut Francisci regis minori filio, Britanniæ citerioris hæreditate penitus excluso, novum ex alieno patrimonium paretur? quo demum Gallicæ au-

geantur

geantur vires in Italia, & suæ protinus minuantur. Ea quoque insana aut certè præpostera liberalitate, liberas navigationum, ac itinerum sibi eripi facultates, quum repetere Hispaniam & Germaniam invisere singulis propè annis necesse foret. Malle se Augustæ dignitatis penitus oblivisci, & acclamatum Cæsaris nomen ultrò deponere, quàm indignanter pati, ut terra mariq; portus, hospitia, transitus à dubiis vel ingratis clientibus impetranda videantur. Postremò Cęsar sensim exardente facundi[illegible] eadem ferè cõmemoravit, quæ superioribus annis, cum Romæ, tum Nic[illegible] etiam & Lucæ, expetentibus pacem responderat, quum eam causam disertè atque accuratè perorasset. Adeo enim constanti ingenio præsentis potentiæ suæ iura defendebat, ut remotas etiam spes amplioris Fortunæ solerti ratione tueri, proferreque, non imperitis rerum non obscurè videretur. Ita verò flagranti animo in Clevensem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum facilè contemneret, neque multum fratris periculò commoveretur: & mihi demum (quod minimè prætermittendum videtur) ipsius discedentis manum osculanti, alacri, familiarique vultu diceret: Expedire te, inquit, Iovi, calamos oportet, ut quę iam gesta sunt in Historiis tempestivè perscribas. nam hoc armorum motu, magnus profectò tibi novi operis labor paratur. Cæterùm Pontifex quanquam conciliandæ pacis consilio deiectus, rationem & studium æquitatis, veræque gloriæ decus, alioqui semper eximium in Cæsare: cæca obstinatione superari mirabatur: Ferdinandi tamen regis pericula, Reipublicæ pariter ac amicitiæ causa se minimè neglecturum Cæsari confirmavit. Nec multo pòst Baptistam Sabellum prætorii præfectum, & Iulium Vrsinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines transmisit. Quinque diebus eo colloquio frustrà consumptis, & Cæsare in Germaniam contendente, Pontifex pari digressu Bononiam est reversus, ut festum diem Petro Apostolorum principi dicatum, solenni cerimonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontiis insulis ad Tarracinensium litora delatus, Ostiam pervenit, tanto terrore hominum ab ora in montes refugientium, ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem omnino deserturus esse videretur, nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum conscriptæ, perlatæque Romam per Tarracinensium prætorem tumultum magna ex parte compressissent. in hanc enim sententiam ille perscripserat: Classis, quæ à Solymano ad præsidium Galliæ Barbarussa prępecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemini, præterquam hostibus nostris noceat: itaque edicito Romanis, cæterisque Pontificiæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquam enim fidem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ violabunt, & vos pro comperto habetis Franciscum Galliæ regem nihil habere antiquius quam ut rem Romanam non incolumen modo, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria defensam velit. Eadem quoq; usus diligẽtia Polinus, Neptunianis ac Ostiensibus adeo animos confirmavit, ut expetentibus Turcis venale pecus, & reliqui commeatus copiam adducerent, & ex naviglis Campano venali vino onustis, quum ea in portu hæsissent, trierarchis aliquot amphoræ, in usum servorum remigum præsenti pecunia venderentur: acciditq; ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuvencis singulos ex Brutiis captivos à prędonib. impetrarent. Sed civitas nocturno pręsertim metu cõsternata, vel ipso legato ex aliena promissione propriã obstringente fidẽ

& vultu interrito animi ſecuritatem in eo periculo pręferente, ut quicquam de ſalute publica Barbaris crederet adduci non poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto vigilum, multis accenſis funalibus ad coercendam fugam per omnes regiones diſcurreret, paſsimque abire claſſem nemini infeſtam, & nihil propterea metuendam pronunciando, timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburtinum trepidæ mulieres cum parvis liberis effundebantur, eratque eius nocturni tumultus facies, ſicuti mox decedente periculo r[illegible]da iuventuti, ita tum omnibus fœda & miſerabilis, quum matronæ, nubilesque puellæ, & ſacratæ quoque virgines è clauſtris in publicum ſe proriperent, oblitæ pudoris, ab obvio quoque in tenebris, ut ad proximas portas iter monſtraret, lumenque præferret luctuoſis vocibus exorantes. Romani interim cives & divites inquilini concurſu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad ferendam opem opportunus, ut præſidia pararet acciretque ad Vrbem copias, flagitabant: nulli enim erant in Vrbe ad cuſtodiam cohortes, quum anteà nihil ab ea claſſe hoſtile veritus, non temerè ad inanes metus ærario parcendum iudicaret. Sed ita demum evenit, ut quum ſalva Vrbis dignitate præſidium negare vix ſibi tutum foret, ſubitariæ cohortes è proximis Tuſcis, & abeunte iam claſſe, in Vrbem gravi ac inutili ſumptu vocarentur. Barbaruſſa autem ad oſtium Tiberis aquationem longè optimam nactus, triduo pòſt inde diſceſsit, Etruriæque oram atque Liguriæ ſine maleficio prætervectus Maſsiliam rectà contendit. Eodem quoque tempore & ipſe Solymannus ab initio maturandum ſibi ratus, ne ultra Budam provecto, æſtatis tempus ex natura Pannonij cœli in pluvias autumnales præceps, in curſu gerendarum rerum deficeret. Itaque Savo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Perſamque Vlamanem, ad expugnandum Valponium præmittit: hos quoque Achomatem Europei equitatus magiſtrum ſubſequi iubet. Erat id oppidum ad Dravi fluminis ripam poſitum, non longè ab Exechio, fœda Auſtriani exercitus fuga, & Bachitij Pauli, Ludovicique Lodronij fortiſsimorum ducum cæde percelebri. Tuebatur autem locum præſidio ex clientibus impoſito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexij Turſonis ſoror, quæ marito ab Rege cuſtodiæ tradito, virilem animum induerat: ſed defenſores quanquam egregiè munitum erat, vim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hungaros omnes in deditionem clementi conſilio accepit, ſervavitque, ut qui agros colerent propoſita libertate in provincia relinquerentur. Inde verò ad Socles Perennianæ etiam ditionis oppidum exercitus ductus: ubi aliquandiu, & quidem acerrimè invadentibus Turcis repugnatum eſt, quòd amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant veri Turcarum hoſtes, multitudinem incolarum ad perferendos labores, contemnendaque pericula cohortando, ante alios fortiſsimè Turcarum audaciam propulſarent: ſed ubi multis acceptis vulneribus, territaque & recedente à muro Soclenſium turba, irrumpentium hoſtium impetus ſuſtineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponienſium exemplo, facta deditione ſalutem ac libertatem impetrarent: ſed his iratus Amurathes, nulla pactione, ſed arbitrio ſe dedentes egredi paſſurum reſpondit, atq; ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui ſpem in armis potius, quàm in Solymanni clementia reponerent, collata utriuſq; oppidi fortuna terrerētur. His cognitis

rebus

rebus Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit,& paratis exploratisq; rebus omnibus,è Buda cum uniuerso terrestri naualiq; exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præsidio Liscanus Hispanus, arcis custos,senioris Liscani propinquus, qui ad Cassouium, uti suprà docuimus, ob ereptas fruges ab agrestibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In urbem autem missus ab rege Salamanca pariter Hispanus, non admodum peritus belli,& ante periculum uanissimus hostium contemptor. Is præter paucos Hispanos eius amicitiam familiaritatemq; secutos,Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus,qui Medice præfecto classis, Alexandroq; Vitellio in Italiam redeuntibus,in Pannonia remanserãt, Alexij Nardoi & Vicentij Matricij signa sequẽtes. Ad hos accesserant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Tristanus Fortaler, & Franciscus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum summã efficiebat. Paulus autem Strigoniensis antistes,præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat, quòd desperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret,quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis semel restitutus,iterum ad Ferdinandum defecisset.Strigonium in præalta ripa arcem habet,indeq; Danubium subterlabentem latè prospicit,ex aduerso editum habet collem,qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula desunt,per quæ emissis tormentis subeuntium hostium latera feriuntur. Is structuræ mos antiquis erat, quum nondum reperto bombardarum artificio arietibus & balistis ingentibus & turribus ligneis urbes caperẽtur.Propterea Vitellius & Torniellus superiore anno ad inspiciendam loci munitionumq; naturam à rege missi, ægerrimè defendi urbem à maximis præsertim copijs oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis statuendis ab Barbaris occupato,cuncta introrsus supernè conspecta ferirentur, & ea esset natura mœnium,ut quanto propius hostes succederent, tãto tutius protecti ab imo subruere murum possent: quibus difficultatibus,ueteres peritiq; milites, qui Strigonij præsertim hybernarant,nouis operibus occurrebant,magnaq; alacritate ante periculum,ut iactabundis accidit,mirificæ uirtutis operam pollicentes Sy omani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hostis undique promotis castris latè cãpos collesq; omnes, erectis tabernaculis occupauit,classemq; pariter ornatissimam aduerso flumine subeuntem prospectantibus ostendit, nemo erat qui non deposita animi ferocia magnopere de salute dubitaret, quòd pauci,quãquam eximia uirtute, cum numerosissimis hostibus, atq; his pertinaci admodum deuoti animi proposito mortem petentib. pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduẽtus,Solymanus enim tres prætorianos è gente Christiana iampridẽ ad Mahometis sacris traductos,Italum scilicet,& Hispanum atque Germanum, cùm præsidium ex his constare didicisset, ad urbem miserat, ut quisque sine interprete suæ nationis homines alloqueretur.Hi namq; admissi, per ampla prœmia atque stipendia se dedentibus ita promiserant,ut quum prolata constitutaq; iam essent tormenta, abnuẽtibus extrema supplicia denunciarent. Ad ea quum à signiferis præclara uoce responderetur,milites fide uirtuteq; præstantes,neque præmijs turpiter capi, neque minis ad ignominiam terreri solitos,extremas spes in armis habituros, Turcæ in castra redierunt, eodemq; die tormenta in collem imminentem urbis summa celeritate subuecta sunt, & delectę toto ambitu ad oppugnandum

infirmiores mœnium partes, tanto quidem Barbarorum iudicio, ut neque peritius, neq; opportunius quicquam ad nocēdum excogitari potuerit, uel ab his, qui cuncta interius diligenter explorassent, ita ut credi par sit, non Fortunam modò Christianis hominibus, sed fidem quoq; aduersus Barbaros omnino defuisse. Salamanca, diffisus suburbanis munitionibus, secus ac antea iactāter nequaquam se deserturū prędicarat, in urbem se recepit, quę hodie Castelli nomen habet, superioribus enim hybernis exteriores Strigonij partes antiquitus muro cinctas, usq; adeo milites, naualesq; socij deformarant, ut sublatis ad usum ignis tabulatis & contignationibus, semicadentia tecta spectarentur. ea frequenti tractu per decliuia ad flumen usque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoq; domus à fortunatis Hungarorū regibus extructæ uisebantur. Cæterùm Achomates, Europei equitatus magister, eam ad oppugnandum muri partem accepit, quæ episcopalibus hortis annectitur. Vlamani autem Persæ data est quassanda subruendaq; ea turris, quæ portæ Budanę imminet. Is enim ingenio solerti horumq; operum maximè perito, eam merita laude famam apud milites fuerat consecutus, quum in expugnatione Castrinoui ad sinum Rizonicum cum Barbarussa, admirabilis artifex extitisset. Asappi ad opus faciundum idonei, gregatim à singulis ducibus ad perducendas fossas, attollendosq; aggeres ducebantur. Incredibile dictu est, quanta ui tormenta displodi cœpta sint: continenti namq; ordine nusquam cessabatur, & erant colubrinæ ingentis magnitudinis, quarum ictibus non modò superiora mœniū decussis pinnis nudabantur, sed turris ipsa, deraso iam fastigio quassata inferius ac immanibus pilis perforata, nequaquam defensores, uel adire, uel consistere ausos admittebat, adeo ut proximus extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore prorueret, & terribili continuoq; terræ motu cuncta quati uidèretur, nec consistendi in muro propugnantibus facultas erat. Nam Ianizeri sclopetarij, aut per fossas subter summa obiecti aggeris labra dispositi, aut è superiore loco protecti equitum scutis, quum maiora tormenta cessarent, excitatusq; inde fumus subsideret, certissimis ictibus apparentiū capita feriebāt, & multi interius in statione perseuerantes, incidentibus ab alto sagittis vulnerabantur, sed multò grauiorem cladem fragmenta lapidum nostris inferebant, dū disrupta minutim, dissipataq; tormentis, euitari nō possent, illisaq; mēbris militum inutiles redderēt quos attigissent. Quibus malis adducti milites, deserta exteriore corona, interiores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cū periculo in defensione uersarentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter subirent, ter enim instaurata pugna magno clamore edito in urbē irrumpere conati, ad cōgressum usque nostrorum peruenerunt, sed densissimæ phalangis frontē prælongis hispidam sarissis, Barbarus hostis leuibus hastis equestribus, & graui gladio, aut parua tantùm secure armatus perrumpere non potuit, locoq; detrusus multis acceptis vulneribus se recepit. In ea contentione Baltaces Selimbriæ, quæ ad Pontum est, nobilis Sanzacus, quum suos ad irrumpendum uehementer urgeret, interfectus est. Subierat ad eam ripam, quam diximus, Turcarum classis, ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebāt, tormentorum instrumenta, commeatumq; affatim à Buda subuehebat, nostrisq; uehementer occupatis, classiarij milites & remiges ad suburbanas domos tanquam in foro rerum uenaliū ociosè uersabantur. Id nostri ab arce despectantes impunè fieri non tulerunt, conglobatisq; repentè, ex sua quisque cohorte, singulis cēturijs,

Michael Rauaspurgus Germanus, Nardousq; Italus eruperunt. Tãtus fuit eorum impetus, ut Turcę improuiso hostiũ superuentu perterriti, quum pars arma capere, pars ad classem cursu se proripere uellet, tumultuosissimo pugnæ, fugæq; genere, aut intercepti caderent, aut adnatantes rapti flumine mergerentur. Sed qui in classe erant opportunam planè profligatis & perditis opem tulerunt, sagittis enim & glandibus in nostros coniectis, ita incumbentium impetum retardabãt, ut iam admotis undiq; nauigijs, aliquanto quietius, quàm paulo antè, & tutius suos exciperent. Periere è Barbaris circiter ducẽti, & ipse Zirmar natione Persa, cuius erat classis imperium, ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo discrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans prætoriam biremem admonuisset, glande traiectus interijt. Dum hæc fierent, & Barbari stratis mœnibus, effossisq; cuniculis, quibus turris excinderetur, ualidiore indies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contra nostrorum animi cum multis acceptis incommodis, tum una maximè auxilij desperatione frangerentur, senex Calaber è Crotone artificio tormentorum assuetus, ad Barbaros transfugit. Eius autẽ nefarij impijq; facinoris causam prædicabat, quòd plura sibi seni & inopi stipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præsenti uitæ periculo, adeundus esse uideretur. Is benignè susceptus à Solymano, interrogatusq; diligenter à purpuratis, si urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam esse perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa, sub ipsa arce Strigonij, loco, ædificioq; Budanæ persimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine haustam, uarijs siphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Nasadæ subeuntes onustæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantùm, & secundum ulteriorem amnis ripam pilarum uolitantium metu solliciti nauigarent. Hanc Habraimus Eunuchus, Asiatici equitatus magister, admotis tormentis expugnandam susceperat, sed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines statuendis tormentis perangustę magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præsidio impositi, directis ex aduerso falconibus constantissimè repugnarent. Monstrante itaq; trãsfuga insulam in Danubio desertam, quę contra frontem turri obiecta spectabatur. In eam Vlamanes noctu scaphis traiecit, erectoq; subitario aggere, conuectisq; eo tormẽtis, nonnullos ex defensoribus interfecit, nudauitq; eorũ latera, ita ut Asiatici non apparentibus pro metu nostris murũ subire auderent, & scalas expedire properarent. Interea Turcæ è maiorib. castris exteriora urbis undiq; maximis tormẽtis uerberare, prægrandib. uerò globis per ænea mortaria in sublime iactis, ut cũ ruina tectis incideret, interiora deuastare, subterq; magnos cuniculorũ specus, sicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfecisse docuimus, excauare non cessabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduersus omnes bellici laboris asperitates indomito, interdiu noctuq; cibum & somnum cum multa nostrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idq; percussa Solis radijs latè refulgẽs, qua maximi templi fastigiũ ornabatur, assiduo collimantium Barbarorũ studio cõtortis in eam pilis reuulsa, atq; deiecta frangeretur, qua cadente Solymanũ fœlicis ictus casum, more gẽtis ad lętũ auguriũ facilè uertentem exclamasse ferunt, expugnatum esse Strigoniũ, postquam signum inani superstitione à Christianis hostibus adoratum è tẽplo de-

cidisset: neq; id omen pro uano à nostris acceptũ est, defessis enim territisq; militibus, quibus nulla gleba saxeo in solo ad extruẽdas munitiones suppetebat, Liscanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & secretò demum inter se collocuti, seruare sese, & deditionẽ facere decreuerunt. Erat Liscanus parum militiæ uersatus, & multo ex continua præda congesto auro prædiues, sic ut sibi planè opulento, pro inani constantiæ laude, Barbarico cædi gladio nimis miserum putaret. Idem quoq; effugiendi periculi sensus erat in Salamãca, apud quẽ certa salus, & bona peculij, labore ac industria castrensi parta, omni uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterùm eius occulti consilij fama adeo astrictè cõtineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorũ tertia ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & vulnerib. debilitata decumbebat, una tamen omniũ uox audiebatur, satis adhuc uirium superesse, ut interiora defendi posse minimè desperarent. Sed centuriones atq; signiferi, præfectis adulari soliti, si honestis conditionibus à Solymano fides præstaretur, omniũ certissimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionem præferebant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendũ esse, aut postquam suprema necessitas id ferat, honestissimè paciscendum. Nec multo post noctu demissus è muro signifer, acceptaq; per interpretem fide, Salamãcam exciuit, ut is æquiore conditione de deditione transigeret. Nec mora occultè exiens ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defensoribus, ut inde ad salutem celeriter in urbem se reciperent. sed eo nuncio territis, & cum tumultu euadentibus nostris, Turcæ intenti, animaduersa fuga protinus irruperunt, interfectis quibusdam, qui tardius elabentes efferendis sarcinis occupati inhonestè conciderant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quũ accuratè loquendo multa sibi concedi postulasset, nihil explicatius, aut mitius impetrauit, quàm, ut maturè se dedentes, cuncta quæ salutẽ libertatemq; respicerẽt, ex liberalitate clemẽtissimi imperatoris expectarẽt. Itaq; Hispanus acri iudicio Turcarum ingenijs diffidens, nec tamen desperans, quum redire uetaretur Liscano quę retulerat perscribit; monetq; si saluus esse uelit, extemplò & maximè liberaliter sese atq; urbem dedat. Acceptis literis Liscanus ad milites prodiẽs, deditionis necessitatem, & propositam spem uitæ & libertatis cũctis exponit, nec mora ambiguo, & fremente adhuc milite, Halis aperiri sibi portam, ex deditione in castris facta, læto potius quàm feroci vultu postulat, eaq; statim patefacta à Liscano introducitur, clauesq; traduntur. Ianizeri pacato agmine ingressi munitionem, totamq; muri & aggeris coronam occupant, milites nostros secedere iubent, imberbes ex his ad unũ secernunt, reliqui hastas deponere, & sclopettos in unum aceruum proijcere coguntur. Nemo est omnium qui recuset, edictoq; non pareat. Improuiso namque & contra spem nimis accelerato prætorianorum introitu terrefacti, se ipsos demissis pudore oculis intuentes pristinam animorum ferociam exuerant, nihilq; nisi ualde sæuũ à Barbaris expectabant. Id enim deceptis & circumuentis facilè euenit, quibus expediendi consilij ratio omnis & uirtutis usus excutitur. Intẽdit quoque nostris pauorem casus insolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipsas etiam cum sclopettis sulphurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenso fortè funiculo excitata repentè flamma, earum rerum cumulum corripuit, usq; adeò cõsternatis ira metuq; Barbaris, ut nõ temere insidias ueriti, è nostris nõnullos interfecerint, sed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, sed casu factum,

ctum, oris & manuum gestu significantibus, ipsoq; Hali facilè persuaso, & celeriter commota claua signum dante, Ianizeri à cædibus temperarunt. Tum uerò Halis, cõpresso tumultu, apud nostros per interpretes pronunciari iussit, parata fore perampla stipẽdia ac honesta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum transire uellent, nec plures quàm septuaginta ex omni natione milites reperti sunt, qui conditionem acciperent. Barbororum enim perfidiam timentes, & de uita soliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, existimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigijs deuehi Budam iussit, reliquos ab omni defensos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liscanus, qui ut aurũ seruaret, admissi flagitij dedecus, subsequentemq; ob id pœnam ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm insolenter Perenus fuerat spoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis alioqui per uim erepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentũ expetisset. Eo namq; munere Hispanus reliquæ suæ prædæ periculum redimi posse cogitauit: sed auaro imbelliq; Fortuna nihil indulsit. nam quum insignes equos aleret, ut his arce excedens in pacatũ eueheretur, signatumq; aurum in ephippijs subter puluinos accuratè condidisset, ei postremò Barbarus equos iã ephippiatos conditumq; simul intus aurũ ridendo ademit, quòd nauigaturo nihil equis opus esse diceret. Atq; ita duces militesq; omnes exuti, præsertim galeis atq; thoracibus, ac ad naues deducti traiectiq; incolumes in ulteriorem Danubij ripã, Posoniũ pedibus cõtenderunt. Ibi autem Salma iussu regis Liscanum & Salamancam proditionis accusatos custodiæ tradidit, & cum his laxiore tamen custodia Matricium, Alexiumq; Nardoũ, & Tristanum Germanũ, ut quomodo deditio cœpta patrataq; esset, in ipso de reis iudicio testaretur. Occupato Strigonio Turcę ęgris nostris ac vulneratis, qui unà proficisci nequiuerant, omnia pietatis officia usq; adeo diligenter præstiterunt, ut quũ recreati demum dimissiq; ad Torniellũ in Comaram peruenissent, reliqui milites tantã in Barbaris humanitatem extitisse mirarentur. At Solymanus expiato tẽplo, & uti Budæ fecerat, ad sacrorũ suorum cerimonias traducto, superis gratias egit, quòd eo præsertim die quo Baiazetes auus Methonem cœpisset, Strigonio capto se quoq; similis uoti compotem fecissent. Erat is dies Augusti mensis decimus: diui Laurentij memorię consecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto, admirabili structura celeritateq; urbem restituit, atque muniuit tanto quidem studio apparatuq;, uti in posterum Christianis recuperandę urbis spem omnem adimere uideretur: exprobrata herclè segnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim possessam annos pingui semper in otio munire nesciuissent. Nec multò pòst Solymanus Ossaino uiro impigro Strigonij custodiæ præposito, emissisq; ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalẽ prædabundi excurrerent, ad expugnandã Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidũ ualde exiguum, arcẽ dixeris, distat à Danubio introrsus, contra Comaram paucis miliaribus Hungaricis: ei Torniellus Hanibalem Tassiũ Bononiensem, & Antium Germanũ cum octoginta militibus præfecerat. Hi siquidẽ ante alios id munus sibi dari deposcentes, quòd quæstui simul ac laudi futurum rebantur, omnẽ uim Turcarum se contẽpturos affirmabant: siue quòd Strigonium egregiè defensum iri crederent, siue quòd

Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarũ minimè deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantiũ hostium cõspectis castris, & Achomate qui præcedebat, si uim experirentur, grauissimos cruciatus denunciante, quin se extemplò dederent, uti uiribus impares & uitę cupidi, nullã expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atq; omnes dimisit. Tatta uerò funditus euersa est, uetere Ottomanorũ instituto: quũ raris, sed ualidis omnino præsidijs partas bello prouincias, minorib. passim deletis arcibus, tuẽdas existimẽt. Torniellus autem, ipsum Hannibalẽ frustra humani iuris ęquitatem pro salute implorantẽ, aliquãto seuerius atq; turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum cõditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui disciplinę exemplo intelligi edicique uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent, turpissimę mortis metu egregiam constantissimè propugnando mortem minimè fugiendam. Antium porrò, quòd erat Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Liscano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis ac facilis, & nunquam cruentus, de Hispanis lenissimè statuit & diuturni tantùm carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Tassio supplicij sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset. Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solenniq; gentis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regum sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterùm Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilissimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiũt, cuius ambitu, dimensisq; lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit, situ quidem aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescentéque palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, præaltíque aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circumfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinem reddunt, habéntque suburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente lata regione, qua uiatores in continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi definit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres singulas portas communiunt: quas Albani, suspectis tantùm belli temporibus, obserare noctu solent. Suburbanę itaq; domus trib. his portis, ab hostib. sunt tutę: quũ interiecta põtib. spatia palus latissimè inundet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, præpedientibusq; iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro satis firmo, & præalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutissimam, magna hominum agrestiumq; pręsertim multitudo præ se actis pecorib. cõfugerat. Albanis pręsidio erant uexilla duo Germanorũ & ducenti fermè equites, ex eorũ numero, qui in custodia à Leonardo Veltio relicti fuerãt: quũ Albani mutata fide à regina defecissent. Ad has quoq; copias accesserãt quingẽti Hũgari equites, ex his qui in pace, quũ bellũ desit, latrocinijs se exercẽt, infamiq; nomine Vsarones appellãtur. Sub id uerò tẽpus, quo Turcæ Strigoniũ oppugnabãt, Torniellus cũ

Italicis cohortibus Iauarinum peruenerat. Hunc Ferdinandus, de Strigonensium Fortuna solicitus, & Albanis quoque rebus uehemēter timens, literis ac nuncijs hortabatur, ut tuendæ Albæ munus susciperet, ipse enim, tum cogendæ pecuniȩ intētus, in Bohemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturum pollicebatur Torniellus, sed graui, uti regijs uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus & periculorum casuumq; militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ opportuna forent capessenti iter, ac imprimis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus, & demum defensuro urbē aduersus eos hostes, qui nunquam irrito conatu cœptis abscessissent. Hȩc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, alaq; una equitū grauis armaturæ, & tormenta decē, atq; itē centū currus, quibus de more apertis in locis castra permuniret, & ante omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tractu lōgȩ obsidionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis frustra stipendijs oriretur. At regij togati homines, quibus ærarij facultates erāt pertenues, quoniam pecunia omnis superiore anno à Bohemis contributa, Pestano bello consumpta perierat, ante omnia periculum profectionis eleuare, sitū urbis atque munitionē extollere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerum augere, pollicerique non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberaliq; studio milites inter se distributos priuatim alerent, postremò confirmare, testariq; nō magno discrimine ab his insignem gloriam peti, qui clarissimam urbem omnino defendendam conseruandamq; susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquā de ea re statuat, priusquam singula exploret, adduci posse negat, mittiturq; Albam Octauianus Scrosactus Insuber, qui post Pestanū bellū in Pannonia remāserat. Is fœlici usus profectione redituq;, retulit Albā inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata atque antè prouisa inchoatis operib. adderentur, pleniq; imbres inclinante autumno minimè defuturi ad augendam paludem, replendasq; exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò cōmeatus, & maioris minorisq; copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famem, uel tota hyeme minimè timendam putaret, & eam esse præsidij ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hostes iam planè despici uiderentur. Fortè enim Albani sustulerāt animos paruo admodum successu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum postrema agmina aliquot interfectis erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, nec sibi ullo modo eundum censet, mediam tamen consilij uiam tenet, mittitq; Albanis auxilio quatuor præfectos, ante omnes nauādæ operæ cupidos, cum singulis cohortibus. Hos cum ala equitum Barcocius sequitur, apud quē iussu regis suprema erat militaris imperij potestas. Vbi Albam est peruētum, extemplò Solymanus nō procul abesse nunciatur, itaque Barcocius præfectos cēturionesq; oēs in cōcilium uocat, unà etiā conuenit Birrous Albanorū prætor, cū toto ordine decurionū. Disputatur appositè atque acriter an suburbana ædificia, quȩ diximus, deserere atque incēdere præstet, q̄ tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbis interior paludis circumfusæ munitione tutissima, minore militum labore, minoreq; periculo defendatur. Conclamant repentè Albani, nec se passuros dicunt, ut suburbia tot tēplis & ædificijs magnitudine urbis ȩquata, euersis subinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miserū cogitari posse? quàm ad incitandam Barbarorum audaciā extremi timoris significationem dare, ac ea ultrò subditis flammis excindere,

quæ forti manu, nisi animis turpissimè deficiant, egregiè tueri possint? Fauebat Albanis Octauianus, uti cæteris eius urbis ac regionis, superiore anno sæpius exploratæ, usu peritior, docebatq; pari conditione periculi, & urbem & suburbia defendi posse, quandoquidem pari paludis beneficio munirentur, nec etiam, si quid extra pugnantibus ab hoste durius accideret, defuturus esset tutus atque certissimus in urbem receptus, quo demum tēporis spatio, inclusi urbe, supremi consilij deliberationes expedirent. Postremò exurgēs, cum suo tū publico impulsus fato: Quod, inquit, uiri fortes, uirtutis specimen dabitis? quam'ue demum nauatæ operæ laudem feretis? si tantæ claritatis urbem suburbijs [illegible] quam brachijs ante periculum detruncatis deformatam ultrò, & nimis celeri desperatione deuastatam defensuri estis? Nihil certè uel ad utilitatē regis, uel ad spem gloriæ profeceritis, nisi Alba, si Dijs placet, incolumi atque integra, integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente cuncti consurgunt, prudētes gnariq; militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipseq; Barcocius, ancipiti suspensus cura, uanissimoq; aliorum iudicio planè uictus, fatali sententiæ accedit. Fit enim sæpius, ut qui pericula ratione solerter expendunt, ac ob id de rerum exitu timidè deliberāt, & fortiores plerunque pugnacibus sententias dicant, quū alienæ temeritatis comites esse, uel ad non dubiā mortem, quàm ab ignobili decreto minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius, nouæ uel simulatæ spei plenus, & repentè factus alacer, ad milites egreditur, cur suburbia defendenda censuerint, edocet, ac hortatur, ut parem decoro cōsilio uirtutis operam præstare uelint, ipsum aūt enixè curaturum, ut opportunè parentur, quæ ad uictoriam pertineant, & fortissimè propugnantib. supra perennem facti laudem, & triplicis stipendij prouentum, honesta mansuraq; ipsis ac posteris præmia persoluantur. Hæc læto ore prædicabat, ut Albanorum animos eo beneficio in seruanda fide uehementer obstringeret, tegeretq; timorem nequaquàm temere conceptum, utpote qui sæpius Turcarum uires infœliciter expertus minime dux fortis & strenuus apud milites haberetur. Itaque promiscuo cōcursu studioq; militum ac urbanæ multitudinis suburbia muniuntur, instruunturq; idonea loca maiorib. tormentis, & custodiæ diurnæ nocturnæq; diuisis spatijs certis ducib. tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes, Budanæ tantū portæ suburbijs incubuerunt, explorato namque situ, & per speculatores Hungaros facilè cognito, sicciorē ab ea parte paludē reperiebant, solumq; ibi ualde sabulosum, & cespiti atque aggeri faciundo penitus importunū esse didicerant, quū à reliquis duabus portis terra nequaquā arida, sed deuexę paludis humore crustosior, & latas passim glebas & solidos cespites ad opus egregiū largissimè præberet. Perspecto hostiū cōsilio Barcocius Italos Germanosq; omnes à reliquis portis ad Budanam traducit, Hungaros agrestes, qui in urbem confugerant, itemq; Albanorū iuuentutē in deducti pręsidij locum succedere iubet, institutumq; antea propugnaculum educere atque perficere aggreditur. Id erat inter bina tēpla diuo Frācisco, & Deiparæ uirgini dedicata, prominebatq; exterius nota ratione, ut bina utrinq; munitionis latera, directis tormentis cōtra subeuntes Barbaros defendi possent. Hæc parante administranteq; Barcocio, quum prima Turcarū agmina in cōspectum se darent, atque procurrerent, Vsarones, & secundū eos Germani equites, adiunctis peditib. Italis alacriter eruperunt, cōsertaq; leui pugna utriq; ad suos se recepērūt, eodemq; modo ac ordine per triduū est decertatū, nullo

tamen

tamen memorabili euentu. Nã duces proximam portæ regionẽ, certo breuiq; ſpatio ad procurrẽdum noſtris præſcripſerãt, & Turcæ prouolantes celeriter cedendo gyros dabãt, ut incautos, aut graues armis Germanos lõgius elicerẽt. Vbi uerò Solymanus aduenit, cõplexusq; latè urbem ſpectantes admirabili, atq; ſtupenda caſtrorum ſpecie conterruit, noſtri obſtructis repentè portis, omnes exitus ſuſtulerunt. Ea res Vſarones, liberis excurſionibus aſſuetos, tempeſtiuè admonuit, ut ſibi cõſulerent, nec ſe munitionib. includi paterentur. Ita quum miſsionẽ peterent, nec tutò retineri poſſent, fruſtra deprecãte Barcocio, & reiectis Albanorũ precibus, nocturno ſyluestriq; itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, cõfectis plurib. uineis more noſtro, perductisq; ſinuoſis foſsis ad munitiones intra ſagittę iactũ proceſſere, tecti namq; antè præfixis frondib. ita opus ex tutò faciebant, & ſummã aggeris coronam ſagittis & glãdibus detergebant, ut nemo iam noſtrorũ cõſpici poſſet, quin binos ternosq; ſimul graues ictus oſtenſa parte corporis exciperet: & ea uis erat ingentiũ tormentorũ, ut totam planè munitionem pilæ perforarent, fractisq; & per aera diſsipatis texentis materiæ ſtipitibus, uel diſtantes inde milites vulnerarent. Ob ea noſtrorum pericula, ſubeuntibus Aſappis tutum erat implere foſſam, uti ualde ſiccatam ſerenæ æſtatis ſolibus, abſceſſuq; paludis omni penitus humore deſtitutam. Id fiebat multis uirgultorum faſcibus arena ſeriatim ſuperiniecta. Perpetuo enim totus exercitus labore, quum equites lignatum irent, & pedites in opere uerſarentur, in omnes uſus cum frondoſa tum ſolida pariter materia ſuppetebat, & Dij noſtris irati, expectatos imbres cœlo & nubibus ſuſpenſos pertinaciſsimè denegabant. Exæquata itaque foſſa, Barbari audacter ſubeuntes propugnaculum ab imo ſcalpere, ſuffoderéq; cœperunt, ut agger interior ſubtracto fundamento concideret, quòd nequaquam ex ſolida conſtructus gleba, ſed ea ualde ſabuloſa fluenteq; aſtringentibus tabulis & tignis, non ad robur ſed ad inanem ferè ſpeciem eſſet erectus. Verùm animaduerſo hoſtium conatu, ita à noſtris pari cuniculo obuiam eſt itum, ut quum infœlici cœpto, atque exitu, præparatus intro ad Barbarorum exitium ſulphureus puluis fortuitò flãmam concepiſſet, multi ex noſtris nemine hoſtium concremato fœdè perierint. Poſt id factum Turcæ, uera ui nitentes, triplici acie inſtructa propugnaculo ſucceſſerunt. Pręcedebant Aſappi, uti minimæ iacturæ homines, à ducibus primis periculis obijci ſoliti: hi pro ſcutis planas tabulas, oſtiorum ualuis ſimiles, recentibus boum corijs protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes nocerent, in capita elatas bini terniq; teſtudinis modo præferebant. Sequebãtur ex equitũ ordine ſcutati pedites, cũ equeſtrib. haſtis, aut diſtrictis incuruis gladijs: ab his Ianizeri tegebãtur, qui dextro genu ſupplicato ſclopettis lõgioribus ad deſtinatos ictus rẽ gerebant. Singulis autem ordinibus ſuus dux, adhortator, & uirtutis ac ignauiæ teſtis aderat, ſæpe ferrea claua ſegnes caſtigans, vulneratosq; ſubducens, & recenti milite feſſam aciẽ reparans, & id quidem mira celeritate, cùm ad circunductæ clauæ ſignum omnes intentis oculis obedirent. Certatum eſt amplius tribus horis, pari ſpe uirtutéque, ſed ad extremũ Turcæ, multa iniquæ pugnæ vulnera perferentes, occiſis & deiectis noſtris, propugnaculum cœperunt, ac expedito ſtatim conſilio tres in eo paruos falcones ſtatuerunt: ut utrinq; è tota munitione propugnantes & diſcurrentes noſtros deturbarent. Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpentibus occupata ſunt, eorum parietibus uſque adeò quaſſatis & per-

foratis, ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina ex occulto cōſpectū noſtri ſagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohortium Italicarū mira conſtātia, adiuuātibus etiā fœminis cucullatiſq; ſacerdotibus egregiè eo die ſunt defenſæ. Is erat diuo Ioanni Baptiſtæ decollato dedicatus, quo Barbari Belgradum expugnatum, & cæſum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id rebantur augurijs & dierū ſortibus dediti, auſpicato mēſe & fœlici die, oppugnare adortis uictoriam minimè defuturā. In eo certamine, quod minimè prætermittendum uidetur, excelſæ ſtaturæ Hungara mulier, cōſcenſo inter milites aggere, uirilis audaciæ facinus edidit, quum prægrandi fœnaria falce, ſcandentibus duobus Barbaris uno ictu colla ſecuiſſet. Vnus autem ante alios Carolus Ruffus è Brixia, qui cōponēdis ordinibus apud cohortes officio fungebatur, aduerſus laborē atq; pericula indefeſsi atq; inuicti prorſus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectiq;, ac ipſe quoque Barcocius de euentu prælij magnopere dubitantes, ut celerius in urbem ſe reciperent, interiore in loco ſub ipſa munitione conſtiterant. Ferunt Solymanū ad ſe in prætorium uocatos Habraimū, Achomatem & Halim grauiſsimis caſtigaſſe uerbis, quòd propugnaculo fortiter atq; fœliciter occupato, nulla demū peracri facta impreſsione, & quod pudendum eſſet, nimis celeri receptu partę propè uictoriæ defuiſſent, iuſsiſſetq; minaci vultu, ut tridui ſpatio cuncta quæ uſui forent, diligenter pararent, nec ad ſe niſi Alba capta reuerterentur. Ad eas duces nihil plus reſponderunt, neque enim uel culpa uacantibus excuſare ſeſe licet, quàm ut confirmarent breui futurum eſſe, ut uoto ipſius & militum uirtuti Fortuna reſponderet. Itaque in unum ſupremi certaminis conatum, delectis accenſiſq; militibus, poſtridie calendas Septembris prælij ſignum dederunt, terribiliq; impetu ab omnibus partibus munitiones adorti, magnum terrorem ſtationibus noſtris intulerūt. nacti enim matutinam craſsiorem nebulā, ut paluſtribus accidit in locis: non prius à noſtris in dubia luce conſpecti ſunt: quum nec ab uſitato eorū diſciplinæ ſilentio ſentiri poſſent, quàm ad congreſſum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu, clamoreq; edito ad diui Franciſci templum, ſed uehementiſsimè ad eam munitionem, quæ eſt inter propugnaculum, ut diximus, ab hoſtibus occupatum, & Deiparæ uirginis ędē, quoniam ualida Ianizerorū manus in eū maximè locum incubuerat, qui ad tuendū Germanis erat attributus. Ii denſata acie, deſcenſum Turcarū expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas haſtas continebant, ut extantes earum cuſpides in ſumma munitione conſpicerentur, idcirco mirabili aſtu Barbari, ne temere deſiliendo, irruendoq; ſeſe haſtis induerent, oblōga tigna capitibus ferētes euadentesq; in ſummū aggerem, trāſuerſa ea ſupra haſtarum ſeriē in ſubiectos Germanos prouoluerūt, caſu uſq; adeò repentino infeſtoq;, ut primorum ordinū milites contuſis manibus & brachijs haſtas deſerere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore ſublato præcipiti agmine ſaltuq; proruerunt, nec quiſquam fuit, qui ingruentium impetum ſuſtineret, eodem quoque tempore Italicæ cohortes, multitudine hoſtium potius quàm uirtute ſuperatæ, deiectæq; toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis feſtinatus ad ſalutem receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream ueſtibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani nulla fugientium miſericordia permoti, muralis portæ pontem ſuſtuliſſent: natura enim plerunque fit, ut præſentis periculi metus ſine pudore perfidiam excuſet. Per totum itaque

ſuburbanę

suburbanæ regionis spatium cædendo terga, sternendoq; Barbarus processit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè propugnantes conantesq; retentare inclinatam in fugā aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot centuriones, atque signiferi. Octauianus quoque, qui uanitate consilij tantam cladem attulerat, trucidatus, temeritatis suæ pœnas dedit: ipse uerò Barcocius, quum incitato equo ad portam se proripuisset, nec ingressus per cancelli portulam equiti daretur, oraretque frustra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperirēt, Ianizerorum superuentu conciditur, dextraq; ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus, aurata casside insignis, in eadē desiliendi cunctatione ex equo deturbatus, interijt. Hūc aliquādiu defenderat signifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa hastam uelo serico, acri cuspide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honestè cadere quàm præfectum deserere mallet. Reliqua autem multitudo, quòd cancelli portulam occisorum cadaueribus obstructam, ac Albanorum malignitate sublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ spem, in fossam præaltis aquis profundam se conicit. Ea fugæ facies maximè fœda & miserabilis erat, quum plerique tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alij euadentes ad certos urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes sagittas exciperent, alij uerò per cœnosæ paludis uada fugam querentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda sagittis & glādibus terga præberent. In his fuere. C. Motta Nouariensis, & Rapizonius Vercellensis, nobiles adolescentes, qui sagittis confixi in ipso traiectu fossæ perierunt. Carolus autem Rufus, desperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erant in urbe Germanorum equitum præfectus, & Vscasales Cremonensis, qui ex uulnere domi substiterat. Hi confirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præsidia posuerunt, tanta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico consilio locus esset, & prōpta cibaria, quibus labore metuque exanimati milites reficerentur, minimè reperirent. Iam enim conspecta nostrorum strage, Birrous prætor & senatores primarijq; ciues animos desponderant, nec ab armis atque præsidio, sed ab una Solymani clementia petendam salutem existimabant. Nam multis antè diebus, prius quàm noui præsidij cohortes è Ianarino mitterentur, Albani quidam (priuato an publico consilio incertum) ad notos ipsis Turcas nuncium miserant, pollicentes, si Strigonio potirentur, nullam demum quin continuò se dederent, Albæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam sperabant, parata excusatione, quòd id præstare præsidij regij metu, nequiuissent. Hac de causa fiebat ut defensionis studium tota urbe remitteretur, Vscasaliq; omnes & Rufo, ea manu, quę supererat urbem se defensuros ingenti animo pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam perplexè responderent, cunctis omnino de conditione deditionis esse cogitandum. Prodituri enim uidebātur, & suam ipsorum salutem & totius uicinię fortunas, si desperatis auxilijs ab rege, apud remotas gētes occupato, exitiabili defensione superbos uictoresq; Barbaros irritassent. Itaq; Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat mittere legatos, qui à Solymano deditionis cōditiones accipiant: id facilè concedit Achomates, quo cognito, nostri milites Rufum deligunt, qui unà cum legatis eat, & corā de salute, libertateq; præsidij paciscatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros interpretes postularunt, ut in fidem sese dedentibus libertatis & ciuitatis iura seruaren-

tur. Sed his ea data sunt respõsa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quòd promissæ deditionis iusiurandum fefellissent, minuebat tamẽ eorum metum, quòd ad paucos eius rei conscios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter susceptus, omnibus uitã ac libertatẽ & res incolumes, & tutum deniꝗ ad Viennã reditũ impetrauit, eandẽ conditionẽ obtinente Germanorũ præfecto, qui Rufo comes adhæserat. Quũ uerò datæ fidei diplomata scriberentur, Solymanus Eunuchus purpuratorũ princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, proposito liberali stipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quòd sacramẽto militari præoccupatus à rege, nondũ militię tempus impleuisset, purpurea ueste, aureis distincta floribus, uirtutis ergò donatus est. Notus enim erat uel ipsis Turcis ab ænea barba, quòd sæpius in aggere spectatus, longè omniũ acerrimè dimicasset, indicantibus etiã Strigoniensibus trãsfugis, qui tũ aderant Barbarico cultu cõspicui, atꝗ eũ Eunuchi monitu uehementer hortabãtur, ut honoratioris militiæ certã spem dubijs atꝗ tenuibus stipendijs præferret: quid enim forti ac egeno militi sperandum, si quum bellum uigere desineret, stipendia penitus interirent. In his erant Ioannes Neapolitanus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quàm domi clari, qui admissi sceleris notã eo nomine protegebãt, quòd nequaquã ad Mahometis sacra defecissent. Legatis in urbem reuersis, ac omnia clementer & commodè impetrata narrantibus, ciuitas paulo antè perculsa metu ad spem salutis, & ueniæ, pro quibus uota susceperat, extemplò redijt. Nec multo pòst Achomates per singulos linguarum interpretes, in forum præmissos, pronunciari iussit Italis, Germanisꝗ militibus, ut in crastinum diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis sarcinis expedirent, diligenterꝗ cauerent, ne quisquam Hungarus ipsorum agmini misceretur. Albanis uerò grauiter imperatur, ut limine sese contineant, donec externi milites emittantur. Exiuere ad condictum Itali, Germanique, duce agminis Homare alæ equitum præfecto, qui proficiscentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret, nec quicquam nostris ademptum est, præter sclopettos paruos, quos nouo more hastati equites Germani ab ephippijs, uti mortiferum atque habile telum suspendunt. Hos maximè concupiebant Barbari, nouitate capti, quod ita mirũ esset artificium, ut sine succenso funiculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percusso pyrite lapide, ignem repentè cõciperent, & celerrimè disploderentur. Barcocij quoque currus, ab Homare sine tumultu retẽtus est, quòd interfecti ducis supellex nullos hæredes respiceret, sed ipsos tantùm uictores lege bellica sequeretur. Petijt etiam comiter Homar ab Vscasale, ut sibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo alacriter exuto traditoꝗ Vscasales contra spem ab Homare nobilem equum retulit. Per totum autem id iter Tartarorum excursionibus infestum, nostros Homar singulari fide laboréque tutatus est. Euolabant enim Tartari passim è syluis, tanquam ad oblatam prædam, & in sarcinas præsertim impetum faciebant, & si quem tyronem imberbem, aut armigerum puerum uidissent, arreptos cursim celeriter asportabant, ita ut reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperentur. Nostris erant auxilio Turcę equites, quũ intercurrendo, comminandoꝗ turbam aspectu fœdam atque terribilem abigere & fugare properarent, neque enim quisquam Tartarorum sagittas expediuit,

divit, aut omnino gladium eduxit: conspecto enim Turcarum præsidio, non certam & cruentam uti ab hostibus: sed à dubijs socijs, et negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed postquam ad regios fines est perventum, Homarque discessit, nostri in multo infestiores socios Tartaris hostibus, Hungaros inciderunt, qui iusta propè pugna conserta lacessentes multis illatis vulneribus nullam prope evadendi spem nostris reliquerant, nisi regij equites è proximis castellis maturam opem circumventis attulissent. Alia porrò Albanorum conditio fuit: nam Solymanus emissis, qui in urbem confugerant, & solitos agros colere iussis, eos, qui anteà dedendæ urbis spem dederant, conquisitos comprehendit, atque eos pariter Albanos cives, qui in magistratu fuerunt, quum civitas à reginæ, infantisque regis fide, introducto Germanorum præsidio defecisset. Ex eo numero aliqui interfecti sunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota vel alieno vindice punienda censeretur. Cæterùm Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, munireque urbem iusso, satis sibi gloriæ partum ratus postquam duabus summæ claritatis urbibus in potestatem redactis Germanorum & Hungarorum animos contudisset, Byzantium redire constituit. Iam enim non dubia ingruentis hyemis signa maturandum omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in insula Comara Danubij sinistram partem, validis sublicis in vado defixis, & cratibus intertextis subituræ classis aditum præsepsisse, eo consilio, ut eius insulæ oppidum maius atq; validius, cum reliquis cohortibus tueretur: & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ & ornatissimæ legionis numerum implebant, Baptista Sabello & Iulio Vrsino ducibus, Viennam pervenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bohemorum auxilijs, ut ascensuro hosti, & commeatum atque tormenta navibus advehenti, terra & flumine obviam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus serò advenerat: tempore demũ exclusus, ut amissa recuperaret, nihil regio nomine dignum perficere potuit. Discedente autem Solymano, unus ante alios vetus imperator, & nostris maximè cladibus insignis, Mahometes Iahaoglis (is à præfectura Belgradensis dicebatur) gravi iudicio delectus est, qui toti Pannoniæ cum imperio præsideret. Ab hoc prædabundis agminibus vehementer vexata est ea regio, quæ ad Iavarinum & Quinque Ecclesiensium fines pertinet: cui malo quum à nostris occurri minimè posset, quodam genere induciarum impetrato coactas copias rex utili consilio dimisit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinensis episcopus Stephani pueri regis tutor, qui summæ auctoritatis atque potentiæ nomen apud Transylvanos obtinebat, nihil se commovit: quanvis eum Solymanus cum eius gentis auxilijs evocaret. Se etenim prohiberi distinerique Moldavorum incursionibus, quominus imperio pareret, prædicabat, quum provinciam ipso custode præsidioq; vacuam irrupturis hostibus minimè relinquendam arbitraretur, & satis superque satisfecisse officio videretur, postquam ingentem commeatus copiam in castra transmisisset. Ita vir ille eximiè fortis & cautus, incolumi vel in speciem tantũ apud subiratum Barbarum in amicitia, sese atq; provinciam Christiano nomini conservavit. Eam rem enim dissimulatione transmittendam Solymanus existimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum fide, quàm patefacto odio certum hostem experiri mallet. Tanto au-

tem in Pannonia accepto detrimento non defuere, qui ab insigni publicæ pacis & sacri belli studio vecordiam principum execrantes magnopere lætarentur, quando nulla iam alia spes parandæ concordiæ superesset, quàm ut dimicantes inter se reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus revocati, territique metu tanti hostis insanire desinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIIII.

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum gestarum series, ratioq; omnis totius historiæ certissime constat, & scriptor explicatus perpetui operis sui fidem tuetur, nos admonent, ut unde discessimus opportune revertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri potest, ut quæ diversissimis in locis uno tempore gesta sint, ea scriptor tanquam in tabulam collata, sciteque depicta, sub unum oculorũ aspectum legentibus ostendat. Igitur Cæsar ab Italia Pontificeq; discedens ad Belgicũ profectus bellum, ad Bonnam Vbiorũ oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam copias coegit atque recensuit. In his fuere Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, atque item singula quaterna millia Italorum & Hispanorum. His præerant duo tribuni, Alvarus Sandæus, & Ludovicus Peretius: illis verò Camillus Columna & Antonius Auria, qui illos ex sibi notis, veteribusque militibus in Italia conscripserant. Ad hos quoq; Aurantius regulus Belgarum peditum duodecim: equitum verò armatorũ duo millia ad Cæsarem perduxit. Aderãt autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitum quatuor millia, & Italici, Epiroticique generis levis armaturæ equites sexcenti. Cæsar divisis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari virum insignem, ut eo bello operam navaret à Cosmo Medice sibi traditum, castrorum magistrum effecerat. Tormentis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ virtutis merito iampridem dignitate Marchionem appellarat. Totius verò equestris levis armaturę tribuerat Francisco Atestino, qui erat Ferrariensis principis germanus frater. His tamen omnibus vices Cæsaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius virtuti Cæsar plurimùm tribuere erat solitus. Quibus inspectis ordinatisq; copijs Cæsar cunctis agminibus sese armatum, aurataq; purpura paludatũ ostendens, adhortansq; ut ad prędã & laudem ire pergerent, ad Duram oppidum tertijs castris pervenit. Id erat primũ in Eburonũ finibus, quod tanquã eximiæ munitionis adventanti Cæsari obiectum, Guliermus opinione sua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur.

Id

Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcinctum, ut inter exteriorem, interioremque fossam perpetuus agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè muri ambitus, usq; ad summam coronam protegeretur: appareretque murum nequaquam commodè tormentis posse quati, nisi prius tanti aggeris deiecta atque proscissa munitio, tormentorum globis viam aperiret. Ea verò neque facilè dirui poterat, neque sine certa invadentium pernicie conscendi, intercedente præsertim priore fossa: quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula eminebant, in omnes aspectus ad usum tormentorum aptissimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoque Menapius, nòmine Flattes, præsidij præfectus, qui validas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensium iuventutem armaverat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus adversus Cæsaris iniuriam constantissimè defensurũ profitebatur. Neq; enim deerant veteris historiæ regionisq; periti, qui non longè à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulij Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent: nec eius gentis milites tanquam astutos maximeq; pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè levis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ, & mox fugę simulatione in insidias pertractam, subito provolantes è sylvis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant, quum ante alios ex præfectis Vbertum nobilem Mantuanum, & Marcum Bulvanum illustris nominis Epirotam occidissent, Ioanne etiã Zucero vetere Græcorũ duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculò loci situm contemplatus, ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeritatem adhibendam iudicavit, extemploq; confici & promoveri vineas, & tormẽta produci iussit. Expugnandi autẽ, invadendiq; oppidi negociũ, pari cõditione Hispani atq; Itali tanquã agilitate corporis, ac ingeniorum expedita vi promptiores, primaq; pericula cõtemnere soliti, desumpsêre, quũ in proximo Germani gemina phalange constituta, quadratisq; totidem equitũ agminibus instructis cõstitissent, ut oppugnationis successum, adventumq; exteriorum hostium, parati ad prælium expectarẽt. Nam rumor increbuerat, non longè abesse Martinũ Rossemium cũ validissimis Menapiorũ, & Sicambrorũ copijs, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarũ populis superiore anno, Antuerpiensibusq; pręsertim (ut diximus) profligato Aurantio, grave detrimentũ, multo maximũ terrorem intulerat. Sed eos rumores de Rossemij adventu, nequaquã importunè excitatos, victoria Cæsaris paucissimis horis extinxit. Nanq; oppugnatio quadraginta maioribus tormentis ante auroram cœpta, neque per totam ferè diem unquam intermissa, eum habuit eventum, ut deiectis ex corona defensoribus, & perfossis undique, lateque disruptis editioribus propugnaculis, milites Itali Hispanique pariter æmulatione laudis, iniussu, nulloque accepto signo certatim procurrere, prioremq; fossam, non superante umbilicum aqua transire, & in aggerem conscendere minimè dubitarent: graviter primò id ferente Gonzaga: sed mox eorum audaciam, quã imperio reprimere non poterat, bono eventui commendante. Erat enim atrox spectaculum, quum ij qui aggerem occuparant, expositi ad hostiles ictus, è muro assidua glandium procella, & maioribus pilis sternerẽtur, necessarioq; aut in exteriorem, aut in secundam fossam deturbati prociderent. Verũ qui audaciæ & temeritatis pœnas dabant, ne in-

ulti caderent, incredibili animorum fortitudine in prẹaltam fossam sese gregatim intulerunt, hastis & plicatilibus usi scalis, quas ad murum deferebant, & acri tumultuosoq; impetu ad conscendenda mœnia transnatarunt: quanquam multi gravati armorum pondere, presisq; ab aliis incumbentibus absorberentur, atq; itidem in transitu ab imminente paratoq; hoste vulnerarentur. Erat muro coniuncta excelsior domus, in qua Flattes cum delecta suorũ manu versabatur, magnaq; inde hostium strages edebatur: nam & aggerẽ & fossam hostium cadaveribus cõpleverat: quo animadverso detrimento magistri tormentorum demonstrante iubenteq; Cẹsare, maiores aliquot in eam domũ globos statim coniecerunt: perfractisq; tectorum contignationibus, & Flattem & reliquos omnes, ingenti ruina oppresserunt. At Flatte cum promptioribus miserabiliter interfecto, Durensibus usq; adeo cõminuti sunt animi, ut iam languidius sese defenderent: atq; ita eorum pristinus ardor remitteretur, ut Cæsariani sese sublevantes, reptantesq; per ruinas, in murum vexilla efferrent, contemptisq; ignibus inanium circulorũ ex resina & pice ardentium, vasorumq; huiusmodi fictilium, quæ provolvebat hostis, muro atq; urbe incredibili celeritate potirentur. Durenses ad unum omnes, & præsidii milites, sæviente victore trucidati sunt, eò acerbius, quòd ex Italis ac Hispanis sexcenti ferè aut in promurali aggere occupando, aut in superanda fossa periissent. Ex his longe promptissimos centuriones Facium Pisanum, et Sanseverinũ Neapolitanum, qui ceciderant, spectator pugnæ Cẹsar, virtutis nomine publicè laudavit. Quũ verò muralis coronæ decus prẹmiumq; duo ante alios signiferi peterent, alter Randolazus natione Cantaber, & alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit: & uterque testes suos produceret, accensis utriusq; gentis ad favendum studiis, res ad iudicium Cæsaris delata est, qui Gravi consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet, amborum spes longissimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de causis ab utrisq; concepta, quæ non semel aliàs in cruentam seditionem exarsissent. Eo modo Sicambrorum urbs Dura, ad septimum Cal. Sept. tam fortiter capta, quã sævè trucidatis civibus direpta, subditis facibus, aut spontè exortis incendiis tota conflagravit. sic ut templum cum sacra turre, insigni fastigio conspicua, penitùs cremaretur. Existimabat enim Cæsar eam cladem meritò rebellibus incidisse, utpote qui Durensium acerbissimo exemplo reliqua hostium oppida perterreri vellet. Nec eum opinio fefellit: nam proximæ urbes Ruremunda & Vantholium, quæ Guilermi præsidiis duce Cortopia tenebantur, admoventi iam castra Cæsari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòst ipse Guilermus Durensiũ clade perculsus, usq; adeo animum despondit, ut salutis & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clementia collocandas arbitraretur, in castraque deductus à Brunsuicho atque Aurantio deprecatoribus supplex à Cæsare veniam petiit: eaque conditione in gratiam est receptus, ut in posterum principis nomine abstineret, præfectusque tantùm authoritate Cæsaris Gheldrensis appellaretur, eiusque nomine Gheldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitùs oblivisceretur. Ei Cẹsar ad genua provoluto, dedentique se nihil arrisit, quum infensi severiq; oris habitum cum dignitate retineret, quanquam postea ei Ferdinandi fratris filiam nuptui dederit, quando iampridem sponsalia dissolvisset, quæ cum Henrici Navarræ regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater virilis animi mulier, concepto

animi

animi dolore indignabunda excessit è vita. Cæsar quoque Martino Rossemio clementer ignovit, ac eum cum sua legione, tanquam rei bellicæ peritum acerrimumque ducem, militiæ suæ adscripsit, & adversus Gallos cum ingentibus copijs est profectus, inito per eos dies fœdere, cum Henrico Britanniæ rege, ut ex composito duobus exercitibus Galliæ fines invaderent. Quum plerique mirarentur, quòd Guilermus adeo properè abiectis belli consilijs, vel pudendam pacem non indecoro dubij belli periculo prætulisset (quando ei cum frequentes, tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritique duces Longavalles, atque Rossemius superessent, quibus nuper Arescotum Belgarum ducem castris atque tormentis exuisset, & aliquot quoque oppida, castellaque ad sustinendam vim hostium mirificè munita dicerentur: nonnullique item amicorum Francisci regis auxilia intra paucos dies superventura dissererent) reperiebamus duas commutati repentè animi causas fuisse, quarum altera ferebatur, quòd à quibusdam eius primatibus, qui Reipub. potius, quàm privatę Guilermi dignitati studerent, populares inductos affirmabant, qui ingruentis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis vocibus auderent, quòd parùm necessaria ipsis incolis, & valde importuna Gallorum amicitia putaretur, propter quam princeps graviter offenso Cæsare, ad excidium totius provinciæ bellum longè gravissimum inveheret: alteram porrò fuisse Gallici auxilij irritam spem, Francisco rege scilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat occupato. Neque enim rex iustas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere atque summittere potuit, quum minus expedita ipsius consilia vis ardens Cęsaris, miraque celeritas anteisset. Galli per vernum æstivumque tempus superioris anni Carolo Aureliano in Leucis prosperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines pervastante, gravia detrimenta Cæsarianis intulerant, Landresiumque oppidum, id metu deserentibus incolis occuparant: propinquum Cameraco, quod est urbs libera & immunis, mediaque inter Gallos & Belgas: utpote quæ pari studio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Iulij Cæsaris hybernis celebrem fuisse nonnulli existimant. Nos eam hodie sancti Quintini oppidum potius esse credimus, quod Sonimæ fluvio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi, tum præterlabentis amnis nomen fuisse locorum peritis videri posit. Landresium itaque quod ad invadendos hostium fines magnam opportunitatem esset habiturum, rex Franciscus ingenti studio ita muniendum existimavit, ut suis inde frequenter erupturis, & facilis egressus, & tutissimus receptus daretur. Regis studium proceres æmulantur, suoque sumptu singula propugnacula, conductis undique operis, erigenda suscipiunt, usque adeo fervidis singulorum ingenijs, ut intra paucissimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & sibi quisque totius impensi sumptus, absolutique operis nomen honestissimæ laudi cessurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidoque egregiè undique permunito, Landa præficitur, vir apprimè fortis & strenuus, cui collega & adiutor additur Deceius, cum expeditis equitum turmis. Landresio per hunc modum in oculis Belgarum iustis Gallorum præsidijs confirmato, proximi Cæsarianæ ditionis incolæ, utpote qui quotidianis Gallorum iniurijs se expositos providebant, magnis precibus à Cęsare postularunt, ut ante omnia Landresium ex hostium manibus eripere, regionemq;

gravi incommodo atque periculo liberare vellet, prius quàm in anteriora Galliæ pervaderet. Hoc idem vehementer expetebat Arescotus peculiari incensus dolore, quòd Landresium eius ditionis fuisset. Indulsit facilè Cæsar æquissimis suorum precibus, quod erepta vindicare suæ dignitatis esse statuebat, coactoque exercitu per Cameracensium fines ad Guisam, non longè à Landresio, profectus est. Subijcitur Guisa oppidum, antiquissima turre insigne, hìs à tergo collibus, è quibus Scaldis fluvij fontes erumpere dicuntur. Non longe autem ab oppido Gonzaga positis ad Marollam castris consedit. Hæc opulenti permunitique cœnobij vicus est, unde Guisam, si ex commodo fieri posset, adoriri cogitabat. Sed iam eum imminentem novi præsidij adventus, & Francisci Atestini casus facilè averterũt. Petrus enim Strozza lectissimos sclopettarios numero ferè quingẽtos, qui ad conficiendũ iter, ut integris viribus rem gererent, singulis equis vehebantur, peropportunè in oppidum introduxit: quũ forte Atestinus exploratum incautius procurrisset, conspectoq; hoste & concidente equo ferè inermis & pedes esset interceptus. Amisso levis armaturæ equitum præfecto, nihilque tentata Guisa, Ferdinandus ad Landresium se convertit: ad id enim oppidum Arescotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia summi Belgarum proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus castra posuerant. Apud eos fuère præter Belgarum copias quatuor millia Germanorum, & Hispanorum tria millia peditum, quæ ab Hispania per Oceanum advecta fuerant à Petro Toletano, cui Nocturno cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in continentem traiecisset duce Galoppo, vallatis castris constiterat. Britannorum copiæ ex sagittarijs magna ex parte constabant, quum vix quarta pars hastis nõ multi roboris, aut alabardis uteretur. Equites levis erant armaturæ, semiermes, exili lancea, aut levibus iaculis pugnantes, qui seorsum à Belgis sua castra, connexis inter se curribus, interpositisque tormentis claudebant. In ipso autem castrorum umbilico parvam munitionem erexerãt, in quam tormentarij pulveris copiam omnem procul ab omni incendiorum periculo contulerant. Inter eorum tormẽta visebantur patuli oris mortaria, quibus interiora hostium ædificia, more iampridem apud nostros exoleto, decidentibus è sublimi lapideis globis diruerent. Gonzaga iussu Cæsaris, qui valetudinis causa Canovo in oppido subsederat, universum exercitũ Landresio admovit, ab ea parte castrametatus, qua decurrens amniculus sua castra à Belgicis atque Britannicis dirimebat: sic ut inde tres exercitus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landresiana propugnacula verberarent, maximeq; unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta altius eminebat, diruere conarentur. Sed veteris structuræ tanta erat firmitas, ut quum media turris nõ cava & inanis, verũ solida, terrenoq; repleta esset, omnem vim tormentorum facilè perferret, elisaq; tantũ incrustatione indomita persisteret. Qua in re peragenda Britanni simul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam vim tormentarij pulveris & pilarum acerrimè sese tuentibus Gallis consumpserunt, & Gonzaga studium, operamque omnem ab oppugnatione ad obsidionem, scalpendasque subtus aggerum radices vertendam censebat: quòd Landa vir indefessus & acer rerum inopia potius, & auxiliorum desperatione, quàm vi tormentorũ subigi posse videretur. Sæpius enim eruperat, noctuque semel egressus, grave tormentũ sopitis Belgis, et nequicquã demum exper-

rectis

rectis ademerat, & impune per fossam vel profunda aqua redundantem ergatarum funibus extraxerat. Neq; Deceiani equites unquam cessarant, quin erumpendo pabulatores & lixas hostium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ, Britanniquein ea pugnatione multos dies contrivissent, & qui ab imo fundamenta operum subtrahere conati fuerant, uti crebro tormentis icti nihil proficerent, Gonzaga fit certior, Franciscum regem, ut Landæ opem ferat, adventare: visaque est Cæsarianis sese offerri occasio (uti maxime cuperent) conserendæ manus. Itaque pugnæ avidus, Arescotum & Beurenum, atque ipsum Galopum opportune admonet, hortaturque ut motis castris, superatoque flumine sibi se coniungant: quoniam Gallis adventantibus is amniculus minime erat superandus, & ipse ad excipiendū regis impetum futurus esset infirmior, nisi ad se in una castra copias traducerent, quando disiunctæ singulorum vires nihil ad victoriam parandam prodesse possent. Sed viri ingenio pertinaces inanibus inducti argumentis, neq; animos ad salubre consilium admovere, neque ulla ratione adduci potuerunt, ne in suis veteribus castris permanerent: sic ut Gonzaga spe sua deceptus imperitis & obstinatis parere mallet, quàm solus in dubiæ pugnæ discrimen devenire: atque ita se sperni amittiq; pugnæ atq; victoriæ occasionem querens, ultra fluviolum ad eos castra sua traduxit. Interea Franciscus sibi indecorum fore iudicans, si Landæ de se bene meriti salutem negligeret, sineretq; amitti oppidum tanto sumptu, tantisque laboribus permunitum, generoso consilio totius Fortunę virtutisq; suæ supremum periculū facere constituit, nihil reformidata pugnæ alea, quam proculdubio subiturus esse crederetur. Providebat enim summi discriminis esse rem, quando Cæsar omnium ferè gentium auxilijs confirmatus, numerosas & ex recenti victoria pręferoces copias, in aciem esset producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot adversis amissum prælijs, ut aliquando reciperetur, magnanimum & ad arma promptissimum regem plurimùm accendebat, eiq; non incertam victoriæ spem faciebant Helvetiæ legiones, quæ Germanis disciplina pares, & æquato numero, quibusdam etiam rebus superiores forent: quando his lectissimæ etiam cohortes Italorum & Vasconum accessissent, & pręter has nova legio Gallicę iuventutis ex ordine nobilium, sponte gratuitoque nomina dantium, decora armis, plenaq; ingenuę alacritatis insignem spectanti regi operam præstare percuperet. Equitatus quoque ex omni Galliæ provincia nominatim evocatus, se domum non nisi victorem rediturum profitebatur, cui neq; animi virtute, neq; equorum robore, neq; armorum peritia Cæsariani equites comparari posse viderentur. Ab hoc animi decreto Franciscus, uti erat egregiè pius, sacris instauratis, religiosa lustratione sese & liberos ab omni criminum labe puriter expiat, & à Guisa oppido explicatis vexillis descendit, confectoq; decem miliarium spatio, acie instructa ita Landresio appropinquat, ut in conspectum hostium atq; obsessorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus: secundo rex ipse duplici subsidiaria acie circunseptus. Subsequebantur carri complures & sarcinaria iumenta, quibus magna vis commeatus obsessis importabatur. Claudebat agmen Hanebaldus dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atq; hostes coniuncti in unum, instructisq; ordinibus parati ad pugnam nihil se cōmoverent, levem armaturam equestrem Brisacco atq; Decarso, impigris ducibus emisit, qui excitatis diverso in loco levib. pręlijs, hostes distinerent, universęq; pugnæ spem & speciē

præberent. Non defuère Cæsariani, qui pari pugnæ studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercursuque expeditorum peditum contracto tumultuosissimo certamine prœliarentur. Interim Franciscus dextro cornu latè extento, præmissaque peditum atque equitum valida manu, quos advexerat commeatus in oppidum intromisit, præsidiumque labore atque vigiliis confectum recenti milite renovavit, ęgroque & multum defesso Landæ Varminium suffecit, summa in his conficiendis rebus usus tranquillitate, quum Ferdinandus, nisi lacesseretur, nequaquam sibi universo prælio decertandum existimaret, quòd equiorem loci situm, quem ultra flumen paulo antè tenuerat, culpa sociorum amisisset, nec absente Cæsare collatis pedestribus copiis dimicare vellet, quem Martini Rossemii, & Mauritii Saxonis copias expectare intelligebat. Franciscus totum id quod propositi sui fuerat egregio ausu consecutus, ad Cambrasinum vicum, inde centum fere stadiis distantem castra vertit, moratusque ibi integros dies duos, Cæsarianis committendæ pugnæ potestatem fecit: quandoquidem Cæsar è Canovo oppido ad exercitum pervenerat, auctus his quas diximus Rossemii & Saxonis auxiliis, usq; adeo avidus ineundi prælii, & in eam occasionem intentus, ut intra minoris tormenti iactum, castra castris hostium conferret, ipseque prodiens cum imperatoriis insignibus equestrem hastam experiundo corriperet, & uti mox cōcursurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis et locis ab levi armatura, cui sclopettariorum dispersæ manus miscebantur. Non nulli cadebant, multi vulnerabantur, prœliumque atrox & varium alternante eventu passim edebatur, sic ut neutri, aut vindictæ cupiditate, aut nimia spe victoriæ accensi, instante nocte facilè dirimi, reducique possent, & legiones ex propinquo in acie constitutæ, spectantesque modò sociorum ægrè sustinentium, modò hostium gnaviter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent, pugnamq; capesserent, contineri posse viderentur. Et tum animadversa fuerat, à quibusdam ducibus non iniqua occasio invadendi regis, si proximos collium vertices undiq; hostibus circumiectos promotis castris occuparet, quod fieri nō poterat, nisi copię omnes amniculũ, quem diximus, traduceretur, qui propter abruptas & cœnosas ripas nequaquã commodè transiri posset, ob id præsertim, quod inita eius consilii ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Castalius, in locum discedentis Stephani Columnæ castrorum magister effectus, qui se naviculis subitariaq; materia pluribus simul in locis angusti eius amnis ripas coniuncturũ, & maturè copias omnes constrato ponte transmissurum polliceretur. Cæterũ Cæsar, quòd diei serum esset, & uti hybernis et caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem eius consilii rem differendam censuit: ob id quoq; libentius, quòd equos levis armaturæ, sclopettariosq; præsertim pedites, longo fessos prœlio, universæ pugnę casus posceret, nimio labore fatigatos nollet: per quos illustres sæpe victorias esset cōsecutus. Multi enim utrinq; cōsauciati fuerant: in partibus scilicet Gallorũ Audovinus, Delphini gratia clarus eques glande traiectus occubuit: apud Cęsarianos verò Hieronymus Pacecus, Hispanorũ tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicã oram venerãt, præfectus. At Franciscus qui se eo cōsilio venisse meminerat, ut Ladrensiũ obsidione liberaret: abundè dignitati suę satisfactũ esse ratus, quòd hostes pugnã detrectasse videri possent, de secunda vigilia castra movit: nōnulla impedimēta et varii cōmeatus vasa, ignesq; de

industria

industria relinquens, ut præsentis exercitus speciem hosti præberet, nec prius quàm dilucesceret, de eius discessu hostis certius cognovit. Accidit autem, quod minimè prętermittendum videtur, ut Salazarius vetus alioqui, & astutus miles, dubia sub lucespeculatum missus, renunciaret hostium castra eodem loco, quo interdiu fuerant, Helvetiasque legiones in statione conspici, & maiora aliquot tormenta obversa spectari. Verùm non multo pòst eius errorem certior dies detexit: nam eas quas putarat hostium copias Germanorum esse, & quæ tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertum est: sic ut is diu apud Cæsarem ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaque hostium discessu, Cæsar serius quàm oporteret levem armaturam & expeditos pedites postremum abeuntium agmen insequi iussit. Verùm Franciscus ad Guisam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter sylvas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, avideque & festinanter more suo tanquam ad paratam prædam longius à castris proveherentur, ex insidijs invaderet atque reprimeret. Nec inanis consilij res fuit: nam uti Franciscus pręsenserat, quum plures hostium disiunctæ manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repentè facto impetu facilè cæsę pulsæque sunt, iniquiore sorte Germanorum equitum, qui ex ala Brunsuici reguli fuerant: nam in eos ardentissimè res gesta est, à Græcis præsertim equitibus, quos summæ peritiæ atque virtutis dux eorum Theodorus Bedenius Spartanus, ex insidijs in perterritos emiserat, eo pugnæ eventu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui ferè omnes in facie fœda vulnera susciperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas subducta buccula galeas transversim graves gladios adigebant. Delphinus re bene gesta patrem est consecutus, qui iam totum iter quietissimè confecerat. Huius strenuè initi consilij, fœliciterque susceptæ expeditionis eventum, ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter præclara fortiaque Regis facta numerarent, quanquam hostes pleniorem ei laudem inde obventuram fuisse dicerent, si se patrato negocio maturius explicasset, quando nequaquam cauti, boniqueimpratoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maximè periculosi certaminis discrimen ferocissimis & invictis gentibus obiecisse. Quid porrò alienius à disciplina, quàm propter inane ostentationis decus, non necessarium cum sæpe victoribus, æquato etiam virium numero, pugnæ casum subijsse? Cæsar verò quod hyems iam suberat, & lethales morbi ex ventris profluvio vulgari inter corpora militum cœpissent, itineraque maximè essent lutulenta, & cœlum pluvia niveque turgidum videretur, nihil ultrà sibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimisit, & à Cambresio ad Cameracum profectus est: ubi aliquandiu peculiares aulæ suæ copias in hybernis continuit, quòd ea civitas erga Gallos æquo propensior visa esset, utpote quæ se toto eo bello gravia detrimenta à Cæsarianis copijs perpeti quereretur. Sed primores Senatus adventanti continuò portas aperuerunt, ab hisq; factus est intempestivę consternationis author, & reus urbis antistes, cui quòd esset ex Croia familia, facilè Cæsar ignovit: sic tamen ut levis populi, qui novũ & inane neutralis (ut aiunt) studij nomen arrogãter delumpserat, cervicibus munitam arcem imponeret, qua se nõ dubij, sed Cęsariani iuris esse in posterum faterentur. Nec multo pòst Cęsar ad cõventus peragẽdos, quos Germanis indixerat, Spirã Nemetum urbẽ ascensurus, Ferdinandũ Gonzagam, & cũ eo Castalium, in Britanniã ad Henricum regẽ misit,

ut eum adversus Gallos diu anteà multis de causis, multisq; legationibus concitatum, ad trajciendum in proximam Galliæ continentem, adhortando solicitarent, & quę usui ad bellum terra gerendum videri possent, sigillatim perdocerent. Gravissimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus odijs incitatus, adversus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cęsarem reversus, Henricum regem, à quo elaborati argēti pretiosa supellectile ad ornamentū abaci fuerat donatus, renunciavit, suopte ingenio adversus Gallos vehementer esse concitatum, sequentiq; æstate proculdubio cum ingentibus copijs in continentem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum Gallię bellum inferret. Neq; eum vel gravissimo sumptu posse deterreri, quo minus liberaliter Cæsari expetenti in stipendia militum pecuniam cōferret, sicuti antè à Maximiliano eius avo Nerviorū & Morinorum bello largissimè suppeditasset. Interim Cæsar omnibus consilijs ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quosdam Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per causam Lutheranæ seditionis à vetere erga se Austriamque domum officio discessisse ferebantur. Id enim unum Cæsar sibi contendendum existimabat, ut quamplurimos è bellicosis regionibus Germanos militiæ suæ adscriberet: nullos verò, quantum per leges severissimi edicti fieri posset, invitantibus, magnaq; proposita mercede conducentibus Gallis relinqueret. Transeuntibus enim in Galliam, perpetui exilij: interceptis verò ultimi supplicij pœna imponebatur. Sed populosissimę liberæq; gentis viri militares, tanquam uberrimis invitati præmijs, nullo pœnæ metu deterreri, nullaq; custodiarum diligentia prohiberi poterāt, quin in Galliam manipulatim inusitatis præsertim tramitibus transirent: tantùm enim valebat apud quosdam odium contra Austriam domum conceptum, tantaq; erat uti certissima Gallici auri spes, ut cuncta edicta facilè contemneret, & quisq; ex egentissimo longè ditissimum exiguo tempore se evasurum arbitraretur, Guilermi Fustembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exauthoratús, quòd legiones prædæ habuisse, regiamq; pecuniam intervertisse accusaretur, inæstimabile auri pondus domum retulisset. Eiusdem anni Augusto mense, quo Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæsare expugnata est, Hariadenus Barbarussa ad Nicęam Provinciæ classem admovit. Fremebat etiam Barbarus quòd tantùm maris spatium emēsus, frustrà venisse existimari posset cum iactura suę dignitatis, postquam rex Gallus magno hostium suorum cōmodo, inita agitataq; toties consilij ad gerendum bellum explicare terminareq; nesciret, & totius suscipiendę maritimæ expeditionis tempus segniter effluere pateretur. Eius siquidem ignaviæ vel ineptæ cunctationis, se in primis reum Byzātij futurum: Solymanū verò, qui amicissimo regi opem ferre, eiusq; hostibus maximè nocere percuperet, ęgerrimè laturū, si tanto sumptu instructa, & in extremas maris oras trāsmissa classe, inanē opem socio, & tum validis hostium armis circumvēto, tulisse diceretur. Ipsi verò nequaquam segniter, quū tempus ferret rerum occasione ad expedienda arma uti solito, multum existimationis & pristinę laudis deperiret, si tota iam ęstas in autumnum præceps Massiliensi in portu, ubi cunctis per ignaviam torpescerent manus, absumeretur. His de causis idem Polinus qui a Byzantio classem adduxerat, et legationis munere apud Barbarussam fungebatur, ad regem contendit, expositisque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbarussæ

super-

superbo convitio flagitaret, regis decretum ad classem retulit, quo Niceam aggredi & oppugnari terra mariq; iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab ęquitate discedens, ea quę suæ ditionis anteà, nec omnino dubij iuris essent, armis repetenda. Niceam nanque urbem à maioribus suis urgentis belli necessitate, pecuniæque inopia coactis, Sabaudio regulo oppigneratam fuisse constabat, quã oblata eadem, amplioreq; pecunia, iustis primò precibus, & gravi demum obtestatione sibi reddi frustrà postulasset. Neque enim aliò Turcarum arma vertenda rebatur, quod odiosum nomini suo, & infame prorsus futurum prospiceret, si immanium Barbarorum classem inexpiabiles & funestas allaturam clades, Christianis litoribus immitteret, quando infensi, infestique sibi Cæsaris iniurias miserorum & nihil tale merentium populorum detrimenta minimè sublevarent. Pręfecerat Gallicæ classi Anghianum adolescentem, è Borbonia familia regiæ stirpis, Vandomij reguli germanum fratrem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è classe, qui Virginij Vrsini tanquam externi ducis imperio probè prudenterque obedire nollent, nobilissimo suæ gentis præfecto obsequentissimè parerent. Classis constabat viginti duabus rostratis, & decem & octo navibus onerarijs, quibus imposita sunt octo millia peditum, pręter commeatus in multos dies suffecturos. Quaterna enim millia Polinus in Narbonensi Gallia, è Vasconibusque pręsertim: altera verò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex privatis odijs factus hostis & exul, ex citeriore Provincia, gentibusq; Lemano lacui & Alpibus propinquis conscripserant. Classis è Massiliensi portu lambendo oram in Monæci Herculis portum se intulit: biduoque pòst eodem cursu Barbarussa cum centum & quinquaginta navibus, quæ remis agerentur, subsecutus est. Primùm omnium Polinus, iussu regis, Genuensibus scripsit, ut nihil timerè vellent. Turcarum enim classem quæ regijs auspicijs regeretur, nemini præter quàm Nicensibus, ni se dederent, esse nocituram: & ut regiæ voluntatis decretiq; fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos à Turcis impetravit, eosque Genuam remissos propinquis & parentibus insigni benignitate restituit. Nicenses verò humaniter est adhortatus, ut veterem iustumque ipsorum principem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum suscipere, quàm supremæ cladis discrimen subire mallẽt, eius egentis perplexiq; principis gratia, qui quũ à Cęsare, tum ab ipso rege cunctarũ prope regni sui urbiũ dominatu spoliatus, nullum omnino alium difficultatibus suis exitum reperiret, quàm ut utrique impotenter occupanti, fortunæ suæ reliquum iniquissimæ prædæ sciens & volens esse sineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipsò Sabaudio miserior videri poterat, quum eius regnum paulo antè opulentum ultrà citraque Alpes, avitæ atque antiquissimæ hæreditatis, à propinquo rege, pariter & ab affine amicoque Cæsare indignè lacerari consp iceretur. Proinde Nicenses nihil omnino vel in præsentia tutius atque salubrius, vel in posterum fructuosius ac honestius esse facturos, quàm si necessariæ deditionis consiliũ celeriter expedirẽt, quando ipsi ultrò se dedentes summa beneficia publicè & privatim expectare possent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut indulgẽtissimè complecteretur, & urbẽ Massiliensium coloniã novis immunitatum cõmodis augeret & perornaret. Decuriones nihil se fide potius habere responderunt, quam tueri vellẽt erga Carolũ Sabaudium, quòd eum putarẽt legitimum esse principẽ, & æquitatis clementiæq; nomine longè optimũ ex-

perirentur. Proinde literis & nuncijs cives solicitare desineret: se enim eos omnes, qui se in conspectum darent, pro hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anghianum missi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad vim consilia atque arma vertentes, expositis copijs, trinisque promotis castris, urbem oppugnare cœperũt. Nicea excelso adiacet promontorio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuoque dorso descendens in mare excurrit. Huius extremo in iugo arx posita est antiquorum Provinciæ regum opus, clarissimorum sæpe ducum carcere, & misero vitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduoque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquę copiosissimus fons erumpit, maximarum classium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti vetusti operis, non magnopere munita sunt: sed ea paulo antè Nicenses novis propugnaculis adauxerant, docente atque administrante Paulo Simeone arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu servierat, hortabaturque cives, ut Turcarum vim constantissimis animis contemnerent. Hoc ut alacrius & pertinacius facerent, uxores eorum & liberos, imbellemque turbam in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. Polinus ab ea muri parte, quæ vergit ad septentrionem, portamque habet ad Villafrancham perducentem oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrenti similis saxoso alveo non longè à mœnibus decurrit, subductus in acclivem locum tormenta contulerat. Turcæ vero non longè à Polini castris admirabili celeritate atque peritia productis operibus, constitutisque tormentis, mœnium coronam decusserant. Gallorum interea classis circumvecta promontorium, in urbem ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam prætervolantes pilæ in adversa Turcarum castra deciderent. Quo animadverso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum verberabat, sese applicarunt. Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicensibus ædificatum. Itaque tantùm muri, tantumq; eius propugnaculi à Turcis vehementissimè rem gerentibus, dirutum prostratumque est, ut prælatis vexillis conscendere auderent, pariq; audacia Etrusca Leonis cohors ęmulatione virtutis Barbaros æquare conaretur. Verũ Nicenses magno præsentiq; animo propugnantes, multis interfectis & vulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarũ vexillum interfecto signifero: alterũ verò Leonis discerptum, quũ eum tamen vulneratus vexillifer egregiè pugnans servavisset. Periêre ex Turcis aut tum, aut postea ex vulneribus, paulo minus centum, ex cohorte viginti duo. Sed mox Barbarussa vim omnẽ conferri iussit, ad diruendã eam turrim, quę portæ imminebat, maximeq; emissis inde tormẽtis oppugnantibus nocebat: qua nõ diu quassata lacerataq; & prostratis nõ uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxilijs, præsidioq; suo militari, quod erat exiguũ, magna ex parte sagittis cõvulnerato, de deditione è muro proloqui cœperũt, eaq; conditione Anghianus eos in fidẽ recipit, ut iureiurando cõfirmaret, eos hisdẽ legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudij imperio fuissent. Veritus autẽ Polinus, ne Barbari trãsactę deditionis pactiones impedirẽt, doloreq; amissorum commilitonũ, & spe prædæ irritati, in urbẽ irrumperent, ab Hariadeno impetravit, ut milites revocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa non

nō multo post Ianizeri uti fraudati sua spe, Polinum & Leonē à colloquio Barbarussæ redeuntes interficere conati sunt. Vrbe in potestatem redacta, consultatum est de expugnanda arce, cuius consilij duæ rationes à Barbarussa proponebantur: quarum altera in custodia urbis posita uidebatur, ne eam ab arce improuisus hostis inuaderet, & in tutandis suburbanis campis ne alicunde hostes in oppugnatione occupatis superuenirent. Altera erat posita in administratione tormentorum, ipsoq; quassandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris cōditionem accipiendam Barbarussa Gallis offerebat: se paratū professus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Visus est Polinus hærere, quum non facilè in uestigio quid sibi potius eligendum foret explicare posset. Atque ita Barbarus nostrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorato in loco, & celerrimè suis aggeribus permunito, tormenta septem collocari iussit, in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iustam more nostro amplitudinem non excederent. His summa arcis propugnacula idoneaq; ad excubias ædificia celerrimè perfregit: sic ut propugnatorum in corona consistere auderet nemo, & imbellem turbā uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Galli etiam partiti inter se munera, ab alijs uehementer oppugnabant locis, singularemq; cum summa agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigēdisq; tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarij pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio à Barbarussa petere cōgeretur: frémente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alieno apparatu indigerent: qui Massiliæ multis uini dolijs, quàm rebus ad bellū necessarijs nauigia onerare maluissent. Neq; enim uir seuerus & ferox à iacendis probris abstinebat, querebaturq; se elusum spe rerum ingentiū, quas Polinus Byzantij longè amplissimas promisisset: & tanta quidem iracundia ut Polino cathenas se iniecturum minaretur, qui eò ipsum à Byzantio perduxisset, ubi aut existimationis iacturam facere, aut classem consumpto tormentorum instrumento inutilem reddere necesse foret. Quibus de causis uehementer Gallis iratus, repentè diuanium indixit, id est militaris concilij genus, ad quod erecto pro castris tribunali alloquendi cōsultandiq; causa trierarchi, præfectiq; omnes, signiferi & centuriones aduocantur. De reditu namq; ad Orientem, maturaq; profectione se decreturum dicebat, postquàm apud imperitos rerum, sæpeq; mendaces & ignauos secus ac polliciti fuerant, cuncta imperata reperisset. Qua pronunciatione Gallis, Polinoq; præsertim nihil grauius accidere potuit: sic ut mente perculsus, ad infimas preces deprecationesq; turpissimas adulando pollicendoq; descendere minimè dubitaret: multa atque opima, non Barbarussæ modò ipsi, uerùm sigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia liberalitate pollicendo: quæ tota penitus essent peritura, si rege eluso abruptaq; amicitia importunè discederent: cuius temere facti nomen grauem omnino molestiam Solymano, ipsis uero non dubiam pœnam esset allaturū. His promissis & precibus, ipsoq; præsertim Anghiano iratum senem lenissimè demulcente, non ægrè est impetratum, ut indictæ profectionis consiliū abijceretur: nec ab instituta arcis oppugnatione discederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli gerendi cōsilia conuerso Barbarussa, interceptæ sunt literę Alfonsi Vastij, ad Paulū Simeonem arcis pręfectum scriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tātisper hostium uim sustineret, donec

ipse præmissis iam expeditorum militum cohortibus, cum toto robore grauis armaturæ superueniret: se enim per maritimarum Alpium tramites iter facere, affuturumq; biduo, ut cum Turcarum cæde, ipsum atq; arcem omni periculo liberet. Ex his literis celeriter in castris euulgatum est, Vastium qui non procul abesset, cum iustis ad confligendum copijs aduentare: qua emanante fama, adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter & Gallorum animos incessit, ut quum fortè ea nocte ad cõsternandos nouo incommodo milites procellosus atq; densissimus imber ingruisset: cuncti munitiones atq; tormenta desererent, armaq; relinquentes, per arduos calles superato dorsi iugó præcipiti fuga descenderent, & ad classem confugerent. Sed dies qui mox perterritis illuxit, & nusquam conspectus hostis, & obortus inde pudor animos restituere. Nec multò pòst quum arx ipsa omnium propè iudicio uti excelsa in rupe posita ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis subter rupem excauatis, nisi longo difficiliq; labore, atque item dubio euentu, capi posse censeretur, reduci tormenta communi consilio cœpta sunt. Ea in re administranda mirifica fuit industria Turcarum, qui non sua modò, sed Gallorum ægrè molientium quæque grauiora humeris reportabant: non obscurè his increpita segnitie, qui corporibus atque animis nimis cito fatiscere uiderentur. In eo discessus decreto tumultuarioq; labore, Barbari imperio contineri nequiuerunt, quin in urbẽ celeriter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis sæua incendia excitarent. Discessum autem est à Nicea, quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis, hortatu suo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditionem compulisset. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum copias reduceret, Barbarussa ad Antipolim cum uniuersa classe concessit, ubi quum stationem haberet, ad insulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uocant, cognitum est Vastium atque Sabaudium cum Auriana classe in Villafranchæ portum peruenisse, cuius in ingressu Vastius summum naufragij periculum adijt, quum triremis, qua ipse uehebatur, exorta repentini turbinis procella iam sese scopulis illideret, nisi quidam miles rei naualis non imperitus, sublato statim dolone proram inflexisset. Eadem uis subitæ uehementisque procellæ quatuor triremes Aurianas, sese in apertum mare eripere conantes, in rupes exesi promontorij transuersas egit, usque adeò uiolentis fluctibus ut seruis ad transtra cathenatis ad exuendas compedes spatium defuerit, atque ita submersi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia profundo mergerentur. Eo hostium periculo aduentúque cognito Polinus tanquam explorata occasione delendæ hostium classis Petrum Angelium Bargæum poetam, uirum Græcæ peritum linguæ ad Barbarussam legatum misit, quòd ei usque à Byzantio notus esset: qui insignem ab hoste procellàque oblatam pulcherrimi edendi facinoris occasionem demonstraret, studioséque eum hortaretur, ut eximiæ laudis certissimíque prouentus educta in hostem classe fructum percipere maturaret. Annuit consilio Barbarussa, sibíque, ubi laus spectaretur, minimè defuturum promisit: sed quo minus id audacter expeditéque tentaret, perflantes Euri prohibere uisi sunt, quibus tamen citò subsidentibus, quum fluctuosum mare mitesceret, ipséque educta classe contra consuetudinẽ consideratiùs & segniùs proueheretur, circa Antipolitani littoris uineta cursum suppressit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierarchis atque Sanzachis, usque adeò liberè, ut per ironiam dicerent, æquum esse

ut Ha-

ut Hariadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conspiratione legéque ad mutuam salutem fœderato, nihil officeret, párque illi beneficium optima fide redderet, quod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepisset. Ex his qui eam cunctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campsone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omissæ rei nomen, & tum & Byzantij Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa sibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clarius & certius quàm iunioribus uideri; & quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad suos conuersus: ergo non dissimili ratione magna mihi præmia ab hostibus erunt expectanda, dum eis lubenter parco, postquam pater eius ad Singam ab suo dextro cornu obiectos hostes Turcas non inuadens, cessantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoste uictore tulerit. Cæterùm desinente procella, mitescentéque mari, Salechus cum uigintiquinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, potitíque sunt eius naufragij reliquijs, sic ut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu pòst Barbarussa uersus Massiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, est reuectus. Vastius autem cum Sabaudio Niceam inuisit, laudatóque Simeone, miseros ciues consolatus est, & inspectis Turcarum operibus eorum solertiam ac artificium in construendis aggeribus sic mirabatur, ut nostros Barbarorum comparatione huiusmodi in rebus multo inferiores sibi uideri nobis hæc scribentibus fateretur. Exinde Vastius cum his copijs, quas metu Barbarussæ conscripserat, aliquot etiam additis cohortibus, ad oppugnandum Monteuicum, quæ est amplissima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ualida Gallorum Heluetiorúmque præsidia, quæ duce Carolo Drosio indigena, uiro egregiè forti, frequentia incõmoda Cæsarianis inferebant. Itaque magno sumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quassata est, usque adeò uehementer, ut muri undique collaberentur, uerùm enixè & uigilanter defendente Drosio res eò reciderat, ut Vastius penè de expugnatione desperaret. Nam fortè continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tardabantur, & uix miles aduersi cœli iniurias ferebat, quãquam ex omnibus locis cohortes murum alacriter subirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed deditio, quæ ab obstinatis hostibus ui atque tormentis exprimi non poterat, dolo quodam, quod prętermittendum non uidetur, expressa est. Implorarat sæpius opem Drosius à Buterio, qui summæ rei Gallicæ imperium apud urbem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hostium, interceptis eorum literis, Vastius didicerat. Quamobrem literas Buterij nomine Gallica conscriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiusdem sigillum apponit, exemptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc sententiã, ut sibi consuleret, neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, supplementa cohortium in Italiam submittẽda non putaret. Idcirco, si rebus atque opibus suis diffideret, nec defendi urbem posse his quas obtinebat militum & necessariarum rerum copijs arbitraretur, æqua atque honesta deditionis conditione accepta, cum hoste pacisceretur. Has literas Vastius resignatas, tanquam ab se interceptas, Drosio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne sese tótque milites egregiè suo munere functos, & im-

bellem ciuium turbam in non dubium summæ calamitatis discrimen deuocet. Se enim deditionem extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honesta conditione tribui possent, concessurum, ne sibi necesse sit multo sanguine uictoriam parare, quæ iam esset explorata. Drosius perlectis literis Buterij signum agnoscens, nec quicquam de earum fide subdubitans, multúmque in Vastij hostis clementi ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectúsque spe auxiliorum deditionem facere constituit, scilicet ut urbanam multitudinem, copiásque omnes, & sese seruaret. Itaque paciscitur, ut sibi cum præsidio saluis omnium rebus, sub uexilis egredi liceat. Id unum postularat Vastius, ut castellum, quod erat in proximo Drosij præsidio custoditum, sibi dederetur. In eo filium pueriIis admodum ætatis Drosius habebat. Verùm abeunte iam Drosio, qui id se dediturum promiserat, & suas copias præeunte, quum custos castelli, idémque pueri nutricius, Cæsarianos, qui eo ascenderant, nequaquam admittere renunciaretur, utpote qui esset in colligenda supellectile sollicitè & trepidè intentus, Vastius subitò in iram exarsit, iussítque nominatim quibusdam equitibus, ut Drosium continuò persequerentur, eúmque tanquam fidem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel simul præstandæ operæ, uel (quod credi par est) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario procursu, ultro se primis aggregarent, & quum Drosius pernici equo uectus, in fugam se extenderet, milites præsidij, ipsósque præsertim Heluetios lentius suo more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hostiliter inuaderent, multísque occisis & vulneratis inusitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel reclamante Vastio, & unum tantùm Drosium deposcente. Sed tanto tumultu inconsultè proruentium Hispanorum res cœpta patratáque est, ut Vastius penè serò perturbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter spem, & secus quàm imperaret Vastij animo molestissimum incidit, tanto cum dolore pudoréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta resarciri iuberet, occisorúmque propinquis & vulneratis dona conferret, opportuna placandæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium insigni se affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vastium receptæ urbis atque uictoriæ lætitiam minuebat, sic tamen ut nulla seueritate erga suos, qui authores cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis supplicio punitis expiare posse uideretur. Nec multò pòst diuisis per municipia ueteribus cohortibus, nouísque dimissis Astam concessit, indéque instauratis copijs uicina oppida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Vistarinum, qui erat Cherij, cum omnibus eius præsidij copijs egredi, & Carmagnolam adoriri iubet. Is iussa facit, dedentibúsque se oppidanis, arci tormenta admouet, eáque potitur. Gallis tum id erat consilij, ut deductis præsidijs uires cogerent in tutiorem locum, infirmioráque oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nudarentur, ne Cęsarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Ossumius Vasco, & Vicomercatus Insuber, equitum præfecti, & cum his Azalius sclopettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euertendas exportandósque commeatus, quo in opere quum essent occupati, Vastius cum globo equitum in aduersa Padi ripa se osten-

se ostendit, monuítque Vistarinum qui non procul aberat, ut equites suos Padum uado transire, abeuntésque hostes aggredi imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Vistarino nihil dubitat, quin tranando cum turma sua in ulteriorem ripam euadat, Gallósque lacessat, eóque audacius, quòd ei Vastius maturè opem se laturum polliceretur. Eius namque equites turmatim ad ducem undique confluebant. Iam accensa erat ardentissimè inter Ossumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui Vastiū planè cum ex ipso cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant, Ossumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & se recipiat, quòd in conspectu esset Vastius, qui multitudine suorum equitum ipsos esset confestim inuasurus. Ossumius studio pugnæ incensus, quum delendi Douariæ cupiditate teneretur, nihil eius consilij ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur. Illi suo innixi consilio se expediunt, & quo iter intenderant proficiscuntur. Nec mora laboranti Douariæ auxilio superuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum à Vastio submissus, à quo Ossumiani equites profligantur, ipséque equo deiectus capitur, & apud Vastium se à Vicomercato per ignauiam desertum queritur. Quibus ex uerbis superbè iratéque prolatis, delatísque ad Vicomercatum, orta est capitalis odij controuersia, usque adeò accensa simultate, ut Vicomercatus Ossumium tanquam improbè mentientem, & iniquè contumeliosum ad singulare certamen prouocaret. Sed rex multorum testimonijs comperto eius bellici incursus euentu, litem authoritate sua diremit, decúsque præcipiti contumelia ereptum Ossumius Vicomercato restituit. Re bene gesta Vastius Carinianum intrauit, animaduersáque loci opportunitate, quæ erat maxima atque idonea, ad perturbãdos Gallos, oppidum munire præsidióque confirmare constituit. Erat enim in umbilico medióque propè sinu eorum municipiorum quæ Gallorum præsidijs tenebantur. Probato ab omnibus consilio, restitutísque operibus, & instituta noua munitione, eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutíque multum confidebat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec multo pòst diuisis in hyberna copijs, Mediolanum est reuersus. At Barbarussa Tolone susceptus, quum ingenti regiorum præsidum studio & totius Prouinciæ copijs largiter alaretur, inspecta classe, uigintiquinque triremes delegit, quas prædatum ad Hispaniæ oram emitteret, attribuítque eas Salecho & Assani Celebo, arcta propinquitate sibi coniuncto. Ii præteruecti Narbonensem sinum, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis uestigium, in eadémque ora Cadechesium, & Rhodam, quam Rosam uocant hostiliter inuaserunt, superatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur, circa ueteres Emporias magna præda potiti sunt, nactíque onerariam nauem, & triremem unam in portu, qui dicitur Palamos. His captis Algerium, ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt, ut primo uere ad Barbarussam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem classis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu instrueretur, Genuensium, ipsiúsque præsertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per causam redimendorum captiuorum, quæ usui forent Barbaro lubenter suppeditabat. Ligures enim omnes amicè conseruatos, & nusquam uexatos rex Fran-

ciscus præstabat, in id accepta à Barbaris fide, imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obsequijs importunè denegatis, hostilem animum ostendere uolebat, quanquã se Cæsaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret, quam expositam tantæ Barbarorum classi ad omnem iniuriam conspiciebat. Hisdem fermè diebus quibus Hariadenus Barbarussa legendo Italiæ oram, ut Galliæ præsidio foret, Massiliam est profectus, Muleasses rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo consilio, ut Cæsarem ab Hispania Genuam deuectum conueniret. Causa susceptæ nauigationis ferebatur, ut à Cæsare maiora præsidia aduersus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmissimis uiribus obtinebant, in hisq; præsertim Constantinam, mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quam antiquitus Cyrtham fuisse alibi ostendimus, & in ora Leptim paruam, quam hodie Mahemediam Pœni, nostri uerò Affricam appellant, atque item Adrumetum, quæ Mahometa hodie uocatur. Eo autem ordine ex Africa discessit, ut in regni tutela sibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret: Mahometem in primis qui urbi præsideret. Is tum erat in summo apud Tunetanos magistratu, qui Maniphætos uocatur, & propter oris titubantiam Temtes appellabatur. In arce quoque constituit libertum, genere Corsum, cui nomen erat Fares, quod alacrem exprimit. Copijs Amidam filium præfecit, qui suburbanos campos ab hostiũ Turcarum & Numidarum incursionibus tueretur. Afferebat autem Cæsari munera, pretiosi operis tapetes uariaq; ornamenta lectorum, atque item aliquot nobiles gemmas, & duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verũ quum è Sicilia soluisset, rectà cursum Genuam tenere non potuit, aduersisque uentis, Caietam primò, & mox Neapolim est reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus, hospitalis munificentiæ munera, domúmque lautissima suppellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum, uescendiq; morem, & odoramenti omnis generis exquisitam luxuriem admirantibus. Cunctis nãque dapibus insani sumptus unguenta insarciebant, constabatq; pauonem cum duobus phasianis à structore ex regiæ culinæ disciplina conditum, centum aureorum impensam excessisse. Quippe non cœnaculum modò, quum in mensa concideretur, sed domum uniuersam, nouo suauissimóque nidore compleuisse ferebant, tanta inhalatione, ut à tota uicinia huius inusitatæ & non citò euanescentis uoluptatis odor sentiretur. Exinde terrestri itinere ad Cæsarem proficisci constituit, mare reformidans, Barbarussæ hostis classibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius, Romæ legatus, in gratiam Cæsaris, uel alienos colentem deos, regem Barbarum, præmissis qui inuitarent, lautáque hospitia offerrent, erat suscepturus, nisi eum Neapolim subsistere Cæsar iussisset. Erat enim uehementer intentus grauissimis rerum consilijs, Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bellum iustis itineribus contendebat. Sed ego postea ab ipso Muleasse regno pulso, orbatóque luminibus didici, eum supra illas quas diximus susceptæ nauigationis causas, idcirco Africa libenter excessisse, ut magnum quod sibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat astrologiæ peritissimus, fatali astrorum influxu amittendi regni, & sęuę necis cladem sibi portendi diuinabat. Quum unum uerò maximè Barbarussam sibi timendũ existimaret, propterea

se facilè credidisse eam classem quæ Byzantij ornabatur, aduersum se omnino parari. Quid enim absurdius uideri posset, quàm Ottomannicam classem, nō excidio sicuti soleret, sed auxilio Christianis aduenturam iudicasse? Atq; ita iudicio suo potius quàm syderum monitu deceptum, in eam calamitatē fuisse pręcipitatū, quàm tamen & exul & inops, & utroq; captus oculo fortissimè perferret. Dum Neapoli moraretur Muleasses, intenteq; spectaret, quorsum Barbarussæ consilia euaderent, qui tanta instructus classe, irrito incœpto ab oppugnatione Niceę discedisset, quid Solymanus Strigonio atq; Alba Regia clarissimis Hungarici imperij urbibus expugnatis moliretur, quo deniq; Cęsar post Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uersurus esset, certis ab Africa nuncijs didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani sedē inuasisse, interfectisq; ipsius amicis atque præfectis, & gynæceo incesta libidine profanato, arcem occupasse. Quibus cognitis rebus grauissimè perturbatus, in Africam omni postposita mora traijcere, & perditis rebus uel seram opem afferre constituit, ratus se excitatæ rebellionis initia, filiumq; prius oppressurum, quàm ille collectis uiribus sese confirmaret. Illum namq; pręcipiti consilio asciturum sibi Turcas in auxilium putabat, qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthaq; facilè accersiri possent, ut Hispanis apud Guletam opponerentur, si ipsius Muleassis causam tueri uellent. Itaque quanta potuit festinatione prolata pecunia milites conscribit, probante Petro Toletano prorege, & ueniā exulibus concedente, qui nomina darent, in Africamq; traijcerēt. Ad huius edicti famam, malefici, iudicijsq; damnati homines Neapolim confluxere, adeò frequentes, ut ex eo genere hominum iustus exercitus conflari posse uideretur, quum quisq; stipendia facere, exilij nomen abolere, atq; experiri dubij Martis Fortunam mallet, quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquisitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem se prębuit è Patritiorum ordine Ioannes Baptista Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi quæstus ex præfectura impensè cupidus. Is cum Muleasse trimestre pactus stipendium, quod statim persolueretur, delectum habuit, conscriptisq; cohortibus, milites mille & octingentos nauigijs imposuit, retēta apud se magna parte pecuniæ profectus in Africam, cum rege ad Guletam applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleasse patre defecerit, & quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab instituto operis strictim enarrare. Erant apud Amidam summæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno consilio obnoxium facilèque parentem pro libidine regebant, & ante alios Mahometes eius Bohamaris filius, qui regnāte Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleasses potitus regno, desectis uirilibus contumeliosam necē intulerat, obtrectatione amatoria incensus, ꝙ Rhahamanam incōparabilis formæ puellam Abderomenis arcis custodis filiā, quam ipse deperiret, maturatis nuptijs præripuisset. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleassem odiū conceperat, quod ideo multis cōpressum annis fuit, ut demum ex occasione patrandæ ultionis grauius erumperet. Secundum hunc erat uetere gratia insignis alter Mahometes cognomento Adulzes, ex Granata Maurus, sclopettorum mirus artifex, quē Muleasses per cōtumeliam nequissimum seruorū appellare solitus ab se totum alienarat. Ii cum paucis coniurantes excitatis falsis rumoribus, effingunt Muleassem apud Neapolim fato concessisse, ad-

missoq; supremæ impietatis flagitio, prius quàm moreretur ad Christiana sacra defecisse. Hac uerò fama repentè permotum excitatumq; Amidam circunsistunt, adhortanturq; ut ad paternam sedem properè aduolet, ne Mahometes frater, Christianis ad Guletam obses datus, studio fauoreq; Touarris, qui expeditas haberet uires, ipsi præferretur. Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atque ingenio auum referens, & propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaq; Amida nequaquam impiger ad capessendam patris Fortunam, citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit. Populus, qui nihil de regis morte audierat, ambiguis vultibus eum excipit, & quum plerique mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temere uenisset, prodijt ipse Maniphætes, ut diximus cognomento Temtes: hic Amidam seuera obiurgatione tanquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet, restitantemq; occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus, deceptusq; sua spe, ad Martiam regionem deflexit, quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet, insignium ædificiorum frequentia, & regiorum hortorum amœnitate pernobilis. Cæterùm Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatũ esset, ab eo certius exploratiusq; cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandaq; audacia cõqueratur. Erãt apud Touarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater, & Corsi Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersusq; Tunetum in suspicionem uenit perfidiosi initi cõsilij, quum ipso authore subleuãteq; Touarre Mahometes obses paternum regnũ affectare diceretur. Pœni siquidem suopte ingenio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audierint, sæpissimè etiam falsa temere interpretantur, pro commodo scilicet, studioq; suarum factionum, quibus pertinacissimè sese addicunt. Exoritur itaq; per urbem rumor ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòst huius turbulentæ commotionis casus, causáque per quosdam ciues quibus odiosum erat Muleassis nomen, ad Amidam Martijs in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignantem, celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redintegrata spe, & certis augurijs confirmatus, Bohamaris & Adulcis, suorumq; omnium hortatũ, Fortunæ rursus non semper incertæ bonoq; euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentiq; ingressus porta, ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter obtruncat, patrataq; cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus ascendit. Ingressurum Fares custos, cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, comprehensisq; audacter equi habenis inuectum urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethiope, Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatoq; equi impetu Amida per expirantis prostratique Faræ corpus æquum adigit & irrumpit, repertúmque Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ momento urbe, arce, regnoq; potitur. Exinde in minores patris liberos cædibus grassatus est, usque adeò insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concubinas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum uti acciderant Muleasses certior factus, nihil differendum esse iudicans, cum tumultuarijs ut diximus copijs in spem recuperandi regni in Africam traiecerat. Igitur Franciscus Touarres rege atque

atque Lofredio appulsis, uti erat prudenti perspicaciq; ingenio uir, ideoq; solerti ratione, imminentes casus expendens, regi suadere cœpit, ne his cum copijs Tunetum ire properaret, prius quàm de Tunetanis rebus, ciuiumq; animis certius cognosceret. Suspectabat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum insidias. Eò autem grauius ac apertius Lofredium, ne ire pergeret admonebat, quòd in mandatis, quæ discedenti prorex dedisset, disertè perscriptum erat, ne regi auidè ituro procedentiq; pareret, nisi ualida Numidarum manus auxilio uti promiserat, aduenisset. Sed regem atque Lofrediũ in sua fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui simulatione officij egressi urbe præstò fuerant, eiq; solenni cerimonia gladijs iugulo admotis more gentis, fidei militaris sacramentum dixerant, testabãtúrque Amidam pudore metúque perterritum, ubi ipse in cõspectum se daret, urbe arceq; arrepta fuga protinus excessurum. Nec mora Touarre frustra obtestante prædicẽtéque, ut à Punicis insidijs sedulò cauerent, Muleasses explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, subsequente alacriter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & ante alios Cola Thomasis, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio suadere niterẽtur, ne inexplorato progredi, & fallacissimæ gentis promisso incautè credere uellet, sed tantisper cunctaretur, dum promissa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia superuenirent. Ad quos superbo ore conuersus Lofredius, desinite, inquit, qui fœdo metu correpti estis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos comminuant. Tantum uerò abest, ut paratæ uictoriæ deesse uelim, ut rectius me facturum arbitrer, si uos ad consternandam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hostem promptiores, ultimo supplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomasius respondens, Fortuna, inquit, Lofredi, non sera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique nostrorum testandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego certè præfecturæ honori, quem dedisti non ignobili uitæ exitu honestè satisfaciam, tu uerò uideris, an tuo munere, qui tuorum monita usque adeò superbè fastidis atque contemnis, malè consulendo inconsultéque pugnando satisfacturus sis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum insignium præferens, subsequebantur compositis ordinibus cohortes: iámque ad cisternas, ubi Cæsar cũ Barbarussa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruentum, quum magna celeritate Hispani equites à Touarre missi superuenerunt, nunciantes à Barbaris proculdubio instructas esse insidias ad oliueta, quòd multa Numidarum agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipse atque Lofredius facilè contempsere, quũ in fata sua proruerent, & tam feruidè quàm incautè ad eam portam proueherẽtur, quæ naualibus portuiq; imminet. Tum uerò è mœnibus conspecto Muleasse Afrorum equitum ualida manus hostili impetu porta erumpit, & magnis clamoribus editis pugna committitur. Ala regia familiarium erumpentes egregiè sustinet. Sed Muleasses impigrè hastam quatiens, & obuios quosque saucians in fronte vulneratur. Cruenta regis facies suos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora ex oliuetis frequentes equitum alæ, peditumq; cohortes sese undiq; Lofredianis circundant, in quos nostri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verùm his semel displosis ad iterandos ictus spatium nostris deest. Tanta enim incurrentium Barbarorum uis atque celeritas fuit, ut nostris, ubi se circumuentos ac

indagine clausos uiderunt, animi conciderent, & fœdè abiectis armis occupante pauore in paludem se cōijcerent, & enatando apprehendendoq; nauiculas sese à Barbarorum gladijs eripere niterentur. Eæ nauiculæ magno usui fuere profligatis, quum instructę minoribus tormentis Barbaros, admissis etiam in plaudem equis, nostros auidè consectantes displodendo perterrerent, atque ipsos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hostium incursu attonito similis, equum Thraicium, natare solitum, in paludem adegit: ubi nequicquam per uoraginosa uada eluctante equo, ut in siccum rediret littus, ac honestius caderet, à Barbaris cōfossus atq; equo deturbatus in palude perijt, & cum eo Carolus Toccus illustri Græcorum sanguine progenitus. Solus ferè omniũ Cola Thomasius, uti prædixerat, constantissimè occubuit, adhortatus notos centuriones atque præfectos, ut secum impigrè dimicantes, decoram pro dignitate anteactæ militiæ mortem potius oppetere, quàm turpissimè in paludis cœno perire mallent, atque ita multis Barbarorum confossis & obtruncatis inter cadauera hostium non inulti ceciderunt. In his fuere, infaustæ uirtutis laude digni, Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus, & Laurentius Monfortius, Neapolitani honesti ciues. Reliquos hausit palus, aut hostilis gladius absumpsit, quum meliore sorte Franciscus instruendis aciei magister, cum Antonio Buccaplana, & Lucio Brutio incolumis enatasset. Muleasses suo cruore & multo puluere fœdatus, quum inter turbam terga uertentium profugeret, nulla alia re magis eum hostibus prodente, quàm unguentorum odore, agnitus captusq; est. Desiderati sunt ex ea cæde supra mille & trecenti, reliquos Touarres uestiendos recreandosq; curauit, qui non multo pòst transportari in Siciliam, à Messanæ freto pedibus redeũtes, ab egestate squaloreq; deformes, eam cladem Neapoli miserabilem fecere. At Amida uictor nihil antiquius habuit, quàm ut patrẽ adempto ei oculorum lumine immaniter obcæcaret, quod fiebat candenti scalpello, proscissa utriusq; oculi pupilla. Eandem fraternę sæuitię iniuriam tulere Nahasar & Abdalas cum Muleasse patre capti. Francisco autem Touarri significauit apud se seruari paucos, & hos quidem imberbes captiuos. Muleassi uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus suis olim fecisset, oculorum se usum ademisse, reliquisse autem uitam, ut cæteris crudelissimè sæuientibus exemplo foret, & ipse erga perfidiosum patrem à clementiæ nomine non abhorruisse testaretur. Firmauit demum certis conditionibus eandem, quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam sibi magno usui, in ea præsertim noui regni perturbatione, futuram existimaret, nihil aspernante Touarre, quod præsenti commodo seruire posset. Nam percussis inducijs Amida aliquantum pecuniæ repræsentauit, quæ stipendij nomine præsidiarijs Hispanis solueretur, reddiditque nonnullos captiuos, & in his è Rabatinorum ordine circiter uiginti equites Christianos, quos custodiæ antea tradidisset, tanquam in fide patris contumacissimè perseuerantes. Ad hæc quoque restituta sunt cũcta ad unum Lofredij uexilla, cadauerque eius, adempto tamen capite, ad sepulturam remissum est. Dedit etiam obsidem Sehitem filiũ annorum nouem, quod nomen apud Pœnos benè fortunatum significat, ea tamen conditione, ut si ex his inducijs, quæ temporariæ uidebantur, pax esse nõ posset, atq; inde oriretur bellum, Sehitẽ sibi Touarres incolumẽ continuò redderet. Impetrata quoq; sunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorũ iacturam quanquam non magnifaceret, Tunetanis tamen hostibus aliquando profu-

turam

turam iudicabat. Eæ induciæ quanquam non iniquæ & multis de causis necessariæ uideri poterant, ideoq; à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæsaris esse statuebat, quòd indignum foret eũ potiri regno, qui immani perfidia nefarioq; scelere, id contra Cęsaris authoritatem occupasset. Quamobrem Touarres noua agitat consilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio inclusa uideri poterat, accersendumq; legitimæ hæreditatis regem statuit, qui nutu Cæsaris Amidæ iniuria uehementer offensi, apud Tunetum Christianis auspicijs imperaret. Erat apud Numidas Abdamelech exul ab eo tempore, quo Roscetem ad Barbarussam cõfugisse docuimus. Hunc quòd esset Muleassis germanus frater, ad spem regni euocat, confisum Anemschæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hospitio, diu permanserat, quum è Biscari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad interiora Numidiæ profugisset. Nec oblatæ occasioni deest Abdamelech, hortante præsertim Numida, & prædicentibus iampridem astrologis, eum proculdubio regem euasurum, & regni compotem in ipsa regia Tuneti excessurum è uita. Patrandæ autem rei peropportunum tempus aduenisse uidebatur, quòd tum abesset Amida, uti compositis urbanis rebus, ad Bisertam profectus, ut ibi piscosi lacus magnum uectigal exigeret. Itaque Touarres, ut pactionis fidem tueatur, Sehitem puerum nauigio Tunetum remittit, excipitúrque ab eo Abdamelech qui noctu maximè cõfectis itineribus ad Guletam peruenerat. Is celeritate speculatores pręuertendos ratus, paucarum horarum quietem equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbasuecam Tuneti portam peruolat, ingressúsque confestim ad arcem contendit. Nec eum portæ custodes morantur, rati eum esse Amidam, qui à Biserta redijsset. Nam Abdamelech fœlici dolo totam faciem linteis sudarijs inuoluerat, Pœnorum more, qui eo uelamento uti solent, ut ora à solibus puluereq; defendant. Eo cognito attoniti custodes, quum ad arma discurrerent illico trucidantur, unúsque ante alios aduersari ausus primæ custodiæ præpositus Nanserhalla, natione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæteris, & nihil præ metu se commouentibus, admissáque in arcem Tunetanorum ciuium manu, rex salutatur. Is ante omnia Sehitem puerum custodiæ tradit, & in eandem formulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleasses à Cæsare regnum accepisset, eíque in partem stipendij aureorum nummûm sex milia dinumerat. Nec multo pòst in lethalem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigesimosexto imperij die uita excedens regio funere elatus est. Potentissimi autem amicorum & Tunetani principes obnixè fauente, cohortantéque Touarre, Mahometem filium, annorum ferè duodecim regem creant, eíque statim adhæsere qui ætatem eius regerent, muneraq; rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui interfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Mesuar Abdelchirinus, quæ uox seruum exprimit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa origine Maurus, & Ioannes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine, patria Tarentinus. His cuncta parebant, sed Abdelchirinus intempestiuæ probitatis atq; prudentiæ consilium coquens, quum diceret Tunetanę ciuitati nequaquam puero rege esse opus, sed statæ ætatis maturíque ingenij uiro, qui alienis consilijs circumduci non posset, exitium sibi citò peperit. Excogitans enim quónam modo regiæ stir-

pis regem efficeret, frustra circumspiciens, nec consilium maturè explicans, præoccupantibus collegis est interfectus ea crudelitate, ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo sublato cæteri, quos diximus, summæ potentiæ ueræq; tyrannidis triumuiratum condiderunt. Sed Perellus gynæceum inuasit, quod ei tanquam professione Christiano tum licebat, & in libidinem effusus Amidæ concubinas ad unam omnes constuprauit, singulari cum dolore Amidæ, qui Tuneto exclusus, errabundusq; ad Leptim, atque inde nauigijs ad Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis peninsulæ regulum confugerat, passim ab omnibus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefarijs hominibus summa perfidia occupatum indignissimè uastaretur: quum regi puero impotenter atque improbè dominari, quàm ei syncera fide in administranda Republica adesse mallent. Hæc eadem uera esse Tunetani sentiebant, querebanturque de Abdelchirini morte, qui optimatum princeps, paterque patriæ, à perditissimis hominibus nefariè fuisset interfectus, neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ libidini atque sæuitiæ modum imponerent: quorum dominatu, si regis pueri maturior ætas foret expectanda, crescẽte indies licentia, multo durior ac acerbior euasurus crederetur. Dum eo modo Amida notos sibi adiens, & à singulis auxilia postulans, ciuitatum erga se uoluntates excuteret, multisq; pollicitationibus nouas passim sibi amicitias parare contenderet, Muleasses pedore carceris, & suæ calamitatis deformitate miserabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adireq; templum sibi liceret Ameti Benaros, uiri olim sanctissimi, quod apud Afros in urbe Tuneto asyli inuiolabilis nomine augustissimũ habetur. Nec diu post, quũ Bernardinus Mendocius, Hispanicæ classis præfectus, ad Guletam applicuisset, expetẽte Touarre, è templo ad stagnum, atq; inde nauigio ad Guletam perductus est, ut consultationibus interesset, quibus arma aduersus Amidam, totiusq; eius oræ Turcas pararetur. Muleasses antea Tunetanorum sibi ualde infensorum gladios effugerat, mulierculæ inopis misericordia seruatus, quæ eũ anili pietate in scrobe multis allij sertis coopertum aduersus quæritantes abscondisset. Nec minore quoq; salutis sorte mortem effugit, quum opportunè ad Guletam esset aduectus, quando ei Amida uir sæuus, qui mox Tunetũ repetijt, uel in augusti templi asylo, uti ipse referebat, minimè esset parsurus. Muleasses paulo antè filiã nomine Meluccam, quæ uox Angelam exprimit, Touarre auspice puero regi, uel improbantib. Tunetanis, despõderat. Ea res ciuium animos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nuncijsq; accersere maturarent, quibus ille confisus, ne occasioni iam planè suo arridenti uoto deesset, è Gyrapoli profectus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris uitium Cladi cognomen fecit, Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit: tanta celeritate, ut regi puero uix euadendi, & scapham cõscendendi spatium daretur, cunctàque ei paterent, nec quisquam arma corripere, aut hiscere auderet. Primùm omnium Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abscisisq; uirilibus, uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi constantia defuit, quum oblato uitæ munere adduci non posset, ut à Christiana religione deficeret. Nec multo post, quæstione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, atque item urbis prætorem, & secundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadraginta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus

obiecerat,

obiecerat, aliàs solitus in vivos etiam homines mordaces molossos, diuturnaque fame, ut asperius sævirent, efferatos immittere. In eo quoque supra crudelitatem incesta libido vehementer efferbuit; quum nec sorori quidem parceret, & in omnem sexum, ubi forma ad genium responderet, improbissimè debaccharetur. Cæterùm Muleasses non diu apud Guletam subsedit, ut ipse aiebat, Dovarris avaritia graviter offensus. Querebatur enim ab initio depositam apud eum regiam gazam nequaquam integra fide tam iniquè à Fortuna mulctato redditam fuisse, pretiosæq; supellectilis partem cum insignibus gemmis, certoque auri pondere sibi misero iniquissimè surreptam. Quum autem eius contumeliæ notam Tovarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res est perducta, ut Tovarres ab rege furti & peculatus apud Cæsarem reus efficeretur, & uterq; in Germaniam contenderet. Verùm Cæsar ad æquitatem facti controversiam adducens, composita potius quàm diiudicata lite eo exitu utrumque dimisit, ut Tovarres ex Guletæ præfectura detractus sit: Muleasses verò in Siciliam perduceretur, publico Siculorum sumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obses fuerat, ad ulteriores Numidas Lentigesiæ aviæ propinquos, ut fraterni imperij successum tutus ab insidijs expectaret, avijs itineribus confugit. Quum ex itinere Muleasses Romam venisset, exciperetur que convivio ab Alexandro Farnesio Cardinale, ita se ad varias percunctationes humanum facilemq; præbuit, ut insigni cultus & gestus gravitate veteris Fortunæ maiestatem tueretur. Nam ab elati ingenij more Barbaris insito, deductus ad Pontificem nequaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei genu tantùm oscularetur, & qui oculorum orbes lintea vitta occultatos gerens nihil intueretur: obstipa tamen & erecta cervice regiæ superbiæ insolentiam referret. Ab eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicisque rebus & institutis didicimus: & quum non ineptè de philosophia sermones illati essent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur: perspicuè tamen eum Averrois studiosum, & sectatorem disputando deprehendimus. De natalibus autem suis ita disseruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipse præalto stemmate natus est, ad Homarem, Mahometis pseudoprophetæ consanguineum atque discipulum referret: cuius stirpis Tunetani reges, nihil intercisa, aut alieno sanguine depravata serie, per noningentos supra quinquaginta quatuor annos regnarint. Propterea affirmabat Tunetanum regem, augustiore cognomento, appellari Emir Mumenim, hoc est, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem familiares eius, neminem ei virtute equestri, peritiaque armorum posse comparari, quum ex adulatione iactarent eum, quod ad venatoriæ artis decus pertineret, non multis ex quo imperasset annis, ducentos amplius iubatos leones in sylvis equestri lancea confixisse, quorum tergora siccata repletaq; paleis, ad imaginem vivorum, testimoniumque virtutis, tanquam decora, proximaque militiæ honestissimæ exercitationis trophæa, in peramplis hortorum porticibus spectarentur. Quibus de causis Muleasses tam sævo diræ calamitatis infortunio prorsus indignus nobis etiam videri possit. Eodem hyemis initio, quo Muleasses ab adversa Fortuna acerbissimè mulctatus est, & Barbarussa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna concessit, Franciscus rex à Belgico bello honesta cum laude reversus, quod Landresiano præsidio opem fortiter attulisset, productaque acie Cæsari maximis gentium ferè om-

nium aucto copiis, pugnæ potestatem fecisset, nova copiarum supplementa in Italiam misit, ut amissi Montevici detrimentum Buterius novo ausu resarciret. Iam enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præsidium Cæsarianorum adduxerat, ut prostrato muro ægerrimè Gallorum impetum sustineret, & deditionem brevi facturum videretur. Sed adventu Anghiani, novi ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo cessare, opperirique se iuberetur, cum recentibus scilicet copiis appropinquantem, ut prælio & expugnationi urbis interesset, indignabundus ita impetum repressit, ut hosti ad erigendos novos aggeres, confirmandosque animos spatium daret, & partæ propè victoriæ deesse mallet, quàm eius propè confecti negotii laudem cum adolescēte imperatore communicare. Is erat regiæ stirpis è Borbonia familia, quem Massiliæ Barbarussam excepisse docuimus, cui Buterius vetus miles, & dux ingenio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum existimabat, amissæq; proinde victoriæ eventu malignè lætaretur, quā ille importuno imperio, iuveniliq; libidine interpellasse videri posset. Hoc enim ingeniorū habitu, & tum, & sæpè aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella administrare ita erant soliti, ut rempub. post privatum decus facilè haberent: neq; ob id pœnam à mitissimo rege vererentur. Galli etiam per eos dies Crescentinum oppidum tormentis quassatum, & Desannam, sanctiq; Germani vicina oppida, Cæsarianis ademerant, magno cum dolore Vastii, qui frustrà diu postulata à quæstoribus Insubrum pecunia, ut novas conscriberet cohortes, imparatus, inferiorq; multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Processerat tamen Novariam usq; quantis potuit coactis copiis, ut provinciæ præsidio foret. Nam Galli intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines se intulerant, & circumsessuri Carinianum oppidum, quod est iuxta Padum positum, videbantur. Id Vastius paulo antè occupatum (ut diximus) validis aggeribus munierat, præfeceratq; ei Pyrrhum Stipicianum summæ virtutis atq; constantiæ virum. Ei autem aderant Fœlix Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michael Hispanus, cum totidem Hispanorum vexillis: congestisque omnis generis commeatu Gallorum impetum expectabat, quòd summæ opportunitatis esset id oppidum ad gerendum bellum adversus Gallos, qui obiectu eius munitissimi loci magnopere tardabantur, ne ulterius proferrent vires, & liberius reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vastius accessione eius oppidi multis de causis, eaque præcipuè quòd amissi superiore anno Claraschi par detrimentum hostibus rependisset. Itaque obstinatis animis, & Vastius id tueri & Anghianus obsidere, atque recipere contendebāt, tanto studio, ut Anghianus longam obsidionem institueret, castris in conspectu hostis positis, & Vastius è Germania in auxilium duas legiones accerseret. Tota namq; utriusq; imperii, existimationisq; ratio in eius oppidi defensione, expugnationeq; posita erat: sic ut pleriq; facilè prædicarent, uti mox evenit, eam contentionē universæ pugnæ casum allaturam, quod anteà per octo annos inter perpetuum gerentes bellum nunquā accidisset. Proinde futurum ut una insigni pugna diuturno bello, intolerandisq; miserorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures menses Pyrrhus obsidionem atq; inediam fortissimè sustentarat: sic ut præsidii lectissimi milites ab inopia rerum, extremaq; desperatione auxilii de eruptione cogitarent. Sed eos Pyrrhus animo corporeq; ad perferendas totius inopiæ difficultates paratissimus, blandis honorificisq; alloquiis in

offi-

officij continebat, quum nullam edendo prælio, si erumperent, occasionem ad victoriam ostendi dissereret: proindeq; eum conatum felici eventu cariturum: quoniam Galli nequaquam temere, uti alias, sese circumvallassent, multisq; tormentis atq; equitatu essent instructi, sperarentq; sine sanguine victoria potiri: quando etiam ab oppugnationis cõsilio propter mirificos aggeres, præstantisq; præsidij opinionem, non inepte discesissent. Neq; demũ de Vastij studio diligentiaq; esse dubitandũ: eum enim & suæ laudi, & publicæ causę, totq; militum obsessorum saluti magnifice atq; impigre satisfacturum. Propterea ęquis animis vini desiderium tantisper ferrent, & his, quorum copia adhuc superesset, vitæ alimentis cõtenti essent: postquam viri fortes non ad furfures tantũ, se ad inusitati generis cibaria, pro cõmodo principum, peculiariq; sua laude aliquando descendissent. Ea quoq; erat Pyrrhi comitas externis iucunda militibus, ut vini lagenas, quas sibi expetenti Anghianus hostis humanitatis causa duo mittebat, nequaquã sibi reservaret: sed viritim præfectis atq; signiferis quadam parvi calicis libatione, quod pleno potui non sufficeret, hylariter dispartiretur, Germaniq; vel natura vini appetentes, patientes & iucunde puteali aqua sitim lenirent, & cuncta obsidionis incommoda prius se fortiter perpessuros, quàm indignum quicquam vetere gentis constantia de deditione auribus admitteretur, per centuriones atq; signiferos confirmarent. Vastius quoque eorum animos per literas, quum speculatorum facultas dabatur, bonæ spei implebat, salutemque totius præsidij, & singulorum præfectorum decus summæ curæ sibi futurum pollicebatur. Eo tempore Cæsar veteribus suis innixus consilijs, ingens agitabat bellum, quo Galliam ineunte æstate invaderet, experireturque maioribus coactis viribus, an Franciscus rex elici pertrahique posset ad summam dimicationem universæ pugnæ, in spem amplissimæ victoriæ, quã sibi nuper ad Landresium propositam, è manibus elapsam fuisse iudicabat. Hoc ut assequi posset asidue dabat operã per legatos, ut Henricus Britanniæ rex in Galliam mature traijceret, suopte ingenio, & more gentis Gallico nomini infensissimæ magnopere concitatus. Cum eo namque ita fœdus percusserat, ut Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantum enim Cæsaris odium valebat adversus Gallos ab avorum usq; memoria conceptum, ut gravissimarum offensionum ex repudiatæ adactæq; ad necem materteræ penitus oblivisceretur, nec iniquum, & fide sua indignum existimaret, ad contumeliam Pontificij nominis, cum eo rege fœdere coniungi, qui propter eversa sacra, despectamque & convulsam Romani Pontificis existimationem, Christiano iure anathemate à Romano senatu fuisset damnatus, ipso præsertim Cæsare id orante postulanteque, quum se in Britanni regis gratiam nunquam rediturum iurasset, nisi Pontificiæ dignitati Henricus satisfaceret, & ad veteres sacrorum ritus, pristinamque Romani Pontificis authoritatem se conferret. Quod autem erat reliquum, asidue invigilabat, ne Germani milites Gallicis stipendijs allecti in Galliam transirent, propositis edictis, atrocibusque pœnis, his qui id ausi, deprehensique essent. Pari diligentia pagorum Helvetiorũ principes aggrediebatur promisis atq; muneribus ut Gallorum delectus in conscribendis cohortibus impedirent, aut retardarent, quando in eius gentis auxilijs salutem Galliæ positam esse prospiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata virtutis opinione opponi possent. Ne vero Italiam negligeret, ipsumque præsertim Mediolanum novis

Anghiani copijs ad prædam expositum, Neapolitanosque Barbarussæ classis reditum extimescentes: duas Germanorum legiones in Italiam misit, quibus iniunctum est, ut Vastio operam præstarent: ac demum si ita usus posceret, mari Neapolim deveherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Christophorus, & Brennor, qui stirpis veterum Veronensium principum esse dicebantur. Harum spe legionum confisus Vastius, quod erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariæ, & Norici, splendentibusq; thoracibus & galeis Mediolani fuerant instructi, è Vercellis Astam se contulit, & magnum inde sarcinariorum iumentorum usq; à Mediolano, agrestiumq; carrorum numerū contrahi iussit, quibus magna vis instituti & anteà parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obsessos conveheretur. Et quanquam non multi apud se essent Hispani, nec plenæ admodum essent veterum Germanorum cohortes, quas Baro Seisnechus ductabat: tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præsertim Italicis cohortibus, quæ amplius sex millium militum numerū implebant, eorumq; magna ex parte sclopettariorum, qui assueti, inveteratique perpetuis Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant consecuri. His omnibus præerat Robertus Sanseverinus, princeps Salernitanus, cui adiutor, & propè magister à Vastio fuerat attributus Cæsar Massius, è Neapoli vetus peditum præfectus, quo nemo plura stipendia meruerat, quum per triginta annos Cæsari integra virtutis & fidei fama operam navasset. Vna tantùm Vastius angebatur equitum paucitate, infirmitateque, cum vix septingenti galeati recenserentur, qui etiam levis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitū, apud quos iusti roboris cataphractorum alas esse didicerat: quarum impetum Cæsariani apertis in campis nequaquam laturi viderentur: ob id præcipuè, quòd illustres aliquot iuvenes, quorū principes erant Vidamius, summo loco in Carnutibus natus, & Asseius Arvernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ studio è Gallia hortatu regis in castra venisse, secumq; adduxisse plures eximiæ alacritatis equites, exploratum habebat. Quibus de causis coactus est confugere ad Cosmum Medicem, implorando ut sibi in tanto periculo, tantaq; exiguitate temporis novos conscribere milites nequeunti, ab Etruria equites submitteret. Cosmus tametsi cavendum sibi ab insidijs exulum, quas adversus se parari audiebat, & tuendam à Barbarussę impetu maritimam oram arbitraretur, quando aperto iam Vere Barbari ad navigandū idoneum tempus habere viderentur: Cęsari tamen, cui summa omnia debebat officia, & Vastio ęqua postulanti, communi in rerum discrimine deesse noluit, misitq; Rodulphum Baleonū, Malatestæ filium cum insigni ala veteranorum equitum: cuius accessione Vastius adeo lætatus est, ut in spem veniret confirmandi equitatus sui, experiundæq; prælij fortunæ, quum peditatu superior, aut certè par tutò confligere se posse speraret. Nam eo animo hostes, duce Anghiano, apud quem erant periti atq; acerrimi duces Termeus atq; Buterius, ad villam Stalloniam castra posuerant, ut Vastium illac pertransire conantē, iusta edita pugna adoriretur. Erant nonnulli, togatiq; præsertim qui pugnæ casum Cæsarianis, tanquam minus necessarium, omnino vitandum esse prædicarent, ob idque ducendum quoquomodo bellum, ut Gallorum fervidæ gentis impetus, non collatis in aciem viribus: sed uti sæpe alias, spatio & mora, levibusq; prælijs frangeretur: nec tamen adversas, quæ summæ erant in negotio, difficultates explicarēt: sic ut Va-

stius ca

stius ea tanquam vetera, & in præsenti rerum momento parùm opportunâ aptè refelleret, atque eas quæ aliter evadi nequirent, fortiter audendo superandas esse demonstraret. Nam præterquam quòd receptus omnis, segnisq; cunctatio ignominię & durissimi exitus pericula ferrent, triplex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de summæ rei eventu solicitum reddebat, hortabaturq́ue ut suscepti consilij propositum teneret. Primum erat pecuniæ inopia, instantibus iam stipendijs: quando per mensarios curata Genuæ vel magnis usuræ impendijs ægerrimè repræsentaretur, nec quæ erat Insubribus imperata, tanquam ab assiduè expilatis, facilè exigi, & comportari posset: sicut non temerè timendum foret milites posse dilabi, qui sine stipendijs, propinquo præsertim valido hoste, contineri non possent. Secundũ positum erat in salute tot fortissimarum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deesse non poterat, extremum vitæ ac existimationis discrimen se adire, literis & varijs significationibus ostendebant. Postremum erat defecturi citò commeatus timor. nam ex continua pluvia, durisq́ue subvectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creverat, ut paratus ad sublevandos obsessos commeatus in alimenta præsentis exercitus absumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, veterum ducum suorum consilia secutus, Carinianum duplici fossâ, perpetuaque munitione circunvallarat, binos in Pado pontes statuerat, lunatisq; aggeribus utraq; pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis cõmeatus copia nusquam impeditus utebatur, & ad villam Stalloniam, qui est vicus ultrà Padum, positis castris, atque his aggere & fossa permunitis (ut suprà diximus) hostium adventum expectabat. Erat in conspectu Carinianum, intercedente Pado: ad dextram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad lęvam Montecalerium, quæ Gallicis præsidijs tenebantur, ita ut Cæsarianis inter castella præsidiaque hostium ab Asta moventibus, iter esset habendum. Interim Vastius misso ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac se transiturum simularet, eo non multo pòst revocato, ad lævam per superiora versus Summaripę oppidum exercitum duxit, eodemque die Montatam castellum, quod ex itinere occuparat, pervenit: ratus se postero die Summaripam, tertio Casalem, quod appellatur Crassum: quarto Carinianum omnino perventurum. Cuius suscepti itineris rationes disertè explicabantur, quòd superioribus locis Padum vado transire, eoque itineris flexu Transpadanos hostium commeatus intercipere, & si hostes supervenirent, erumpentis præsidij certissima ope, ancipitique acie inclusos, aut avertere, aut profligare soluta obsidione sperabat. Verùm hæc vel appositè consulta Fortuna irrisit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum densa nube turgidum, tantam vim imbrium iter habenti superfudit, ut rivi agrorum dudum sine aqua in speciem amnium atque torrentium intumescerent, itinera præalto obsita cœno carrorum rotas devorarent, equi tenaci luto semihausti ad incessum cogi nequirent, & milites amissis calceis ægrè eluctando madefacti, iniquitatem itineris, nec desinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent. Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens desperatio. Nam assiduo imbre infusus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tam fœdo, tristique incommodo, ut milites quatuor dierum cibaria secum

ferre iussi, cum publica tum privata alimentorum iactura magnopere turbarentur. Tum verò Vastius frustrà indignari infestæ Fortunæ, ab Asta novi commeatus supplementum adduci iubere, consolari passim milites, ut id pluviæ detrimentum constanter ferre, & non dubiam cœli serenitatem ad victoriam expectare vellent. Interim per Salernitanum Italicasque cohortes castellum Sancti Stephani expugnari iubet, gravioraque duo tormenta ibi deponit, quòd ea, propter iniquitatem itineris, vel duplicatis equorum & boum iugis perduci non possent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant, diligenter adhibet, & cohortando milites spe prælij atque victoriæ implet. Non deerat peritus locorum Vistarinus, qui è Cherio per Federicum Dovariam Vastium hortaretur, ut omissa priore via, ad se iter converteret, quòd Sanctanna amnis facilè vado superari, & Cherij amplissimo oppido exercitus aliquantisper recreari posset: indeque apparatis pontibus, obsessis opem ferendi, & si hostis sese offerret æquiore conditione confligendi facultatem esset habiturus. Iam designati itineris quartus effluxerat dies, quum Montata nondum excessisset, gravissimis atque inopinatis rerum casibus retardatus. At Galli de consilio itinereque hostium non inani coniectura iudicantes, è villa Stallonia, ubi aliquandiu consederant, motis castris, ut hosti propinquiores essent, ad Carmagnolam oppidum se contulerunt, intentique & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occasionem corpora atque animos pararunt. Sequenti die Vastius, quum sol vel ambiguus cœlum serenasset, uti statuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipse ad dextram cum manu equitum ad Stallonia castra unde hostis discesserat, & ad Carmagnolam usque lustrando loca provectus, reperit hostes contra consuetudinem ad levia certamina elici non posse, eosque tormentis tantùm instructos in muro consistere. Excepit tamen duos milites fortè vagos, à quibus eadem, quæ de hostibus antea didicerat, certius cognovit: paratum scilicet esse Anghianum prælio decertare, eumque ornatissimo abundare equitatu, quo se certis rebus parem, hosti superiorem, & denique victorem evasurum confideret. Vastius interea, quod magno usui fuit, ex itinere Ceresolam vicum à præeuntibus occupari iussit, eique Guterium Chesadam corporis custodiæ præfectum cum ducentis sclopettarijs præsidio imposuit. Et quanquam ad Summaripam, quòd magnopere cupiebat, pervenire contenderet: Ceresolæ tamen necessariò castra ponere coactus est, quòd Germani tardius subsequerentur, propter tormenta, quæ nisi difficili magnoque conatu pertrahi non poterant, & Hispani ad postremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegrataque pluvia, à reliquis longè abessent, ac Salernitanus Italos, varijs atque durissimis afflictos incommodis, extremaque lassitudine fatigatos adduxisset: quibus omnibus si Summaripam petere vellet, vallis frequenti aquarum voragine & alnis, multisque huiusmodi arbusculis impedita, per tenebras erat superanda, atque eo incommodius, quòd nisi valde angustos & raros aditus ab agrestibus subdita materia constratos transituris præberet. Vltra eam vallem paulo antè extraordinarij recentioresq; Itali levis armaturę processerant, ducitante Cæsare Massio, cœptisq; & protractis levibus prælijs propinquo hosti speciem præsentis atq; instructi Cæsariani exercitus fecerant, sic ut Galli qui densa acie incumbebant, aliquandiu sustentati atq; repressi, transeundæ vallis consilium abijcerent, quã si transissent, Cæsarianis profectò magna & certa

clades erat expectanda, uti posteà Vastius animadverso disiuncti imparatiq; exercitus sui periculo, confessus est. Is postero die à Ceresola discedẽs cunctum exercitum tormentaque traduxit, sic ut distincta suorum agmina adventanti à Carmagnola hosti, patentibus in campis ostenderet, & per levem Italorum armaturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui se alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore deposcentes. Iam utrinq; levis armatura disperso tumultuarioq; certamine pugnaverat, quũ fortè Itali tormẽta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indeq; clamor ingeminatæ victoræ sublatus est. Tum verò Anghianus universas copias hoc ordine constitutas promovit: in media acie Vascones, & reliquos Gallici nominis veteres pedites optimè armatos, decoro cultu cristisque fulgentes, ita collocarat, ut eis Helvetiorum iam pridem Subalpino bello inveteratorum, validam manum applicaret, quibus tota frons latè extensa & æquata certo subsidio firmabatur. Dextrum cornu Helvetijs, qui nuper advenerant, insigni animorum ardore pugnam poscentibus attribuit. In sinistro autem cornu constitere Gruerij non multi usus, & subagreste militum genus. Hi erant ex regionibus, quæ ad Losannam & Genevam, Lemanumq; lacum pertinent, Helvetijs Bernensibus & Sedunis finitimi. His admixtæ erant Italicæ exulumq; præcipuè Insubrũ & Allobrogum, Subalpinorumq; aliquot cohortes, acies quidem magna multisq; vexillis conspicua: sed quę ex tyronum magna ex parte diversa utentium lingua, & tumultuarijs delectibus conflata, nullam propè certæ virtutis, aut firmi consensus opinionem præberet. Triplicem peditum aciem, triplex equitum agmen distinguebat: nam intervalla, quæ relicta erant inter utrunq; cornu, & mediam aciem, divisi per alas equites occupabant. Inter hanc & Helvetiorum phalangem constiterat Thermeus, apud quem erat tota vis levis armaturæ equitum, unius cataphractorum alę præsidio confirmata. Buterius cum reliquo equitatu Gruериorum apertum latus tueri iubetur. Ex adverso Vastius hostium ordines conspicatus integram Germanorum phalangem, quam invicti roboris existimabat, mediæ hostium aciei, ipsisq; Vasconibus opposuit, eo ordine, ut in prima fronte Alipraudum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem, ipso id ad decus deposcẽte collocaret. Nam superioribus etiam diebus generosus, & egregiè pugnax iuvenis alacriter fuerat professus, se Helvetios, quorum impetum nequaquã imperitè Vastius vereri videbatur, cum sua tantũ legione, quæ trium millium summã non implebat, invasurum & strenuè prostraturũ. Secundũ eum Scaligeri fratres vexillis in mediam aciem collocatis suas cohortes confertis ordinibus ductabant. Cornu dextrum Gruerijs oppositum, Hispanis concedit, sic ut his statariæ militiæ quinq; Germanorum cohortes duce Seisnecho adiungeret. In sinistro Italos omnes constituit, iussitq; ut sese in tumulum, qui à modica valle leniter exurgit, sensim tanquã in æquiorem locum erigerent, nec inde se commoverent, ne inordinati ab Helvetijs, qui erant in adverso loco, uti disciplina impares funderentur, sed persistentes in acie Salernitani & Marsij iussis obtemperarent, & uti sors pręlij deposceret, per sclopetarios operã præstarent. Philippus Belga, Lanoij filius, qui toti pręerat equitatui, eo spatio, quod inter Germanos & Hispanos intererat, consistere est iussus. Idem ut faciat Baleonus, Thermeo oppositus, iubetur. Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra instructos diligenter observet & invadat.

Eo modo constituta directaque utrinque acie, & displosis utrinque tormentis, signa cecinerunt, appropinquareq; acies cœperunt, inter quas magno cum periculo volitantium undique pilarum & glandium Vastius obequitans, collustrando cuncta oculis Germanos segnius quàm volebat progredi animadvertit, sic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter hortaretur, in vultu Scaligerorum fratrum deprehendit non dubia, ab inusitato tristique pallore, lethalis metus indicia. Proinde conversus ad familiares Scalengũ, Landrianumq;, & Saiavedram, qui eum ad excipienda reddendaque per acies imperia sequebantur: Deus, inquit, magnus hoc omen avertat, & uti maximè indigemus, hodie præsenti numine nobis adsit, postquam in his Germanis, in quibus tota spes & ratio parandæ victoriæ posita est, quod anteà nusquam accidit, præsente provocanteq; hoste ad dimicandum nullam alacritatem conspicimus. Primi omnium accepto pugnæ signo, quod Vastius suorum hortatu dederat, Thermei & Baleoni equites concurrerunt, usque adeo gravi impetu, ut multi utrinque sternerentur, magnoque ardore post abiectas hastas clavis atq; mucronibus res gereretur. Ibi Thermeus, quum in pedites Italos procurrisset, ab his repulsus, vulnerato & cadente equo, à tyrone pedite capitur. Baleoni autem ala, quæ numero equitũ erat inferior, quanquã virtute præcelleret, cataphractorum invadentium vim sustinere non potuit, sic ut multi in eo peracri congressu, in hisq; Iulius Actius, tyranni Tudertis filius caderent, ipseque Baleonus suffosso, & moriente equo oppressus vix eriperetur, & pedes & saucius ad Italos pedites se reciperet. At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælij eventum alternare solita, Hispanis & veteribus Germanis arridere visa est. Nam Raimũdo Cardonio & Seisnecho ducẽtibus, exporrecta sclopettariorũ ala, quam manicã vocant, tanta vi Gruerios invaserunt, ut eorũ aciem totam perturbarent, & in fugam verterẽt, rusticaq; casa, ad quã se applicarant, & aliquot tormentis potirentur, & alam Gallorũ equitum fusis subsidio missam cruenta conditione perrumperẽt. Cecidère in eo conatu Strochius, & Carolus Drosius, qui in eo cornu summã nominis authoritatem obtinebant. Asseius quoq; summæ spei iuvenis fervidius irrumpẽs: Germanicis hastis ab ephippio deiectus, ex geminato vulnere triduo pòst interijt. Eo celeri quanquã incerto victoriæ provẽtu, Hispani accensi animis, fusos ad multum spatium persecuti, ita procurrerunt, ut cædẽdo, capiẽdoq; ad Carmagnolam usq; cursum intenderent. Eodẽ tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta vitarent, imperante Vastio consurrexerunt, collectumque pulverẽ, quę est vetus & religiosa eius gentis cõsuetudo, pòst terga proiecerũt, quum ea cerimonia conciliari victoriæ numen arbitrarentur, promotisq; signis hastas inclinarũt. Aliprandus qui in prima phalangis fronte constiterat, paucis passibus extra aciem prodiens, Molem in Gallica acie ducem, insignibus conspicuum, manu ad singulare certamen provocavit. Nec detrectante Gallo ita concurrit, ut mutuis ictibus ora perfossi ambo corruerẽt, Mola quidem lethifera cuspide supra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprandus gena usque ad aurem perforata. Cadentibus itaque ducibus asperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus consertum est, quum utrinque robora lectissimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro victoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius promotam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret, secuti sunt, propter depressi & inæqualis loci impedimen-

pedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines densari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utramque mediam aciem commissa pugna ardentissimè certaretur, Cæsariani equites sinistrum hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus videbatur, adorti sunt: alacri quidem, sed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo procursu: nam provecti ad hostilem aciem, nulla facta impressione, nec inclinatis hastis sese in gyrum lunato cursu provolverunt, sive ut levem hostium armaturam equestrem extra cataphractorum subsidia ad pugnam elicerent, sive quòd aciem perpetuo rigentem ferro ipsi levius armati tentare non auderent, sive adducti incerta voce à Goito, ut dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorũ pectoribus, & conserta acie: sed per iteratos incursus & recursus, Maurorum more, cum cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primò Gallis, & mox socijs non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sicut repentè Buteriani terga vertentium valido procursu insequerentur, nec Cæsariani, clamante, increpitanteque Vastio, sisti possent, sed præcipiti cursu in transversam Germanorum phalangem deferrentur, eamque paululum post signa laxatam veluti adacto cuneo totam aperirent atque proscinderent. Quo casu Galli hisdem vestigijs in hiatum perruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neque galeis, neque thoracibus, uti anteriores essent muniti, parvo negotio trucidarunt, quum latis & pręgravibus gladijs, quos à venatorijs cultris non absimiles suspensos ab ephippijs gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum verò Helvetij, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & cęde, neglectis omissisque Italis, ad Germanos infesta signa verterunt, utpote quos ab naturali odio veros propriosque hostes ducerent, nec Italos per cavum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam fore victoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilij casus non dubiam salutem Italis: Germanis verò certissimam attulit cladem. Nam sicuti illi armis & numero inferiores conspecta pręsertim suorum equitum fuga, Helvetiæ impressionis impetum nequaquam diu laturi videbantur: ita Germani, qui à fronte Vascones & veteres Helvetios summa vi certantes constantissimè propellebant, invadentium ex obliquo Helvetiorum recentem vim sustinere nequiverunt, sicut à socio equitatu vesana & miserabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in tergo à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hostium peditatu amissis ducibus stratisque vexillis terga verterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidère cum Scaligeris fratribus viri illustres, aut varijs militiæ honoribus clari, præfectique cohortium ante alios Vulcanus Fustembergi reguli filius, Michael Preusinger, in regenda ductandaq; phalange Brennoris Scaligeri legatus, & Antius Ursus multorum stipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthasar Chaldesius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Bursa, Adamus Bralius, & Baro Grinistenius. Aliprandus verò Madrucius multis vulneribus susceptis, inter suorũ & hostiũ cadavera semianimis repertus, in Anghiani potestatẽ devenit. Eam verò cladẽ meritò Germanis incidisse tanquã impijs, Lutheranęq; superstitionis piaculo damnatis, multi prędicabant, quòd pridie, qui fuerat resurrectionis Dei Christi solennis dies, sa-

cris intereſſe noluerint, taliſque ſæpe, quum ad iactus levigata marmora quæritarent, in altariorum ſacratis menſis luſiſſent, & ligneam Chriſti ſervatoris ſtatuam diris contumelijs, & multo demum cœno conſpurcaſſent. At Itali ubi ſtrata phalangis vexilla, & equites iuſto curſu in fugam extentos conſpexêre, neceſſario & utili, uti mox apparuit, potius quàm honeſto conſilio ſubducere ſe in tutum reformidato victore, & per depreſſum, quem diximus locum: conſervatis tamen ordinibus ſe recipere cœperunt, nulla validiore hoſtium manu eos laceſſente aut perſequente: eoque modo ante mediam noctem Aſtam pervenerunt. Eò multo antè Lanoius cum ſuo equitatu integer applicarat: ſub occaſum verò Solis ipſe Vaſtius ſupervenit, quum ſclopetti glande per ferream ephippij frontem, ſupra genu vulnus accepiſſet, aliquotque clavarum ictibus colliſa caſſide nequaquam hoſti cognitus, gladioque ſe defendens, è medio adverſæ pugnæ tumultu ſe eripuiſſet. Tum enim ſecus ac aliàs ſoleret, non imperatorijs inſignibus, ſed atro & mediocri ſagulo, ne facilè agnoſci poſſet, uſus fuiſſe dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec invaſerit, nec ſit perſecutus, hanc fuiſſe cauſam reperiebamus, quòd amiſſo Thermeo duce, ſeſe diſperſim ad opprimendum dextri hoſtilis cornu milites convertiſſent. Hiſpani enim Seiſnechanique Germani, qui Gruerios latè profligarant, longeque fuſos fuerant perſecuti, quum redirent, perfuſi navatæ fortiter operæ gaudio, ſociorumque ignari cladis, ſuſpenſis ſtupentibusque animis ad conſpectam ſtragem, in victores Gallos inciderunt, à quibus circunfuſo equitatu tanquam indagine clauſi, propè ſine vulnere capti ſunt, quòd viri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quàm ſtulta exitialique pertinacia repugnare ſatius exiſtimarent. Ante alios ſeſe dedidit Raimundus Cardonius caſtrorum magiſter, eius filius qui cum Gallis, Gaſtoneque duce ad Ravennam improſperè conflixit, & cum eo Hiſpani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludovicus Chexada, Conſalvus Hernandius, atque Chevedius. Baro autem Seiſnechus oblato ſibi equo periculum evaſit: & Carolus Gonzaga, quum pedites turpiter effugere conſpexiſſet, ne id dedecus ſubiret in Gallos irrupit, deiectusque equo captus eſt. Pari etiam pudore, ſed iniquiore honeſti conatus ſorte accenſus Hercules Martinegus, illuſtri loco Brixiæ natus, quum in confertam hoſtium aciem cum ala ſua ſeſe, uti Vaſtij alumnum decebat, vehementer intuliſſet, cum Attilio fratre interfectus eſt. Pugnatum eſt ad Cereſolam poſtridie Idus Apriles, quarto & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimum atque milleſimum Chriſtianæ ſalutis. Occiſa autem referuntur ad duodecim millia hominum, ſed multò maxima ex parte Germanorum. Neq; enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero ſupra quadraginta millia peditum conſtitiſſent, omnino incruenta victoria Gallis obtigit, ſiniſtro præſertim eorum cornu magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illuſtri Gallica nobilitate deſideratis, quorum cadavera Anghianus exquiſito funeris honore proſecutus, in Galliam ad ſepulchra maiorum deferri iuſsit. Dum Vaſtius acceptæ cladis dolore, & totius ſummæ rei periculo perculſus, ſervatas vel ex turpi fuga copias colligeret & inſpiceret, in ſpem venit victores Gallos his præſidijs poſſe ſuſtineri, diſsimulabatque non obſcura quorundam delicta, eo vultu ut nemini palàm ſuccenſeret, & de una tantũ Fortuna quereretur: Baleonũ verò eximia ornaret laude, quem ferè unũ, fortiſsima edita opera, & Coſmo principi à quo erat miſſus, & paterno avitoq; ſuo nomini egregiè ſatisfe-

tisfe-

tis fecisse, attestante etiam Thermeo, disserebat. Hortabatur autem Lanoium, ut fatalis erroris notam nova virtute abolendam existimaret. Salernitani quoque & Massij consilia probabantur, qui in eo perangusto atque difficili adversæ rei momento cohortes Cæsari magno usui futuras servavissent. Verùm eius iusto prælio invicti anteà ducis existimationem, præsentemque omnem militaris providentiæ diligentiam, odium (uti sępe fit) ex re malè gesta repentè obortum, & pleriq; ex amicis obtrectatores facti vehementer obterebant: iniqua hercle & planè misera imperatorum cõditione, quod saluberrimę cunctationi periculosam pugnę aleam prætulisse diceretur, quasi flagitantibus quibusdam suorum, qui hostes arroganter despicerent, dimicando obtemperare, ne pristini sui dedecoris iacturam faceret, quã bono publico prælium vitare, differreq; maluerit. Sed uti posteà ex eius ore accepimus, nunquam futurum putarat, quin alioqui metuendam Gallici equitatus vim per sclopettarios, sicuti ad Ticinum fœliciter accidisset, sustineret & funderet, ipsoque robore densatæ phalangis hostium peditatum egregiè superaret. Sed cuncta eo bello prælioq; vel rectissimè ordinata, unum, ut credi par esset, divinum magni ultoris numen violenter evertisse, scilicet ut elatos, virtutiq; suę insolenter confisos, & nihil de victoriæ eventu dubitantes leniter castigaret, & Germani obiter fœdo impietatis scelere contaminati gravissime plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLV.

OST eam pugnam in subiectis Ceresolæ campis à Cęsarianis malè pugnatam, Anghianus victor, quanquam effusè lætaretur: sese tamen commovere, ultraque progredi in Insubrum fines, & denique victoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus esset circumventus. Ante omnia veteranæ cohortes, promptissimo quoque militum occiso aut vulnerato, vehementer attenuatæ, orbatæque multis centurionibus atque signiferis, novo supplemento erant instaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites ex vetere militari consuetudine, uti acie victores, dignum fide, & fœlicitate generosi, novique imperatoris donativum postulabant: quod tametsi prolixa pollicitatione, & datis vadibus differri, extrahique posse videretur: nihil tamen quæstorum inopiam sublevabat: quoniam Helvetijs persolvendi stipendij dies aderat, quibuscum nulla excusatione utendum foret. Cuius negotij difficultates, neque facilè, neque celeriter poterant explicari, propter præsentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè nisi ab argentarijs

Lugdunensibus dissolvi posse censebatur, & ob id aliquanto ægrius & tardius quam temporis exiguitas, & præceps occasio postularet: quum audendi procedendiq; ratio omnis in festinatione posita putaretur. Novum quoque expediendis consilijs impedimentum attulerant Helvetij, quum inconsultis pagorum suorum magistratibus se Cæsaris fines invasuros pernegarent. Dicebant enim se ea præcipuè de causa in Italiam missos fuisse, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regijs præsidijs tenerentur, à Cæsarianorum vi, iniuriaque defenderent, atque obiter integra fide renovati sæpe fœderis iura tuerentur, quæ vigerent inter Helvetiam gentem, cui Grisones socij antiquitùs essent annexi, & ipsas Mediolanensis imperij civitates, quibus tanquam vicinitate finium, & mutuo mercaturæ commercio amicissimè coniunctis, inferre arma neque ex fœdere liceret, neque ex commodo suæ gentis expediret. Sed quanquam Helvetij precibus & severa obtestatione, aut aliquanta demum pecunia suo more flecti, in sententiamque perduci posse viderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæque iterum Fortunæ deliberationes suspendebat, quòd relictis in tergo tot hostium præsidijs nequaquam prius in Insubres signa ex tuto verti possent, quàm Carinianæ obsidionis eventum expectarent, propter quam multo susceptam labore, & singulari perseverantia continuatam summæ rei discrimen dimicando subire, quàm inde irrito incœpto abscedere maluissent. Quantum verò qualeque præsidium obsideretur, quantamq; opportunitatem id oppidum, si reciperetur, ad parandam victoriam esset habiturum, peritiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius suis malis, quàm properantius quicquam audere molirique volebat, Tessium qui pedestribus præerat copijs, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum misit, & Carinianum arctius obsidere constituit. Pyrrhus enim, nihil adverso Vastij successu terrefactus, hortanti comminantique Anghiano, ut dijudicatæ belli Fortunæ cederet, desineret expectare novam opem, & pertinaciæ finem imponeret, postquam virtuti, existimationique suæ tam diu perpessus inediam cumulatè satisfecisset, elato animo respondebat, ipsius atque omnium militum, qui essent in præsidio, unum esse decretum, perferre cuncta obsidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quisquiliæ superessent: his verò consumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos parare. Ab alia quoque parte Vistarinus è Cherio sæpe erumpendo obsidendoque itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, sæpe raptis impedimentis, & equis iugatis, qui tormenta conveherent, interceptis: aut ad suffragines, ut operi inutiles forent, graviter vulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quod se victoriæ fama tutos rati, plerunque remissa diligentia inexplorato & sine præsidio, inter amica hostiliaque oppida commeando, in in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vastium integris Salernitani cohortibus, & incolumi toto fere equitatu confirmatum, si ipse progredi inciperet, continuò provehentis sese vestigijs institurum, aut adiuncto sibi Vistarino, & eductis, coactisq; in unum omnibus præsidijs, Pyrrhum obsidione liberaturum. Is tum ab Asta secundo Pado ad Ticinum urbem descenderat, ut vulnus quanquam minimè sævum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenses præsides, reliquarumque urbium præfectos hortaretur, ut timere desinerent, confirmarentque præsidia, & studiosissimè, uti semper fecissent, in stipendia pecuniam expedirent, sustinendo

hosti,

hosti, si fortè vel garviter affecto, & semilacero exercitu, conari aliquid, & progredi auderet. Nec multo pòst Anghianus ut captivorum multitudine exoneraret castra, uberioreque annona exercitus aleretur: generoso consilio omnes dimisit, ea conditione, ut Hispani in Hispaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reverterentur. His præsidium est datum, quod passim inviolatos præstaret, atq; deduceret: edicto quoq; regio cautum est, ut commeatus transeuntibus pagatim pręberetur. Iêre Hispanici nominis milites sexcenti, & quadraginta très: Germani verò supra mille: liberavitq; demũ certa permutationẽ Raimundum Cardonium, & Carolũ Gonzagam, ut Thermeum, cuius virtuti plurimùm tribuebat, prò duobus acciperet, quibus etiam liberaliter additus est Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetrante. Interea Vastius crebris speculatorum nuncijs certior fiebat, regem Franciscum uni huic consilio maximè incumbere, ut Anghianum novis augeret copijs, & bellum multo priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæsaris & Henrici impetum avertere aut retardare conaretur. Eos namque adversum se refricatis odijs acerbissimè concitatos bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæsarem, si amittendæ Cisalpinæ Galliæ periculo distineretur, remissiore quàm statuisset virium apparatu Galliam invasurum. Quamobrem Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque domui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam misit, datis secretioribus mandatis, quibus Gallicę factionis studiosos ad navandam operam excitaret, quibuscum communicatis consilijs, & coactis copijs, instauratoque properè bello Cæsarianos adoriretur. Erat Strozza elato, ardentique ingenio, & optimis exculto literis: sed eo plerunque infræni, & adversus pericula prorsus indomito, quum ardua quæque atque aspera tentando, excelsæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is navandæ operæ cupidus, totius obeundi atque implendi consilij vim omnem in una maximè celeritate positam iudicabat. Itaque quæstores Gallos nihil expectandos decernens, ex sua pecunia circiter septem millia hominum conscribit, & apud oppidum Mirandulam cogit: quibus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Venetias pervolat ut cum Hippolyto Atestino Cardinale, apud quem instruendæ rei & consilij explicandi summa erat authoritas, colloqueretur. Is acciverat Petrum Mariam Roscium Italicis cohortibus Belgico bello præesse solitum, & Galeotum Picum Mirandulæ Comitem. Quum de tota itineris capiundi, faciundæque irruptionis ratione disputaretur, Roscius id maximè iter rectà per Æmiliam viam probabat, quò paucis antè annis Cæsar Fregosius Guido Rangonus, & Caninius Gonzega ad oppugnandam Genuam contendissent. Futurum enim esse, ut prius Placentiam & Derthonam pręterveherentur, quàm Vastius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendumque iter conferto agmine transituris opponeret. Anghianum autem cognito sociorũ adventu, minimè dubitaturũ, quin illicò partem equitatus, quę adventantes opportuno præsidio confirmet & excipiat, Tanarũ amnem traijcere iubeat. Altera erat quorudam opinio, aliquanto maturior atque securior: sed quam vel tantulæ expectationis mora plurimùm infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas esse copias, quæ Romæ parabantur, iustisque coactis viribus uno consensu, gravique impetu bellum gerendum.

Quum verò ad Placentiam in una castra pervenirent, si id perterritæ gentis Insubrum fama, & imparati hostis motus deposcere viderentur, superato Pado, rectà ad Ticinum urbem, & Mediolanum usque signa promoverent: excito scilicet ad communem victoriæ spem Anghiano. Quòd si vel ille nihil se commoveret, vel urbes Insubrum opinione firmiores forent, tum secundi consilij occasionem sequerentur, & continuato itinere per Æmiliam viam contenderent, coniunctisque viribus cum ipso Anghiano imperatore gerendarum rerum consilium explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta tum adversa audacibus eius consilijs tarditas erat, se suo usurum consilio & bellum gesturum dixit, illacque perducturum copias suo sumptu conductas, quà eius suscepti belli Fortuna iter monstraret. Proinde æquo animo perferrent, si non ignarus rerum suarum ab aliena sententia dissentiret, & celeritate sibi utendũ arbitraretur, quando ipse peculiari suo periculo, quòd salutem, famam, et opes respiceret, sui studij operam insignem regi esset probaturus. Hippolytus hæc Strozza deposcenti, enixeque volenti vel invitus concessit: ratus eum ex arcano consilio quod detegi nollet, nequaquam temerè: sed exploratò aliqua tentaturum, quæ subsequentibus copijs Romanis, aperiendæ victoriæ initium præberet. Habebantur interim Romæ, omnibusque Pontificiæ ditionis regionibus militum delectus, pari studio Cæsarianarum & Gallicarum partium, quum utrinque factiosi proceres, Cardinalesque beneficijs obstricti pecuniam proferrent, in neutram partem inclinante Pontifice. Franciscus Vrsinus, magni Pitiliani nepos, & cum eo duo Sanseverinæ familiæ reguli, exules Neapolitani Sommeus, & Capaccius aliquot veteranas cohortes ex factiosis, Guelphoque nomini addictis, instruxerant: parique contentione Martius Columna, & Iulianus Cæsarinus veteres suos milites, partiumque studiosos ad signa vocaverant, magno armorum strepitu in Galliam Cisalpinam properantes, hi ut Vastio laboranti opem ferrent: illi verò ut Strozzeanis copijs iungerentur. Verùm Cosmus Etruriæ princeps, expeditiore fœliciorequé in Cæsarem studio labantem Mediolanensium rerum statum, & Vastium asperrimis difficultatibus implicitum, opportunissimo tempore, erexit atque firmavit. Is enim post adversam Ceresolæ pugnam perspecto summæ rei discrimine, nihil antiquius habuit, quàm extemplò delectas parare copias, quibus Vastij vires, quæ erant exiguæ atque disiunctæ, perturbatosque item metu Insubrum animos Etrusci auxilij nova spe confirmaret. Itaque contecto maximè consilio quid paret, ad Andream Auriam perscribit, postulatque, ut sibi classem viginti triremium ad Etruscum litus mittat, quòd ea auxilia, multo celerius ab Genua Mediolanum, quàm alio itinere, perventura iudicet. Probatur ab Auria consilium, missisque triremibus, duo millia veteranorum peditum imponuntur. Hi summa celeritate Genuam devecti, minimamque sibi ad quietem horam tribuentes, Apœnini iugum transcendunt, incredibilique festinatione Pado, Gravalone & Ticino superatis, Mediolanum magna omnium alacritate perveniunt, adducente Rodulpho Baleono, qui eis obviam ierat, ut singulos ad conficiendum iter hortaretur. Præerant cohortibus Otho Montacutus, Federicusque eius frater, & Iulianus Strozza egregiè viri fortes. Hæc conspecta manus, quòd ex veteranis, notisque militibus constabat, Insubrum iuventuti, quæ iam animos, consilij & opis inops propè desponderat, pristinam spem alacritatemq; restituit. Fama enim

enim erat edita in vulgus, ab his qui Gallico nomini favebant, Strozzam multo maiores quam haberet, trahere copias, & Gallos occupata Novaria in Ticino pontem parare, quo paucissimis horis Mediolanum pervolarent. Quibus falsis rumoribus, in tanto tumultu metuque urbanæ res erant, ut nonnulli senatores trepidè vasa colligerent: alij cives opulenti cum liberis & uxoribus se conijcerent in fugam, & Vastius ipse perterritis, omnibus ægerrimè nomen imperij sustineret. Strozza enim sua usus celeritate, eductis Mirandula copijs, Padum traiecerat, ad Casale maius oppidum: indeque recreatis copijs oppidi commeatu, prætervectus Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxtà Castellionem naviculis coniunctis ita superarat, ut in margine ulterioris ripę erecta statim munitione, primi qui transierant, dum reliqui transveherentur, egregiè sese ab hostibus defenderent. Eo namque Hieronymus Sylva cum duabus turmis equitum, & quibusdam Cremonensium peditum vexillis advolarat, ut Strozzeanos amnis transitu prohiberet. Sed in ea contentione Sylva glande brachium traiectus, ab eo conatu sic discesserat, ut hostes quò vellent, nemine qui resisteret invento, iam adesse trepidis agricolarum nuncijs crederentur. Timebat Vastius Laudi Pompeiæ: propterea eò Caldaronem Hispanum cum turma equitum miserat, qui Laudenses in fide contineret.

Verùm Mediolano multo maximè timere cogebatur, quòd cum Strozza Pallavicinus Vicecomes adventaret, qui apud Insubres tanquam ex vetere principum stirpe ortus, magnas & illustres habebat cognationes, multasque popularium clientelas, quibus inductis & concitatis, tumultus facilè posset excitari in perampla civitate, quæ assiduis ac intolerandis tributis alienata, parata credi poterat ad novandas res, ut invisum & prægrave Hispanici imperij iugum excuteret. Sed postquam Rodulphus Baleonus, ad quem anteà Cosmus ad reparandam alam dono pecuniam miserat, Etruscis cohortibus obviam profectus, redire atque adducere magni roboris auxilia nunciatus est, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miraque tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita est. Nam callidè & compositè Baleonus cohortes certis flexibus iterato circumductas, ut amplioris multitudinis speciem facerent, ea ordinum celeritate populo avidis oculis spectanti gratulantique ostentarat, ut tanquam conservator publicæ salutis à quibusdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quòd Etruscarum cohortium celeritate se victum videbat, nec sese populus, uti sperasset, commovere sentiretur, inanesque omnino Pallavicini exulis spes esse conspiceret, ad lævam deflexit, Lambrumque amnem subitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius, quòd Anghianum, secus ac eum facturum crediderat, nihil sese in ea rerum occasione provehere: sed Cariniano lentè obsidentem inefficacius & pertinacius quàm oporteret hærere didicisset. Is namque paulo antè præclarè audenti, atque expedita inferenti arma literis ac nuncijs significarat, se nullam rei ex composito bene gerendæ occasionem esse prætermissurum. Interim Vastius explorato, animadversoque hostium itinere, multum diverso ab eo quod anteà fuerat suspicatus, tanquam liberatis metu Insubribus, lectica sese efferri iubet, eductisque copijs Lannoium cum equitatu ad Belgioiosium oppidum præmittit: pedestres verò copias administrante Cæsare Masio idoneis in locis, quæ hostis impetum sustineant, & motum observent, properè disponit, leviaq; passim prælia ab ex-

traordinarijs committi iubet. Sperabat enim se hostem magnis inclusum fluminibus, raptoque tantùm sese alentem planeque irretitum, nullo negotio deleturum. Tum verò Strozza, qui ad Orium vicum castra habebat, proviso rerum suarum periculo consilium quod necessitas afferret, repentè commutat, & ad Padum soluto Lambri ponte, ne per eum hostis insequeretur, signa convertit. Id iter concepti timoris plenum, tumultuosæque fugæ simile, ac exitu perniciosum videri poterat, nisi Petrus Aloysius Farnesius è Placentia aliquot lintres ad parandum transitum peropportunè atque amicissimè suppeditasset, sic ut eius matura opportunaque ope Strozza sublevatus summum quod instabat salutis discrimen evaserit, quum ex adverso Vastius oblatam delendi hostis occasionē insperato effugio sibi ereptā frustrà quereretur. Erat eo tempore Farnesius alieno erga Cæsarem animo, quòd à patre Paulo Pontificè, Parmæ atque Placentiæ princeps & dynasta constitutus, nunquam id Pontificium munus vel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæsar Augustali auctoritate confirmare voluisset. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in spem aviti principatus Octavio pepererat, dunioremque in ea re concedenda patrem Cæsarem fuerat experta. Sed in Farnesio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa adversa, quæ de Cæsaris animo nusquam sibi propenso nunciabantur. Nunquam enim eum vel in præscriptione literarum, vel in legatorum colloquijs honestiore titulo ducem aut principem appellare voluerat, ne vel inanis tituli præiudicio imperatorij iuris authoritatem abrogare videretur. Qua contumelia offensus studium suum ad Gallicas partes convertisse credi poterat, non ignaro, aut dissimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini cōcilij Cæsarianos præsides Pontificiæ dignitati graviter maligneq; adversos extitisse cognovisset, & Britannici fœderis contumeliam subamaro animo toleraret, Cæsare id totum de Paulo, Farnesioque facilè suspicante, cum aliquot in rebus nequaquam levissimis, tum eo præsertim lintrium beneficio in Strozzam collato gravissimè perstrictus, parem iniuriam Fornesio aliquando se relaturum palam dixisset. Cæterùm Strozza circa Placentiam recepto, multis ex numero suorum militum dilabentibus, Pitilianus, qui erat Farnesio arcta propinquitate coniunctus, sese cum Romanis, quas adduxerat copijs Strozzę coniunxit, ut secunda suscepti belli consilia, postquam eos prima fefellissent, novo consensu sequerentur. Coniunctis apud castellum sancti Ioannis in una castra copijs, Strozza ad Padum se convertit, occupatoque Rivofredo oppidulo, quod est Padanę ripę finitimum, traiecturi speciem præbebat, ut hostes distineret & falleret. Nam cum Vastius Pitiliani auctum copijs, confisumque Placentinorum navigijs, id ausurum non temerè suspicatus, adiuncto sibi cum equitatu Philippo Lanoio, & adducta Germanorum & Hispanorum manu ad tuendam Padi ripam, è Ticino sese contulerat (præmisso anteà Salernitano cum reliquis copijs ad vicum, qui antiquitùs, nō procul à Clastidio, Iterobvium appellabatur: hodie verò Stratellæ nomen habet, Æmiliæ viæ impositum) eo consilio, ut Salernitanus, ubi arctior est via, aditu conciso præseptoque transversam munitionem erigeret, tormentisque in ea constitutis adversarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hosti iniquissimum summa suorum securitate tueretur. Eius institutæ rei negotium Salernitanus ita opportunè atq; celeriter exequutus est, ut Strozzam cuncta explorantem suscipiendi eius itineris tota spe deijceret; propatereaque hostis

multu-

multus versaretur in simulatione traijciendi amnis, quum ad ripam semel atque iterum signa verteret, & rursus copias in castra reduceret, utpote qui per asperos montes ad lævam secundum Apœnini radices agmen ductare decrevisset, quod omnino insanum arbitraretur, vel Salernitani munitiones aggredi, vel contemnere insequuturi hostis equitatum, si per loca plana id rectum iter esset habiturus. Itaque provisis quatuor dierum cibarijs, silentio noctuque se proripuit in montes, arduumque iter Placentinis usus ducibus insigni studio & tolerantia militū per impeditissimas convalles, & confragosa collium iuga, triduo confecit, sæpe lacessitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iussu abeuntium vestigijs institerant. Is enim cognita hostium profectione, Cæsarem Massium & Rodulphum Baleonum, qui novissimos consectarentur, Sfortiamque item sanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam Pallavicinum, qui notis tramitibus, altioreq; circuitu hostes antecederent, & circa saltus demorari, retardareque contenderent, cum expeditis equitibus & sclopettarijs præmiserat. Ipse vero, ut imperarat Vastius, recto viæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonam prætervectus, ægre raptatis atque demulsis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa stipendij subsidia flagitabant, tertijs castris ad Scriviam flumen pervenit. Id ex Apœnino præceps datum, ubi Liguriæ rupes desinunt, ad Saravallem oppidum, uti per plana loca diffusius vadabile se præbet, innominatumque antiquis scriptoribus, ab uno tantum Paulo Diacono Scrivia vocatur. Iam Strozzeana vexilla conspici, appropinquareque cœperant, quum Lanoius cum suo equitatu Salernitano se coniunxit, & ij qui per montes persequuti hostes fuerant, e iugis ad castra descenderunt. Nec mora levibus & tumultuarijs prælijs certari cœptum est. Quum vero Strozzeanæ cohortes amnis vadum superantes ad acclivia vineta metu equitum se subducerent, & lentior ad vada amnis esset pugna, Cæsarianæ aliquot cohortes proximum hosti collem occuparunt. Id non ferentes Strozzeani, eas usque adeo vehementi impetu adorti sunt, ut neque consistere, neque vim sustinere possent, & compulsi in fugam tormenta duo amissis signis deserere cogerentur. At Strozza secundo suorum successu, tanquam oriente victoria maxime lætus, cohortante Matthæo Forosemproniano præfecto audaci potius quam perito se continere non potuit, quin e vinetis erumperet, ingeminatæque victoriæ clamore edito Petiliani agminis præfectos admoneret & accerseret, ut cum phalange postrema subsequi intento passu, & cœptæ victoriæ adesse vellent. Pitilianus ipse in crure, suo an alieno gladio incertum, graviter vulneratus, Placentiæ substiterat, sic ut apud eius copias non unus, sed plures imperij authoritatem obtinerent: nec peritioribus præfectis, sed honore præstantibus regulis milites parerent. Quamobrem exaudito victoriæ clamore, quanquam Sommeus atque Capaccius densata phalange, eundum esse ad vineta præciperent, novi milites contineri nequiverunt, quin dissolutis ordinibus procurrerent, extenuatoque agmine hostium equitibus occasionem irrumpendi præberent, cui non defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquandiu infami segnitie cessatores neque equos tanquam fessos acriter incitare, neque alacriter phalangem adoriri voluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Ceresolæ aliquo forti facinore abolendam existimabitis? si hanc fessi hostis laxatis ordinibus raram aciem ex transverso non invaditis? Erubuit eques, & extemplo vehementer equos

incitavit, irrumpenteque ante alios Bartholomæo Græco Volaterranæ stirpis Baleoni alæ præfecto, prærupta est hostilis acies malè cohærens: invadenteque demum ex omni parte equitatu, & consequentibus cohortibus tota fœdè profligata dissipataque est, eo eventu, ut paucis occisis, integri fermè omnes caperentur, renovata memoria incruentæ patrum nostrorum militiæ: nam Italus clementer deditis parcebat, spolio contentus. Nec aderant Germani Hispanive, quorum sævas manus cædibus gaudentes, pauci effugissent. Bona quoque sorte Sanseverini proceres Sommeus atque Capaccius exules Neapolitani, qui capitis non dubium discrimen adibant, dimissi sunt, quum quisque miles Vastio & Salernitano sanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quàm severè ad necem deterrimam externo iudicio tradendos existimaret. Vnus omnium nobilissimi sanguinis, & summæ spei indolis adolescens Vlyxes Vrsinus in acie glande traiectus cecidit. Ipse Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminioque Anguillario in fines sociorum Gallorum proximos evasit, sæpe detestatus Tessij segnitiem, non obscura malignitate coniunctam, qui uti promiserat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido sibi obviam non misisset: eius enim equitum præsidio famaque hostes deterreri, superarique potuisse multi prædicabant. Sed Tesius neque alam summittere sine pedestri subsidio, neque idcirco è suis castellis, tanquam paratis ad defectionem, præsidia deducere volebat. Cæterùm rapaci in homine, expilandisque Montisferrati populis intento, publicum commodum privati quæstus messis opima superabat, quàm adventu tot Italicarum cohortium steriliorem sibi obventuram iudicaret. Nec multo pòst Strozza, qui in adversis invictos spiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inusitata, sed fœlici temeritate constituit. Confluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquisitisque multis equis, & nemini communicato consilio, quod tutum sua celeritas faceret, inopinantibus hostibus rectà per Æmiliam viam Placentiam est regressus, quum rubræ crucis insigne militaribus sagis insuisset, ut passim iter habens, Cæsarianæ alæ speciem præberet. Eo modo accelerans, nec usquam conquiescens, ita obvios quosque insolita ora mirantes fefellit, ut mox non obscurè à quibusdam pro hoste notatus & agnitus vix sesquihoræ spatio è manibus persequentium multo sudore fatiscentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, milites colligere, suoque sumptu cohortes scribere cœpit, vel id consilium nequaquam probante Anghiano, qui solicitus de Gallici belli eventu, quando iam Cæsar & Henricus terra marique ex composito valida inferrent arma, nihil ultra tentandum perspecto Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo secius pertinaci incitatus studio sublevandam novo ausu partium Fortunam ratus, inefficaciaque Gallorum ducum consilia, nec ea quidem usquam tempestivè satis explicata despiciens, collegit copias, inusitatisque tramitibus per Ligustica saxa, ad Montoculum Fliscorum castellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam se dimisit vallem, eò tutius atque facilius, quòd sese Genuenses in neutram partem commoverent, pacatumque iter transeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, graviter id ferente Figaroa Cæsaris legato, qui civitatem eos, quos Cæsar inimicos duceret, pro hostibus habituram persuasum habebat. Eo enim tempore senatus Genuensis Gallicum nomen, quod id negociationibus, & mercaturis, ipsorum navi-

navi-

navigantium magnopere conduceret, amicè colendum esse statuebat. Itaque Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetravit, Albamque Pompeiam adortus eiecto Capinio Mantuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosemproniano, quem intempestivo hortatu suo victoriam corrupisse ad Scriviam suprà docuimus. Hisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptum ad Scriviam detrimentum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastium ab Vrbe pervenit, ut collegæ nomine administrandis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæsarianæ legationis munere fungebatur, vir efficax, & severè gravis, & quod Reipublicæ intererat, partium maximè studiosus. In conscribendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendaque pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato planè animo, quòd illum à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atque periculo lætari, eumque gravibus diversi belli difficultatibus implicari, præmique percupere crederet. Eius adventus quanquam Vastio parum gratus, & Salernitano præcipuè gravis non obscura honoris obtrectatione videretur: tamen in unum communicatis consiliis Cæsaris causa consenserunt: Vega sese apertiorem & æquiorem præbente quàm crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & vultum ab Italica comitate prorsus alienum: sed qui suas partes inspiciendis præsidiis & parandis commeatibus diligenter obibat. Neque tamen Strozzam per Apœninum evadentem impedire, neque per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducemque deserere ex itinere coegisset. Convertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo eventu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari sineret, sævas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui servatos ad Scriviam hostes ab Italis nequaquam eo die sanguinariis, ægerrimè ferebant. Vega quoque eius cruenti facti sævitiem invidiosa severitate cumulavit, quum deditos præfectum præsidii, & signiferum cum centurione, nonnullisque militibus Insubri nominis, ad subgrundia porticus laqueo suspendi iussisset, quòd aliquanto pertinacius & insolentius quàm deceret adversus Cæsarianos tanta vi oppugnantes propugnassent: victique demum extrema necessitate sese ad arbitrium victoris dedere, quàm in ipso suscepti conatus vestigio constanter interfici maluissent, sic ut Itali iniquis animis eam Hispani novi ducis acerbitatem ferrent, quando ii qui sese perseverantius pugnando cum fidei, tum militiæ decus tueri vellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidem indignantius, quòd ipsorum cohortes post diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega revocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus, ipsaq; præda omnis pararetur. Sed Vega severioris eius facti inclementiam eo nomine excusabat, quòd transfugas et exules apud Gallos stipendia facientes, tanquã Cęsarianę ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiã terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanũ oppidũ sine vulnere recepit, ob idq; gratiæ ei actæ sunt ingentes à Carolo Sabaudio: quoniam ipsum Vercellis cõmorantem, propinquos urbi Gallos hostes,

& perpetuis incursionibus infestos ultus, utroq; erepto oppido, in reliquum tempus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multo post his rebus gestis Vega ad suum susceptæ legationis munus Romam est reversus, ipso Vastio disponente prędidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianique motus observante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu spe eruptionis sustentatos, in officio continuerat. Ea autem re transacta Vastius Pyrrho vehementissimè succensuit, quasi falsò sibi enunciata cibariorum omnium penuria solicitus & properantius quàm necessitas periculosæque prælij aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cœloque pluvio, quibus tantũ Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquam ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculum inediæ concesso, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates nova plenioris commeatus copia sustulerat: reperta quidem in reconditis abstrusisq; oppidanorum horreis, satagentium & cuncta scrutantium militum diligentia, quanquam Vastius ex dolore accepti detrimenti succensus, eam Pyrrhi satisfactionem ægrè acciperet, eoque etiam gravius, quòd educta esse Cariano multa iumenta didicisset, quibus occisis totius absumptæ frugis defectus tolerari potuisse crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obsessorum vultus, nequaquam uti ab inusitatis cibis accidere solet, ulla macie, aut insolito pallore deformati, quum gregarij etiam milites ora saluberrimi coloris præferrent. His verò conditionibus deditio facta est, ut Germani in Germaniam continuò redirent: Hispani extra veteres Subalpinæ ditionis fines, quò vellent, demigrarent, neq; intra quartũ mensem Cęsare militarem operam præstarent. Pyrrhus ipse sub fide dimissus, ad Franciscum regem in Galliam statim proficisceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus verò apparatus omnis, qui Cariniani esset, Gallis cederet. Eo modo Pyrrhus à Gallis Cherium deductus, non multo pòst ad regem se contulit, à quo singulari humanitate suscipitur: nam Franciscus vel in hoste veræ virtutis admirator facilè eum ad liberale stipendium invitavit, abnuentem affecit donis, & ut transiret ad Cæsarem, potestatem fecit. Sed præfectus Hispanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michael, nequaquam syncera fide conditionibus stare visus est, quòd nonnulla à Gallis sibi violata fuisse diceret: atque ita connivente Vastio, secundo devectus Pado, ad Brixellum Atestinorum ditionis cohortes exposuit, expeditisque tormentis oppido ita potitus est, ut præfectum oppidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberioreque convictu Hispanos alere cogerentur. Hoc indulsisse Vastius non invitus credi potuit, quòd eius oppidi copijs cohortes alendas putaret, atque odium in Cęsarem Hippolyti Atestini Cardinalis ulcisceretur. Is namq; Gallicas professus partes, omnibus rebus Strozzã adiuverat. Hisdẽ fermè diebus, quibus hæc inter Cęsarianos & Gallos in Subalpina regione gesta sunt, honesto pioq; cõsilio rex Frãciscus Barbarussã censuit dimittendũ. Barbarus namq; sibi satagere, undiq; prędari, neq; otiũ pati solitus querebatur, se nõ sine cõtumelia sui nominis retineri, utpote qui neq; Gallo utilis, neq; Cęsari hosti infestus foret, et sibi opportunũ ad navigandũ tempus elabi

labi

elabi prædicaret, quo minus flantibus Etesijs Byzantium reverti posset: ideoque excludi prorsus reditu, nisi discedere maturaret. Accedebat ad hoc regij promissi fides, qua eodem anno ad Solymanum se rediturum fuerat pollicitus. Ea porrò mora Gallis inutili, sibique damnosa emarcescere ignobili ocio remiges, hebetari navalem disciplinam, & sub alieno coelo Turcas mortiferis morbis absumi, cōvitiosa voce dictitabat, addens si iuberetur, & rex Cęsari implacabili suo hosti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, se paratum fore, ut expedita & strenua excursione totius Hispaniæ oram summis ferro atque igne illatis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum usque fretum pervastaret. Id consilium rex ab insita sua pietate prorsus alienum, quanquam amicissimè oblatum continuò repudiavit. Cur enim Christiani nominis gentes nihil tale meritas, parentesque tantùm imperio Cęsaris, immanibus Barbaris delendas concederet? Cur in hoc tam atroci facto sui vetusti cognominis oblivisceretur? Cur denique usque adeo detestabilis & impiæ cladis invidiosam sibi, & posteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoq; rex ut provinciæ incōmodis ac oneribus finem imponeret, quod Barbari lignatū euntes, non modò consita vastarēt: sed vagos etiam homines insidiosè corripere, et ad transtra cathenare diceretur. Itaq; in supplementum demortuorū Turcarum cōdonavit ei rex Turcici Puniciq; nominis servos omnes numero fermè quadringentos, qui essent Gallicis in triremibus ad remū damnati, ipsoque instruente omni genere commeatus: multaque insuper munera in ipsum Barbarussam congerente, Ottomannica classis oram solvit: tenuitque rectà cursum à Leronijs insulis ad Vada Sabatia, qui est portus Savonæ propinquus. Ibi ab Genuensi senatu multa tela serica, multisq; recentibus cibarijs benignè donatus est: indeque exiens professus se in Liguria nemini nociturum, ad Iluam insulam contendit. Vbi verò appulsa est tota classis, Barbarussa literas ad Appianum, eius insulæ Populinique regulum, in hanc sententiam perscripsit. Scio apud te servire adolescentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomento Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc velim ut amicè restitutas, quod munus ostendam mihi fuisse gratissimum. Nam hæc nostra ingens classis dum prætervehetur ab omni hostili iniuria & maleficio integra fide temperabit. Quòd si mihi obsequi hac in re gravaberis: scito eam cladem in ora ditionis tuæ esse expectandam, quæ ab infensissimo hoste inferri possit. Ad eas literas Appianus ita respondit, ut dissimulare metum ostentatis in muri corona armatis hominibus, & munitioni loci confidere videretur, diceretq; se quo minus petenti obtemperaret, prohiberi religione, quòd adolescentem Christianis initiatum sacris sine piaculo tradi non posse sacerdotes confirmarent. Cæteris autē in rebus cuncta humanitatis officia transeunti pręstiturum, & iuvenem nequaquam servi, sed filij loco ab eius commendatione semper habiturum. Addidit etiam munera recētis commeatus, quibus minus grati responsi sui conditionem leniret. Hæc ubi à legato suo renunciata sunt, Barbarussa vehemēter iratus Appiano, quòd cunctātius & perplexius, quàm ipse cuperet, respondisset, occupatis cunctis insula litoribus, ut milites descensiones facerent, & ad prędam discurrerent, pronunciavit. In Ilua, quæ Æthalia etiam dicitur, gemini sunt portus, procurrente inter ambos enormi quodam concisi litoris anfractu, ad latioris isthmi similitudinē, cuius dextra pars in oblongā exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta Magnetis rupes, quod

caput Liberum incolæ vocant. Huic introrsus subiacet portus, quantumvis magnæ classis capax, sed Vulturni & Euronoti flatibus expositus. Is propter sinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter vero in diversa insulę parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius vocatur, vergit ad septentriones, & adversam Etruriæ continentem spectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum: Longone quidem tutior, atque nobilior, vel ob id, quod adunco molliori, pelagi sinu profundissima atque optima vel octoginta triremibus statio arctis adeo faucibus includitur, ut cathena adversus omnem impetum præcingi possit. Binis quoque editis arcibus latè maria spectantibus, & portum aptissimè protegentibus, quas hodie Cosmus Medices opportuno inaccessæ utrinque rupis supercilio imposuit. Harum alteram ab ipsa radiosi ædificij figura Stellam, alteram ab excelsa structura Falconem appellavit, ut portus usum Barbaris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat: eo etiam graviore consilio, quòd magnis circumductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebrisque emporij nomen condat, maximè salubri in loco, piscosoque litore, ad quam incolis omnibus conspecto hoste tutissimus sit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum de proximi promontorij nomine vocatum, ea celeritate aggressi sunt, ut oppidanos fermè omnes interciperent, effusique undique ad prædam incolas frustrà in rupes senticosas, & nemorosa loca fugientes, venantium more consectarentur: conversique inde ad Vulturaium excelsum prærupta in caute castellum, missilibus frustrà tentarunt, lateque munita loca prędati ad classem redierunt: qua suorum calamitate nunciata Appianus, ne eius insulæ, quæ sibi ferrariæ secturæ, multarumque rerum uberrimum vectigal præbet, supremum excidium lugeret, consilium mutavit, redditoq; adolescente pacem redemit, non temerè iudicans se tantæ classis vim non esse laturum, si irati Barbari impetus esset expectandus, quanquam Cosmus integræ cohortis præsidium sibi præmisisset, id cum publicæ causæ facilè tribuens, tum privatæ item amicitiæ, quũ Salviata ipsius matertera in Appiani matrimonio esset. Itaque recepto adolescente Barbarussa ab reliquis insulæ oppidis & maleficijs abstinens, adolescentem, quem Salecus adduxerat, Italica insigni adornatum veste, tanquam fortissimi viri, veterisq; sodalis sui filium, paterna caritate complexus est, gratiasque agens Appiano promissi fidem nusquam ei postea iniurius implevit. Hunc adolescentem honoris causa septem triremibus præfecit, sic ut postea mitteretur tanquam postliminio redditus ad patrem Sinam usq; ad Suetiam Rubri maris portum, Memphi urbi propinquissimum, qui antiquitùs Arsinoes fuit. Ibi enim Sinas propter navalis disciplinę peritiam, magnumq; usum in re militari ædificandæ, adducendæque in Indiam classi adversus Lusitanos à Solymano fuerat præpositus. Verùm senex inexpectatam singularemq; ex recepto filio lætitiam diu sustinere non potuit, quum præ gaudio supremum animæ deliquium incurrisset. Erat Sinas, ut sæpe alibi diximus, ipsi Hariadeno opinione virtutis ferè par & ætate æqualis: prudentia verò æquitateque iudicij facilè superior, vel ipso captivorum testimonio, qui eum Barbarussa, uti sæpe iracundo atque acerbissimo, mitiorem dominum experti fuissent. Interim Cosmus per Gręcum speculatorem, quem opimo stipendio in ipsa Barbarussæ nave prętoria diu aluerat, de profectione, arcanisq; etiam Barbari consilijs certior factus, sicuti Etruriæ principem deceret, frequentibus literis Se-

nen-

nenses admonebat de adventu Turcarum classis, hortabaturque ut quàm maxima possent præsidia per oram ipsorum ditionis accuratè disponerent, ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur, quod Barbarussam inhiare Etruscæ oræ portubus, & tutam sibi stationem in Italia parare velle didicisset, Gallorum maximè hortatu, impulsuq; etiam Leonis Strozæ, quem rex Franciscus cum aliquot triremibus Barbarussæ comitem dederat, una iturum cum munere legationis ad Solymanum. Propterea ad avertendam communem immanium hostium perniciem, quas ipse haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat, si eas intra fines reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hosti quum expediret, essent propinquiores. Cosmus namque communicatis cum Stephano Columna consilijs (hunc enim Etruscis omnibus copijs præfecerat) in spem veniebat Turcas, si descensiones facerent, subito atque inexpectato impetu facilè repelli ad naves, insignique illata clade perturbatos, in mare detrudi posse: quoniam tormenta triremium nulli usui futura viderentur, quæ nisi pari cum periculo in permixtos expediri, displodique nequirent. Sed Senenses nusquam sibi tempestivè consulentes, uti homines natura suspicaces, verique & antiqui Florentini nominis hostes, ea tota consilia atque præsidia repudiarunt, quòd finitimorum valida arma intra fines recipere minus tutum putarent, stultaque ratione proprijs viribus Barbaro resisti posse confiderent. At Barbarussa Ilua excedens, Telamonemque delatus, expositis illicò tormentis oppidum adoritur, iuxtaque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum strage edita ingressum sibi parat, quo periculo territi, qui exiguo præsidio preerant Hieronymus & Ambrosius cum Verdone centurione perforato muro ad adversam oppidi partem effugere conantes, à Turcarum circunfusorum corona capiuntur, oppidumque ita diripitur, ut Barbarussa in domum Bartholomæi Telamonij igne desæviret, sepulchrumque eius paulo antè defuncti violatis ossibus disijceret, quòd is superioribus annis Pontificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum insulam usque profectus, Mitylenæum agrum, paternasque Barbarussæ possessiones evastasset. Eadem vi celeritateque Barbari introrsus à litore octo millibus passuum distans, Monteanum oppidum noctu pervenêre, Monteanensesque ad unum ferè omnes miserabili captura oppressêre, sic ut pauci tantùm aratores & agricolæ, qui in opus exierant servarentur. His nuncijs territi Senenses, quũ Barbarussam ad Portus Herculis, oppidũ imperitè invalideq; munitum, contendere serò providerẽt, Ioannem Lunam urbis prefectum cum manu Hispanorum, & tumultuarijs civium cohortibus, ad mare descendere iusserunt, & quòd hæc præsidia infirmiora, quàm periculum flagitaret fore perspicerent, ad Cosmum tandem confugere coacti sunt, atq; ita Ambrosius Nucius legatus, mutatis ad celeritatẽ equis, ad Cosmũ contendit, postulavitq; ut rem Senensem in summũ adductam periculũ & prope oppressã, celeri ope prebita sublevaret. Cosmus etsi eos indignos putaret auxilijs, qui nuper secus ac oportuisset, tanquã suspecta repudiassent: tamẽ ne reip. que religionẽ & Cesaris commodũ simul respiceret, deesset, ad dignitatẽ Etrusci nominis, obliviscendũ subagrestis contumeliæ, & opem maturè ferendam censuit, sic ut statim Stephanus Columna cohortes deduceret, et festinãdi causa Cepinius Vitellius cum duabus turmis equitum, & expeditis sclopettariorum cohortibus premitteretur. Sed interim Barbari singulari usi diligẽtia atq;

incredibili artificio eductis in præaltam rupem tormentis suppositam arcem, ipsumque oppidum tanta vi diverberarunt, ut Carolus Minutius Senensis, et Coranza Hispanus inusitato summæ cladis periculo territi, cum præsidio in servitutem se dederent: oppidum incenderetur à Barbaris, & Chisianę magnificentissimæ domus delitiæ vastarentur. Chisius enim Senensium vir elegantissimus, qui summæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operosis ædificijs exornarat. Fumante autem oppido Luna serus advenit, & quum amisso deflagrantiq; oppido opem ferre non posset, in oppidum Orbatellum, quod in palude media situm est, se intulit. Is locus admonet, antiquis parùm celebratus, ut regionis faciem brevi descriptione legentibus ostendam. In medio ferè totius Etrusci litoris spatio à Tiberi ad Macram nullum omnino maius atque porrectius promontorium visitur ipso Herculeo, quod hodie Argentarium vocant. Id præcisis undique cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circumductus sese reflectat introrsus in geminos sinus, qui cervici extentæ, qua continenti iungitur, aptissimè cohærent, & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non secus ac Peloponnesus Corinthiaco isthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cavis sinibus utrinque ad continentis humeros patescunt gemini portus: ad ortum quidem Solis, qui Herculis vocatur: ad occasum verò Stephanius, ab antiqua æde sancti Stephani sic vocatus. In summo autem promontorio, planicies lætissimi prospectus, purgatissimique aeris fontibus scatens, olea & palmis, lauro & myrto convestita, in spatium centum fermè stadiorum expanditur, condendæ prorsus magnæ & perbeatæ urbis sedem ostendens, si regibus nostri seculi inesset laudis amor & extendendæ famæ studium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Gallisq; Transalpinis viguisse perspicimus. Quando duo tutissimi portus, ad omnes mercaturæ invectiones fructuumque exportationes commodissimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori pastiones, sylvæque cæduæ, & vitiferi colles urbi nondum conceptæ, neque unquam fortasse nasciturę, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant, & supra hæc benigno naturæ munere argentarijs fodinis ditescere possit, quum etiam in tergo piscosissimo lacu inter utrumque portum ditetur. In hoc lacu, qui à quibusdam olim Prilinus fuisse putatur, situm est media in insula oppidum Orbatellum angusto ponte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hostium vim munitissimum. In id, uti diximus, Luna cum præsidio se contulerat, Barbarussaque invasurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ & violentiæ impervium fore constaret. Iam enim cæsa materia parabat rates, quibus maiora tormenta oppido admoverentur. Qua re animadversa tantus Lunę præsidioque incessit timor, ut uno consensu, desperata defensione, inde perfugere cogitarent, & nemo vel Senensium civium, quibus imperare poterat ex senatus authoritate Fantocius Senensis, consistere auderet. Sed hunc terribilem metum opportunè sustulerunt adventantes Cosmianę copiæ, prǽeunte Vitellio, qui intravit oppidum, moxque uti erat vir impiger, in hostes in litus expositos cum ipso Luna erupit, sicut productis equitibus & sclopettarijs hostes, præsertimque Strozzeanos, qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui scaphatim accedebant Turcas descensione prohiberet. Quamobrem Barbarussa, quòd sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspiciebat

ſpiciebat, militaribusq; cohortibus quæ ſub ſignis in conſpectum ſe dabant, non temere cauendum exiſtimaret, & capta iam paſsim multa præda ſatis in Etruria profeciſſet, ad Igilium ſe conuertit. Hæc inſula ſuauiſsimo uino celebris duodecim milliaribus à portu diſtat. Itaque extemplò facta deſcenſione, ac expugnato tormentis oppido, magnum numerum omnis ſexus & ætatis mortalium in ſeruitutem abduxit. Hoc ſubito, ac propè inexpectato Barbarorum diſceſſu Orbatellani non præſenti tantùm timore, ſed grauioris etiam futuri incommodi ſuſpicione liberati ſunt: quòd Barbarus ſuopte ingenio peracutus, edoctúſque impiè à noſtris hominibus, uti quibuſdam rerum peritis facilè auſurus credebatur, ibi ſedem minimè figendam iudicaſſet. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæq; occaſionem omiſerit, has fuiſſe cauſas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æſtate omnino redeūdum eſſe ſtatuiſſet: ideóque iuſto maiorem moram nuſquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempeſtates incideret, quibus ſuperioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, ſemel ad Acroceraunios Chimerę ſcopulos, iterum in Propontide ad Cherroneſum, quã Marmora uocant, multis amiſsis triremibus feciſſe meminerat. Neque tum ſibi ſatis paratos Gallos, ut oppidũ Portus Herculis inſtaurare, muniréque, & firmo demum præſidio teneri poſſe prouideret: quanquam occultiore quodam grauioréque conſilio, una temporis exiguitate ſe excludi & deterreri fateretur. Vir enim immenſę prudentiæ, ac imperij gloriæq; auidus, cogitarat (ſicuti didicimus) ab ipſo Stephanio portu foſſam ad altitudinem commeantium triremium, perpetuo ſeruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem, quàm inde non plus quàm ad ſagittæ iactum abeſſe iam pridem nouerat, ſcilicet, ut ibi capaciſsimum & aptiſsimum tantæ claſsi portum efficeret, ad infeſtanda maria, inuadendúmque totius Italiæ imperium, ad quod non obſcurè Solymanum aſpirare didiciſſet. Quandoquidem nullis ſe inde uiribus, uti gnarus noſtrę infirmitatis atque diſcordiæ depelli poſſe confideret. Quum præteruéheretur Linariũ promontorium olim Pyrgæum, quod ſupra Cẽtumcellas eminet, eam urbem inuadere, atq; incendere uelle comminatus eſt, ex eadem cauſa qua Telamonem deleuiſſet. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta inde Franciſco regi inuidia cõflaretur, uix impotenti iracundiæ obſiſtens, ab iniuria temperauit: indeq; directo curſu in Aenariam delatus odij ſui ad Niceam in Alfonſum Daualum concepti, omnem acerbitatem effudit, quum nocturna deſcenſione facta, undiq; inſulam complexus, omnes propè incolas, nequicquam in altiſsima Abocœti montis culmina euadentes intercepiſſet: treſq; præcipuos eius inſulæ pagos, Forinum, Panſam & Varranium euaſtaſſet. Ipſum uerò oppidum Pithacuſas, Dauali ſedem, abrupto in colle diſiunctoq; à mari poſitum, quum tormentis egregiè eſſet permunitum, aggredi non potuit. Exinde abradens Prochitã illato minore detrimento, quod incolæ demigrantes magna ex parte Pythecuſas confugiſſent, in Puteolanum ſeſe intulit ſinum, eo ordine ut claſsis à Miſeno ad Auernum toto Baiano littore extenderetur, tutáque eſſet à tormentis eius excelſę arcis, quę eſt ad Baulos antiquis Hortenſij oratoris delitijs nobiles. Tum uerò Salecum cum parte claſsis in aduerſum littus tranſire, & tormentis à mari Puteolana mœnia ferire iuſsit, ut ſi quid de expugnatione effici poſſet, explorata urbis munitione tentaret. Magnus inceſſerat Puteolanis timor, quòd nullo militari præſidio confirmarentur, conſciique eſſent ipſorum ino-

piæ, nec eis in triduum molita frumenta sufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augẽdum, quòd Hispanus Saiauedra uir militaris, dum in muri corona discurreret, tormento fuisset abreptus: sicut Puteolani ingenti periculo essent circumuenti. Sed prorex ipse Neapoli Petrus Toletanus cognito Turcarum aduentu, nullam sibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo singulas tribus ad capienda arma splendidissimis adhortationibus excitaret: statímque nihil recusantes, & pro patriæ dignitate salutéque armatos ad opem ferendam Puteolos adduceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites, & secundum eos tumultuaria strenuorum peditum manus, quorum multitudinem descendentem è collibus conspicatus Barbarussa, descensiones militum suorum inhibuit: segniúsque iam Puteolanos oppugnãtem Salecum reuocauit: ne si ut acrius murum feriret tormenta maiora in littus exponere, & militum uim admouere cogeretur: inermes turbæ naualis cohórtes, tot armatis equitibus proculcandas obijceret: quod erat prorsus alienum à consilio: utpote qui improuisis tantum, & tutis sibi expeditionibus obuia tentare, nec exposito milite usquam cum armato hoste congredi statuisset. Atque ita Barbarus uno tantùm Hispano equite cataphracto, iuxta proregis hortos interce pto, quòd ille audacius procurrisset, oram soluit, sub Capreis cursum dirigens, quũ in tergo Ioannes Auria cum rostratis uigintiquatuor è Pauonis portu, Euripóque Nisitæ insulæ prosiliens, nouissimi agminis hostium nauigia, tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio, quod nautæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit, ut urbem Salernum inuaderet. Verùm oborta tempestas, eam ab amœnissimo littore perniciem auertit: eo euentu ut disiecta classis inualescẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur: Brutiísque littoribus, & Carreato præsertim oppido, luctuosa inferret detrimenta. E Brutijs demum multa onustus præda profectus Liparas quadraginta maiora tormenta exposuit: eiúsque insulæ urbem usque adeo pertinaci atque terribili oppugnatione concussit, ut Nicolai primarij ciuis meticulosi hominis opera deditionem exprimeret: ipsóque uno tantùm Nicolao conseruato: cæteros omnes Liparitas comprehensos in seruitutem abduceret, qui septem millium humanorum capitum summam impleuere. Hæc clades euerso oppido longè omnium miserrima uideri potuit, quum nefarius ciuis uitam & libertatem suam publicæ saluti turpissimè prætulisset. Tantam autem omnis generis mortalium prædam, qui in classe erant, fuisse retulerunt, ut in toto cursu ad Byzantium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, siti, mœroréque corpora, uti erant in infimis carinis inter naturæ sordes angustissimè constipata, omnibus propè horis in mare proijcerentur: execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæsaris animos, ideo studentes ueteribus odijs, ut subditæ ipsorum imperio gentes nihil tale meritæ plecterentur: quandoquidem ex sua effræni obstinatáque libidine, à communi abhorrentes concordia tantis calamitatibus graui cum infamia causam præbere dicerentur. Hunc annum tot diuersis clarum bellis subsequutus est quadragesimus quartus supra quingentesimum atq; millesimum à partu Virginis, pòst grauissimum bellum inexpectata pace ualde insignis: quanquã ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatisq; legibus constituta esset, ut diu statura crederetur: utpote quam necessitate potius, quã syncera regum uoluntate expressam hi mortales iudicarent, qui rerum periti, gnariq; consiliorum & sensuum

Cæsaris atque Francisci regis nunquam fore stabilem arbitrarentur, nisi utriq; eorum aliquid seuera transactione demeretur, quod ab ambob. non planè conciliatis sponte præstari nō posse intelligerent. Cæsar siquidem & Henricus Britannię rex, antiquis atque recentibus incitati odijs, aduersus Franciscum ita cōspirarant, ut consociatis uiribus uno tempore diuersas Galliæ regiones irrupturi, exuturiq; procul dubio eum magnæ partis Galliæ regno putarentur: nam imperitè prorsus & segniter superiore anno ad Lādresium bellatum fuisse meminerant, existimabàtque Cæsar Franciscum è manibus sibi elapsum, quum ille contempto ingenti conserendæ pugnæ periculo, post solutam Landresij obsidionem, tumultuoso quodam receptus genere, congressum dimicaturi atque insequentis hostis non temere deuitans, & obscuræ noctis tenebris utens, in pacatam Galliæ regionem abscessisset. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas habituros copias, ut in diuersam regionem utrique disiunctim irrumpenti iusto cum exercitu obsistere possent: quum hinc Cæsar totius Germaniæ atque Hispaniæ robora cum bona spe uictoriæ in aciem esset producturus: inde uerò Britanni olim maximæ partis Galliæ imperio potiti, qui omnibus ferè prælijs superiores ingentes Gallorum aliquot exercitus eorum etiam rege capto, prostrauissent, vulgò Gallis essent formidabiles: quippe qui ipsam Parisiorum Lutetiam, ubi arcem, gloriosum uictoriæ suæ monumentum, reliquissent, repetituri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquā bellū Galliæ intulissent, grauior atq; ualidior Gallos inuasurus uideri poterat, quoniam sublato Scotiæ rege, qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus esse consuesset, nulla omnino spes esset inferēdi belli Britannicis finibus, quo minus audacter Angli in Galliam traijcerent, domestico metu atque periculo retineri possent: quandoquidem Scotici regni hæreditas ad uagientem in cunis puellam peruenisset, nec ullus ei certus adhuc adesset primarius tutor, cuius auctoritas esset tanta, ut ad sumenda arma, inferendùmque ultro Angliæ bellum ualitura putaretur: uiolatis præsertim inducijs, quas non temere Scoti in uniuersum recenti atque funesto Iacobi regis exemplo admoniti, religiosè obseruandas ducebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicosus & acer, præter opinionem multorum Cæsari conciliatus, fœderéque coniunctus. Qua in re Paulus Pontifex Cæsarem, aliquanto iniquius quàm Christiana pietas flagitaret, & Pontificia maiestas requirere uideretur, Anglo adhæsisse in contumeliam suam asiduè prędicabat: quòd ille hæreseos notatus, uti sacrorum expilator & euersor, & super hæc in insontes probitatéque cōspicuos crudeli sæuitia infamis, ob ídque in gratiam ipsius Cæsaris à Clemente damnatus, ab authoritate Romani Pontificis discessisset. Ita ut Cæsar cum promissi sui tum religionis obliuisci, quàm concepto in Gallum odio non satisfacere maluisse uideretur: prędicaretq; se æquissimo iure contra Gallum arma cœpisse: quòd ille accitis Turcarum classibus Europę littora peruastāda obijceret: qua noxa omne scelus implere & superare à pijs hominibus credi posset. Cęsar è tota ferè Germania legiones quatuor lectissimarum cohortium conscripserat. In his plurimum eminebant duces, qui paulo antè hostes fuerant, Martinus Rossemius Flandrico bello clarus, & Guilelmus ipse Furstēbergus, qui multos annos Gallica stipendia meruerat, indeq; maximè diues factus, sed propter auaritiam, malignitatémque impij & ualde rapacis ingenij, crescente undique in eum odio, Gallię finibus exactus,

Cæsari sese applicarat, & secundum hunc Conradus Hexius Italicis bellis illustris: Mauritius quoque Saxo nobilissimæ stirpis, cuius Pestano bello spectatam uirtutem fuisse meminimus, armatorum equitum ingentem alam adduxerat, alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus. Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapij, & Burgundiones, qui uarijs præfectis parentes, unum præ cęteris Maximilianum Burram, singularis animi regulum, obseruabant. Veteres autem equites, Italicis & Gallicis exercitati bellis, sub præfectura erant Francisci Atestini Ferrariensis, qui superiore anno ad Guisam captus, non multo pòst à Francisco rege in gratiam Hippolyti fratris Ferrariensis Cardinalis humaniter fuerat dimissus. Reliquæ copiæ Hispanicis cohortibus constabant, quę septem millium peditum numerũ implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authoritate nominis anteibant, Aluarus ipse Sandeus, disciplinæ militaris corrector acerrimus, tam bello militiǽque probatus, quàm Hispano militi propter sæuam in exigenda pœna acerbitatem odiosus: secundum eum manebat egregiæ uirtutis fama penes Aloisium Peretium, & Alfonsum Viuesium. Eo bello Cæsar Italico pedestri subsidio incommodè caruit, quòd superiore anno Itali, quia stipendijs ęgrè sibi persolutis, nequaquam honestè atque amanter habiti fuissent, ueluti indignantes ipsorum Romani ducis inclementiam, & subagrestes erga se contumelias, ad Gallica, Britãnicáque stipendia, tanquam uberiora certioráque, se contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè ualebant, qui Italicis obnixè studerent, Petrus Strozza Florentinus, qui ualidam Etruscorum & ciuium suorum manum circum se habebat, & Petrus Maria Roscius sancti Secundi comes, apud quem ex omni Italiæ factiosa regione Gallici nominis studiosi milites facilè coibant. Penes hos fortissimo cuíque notóque militi ad liberale stipendium erat locus: utpote qui non in lucro interuersis militum stipendijs, sed in laude & gloria uerum militiæ fructum reponerent. Cæsar quoque ad suas lectissimi generis copias maiorem quàm unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Ante omnia autem quæ sui iuris antea fuissent manu repetenda iudicans, ad Lucemburgum, uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam Galli paulo antè Aureliani uirtute in potestatem redactam, magnis operibus additis, peregregiè munierant: & quum aliquanto pòst à Cæsarianis oppugnaretur, ita per Sergianum Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque nobilitatis atque uirtutis causa donauerat, omnium rerum copijs, ui facta, fœliciter illatis opportunè seruauerant, ut in ea supra septuaginta mediocris maiorísque generis ænea tormenta relinquerent. Sed non satis magnum aut ualidum armatorum præsidium, quod mœnia tueretur, ibi restitit, neque tantùm penuarij commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obsidio diu sustineri posset. Atque ita usu euenit, ut Cæsar celeritate usus, omnem hostium diligentiam præueniret, & inopia potius rerum premendos, quàm tormentis adactis uera ui subigendos esse statueret. Præerat præsidio uir nequaquam animo fortis, ideóque aliquanto uitæ salutísque cupidior, quàm egregiæ laudis. Is itaque per sesquimensem, quo spatio annona ei egregiè suffecit, incorruptus est, sed mox adeò ignobilem fecit deditionem, ut territus amplitudine castrorum hostilium, & desperatis auxilijs, tormenta Cæsari, atque arma concederet. Lucemburgo per Gonzagam in potestatem redacto, Cæsar qui

sar qui in Mediomatricibus substiterat, Arduennæ syluæ finibus egressus, & Mosa flumine superato, ad oppidum Comersium rectà duxit, prolatóque toto tormentorum apparatu & constitutis uineis, grauem Gallorum oculis uti mox oppugnaturi speciem præbuit: quo terrore adducti qui erant in præsidio quatridui spatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amissis, magnus illico Gallis omnib. incessit timor, ob id præsertim quòd Cæsar ipsorum opinione celerius coactis copijs, & confectis itineribus in Galliam perrupisset. Putabant enim Cęsarianos omnem adipiscendi commeatus spē & facultatem in eius præsentis & nondum maturæ aut desectæ segetis esse posituros. Sed Cęsar omni superioris anni frumento diligentissimè conquisito, nō nouo, sed uetere commeatu, ideo sibi utendum censuerat, ut imparatos hostes, nec adhuc collectis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admisso consilio apparebat etiam regem aliquanto tardius, quàm usus imminentis belli posceret, Heluetiarum legionum auxilia accersenda curauisse, quandoquidem penè improuisus Cæsar Lucemburgum occupasset, & Galliæ fines terribili expeditoq; exercitu prius intrasset, quàm Heluetij, in quorum auxilio præsentique manu regni constaret salus, nondum erectis uexillis, ad profectionem parati dicerentur: admirantibus plerisque tanta in re uel ipsius regis incuriam, uel quæstorum segnitiem, qui cunctantiùs pecuniam in eius gentis stipendia depromendam existimassent: quæ una res non mediocre incommodum & dedecus Gallico nomini postea parasse uisa est. Gonzaga Comersio potitus, inde properè discedens, ad Ligniniū castra posuit. Id oppidum satis frequens, uetereque arce munitum rex omnino defendendum esse censuerat, quòd Briennium & Rossinium, è Lucemburga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxilijs confirmasset: eò scilicet intromissis duabus Etruscis cohortibus, & totidem Gallicis, duce Scencio Tintauilla iuuene impigro. Gonzaga nihil spatij hostibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui tormentario negotio præerat, appositè atque celeriter administrante, à quatuor partibus tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi situs, ut duobus aduersis utrinque collibus subiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauissimo etiam interiorum ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modò, sed equiti ad irrumpendum paratus esset, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres introrsus erigere contendebant: Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut nemo in munitione consistere auderet, quum magna ipsorum pars, tormentis discerpta perijsset, aut debilitata vulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli duces facilè perterriti, uti ex mutuo susurro deprehendi potuit, de deditione cogitare cœperunt; ob idque festinantiùs, quòd Hispanos iam ad irrumpendum paratos in acie conspicerēt, quorum uim & multitudinem multis de causis se nequaquam laturos esse fatebantur: quanquam aliqui non deessent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsique præsertim regi maximè detrimentosum fore testarentur, cum hoste pacisci priusquam eius uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius sententiæ princeps erat Petrus Paulus Tosingus, nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo collega, qui quanquam egregiè strenuus, in sententiam regulorum, nihil ex uano hostis

uim formidantium inclinabat. Illi namque malesana periculosáque in resistendo constantia publicam omnium salutem, suique patrimonij oppidum in summæ calamitatis discrimen adducere nolebant. Itaque Rossinius per auersam portulam ad colloquium Gonzagam sub fide uocauit, demisséque se uictos confessus, & accuratis precibus molliores conditiones à uictore impetrare cõtendens, seuero & duriore quàm putarat in ea re Gonzaga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi possessionem manu ductus Briennium ipsum atque Rossinium, ipsúmque Sceneium iure belli captiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in castella Cæsarianæ ditionis separatim custodiendos misit. Ea inexpectata fœdáque prorsus trium insignium oppidorum deditione Franciscus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad sustinendum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit: ita ut nobiles quosque è singulis propè regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria usus opera, remotiùs conuehi frumenta, & quæ nondum in agris desecta essent comburi, & proprios hostium commeatus obsessis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & incautè sese offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæsariani equites interceperunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam gesta, Cæsar singulari affectus lætitia, quòd nusquam Galli in aciem prodirent, & negligentissimè singula oppida, per quæ transire hostes oporteret, permunisse uidebantur, castra promoueri iussit ad proximum oppidum satis munitum atque opulentum, à templo sancti Desiderij à Gallis Sandesirium appellatum. Id in satis magna, purgatáque planicie situm, à Septentrionibus mediocri interiecto spatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circumdatur densissimis syluis: murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi namque Hieronymus Marinus, Bononiensis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula fenestratis lateribus accuratè perfecerat, nouásque quotidie munitiones instituebat. Præerat præsidio uir Gallus, singulari uigilantia fortitudinéque animi, nomine Landa, quem superiore anno cum insigni gloria apud Landresium binas uno tempore Cęsarianorum & Britãnorum oppugnationes pertulisse memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit, ut à meridie subuecta tormenta à spatio trecentorum passuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium angulo assiduè colubrinis terebrata quassatáque prosternerent: sicut prius quàm à Gallis interior agger tutò erigi posset, illac Hispani non omnino incommodè in oppidum perrumpere se posse dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametsi oppidi in plano siti murus tormentis abrasus erat, & solo penè æquatus, frequẽtior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paululum assurgebat, ita erat subducta, ut inuasuris denùm ferè pedum scalis opus esse perspicerent, prius quàm ad paratos in statione Gallos conserendis manibus perueniri posset. Hoc impedimento deterriti Cæsariani duces, in labro fossæ quadratum & solidum aggerem, turris instar, è cespite glebáque erigere cœperunt, in cuius superiore platea aliquot maioris generis tormenta educenda constituendáque censebant: ut his superante altitudine hostes depressiore in loco consistentes uerberarent.

berarent. Id uerò opus quum ab hostibus inchoari Galli duces animaduertissent, præmonente demonstrantéque Marino, parem ex aduerso munitionem ædificare cœperunt, tanto animo, tantáque industria frequentissimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hostibus detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demissæ spei significationem darent. Accidit autem Idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunę muneribus ornatissimus, ideóque Cæsari longè carissimus, tormenti mortifero ictu vulneraretur. Is enim quum fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem, asidentémque in fossa munitionis superuenisset, eíque honoris causa ille assurgens sellam suam concessisset, paulo pòst in eum locum directo ab hostibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit, ut diffracti resilientísque lapidis frustulo lethaliter in humero vulneraretur. Eum iacentem humaniter inuisit Cæsar, expirantémque complexus, nequaquam fictæ beneuolentiæ in ea casus acerbitate lachrymas effudit. Nec multò pòst Hispani milites non satis animaduerso periculo, ab incondita quadam alacritate à ducibus postularunt, ut adoriendi oppidi signum dare minimè dubitarent. Ipsos enim accepta uictoriæ tessera in oppidum fortiter atque fœliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinémque animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmissa pernicium sclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audacissimus quidam Hispanorum nomine Chirosa, Aloisij Brauij cohortis signifer, id munus explorandi loci deposceret, & sublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum signiferi omnes æmulatione laudis cum auidè atque certatim subsequerentur, atque uniuersi demum milites, eadem spe potiundi oppidi uehementer incitati, quin fossam superarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium & deterrentium præfectorum imperio retineri possent: tametsi nullum adhuc committendæ pugnæ signum à ducibus esset propositum. Qua effreni atque immoderata militum cupiditate permotus ipse castrorum magister Aluarus Sandeus, uti erat singulari animi fortitudine præditus, ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux suis deesset, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus se immisceret minimè dubitauit: hunc statim subsequente collega Aloisio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verùm ubi ex eo tumultuario procursu ad hostes appropinquatum est, inanis ea alacritas & plurimum funesta extitit, nam Landa peritissimè tormenta collibrari, & sclopettarios continuò displodere iubens, tantã in subeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius fossæ spatium interfectorum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæsarianis animaduerti nequierat, hostium tormentarij magistri binas in aduersis duorum aggerum lateribus fenestellas in eius diei usum astutè constitutas, & tenui gleba contectas, repentè aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miserabilis fortium uirorum strages edita est. Ad hęc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque usitata ratione, bituminosi & sulphurei ignis flammas iacentes, quæ thoracibus & galeis adhærerẽt, multum profecerant: tanta quidem propugnantium simul atque inuadentium constantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hispanos, & planè magno cum incom-

modo repulsos conspicati, insilire in fossam eisque succedere minimè recusarent. Verùm nequaquam tanta fuit apud Germanos perseuerentia, ut egregio conatu, iam reiectis Hispanis ferre niterentur: Nam ubi appropinquatum est, paria propè ac Hispani pilarum, uolitantiúmque ignium vulnera susceperunt: eo exitu ut aliquanto celerius quàm pugna appetissent pedem referrent. Ea die ex Hispanis ad quingentos, partim in fossa occisos, partim grauibus affectos vulneribus, desideratos ferunt. In his periere signiferi tres, saluis tamen uexillis., Saccaratus, qui pridie inauspicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinosa. Ex præfectis autem Alfonsus Caruaial nobilissimo ortus genere, & Monsaluus Valentinus atrocibus flammis circumuentus. Cæterùm ipse Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter ustulatus, & Aloisius Peretius femore glande traiecto, uix sese è tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eyttelfrictius Hohenzollernus & Ludouicus Curtauilla. Chirosa ipse, qui exitiosæ temeritatis author fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus seueritatis Cæsaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo pòst rescitum est Landam pari propè sorte, qua Auratius è uita sublatus est, tormento ereptum fuisse, cui cum imperio successit Sanserrius regulus iuuenis impiger, sed fortitudine animi, usúque militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanserrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidisse memorauimus. Eo tam audaci atque improspero suorum conatu permotus Cæsar, usque adeò appetenter Italicam legionem desiderasse dicitur, ut se parum prouidi consilij sui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcendo pecuniæ ab initio, secus ac alias fecisset, & nuper ad Duram fuisset expertus, non conduxisset. Expeditas siquidem atque promptissimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hispanicis admixtas proculdubio in oppidum peruasuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus graues, neque suopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam incessus tarditatem è disciplina campestribus prælijs requisitã preferrent, quæ aliena prorsus à subitarijs extraordinariisque inuasionibus censebatur, quibus id oppidum proculdubio capi posse uideretur. His de rebus existimabat Cæsar huiusmodi certamina minimè instauranda repetendáue, quum in his asperrimis conatibus florem militum absumi, augerique inde hostibus animos, tanquam ex æquissimo semper loco pugnaturis, manifestè prospiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur ducibus præcepit, quibus supposito atque incẽso tormentario puluere hostium agger superstantibus defensoribus exscinderetur. Quo iam inchoato productoq; opere, cognitum est hostes ex aduerso pares cuniculos, uti disciplinæ consuetudo postulabat, diligenter instituisse: sic ut ea oppugnatio ad obsidionem deducta uideretur: nec tamẽ Cesarianos expugnãdi oppidi totam spem abiecisse appareret: nam magno molimine machinã instituebant, instar antiquę testudinis, quam subiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erãt crassis asseribus, ac exterius lanarum saccis conuestita, supernè autẽ pedalibus tignis inter se cõfertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine constitutam fortissimorum militum centuriam contineret, qui densata acie, sublatis statim à fronte pluteis, quum satis promota

foret

foret machina, per ruinas munitionesq; hostium peruasuri, atque inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed eius operis labor subtiliter institutus successu caruit. Nam Cæsar consilium mutare coactus est: quum certior esset factus Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus passuum distans, Brisacco duce peruenisse. Is aliquam non omnino periculosam ferendæ opis occasionem expectans, inde ad obsessos penetrare statuebant. Propterea Cæsar, ut obsessis expectandi auxilij spem minueret, & quantum nouus hostis in congressu ualeret statim experiretur, eum nocturno prælio adoriri constituit. Itaque sub occasum Solis missus est Franciscus Atestinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerant. Datus est etiam Franc. comes Castalius dux uetus, & secundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius uestigiis hærebat Gulielmus Frustembergus cum peditum suorum legione, qua cum septem muralia tormenta trahebãtur. Cõtinenti igitur agmine euntes, interfectis ex itinere Gallorũ excubijs, ad secundum à Vitriaco lapidem trecentorum equitũ alam, quę hostiũ motum præsenserat, atque equos ascenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uerò Brisaccus ex suorum fuga cognito hostium aduentu certiùs agnoscendi hostis, explorandiq; suorum casus cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis partim ex Italicis cohortibus constabant, in acie consistere iubet, reliquas equitũ alas præterfluentis Matronæ amnis pontẽ tueri, iussaq; sua operiri præcipit. Eo modo Brisaccus feruido ingenio prouectus, in Atestini equites incidit, & quum conserta statim pugna incumbentium hostium impetum sustinere non posset, ad suos refugere cœpit, ita à tergo instantibus hostibus, ut grauissimè premeretur, & nequaquã contentis habenis tumultuoso incursu peditum suorum ordinem perturbaret. Quo casu puncto tẽporis tota Gallorum acies dissipata est, eo euentu ut nisi Sampetrius Corsus sclopettarios suos urgentibus Cæsarianis opposuisset, ipse Brisaccus in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hostes in oppidum irrumperent. Reliqui Gallorum equites continuò fugæ se mandarunt, & bona pars peditũ interfecta est, Sampetrius tamen, qui ducem seruasse uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu infestos hostes glandibus coniectis repellens, seipsum cum cohorte tenebris tectus seruauit. Ex numero Gallorum Italicorúmque peditum circiter trecenti in templum se contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde sclopettis emissis se defendere cœperunt, frustra eos Atestino atque Castalio hortantibus, ut se dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi sui causa ab hostibus dici arbitrarentur, atque eo modo his conditionibus, quę militare decus offenderent, repudiatis, in eodem proposito sustinendi hostis per aliquot horas perseuerarunt, donec Frustembergus superuenit. Is dum templi situm inspiceret, glande circa ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo suorum legione circumdato, admotísque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit: ita ut perforatis lateribus & perfractis columnis, integra propè testudo concideret, obiterque infœlicis uirtutis atque constantiæ homines, ne fornicum & totius

contignationis ruina opprimerentur, clamore sublato, ad easdem quas repudiarant deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore neque Atestini neque Castalij apud inexorabiles Germanos iustæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis seruare uitam cuperent: atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudelissimè trucidati sunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuersum Brisacci equitatum, magno regis detrimento, quòd ex nobilissimis Gallicæ iuuentutis constaret, deleri potuisse: si Saxones equites iter conficere maturassent. Quo casu Germanicos equites suo graui & contento incessu tranquilliùs & tardiùs equos agitare solitos, stataria in pugna, quam in procursationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores esse perspectum est. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæsari, & obsessis ad illudendum significata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione suspensi, & ad summam multarum rerum: tormentariíque præsertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna sua conquerebantur: quandoquidem plerique eorum amissis commilitonibus, acceptísque vulneribus & perpetuis uigilijs semienecti, iámque deficientibus esculentis nequaquam abundè recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere solitus esse Landa, Sanserrius desperantium animos confirmaret. Cæterùm Cæsar Vitriacum suis copijs obtinendum ratus, ut hosti eriperetur, ibi in præsidio quinque cohortes Furstembergæ legionis remanere iussit, quæ demessa frumenta colligerent, & ea munia capesserent, quibus hosti maximè nocere possent. Sed Germani triduo consumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius subsistere nollent, concremato oppido iniussu Cæsaris in castra redierunt, ita ut subiratus Cæsar Gulielmo acerbissimè succenseret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deseruissent, Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus suffecit. Per eos dies Calendis Augusti aliquot Galli equites, quum in syluis aliquandiu Cæsarianorum exploratorum oculis obuersati essent, speculantes occasionem ferendi obsessis auxilij, ingenti ausu globo facto triginta equites ad Sandesirium percurrerunt, singulos tormentarij pulueris sacculos à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatissimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cęsarianis, oppidum ingrederetur. Qua re ex captiuis cognita, Cęsar facilè intellexit summam esse apud obsessos sulphurei pulueris inopiam, sic ut milites æquiore iam conditione murū se inuasuros, si Cæsar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæsarianis bene gesta, nihilo secius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, si hostis mœnia repeteret, uigilantissimè oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defensionem ex Marini architecti præceptis solertissimè comparabant, quum repentè oppido emissus tubicen postulauit, ut sub fide legatos colloquendi causa obsessis emittere liceret, factáque potestate Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit Sanserrium, quanquam ea uirtutis atque constantiæ documenta dedisset, ut sibi nullo pacto timendum arbitraretur: alienum tamen non esse à deditione oppidi, si honestis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipsis excedentibus arma, resq; omnes, & cuncta tormenta concederentur, mensis unius induciæ fierent, intra quas nisi rex iusto cum exercitu obsessis opem ferret, & Cæsarem soluta obsidione depellerent, continuò oppidum

Cæsari traderetur, ea tamen conditione, ut reficere mœnia, & construere nouas operum munitiones intra sex menses Cæsarianis non liceret. Hæc tanquã insolentius postulata Ferdinandus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta speratæ uictoriæ confidentia hostis niteretur, atque eo modo redeuntes in oppidum, non multo pòst iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione transigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ sunto, intra id spatium ni Franciscus rex promoto exercitu obsidionem soluat, Sanserrius oppido statim excedito, à Cæsarianis exeunti præsidij causa duo tantùm tormenta concedantor: Gallis omnibus sub uexillis ad tympanorum sonitum more militiæ abeundi quò uelint, potestas esto, reliquum omnem tormentorum apparatum totamq; commeatus copiam Cæsari relinquanto, de hisq; rebus quatuor obsidibus cauetor. Ab hac pactione acceptis obsidibus Gonzaga in oppidum intromisit Hispanum equestris ordinis nomine Contreriam, qui accuratè obseruaret, ne Galli noctu uel interdiu munitiones augerent. His confectis rebus, quum id resciisset Franciscus, nec ut opem ferret ex usu esse iudicasset, à Sanserrio integra fide traditum est oppidum. Ferunt Sanserrium fictitijs Claudij Guisij primarij ducis literis deceptum, aliquanto maturius quàm expediebat ad deditionis consilia descendisse. Hę literæ apud Granuelium confictæ fuerant, & exempto ceræ sigillo ex ueteribus Guisij literis usque adeo arguta falsarij manu exaratæ, ut pro ueris agnoscerentur, ab his pręsertim qui eo obsidionis periculo solicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His siquidẽ literis Guisius Sanserrio respondere fingebatur, tãquam intempestiuè ferri sibi opem postulanti, regem graui de causa alienũ esse à cogitatione ferendæ opis, ne sese, & liberos, Fortunásque omnes regni in unius pugnę non necessarium discrimen adduceret. Proinde ipsum, qui amplius quadraginta diebus insigni regis commodo summáque sua laude acerrimorum hostium uim sustinuerit, si urgeretur acrius & desereretur à Fortuna, nõ indecorè aut turpiter facturum, si sese atque præsidium honesta pactione conseruandum existimaret. Quibus literis à Gallo lixa pręsenti pecunia corrupto in oppidũ delatis, qui eas calceo insutas ad simulandam periculi diligentiam afferebat, & in corona à Sanserrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione dissentiret. Per hũc modum non sine risu Gallicæ simplicitatis Sandesirio potitus Cæsar, quid sibi agendum foret in consilijs agitabat, ualde perplexus an Catalaunum oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris cursu secundum Matronam amnem positum oppugnaret, an ad Lutetiã usq; progrederetur. Huius explicandi consilij ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè omnes confirmarent difficilem atque ærumnosam fore munitissimi oppidi expugnationem. Id enim ualidis atq; recẽtibus copijs firmatũ auctumq; magnis operibus, & instructum magna tormentorũ copia fuisse cõstabat, uti regẽ ex tanto Sandesirianæ obsidionis spatio prouidisse credi fas erat: ita ut ex ea inutili propè, quanquam decora ad Sandesirium mora, adeundę Lutetiæ occasionem pleriq; milites prædę auidi amissam fuisse quererentur. Regem porrò, qui Heluetiorũ auxilia diu expectata, dudũ in castra recepisset, aduenissentq; ei ueteres nouiq; Vascones, ita esse confirmatũ periti milites dictitabant, ut quũ in proximo castra haberet, prælio dimicaturus esse censeretur, si non iniquo loco periculi faciundi facultatem nancisci posset. Erãt enim multæ undique coactæ

peditum atque equitum copiæ, ut refutandus potius quàm lacessendus à cautis maximeq; prudentibus, qui erant apud Cæsarem, crederetur: uel ob id pręsertim quòd multis ex numero Hispanorum aut interfectis aut grauiter debilitatis, & rarescentibus Germanorum legionibus, Cæsar neque peditatu neque equitatu superior existimari posset: propterea Henricum regis filium id pro comperto agnoscentem, pugnæq; auidum, segnia & parum generosa patris consilia detestari vulgò prædicarent. Sed hos sermones grauiter expendens Cæsar, in arcano pugnæ cupidus ita admittebat, ut secretum tegeret, ostentandiq; animi causa ad Catalaunum castra moueret: tanquam oppugnare uellet, hostibus metum iniecturus. Cæterùm suo innixus consilio, repentè motis castris ad Aspernectum oppidum destinato itineri impositum contendit, prætereq; opinionem regis atque hostium eo potitus, opulenta omnis generis commeatus copia largissimè sese recreauit. Tum uerò rex adiuncto sibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guisio promotis castris in conspectum Cæsaris se dedit, intercedente Matrona amne, qui uado transiri non poterat, certatimq; utrinque excitata per agros incendia uisebantur: quum Galli sua omnia, ne his potiretur hostis, ultro peruastarent, & Cæsariani Germaniq; præsertim, ut Gallis maximè nocerent, incendijs effusissimè grassarentur. Erat eius horrendæ cladis aspectus planè miserabilis, quum fertilissimæ regionis incolæ, neutram in partem opportuna ipsorum malis remedia reperirent. Ab Aspernecto Cæsar in Parisios iter habebat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina uiserentur: ideo pari instructa acie, ut si Cæsar in amne pontem faceret, aut uado transire conaretur, in margine fluminis prælio decertarent. Quod cum à Cæsare ex non iniqua conditione tentari posset, Gulielmus Frustembergus, odio suo peculiari in regē incensus, quòd ueteribus stipendijs cum ignominia exauthoratus fuisset, uti erat peritus regionis, noctu in amne tutum uadum quæritabat, uerùm incautè ripis inhærens à quibusdā exploratoribus Gallis pro speculatore interceptus est, deductusq; ad regem & agnitus, cunctis propè eum ad laquei necem deposcentibus, custodiæ traditus est. Eius uiri casu spe pugnæ decidit Cæsar, quum in eius audacissimi hominis industria superandi amnis conserendæque pugnæ facultatem se reperire posse confidisset, & regem tumultu Lutetiano perculsum nō temerè pugnæ potestatem facturum arbitraretur. Peruaserat enim ad Parisios usque non falsus rumor, Cæsarem passim expugnatis oppidis uictorem appropinquare: tāta omnium perturbatione, ut urbs totius Europæ amplissima & copiosissima ingenti metu quateretur, atque incolæ confusissima trepidatione cariores res suas, liberos, & coniuges nauigijs imponerent, ut per Sequanam elaberentur, & nemo ferè esset ex indigenis Gallis qui arma caperet, ut sese & patriam ab hostis iniuria tueretur: neque ipse Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præsidebat, tantum ualebat authoritate, ut fugam perterriti populi usquam sisteret. In eo tamen tumultu peregrini omnes, qui ibi per gymnasia liberalibus studijs operam dabant, arma sumpserunt, præbente se eis ducē Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetię sacerdotium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat consequutus: impigro nanque ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quàm pijs ad diuos supplicationibus immanes hostes arcendos existimabat. Quæ armata manus studiosæ iuuentutis alacriter digesta in cohortes, tametsi impar susti-

nendis

nendis hostibus uidebatur, nouo tamen & numeroso armatorum subsidio populus confirmatus, quòd pari passu instructo exercitu regem aduentare didicerat, fugam repressit. Quum eo modo nullo congressu, sed crudelibus incendijs bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum est: nam paulo antè per Bartouillam equitem Ligninij captum dimissumq; per Iacobũ Medicem & Franciscum Somalium Insubrem uirum clarissimum, qui Cæsaris consilijs adhibebatur, Hanebaldo Amiranti significarant, Cęsarem usque adeo diri atque exitialis belli pertæsum eo esse animo, ut si honestis conditionibus pacem rex peteret, ab æqua concordia minimè discessurum, ipsos autem Medicem atque Somalium, ueteris suæ militiæ stipendijs & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam suam, quam ea in re non ingratam Cæsari futuram scirent. His à Bertouilla nunicitatis; neque ipse Amiras, neque rex postea surdas aures præbuerunt: ita ut Bertouilla cum Bailiuo Digionio rerum perito sene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem primarijs constitui postulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gonzaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace transigerent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Gusmanus Hispanus cucullati ordinis à regina Galliæ ad fratrem Cæsarem missus, se Christianę pietatis nomine insinuasset. Dum hæc in spem pacis tractarentur, Cæsar Antonium Peronotum ipsius Granuelij filium, iampridẽ ad arcana scrinij consilia admissum, ad Henricum regem Bononiam oppugnantem misit, ut per eum Britannus natura suspiciosus de his rebus, quę de pace actitata fuerant, sed nondum planè constitutis legibus transacta, accuratissimè doceretur. Sed plerique existimarunt Antonium peculiari de causa ad Henricum fuisse transmissum, ut Cæsaris difficultates, adeundæque Lutetiæ consilium explicaret, peteretque ut castra in Parisios mouere uellet, ut communibus uiribus Lutetiam occuparent. Quòd si proprio occupatus bello id facere nollet, saltem hoc sibi indulgeret, ut incolumi fœderis amicitia, de pace cum Francisco transigere liceret. Quamobrem Henricus sua certa spe expugnandæ Bononiæ innixus Antonio ita respondit, in potestate Cæsaris fore cum Gallo rege de pace paciscí, idque se æquo laturum animo, modo recentis inter ipsos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris namque Henricus propinquam obtinendæ Bononiæ spem, quàm Lutetiæ possessionem existimabat, quòd Motrellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, sibi cessurum confideret. Itaque Cæsar redeunte Antonio consilia pacis explicauit: nam plerique nihil stultius & perniciosius fore iudicabant, quàm si Cæsar in urbem Lutetiam longè omnium amplissimam irrumpere properaret: instante ualidissimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes milites ad prædam ita dilapsuri crederentur, ut non facilè, quum exterior hostis ingrueret, cogi, aut in aciem produci aduersus regios posse quisquam ducum existimaret, quandoquidem certa fames obsidente suburbana rege uictoribus & incolis extimescenda censeretur. Quòd si cuncta prospere Cæsari prouenirent: nihil tamen eum tanto periculo quæsiturum apparebat, quàm ut alieno commodo salutem & dignitatem suam intempestiuo tempore periclitaretur: quoniam fœderi erat adscriptum, ut si parta uictoria Parisiorum Lutetia potirentur, ea urbs, uti superioribus seculis fuisset, non Cæsari sed Britannico imperio cederet. Vrgebat etiã Cæsarem ad complectendam pacem pecuniarũ inopia, usq; adeo, ut quum

fremerent Germani, prȩteritaque iam & instantia stipendia arrogantius flagitarent, ipse ingenti animo ad milites prodiret molliẽdis eorum animis, sicut paucorum dierum sibi dari spatium, ut debita dissolueret, indignis propè precibus peteret: & se ipsum in promissæ pecuniȩ fidem, in ipsorum manus dediturum esse profiteretur. Quo pudore adducti milites Germani, ad unum omnes manum sustulerunt, quod erat pacati animi signum: atque inde Cæsaris uexilla in Suessiones uersa sunt, apud quorum urbem perscriptȩ sunt dictinctius pacis leges: cuius compositionis tabulæ postea, hinc atque inde modò ad Cȩsarem modò ad Regem delatȩ sunt, donec in hunc maximè modum consentiente utriusque uoluntate, & Cæsar & Fraciscus conditionibus subscripserunt: quȩ pari utrinque lætitia susceptæ fuere, quum Franciscus grauissima calamitate miseros Galliæ populos liberatos perspiceret, & Cæsar ipse difficili periculosoque negotio cum dignitate se explicasset. Vnus omnium ægerrimè tulisse pacem Henricus Delphinus traditur, qui Cæsarem rapto uiuentem, copiasque eius multis affectas incommodis, sibique impares, è manibus eripi, bellici uigoris atque ira turgidus, uel in coronis perstricto patre differebat. Sed Franciscus facto sæpe, & improsperè quidem Fortunæ suæ periculo, quum Cæsaris genium reformidare diceretur, cuncta Cæsari concedenda rebatur: modò ei uel iniqua conditione Galliæ Cisalpinæ imperium eriperetur: quòd quæ suæ paulo antè ditionis fuissent, pro dignitate Gallici nominis uel ingenti pretio redimenda statueret. Eo etiam sollicitius atque cupidius, quòd Cæsarem ad totius Italiæ imperium aspirare plerique prædicarent, uel uno argumento, postquam Pontifici, ne usquam uti publicæ libertatis defensor commouere se posset, graues Tridentini concilij compedes iniecisset: quæ eo nomine videbantur honestissimæ, quandoquidem ex eo digna sacerdotibus morum censura, & deprauati à Luthero Christiani dogmatis salubrior interpretatio, & constitutio quæreretur. Quam rem tametsi Pontifex non obscurè prouidebat: tamen ad retinendã syncerȩ pietatis existimationem, non prius producti concilij quibusdam sanctionibus odiosa disputatione ad decretum relatis admonitus est, quàm se acerrimè perstringi, nec iam perplexè offendi uir prudentissimus agnouit: ita ut ex authoritate Pontificia, quȩ malignitate quorundam subornatorum præsulum in dubium reuocari videbatur, de suspensione translationeq; concilij apud Bononiam cogitare inciperet. Itaque inter reges dissidentes totius causæ iugulum ab utroque grauiter petebatur. id enim unum & certum erat Mediolanensis imperij expostulatio, qua re impetrata, Franciscus se domui suæ peregregiè consuluisse uidebatur. Cæterùm Cæsar adeo perplexa dubiaque conditione id se concessurum promittebat, ut neque Pontifex neque pleriq; alij ullam obsignato fœderi fidem haberent: quando ea liberali concessione reliqua Cæsaris consilia euerti iudicarent: appareretq; Cæsarem ea astutè polliceri, ut aliquod maius inde nancisceretur munus, aut aliquam non omnino indecentem uel ineptam à fœdere discedendi ex interuallo temporis causam reperiret. Summa siquidem conditionum ineunda hæc erat, ut uterque ueterum contentionum & odiorum memoriam ex animis expelleret, & nouo affinitatis vinculo iungeretur. Promittebat Cæsar se aut filiam, Philippi Hispaniȩ regis designati, successorisque sui sororem, Carolo Aureliano nuptui daturum, cui dotali nomine Belgarum regna obuenirent: aut siquid hanc affinitatem impediret, loco filiæ Ferdinandi fratris Pannoniæ atque Bohemiȩ, Austriæq; regis filiam

eidem

eidem Aureliano in matrimonium collocaturum, quæ dotali iure Mediolanensem principatum secum traheret. Qua in re deliberanda Cæsar octimestre spatium deposcebat: quo spatio tum ipsius Philippi filij, tum Ferdinandi fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menses, hoc est post integrum annum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæsari magis expediret fratris filiam quàm suam ipsius natam Carolo desponsare, confectis statim nuptijs Mediolanensis imperij possessionem Aurelianus hac lege acciperet, ut donec masculam susciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæsariano pręsidio custodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus, uel in Subalpinis adempta fuissent, optima fide restituerentur, liceretq; Gallo regi eas retinere arces tandiu Gallicis pręsidijs custodiendas, quandiu Galliæ Cisalpinæ arces, quas diximus, Cæsariano præsidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque percussi fœderis eò pertinebant, ut de iurisdictione quorundam oppidorum Belgicæ prouincię pręclarè diffinirent, restituerēturq; ea omnia utrinque quæ mutuis armis ex usu belli occupata fuissent post inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo Pontifice confectas, relinqueretur que locus his principibus nominatim tanquam socijs atque amicis, si noui fœderis beneficio uti vellent. Hi fuere ipse Henricus Britanniæ, Sigismundus Sarmatiæ, Ioannes Lusitanię, & Christiernus Danimarchiæ reges: atque item singuli sacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandumque Cæsarem suffragiorum iura obtinent: & præter hos dabatur etiam aditus ad idem pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa est trium Grisonij nominis gentium fœderata ciuitas: atque item in Italia, principi Venetorum: atq; item Dynastis Carolo Sabaudio Allobrogum, Cosimo Medici Florentiæ, Herculi Atestino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberisq; ciuitatibus Genuensium, Senensium, atque Lucensium. Hęc confecta transactaq; sunt apud Crepinium in Suessionibus castellum, adstipulantibus utrinq; mutuo sacramento Cæsarianis, & Regijs ei negotio prępositis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæsariani scrinij magister, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias post Cæsarem in exercitu militaris imperij authoritatem obtinēs. Ab regis uerò Hanebaldus ipse Amiras, & Nulleius senator supplicibus libellis præfectus. Dati autem sunt obsides in fidem concepti fœderis duo Cardinales, Ioannes ipse Lotharingus, & Medonius, quem dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultuq; pręfuisse diximus. Ad hos sacratos uiros accessere Valleius citerioris Britannię opulentissimus regulus, & Agnodeus adolescens ipso Amirāte Hanebaldo genitus, decimo quarto Calē. Octobris, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atq; millesimum à partu Virginis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalib. lętitiā attulisse uisum est, propter speratam diu exoptati otij tranquillitatem. Sed non deerat qui eam successu carituram prædicarent, quòd Cæsar tam graui pondere obligatæ fidei distentus esset, ut ægrè promisso staturus crederetur. Nam apparebat eum summo cum incommodo alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico cessurum, aut Mediolanense imperium importuna sibi ratione in dotem collaturum. Neque enim erat existimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci posse, ut eius initi fœderis leges, arcteque obligatam fidem suam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortuna,

Cæsaris uotis & commodis secundissimè semper arridens, ex arcano fatorum uiam inuenit, ut eum damnosæ trasactionis solicitudine curaq; uel in alteram partem, si à fide data discedere uellet, probroso pudore atque dedecorosa inuidia liberaret. Carolus enim Aurelianus postquam in complexum Cæsaris deuenisset, in pestiferum incidit morbum, ita ut paucissimis diebus apud Firmum monasterium sæua morte eriperetur, iuuenis omnibus corporis atq; animi quę conferri à natura possent muneribus, totius Galliæ iuuenũ florentissimus, quẽ unum pręter ipsos Gallos, populi Insubres tanquam exoptatũ summæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de fortunis suis & tranquillitate seculi facilè desperarent. Cæterùm rex Henricus pòst expugnatam Bononiam, atq; eam expulso Varuenio, Obiei Marescalchi prouinciæq; Morinorum præfecti genero, Anglicis præsidijs confirmatam, & desperatam Motrelli oppidi deditionem, quod Obeius defenderat, pacem cum Gallo rege facere recusauit, uel satagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Parisiensi Cardinale. Quibus de rebus contendente iam Cæsare ad Samarobrinam, quę Cameracum dicitur, uniuersæ Gallorum copiæ duce Delphino discedentis Henrici regis & Britannorum uestigijs ita institere, ut penè nouissima hostium agmina consequerentur, atque eos multis impedimentis exuerent: conuersisq; continuò signis Delphinus Bononiã repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum interfectis, atque obiter magna præda potiretur, uideriq; posset graui metu hostium, superiore etiam oppido, in quod Angli confugerãt, uim admouere cum bona spe uictoriæ potuisse, nisi hæc strenuè audentem aduersæ tempestates uentorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuissent. Instituta demum est à Francisco rege cum terrestris, tum naualis obsidio: nam præter copias quæ opportuno in loco castra fecerant, atque importari commeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingentes naues, quæ passim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, rostratæ etiam naues Massiliensesque triremes, per fretum Gaditanum Hispaniam circuire iussæ, onerarijs nauibus accesserant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebantur ditrimenta, usque adeo ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza & Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cum Dumbleio Henrici præfecto, magna loci, & uentorum conspirantium opportunitate prosperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat, ut Henricus longè maximis sumptibus fatigatus, ad consilium pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta est hac lege, ut Francisco regi Bononiam certo auri pondere redimere liceret: quod aurum resarciendi bellici sumptus octo pensionibus in singulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modum Henricus & Franciscus nequaquam diu ea parta pace lętari potuerunt. Henricus enim iam planè in senium urgens, & multo succi abdomine grauis & ineres effectus, lacessente atroci febre propter sæuam inflammationem in crure uirulenti herpetis, uitam cum morte commutauit, quum ætatis annum quinquagesimum septimum ageret, & ferè triginta octo annis regnasset, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera suscepto, ea conditione, ut à Thoma Semero auunculo instruẽdus regni administrãdi artibus regeretur. Pòst quinquagesimum autem diem ab Henrici morte, ipse quoq; Franciscus rex apud Rambuletum oppidum in finib. Parisiorum atroci cum quatiente morbo è uita migrauit. Natum ei erat circa sedem malignum

ulcus,

ulcus, quod serpendo ad uesicæ penetralia peruadebat, & cuncta humani ingenij remedia respuerat. Is erat duobus ferè annis Henricò ætate minor, cæteris in rebus uera æstimatione morum, & naturæ dotium plane æqualis, nisi Henricus ingrauescente ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingenium Lutheranis superstitionibus deuouisset. Cæterum Franciscus decumbens, quum æquissimo animo fatalem horam sibi adesse præsentiret, & Christiano ritu sese religiose & puriter à delictis expiasset, Henrico filio pietatem in omni re constantissime colendam commendauit, & quędam ei arcana tuendo regno opportuna communicauit, & quibus maximè artibus gentium subiectarum certissimum studiū promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli sumptus à se necessario institutis, & acerbius quàm deceret exactis subleuaret, scilicet ut hac liberalitate firmior, atque antiquis Galliæ hostibus superior euaderet. Peculiari autem nomine Hanebaldum Amirātem propter spectatam eius fidem atque uirtutem mirificè commendauit. Antecesserat pari fato Franciscum regem, eodem fortè mense dieq; superioris anni Alfonsus Daualus Vastius, propter admirabiles corporis atque animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptissimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio copiarum, Mediolanensisque dominatus pręfectura Ferdinandum Gonzagam Cæsar suffecerat. Sed prius quàm horum duorum insignium regum interitus incideret, Cæsar acre bellum suscepit, perdomandæ Germanię causa, quæ non modo multo maxima ex parte ab institutis maiorum suorum placitisque religionis impiè desciuerat: sed etiam à maiestate imperioque Cæsaris arrogantissimè rebellarat. Deficientis autem Germanię duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioānes Fridericus Saxonum antiquissimę stirpis regulus, qui cōtumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma sumpserant. Cæterùm Cæsar pro dignitate sua nequaquam id sæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cepisset, in Vindelicia ægrè promptissimorum atque urgentium hostium impetum sustineret, & sese in Baioariam amicitia Gulielmi principis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatissimæ legiones, & sex centenariæ galeatorum equitum alæ à Pontifice Paulo religionis atque amicitiæ nomine trans Alpes missæ opportunissimo tempore iuxta Lanzutum oppidum Farnesio Cardinale legato, & Octauio fratre duce superuenerunt: quas Pontificias copias statim subsequutæ sunt ueteranæ Hispanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxilijs Cæsar bellum quod inferebatur cōuersa Fortuna ita hostibus intulit, ut protracto bello per aliquot menses, fractoque Germanorum impetu, quum nusquam iusto prælio fuisset dimicatum, germania omnis intra Danubium, & Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriaq; subacta sit, utroque etiam duce capto, eo rerum exitu, ut ipsis uinctis atque productis nobilissimum de subacta Germania triūphum, quem Romanis olim ducibus denegatum constat, instruere potuerit.

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM QVAE IN HOC SECVNDO TOMO CONTINENTVR.

ca p

B

procerum

Cæsar

D

E

Eccius,

Frna

Guletæ

Mel-

Philippus

Q

R

S

Sangriu

FINIS.

BASILEÆ

INDVSTRIA ET OPERA
PETRI PERNAE
SVMPTIBVS VERO HENRI-
CO PETRI ET SIBI,
COMMVNIBV

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

ANNO CIƆ IƆ LXXVIII.
Calendis Martijs.